

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI
SURXONDARYO VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT
MARKAZI

“INTELLEKTUAL ASRDA MAKTABGACHA VA
BOSHLANG'ICH TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI
RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI: MUAMMO VA
YECHIMLAR” MAVZUSIDAGI

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

AXBOROT XATI (Termiz shahri, 2025-yil 18-sentabr)

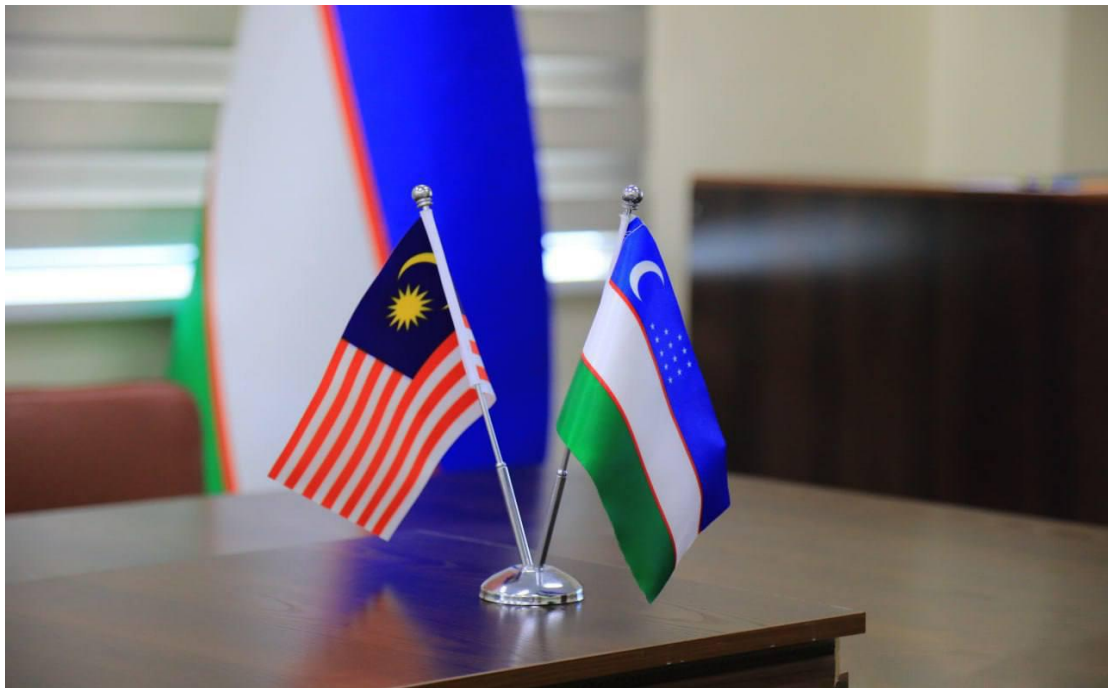

Termiz - 2025

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA
MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**SURXONDARYO VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT
MARKAZI**

**"MAKTABGACHA, BOSHLANG‘ICH VA MAXSUS
TA’LIM METODIKALARI" KAFEDRASI
“INTELEKTUAL ASRDA MAKTABGACHA VA
BOSHLANG‘ICH TA’LIM TEXNOLOGIYALARINI
RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI: MUAMMO VA
YECHIMLAR” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

2025 yil

Ushbu to'plamda maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim tizimida o'quvchilarni tabiiy-ilmiy savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, ta'limining ilg'or milliy hamda xorijiy tajribalar bilan qiyosiy tahlili, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha ilg'or tajribalarni ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar ishlab chiqish, ta'lim oluvchilarni raqamli dunyoni o'rganishlarini samarali tashkil etishga doir maqola va tezislar o'rin olgan.

Mas'ul muharrir:

Murod Isoqov – Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi direktori

Tahrir hay'ati:

Abdunazar Salomov – “Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari” kafedrası mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Oygul Berdiyeva – “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrası mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Bahrom Umarov – “Tillarni o'qitish metodikasi” kafedrası mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Komil Avazov – “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası mudiri, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Umarali Qodirov – “Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari” kafedrası mudiri, psixologiya fanlari doktori, professor

Nigora Kenjaboyeva – “Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari” kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Nurislom Xudoyberdiyev – “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrası katta o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Yo'ldosheva Xosiyat - “Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari” kafedrası o'qituvchisi

To'rayeva Dilnoza - "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası o'qituvchisi

Anorov To'lqin - "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası o'qituvchisi

Narmatova Gulnora - "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası katta o'qituvchisi

Tursunova Nilufar - "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası o'qituvchisi

Saidova Feruza - "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası o'qituvchisi

Taqrizchi:

Akmalov Akrom – O'zbekiston davlat sport akademiyasi huzuridagi JT va sport bo'yicha mutaxasislarni qayta tayorlash va malakasini oshirish instituti professori,

O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan xalq ta'limi xodimi

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi ilmiy-metodik kengashining 2025-yil 30-sentabr kuni o'tkazilgan 5-sonli yig'ilishining qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

To'plamdan o'rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldir.

© *Surxondaryo VPMM, 2025*

"Intelktual asrda maktabgacha va boshlang'ich ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish istiqbollari: muomma va yechimlari" mavzusida

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi

YALPI YIG'ILISH

INTELETUAL ASRDA MAKTABGACHA BBBOSHLANG'ICH TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI: MUOMMA VA ECHIMLAR

Isoqov Murot Madaminjonovich

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi direktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish samaradorligini oshirish istiqbollarini muhokama qilingan.

Shuningdek, innovatsion yondashuvlar, qayta tayyorlash tizimlari, o'qituvchilarga qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish zarurligi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: maktab ta'limi, o'qituvchilar, uzluksiz kasbiy rivojlanish, innovatsion yondashuvlar, tayyorlov tizimlari, ta'lim texnologiyalari, ta'lim sifati, o'quvchilar, professional malaka, qo'llab-quvvatlash.

Аннотация. В данной статье рассматриваются перспективы повышения эффективности непрерывного профессионального развития школьных учителей. Также были высказаны мнения о необходимости создания инновационных подходов, систем переподготовки и благоприятной среды для учителей.

Ключевые слова: школьное образование, педагоги, непрерывное профессиональное развитие, инновационные подходы, системы обучения, образовательные технологии, качество образования, студенты, профессиональная компетентность, поддержка.

Annotation. This article examines the prospects for increasing the effectiveness of continuous professional development of school teachers. Opinions were also expressed on the need to create innovative approaches, retraining systems and a favorable environment for teachers.

Key words: school education, teachers, continuous professional development, innovative approaches, educational systems, educational technologies, quality of education, students, professional competence, support.

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning,

ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo'lib, ijtimoiy faol, ijodkor, ma'naviy boy shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadal tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Darhaqiqat, uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr sanaladi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasbhunar ma'lumotlarini o'zlashtiradi, yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega shaxs va malakali kadr sifatida kamol topib boradi. Unda muayyan dunyoqarash shakllanadi. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya insonga borliqni anglash sir-asrorlarini tushunish, tinimsiz rivojlanayotgan dunyoga moslashish, dunyoqarashini shakllantirish, nihoyat, jamiyatni insonparvarlantirishga hissa qo'shish imkonini yaratadi. Har qanday davlatning qudrati va rivojlanish darajasini aynan ta'lim tizimi aniqlab beradi. Maktab ta'limi jamiyatning intellektual, axloqiy va madaniy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar o'quvchilarning bilim olishida va shaxs sifatida rivojlanishida ta'lim jarayonining markazida turgan asosiy shaxs hisoblanishadi. Biroq, ta'lim tizimidagi o'zgarishlar va zamonaviy talablar o'qituvchilarning professional malakalarini doimiy ravishda yangilash va rivojlantirishni talab etadi. O'qituvchilar ta'lim jarayonida sifatli o'qitish va o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun zamonaviy pedagogik uslublarni va texnologiyalarni o'zlashtirishlari kerak.

Uzluksiz kasbiy rivojlanishning ahamiyati. Uzluksiz kasbiy rivojlanish o'qituvchilar uchun juda muhimdir. Bu jarayon, o'qituvchilarning malakalarini yangilash va ularning professional faoliyatini yaxshilashga yordam beradi. Ta'lim jarayonida uzluksiz rivojlanish, o'qituvchilarning pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llay olish imkoniyatini oshiradi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. O'qituvchilar doimiy ravishda yangi bilimlarni o'zlashtirishlari kerak. Bu jarayon, nafaqat ta'lim sifati, balki o'quvchilar bilan munosabatlarni rivojlantirishda ham muhimdir. O'qituvchilarning professional rivojlanishi, ularning shaxsiy rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. O'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini oshirib, o'z-o'zini

anglash va shaxsiy o'sish jarayonlarini osonlashtirishlari mumkin.

Innovatsion yondashuvlar va ta'lim texnologiyalari. Ta'limda

innovatsion yondashuvlarni qo'llash maktab o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim muhitida o'qituvchilar yangi pedagogik strategiyalar, interaktiv ta'lim usullari va texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlarini ta'minlashlari kerak. Onlayn ta'lim platformalari, raqamli resurslar va multimedia texnologiyalari o'qituvchilarga ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi. O'qituvchilar o'z malakalarini oshirish uchun onlayn kurslar, vebinarlar va seminarlarda ishtirok etishlari mumkin. Shu bilan birga, raqamli resurslardan foydalanish o'qituvchilarga o'quvchilar bilan interaktiv aloqani mustahkamlashda yordam beradi. Yana bir muhim innovatsion yondashuv — individual yondashuvdir. Har bir o'quvchi o'ziga xos qobiliyatlari va ehtiyojlariga ega. O'qituvchilar o'quvchilarning individual farqlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini shunga mos ravishda tashkil etishlari kerak. Bu yondashuv o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlarini rag'batlantiradi.

Maktab o'qituvchilarining malakasini oshirish uchun tayyorlov va qayta tayyorlash tizimlari juda muhimdir. Bu tizimlar o'qituvchilarga yangi pedagogik ko'nikmalarni o'rganish, ilmiy-tadqiqot faoliyatida ishtirok etish va professional o'sish imkoniyatlarini taqdim etadi. Maktabda o'qituvchilarni tayyorlash va ularning kasbiy rivojlanishi uchun maxsus dasturlar va kurslar tashkil etilishi zarur. Tayyorlov dasturlari o'qituvchilarni zamonaviy ta'lim metodikasi va psixologiyasi bo'yicha yangicha bilimlar bilan ta'minlashi kerak. Bu orqali o'qituvchilar o'z bilimlarini yangilab, ta'lim jarayonida yangi yondashuvlarni qo'llay olishlari mumkin. O'qituvchilarni tayyorlash jarayonida tajribali mutaxassislar, pedagoglar va ilmiy xodimlarning ishtiroki ta'minlanishi kerak. Shuningdek, o'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari, seminarlar va treninglar tashkil etish zarur. Ushbu tadbirlar o'qituvchilarga yangi pedagogik ko'nikmalarni o'rganish va o'z malakalarini oshirish imkonini beradi. O'qituvchilar o'rtasida tajriba almashish,

tajribali o'qituvchilar tomonidan mentorlik qilish orqali ham rivojlanish mumkin.

Maktabning rivojlanishi va o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash. Maktab

muhitida o'qituvchilarga qo'llab-quvvatlovchi tizimlar joriy etish muhimdir. Ular

o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini rag'batlantirish, ularga innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishda yordam berish va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. O'qituvchilar o'rtasida hamkorlik va tajriba almashish, tajribali o'qituvchilar tomonidan mentorlik qilish orqali ham rivojlanish mumkin.

O'qituvchilarning o'zaro tajriba almashishi, yangi g'oyalarni birgalikda ishlab chiqish va o'zaro maslahatlar qilish jarayoni maktabda ijobiy muhit yaratadi.

Maktab o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy ta'lim muhitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarurdir.

O'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimlari, innovatsion yondashuvlar

va ta'lim texnologiyalarini qo'llash, shuningdek, maktab ichidagi qo'llabquvvatlash tizimlari bu jarayonni yanada samarali qilishga yordam beradi.

O'qituvchilarni uzluksiz rivojlantirish orqali biz kelajak avlodlarimizni sifatli ta'lim bilan ta'minlash imkoniyatini yaratamiz.

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada ko'rsatilgan istiqbollar, ta'lim jarayonini sifatli va samarali qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'qituvchilarning professional o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi. Maktab ta'limi tizimining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga e'tibor qaratish, ularning qobiliyatlari va tajribalarini hisobga olish zarurdir. Bu jarayon ta'lim muassasalari, o'qituvchilar va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikni yanada kuchaytiradi va ta'lim sifatini yangi darajaga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kadirova, N. (2020). Ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.

2. Isroilov, A. (2019). Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish.

Ta'lim va tarbiya: nazariya va amaliyot, 3(1), 45-50.

3. Xudoyberdiyev, O. (2021). O'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash

**I.BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARIDA XXI ASR KO`NIKMALARINI
RIVOJLANTIRISH: ZAMONAVIY METODIKAVA XALQARO TAJRIBALAR
ASOSIDA: TA`LIMDAGI 5E - MODULI**

Salomov Abdinazar Abdivosixovich

Surxondaryo viloyat pedagogik mahorat markazi

Maktabgacha, boshlang`ich va maxsus ta`lim

metodikalari kafedrası mudiri, p.f.n., dotsent

Tel. raqam: +998990605600; +998946941095

E-mail: @salomovabdinazar@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o`quv materiallarini loyihalash jarayonini soddalashtirish uchun konstruktivizm nazariyasiga asoslangan 5E ta`lim modeli yoritilgan. Model tarixi haqida qisqacha to`xtalib otilgan. 7- sinf kimyo darsi misolida modelni amaliyotda qo`llashga oid namuna keltirilgan.

**Kalit so`zlar:** konstruktivizm g`oyalari, 5E ta`lim modeli, 5E ta`lim modeli bosqichlari.

Annotation. The article describes the 5E educational model based on the theory of constructivism to simplify the process of designing educational materials. The history of the model is briefly discussed. An example of the practical application of the model is presented in the example of the 7th grade chemistry lesson.

Key words: ideas of constructivism, 5E educational model, stages of 5E educational model.

5E yondashuvi — bu o`qitish va o`rganish jarayonini to`liq va tizimli ravishda tashkil etishga yordam beruvchi yondashuv. Uning asosida o`quvchilarning faol ishtiroki va tajribaga asoslangan o`rganish yotadi. 5E yondashuvining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Engage (Jalb qilish, qiziqtirish): O`quvchilarning e`tiborini jalb qilish va ularni mavzuga qiziqtirish.

2. **Explore (Tadqiq qilish):** O'quvchilarni yangi materialni o'z tajribasi va mustaqil faoliyati orqali o'rganishga jalb qilish.
3. **Explain (Tushuntirish):** O'quvchilarga yangi bilimlarni tushuntirish va ularni o'zlashtirish uchun zarur tushunchalarni berish.
4. **Elaborate (Rivojlantirish):** O'quvchilarni yangi bilimlarni turli vaziyatlarga qo'llashga undash.
5. **Evaluate (Baho berish):** O'quvchilarning o'rganilgan bilim va ko'nikmalarini baholash, shuningdek, o'quv jarayonidagi yutuqlarni tahlil qilish.

5E yondashuvi, asosan, **tabiatshunoslik fanlari** (biologiya, fizika, kimyo, geografiya) kabi fanlarda samarali qo'llaniladi. Chunki bu fanlar tajriba, kuzatish, va ilmiy izlanishlarga asoslangan o'rganishni talab qiladi. Ammo, shu bilan birga, **ijtimoiy fanlar, matematika, til o'rganish** va boshqa sohalarda ham bu yondashuvni qo'llash mumkin.

Konstruktivizm pedagogikada psixolog Jan Piaje tufayli paydo bo'ldi. Uning fikricha: "Ilm uzatilmaydi, u yaratiladi". Agar biz uning bilimga bo'lgan yondashuvini konstruktivizm g'oyalari bilan birgalikda o'rganish ta'rifiga o'tkazsak, o'rganish - bu bilimlarni shakllantirishning faol jarayoni bo'lib, uning ma'nosi turli xil variantlardan tanlash orqali real sharoitlarda olingan individual tajribadan shakllanadi deb ta'riflagan bo'lardik. Konstruktivizm - gnoseologik yondashuv bo'lib, bunda bilish sub'ektning dunyoni oddiy aks ettirish sifatida yemas, balki talqinini (modelini) faol qurishi sifatida qabul qilinadi. Inson miyasi o'z xotirasida turli nuqtai nazarlardan tanlangan diskret ma'noni qoldiradi, uning aniqligi tajribali hodisalarning qo'shimcha aloqalari bilan quvvatlanadi. Shuning uchun konstruktivizm tamoyillari asosida qurilgan darslar ko'pincha jonli o'rganish deb ataladi.

5E yondashuvining asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Faollik:** O'quvchilar dars jarayoniga faol jalb qilinadi, bu esa ularning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

•**Tajribaga asoslangan o'rganish:** O'quvchilar mavzuni o'z mustaqil faoliyatlari orqali o'rganadilar, bu esa o'rganishning samaradorligini oshiradi.

•**Tanqidiy fikrlash:** O'quvchilarga o'ylash, savollarni berish, va o'z bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatini yaratadi.

•**Bilimning mustahkamlanishi:** Har bir bosqich yangi bilimni bosqichma-bosqich kengaytirishga yordam beradi.

O'quv materiallarini loyihalash jarayonini soddalashtirish uchun konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, 5E ta'lim modeli (The 5E Instructional Model) taklif qilindi. 1962 yilda amerikalik o'qituvchi Myron J. Atkin va amerikalik fizik Robert Karplus “tadqiqot”, “terminologiya” va “tushunchalarni qo'llash” ni o'z ichiga olgan yaxshi o'rganish tsiklini ishlab chiqdilar. Natijada o'quvchilarda fanlarga qiziqish paydo bo'ldi, savollar bera boshladi va ular o'z fikrlariga tanqidiy nazar bilan qarash zarurligini aniqladilar. Atkin-Karplus modeli 5E ta'lim modelining asosidir. U 1987 yilda Amerikaning Bscs Science Learning ta'lim va tadqiqot instituti tomonidan ishlab chiqilgan. STEM yondashuviga asoslangan yoki biror tabiiy fanlarga oid darsni rejalashtirish sxema bo'yicha amalga oshiriladi – dars 5 bosqichga bo'linadi. Har bir bosqichning o'z maqsadi bor. Ingliz tilida bosqichlarning nomlari E harfi bilan boshlanadi: Engage – qiziqtirish - Ushbu bosqichda o'tilgan va yangi mavzuni bir-biri bilan bog'lash kerak. Bu bosqichning maqsadi o'quvchilarga bilimlarni egallashning ahamiyatini anglashiga yordam berishdan iborat. Materialni tayyorlashda “Bu nima uchun?” degan savolga javob bering. o'rganish jarayonida olingan bilimlar qaerda yoki qachon foydali bo'lishi. Exploration – tadqiqot. Ushbu bosqichda o'qituvchi amaliy faoliyatni taklif qiladi. O'quvchilar muammoni o'rganadilar va savollar berishni, farazlarni ishlab chiqishni va o'zgaruvchilarni sinab ko'rishni boshlaydilar. Mavzuning asosiy tushunchalari aniqlanadi va o'quvchilar ularni tadqiq qilishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Bu bosqichda o'quvchilar ilmiy uslub haqidagi tushunchalari bilan bir qatorda laboratoriya malakalarini ham oshiradilar.

O'quvchilar guruhlarda hamkorlikda ishlaydi va o'z tadqiqotlari haqida fikr yuritishni o'rganadilar. O'qituvchi to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalar bermayapti - aksincha, u so'rovga asoslangan savollar orqali jarayonni boshqaradi. Explanation – tushuntirish. O'quvchilar oldingi bilimlarini tadqiqot orqali olingan tajribalar bilan bog'laydilar. O'qituvchi tushunchalarni tushuntiradi, o'quvchilar esa o'z tadqiqotlari asosida xulosa chiqaradilar. Elaboration – ishlab chiqish yoki mustahkamlash. O'quvchilar yangi bilimlarni oladilar va ularni yangi vaziyatlarda qo'llaydilar. O'qituvchi yangi savollarni qo'yadi va o'quvchilarga javob izlash imkoniyatini beradi. Bu vaqtda aniq mavzular bo'yicha bilimlar umumlashtirilib, o'quvchilar ongida chuqurlasha boshlaydi.

Evaluation – Baholash. O'quvchilar o'zlarining o'quv jarayonini baholaydilar. Ular bilganlarini topshiriqlar, norasmiy va rasmiy baholash orqali ko'rsatishlari mumkin. O'qituvchilar muvaffaqiyatni o'quvchilarning jarayondagi harakatlarini, norasmiy va rasmiy baholash orqali baholaydilar. Ular mavzuni o'rganish davomida aniqlangan noto'g'ri tushunchalarini ko'rib chiqadilar va barcha noto'g'ri tushunchalar tuzatilishini ta'minlaydilar. O'qituvchi o'quvchilar yangi bilimlarini qo'llashlari kerak bo'lgan muammoni hal qilish stsenariysini taqdim etadi. O'quvchilar ilmiy tushunchalarni tushunishning yozma yoki og'zaki dalillarini taqdim etishlari mumkin. 7-sinf uchun quyidagi misolni ko'rib chiqamiz.

Engage – qiziqtirish bosqichi. Ayting-chi, quyidagi holatlarning qaysi birlarida kimyoviy reaksiyalar sodir bo'ladi? Javobingizni asoslang.

- a) yog'och yonganda qipiqqlarning hosil bo'lishi;
- b) yonayotgan Bengal olovi;
- c) vaqt o'tishi bilan kumush zanjirning qorayishi;
- d) tovada go'shtning qovurilishi.

"Engage" bosqichida o'quvchilarni mavzu bilan tanishtirish va ularda qiziqish uyg'otish uchun quyidagi savollarni berish mumkin:

- ☐ Bu mavzuni o'rganish sizga nima uchun kerak bo'lishi mumkin?
- ☐ Avvalgi tajribangizga asoslanib, sizning fikringizcha bu mavzu qanday

bog'liq bo'lishi mumkin?

•-Agar siz buni o'zingiz tajriba qilib ko'rsangiz, qanday natijalar kutyapsiz?

•-Bu mavzu bilan bog'liq qiziqarli voqealarni eslay olasizmi?

Exploration – tadqiqot. Bunda “Kimyoviy vulqon” nomli tajriba qilib ko'rsatiladi yoki tajribaga oid videolavha namoyish etiladi. Jarayon kuzatilgach, nega aynan “Kimyoviy vulqon” deb atalganligini tahlil qilinadi.

Explanation – tushuntirish. Yangi mavzu o'rganiladi. Kimyoviy reaksiya uchun olingan boshlang'ich va reaksiya natijasida hosil bo'lgan moddalar soni hamda tarkibiga asoslanib, kimyoviy reaksiyalarni 4 asosiy turga ajratib olishimiz mumkin. Har bir reaksiya turi bilan tanishib chiqiladi. Kimyoviy reaksiyalar davomida issiqlik (energiya) chiqishi yoki yutilishiga qarab ham ekzotermik va endotermik reaksiyalarni farqlash mumkin. Bu tushuncha ham tajribalar orqali tushuntiriladi.

Explore (Tadqiq qilish) bosqichida o'quvchilarga mavzuni o'z mustaqil fikrlari va tajribalari asosida tushunishga yordam berish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

- 1. Guruh ishlarini tashkil etish:** O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lish va ularga muayyan masalalar yoki savollar berish. Guruhlar o'zaro fikr almashib, muammoni birgalikda hal qilishga harakat qilishlari kerak.
- 2. Tajribalar o'tkazish:** O'quvchilarga amaliy tajribalar, laboratoriya ishlar yoki eksperimentlar o'tkazish imkonini berish. Bu ularning nazariy bilimlarini amaliyotda sinovdan o'tkazishga yordam beradi.
- 3. Mavzu bo'yicha tadqiqotlar:** O'quvchilarga mavzu bo'yicha mustaqil tadqiqot o'tkazishni taklif qilish. Ular kitoblar, internet resurslari yoki boshqa manbalardan foydalanib, kerakli ma'lumotlarni to'plashi mumkin.
- 4. Savol-javob sessiyalari:** O'quvchilar o'z fikrlarini ifodalashlari va savollar berishlari uchun ochiq muhokama o'tkazish. Bu jarayonda o'quvchilar bir-birlarining fikrlarini baholashlari mumkin.
- 5. Vazifalarni bajarish:** O'quvchilarga muayyan vazifalarni berish, masalan, ma'lumotlarni tahlil qilish, diagramma yoki grafiklar tayyorlash. Bu

ularning muammo hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

6. Rolli o'yinlar va simulyatsiyalar: O'quvchilarni rolli o'yinga yoki simulyatsiyaga jalb qilish, bu orqali ularning mavzuni turli nuqtai nazardan ko'rishlariga yordam beradi.

7. O'zaro fikr almashish: O'quvchilar o'z fikrlarini va tajribalarini bir birlari bilan baham ko'rishlari uchun imkoniyat yaratish. Bu ularning o'zaro o'rganish jarayonini kuchaytiradi.

8. Kreativ faoliyatlar: Mavzu bo'yicha ijodiy ishlarni (masalan, posterlar, prezentatsiyalar, hikoyalar) tayyorlash. Bu o'quvchilarni mavzuga yanada qiziqtiradi va o'rganish jarayonini qiziqarli qiladi.

Elaboration – ishlab chiqish yoki mustahkamlash. Oldingi bosqichda berilgan nazariy bilimlarni mustahkamlash uchun ko'rgazma-namoyishli tajribalar o'tkaziladi. 4 ta tajribani taklif qilinadi. Bular:

1. Birikish reaksiyasi – so'ndirilmagan ohakning suv bilan ta'siri.
2. Parchalanish reaksiyasi – malaxitning parchalanishi
3. O'rin olish reaksiyasi – temir mix bilan mis sulfat yoki mis (II) xlorid eritmasining o'zaro ta'siri.
4. Almashinish reaksiyasi – NaOH bilan sulfat kislota orasidagi almashinish reaksiyasi.

Tajribalar bajariladi, reaksiya tenglamalar yozilib, javoblar izohlanadi.

Evaluation – Baholash. **1-topshiriq.** Tarqamadagi sxemalar kimyoviy reaksiyalarning qaysi turiga mansub ekanligini aniqlang. Reaksiya tenglamalarini tuzing. **2-topshiriq.** Quyida e'tiboringizga havola etilgan tanish jarayonlarga tegishli tasvirlarni diqqat bilan kuzating hamda ular orasida qaysilarida kimyoviy reaksiyalarning belgilari uchramasligini aniqlang. Uy vazifasi sifatida kundalik turmushda, xususan yoz mavsumida ko'p foydalaniladigan muzlatkich, kondisionerlarning ishlash mexanizmiga bir qiziqib ko'ring. Nega ularning ichki qismi sovuq bo'lsa, tashqi qismi issiq bo'ladi? Bunda qaysi turdagi reaksiyalar sodir bo'ladi deb o'ylaysiz? Javobingizni daftaringizga qisqa izohlar orqali yozing, keyingi darsda sinfdoshlaringiz bilan muhokama qiling. Xulosa qilib shuni aytish

mumkinki, 5E modeli kabi o'quv modellarini o'z sinflariga kirita oladigan o'qituvchilar faol ishtirok etish orqali o'quvchilarga mustahkam bilim poydevorini yaratishga yordam beradi.

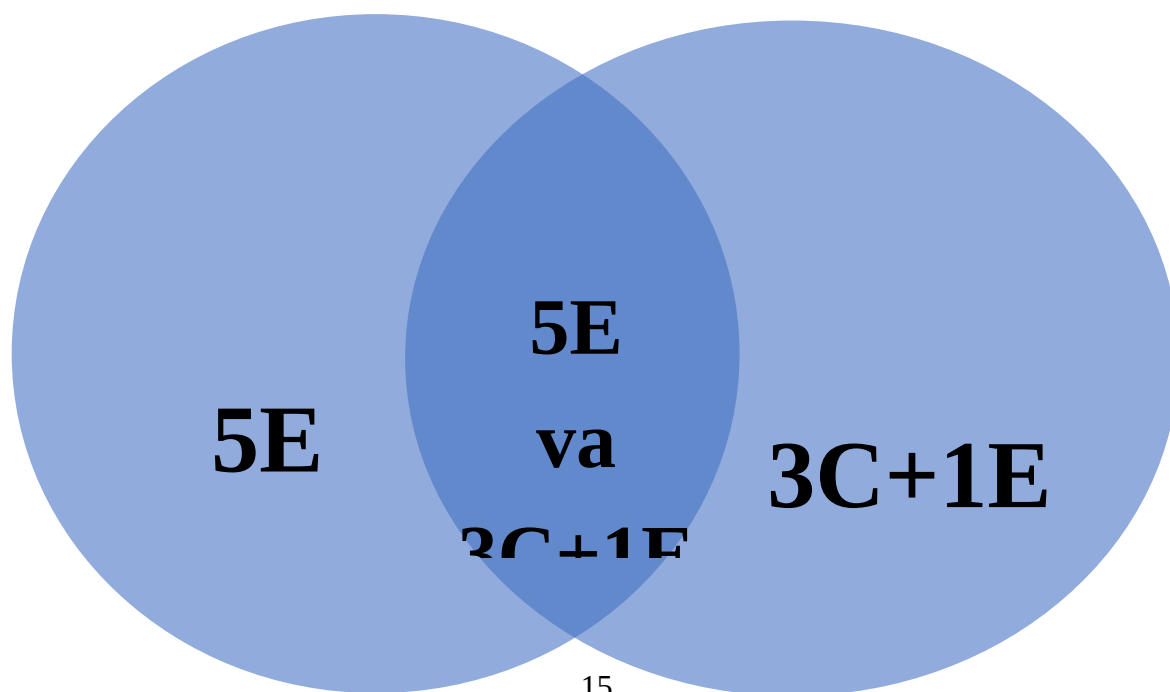
1. **Interaktiv O'yin:** "Koinotga Sayohat: Fizika va astronomiya modellari"

Bu interaktiv o'yin 5E va 3C+1E o'qitish modellari haqida tinglovchilarning bilimlarini yanada mustahkamlash va ularga amaliy tajriba orttirish imkoniyatini beradi. O'yin, savollarga javob berish, amaliy topshiriqlarni bajarish va guruh muhokamasi orqali o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. O'yin jamoalarda yoki individual ravishda o'ynalishi mumkin, va tinglovchilarni faollikka undaydi.

1. Tinglovchilarni kichik guruhlariga (3-5 kishidan iborat) bo'lish. Jamoalar o'zaro raqobatlashadi.

2. O'yin taxtasi koinot mavzusida bo'ladi, unda turli "sayyoralar" va "yulduzlar" joylashgan. Har bir sayyora 5E yoki 3C+1E o'qitish modellari asosidagi topshiriqni ifodalaydi. Har bir sayyora 5E yoki 3C+1E modelining bir bosqichini anglatadi. Tinglovchilar har bir sayyorani o'tib, "Koinot Markaziga" yetib borishlari kerak. Har bir sayyorada o'qitish modeli bilan bog'liq topshiriqlar mavjud.

Tinglovchilar 5E va 3C+1E o'qitish modellarining farqi va o'xshashliklarini aniqlab, jadvalni to'ldiradilar

2. “5E Modeli”ning ta’rifi

5E modeli — bu o‘quvchilarning o‘rganish jarayonida faol ishtirokini ta’minlashga qaratilgan o‘qitish modeli bo‘lib, har bir bosqich o‘quvchilarning bilimlarni samarali o‘zlashtirishiga yordam beradi. Quyidagi bosqichlardan iborat:

1. **Engage (Jalb etish):** O‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otish va mavzuga qiziqtirish.
2. **Explore (Kashf qilish):** O‘quvchilar mavzu bo‘yicha amaliy tajribalar yoki faoliyatlar orqali bilimlarni kashf qilishadi.
3. **Explain (Tushuntirish):** O‘qituvchi o‘quvchilarga yangi bilimlarni izohlaydi va tushuntiradi.
4. **Elaborate (Kengaytirish):** O‘quvchilar yangi bilimni qo‘llash va kengaytirish uchun imkoniyatlar yaratish.
5. **Evaluate (Baholash):** O‘quvchilarning o‘rganish jarayonini baholash va ularning bilimlarini tekshirish.

Zinama-zina

Texnologiyaning qo‘llanishi: ma’ruza (imkoniyat va sharoit bo‘lsa), seminar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarida yakka tartibda yoki kichik guruhlarda o‘tkazish hamda nazorat darslarida qo‘llanilishi mumkin.

Mashg‘ulotda qo‘llaniladigan vositalar: A-3, A-4 formatli qogozlarda tayyorlangan (mavzuni ajratilgan kichik mavzuchalar soniga mos) chan tomoniga kichik mavzular yozilgan tarkatma materiallar, flomaster(ski rangli kalam)lar.

Mashg‘ulotni o‘tkazish tartibi:

- o'qituvchi mashg'ulot boshlangunga qadar o'quv materialni bir necha kichik mavzularga bo'lib oladi (masalan, 2 yoki 3 ta, 4 yoki 5 ta ...);

- o'qituvchi o'quvchilarni mavzular soniga qarab 3-5 kishidan iborat kichik guruhlar ajratadi (guruhlar soni 4 yoki 5 ta bo'lgani ma'qul):

o'qituvchi o'quvchilarni mashg'ulotning maqsadi va uning o'tkazilish tartibi bilan tanishtiradi. Har bir guruhga qog'ozning chap qismida kichik mavzu yozuvi bo'lgan varaqlar tarqatiladi;

- o'qituvchi guruh a'zolarini tarqatma materialda yozilgan kichik

fikrlashib yozib chiqish vazifasini beradi va vaqt belgilaydi;

- guruh a'zolari birgalikda tarkatma materialda berilgan kichik mavzuni yozma (yoki rasm, yoki chizma) ko'rinishida ifoda etadilar. Bunda guruh a'zolari kichik mavzu bo'yicha imkon boricha to'laroq ma'lumot berishlari kerak bo'ladi;

- tarqatma materiallar to'ldirilgach, guruh a'zolaridan bir kishi taqdimot kiladi. Taqdimot vaktida guruhdar tomonidan tayyorlangan material, albatta, auditoriya (sinf) doskasiga mantiqan tagma-tag (zina shaklida) ilinadi;

- o'qituvchi guruhlar tomonidan tayyorlangan materiallarga izoh berib. ularni baholaydi va mashg'ulotni yakunlaydi (taqdimot vaqtida boshqa guruh a'zolari ham taqdimot qilingan mazmunga o'zlarining fikrlarini bildirishlari mumkin).

Izoh: o'quv mashg'ulotining bunday tashkil etilishi o'quvchilarni mustatsil fikrlashga, o'tilgan va uzlashtirilgan mavzularni eslashga, ularni yozma (yoki rayem, chizma kurinishida) bayon etishga, fikrlarni umumlashtirishga o'rgatadi.

“3C+1E Modeli”

3C+1E modeli o'quvchilarning o'rganish jarayonida yaratuvchanlik va ilmiy izlanishni ta'minlash uchun ishlatiladigan yana bir pedagogik yondashuvdir. Model quyidagi bosqichlardan iborat:

1. **Capture Interest (Qiziqishni uyg'otish):** O'quvchilar mavzuga qiziqishlarini uyg'otib, faol ishtirok etadilar.
2. **Construct Understanding (Tushunishni shakllantirish):** O'quvchilar yangi bilimlarni amaliy ravishda yaratadilar, asosiy tushunchalarni tushunadilar.
3. **Consolidate Learning (O'rganishni mustahkamlash):** O'quvchilar o'z bilimlarini boshqalar bilan almashadilar va o'rganganlarini mustahkamlaydilar
4. **Enrichment (Boyitish):** O'zlashtirish darajasi yuqori bo'lgan o'quvchilar uchun tabaqalashtirilgan ta'lim.

Capture Interest (Qiziqishni uyg'otish):

Bu bosqichda o'quvchilarni jalb qilish, uning e'tiborini tortish va keyingi ma'lumotlarga qiziqtirish jarayonidir. Bu, odatda, kommunikatsiya va ta'lim jarayonlarida muhim bosqich bo'lib, unda auditoriya ma'lumotni o'rganishga qiziqish uyg'otishga harakat qilinadi.

Misol: Masalan, biror ilmiy mavzuni tushuntirishda, masalan, "Kosmosda hayot bormi?" degan savolni berish, tinglovchilarning qiziqishini oshirishi mumkin. Ushbu savolni berish orqali, o'quvchilarda uning javobi va mavzu haqida ko'proq bilishga qiziqish ortadi. Bu savolni berish sinfni o'ziga jalb qiladi va ular yanada ko'proq ma'lumot olishga tayyor bo'ladilar.

Construct Understanding (Tushunishni shakllantirish): bu jarayonda o'quvchi o'z bilimlarini chuqurlashtiradi, yangi ma'lumotlarni o'ziga moslashtiradi va ularni avvalgi bilimlar bilan bog'lab tushunadi. Bu, asosan, yangi mavzuni o'rganish va uni mantiqan tushunishdan iborat bo'ladi.

Masalan: Fizika bo'yicha energiya saqlanishi qonuni yoki astronomiya bo'yicha teleskop yordamida olingan tasvirlar bilan tushuntirishlar qilish.

Consolidate Learning (O'rganishni mustahkamlash):

Bu bosqichda guruh muhokamalari, taqdimotlar yoki yozma ishlar orqali bilimlar almashiladi. Unda o'rganilgan ma'lumotlar va ko'nikmalarni takrorlash, qayta

ishlash va turli sharoitlarda qo'llash orqali ularni mustahkamlash va uzoq muddatli xotiraga joylashtirishga qaratilgan. Bu bosqichda o'quvchi yangi bilimlarni amaliyotga tatbiq etish orqali ularga yanada mustahkamroq va uzoq muddatli tushuncha hosil qiladi.

Masalan: Agar o'quvchilar erkin tushish qonunlarini o'rganayotgan bo'lsa, o'rganishni mustahkamlash jarayonida ular turli balandliklardan ob'ektlarni tushirish tajribalarini o'tkazishlari mumkin. Bunda, ular tezlik va vaqt o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rib chiqadilar. Masalan, agar biror toshni 2 metr balandlikdan tashlasalar, uning qanday tezlikda yerga yetishini hisoblashlari kerak bo'ladi. Bu tajribalar yordamida ular o'rganilgan nazariyani amaliyotda qo'llash orqali erkin tushish qonunlarini mustahkamlashadi, bu esa bilimni yanada mustahkam va chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Enrichment (Boyitish): Bu bosqichda o'rganilgan bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va yanada boyitish jarayonidir. Bu, odatda, o'rganilgan mavzuga qo'shimcha masalalar, amaliyotlar yoki yangi fikrlar kiritish orqali amalga oshiriladi. O'rganganlarni boyitish o'quvchilarga o'rgangan materialni yanada kengroq kontekstda ko'rishga yordam beradi, ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va bilimlarni mustahkamlaydi.

Masalan: Faraz qilaylik, fizika darsida o'quvchilar "yengil jismning tezlanishi" (ya'ni, erkin tushish) haqida o'rganishmoqda. O'rganishni boyitish jarayonida o'quvchilarga faqat o'rganilgan masalalar bilan cheklanmasdan, boshqa omillarni hisobga olishga yordam beradigan qo'shimcha materiallar taqdim etiladi. Masalan, ular havo qarshiligi va turli materiallarning erkin tushish tezligini o'rganishlari mumkin. Misol: Agar o'quvchilar ikki turdagi ob'ektlarni (bitta qora tosh va bitta mo'rt paxta) erkin tushirishsin, ular havo qarshiligining ob'ektning tushish tezligiga qanday ta'sir qilayotganini aniqlashlari mumkin. Buning natijasida, ular erkin tushish jarayonini va havo qarshiligining roli haqida ko'proq tushuncha hosil qiladilar. Bu esa o'rganilgan materialni yanada boyitadi va bilimni chuqurlashtiradi.

“GRASPS Modeli”

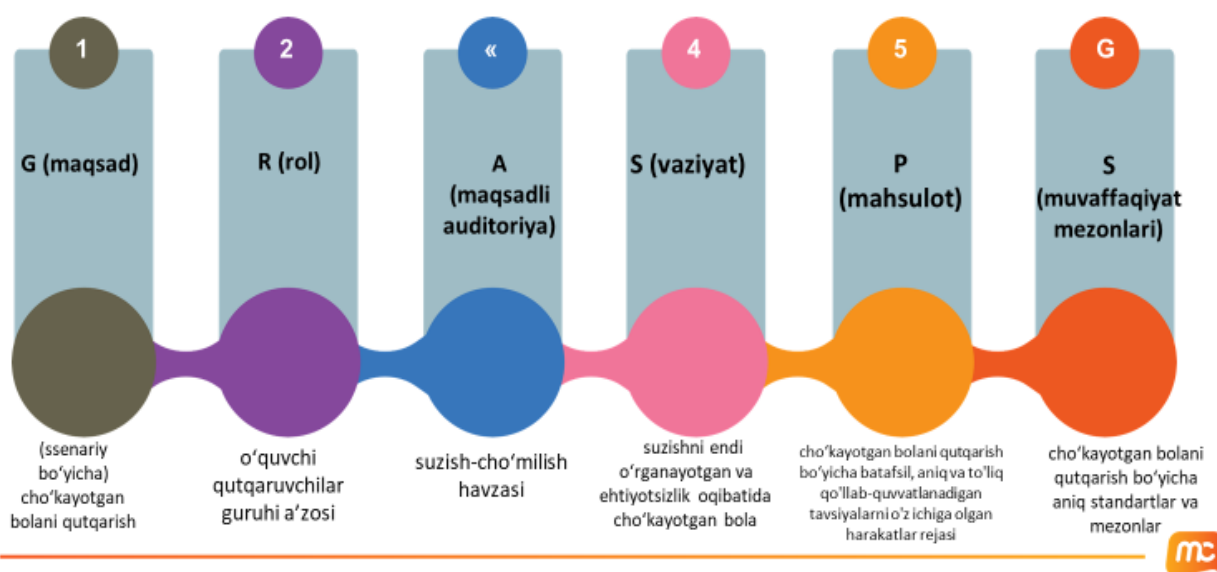
GRASPS bu ta’lim samaradorligini baholash modeli. Ta’lim samaradorligi ta’lim oluvchining mavjud bilimlarni haqiqatda tushunish va kundalik faoliyatda foydalanish sifati bilan o’lchanadi. GRASPS modeli hayotiy (real) vaziyatlar orqali muammoli vazifalar (haqiqiy ishlash vazifalari)ni yaratish va ularni hal qilishni nazarda tutadi. GRASPS loyihaga asoslangan ta’lim uchun asos yaratadi. U quyidagi 6 bosqichdan iborat:

GRASPS vazifasiga misol

Siz suzish-cho‘milish havzasida qutqaruvchisiz. Siz cho‘milish havzasiga kelganlarni xavfsizlik qoidalari bilan tanishtirishga, suzish-cho‘milish havzasida xavfsizlikni ta’minlashga va eng muhimi cho‘kayotganlarni tez va aniqlik bilan qutqarishga mas’ulsiz. Siz cho‘kayotgan bolani qutqarish

GRASPS qolipi:

bo'yicha aniq va to'liq harakatlar rejangizni ishlab chiqing va u batafsil, to'liq qo'llab-quvvatlanadigan tavsiyalarni o'z ichiga olishi kerak.

“7E Modeli”

Dars jarayonida 7E (seven E) siklini amalga oshirish ketma-ketligi quyidagicha:

1.Elicit (eslatish) - ESLATMA

Yangi mavzuga bog'liq oldingi o'quv materiallari asosidagi savol va topshiriqlar.

2.Engage (qiziqtirish, jalb qilish) - MOTIVATSIYA

Dars mavzusiga nisbatan motivatsion qiziqish uyg'otish uchun ma'lumotlar va muhokama savollari

3. Explore (tadqiqot)- TAHLILIY FAOLIYAT

Mavzuga oid nazariy yoki amaliy topshiriqlarni mustaqil ko'rib chiqish

4. EXPLAIN(TUSHUNTIRISH) - YANGI MA'LUMOTLARNI O'ZLASHTIRISH → *Mavzuning asosiy qismi*

5. Elaborate(takomillashtirish)- O'RGANILGAN MA'LUMOTLARNI BIRLASHTIRISH

Darsda olingan bilim va ko'nikmalarni takomillashtirishga yordam beradigan vazifalar

6.Evaluate(baholash)-MULOHAZA VA BAHOLASH

Dars oxirida olingan bilim va ko'nikmalarni baholash uchun topshiriqlar.Ular 3 qismdan iborat bo'lishi lozim:

a) Mavzu matnidan foydalanib, o'quvchi o'z-o'zini baholashi imkonini beruvchi topshiriqlar

b)o'quv jarayonidagi individual faoliyatni baholash uchun topshiriqlar

c)Murakkablik darajasi bilan farq qiluvchi vazifalar

7.Extend (kengaytirish)- DARSDAN KEYINGI FAOLIYAT

Yangi bilimlarni olish uchun chuqur tahlil qilishni talab qiladigan loyihalar, tadqiqotlar, ijodiy vazifalar.

“Aqliy hujum” metodi - biror muammo bo'yicha ta'lim oluvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to'plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan metoddir. “Aqliy hujum” metodining yozma va og'zaki shakllari mavjud. Og'zaki shaklida ta'lim beruvchi tomonidan berilgan savolga ta'lim oluvchilarning har biri o'z fikrini og'zaki bildiradi. Ta'lim oluvchilar o'z javoblarini aniq va qisqa tarzda bayon etadilar. Yozma shaklida esa berilgan savolga ta'lim oluvchilar o'z javoblarini qog'oz kartochkalarga qisqa va barchaga ko'rinarli tarzda yozadilar. Javoblar doskaga (magnitlar yordamida) yoki «pinbord» doskasiga (ignalar yordamida) mahkamlanadi. “Aqliy hujum” metodining yozma shaklida javoblarni ma'lum belgilar bo'yicha guruhlab chiqish imkoniyati mavjuddir. Ushbu metod to'g'ri va ijobiy qo'llanilganda shaxsni erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o'rgatadi.

“Aqliy hujum” metodidan foydalanilganda ta'lim oluvchilarning barchasini jalb etish imkoniyati bo'ladi, shu jumladan ta'lim oluvchilarda muloqot qilish va munozara olib borish madaniyati shakllanadi. Ta'lim oluvchilar o'z fikrini faqat og'zaki emas, balki yozma ravishda bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko'nikmasi rivojlanadi. Bildirilgan fikrlar baholanmasligi ta'lim oluvchilarda turli g'oyalar shakllanishiga olib keladi. Bu metod ta'lim oluvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

“Aqliy hujum” metodi ta'lim beruvchi tomonidan qo'yilgan maqsadga qarab amalga oshiriladi:

1. Ta'lim oluvchilarning boshlang'ich bilimlarini aniqlash maqsad qilib qo'yilganda, bu metod darsning mavzuga kirish qismida amalga oshiriladi.

2. Mavzuni takrorlash yoki bir mavzuni keyingi mavzu bilan bog‘lash maqsad qilib qo‘yilganda –yangi mavzuga o‘tish qismida amalga oshiriladi.

3. O‘tilgan mavzuni mustahkamlash maqsad qilib qo‘yilganda-mavzudan so‘ng, darsning mustahkamlash qismida amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. B.Namdar, M.Kucuk. Preservice Science Teachers’ Practices of Critiquing and Revising 5E Lesson Plans. Journal of Science Teacher Education. 2018, May.
2. Fatchul Fauzi, Ali Mustadi. Learner autonomy using 5e learning cycle. Universitas Negeri Yogyakarta, Indonesia, 2019.
3. II -Ustozlar Forumi materiallari, 2023.
4. A.A.Salomov “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Toshkent-1996 год //Диссертационный исследование//.
5. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990. А.А.Саломов “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Тошкент: -1996 год. Автореферат //Диссертационный исследование//.

Internet resurslari:

1. <http://www.markaz.tdi.uz> - Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti
2. @milliymarkaz_aloqabot – Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.
3. <http://www.rtm.uz> – Respublika ta’lim markazi sayti.
<http://www.dtm.uz> – Respublika test markazi sayti.

4. <http://www.markaz.tdi.uz> – Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti
5. <http://www.rtm.uz> – Respublika ta’lim markazi sayti.
6. <http://www.dtm.uz> – Respublika test markazi sayti.

Boshlang’ich ta’lim samaradorligini oshirishda ko’rgazmali didaktik vositalardan foydalanish

Amirkulova Zebuniso Mustafakulovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dotsenti,

O’zbekiston

Telefon: +998(95) 595 19 77

E.mail: zebuniso.amirkulova mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko’rgazmali didaktik materiallarning boshlang’ich ta’lim samaradorligini oshirishdagi o’rni haqidagi ma’lumotlar berilgan.

Аннотация: В данной статье обсуждена роль эффективности применения дидактических материалов в повышении в начальном образования. Приведены конкретные примеры по использованию дидактических материалов в занятиях родного языка.

Abstract: This article discusses the role of the effectiveness of the use of didactic materials in advanced primary education. Specific examples of the use of didactic materials in native language classes are given.

Kalit so’zlar: Didaktik vosita, ta’lim, ta’lim nazariyasi, ko’rgazmali vositalar.

Ключевые слова: дидактика, образование, наглядные пособия, деятельность, обучения, воспитания.

Keys words: didactics, education, visual aids, activities, training, education.

Ta’lim o’qituvchi va o’quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo’lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma’lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o’qituvchi o’z bilimi, ko’nikma va malakalarini mashg’ulotlar vositasida o’quvchilarga yetkazadi, o’quvchilar esa uni o’zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo’ladi. O’rganish jarayonida o’quvchilar

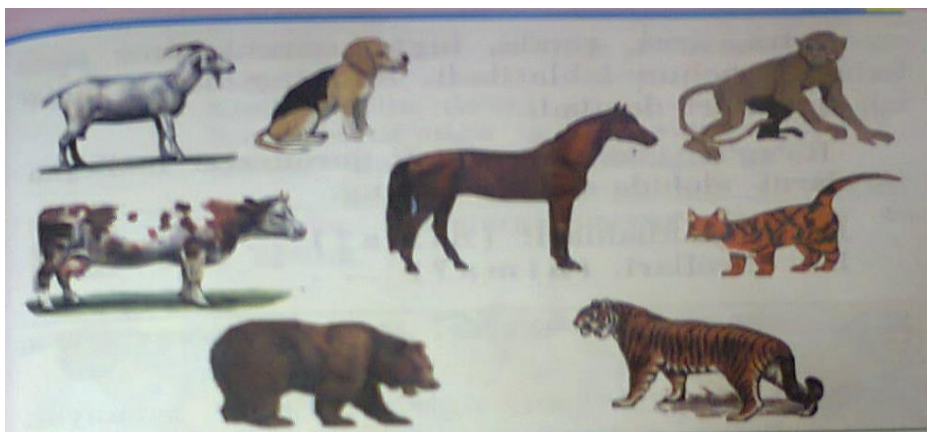
o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tadbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining har bir darsni tashkil etish uchun turli didaktik o'yinlardan foydalanishlari yaxshi samara beradi. Chunki 6-7 yoshli bolalar hayotida maktab davri ancha murakkab davr bo'lib, bolalar oldida jiddiy sinov turadi. Bola yangi hayot – maktab hayotiga kirib boradi. Endi u yangi jamoaning a'zosi ekanligini his etishga, intizomga bo'ysunishga, yangi rejimga moslashishga majbur bo'ladi. Bola yosh bo'lishiga qaramay, endi uning maktabda o'qish, uy vazifalarini bajarish, murakkab materiallarni o'rganish kabi zarur yumushlari ko'p. Muhimi, o'yindan maktabga, kundalik majburiy va davomli mehnatga o'tish bola hayotida tub burilishdir [2].

Ko'rgazmali vositalar eng dastlabki ta'lim berish vositalari bo'lib, ular bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Mashg'ulotlarni olib borishda bilimlarni berish, ularni mustahkamlash va o'zlashtirilishini nazorat qilish uchun biz, albatta, ko'rgazmali vositalar foydalanishimiz kerak. Ko'rgazmali vositalar har bir o'quv yurtida mavjud bo'lib, bundan tashqari ularni har bir o'qituvchi o'zi yoki o'quvchilar bilan birgalikda tayyorlashi mumkin [4].

Mashg'ulot davomida beriladigan o'quv materiali o'quvchilarga og'zaki usulda yetkazishning imkoni bo'lmaganda uni albatta ko'rgazmali tarzda berish kerak bo'ladi. Bunday didaktik materiallar ko'rgazmali materiallar deyiladi [1]. Bular axborotlarni auditoriyadagi barcha talabalar uchun umumiy berishga mo'ljallangan. Bunday materiallardan asosan o'qituvchi o'quvchilarga yangi bilimlarni berishda, odatda nazariy mashg'ulotlarda foydalanadi. Ko'rgazmali materiallar o'quv axborotlarini grafik tasvirlagani uchun, talabalarning tushunishlarini osonlashtiradi. Ko'rgazmali materiallarning bir necha turlari bor. Ularning oddiydan murakkabiga qarab ko'rib chiqsak.

Rasmlar eng oddiy ko‘rgazmali material hisoblanib, uni o‘qituvchi mavzuga oid obyektning umumiy ko‘rinishi, qismlari, shakli, nisbiy o‘lchamlarini ko‘rsatishda foydalanadi. Masalan, mavzu yoritilgach mavzuga oid turli xil rasmlar, yoki o‘quvchi dunyoqarashini aniqlash uchun olinadigan turli xil yozma ishlarda: tasviriy insho, bayon yoki rasm asosida matn tuzishda ko‘rsatish mumkin [3].

1-rasm. Hayvonlar

Sxemalar asosan murakkab mavzularning turlarini soddalashtirilgan holda tushuntirish uchun foydalaniladi. Masalan, gap va uning turlari, tinish belgilarini tasniflashda, so‘z va ularga beriladigan so‘roqlarni o‘rgatishda yoki unli va undosh tovushlarni sxematik shaklda ko‘rsatishimiz mumkin.

2-rasm. Sxemalar.

Chizmalardan mavzuga oid tushunchalarni chuqurroq o'rganishda foydalanamiz. Masalan, turli buyumlarning chizmalaridan foydalanib ularning aniq tasavvurini, shakli, qanday elementlardan iboratligi kabi malumotlarni olishimiz mumkin. Bu chizmalar ko'proq o'quvchilarga notanish buyumlar yoki odatda tez-tez uchramaydigan buyumlarni tushuntirishda qo'llanilishi mumkin [5].

Darsni tashkil qilish o'qituvchi va o'quvchi hamkorligida olib borilganligi uchun har ikkala tomon darsga tayyorlangan bo'lishlari zarur. Darsda o'qituvchi o'z bilim ko'nikmalaridan kelib chiqqan holda mavzuni o'quvchilarga yetkazib beradi, o'quvchilar esa uni o'rganish orqali bilimlari ortib taraqqiy etib boradi. Ta'lim tarbiya jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorligi orqali talabchan o'quvchilarning mustaqil fikri ortadi va mustaqil ishlash jarayonida o'quvchining bilimdoirasi kengayib boradi. Ma'lumki maktab ostoasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni dars jarayoniga qiziqitirish ularni darsga jalb qilishda didaktik o'yinlarning o'rni beqiyosdir

Yuqorida ta'kidlaganimizdek ko'rgazmali qurollar asosida dars jarayonlarini olib borish, dars jarayonining samarali va qiziqarli tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxadjayeva A.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: "Fan va texnologiya", 2006.
2. Omonov N.T., N.X.Xojayev, S.A.Madiyarova, I.Eshkulov. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: "Iqtisod-moliya", 2009.
3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. T.: "Iqtisod-moliya", 2003.
4. Yo'ldoshev J., Xasanov S. Pedagogik texnologiyalar. T.: "Iqtisod-moliya", 2009.
5. Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va

amaliyot. Toshkent: "Fan", 2005.

Ta'limda kompyuter texnologiyalari hamda pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish

Komiliv Izatillo Ikromjonovich - Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası o'qituvchisi

e-mail: ii.studio0018@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida kompyuter texnologiyalarining o'rni, pedagogik dasturiy vositalarning turlari va ularni ta'limda qo'llash masalalari yoritilgan. Ayniqsa, multimedia texnologiyalari va kompyuterga o'rnatilgan dasturiy vositalarning afzalliklari hamda ularni samarali qo'llash sharoitlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: kompyuter texnologiyalari, ta'lim, pedagogik dasturiy vositalar, multimedia, interaktiv texnologiyalar, o'quv dasturlari.

Kirish. Zamonaviy ta'lim dinamik tizim bo'lib, unda ta'lim sifati va mutaxassislar tayyorlash darajasini oshirish uchun yangi texnologiyalarni joriy etish talab qilinadi. Bu jarayonda asosiy vosita sifatida kompyuter texnologiyalari xizmat qiladi. Ular ta'lim jarayonini yanada interaktiv va shaxsga yo'naltirilgan qiladi hamda keng axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi.

Kompyuter texnologiyalari nafaqat bilim berish imkoniyatlarini kengaytiradi, balki mustaqil o'qish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon global raqamlashtirish sharoitida yanada dolzarbdır.

Pedagogik dasturiy vositalarning turlari

O'quv dasturlari

Ular yangi materialni tushuntirish, o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Elektron darsliklar, multimedia kurslari va interaktiv qo'llanmalar jarayonni qiziqarli va samarali qiladi.

Misollar:

- Geogebra
- Ibrat akademiyasi
- Khan akademiyasi

Nazorat dasturlari

Ular bilim darajasini tekshirish, diagnostika qilish va o'zlashtirishni baholashga xizmat qiladi.

Misollar:

- Diktant
- Darslik
- RKI-testlar

Mashq dasturlari

Bilimlarni mustahkamlash va ko'nikmalarni shakllantirish uchun mo'ljallangan.

Misollar:

- ZTE trenajyori
- Blooket
- SUniy intellektlar

Multimedia va interaktiv texnologiyalar

Fanlarni o'rgatishda multimedia va interaktiv texnologiyalar jarayonni samarali qiladi.

Vosita	Afzalliklari
Video va audio materiallar	Tinglab tushunish
Elektron darsliklar	Moslashtirilgan material va mustaqil topshiriqlar
Prezentatsiyalar	Qiziqarli tushuntirish imkoniyati
Interaktiv doskalar	Jonli muloqot va interaktiv o'qitish
O'yin platformalari	Qiziqarli va raqobat asosidagi o'rganish

Xulosa

O'quv, nazorat va mashq dasturlaridan foydalanish ta'limni yanada samarali qiladi va fanlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Multimedia va interaktiv texnologiyalar jarayonni qiziqarli va qulay qiladi, lekin o'qituvchining roli muhimligicha qoladi.

Zamonaviy texnologiyalarni an'anaviy uslublar bilan uyg'unlashtirish ta'lim sifatini oshirish, talabalarni motivatsiya qilish va mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

O'zbek tilidagi manbalar

1. Karimov A.A., Jo'rayev A.X. **Axborot texnologiyalari va ta'lim tizimida ularning qo'llanilishi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Mamatov A., Abdurahmonov Sh. **Raqamli ta'lim texnologiyalari.** – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

3. Yoʻldoshev J.Gʻ., Qodirov B.A. **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va elektron taʼlim.** – Toshkent: Istiqlol, 2019.
6. Босова Л.Л., Павлова Д.И. **Информационные технологии в образовательном процессе.** – Москва: МПГУ, 2018.
7. Баранова Н.А. **Мультимедиа как предмет дидактического исследования.** – Научно-методический журнал «Концепт», №S3, 2013.
8. Bates, A.W. **Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning.** – Tony Bates Associates Ltd, 2019.
9. Prensky, M. **Digital Game-Based Learning.** – McGraw-Hill, 2020.

**PEDAGOGIK MAHORAT FANI ASOSIDA BOʻLAJAK OʻQITUVCHILARNING
REFLEKSIV KOʻNIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI**

Xurramova Mohidil Baxtiyorovna

TISU Pedagogika va psixologiya

kafedrası katta oʻqituvchisi (PhD)

Tel: +99899 678-55-61

xurramovamohidil@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada boʻlajak oʻqituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish jarayonida refleksiv koʻnikmalarini rivojlantirish texnologiyalari, oʻziga xos jihatlari, faoliyat jarayonida pedagogik refleksiv koʻnikmalarini shakllantirish yoʻllari, refleksiv koʻnikmani egallashning shartlari, fikrlash, tushunish, oʻz-oʻzini tahlil qilish, kasbga yoʻnaltirish, mazmuni, mohiyati, zaruriyati, bunda doimiy tadqiqotlar oʻtkazish, tajribani oʻrganish, tahlil qilish va xulosalar ishlab chiqish zarurati, professionallik, tizimli bilimlarni olish qobiliyati, mashqlar, takrorlashlar, xulosalar chiqarish mavzusi boʻyicha keng va chuqur bilimlarni olish va takomillashtirish orqali shakllanish mazmuni ochib beriladi.

Kalit soʻzlar: pedagogik mahorat, refleksiya, refleksiv koʻnikma, fikrlash, kritik fikrlash, tushunish, oʻz-oʻzini tahlil qilish, kasbga yoʻnaltirish, kasbiy refleksiya,

kasbiy faoliyat, tadqiqotchilik, tafakkur, emotsional refleksiv qobiliyat, pedagogik tayyorgarlik.

Zamonaviy ta'lim tizimi har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlovchi, o'z faoliyatini baholay oladigan pedagoglarni talab etadi. Shu bois, oliy ta'limda bo'lajak o'qituvchilarning nafaqat nazariy bilimlari, balki refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirish ham dolzarb masalalardan hisoblanadi. Refleksiya – bu shaxsning o'z fikrlari, harakatlari va ularning natijalari ustidan mulohaza yuritishi, tahlil qilishi va baho bera olishi jarayonidir. Aynan pedagogik mahorat fani esa refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish uchun qulay metod va vositalarni taqdim etadi.

Refleksiv ko'nikmalar – bu o'qituvchining o'z faoliyatini ongli ravishda tahlil qilish, mustaqil baholash, takomillashtirishga harakat qilish qobiliyatidir. Bu ko'nikmalar yordamida pedagog o'zida sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglaydi, o'quvchilar bilan ishlashdagi xatolarni tahlil qiladi va ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri sifatida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan. Refleksiv ko'nikmalar bo'lajak o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash, o'zgarishlarni kiritish va o'z-o'zini rivojlantirish jarayonlarida markaziy rol o'ynaydi. Bo'lajak o'qituvchining refleksiv ko'nikmalari uning kasbiy o'sishini ta'minlaydi va ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashga yordam beradi. Bu ko'nikmalar orqali bo'lajak o'qituvchi nafaqat o'z faoliyatini, balki o'quvchilarning ta'lim jarayonini ham tahlil qiladi, ularga yangi bilimlarni samarali ravishda yetkazish uchun yangi metodlarni ishlab chiqadi.

Refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish tuzilmasi o'qituvchining o'z pedagogik faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilish va takomillashtirishga imkon beruvchi bir nechta asosiy komponentlardan tashkil topgan. Ushbu komponentlar, o'qituvchining o'zini o'zi baholash, o'z faoliyatiga tanqidiy yondashish, o'zgarishlarga tayyor bo'lish va o'zini doimiy ravishda rivojlantirish kabi o'ziga xos jihatlarni o'z ichiga

oladi. Har bir komponent bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik mahoratini oshirishga, shuningdek, ta’lim jarayonining samaradorligini va o‘quvchilarning muvaffaqiyatini ta’minlashga yordam beradi.

“Pedagogik mahorat” fani asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan asosiy komponentlar va ularni amaliyotda qanday rivojlantirish mumkinligi yoritiladi. Bu bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirishda ko‘rsatilgan ko‘nikmalarni qo‘llashning samarali yondashuvlarini yaratishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning refleksiv ko‘nikmalarining tarkibiy komponentlarini kengroq yoritishimiz izlanishlarimiz mohiyatini ifodalashga xizmat qiladi, degan xulosaga kelindi.

Fikrlash (Thinking). Refleksiv ko‘nikmalarning birinchi va eng muhim tarkibiy qismi — fikrlash. Bu, bo‘lajak o‘qituvchining o‘z faoliyatini yoki ta’lim jarayonini tahlil qilish, uning samaradorligini baholash va kerakli o‘zgarishlarni aniqlashni anglatadi. Fikrlash, nafaqat o‘z tajribalarini anglash, balki yangi bilimlarni o‘rganish va mavjud bilimlarni qayta ko‘rib chiqishni ham o‘z ichiga oladi. Bo‘lajak o‘qituvchilar bu orqali o‘z ishlarida yuzaga keladigan muammolarga tanqidiy yondashadi.

Tushunish (Understanding). Refleksiya faqat o‘z faoliyatini tahlil qilishdan iborat emas, balki uni to‘g‘ri tushunish ham muhim. Tushunish, bo‘lajak o‘qituvchining o‘z faoliyatining ahamiyatini va ta’lim jarayonining maqsadini to‘g‘ri anglashini anglatadi. Bu, talabaning ta’limda yuzaga kelgan holatlarni yaxshiroq tushunib, o‘zgarishlar kiritishga imkon beradi. Tushunish, bo‘lajak o‘qituvchining o‘z xatolaridan saboq olish va ularni to‘g‘rilash uchun zaruriy bilimlarni o‘zlashtirishni anglatadi.

O‘zini o‘zi nazorat qilish (Self control). O‘zini o‘zi nazorat qilish — bo‘lajak o‘qituvchining o‘z faoliyatini mustaqil ravishda kuzatishi va baholashidir. Bu

ko'nikma orqali bo'lajak o'qituvchi o'z ishini doimiy ravishda tahlil qiladi, o'zgarishlar kiritishga va faoliyatni yaxshilashga intiladi. O'zini o'zi nazorat qilish o'qituvchining o'z faoliyatidagi zaif tomonlarini aniqlash va ularni rivojlantirish imkonini beradi.

O'zini o'zi kuzatish (Self-observation). O'zini o'zi kuzatish — bo'lajak o'qituvchining o'z pedagogik faoliyatini diqqat bilan va tizimli ravishda kuzatish jarayonidir. Bu ko'nikma bo'lajak o'qituvchiga o'zining o'quvchilarga bo'lgan yondashuvini, metodologik uslublarini, va ta'lim jarayonida yuzaga kelgan vaziyatlarni baholash imkoniyatini beradi. O'zini o'zi kuzatish bo'lajak o'qituvchiga o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniq ko'rish, shuningdek, ularni yaxshilash uchun kerakli choralar ko'rish imkoniyatini yaratadi.

Xulosalash (Conclusion). Xulosalash — bu bo'lajak o'qituvchining o'z faoliyatini umumlashtirib, natijalarni tahlil qilishi va o'z tajribalaridan yangi xulosalar chiqarish jarayonidir. Bo'lajak o'qituvchining o'z faoliyatidan va talabalarning o'rganish jarayonidan xulosa chiqarishi, ularga o'zgarishlarni kiritish va o'z-o'zini rivojlantirishga yordam beradi. Xulosalash ko'nikmasi talabaning o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini tahlil qilishga va ta'lim jarayonini yaxshilashga yordam beradi.

Taqqoslash (Comparison). Taqqoslash — bo'lajak o'qituvchining o'z tajribalarini boshqa pedagogik amaliyotlar, metodlar yoki o'z-o'zini baholash bilan solishtirishidir. Bu ko'nikma bo'lajak o'qituvchiga o'z usullarini baholash, ularning samaradorligini taqqoslash va yangi yondashuvlarni ishlab chiqishda yordam beradi. Taqqoslash, o'qituvchining turli pedagogik strategiyalarni o'z faoliyatida sinab ko'rish va ularni eng samarali usullarga aylantirish imkoniyatini yaratadi.

O'z-o'zini tahlil qilish (self-analysis). Bo'lajak o'qituvchi kelajakdagi o'z pedagogik faoliyatini va o'quvchilarga bo'lgan munosabatini tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Bu jarayonda bo'lajak o'qituvchi o'z darslarini,

metodik yondashuvlarini, o'quvchilar bilan ishlashda yuzaga kelgan muammolarni baholaydi va ularni qanday yaxshilash mumkinligini aniqlaydi.

O'z-o'zini bilish (Self-knowledge). O'z-o'zini bilish jarayoni boshida dalillarni ta'kidlash darajasida yuz beradi, bunda refleksiyaning passiv shakli ustunlik qiladi. Bo'lajak o'qituvchilar uning pedagogik tayyorgarlikda yuzaga keluvchi muammolarni shunchaki qayd etadi.

O'z-o'zini anglash (Self awareness). O'z-o'zini anglash jarayoni o'qituvchining o'z faoliyatiga va unda o'ziga nisbatan "meta-vaziyatni" egallab o'ziga tashqaridan qarashni bilishini nazarda tutadi. Bunda tashqi shartlarning ichki holatga o'tishi, ularning interiorizatsiyasi sodir bo'ladi, kasbiy qiyinchiliklarning mumkin bo'lgan sabablari ifodalanadi; faoliyat maqsadlarini anglash kechadi, refleksiv "Men" shakllanadi. Bu bo'lajak o'qituvchilarning aktual rivojlanish sohasi bilan bog'liq.

O'z-o'zini aniqlash (Self-determination). O'z-o'zini aniqlash jarayonida kasbiy ehtiyojlarni inoatga olib dastlabki daraja o'rnatiladi va mavjud imkoniyatlar asosida faoliyat rejalashtiriladi. Strategik, taktik va operativ vazifalar shakllantiriladi. Haqiqiy "Men"ning va ideal "Men"ning bog'lanishi sodir bo'ladi. Bu bo'lajak o'qituvchilarning yaqin rivojlanish sohasi bilan bog'liq.

O'z-o'zini rivojlantirish (Self development). O'z-o'zini rivojlantirish jarayonida refleksiyalangan harakat usullarining (ya'ni, avval qo'llanilgan va ularning samaradorligini baholash natijasida eng optimal bo'lgan hatti-harakatlarni amalga oshirish usullari) ortishi yuz beradi.

O'z-o'zini baholash (self-assessment). O'z-o'zini baholash o'z-o'zini takomillashtirishning ikkinchi bosqichining boshlanishini nazarda tutadi. Bu komponent bo'lajak o'qituvchining kelajakdagi o'z pedagogik faoliyatini o'ziga xos mezonlar asosida baholashni anglatadi. Bo'lajak o'qituvchi o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, o'z ustida ishlash uchun konkret maqsadlar qo'yishi kerak.

Tajriba asosida o'rganish (learning from experience). Refleksiv ko'nikmalar tajriba asosida o'rganishni o'z ichiga oladi. Bo'lajak o'qituvchi amaliy mashg'ulotlar, treninglar, pedagogik amaliyot davrida va kelajakdagi pedagogik faoliyatidan o'rganadi, xatoliklarni tahlil qiladi va ularni takrorlamaslik uchun harakat qiladi. Bu jarayon bo'lajak o'qituvchining o'z faoliyatida rivojlanishga erishishga yordam beradi.

Emotsional-refleksiv qobiliyat (emotional-reflective ability). Bu komponent bo'lajak o'qituvchining o'z his-tuyg'ularini anglash, ular ustidan boshqaruv olib borish va ularni pedagogik jarayonda qanday qilib samarali foydalanish kerakligini tushunishni anglatadi. Bo'lajak o'qituvchi o'zining emotsional holatini tahlil qilish orqali o'quvchilarga yanada samarali ta'lim berishi mumkin.

Kritik fikrlash (critical thinking). Bo'lajak o'qituvchining o'z faoliyatini tanqidiy nuqtai nazardan ko'rish, pedagogik qarorlar va metodlarni baholash qobiliyati. Bu komponent bo'lajak o'qituvchiga yangi yondashuvlarni sinab ko'rish va amaliyotda qanday qilib eng samarali usullarni tanlashni o'rgatadi.

Tashkiliy va pedagogik qobiliyatlar (organizational and pedagogical skills). Refleksiya jarayonida bo'lajak o'qituvchi darsning tashkil etilishiga, o'quvchilarning o'quv jarayoniga qanday ta'sir qilayotganiga va umumiy pedagogik muhitni qanday yaxshilashga doir o'z fikrlarini rivojlantiradi.

Ijtimoiy-refleksiv qobiliyat (social-reflective ability). Bu komponent bo'lajak o'qituvchining o'quvchilar bilan munosabatlarni tahlil qilish hamda ularning ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bo'lajak o'qituvchi o'z faoliyatida o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash va ularga mos pedagogik yondashuvni ishlab chiqish uchun refleksiya qilish zarur.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirishda yuqoridagi tarkibiy qismlar asosiy ahamiyatga ega. Ular bo'lajak o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish va uning sifatini oshirishga qaratilgan yondashuvlarini tashkil

etadi. Har bir komponent o'z-o'zini rivojlantirish, yaxshilash va o'zgarishlarni kiritishda yordam beradi, natijada bo'lajak o'qituvchi o'z faoliyatini yanada samarali va sifatli tarzda tashkil eta oladi. Bu tarkibiy komponentlar bo'lajak o'qituvchilarning refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhimdir, chunki ular bo'lajak o'qituvchilarga o'z faoliyatlarini doimiy ravishda tahlil qilish, o'zgarishlarga tayyor bo'lish va pedagogik jarayonda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy shakllanishida reflektiv ko'nikmalar muhim o'rin egallaydi. Chunki zamonaviy pedagogik faoliyat nafaqat bilimlarni yetkazish, balki ta'lim jarayonini tahlil qilish, muammolarni aniqlash va ularni hal etish yo'llarini topish ko'nikmalarini ham talab qiladi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, pedagogik mahorat fani o'qituvchi shaxsini har tomonlama rivojlantiruvchi nazariy va amaliy asosga ega fan sifatida namoyon bo'ladi.

Refleksiv ko'nikmalarni shakllantirishda talabalarga o'z ustida ishlash, o'z faoliyatini kuzatish va baholash imkonini beruvchi usullar katta ahamiyat kasb etadi. Ulardan biri bu – reflektiv tahlil asosidagi muammoli vaziyatlarni yechish mashqlari. Bunday topshiriqlar orqali talaba real yoki shartli pedagogik holatni tahlil qiladi, unga qanday yondashuv ma'qul bo'lishi mumkinligini muhokama qiladi va turli yechim variantlarini ishlab chiqadi.

Pedagogik mahorat fanining asosiy vazifalaridan biri – bo'lajak o'qituvchini o'zini baholash, mustaqil o'rganish va doimiy rivojlanishga o'rgatishdan iborat. Mazkur fan doirasida refleksiya asosida ishlashni o'rgatuvchi quyidagi texnologiyalar samarali hisoblanadi:

1. Reflektiv esse yozish – talabalar dars yoki amaliyotdan so'ng o'z his-tuyg'ularini, o'rganganlarini va fikrlarini yozma tarzda ifodalaydi.
2. Reflektiv kundalik yuritish – har kuni yoki haftada o'z pedagogik faoliyatini baholovchi yozuvlar olib boriladi.

3. “3-2-1” usuli – 3ta yangi bilim, 2ta qiziqarli savol, 1ta o‘qituvchini takomillashtiruvchi tavsiya yozadi.

4. Debrifing (fikir-mulohaza almashuvi) – mashg‘ulotlardan so‘ng guruhda o‘zaro tahlil va tajriba almashish o‘tkaziladi.

5. Portfolio texnologiyasi – talabalar o‘z yutuqlari, muammolari va rivojlanish jarayonlarini hujjatlashtiradi.

Bu texnologiyalar orqali o‘qituvchi o‘z faoliyatiga ob’ektiv yondashishni o‘rganadi, shaxsiy pedagogik uslubini shakllantiradi. Bundan tashqari, refleksiya orqali o‘quvchilarning bilim olishidagi ehtiyoj va muammolarini aniqlab, ularga individual yondashuvni shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Shuningdek, refleksiv suhbatlar va interaktiv muloqotlar talabaning mustaqil fikrlashini rag‘batlantiradi. Guruhiy muhokamalar, bahs-munozaralar va darsdan keyingi fikr almashuvlar orqali har bir talaba o‘z pozitsiyasini asoslab bera oladi, o‘zining va boshqalarning nuqtayi nazarini tahlil qilishga o‘rganadi. Bu esa refleksiv fikrlashning shakllanishiga xizmat qiladi.

Yana bir samarali yo‘nalish – “pedagogik o‘zgarish loyihalari”dir. Talabalar o‘z amaliyot darslari asosida kichik tadqiqot olib boradilar: darsni rejalashtiradilar, amalga oshiradilar va natijalarini tahlil qilib, kelgusi faoliyat uchun tavsiyalar ishlab chiqadilar. Bu jarayon orqali ular o‘z-o‘zini tahlil qilish, tajribani umumlashtirish va yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish imkoniga ega bo‘ladilar.

Shunday qilib, refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan texnologiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki kasbiy madaniyati va mas’uliyatini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa ularning kelajakda ta’lim jarayonini chuqur anglab, yangilikka ochiq, tahlil qila oladigan va faol shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik mahorat fani asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning refleksiv ko‘nikmalarini shakllantirish – zamonaviy ta’limning dolzarb vazifalaridandir. Refleksiya o‘qituvchining o‘z faoliyatini chuqur anglash, tahlil qilish va takomillashtirishga xizmat qiluvchi kuchli vositadir. Pedagog olimlarning nazariy qarashlari asosida refleksiv fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan texnologiyalar – esse yozish, portfolio yuritish, debriefing, kundaliklar va muammoli vaziyatli metodlar orqali talabalar o‘z o‘qituvchilik faoliyatiga ongli yondasha boshlaydi. Bu esa ularning kasbiy yetukligi, mas’uliyati va o‘zini tahlil qilish madaniyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shunday qilib, refleksiv texnologiyalar yordamida bo‘lajak o‘qituvchilar nafaqat o‘quv jarayonining ishtirokchisi, balki faol va mustaqil talaba, kelajakda esa tajribali va fikrlovchi pedagog bo‘lib yetishadi. Shuningdek, refleksiv ko‘nikmalar o‘qituvchining o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatishiga, individual yondashuvni to‘g‘ri tanlashiga va pedagogik jarayonni takomillashtirishga zamin yaratadi. Demak, refleksiv kompetensiyalarni shakllantirish, nafaqat pedagog shaxsini, balki butun ta’lim sifatini oshirish omilidir. Bu esa ta’lim-tarbiya jarayonida yuqori natijalarga erishishning asosiy shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. T.: “IQTISOD MOLIYA” nashriyoti, 2010.
2. Xalikov A.A. O‘qituvchining dars jarayonida tarbiyaviy ta’sir o‘tkazish mahorati. // Xalq ta’limi. Toshkent. -2012
3. Xalikov A.A. Oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilar pedagogik mahoratini rivojlantirish. // Maktab va hayot. – Toshkent. – 2015
4. Семенов И.Н. Психология рефлексии в организации творческого процесса мышления: Автореф. дис. доктора психол. наук.-М.,1992.- 52 с.

5. Кулюткин Ю.Н. Развитие творческого потенциала учителя в процессе его последиplomного образования //Проблемы непрерывного образования. –Псков. –Курсив, 1995. №4. - С. 3.
6. Шеранова М.Б., Шукурова Х.С., Алимкулов С.О. Особенности формирования современного педагога. Молодой ученый. Учредители: ООО "Издательство Молодой ученый". ISSN: 2072-0297eISSN: 2077-8295. №22 (102) Год: 2015. Страницы: 884-887.
7. Xurramova M.B. Bo‘lajak o‘qituvchilarni pedagogik mahoratini oshirish jarayonida refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirishning hozirgi holati. //Uzluksiz ta’lim. – Toshkent. – 2024.
8. Xurramova M.B. Bo‘lajak o‘qituvchilarni pedagogik mahoratini oshirish jarayonida refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirish shartlari. // Mug‘allim hem uzluksiz bilimlendiri. – Nukus. – 2024.
9. Bakhtiyorovna, K. M. (2024). WAYS OF FORMING PEDAGOGICAL SKILLS IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL WORK. Gospodarka i Innowacje., 48, 18-20.
10. M., K. . (2023). THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE TECHNOLOGY OF FORMING REFLECTIVE SKILLS IN FUTURE TEACHERS. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(8), 107–110. Retrieved from <http://jsrt.innovascience.uz/index.php/jsrt/article/view/280>

Nutqi me’yorida rivojlangan va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanishi

Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi,

O‘zbekiston

Annotatsiya

Maqolada nutqi me'yorida rivojlangan hamda dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanish jarayoni ilmiy tahlil qilinadi. Nutqiy me'yor, talaffuz aniqligi, fonematik eshituv va muloqot ko'nikmalarining farqlari asosida pedagogik yondashuvlar samaradorligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: Nutqiy madaniyat, dislaliya, nutq nuqsoni, fonematik eshituv, talaffuz aniqligi, muloqot ko'nikmalari, pedagogik yondashuvlar.

Аннотация

В статье проводится научный анализ процесса формирования речевой культуры у детей с нормально развитой речью и у детей с дефектом речи – дислалией. На основе различий в речевой норме, чёткости произношения, фонематическом слухе и коммуникативных навыках обосновывается эффективность педагогических подходов.

Ключевые слова: Речевая культура, дислалия, речевой дефект, фонематический слух, чёткость произношения, коммуникативные навыки, педагогические подходы.

Annotation

The article provides a scientific analysis of the process of forming speech culture in children with normally developed speech and those with a speech defect – dyslalia. The effectiveness of pedagogical approaches is substantiated based on differences in speech norms, pronunciation clarity, phonemic hearing, and communication skills.

Keywords: Speech culture, dyslalia, speech disorder, phonemic hearing, pronunciation clarity, communication skills, pedagogical approaches.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi nafaqat til o'rganish jarayoni, balki ijtimoiy muloqot, shaxsiy faollik va intellektual o'sishning muhim omili sifatida qaralmoqda. Respublikamizda maktabgacha yoshdagi bolalarda innovatsion fikrlash tasavvurlarini samarali shakllantirish, ta'lim mazmuni, shakl va vositalarini takomillashtirish hamda ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning normativ-huquqiy asoslari bosqichma-bosqich yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunida bolalarning har tomonlama kamol topishini ta'minlash maqsadida ta'lim va tarbiyaning muqobil shakllarini joriy etish, shuningdek, zamonaviy innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish vazifasi ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.

Nutq madaniyati – bu bolaning o'z fikrini grammatik, fonetik va stilistik jihatdan to'g'ri, ravon va izchil ifoda etish qobiliyatidir. Nutq madaniyatiga og'zaki ifoda aniqligi, talaffuz tozaligi, mantiqiy izchillik, lug'aviy boylik va mos ijtimoiy holatlarga moslashish qobiliyatlari kiradi. Bolalik davrida bu jihatlar asosan taqlid, o'yin va muloqot jarayonlarida rivojlanadi. **Nutq rivoji** – bolaning fonetik, leksik, grammatik, sintaktik jihatdan to'laqonli og'zaki ifoda qilish qobiliyatining shakllanishi va bosqichma-bosqich takomillashuvidir. Bu rivojlanish ijtimoiy tajriba, muloqot, ta'lim muhitidagi faol ishtirok orqali amalga oshadi.

Biroq, dislaliya kabi nutq nuqsonlariga ega bolalarda bu jarayon sezilarli qiyinchiliklar bilan kechadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, nutqi me'yorida rivojlangan bolalar va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanishidagi farqlarni ilmiy asosda o'rganish, pedagogik va logopedik yondashuvlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda tilshunoslik, logopediya va pedagogika sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar nutqiy nuqsonlarning kelib chiqish sabablari hamda ularning tuzatish

metodikalarini chuqur tahlil qilgan. Ularning fikriga ko'ra, dislaliya – bu markaziy nerv tizimi zararlanishi bilan bog'liq bo'lmagan, balki artikulyatsiya apparati, eshituv idroki yoki noto'g'ri nutqiy odatlar natijasida yuzaga keladigan talaffuz nuqsonidir.

L.S.Vygotskiy bola rivojlanishining ijtimoiy-madaniy konsepsiyasini ishlab chiqib, uning “Мышление и речь” asarida bolaning nutqiy faoliyati tashqi muloqot orqali shakllanishi, keyinchalik esa ichki nutqqa aylanishini asoslagan. Olimning fikriga ko'ra “O'yin faoliyati – bu bola uchun tabiiy rivojlanish muhiti bo'lib, aynan o'yin davomida bola muloqotga kirishadi, so'z boyligini oshiradi va madaniy nutq elementlarini egallaydi”.

Kenanoğlu va Duran tomonidan Turkiyada olib borilgan tadqiqotda, an'anaviy o'yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishidagi o'zgarishlar o'rganilgan. Tadqiqotda o'yinlar yordamida bolalar lug'at boyligini, ifoda aniqligini va muloqot qobiliyatlarini yaxshilashda sezilarli o'zgarishlar kuzatilgan. Tadqiqotda ta'kidlanishicha, o'yinlar bolalar uchun nafaqat qiziqarli va faol o'rganish usuli, balki ularning til rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotda ishtirok etgan bolalar ikki hafta davomida an'anaviy o'yinlar bilan shug'ullangan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'yinlar orqali:

- a. So'z boyligi oshgan,
- b. Grammatik tuzilma yanada aniqroq va to'g'ri shakllangan,
- c. Talaffuzda yaxshilanish kuzatilgan,
- d. Muloqotga kirishish va ijtimoiylashuvda bolalar faol ishtirok etgan.

Tadqiqotchilar o'z tahlillarida, o'yinlarning bolaning nutqiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini va uning til o'rganish jarayoniga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatayotganligini o'z asarlarida keng yoritganlar.

Ma'lumotlar to'plash jarayoni asosan nazariy tadqiqot usullariga asoslangan. Dastlab, ilmiy adabiyotlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish orqali nazariy

ma'lumotlar to'planadi. Bu jarayonda maktabgacha ta'lim, innovatsion ta'lim texnologiyalari, pedagogik innovatsiyalar bo'yicha kitoblar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va qonunchilik hujjatlari o'rganiladi.

Tadqiqot ishini olib borishda maktabgacha ta'lim yoshidagi, jumladan, nutqi me'yorida rivojlangan va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarning nutqiy madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishga doir muammoni hal etish maqsadida, avvalo, mavjud holat tahlil qilindi hamda bolalarning nutqiy rivojlanish darajasini aniqlash uchun maxsus metodikalar tanlab olindi. Tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, zamonaviy, rivojlantiruvchi metodlardan foydalanildi. Shuningdek, dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarga mo'ljallangan maxsus logopedik mashqlar, artikulyatsion va fonematik eshituvni rivojlantiruvchi topshiriqlar qo'llanildi. Ushbu metodlar amaliyotga tatbiq etildi va ularning samaradorligi eksperimental tajriba asosida baholandi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda taqqoslash va kuzatish usuli qo'llanildi. Nutqi me'yorida rivojlangan 20 nafar bola va dislaliya nutq nuqsoniga ega 20 nafar bola ishtirokida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Diagnostika mezonlari sifatida fonematik eshituv aniqligi, talaffuz normasi, leksik zahira, so'z birikmalaridan foydalanish, nutqiy muloqot ko'nikmalari va madaniy nutq normalariga amal qilish darajasi belgilandi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, nutqi me'yorida rivojlangan bolalarda fonematik eshituv va talaffuz aniqligi yuqori darajada shakllangan bo'lib, ular muloqot jarayonida grammatik to'g'ri va mazmunli jumalardan foydalanadilar. Dislaliyalı bolalarda esa ayrim tovushlarning noto'g'ri talaffuzi, fonemalarni farqlashdagi qiyinchiliklar, lug'at boyligining yetarli emasligi va kommunikativ vaziyatlarda o'zini ifodalashdagi sustlik kuzatildi. Masalan, tajriba davomida dislaliyalı bolalarning 40 foizida "r" va "s" tovushlarini noto'g'ri talaffuz qilish, 35 foizida fonematik eshituvning sust rivojlanishi, 50 foizida esa so'z boyligi kamligi qayd etildi. Shu bois logopedik mashg'ulotlar,

maxsus didaktik o'yinlar va nutqiy mashqlar yordamida ularning nutqiy madaniyatini rivojlantirish zarurligi aniqlandi.

Shuningdek, pedagogik yondashuvlarda zamonaviy metodikalar: ko'rgazmalilik, fonetik o'yinlar, artikulyatsion mashqlar va tarbiyachi hamda ota-onalarning hamkorligi muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

- Nutqi me'yorida rivojlangan bolalar 80-85% hollarda nutqiy madaniyat mezonlariga to'liq javob beradi.
- Dislaliyalı bolalarda bu ko'rsatkich 45-50% atrofida bo'lib, fonematik eshituv, talaffuz aniqligi va kommunikativ ko'nikmalarda sezilarli pastlik mavjud.
- Logopedik mashg'ulotlar va didaktik o'yinlarni muntazam qo'llash orqali dislaliyalı bolalarning nutqiy madaniyat darajasi 20-25% ga yaxshilanishi kuzatildi.
- Pedagogik va logopedik metodlarning integratsiyasi bolaning nafaqat nutqiy, balki ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Nutqiy madaniyatning shakllanishi bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat sustroq shakllansa-da, ilmiy asoslangan logopedik mashg'ulotlar, didaktik o'yinlar va tarbiyachilar bilan hamkorlik natijasida ularni samarali rivojlantirish mumkin. O'zbekiston ta'lim tizimida bolalar nutqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, logopedik xizmatlarni kengaytirish va pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish zarur. Shu bilan birga, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida nutq terapevtlari faoliyatini kuchaytirish hamda bolalarda muloqotga bo'lgan motivatsiyani rag'batlantirish nutqiy madaniyatni shakllantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Foydalanigan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida.

2019-yil 16-oktabr // <https://lex.uz/docs/4543266>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // <https://lex.uz/docs/6009544>
3. Ayupova, Sh.A. Logopediya. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2006. – 240 b.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 2000. –352 с.
5. Выготский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка // Избр. психол. исследования. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244.
6. Grosheva I.V., Evstafyeva L.G., Mahmudova D.T. va boshqalar. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent: **Ilk Qadam Nashriyoti**, 2018. – 96 b. – 42 bet.
7. Kenanoğlu S., Duran S. The role of traditional games in the development of preschool children // *Journal of Early Childhood Education*. – 2020.– №45(2). 103-118 b.
8. Mo‘minova L., Kabulova R., Pulatova S. Maktabgacha ta’lim muassasalarining katta va maktabga tayyorlov guruh bolalari nutqini xalq o‘yinlari asosida rivojlantirish texnologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2014, – 72 b.
9. Mo‘minova, L. Maxsus psixologiya. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2010. – 228 b.

O‘QUVCHILARNING O‘QUV-TADQIQOT ELEMENTLARINI BAHOLASH MEZON - KO‘RSATGICHLARI.

Termiz davlat pedagogika instituti p.f.f.d.,(PhD)

Olloqulova Farzona Umedillayevna

olloqulovafarzona93@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyatini baholashda qo'llaniladigan mezon va ko'rsatgichlar tizimi tahlil qilinadi. Maqolada o'quv-tadqiqot elementlarining samaradorligini oshirish maqsadida baholash mezonlarini aniqlash va ularni amaliyotga joriy etishning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va tadqiqot metodlarini qo'llash qobiliyatlarini baholash uchun asosiy ko'rsatgichlar batafsil bayon qilinadi. Tadqiqot natijalari o'quv jarayonida baholashning aniq va shaffof mexanizmlarini yaratishga xizmat qiladi va o'quvchilarning tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik strategiyalarni shakllantirishda qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: Tadqiqotchilik, ilmiy-tadqiqot faoliyati, tadqiqot elementlari, qadriyatli-motivatsion, kognitiv, amaliy faoliyatli, refleksiv-baholovchi, ijodiy, kommunikativ.

Annotation: *This article analyzes the system of criteria and indicators used in assessing the educational and research activities of students. The article highlights the importance of identifying assessment criteria and introducing them into practice in order to improve the effectiveness of educational and research elements. Key pointers are also detailed to assess students' ability to think independently, solve problems, and apply research techniques. The results of the study will serve to create clear and transparent assessment mechanisms in the learning process and can be used to develop pedagogical strategies aimed at developing students' research skills.*

Keywords: *Research, research activities, research elements, value-motivational, cognitive, practical, reflexive-evaluative, creative, communicative.*

Аннотация: *В данной статье будет проанализирована система критериев и показателей, используемых при оценке учебно-исследовательской*

деятельности учащихся. В статье освещается важность определения критериев оценки и внедрения их в практику с целью повышения эффективности элементов исследования. В нем также подробно описаны ключевые показатели для оценки способностей учащихся к самостоятельному мышлению, решению проблем и применению методов исследования. Результаты исследования служат для создания четких и прозрачных механизмов оценки в процессе обучения и могут быть использованы при формировании педагогических стратегий, направленных на развитие исследовательских навыков учащихся.

Ключевые слова: исследовательская, исследовательская деятельность, элементы исследования, ценностно-мотивационная, познавательная, практическая деятельность, рефлексивно-оценочная, творческая, коммуникативная.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatiga intilish, yangi narsalarni o'rganishga intilish va ijodiy fikrlash qobiliyati har bir insonning universal xususiyatlari hisoblanadi. Erta yoshda bu qobiliyat ob'ektlar va hodisalar bilan faol o'zaro ta'sir qilish orqali atrofdagi dunyoni o'rganishga bo'lgan tabiiy istakda namoyon bo'ladi. Bolalar nafaqat atrof-muhitni kuzatadilar, balki bilishning empirik usullaridan foydalangan holda uni tushunishga intiladilar-ular teginadilar, qismlarga ajratadilar, ob'ektlarning shaklini o'zgartiradilar, ularning xususiyatlari va funktsiyalari bilan tajriba o'tkazadilar.

Bundan tashqari, ta'lim jarayonida bolada tanqidiy fikrlash asoslari, olingan natijalarni tahlil qilish va o'z tajribasiga asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyati rivojlanadi. Har kuni ularning qiziqishi kuchayib boradi, ular nafaqat yangi bilim olishga intiladilar, balki faol ravishda o'zlarining farazlarini yaratadilar, xayoliy g'oyalarni quradilar, o'z ishining tamoyillarini tushunishga harakat qiladilar. Aynan shu bosqichda hodisalarni chuqur o'rganish, kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish va tadqiqotga asoslangan fikrlash turini shakllantirishga yordam beradigan shart-sharoitlarni yaratish muhimdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'quv-tadqiqot faoliyatiga jalb etish ko'p qirrali va bosqichma-bosqich jarayon bo'lib, tizimli yondashuvni va o'quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashishni talab qiladi. Bu jarayonni, ayniqsa, ona tili darslari doirasidagi mazmuni o'rganilayotgan mavzular bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak bo'lgan kichik tadqiqot topshiriqlarini bajarishdan boshlash maqsadga muvofiqdir. Muhim jihat bolalarni zamonaviy ilm-fanning asosiy yutuqlari bilan tanishtirishdir, bu nafaqat ularning dunyoqarashini kengaytiradi, balki tadqiqot ishlarining tuzilishi va usullari haqida dastlabki g'oyalarni ham shakllantiradi. Bu nafaqat nazariy bilimlarni yetkazish, balki innovatsion texnologiyalarning ishlash tamoyillari, ularning asosiy xususiyatlari, terminologiyasi, funktsional maqsadi va insonning kundalik hayotiga ta'sirini tushuntirish ham muhimdir. Bunday yondashuv nafaqat kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga, balki zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lgan ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga ham yordam beradi.

Shu bilan birga maktab ta'lim tizimida o'quvchilarning o'quv-tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishda, ya'ni savol berish, kuzatish, ma'lumot yig'ish, tahlil qilish, faraz ilgari surish, sinovdan o'tkazish, xulosa chiqarish va taqdimot qilish kabi izlanishga yo'naltirilgan mustaqil faoliyat jarayonida, bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini aniqlashda taksonomik yondashuv, xususan, B.Blum taksonomiyasi keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda, ona tili kabi til o'rganishga yo'naltirilgan fanlarda bu yondashuv o'quvchilarda o'quv-tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlash, mantiqiy, tahlil, ijodiy izlanish, qo'llash va baholash kabi tadqiqotchilik elementlarini shakllantirish o'quvchilarning mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Tadqiqotchilik elementlari o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish, mustaqil o'rganish va yangi bilimlarni izlab topishga undaydi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida mavzu yuzasidan o'z fikrini asoslab bayon qila olishi, qahramonlarning xarakter xususiyati, xatti-harakatini baholay olishi, matnning ijtimoiy, axloqiy, tarbiyaviy ahamiyatini aniqlay olishiga ko'maklashuvchi "Qahramon to'g'ri ish qilidimi? Nega?", "Bu hikoyadan qanday saboq oldingiz?", "Sizga matn yoqdimi? Nega aynan shunday o'ylaysiz?" kabi topshiriqlardan foydalanish orqali o'quv-tadqiqotchilik baholash tarkibiy elementini takomillashtirishimiz maqsadga muvofiq.

Taksanomik yondashuv o'quvchilarda bosqichma-bosqich, puxta va mukammal o'quv-tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi, ayniqsa ona tili darslarida o'quvchilarni faollikka, bilim olishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi, so'z boyligini oshiradi, mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi, savol berish izlanishga undaydi, mustaqil xulosa chiqarishga tayyorlaydi, har xil vaziyatlarda mustaqil yechim topishga o'rgatadi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning tadqiqotchilik elementlarining shakllanganlik darajasini aniqlovchi mezon ko'rsatkichlarini quyidagicha belgilash mumkin:

Qadriyatli–motivatsion: o'quvchilarning tadqiqotdagi faoliyatida konsentrlangan o'quv ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadlarini anglab yetishi va qabul qilishi; konsentrlangan o'quv ko'nikmalarini ta'limning foydali vositasi va maktabdan keyingi hayotidagi muhim jihatlarini komponent sifatida qabul qilishlari.

Ko'rsatkichlar: 1. O'quv tadqiqotni amalga oshirish vositasi sifatida umumo'quv ko'nikmalarini o'zlashtirishni ahamiyatini shaxsan qabul qila olish.

2. O'quv tadqiqotida haqiqat sari doimo va og'ishmay intilish.

3. Tadqiqot ishida kerakli elementlarni faoliyat tabiatini tushinib yetish.

4. Tadqiqot faoliyatida maqsadga foydali va sifatli erishishga imkon beradigan umumo'quv mohirlikni rivojlantirish qiymatini anglab olish.

5. Ma'lumot qidirishga bo'lgan qiziqish.

Kognitiv: konsentrlangan o'quv ko'nikmalar haqidagi bilimlarning to'liqligi va ko'lami, ulardan foydalanish tajribasi borligi, natijalar shaklida qayd etilgan-o'quv va nazariy bilimlar, uni qo'llashning texnologik va aksiologik asoslarini bilish.

Ko'rsatgichlar: 1. O'quv-tadqiqot faoliyatining vosita va natijasi sifati bo'lgan umumiy, to'liq va mustahkam bilimga ega bo'lish.

2. Konsentrlangan o'quv ko'nikmalardan foydalanish bo'yicha bilimlar, tizimdagi ta'lim va tadqiqotchilik faoliyatidagi shaxsiy bilimlarni integratsiyasi.

Amaliy faoliyatli: konsentrlangan o'quv ko'nikmalarini o'zlashtirish, o'quvchilarni tadqiqot faoliyatidagi, foydali metodlar.

Ko'rsatgichlar: 1. O'quv-tadqiqot faoliyatida (o'quv loyihasida) uni rasmiylashtirishga qo'yilgan talablarga mos ravishda shakllantirishning qo'llanish me'yorida ko'nikmaga ega bo'lish;

2. O'quv tadqiqotni amalga oshirishda va loyihani ishlab chiqishda, kerakli ma'lumotlarga ega bo'lish.

Ijodiy: Tadqiqot faoliyatini amalga oshirishda olgan tajribalar asosida, o'quvchini murakkab vaziyatlarda muvaffaqiyatli qarorlarni qabul qilishga tayyor turishni belgilovchi o'quv-tadqiqot faoliyatiga ijodiy yondoshish.

Ko'rsatgichlar: 1. Mahorat: muammolarni shakllantirish va yechimini ilgari surish, maqsadni qo'yish va tadqiqotni nazariy va empirik vazifalarini aniqlash; shakllangan murakkab bilimning muammolari hal qilish uchun vositasini aniqlash.

2. Konsentrlangan o'quv ko'nikmalar vositalari yordamida o'z individualligiga qarab (yangi bilim olish yoki yangi mahsulot yaratish) holatni o'zgartirishda faol bo'lish.

3. G‘oya mustaqilligining va ijodiy xarakterdagi muammolarni hal qilishning o‘ziga xosligini namoyon etish.

4. O‘quv-tadqiqot faoliyatida o‘zining, yakka uslubini yaratishga intilish.

Kommunikativlik: o‘quv faoliyati ishtirokchilarining o‘zaro munosabatlari ikki tomonlama namoyon bo‘ladi: gorizontal o‘zaro munosabatlar (ta’lim oluvchi–ta’lim oluvchi) va vertikal o‘zaro munosabatlar (ta’lim beruvchi–ta’lim oluvchi); kommunikatsiyani o‘zaro munosabatlar, kooperatsiya, interiorizatsiya shartlari vositalari sifatida ishlatish; nutq madaniyati asoslarini bilish.

Ko‘rsatgichlar: 1. Ish rahbari va jamoa bilan o‘quv hamkorligini rejalashtirish (maqsad, ishtirokchilarning vazifalari, o‘zaro ta’sir usullarini aniqlashtirish); Ta’lim tadqiqotlari bo‘yicha kerakli ma’lumotlarni olish uchun savollarni qo‘yish; o‘z pozitsiyasini asoslash va isbotlash; o‘z fikrlarini yetarlicha to‘liqlik va aniqlik bilan ifoda etish.

2. Boshqa pozitsiyalarni qabul qilish tayyorligi, boshqa insonlarni nuqtai nazarini ko‘ra bilish.

3. Ta’lim tadqiqotlari bo‘yicha jamoadoshlarining pozitsiyasini va yangi g‘oyalarini o‘z harakatlarini boshqarish vositasi sifatida qabul qilish.

4. Nutq faoliyatining turli ko‘rinishlarini bilish.

5. Tadqiqot faoliyati ishtirokchilari bilan(dialog va polilog) muloqot qilishga intilish.

Refleksivlikni baholash: tadqiqot faoliyatida o‘quvchining o‘zini o‘zi boshqarish, o‘zini o‘zi tuzatish va o‘zini o‘zi namoyon etish.

Ko‘rsatgichlar: 1. O‘zining harakatlarini baholay olish ko‘nikmasi.

2. O‘zining harakatlari uchun o‘zi javob berishga tayyor bo‘lishi.

3. Qiyin vaziyatni hal qilish yo‘llarini aniqlash, muvaffaqiyatsizlik sabablarini tahlil qilish va tushuna olish qobiliyati.

Taqdim etilgan asosli mezonlar, ko‘rsatkichlar, tashxislash metod va shakllari nafaqat konsentrlangan o‘quv ko‘nikmalarining rivojlanishini baholashga, balki ularning dinamikasini obyektiv baholashga ham imkon beradi. Agar yuqorida ko‘rsatilgan mezonlar ko‘rsatkichlar bilan aniqlashtirilsa, sifat tavsifi nuqtai nazaridan taqdim etilsa, maktab o‘quvchilarining tadqiqotchilik faoliyatida konsentrlangan o‘quv ko‘nikmalarning rivojlanish darajalari miqdoriy xususiyat sifatida namoyon etiladi.

Tadqiqotchilik faoliyati o‘quvchilarni faollikka, bilim olishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi va ularni har xil vaziyatlarda mustaqil yechim topishga o‘rgatadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Narziyeva N. O‘quvchilarda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini integrativ yondashuv asosida shakllantirishda muammoli ta’limning o‘rni // Xalq ta’limi. – Toshkent, 2017. – № 4. – B. 37 – 42.
2. Boltaeva Sh. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy–pedagogik asoslarini takomillashtirish: Ped. fan. fals. dok. (RhD) ... diss. avtoref. – Samarqand, 2019. – 46 b.
3. Rajabova I. O‘qitish jarayoniga tizimli tafakkur va ilmiy tadqiqotchilik nuqtai nazaridan yondashish // Kasb–hunar ta’limi. – Toshkent, 2013. – № 1. – B. 28 – 3

I-Sho‘ba: “Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish: zamonaviy metodka va xalqaro tajribalar

BOLALARNI BADIY ASARGA QIZIQISHTIRISH ORQALI QAHRAMONLARGA HISSIY MUNOSABATNI RIVOJLANTIRISH

Allaberdiyeva Kumri Xamrayevna

**Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'limda tarbiyani
tashkil etish kafedrası dotsenti, PhD.**

**Maktabgacha ta'lim psixologiya va pedagogika yo'nalishi 3-bosqich
talabasi Toshmuradova Marjona Shuhrat qizi**

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida tarbiyachilarning oldiga yangicha kasbiy va shaxsiy sifatga ega bo'lish vazifasini qo'yimoqda.

Shunday ekan tarbiyachi bolalarga ta'lim – tarbiya berish jarayonida ularning turli yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda yondoshishlari talab etiladi. Shu bilan birga tarbiyachi adabiy yangiliklardan xabardor bo'lishi, bolalar adabiyotiga ixtisoslashgan yaxshi nashriyotlarni bilishi, ijodiy yondashuv va tarbiyachi sezgisidan foydalanishi kerak.

Tarbiyachi badiiy asarni o'qib berayotganida bolalarning yoshiga xos xususiyatlariga katta e'tibor berishi lozim. Agar asar bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qib berilsa, unda bola obrazlarning siymolarini ko'z oldiga keltirib, tasavvur qila oladi.

Har bir yosh bosqich o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlarni tarbiyalashda bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish kerak. Bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashuv bolaga dunyomiz haqida to'liq tasavvur berishga imkon beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy asarga qiziqishni shakllantirish, kitobga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalashda kitob burchagi katta rol o'ynaydi.

Kitob burchagini loyihalashda har bir tarbiyachi individual did va ijodkorlikni namoyon qilishi mumkin. Lekin asosiy shart - bu qulaylik va maqsadga muvofiqlik, kitob burchagi qulay, jozibali bo'lishi, bolaning bo'sh vaqti kitob bilan muloqotga yo'naltirilganligi, adabiyotlar tanlovi va kitob burchagida tashkil etilgan pedagogik ishlar talablarga mos kelishi, bolalarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlari inobatga olinishi kerak.

Bolalarda badiiy adabiyotga qiziqishni shakllantirish, kitobga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalash maqsadida har bir guruhda kitob burchagi tashkil etilib, Bu bolalar kitob bilan samimiy muhitda muloqot qilish, rasmlar, jurnallar, albomlarni ko'rish imkoniyatiga ega bo'lgan tinch, qulay, estetik jihatdan yaratilgan joy bo'lishi lozim

Kichik guruhlarda kitob burchagi bolalarning yoshiga mos, alohida rasmlar, tematik albom, kichik hajmdagi matnli va katta rangli - rasmlar bilan boyitiladi. Tarbiyachi bolalarni kitob bilan mustaqil muloqot qilishga o'rgatadi, ular bilan rasmlarni ko'rib chiqadi, matnni o'qiydi, undan foydalanish qoidalari haqida gapiradi.

O'rta guruhda yil boshidan bolalar ishtirokida kitob burchagi tashkil etilib, unda yangi ertaklar, she'rlar, tabiat kitoblari bilan to'ldiriladi. Tarbiyachi bolalarning e'tiborini kitoblarga, rasmlarga, syujetga, voqealar ketma-ketligiga qaratadi. Kitoblar haqida suhbatlar o'tkaziladi, uyda bolalarga o'qiladigan adabiy asarlar haqida gap boradi.

Bolalar kitobga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishning barqaror ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Katta va maktabga tayyorgarlik guruhlarida janr va mavzularning xilma-xilligi tufayli kitob burchagining mazmuni yanada ko'p qirrali bo'ladi. Bolalarning adabiy rivojlanishida sodir bo'lgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda, badiiy

adabiyotlar ro'yxati turli mualliflar, turli mavzular va turli janrlar, shuningdek, bolalar jurnallari tomonidan kengaytiriladi.

Bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirish - o'qish, hikoya qilish, mazmuni bo'yicha suhbatlar, rasmlarga qarash – badiiy asarning harakatlariga va qahramonlariga hissiy munosabatni rivojlantiradi.

Bolalar tomonidan badiiy asarni hissiy idrok etish - asar mazmunini mustahkamlash uchun bolalarning asar mazmunini qayta aytib berishlari, asarni sahnalashtirish asosida qahramonlarni ijro etishlari, asar ustida ishlashning bu shakllari bolalar badiiy asarning mohiyatini qanday tushunganliklarini aniqlash imkonini beradi. Kitob tanlashda quyidagi fazilatlarga e'tibor berish lozim:

1. Kitob rasmlarga, go'zallik, hazil va fantaziyaga boy bo'lishi;
2. Kitob bolaning yoshi va qobiliyatiga mos bo'lishi;
3. Kitob bolaga yoqishi;
4. Kitobda hissiy ta'sir kuchning borligi;
5. Kitob yaxshi yozilgan bo'lishi;

Bolalarni yoshiga mos holatda badiiy asardagi rasmlarni, qahramonlarning xatti-harakatini ta'riflashga, tanish narsalarni nomlashga undash, tarbiyachining iltimosiga binoan ularni ko'rsatish, ularga savollar berishga o'rgating: "Bu kim (nima)?", "Nima qilyapti?" Bolalarga oddiy syujetli rasmlarning mazmunini qayta aytib berishga, qahramonlarning harakatlarini takrorlashni taklif qiling ("Qushlar donni qanday yutishini, bola qanday suv ichishini ko'rsating").

Mustaqil faoliyatga tayyorgarlik – badiiy asardan syujetlarni sahnalashtirish, teatrlashtirilgan o'yinlar, ertaklarni dramatizatsiya qilish, qahramonlar, asar syujetlaridan foydalangan holda ijodiy o'yinlar - bolalarni asar qahramoniga aylantirish usuli nafaqat hamdardlikni rivojlantirishga, balki shuningdek,

asarning axloqiy saboqlarini tushunish, nafaqat asar qahramonlari, balki atrofdagi odamlarning harakatlariga ham baho berish qobiliyatini rivojlantiradi.

Badiiy asarlar turli yosh bolalarga nima yaxshi va nima yomonligini aniqlashga, yaxshilik va yomonlikni farqlashga yordam beradi. Badiiy asarlardan bolalar jamiyatning axloqiy tamoyillari va madaniy qadriyatlari haqida ma'lumot oladilar. Ular dunyoqarashini kengaytiradilar, nutq, fantaziya va tasavvurni rivojlantiradilar. Badiiy asarlar bolalarda axloqiy fazilatlar, mehr-oqibat, saxovat, mehnatsevarlik, rostgo'ylik kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolani muloqot qilishga, boshqalar bilan muloqot qilishni o'rgatib borish muhimdir

Maktabgacha davrdagi har bir yosh bosqichi o'zining nutqiy rivojlantirish vazifalarini qo'yadi. Yosh o'sib borishi bilan badiiy asarlarni qabul qilish darajasi ham ortib borishi tufayli ular asta-sekin murakkablashtirilib boriladi. Bolalarda she'r tinglay olish qobiliyati rivojlanadi. Shundan kelib chiqqan holda kattalar bolalarning yosh imkoniyatlarini bilishlari zarur.

Bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni har bir yosh bosqichida bolalar badiiy adabiyoti bilan tanishtirib borish lozim.

Ilk yoshdagi bolalarning badiiy asarlarni qabul qilishining asosi – bu ularga nisbatan emotsional javob, turli xil ohanglarni ilg'ab olish, ularga munosabat bildirish, imkoniyat darajasidagi adabiy asarlar qahramonlarini tanib olish va ular haqida qayg'urishdir. Ushbu yoshdagi bolalar uchun kichik shakldagi she'riyat, ya'ni: folklor va mualliflik she'riyati muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, bolalarga bosh qahramonlari bolalar, hayvonlar bo'lgan, o'yinli va maishiy vaziyatlar bayon qilingan asarlar juda qiziqarlidir. Bola kattalar bilan birgalikda matallar va sanoq she'rlar syujetlari asosida ishtiyoq bilan o'yinlar tashkil qiladi, u tovush taqlidiga va folklor yo'nalishidagi bir maromdagi takrorlashlarga quloq tutadi hamda ularga taqlid qiladi. Bola adabiy asarlarda bayon qilingan voqealarni juda jiddiy qabul qiladi. O'ziga yoqib qolgan asarni

bir necha marta eshitishga ham tayyor. Uning qahramonlarini illyustratsiyalar va o'yinchoqlarda xursand bo'lib tanib oladi, har gal asarning baxtli yakunini berilib kutgani holda syujet harakatlarining odatdagi ketma-ketligini sinchkovlik bilan kuzatib boradi. Kichkintoylarga mo'ljallangan badiiy asarlar soni unchalik ko'p emas. Shuning uchun ular ko'p martalab takror jaranglashi, bolaning kundalik hayotiga kirib borishi va unda badiiy asarni his qilishning birlamchi asoslarini rivojlantirishi lozim. Ilk yoshdagi bolalarga o'qib beriladigan asarlar doirasini asosan o'zbek folklori asarlari tashkil qiladi. Ular eng yaxshi tarzda ilk yoshdagi bolalar ehtiyojlariga mos keladi, chunki, u so'z, ohang, musiqa va harakatni o'zida jamlagandir. Bolalar hayvonlar haqidagi xalq ertaklari bilan tanishadilar: «Sholg'om», «Bo'g'irsoq», «Uycha», «Chipor tovuq» va boshqalar.

Bolalar bog'chasi va ota-onalarning vazifalari:

- Bolaga so'z san'ati olamini ochish, kitobga qiziqish va mehrni, uni tinglash va tushunishni, xayoliy voqealarga emotsional munosabat bildirishni, qahramonlar haqida qayg'urish va «ularga yordamlashish» hissini tarbiyalash, ya'ni bolalarni badiiy rivojlantirish, ularni bo'lajak o'quvchilar sifatida shakllantirish;
- Hikoyani tinglash va tengdoshlari bilan birgalikda o'qish qobiliyatini shakllantirish;
- Bolalarga she'r matniga mos keluvchi o'yin harakatlarini bajarishni o'rgatish;
- Bolalarda xalq asarlari, she'rlar, qo'shiqlar ohangdorligi va musiqiyligiga nisbatan emotsional munosabat bildirishni tarbiyalash;
- Bolalarga adabiy asarlar ko'p martalab o'qilganida va hikoya qilinganida ularning qahramonlarini tanib olishda yordamlashish;
- Bolaning she'rlar va ertaklardan ayrim so'zlar hamda ifodalarni takrorlashga rag'batlantirish;

Illyustratsiyalarni ko'zdan kechirishni, ulardan adabiy asarlar qahramonlarini tanib olishni va illyustratsiya mazmuni bo'yicha oddiy savollarga javob berishni o'rgatish (Kim bu? Quyoning quloqlari qani? U nima qilayapti? Sichqon qani? va h.k.).

□ Bolalarga dastlab ko'rgazmali asosda (suratlar, o'yinchoqlar, harakatlar), so'ngra esa ko'rgazmasiz taqdim qilinayotgan qisqa she'rlar, ertaklardagi harakatlar rivojini kuzatib borishni o'rgatish;

□ Bolani ilk yoshdagi bolalar uchun maxsus chop etilgan (rang-barang, [yirik suratli](#), muqovasi qattiq va yuviladigan) kitoblardan mustaqil ravishda foydalanishga undash lozim.

Ushbu vazifalarni amalga oshirish bolalarda adabiy asarlarni estetik qabul qilish qobiliyati va mahoratini tarbiyalash, ularda badiiy-nutqiy faoliyatni rivojlantirish bilan uzviy bog'liqdir.

Badiiy adabiyot- maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsini har tomonlama rivojlantirishning eng muhim vositalaridan biri. Badiiy asarning mazmuni bolaning dunyoqarashini kengaytiradi, uni shaxsiy kuzatishlar doirasidan tashqariga olib chiqadi, uning uchun ijtimoiy voqelikni ochib beradi: odamlarning mehnati va hayoti, buyuk ishlar va jasoratlari, bolalar o'yinlari olamidagi voqealar haqida hikoya qiladi. Badiiy so'z tilning chinakam go'zalligini yaratadi, asarga hissiy rang beradi, tuyg'u va fikrlarni charxlaydi, ta'sir qiladi, hayajonlantiradi, tarbiyalaydi.

Quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslangan adabiy asarlarni to'g'ri tanlash bolalarga "og'zaki san'at" dunyosini ochishga yordam beradi:

Adabiyot bolalarni tarbiyalash (intellektual, estetik, axloqiy) maqsadlariga javob berishi kerak, aks holda u o'zining pedagogik qiymatini yo'qotadi. Kitob aniq tasvirlarda maktabgacha yoshdagi bolalarga ezgulik, adolat, mardlik g'oyalarini

ochib berish, odamlarga, o'ziga, o'z harakatlariga to'g'ri munosabatni shakllantirishga chaqiriladi;

bolalarning yoshini hisobga olish kerak. Yoshning o'ziga xosligi bola psixikasining xususiyatlarini hisobga olgan holda, fikrlashning konkretligi, ta'sirchanligi, zaifligida ifodalanishi kerak;

kitob qiziqarli bo'lishi kerak;

kitobda muallifning pozitsiyasi aniq ifodalanishi kerak;

kitoblar kompozitsion yengilligi bilan farq qilishi kerak, ya'ni bitta hikoya chizig'iga ega bo'lishi kerak. Badiiy obraz yoki obrazlar tizimi bitta fikrni ochib berishi, qahramonlarning barcha harakatlari shu fikrning uzatilishiga bo'ysunishi kerak.

Shunday qilib, ezgulik va yomonlik, ezgulik va yovuzlik, haqiqat va yolg'on, ishq va nafrat, xohish va burch o'rtasidagi axloqiy tanlovlarning cheksiz oqimida biz o'sib kelayotgan avlodni ma'naviy-axloqiy fazilatlar bilan tarbiyalashga intilamiz. Bu fazilatlar bolalarning go'zal va munosib hayot kechirishiga yordam beradi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, badiiy adabiyotni xulq-atvorni o'rganish vositasida ishlatgan holda, tarbiyachi insoniy tuyg'ular va axloqiy g'oyalarni shakllantirish uchun asarlarni tanlash va badiiy asarlar bo'yicha suhbatlar o'tkazish o'tkazish uchun alohida e'tibor berishi kerak.

Adabiyotlar:

1. D.R Babayeva "Nutq o'stirish nazriyasi va metodikasi" T "Barkamol avlod fayz" 2018 yil darslik.
2. D.R Babayeva "Nutq o'stirish nazriyasi va metodikasi" T "TDPU" 2017 yil o'quv qo'llanma.

3. Ijodiy hikoya: 5 - 7 yoshdagi bolalarni o'rgatish / ed.-komp. L.M. Shoxli. - Ed. 2 - e. - Volgograd: O'qituvchi, 2012.

4. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma T 2001 yil

5. K.A. Xamrayevna. To The Question on Neuropedagogic Possibilities of Formation of Creative Activity at Children of the Senior Preschool Age // International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT). - General Rublik licens. – Spanish, 2019. - Vol. 16. - N 2. - 2019, - P. 265-267.

6. K.A. Khamraevna. Achievement of development of creative activity of preschool children on the basis of integration of preschool educational content // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities - India, Issue 04, April 2022.- Vol. 12.- P. 6-6et.

7. **www ARM.uz**

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILAR KOGNITIV FAOLLIGINI OSHIRISHNING MAZMUNI, XUSUSIYATLARI VA TAMOYILLARI

Alikulova Mahfuza Shokirovna

Axborot texnologiyalar va menejmenti universiteti

2-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv (bilish) faolligini oshirishning nazariy asoslari va amaliy yo'llari yoritilgan. Unda kognitiv faollik tushunchasi, uning mazmuni va xususiyatlari, shuningdek, uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi tamoyillar tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada interfaol metodlar, ta'lim vositalari va motivatsion yondashuvlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash, izlanish va ijodiy yondashuvni shakllantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit soʻzlar: Tanqidiy fikrlash, kognitiv, barkamol inson, boshlangʻich sinf oʻquvchilari, taʼlim va tarbiya samaradorligi, fikrlash, boshlangʻich taʼlim, kognitiv faollik, bilish jarayoni, interfaol metodlar, motivatsiya, tamoyillar, ijodiy yondashuv, mustaqil fikrlash.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы и практические пути повышения познавательной (когнитивной) активности учащихся в процессе начального образования. Анализируются понятие познавательной активности, её содержание и характеристики, а также принципы, служащие её развитию. Даны рекомендации по формированию самостоятельного мышления, исследовательского и творческого подхода у учащихся начальной школы посредством интерактивных методов, образовательных средств и мотивационных подходов.

Ключевые слова: критическое мышление, когнитивный, целостная личность, учащиеся начальной школы, эффективность обучения и воспитания, мышление, начальное образование, познавательная деятельность, познавательный процесс, интерактивные методы, мотивация, принципы, творческий подход, самостоятельное мышление.

Abstract: This article examines the theoretical foundations and practical ways to enhance students' cognitive activity in primary education. It analyzes the concept of cognitive activity, its content and characteristics, and the principles that support its development. Recommendations are provided for developing independent thinking, research, and creativity in primary school students through interactive methods, educational tools, and motivational approaches.

Keywords: critical thinking, cognitive, holistic personality, primary school students, teaching and learning effectiveness, thinking, primary education, cognitive activity, cognitive process, interactive methods, motivation, principles, creativity, independent thinking.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida ta'lim tizimidan asosiy talab – o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga emas, balki mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga, izlanishga va ijodiy yondashuvga o'rgatishdan iborat bo'lib qoldi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning kelgusidagi o'quv faoliyati va kasbiy shakllanishi uchun poydevor bo'lgani sababli, bu davrda o'quvchilarning kognitiv (bilish) faolligini oshirish masalasi nihoyatda dolzarbdir.

Kognitiv faollik — bu o'quvchining bilim olish jarayonidagi ichki ehtiyoji, qiziqishi, mustaqil izlanishga intilishi, yangi bilimlarni izlab topish va ularni amaliyotda qo'llashga bo'lgan tayyorgarligi bilan namoyon bo'ladi. U shunchaki bilimlarni yodlash emas, balki o'quvchining o'zi izlanishi, savollar berishi, mulohaza yuritishi, tajribalar o'tkazishi va xulosalar chiqarishi orqali shakllanadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim jarayonida kognitiv faollikni rivojlantirish shaxsni keyingi bosqichlardagi muvaffaqiyatli ta'limga tayyorlashning asosiy omili hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilar kognitiv faolligini oshirishning mazmuni ularning bilish faoliyatini ilmiy asoslangan holda tashkil etish, darsda o'quvchini faol subyekt sifatida ishtirok ettirish, zamonaviy ta'lim vositalari va interfaol metodlardan foydalanish, motivatsion omillarni hisobga olish, shuningdek, mustaqil o'quv faoliyatini rag'batlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. O'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan metod va texnologiyalar, darsning tashkiliy tuzilishi, topshiriqlarning amaliy ahamiyati va ijodiy yo'nalishi ham o'quvchilarda bilish faolligini kuchaytiruvchi muhim omillardir.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirish – bu faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarni faol o'ylashga, savol berishga, izlanishga, tahlil qilishga va xulosalar chiqarishga yo'naltirilgan uzluksiz pedagogik jarayondir.

O'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib, ularning bilish faoliyatini oddiydan murakkabga qarab bosqichma-bosqich shakllantirish,

– “bilaman – tushunaman – qo‘llayman – tahlil qilaman” kabi ketma-ketlikni ta’minlash o‘quvchi kognitiv faolligini oshirishda muhim hisoblanadi.

Kognitiv faollikni oshirish orqali faqat darsdagi faol ishtirok emas, balki o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish, ijodkorlik, izlanish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantiriladi.

Ya’ni, kognitiv faollikni oshirishning mazmuni – o‘quvchini tayyor bilim oluvchidan bilimni izlab topuvchi, uni tahlil qilib, qo‘llay oluvchi shaxsga aylantirishga qaratilgan kompleks faoliyatdir.

Boshlang‘ich ta’limda kognitiv faollikni oshirish jarayoni o‘ziga xos bir qancha jihatlari bilan boshqa o‘qitish shakllaridan farq qiladi. Bu xususiyatlar o‘quvchining yosh, psixologik, fiziologik va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlariga tayangan holda amalga oshiriladi. Uning asosiy jihatlari yosh va psixologik xususiyatlarga moslik, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari hali abstrakt fikrlashga to‘liq o‘rganmagan bo‘ladi, shuning uchun dars mazmuni, usul va vositalar ko‘rgazmali, qiziqarli va tushunarli bo‘lishi zarur. Mashg‘ulotlar bolalarning e’tiborini tez-tez yo‘qotishini inobatga olib, qisqa, interfaol va faol ishtirokni ta’minlaydigan shaklda tashkil etiladi. Qiziqarli va jonli ta’lim jarayoni o‘quvchilarda ichki motivatsiyani kuchaytirish maqsadida o‘yin, tajriba, musobaqa, multimedia, hikoya kabi usullar keng qo‘llanadi. Har bir mavzuda bolalar o‘zlarini “kashfiyotchi” sifatida his qilishlari uchun interfaol topshiriqlar beriladi.

Nazariy tushunchalar hayotiy misollar, tajribalar, amaliy topshiriqlar bilan birga olib boriladi. O‘quvchilar bilimni o‘z faoliyatida sinab ko‘radi, natijalarni tahlil qiladi va xulosalar chiqaradi. Bu jarayonda o‘quvchi mustaqilligini rag‘batlantirish ham muhim ishlardan biri sanaladi. O‘quvchining o‘z fikrini erkin aytishi, qarorini asoslab berishi, muammolarga yechim topish ko‘nikmasi qo‘llab-quvvatlanishi kerak. O‘qituvchi nazorat qiluvchi emas, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi va motivatsiya beruvchi bo‘lib qoladi.

Guruhli ishlar, jamoaviy loyihalar, bahs va muhokamalar orqali o'quvchilarning o'zaro muloqoti rivojlanadi. Bu jarayon ijtimoiy kompetensiyalarni ham shakllantiradi: tinglash, hurmat, bir-birining fikrini qadrlash.

Bilish faoliyati oddiydan murakkabga qarab, ketma-ketlik asosida rivojlantiriladi. Har bir bosqichda ilgari olingan bilim, ko'nikma va malakalar yangi bosqich uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

O'quvchilar o'rganayotgan bilimlarning hayotda qanday ishlashini ko'rishlari, his qilishlari kerak. Bu yondashuv ularning qiziqishini yanada oshiradi va bilimlarni mustahkam qiladi.

Shunday qilib, kognitiv faollikni oshirishning xususiyatlari – bu jarayonning qiziqarli, bosqichma-bosqich, shaxsga yo'naltirilgan, hamkorlikka asoslangan va amaliyot bilan bog'langan bo'lishidir. Bu xususiyatlar boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ichki ehtiyojini kuchaytiradi va mustaqil o'rganish ko'nikmasini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kognitiv (bilish) faollikni oshirish samarali bo'lishi uchun jarayon aniq tamoyillarga tayangan bo'lishi zarur. Bu tamoyillar o'quvchilarning yosh, psixologik va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini, shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni hisobga oladi.

- 1. Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili**
- 2. Motivatsiyani ta'minlash tamoyili**
- 3. Faol ishtirok va interfaollik tamoyili**
- 4. Mustaqillikni rivojlantirish tamoyili**
- 5. Bosqichma-bosqich rivojlantirish tamoyili**
- 6. Hayotiylik va amaliyotga yo'naltirish tamoyili**

7. Tahlil va refleksiya tamoyili

8. Innovatsion va interfaol vositalardan foydalanish tamoyili

Shaxsga yo‘naltirilganlik tamoyili – bu tamoyilga ko‘ra har bir o‘quvchi o‘z qobiliyati, qiziqishi, bilish sur‘ati va imkoniyatlariga ega shaxs sifatida qaraladi. Dars jarayonida “barchaga bir xil” emas, balki “har bir o‘quvchiga mos” yondashuvga asoslaniladi. Bu tamoyil bolalarning o‘z-o‘zini anglashini va o‘z imkoniyatini to‘la ochishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Motivatsiyani ta‘minlash tamoyiliga ko‘ra o‘quvchilarni darsga faqat tashqi rag‘bat bilan emas, ichki qiziqish bilan jalb etish maqsadida turli interfaol usullar, o‘yin, tajriba va multimedia vositalari qo‘llanadi. Bilimning hayotga, shaxsiy tajribaga bog‘lanishi motivatsiyani kuchaytiradi.

Faol ishtirok va interfaollik tamoyiliga ko‘ra o‘qituvchi – yo‘naltiruvchi, o‘quvchi – faol ishtirokchisifatida qaralishi lozim. O‘quvchilar savol beradi, javob topadi, guruh bilan ishlaydi, muhokama qiladi. Bu jarayon muloqot madaniyati va ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Mustaqillikni rivojlantirish tamoyili esa o‘quvchilarga tayyor javob berish emas, balki ularni izlanishga, muammoni mustaqil hal qilishga yo‘naltirish tamoyili sanaladi. O‘z fikrini erkin aytish, uni asoslash, qaror chiqarish qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Bilish faoliyati oddiydan murakkabga qarab, tizimli va ketma-ket rivojlantiriladi. Har bir bosqich avvalgisining davomi bo‘lib, o‘quvchida asta-sekin kengroq ko‘nikmalar paydo qiladi.

Innovatsion va interfaol vositalardan foydalanish tamoyili – zamonaviy texnologiyalar, elektron resurslar, o‘yinli dasturlar, interaktiv doskalar kabi vositalardan foydalanish tamoyili. Bu tamoyilga e‘tibor qaratilsa darsni yanada jonli tashkil qilish mumkin.

Yuqoridagi tamoyillar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirishga, mustaqil fikrlash, izlanish, ijodkorlik va bilimni amalda qo'llash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirish samarali bo'lishi uchun metodlar va vositalar bir-birini to'ldiradigan, bolalarni qiziqtiradigan va ularni faol ishtirokchi qiladigan shaklda tanlanishi zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kognitiv faollikni oshirish jarayoni muntazam va tizimli olib borilsa, quyidagi muhim natijalarga erishish mumkin:

- Bilimlarni izlab topish va tahlil qilish ko'nikmasi shakllanadi;
- o'quvchi berilgan ma'lumot bilan cheklanmaydi, qo'shimcha manbalarni qidiradi, internet, kitob, savol-javob orqali bilimni kengaytiradi;
- olingan ma'lumotni oddiy yodlash emas, balki tahlil qilish, asosiy va ikkinchi darajali jihatlarni ajratish, xulosalar chiqarish ko'nikmasi rivojlanadi;
- mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyati ortadi;
- o'quvchilar yangi g'oyalar yaratishga, o'z fikrini erkin va dalillar bilan bayon etishga odatlanadilar;
- muammoni bir necha yo'l bilan hal qilishni, yangicha yondashuvni o'ylab topishni o'rganadilar;
- o'zlari mustaqil qaror qabul qilish, topshiriqlarni o'z uslubida bajarish ko'nikmasi paydo bo'ladi;
- dars jarayonida faol ishtirok etish odati shakllanadi;
- o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki savol beruvchi, fikr bildiruvchi, javob izlovchi va bahslashuvchi ishtirokchiga aylanadi;
- guruhli ishlarda, muhokamalarda, amaliy mashg'ulotlarda faol qatnashish orqali o'zini sinab ko'rish imkoniyati kengayadi;
- bu odat keyinchalik yuqori sinflarda ham darslarga faol yondashishning asosi bo'lib xizmat qiladi;
- bilimlarni amaliyotda qo'llashga intilish paydo bo'ladi;

- o‘quvchilar o‘rgangan mavzularining hayotda qanday ishlashini ko‘ra boshlaydilar;
- amaliy topshiriqlar, loyihalar, tajribalar orqali nazariy bilimlarni kundalik hayotga tatbiq etish, foydali ishlar qilishga odatlanadilar.

Bu esa ularda “bilim – bu real hayot uchun zarur vosita” degan qarashni mustahkamlaydi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirish – nafaqat dars samaradorligini, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ham ta‘minlaydigan muhim omildir. Ushbu jarayon o‘quvchilarning bilish faoliyatini oddiy yodlashdan mustaqil izlanish, tahlil qilish, ijodiy fikrlash va amaliy qo‘llash bosqichiga olib chiqadi. Interfaol metodlar, zamonaviy vositalar, hamkorlikka asoslangan ish shakllari va refleksiya jarayonlari bu maqsadga erishishda asosiy yo‘nalish sifatida xizmat qiladi.

Natijada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilimlarni izlab topish va tahlil qilish ko‘nikmasiga, mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatiga, darsda faol ishtirok etish odatiga va o‘zlashtirilgan bilimlarni hayotda qo‘llashga intilish sifatlariga ega bo‘ladilar. Bu esa keyingi bosqichlarda ta‘lim sifatini oshirish, shuningdek, jamiyat uchun tashabbuskor, fikrlaydigan, bilimni amalda ishlata oladigan shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3775-sonli qarori “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. – Toshkent, 2019.
3. Hasanboeva O., Ahmedova M. Pedagogika. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2020.

4. Abdullaeva Q. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
5. Yoqubova G. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. – Toshkent: “Ilm ziyo”, 2022.
6. Jumaniyozova N. Ta'lim jarayonida kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish. – Toshkent: “Universitet”, 2023.
7. Ziyomuxamedov B. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan foydalanish. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2020.

**Umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirishning
psixologik asoslari**

Matnazarov Muzaffar

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi

Telefon: +998(88) 453-58-00

Annotatsiya: Maqolada umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik omillari va malaka oshirish tizimidagi usullar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ta'lim sifatini oshirish uchun amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: kreativlik, shaxsiy xususiyatlar, motivatsiya, muhit, o'qituvchilar malakasini oshirish, ta'lim sifatini

Annotation: The article analyzes the psychological factors involved in developing creativity traits among general education school teachers and methods within the professional development system. The research results provide practical recommendations for improving the quality of education.

Keywords: creativity, personal characteristics, motivation, environment, professional development of teachers, quality of education

Аннотация: В статье анализируются психологические факторы развития творческих качеств у учителей общеобразовательных школ и методы в системе повышения квалификации. Результаты исследования предлагают практические рекомендации для улучшения качества образования.

Ключевые слова: креативность, личностные особенности, мотивация, среда, повышение квалификации учителей, качество образования

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi doimiy o'zgarishlar va yangilanishlarga duch kelmoqda. Bu jarayonda umumta'lim maktabi o'qituvchilari nafaqat bilim beruvchilar, balki o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiruvchi, yangi g'oyalar va yondashuvlarni ishlab chiqishga undovchi yetakchilar sifatida muhim o'rin tutadi. Shu sababli, o'qituvchilarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bugungi pedagogikaning asosiy vazifalaridan biriga aylandi. Kreativlik – bu shaxsning yangi, noyob fikrlar yaratish qobiliyati bo'lib, u ta'lim jarayonining sifatini oshirishda, darslarni yanada qiziqarli va samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi.

Kreativ o'qituvchi nafaqat o'quvchilarga ma'lumotni yetkazish bilan cheklanmay, balki ular uchun qiziqarli va interaktiv muhit yaratadi, turli pedagogik metod va usullarni qo'llaydi, shuningdek, o'quvchilarning o'z-o'zini ifoda etish va fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, o'qituvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan psixologik asoslarni chuqur o'rganish va qo'llash ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik nuqtai nazardan, kreativlik shaxsning shaxsiy xususiyatlari, motivatsiyasi va uni qo'llab-quvvatlaydigan ijtimoiy-madaniy muhit bilan chambarchas bog'liqdir. O'qituvchilarning kreativlik darajasini oshirish uchun ularning ichki motivatsiyasini rag'batlantirish, ishonch muhitini yaratish, stress va ruhiy zo'riqishni kamaytirish kabi omillar muhimdir. Shuningdek, kreativ fikrlashni

shakllantirishda pedagogik texnologiyalar, treninglar va o'quv-metodik materiallarning roli katta.

Ushbu maqolada umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik asoslari, ularning shaxsiy xususiyatlari va motivatsiyasining ta'siri, shuningdek, kreativlikni qo'llab-quvvatlaydigan muhit va uning o'rni tahlil qilinadi. Bundan tashqari, o'qituvchilarning ijodkorligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar va pedagogik metodlar ham ko'rib chiqiladi. Maqolaning maqsadi ta'lim tizimida kreativlikni rivojlantirish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishga hissa qo'shishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Kreativlik va uning rivojlanishi psixologiya hamda pedagogika sohasida uzoq yillardan beri tadqiq etilmoqda. Kreativlik tushunchasi shaxsning yangi, original g'oyalar yaratish qobiliyati sifatida ko'riladi. Psixologlar G. Torrans, J. Gilford, M. Maxoni va boshqalar kreativlikni o'lchash va tushunishda asosiy nazariyalarni ishlab chiqqan. Ularning tadqiqotlari kreativ fikrlash jarayonlari, shaxsiy xususiyatlar va motivatsiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'kidlaydi.

Umumta'lim maktabi o'qituvchilarining kreativlik salohiyatini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va ta'lim nazariyasida alohida o'rin tutadi. O'zbekiston olimlari, xususan Sh. Murodov, N. Mirzayeva va boshqalar, o'qituvchilarning ijodkorligini oshirish uchun pedagogik sharoitlarni yaratish zarurligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, kreativlikni rivojlantirishda individual psixologik xususiyatlar bilan bir qatorda motivatsiya va ijtimoiy-madaniy muhit omillari ham katta rol o'ynaydi.

Rossiya va xorijiy mutaxassislar pedagoglarning kreativligini rag'batlantirish usullarini o'rganib, treninglar, loyihalar asosida ishlash, ijodiy muhit yaratish kabi metodlarni tavsiya qiladilar (V.V. Davydov, R.E. Torrens, E. De Bono). Ularning

ishlarida o'qituvchilarning shaxsiy rivojlanishi va motivatsiyasining ta'lim jarayonidagi o'rni keng yoritilgan.

O'zbekiston Respublikasida o'qituvchilarning malakasini oshirish tizimi davlat tomonidan tizimli ravishda rivojlantirilmoqda. 2017-yilda qabul qilingan "Ta'lim sohasini rivojlantirish konsepsiyasi" asosida malaka oshirish jarayonlari innovatsion va interaktiv usullarga asoslangan. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tashkil etilgan "Pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish" davlat dasturi doirasida onlayn va oflayn shakldagi treninglar, seminarlar, master-klasslar va vebinarlar muntazam o'tkazilmoqda. Bu dastur doirasida o'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ijodkorlikni rivojlantirish metodikalari va psixologik qo'llab-quvvatlash bo'yicha bilim va ko'nikmalarni oshirmoqdalar.

Shuningdek, "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" loyihasi doirasida o'qituvchilarga kreativ fikrlashni rag'batlantirish uchun maxsus treninglar va tajriba almashish platformalari tashkil etilgan. Bu platformalarda o'qituvchilar o'zaro fikr almashish, yangi pedagogik yondashuvlarni muhokama qilish va amaliy tajribalarni o'rganish imkoniga ega.

Malaka oshirish jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlash ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilarning ichki motivatsiyasini oshirish, stressni kamaytirish va ijodkorlikni rivojlantirish maqsadida maxsus psixologik treninglar va motivatsion sessiyalar tashkil etiladi. Bu esa ta'lim sifatini yaxshilash va o'qituvchilarning ijodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida kreativlikni rivojlantirishga oid ilmiy tadqiqotlar doimiy yangilanib bormoqda. Malaka oshirish tizimida kreativ yondashuvlarni qo'llash, psixologik qo'llab-quvvatlash va pedagogik innovatsiyalarni keng joriy etish ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Shu bois, mavjud adabiyotlar tahlili umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun psixologik va pedagogik asoslarni yanada chuqurroq o'rganish va amaliyotga tatbiq etish zarurligini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik asoslarini aniqlash va tahlil qilish maqsad qilingan. Tadqiqotda sifat va miqdoriy yondashuvlar birgalikda qo'llanildi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi o'qituvchilarning kreativlik darajasiga ta'sir qiluvchi psixologik omillarni aniqlash, shuningdek, kreativlikni oshirish uchun samarali metod va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot usullari sifatida quyidagilar tanlandi:

So'rovnoma va testlar — o'qituvchilarning kreativlik darajasini aniqlash uchun standartlashtirilgan psixologik testlar (masalan, Torrens kreativlik testi, Gilford testlari) va maxsus ishlab chiqilgan so'rovnomalar qo'llanildi. Bu usullar orqali shaxsiy xususiyatlar, motivatsiya va muhit omillarini baholash imkoniyati yaratildi.

1. **Intervyu va suhbatlar** — o'qituvchilar bilan yuzma-yuz yoki guruh suhbatlari o'tkazilib, kreativlikni rivojlantirish jarayonidagi muammolar va imkoniyatlar aniqlandi.
2. **Eksperiment** — kreativlikni oshirishga qaratilgan maxsus treninglar va pedagogik metodlarni sinovdan o'tkazish yo'li bilan ularning samaradorligi baholandi.
3. **Kuzatuv** — ta'lim jarayonida o'qituvchilarning ijodiy faoliyati va pedagogik yondashuvlari o'rganildi.

Tadqiqot ishtirokchilari sifatida umumta'lim maktablarining turli hududlaridan jami 150 nafar o'qituvchi tanlandi. Ularning yosh, ish staji va fan yo'nalishlari bo'yicha turlicha bo'lishi natijalarning umumlashtirilishini ta'minladi.

Olingan ma'lumotlar statistika va psixodiagnostika usullari yordamida tahlil qilindi. Shuningdek, sifatli ma'lumotlarni tahlil qilish uchun mazmuniy tahlil metodlari qo'llanildi.

Tadqiqot natijalari asosida umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun psixologik va pedagogik tavsiyalar ishlab chiqildi, bu esa ta'lim sifatini yaxshilashda muhim amaliy ahamiyatga ega.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirishda psixologik omillar muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilarning shaxsiy xususiyatlari, jumladan, ochiqlik, yangi g'oyalarga tayyorlik va o'z-o'zini rivojlantirishga intilish, kreativ fikrlashni rag'batlantirishda asosiy omillar sifatida aniqlangan. Bu esa ilgari olib borilgan G. Torrans va boshqalar tomonidan ta'kidlangan nazariyalar bilan mos keladi.

Shuningdek, motivatsiya darajasi ham o'qituvchilarning kreativlik salohiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ichki motivatsiya — ijodiy faoliyatdan zavq olish va o'z-o'zini rivojlantirish istagi — kreativlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi kuzatildi. Bu natija psixologik tadqiqotlar va pedagogik amaliyotda keng qo'llanilayotgan motivatsiya nazariyalari bilan mos tushadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, muhitning ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi bo'lishi, xususan, rahbariyatning pedagoglarning ijodiy faoliyatiga rag'batlantirish, erkin fikr almashish va xatolardan o'rganishga imkon beruvchi pedagogik muhit yaratish kreativlikni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Bu esa O'zbekiston ta'lim tizimidagi innovatsion loyihalar va malaka oshirish tizimida qo'llanilayotgan metodologik yondashuvlarga mos keladi.

Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan treninglar va metodologik tavsiyalar o'qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini sezilarli

darajada oshirgan. Bu esa pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish jarayonida kreativ yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, tadqiqotda ayrim o'qituvchilar kreativlikni rivojlantirish uchun yetarlicha vaqt ajratilmasligi yoki motivatsiya yetishmasligi kabi muammolarni qayd etdilar. Bu esa ta'lim muassasalarida kreativlikni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari umumta'lim maktabi o'qituvchilarining kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun psixologik va pedagogik asoslarni chuqurroq o'rganish va amaliyotga tatbiq etish zarurligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning kreativlik salohiyatini oshirish uchun motivatsiya, shaxsiy rivojlanish va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish kabi omillarni doimiy ravishda rivojlantirish muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

NATIJALAR TAHLILI

Tadqiqot davomida umumta'lim maktabi o'qituvchilarining kreativlik darajasi, shaxsiy xususiyatlari, motivatsiyasi va muhit omillarining ta'siri o'rganildi. Olingan natijalar asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

Kreativlik darajasi: o'qituvchilar orasida kreativlik darajasi o'rtacha va yuqori bo'lib, ko'pchilik pedagoglar yangi g'oyalarni qabul qilish va ijodiy yondashuvlarni qo'llashga tayyor ekanliklari aniqlangan. Torrance testlari natijalari shuni ko'rsatdiki, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus metodlar va treninglar samarali ta'sir ko'rsatmoqda.

Shaxsiy xususiyatlarning roli: tadqiqotda o'qituvchilarning ochiqlik, ishonch, motivatsiya kabi shaxsiy xususiyatlari kreativlikni rivojlantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, o'zini rivojlantirishga intilish va yangiliklarga ochiq bo'lish kreativ fikrlashni kuchaytiradi.

Motivatsiyaning ta'siri: ichki motivatsiya — ijodiy faoliyatga qiziqish va o'z-o'zini takomillashtirish istagi — kreativlik darajasining oshishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bundan tashqari, tashqi rag'batlantirish (rahbarlik qo'llab-quvvati, taqdirlash tizimi) ham o'qituvchilarning kreativ yondashuvlarga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi.

Muvaffaqiyatli muhit omillari: pedagogik muhitning ijobiy bo'lishi, erkin fikr almashish imkoniyatlari va xatolardan o'rganishga rag'batlantirish o'qituvchilarning kreativlik darajasini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, amaliyotda pedagoglarning vaqt yetishmovchiligi va motivatsiya pastligi ba'zi to'siqlar sifatida namoyon bo'ldi.

Malaka oshirish va treninglarning ta'siri: kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan maxsus treninglar va metodologik qo'llanmalar o'qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishda samarali vosita ekanligi isbotlandi. O'qituvchilar malakasini oshirish tizimida bunday yondashuvlarni kengaytirish zarur.

Umuman olganda, natijalar umumta'lim maktabi o'qituvchilarining kreativlik sifatlarini rivojlantirishda psixologik omillar — shaxsiy xususiyatlar, motivatsiya va muhitning o'rni katta ekanligini tasdiqlaydi. Bu esa ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun psixologik va pedagogik yondashuvlarni joriy etish muhimligini ko'rsatadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik asoslarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarning kreativlik darajasi ularga berilgan shaxsiy xususiyatlar, motivatsiya va pedagogik muhit bilan bevosita bog'liqdir.

Shaxsiy xususiyatlar, xususan ochiqlik, o'z-o'zini rivojlantirishga intilish va yangiliklarga tayyorlik, kreativ fikrlashni rag'batlantirishda muhim omil

hisoblanadi. Ichki motivatsiyaning yuqori bo'lishi esa o'qituvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ta'lim muhitining qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi bo'lishi, rahbarlik tomonidan yaratilib berilgan imkoniyatlar o'qituvchilarning kreativ yondashuvlarga tayyorligini oshiradi. Malaka oshirish jarayonida kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan metod va treninglarning samaradorligi tasdiqlandi.

Tadqiqot natijalari asosida umumta'lim maktablarida o'qituvchilarning kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun psixologik va pedagogik yondashuvlarni keng joriy etish, shaxsiy motivatsiyani oshirish va ijobiy pedagogik muhit yaratish zarurligi aniqlandi. Bu esa ta'lim sifatini yaxshilash va pedagoglarning professional rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi.

Kelgusida ushbu yo'nalishda yanada chuqurroq tadqiqotlar olib borilib, o'qituvchilarning kreativlik salohiyatini yanada oshirishga qaratilgan innovatsion dasturlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Торранс, Г.Э. [Тесты на творческое мышление](#) / Пер. с англ. — М.: Педагогика, 1988. — 256 с.
2. Guilford, J.P. [The Nature of Human Intelligence](#). New York: McGraw-Hill, 1967.
3. Махони, М. [Психология творчества](#). — СПб.: Питер, 2003. — 320 с.
4. Давыдов, В.В. [Педагогическая психология](#). — М.: Просвещение, 1990. — 384 с.
5. De Bono, E. [Serious Creativity](#). HarperBusiness, 2009.
6. Мирзаева, Н. [Педагогика инноваций и творческий потенциал учителя](#). — Ташкент, 2015. — 200 с.

7. Murodov, Sh. [Innovatsion pedagogika va o'qituvchilarning ijodiy salohiyati](#). — Tashkent, 2018. — 150 p.
8. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. [Pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish davlat dasturi](#) (2017-2021). — Tashkent, 2017.
9. Robinson, K. [Out of Our Minds: Learning to Be Creative](#). Capstone Publishing, 2001.
10. Sternberg, R.J. [Handbook of Creativity](#). Cambridge University Press, 1999.

**BOLALARDA STEAM O'QITISH TEXNOLOGIYASIGA ASOSAN
RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM MUHITINI YARATISH**

Abdumajitova Sayohat Abduqosimovna

Termiz davlat Pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim metodikasi

kafedrası o'qituvchisi

sayohat.abdumajitova@bk.ru

***Annotatsiya:** Maktabgacha ta'lim jarayonida bolaga ta'lim-tarbiya berishda shaxsga yo'naltirigan ta'lim modeli ustuvor sanaladi. Shaxsga ongli yondoshishning maqsadi - shaxsni rivojlantirish, uni berilgan standart va bosim ostida "o'zgartirish emas", balki "uni qanday bo'lsa, shundayligicha qabul qilish"dir. Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvni amalga oshirishda pedagog o'zaro munosabatlarni bosqichma-bosqich rejalashtirishda "pedagog faoliyatining vositasi" sifatida emas, balki o'zining pedagog sifatida va bolaning "shaxsiy tadbiq etish vositasi" sifatida qo'llashi lozim. Bolalar uchun rivojlantiruvchi muhit bu- bolalikning amaliy dunyosidir. Bola ushbu muhitda yashaydi, ular bilan*

munosabatda rivojlanadi. Bu o‘rinda yetakchi muhit sifatida nafaqat o‘yin muhiti, balki bola rivojlanishi uchun muhim bo‘lgan barcha faoliyat turlarini o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha yosh, shaxsiy yondashuv, shaxsiy majburiyat, pedagog, rivojlantiruvchi muhit, interfaol usul, “Lego” o‘yinchoqlari, Montessori metodikasi, xotirani mustahkamlash, qiziqishlarni oshirish, diqqatni rivojlantirish.

Maktabgacha yoshdagi bola shaxsini rivojlantirish masalasiga to‘xtalar ekanmiz, albatta u yashayotgan muhit, oila, maktabgacha ta’lim tashkiloti, jamiyatning roli juda kattadir. Ta’lim tizimining hozirgi kundagi rivojlanish bosqichida uning birinchi bo‘g‘ini hisoblangan maktabgacha ta’limda jadal o‘zgarishlar yuz bermoqda va shu kabi o‘zgarishlardan biri bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limda rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish masalasidir.

Maktabgacha ta’lim jarayonida bolaga ta’lim-tarbiya berishda shaxsga yo‘naltirigan ta’lim modeli ustuvor sanaladi. Shaxsga ongli yondoshishning maqsadi - shaxsni rivojlantirish, uni berilgan standart va bosim ostida “o‘zgartirish emas”, balki “uni qanday bo‘lsa, shundayligicha qabul qilish”dir.

Shaxsiy yondashuv ta’lim jarayoni ishtirokchilarining shaxsiy majburiyatlarini rivojlantirish va to‘liq namoyon qilish uchun sharoit yaratishni ko‘zlaydi.

Shaxsiy majburiyatlar – bu shaxs tomonidan “shaxs bo‘lish” ijtimoiy buyurtmasini tadbiq etuvchi ma’lum fazilatlarining namoyon etilishidir.

Shaxsiy yondashuv ta’lim jarayonini tashkil etishning asosi sifatida shaxsning jamoa tomonidan tan olinishini, insoniy munosabatlarning yuzaga kelishini bildiradi. Bu munosabatlar natijasida bola o‘zini shaxs sifatida his qiladi va o‘zgalarda ham (kattalar va tengdoshlari) shaxsni hurmat qilishni o‘rganadi. Tengqurlar, bolalar jamoasi har bir bolaning imkoniyatlarini yuzaga chiqarish uchun kafolat beradi. har bir bolaning shaxs sifatida o‘zining imkoniyatlarini tadbiq etish yo‘llari pedagogning to‘g‘ri yo‘nalish olishiga, ya’ni uni moddiy va ma’naviy

qadriyatlarni tanlashdagi munosabatiga, yo‘nalishlar tizimiga, e‘tiqodiga, xulq-atvorida namoyon bo‘ladigan mulohazalariga bog‘liq.[2]

Pedagog tomonidan qadriyatlar orasida yo‘nalishini aniqlash uning kasbiy faoliyatini belgilaydi. Shaxsga yondashuv pedagog va bolaga o‘zini shaxs sifatida his qilishiga, ularning imkoniyatlarini aniqlash va namoyon etishga, o‘zini anglab etishga, jamiyat tomonidan amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan o‘z-o‘zini anglash, o‘z-o‘ziga ishonish va o‘zini kashf qilish usullariga imkon yaratadi.

Ta’lim muassasasida bolani rivojlantirish muammosi pedagogning ta’lim-tarbiyadagi rolini ko‘rib chiqishni taqozo etadi, ya’ni pedagog bolaning shaxsiy salohiyatini ochishda uning oiladagi sharoitini inobatga olgan holda tarbiyalashning zamonaviy ilmiy ma’lumotlarini qo‘llashi lozim.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondoshuvni amalga oshirishda pedagog o‘zaro munosabatlarni bosqichma-bosqich rejalashtirishda “pedagog faoliyatining vositasi” sifatida emas, balki o‘zining pedagog sifatida va bolaning “shaxsiy tadbqiq etish vositasi” sifatida qo‘llashi lozim.

Birinchi bosqichda -pedagog pedagogik o‘zaro munosabatlarni psixologik aloqa o‘rnatish nuqtai nazaridan tanlaydi va o‘zaro munosabatlarni rivojlantirib borib (qabul qilish va yoqtirish, bir-biriga ishonch, hissiy qayg‘urish, o‘zaro munosabat va harakat hislari), pedagogik aloqani hissiy-shaxsiy munosabatlarga “o‘tkazadi”. Bunda o‘zaro munosabatlar xarakteriga javobgarlik munosabatlarni qurishni biladigan pedagog zimmasiga tushadi.[4]

Ikkinchi bosqichda- bolani psixologik qo‘llab-quvvatlash amalga oshiriladi. Bunda muloqotning maqsadi - kattalar va bolalar orasida aniq -hissiy, amaliy harakatlanuvchi va anglash - etik aloqa namoyon qilishdan iboratdir.

Bola shaxsini rivojlantirishni psixologik qo‘llab-quvvatlash - bu bolaning muammolarini tushunish, qabul qilish va uni hal qilishda yordam berishdir. Uning asosiy maqsadi bola va kattalar o‘rtasidagi kundalik pedagogik muloqotlarda

yuzaga keladigan hissiy-shaxsiy munosabatlarini rivojlantirishdir. Psixologik qo'llab-quvvatlash- bola shaxsini rivojlantirishning muhim omilidir.

Psixologik qo'llab-quvvatlashni shaxsni rivojlantirishning o'zaro munosabatlari sifatida amalga oshira borib, tarbiyachi:

- bolaga o'ziga va pedagogga bo'lgan ishonchini orttira borib, unga samimiylik, g'amxo'rlik va mexr-muhabbat namoyon etadi;
- bolaning o'z-o'zini baholashni mustahkamlash va ahamiyatini oshirish maqsadida uning yutuqlarini ongli ravishda ta'kidlaydi;
- bolada xato qilish qo'rquvini bartaraf qilib, unda ijobiy hissiy bo'shliq yaratadi;
- bolaning omadsizliklariga diqqatini to'xtatmay tushunib (norozilik bilan emas) qaraydi, uning yechimini topishda bola bilan birga harakat qiladi. Bunday yondashuv asosida shaxsga yo'naltirilgan o'zaro munosabatlar tizimida "katta-bola" munosabatlar yo'nalishlardan biri bo'lib, har bir inson va ayniqsa ta'lim oluvchilar xatolar va ularni to'g'rilash huquqiga egadirlar.[5]

Bolani tarbiyalamaydi, balki uning muammolarini birga hal qilib "yo'l ko'rsatadi". Shunday qilib, psixologik qo'llab-quvvatlash orqali pedagog (kattalar) rivojlanishning istiqboli, xarakteri va shartlari uchun javobgarlikni o'z bo'yniga olib, bola shaxsini rivojlantirishning asosiy omili sifatida chiqadi va bola o'z navbatida kattalarning munosabatini ijtimoiy xulq-atvor etaloni sifatida kuzatib, (tahlil qilib), ko'pchilik ijtimoiy mos va adekvat xulq-atvor me'yorlarini o'rganadi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash pedagog va bola o'rtasidagi hissiy-shaxsiy munosabatlarni rivojlanishiga olib keladi. hissiy-shaxsiy munosabatlarni qidira borib, bola pedagog bilan o'zaro munosabatga kirishadi va muloqot natijasida (diqqat, do'stona munosabat va boshqalar) namoyon bo'lgan fazilatlarini orqali uni o'rganadi. Keyingi safar u avvalgi namoyon bo'lgan fazilat uchun aloqaga kirishadi

va buning natijasida bolada hissiy-ijobiy hissiyotlar, atrofdagilar uchun o'zining ahamiyatligi shakllanadi.

Ma'lumki, har qanday odamning ta'limiy ta'siri bolaning haqiqiy faoliyatisiz amalga oshmaydi. Bola faoliyati esa o'zgaras bo'lib qolmaydi. Bola rivojlangan sayin uning mazmuni va shakli o'zgarib boradi.

Bolalar uchun rivojlantiruvchi muhit bu- bolalikning amaliy dunyosidir. Bola ushbu muhitda yashaydi, ular bilan munosabatda rivojlanadi. Bu o'rinda yetakchi muhit sifatida nafaqat o'yin muhiti, balki bola rivojlanishi uchun muhim bo'lgan barcha faoliyat turlarini o'z ichiga oladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhit bolaning jismoniy, aqliy, estetik, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishi o'z-o'zini rivojlantirish, uning ijodiy imkoniyatlarini amalga oshirishni ta'minlovchi maxsus qurilmalar, narsalar, qo'llanmalar, asbob-uskunalar, o'yinchoqlar yig'indisi, turli o'yinlar, konstruktorlar, mustaqil ijodiy faoliyati uchun zarur bo'lgan jihozlar bilan ta'minlangan turli xil ob'ektlarni o'z ichiga oladi.[1]

Rivojlantiruvchi muhitning eng asosiy ahamiyati uning rivojlantiruvchi - xususiyatiga ega ekanligidadir. Bir xil o'yin yoshdagi bog'cha bolalari bir xil qiziqish bilan shug'ullanishi mumkin. Chunki ularning hayotiy tajribalari ortib boradi va bilimlari kengaygan sayin muntazam ravishda u yoki bu rivojlantiruvchi o'yinlarning yangi va murakkab jihatlarini o'zlashtirib ola boshlaydi.

Rivojlantiruvchi muhit bolalar uchun maqsadli va turli xil faoliyat bilan shug'ullanishga ko'pgina imkoniyatlarni berish maqsadida tashkil etiladi.

Chaqaloqlik davrida bola o'yin faoliyatida kattalar bilan muammosi cheklanib, asosan kattalarning tashabbusi bilan amalga oshiriladi.

Bola ilk yoshida kattalarning ta'limiy ta'siri davrida vositali buyum faoliyatini egallab olsa, maktabgacha yoshda esa bola tomonidan mustaqil tashkil etilib, o'ziga kattalar rolini olib uni alohida o'ynashga imkon olib uni alohida o'ynashga imkon beradigan syujetli roli o'yin faoliyati paydo bo'ladi.[3]

Bu rivojlantiruvchi muhit tizimi bola faoliyati rivojlanishining yosh xususiyatlarini hisobga olish lozimligini anglatadi. Bunda “Yaqin rivojlanish muhiti” ta’minlashni nazarda tutamiz.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida nafaqat guruhlar xonasi balki katta guruhlar uchun mo’ljallangan boshqa xonalarda ham turli – tuman tarkibiy qismdan iborat rivojlantiruvchi amaliy muhitni tashkil etish mumkin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida barcha maydonli xonalar bolalar uchun ochiq bo’lishi kerak. Bola agar bog‘chaga kelganda o‘zini o‘z uyi kabi qadrdon, iliq, shinam o‘zi va o‘rtoqlari uchun ochiq bo‘lgan joyda yurgandek sezsa, bola to‘laqonli rivojlanadi va faol harakat qila oladi.[2]

Bolalar kattalar jamiyatda yashashadi, biroq bola rivojlanishi ular orasidagina emas, balki o‘z dunyosi, ya’ni bolalar o‘yinchoqlari, bolalar mebeli, bolalar kitoblari, bolalar rasmlari va boshqa narsalar qurshovida ta’lim muassasasidagi rivojlantiruvchi amaliy muhitning barcha tarkibiy qismlari bolaning: qo‘li, bo‘yi yoshiga mos tarzda bo‘lishi kerak.

Rivojlantiruvchi muhitning interfaol usullari turli tumandir. Bu bolalar uchun kun davomida o‘z ixtiyoriga ko‘ra foydali ish bilan shug‘ullanishi imkonini beradi. Biz pedagoglar uchun katta yutug‘imiz hisoblanadi.

Rivojlantiruvchi muhitning interfaol qismlariga quyidagilarni kirtish mumkin.

- jismoniy sog‘lomlashtiruvchi majmua;
- dizayn-studiya, tasviriy studiya; qo‘l mehnati maydonchasi;
- ekologik majmua;
- bolalar bog‘chasi maydonchasi
- ta’lim berish maydoni
- tarix muzeyi
- rasmlar galereyasi yoki versanaj
- bolalar oshxonasi

- qo'g'irchoq teatri va texnika vositalari.

Bundan tashqari yana ko'plab rivojlantiruvchi muhitning usullarini yo'llab topishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida imkoniyatlarni, shart-sharoitlarni xisobga olib rivojlantiruvchi muhitni boyitish mumkin.

Hozirgi davrda maktabgacha ta'lim tashkilotida zamon talablariga mos "Lego" o'yinchoqlari, kompyuterlar va Montessori metodikasi bo'yicha bolalarning sensorikasini rivojlanib bormoqda. Bularni albatta biz pedagoglar asrab-avaylashga o'rgatishimiz lozim.[4]

Rivojlantiruvchi muhitni yuz ifodasi va imo-ishora hamda "Klaster" usulida bolalarning tevarak-atrof bilan tanishtirish, nuqtini o'stirish, xotirasini mustahkamlash, qiziqishlarini oshirish, diqqatini rivojlantirish muhim ahamiyatga egadir.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi xonalarda rivojlantiruvchi muhitni yaratishda xonalarni yorug'i, shinamligi, kengligi, bolalar yoshiga mosligiga e'tibor bergan holda yaratish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдумажитова, С. (2023). STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОШКОЛЬНОЙ INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "TRENDS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE" Ankara, Turkey 2023
2. Abdumajitova S. A. PRIORITY OF THE PERSON-CENTERED EDUCATIONAL MODEL IN PRESCHOOL EDUCATION //International Academic Research Journal Impact Factor 7.4. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 53-57.
3. Абдумажитова, С. А. (2019). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ ЧУВСТВА ВРЕМЕНИ КАК ЭСТЕТИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ И МЕТОДИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (3), 81-83.

4. Абдумажитова С. А. ДО ШКОЛЫ ОБРАЗОВАНИЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ АКТИВНЫЙ РАЗВИВАЮЩИЙСЯ СРЕДА ОРГАНИЗОВАТЬ STEAM-ОБРАЗОВАНИЕ В ОБРАЗОВАНИИ ОТ ТЕХНОЛОГИИ ОСНОВАНИЕ //YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 5-13.
5. Абдумажитова С. А. ПЕРВЫМ ШАГОМ ЯВЛЯЕТСЯ ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЯМ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ STEAM В ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРОГРАММЕ //“TRENDS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE”. – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 5-12

“APPLICATIONS IN TEACHING THE FUNDAMENTALS OF COMBINATORICS IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS”

Salomov Abdinazar Abdivasikhovich

National Center for teaching teachers of Surkhandarya region to new methods,
head of the Department of pre-school, primary and special education methods.
abdinazar2020@mail.ru

ABSTRACT

In this article discussed that, importance of interdisciplinary integration, some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in the primary grades, and described in detail the general features of the integrated course.

Keywords: placements, enterprises, integration, interdisciplinary integration, educational effectiveness, primary education, integration lessons.

ANNOTATSIYA

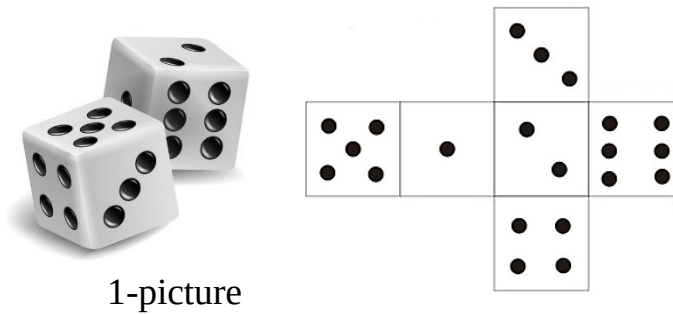
Ushbu maqolada fanlararo integratsiya, boshlang'ich sinflarda integratsion ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsion darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi.

Kalit so'zlar: O'rinashtirishlar, kombinatorika, integratsiya, fanlararo integratsiya, ta'lim samaradorligi, boshlang'ich ta'lim, integratsion darslar.

Introduction. As you know, no one can predict and say in advance the events taking place in nature. For example, what will the weather be like in Tashkent in a week? Of course, no one can say this for sure. But you can find out this information on the Internet. What is this information based on? There is a branch of mathematics that deals with these issues. It is called “probability theory”. The initial concepts of probability theory are concepts such as experience and event.

The initial concepts of probability theory are concepts such as experiment, event, elementary event, probability. An experiment is an activity that produces an event. For example, tossing a coin is an experiment. The results of the experiment are the events of the coin landing on the “heads” or “tails” side.

Statistical definition of the probability of an event. Consider the following approximation. A cube-shaped playing stone (dice) is thrown (Figure 1). As a result of this experiment, the numbers one, two, three, four, five or six can fall out on its upper side. Each of these results is considered random.

1-picture

Let's throw a dice 100 times and observe how many times the event "the dice lands on the number 6" occurs. Suppose that out of **100** experiments, the number 6 lands on 9 of them. In these experiments, the number **9** is called the frequency of occurrence of the event.

The ratio of the frequency of occurrence of an event to the total number of experiments conducted is called the relative frequency of this event. In our case, the relative frequency of the event of the dice landing on the number 6 in 100 experiments conducted is equal to $\frac{9}{100}$. In general, a certain experiment is repeated over and over again under the same conditions, and each time the occurrence of the event **A** of interest to us is recorded. Suppose that the total number of experiments is n , and in m of them the event **A** occurred.

In it, the number m is the frequency of occurrence of event **A**, and the ratio is the relative frequency of occurrence of event **A**.

In general, the experimental results show that for a large number of experiments conducted under the same conditions, the relative frequency of occurrence of the observed event tends to a certain stable value. It is this value that is taken as the probability of a random event. This definition is a statistical definition of the probability of an event.

In our coin experiment above, the probability that the coin lands on heads is $\frac{1}{2}$ is equal to $\frac{1}{2}$. Similarly, the probability that the coin lands on tails is $\frac{1}{2}$ is equal to $\frac{1}{2}$.

If the occurrence of one of two events does not affect the other, such events are called independent events,

Let's go back to the experiment of throwing a game stone. Let's assume that the game stone has a regular shape and is made of a homogeneous material. Based on this, when the stone is thrown, the chances of getting the numbers 1 to 6 are the same. This means that all six outcomes of the experiment (the numbers 1, 2, 3, 4, 5, and 6) are equally likely. Also, the occurrence of one of these events does not affect the other, that is, they are independent. Let us now consider the occurrence of event **B**, that is, a multiple of 3, when the dice are rolled. This event occurs in only two of the experiments: when the numbers 3 and 6 are rolled. We call these outcomes the favorable (favorable) possibilities for the occurrence of event **B**. Out of all 6

possible, equally likely outcomes, the number of favorable (favorable) possibilities for the occurrence of event B is 2.

The ratio of the number of all equally likely outcomes to the number of favorable (favorable) possibilities is called the probability of event B.

The classical definition of probability is the probability of a finite number of outcomes as a result of an experiment. $e_1, e_2, e_3, \dots, e_n$ Let any of the elementary events occur, and let these events form a complete set of equally likely events that are not mutually exclusive.

Suppose n to $e_1, e_2, e_3, \dots, e_n$ from elementary phenomena $e_{k_1}, e_{k_2}, \dots, e_{k_m}$ m If an experiment has n equally likely outcomes, and m of them are opportunities that favor the occurrence of event A, then $\frac{m}{n}$ The ratio is called the probability of event A occurring and is written as:

$$P(A) = \frac{m}{n}$$

The probability of getting a multiple of B – 3 in the dice throwing experiment above is:

$$P(B) = \frac{m}{n} = \frac{2}{6} = \frac{1}{3}$$

is equal to .

The probability of an event is defined as the ratio of the number of outcomes that are favorable (favorable) for the occurrence of event A to the number of all equally likely outcomes.

This is the classical definition of probability.

What does the fact that the probability of event B considered above is equal to , mean in practice? Of course, this does not mean that when a dice is thrown 6 times, a multiple of 3 will appear twice. It may appear once, three times, or not at all in 6 trials. However, if enough trials are conducted, the relative frequency of occurrence of event B will differ very little from . In general, when enough experiments are conducted, the relative frequency of a random event approaches its probability.

Suppose that event A is the occurrence of a number less than 7 when a die is thrown. It is known that A is an inevitable event, since no number greater than 6 is thrown each time.

When a die is thrown, the occurrence of the numbers 1, 2, 3, 4, 5, or 6 is an equally likely outcome, and their total number is $n = 6$. On the other hand, the possibilities that favor the occurrence of event A are also the same outcomes, and their number is also $m = 6$.

Therefore, the probability of the event A occurring is $P(A) = \frac{m}{n} = \frac{6}{6} = 1$.

Thus, from the classical definition of probability, it follows that the probability of an inevitable event is 1.

It can also be shown that the probability of an impossible event is 0.

For example, let B be the event that a 7 is thrown. Obviously, this event is impossible. This means that the number of possibilities that make it possible for it to occur is $m = 0$.

Then $P(B) = 0$, that is, the probability of the impossible event B is 0.

Thus, if n is the number of equally likely outcomes and m is the number of possibilities that make it possible for the event A to occur, then the probability of the event A is found by the formula $P(A) = \frac{m}{n}$.

It is known that $m \geq 0$, $n > 0$, and $m \leq n$. From these inequalities it follows that $0 \leq P(A) \leq 1$, that is, the probability of a random event is greater than or equal to 0 and less than or equal to 1:

$$0 \leq P(A) \leq 1.$$

Exercise 1. A two-digit number is thought of, each of which has a different number of digits. Find the probability that the number thought of is a two-digit number, each of which is a different number of digits.

Solution: The numbers from 10 to 99 are two-digit. The two-digit numbers with the same number of digits are 11, 22, 33, 44, 55, 66, 77, 88, 99, and there are 9 of them. There are 90 numbers from 10 to 99. The two-digit numbers with the same number of digits are

$$90 - 9 = 81 \text{ ta.}$$

$$\text{Demak, } P(A) = \frac{m}{n} = \frac{1}{81} \text{ bo'ladi.}$$

$$\text{Javob: } \frac{1}{81}.$$

Exercise 2. 2000 lottery tickets were sold. Here, 1 ticket is guaranteed to win 100,000 soums, 4 tickets are guaranteed to win 50,000 soums, 10 tickets are guaranteed to win 20,000 soums, 165 tickets are guaranteed to win 5,000 soums, 400 tickets are guaranteed to win 1,000 soums, and the remaining tickets are guaranteed to win no more than 10,000 soums. What is the probability that one ticket will win at least 10,000 soums?

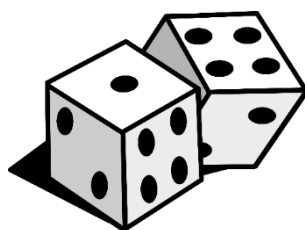
Solution: Here $m = 1 + 4 + 10 + 20 = 35$, $n = 2000$ because 35 tickets have prizes of more than 10,000 soums

$$\text{Demak, } P(A) = \frac{m}{n} = \frac{35}{2000} = 0,0175.$$

$$\text{Javob: } 0,0175.$$

Problem 3. Two dice are thrown. Find the probability that the sum of the numbers on the dice is 5 and the product is 4.

Solution: The probability that the sum of the numbers on the dice is 5 and the product is 4 is

ga teng bo'ladi.

$m = 2$ ($5=4+1=1+4$; $4=1 \cdot 4=4 \cdot 1$). **The number of all elementary events is $n = 36$.** Demak, A hodisasining ro'y berish ehtimolligi

$$P(A) = \frac{m}{n} = \frac{2}{36} = \frac{1}{18}$$

$$\text{Javob: } \frac{1}{18}.$$

1. Analyzing statistical data helps students understand the relationships between data, think independently, and make decisions. To develop mathematical literacy, students need to be taught the following:
2. Key elements:
3. • Reading and understanding statistical data: Extracting information from tables, graphs, or charts.
4. • Calculating averages: Identifying measures such as the mean, median, and mode.
5. • Expressing: Analyzing statistical results and relating them to real-life situations.
6. • Identifying trends and changes: Observing changes in data and drawing conclusions. Describing data using charts makes it easier to visually understand and compare them. This is an important part of mathematical literacy and encourages students to understand statistical processes.
7. Types of charts:
8. Line graphs: Used to show how data changes over time.
o Example: Showing how temperatures change throughout the day.
9. Bar charts: Used to show comparisons between different categories.
o Example: Distribution of population by region.
10. Pie charts: Used to show proportions or percentages.
o Example: Percentages of the population by type of employment.
11. Histograms: Show the distribution of data.
o Example: Showing multiple return values for test results. Thus, to find the probability of the event of interest, we need to conduct an experiment a sufficient number of times. This method of finding the probability of an event is very inconvenient and time-consuming. At the same time, if experiments are conducted on random events and the results of these experiments are the same, that is, if there is reason to believe that their probability of occurrence is the same, then the probability of occurrence of a random event can be found by reasoning without conducting experiments.

Conclusion: Analyzing statistical data and presenting it using diagrams teaches students critical and analytical thinking. Through this, they develop the skills to understand, use, and draw conclusions from data.

REFERENCES:

1. M. A. Mirzaahmedov, A. A. Rahimqoriyev, Sh. N. Ismailov, M. A. To'xtaxodjayeva Matematika 6-sinf. Umumiy o'rta ta'lim maktablari 6-sinfi uchun darslik. –T.: “O'qituvchi”, 2017 y.
2. Sh. A. Alimov, O. R. Xolmuhamedov, M. A. Mirzaahmedov Algebra. Umumiy o'rta ta'lim maktablari 7-sinflari uchun darslik.–T.: “O'qituvchi”, 2017 y.
3. U.X.Xonqulov, Matematikaning stoxastika yo'nalishi elementlari.-T.: “Fan va texnologiya”, 2017 y.

4. U.X. Xonqulov, Matematikaning fanini o'qitishda kombinatorika masalalari. Guliston. 2008 y.
5. Бунимович Е. А., Булычев В. А. Вероятность и статистика. 5-9 кл.: Пособие для общеобразоват. учеб. заведений. – М.: Дрофа, 2002.
6. Макарычев Ю. Н. Алгебра: элементы статистики и теории вероятностей: учеб. пособие для учащихся 7-9 кл. общеобразоват. учреждений / Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк; под. ред. С. А. Теляковского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2004.
7. Мордкович А. Г., Семенов П. В. События. Вероятности. Статистическая обработка данных: Доп. Параграфы к курсу алгебры 7-9 кл. общеобразоват. Учреждений. – М.: Мнемозина, 2003.
8. A.A.Salomov An integrated approached to in service training efficiency factors 2022 – y 142.p.
9. A.A.Salomov “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” //Диссертационный исследование//. Toshkent-1996 год
10. A.A.Саломов “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Тошкент: -1996 год. //Диссертационный исследование//.

Internet resources:

4. <http://www.markaz.tdi.uz>
5. @milliymarkaz_aloqabot
6. <http://www.rtm.uz>
7. <http://www.dtm.uz>
5. <http://www.markaz.tdi.uz>

The method of studying multidimensional random variables related to probability theory and combinatorics

A.A.Salomov

National Center for teaching teachers of Surkhandarya region to new methods, head of the Department of pre-school, primary and special education methods.

ABSTRACT

In this article discussed that, importance of interdisciplinary integration, some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in the primary grades, and described in detail the general features of the integrated course.

Keywords: *placements, enterprises, integration, interdisciplinary integration, educational effectiveness, primary education, integration lessons.*

In addition to one-dimensional t.m.s, it is necessary to study quantities whose possible values are determined by 2, 3, ..., n numbers. Such quantities are called two-dimensional, three-dimensional, ..., n-dimensional, respectively.

Let's assume that the $(\Omega, \mathcal{F}, P)$ defined in the probability space are given.

Suppose that is defined in the probability space $X_1, X_2, \dots, X_n$ t.m. be given. $X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ vector is a random vector or n-dimensional etc. is called. An Intuition for each concept is built first before discussing the math. That's why I've created many illustrations to facilitate visually explaining abstract concepts. I've also included links for related topics this post didn't cover. A linkable table of content is provided below, in case you want to jump into specific topics directly. I hope those efforts could offer you a better reading experience.

$F_{X_1, X_2, \dots, X_n}(x_1, x_2, \dots, x_n) = P\{X_1 < x_1, X_2 < x_2, \dots, X_n < x_n\}$ n dimensional function is called distribution function of random vector or joint distribution function of etc. For convenience, we write the distribution function in its form, omitting the indices. $F_{X_1, X_2, \dots, X_n}(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad X_1, X_2, \dots, X_n \quad F(x_1, x_2, \dots, x_n)$.

$F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ funksiya $X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ be the distribution function of a random vector. Here are the main properties of the multivariate distribution function: $F(x_1, x_2, \dots, x_n)$

1. $\forall x_i : 0 \leq F(x_1, x_2, \dots, x_n) \leq 1$, that is, the distribution function is bounded.
2. $F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ the function is non-decreasing on any of its arguments and continuous from the left.

3. If any $x_i \rightarrow +\infty$ if so, then

$$\begin{aligned}\lim_{x_i \rightarrow +\infty} F(x_1, x_2, \dots, x_n) &= F(x_1, \dots, x_{i-1}, \infty, x_{i+1}, \dots, x_n) = \\ &= F_{x_1, \dots, x_{i-1}, x_{i+1}, \dots, x_n}(x_1, \dots, x_{i-1}, x_{i+1}, \dots, x_n)\end{aligned}$$

4. If there is one, then .

The distribution function derived using property 3 (3.1.1) $X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ is called a marginal (eigen) distribution function. The number of all marginal distribution functions of a random vector is equal to $x_i \rightarrow -\infty$ bo'lsa, u holda

$$\lim_{x_i \rightarrow -\infty} F(x_1, x_2, \dots, x_n) = 0. k = C_n^1 + C_n^2 + \dots + C_n^{n-1} = \sum_{n=0}^n C_n^m - C_n^0 - C_n^n = 2^n - 2 \text{ ga tengdir.}$$

For example, the number of marginal distribution functions of (n=2) two-dimensional random vector is ta, which are as follows: .

For simplicity, we will consider the case where n=2, i.e. (X,Y) is a two-dimensional random vector. $X = (X_1, X_2)$ (n=2) $F(x_1, +\infty) = F_1(x_1) = P(X_1 < x_1)$; $F(+\infty, x_2) = F_2(x_2) = P(X_2 < x_2)$.

For simplicity, we will consider the case where n=2, i.e. (X,Y) is a two-dimensional random vector.

3.2 Two-dimensional discrete random variable and its distribution law

(X,Y) two-dimensional t.m. distribution law

$$p_{ij} = P\{X = x_i, Y = y_j\}; \quad i = \overline{1, n}, \quad j = \overline{1, m}$$

The probability distribution for a discrete random variable X can be represented by a formula, a table, or a graph, which provides $p(x) = P(X=x)$ for all x . The probability distribution for a discrete random variable assigns nonzero probabilities to only a countable number of distinct x values.

can be given using the formula or in the form of the following table:

$\begin{matrix} Y \\ X \end{matrix}$	y_1	y_2	$\dots$	y_m
x_1	p_{11}	p_{12}	$\dots$	p_{1m}
x_2	p_{21}	p_{22}	$\dots$	p_{2m}
$\dots$	$\dots$	$\dots$	$\dots$	$\dots$
x_n	p_{n1}	p_{n2}	$\dots$	p_{nm}

p_{ij} the sum of the probabilities is equal to one because $\{X = x_i, Y = y_j\} \ i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}$ birgalikda bo‘lmagan hodisalar to‘la gruppani tashkil

etadi $\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m p_{ij} = 1$ the formula is the distribution law of two-dimensional discrete t.m., and the table is called the joint distribution table.

Given the joint distribution law of two-dimensional discrete t.m. (X, Y) , it is possible to find separate (marginal) distribution laws of each component.

Each $i = \overline{1, n}$ uchun $\{X = x_i, Y = y_1\}, \{X = x_i, Y = y_2\}, \dots, \{X = x_i, Y = y_m\}$ hodisalar birgalikda bo‘lmagani sababli: $p_{x_i} = P\{X = x_i\} = p_{i1} + p_{i2} + \dots + p_{im}$. Demak,

$$p_{x_i} = P\{X = x_i\} = \sum_{j=1}^m p_{ij}, i = \overline{1, n}, p_{y_j} = P\{Y = y_j\} = \sum_{i=1}^n p_{ij} \ j = \overline{1, m}.$$

Example 1. Two balls are taken at risk from a bowl containing 2 white, 1 black, and 1 blue balls. Among the obtained balls, the number of black balls is X

t.m. and the number of blue balls Y t.m. let it be Construct the joint distribution law of (X,Y) two-dimensional t.m. Find the separate distribution laws of X and Y etc.

X t.m. can take values: 0 and 1: values of Y t.m. as well 0 va 1. We calculate the

corresponding probabilities: $p_{11} = P\{X = 0, Y = 0\} = \frac{C_2^2}{C_4^2} = \frac{1}{6}$ (yoki $\frac{2}{4} \cdot \frac{1}{3} = \frac{1}{6}$);

$$p_{12} = P\{X = 0, Y = 1\} = \frac{C_2^1}{C_4^2} = \frac{2}{6}; \quad p_{21} = P\{X = 1, Y = 0\} = \frac{2}{6};$$

$$p_{22} = P\{X = 1, Y = 1\} = \frac{1}{6}.$$

(X,Y) The distribution table of the vector looks like this:

X \ Y	0	1
0	$\frac{1}{6}$	$\frac{2}{6}$
1	$\frac{2}{6}$	$\frac{1}{6}$

Bu erdan $P\{X = 0\} = \frac{1}{6} + \frac{2}{6} = \frac{1}{2}, \quad P\{X = 1\} = \frac{2}{6} + \frac{1}{6} = \frac{1}{2};$

$P\{Y = 0\} = \frac{1}{6} + \frac{2}{6} = \frac{1}{2}, \quad P\{Y = 1\} = \frac{2}{6} + \frac{1}{6} = \frac{1}{2}$ originates. The

separate distribution laws of X and Y etc. will have the following form:

$$\left\{ \begin{array}{l} X : 0, 1 \\ p : \frac{1}{2}, \frac{1}{2} \end{array} \right. \text{ va } \left\{ \begin{array}{l} Y : 0, 1 \\ p : \frac{1}{2}, \frac{1}{2} \end{array} \right.$$

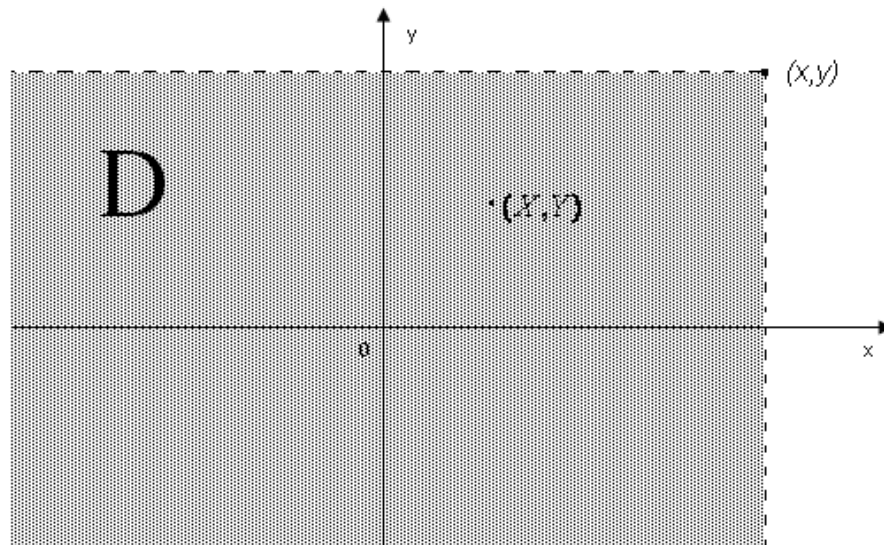
Distribution function of two-dimensional random variable and its properties

Two-dimensional t.m. we define the distribution function by $F(x,y)$.

The distribution function of the two-dimensional (X,Y) t.m., for each pair of numbers x and y, is the function $F(x,y)$ that determines the joint probability of the events: i.e.

$$F(x, y) = P\{X \leq x, Y \leq y\} = P((X, Y) \in (-\infty, x) \times (-\infty, y) = D).$$

A geometric representation of equality is given in Fig.

(X, Y) two-dimensional discrete t.m. the distribution function is defined by the following sum:

$$F(x, y) = \sum_{x_i < x} \sum_{y_j < y} p_{ij}.$$

Problems for independent solution.

- Using the given table, find the conditional mean of the sample.

$\begin{matrix} 1. & x \\ Y \end{matrix}$	4	4,5	5	5,5		6
8	5	3	-	-		-
10	2	4	5	4		3
13	-	1	1	2		2

2. Using the given table, find the conditional mean of the sample.

$\begin{matrix} 2. & x \\ Y \end{matrix}$	3	3,5	4	4,5	5
7	5	3	-	-	-
9	2	3	5	3	1
13	-	1	1	2	2

The generalization to Type I standard random variables presented in this section is intended to provide a mathematical support of using such type of standard random variable for representing any arbitrary random variable, independently of its boundaries, as it will be considered in the following sections. In practice, however, it might be more convenient using Type II or Type III standard random variables when they apply, because their boundaries are completely independent of the boundaries. It is also important to mention that the results obtained for continuous variables can be extended to discrete variables by replacing the probability density function with the probability mass function, and replacing integrals with sums.

List of used literature:

1. A.A.Salomov An integrated approached to in service training efficiency factors 2022 – y 142.p.
2. A.A.Salomov “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Toshkent-1996 год //Диссертационный исследование//.
3. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания

математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

4. Бунимович Е. А., Булычев В. А. Вероятность и статистика. 5-9 кл.: Пособие для общеобразоват. учеб. заведений. – М.: Дрофа, 2002.

5. Макарычев Ю. Н. Алгебра: элементы статистики и теории вероятностей: учеб. пособие для учащихся 7-9 кл. общеобразоват. учреждений / Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк; под. ред. С. А. Теляковского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2004.

6. Мордкович А. Г., Семенов П. В. События. Вероятности. Статистическая обработка данных: Доп. Параграфы к курсу алгебры 7-9 кл. общеобразоват. Учреждений. – М.: Мнемозина, 2003.

7. DTM ning 2019-yilda tavsiya qilingan testlari.

Internet resurslari:

1. <http://www.markaz.tdi.uz> – Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti

2. @milliymarkaz_aloqabot – Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.

3. <http://www.rtm.uz> – Respublika ta’lim markazi sayti.

<http://www.dtm.uz> – Respublika test markazi sayti.

**VIZUAL KOMMUNIKATSIYA VOSITALARINING RAQAMLI AXBOROT
MAKONIDAGI O’RNI**

Yarashev Abrorjon Nuriddin o’g’li

Termiz davlat pedagogika instituti

Pedagogika kafedrası katta o’qituvchisi

abrorjonyarashev5@gmail.com

Kalit so’zlar: Vizual kommunikatsiya, raqamlashtirish, axborot makoni, infografika, virtual reallik, vizualizatsiya.

Annotatsiya: Maqolada raqamlashtirish davrida vizual kommunikatsiya vositalarining axborot almashinuvi va ta’lim jarayonidagi o’rni tahlil qilingan.

Vizual vositalar – infografika, diagramma, video, animatsiya, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari orqali axborotni tezkor, aniq va tushunarli yetkazish imkoniyati yaratilishi ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, vizual kommunikatsiya vositalarining inson tafakkuri, xotirasi va kreativ fikrlash jarayoniga ta’siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Muallif tomonidan raqamli axborot makonida samarali vizualizatsiya strategiyalarini ishlab chiqish zarurligi ta’kidlangan.

Bugungi kunda raqamlashtirish jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga kirib bormoqda. Axborot oqimining tezkor va keng ko‘lamda tarqalishi inson faoliyatida samarali kommunikatsiya vositalarini qo‘llashni taqozo etmoqda. Shunday sharoitda vizual kommunikatsiya vositalarining ahamiyati ortib bormoqda. Chunki inson axborotning 70 foizidan ortig‘ini ko‘rish orqali qabul qiladi, vizual obrazlar esa matnli axborotga qaraganda tezroq xotirada saqlanib qoladi.

Raqamli axborot makonida vizual vositalar nafaqat o‘quv jarayonida, balki ilmiy tadqiqotlar, biznes, marketing, davlat boshqaruvi va kundalik hayotda ham keng qo‘llanilmoqda. Ushbu maqolada vizual kommunikatsiya vositalarining raqamli makondagi o‘rni va imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Vizual kommunikatsiya – bu axborotni inson ongiga tasviriyl shakllarda yetkazish jarayonidir. Unga grafika, piktogramma, diagramma, jadval, fotosurat, video, animatsiya, multimedia elementlari kiradi. Vizual vositalar murakkab axborotni sodda, tushunarli va tezkor qabul qilish imkoniyatini yaratadi.

Zamonaviy kommunikatsiyada vizual elementlarning qo‘llanilishi quyidagi afzalliklarni beradi:

- axborotni qisqa va lo‘nda yetkazish;
- eslab qolish samaradorligini oshirish;
- o‘quvchi va foydalanuvchini jarayonga jalb qilish;

- kreativ fikrlashni rag‘batlantirish;
- ta’sirchanlik va estetik jozibadorlikni ta’minlash.

Raqamli davrda axborot oqimining tezligi ortgani sari, uni tartibga solish va samarali yetkazish masalasi muhim bo‘lib qolmoqda. Shu nuqtayi nazardan vizual vositalar quyidagi sohalarda alohida o‘rin tutadi:

1. Ta’limda – dars jarayonida infografika, taqdimot, videodars va interaktiv simulyatsiyalar o‘quvchilar bilimini oshirishda katta samaraga ega
2. Ilmiy tadqiqotlarda – statistik ma’lumotlarni grafik va diagrammalar orqali ifodalash ilmiy natijalarni tushunarli qiladi.
3. Biznes va marketingda – vizual reklama, brend logotiplari, infografika va animatsiyalar auditoriyaga tez ta’sir qiladi.
4. Davlat boshqaruvida – infografika orqali jamoatchilikka statistik ma’lumotlarni yetkazish samaradorlikni oshiradi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual obrazlar inson xotirasida uzoqroq vaqt saqlanadi. Masalan:

- inson matnli ma’lumotning 20–30 foizini,
- vizual ko‘rinishda berilgan axborotning esa 60–70 foizini eslab qoladi.

Shuningdek, vizual vositalar inson tafakkurini rivojlantiradi, mantiqiy va kreativ fikrlashni rag‘batlantiradi. Bu ayniqsa raqamli ta’limda muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda vizual kommunikatsiya vositalari kengayib bormoqda. Ulardan asosiylari quyidagilar:

- Infografika – murakkab statistik va ilmiy ma’lumotlarni grafik shaklda ifodalash;
- Diagramma va grafiklar – iqtisodiy, ilmiy va ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilishda;

- Video va animatsiya – ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishda;
- Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) – talaba va mutaxassislarni amaliy jarayonlarga yaqinlashtirishda;
- Sun’iy intellekt (AI) vositalari – avtomatik grafik va dizayn yaratishda.

Vizual kommunikatsiya vositalaridan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud:

- sifatsiz va noto’g’ri tanlangan vizual vosita axborotni chalkashtirishi mumkin;
- ortiqcha dizayn elementlari asosiy g’oyani soya ostida qoldiradi;
- foydalanuvchilarda texnik imkoniyat va raqamli savodxonlik darajasi turlicha.

Shunga qaramay, istiqbol nuqtayi nazaridan vizual kommunikatsiya vositalari yanada rivojlanadi. Sun’iy intellekt, virtual reallik va metaverse texnologiyalari axborotni vizuallashtirish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Vizual vositalar asosida bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyaini rivojlantirishning birinchi sharti boshqa oliy ta’lim muassasalari singari pedagogik yo’nalishdagi ta’lim tizimida ham ilg’or, innovatsion va yetakchi bo’lgan bilim olish texnologiyalarini, zamonaviy texnik qurilmalarni yaratish jarayoni bilan bog’liq. Talabalarning bilim olishida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini takomillashtirish shartli ravishda ikki yo’nalishga ajratiladi. Birinchi yo’nalish tashqi omillar va ta’sirlarga qaratilgan. Bo’lajak o’qituvchining kasbiy-pedagogik faoliyati mazmuni, uni tashkil etish tamoyillari, bosqichlari, tarkibiy qismlari, o’quv jarayoni loyihalash darajalari haqida bilimlarni ishlab chiqish, talabalarning oliy ta’lim muassasalarida kasbiy mustaqil faoliyatlarini boshqarish uchun axborot bazasini shakllantirishidir.

Raqamlashtirish sharoitida bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning ikkinchi yo’nalishi talabaning shaxsiga yo’naltirilgan. Bu reflektiv faoliyat: ularning shaxsiy xususiyatlarini o’rganish, ularda o’qituvchilik faoliyatining individual uslubini ongli shakllantirish hisoblanadi.

Raqamlashtirish sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini boshqarishning pedagogik shartlari pedagogik jarayonlar tuzilishiga asoslangan holda ajratilishi mumkin: maqsad, mazmun, uslub va vositalar, tashkiliy shakllar, natijalar. Quyida pedagogik shartlarni ko'rishimiz mumkin:

1. Bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan maqsadlarni belgilash.
2. Pedagogik ta'lim mazmuniga o'quv jarayonini ishlab chiqishning tamoyillari va tartibi haqida ma'lumot kiritish.
3. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish ishlariga yo'naltirilgan ta'limni tanlash.
4. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishning noan'anaviy shakllari.
5. Natijalarni monitoring qilish – Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini shakllanganlik darajalarini aniqlash.

Raqamlashtirish sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini vizual vositalar orqali rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'qituvchilarning kasbiy malakalarini shakllantirishga yordam beradi. Quyidagi pedagogik shart-sharoitlar bu jarayonda muhim ahamiyatga ega:

1. Didaktik materiallarning sifatini oshirish: Vizual vositalar, jumladan diagrammalar, infografikalar, grafikalar va boshqa ko'rgazmali materiallar talabalarning tushunishini va o'zlashtirishini yengillashtiradi. Bo'lajak o'qituvchilarni bunday vositalarni yaratish va samarali qo'llashga o'rgatish muhim.

2. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish: Zamonaviy texnologiyalar, xususan, interaktiv ta'lim platformalari va multimedia vositalarini qo'llash, bo'lajak o'qituvchilarga o'z malakalarini rivojlantirishda yordam beradi. Shu bilan birga, yangi metodologiyalarni va pedagogik strategiyalarni o'rgatish orqali bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish mumkin.

3. Kreativ va interaktiv o'quv jarayonini tashkil etish: Bo'lajak o'qituvchilarni kreativ va interaktiv metodlar bilan tanishtirish, masalan, guruh ishlari, rolli o'yinlar va boshqa faoliyatlar orqali bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday usullar bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik malakalarini kengaytiradi va yangi, innovatsion yondashuvlarni qo'llashni o'rgatadi.

4. Ta'lim dasturlari va metodik qo'llanmalarining mavjudligi: Bo'lajak o'qituvchilarga vizual vositalar bilan ishlashni o'rgatadigan metodik qo'llanmalar, dasturlar va treninglar taqdim etilishi lozim. Ushbu qo'llanmalar bo'lajak o'qituvchilarga o'quv materiallarini yaratishda va o'quv jarayonini takomillashtirishda yordam beradi.

5. Bilim va malakalarni baholash tizimini takomillashtirish: Vizual vositalar yordamida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini baholash jarayonini samarali tashkil etish lozim. Masalan, testlar, loyiha ishlari, interaktiv baholash vositalari yordamida bo'lajak o'qituvchilarning bilim darajasini aniqlash va tahlil qilish mumkin.

6. Bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi: Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy o'sishi va o'zgarishga tayyor bo'lishi uchun shaxsiy rivojlanish rejalari tuzish muhimdir. Vizual vositalar orqali bo'lajak o'qituvchilar o'z pedagogik yondashuvlarini yangilab borishlari kerak.

7. Pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonini takomillashtirish: Bo'lajak o'qituvchilarning tayyorlanishi davomida pedagogika oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy o'quv materiallari va vizual vositalardan foydalanish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ta'lim tizimida professor-o'qituvchilarning metodik va texnologik tayyorgarliklarini yaxshilash zarur.

Mazkur pedagogik shart-sharoitlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini samarali rivojlantirishga yordam beradi va ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil qilishga zamin yaratadi.

Vizual vositalar orqali ta'lim jarayonini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari o'quv jarayonining samaradorligini oshirish va talabalarning o'rganish jarayoniga faol ishtirok etishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu shart-sharoitlar quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi.

Vizual vositalar orqali bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini quyidagicha guruhlash mumkin:

ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilar tomonidan vizual vositalar orqali tayanch kompetensiyalarning o'zlashtirilishini va shu asosda ularda kasbiy kompetensiyalarni rivojlanishini ta'minlovchi didaktik shartsharoitlar (ta'limning maqsadi, mazmuni, shakllari, metodlari va o'qitish texnologiyalari);

vizual vositalar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda motivatsiyani oshirishga yordam beradigan rangli diagrammalar, videolar, illyustratsiyalar va infografikalar orqali o'quv materiallari vizual tarzda taqdim etishga zarur bo'lgan moddiy-texnik shart-sharoitlar;

kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonini vizual vositalar orqali tashkil etish uchun zarur bo‘lgan tashkiliyboshqaruv shart-sharoitlari (ta’lim jarayonini tashkil qilish va boshqarishning shakllari, vositalari va usullari);

professor-o‘qituvchilarni ta’lim jarayonida vizual vositalar orqali kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishga tayyorlash va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonining metodik ta’minotini ishlab chiqish bilan bog‘liq bo‘lgan kasbiymetodik shartsharoitlar.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda fikr bildiradigan bo‘lsak, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasining shakllanishida ham protsessual, ham shaxsning ijodiy fazilatlari rivojlanib borishi lozim.

Raqamli ta’lim muhiti — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) vositalari orqali ta’lim olish va ta’lim berish imkonini beradigan tizimdir. Bunday muhitda o‘quv materiallari elektron shaklda taqdim etiladi, talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi muloqot onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi. Bu esa zamonaviy o‘qituvchidan AKT bilan ishlash ko‘nikmalarini, didaktik materiallarni samarali yaratish va ularni taqdim etish mahoratini talab etadi.

Raqamlashtirish sharoitida vizual vositalar orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish uchun, psixologik-pedagogik shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Shunga ko‘ra, to‘rt xil psixologik holatni keltirib o‘tishimiz mumkin:

1. Pedagogik faoliyatning o‘ziga xos uslubini va vizial vositalar orqali o‘quv jarayonini loyihalashning mohiyati va tamoyillarini bilish.
2. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kelajakdigi kasbiy faoliyatiga hissiy va qadriyatli munosabat, oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini vizual vositalar asosida samarali tashkil etish zarurligiga ishonch hosil qilish.

3. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan kreativ darajada amalga oshirish qobiliyati.

4. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini yo'naltirilgan ta'lim jarayoni loyihasini mantiqiy va uyg'unlashtirishga bo'lgan ehtiyoj va qobiliyat.

Vizual vositalar asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyaini rivojlantirishning birinchi sharti boshqa oliy ta'lim muassasalari singari pedagogik yo'nalishdagi ta'lim tizimida ham ilg'or, innovatsion va yetakchi bo'lgan bilim olish texnologiyalarini, zamonaviy texnik qurilmalarni yaratish jarayoni bilan bog'liq. Talabalarning bilim olishida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini takomillashtirish shartli ravishda ikki yo'nalishga ajratiladi. Birinchi yo'nalish tashqi omillar va ta'sirlarga qaratilgan. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy-pedagogik faoliyati mazmuni, uni tashkil etish tamoyillari, bosqichlari, tarkibiy qismlari, o'quv jarayoni loyihalash darajalari haqida bilimlarni ishlab chiqish, talabalarning oliy ta'lim muassasalarida kasbiy mustaqil faoliyatlarini boshqarish uchun axborot bazasini shakllantirishidir.

Raqamlashtirish sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning ikkinchi yo'nalishi talabaning shaxsiga yo'naltirilgan. Bu refleksiv faoliyat: ularning shaxsiy xususiyatlarini o'rganish, ularda o'qituvchilik faoliyatining individual uslubini ongli shakllantirish hisoblanadi.

O'qitishning vizual vositalarining pedagogik samarasi ulardan foydalanish tezligiga bog'liq. Ular juda siyrak va haddan tashqari tez-tez ishlatilsa, odatda, uncha samarador bo'lmaydi. O'qitishning vizual vositalaridan foydalanishning-optimal tezligi o'quv materialining xarakteriga, o'qitilayotganlarning xususiyatlariga, o'qituvchining metodik tayyorgarligiga qarab belgilanadi. Oliy ta'limida o'qitishning boshlang'ich davrida texnika vositalarni nisbatan tez-tez, ammo kichik dozalar bilan ishlatish kerak, ancha keyinroq siyrak ishlatish kanda

foydalanish vaqtini uzaytarish mumkin. O'qitishning vizual vositalaridan foydalanish sharoitida professor-o'qituvchining rahbarlik roli to'la saqlanadi

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Zaripov L.R. Kredit-modul tizimi asosida bo'lajak texnologiya o'qituvchilari kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Pedagogika fanlari doktori (DSc). Diss. -T.:2023 y.-252 b.
2. Tolipov O'.Q. Oliy pedagogik ta'lim tizimida umummehnat va kasbiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari: Ped.fan. dokt. diss. -T.: 2004 y. – 314 b.
3. Haydarova O.Q. Bo'lajak kasb ta'lim o'qituvchilarini ta'lim jarayoniga texnologik yondashuvga tayyorlash: Diss. ... ped. fan. nomz. – T.: 2005. – 143 b.
4. Mannanov. J.A. Inovatsion yondashuv asosida bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari. Dis. p.f.f.d. (PhD) – Toshkent, 2020. – 143 b.
5. Qo'ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy–pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari: Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik (DSc) diss. – Toshkent, 2019. – 200 b.
6. Asimov, I. (2017).Yangi texnologiyalar va ta'lim: Vizual vositalar yordamida o'qitish- Toshkent: Fan va texnologiya.
- 7.Abdullaeva, M. (2019). Ta'limda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash: Bo'lajak o'qituvchilar uchun qo'llanma - Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.
8. Tursunov, A. (2020).Innovatsion pedagogika va vizual vositalar: O'qituvchilar uchun tavsiyalar - Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.

9. Shokirova, Z. (2021). Bo'lajak o'qituvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar- Toshkent: O'zbekiston ta'limi.
10. G'ulomova, L. (2022). Vizual pedagogika: Ta'limda tasviriy va vizual vositalarning ahamiyati - Toshkent: Ma'naviyat.
11. Khamraeva, N. (2020). Ta'limda multimedia vositalari: O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma - Toshkent: Ta'lim va taraqqiyot.
12. Yusupov, O. (2021). O'qitishda vizual materiallar: Ilmiy yondashuvlar va amaliyot - Toshkent: O'zbekiston pedagogika akademiyasi nashriyoti.
13. Davletova, F. (2018). O'qituvchilarning ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kompetensiyasi - Toshkent: Shahrisabz universiteti nashriyoti.
14. Kasimova, D. (2022). Pedagogik innovatsiyalar: O'qituvchilar uchun interaktiv va vizual vositalarni qo'llash - Toshkent: Yangi O'zbekiston. **BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILI FANINI O'QITISHDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNI AHAMIYATI, XALQARO TAJRIBALARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI**

Atabayev Hamid Zokirjonovich

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi,

O'zbekiston

Telefon: +998910240788

E-mail: atabayevhamid@gmail.com

Annotatsiya: Bugun dunyoda o'zaro muloqot va dunyo davlatlari o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarda ingliz tili asosiy o'rinni tutadi. Bunday sharoitda o'quvchilarni ingliz tilini o'rganishini rag'batlantirish samarali

ko'nikmalarni shakllantirish dolzarb vazifadir. Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitish, o'quvchilarda tilni o'rganishda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta'limda muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda xorijiy tajribalardan samarali foydalanish o'qituvchilar oldiga qo'ygan maqsadlarga yetishida yordamchi vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini ingliz tili fanini o'qitishda XXI asrda zarur bo'lgan ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha xorijiy tajribalardan samarali foydalanish yo'llari pedagogik jihatdan asoslantirib berilgan.

Kalit so'zlar: XXI asr ko'nikmalari, boshlang'ich ta'lim, xalqaro tajriba, CLIL(Content and Language Integrated Learning), blending learning.

Annotation: Today, English plays a key role in international communication and political, economic and cultural relations between countries. In such conditions, it is an urgent task to encourage students to learn English and to form effective skills. Teaching English in primary grades and forming 21st century skills in language learning among students is of great importance in modern education. The effective use of foreign experience in forming 21st century skills in primary school students is an auxiliary tool for teachers to achieve their goals. This article provides pedagogical justification for the effective use of foreign experience in teaching English to primary school students to form skills necessary in the 21st century.

Key words: 21st century skills, primary education, international experience, CLIL (Content and Language Integrated Learning), blended learning.

Аннотация: Сегодня английский язык играет ключевую роль в международном общении, политических, экономических и культурных отношениях между странами. В этих условиях становится актуальной задача мотивации учащихся к изучению английского языка и формированию у них эффективных навыков. Обучение английскому языку в начальных классах и формирование у учащихся навыков изучения языка, необходимых в XXI веке, имеет большое значение в современном образовании. Эффективное

использование зарубежного опыта в формировании у учащихся начальной школы навыков, необходимых в XXI веке, является вспомогательным инструментом для достижения учителями своих целей. В данной статье дано педагогическое обоснование эффективного использования зарубежного опыта в обучении английскому языку учащихся начальной школы для формирования у них навыков, необходимых в XXI веке.

Ключевые слова: навыки 21 века, начальное образование, международный опыт, CLIL (предметно-языковое интегрированное обучение), blending learning.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida xorijiy tillarni xususan ingliz tilini o'qitilishi bo'yicha keng miqyosda islohotlar olib borilmoqda. Ingliz tilini boshlang'ich sinflardan o'qitilishi bo'yicha 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-sonli Prezident Qarori ilk qadam bo'lgan bo'lsa 2021-yil 19-mayda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5117-son O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bu ishlarni yanada yuqori cho'qqiga olib chiqdi. Bugungi globallashtirish sharoitida ingliz tilini erta yoshdan o'rgatish dolzarb masalaga aylangan. Ta'limning yangi paradigmasi o'quvchilarda nafaqat lingvistik bilimlarni, balki XXI asr ko'nikmalarini — tanqidiy fikrlash, hamkorlikda ishlash, ijodkorlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish qobiliyatini shakllantirishni taqozo etmoqda. Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitishda mazkur ko'nikmalarni rivojlantirish nafaqat til o'rganishni, balki kelajakda o'quvchilarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini ta'minlaydi.

Bugungi kunda boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitilishida o'quvchilarda zamonaviy ko'nikmalar kompetensiyalarni rivojlantirish yuzasidan xalqaro Birlashgan millatlar tashkilotining ta'lim va madaniyat yo'nalishida faoliyat olib

boruvchi UNESCO tashkiloti va OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti) tomonidan tatbiq etilgan “Kompetensiyaga asoslangan ta’lim” dasturi o‘quvchilarda shakllantirilishi kerak bo‘lgan ko‘nikmalar bo‘yicha aniq talablarni ishlab chiqdi. Ushbu dastur asosida ko‘plab mamlakatlarda tilni o‘qitilishi yuzasidan o‘quvchilarda shakllantirilishi kerak bo‘lgan kompetensiyalar ko‘rsatib berildi. D.Hymes tomonidan 1972-yilda yaratilgan “Kommunikativ kompetensiya” yondashuvi ingliz tilida muloqotni ahamiyati uni tilni o‘rganish bo‘yicha asosiy vosita ekanligini ko‘rsatib berdi. 1994-yilda D.Marsh tomonidan taklif etilgan yondashuv CLIL(Content and Language Integrated Learning) fan va tilni integratsiyalashgan holda o‘qitish o‘quvchilarda tilni fan bilan uyg‘unlikda qiziqarli shaklda o‘rganishini ko‘rsatib berdi. 2008-yilda Garrison va Vaughan tomonidan Blending Learning(an’anaviy va raqamli o‘qitishning uyg‘unlashuvi) asosida tilni o‘rganish bo‘yicha tadqiqotlar olib borildi. Ushbu yondashuvlar asosida bugungi kunda o‘quvchilarda ingliz tilini o‘rganishda muhim bo‘lgan ko‘nikmalar metodik jihatdan asoslantirib berildi. Metodologik asos sifatida qiyosiy tahlil, xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish va kontent tahlili usullari qo‘llanildi.

Bugungi kunda mamlakatimizda boshlang‘ich sinflarda ingliz tilini o‘rganish umumta’lim maktablarining birinchi sinflaridan o‘yin tarzidagi darslar va og‘zaki nutq darslari shaklida, ikkinchi sinfdan boshlab esa, alifbo, o‘qish va grammatikani o‘zlashtirishdan bosqichma-bosqich boshlanadi. Demak 1-4 sinflarda ingliz tili fanini o‘qitishda har bir sinfdan qanday ko‘nikmalarni shakllantirishga e’tibor berish muhimdir. XXI asr ko‘nikmalarini ingliz tili darslariga integratsiya qilishda quyidagi jihatlar muhim hisoblanadi. Xususan kommunikativ kompetensiyani shakllantirish. Bunda o‘quvchilarda amaliy muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga e’tibor qaratiladi. Hayotiy misollar yordamida o‘quvchilarni muloqotga kiritishga harakat qilinadi. Tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalari bunda ingliz tilida erkin fikr bildirishi uchun interaktiv mashg‘ulotlardan foydalaniladi. Raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda zamonaviy multimedia mahsulotlari, audio va video materiallardan samarali foydalaniladi.

Kompyuter va telefon formatida yaratilgan Duolingo va British Council learn English kids kabi onlayn platformalari qo'shimcha vosita sifatida qo'llanilishi mumkun. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ingliz tilini o'rganishida eng muhim ko'nikmalar sifatida hamkorlik va ijtimoiy ko'nikmalar muhim o'rin tutadi. Bunda o'qituvchi tomonidan dars jarayonida hamkorlikda vazifalarni bajarish maqsadida topshiriqlar berilishi jamoa bo'lib topshiriqlarni bajarishiga e'tibor qaratiladi. Guruh ishlari va yosh tadqiqotchi loyihasi kabi topshiriqlar hamkorlik va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllanishiga yordam beradi.

Ushbu ko'nikmalarni boshlang'ich sinflarda o'quvchilar ingliz tilini samarali o'rganishi uchun muhim jihatlar deb hisoblash mumkun. Xalqaro tajribalarda qo'llaniladigan CLIL(Content and Language Integrated Learning) hamda blending learning yondashuvlarda biz yuqorida sanab o'tgan ko'nikmalar o'z aksini topadi. CLIL(Content and Language Integrated Learning)- bu ta'lim metodikasi bo'lib, unda fan mazmuni (masalan, matematika, science,) chet tili yordamida o'qitiladi. Ya'ni, o'quvchilar bir vaqtning o'zida fan bo'yicha bilimlarni ham, til ko'nikmalarini ham egallaydilar. Boshlang'ich sinflarda ingliz tilidan dars berayotgan o'qituvchi matematikaga qiziqadigan o'quvchilarga matematika fanida ishlatiladigan so'zlar va atamalarni ingliz tilida tarjimasini topishni aytadi o'quvchilar matematik terminlar va shu bilan uning ingliz tilidagi tarjimasini o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Blending learning - u an'anaviy (sinfxonada o'qituvchi bilan yuzma-yuz) ta'limni zamonaviy raqamli texnologiyalar va onlayn o'qitish uslublari bilan uyg'unlashtirishga asoslangan ta'lim modeli hisoblanadi. Bunday holda o'quvchilar XXI asrda eng muhim bo'lgan kompetensiyalardan biri raqamli savodxonlik ko'nikmalariga tayanishadi. Bunda o'quvchilar darsning bir qismini sinfxonada, boshqa qismini esa onlayn platformalarda mustaqil o'rganadilar. Bugungi kunda ushbu modellar asosida mamlakatimizda ham keng miqyosda foydalanib kelinmoqda. Xususan boshlang'ich sinflarda o'qituvchi tomonidan darslarda avval kitob asosida mavzular tushuntirilib amaliy va mustaqil topshiriqlar audio va video ko'rinishidagi materiallardan foydalanilmoqda.

Ushbu xalqaro tajriba qo'llaniladigan yondashuvlarni mahalliy sharoitga moslangan holda foydalanish ta'lim sifatini yaxshilashda yordam beradi. XXI asr axboroto texnologiyalar davri hisoblanadi. Bugun biz o'quvchilarimizni an'anaviy foydalangan usul va metodlarimiz bilan jalb qila olmaymiz. Shunday ekan xalqaro tajribalarda o'quvchilar ko'nikmalarini shakllantirishda yordam beradigan zamonaviy metod va usullarni to'g'ri tanlash muhim hisoblanadi.

Xulosa: Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitishda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish nafaqat lingvistik mahoratni, balki shaxsiy, ijtimoiy va kognitiv qobiliyatlarni shakllantirishda muhimdir. Xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirib qo'llash orqali o'quvchilarni global maydonda muvaffaqiyat qozonishga tayyorlash mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". 10.12.2012 yil. PQ-1875
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi - 19.12.2012 yil. PQ-5117
3. Dildora Oktamovna, D. O. (2021). XXI ASR ZAMONAVIY INGLIZ TILI O'QITISH METODIKASI VA INNOVATSION USULLARI. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(5).
4. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. London: Penguin.
5. Marsh, D. (1994). Content and Language Integrated Learning (CLIL): An Innovative Approach to Bilingual Education. Jyväskylä University.
6. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. Jossey-Bass.

7. OECD (2018). The Future of Education and Skills: Education 2030. Paris: OECD Publishing.
8. UNESCO (2015). Rethinking Education: Towards a Global Common Good? Paris: UNESCO.
9. British Council (2020). Primary English Teaching: Global Perspectives. London: British Council.

O‘qish savodxonligi darslarida 4 K metodi bo‘yicha o‘quvchining aqliy salohiyatini oshirish usullari

M.I.Baqoyeva- Buxoro viloyat PMMining “Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari” kafedrası o‘qituvchisi

Doim bir xil narsaga qarayverish malollik va sabrsizlikka olib keladi. Ta’lim har xil usullarda uyushtirilganda o‘quvchi turli gullar ochilgan bog‘da yurganga o‘xshaydi, ularga qiziqadi, ko‘rishni, bilishni istaydi.

Abu Rayxon Beruniy

Annotatsiya. O‘qish savodxonligi fani boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki va yozma savodxonligini oshirish hamda aqliy salohiyatlarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitiladigan darslar o‘z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko‘ra ta’lim tizimida alohida o‘rin tutadi. Ushbu maqola o‘qish savodxonligi fanini o‘qitishda yangi texnologiyalardan biri bo‘lgan 4 k modeli orqali bolaning aqliy salohiyatini oshirishni ko‘zda tutadi.

Аннотация. Предмет «Читательская грамотность» играет важную роль в повышении устной и письменной грамотности учащихся начальных классов, а также в развитии их умственных способностей. Уроки, преподаваемые в начальной школе, в силу своей сути, целей и задач занимают особое место в системе образования. Данная статья направлена на то, чтобы посредством одной из новых технологий — модели 4К — повысить умственный потенциал ребёнка при обучении предмету «Читательская грамотность».

Annotatsion. The subject Reading Literacy plays an important role in improving the oral and written literacy of primary school students, as well as in developing their intellectual abilities. Lessons taught in primary school, by their nature, goals, and objectives, occupy a special place in the education system. This article aims to enhance children's intellectual potential in teaching Reading Literacy through one of the new technologies — the 4C model.

Zamonaviy ta'lim jarayonida bolalarning qiziqishini oshirish, ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirish va o'quv faoliyatiga faol jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, turli metodik yondashuvlardan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, kuzatuvchanligi va izlanish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy o'qituvchi kelajak bunyodkori. Yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisidir. Zamonaviy o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonining tashkil etilishi jarayonida dars mazmunidagi asosiy ma'lumotlar va o'quv material shunday taqdim etilishi kerakki, u o'quvchining vizual idrok qilish qobiliyatini osonlashtirsin. Zero o'qituvchi ta'lim islohotining bosh ijrosidir.

Har qanday innovatsion texnologiyaning o'quv-tarbiya jarayonida qo'llanilishi shaxsiy xarakterdan kelib chiqqan holda, bolani kim o'qitayotganligi va o'qituvchi kimni tarbiyalayotganiga bog'liq. Innovatsion texnologiya asosida o'tkaziladigan mashg'ulotlar bolalarning muhim hayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi. Shuning uchun ham ta'lim muassasalaining o'quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari interfaol uslublari va innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Quyida, XXI asrning 4 K belgisi haqida ma'lumot berib o'tamiz.

Kommunikatsiya, kollaboratsiya, kritika va kreativlik - bular to'rtta K toifasi (Communication, collaboration, critical thinking and creativity) hisoblanib, bugungi kunda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalardir.

Bu ko'nikmalar o'quvchilar uchun juda muhim bo'lib, ularga muammolarni hal etish, birgalikda ishlash va yechim topish imkoniyatini beradi. Farzandingizning maktabda, qolaversa, kelajakda muvaffaqiyatga erishishi uchun ularda ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish o'ta muhimdir.

“O'qish savodxonligi” (1-qism) darsligidagi Roald Dalning “Oyog'i osmonda bo'lgan sichqonlar” hikoyasini misol qilib olsak, unda 4 k modeli bo'yicha quyidagicha “aqliy hujum” ishlatish mumkin:

1- Sizningcha, sichqonlar, rostanam pishloq yeydimi? Kim sichqonni pishloq yeganini ko'rgan?

Bunda ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda “Sichqonlar haqidagi qiziqarli faktlar” deb nomlangan videorolikdan foydalanish mumkin. Bolalarga ushbu savol bo'yicha internet sahifalaridan aniq ma'lumot topib kelish vazifa qilib beriladi. Topilgan ma'lumot bo'yicha sinfda o'quvchilar orasida bahs-munozara tashkil qilish mumkin. Bu metod o'quvchilarni hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bu yerda aynan, tanqidiy fikrlash shakllanadi, ya'ni asos topiladi va xulosa chiqariladi, ya'ni xabarning qanchalik ishonchli yoki ishonchsizligiga (feyk) amin bo'linadi. O'quvchida internet xabarlar bilan unumli foydalana olish ko'nikmasi rivojlanadi.

(To'g'ri javob: Britaniyalik olimlarning olib borgan tadqiqotlariga qaraganda, sichqonlar, umuman, kemiruvchilar pishloq yeyishi- afsona ekan, izlanishlarga qaraganda, sichqonlar shakarli maxsulotlar va mevalarni xush ko'rar ekan, ularning ratsionida pishloq yo'q)

2- Sichqonlar shiftda yura oladimi? Oyog'i osmonda bo'lgan sichqonlarni miyasiga qon quyilishi qanchalik to'g'ri, deb o'ylaysiz?

- 3- Shakarli mahsulotlardan nimalarni bilasiz? Bu shirinliklarni pishirish uchun qanaqa mahsulotlardan foydalaniladi?
- 4- Siz sichqonlarni tutish uchun qanaqa usullardan foydalanardingiz?, kabi savollar bilan mavzu bo'yicha darsning mustahkamlash qismida foydalanish mumkin.

Kommunikatsiya

SVETOFOR

Ma'lum mavzuni o'rganish vaqtida o'qituvchi mavzu bo'yicha tezislarini tayyorlaydi (5-7 ta, mavzuning murakkabligiga qarab). Tezislar navbatma-navbat doskaga yoziladi (tasviri tushiriladi yoki oldindan tayyorlangan plakatlar shaklida ilib qo'yiladi). O'quvchilarga o'ylab chiqish uchun 1 daqiqa vaqt beriladi.

So'ng tezisni to'g'riligini ma'qullagan har bir o'quvchi yashil kartochkani ko'taradi; ma'qullamagan – qizil kartochkani; ikkilanayotgan yoki qaror qabul qilishda betaraf bo'lishni xohlayotgan – sariq kartochkani yuqoriga ko'taradi.

Agar ishtirokchilar fikri asosan bir-biriga mos keladigan bo'lsa, o'qituvchi navbatdagi tezisga o'tadi. Agar tezis muhokama qilinishni talab qilsa, ishtirokchilardan o'z qarorlarini asoslab berish iltimos qilinadi.

Tezislar yoki rasmlar quyidagi shakl bo'yicha bo'lishi mumkin:

1. Sichqonlar shiftda yura oladi. (rasm shakli bo'lishi ham mumkin)
2. Sichqonlar shiftda yura olmaydi. (rasm shakli ustida X belgisi)
1. Sichqonlar pishloq yeydi
2. Sichqonlar pishloq yemaydi
1. Sichqonlar oyog'i osmonda bo'lsa, miyasiga qon quyilishi mumkin
2. Sichqonlar oyog'i osmonda bo'la turib ham bemalol yura oladi va miyasiga qon quyilmaydi

Foydalanish doiralari

Har qanday o'quv fanida, topshiriqlar ma'lum o'quv mavzusiga va ma'lum yoshdagi o'quvchilar guruhiga moslashtirilgan bo'ladi.

Afzalliklari

Ushbu mashq barcha o'quvchilarning fikrini bilib olishga imkon beradi: hech kim oddiygina tomoshabin bo'lib qolmaydi. Ishtirokchilarning ko'pchiligida mashq boshlanganidan keyin birozdan so'ng nuqtai nazardagi tafovutlar sabablarini bilish va o'z fikrini asoslash bo'yicha kuchli qiziqish paydo bo'ladi. O'quvchilarning nutqini, o'z nuqtai nazarini himoya qilish, asoslash qobiliyatini rivojlantiradi.

Kreativlik

“Ketma-ket” usuli

Ushbu usulni qo'llashdan maqsad o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirish, lug'at boyligini oshirish, sof o'zbek adabiy tilida so'zlashishni o'rgatishdir. Usul o'quvchilarning dars jarayonida olgan bilimlarini hayotda tatbiq etishiga imkoniyat yaratadi va o'quvchilarning nutq malakalarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Usuldan quyidagi maqsadlar uchun foydalanish mumkin:

- iboralar tuzishda;
- maqollar yozishda;
- gaplar tuzishda;
- matn yaratishda;
- lug'at ustida ishlashda foydalanish mumkin.

Masalan, ekranda ketma-ket ravishda sichqon va uyning tasviri chiqa boshlaydi.

Topshiriq: Tasvirdagi sichqon va uydin ibora hosil qiling. Topshiriq: Tasvirda berilgan rasmlardan foydalanib maqolni yoki iborani toping.

(“O‘z uyida sichqon ham hokim”, “Sichqonning yui ming tanga”, “Och sichqon hatto mushukni yeyishi mumkin”, “Sichqon mushukka mushtini ko‘rsatibdi” (o‘zi kichkina bo‘lsa ham yuragi katta qo‘rqmas manosida))

Kollaboratsiya

4 K modelining bu qismida, o‘quvchilar uchun savollar qutisi tashkil qilinadi, o‘quvchilar o‘z partadoshi bilan kelib har birlari mavzu bo‘yicha bittadan savollarni olishadi va o‘zaro tushgan savollari bo‘yicha bir-birlariga javoblarni aytadilar, javoblar aniq bo‘lgandan so‘ng, navbat bilan turib javoblarni hammaga eshittiradilar, javoblar to‘liq bo‘lishi uchun sinfdoshlar qo‘shimcha qilishi mumkin.

Hikoya nima uchun “Oyog‘i osmonda bo‘lgan sichqonlar” deb nomlangan?

Siz hikoyani qanday nomlagan bo‘lardingiz?

Hikoya sizga nimasi bilan manzur bo‘ldi?

Levon sichqonlardan qutulish uchun qanaqa hiyla ishlatdi?

Sichqonlar nima uchun o‘lib qoldi?

Nima deb o‘ylaysiz, sichqonlar boshi bilan tura oladimi?

Sizni sichqonlarga rahmingiz keldimi?

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash lozimki, o‘z kelajagini o‘ylagan har bir davlat jamiyat hayotidagi shaxsga taalluqli barcha ijtimoiy ta’sirlarni insonning rivojlanishi uchun, uning o‘zligini anglashi va namoyon qila olishi uchun maqsadli ravishda yo‘naltira olgan bo‘lishi kerak.

Ona tili va adabiyot darslarida rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalar qo'llanganda, o'quvchilar qiziqishining ortishiga, bilimlarning ko'nikmaga aylanishiga, bilim sifat-samaradorligining oshishiga sabab bo'lmoqda.

Bolalarning tanqidiy fikrlash qobiliyati, bir tomondan faktlarga asoslangan bilimlardan foydalangan holda mulohaza yuritish va ochiq va izlanuvchan tafakkurni qabul qilish demakdir. Shu o'rinda Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning quyidagi gaplari yodimizga tushadi: "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". O'sib kelayotgan o'quvchi-yoshlarimizda ham davlatimiz rahbari aytganlaridek, tanqidiy tahlilni yoshligidan o'rgatib boradigan bo'lsak, biz o'ylaymizki, ushbu o'quvchi-yoshlar kelajakda yurtimizning yetuk kadrlari bo'lib yetishadi. Biroq, bunga erishish uchun maktablarda tanqidiy fikrlashni yaxshilashlari uchun o'quv dasturlari ko'proq amaliy mashg'ulotlarga tayangan holda integratsiya qilinishi kerak, tanqidiy fikrlash esa bolalarning aqliy salohiyatini oshiradi, tasavvurlarini boyitadi, bu esa o'z navbatida, kreativ, ya'ni ijodkor, ixtirochi kadrlarni yetishtirishga xizmat qiladi.

Bu usul bolalarda xulosa chiqarish, faktlarning to'g'ri yoki noto'g'riligini aniqlash, tasavvurlarini oshirish, hayotda bundan qanday foydalanish mumkinligiga oid bilim va hayotiy ko'nikmalarga ega bo'lishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.E. Toirova, O'qish savodxonligi, 3-sinf. 1-qism, umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. Toshkent-2023
4. Nishonov A, Xaydarov B, Nuriddinov B. va boshqalar. Baholash metodlari. O'quv metodik qo'llanma. T., 2003.

O'QUVCHILAR AMALIY TOPSHIRIQLARNI BAJARISHIDA TO'GARAKLARDAGI MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.

Imanov Baxtiyor Berdiyevich

Termiz davlat pedagogika instituti,
Texnologiya va geografiya kafedrası dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi

Qulmamatova Xurshida Abduxamidovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya fanidan to'garak mashg'ulotlarda o'quvchilarga mavzularni qiziqarli va sifatli o'qitishda amaliy topshiriqlardan samarali foydalanish tushuntirilgan. Shuningdek, o'quvchilarni texnologiya faniga bo'lgan qiziqish, layoqat, kreativ g'oyalari, ijodiy fikrlashi, tasavvurga ega bo'lishi, mustaqil ishlarni bajarishda amaliy topshiriqlar bajarish ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: ko'rgazma, amaliy, topshiriq, dars, to'garak, mustaqil, ta'lim, vosita, jihoz, texnika, ta'rif, tushuncha.

Аннотация: В статье объясняется эффективное использование практических заданий при интересном и качественном преподавании тем учащимся на уроках технологии в общеобразовательных школах. Также подчеркивается важность интереса учащихся к техническим наукам, способностей, творческих идей, творческого мышления, воображения, развития умений выполнять практические задания в самостоятельной работе.

Ключевые слова: выставка, практическое, задание, урок, кружок, самостоятельное, обучение, инструмент, оборудование, методика, определение, понятие.

Abstract: The article explains the effective use of practical tasks in the interesting and high-quality teaching of topics to students in technology classes in general secondary schools. Also, the importance of students' interest in technology science, ability, creative ideas, creative thinking, imagination, and the development of skills to perform practical tasks in independent work is highlighted.

Key words: exhibition, practical, assignment, lesson, circle, independent, education, tool, equipment, technique, definition, concept.

Ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarning dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalashdan iborat. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning "Ta'lim va ilm-fan sohasiga oid farmoni" loyihasida O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari belgilab berilgan.

Hozirgi kunda mukammal bilimlar olish jarayonining yetakchi yo'nalishlaridan biri ta'limda qulay va samarali darslar o'tkazish muhitini yaratishdir. Jamiyatda interfaol metodlarga asoslangan ta'lim muhitini yaratish bilan bog'liq jarayonlar faqat ilm-fanni, inson faoliyati barcha turlarini intellektual rivojlanishini jadallashtiribgina qolmay, balki inson ijodiy potensialini rivojlantiruvchi yangi manbaalarini yaratdi. Texnologiya darslarida o'qituvchi va o'quvchi faoliyati doimiy ijodiy fikrlashni taqozo etadigan faoliyat turi bo'lib, dars jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llashni talab qiladi va kelajakda o'quvchilarni turli kasblarda foydalaniladigan texnika va texnologiyalarga mukammal ishlashni o'rganishga zamin yaratadi.

Amaliy topshiriqlar bajarishda texnologik operatsiyalardan foydalanish (tikuv mashinasini ishga tayyorlash, detallarni tikish, choklarni har xil turidan foydalanish

va hokazolar) kam vaqt sarflab mavzularni o'rganish davomida sodda, tushunarli tushunchalarni tasavvur qilishga erishiladi. Tikish ishlarini bajarish davomida texnik fikrlash kerak bo'ladi. Bunda texnologiya fani o'qituvchisi maktab ta'limi yo'nalishida faoliyat olib borishida kasbiy texnik va pedagogik faoliyatidagi masalalar (texnik vositalar, jihozlar, mexanizmlar va boshqalarni o'rganishi, ularni ta'mirlash va ishlatishda vujudga keladigan texnologik, didaktik va boshqa masalalar)ni yechishni ta'minlashga imkon beruvchi intellektual jarayonlar va ularning natijalari tushuniladi. Ushbu ta'rifdan ko'rinadiki, texnik fikrlash texnik masalalarni yechishga qobiliyatlilikni bildiradi.

O'quvchilarga dars mashg'ulotlari davomida yetarlicha bilim, ko'nikma hosil qilishda tasavvurlarga ega bo'ladigan darajadagi amaliy topshiriqlardan foydalanganda fan yuzasidan yetarlicha bilim berishi va malakalar hosil qilishi mumkin. Ammo ayrim o'quvchilar o'tilgan darsda mavzularni to'liq o'zlashtirmay qolishi mumkin. Bunday holatlarda darsdan tashqari vaqtda o'tkaziladigan to'garak mashg'ulotlarga qatnashgan o'quvchini bilimi mustahkamlanib, amaliy topshiriqlarni bajarish ko'nikmalari rivojlanib boradi.

Texnologiya fanidan amaliy topshiriqlar bajarishni mukammal o'rgatishda to'garak mashg'ulotlarining o'рни ahamiyatli bo'ladi. To'garakda o'quvchilar chala qolgan amaliy ishlarini davom ettirib o'rganadi yoki bajarishga ulgirmagan topshiriqlarni qayta bajarib o'rganishga imkoniyat beriladi. Shuningdek, darsdan tashqari vaqtda to'garak mashg'ulotlardan foydalanishning asosiy maqsadi qisqa vaqtda o'quvchilar imkoniyatini hisobga olgan holda bilim, malakalarini mustahkamlab, kasb-hunarlarni egallashlariga zamin bo'ladi. Texnologiya fani o'qituvchisi tomonidan darsda qo'llanilgan amaliy topshiriqlar ham to'garak mashg'ulotida qo'llanilganda o'quvchilarning yaratuvchanlik qobiliyati, amaliy ishlarni tezroq va sifatli bajarishda tajribalari rivojlanadi.

Ilg'or pedagogik tajribalar shuni ko'rsatdiki, texnologik operatsiyalarni bajarish davomida amaliy topshiriqlardan unumli foydalanish dars jarayonida va

to'garaklarda o'quvchining ongida eslab qolishini hamda mustaqil ishlarni bajarishida qiyinchiliklarga duchor bo'lmasligi ta'minlanadi. Masalan, texnologiya fanining 9-sinf mavzularidan birini olamiz: To'qishning murakkab usullari va hokazolardan biriga vaqt kamlik qilib qolsa, ya'ni o'quvchi amaliy topshiriqlarni o'z vaqtida bajarmagan bo'lsa qolgan ishlarini davom ettirgan holda mustaqil bajaradi. Bunday hollarda har qanday buyumni tayyorlash ketma-ketligini mustaqil tushunib, amalda bajarishi ko'nikmasi hosil bo'ladi. Shuningdek, texnologiya fanidan 9-sinf o'quvchilarga o'rgatishga mo'ljallangan dars materiallarida turli xil gazlamalardan har xil turdagi kiyimlar va buyumlarga ham ishlov beriladi. Bunday mavzulardan foydalanib to'garaklarni qiziqarli va mazmunli o'tkazish mumkin.

Texnologiya fanidan to'garak mashg'ulotlariga: "Mohir qo'llar", "Pazandachilik", "Quvnoq ustaxona", "Kasb-hunarlar o'rganaman" va hokazo nomlardagi har xil to'garaklar mavjud. Bugungi kunda respublikamizning umumiy o'rta ta'lim maktablarida 64 xil turdagi to'garaklar tashkil qilingan. Ushbu to'garaklarni tashkil qilishning asosiy maqsadi o'quvchilarga kasb-hunarlarini o'rgatib, bo'sh vaqtlarini qiziqarli va mazmunli o'tkazish barobarida bilimlarini mustahkamlab, kelajakda o'zlari qiziqqan kasblarni egallashlariga zamin bo'ladi.

To'garak ishlarida yuqori sinf o'quvchilarini ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Aynan 9-sinf o'quvchilari uchun kundalik turmush va kasb-hunarlar turlarini o'rganish bilan aloqasi nuqtai nazaridan juda muhimdir. Ayniqsa, o'quvchi qizlar "Mohir qo'llar", "Pazandachilik" to'garaklariga qatnashishining ahamiyati katta. To'garaklarda o'quvchilar kundalik turmush uchun muhim bo'lgan ishlarni qiziqish bilan o'rganish uchun shug'ullanadilar. Bulardan tashqari o'g'il bolalar uchun ham "Quvnoq ustaxona" nomli to'garaklar tashkil etilgan. Har bir o'quvchi o'zining qiziqishi, kuchi, layoqati va imkoniyatlariga yarasha ishlar bilan mashg'ul bo'ladilar.

To'garaklarni tashkil etishda quyidagi muammolar mavjud:

1. Texnologiya fani o'qituvchisi to'garak mashg'ulotini o'tishda mavzularga mos amaliy topshiriqlarni tanlamaganligi;
2. To'garaklarni intensiv ravishda tashkil qilib o'tkazmaganligi;
3. O'quvchilarga amaliy topshiriqlar bajarishni o'rgatishda past o'zlashtiradigan, imkoniyati cheklanganlarni to'liq jalb qilmaganligi;

To'garaklarda o'quvchilar amaliy topshiriqlar bajarganda quyidagilarga ega bo'ladilar:

1. Buyumlar tayyorlashni belgilangan vaqtda bajarishni o'rganadi;
2. Texnologik operatsiyalarga ko'ra sifatli va to'g'ri bajaradi;
3. Berilgan vazifa va mustaqil ishlarni qiyinchiliksiz tezroq bajaradi hamda kasb-hunarlarga yo'naltiriladi;

Xulosa qilib aytganda, umumiy o'rta ta'lim maktablariga texnologiya fanini dars jarayonida va darsdan tashqari to'garak ishlari orqali o'quvchilarga yangi mavzularini o'rgatishda zamonaviy texnikadan foydalanib, amaliy topshiriqlar bajarish ko'nikmalari rivojlanadi. Texnologiya fanidan 9-sinflar uchun darslarda va darsdan tashqari ishlarni hisobga olgan holda o'quvchilarning bilim, ko'nikmalarini rivojlantiriladi. Mustaqil ta'lim ishlarini amaliy topshiriqlardan foydalanib tashkil etilganda fanga bo'lgan qiziqishlari ortadi, mavzularni o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi va kasb-hunarlarni muvaffaqiyatli egallashiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M.Mirziyoyev "Ta'lim va ilm-fan sohasiga oid farmoni" loyihasi 2020 yil 24 oktyabr.
2. Abdullaeva Sh.A. O'quvchilarda refleksiv mushohada qilish ko'nikmalarini shakllantirish. – Toshkent: Fan, 1992.
3. B.B.Imanov "УРОК КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ". SCIENCE AND WORLD. International scientific journal. Volgograd, 2020.

4. Shomirzayev M.X., Haydarov R.M., Mukumova F.X. Texnologik ta'lim praktikumi. Darslik // Toshkent: Lesson Press, 2022.
5. Sarsenbaeva P.M. Mehnat ta'limi negizida o'quv-tapbiyaviy tadbirlar o'tkazishning ilmiy metodik asoslari: Ped. fan. nom.... diss. – Toshkent, 2004.
6. Sattarova Z. va boshqalar. Texnologiya 9-sinf o'quvchilari uchun darslik. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
7. Kulmamatova Kh. Performing practical tasks in technology and assessing the quality of the lesson // “Society and innovations” –in Sciyence. Vol. 4. DOI: <https://doi.org/10/47689/2181-1415-vol4-iss-pp> 3.-2023. 2-son.
8. Qulmamatova X.A. O'quvchilar texnologiya fanini o'qitishda amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun topshiriq tanlash // Globallashuv jarayonida innovatsion ta'lim va milliy tarbiya: integratsiyaga xos muammolar, bahslar va yechimlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. –Termiz, -2023.
9. Qulmamatova X.A., Abdurahmonova R.X., Rashidova H.M. Texnologiya fanidan amaliy topshiriqlarni bajarishda darslikning tahlili // BARQARORLIK VA ETAKCHI TADQIQOTLAR. (JARS). Impact Factor 8,2 (ISSN-2181-2608). Volume: 02 Issue:04/ Apr- 2023.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA LEKSIK KO'NIKMANING AHAMIYATI

G'anibayeva Bayyan Sharipbay qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti,

O'zbekiston

Telefon: +998(97)0122696

E-mail: **bayanganibaeva96@gmail.com**

Annotatsiya: Ushbu maqolada lugʻatlarning boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun leksik koʻnikmalarni shakllantirishdagi ahamiyati keng yoritilgan. Til boyligi bolaning fikrlash, oʻz fikrini aniq ifoda etish va muloqot madaniyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Oʻzbekiston va xorijiy tadqiqotchilar fikrlariga tayangan holda, oʻquvchilar kuniga 8–10 ta yangi soʻzni oʻzlashtira olishi mumkinligi, soʻzlarni kontekstda kamida 10–12 marta uchratish orqali mustahkam yodda saqlashi mumkin. Boshlangʻich sinf darsliklari yoshga mos va boy mazmunga ega boʻlsa-da, yangi soʻzlarni oʻrgatish uchun alohida metodik qoʻllanma ishlab chiqish zarurati mavjud. Maqolada aynan qanday soʻzlarni tanlash va ulardan qanday foydalanish lozimligi boʻyicha takliflar ilgari surilgan. Ushbu maqola boshlangʻich taʼlimda lugʻat ustida ishlash metodikasini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-uslubiy manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: lugʻat, leksik koʻnikma, boshlangʻich taʼlim, oʻquvchilar, yangi soʻzlar, metodik qoʻllanma, soʻz boyligi, kontekstda oʻrganish, til oʻrgatish, nutq rivoji, taʼlim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье подробно освещено значение словарей в формировании лексических навыков у учащихся начальных классов. Богатство словарного запаса является важным фактором в развитии мышления ребенка, умении четко выражать свои мысли и культуре общения. На основе мнений узбекских и зарубежных исследователей подчёркивается, что ученики могут усваивать по 8–10 новых слов в день, а для прочного запоминания слов необходимо встречать их в контексте не менее 10–12 раз. Несмотря на то, что учебники начальной школы соответствуют возрасту и содержательно богаты, существует необходимость в разработке отдельного методического пособия для обучения новым словам. В статье представлены предложения по отбору слов и методам их использования. Данная работа служит научно-методическим источником, направленным на совершенствование методики работы над словарным запасом в начальном образовании.

Ключевые слова: словарь, лексические навыки, начальное образование, учащиеся, новые слова, методическое пособие, словарный запас, изучение в контексте, обучение языку, развитие речи, эффективность обучения.

Abstract: This article highlights the importance of dictionaries in developing lexical skills among primary school students. A rich vocabulary is considered a key factor in fostering children's thinking abilities, clearly expressing their thoughts, and enhancing their communication culture. Based on the views of Uzbek and international researchers, the article emphasizes that students can learn 8–10 new words per day and that encountering a word in context at least 10–12 times is essential for long-term retention. Although primary school textbooks are age-appropriate and content-rich, there is a need for a separate methodological guide to effectively teach new words. The article presents suggestions on how to select appropriate words and how to use them in the learning process. This article serves as a scientific and methodological resource aimed at improving the methodology of vocabulary instruction in primary education.

Keywords: dictionary, lexical skills, primary education, students, new words, methodological guide, vocabulary, contextual learning, language teaching, speech development, learning efficiency.

Boshlang'ich ta'lim- uzluksiz ta'lim tizimining asosiy fundamental bo'g'ini. O'quvchilarning bu tizimga qadam qoyishi ham aqlan ham ruhan charchatmaydigan, qiziqarli va puxta bo'lmog'i lozim. O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich ta'lim qonun hujjatlar orqali tahlil qilinadi. Ta'lim tizimini tashkil etish va boshqarish ishlari O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun orqali amalga oshiriladi. Qonunning 9-moddasida, mamlakatimizda majburiy ta'lim o'n bir yillik bo'lib, 1-4 sinf oquvchilari boshlang'ich ta'limni tashkil qiladi va quyidagi vazifani bajaradi. "Boshlang'ich ta'lim, ta'lim oluvchilarda umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantiradi.

Savodxonlik vazifasi- 7 yoshli o‘quvchilarda o‘qish, yozish va hisobni o‘rgatish hisoblanadi.

Bilim berish vazifasi- o‘quvchilar aniq, tabiiy va gumanitar fanlar bo‘yicha dastlabki tushunchalarga ega bo‘ladi. Asosiy e‘tibor o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini tarkib toptirish, ularda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratiladi.

Malaka vazifasi -qonunning 3-moddasiga binoan, “malaka-shaxsning kasbiy faoliyatning muayyan turini bajarishga tayyorgarligini ifodalaydigan, ma’lumot to‘g‘risidagi tegishli hujjat bilan tasdiqlanadigan bilim, qobiliyat, mahorat va ko‘nikmalar majmuidir”.

So‘ngi vazifasi bu- ko‘nikma asoslarini shakllantirish vazifasi. Ko‘nikma - bu muayyan xarakterning tez, aniq va maqsadga muvofiq ravishda bajarishdir.

Yuqorida keltirib o‘tganimizdek boshlang‘ich ta’lim tizimi to‘liq qonunlar va hujjalar asosida rejali va soddadan murakkabga o‘rgatish prinsipidan tashkil topgan va uzviy, uzluksiz olib boriladi.

Boshlang‘ich sinflarni o‘qitishning ko‘nikma vazifasi orqali o‘quvchi ta’lim olishning yuksak bosqichigacha erishishi va rivojlanishi mumkin. Albatta bu yerda leksik ko‘nikmaning o‘rni beqiyosdir.

O‘zbek xalqi boy va chiroyli bo‘lgan o‘zbek tiliga ega. Til barcha ilmlarning kaliti. So‘z orqali insonlar nafaqat bir-biri bilan muloqot qiladi ba’lki bilim eshiklarini ochadi, dunyoni anglaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari maktabga qadam qo‘yganida ularning leksik bazasi sodda va cheklangan bo‘ladi. Chunki ular faqatgina kundalik hayotda qo‘llaniladigan so‘z bazasiga ega. Maktab davrida esa ularga adabiy so‘zlar o‘rgatila boshlaydi. Bu orqali o‘quvchilar fanlarga kirish qiladi va qiziqtiriladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim berishning juda ko‘p va samarali metodlari buyuk olimlar va ustozlar tarafidan ishlab chiqilgan. Bugungi kunda maktablardagi dars berish metodlarining rivojlanishi o‘quvchilarning

tushinish qobiliyatini orttirmoqda va yoshlarning oliy o'quv yurtlariga, milliy va xalqaro sertifikatlar sovrindori bo'lishlariga sabab bo'lmoqda. Hozirgi kunda o'zimizning ona tilimizdan milliy sertifikat uchun bo'lgan harakat o'quvchilarning bilim saviyasini jadal ravishda o'sishiga va erishilgan yutuqlar o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchining ortishiga sabab bo'lmoqda. Shu sababli o'quvchilarning muvaffaqiyatga erishishida boshlang'ich ta'limning o'рни va majburiyati beqiyos.

Til tushininish qobiliyatini ortishiga va boshqa fanlarga qiziqishini orttirishga hizmat qilar ekan, boshqalang'ich sinf o'quvchilarining leksik ko'nikmalarini rivojlantirish g'oyatda muhim.

Paul Nation, 2001ga ko'ra, leksik ko'nikma bu-bilimdan amalda foydalanish qobiliyatidir, ya'ni o'rgangan so'zlarni tog'ri va mos holatda ishlata olish. Bu amaliy nutqdagi qo'llash qobiliyatiga urg'u beradi-og'zaki va yozma shaklda. Shu bilan birga biz olimning ilmiy asarida leksik kompetensiya atamasiga ham duch kelamiz. Leksik ko'nikma va leksik kompetensiya bir-birini to'ldiradi, lekin bitta narsa emas. Leksik kompetensiya til o'rganuvchining ma'lum bir til tizimida mavjud bo'lgan so'zlar haqidagi bilimdir. Bu bilimlar:

1. so'zlarning ma'nosi,
2. ularning talaffuzi,
3. imlosi,
4. grammatik funksiyasi,
5. turli kontekstlardagi qo'llanilishi,
6. so'z birikmalari va kollokatsiyalarini (so'z birikuvchanligi) o'z ichiga oladi.

Ya'ni, bu bilim darajasidagi qamrovni anglatadi.

Leksik ko'nikma mukammal nutq shakllanishining eng muhim sharti bo'lib, so'zlarni bilish, tog'ri va samarali, vaziyatga mos qo'llay olish qobiliyati hamdir.

Til o'rganishda yangi so'zlarni o'rgatish bilan bir qatorda ularning ma'nolarini, kontekstda qo'llash va kommunikativ vaziyatlarda to'g'ri qo'llay olish qobiliyatini ham o'rgatish muhimdir.

So'z yakka holda hech qanday kommunikativ vazifa bajara olmaydi. Nutqni anglashning eng muhim sharti unda ifodalangan fikr va mazmunni tushinishdir. Shunday ekan, leksik ko'nikmaga ega o'quvchi fikr va mazmunni to'liq tushinadi va to'g'ri vaziyatda qo'llay oladi.

So'z-leksikologiyani markaziy elementi. Tog'ri jumla tuzish uchun bizga leksikologiya va grammatikaning qoidalari zarurdir. Lekin ba'zan so'zlarning muhim ekanligini ta'riflashda olimlar- so'zlar orqali, grammatik bog'lanishlarsiz tuzilgan gap ham inson fikrini yetkazishi mumkin, ammo faqat grammatika orqali fikr ifodalash mumkin emas dep ta'riflashadi.

Shunday ekan so'zlarni o'rgatish muhim va dolzarbdir. Sozlarning jamlanmasi lug'at ta'rkibini shakllantiradi.

Lug'at boyligi orqali o'quvchilar- dunyo haqidagi bilimlarini kengaytirishi, yangi g'oyalar ustida ishlashi, tildagi go'zallikdan zavqlanishi, o'z fikrini aniq ifodalay olishi, hazil va latifalarni anglay olishi, yozishi va o'z fikrini aniq va ta'sirli yetkaza olishi mumkin. Keng va boy so'z boyligi savodli insonning belgisi hisoblanadi. So'z boyligi qancha katta bo'lsa, insonning o'qish qobiliyati va ta'limdagi muvaffaqiyati ham shunchalik yuqori bo'ladi. Lug'at- leksik ko'nikmaning asosidir. Tilshunos olim Paul Nation (2001) o'zining "Learning Vocabulary in Another Language" nomli asarida leksik ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni, eng avvalo, o'quvchilarning so'z boyligini ongli ravishda kengaytirishga asoslanishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, bu jarayon samarali lug'at o'rgatish usullarini amaliyotga tatbiq etishni talab etadi, chunki o'quvchilarning leksik bilimlari ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Lug'at ta'rkibini tilshunosligimizning leksikologiya bo'limi tadqiq qiladi.

Har bir tilning leksikasi uning jamiyatdagi o'rnini va rivojlanishini aks ettiradi. Shuningdek, leksikologiya tilni o'rganish jarayonida, tilning o'ziga xos mexanizmlarini tushunishga yordam beradi.

Leksika – bu tilning so'zlari va so'z birikmalaridan tashkil topgan majmuadir. U tilning ishlash mexanizmlarini va uning ijtimoiy-madaniy taraqqiyotini ifodalaydi. Leksikologiya esa tilning so'z boyligi, uning rivojlanishi va o'zgarish jarayonlarini o'rganadigan fan sifatida tilni chuqurroq tushunishga imkon beradi. So'z juda murakkab xususiyatga ega, shu paytgacha tilshunoslik tarixida 300 dan ortiq ta'rif berilgan. L.V. Shcherba, L. Blumfeldlar “So'z – bu gapning eng kichik birligi” desa, akademik Azim Hojiyev “So'z – leksemaning nutqda muayyan shakl va vazifa bilan voqelangan ko'rinishi. O'z tovush qobig'iga ega bo'lgan obyektiv narsa-hodisalar haqida tushunchani, ular o'rtasida aloqani yoki ularga munosabatlarni ifodalay oladigan, turli grammatik ma'no va vazifalarda qo'llanadigan eng kichik nutq birligi”, deb ta'kidlaganlar. Shu bilan birga, A. Sobirov ham o'z monografiyasida so'zga o'ziga xos ta'rif bergan: “Leksik va grammatik ma'nolarning muayyan tovush yoki tovushlar birikmasi bilan barqaror munosabatidan tashkil topgan butunlikka so'z deyiladi.”

I. Yo'ldoshev, S. Muhamedova, Z. Xolmanova, R. Majidova, Sh. Sultonova “Mutaxassislikka kirish” darsligida “So'zlar tildagi shunchaki birlik emas, ularda fizik, anatomik, ruhiy-psixologik, mantiqiy, ijtimoiy, geografik kabi ko'plab xususiyatlar jamlangan bo'ladi”, deb ta'riflanadi.

Leksikologiya obyekti tilning lug'at boyligidir. Predmeti esa – lug'at tarkibining strukturaviy va sistemaviy xususiyatlarini, taraqqiyot qonuniyatlarini, tilning boshqa sathlari bilan aloqasini tadbiq etishdan iborat. Lug'at esa leksik ko'nikmaning asosidir. Ta'kidlab o'tganimizdek so'z orqali biz nafaqat ta'lim va tarbiya olamiz, ba'lki kundalik muloqotda aktiv foydalanamiz.

Til nafaqat hayotiy zaruriyat, ba'lki milliy qadriyatimizning, urf-odatimiz va madaniyatimizning poydevoridir. Rus davlat arbobi A.S.Shishkovning “Agar biror

xalqni yo‘q qilmoqchi bo‘sang, avvalo uning tilini yo‘q qil” degan fikrlari tilning naqadar qudratli va qadrli ekanini isbotlaydi.

O‘zbek tili o‘zining chiroyli ohangdorligi, yumshoq talaffuzi, denotativ aniqligi va konnotativ boyligi bilan ajralib turadi. Buni nafaqat muloqot davomida ba’lki, qo‘shiqlar va she’riyat olamidan ham sezish mumkin. So‘zlarning kuchi va sehri adabiy til asoschisi Alisher Navoining g‘azallari va dostonlarida namoyon bo‘ladi. Garchi ijod namunalarning asosiy qismi eski o‘zbek (chig‘atoy) tilida bo‘lsa ham, ular bugungi kunda ham o‘z badiiy jozibasi va estetik ahamiyatini yo‘qotmagan. Asarlarning ma’naviy-axloqiy mazmuni, obrazlari shunday tasvirlanganki zamonaviy o‘quvchilar ham so‘z kuchidan hali hamon tasirlanmoqda.

Benihoyat go‘zal ijod namunalarining mazmunidan to‘laqonli zavqlanishlari uchun o‘sha paytda ham lug‘atchilik ishlari olib borilgan. Eng mashhur lug‘at bo‘lmish “Devonu lug‘otit turk” (“Turkiy so‘zlar majmuasi”) asari arab tilida yozilgan bo‘lib 900 dan ortiq turkiy so‘z va iboralarni o‘z ichiga olgan. Lug‘atdagi so‘zlarga turkiy qabilalardan to‘plagan xalq og‘zaki ijodi bo‘lmish qo‘shiqlar, she’rlar, maqollardan misollar keltirgan. Bundan tashqari juda qimmatli M.Zamaxshariyning “Muqaddimat ul-adab”, “Abushqa”, “Asos ul-balog‘a” izohli lug‘ati, Tole Imoni Hiraviyning “Badoyye ul-lug‘at”, Muhammad Rizo Xoksorning “Muntaxab ul-lug‘at”, Mehdixonning “Sangoh”, Muhammad Yoqub Chingeyning “Kelurnoma”, Suloymon Buxoriyning “Lug‘ati chig‘atoyi va turki usmoniy”, Ishoqxon Ibratning “Lug‘ati sitta as-sina” (“Olti tilli lug‘at”) kabi asarlari o‘zbek lug‘atshunosligining eng buyuk namunalari sifatida e’tirof etib kelinmoqda.

Lug‘atlarning leksik ko‘nikmani rivojlantirishdagi o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Shu boisdan ham yoshlarga ta’lim va tarbiyani teran singdirish va madaniyatli, insofli, imonli yoshlarni yetishtirish uchun so‘z va uning kuchini boshlang‘ich sinfdan o‘rgatmog‘imiz lozimdir.

Boshlang‘ich ta’lim darsliklariga va hujjatlariga teran nazar solar ekanmiz, ularning puxta va izchil usullar, metodlar va nazariyalar asosida ishlab chiqilganining guvohi

bo‘lamiz. O‘qish savodxonligi kitobi bola yoshiga mos va nutqini boyitadigan so‘zlardan tashkil topgan. Lekin o‘quvchilarning yangi so‘zlar yodda qolishi uchun kontekstda kamida 10-12 marta uchratishi kerak. Shu sababdan ham yangi so‘zlar bilan ishlash uchun metodik qo‘llanma ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

O‘quvchilarga aynan qaysi so‘zlarni o‘rgatishni aniqlab olish juda muhimdir. Chunki o‘zbek tilining lug‘ati boy. 5 jidli “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” (2006-2008) 80 mingdan ortiq so‘z va iboralar jamlangan.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lug‘at boyligi yetarlicha bo‘lishi uchun olimlar kuniga 8-10 so‘zni lug‘at tarkibiga qo‘shish kerak deb hisoblashadi.

I. M.Sechenovning ta’kidlashicha, 6-yoshdan normal rivojlanib o‘tgan bola o‘z nutqida 3000 dan 7000 ta lug‘at zahirasi ega, Nagy va Andersonning tadqiqotlariga ko‘ra, AQShdagi 3-sinf o‘quvchilari 8000 yaqin so‘z shaklini biladi. Bu 3-sinfning yaxshi o‘zlashtiradigan o‘quvchisining lug‘at zahirasi yomon o‘zlashtiradigan 11-sinf o‘quvchisining lug‘at zahirasi teng. Olimlar tarafidan so‘zlarning foydalanish chastotasi va bolalar tomonidan o‘zlashtirish darajasi tahlil qilingan. Bundan ko‘rinib turibdiki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ham katta lug‘at zahirasini egallashga qodir.

Demak, lug‘atlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining leksik ko‘nikmalarini shakllantirishdagi o‘rni beqiyos. Til boyligi – bolaning fikrlashi, nutq madaniyati va tafakkur darajasini belgilovchi asosiy mezonlardan biri sifatida talqin etiladi. Tadqiqotlar natijasiga ko‘ra, bola yangi so‘zlarni muntazam va kontekstda uchratganda tezroq o‘zlashtiradi. Shu boisdan, yangi so‘zlar ustida tizimli ishlash, ularni maqsadli tanlash va ta’lim jarayoniga to‘g‘ri integratsiya qilish muhim vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Жабборов О.М., Сапарбаева Д.Т. “O‘zbekistonda boshlang‘ich ta‘limning qonun hujjatlari” // Academic Research in Educational Sciences. – 2022. – S.[87] .
2. Paul Nation, “Learning Vocabulary in Another Language”, 2001
3. Matchonov Safo, Bakiyeva Hilola, Gulyamova Xolida, Yo‘ldosheva Sharofat, Xolboyeva Gulnora “Ona tilini o‘qitish metodikasi” Chirchiq – 2020
4. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – 95-b
5. Sobirov A. “O‘zbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadbiq etish”.-Toshkent: Ma‘naviyat, 2004.-49-b.
6. I.Yo‘ldoshev, S.Muhamedova, Z.Xolmanova, R.Majidova, Sh.Sultonova — “Mutaxassislikga kirish” (Tilshunoslikka kirish) (2018, 328 b)
7. Beck, I. L., McKeown, M. G., & Kucan, L. (2013). “Bringing Words to Life: Robust Vocabulary Instruction” (2nd ed.). New York: Guilford Press
8. Nagy, W.E. and Anderson,R.C. “How many words are there in printed school English?” Reading Research Quarterly-1984,-Vol.19 №3,-P304-330.

O‘QUVCHILARDAGI KOGNITIV QOBILIYATNI YUKSALTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Choriyeva Zuhra Tolib qizi – IPU NTM dotsenti

Ikromova Dilfuza Abdirasulovna– [IPU NTM 2-kurs magistranti](#)

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o‘quvchilarda kognitivlik kompetensiyasini shakllantirish xususida bo‘lib, unda kompetensiya nima ekanligi, u xususida o‘zbek va rus pedagoglarining fikr-mulohazalari, ushbu kompetensiyani rivojlantirish uchun dars jarayonida qanday yondashuvlarga amal qilish lozimligi to‘g‘risidagi xulosa va tavsiyalar keltirib o‘tilgan.

Kalit soʻzlar: kompetensiya, kognitivlik, kompetentlik, interfaol taʼlim, muammoga asoslangan taʼlim, tanqidiy fikr, metakognitiv yondashuv, metafora va analogiyalar

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена формированию когнитивной компетенции у учащихся, в которой рассматриваются понятие компетенции, мнения узбекских и русских педагогов по данному вопросу, а также выводы и рекомендации о том, какие подходы необходимо применять в процессе обучения для развития этой компетенции.

Ключевые слова: компетенция, когнитивность, компетентность, интерактивное обучение, обучение на основе проблем, критическое мышление, метакогнитивный подход, метафоры и аналогии.

ANNOTATION

This article focuses on the development of cognitive competence in students, discussing the concept of competence, the opinions of Uzbek and Russian educators on this matter, and providing conclusions and recommendations on the approaches that should be followed in the teaching process to develop this competence.

Keywords: competence, cognition, competence development, interactive learning, problem-based learning, critical thinking, metacognitive approach, metaphors, and analogies.

Kirish. Har qanday jamiyat taraqqiyotining poydevori — bu, avvalo, taʼlim va tarbiyadir. Insoniyatni qiynayotgan muammolarga yechim ham, kelajak uchun toʻgʻri yoʻl ham bilim orqaligina topiladi. Zero, barcha eshiklarni ochuvchi kuch — bu ilm va maʼrifatdir. Shu sababdan ham mamlakatimizda umumiy oʻrta taʼlim

tizimini modernizatsiya qilish, uni zamonaviy talablarga moslashtirish bo'yicha keng qamrovli dasturlar amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda maktablarda eng avvalo, ona tili va adabiyot fanlarini chuqur o'qitishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, til va adabiyot millat tafakkurining asosi, xalqning madaniy merosini asrab-avaylash vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, o'quvchilarga chet tillarini puxta o'rgatish maqsadida xorijiy mutaxassislarni jalb etish, o'quv jarayonini jahonning ilg'or tajribalariga tayangan holda tashkil etish yo'lga qo'yilgan. Maktab darsliklari ham xalqaro standartlarga moslab, zamonaviy mazmun asosida yangilanmoqda.

Davlat rahbari Shavkat Mirziyoyev mustaqillikning 33 yilligiga bag'ishlangan tantanali nutqida aynan shu masalaga alohida urg'u berib, ta'limni taraqqiyot kaliti sifatida qayd etdi. Bu esa yurtimizda yoshlarga bilim berish, ularning intellektual salohiyatini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanini yaqqol ko'rsatadi.

Shuningdek, hukumat tomonidan pedagoglarning doimiy ravishda malakasini oshirish, ularning bilim va ko'nikmalarini yangilab borishi uchun turli seminar va treninglar tashkil etilmoqda. Bu esa o'qituvchilarning zamon bilan hamnafas bo'lishini ta'minlab, ta'lim jarayonining sifatini yanada oshiradi.

Umuman olganda, bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim sohasiga qaratilayotgan e'tibor yil sayin ortib bormoqda. Natijada, maktab o'quvchilari keng dunyoqarashga ega bo'lib, ularning ijodiy fikrlashi va intellektual rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Asosiy qism. Zamon shiddat bilan rivojlanayotgan hozirgi davrda faqatgina bilim, ko'nikma va malakalarni egallash talabalar uchun yetarli bo'lmay qolmoqda. Jamiyat taraqqiyoti yangi sharoitlarni yuzaga keltirib, shaxsdan o'z bilimlarini real hayotda qo'llay olishni talab qilmoqda. Shu bois ta'lim jarayonida **kompetensiyaga asoslangan yondashuv** dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu

yondashuv ta'lim standartlari va malaka talablarini yangicha mazmunda belgilashni, o'quvchining nazariy bilimlarini amaliy faoliyatda samarali tatbiq etishga o'rgatishni ko'zda tutadi.

“Kompetensiya” so'zi lotin tilidagi “competere” atamasidan kelib chiqqan bo'lib, “raqobatlashish”, “bellashish”, “mos bo'lish” ma'nolarini anglatadi. So'zma-so'z tarjima qilinganda “musobaqada qatnashishga layoqatlilik” sifatida talqin qilinadi. Ilmiy adabiyotlarda kompetensiya odatda quyidagicha izohlanadi:

- **Bilim** – o'zlashtirilgan axborotni eslab qolish va qayta ifodalay olish qobiliyati;
- **Ko'nikma** – egallangan ma'lumotlarni amaliy faoliyat jarayonida qo'llash qobiliyati;
- **Kompetensiya** – bilim va ko'nikmalarni real faoliyatda samarali ishlata bilish layoqati.

Olimlarning turlicha talqinlariga ko'ra, masalan, Sh. Qurbonov kompetensiyani “bilim va ko'nikmalarni amaliyotda mohirona qo'llash qobiliyati” deb izohlasa, M.A. Innazarov uni “uzluksiz o'qish, yangi ma'lumotlarni egallash, jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda qayta ishlash va faoliyatda tatbiq etish” sifatida ko'rsatadi. Yo.R. Najmiddinova esa kasbiy tayyorgarlikdagi barcha bilim va ko'nikmalarga bir xil ahamiyat berilishi lozimligini ta'kidlaydi.

Ta'lim jarayonida kognitiv kompetensiyani shakllantirish alohida e'tibor talab qiladi. Chunki u o'quvchilarda **tanqidiy fikrlash, tahlil qilish, ijodkorlik, muammolarni hal qilish** kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu borada bir qator samarali metod va yondashuvlar qo'llanilishi mumkin:

- **Interfaol metodlar** – talabalarni faol jalb etuvchi mashg'ulotlar;
- **Muammoli ta'lim** – hayotiy vaziyat asosida masala qo'yib, yechim izlash;
- **Tanqidiy tafakkurni rivojlantirish** – o'quvchiga savollar berish, mulohaza qilishga undash;

- **Metakognitiv yondashuv** – o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini tahlil qila bilishi;
- **Interaktiv texnologiyalar** – onlayn dasturlar, simulyatsiya, infografika va multimediyadan foydalanish;
- **Ijodiy topshiriqlar** – o‘quvchining tasavvurini kengaytiradigan mashg‘ulotlar;
- **Baholash va fikr-mulohaza** – o‘zaro baholash orqali xatolarni tuzatish va rivojlanish;
- **Takrorlash va mustahkamlash** – yangi bilimlarni avvalgi ma’lumotlar bilan bog‘lash.

O‘quvchilarni kichik guruhlarda ishlashga jalb qilish, ularni muammolarni birgalikda hal qilishga yo‘naltirish jamoaviy fikrlash va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantiradi. Rolli o‘yinlar orqali esa o‘quvchilar turli vaziyatlarni turlicha nuqtai nazardan ko‘rib chiqadilar, bu ularning kreativligini oshiradi.

Real hayotiy muammolarni hal qilishga qaratilgan topshiriqlar o‘quvchilarda izlanish va tahlil qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, ekologik yoki ijtimoiy masalalarni tahlil qilish va ularning yechimini topishga urinish kognitiv faoliyatni kuchaytiradi.

Shuningdek, savol-javoblar, ochiq muhokamalar, tanqidiy tahlil mashqlari o‘quvchilarni chuqurroq fikrlashga undaydi. Interaktiv ilovalar, viktorinalar, audio va videomateriallar o‘quvchilarning tushunchalarini mustahkamlaydi, mavzuni esda qolarli qiladi.

O‘zaro baholash jarayonida talabalar bir-birining ishini tahlil qilib, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradilar. Takrorlash va mustahkamlash esa bilimlarni tizimlashtirib, uzoq muddatli xotirada saqlanishiga yordam beradi.

Xulosa. Zamonaviy ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan ilg‘or yondashuvlar o‘quvchilarni shunchaki bilim yig‘ishga emas, balki o‘rganganlarini amaliyotda

qo‘llashga, tanqidiy fikrlashni shakllantirishga hamda ijodkorlikni rivojlantirishga yo‘naltiradi. Natijada, ularning **kognitiv kompetensiyasi** mustahkamlanib, kelajakda barqaror ta‘lim olish, hayotda muvaffaqiyat qozonish va yangi bilimlarni oson o‘zlashtirish imkoniyatlari kengayadi.

Kognitiv kompetensiyaning rivojlanishi o‘quvchiga o‘z bilimlarini samarali qo‘llash, muammolarga ijodkorona yechim topish va mustaqil fikrlashni o‘rganishga yordam beradi. Bu jarayon nafaqat akademik yutuqlar, balki shaxsning kundalik hayotdagi muvaffaqiyatlarini ham belgilab beradi. Innovatsion pedagogik metodlar o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi, tahlil qilish qobiliyatini mustahkamlaydi va ularning intellektual salohiyatini oshiradi.

Kognitiv kompetensiyaning samarali shakllanishi o‘quvchining ichki motivatsiyasiga ham chambarchas bog‘liq. Agar bola o‘z imkoniyatlarini yuqori baholasa, u yangi bilimlarni izlab topishga, faol o‘qishga va ijodkorona yondashishga tayyor bo‘ladi. Shu bois, har bir o‘quvchining rivojlanish sur‘ati individual xususiyatlarga ega ekanini inobatga olib, o‘qituvchi ta‘lim jarayonini shaxsiy ehtiyojlarga mos tarzda tashkil etishi zarur.

Umuman olganda, kognitiv kompetensiyaning shakllanishi orqali o‘quvchilarda nafaqat bilim darajasi yuksaladi, balki mustaqil qaror qabul qilish, ijodiy fikrlash va muammolarni hal etish qobiliyatlari ham rivojlanadi. Bu esa ularning kelajakda muvaffaqiyatli, bilimdon va ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol topishlariga keng yo‘l ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Choriyeva Z.T. “Ona tilini o‘qitish jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish” pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori diss. –T., 2023.
2. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Xo‘jayev A.A. Kasbiy pedagogika. Darslik. Toshkent “Voriz” nashriyoti – 2020. 517 b.

3. Ro‘zieva D., Tolipov O‘. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent,: Innovatsiya Ziya, 2019. - B.71-79.
4. Z.T.Choriyeva “Development of professional as an important task of the higher education process” Current research journal of pedagogics, ISSN:2767-3278, SJIF(2023):7.226-USA, 2022, Vol.3 №9
<https://masterjournals.com/index.php/crjp/article/view/1027>
5. Z.T.Choriyeva “Development of professional qualities of future primary education teachers” Zien Journal of social Sciences and Humanities. SJIF(2023): 6.795// ISSN2769-996X-USA,2022. Vol.13
<https://zienjournals.com/index.php/zjssh/article/view/2585>

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV
KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH**

Choriyeva Zuhra Tolib qizi – IPU dotsenti

Ashirova Gulshan Anvarovna – IPU NTM 2- kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, pedagoglar boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun dars va darsdan jarayonida qanday usul va vositalardan foydalanishi keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, kommunikativ, dars, sinfdan tashqari ishlar, shakl va vositalar

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются компетенция, коммуникативная компетенция, а также методы и средства, которые могут использоваться учителями начальных классов для развития коммуникативной компетенции в процессе уроков и внеурочной деятельности.

Ключевые слова: компетенция, коммуникативная, урок, внеурочная деятельность, формы и средства.

ANNOTATION

This article discusses competence, communicative competence, and the methods and tools that primary school teachers can use to develop communicative competence during lessons and extracurricular activities.

Keywords: competence, communicative, lesson, extracurricular activities, forms and tools.

Kirish. Hozirgi davrda ta'lim insoniyat taraqqiyotining asosiy tayanchi sifatida e'tirof etilib, global miqyosda uning strategik vazifalari belgilab berilmoqda. 2030-yilgacha mo'ljallangan "Butunjahon ta'lim konsepsiyasi"da har bir insonga sifatli bilim olish imkonini yaratish, ijodkorlik salohiyatini rag'batlantirish va barqaror rivojlanishga erishishda ta'limni asosiy omil sifatida ko'rish ustuvor vazifa qilib qo'yilgan. Mazkur hujjatda ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichi muhim o'rin tutib, fanlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda innovatsion yondashuvlar orqali o'qitish, o'quvchilarda integratsiyalashgan bilimni shakllantirish va ijtimoiy faollik ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida urg'u berilgan.

Bu jarayon boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini kengaytirishga, fanlararo bog'liqlikni anglash orqali o'quv materiallarini puxta egallashga va ularning kasbiy kompetensiyalarining kelajakda shakllanishiga zamin yaratadi. Dunyo ta'lim makonida kechayotgan globallashuv jarayonlari esa milliy ta'lim tizimi oldiga yangi-yangi vazifalarni qo'ymoqda. Endilikda maktablarning bosh maqsadlaridan biri – o'quvchilarda dunyoni yaxlit hodisa sifatida tasavvur qilish, global muammolarni anglash va ularning yechimlarini izlay olish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat bo'lib bormoqda.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab o'quvchilar o'z fikrini aniq va ravon ifodalashda qiynaladilar. Ayrim hollarda ularning nutqi obrazli va ifodali bo'lmaydi,

suhbat jarayonida savol berish yoki javobni asoslab berish qobiliyatlari sust bo‘ladi. Yana ba’zilar muloqotga kirishishdan tortinadi, boshqalari esa suhbatdoshini tinglash madaniyatiga ega emas. Bu kabi muammolarning ildizi, asosan, axborot-kommunikatsiya vositalaridan noto‘g‘ri foydalanishga borib taqaladi. Internet o‘quvchilarga cheksiz bilimlar olamiga yo‘l ochsa-da, ular ko‘pincha virtual muhitda ko‘p vaqt sarflab, haqiqiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishdan chetda qolmoqdalar.

Shunday sharoitda o‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish ta’lim jarayonining eng dolzarb vazifasiga aylanmoqda. Chunki muloqot ehtiyoji bolalarda ijtimoiy faoliyatga bo‘lgan yuqori qiziqishni uyg‘otadi, qadriyatlarga asoslangan munosabatni shakllantiradi va shaxs sifatida o‘rishiga turtki beradi. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha muntazam ish olib borish, sinf darslari hamda darsdan tashqari mashg‘ulotlarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladigan metod va vositalarni ishlab chiqish zarur.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan didaktik yondashuvlar boshlang‘ich ta’lim tizimi uchun sifat jihatdan yangi natijalarga erishish imkonini beradi. U nafaqat o‘quvchilarning nutq madaniyatini yuksaltiradi, balki ularning jamiyatda erkin muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini ham mustahkamlaydi.

Asosiy qism. Bugungi kunda “kompetensiya” atamasi ko‘plab ilmiy va amaliy talqinlarga ega bo‘lib, turli manbalarda uning mazmuniga turlicha yondashuvlar uchraydi. Masalan, “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”da bu tushuncha lotin tilidagi [“competo”](#) so‘zidan kelib chiqqani, u “moslashaman, muvofiq kelaman, erishaman” ma’nolarini anglatishi qayd etiladi. Kompetensiya — shaxs egallagan bilim, ko‘nikma va malakalar majmuasini ifodalaydi. U ma’lum bir sohada samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan tayyorgarlik darajasi sifatida talqin qilinadi. Demak, kompetensiya ijtimoiy buyurtmaga asoslanadi va shaxsning kasbiy hamda

ta'limiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. Kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim esa o'quvchiga egallagan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda, kasbiy faoliyatda va shaxsiy tajribasida qo'llash imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim davri — o'quv faoliyatining poydevori, bilishga qiziqish va motivatsiya shakllanadigan bosqichdir. Bu davrda bola o'zini anglashni, o'z qadrini his etishni o'rganadi. Shu bois, ilk bosqichdayoq kompetensiyaga asoslangan yondashuvni tatbiq etish, fanlar kesimida tegishli kompetensiyalarni rivojlantirish muammosi dolzarb masalaga aylanmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi, ta'limiy faoliyatni rasmiy jarayonlardan tashqariga olib chiqib, uni real hayotiy vaziyatlarga bog'laydi. Bunday yondashuv o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan va gumanistik tamoyillarga tayangan holda tashkil etishni taqozo etadi.

Kommunikativ kompetensiya — bu shaxsning samarali muloqot qilish qobiliyatidir. U til vositalaridan oqilona foydalanish, turli ijtimoiy vaziyatlarda moslashuvchan bo'lish, odob-axloq me'yorlariga amal qilish, madaniy qadriyat va urf-odatlarni hurmat qilishni o'z ichiga oladi. Bunday kompetensiya o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi, balki bosqichma-bosqich shakllanadi. Uning asosi insonning turli muloqot tajribalarida yotadi.

Muloqot qobiliyatiga quyidagilar kiradi:

- kommunikativ vaziyatni ijtimoiy-psixologik jihatdan oldindan tahlil qilish;
- aloqa jarayonini vaziyat xususiyatlariga asoslangan holda rejalashtirish;
- muloqot jarayonini samarali boshqarish va boshqalarning fikrini inobatga olish.

Kommunikativ kompetensiya umumiy madaniyat bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shaxsning professional faoliyatida ham o'z ifodasini topadi.

E.I. Litnevskaya bu tushunchani “nutq faoliyatining barcha ko'rinishlarini, og'zaki va yozma nutq madaniyatini, yoshga xos muloqot sohalarida tilni to'g'ri qo'llash

ko‘nikmalarini egallash” deb izohlaydi. M.R. Lvov esa kommunikativ kompetensiyani “ona tili yoki boshqa tilning fonetik, leksik, grammatik va stilistik imkoniyatlarini bilish, ularni nutq faoliyatida qo‘llay olish” sifatida ta’riflaydi. Unga ko‘ra, bu kompetensiyaga tabiiy muloqot jarayonida ham, maxsus mashg‘ulotlar orqali ham erishish mumkin.

T.A. Pirkova kommunikativ kompetensiyani turli kompetensiyalar yig‘indisi sifatida ko‘radi va unda lingvistik bilimlar alohida o‘rin tutishini ta’kidlaydi. I.L. Beam esa uni lingvistik, nutqiy, ijtimoiy-madaniy va kompensatsion turlarga ajratadi hamda ular o‘qish, yozish, tinglash va gapirish ko‘nikmalari bilan bevosita bog‘liq ekanini qayd etadi.

Boshlang‘ich ta’limda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uchun o‘qituvchi turli interfaol metodlardan foydalanishi lozim:

- o‘quvchilarni erkin suhbatlarga jalb etish, ularga kundalik hayotga oid savollar berish;
- kichik guruhlarda rolli o‘yinlar tashkil etish (“do‘konda xarid qilish”, “sayohat rejalashtirish” va b.q.);
- og‘zaki mashqlar — mini-dialoglar, hikoyalar yaratish;
- yangi so‘zlarni kontekst asosida qo‘llash;
- kichik loyihalar tayyorlash va ularni jamoa oldida taqdim qilish;
- audio va video materiallardan foydalanib, eshitilgan yoki ko‘rilgan material asosida tahlil qilish;
- vizuallardan foydalanish — rasm, sxema, videolar orqali mavzuni ochib berish;
- o‘yin elementlarini darsga kiritish, musobaqa va viktorinalar tashkil qilish;
- ijodkorlikka undash — o‘quvchilarga dialog, hikoya, reklama yoki videoroliklar yaratish topshirig‘ini berish.

Bu metodlar o'quvchilarni nafaqat muloqot jarayoniga faol jalb etadi, balki ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va tilni real hayotda qo'llash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Xulosa va tavsiyalar. O'quvchilarda muloqot kompetensiyasini shakllantirish jarayonida turli xil faol va zamonaviy pedagogik usullardan foydalanish samarali natija beradi. Xususan, interfaol mashg'ulotlar, amaliy topshiriqlar, vizual vositalarga tayangan izohlar, turli vaziyatlarni sahnalashtirish (rolli o'yinlar), kichik guruhlarda hamkorlikda ishlash hamda tinglash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar shu jumlagi kiradi.

Bunday metodlar o'quvchilarning darsdagi ishtirokini faollashtiradi, ularni til vositalaridan to'g'ri, samarali va ijodiy foydalanishga yo'naltiradi. Natijada, o'quvchilar o'z fikrlarini erkin, ravon va asosli tarzda ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, mazkur yondashuvlar o'quvchilar orasida o'zaro hamkorlik va muloqotni kuchaytirib, ularning nutqiy faolligi, eshitish madaniyati va kommunikativ malakalarini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Choriyeva Z.T. "Ona tilini o'qitish jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish" pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori diss. –T., 2023.
2. Z.T.Choriyeva "Development of professional qualities of future primary education teachers" Zien Journal of social Sciences and Humanities. SJIF(2023): 6.795// ISSN2769-996X-USA,2022. Vol.13
<https://zienjournals.com/index.php/zjssh/article/view/2585>
3. Mixaylova I. M. Maktab o'quvchilarining muloqot qobiliyatlari, ulardan foydalanish / I.M. Mixaylova. – PSPU, 2015. - 188 b
4. Ro'zieva D., Tolipov O'. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent,: Innovatsiya Ziyo, 2019. - B.71-79.

**YOSHLARGA TA'LIM BERISHDA KREATIV YONDASHUVLARDAN
FOYDALANISHNING SHAKLLARI VA VOSITALARI**

X.Ch.Dusyarov Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti

S.Dusyarov Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarga ta'lim berishda kreativ yondashuvlardan foydalanishning shakllari va vositalari haqida atroflicha ma'lumotlar berilgan.

Аннотация: В статье дается подробная информация о формах и инструментах использования креативных подходов в воспитании молодежи.

Abstract: This article provides detailed information about the forms and tools of using creative approaches in educating young people.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, verbal, naqsh, noverbal, vizual, audio, shakl, tabiiy, texnologiya, tizim, innovatsiya, qobiliyatlar, ko'nikma, kreativ, xalq, san'at, ijodkorlik, loyihalash.

Ключевые слова: современное образование, вербальный, шаблонный, невербальный, визуальный, звуковой, форма, естественный, технология, система, инновация, умения, навыки, творческий, народный, искусство, творчество, дизайн.

Keywords: modern education, verbal, pattern, nonverbal, visual, audio, form, natural, technology, system, innovation, abilities, skills, creative, folk, art, creativity, design.

Kirish. Ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning mohiyati ta'lim mazmuni va shaklini takomillashtirishga qaratilgan. Texnologiya ta'limi fanlarida Xalq hunarmandchiligi an'ana tarzida tasviriy va amaliy san'at san'atining ajralmas qismi

hisoblanib kelinmoqda. O'z navbatida xalq amaliy san'ati xalq hunarmandchiligi sohalari bilan juda ko'p uyg'unlashgan hamda qo'shib ketadigan tomonlari juda ko'pdir. Ayniqsa, ta'lim tizimida o'quvchilarga badiiy ta'lim va tarbiya berishda bu amaliy fan sohalarining o'zaro aloqadorligi, bir-birini mustahkamlashi muhim omillaridan hisoblanadi.

Talabalar texnologik ta'limning turli sohalari, yo'nalishlari bo'yicha bilim olishlari, tushuncha va tasavvurlarga ega bo'lishlarida turli o'quvtarbiyaviy tadbirlar ham muhim o'rin egallaydi. Texnologiya fanining amaliy mazmundaligi va ishlab chiqarish bilan bevosita va uzviy bog'liqligi tufayli turli o'quv-tarbiyaviy tadbirlarni bolalar ishtirokida o'tkazilishining ahamiyati juda kattadir.

O'quvchilarning texnologiya fanidan o'tkaziladigan dars mashg'ulotlarida o'zlashtirgan nazariy bilimlarini, ishlab chiqarish va mehnat jarayoni to'g'risidagi tasavvur va tushunchalarini, amaliy ko'nikma va malakalarini shakllantirishda, rivojlantirishda hamda mustahkamlashda, hamda bevosita unumli mehnat jarayonida ishtirok etishlarini ta'minlashda tanishib chiqqan 20 dan ziyod turdagi o'quvtarbiyaviy tadbirlarning o'rni juda kattadir.

Xalq hunarmandchili va boshqa xizmat sohalaridagi va uning turli sohalarida detallar (buyum qismlari)ga ishlov berishning aniqligiga rioya etish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq hunarmandchiligida uchraydigan shakl va naqshlarning aniq geometrik o'lchamda emasligini turli xil egri-burchaklarga, ijodiy, milliy xarakterga ekanligini nazarda tutiladi. Xalq hunarmandchiligida uchraydigan shakl va naqshlarning aniq burchak geometrik o'lchamga ega emasligi, ijodiy va milliy xarakterdaligi detallar o'lchamiga, tayyorlanish sifatiga, aniq davlat talablari, shablonlari va standarti qo'yilmasligini olib keladi. Buyumlar sifati va o'lchamlari aniqligiga asosiy o'lchov me'zoni bo'lib, mohir, yuqori malakali xalq ustalarining tayyorlagan buyumlari va tutgan yo'llari, ish uslublari xizmat qiladi. Xalq hunarmandchiligi bo'yicha tashkil etiladigan mashg'ulotlar, to'garak rahbarlari, shu yo'nalishdagi mehnat faoliyatining amaliy va ishlab chiqarish, qo'l mehnati

mazmunida ekanligini nazarda tutib ta'lim muassasasi uslubiy kengashi bilan kelishilgan holda talablarni o'zlari belgilashlari lozim. Detallarga ishlov berish aniqligi belgilangan talablarni tuzishda ishlab chiqarish topshiriqlarining yakka xarakterdagi, o'quvchilarning yoshi, aqliy, psixofiziologik xususiyatlariga mos kelishlarini e'tiborga olishlari lozim.

Xalq hunarmandchiligida mehnat yumushlarining to'g'ri bajarilishi qo'yidagi hollarda namoyon bo'ladi. Masalan, ganchkorlik bo'yicha: yasalayotgan shaklning tasvirini va chizma o'lchamini to'g'ri chizib, belgilab olish. Ganch qorishmasi yopishtirilayotgan buyumning yuzasini to'g'ri tayyorlash; Naqshning loyihasini aniq va to'g'ri tayyorlab olish; Ganch qorishmasini tayyorlash, uning asosida yopishtirish va kesish asboblari to'g'ri ushlab, unumli foydalanish; Naqsh va shakllarni kesishda tejamkorlikka rioya qilish, to'g'ri mehnat harakatlarini bajarish; Shakllarni, naqshlarni pardozlashda nozik harakatlarni bajara olish, jilvirlash asboblari, materiallarni to'g'ri ishlatish; xalq hunarmandchiligida mehnat faoliyati xavfsizlik qoidalariga rioya qilish amaliy va ishlab chiqarish faoliyatida hunarmandlar sog'lig'ini, ish qobiliyatini saqlash va mehnat asboblarning foydalanish umrini uzaytirishning asosiy garovlaridan biri hisoblanadi.

O'quvchilar ijodkorlik darajasiga chiqarish uchun bilimlarni ko'proq mustaqil izlashga, egallashga o'rgatish kerak. Bu yerda eng muhimi, har bir o'quvchi o'zida mavjud imkoniyatlariga bo'lgan ishonchini hosil qilishdir. Ushbu maqsad uchun o'quv jarayoniga maxsus ijodiy topshiriqlarni ko'plab kiritish, o'quvchilarga tilmiiy-nazariy, tuzuvchilik, ta'mirlash, yangi buyumlar, qurilmalar yasash faoliyatlarni shakllantirib borish lozim.

Verbal vositalarning asosini axborot tashkil qiladi. Bular so'zlar bilan ifodalanadigan axborotlar bo'lib, ularni so'z orqali ifodalab berish uchun o'qituvchi uni o'zlashtirgan bo'lishi, ya'ni shu axborot haqidagi bilimga ega bo'lishi lozim. Boshqacha aytganda, pedagogik texnologiyalarning verbal vositalarini o'qituvchining bilimlari darajasidagi axborotlar tashkil qiladi. Shu sababli hozirda

ta'lim jarayonida faqat o'quvchi va o'qituvchining ishtirok etishi yetarli bo'lmay qoldi.

Zamonaviy ta'limni amalga oshirishning yana bir zarur sharti o'quv fanlari bo'yicha axborot manbalari, shu jumladan, yangi axborot texnologiyalarining tez va qulay foydalanish imkonini beruvchi turlaridan har bir o'quvchi va o'qituvchi erkin foydalana oladigan sharoit yaratishdan iborat. Ya'ni hozirda sifatli ta'lim berish uchun an'anaviy ikkita tomon -o'quvchi- o'qituvchiga zarur axborotlarni yetkazib turuvchi xizmatdan iborat uchinchi tomon faoliyatini tashkil qilish zarur.

Noverbal vositalar imo-ishora, qo'l, gavda harakatlari orqali biror ma'no-mazmunni ifodalash yoki ta'kidlashdan iborat. Noverbal vositalar jiddiy ahamiyatga ega bo'lib, ularning o'rnini boshqa narsa bosa olmaydi. Insonning har bir harakati ma'lum ma'noga ega bulib, bu harakatlar turli xalqlarda turlicha tushuniladi. Bu harakatlarni noverbal nutq deb nomlash qabul qilingan. Noverbal nutq, insonning u yoki bu muskullarining harakati orqali amalga oshiriladi. Shu o'rinda insonning har qanday harakati, shu jumladan, uning fikrlashi ham undagi ma'lum muskullar harakatidan iborat ekanligini eslatib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Vizual (ko'rgazmali) vositalar pedagogik texnologiya jarayonida o'quvchilar ko'z bilan ko'rishlari uchun mo'ljallangan barcha vositalarni o'z ichiga oladi. Bularga sinf doskasidagi yozuv va boshqa tasvirlar, kitoblardagi yozuv va tasvirlar, tarqatma materiallar, fotosuratlar, tasviriy san'at asarlari, video, kino tasvirlar, jonivorlar, o'simliklar, tabiat obyektlari, turli buyumlar va boshqalar kiradi.

Xulosa qilib aytganda Texnologiya fanlarida Xalq hunarmandchiligi an'ana tarzida tasviriy va amaliy san'atining ajralmas qismi hisoblanib kelinmoqda. O'z navbatida xalq amaliy san'ati xalq hunarmandchiligi sohalari bilan juda ko'p uyg'unlashgan hamda qo'shib ketadigan tomonlari juda ko'pdir. Ayniqsa, ta'lim tizimida o'quvchilarga badiiy ta'lim va tarbiya hamda kreativligini oshirishda bu amaliy fan sohalarining o'zaro aloqadorligi, bir-birini mustahkamlashi muhim omillaridan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Darslik.. –T.: “TerDU nashr-matbaa markazi”, 2020. – 226 b.
2. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o‘qitishning samaradorligini oshirish yo‘llari. O‘qituvchilar uchun uslubiy qo‘llanma. –T.: 2019. – 72 b.
3. Innovatsion ta’lim texnologiyalari /Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015.
4. Ibragimova G.N. Interfaol o‘qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish: ped.f.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. Avtoreferati. -T.: 2017, 39 b
5. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). - Alexandria - Virginia, USA: ASCD, 2014.
6. Zohidova D.A. Hunarmandchilikka kirish / Metodik tavsiyanoma.–Toshkent, O‘MKXTRI, 2001.

KOGNITIV JARAYONLARNI RIVOJLANTIRISH VA KORREKTSIYA METODLARI

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

“Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari”

kafedrasida katta o‘qituvchisi Durmanova Gulchehra

Annotatsiya:

Ushbu maqolada bilish (kognitiv) jarayonlarini korrektsiya qilishning asosiy metodlari, ularning amaliy qo‘llanilishi va samaradorligi yoritiladi. Kognitiv

jarayonlar — idrok, diqqat, xotira, tafakkur va xayol insonning shaxsiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ularni to‘g‘ri tashkil etish va turli metodlar orqali rivojlantirish ta’lim-tarbiyada samarali natijalarga erishish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: bilish jarayonlari, kognitiv rivojlanish, korrektsiya, metodlar, ta’lim.

Аннотация:

В данной статье рассматриваются основные методы коррекции когнитивных процессов, их практическое применение и эффективность. Когнитивные процессы – восприятие, внимание, память, мышление и воображение – играют важную роль в личностном развитии человека. Их правильная организация и развитие посредством различных методов позволяет достигать эффективных результатов в образовании.

Ключевые слова: когнитивные процессы, когнитивное развитие, коррекция, методы, образование.

Abstract:

This thesis in the article the main methods of correcting cognitive processes, their practical application and effectiveness. Cognitive processes - perception, attention, memory, thinking and imagination - play an important role in the personal development of a person. Their proper organization and development through various methods allows achieving effective results in education.

Keywords: cognitive processes, cognitive development, correction, methods, education.

- **Idrokni rivojlantirish metodlari:** ko‘rgazmali materiallardan foydalanish, sensor mashqlar, kuzatish topshiriqlari.
- **Diqqatni korrektsiya qilish:** interfaol o‘yinlar, diqqatni jamlash mashqlari, “ortiqchasini top” yoki “xatoni top” kabi usullar.

- **Xotira bilan ishlash:** assotsiativ kartochkalar, matnni qisqa mazmunda qayta hikoya qilish, vizual materiallardan foydalanish.
- **Tafakkurni rivojlantirish:** mantiqiy masalalar, qiyoslash, tahlil-sintez topshiriqlari, ijodiy muammoli vaziyatlar.
- **Xayolni qo'llab-quvvatlash:** erkin rasm chizish, syujetli o'yinlar, ijodiy hikoya tuzish.

Bilish faoliyati insonning atrof-muhitni, o'zini va boshqalarni idrok etish, anglash va tushunish jarayonini tashkil etadi. Bu jarayon kognitiv faoliyatning barcha turli turlarini o'z ichiga oladi, masalan, idrok, tafakkur, xotira, e'tibor, tasavvur, qarorlar qabul qilish va muammolarni hal qilish. Bilish faoliyati nafaqat individual shaxsning rivojlanishiga, balki uning jamiyatdagi o'rni, ijtimoiy va professional hayotida muvaffaqiyatga erishishiga ham ta'sir qiladi. Bu jarayonlar insonning tafakkur qobiliyatlarini, bilish salohiyatini va intellektual rivojlanish darajasini shakllantiradi. Bilish faoliyatining samarali bo'lishi va uning yuksalishi uchun uni doimiy ravishda tahlil qilish va diagnostika qilish zarur. Bilish faoliyatini diagnostika qilish psixologik va pedagogik jarayonlarda muhim o'rin tutadi. Shu maqsadda, bilish faoliyatining turli komponentlarini o'rganish, ularning samaradorligini o'lchash va zarur bo'lganda yaxshilash uchun metodikalar ishlab chiqilgan. Bu metodikalar yordamida bilish faoliyatining sifati, darajasi va turli kognitiv jarayonlarning holati aniqlanadi. Diagnostika qilish, bilish faoliyatining har bir komponentining ishlashini va bu jarayonlarning samaradorligini aniqlashga yordam beradi. U nafaqat o'quvchi yoki talabalar darajasini baholashda, balki jamiyatdagi muayyan shaxslarning bilish qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, bilish faoliyatini diagnostika qilish orqali o'quvchilarning o'rganish darajasi va ehtiyojlari aniqlanadi, bu esa ta'lim jarayonini yaxshilashga yordam beradi. Таdqикот ва изланишлар асосида bilish faoliyatini diagnostika qilishning mohiyati va ahamiyatini yoritish, shu bilan birga, uni o'rganish va tahlil qilishning metodik usullari, diagnostika metodikalari yordamida bilish faoliyatining samaradorligini o'lchash va uni rivojlantirishning muhim

yo‘llarini ўрганилди. Bilish faoliyatini diagnostika qilishning metodikalarini tahlil qilish, psixologik xizmatlar, ta‘lim tizimi, shuningdek, individual va guruh psixologiyasini yaxshilashda samarali vositalarni aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, bilish faoliyatining diagnostikasi jamiyatdagi psixologik va pedagogik jarayonlarning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylangan.

Kognitiv jarayonlar.

Bilish faoliyati va uning tarkibi: Bilish faoliyati insonning atrof-muhitni idrok etish, tushunish va anglash jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Bu jarayonlar kognitiv jarayonlar deb ataladi, chunki ular insonning bilimlarini va tafakkurini tashkil etadi. Bilish faoliyati asosan quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Idrok: Insonning tashqi dunyoni sezgilar orqali qabul qilish jarayoni. Idrok- bu vizual, eshitish, ta‘msiz va boshqa sezgi organlarining ishlashi bilan bog‘liq bo‘lgan kognitiv jarayon.

Tafakkur: O‘ylash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va muammolarni hal qilish jarayonidir. Tafakkur orqali inson yangi bilimlarni o‘rganadi, qarorlar qabul qiladi va yangi g‘oyalarni ishlab chiqadi.

Xotira: O‘rganilgan bilimlar va tajribalarni saqlash va qayta tiklash jarayonidir. Xotira bilish faoliyatining ajralmas qismidir, chunki o‘rganish va idrok etish faqat eslab qolish imkoniyati bilan mustahkamlanadi.

E’tibor: Insonning ma’lum bir ob’ekt yoki hodisaga diqqatini jamlash qobiliyati. E’tibor bilish faoliyatining samaradorligini oshiradi, chunki diqqatning yuqori darajada bo‘lishi kognitiv jarayonlarning tezligi va to‘g‘riligini yaxshilaydi.

Tasavvur: Insonning o‘z fikrlarini va his-tuyg‘ularini xayolida shakllantirish, rejalashtirish va kelajakdagi hodisalarni tasavvur qilish qobiliyatidir. Bu jarayon bilish faoliyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Bilish faoliyatini diagnostika qilishning maqsad va vazifalari: Bilish faoliyatini diagnostika qilishning asosiy maqsadi, kognitiv jarayonlarning samaradorligini baholash, o'quvchilar yoki talabalar darajasini aniqlash va ularga mos ravishda o'qitish metodlarini tanlashdir. Diagnostika, bilish faoliyatining muammolarini aniqlash va ularga tegishli yechimlar taklif etishda yordam beradi. Bilish faoliyatini diagnostika qilishda quyidagi vazifalar hal etiladi: Kognitiv jarayonlarni o'lchash: Idrok, tafakkur, xotira, e'tibor va boshqa kognitiv jarayonlarning samaradorligi va ishlash ko'rsatkichlarini o'lchash. Bilim va mahorat darajasini aniqlash: O'quvchilar yoki talabalar o'z bilimlarini qanday darajada egallaganligini va ularni qanday qo'llay olishlarini tahlil qilish. Shaxsiy farqlarni aniqlash:

Har bir insonning bilish faoliyati, psixologik va intellektual xususiyatlariga ko'ra turlicha rivojlanadi. Diagnostika yordamida bu farqlarni aniqlash va ularni hisobga olib, individual ta'lim va rivojlanish usullarini ishlab chiqish. Rivojlanish jarayonlarini kuzatish: O'quvchilarning, talabalar yoki har qanday subyektning bilish faoliyatining vaqt o'tishi bilan qanday rivojlanayotganini baholash. Bilish faoliyatini diagnostika qilish metodikalari: Bilish faoliyatini diagnostika qilish uchun turli metodikalar va usullar qo'llaniladi. Ularning har biri o'zining maqsadi, ko'lamiga va o'lchov metodlariga qarab farq qiladi. Quyidagi diagnostik metodikalar keng tarqalgan:

1) Psixologik testlar: Bu metod orqali shaxsning kognitiv qobiliyatlari, masalan, e'tibor, xotira, tafakkur va boshqa kognitiv jarayonlar o'lchanadi. Testlar odatda standartlashtirilgan bo'lib, ma'lum bir tizimda yoki formatda tayyorlanadi. Masalan, shaxsning qisqa muddatli yoki uzoq muddatli xotirasi, tafakkur qobiliyati, mantiqiy fikrlash darajasi testlarda aniqlanadi.

2) Kuzatish: Shaxsning bilish faoliyatini tabiiy holatdagi faoliyatlar orqali tahlil qilish. Kuzatish metodikasi bevosita insonning o'rganish jarayonida yoki kundalik faoliyatda qanday qarorlar qabul qilishini, qanday xatolarga yo'l qo'yishini kuzatishga asoslanadi.

3) Suhbatlar va intervyular: O'quvchilar yoki talabalar bilan suhbatlar o'tkazish orqali ularning bilish faoliyatiga doir fikr va tushunchalarini aniqlash mumkin. Bu metodikada diagnostikasiya sub'ekting o'z tajribalari, bilimlari, muammolari haqida so'z yuritishi tahlil qilinadi.

4) Test va masalalar: Maxsus masalalar yoki topshiriqlar yordamida bilish faoliyatining turli jihatlarini baholanadi. Bu metodikalar, masalan, mantiqiy fikrlash, masalalarni hal qilish, xotira va e'tibor qobiliyatlarini o'rganishda qo'llaniladi.

5) Psixometrik metodlar: Bu metodlar statistik tahlilga asoslanadi va shaxsning psixologik xususiyatlari (masalan, temperament, motivatsiya va boshqa shaxsiy xususiyatlar) va bilish faoliyatining ko'rsatkichlarini o'lchashda qo'llaniladi. Diagnostika natijalari va ularning amaliy ahamiyati. Bilish faoliyatini diagnostika qilishdan olingan natijalar shaxsning kognitiv holatiga oid aniq va samarali ma'lumotlarni taqdim etadi. Bu natijalar ta'lim jarayonida, o'qituvchilar yoki pedagoglar tomonidan individual yondoshuvni qo'llashda va bilish salohiyatini oshirishda qo'llaniladi. Masalan, diagnostika yordamida o'quvchilarning qaysi kognitiv jarayonlari zaif ekanligi aniqlanishi mumkin. Shunday qilib, o'qituvchi o'quvchining xotira yoki tafakkur qobiliyatini yaxshilashga qaratilgan maxsus usullarni qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, bu diagnostika metodlari pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishda, masalan, darslarni rejalashtirishda, o'quvchilarning muvaffaqiyatlarini baholashda va individual yondoshuvlarni amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Bilish faoliyatini diagnostika qilish.

Diagnostikaning ijtimoiy va amaliy o'rni: Bilish faoliyatini diagnostika qilish faqat ta'lim jarayonida emas, balki kundalik hayotda ham keng qo'llaniladi. Diagnostika metodikalari yordamida insonning bilish salohiyatini, mantiqiy fikrlashini va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini baholash mumkin. Bularning barchasi shaxsning ijtimoiy hayotidagi muvaffaqiyatlariga, jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam beradi. Bilish faoliyatining samarali diagnostikasi insonlarning kognitiv

salohiyatini oshiradi, o'rganish va rivojlanish jarayonlarini optimallashtiradi va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatni ta'minlaydi. Bilish faoliyatini diagnostika qilish metodikalari kognitiv jarayonlarning samaradorligini tahlil qilishda va shaxsning rivojlanishida muhim vositadir.

Turli metodlar orqali insonning bilish salohiyatini o'lchash, uning ehtiyojlarini va qobiliyatlarini aniqlash mumkin. Bu metodikalar nafaqat ta'lim jarayonida, balki ijtimoiy va kasbiy faoliyatda ham keng qo'llaniladi. Maqsadli va samarali diagnostika yordamida shaxslar o'z salohiyatlarini rivojlantirish, bilish faoliyatini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bilish faoliyatini diagnostika qilish metodikalari insonning kognitiv jarayonlari, ya'ni idrok, tafakkur, xotira, e'tibor va boshqa psixologik jarayonlar samaradorligini tahlil qilishda muhim vositadir.

Bilish faoliyati shaxsning atrof-muhitni tushunish va o'zlashtirish jarayonini tashkil etganligi sababli, uning samarali amalga oshirilishi insonning ijtimoiy, intellektual va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Diagnostika metodikalarining tahlili orqali bilish faoliyatining samaradorligi o'lchanadi. Psixologik testlar, kuzatish, suhbatlar va psixometrik metodlar kabi usullar yordamida kognitiv jarayonlar, masalan, xotira, tafakkur, mantiqiy fikrlash va e'tibor baholanadi. Bu usullar, shaxsning bilim darajasi, tafakkur qobiliyatlari va muammolarni hal qilishdagi muvaffaqiyatini aniqlashda yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Salimova D., Psixologik jarayonlar va idrok. Toshkent: Ziyo nashriyoti. 2018 y.
2. Karimov M., Psixologik tadqiqot usullari. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2018
3. Yuldashev B., Insonning idrok ko'lamini o'rganish. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti, 2018 y.
4. Adizova T.M. Psixokorreksiya . - T.2005.

5. Asqarova N.A., Nishonova Z.T., Yoqubova G.A., Rasulova Z.A. “Bolalarda diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromining maxsus psixokorreksiyasi”. Monografiya. 2017.208 b.

6. Barotov SH.R. “Psixologik xizmat”. -Buxoro, 2018.

7. Durmanova.G. Yetti yoshdagi bolalarda muloqotda mantiqiy fikrlashni shakllantirish. Международный -современный научно исследований «Новости образования: исследование XXI веки» -2025.y

8. Durmanova.G. Bilish jarayonini korreksiya qilishning asosiy metodlari. Международный -современный научно исследований «Новости образования: исследование XXI веки» -2025.y

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish shakllari.

Eshpulatova Jang‘il Eshanqulovna

Termiz davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta’lim” kafedrası o‘qituvchisi

jangileshpulatova@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativlikni takomillashtirish to‘g‘risida fikr mulohazalar bayon etilgan. Unda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida zarur bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarga ega bo‘lishi va hayotga tatbiq etishi. O‘quvchilardagi kreativ qobiliyat motivatsiyalarining o‘rni va ahamiyati haqida. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini aniqlash va kreativ fikrlash motivatsiyalarini rivojlantirishning o‘ziga xos jihatlari bayon etilgan.

Kalit soʻzlar: Boshlangʻich taʼlim, kreativlik, qobiliyat, erkin fikr, ijodiy mashq.

Аннотация

В этой статье представлены идеи о том, как развивать творческие способности у учащихся начальной школы. Целью программы является обеспечение того, чтобы учащиеся начальной школы приобретали необходимые знания, навыки, квалификации и компетенции и могли применять их в жизни. О роли и значении творческой мотивации у студентов. Описаны особенности развития способностей творческого мышления учащихся.

Ключевые слова: Начальное образование, творчество, способности, свободная мысль, творческие упражнения.

Mamlakatimizda taʼlim-tarbiya tizimiga eʼtibor berilib, oʻquvchi yoshlarimizning jahon andozalariga mos ravishda zamonaviy bilim va kasb-hunarli boʻlishi, jismonan va maʼnan yetuk insonlar boʻlib ulgʻayishi, ularning qobiliyat va isteʼdodini yuzaga chiqarish ularning qalbida vatanparvarlik, insoniylik, kasbiga fidoiylik tuygʻularini rivojlantirish kabi ulkan ishlar rejalashtirilib, ketma-ketlikda amalga oshirilmoqda.

Dunyoning turli mintaqalarida kreativ tushinchalar insoniyat madaniyatining ravnaq topishiga, tabiiy, falsafa sanʼat va gumanitar fanlarning rivojlanishiga asos boʻldi. Kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy fikrlashdan farq qiladi. Kreativ fikrlash bilim va tajribaga asoslangan haqiqiy kompetensiya boʻlib, insonlarning keskin va murakkab vaziyatlarda kutilgan natijalarga erishishga sharoit yaratadi. Taʼlimning vazifasi oʻquvchilarni kelajakda muvaffaqiyatga erishishlari uchun zaruriy kompetensiyalar bilan taʼminlashdan iborat. Bular sababli ular globallashtirish jarayonida tez oʻzgarib borayotgan, savodxonlik va raqamlash ilgari surilgan va hozirgi zamon talablariga ega moslashuvchan ishchilarni dunyoga moslashishiga yordam beradi. Kreativ fikrlashni oʻquvchi yoshlar egallashi natijasida ularda

dolzarb muammolarni yechish uchun yangi texnologiyalardan foydalanib, shu qatorda mashina bajara olmaydigan ishlarni bajarish va global muammolarni yechish qobiliyatlari rivojlanadi.

Maktablarda ham o'quvchilarni kreativ fikrlashga bo'lgan ehtiyoji maktab bozori talabidan kelib chiqqan holda ortmoqda. Maktablarning jamiyat hayotidagi ahamiyati shundan iboratki: o'quvchilarni jamiyatning bir qismi ekanligini his qilgan holda, jamiyat ravnaqi uchun o'z hissalarini qo'shish va uning oldidagi burchlarini bajarish kabi tuyg'ularni ularda oshirishdir. Xalqaro tadqiqotlar esa o'quvchilarda kreativ fikrlashini oshirish orqali ularning, tajribalar, hodisalar va shu qatorda vaziyatlarni yangicha uslubda yondashishini ta'minlaydi, bilim olishiga yordam beradi. O'quvchining fikrlashi, qiziquvchanligini tezlashtirish va rag'batni oshirish uchun uning ijodkorlik imkoniyatlari shuningdek yangicha qirralarini ochib beradigan yangi uslubdagi texnologiya va o'rganish shakllari shakllantirilishi kerak. Bu kabi rivojlanish uslublari ta'lim olishi sust o'quvchilarni o'z fikrini ifodalash hamda qiziqishlarini ortishiga yordam beradi. Kreativ fikrlash ham boshqa qobiliyatlardek maqsadli va amaliy mumkin. O'quvchilar mavjud hamma fanlar kesimida kreativ fikrlay olish qobiliyatlari hisobga olinadi. Kreativ fikrlashning afzal tomonlaridan yana biri o'quvchiga yodlatish usuli bilan emas, izlanish va kashfiyotchilik qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlash orqali asosiy bilimni egallashga erishiladi.

Kreativlik - shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson ma'naviyatining ajralmas qismi bo'lib, shaxsni o'z-o'zini rivojlantirish omili, shaxsiy jonbozlikning asosi, shaxs ega bo'lgan bilimlarning ko'pqirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilishda va o'rnatilgan stereotiplarni yangilik yaratish jarayonini isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi. Shu bilan bir qatorda bunday o'quvchilarning oltita belgisini alohida aytish mumkin.

Bular:

1. O'quvchi sinfda o'z o'rniga ega bo'lishi.
2. O'zlarini to'g'ri tutishi muhim.
3. Darslarida faol ishtirok etishi.
4. O'quvchilar bilan do'stona munosabatda bo'lish.
5. Murakkab vaziyatlarda o'zlarini tuta bilishi va pedagogik faoliyatini bir maromda olib borishi.

O'rganilayotgan muammoga V.A.Slastyonin, L.S.Podimova, N.M.Gnatko qarashlari bilan birgalikda, kreativlik mexanizmini ikki turga bo'lishni taklif qiladilar:

1. Potentsial
2. Dolzarb.

Potentsial kreativlik - muallifning fikricha, kreativlik faoliyatidir, individiumni potentsial joylashuvi ma'lum tashqi sharoitlarda dolzarb kreativlikni egallashning asos tayyorgarligini tashkil etadi. Potentsial kreativlik - ijodning sub'ektiv zarur sharoitidir. V.A.Slastenin, L.S.Podimova potentsial kreativlikning dolzarb kreativlikka izchil taqlid qilish mexanizmi orqali o'tishi muammosiga o'ziga xos yondashganlar. Shunday qilib, kreativlik taqlid qilish, nusxa ko'chirishdan ijodiy nusxa ko'chirish, taqlidiy ijod va haqiqiy ijodkorlikka tomon rivojlanib boradi.

- ba'zilar tayyor bajarilgan ishlardan nusxa olib, faqat birinchi darajaga erishadilar;
- ikkinchilari to'liq kontseptsiya va tizimlarga ega bo'lmasdan turib, ba'zi yumushlariga o'zgartirishlar kiritadilar,
- uchinchilari ma'lum g'oya asosida to'liq mazmun, shakllarni ishlab chiqadilar;

- to'rtinchilar esa muammoli vaziyatlarda o'zlarining kontsepsiyani tavsiya etadilar.

Yuqoridagilarga munosabat bildirib aytish mumkinki, dastlabki uchasi taqlid bosqichida bo'lib, to'rtinchisi ularga qarama-qarshi tarzda ijod bosqichida. Intellektual faollik darajasini belgilangan kreativlik bosqichlari bilan taqqoslash, ikkala yo'nalish orasida ma'lum mutanosiblikni, innovatsion- pedagogik faoliyatning bir necha bosqichda takomillashib borish darajasidagi tushunchalarni aniqlashga imkon berdi. Pedagog faolligining borgan sari yuqoriroq darajadagi faoliyatga ko'tarilib borishi kelajakda innovatsion ta'lim strategiyasini tashkil qilishni belgilaydi. Yuqorida bildirilgan fikrlarni umumlashtiradigan bo'lsak, kreativlik pedagogik nuqtayi nazardan quyidagi komponentlarni tashkil etadi:

1. Shaxsning o'ziga xos xususiyatidir.
2. Ijodiy imkoniyat.
3. Shaxsning intellektual va individual xususiyati.
4. Ijodiy fikrlash.
5. Yechim topish.
6. Bilimlilik.
7. Tashkilotchilik.
8. Bilim, qobiliyat, istak.
9. Shaxsiy sifatlarning integratsiyasi
10. Muammolarni mustaqil yechish.

Bugungi kunga kelib kreativlik nafaqat psixologlarning, balki pedagoglarning diqqat e'tiborini tortmoqda. Bu tushuncha ilmiy adabiyotlarda keng qo'llanilmoqda

Ijodkorlikning psixologik jihatlarini haqida fikrlar bildirilib, bilim asosan fikr yuritish va tasavvur qilish bilan bog'liq holda tahlil etiladi. Ijodning psixologik asoslari sifatida qo'yidagi elementlar qabul qilingan.

Bular:

1. Qabul qilish.
2. Xohish va istak.
3. Tasavvur qilish.
4. O'z-o'zini kuzatish.

Shu bilan bir qatorda bilimning asosini tashkil qilishda asosiy o'rinni egallaydigan fikr yuritish bilan tasavvur qilish qo'yidagi elementlar belgilanishi e'tirof etilgan.

Bular:

1. Aqliy mehnat.
2. Dunyoqarash

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ qobiliyatini quyidagi asosiy xislatlar bilan belgilash mumkin:

- o'quvchining ijodiy motivatsiyani qo'llaganligi. Bu qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish, ijodiy yutuqlar, peshqadamlikka va o'z kamolotiga intilish;
- kreativlik bu - xayoliy qarash; baho bera olish qobiliyati va o'z kamolotiga intilish;
- muammoli vaziyatlarda noodatiy yechim topish, hamkorlik va o'zaro yordam berish qobiliyati.

O'quvchilarning kreativligi ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarida, ayniqsa ijodiy fikrlash jarayonining aksariyati "ko'rinmas" vazifalarni bajarishda namoyon bo'ladi. O'quvchining ijodiy barkamolligi uning kreativ fikrlash jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshgan yoki oshmaganini aniqlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Yillar mobaynida o'quvchining bir necha sohalardagi ijodiy barkamollik ahamiyati va uning tahlili borasida ko'plab adabiyotlar vujudga kelgan. Ushbu yozilgan adabiyotlarda berilgan ta'riflarga ko'ra, kreativ barkamollik ma'lum ijtimoiy sohaga nisbatan yangi va foydali, deb qaralgan. Ta'lim jaryonida esa kreativ yondashuv o'zining "kundalik" shakliga egadir. Masalan, u yozish, chizish, musiqa yoki "san'at"ning boshqa sohalarining ifodaviy faoliyati, yangi bilim va tushunchalar hosil qilish, yoki turli ochiq turdagi savollarga kreativ yechimlar topish orqali namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar.

1. **"O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'lim to'g'risida"gi Nizom 3-bob 12 bandi**
2. Eshpulatova Jang'il Eshonqulovna. (2023). METHODOLOGY OF DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *International Journal of Pedagogics*, 3(03), 25–31.
3. Zhangil ESHPULATOVA. (2023). CRITERIA FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING ABILITY OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 1-5.
4. KOMPETENTLI YONDOSILISH ASOSIDA TALABALARDA IJODIY QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISH. (2025). *EduVision: Pedagogika va ta'lim sohasidagi innovatsiyalar jurnali* , 1 (2), 164-169.
5. Eshpo'Latova, J. E. (2024). MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O 'QUVCHILARDA KREATIV FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH. *Inter education & global study*, (3 (1)), 139-146.
6. Eshpo'Latova J. E. MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O 'QUVCHILARDA KREATIV FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH //Inter education & global study. – 2024. – №. 3 (1). – C. 139-146.

7. Eshpulatova Jang'Il Eshonqulovna, . (2023). BAŞLANGICH SIF O'QUVCHILARINING IJODLIK MAKORATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Xalqaro Pedagogika jurnali* , 3 (03), 25–31. <https://doi.org/10.37547/ijp/Volume03Issue03-05>

8. Eshanqulovna, E. L. J. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ fikrlash qobiliyatlarini takomillashtirish shakl va metodlari.

XITOIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM: O'ZIGA XOSLIKLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Norboyev Farxod Chorshanbiyevich

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Tel: +998 97 535 00 61

E-mail: *fnorboyev8892@gmail.com*

Annotatsiya

Maqolada Xitoyda boshlang'ich ta'limning shakllanishi, tarixiy bosqichlari va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Unda ta'limning majburiyligi, o'quv dasturlarini isloh qilish, ta'lim tengligini ta'minlash, texnologiyalarni joriy etish hamda o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi masalalari yoritilgan. Xitoy tajribasi boshlang'ich ta'limni keng qamrovli va sifatli tashkil etishda samarali model sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Xitoy, boshlang'ich ta'lim, majburiy ta'lim, ta'lim islohotlari, ta'lim tengligi, texnologiyalar, o'qituvchi malakasi, o'quv dasturi, ta'lim sifatini oshirish.

Аннотация (RU)

В статье рассмотрены становление, исторические этапы и современные тенденции развития начального образования в Китае. Освещены вопросы обязательности образования, реформы учебных программ, обеспечения образовательного равенства, внедрения технологий и профессионального развития учителей. Опыт Китая оценивается как эффективная модель организации всеобъемлющего и качественного начального образования.

Ключевые слова: Китай, начальное образование, обязательное образование, образовательные реформы, равенство образования, технологии, квалификация учителей, учебная программа, качество образования.

Abstract

The article analyzes the formation, historical stages, and modern development trends of primary education in China. It highlights issues of compulsory education, curriculum reforms, educational equity, technology integration, and teachers' professional development. China's experience is regarded as an effective model for providing comprehensive and high-quality primary education.

Keywords: China, primary education, compulsory education, educational reforms, educational equity, technology, teacher qualification, curriculum, education quality.

Xitoyda rasmiy boshlang'ich ta'limning boshlanishi 1878-yilda Shanxayda Zhengmeng akademiyasi (Zhengmeng Shuyuan) tashkil etilgan paytga to'g'ri keladi. 1904-yilda Sin sulolasi hukumati taqdim etilgan maktab nizomini (Zouding Xuetao Zhangcheng) amalga oshirdi, unga ko'ra yetti yoshli bolalar boshlang'ich maktabga axloq, xitoy tili san'ati, arifmetika, tarix, geografiya, gimnastika va boshqalarni o'z ichiga olgan o'quv dasturlari bilan kirishlari mumkin edi. 1919-yil 4-may harakatidan so'ng Xitoy yozuvida katta o'zgarish yuz berdi - Maorif vazirligi (MOE) boshlang'ich va o'rta maktab ta'limidan boshlab an'anaviy xitoy belgilari o'rniga soddalashtirilgan xitoy belgilarini targ'ib qildi. Ushbu o'zgarish bolalarning

o'qish va yozish ko'nikmalarini egallashlarini osonlashtirdi va boshlang'ich ta'limning ma'rifiy rolini oshirishga hissa qo'shdi.

Xitoy Xalq Respublikasi tashkil topganidan beri Xitoyda boshlang'ich ta'lim tobora ommalashib bormoqda va ayniqsa 1970-yillarning oxiridan beri kuchli o'sishni boshdan kechirmoqda. 1952-yilda ta'lim vazirligi boshlang'ich ta'limning birinchi umummilliy standarti bo'lgan Boshlang'ich maktabni o'qitish rejasini chiqardi. 1980-yilda hukumat Boshlang'ich ta'limni ommalashtirish bo'yicha bir qator masalalar to'g'risida Qaror chiqardi, bu esa boshlang'ich ta'limni butun mamlakat bo'ylab ommalashtirishni yuqori darajaga ko'tardi va yaqin kelajakda erishish mumkin bo'lgan misli ko'rilmagan qamrov maqsadini yaratdi. 1985-yilda ta'lim tuzilmasini isloh qilish to'g'risida Farmon chiqdi. Bunda birinchi marta to'qqiz yillik majburiy ta'lim taklif qilingan bo'lib, uning maqsadi boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olish imkoniyatlarini oshirish edi. 1986-yilda Xitoy Xalq Respublikasining majburiy ta'lim to'g'risidagi qonuni bilan himoyalangan boshlang'ich ta'lim majburiy bo'ldi. O'shandan beri boshlang'ich ta'lim ushbu mamlakatning har bir fuqarosi uchun ham huquq, ham majburiyat bo'lib kelmoqda. 1993-yilda hukumat Xitoyda ta'limni isloh qilish va rivojlantirish dasturini e'lon qildi, unda boshlang'ich ta'limning shaxs va mamlakat rivojlanishi uchun muhimligi ta'kidlangan.

Xitoyda zamonaviy boshlang'ich ta'lim

Yigirma birinchi asrda Xitoyda boshlang'ich ta'lim bo'yicha tadqiqotlar milliy ehtiyojlar tufayli gullab-yashnadi. 2001-yilda o'quv dasturini qayta tuzish, baholash mezonlarini ishlab chiqish va ta'limni boshqarish tizimini yaratish bo'yicha chuqur izlanishlarni rag'batlantiruvchi Yangi o'quv dasturi islohoti joriy etildi. 2016-yilda Davlat kengashi qishloq va shahar hududlari o'rtasidagi ta'lim tengsizligi muammosini bartaraf etishga qaratilgan "Tuman hududlarida shahar va qishloq majburiy ta'limini uyg'unlashtirish uchun islohot va rivojlanishni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bo'yicha bir qator ko'rsatmalar"ni e'lon qildi. 2019-yilda hukumat "Ta'lim va o'qitishni isloh qilishni chuqurlashtirish hamda majburiy ta'lim

sifatini har tomonlama oshirish bo'yicha ko'rsatmalar"ni qabul qildi. Bu hujjat jamiyatda katta tashvish uyg'otgan masalalarga, jumladan, boshlang'ich maktabga qabul qilish, o'quvchilar yukini kamaytirish va o'qituvchilarning zarur hollarda o'quvchilarni intizomga chaqirish huquqiga faol munosabat bildirdi. Bundan tashqari, hamkorlikda ta'lim muhitini yaratish uchun oilaviy ta'lim va uy-maktab aloqalarini mustahkamlash zarurligi ta'kidlandi. 2022-yilda Ta'lim vazirligi "Majburiy ta'limning o'quv dasturi va standartlari"ni e'lon qildi. Bu hujjat boshlang'ich maktablardagi ta'lim mazmuni va maqsadlarini yangiladi, COVID-19 pandemiyasiga javoban onlayn ta'limni qo'llab-quvvatlash va yo'naltirishni kuchaytirdi.

Hozirgi kunda Xitoyda boshlang'ich ta'lim olti yoshga to'lgan barcha bolalar uchun bepul va majburiydir. 2011-yildan boshlab Xitoyda majburiy ta'limdan umumiy foydalanish imkoniyatiga erishildi. Natijada, Xitoyda boshlang'ich ta'lim dunyodagi eng ko'p o'quvchilarga xizmat ko'rsatmoqda. Hukumat va jamiyatning uzluksiz sa'y-harakatlari tufayli boshlang'ich ta'lim sifati tobora ortib bormoqda. Bu ta'lim xarajatlarining o'sishi, umumiy qamrov darajasining yuqoriligi, o'qituvchilarning yuqori sifatli malaka oshirishi, aksariyat boshlang'ich maktablarda kafolatlangan ta'lim sharoitlari hamda o'quvchilarning yuqori o'zlashtirish ko'rsatkichi, ajoyib akademik qobiliyatlari va umr bo'yi ta'lim olishda har tomonlama yetuklik kabi ajoyib natijalarda namoyon bo'lmoqda.

Yangi davrdagi uzluksiz innovatsiyalar natijasida Xitoyda ko'plab ajoyib maktablar paydo bo'ldi. Maktablar o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga va o'qituvchilarning axloqi hamda o'qitish kompetensiyalariga e'tibor qaratib, yangi ta'lim usullarini doimiy ravishda o'rganib kelmoqda. Shu bilan birga, Xitoyda boshlang'ich ta'lim bo'yicha tadqiqotlar endi ma'lum fan sohalarida o'qitish strategiyalari bilan cheklanib qolmay, balki har tomonlama rivojlanish, ta'lim tengligi va individual rivojlanishni o'z ichiga olgan kengroq mavzular doirasiga kengaytirildi. Xitoy, shuningdek, boshlang'ich ta'lim amaliyoti rivojlanishini yaxshiroq yo'naltirish uchun ta'lim siyosatini takomillashtirmoqda.

Xitoyda boshlang'ich ta'lim hozirda yangi tarixiy bosqichda turibdi - boshlang'ich ta'limdan foydalanish muammosini hal qilgandan so'ng, mamlakatdagi barcha odamlarni sifatli boshlang'ich ta'lim bilan ta'minlash keyingi asosiy muammo hisoblanadi. Birinchidan, ta'lim tengligi nuqtayi nazaridan, Xitoyda boshlang'ich ta'lim o'qishga qabul qilishda adolatli imkoniyatlarni taklif qilishdan tashqari, ta'lim jarayonida adolatli va sifatli ta'lim resurslarini taqdim etish ustida ish olib bormoqda. Xususan, hududlar kesimida boshlang'ich ta'lim sifati borasida Xitoyning sharqiy, markaziy va g'arbiy hududlari, shahar va qishloqlar, hatto bir shahardagi tumanlar o'rtasida hamon katta tafovut mavjud. Ikkinchidan, o'qituvchilar va ota-onalar har doim ham bir xil tarbiyaviy e'tiqodga ega emaslar va bir-birlari bilan yaqindan ishlamaydilar. Bu hali ham ota-onalar orasida keng tarqalgan bo'lib, ular farzandlarini shaxsiy qiziqishlari va afzalliklarini to'liq o'rganishda qo'llab-quvvatlamasdan, ularni yuqori test natijalari va yuqori ma'lumot darajasiga erishishga undaydilar. Uchinchidan, ta'lim texnologiyalari yuqori sifatli ta'lim resurslarini almashishni osonlashtirishi mumkin bo'lsa-da, texnologiya va boshlang'ich ta'limning integratsiyasi yetarli emas. Bir tomondan, texnologiyalar dalillarga asoslangan tadqiqotlardan foydalangan holda ishlab chiqilishi va muayyan ta'lim ehtiyojlarini qondirishga intilishi kerak. Boshqa tomondan, o'qituvchilar va talabalar yangi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha yaxshiroq tayyorgarlikka muhtoj bo'lishi mumkin. Shubhasiz, Xitoyda boshlang'ich ta'lim ko'plab yutuqlarga erishdi, ammo Xitoyda har bir fuqaroni mukammal boshlang'ich ta'lim bilan ta'minlash uchun hali uzoq yo'l bor. Yaqin kelajakda nimalarni kutishimiz mumkin? Xitoy Ta'lim vazirligi 2035-yilgacha sifatli va muvozanatli boshlang'ich ta'limni amalga oshirish majburiyatini olgan.

Xitoyda boshlang'ich ta'limning davomiyligi odatda olti yilni tashkil etadi, Shanxaydagi besh yillik ta'lim bundan mustasno. YUNESKOning Statistika institutlari (UIS) ning 2019-yilgi statistik ma'lumotlariga asoslanib, Xitoy boshlang'ich ta'limining ko'lami boshqa yirik mamlakatlar, jumladan, AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Niderlandiya, Yaponiya va Koreya

Respublikasiga (Koreya Respublikasi) qaraganda sezilarli darajada yuqori. 2020-yilda Xitoy boshlang'ich maktablarida o'qituvchilar va o'quvchilar soni mos ravishda 6 526 772 va 106 250 528 nafarni tashkil etdi.

Xitoyda boshlang'ich ta'lim sifatli ta'lim xizmatlarini ta'minlash uchun o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va axloqini shakllantirishga alohida e'tibor qaratadi. Shu maqsadda Xitoydagi boshlang'ich maktablarda turli yondashuvlar qo'llanilgan, masalan, guruhlarda o'qitish va seminar muhokamalarini tashkil etish, namuna ko'rsatish va bir-birini baholash. Quyida batafsil tushuntirilganidek, Mengyuan boshlang'ich ta'lim guruhidagi amaliyot misol sifatida keltirilgan bo'lib, u Xitoyning sharqiy qismidagi Anxuy provinsiyasining Xefey shahrida joylashgan boshlang'ich maktablar guruhidir.

Birinchidan, maktabda o'qituvchilarning o'qitish bo'yicha ko'nikma va malakalarini oshirish uchun jamoaviy o'quv dasturlari va o'quv sayohatlari o'tkaziladi. Masalan, kichik o'qituvchilar odatda murabbiylar jamoasi ko'magida "yiliga uchta dars"ni o'tishlari kerak, bunda ular boshlang'ich darajadagi darsni baholash sifatida, oraliq darsni hisobot sifatida va yakuniy darsni namoyish qilishdan oldin murabbiylarning takliflari bilan o'z darslarini takroriy ravishda takomillashtiradilar. Ikkinchidan, rahbarlik guruhi jamoani shakllantirish va murabbiylik qilish maqsadida muntazam ravishda seminarlar va tadbirlar o'tkazadi, ularda o'qituvchilar o'z tajribalari bilan o'rtoqlashadilar, bir-birlaridan o'rganadilar va yordam so'raydilar. Uchinchidan, maktabning axloq qo'mitasi o'qituvchilarning axloqiy faoliyatini tartibga soladi va baholaydi, buning asosida mas'uliyatli o'qituvchilar, fazilatlariga ega ilg'or o'qituvchilar, ajoyib ustoz o'qituvchilar va ajoyib ta'lim amaliyotchilari kabi turli xil mukofotlar belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brühwiler, C., & Blatchford, P. (2011). Effects of class size and adaptive teaching competency on classroom processes and academic outcome. *Learning and Instruction*, 21(1), 95–108. California Department of

- Education. (2022). *California database*. Retrieved July 28, 2022 from <https://www.cde.ca.gov/ds/>
2. Cuseo, J. (2007). The empirical case against large class size: Adverse effects on the teaching, learning, and retention of first-year students. *The Journal of Faculty Development*, 21(1), 5–21.
 3. Chen, J., Kong, M. (2025). Elementary Education in China. In: Feng, Z., Wang, Q., Liu, N. (eds) *Education in China and the World*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-97-7415-9_2
 4. Darling-Hammond, L. (2000). Teacher quality and student achievement. *Education Policy Analysis Archives*, 8(1), 1–44.
 5. Graue, E., Hatch, K., Rao, K., & Oen, D. (2007). The wisdom of class-size reduction. *American Educational Research Journal*, 44(3), 670–700.

**BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARNING KASBIY
KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI**

Gadaymuratov Shuhrat Mamayusupov

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Usmonova Aziza Ismoilovna, Samadova Fotima Otabekovna

Texnologik ta’lim yo’nalishi talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqola texnologik jarayonlarni asosidagi bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini ta’lim jarayonida kasbiy kompetentligini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlarini o‘rganishga va sharoitlarni inobatga olgan holda metodik tizimlarini ishlab chiqishga bag‘ishlangan.

Tayanch so‘zlar: kasbiy kompetentlik ta’lim, texnologiya, ta’lim, pedagog, o‘qituvchi, kasb ta’lim, amaliy, bilim, texnik, ko‘nikma, qobiliyat, model, tajriba, kompetentlik

Annotation: This article aims to study the pedagogical possibilities of forming the professional competence of future technology teachers in the educational process based on technological and is devoted to the development of methodical systems taking into account the conditions.

Key words: professional competence education, technology, education, pedagogue, teacher, vocational education, practical, knowledge, technical, skill, ability, model, experience, competence

Аннотация: В данной статье описаны педагогические возможности формирования профессиональной компетентности будущих учителей технологий в образовательном процессе на основе технологических процессов посвященный обучению и разработке методических систем с учетом условий.

Ключевые слова: профессиональное компетентностное образование, технология, образование, педагог, педагог, профессиональное образование, практическое, знание, техническое, умение, умение, модел, опыт, компетенция.

Bo'lajak texnologiya o'qituvchilarining amaliy shakllantirish pedagogik muammo sifatida. Hozirgi zamon sharoitida ko'p bosqichli ta'limi tizimi mutaxassislarni tayyorlashni, shaxs va jamiyatning ta'limiy ehtiyojlarini maksimal darajada qondirish, amaliy tayyorlashni differensiyalashni optimallashtirishning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Uzluksiz amaliy kompetensilari tayyorlashning eng asosiy o'ziga xosligi izchillik tamoiliga amal qilish, ta'lim maqsadlariga erishishda an'analarga tayanish hisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan bo'lajak texnologiya o'qituvchilari faoliyatini taxlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning o'z faniga va barkammol avlod ta'lim –tarbiyasiga oid o'quv bilish kompetentligini shakllantirish va ularni kelgusida kasbiy faoliyatida izchil qo'llay olish mahoratiga ega bo'lishni talab etadi.

Hozirgi zamon sharoitida mamlakatlarning rivojlanish darajasini nafaqat ularning texnik holati, balki oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan mutaxassislarning amaliy kopetensilari ham belgilaydi.

Ta'lim tizimini moderinizatsiyalash, kasb ta'limi tizimida yuzaga keladigan o'zgarishlar ta'lim muassasasi prffessor-o'qituvchilarining o'quv –bilish kompetenntliligini rivojlantirish uchun zarurat tug'diradi. Hozirgi vaqtda oliy ta'limning Davlat ta'lim standartlari joriy etilib, bo'lajak tenologik ta'limi o'qituvchilarini tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan ta'lim mazmuni va texnologiyasida inovatsiyalar keng joriy etilmaqda.

Inglizcha “**competente**“ tushunchaasi lug'aviy jixatdan bevosita “qobiliyat” ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish” ma'nosini anglatadi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta'lim soxasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vaziyatlarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik” ni anglatadi

Kasbiy kompetentlik- mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuyuqori ddarajada qo'llay olishi.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomoniddan alohida, bilim, malakalarning egallanishi emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi.

Shuningdek kompetensiya mutaxassis bilimlarini doimo boyitib boorishi, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi

ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma'lumotlardan foydalanishda;

Kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda.

Kasbiy kompetensiyaga ega bo'lgan mutaxxassis:

- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;
- davr talablarini chuqur anglaydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;
- ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi

Kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi ba'zi kompetentliklarni turlari mohiyatini qisqacha yoritib o'tamiz. Ularga: 1) ijtimoiy kompetentlik 2) maxsus kompetentlik; 3) shaxsiy kompetentlik; 4) texnologik kompetentlik; 5) ekstremal kompetentliklar kiradi.

1. **Ijtimoiy kompetentlik** - ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda sub'ektlar bilan muloqotga kira olish

Kompetentlik - kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, bilim,

ko'nikma va malakalarni izchil rivojlantirib borishbo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, inovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmunni ifodalaydi.

Kompetensiya tushunchasi ma'lum bir soxada muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish uchun bilim, mallaka, shaxsiy sifatlar va amaliy tajribadan foydalanish qobiliyati sifatida tavsiflanadi.

Ko'nikma – bu muayyan vaziyatda harakat, kompetensiya –hatti-harakatlar, ko'nikmalarning kuzatuvlaridan o'rganilishi mumkin bo'lgan tavsifiy xususiyatdir. kompetensiyaning asosiy turlari va mazmuni qadriyatiiy –mazmuniy kompetensiya- bu kompetensiya talabaning qadriyatga oid g'oyalari bilan bog'liqbo'lgan dunyoqarashini tavsiflaydi, uning atrofimizdagi dunyoni ko'rish va tushunish qobiliyati, unga yo'naltirilgan, o'zlarining roli va maqsadlaridan xabardor bo'lish, o'larining harakatlari va xatti-xarakatlariga maqsadli va mazmunli moslamalarni tanlash, qarorlar qabul qilishdir.

Umummadaniy kompettensiya - talaba yaxshi xabardor bo'lishi kerakbo'lgan masalalar doirasi, faoliyatida bilish va tajribaga ega bo'lishi. Bular milliy va umuminsoniy madaniyatning xususiyatlari, inson hayoti va insoniyatning ma'naviy axloqiy – asoslari, fan va dinning inson hayotidagi o'rni, ularning ddunyoga ta'siri, kundalik va madaniy hordiq- chiqarish soxasidagi kompetensiyalari, masalan , bo'sh vaqtning tashkil qilishning samarali usullarini egallash.

Xulosa qilib aytganda o'quv jarayonida talabalarning mustaqil ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish qobiliyati ortadi va o'qituvchining bilimlarni uzatish extiyoji keskin kamayadi.

Ushbu muammoni hal etishning istiqbolli usullaridan biri ijldiy qobiliyatlarni rivojlantirishga, ijodiy qobiliyatga va ijodiy bilish faolligiga yo'naltirilgan muammoli- ishbilarmonlik va rolli o'yinlar hisoblanadi. O'yinlar talabalarning bilish faolligi, tanqidiy va analitik fikrlash qobiliyati, oqilona va mazmunli muhokamalar, muloqot malakalarini rivojlantirish va o'zlarining pozitsiyasini himoya qilish ko'nikmasini rag'batlantiradi.O'yin shaklidagi topshiriqlarni berishda

talabalar bilib olganlarini takrorlaydi, o'zlarining qobiliyatlarini sinab, to'plangan tajribani taxlil qiladi, umumlashtiradi va xulosalar chiqarishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarida mustaqil ta'lim olish malakalarining shakllanganlik darajasini aniqlash mezonlari. Mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilari kasbiy kompetentligini ta'minlashning integrativ texnologiyalari. Respublika ilmiy-metodik anjumani materiallar. – Toshkent: TDPU, 2010
2. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirish. - T.: Fan nashriyoti, 2004. -130 b.
3. Gadaymuratov Sh.M (2023). Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda kasbhunarga yo'naltirish ishlarini takomillashtirish. Interpretation and researches, 2(1).
4. Gadaymuratov Shuhrat Mamayusupovich. (2022). Professional Competence Development of Future Technological Education Teachers. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 73-75.
5. Gadaymuratov Shuhrat Mamayusupovich. (2022). Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 3(5), 5-7.
6. Eshpulatova Jang'il Eshonqulovna, . (2023). Methodology of development of creative skills of primary class students. International Journal of Pedagogics, 3(03), 25–31. <https://doi.org/10.37547/ijp/Volume03Issue03-05>
7. <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3218>

BO'LAJAK TEXNOLOGIY FANI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Imanov Baxtiyor Berdiyevich

Termiz davlat pedagogika instituti

“Texnologiya va geografiya” kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi.

Panjiyeva Mahfuza Nurmuhammad qizi

Termiz davlat pedagogika instituti Texnologik ta’lim yo’nalishi talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada respublikamizdagi oliy ta’lim muassasalarida texnologik ta’lim yunalishi bo’yicha kadrlar tayyorlash sifatiga ta’sir qilayotgan salbiy omillarning mazmun va mohiyati ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilib berilgan. Ularni keltirib chiqarayotgan manbalarning konseptual asoslari ko’rsatib o’tilgan hamda bartaraf qilishga doir fikrlar va takliflar berilgan. Shuningdek, bitiruvchi kurs talabalarining iste’molchilar tomonidan qabul qilib olishdagi muammolar ham anqlangan.

Kalit so’zlar: Kadrlar, sifat, omillar, malakaviy, iqtidor, muammoli, salbiy, xorijiy.

Аннотация: В статье представлен научный глубокий анализ содержания и сущности негативных факторов, влияющих на качество подготовки кадров в сфере технологического образования в высших учебных заведениях нашей республики. Обозначены концептуальные основы источников их возникновения, даны идеи и предложения по их устранению. Также обозначены проблемы в восприятии аспирантов потребителями.

Ключевые слова: Персонал, качество, факторы, квалифицированный, талантливый, проблемный, негативный, иностранный.

Abstract. This article provides a scientific in-depth analysis of the content and essence of the negative factors affecting the quality of personnel training in the field of technological education in higher educational institutions of our republic. The conceptual foundations of the sources that cause them are indicated, and

ideas and proposals for their elimination are given. Also, problems in the acceptance of graduate students by consumers are identified.

Key words: Personnel, quality, factors, qualified, talented, problematic, negative, foreign.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining barqarorligi, barcha sohalarda rivojlangan davlatlar bilan raqobatlasha olishi, o'z navbatida, mehnat bozoridagi kadrlarga bog'liq. Respublikamizning iqtisodiyotini rivojlantiradigan kadrlar esa ta'lim muassasalarida o'qib-ulg'ayadi. Demak, sifatli ta'lim tizimi sifatli kadrlarni, sifatli kadrlar esa rivojlangan, boy, jamiyatni quradi. Shu nuqtai nazardan mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi davriga qadam quygan bugungi kunda inson kapitaliga sarmoya kiritish, ta'limni isloh qilish ustuvor vazifalardan biriga aylandi. Fikrimiz isboti uchun hududlarda yangi oliy ta'lim muassasalarining tashkil etilishi, yangidan bunyod etilayotgan zamonaviy o'quv binolari yoshlarimizga berilayotgan yuksak etiborlardan biri sifatida ko'rsatishimiz mumkin. O'quv xonalari yangi zamonaviy konstruksiyalarga muvofiq qaytadan tamirlanib, o'quv jihozlari, o'quv laboratoriyalari, zamonaviy AKT bilan ta'minlanmoqda. Muhtaram Prezidentimiz o'z murojaatnomasida "Ta'lim sifatini oshirish - Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'lidir!,- deb ta'kidlab o'tdi. Yangi O'zbekiston uchun eng katta investitsiya bo'lgan ta'limni qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratilishi, o'qituvchilarning maqomini, ularning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilishni Konstitutsiyada alohida belgilash zarurligi qayd etildi. Bu esa o'zo'zidan bizga katta bir mas'uliyat yuklashi aniq. Binobarin, sifatli ta'lim tizimi sifatli kadrlarni, sifatli kadrlar esa, rivojlangan, qudratli jamiyatni barpo qilishini unutmasligimiz kerak. Barchamizga ma'lumki, oliy talim muassasasi faoliyatining eng muhim ko'rsatgichi tayyorlanayotgan kadrlarning sifati bo'lib hisoblangan va shunday bo'lib qolmoqda. Ammo, afsuski, u har doim ham kadrlar tayyorlash sifati zamon talablariga javob berarli darajada emasligi, shu bilan birga oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga, respublikada amalga

oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning amalga oshishiga to‘siq bo‘layotgan bir qator muammolarning mavjudligi yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Ko‘tarilayotgan masalaning dolzarbligini Janubiy Afrikadagi universitetning kirish eshigida “Biror davlatni yo‘q qilish uchun atomi yoki uzoq masofali raketa qurollaridan foydalanish shart emas. Faqatgina ta’lim sifatini pasaytirib, imtihonlarda ko‘chirishga (shpargalkadan foydalanishga) imkon berish yetarlidir” yozuvidan ham isbotini ko‘rsak bo‘ladi. Binobarin, bu masalaga davlatimiz rahbariyati tomonidan jiddiy etibor qaratilayotganligini ko‘plab farmonlari va qarorlarida, jumladan, 2019-yil 16-yanvardagi “Talim sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4119- sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o‘zining so‘nggi ma’ruzalarida bu borada bir necha bor to‘xtalib, olib borilayotgan ishlarning sustligini tanqidiy baholagan. “...Ammo hali ham sezilarli sifat o‘zgarishlari yo‘q. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, rektorlar ta’lim sifatini oshirish, o‘quv-tarbiya ishlarini bozor talabidan kelib chiqib tashkil etish masalalariga etarlicha e’tibor qaratmayapti...”- deb ta’kidlagan fikrlaridan ham ko‘rinib turibdi. Texnologik ta’lim yunalishi buyicha kadrlar tayyorlash sifatiga salbiy ta’sir qilayotgan muammolardan biri bu kupgina oliy o‘quv yurtlarida bilim darajasi, ko‘nikma va malakasi, kasbiy kompetensiyalari oliy talim, ba’zan esa o‘rta umumiy ta’lim maktablari talablariga ham javob bermaydigan ayrim bu soxadagi pedagog xodimlarning faoliyat olib borayotganligidadir. Bu muammoli masalaning ijobiy hal etilishi ko‘p jihatdan ta’lim sifatini nazorat qilayotgan va boshqarishga ma’sul rahbarlarga bog‘liq bo‘lsada, ammo bunday kadrlarga nisbatan ilmiy-metodik tomondan amaliy yordam bermaslik, xato va kamchiliklarini o‘z vaqtida ko‘rsatmaslik kadrlar sifatiga salbiy ta’sir qilayotgan achinarli xolatlardan biri ekanligini eslatib utamishimizni o‘rinli deb bildim. Buning oqibatida muammo echimini topishga e’tibor bermasdan, bunday pedagog xodimlarning dars olib borishlariga pedagogik sharoit yaratib berilishi texnologik ta’lim yunalishi buyicha kadrlar tayyorlash sifatiga salbiy ta’sir etishiga imkoniyat yaratib

berayotganligimiz barchamizga sir emas. Texnologik ta'lim yunalishi buyicha bitiruvchi kurs talabalari, iste'molchilari tomonidan qanday qabul qilinayotganliklari, ularning maktablarda pedagogik faoliyatidagi muammolar oliy ta'lim muassasalaridagi mutaxassis chiqaruvchi kafedralar tomonidan o'rganilmayotganliklari kadrlar tayyorlashdagi sifatga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan muammolardan biridir. Bu sohada mutaxassis tayyorlarayotgan mas'ul kafedralar tomonidan so'rovnomalar o'tkazilib, bevosita iste'molchilar bilan o'zaro muloqot orqali bitiruvchilarning egallagan bilim, ko'nikmalarini amaliyotda qanday qo'llayotganliklarini aniqlash uchun iste'molchilarning fikrlarini savol javoblar orqali o'rganishlari, o'rganish natijalariga ko'ra zarur qaror va xulosalar chiqarishlari muhim bulsada, amalda bu kabi ishlarning bajarilmayotganligi tayyorlanayotgan kadrlar sifatiga salbiy ta'siri ko'rsatayotganligini xech birimizning uylab kurmayotganligimizni qanday tushunsa buladi? Ma'lumki, malakaviy pedagogik amaliyotlar - malakali pedagog kadrlar tayyorlash ishining ajralmas qismi bo'lib, talabalarining kasbiy ko'nikma va malakalarini rivojlantiruvchi jarayon bo'lsada, bu soxadagi kafedralarda o'quv yuklamalarini taqsimlashda pedagogik amaliyot soatlari ba'zan pedagogik tajribaga, etarlicha ko'nikma va malakaga ega bo'lmagan stajyor - o'qituvchilarga taqsimlanishi texnologik ta'lim yunalishi buyicha kadrlar tayyorlash sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan yana biridir. Shuningdek, ayrim fakultet dekanlari va kafedra mudirlarining pedagogik amaliyotlarni tashkil etish va uni o'tkazishni nazorat qilish va ijrosini ta'minlashga yuzaki qarashlari oqibatida talabalarlarning amaliyot o'tashi jarayonida zarur bilim, ko'nikma va malakalarni egallay olmasligi texnologik ta'lim yunalishi buyicha kadrlar tayyorlash sifatiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatib kelmoqda. Texnologik ta'lim yunalishi buyicha kadrlar tayyorlash sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan yana bir muhim omillardan biri - ta'lim jarayonini boshqaruv bilan bog'liq bo'lib, muloqot madaniyati etarli darajada bo'lmagan, boshqaruv qobiliyatini egallamagan, o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarning mazmun va mohiyatini tushunmaydigan, o'qituvchi va talabalar

orasida obro‘-e‘tiborga ega bo‘lmagan ayrim shaxslarning rahbarlik faoliyatini olib borayotganligidadir. Yana bir salbiy omil - bitiruv malakaviy ishlari va magistrlik dissertatsiyalarini tayyorlashda ham kamchiliklar mavjud. Ko‘pchilik o‘ziga xos tarzda, ularning mavzulari va sifati BMI Nizomi va OAK talablariga javob bermaydi. Himoya jarayonining o‘zi esa go‘yo xo‘jako‘rsinga tashkil etilayotganligi. Ba’zi hollarda, bitiruv malakaviy ishlari va magistrlik dissertatsiyalari dastlabki himoyasiz haqiqiy himoyadan bir kun oldin yoki hatto bir soat oldin yakunlanadi, keyin dastlabki himoya oldingi sana bilan rasmiylashtiriladi. Oliy o‘quv yurtlarida amaliy, seminar va laboratoriya mashg‘ulotlarini o‘tkazishda yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish darajasi pastligi, shuningdek, ko‘plab fakultetlarda darslar sifatini nazorat va tahlil qilish komissiyalari faoliyatining yo‘qligi mutaxassislarni katta tashvishga solmoqda. Ko‘pincha kafedra mudirlarning professoro‘qituvchilar darslarini ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilmasliklari yoki 186 yuzaki tahlil qilishlari kadrlar tayyorlash sifati bilan bog‘liq dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Texnologik ta‘lim yunalishi buyicha kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga oid quyidagi takliflarni beramiz:

1. Professor-o‘qituvchilar o‘z darsliklari, o‘quv qo‘llanmalari va monografiyalarini tayyorlashda nashrlarning ilmiyligi va sifatiga etibor berishlari zarur.
2. Scopus va Web of Science ma’lumotlar bazalariga kiritilgan nufuzli ilmiy jurnallarda maqolalari chop etilgan, shuningdek monografiya va darslik chiqargan o‘qituvchilarni moddiy rag‘batlantirish tizimi joriy etilishini yana bir muhim qadam deb bilamiz.
3. Ishonchimiz komilki, xorijiy oliy o‘quv yurtlari bilan ilmiy aloqalarni mustahkamlamay turib, texnologik ta‘lim yunalishi buyicha kadrlar tayyorlash sifatini oshirish mumkin emas.

4. Mahalliy oliy o'quv yurtlari bu boradagi ishlarni faollashtirishi, boshqa mamlakatlardan yuqori malakali o'qituvchilarni jalb etishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishi hamda yaqin va uzoq xorijning etakchi oliy talim muassasalari bilan talabalar almashinuvini tashkil etish tizimli ravishda amalga oshirishi zarur.

5. Shuningdek, professor-o'qituvchilarni xorijiy oliy o'quv yurtlariga dars berish uchun yuborish uchun chet tillari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kurslarini tashkil etish zarur.

6. Xorijiy magistratura va tayanch doktoranturada o'qituvchilarimizning ishtirokini kuchaytirish bo'yicha chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish zarurati ham allaqachon aytilgan. Bu ishda xorijdagi oliy o'quv yurtlarida ishlayotgan yoki o'qiyotgan respublikamiz mutaxassislar imkoniyatidan foydalanishni foydali deb hisoblaymiz.

7. Texnologik ta'lim yunalishida uqiyotgan iqtidorli talabalarni bitiruv malakaviy ishlarini yozishga tayyorlashni tashkil etishda Respublikamizning etakchi oliy o'quv yurtlari tajribasidan foydalanish, mazkur oliy talim muassasalari professor- o'qituvchilari orasidan ilmiy rahbarlar tayinlash zarur.

8. Respublikamiz oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan chet ellik talabalar sonini oshirish uchun ularning veb-saytlariga rus, ingliz va boshqa xorijiy tillarda o'qitiladigan talim yo'nalishlari haqidagi malumotlarni, shuningdek, o'qishga qabul qilish, yashash sharoitlari, shartnoma va boshqalar haqida malumotlarni joylashtirishni tavsiya etamiz. Kelgusida esa ular uchun bir yillik o'zbek tili kurslarini tashkil etish lozim. Yuqorida bildirilgan fikrlar va takliflardan tegishli ma'sullar ijobiy qarorlar, xulosalar qabul qila olsalar, texnologik ta'lim yunalishi buyicha kadrlar tayyorlash sifatini qisman bo'lsada yaxshilash imkonini berardi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 16-yanvardagi “Talim sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4119- sonli qarori
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi” PF-5847-son Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora tadbirlar to‘g‘risida”gi 05.06.2018 yildagi PQ3775 sonli qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909- sonli qarori.
5. Imanov B.B. STATE, RESULTS AND STAGES OF EDUCATIONAL AND CREATIVE ACTIVITY OF STUDENTS WHEN PERFORMING PROBLEMATIC PHYSICAL EXPERIENCE EUROPE, SCIENCE AND WE. November 2020 Praha, Czech Republic. Conference Proceedings. International Conference ISBN 978-80-907845-4-3. Pages 59 60.
6. Imanov B.B. When performing a problematic physics experiment types of educational and creative activities of students, contradictions and levels. ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ. Noyabr 2020.
7. Mahmudov Yu.G‘ Dars sifatiga qo‘yiladigan didaktik talablar. Uslubiy qo‘llanma. - Termiz: TerDU, 2020. - 32 bet.
8. Imanov B.B. Competencts The Quality Of Education And Their Organization. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) Vol 10, Issue 5, May 2021.

9. Иманов Б.Б. Урок как фактор повышения качества образования. SCIENCE AND WORLD International scientific journal. №7 (83), 2020. 188

10. Imanov B.B. LESSON QUALITY INDICATORS. Asian Journal of Multidimensional Research. Impact Factor: SJIF 2021= 7,699. VOLUME 10,ISSUE 10, October, 2021. Pages 264-267. TA'LIM MUASSASASI RAHBAR

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA O'QITISH SIFATINI REJALASHTIRISH VA LOYIHALASHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Jo'rayev Dilshod Rashidovich

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Pedagogik jarayonni samarali tashkil etishda ta'lim maqsadlari, metodlari, vositalari va natijalarini tizimli yondashuv asosida belgilash zarurligi asoslanadi. Xulosa sifatida, umumiy o'rta ta'limda rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyalarini samarali tatbiq etish o'qituvchilar kompetensiyasini oshirish, o'quvchilarni xalqaro talablar darajasida tayyorlash va ta'lim sifatini kafolatlashda muhim metodologik asos ekani ta'kidlandi.

Kalit so'zlar: umumiy o'rta ta'lim, ta'lim sifati, rejalashtirish, loyihalashtirish texnologiyasi, pedagogik jarayon, innovatsion metodlar, xalqaro standartlar.

Abstract: The need to determine the goals, methods, means and results of education based on a systematic approach in the effective organization of the pedagogical process is justified. In conclusion, it was noted that the effective implementation of planning and design technologies in general secondary education is an important methodological basis for improving the competence of teachers, preparing students at the level of international requirements and guaranteeing the quality of education.

Keywords: general secondary education, quality of education, planning, design technology, pedagogical process, innovative methods, international standards.

Аннотация: Обосновывается необходимость определения целей, методов, средств и результатов образования на основе системного подхода в эффективной организации педагогического процесса. В заключении отмечено, что эффективное внедрение планово-проектных технологий в общее среднее образование является важной методической основой повышения компетентности педагогов, подготовки учащихся на уровне международных требований и обеспечения качества образования.

Ключевые слова: общее среднее образование, качество образования, планирование, проектно-проектные технологии, педагогический процесс, инновационные методы, международные стандарты.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimining asosiy maqsadi nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va innovatsion qarorlar qabul qilish ko'nikmalariga ega barkamol shaxs sifatida tayyorlashdan iboratdir. O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan ta'limga oid davlat dasturlari, xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va Milliy o'quv dasturi konsepsiyasi umumiy o'rta ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarni ko'zda tutadi. Bu jarayonda o'qitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyalarini tatbiq etish muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida rejalashtirish - bu o'quv dasturlari, dars rejasi va metodik yondashuvlarni tizimli ravishda ishlab chiqish jarayoni bo'lsa, loyihalashtirish texnologiyasi o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini natijaga yo'naltirilgan tarzda tashkil etish usulidir. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, rejalashtirilgan va loyihalashtirilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularning o'zlashtirish samaradorligini ta'minlaydi va xalqaro ta'lim standartlariga mos keladigan natijalarni kafolatlaydi. Shu bois, mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasining mohiyati, afzalliklari va amaliy natijalari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Metodologiya. Soʻngra, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, loyiha asosida oʻqitish, kompetensiyaga yoʻnaltirilgan yondashuv, differensial taʼlim va raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatlari oʻrganildi.

Shuningdek, xalqaro baholash dasturlarining (PISA - oʻquvchilarning savodxonligi boʻyicha xalqaro tadqiqot, TIMSS - matematika va tabiiy fanlardan bilimlarni baholash, PIRLS - boshlangʻich sinf oʻquvchilarining oʻqish savodxonligini baholash) natijalari asosida taʼlim sifatini rejalashtirish va loyihalashtirishning samaradorlikka taʼsiri oʻrganildi.

Tajriba-sinov ishlari jarayonida oʻquvchilar bilan loyiha asosida taʼlim tashkil etildi. Masalan, biologiya fanida “Atrof-muhitni muhofaza qilish”, geografiyada “Mintaqamiz tabiiy resurslari”, informatika fanida esa “Raqamli texnologiyalar hayotimizda” mavzularida loyihalar amalga oshirildi. Ushbu jarayonlar oʻquvchilarning bilimlarini mustahkamlash, mustaqil fikrlash va amaliyotga tatbiq etish koʻnikmalarini shakllantirish imkonini berdi.

Tahlil va natija. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida oʻqitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasi taʼlim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi eng muhim omillardan biridir. Chunki zamonaviy pedagogika nazariyasi va amaliyotida taʼlim sifatini boshqarish, uni aniq reja asosida tashkil etish va shu rejalarni loyiha koʻrinishida ishlab chiqish orqali natijaga erishish gʻoyasi yetakchi oʻringa ega. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida oʻquv jarayonini faqat anʼanaviy dars metodlari asosida tashkil etish yetarli emas, balki taʼlimning har bir bosqichida maqsad, vazifa, vosita, metod va kutilayotgan natijalarni aniq belgilash, ularga erishish strategiyasini ishlab chiqish va ularni monitoring qilish zarurdir. Shu sababli rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasi oʻqituvchilar, taʼlim menejerlari va metodistlar uchun strategik ahamiyat kasb etadi.

Oʻqitish sifatini rejalashtirishning asosiy mohiyati taʼlim jarayonini tizimli yondashuv asosida qurishdan iboratdir. Bunda oʻquvchi shaxsining rivojlanishi,

bilim olish dinamikasi va ta'limiy ehtiyojlari markaziy o'rinda turadi. O'quv rejalari va dasturlarining mazmuni davlat ta'lim standartlari asosida shakllansa-da, uni amalda samarali qo'llash ko'proq o'qituvchi kompetensiyasiga bog'liqdir. Rejalashtirishning muhim bosqichlaridan biri o'quv dasturlarida ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni bosqichma-bosqich egallash mexanizmlarini ishlab chiqishdir. Masalan, matematika fanidan funksiyalar mavzusini o'qitishda o'qituvchi faqat nazariy bilimlarni yetkazish bilangina cheklanib qolmasligi, balki ularni amaliy vazifalar bilan bog'lab rejalashtirishi lozim. Bunda o'quvchi o'zlashtirish jarayonida analitik fikrlash, masala yechish, modellashtirish, mantiqiy umumlashtirish kabi ko'nikmalarni ham shakllantiradi.

Loyihalashtirish texnologiyasi esa ta'lim jarayonini natija yo'naltirilgan shaklda tashkil etish imkonini beradi. Har bir loyiha ma'lum maqsadga erishishni ko'zda tutadi va u o'quv jarayonining yakuniy samaradorligini kafolatlaydi. Maktab ta'limida loyiha asosida ishlash o'quvchilarni mustaqil izlanishga, ijodiy fikrlashga va jamoada ishlashga o'rgatadi. Masalan, biologiya fanidan "Ekologik muammolar va ularning yechimlari" mavzusida loyiha tayyorlash jarayonida o'quvchilar ekologik vaziyatni o'rganadi, ma'lumotlarni tahlil qiladi, tadqiqot natijalarini taqdim etadi va o'z takliflarini ishlab chiqadi. Bu jarayon nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Loyihalashtirish texnologiyasi o'quv jarayonida integratsiyani ham talab etadi. Fanlararo bog'lanish asosida tuzilgan loyihalar o'quvchilarda keng qamrovli dunyoqarashni shakllantiradi. Masalan, "Raqamli texnologiyalar hayotimizda" mavzusidagi loyiha informatika, matematika, texnologiya va hatto ijtimoiy fanlar bilan integratsiyada amalga oshirilishi mumkin. Bu esa ta'limning samaradorligini yanada oshiradi.

Shuningdek, rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasida ota-onalar hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalarning ta'lim jarayoniga jalb qilinishi,

ularning fikrlari va takliflarini inobatga olish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Shu bilan birga, maktab va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik ham loyihalashtirishning muhim qismidir. Chunki ta'lim sifati faqat maktab doirasida emas, balki keng ijtimoiy makonda shakllanadi.

O'qitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasi kelajakda ta'lim tizimini innovatsion yo'nalishda rivojlantirish uchun ham asos bo'ladi. Chunki u o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini shakllantiradi, ularni kreativ fikrlashga, muammolarni hal qilishga, yangilik yaratishga yo'naltiradi. Shu ma'noda, mazkur yondashuv ta'lim jarayonining raqobatbardoshligini ta'minlash, barkamol shaxsni shakllantirish va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Demak, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasi o'quv jarayonining barcha bosqichlarini tizimli ravishda boshqarishga imkon beradi. U nafaqat o'qituvchi faoliyatining samaradorligini, balki o'quvchilar bilim olish jarayonining sifatini ham kafolatlaydi. Bu yondashuv o'quvchining shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ta'lim mazmunini yangilash, zamonaviy metodlarni joriy etish va natijada ta'lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasi umumiy o'rta ta'limda barqaror rivojlanish va yuqori natijadorlikka erishishning eng muhim metodologik asosi sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasini samarali tatbiq etish nafaqat ta'lim mazmunini boyitadi, balki o'quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini shakllantiradi. O'qituvchi bu jarayonda markaziy shaxs bo'lib, u faqat bilim beruvchi emas, balki ta'lim jarayonining tashkilotchisi, motivatori va baholovchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida ta'lim sifatini ta'minlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki bugungi globallashtirish davrida o'quvchilarni faqat nazariy

bilimlar bilan emas, balki amaliy faoliyatga yo'naltirish, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va hayotiy kompetensiyalar bilan qurollantirish talab etiladi [1]. Shu bois o'qitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Rejalashtirish pedagogik jarayonni tizimli tashkil etishni anglatadi. O'qituvchi dars rejasi, ta'limiy maqsadlar va metodlarni puxta ishlab chiqishi natijasida o'quvchilar bilim olish jarayonida bosqichma-bosqich rivojlanadi. Har bir fan bo'yicha o'quv dasturlarini rejalashtirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik ehtiyojlari va individual imkoniyatlari inobatga olinishi lozim [2].

Loyihalashtirish texnologiyasi esa ta'lim jarayonini natijaga yo'naltirilgan shaklda tashkil etishni taqozo etadi. O'quvchilar dars jarayonida mustaqil izlanish, tadqiqot olib borish, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va amaliy yechimlarni ishlab chiqish orqali faol ishtirok etadilar. Masalan, biologiya fanidan "Ekologik muammolar" mavzusida loyiha tayyorlagan o'quvchilar atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq masalalarni o'rganib, o'z takliflarini ilgari suradilar [3].

Ta'lim sifatini oshirishda interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va xalqaro baholash dasturlari bilan uyg'unlashtirilgan rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyalari alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, PISA va TIMSS tadqiqotlari natijalariga ko'ra, loyiha asosida o'qitilgan o'quvchilar mustaqil fikrlash va amaliy masalalarni yechishda yuqori natijalarga erishgan [4].

Xulosa. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasi ta'lim samaradorligini oshirishning eng muhim metodologik asoslaridan biridir. Tadqiqot natijalariga ko'ra, rejalashtirish jarayonining tizimliliigi, loyiha asosida o'qitishning natijaga yo'naltirilganligi va innovatsion metodlarning qo'llanishi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodkorlikka va hayotiy kompetensiyalarga yo'naltiradi. Shuningdek, xalqaro baholash dasturlari tajribasi rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyalarini keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Shu sababli, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qituvchilarni tayyorlash, o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish va ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish orqali o'qitish sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin.

ADABIYOTLAR:

Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. - Toshkent: TDPU, 2021.

Ziyomammedov B. Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim sifati. - Toshkent: Fan, 2020.

Jonbekov I. O'qitishda loyiha metodidan foydalanish. - Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.

OECD. PISA 2018 Results. - Paris: OECD Publishing, 2019.

Mullis I.V.S., Martin M.O. TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. - Chestnut Hill, MA: IEA, 2020.

PIRLS 2021 International Results in Reading. - Boston: IEA, 2022.

Xo'jayev Q. Pedagogik psixologiya. - Toshkent: Universitet, 2022.

Хамроев А.Р. Она тили таълимида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш: Педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. – Тошкент : Бухоро давлат университети, 2020. – 42 б.

Evfemizmlarning kataforik vazifasi

Tillar fakulteti o'qituvchisi

Kabilova Sayyora Abdukarimovna

sayyoramohizodali@gmail.com

[Tel:+998937914070](tel:+998937914070)

АННОТАЦИЯ

Газета матнларини ишлаб чиқариш самарадорлиги демократлаштириш, оммавий тадбирлар, низоларни ҳал қилиш, конституциявий макон, ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва пенсия қоидалари жараёнларида автоматик жонли тил бирликларидан фойдаланишни белгилайди. Шунга қарамай, бу ҳолат эндесентрик қаторларнинг кенг семантик атамалари ва гипернимларидан фойдаланиш имкониятини истисно этмайди.

ABSTRACT

The democratization of the production efficiency of newspaper texts determines the use of automatic live translations in the processes of public events, conflict resolution, constitutional space, law enforcement and pension regulations. Nevertheless, this situation does not exclude the possibility of using broad semantic terms and hypernyms of noncentric lines.

Key words: таксономияси, эвфемизм, график, фонетик, морфологик, лексик-семантик, медиа тили.

Katofora, anafoaraga qarshi ravishda, matnning keyingi elementlari bilan aloqani ta'minlaydigan vosita sifatida qaraladi. Xalqaro va mahalliy tilshunoslikda chap tomonlama (anafoorik) bog'lanishlarga nisbatan, o'ng tomonlama (katoforik) aloqalar ko'proq tadqiq qilingan. Bu, matn tarkibidagi ma'lumotlarni bir-biriga bog'lash, ularning mantiqiy izchilligini ta'minlash va semantik yaxlitlikni saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Katoforik bog'lanishlar, xususan, matn strukturasini shakllantirishda va o'quvchi yoki tinglovchining tushunishini osonlashtirishda markaziy rol o'ynaydi.

Publitsistik diskursdagi katafora vazifasidagi evfemizm – bu o'quvchilarni keyingi batafsilroq axborot bayoniga tayyorlashga xizmat qiladigan yumshoq yoki neytral iboralardan foydalanish demakdir. Shu nuqtai nazardan, evfemizmlar mavzuni idrok etishni yumshatishga yordam beradi va o'quvchi

yoki tinglovchini murakkab yoki bahsli masalalarni muhokama qilishga tayyorlaydi.

Katoforik aloqalar, o'zaro bog'langan komponentlar o'rtasidagi munosabatlarning xususiyatini yoritadi. Ushbu aloqalar, asosan, tushuntirish aloqalariga o'xshaydi, chunki katoforik munosabatda birinchi komponent ikkinchisining mazmunini taxmin qiladi yoki unga ishora qiladi. Katofora, shuningdek, istiqbolli xususiyatga ega bo'lib, kelajakdagi ma'lumotning mavjudligini keltirib chiqaradi va davomiy aloqalarni ta'minlaydi.

Katoforik munosabatlarning tabiati tilshunoslarda o'rtasida munozaralarga sabab bo'lgan. Ba'zi olimlar katoforani inkor etishgan [Kuno, 1975; Bollinger, 1957; Cornish, 1996], boshqa bir qator tadqiqotchilar esa uning ilmiy ahamiyatini ta'kidlagan [Carden, 1986]. Bu bo'yicha turli fikrlar mavjud bo'lib, katoforik aloqaning roli va uning semantik tizimdagi o'rnini haqidagi fikrlar hali ham tadqiqotning markaziy mavzusi bo'lib qolmoqda.

“Anafora va kataforani kommunikativ vazifalarni bajaradi. Jummalarda o'ng va chap tomonlama kommunikativ vazifalarni farqlash nafaqat matndagi jummalarning nisbiy pozitsiyasi qonuniyatlarini tavsiflash, balki matndagi turli sintaktik tuzilmalarning, shu jumladan, propozitsiyalarning o'zaro ta'sirini tushuntirish uchun ham muhimdir” .

E.V. Samoxvalova o'zining “Kataforik referensiya va uning matndagi realizatsiyasi” nomli dissertatsiyasida ingliz tilida kataforik aloqalarni amalga oshirishning turli metodlarini tahlil qiladi. Ushbu metodlar quyidagicha tasniflanadi:

1. So'zlar, so'z birikmalari va jumlar orqali aloqani ko'rsatish. Ingliz tilida “this” kabi ko'rsatkichlar, o'zining izohga muhtoj xususiyatlari bilan, aloqaning vositasi sifatida ishlatiladi. Bunday vositalar jumladagi ob'ekt, holat yoki xususiyatlar haqida ma'lumot berishda yordam beradi.

2. Shaxs olmoshidan foydalanish. Kataforik aloqalar uchun shaxs olmoshlari ham muhim vosita hisoblanadi. Bu holatda sintaktik aloqalar ot va shaxs olmoshlarining soni yoki jinsiga qarab tashkil qilinadi.
3. “It” olmoshining ishlatilishi. “It” kabi uchinchi shaxs birlik olmoshi, o‘z navbatida, so‘zlar yoki iboralarning o‘rnini bosuvchi vosita sifatida kataforik aloqani tashkil qiladi.
4. Noaniq olmoshlar. “Some,” “any,” “every” kabi noaniq olmoshlar va ularning hosilalari, kontekstga qarab, kataforik aloqalarda ishlatiladi va avvalgi ma’lumotlarga murojaat qilishda yordam beradi.
5. O‘rin va vaqt ko‘rsatkichlaridan foydalanish. “Now,” “then,” “here,” “there” kabi o‘rin va vaqt ko‘rsatkichlari, matndagi o‘rin almashinuvi yoki voqealar ketma-ketligini ko‘rsatishda kataforik aloqaning muhim vositalaridir.
6. Keng semantikada ishlatiladigan otlar. Ba’zan katta semantika bilan ta’minlangan otlar kataforik vosita sifatida ishlatiladi. Bunday hollarda, keyingi kontekstda bu otlar aniq bir ma’lumotni ifodalash uchun ishlatiladi.
7. Noaniq artikl va otlar. Ingliz tilida noaniq artikl va otlar kataforik aloqaning ko‘rsatkichlari sifatida ishlaydi, bu esa keyingi matnda aniq predikatsiya yoki ob’ektni ifodalashda yordam beradi.
8. Leksik va grammatik vositalar sifatida bog‘lovchilar va ravishlar. “Keyin,” “keyinchalik,” “hozir,” “keyingi,” “so‘ng,” “shunga o‘xshash” kabi bog‘lovchilar va ravishlar, harakatlarni va voqealarni ifodalovchi vositalar sifatida kataforik aloqada ishlatiladi.

Bu metodlar, ingliz tilida kataforik aloqaning amalga oshirilishi va matnning mantiqiy bog‘lanishini tushunishdagi turli jihatlarni ko‘rsatadi.

E.V. Samoxvalova publitsistikada kataforaning tilshunoslikdagi roli va uning matn ichidagi semantik aloqalarni tashkil qilishdagi ahamiyatini o'rganadi. Uning fikriga ko'ra, katafora — bu matnning mantiqiy va semantik yaxlitligini ta'minlashda muhim vosita bo'lib, o'quvchining diqqatini xohlagan ma'lumotga qaratishda ishlatiladi. U matnning muhim qismlarini taqdim etishda va muallifning g'oyasini o'quvchiga aniq yetkazishda katta rol o'ynaydi.

Publitsistikada kataforaning eng asosiy vazifasi — ma'lumotni taqdim etishda izchillik va ravonlikni saqlab qolishdir. Bu jarayonda o'quvchi muallifning maqsadiga, ya'ni ma'lum bir g'oyaga yoki ijtimoiy-siyosiy mavzuga qaratiladi. Kataforaning yordamida matnda oldingi qismlar va kelajakdagi ma'lumotlar o'rtasida uzluksizlikni ta'minlash, o'quvchining e'tiborini zarur joyga jalb qilish mumkin.

Shuningdek, Samoxvalova kataforaning madaniy va siyosiy matnlarda, ayniqsa, tashviqotda qanday ishlatilishini tahlil qiladi. Bunda, matn orqali muallifning ijtimoiy va siyosiy nuqtai nazari o'quvchiga etkaziladi. Publitsistikada katafora yordamida ma'lumotlar aniq va samarali tarzda o'quvchiga taqdim etiladi, bu esa matnning kommunikativ maqsadiga erishishda yordam beradi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi publitsistik matnlarni o'rganish, evfemizmlar va kataforaning qanday semantik funksiyalarni bajarayotganini ko'rish imkonini beradi, bu esa ularning tilshunoslikda qanday ishlashini tushunishga yordam beradi.

Tahlil uchun inglizcha “The Times” gazetasida nashr etilgan maqolani olamiz:

*UK **shadow economy** worth £150bn*

*Britain's **shadow economy** is now worth £150bn a year – but it is smaller than in most other western nations and last year **fell to its lowest level** in almost a quarter of a century, according to a report released on Tuesday.*

*A study by a free-market thinktank, the Institute for Economic Affairs, estimated that paid work not declared to **the taxman was worth 10% of national income** in 2012, half the level in Italy, Greece and Spain.*

*The report, by economists Friedrich Schneider and Colin Williams, found that the UK's **shadow economy was smaller than the 13.4% average for the 34 developed nations** in the Organisation for Economic Cooperation and Development. The UK rate peaked at 13% in 1997-98.*

*The authors said the most important factor determining the size of the informal economy was the tax and benefits system, and much of the shadow employment in Britain **could be blamed on the loss of benefits and tax credits** for low-paid workers as they earned more [https://www.thetimes.com/business/2013/jun/04].*

*“Shadow economy” (qora iqtisodiyot) iborasi ko‘pincha maqolaning boshida iqtisodiy muammolar mavzusini muloyimlik bilan taqdim etish uchun ishlatiladi. Ushbu ibora o‘quvchini keyinchalik muhokama qilinishi mumkin bo‘lgan muammolar va oqibatlarni chuqurroq tahlil qilishga tayyorlaydi. Manbada keltirilishicha, **Britaniyaning qora iqtisodiyoti endi yiliga 150 milliardga teng, ammo u boshqa G‘arb davlatlariga qaraganda kamroq va o‘tgan yili deyarli chorak asrdagi eng past darajaga tushdi:** *fell to its lowest level, the taxman was worth 10% of national income.* Grammatik jihatdan evfemizm sifat va ot birikmasi yordamida ifodalanadi. Maqolada evfemizmning takror kelishi uning semantik yaxlitligini ta’minlashga xizmat qiladi.*

Navbatdagi publitsistik matn parchasini tahlilga tortamiz:

*Federal Reserve warns of **credit crunch** risk after US bank turmoil*

*The Federal Reserve has warned that the recent **banking turmoil** could fuel a broad **credit crunch that risks slowing the US economy**, while lenders told the*

central bank they plan to tighten lending standards due to worries about loan **losses and deposit flight**.

Two separate publications by the Fed on Monday highlighted mounting concerns that the March **collapses of Silicon Valley Bank and Signature Bank and last week's failure of First Republic** will lead to **pullbacks** in lending and drive down asset prices.

The US central bank said in its twice-yearly financial stability report that despite “decisive actions” by regulators and officials to tackle the recent regional **bank crises**, worries about the “economic outlook, credit quality, and funding liquidity” could lead “banks and other financial institutions to further contract the supply of credit to the economy” [<https://www.ft.com/content/77d42ab5>].

Federal rezerv AQSh bankidagi notinchlikdan keyin kredit inqirozi xavfi haqida ogohlantiradi. Sarlavhadagi “*credit crunch*” evfemizmi katafora vazifasini bajarib, uning to‘liq mazmuni muallif tomonidan matnning keyingi qismida ochiladi: *collapses of Silicon Valley Bank and Signature Bank and last week's failure of First Republic will lead to pullbacks*. Grammatik jihatdan ot+ot birikmasi bilan ifodalangan va semantik yaxlitlikni ta’minlash maqsadida, maqolada qayta-qayta takrorlanadi: *the credit crunch, banking turmoil, collapses of..., bank crises*. Stilistik jihatdan evfemizm metafora bilan ifodalangan.

Tahlil uchun “The Times” nashriyotining 2018 yil 12 mart sonida nashr qilingan maqola parchasini olamiz:

*Japan's Economic **Hard Landing** and the Energy Transition Challenge*

Global discussions are dominated by aspirations for net-zero emissions, low-carbon growth, and a circular economy. **Renewable energy technologies and electric vehicles are central to these ambitions**. While these goals are both commendable and desirable, **achieving them will necessitate** a more pragmatic evaluation of geopolitical realities, the challenging policy decisions facing

*governments, and the dilemma of balancing the need for **critical raw materials with the expansion of fossil fuel exploration*** [<https://www.thetimes.com/bd/life/2020-09-12>].

Sarlavhadagi “*hard landing*” evfemizmi Yaponiyada iqtisodiy rivojlanishning sekinlashuvini ifodalash uchun ishlatilgan. Mazkur evfemizm matnning keyingi qismlarida turli vositalar yordamida (*renewable energy technologies and electric vehicles are central to these ambitions, achieving them will necessitate, critical raw materials with the expansion of fossil fuel exploration*) takrorlanib, kataforik vazifani amalga oshirgan. Grammatik jihatdan evfemizm ot va otli birikmalar bilan ifodalangan.

Yana bir matn parchasini tahlilga tortamiz:

The Year in “Sensitive Content”

In 2022, Instagram served me images of dead and dying children, heightening social media’s contradictions to a horrific new level.

Social media is designed to feel random and unpredictable. That’s what makes it so addictive, like a slot machine for feelings. This was the year when its contradictions were heightened to a grotesque level. Monkey baby, soft pants, new life, dead child. I go to Instagram to scroll mindlessly and to share pictures of my children. Now I see the pictures of Gaza’s children there, too. [<https://www.nytimes.com/2022/12/08>].

Maqolada “*Sensitive Content*” evfemizmi Instagramdagi nomaqbul, og‘ir, qo‘rqinchli lavhalarni nazarda tutmoqda. Evfemizm maqola sarlavhasida ishlatilib, kataforik vazifani bajarmoqda, ya’ni matnda aloqa vositasi sifatida takrorlangan: “*images of dead and dying children, heightening social media’s contradictions to a horrific new level*” (ijtimoiy tarmoqlarning qarama-qarshiliklarini dahshatli yangi bosqichga ko‘targan o‘lik va o‘layotgan bolalar tasvirlari). Grammatik jihatdan evfemizm sifat va ot so‘z turkumi bilan

ifodalangan. Maqolada Instagram sahifalarining insonga hissiy ta'sir o'tkazishga qodirligi bayon etilib, unda avj olayotgan yanada dahshatli voqealar tasvirlangan: "...*Monkey baby, soft pants, new life, dead child.. Now I see the pictures of Gaza's children there, too.*" Maqolada evfemizmdan semantik mazmunni shakllantirish va rivojlantirish maqsadida foydalanilgan.

Shunday qilib, ingliz tili publitsistik diskursida asosan iqtisodiy, harbiy, tibbiy mavzular evfemizmnining kataforik vazifasi yordamida faollashtiriladi. Bu o'quvchini keyingi tavsilotlarga ruhan tayyorlashga xizmat etadi.

Adabiyotlar ro'yhati:

- 1.. Арутюнова Н.Д. Метафоро-лингвистический энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1990. С. 296.
- 2.Сеничкина Е.П. Эвфемизмы русского языка: Спецкурс. - М.: Высшая школа, 2006. - 151 с.
3. Kabilova Sayyora Abdukarimovna. (2023). THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY EUPHEMISMS. Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies, 2(6), 119–123. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/icmsss/article/view/2256>
- 4.Sayyora, Kabilova. "Metaphor in Newspapers." JournalNX, vol. 7, no. 1, 2021, pp. 210-214.
- 5.Stylistic Forms Of Euphemisms. (2024). Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 2(5), 215-220. <https://euroasianjournals.org/index.php/pc/article/view/378>

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILIDAN SINFDAN TASHQARI ISHLAR

Berdiyeva Lobar Norqobulovna
Axborot texnologiya va Menejment universiteti,

Pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Sinfdan tashqari ishlar o'quv dasturi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda ko'zda tutilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda yaqindan yordam beradi. Buning uchun o'quvchilarda izlanuvchanlik va ijodkorlik darajasiga ko'tarish talab qilinadi.

Kalit so'zlar. Sinfdan tashqari ishlar, sinfdan tashqari ishlar bosqichlari, ta'limiy, tarbiyaviy maqsadlar, adabiy kechalar, ekskursiya.

Sinfdan tashqari ishlarning maqsadi – ona tili darslarida olgan bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, ona tilining fonetika, grammatika, morfemika, sintaksiz, so'z birikmasi, so'z, gap kabi tushunchalari bilan yaqindan tanishish, muntazam ravishda ona tiliga muhabbatni uyg'otish va uni amalda to'g'ri qo'llay oladigan ongli komil insonni tarbiyalashdir.

Maktablarda 1959-yildan boshlab maxsus sinfdan tashqari ishlar darslari tashkil etilgan. Sinfdan tashqari ishlar 1-2 -sinfda haftada 1 marta, 3-4-sinfda 2 haftada 1 marta o'tkaziladi. Savod o'rgatish jarayonida esa haftadagi oxirgi alifbe darsining 17-20 daqiqasi ajratiladi.

Sinfdan tashqari ishlar bosqichlari:

1. Tayyorlov bosqichi. Bu 1-sinfning savod o'rgatish davriga to'g'ri keladi. Unga darsning bir qismi 17-20 daqiqasi ajratilgani uchun "STI mashg'uloti" deb yuritiladi.

2. Boshlang'ich bosqich. Bu 1-sinfning 2-yarim yilligiga to'g'ri keladi. Bu bosqichda haftada 1 marta 45 daqiqalik dars uyushtiriladi.

3. Asosiy bosqich. Bu bosqich 2-4-sinflarga to'g'ri keladi. Bu davrda o'quvchilarning o'qish malakalari mustahkamlanadi. Bunda o'quvchilarning sinfdan tashqari o'qiganlari baholanadi.

Ona tilidan sinfdan tashqari olib boiladigan ishlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy maqsadlarni ko'zlaydi. Uning ta'limiy ahamiyati shundaki, o'quvchi bu jarayonda qo'shimcha bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'ladi. Tarbiyaviy ahamiyati esa nutq odobini tarbiyalash, zukkolik, tezkorlik va hozirjavoblik singari fazilatlarni shakllantirish, mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyat ko'rsatish, nutq odobini tarbiyalash singarilarda o'z ifodasini topadi.

Doimiy tadbirlarga to'g'arak mashg'ulotlari kiritilsa, qolganlari vaqt-vaqti bilan o'tkaziladigan tadbirlarga kiradi. Sinfdan tashqari ishlar ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun katta ahamiyat kasb etadi. Ularga nutqini o'stirish, olingan bilim va malakalarni mustahkamlash uchun yordam beradi. Yangi qo'shimcha ma'lumotlar manbai hisoblanadi. Sinfdan tashqari ishlarning ta'limiy ahamiyati – o'quvchilarga qo'shimcha bilim, malaka va ko'nikmalar berish.

Tarbiyaviy ahamiyati – o'quvchilarning ijodiy faoliyat ko'rsatishiga, nutq odobiga, mustaqil fikrlashiga zamin hozirlash.

Shoir va yozuvchilar bilan uchrashuvlar

- Uchrashuv jonli muloqot tarzida tashkil etiladi.
- Uchrashuvga o'quvchilar yaxshi biladigan shoir va yozuvchilarni taklif etish maqsadga muvofiq
- Mehmon bolalar adabiyotiga vakili bo'lishi lozim.

Ko'rik tanlovlari

- Bu ko'rik tanlovlari sinflar ichida yoki sinflararo bo'lishi mumkin
- Masalan: "Yilning eng bilimdon o'quvchisi",

To'garaklar

- To'garaklar ma'lum bir fan asosida tashkil etiladi
- To'garak uchun yillik ish reja tuziladi
- Masalan: "Yosh xattot", "Ona tili – jon u dilim"

Adabiy kechalar

Adabiy kechalarga misollar "Navoiyxonlik", "Boburning tavallud kuniga bag'ishlangan kecha" va h.k

Ekskursiya

Ekskursiya ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi va ekskursiyadan oldin o'quvchilarga topshiriqlar beriladi

1. Muzeylarga ekskursiyaga borish; Metro bekatlari bo'ylab sayohat;
2. Davlat kutubxonalariga tashrif; Teatr va kino va h.k

Bayram va tadbirlar

Bunga mavsumiy bayramlarni kiritishimiz mumkin:

1. Bayram va tabriqlar ssenariy asosida tashkil etiladi.
2. Shoir va yozuvchilar bilan uchrashuvlar.

Uchrashuv jonli muloqot tarzida tashkil etiladi.

3. Uchrashuvga o'quvchilar yaxshi biladigan shoir va yozuvchilarni taklif etish maqsadga muvofiq bo'ladi.
4. Mehmon bolalar adabiyot vakili bo'lishi lozim.

Ko'rik - tanlovlar

Bu ko'rik tanlovlar sinflar ichida yoki sinflararo bo'lishi mumkin. Masalan: "Yilning eng bilimdon o'quvchisi".

To'garaklar

To'garaklar ma'lum bir fan asosida tashkil etiladi. To'garak uchun yillik ish reja tuziladi. Masalan: "Yosh xattot", "Ona tilim – jon-u dilim"

Har bir sinfda sinfdan tashqari o'qilgan barcha asrlar o'quvchilarga mos ravishda biror voqeani sahnalashtirish mumkin. Bu boladagi nutqni rivojlantirishga, lug'at boyligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek sahnalashtirilgan asarni tomosha qilgan o'quvchining diqqati oshib xotirada saqlash qobiliyati o'sadi. Hatto sahnalashtirish o'quvchini har tomonlama yo'naltiradi, ya'ni aktyorlik qobiliyatini

rivojlantiradi, suxandonlik, rejissorlik kabi kasblarga ilk tasavvurlarni o'rgata boshlaydi. Asarni sahnalashtirish davrida albatta o'qituvchi rahbarlik qiladi.

O'quvchilar ifodali, obrazli, shuningdek qahramonlar harakatini to'g'ri bajarishlari, o'qishlari o'quvchilarda zavq-shavq uyg'otib kitobga, badiiy asarga havas, uni o'qib o'rganishga intilish uyg'otadi. Sinfdan tashqari o'qish darslarida o'qituvchi o'quvchilarni bolalar yozuvchilari va shoirlari bilan tanishtirib borishi lozim. Q.Muhammadiy, P.Mo'min, Z.Diyor, A.Obidjon kabi yozuvchi va shoirlarning asarlari o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Shuning uchun har bir maktab, ta'lim muassasasi o'quvchilar o'rtasida turli mavzularda ijod ahli bo'lgan shoir va yozuvchilar bilan uchrashuvlar tashkil etib turishi shart. Bunday uchrashuvlar o'quvchilarni vatanni madh qilishga uni sevib ardoqlashga chaqiradi. Kitobni, asarni qanday paydo bo'lishini, uni hurmat qilish asrab-avaylashni o'rgatadi. Shunday qilib badiiy adabiyot, bolalar adabiyoti voqelikni haqqoniy aks ettirishi, yorqin obrazlar yaratishi bilan bolalarda estetik did va ahloqiy sifatlarni mujassamlashtiradi. Ularda hayot go'zalligini idrok etishga o'rgatadi. So'z san'ati badiiy asarda o'z ifodasini topadi.

Xalq badiiy so'zning yosh avlod tarbiyasidagi kuch-qudrati va jozibasiga qadim zamonlardanoq e'tibor berib kelingan. Badiiy so'z xalqning barcha madaniy boyliklarini abadiylashtirgan. Buning uchun esa o'quvchi albatta xalq og'zaki ijodini yaqindan o'qishi lozim. Ertaklar- yaxshilikka yetaklar deganlariday o'quvchi ettaklar bilan tanishar ekan mard, jasur vatanparvar, mehribon bo'lishga, topishmoqlar o'qir ekan, topog'on, bilimdon, zukko bo'lishga intiladi.

“Tugallanmagan gap” mashqi tavsifi. O'qituvchi tomonidan oldindan tayyorlangan qog'ozda gaplar berilgan bo'ladi. Bunda 3-4 gap berilgan bo'lib, ular faqat boshlagan, lekin tugallanmagan bo'ladi. Har bir guruhga har xil gaplar beriladi. Har xil gaplar berilishi asosida bir vaqtda bir qancha ish(masalalar) hal qilinadi. Uni o'quvchilar belgilangan vaqt ichida tugallaydi. Gaplar aniq, to'g'ri bo'lib, so'zlar mazmunan bir- biriga bog'lanishli bo'lishi uqtiriladi. Ushbu mashq

o‘tilgan va o‘tilishi kerak bo‘lgan mavzular bo‘yicha kichik guruhlarda jamoa bo‘lib erkin fikrlash, xotiralash orqali avval og‘zaki, keyin yozma fikrlari ifodalanadi. Ifodalangan fikr jamoada kelishilgan holda tugallanadi. Guruhdan bir o‘quvchi taqdimot qiladi.

Qo‘llanishi. Yakka holda va kichik guruhlarda qo‘llaniladi. Ona tili darslarida umumlashtiruvchi va takrorlash, bilimlarni mustahkamlashda qo‘llanilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Kutiladigan natija. O‘quvchilar erkin ijodiy fikrlashga, jamoa bo‘lib ishlashga, izlanishga, nazariy va amaliy tushuncha hosil qilishga, o‘zgalar fikrini tinglash, anglash, hurmat qilishga, bajarilayotgan mashqning maqsadini tushunishga o‘rganadi. O‘rganilgan bilimlarni eslab, o‘z fikrini og‘zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani rivojlantiradi.

Xulosa shuki, ona tili fani insonning aqlini o‘stiradi, uning diqqatini rivojlantiradi, ko‘zlangan maqsadga erishish uchun o‘zida qat’iyat va irodani tarbiyalaydi, nutqni rivojlantirish asosida muomala madaniyatini rivojlantiradi va eng muhimi, uning badiiy-ijodiy tafakkuri kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Roziqova O. va boshqalar. Ona tili didaktikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2005.
2. To‘xliyev B. va boshqalar. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – T.: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.
3. Nazarov K., Egamberdiyev B. O‘zbek tili ishora-imlo qoidalar. – T.: O‘qituvchi, 1996. – 79 b.
4. Boshlang‘ich sinf ona tili darsliklari.

O'QUVCHILARDA GRAMMATIKA VA SO'Z YASALISHIGA OID TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI

Berdiyeva Lobar Norqobulovna
Axborot texnologiya va Menejment universiteti,

Pedagogika kafedrası
katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarda grammatika va so'z yasalishiga oid tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari haqida ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Morfologiya, so'z yasash, aqliy qobiliyat, tushunchalarni shakllantirish, grammatik tushunchalar, til hodisalari, dars bosqichlari.

Annotation. This article presents information about the methodological foundations of forming students' understanding of grammar and word formation.

Keywords. Morphology, word formation, cognitive ability, concept formation, grammatical concepts, language phenomena, lesson stages.

Аннотация. В данной статье изложены сведения о методических основах формирования у учащихся понятий, связанных с грамматикой и словообразованием.

Ключевые слова. Морфология, словообразование, умственные способности, формирование понятий, грамматические понятия, языковые явления, этапы урока.

Boshlang'ich sinflarda morfologiyadan "ot", "sifat", "son", "fe'l", kishilik olmoshi" tushunchalarini; siktaksisdan "gap", "ega", "kesim", "ikkinchi darajali bo'lak", "uyushiq bo'lak", "undalma" kabi tushunchalarni; so'z yasalishidan

"o'zak", "qo'shimcha", "o'zakdosh so'z" kabi tushunchalarni shakllantirish ustida ish olib boriladi.

O'qituvchi tushunchalarni shakllantirish jarayonini boshqarish, o'quvchilar aqliy faoliyatini to'g'ri tashkil etish uchun tushuncha nimaligini, tushunchani bilib olish jarayonining xususiyatlarini, tushunchani o'zlashtirish qanday sharoitda natijaliroq bo'lishini ko'z oldiga aniq keltirishi lozim. Tushuncha atrof-muhitdagi predmet va hodisalarning muhim belgilari va o'zaro aloqadorligi aks ettirilgan tafakkur shaklini tasvirlab ko'rsatadi.

Grammatik tushunchalarda ham, boshqa tushunchalar kabi, hodisalarning muhim belgilari umumlashtirilgan holda aks ettiriladi. Til hodisalarining o'ziga xos xususiyati, ya'ni tushunchaning mazmun tomoni grammatik tushunchaning o'ziga xos xususiyatini keltirib chiqaradi. Til hodisalari, til kategoriyalari boshqa hodisalarga nisbatan juda mavhumligi bilan farqlanadi. Biologik tushunchalarni shakllantirishda belgilarini kuzatish, bir tizimga solish va umumlashtirish mumkin bo'lgan aniq hodisalar va predmetlar material sifatida asos qilib olinadi. Grammatik tushunchalar esa so'z, so'z birikmasi, gap, morfema, leksima, fonema va boshqalarning o'ziga xos muhim belgilarini aniqlash va umumlashtirish natijasi hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, kishilar tomonidan yaratilgan grammatik tushunchaga asos bo'lgan dastlabki materialning o'zi yetarli darajada mavhumdir. Demak, grammatik tushunchalar umumlashtirilganlarning yana umumlashtirilgani hisoblanadi.

Grammatik tushunchaning bu xususiyatlari tufayli o'quvchilarda tushuncha juda ko'p qiyinchilik bilan shakllanadi. Grammatik tushunchani bilib olish uchun mavhum tafakkur ma'lum darajada rivojlangan bo'lishi lozim. Mavhum tafakkur ta'lim jarayonida vujudga keladi va maxsus mashqlarni talab qiladi. Bu mashqlar muayyan aqliy ko'nikmalarni va lingvistik tasavvur hamda bilimlar yig'indisini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Ko'pgina ruhshunos olimlarning tekshirishlari natijasida aniqlanishicha, tushunchani shakllantirish

jarayoni tafakkurga oid analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, aniqlashtirish amallarini bilib olish jarayoni ham hisoblanadi. O'quvchilarda tushunchani shakllantirishning natijasi ularning mavhumlashtirish faoliyatining qay darajada o'sganligiga bog'liq. Mavhumlashtirishda qiynaladigan o'quvchilar so'zlarni taqqoslay olmaydilar va ularning muhim grammatik belgilariga ko'ra bir guruhga birlashtira olmaydilar, tushunchani shakllantirishda qiynaladilar va xatoga yo'l qo'yadilar. Masalan, fe'l o'rganilganda o'quvchilar fe'l predmetning harakatini bildirishini bilib oladilar. Yurmoq, o'qimoq, olmoq kabi fe'llarda leksik ma'no grammatik ma'noga mos keiadi.

Ko'p fe'llarda bunday moslik bo'lmaydi. Grammatikada predmet harakati deyilganda, harakat bilan birga predmetning holati, uning boshqa predmetlarga munosabati, predmet belgisining o'zgarishi kabilar ham tushuniladi: uxlamok, o'ylamoq, sevmok, o'smok, ko'karmoq va hokazo. Predmet harakatini bunday keng ma'noda, umumlashtirilgan holda tushunish endigina tilni o'rgana boshlagan o'quvchilarga qiyinlik qiladi, ular harakatni ko'proq yurish, siljish ma'nosida aniq tasavvur qiladilar. Shuning uchun fe'lni o'rganishning boshlang'ich bosqichida yotmok, kasallanmok, turmok, qizarmok kabi so'zlarni predmet harakatini bildiradi deb hisoblamaydilar. Bunday hodisani o'ni o'rganishda ham uchratish mumkin. Ayrim o'quvchilar tinchlik, qahramonlik, qadam kabi so'zlarni ot turkumiga kiritmaydilar. Tushunchani shakllantirish uchun o'quvchilarda mavhumlashtirish ko'nikmasini o'stirish, ular diqqatini so'zning aniq leksik ma'nosidan grammatik ma'nosiga qaratish va shu guruhdagi so'zlarga oid umumiy, grammatik belgilarni hisobga olgan holda ularni bir guruhga birlashtirish talab etiladi. Masalan, kim? yoki nima? so'rog'iga javob bo'ladigan barcha so'zlar "ot" turkumiga birlashadi; predmet bildirish, son (birlik va ko'plikda kelish), egalik qo'shimchalari bilan o'zgarish, kelishiklar bilan turlanish bu so'zlar uchun umumiy grammatik belgilar hisoblanadi. Tushunchani shakllantirishda xatoning oldini olish uchun ta'lim berish jarayonida qator metodik talablarga rioya qilinadi.

Tushunchani o'zlashtirish ustida ishlash jarayoni

Grammatik tushunchani o'zlashtirish uzoq davom etadigan va kichik yoshdagi o'quvchilar uchun ancha murakkab jarayondir. O'qituvchi boshlang'ich sinflarda tushunchani o'zlashtirishga oid ishlarni tashkil etishda o'rganiladigan tushunchaning lingvistik mohiyatini, bilimlarni o'zlashtirish jarayonining psixologik-didaktik xususiyatlarini, o'quvchilarning nutqiy va aqliy o'sishi bir-birini taqozo etishini, grammatik bilimning nutqdagi o'rnini asos qilib oladi.

Grammatik tushunchalarda til hodisalarining muhim belgilari umumlashtiriladi. Tushunchani o'zlashtirish ustida ishlash jarayonida o'rganiladigan muhim belgilarni ajratish maqsadida muayyan til materiali analiz qilinadi. Masalan, so'z o'zgartuvchi qo'shimcha uchun quyidagi ikki muhim beigi xarakterli:

- 1) so'z o'zgaituvchi qo'shimcha — so'zning o'zgaradigan qismi;
- 2) so'z o'zgartuvchi qo'shimcha sintaktik vazifani bajaradi, ya'ni gapda so'zlarni bog'lash uchun xizmat qiladi,

Tushunchani o'zlashtirishga oid ishlarda o'qituvchi muayyan bir tushunchaning muhim belgilarini aniqlab oladi, dastur talabiga ko'ra, shu sinf o'quvchilarini tushunchaning qanday belgilari bilan tanishtirishni, foydalanganda yaxshi natija beradigan leksik materiallarni, metodik usul va vositalarni belgilab oladi.

Til materialini analiz qilish jarayonida o'rganiladigan tushunchaning muhim belgilari ajratiladi (tushuncha ustida ishlashning birinchi bosqichi), so'ng belgilar o'rtasidagi bog'lanish topiladi, bir tushunchaning xususiyati sifatida ular orasidagi o'zaro munosabati aniqlanadi, atama beriladi (tushuncha ustida ishlashning ikkinchi bosqichi). O'quvchilar o'rganilgan tushuncha mohiyatini anglashlari va bilimlarni nutq tajribasiga tatbiq etishlari uchun tushuncha ta'rifini aniq ifodalash ustida ishlanadi (tushuncha ustida ishlashning uchinchi bosqichi); to'rtinchi bosqichda o'rganilgan kategoriyani bilib olish uchun mashq qilinadi;

amaliy vazifani hal qilish maqsadida (fikrni aniq ifodalash, soʻzni va gapni toʻgʻri yozish uchun) oʻquvchilarda tushunchaga asoslanish koʻnikmasi shakllantiriladi.

Tilga oid tushunchalarni shakllantirish jarayoni shartli ravishda toʻrt bosqichga boʻlinadi:

Birinchi bosqich — tushunchaning muhim belgilarini ajratish maqsadida til materialini tahlil qilish. Bu bosqichda maʼlum soʻz va gaplarning leksik maʼnosidan kelib chiqib mavhumlashtirish amalga oshiriladi va shu til hodisasi, til kategoriyasi uchun umumiy hisoblangani ajratiladi. Oʻquvchilar tahlil qilish va mavhumlashtirish aqliy amalini bilib oladilar.

Ikkinchi bosqich - tushunchaning belgilarini umumlashtirish, ular orasidagi bogʻlanishni aniqlash(tushunchalarning ichki bogʻlanishini aniqlash), atamani berish. Oʻquvchilar taqqoslash va tarkib amalini bilib oladilar.

Uchinchi bosqich — tushuncha taʼrifini ifodalashni tushunish, belgilar mohiyatini va ular orasidagi bogʻlanishni aniqlash.

Toʻrtinchi bosqich yangi til materiali asosida oʻrganilayotgan tushunchani aniqlashtirish, bilim tajribaga tadbiq etiladigan mashqlar ishlash, oʻrganilayotgan tushunchaning ilgari oʻzlashtirilgan tushunchalar bilan bogʻlanishini aniqlash.

Koʻrsatilgan bosqichlarni "fe'l" grammatik tushunchasini shakllantirish jarayoni misolida koʻrib chiqaylik:

Tushuncha ustida ishlash til materialini tahlil qilish va tushunchaning muhim belgilarini aniqlashdan boshlanadi. Koʻpgina tekshirishlar, agar oʻquvchilar oʻqituvchi rahbarligida muayyan vazifani bajarish bilan dastlabki til materialini oʻzlari tuzsalar yoki tanlasalar, ularning analitik faoliyati samaradorligi ortishini koʻrsatdi. Masalan, oʻquvchilar harakatlarini kuzatish asosida gap tuzadilar. Darsda oʻquvchilarni feʼldan foydalanish va eʼtibor bilan yozishga undaydigan qulay nutqiy vaziyat yaratiladi. Ekskursiya, yaqinda koʻrilgan film, shu darsda koʻrsatilgan

diafilmning biror qismi, o‘qilgan hikoya, rasm materiali yuzasidan gaplar tuzish ham mumkin. Gap tuzishda fikrni aniq ifodalaydigan kerakli so‘z (fe‘l)ni jamoa bo‘lib topish imkonini beradigan vaziyat yaratish muhimdir. Masalan, mavzuni o‘rganishdan oldin o‘quvchilar bahorda tabiatda yuz beradigan o‘zgarishlarni kuzatadilar.

O‘qituvchi: — Bahorda tabiatda qanday o‘zgarishlar yuz beradi?

O‘quvchilar: - Kunlar isiydi.

O‘tlar ko‘karadi.

Daraxtlar kurtak chiqaradi.

Bodom gullaydi.

Dastlab o‘riklar gullaydi.

Olma keyinroq gullaydi.

O‘quvchilar o‘qituvchi tavsiya qilgan bir necha gapni izohlab yozadilar.

O‘qituvchi: — Narsaning harakatini ifodalash uchun siz qaysi so‘zlardan foydalandingiz? Ularning tagiga ikki to‘g‘ri chiziq chizing (O‘quvchilar vazifani bajaradilar).

Harakatni bildirgan so‘zlarga so‘roq bering va taqqoslang (O‘quvchilar nima qildi? nima qilyapti? nima qiladi? so‘roqlarini beradilar).

Endi darslikda fe‘l haqida nima deyilganini o‘qing.

Shaxs va narsaning harakatini bildirgan so‘zlar qanday ataladi, ular qanday so‘roqlarga javob bo‘ladi?

Bodom gulladi. Olma gullaydi gaplarini gap bo'laklariga ko'ra tahlil qiling (O'quvchilar eganing tagiga bir, kesimning tagiga ikki to'g'ri chiziq chizadilar).

Gulladi, gullaydi fe'llari gapda qaysi bo'lak vazifasida kelgan? (Kesim.)

Fe'l haqida nimalarni bilib oldingiz? Rejadan foydalanib ayting (umumlashtiring):

Fe'l nima? (So'z)

Nimani bildiradi? (Shaxs va narsaning harakatini)

Qaysi so'roqlarga javob bo'laai? (Nima qildi? nima qilyapti? nima qiladi?)

Qaysi gap bo'lagi vazifasida keladi? (Kesim)

Kitobdagi qoidada rejaning qaysilariga javob berilgan? Rejani o'qing va unga javob bering. O'quvchilar kitobdagi va qo'shimcha mashqlarni ishiydilar.

Fe'ldan boshqa yana qanday so'z turkumlarini bilasiz? (Ot, sifat, son, kishilik olmoshi)

So'zlarni taqqoslang: gul, gulli, gulladi. So'z turkumlari (ot, sifat, fe'l) bir-biridan qanday farqlanadi? (o'quvchilar rejadan foydalanib javob beradilar).

o'quvchilar mustaqil bir necha gap tuzadilar, ayrimlarini yozib, fe'llarning tagiga chizadilar.

Bu dars fragmentida tushuncha bilan tanishtirish jarayonining yuqoridagi to'rt bosqichi qisqa shaklda o'z aksini topgan. Biroq bu darsda o'quvchilar tushuncha bilan faqat tanishtirildi, uni o'zlashiirish uchun esa dasturda mavzuni o'rganishga ajratilgan barcha darslardagi mashqlar tizimini bajarish lozim. Mavzuni o'rganish jarayonida "Fe'l tushunchasi chuqurlashadi va kengayadi, o'quvchilar fe'lning yangi belgilarini o'rganadilar (fe'llarda bo'lishli va bo'lishsizlik, ularning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, fe'l zaraonlari). o'quvchilarda fe'llarni shaxs-son, zamon, bo'lishsizlik qo'shimchalari bilan o'zgartirish va fikr bayon etish

maqsadiga mos fe'l shakllaridan nutqda to'g'ri fodalanish konikmasi shakllantiriladi.

Tushunchani shakllantirish jarayonida so'zning leksik ma'nosi, Uning gap tarkibida boshqa so'zlar bilan birga kelgandagi ma'nosi asta-sekin aniqlanib, oydinlashtirilib boriladi, og'zaki va yozma nutqda so'zni uslubiy to'g'ri ishlatish ko'nikmasi orta boradi. Buning uchun o'quvchilar so'zning ko'p ma'noliligi, o'z va ko'chma ma'noda ishlatilishi, sinonim va antonim so'zlar bilan elementar tanishtiriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'rganilgan grammatik belgilarni amalga keng tatbiq etish va ulardan jonli nutqda aloqa maqsadida bevosita foydalanish uchun grammatik tushunchani shakllantirishda o'quvchilarda mavhumlashtirishni va so'zlar uchun xarakterli bo'lgan umumiy grammatik belgilarni sintezlashni o'stirish zarur, shuningdek, ular so'zning leksik ma'nosini chuqur bilishlariga erishish muhimdir. Bular o'quvchilarning nutqini o'stirish mohiyatini aks ettiradi, yani o'quvchilar nutqda so'zlardan amaliy foydalanishga, so'zning leksik ma'nosini tor tushunishdan chuqurroq tushunishga o'tadilar, so'zning leksik va grammatik ma'nolari bir-biriga ta'sir qilishini tushuna boshlaydilar, natijada nutqda so'zlardan ongli foydalanishga asos yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Roziqova O. va boshqalar. Ona tili didaktikasi. – T.: Yangi asr avlodi , 2005.
2. To'xliyev B. va boshqalar. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti , 2006.
3. Nazarov K. , Egamberdiyev B. O'zbek tili ishora-imlo qoidalari. – T.: O'qituvchi , 1996. – 79 b.
4. Boshlang'ich sinf ona tili darsliklari.

XXI ASR KO'NIKMALARINI BOSHLANG'ICH SINFLARDA ZAMONAVIY METODIKA HAMDA XALQARO TAJRIBALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH

Turobov Mamarajab Sodiq o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Tel: +998 90 247 06 17

E-mail: **turopovmamarajab@gmail.com**

Narzullayeva Mohinur Bahrom qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Tel: +99894 247 06 25

Mnarzullayeva874@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada XXI asr kompetensiyalarini boshlang'ich sinflarda rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik metodika hamda xalqaro tajribalar asosida ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida tanqidiy va kreativ tafakkur, kommunikativlik, hamkorlik, axborot-kommunikatsion savodxonlik kabi asosiy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan innovatsion ta'lim texnologiyalari hamda metodlar o'rganilgan. Xususan, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi ilg'or ta'lim tizimlarining tajribalari mahalliy sharoitga moslashtirilgan holda tahlil qilinib, ularni amaliyotga joriy etishning samarali yo'llari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning intellektual, ijtimoiy-psixologik va ijodiy salohiyatini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi hamda milliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashga hissa qo'shadi.

Kalit soʻzlar. XXI asr kompetensiyalari, zamonaviy pedagogik metodika, innovatsion taʼlim, kreativ tafakkur, xalqaro tajribalar, kommunikativlik, ijodiy salohiyat.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida taʼlim tizimi oldida yangi avlod sharoitlariga moslashgan, mustaqil fikrlovchi, kreativ, axborot-kommunikatsion texnologiyalarni puxta egallagan shaxslarni tarbiyalash dolzarb vazifaga aylangan.

Аннотация. В данной статье научно анализируется проблема формирования компетенций XXI века у учащихся начальной школы на основе современных педагогических методов и зарубежного опыта. В рамках исследования были изучены инновационные образовательные технологии и методики, направленные на развитие таких ключевых навыков, как критическое и творческое мышление, коммуникация, сотрудничество и информационно-коммуникационная грамотность. В частности, был проанализирован опыт передовых образовательных систем Финляндии, Сингапура и Южной Кореи с учетом местных условий и разработаны эффективные способы его внедрения на практике. Результаты исследования способствуют всестороннему развитию интеллектуального, социально-психологического и творческого потенциала учащихся в процессе начального образования и модернизации национальной системы образования.

Ключевые слова: компетенции XXI века, современные педагогические методы, инновационное образование, творческое мышление, зарубежный опыт, коммуникация, творческий потенциал. В современную эпоху глобализации и цифровой трансформации актуальной задачей системы образования стало воспитание людей, способных адаптироваться к условиям нового поколения, независимых мыслителей, творческих личностей, владеющих информационными и коммуникационными технологиями.

Abstract. This article scientifically analyzes the issue of developing 21st century competencies in primary grades based on modern pedagogical methods and international experience. Within the framework of the study, innovative educational technologies and methods aimed at developing key skills such as critical and creative thinking, communication, cooperation, and information and communication literacy were studied. In particular, the experiences of advanced education systems such as Finland, Singapore, and South Korea were analyzed in a way that was adapted to local conditions, and effective ways of implementing them in practice were developed. The results of the study serve the comprehensive development of the intellectual, socio-psychological, and creative potential of students in the process of primary education and contribute to the modernization of the national education system.

Keywords: 21st century competencies, modern pedagogical methods, innovative education, creative thinking, international experience, communication, creative potential.

In today's era of globalization and digital transformation, it has become an urgent task for the education system to educate individuals who are adaptable to the conditions of the new generation, independent thinkers, creative individuals, and proficient in information and communication technologies.

XXI asr kompetensiyalari, jumladan, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, hamkorlikda ishlash, axborot savodxonligi va muammolarni hal etish ko'nikmalari yosh avlodning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi va kelajakda raqobatbardosh bo'lishi uchun asosiy mezonlardan biri sifatida qaralmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichi ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda poydevor vazifasini bajaradi, chunki aynan shu davrda bolalarning tafakkur jarayonlari, ijodiy salohiyati va kommunikativ qobiliyatlari faol rivojlanadi. Shu munosabat bilan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, innovatsion o'qitish metodlarini qo'llash hamda ilg'or

xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish bugungi kun ta'lim islohotlarining muhim yo'nalishlaridan biridir. Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinflarda XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarini tahlil qilish, shuningdek, zamonaviy metodika hamda ilg'or xorijiy tajribalar asosida samarali taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

XXI asr ta'limi an'anaviy bilim berish konsepsiyasidan ko'ra kengroq maqsadlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy ta'lim paradigmasi shaxsni tayyor bilimlar majmuasiga emas, balki doimiy o'zgarib borayotgan axborot muhiti va mehnat bozori talablariga moslashishga qodir bo'lgan, kreativ, tanqidiy fikrlovchi, hamkorlikda ishlashni biladigan, kommunikativ va axborot savodxon shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilgan. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bu kompetensiyalarni shakllantirish uchun eng muhim poydevor hisoblanadi. Bu davrda o'quvchilarning kognitiv rivojlanishi, ijtimoiy-emotsional moslashuvi va ijodiy salohiyati eng yuqori sur'atlarda kechadi. Shu bois: Tanqidiy fikrlash – o'quvchilarda mantiqiy tahlil, dalillash va asoslangan qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Kreativlik – yangicha yechimlar topish, ijodiy yondashuv va innovatsion fikrlashga asos bo'ladi. Kommunikativlik – jamoada ishlash, fikr almashish va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Hamkorlik – ijtimoiy integratsiya va jamoaviy mas'uliyatni kuchaytiradi. Axborot-kommunikatsion savodxonlik – zamonaviy raqamli dunyoda mustaqil izlanish va o'rganish imkoniyatini kengaytiradi. Mazkur kompetensiyalarni shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, masalan, loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning), muammoli ta'lim (Problem-Based Learning), STEAM yondashuvi, interfaol metodlar va raqamli ta'lim vositalari muhim o'rin tutadi.

XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha ilg'or mamlakatlar ta'lim tizimi tajribalari quyidagicha tavsiflanadi: Finlyandiya tajribasi: integratsiyalashgan o'quv dasturlari, amaliy faoliyatga asoslangan darslar va mustaqil o'quv loyihalari orqali o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari rivojlantiriladi. O'quvchilar erkin muhitda o'rganish va o'z qiziqishlariga mos yo'nalishda chuqur

izlanish olib borish imkoniyatiga ega. Singapur modeli: STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni boshlang'ich bosqichdan boshlab tatbiq etish, o'quvchilarda mantiqiy fikrlash va texnologik savodxonlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilgan. Janubiy Koreya tajribasi: raqamli ta'lim resurslaridan keng foydalanish, gamifikatsiya (o'yinlashtirish) elementlarini qo'llash va ijodiy yondashuvni rag'batlantirish orqali o'quvchilarning motivatsiyasi oshiriladi. Yaponiya amaliyoti: kollektive masalalarni hal qilishga asoslangan guruh ishlari, kommunikativ vazifalar va milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan tarbiya usullari orqali hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, har bir mamlakat o'zining madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatlariga mos yondashuvlarni ishlab chiqqan bo'lsa-da, ularning barchasini birlashtirib turuvchi umumiy xususiyat – bu o'quvchini faol subyekt sifatida ko'rish, uni tayyor bilimni yodlovchi emas, balki izlanishchi, yaratuvchi va hamkor sifatida shakllantirishdir. Boshlang'ich ta'lim jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirish, balki ularning intellektual, ijtimoiy-psixologik hamda ijodiy salohiyatini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Mazkur jarayon ta'lim tizimining keyingi bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois boshlang'ich maktabda o'quvchilarning fikrlash qobiliyati, muammolarni hal qilish ko'nikmasi, kommunikativ madaniyati va ijodkorligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bunday yondashuv o'quvchilarni nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi, balki mustaqil fikrlovchi, jamiyatga foydali shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Ijtimoiy-psixologik rivojlanish esa jamoada ishlash, muloqot madaniyatini egallash, hissiy-intellektual muvozanatni saqlash kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi. Shu bilan birga, ijodiy salohiyatning rivojlanishi ularni kelgusida fan, madaniyat va texnologiya sohalarida yangilik yaratuvchi sifatida tayyorlaydi. Milliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida boshlang'ich ta'limga yangicha metodikalar, interfaol texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etish alohida

ahamiyatga ega. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirish, yosh avlodni zamonaviy dunyo talablariga mos ravishda tarbiyalashga yordam beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, XXI asr kompetensiyalarini boshlang'ich ta'limda rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Tanqidiy va kreativ fikrlash, kommunikativlik, hamkorlikda ishlash, axborot-kommunikatsion savodxonlik kabi kompetensiyalar o'quvchilarning nafaqat bilim olish jarayonini, balki ularning shaxsiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Xalqaro tajribalar (Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya va boshqalar) tahlili shuni tasdiqlaydiki, ilg'or mamlakatlar ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, loyiha asosida o'qitish, STEAM yondashuvi va raqamli ta'lim vositalarini keng qo'llash orqali yuqori natijalarga erishmoqda. Mazkur tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali:

boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash; o'qitish jarayonini interfaol va amaliyotga yo'naltirilgan shaklga keltirish; raqamli resurslardan samarali foydalanish; o'qituvchilarning metodik salohiyatini oshirish imkoniyatlari yuzaga keladi. Natijada, bu yondashuvlar kelajak avlodning intellektual, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishiga zamin yaratadi hamda milliy ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Partnership for 21st Century Learning. (2019). Framework for 21st Century Learning. Washington, DC: P21.
3. Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299–321.

4. Fullan, M., & Langworthy, M. (2014). A Rich Seam: How New Pedagogies Find Deep Learning. London: Pearson.
5. OECD. (2018). The Future of Education and Skills: Education 2030. Paris: OECD Publishing.
6. Ravshanov, S., & Jo'rayev, A. (2021). Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlarni qo'llashning nazariy asoslari. Ta'lim va Innovatsion Tadqiqotlar Jurnali, 3(2), 45–53.
7. Hasanov, B. (2022). STEAM yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ tafakkurni shakllantirish. Boshlang'ich Ta'lim Metodlari, 5(1), 61–69.
8. UNESCO. (2021). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO.
9. Kim, H., & Park, S. (2020). Gamification in Primary Education: Enhancing Motivation and Collaboration. International Journal of Educational Technology, 6(4), 112–119.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son qarori (2020 yil 6 noyabr) – “O'zbekiston Respublikasida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”.

**ONA TILI TA'LIMINING MODERNIZATSIYA JARAYONIDAGI O'RNI VA
AHAMIYATI**

Uzoqova Maftuna Abdirazzoqovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti “Pedagogika” kafedrasi o'qituvchisi

uzoqovamaftuna817@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumiy ta'lim tizimida ona tili ta'limini modernizatsiya qilishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Unda ona tili ta'limining maqsad va vazifalari, o'quvchilarda til kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rni hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Amaldagi darsliklar va o'quv dasturlari tahlil qilinib, mavjud muammolar ochib berilgan hamda ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar berilgan. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida tashkil etilgan tajriba darslari natijalari yangi metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: ona tili, ta'limni modernizatsiya qilish, til kompetensiyasi, o'quv dasturlari, innovatsion texnologiyalar, pedagogik jarayon.

Annotatsiya. В данной статье рассматриваются современные подходы к модернизации преподавания родного языка в системе общего образования. Особое внимание уделено анализу целей и задач преподавания родного языка, его роли в формировании языковой компетенции учащихся, а также внедрению инновационных педагогических технологий. Проведен анализ действующих учебников и программ, выявлены актуальные проблемы и предложены пути их решения. Результаты экспериментальных занятий на основе современных образовательных технологий подтверждают эффективность новых методов в развитии речевых и когнитивных навыков учащихся.

Ключевые слова: родной язык, модернизация образования, языковая компетенция, учебные программы, инновационные технологии, педагогический процесс.

Annotation . This article explores modern approaches to the modernization of mother tongue teaching in the general education system. Special emphasis is placed on analyzing the goals and objectives of mother tongue education, its role in developing students' language competence, and the integration of innovative pedagogical technologies. Current textbooks and curricula are analyzed to identify

key challenges and suggest solutions. The outcomes of experimental lessons based on modern educational technologies demonstrate the effectiveness of new methods in enhancing students' linguistic and cognitive skills.

Keywords: mother tongue, educational modernization, language competence, curricula, innovative technologies, pedagogical process.

Kirish. Bugungi globalashuv va raqamli taraqqiyot sharoitida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Chunki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyoti, yosh avlodning tafakkuri va dunyoqarashi bevosita ta'lim sifati bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan ona tili ta'limini modernizatsiya qilish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Ona tili – milliy o'zlikni ifodalovchi, tafakkurni shakllantiruvchi va ma'naviyatni yuksaltiruvchi asosiy vositadir. U nafaqat muloqot quroli, balki jamiyatning madaniy merosini, ma'naviy qadriyatlarini avloddan-avlodga yetkazuvchi muhim omildir. Shu bois, zamonaviy ta'lim jarayonida ona tili fanining o'рни va ahamiyatini qayta ko'rib chiqish, uni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi.

Modernizatsiya sharoitida ona tili ta'limini tashkil etish o'quvchilar nutq madaniyatini yuksaltirish, tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, raqobatbardosh shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, mazkur mavzuni tadqiq etish nazariy va amaliy ahamiyatga egadir.

Modernizatsiya tushunchasining ta'limdagi mazmuni

Modernizatsiya (lotincha *modernus* – zamonaviy, yangilangan) — mavjud tizimni zamon talablari asosida qayta tashkil etish, uni takomillashtirish va rivojlantirish jarayonidir. Ta'lim sohasida modernizatsiya tushunchasi o'quv jarayonini ilg'or

yutuqlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli imkoniyatlar asosida yangilashni anglatadi.

Ta'limdagi modernizatsiyaning asosiy mazmuni quyidagilardan iborat: o'quv dasturlari va standartlarini zamon talablariga moslashtirish, fanlararo integratsiyani kuchaytirish, kompetensiyaga asoslangan ta'lim modelini joriy etish, an'anaviy o'qitish usullarini interaktiv metodlar bilan uyg'unlashtirish, kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlar yaratish, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni qo'llash. raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish (elektron darsliklar, onlayn platformalar, sun'iy intellektdan foydalanish), ta'lim jarayonida multimedia, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalardan foydalanish, ta'lim muassasalarida zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy qilish, pedagoglarning malakasini muntazam oshirish, xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish.

Ta'limdagi modernizatsiya — bu o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni global axborot jamiyati talablariga mos kompetensiyalarga ega bo'lgan barkamol inson sifatida tarbiyalash jarayonidir.

Ona tili ta'limining maqsad va vazifalariga doir ilmiy-nazariy qarashlar. Ona tili ta'limi har qanday jamiyatda milliy qadriyatlarni saqlash, madaniyatni rivojlantirish va shaxsning intellektual salohiyatini yuksaltirishda muhim omil sifatida qaraladi. Ilmiy-nazariy qarashlarda uning **asosiy maqsadi** – o'quvchilarda **til kompetensiyasini shakllantirish**, ya'ni ona tilidan to'g'ri, ravon va ta'sirchan foydalanish, muloqot va fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

1. Ona tili ta'limining umumiy maqsadlari: O'quvchilarda tilni anglash va nutqiy savodxonlikni shakllantirish. Ona tilining fonetik, leksik va grammatik qonuniyatlarini o'rgatish orqali to'g'ri nutq madaniyatini rivojlantirish, O'quvchilarning fikrlash jarayonini boyitish, mustaqil va tanqidiy fikr bildirish ko'nikmalarini rivojlantirish. Til orqali milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarni singdirish, Vatanga sadoqat tuyg'ularini

mustahkamlash. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatini yuzaga chiqarish va ularni jamiyatda faol muloqotchi sifatida shakllantirish.

2. Ona tili ta'limining vazifalari: Savod o'rgatish va yozma nutqni rivojlantirish

– o'quvchilarning imlo, uslub va yozma savodxonligini ta'minlash. Nutq madaniyatini shakllantirish – to'g'ri talaffuz, adabiy til me'yorlari va muloqot odobiga amal qilishni o'rgatish. Tilni o'rganish orqali tafakkurni rivojlantirish – til bilimlari va mantiqiy fikrlash o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash. Matn bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish – tahlil qilish, qayta hikoya qilish, ijodiy yozuvlar yaratishga o'rgatish; Innovatsion va kommunikativ yondashuvni joriy etish – zamonaviy texnologiyalar orqali tilni samarali o'rgatish. O'quvchini hayotiy vaziyatlarda til vositalaridan foydalana olishga tayyorlash – kundalik muloqotdan tortib, rasmiy yozishmalargacha bo'lgan nutqiy ehtiyojlarni qondirish.

3. Ilmiy-nazariy qarashlarda yondashuvlar. Didaktik yondashuv – til o'qitish jarayonida nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni uyg'unlashtirish. Kommunikativ yondashuv – tilni muloqot vositasi sifatida o'rgatish, o'quvchining real hayotiy nutqiy faoliyatini rivojlantirish. Kompetensiyaviy yondashuv – ona tili ta'limining asosiy natijasi sifatida o'quvchining o'z bilimini qo'llash, muammoni hal qilish va muloqotda samarali ishtirok etish layoqatini shakllantirish. Madaniy-ma'naviy yondashuv – til orqali milliy qadriyatlarni singdirish, ma'naviyatni yuksaltirish.

Milliy va xorijiy adabiyotlarda ona tili ta'limini modernizatsiya qilishga oid qarashlar

Ona tili ta'limini modernizatsiya qilish masalasi so'nggi yillarda milliy hamda xorijiy ilmiy adabiyotlarda keng yoritilmoqda. Milliy tadqiqotlarda asosiy e'tibor ona tili darslarining mazmunini yangilash, o'quvchilarda kompetensiyaviy ko'nikmalarni shakllantirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish hamda ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan. Xususan, O'zbekistonlik olimlar (M. Jo'rayev, N. Mahmudov, A. G'ulomov va boshqalar) o'z ishlarida ona tili darslarining faqat grammatik bilimlar bilan chegaralanib qolmasdan,

o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydilar.

Xorijiy adabiyotlarda esa, masalan, Yevropa mamlakatlari, AQSh va Osiyo davlatlari tajribasida, ona tili ta'limi modernizatsiyasida kompetensiyaviy yondashuv asosiy mezon sifatida qoraladi. Til ta'limi faqat nazariy bilim berish emas, balki amaliy muloqot, tanqidiy fikrlash, madaniyatlararo muloqotga tayyorlashni ham o'z ichiga oladi. Shu bois, xorijiy olimlar (D. Hymes, M. Canale, M. Swain va boshqalar) til o'qitishda kommunikativ va faoliyatga yo'naltirilgan metodlarning afzalligini asoslab berishgan. Bu qarashlar milliy ta'lim tizimida ham asta-sekin joriy etilmoqda.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning o'rni

Zamonaviy ta'lim paradigmasida ona tili darslarining natijasi faqat bilim va ko'nikmalar bilan cheklanmaydi. Asosiy maqsad – o'quvchining til kompetensiyasini shakllantirishdir. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'quvchi o'rgangan bilimni turli hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi, muloqot jarayonida samarali foydalanishi talab qilinadi.

-Bu yondashuvning o'rni quyidagilarda ko'rinadi:

-Ona tili darslarida kommunikativ faoliyatga yo'naltirilgan topshiriqlarni qo'llash;

-O'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish;

-Nutq madaniyatini shakllantirish orqali jamiyatda faol muloqotchi shaxsni tarbiyalash;

-O'quvchining axborot izlash, uni qayta ishlash va taqdim etish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuv ona tili ta'limida o'quvchining shaxsiy faolligini oshirish, ta'limni hayotiy ehtiyojlar bilan bog'lash, mustaqil bilim olish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ona tili ta'limiga integratsiyasi

Ona tili darslarini modernizatsiya qilish jarayonida AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari)ning o'rnini alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim resurslari – elektron darsliklar, multimedia vositalari, interaktiv taqdimotlar, onlayn testlar va turli raqamli platformalar orqali o'quvchilarda nafaqat til bilimlari, balki mustaqil o'qish va o'rganish ko'nikmalari ham shakllanadi.

AKT integratsiyasining afzalliklari:

- **Ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi**, darslarni qiziqarli va interaktiv qiladi;
- **Individual o'qitish imkonini yaratadi**, ya'ni har bir o'quvchi o'z sur'atida mustaqil ishlashi mumkin;
- Ona tili ta'limida **multimodal matnlar bilan ishlashni o'rgatadi** (matn, audio, video, grafika);
- O'quvchilarda **axborot madaniyatini shakllantiradi**, manbalarni tanlash va ulardan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- Dars jarayonini **xalqaro ta'lim standartlariga** yaqinlashtiradi.

Shunday qilib, AKT ona tili ta'limining zamonaviy bosqichida bilimlarni interaktiv tarzda egallash, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish va ta'lim sifatini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Tadqiqotning ilmiy asoslari. Ona tili ta'limining modernizatsiya jarayonidagi o'rnini va ahamiyatini o'rganishda turli **ilmiy yondashuvlar** asos qilib olinadi. Ular tadqiqotning nazariy poydevorini tashkil etadi:

Didaktik yondashuv.Ona tili darslarini tashkil etishda ta'limning umumiy qonuniyatlari, didaktik prinsiplari (ilmiylik, tizimlilik, izchillik, ko'rgazmalilik, faollik va individuallashtirish)ga asoslanadi.Didaktik qarashlarga ko'ra, ta'lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki shaxsning aqliy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini ham ta'minlashi kerak.

Psixologik yondashuv.O'quvchilarning yosh xususiyatlari, bilish jarayonlari (idrok, xotira, tafakkur, diqqat, tasavvur) va motivatsiyasini hisobga oladi.Ona tili darslarida psixologik yondashuv asosida o'quvchilar mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muloqot ehtiyojini qondirishga yo'naltiriladi.

Pedagogik yondashuv.Ona tili ta'limini tashkil etishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, tarbiyaviy vazifalar va kommunikativ faoliyatni uyg'unlashtiradi.O'quvchi ta'lim jarayonida bilim oluvchi emas, balki faol sub'ekt sifatida qaraladi.Pedagogik yondashuv o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga asoslanadi.

Qo'llanilgan metodlar:Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalaniladi:Adabiyotlarni tahlil qilish.Ona tili ta'limi va modernizatsiya jarayoniga oid milliy va xorijiy ilmiy manbalar, maqolalar, darsliklar va o'quv qo'llanmalar o'rganiladi.

Mavzuga oid nazariy qarashlar qiyosiy tahlil qilinadi.

Kuzatuv va suhbat.Ona tili darslarining amaliy jarayoni kuzatilib, o'qituvchilar va o'quvchilarning faoliyati o'rganiladi.O'quvchilar va o'qituvchilar bilan suhbat o'tkazilib, ularning tajribasi, qiyinchiliklari va qarashlari tahlil qilinadi.

Tajriba-sinov ishlari.Ona tili darslarida innovatsion metodlar va AKT integratsiyasi asosida darslar tashkil etiladi.Tajriba va nazorat sinflari o'rtasida olingan natijalar qiyoslanadi.

Anketa va intervyu: O'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida so'rovnomalar tashkil qilinadi. Intervyu orqali ona tili ta'limidagi mavjud muammolar va takliflar aniqlanadi.

Ona tili ta'limini modernizatsiya qilishdagi dolzarb muammolar

Bugungi globallashuv davrida ona tili ta'limini modernizatsiya qilish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. Shu bilan birga, bir qator muammolar mavjud:

An'anaviy yondashuvning ustunligi – ko'p hollarda ona tili darslari grammatik bilimlarni berishga qaratilib, kommunikativ va ijodiy faoliyat yetarlicha rivojlantirilmaydi.

Darslik va o'quv dasturlarining takomillashmaganligi – mazmuniy jihatdan ko'plab mavzular o'quvchilar uchun qiziqarli emas yoki amaliy hayot bilan bog'lanmagan.

O'qituvchilarning metodik tayyorgarligi – ayrim pedagoglar innovatsion texnologiyalardan foydalanishga to'liq tayyor emas.

AKT vositalarining yetarlicha qo'llanilmasligi – elektron darsliklar, interaktiv platformalar amaliyotda to'liq ishlatilmayapti.

Baholash tizimining kamchiliklari – o'quvchilarning ijodiy fikrlash va muloqot ko'nikmalari emas, asosan nazariy bilimlari baholanadi.

Amaldagi darsliklar va o'quv dasturlarini tahlil qilish

Ona tili darsliklari va o'quv dasturlarining tahlili shuni ko'rsatadiki:

Ijobiy jihatlar: darsliklarda milliy qadriyatlar, adabiy til me'yorlari va nutqiy savodxonlikka oid mavzular keng yoritilgan.

Kamchiliklar:

matnlar va topshiriqlarda zamonaviy kommunikativ ehtiyojlar yetarli darajada aks etmagan;

o‘quvchilarning mustaqil izlanish, ijodkorlik va tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi topshiriqlar soni kam;

ayrim mavzular murakkab va takroriy bo‘lib, yosh xususiyatlariga mos kelmaydi;

kompetensiyaga asoslangan baholash tizimiga to‘liq moslashtirilmagan.

O‘quvchilarning til kompetensiyasini shakllantirishdagi samaradorlik ko‘rsatkichlari. Ona tili ta’limida o‘quvchilarning kompetensiyalarini baholashda quyidagi mezonlar muhim hisoblanadi:

Nutqiy kompetensiya – o‘quvchi ona tilida ravon, aniq va mazmunli muloqot qila olishi;

Lingvistik kompetensiya – grammatik qoidalarni to‘g‘ri qo‘llash, so‘z boyligidan samarali foydalanish;

Kommunikativ kompetensiya – turli nutqiy vaziyatlarda mos ravishda fikr bildirish va muloqot olib borish;

Ijodiy kompetensiya – matn yaratish, qayta hikoya qilish, erkin insho va og‘zaki nutqiy chiqishlar qilish;

Axborot kompetensiyasi – manbalarni topish, qayta ishlash va taqdim etish ko‘nikmalari.

Samaradorlik ko‘rsatkichlari shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy darslarda o‘quvchilar asosan lingvistik bilimlarni egallashga moyil bo‘lsa, innovatsion metodlar qo‘llanganda nutqiy va ijodiy kompetensiyalar tezroq shakllanadi.

Zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan tajriba darslarining natijalari

Tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatadiki, multimedia vositalari, interaktiv topshiriqlar va elektron ta'lim platformalari asosida o'tilgan darslarda o'quvchilarning faolligi sezilarli darajada oshadi:

- O'quvchilar matn bilan ishlashda mustaqillik ko'rsatadi, internet resurslaridan samarali foydalanadi.
- Interaktiv topshiriqlar ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.
- Guruhli ishlarda muloqot ko'nikmalari va hamkorlikda ishlash malakalari shakllanadi.
- Tajriba sinfida o'quvchilarning **nutqiy faolligi** nazorat sinfiga nisbatan 25–30 % yuqori ko'rsatkichni qayd etdi.
- O'quvchilar baholash jarayonida o'zini o'zi nazorat qilish va refleksiya qilish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Shunday qilib, zamonaviy texnologiyalardan foydalanilgan darslar o'quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirish, nutqiy savodxonlikni oshirish va ijodkorlikni shakllantirishda samarador vosita ekanligini tasdiqladi.

Xulosa

Ona tili ta'limining modernizatsiya jarayonidagi o'rni va ahamiyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy sharoitda til o'qitish faqat grammatik bilimlarni o'zlashtirish bilan chegaralanmay, balki o'quvchilarning nutqiy, kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilishi zarur.

Ilmiy-nazariy asoslar shuni ko'rsatadiki, ona tili ta'limi shaxsni intellektual, ma'naviy va ijtimoiy jihatdan rivojlantirishning muhim omili bo'lib, uni modernizatsiya qilish didaktik, psixologik va pedagogik yondashuvlarni uyg'un qo'llashni talab etadi.

Milliy va xorijiy adabiyotlar tahlili ona tili darslarining kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilishi, o'quvchilarning nutqiy faoliyati, tanqidiy fikrlash va ijodiy

yondashuvlarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishi ekanini ko'rsatdi.

Amaldagi darsliklar va dasturlar tahlili ularning mazmuni yetarli darajada boy bo'lishiga qaramay, zamonaviy kommunikativ ehtiyojlar va o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishda cheklanishlar mavjudligini aniqladi.

Tajriba-sinov ishlari natijalari zamonaviy texnologiyalar, interaktiv topshiriqlar va AKT vositalaridan foydalanilgan darslar o'quvchilarning faolligini oshirib, ularning til kompetensiyasini shakllantirishda samarali vosita ekanini ko'rsatdi.

Dolzarb muammolar – o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, baholash tizimidagi kamchiliklar va darsliklardagi takomillashtirish zaruriyatidir.

Umuman olganda, ona tili ta'limini modernizatsiya qilish – ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarda hayotiy va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, ularni zamonaviy jamiyatda faol muloqotchi sifatida tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois, bu jarayonni izchil davom ettirish va takomillashtirish bugungi ta'lim tizimining dolzarb vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Askarova, U. (2024). *Enhancing Linguistic Competence Through Mother Tongue Lessons in Primary Classes (2-grade mother tongue textbook)*. *Modern Science and Research*, 3(7), 84–87. [ИнЛубрапуу](#)
2. Boltayeva, B., & Shakarova, L. (2022). *Development of Mother Tongue Based Competences Outside the Classroom*. *International Journal of Scientific Trends*. scientifictrends.org
3. Islyamova, S. Y. (2025). *Competency-Based Approach: Transforming Assessment in Education*. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 3(3). [Web of Journals](#)
4. Jurayeva, T. U. (202x). *Competency-Based Approach in Higher Education and Prospects for The Development of The Uzbek Language*. *International Journal of Scientific Trends*. scientifictrends.org

5. Sadikov, E. (2024). *Teaching Pragmatic Competencies as a Methodical Problem in Uzbekistan*. *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education*, 2(10). multijournals.org
6. Pulotova, Y., & Olimova, S. U. (202x). *Interdisciplinary Integration of the Mother Tongue in the Primary Education System and its Importance*. *International Journal on Integrated Education*, 6(9). journals.researchparks.org
7. Nisanbaeva, A. K. (2023). *The Role of Modern Technologies in Teaching the Mother Tongue*. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 25, 66–69. [Genius Journals](http://GeniusJournals)
8. Shomurodova, O. G'. (2022). *Maktabda Ona Tili Predmeti va Uning Mazmunini Moddiylashtirish Darajalari*. *Pedagogs Jurnal*, 9(3), 68–70. pedagoglar.uz
9. Kertayeva, D. (2024). *Teaching Mother Tongue (State Language) with Interactive Methods and Unique Principles*. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences (JARTES)*, 3(1), 146-152. ijournal

INTEGRATIV YONDASHUVNING BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARINI HAL ETISHDAGI AHAMIYATI.

O'roqova Sharofatxon Saidqul qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida individual yondashuv va integrativ metodlarning ahamiyati yoritilgan. O'quvchilarning intellektual rivojlanishida fanga oid bilimlarni uyg'unlashtirish, o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishning nazariy asoslari va amaliy yondashuvlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: individual yondashuv, integrativ ta'lim, intellektual rivojlanish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, o'quvchi faolligi, fanni integratsiyalash.

Abstract: This article highlights the importance of an individual approach and integrative methods in the modern education system. The theoretical foundations and practical approaches to harmonizing subject knowledge in the intellectual development of students and organizing the educational process in a person-oriented manner are analyzed.

Keywords: individual approach, integrative education, intellectual development, person-oriented education, student activity, integration of science.

Аннотация: В статье подчеркивается важность индивидуального подхода и интегративных методов в современной системе образования. Проанализированы теоретические основы и практические подходы к интеграции научных знаний и организации процесса обучения с учетом личности в интеллектуальном развитии учащихся.

Ключевые слова: индивидуальный подход, интегративное образование, интеллектуальное развитие, личностно-ориентированное образование, активность учащихся, предметная интеграция.

KIRISH. Mustaqil O'zbekistonimiz kundan-kunga bo'y cho'zib, intellektual salohiyat, texnika jadallik bilan rivojlanayotgan bugungi davrda - "Bugun bitta kitob o'qigan bola, ertaga o'nta telefon ko'rib o'tirgan bolani boshqaradi" deya yurtboshimiz Sh.M. Mirziyoyev farzandlarimizning komil inson bo'lishlari uchun biz o'qituvchilar hamda ota-onalarining oldimizda turgan sharaflari va mas'uliyatli vazifani bajarishda har daqiqada sergak bo'lishimizni, ayniqsa sun'iy intellekt tobora rivojlanib borayotgan bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, kompleks muammolarni hal qila oladigan intellektual shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir.

Mana shunday ta'lim usullaridan biri individual yondashuvlik asosida kelajagimiz ishonchi bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual salohiyatini

oshirishdir. Bu vazifani samarali hal etishda individual yondashuv va integrativ ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi. "Individual" tushunchasi lotincha bo'lib, yakka tartibda yolg'iz va maxsus shug'ullanish ma'nolarini bildiradi. Aynan shu sababli individuallashtirilgan ta'lim shaxsga yo'naltirilgan o'quv va tadqiqot shakli bo'lib, unda har bir ta'lim oluvchi o'quv jarayonida faol ishtirok etadi. Mana shu jihati bilan individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Chunki unda yakka tartibda shug'ullanish ta'lim oluvchilarni faollashtiradi, ta'lim beruvchilarning uslubiy yondashuvini kuchaytiradi va ta'lim oluvchilarning o'quv-biluv malakasi asosiy diqqat markazida bo'ladi. Individual yondashuv – bu ta'lim jarayonida har bir o'quvchining bilish darajasi, psixologik xususiyatlari, ijtimoiy tajribasi, qiziqish va ehtiyojlari, o'rganish sur'ati hisobga olingan holda, unga mos o'quv uslublarini tanlab, shaxsiy yondashuv asosida ta'lim berish tizimidir, buning asosiy maqsadi har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini maksimal darajada ro'yobga chiqarishdan iborat.

ASOSIY QISM. Individual yondashuvning pedagogik mohiyati.

Individual yondashuv – bu har bir o'quvchining shaxsiy qobiliyatlari, intellektual salohiyati, qiziqishlari va o'rganish uslublarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdir. Bu yondashuv orqali:

- o'quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasi yaratiladi;
- mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi;
- o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiya kuchayadi.

O'quvchining rivojlanish trayektoriyasi — bu o'quvchining o'qish jarayonidagi individual o'sishi, bilim, ko'nikma va kompetensiyalarining bosqichma-bosqich rivojlanishini aks ettiruvchi yo'nalish yoki yo'l xaritasidir.

Asosiy jihatlaridan biri individuallik bu har bir o'quvchining rivojlanish trayektoriyasi uning shaxsiy qobiliyati, qiziqishi, tayyorgarlik darajasi va o'rganish sur'atiga qarab belgilanadi. Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinfiga qarab

bosqichlilik trayektoriyasiga o'tiladi bunda, o'quvchining bilim darajasi asta-sekin yuqorilab boradi. Maqsadga yo'naltirilganlik trayektoriyasi esa o'quvchining kelajakdagi ta'lim yoki kasbiy maqsadlariga muvofiq shakllantiriladi. Bunda monitoring va baholash jarayoni ham muhim sanalib, rivojlanish trayektoriyasi doimiy kuzatuv ostida bo'ladi — o'quvchining yutuqlari baholanadi va zarur bo'lsa, trayektoriya qayta ko'rib chiqiladi. Moslashtirish bosqichida ta'lim jarayoni o'quvchining rivojlanish trayektoriyasiga moslab moslashtiriladi — ya'ni kimlarga qo'shimcha yordam, boshqasiga esa ilg'or topshiriqlar beriladi. Xo'sh, unda integrativ yondashuvning mohiyati nima? Integrativ yondashuvning mohiyati va imkoniyatlari shundan iboratki, integrativ yondashuv — bu turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni hisobga olgan holda, bilimlarni yagona tizimda o'zaro uyg'unlashtirib o'qitish metodikasi hisoblanadi. Bu yondashuv orqali:

o'quvchilar mavzularni yaxlit tasavvur qiladi;

real hayotdagi muammolarga kompleks yondasha oladi;

fanlararo bog'liqlikni tushunish orqali ijodiy fikrlash rivojlanadi.

Individual yondashuvning o'ziga xoslik xususiyati, ta'lim oluvchi bilan istalgan vaqtda va muddatsiz shug'ullanish bilan belgilanadi. Unda ta'lim oluvchining imkoniyatlaridan kelib chiqib nazariy, amaliy va metodik mashg'ulotlar tashkil etiladi. Bunda mashg'ulotlarning shakli rang-barang bo'lishiga e'tibor qaratilib,

qaysi mashg'ulot shakli amaliy samara bersa, shu mashg'ulot turi tanlanadi.

Keyingi paytlarda ijtimoiy murakkab sharoitlar sababli mamlakatimiz ta'lim tizimiga ta'limning masofaviy va onlayn shakllari joriy etila boshlandi. Ta'limning

bu shakllari aslida individual yondashuv texnologiyasining asoslaridan hisoblanadi. Unga ko'ra, masofaviy ta'lim imkoniyatlaridan kelib chiqib, butun mamlakat miqyosida har bir ta'lim oluvchi bilan individual shug'ullanish imkoniyatlariga ega

bo‘linadi. Onlayn shakldagi ta’limda esa bevosita kompyuter, TV, radio kabi texnik vositalarning imkoniyatlariga tayangan holda ta’lim oluvchilar bilan virtual ta’limda shug‘ullaniladi. Ta’limning bu shakllari qiziqarliligi va demokratik qadriyatlarga asoslanishi bilan muhim ahamiyatga ega. Individual yondashuv texnologiyasining o‘ziga xoslik xususiyatida shuningdek, ta’lim beruvchilarning faol bo‘lishi ham taqozo etiladi. Chunki ta’lim beruvchilar o‘quv materiallarini avvaldan va yangi ma’lumotlar asosida tayyorlashi, ularni ta’lim oluvchilarga o‘z vaqtida yetkazishi hamda maxsus testlar vositasida ta’lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasini nazorat qilib borishi muhim hisoblanadi. Shu sababli keyingi paytlarda darsliklarning elektron shakllariga va ularning imkoniyatlariga asosiy e’tibor qaratilmoqda. E’tibor berilsa, individual yondashuv texnologiyasining o‘ziga xoslik xususiyatlaridan ta’lim oluvchi va ta’lim beruvchilarning teng faol bo‘lishi diqqat markazida bo‘ladi. Bu hol pedagogik tajribalarda muhim omillardan biri sifatida hisobga olib kelinmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI.

Integrativ yondashuv va individual rivojlanishning o‘zaro aloqasi shundan iboratki:

Individual yondashuv asosida ta’lim berilayotgan o‘quvchiga integratsiyalashgan bilimlar taqdim etilganda, u:

- o‘z bilimlarini mustahkamlab boradi;
- o‘z-o‘zini anglash, o‘z ustida ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- murakkab muammolarga ijodiy va tizimli yechim topishni o‘rganadi.

Individual yondashuv texnologiyasi bo‘yicha milliy pedagogikamiz tarixida

har bir ta’lim oluvchi bilan maxsus shug‘ullanish va ta’lim oluvchilarning sonini 5 - 7 nafardan oshirmaslik an’anasi asrlar davomida mavjud bo‘lib kelgan. Misol uchun, Abu Ali Ibn Sinoga (XI asr) boshlang‘ich va o‘rta maxsus ta’limni enagasi bergan. Ibn Sinoning eslashicha, u 14 yoshlarida enagasiga deydi: “negadir yoshligimda

ko‘zimga osmon chizich-chiziq holatda ko‘rinar edi”. Enagasi deydiki, “Siz 3-4 yoshlaringiz vaqtida uxlaganingizda yuzingizni to‘r bilan to‘sib qo‘yar edim”. Demak, Ibn Sino 3-4 yoshliklaridagi holatni eslashi bilan kuchli xotiraga ega ekanligini namoyon qilmoqda. Bu hol uning enagasining individual ta‘lim-tarbiyasi hosilasi edi. Shu jihatdan milliy pedagogikamiz tarixida individual yondashuv vositasida ta‘lim oluvchilarning xotirasi, tafakkuri va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini kutilgan darajada shakllantirishga erishilgan. Masalan, Mahmudxo‘ja Behbudiy (XX asr) o‘g‘li Mas‘udga 6 xorijiy tilni o‘rgatgan va u “Katta jug‘rofiya kitobi” asarida yozishicha, o‘g‘li Mas‘ud bilan shug‘ullanish jarayonida milliy pedagogikamizning xususiy metodlarini tajribadan o‘tkazgan. Shu sababli jadid pedagogi yangi tashkil etilgan jadid maktablarining har bir sinfida o‘quvchilarning 12 nafardan oshmasligini tavsiya qilgan. Ma‘lum bo‘ladiki, oliy pedagogik ta‘lim jarayonida individual yondashuv texnologiyasini joriy etish vositasida o‘quvchilarning kurslar kesimida miqdorini maqbullashtirib borish imkoniyatlari mavjud. Buning uchun oliy ta‘lim muassasalarining imkoniyatlari yetarli ekanligini eslatib o‘tish joiz. Individual yondashuv texnologiyasi bo‘yicha xorijiy mamlakatlarning ham o‘ziga xos tajribasi mavjud. Bunday tajribalar har bir mamlakatning ta‘lim ehtiyojidan kelib chiqib shakllantirilgan. Misol uchun, Finlandiyada har bir o‘qituvchi ko‘pi bilan 12 nafar ta‘lim oluvchi bilan shug‘ullanadi va bu hol har bir ta‘lim oluvchi bilan maxsus shug‘ullanish imkoniyatini beradi. Germaniyada individual ta‘lim pulli asosda amalga oshiriladi va unda ta‘lim oluvchining imkoniyatlaridan kelib chiqib ta‘limning pullik miqdori belgilanadi. Fransiyada har bir professor-o‘qituvchining maxsus kurslari vositasida individual ta‘lim amalga oshiriladi. Amerika Qo‘shma Shtatlarida ta‘lim oluvchilarning takliflariga asosan individual ta‘lim amalga oshiriladi va ta‘lim oluvchilar muayyan ta‘lim bosqichida xohlagan muddatgacha o‘qishi mumkin. Bularning barchasi har bir mamlakatda individual ta‘lim bo‘yicha o‘zining tajribasi mavjudligini ko‘rsatadi. Individual yondashuv texnologiyasi ta‘lim va tarbiya muammolarini ilmiy tadqiq etib borish bilan ham o‘ziga xos xususiyatga ega hisoblanadi. Bunda ta‘lim va tarbiyaning tezkor asosda hal etilishi mumkin bo‘lgan

muammolari bo'yicha qisqa muddatli ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshiriladi. Shu jihatdan ta'lim muassasasi o'rta maxsus yoki oliy pedagogik ta'lim muassasalariga muayyan muammoni hal etishning nazariy va metodik asoslari bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish taklifini bildirishi mumkin. Chunki eng asosiy va amaliy muammolar ta'limning quyi bosqichlarida tarkib topadi. Masalan, tabiiy fanlar (biologiya, kimyo, fizika) va matematika integratsiyasida o'quvchining ilmiy tafakkuri kuchayadi. Ijtimoiy fanlar (tarix, huquq, adabiyot) va til fanlarining integratsiyasi esa nutq madaniyati, analitik fikrlashni rivojlantiradi.

MATERIALLAR VA METODLAR.Quyidagi metodlar individual yondashuv va integrativ yondashuvni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi:

Loyihaviy faoliyat (project-based learning);

Muammo asosida o'qitish (problem-based learning);

Tahliliy-muammoli savollar asosida muloqotli darslar;

Fanlararo loyihalar va tanlovlar tashkil etish.

TAHLIL VA NATIJALAR.Individual yondashuv asosida o'quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltirishda integrativ ta'lim yondashuvi samarali usullardan biri hisoblanadi. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda shunga amin bo'ldikki, tarixiy davrlardan to bugungi kungacha individual yondashuvning o'ziga xos usullarini hamda integrativ yondashuvni bir-biriga uyg'unligini ko'rib o'tdik. Bu yondashuv nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ular orasida shaxsiy intellektual o'sishni rag'batlantirish imkonini beradi. Kelajakda raqobatbardosh, keng fikrlovchi shaxsni shakllantirishda ushbu ikki yondashuv uyg'unligi asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA.Bugungi ta'lim jarayonida integrativ yondashuv orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Integratsiya — bu fanlararo aloqadorlikni yo'lga qo'yish, o'quvchilarda

uzviy va tizimli tafakkurni shakllantirish imkonini beruvchi pedagogik yondashuvdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalarning tafakkuri, xotirasi, kuzatuvchanligi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish qobiliyatlari shakllanib boradi. Shunday sharoitda integrativ yondashuv o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi, ularni mustaqil fikrlashga, muammoli vaziyatlarni kompleks tahlil qilishga o'rgatadi. Integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslar bolalarda o'zaro bog'liq bilimlar asosida tafakkur yuritish, har xil fanlar doirasidagi ma'lumotlarni bir butun sifatida qabul qilish, o'z fikrini asoslash, xulosa chiqarish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning nafaqat intellektual rivojlanishiga, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan ham o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinfda o'quv jarayoniga integratsiyalashgan yondashuvni joriy etish orqali o'qituvchilar darslarni hayotiy, mazmunli va o'quvchiga yaqin holatda tashkil etishlari mumkin. Bu esa nafaqat bilim sifatini, balki o'quvchining o'zini namoyon qilish, savol berish, mustaqil izlanish olib borish qobiliyatini ham kuchaytiradi.

TAKLIFLAR. Ushbu mavzuning dolzarbligidan kelib chiqib, aynan Integrativ yondashuvga moslashtirilgan o'quv rejalari va darsliklarni ishlab chiqish kerak. Har bir fan doirasida boshqa fanlar bilan bog'liq mavzularni o'z ichiga olgan topshiriqlar ko'zda tutilishi zarur. Hamda o'qituvchilarning malakasini oshirish ya'ni Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun integratsiyalashgan darslarni loyihalash va olib borish bo'yicha maxsus seminar-treninglar tashkil etilishi kerak. Darslarda fanlararo bog'liqlikni yaratish uchun innovatsion metodlar (STEAM yondashuvi, loyihaviy ta'lim, muammoli o'qitish)ni qo'llash o'rgatilishi lozim. Darslik va metodik qo'llanmalarni takomillashtirish ya'ni darsliklarda hayotiy misollar, interaktiv topshiriqlar, turli fanlarga oid bilimlarni uyg'unlashtiruvchi mashqlar ko'proq berilishi kerak. O'quvchilarning intellektual salohiyatini aniqlash va rivojlantirishga yo'naltirilgan diagnostik materiallar ishlab chiqilishi lozim. Multidisiplinar loyiha ishlarini joriy etish: Boshlang'ich sinflarda kichik

loyiha ishlari tashkil etilib, o'quvchilar turli fanlar doirasidagi bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishlari zarur. Texnologiyalardan samarali foydalanish ya'ni Integratsiyalashgan ta'limda raqamli vositalar, interaktiv platformalar, o'quv dasturlaridan foydalangan holda bolalarning qiziqishini oshirish va individual ishlash imkoniyatlarini yaratish kerak. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish bunda, ota-onalarga integrativ yondashuvning mazmuni va foydasi haqida ma'lumot berish, ularni ta'lim jarayoniga jalb qilish muhimdir. Uyda ham farzandining intellektual o'sishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalar berilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Individual yondashuv texnologiyasi asosida boshlang'ich ta'lim menejerlarini tayyorlash metodikasi (Monografiya). Onaxon Jabborova. «Zebo prints»-2023
2. O'zbek pedagogik antologiyasi.-Toshkent,1993.
3. Sharofat, O. R. (2023, May). Electronic learning resources and requirements for their creation. In International Scientific and Practical Conference on Algorithms and Current Problems of Programming.
4. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.
5. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.1.
6. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.1.

7. Butayorova M. The Importance Of Positive Relationships In The Formation Of The Personality Of Primary School Students //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B11. – C. 121-125.
- 8.Sh. A. Boshbekova (2010) - "Pedagogik psixologiya" (Pedagogik-psixologik asoslar va individual yondashuvlar).
9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. Methodological Bases For The Use Of Modern Teaching Technologies In The Lessons Of The Native Language In Primary Grades //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91.
10. Raupova S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining aniq va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini shakllantirishda ilg'or xorijiy tajribalar //Interpretation and researches. – 2024. – T. 1. – №. 1.
11. Sojida R., Maftuna I. On the skills of preparing primary school students for the tests of the timss international control program //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 6. – №. 1. – C. 313-315.
12. Xudaykulova, S. (2024). TEXNIK IJODKORLIKNING HOZIRGI HOLATI. Research and Implementation. ИЗВЛЕЧЕНО ОТ <https://rai-journal.uz/index.php/rai/article/view/520/>
13. Xudaykulova, S. (2024). DARAJALI GEOMETRIYA - KO'PHADLAR VA NORMAL KONUSLAR. Interpretation and Researches, 1(1). ИЗВЛЕЧЕНО ОТ <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2496>

XXI asr ko'nikmalari-boshlang'ich ta'lim tizimida bosh omil.

To'rayeva Sayyora Sattorovna

“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XXI asr ko'nikmalari-boshlang'ich ta'lim tizimida bosh omil ekanligi haqida fikr yuritilgan. Boshlang'ich sinflarda kreativ fikrlash masalalari ayrim mavzular orqali tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: XXI asr, ko'nikma, zamonaviy yondoshuv, kontent, kreativlik, vatan madhi, noodatiy fikrlash, daxldorlik, tanqidiy fikrlash, konsepsiya, innovatsiya.

Annotation: This article discusses the fact that 21st-century skills are a key factor in the primary education system. Issues of creative thinking in primary grades are analyzed through certain topics.

Keywords: 21st century, skill, modern approach, content, creativity, praise of the homeland, unconventional thinking, engagement, critical thinking, concept, innovation.

Аннотация: в данной статье рассматривается, что навыки XXI века являются главным фактором в системе начального образования. Вопросы креативного мышления в начальных классах анализируются через отдельные темы.

Ключевые слова: XXI век, навык, современный подход, контент, креативность, гимн Родине, нестандартное мышление, причастность, критическое мышление, концепция, инновация.

I.Kirish: "...Zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oya, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi.

Innovatsiya –buyuk kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsiyon g'oyalar va innavatsiyon yondoshuvlar asosida boshlashimiz kerak [1.1-2 betlar].

Ma'lumki boshlang'ich ta'lim shaxs shakllanishi davrining eng muhim bosqichi hisoblanadi. Bu davr bolaning ong ostida, olamni anglash, tassavur va bilimlar poydevorini tiklash pallasi bo'lgani uhun ham nozik e'tibor talab etadi.

Ayni shu pallada bola o'zida o'quvchi shaxsini yaratadi. Maktabga va ta'lim olishga nisbatan qiziqishni va mehrni tuyadi. Ilm yo'lidagi kelgusi natijalar uchun kuch to'plashni boshlaydi. Bu esa zamonaviy pedagogika oldidagi murakkab vazifa sifatida goyaviy, ma'rifiy va tarbiyaviy saviyasiga jiddiy ta'sir etadi.

“.....O'tgan asr boshlarida qizg'in faoliyat olib borgan jasur ajdodlarimiz taraqqiyot va farovonlikka faqatgina ilm-ma'rifat orqali erishish mumkinligini yaxshi anglab etganlar. Ularning peshqadam vakillaridan biri Abdullo Avloniy:

Ey millat,uxlama,ilm olur chog'i,

Har millat ilm oldi,yondi chirog'i ,-degan da'vatkor satrlari ham shundan dalolat beradi [2. 69 – bet].

II.Muxokama: Boshlang'ich ta'lim tizimining eng muhim maqsadi keyingi ta'limning mustahkam poydevorini yaratish, ularning o'quv va bilish faoliyatini mustaqil boshqarish malakalarini rivojlantirishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da o'qitish metodikasini takomillashtirish vazifasi yuklatilgan.

Xususan ilg'or xorijiy tajribalar asosida 1-4 sinf darsliklari XXI asr ko'nikmalari asosida tayyorlandi. Yangi tajriba bilan esa o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, o'z fikrini bayon eta olishiga e'tibor qaratildi. XXI asr ko'nikmalaridan biri kreativ

fikrlash bo‘lib, o‘z maqsadlariga erishish yo‘lida, yangiliklarga qo‘l urishi , noodatiy qarorlar qabul qilishi hamda iqtirochilik ko‘nikmalarini o‘rgatishni maqsad qilib qo‘ygan. Bu metodologiya bolalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Ushbu ko‘nikma asosida tasavvur etish, yangi g‘oyalarni izlab topish, g‘oyalarni ilgari surish, yangi dalillar ,ma’lumotlar etishmasligini ta’kidlash va o‘z g‘oyalrini shakllantirish, boshqalarning g‘oyalarini rivojlantirish, taxmin va mulohazalarini baholash, guruh maqsadlarini qabul qilish va umumiy natijalarni baholash kabi ko‘nikmalar o‘rin oladi.

Ma’lumki bunday ko‘nikmalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil o‘qish va boshqalar bilan tadqiqot olib borish hamda o‘z imkoniyatlarini namoyon qilishga zamin yaratadi. Maktabdagi har bir dars o‘quvchilarni fan mazmunini o‘zlashtirish emas, balki mustaqil bilim oladigan va qobiliyatlarini mustaqi rivojlantiradigan jarayonga aylanishi kerak.

III. Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

“Kreatib fikrlash –ijodiy tafakkur va yangilik yaratish , shakllantirish qobiliyatini beradi”[2-11bet]. Bunda o‘quvchilar maqsadiga erishish yo‘lida zamonaviy yondoshvlarin o‘rganadi, innovasiyon yechimlarni ishlab chiqadi hamda ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmasiga ega bo‘ladi. Kreativ fikrlash insonga XXI asr jamiyatida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun kerakli bo‘lgan muhim kompetentsiyalardan biridir.

“XXI asr ko‘nikmalari” yoki “XXI asr kompetensiyalari” deb ataladigan bu kompetensiyalar muttasil o‘zgarib borayotgan, biz bilgan kasblar yo‘qolib, yangi mutaxassisliklar paydo bo‘layotgan, globallashgan, mavjud ma’lumot hajmi har soniyada bir necha barobarga oshib borayotgan, raqamlashgan jamiyatda moslasha olish va o‘z o‘rnini topish uchun juda muhimdir.

4-sinf Tarbiya darsligidagi “Vatan madhi “ mavzusini yoritishda o‘quvchilarga vatanga daxldorlik tuyg‘ularini namoyon etish maqsadida kreativ ko‘nikmalarini

ro'yobga chiqarish uchun zamin yaratiladi. O'quvchilarga mazkur mavzu asosida vatan menga nima berdi g'oyaini emas, balkim men vatanga nima berdim g'oyasi singdirish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

O'quvchilarga quyidagi motivasion savollar bilan murojaat qilish lozim.

Masalan:

-Vatanning senga uning tuprog'ida yashash imkoniyatini berdi.Sen nima bera olasan.

-Nima sababdan Vatanni onaga qiyoslashadi.

-Vatan ostonadan boshlanadi,- degan fikrga munosabatingiz.

-Vatan haqida oilangiz bilan suhbatlashganmisiz?

-Vatan haqida qanday rivoyat yoki hikoya bilasiz?

-Vatan oldidagi burch, o'z uyingni o'zing asra iborasiga munosabatingiz?

-Vatanparvarlikning namoyon bo'lishi

-Vatan haqida maqollar bilasizmi?

4. Natijalar:

XXI asr ko'nikmalari ta'lim tizimida yod olishga yo'naltirilgan kontent o'rniga, o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab quvvatlovchi muhim ko'nikmalarni shakllantirishni o'z oldiga maqsda qilib qo'ymoqda.

An'anaviy ta'limda nima, qachon, qayerda savollariga savollariga javob topilar, bu o'quvchining xotirasini rivojlantirar edi.

Ko'nikma shakllanmaganligi hisobiga bolalar hayotda duch keladigan muammolarga javob topa olmasligi mumkin. Agar o'quvchida muammolarga keng

qamrovli yechimlarni topishga ko'nikmalar shakllantirilsa, muammog duch kelganda unga qanday yechim topish ustida bosh qotiradi. Ma'suliyat, ishtiyoq, tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, muammoga o'ziga uslubda yechim topish kabi ko'nikmalar asosida shaxs xarakteri shakllanadi.

5. Xulosa:

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich sinflarda kreativ ko'nikmlarni shakllantirish quyidagi natijalarga olib keladi.

- o'quvchining o'rganish jarayonini boyitadi;
- o'quvchilarda bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi;
- o'quvchilarda mavzuni o'rganishga ishtiyoq uyg'otadi;
- o'quvchilarning o'z shaxsiy bilim va dunyoqarashini shakllantirish imkonini kengaytiradi;
- o'quvchilarning axborotlarni tahlil qilish ko'nikmasini shakllantiradi;
- o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlashda zarur bilimlarni beradi;
- o'quvchilar tasavvurini kengaytiradi;
- o'quvchilarning **tasavvurini kengaytiradi;**
- kreativ va tanqidiy fikrlashni shakllantiradi;**
- XXI asr ko'nikmalaridan **ijodkorlik, muammo yechish va muloqotni rivojlantiradi.**

XXI asr ko'nikmalari yosh avlodni raqobatbardosh, yurt taqdiriga daxldor insonlar qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi.2017 yil,xalq so'zi.1-2 betlar.
2. Mirziyoyev Sh.M.Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston,2024 yil,O'zbekiston nashriyoti, 69-bet.
3. Mirziyoyev Sh.M. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, 2019 yil 29 aprel PF-5712-sonli farmoni
4. R.Ishmuhamedov.M.Yo'ldoshev.Ta'lim va tarbiyada innovatsiyon pedagogik texnologiyalar.2013 yil.
- 5.4-sinf "Tarbiya" fani darsligi,O'zbekiston nashriyoti, 4-7 betlar

Boshlang'ich ta'limda integrativ yondashuv: mohiyat va pedagogik ahamiyati

Matupayeva Shohsanam Zaripboy qizi

CHDPU Maxsus pedagogika kafedrasi v.b dotsent

Telefon:+998977416888

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda integrativ yondashuvning mohiyati va pedagogik ahamiyati yoritilgan. Integratsiya o'quv jarayonida fanlararo bog'liqlikni ta'minlash, bilimlarni yaxlit holda shakllantirish va o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Shuningdek, integrativ yondashuvning psixologik, didaktik va metodologik asoslari hamda u orqali o'quvchilarda ijodiy fikrlash, mustaqil izlanish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Аннотация

В данной статье раскрыта сущность и педагогическое значение интегративного подхода в начальном образовании. Обосновано, что интеграция способствует обеспечению межпредметных связей в учебном процессе, формированию целостных знаний и развитию мышления учащихся. Также рассмотрены психологические, дидактические и методологические основы интегративного подхода, а также возможности его применения для развития у учащихся творческого мышления, самостоятельного поиска и практических навыков. В исследовании показано значение интегративного подхода в повышении эффективности обучения, социальной активности и всестороннего развития учащихся.

Abstract

This article explores the essence and pedagogical significance of the integrative approach in primary education. It is substantiated that integration ensures interdisciplinary connections in the learning process, contributes to the formation of holistic knowledge, and fosters the development of students' thinking. The article also analyzes the psychological, didactic, and methodological foundations of the integrative approach, as well as its potential for developing students' creative thinking, independent inquiry, and practical skills. The study highlights the role of the integrative approach in enhancing the effectiveness of education, increasing students' social activity, and supporting their comprehensive development.

Kalit soʻzlar:

boshlangʻich taʼlim, integrativ yondashuv, fanlararo bogʻliqlik, taʼlim samaradorligi, didaktik asoslar, pedagogik ahamiyat, ijodiy fikrlash, ijtimoiy faollik.

Ключевые слова

интегративный подход, начальное образование, педагогическое значение, межпредметные связи, творческое мышление, самостоятельный поиск, практические навыки, всестороннее развитие

Keywords

integrative approach, primary education, pedagogical significance, interdisciplinary connections, creative thinking, independent inquiry, practical skills, holistic development

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida fanlar mazmunini o'zaro uyg'unlashtirish va o'quvchilar ongida yaxlit tasavvurni shakllantirishga qaratilgan integrativ yondashuvning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Integratsiya ta'lim jarayonida fanlar o'rtasidagi chegaralarni qisman yo'qotish, umumiy bilimlar tizimini uyg'un holda taqdim etish va o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish imkonini yaratadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida integrativ yondashuvning asosiy mohiyati – bu bolalarda tabiat, jamiyat va inson hayoti haqida yaxlit, tizimli va mantiqiy bog'liq bilimlarni shakllantirishdan iborat. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilari dunyoning turli sohalarini alohida fanlar doirasida emas, balki umumiy va hayotiy voqelik sifatida idrok etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Integrativ yondashuv g'oyasi pedagogika fanida yangi hodisa emas. J. Dewey, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, V.V. Davydov kabi olimlar o'quv faoliyatini tashkil etishda fanlararo aloqadorlik, bilimlarning yaxlitligi va amaliyot bilan bog'liqligiga alohida e'tibor qaratgan. So'nggi yillarda xorijiy tadqiqotlarda (C. Beane, H. Jacobs va boshqalar) integratsiyaning ta'lim sifatini oshirishdagi metodologik asoslari keng yoritilmoqda.

O'zbek pedagogikasida esa A. Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot masalasidir" degan fikrida ham ta'limning yaxlitligi g'oyasi mujassam. Mahalliy olimlar (N. To'raqulov, R. Yusupov, Sh. Jo'raev va b.) integrativ yondashuvning boshlang'ich ta'limda qo'llanilishi orqali o'quvchilarda ijodiy tafakkur, mustaqil izlanish va kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlarini asoslab berganlar.

Metodologik jihatdan integratsiya ta'lim jarayonida fanlararo bog'liqlikni aniqlash, bilimlarni tizimlashtirish, shuningdek, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos metodlarni tanlashni talab etadi.

Muhokama

Integrativ yondashuv boshlang'ich ta'limda o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Bunda:

- **Fanlararo bog'lanish** – o'quvchilarni turli fanlar bilimlarini yagona kontekstda anglashga o'rgatadi;
- **Ijodiy tafakkurni rivojlantirish** – o'quvchilarni muammoli vaziyatlarni hal qilishga yo'naltiradi;
- **Amaliyot bilan bog'liqlik** – bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasini hosil qiladi.

Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash joizki, integratsiya faqat metod emas, balki ta'lim mazmunini tashkil etishning strategiyasi sifatida qaralishi kerak. U o'qituvchidan yangicha yondashuv, ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqish va interfaol metodlardan foydalanishni talab qiladi.

Integrativ yondashuv quyidagi ilmiy-pedagogik asoslarga tayanadi:

- Psixologik asoslar: bolalarning yosh xususiyatlari ularning bilimlarni yaxlit holda qabul qilishga moyilligini ko'rsatadi.
- Didaktik asoslar: fanlar mazmunidagi umumiy g'oya va tushunchalarni uyg'unlashtirish o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.
- Metodologik asoslar: turli fanlar o'rtasidagi aloqadorlikni o'rnatish orqali kompleks bilim va ko'nikmalar shakllanadi.

4. Natijalar

Integrativ yondashuv boshlang'ich ta'limda quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O'quvchilarda tabiat, jamiyat va texnologiyalar o'rtasidagi uzviylik haqida to'liq tasavvur hosil qiladi.
2. Ta'lim jarayonini hayotiy tajriba bilan uyg'unlashtirish orqali bilimlarning amaliy qimmatini oshiradi.
3. Kreativ fikrlash, ijodkorlik va mustaqil izlanish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
4. O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi va ijtimoiy faolligini ta'minlaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

- integrativ yondashuv qo'llanilganda o'quvchilar bilimlarni yaxlit holda egallaydi;
- fanlarga qiziqish oshadi va o'quv motivatsiyasi mustahkamlanadi;
- mustaqil izlanish, tahliliy va ijodiy fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi;
- ta'lim jarayonida shaxsiy kompetensiyalar (kommunikativ, axborotli, ijtimoiy va boshqalar) shakllanadi.

5. Xulosa

Boshlang'ich ta'limda integrativ yondashuv o'quv jarayonini samarali tashkil etish, fanlararo bog'liqlikni ta'minlash, o'quvchilarda ijodiy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. U nafaqat bilimlarning yaxlitligi, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy hayotga tayyorlanishida ham katta ahamiyatga ega. Shuning uchun boshlang'ich ta'lim metodikasida integrativ yondashuvni keng joriy etish pedagogik zaruratdir.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda integrativ yondashuv – bu ta'limiy jarayonni nafaqat samarali, balki mazmun jihatidan ham boy qilishga xizmat qiladigan ilmiy-metodik yo'nalish bo'lib, u o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish,

bilimlarni hayotiy voqelik bilan bog'lash va o'quv jarayonini innovatsion asosda tashkil etish imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov Q., Yusupova N. Boshlang'ich ta'limda integratsiyaning nazariy-metodik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 176 b.
2. Mahmudova D. Integrativ yondashuv asosida dars samaradorligini oshirish yo'llari // Boshlang'ich ta'lim, 2021, №2. – B. 45–49.
3. Xalikov A. Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonida integratsiyaning didaktik imkoniyatlari // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 2022, №3. – B. 87–92.

O'QUVCHILARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY INNOVATSION MODELLARI

Maxmudov Abdiqodir Yusupovich,

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi metodik xizmat ko'rsatish
bo'limi metodisti

ANNOTATSIYA

Maqolada jamiyatning barqaror rivojlanishi va ta'lim amaliyotini o'zgartirishning asosiy omili sifatida o'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishning zamonaviy innovatsion modellari ko'rib chiqiladi. Muallif ekologik ta'limning an'anaviy kognitiv yo'naltirilgan shakllaridan fanlararo, amaliy yo'naltirilganlik va ta'lim muhitini raqamlashtirishga asoslangan kompleks integrativ yondashuvlarga o'tishning dolzarbligini asoslaydi.

Maqolada loyihaga asoslangan tadqiqot faoliyati, STEAM texnologiyalari, raqamli ta'lim platformalari, ekologik-ijtimoiy sheriklik va o'yin o'tkazish amaliyotlari kabi innovatsion modellar tahlil qilinadi va tizimlashtiriladi.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, innovatsion modellar, o‘quvchilar, barqaror rivojlanish, loyihaga asoslangan ta’lim, STEAM, raqamli muhit, o‘yinlashtirish.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются современные инновационные модели формирования экологической культуры учащихся как ключевого фактора устойчивого развития общества и изменения образовательных практик. Обосновывается актуальность перехода от традиционных когнитивно-ориентированных форм экологического образования к комплексным интегративным подходам, основанным на междисциплинарности, практико-ориентированности и цифровизации образовательной среды.

В статье анализируются и систематизируются такие инновационные модели, как проектная исследовательская деятельность, STEAM-технологии, цифровые образовательные платформы, эколого-социальное партнерство и игровые практики.

Ключевые слова: экологическая культура, инновационные модели, учащиеся, устойчивое развитие, проектное образование, STEAM, цифровая среда, геймификация.

ANNOTATION

The article considers modern innovative models of forming students' ecological culture as a key factor in sustainable development of society and changing educational practices. The author justifies the urgency of the transition from traditional cognitively oriented forms of environmental education to complex integrative approaches based on interdisciplinary, practical orientation and digitalization of the educational environment.

The article analyzes and systematizes such innovative models as project-based research activities, STEAM technologies, digital educational platforms, ecological-social partnerships and gaming practices.

Keywords: ecological culture, innovative models, students, sustainable development, project-based education, STEAM, digital environment, gamification.

XXI-asrda o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish muammosi barqaror rivojlanish, iqlim o‘zgarishi va tabiiy resurslarning kamayishi global muammolari munosabati bilan alohida ahamiyatga ega bo‘ldi. Zamonaviy ta’lim tizimlari nafaqat atrof–muhit to‘g‘risida bilim berish, balki o‘quvchilarning tabiatga qadriyatli munosabatini rivojlantirish, ekologik mas’uliyatli xatti–harakatlarning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish va inson faoliyatining oqibatlari to‘g‘risida tanqidiy fikrlash zarurligiga duch kelmoqda.

Ekologik ta’limning asosan kognitiv yondashuvga asoslangan an’anaviy shakllari bugungi kunda ekologik madaniyatning har tomonlama rivojlanishini ta’minlamaydi. Raqamlashtirish, globallashtirish va ta’lim makonini o‘zgartirish sharoitida ilmiy bilimlar, amaliy faoliyat va shaxsiy rivojlanishni birlashtira oladigan innovatsion modellar birinchi o‘ringa chiqadi. Shu nuqtai nazardan, o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning zamonaviy innovatsion modellarini o‘rganish dolzarb bo‘lib bormoqda, chunki u eng samarali pedagogik strategiyalarni aniqlash imkonini beradi[1, 65-bet].

Ekologik madaniyat – bu tabiat va uning qonuniyatlari, qadriyat yo‘nalishlari, atrof–muhitga hissiy–axloqiy munosabati va hayot sifatini saqlash va yaxshilash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar to‘g‘risidagi bilimlar tizimini o‘z ichiga olgan shaxsning integral ta’limi[2, 32-bet]. U shaxsning ekologik maqsadga muvofiqlik va barqaror rivojlanish tamoyillari asosida harakat qilish qobiliyatida ifodalanadi.

Tadqiqotlariga ko‘ra, ekologik madaniyat kognitiv, aksiologik va faoliyat komponentlarini o‘z ichiga oladi [2, 112-bet]. Kognitiv komponent ekologik

bilimlar darajasini, aksiologik komponent qiymat yoʻnalishlari tizimini, faoliyat komponenti esa ekologik jihatdan sogʻlom xatti–harakatlarning amaliy amalga oshirilishini aks ettiradi.

Tarixiy jihatdan ekologik taʼlim fanga asoslangan yondashuvga asoslangan: oʻquvchilar biologiya, geografiya va kimyo doirasida bilim oldilar. Biroq, bu yondashuv bilan ekologik madaniyat hayot tarzi sifatida emas, balki maʼlumotlar toʻplami sifatida qabul qilindi. Tadqiqotchilarning taʼkidlashicha, atrof–muhit mazmunining turli fanlarga etarli darajada integratsiyalashuvi va amaliy eʼtiborning pastligi anʼanaviy modellarning cheklangan samaradorligiga olib keldi [3, 49-bet]. Masalan, T.X.Xoʻjanazarova universitetlarning oʻquv jarayoniga ekologik loyihalarni integratsiyalash samaradorligini koʻrsatadi, bu esa oʻquvchilarda ekologik masʼuliyatning barqaror qadriyatlarini shakllantirishga yordam beradi [4, 73-bet]

Zamonaviy ijtimoiy va texnologik oʻzgarishlar faqat kognitiv taʼlimdan voz kechishni talab qiladi, bunda oʻquvchi atrof–muhitni bilish va oʻzgartirishning faol subʼekti sifatida faoliyat yuritadigan fanlararo, innovatsiyaga yoʻnaltirilgan modellarni shakllantirishga oʻtishni talab qiladi.

Ekologik madaniyatni shakllantirishga innovatsion yondashuvlar bir necha asosiy metodologik tamoyillarga asoslanadi:

kompetensiyaga asoslangan yondashuv, bu oʻquvchilarning bilimlarini real ekologik vaziyatlarda qoʻllash qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi;

loyiha va tadqiqotlarda amaliy ishtirok etishga qaratilgan faoliyatga asoslangan yondashuv;

shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuv, individual masʼuliyat va ekologik dunyoqarashning rivojlanishini taʼminlash;

atrof–muhit mazmunini gumanitar, tabiiy fanlar va muhandislik fanlariga integratsiyalash imkonini beruvchi fanlararolik;

inson va tabiatning uyg'un o'zaro ta'sirining asosi sifatida ekologik madaniyatni shakllantirish vektorini belgilovchi barqaror rivojlanish tamoyili.

Jahon amaliyotida xizmat ko'rsatish (ijtimoiy faoliyat orqali o'rganish), loyihaga asoslangan ta'lim (loyihaga asoslangan ta'lim) va eko–kampus dasturlari kabi modellar alohida ajralib turadi. Yevropa va Shimoliy Amerikada o'quvchilarning shaxsiy “ekologik izi”ni kuzatishga qaratilgan ta'lim platformalaridan faol foydalanilmoqda..

Ekologik madaniyatni rivojlantirishning eng samarali innovatsion modellaridan biri bu loyiha asosidagi tadqiqotlardir. Bu o'quvchilarga atrof–muhitni bilishning haqiqiy amaliyotiga singib ketish, ekologik muammolarni aniqlash va ularni hal qilish yo'llarini topish qobiliyatini rivojlantirish imkonini beradi.

Loyihaga asoslangan tadbirlar tanqidiy fikrlashni, jamoada ishlash ko'nikmalarini va tadqiqot tashabbusini rivojlantirishni rag'batlantiradi. Masalan, maktab o'quvchilari yoki o'quvchilar chiqindilarni alohida yig'ishni tashkil etish, hududning ekologik auditini o'tkazish yoki ta'lim muassasalarida yashil hududlarni yaratish bo'yicha loyihalarni ishlab chiqishlari mumkin. Ushbu modelning muhim xususiyati nazariy bilimlarni amaliy harakatlar bilan birlashtirish bo'lib, bu o'quvchilarning tabiatni muhofaza qilishdagi shaxsiy hissasini amalga oshirish imkonini beradi.

O'qituvchilarning asarlarida ta'lim muhitida barqaror rivojlanish g'oyalarini amaliyotga tatbiq etishni nazarda tutuvchi “Yashil maktab” milliy dasturini amalga oshirish sharoitida o'qitishning loyihaviy tadqiqot formati ayniqsa samarali ekanligi qayd etilgan [4, 79-bet].

Ekologik ta'limga zamonaviy yondashuvlar STEAM texnologiyalari integratsiyasi bilan chambarchas bog'liq. Ushbu model ilmiy usullar, muhandislik yechimlari va

ijodiy salohiyatdan foydalangan holda ekologik muammolarni fanlararo o'rganishga qaratilgan.

STEAM yondashuvidan foydalanish ekologik fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, chunki o'quvchilar eksperimental modellar yaratish, havo va suv ifloslanishini kuzatish uchun raqamli sensorlardan foydalanish va ekologik muammolarni aks ettiruvchi vizual loyihalarni ishlab chiqishni o'rganadilar. Badiiy komponentning (San'at) STEAM tarkibiga kiritilishi ekologik loyihalarga ijtimoiy va madaniy ahamiyatga ega bo'lib, tabiatga qadriyatlarga asoslangan munosabatni shakllantiradi.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, STEAM modeli an'anaviy usullarga nisbatan o'quvchilarda murakkab ekologik kompetensiyalarni shakllantirishda yuqori natijalar beradi [2, 118-bet].

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ekologik madaniyatni shakllantirish uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. Onlayn kurslar, interaktiv platformalar va mobil ilovalar o'quvchilarga o'zlarining uglerod izlarini kuzatish, virtual ekologik o'yinlar va simulyatsiyalarda qatnashish hamda tadqiqot natijalarini ijtimoiy tarmoqlarda baham ko'rish imkonini beradi.

Raqamli ta'lim muhitlaridan foydalanish o'quvchilarga axborot savodxonligi va katta ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, bu global ekologik jarayonlarni tushunish uchun ayniqsa muhimdir. Bundan tashqari, raqamlashtirish xalqaro ekologik resurslardan foydalanish imkonini beradi, bu esa o'quvchilarga barqaror rivojlanish masalalari bo'yicha global muloqotning bir qismi bo'lish imkonini beradi.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ta'kidlaydiki, ochiqlik va qulaylik tamoyillariga asoslangan raqamli makon ekologik ta'limning kuchli vositasiga aylanib, o'quvchilarga ekologik harakatlar oqibatlarini real vaqt rejimida ko'rish imkonini beradi [4, 81-bet].

Ta'lim muassasalarining ijtimoiy institutlar bilan o'zaro hamkorligisiz ekologik madaniyatni shakllantirish mumkin emas. Ekologik hamkorlik modeli maktablar va universitetlar o'rtasida ekologik tashabbuslarni amalga oshirishda jamoat tashkilotlari, korxonalar va mahalliy davlat hokimiyati organlari bilan hamkorlik qilishni nazarda tutadi. Ushbu model o'quvchilarni o'rmonlarni tiklash kampaniyalarida, ekologik festivallarda, tanlovlarda va ko'ngillilar harakatlarida ishtirok etish kabi haqiqiy barqaror rivojlanish loyihalariga jalb qilish orqali ta'lim maydonini kengaytiradi. Natijada, o'quvchilarda nafaqat ekologik bilim, balki jamiyat va tabiat oldidagi mas'uliyatga asoslangan fuqarolik pozitsiyasi ham shakllanadi.

L.V.Moiseevaning ta'kidlashicha, ekologik–ijtimoiy sheriklikning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchilar va ijtimoiy sheriklarning birgalikdagi faoliyatga tayyorlik darajasi, shuningdek, mintaqaviy darajada institutsional yordam mavjudligi bilan belgilanadi [5, 96-bet].

Zamonaviy innovatsion tendentsiyalardan biri bu o'yin texnologiyalaridan foydalanishdir. Ekologik o'yinlar, kvestlar, simulyatorlar va onlayn turnirlar o'quvchilarga murakkab ekologik tushunchalarni o'ynoqi tarzda o'zlashtirish va shu bilan birga mas'uliyatli xatti–harakatlarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

O'yin modeli motivatsiyani oshiradi, o'quv jarayonini hissiy jihatdan boy va hayajonli qiladi. Shu bilan birga, yuqori darajadagi ishtirokga erishiladi, bu ayniqsa, raqamli muhitga faol yo'naltirilgan yosh avlod uchun muhimdir. Bir qator tadqiqotlar o'yin texnologiyalari ekologik bilimlarni mustahkamlashga va barqaror odatlarni shakllantirishga yordam berishini isbotladi, masalan, suv va energiyani tejash, chiqindilarni saralash va plastik iste'molini kamaytirish [3, 52-bet].

O'quvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirishning innovatsion modellarining samaradorligini tekshirish uchun bir necha bosqichlarni o'z ichiga olgan pedagogik tajriba o'tkazish kerak: aniqlash, shakllantirish va nazorat qilish.

Aniqlash bosqichida o'quvchilarning ekologik madaniyatining boshlang'ich darajasi diagnostika usullari: anketalar, testlar va amaliy ko'nikmalarni tahlil qilish orqali aniqlandi. Baholash mezonlari kognitiv, aksiologik va faoliyat komponentlari edi.

Shakllantirish bosqichi o'quv jarayoniga innovatsion modellarni (STEAM loyihalari, raqamli platformalar, gamifikatsiya, eko-ijtimoiy sheriklik) joriy etishga qaratilgan edi. Ushbu bosqichda o'quvchilar loyiha guruhlariga kiritildi, tadqiqot ishlari olib borildi, raqamli ekologik o'yinlar va tashabbuslarda ishtirok etdi.

Nazorat bosqichi o'zgarishlar dinamikasini aniqlash, nazorat va eksperimental guruhlar natijalarini solishtirish, ekologik madaniyatning rivojlanish darajasini aniqlash imkonini berdi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, "yashil dasturlar"ning maktab hayotiga integratsiyalashuvi o'quvchilarda yaxlit ekologik dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilar edi:

chiqindilarni alohida yig'ishni joriy etish;

maktab va oliy o'quv yurtlarida eko bog'lar tashkil etish;

kampuslarda energiya tejash dasturlarini ishlab chiqish;

raqamli va o'yin texnologiyalaridan foydalangan holda "yashil darslar" o'tkazish.

Tajriba maktablaridan birida yaxlit "Yashil maktab" dasturidan foydalanish o'quvchilarga hududni obodonlashtirishda bevosita ishtirok etish va o'z faoliyati natijalarini baholash imkonini berdi.

Eksperimentning shakllantirish bosqichi doirasida o'quvchilar innovatsion modellarni amaliy qo'llashni aks ettiruvchi bir qator loyihalarni ishlab chiqdilar va amalga oshirdilar:

“Campus eco–audit” – raqamli sensorlar yordamida energiya sarfi va suv resurslarini monitoring qilish va infografika ko‘rinishidagi ma’lumotlarni vizuallashtirish.

“Virtual ekologik laboratoriya” – suvni ifloslantirish va tozalash jarayonlarini modellashtirish uchun onlayn platforma yaratish.

“Eko–dizayn” – qayta ishlangan materiallardan maktab uy–ro‘zg‘or buyumlarini ishlab chiqish.

"Eko–blog" – media platformasi, unda o‘quvchilar tadqiqot natijalari va tengdoshlari uchun tavsiyalar chop etishadi.

Ushbu loyihalar o‘quvchilar axborotning passiv iste’molchilariga emas, balki ekologik faoliyatning faol sub’ektlariga aylanib borayotganini ko‘rsatadi.

Tajriba natijalari o‘quvchilarning ekologik madaniyati tarkibida sezilarli o‘zgarishlarni ko‘rsatdi:

kognitiv komponentda – ekotizimlar va barqaror rivojlanish haqidagi bilim darajasi o‘rtacha 25–30% ga oshdi;

aksiologik komponentda – ekologik mas’uliyat qadriyatlarini o‘rtoqlashuvchi o‘quvchilar soni 40% dan ortiq oshdi;

faoliyat komponentida – ishtirokchilarning 70 foizi ekologik odatlarni kundalik hayotda qo‘llashni boshladilar (chiqindilarni saralash, suvni tejash, ekoaksiyalarda ishtirok etish).

Eng muhim natija o‘quvchilarning ekologik ta’limga bo‘lgan ishtiyoqining ortishi bo‘ldi. Asosiy e’tibor bilimlarni uzatishga qaratilgan an’anaviy usullardan farqli o‘laroq, innovatsion modellar hissiy jalb qilish va amaliy faoliyatni rag‘batlantirdi. Bundan tashqari, pedagogik tajriba shuni ko‘rsatdiki, natijalarning barqarorligi bevosita innovatsion modellarni tizimli joriy etishga bog‘liq. Bir martalik tadbirlar

(masalan, ekologik kampaniyalar) cheklangan ta'sirga ega, uzoq muddatli loyihalar va atrof-muhit mazmunini barcha fanlarga integratsiyalashuvi yangi qadriyatlar va odatlarni birlashtirishga yordam beradi.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ekologik ta'lim samaradorligi integral va fanlararo texnologiyalarni qo'llash bilan ortib boradi, bunda o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki ekologik tashabbuslarni amaliy amalga oshirishda ham tajribaga ega bo'ladilar [5, 102-bet].

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, birinchi navbatda alohida fanlar doirasida bilimlarni uzatishga asoslangan ekologik ta'limning an'anaviy modellari o'quvchilarda barqaror ekologik qadriyatlar va amaliy xulq-atvorni rivojlantirishda cheklangan imkoniyatlarga ega. Ular xabardorlikning asosiy darajasini ta'minlaydi, lekin chuqur shaxsiy ishtirokni rag'batlantirmaydi.

Innovatsion modellar, aksincha, integratsiya, faoliyatga asoslangan tabiat va yuqori darajadagi motivatsion ta'sir bilan ajralib turadi. Ularning asosiy ustunligi kognitiv bilimlarni amaliy harakatlar va qiymat yo'nalishlari bilan uyg'unlashtirishdadir. Loyihaga asoslangan tadqiqotlar va STEAM modellari eng katta samaradorlikni namoyish etadi, chunki ular ekologik fikrlashni tizimli rivojlantirishni ta'minlaydi va o'quvchilarga fan, texnologiya va barqaror rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga imkon beradi.

Tajribadan olingan empirik ma'lumotlar innovatsion modellarni joriy etish samaradorligini tasdiqlaydi. Eksperimental guruhlar ishtirokchilari o'rtasida kognitiv, aksiologik va faollik ko'rsatkichlarining o'sishi statistik ahamiyatga ega bo'ldi. Atrof-muhitni muhofaza qilish loyihalari va ixtiyoriy aksiyalarni amalga oshirishda tashabbus ko'rsatayotgan o'quvchilar sonining ortishi ayniqsa yaqqol ko'zga tashlandi.

Binobarin, innovatsion modellar deklarativ bilimlardan shaxsning barqaror ekologik madaniyatini shakllantirishga o'tishga imkon beruvchi ekologik ta'limni o'zgartirish uchun asos sifatida ko'rib chiqilishi mumkin.

Ekologik ta'lim samaradorligini oshirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

o'quv jarayoniga va sinfdan tashqari ishlarga "yashil dasturlar"ni tizimli ravishda joriy etish;

ekologik tadqiqotlar uchun STEAM texnologiyalari va raqamli platformalardan foydalanishni kengaytirish;

ekologiya tashkilotlari va biznes tuzilmalari bilan ijtimoiy sheriklik amaliyotini rivojlantirish;

o'quvchilar motivatsiyasini oshirish uchun gamifikatsiya elementlarini kiritish;

malaka oshirish kurslari orqali o'qituvchilarni innovatsion modellardan foydalanishga o'rgatish.

Tadqiqot davomida o'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy innovatsion modellarning samaradorligi aniqlandi va asoslandi. Nazariy tahlil shuni ko'rsatdiki, ekologik madaniyat kognitiv, qadriyat va faoliyat elementlarini o'z ichiga olgan ko'p komponentli shakllanishdir. Shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun ekologik ta'limning an'anaviy shakllari yetarli emas, bu esa innovatsion modellarni joriy etishni taqozo etadi.

Loyiha-tadqiqot, STEAM, raqamli, eko-ijtimoiy va gamifikatsiya modellarining amaliy tatbiq etilishi ularning yuqori samaradorligini tasdiqladi. Eksperimental ma'lumotlar o'quvchilarda ekologik bilim darajasining sezilarli darajada oshganligini, qadriyatlarga yo'naltirilganligi va ekologik mas'uliyatli xatti-harakatlarning barqaror ko'nikmalarini shakllantirishdan dalolat beradi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, innovatsion modellar an'anaviy usullarga qaraganda chuqurroq motivatsiya va o'quvchilarni jalb qiladi. Ulardan foydalanish barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan ekologik dunyoqarash va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga yordam beradi.

Kelgusida raqamli va o'yin texnologiyalarining turli yosh guruhlarida ekologik dunyoqarashni shakllantirishga ta'sirini chuqur o'rganish, shuningdek, o'quvchilarning ekologik madaniyati darajasini baholash bo'yicha milliy ko'rsatkichlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Ekologik ta'limni xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash dasturlariga kiritish masalasiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдуллаев, Ш.Ш. Экологическое образование в системе устойчивого развития: педагогические ориентиры. – Ташкент: Фан ва технология, 2021. – 184 с.
2. Моисеева, Л.В. Инновационные технологии экологического воспитания в образовательной среде. – Москва: Просвещение, 2020. – 212 с.
3. Баранов, В.П. Педагогические модели формирования экологической культуры школьников // Педагогика и образование. М– 2019. – №4. – С. 45–55.
4. Хужаназарова, Т.Х. Развитие экологической культуры студентов в условиях реализации программы «Яшил мактаб». – Ташкент: Университет, 2022. – 176 с.
5. Моисеева, Л.В., Кузнецова, Е.А., Яковлева, Н.В. Социальное партнёрство как инновационный механизм экологического воспитания. – Москва: Академия, 2021. – 198 с.
6. Biologiya [Matn]: 10-sinfi uchun darslik / K. A. Saparov [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 200 b.

IQTIDORLI O‘QUVCHILARNING INTELLEKTUAL SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Nurmatova Nilufar Muxtor qizi

Axborot texnologiyalar va menejmenti universiteti

2-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtidorli o‘quvchilarning intellektual sifatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari, pedagogik va psixologik yondashuvlari tahlil qilingan. Unda iqtidor tushunchasining ilmiy talqinlari, iqtidorli bolalarning intellektual, ijodiy va shaxsiy sifatlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi nazariy modellari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: iqtidorli o‘quvchilar, intellektual sifatlar, nazariy asoslar, differensial yondashuv, individual yondashuv, pedagogik texnologiyalar, kreativlik, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В статье анализируются теоретические основы, педагогические и психологические подходы к развитию интеллектуальных качеств одарённых учащихся. Рассматриваются научные трактовки понятия «одарённость», теоретические модели, способствующие формированию интеллектуальных, творческих и личностных качеств одарённых детей.

Ключевые слова: одарённые учащиеся, интеллектуальные качества, теоретические основы, дифференцированный подход, индивидуальный подход, педагогические технологии, креативность, критическое мышление.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations and pedagogical and psychological approaches to developing the intellectual qualities of gifted students. It examines scientific interpretations of the concept of "giftedness" and theoretical

models that contribute to the development of intellectual, creative, and personal qualities in gifted children.

Keywords: gifted students, intellectual qualities, theoretical foundations, differentiated approach, individualized approach, pedagogical technologies, creativity, critical thinking.

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti va innovatsion rivojlanishi ta'lim tizimining sifatiga bevosita bog'liq. Shu bois maktab va oliy ta'lim muassasalarida nafaqat umumiy o'zlashtiruvchi, balki iqtidorli o'quvchilarning intellektual salohiyatini aniqlash va rivojlantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Iqtidorli o'quvchilar odatda bilimlarni tez va chuqur o'zlashtiradi, murakkab muammolarga ijodiy yondashadi, tahlil va umumlashtirishga moyil bo'ladi. Bunday o'quvchilarning tabiiy qobiliyatlarini to'g'ri rivojlantirish kelajakda yuqori malakali, tashabbuskor, yangilik yaratuvchi mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Yosh avlodning ma'naviy kamolotida qadimdan nutq inandaniyatiga alohida ahamiyat berib kelingan. Nutq faqat fikrni ifodalash, axborot almashish, til vositalaridan foydalanish jarayoni yoki uning hosilasigina emas, balki shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantiruvchi asos ham ekanligi psixologik va biologik nuqtayi nazardan isbotlangan. Shu sababli yosh avlodda ilk bolalikdan nutqni rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi.

Har bir davlatning ta'lim sohasida bolalarda nutq o'stirish tizimning asosiy tarkibiy elementi sifatida e'tirof etilgan. O'zbekistonda ham uzluksiz ta'limning dastlabki bosqichlari — maktabgacha va boshlang'ich ta'lim davrida bolalarda nutqni o'stirish pedagogik jarayonning muhim yo'nalishi etib belgilangan.

Global axborotlashuv va innovatsion ta'lim muhitining shakllanishi, inson kapitalini rivojlantirishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojning ortishi yosh avlodni har tomonlama

kamol toptirish, intellektual jihatdan rivojlantirish nutq imkoniyatlaridan keng foydalanishni ham taqozo etmoqda.

Psixologlar tomonidan nutq “odam tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribani o‘zlashtirish va avlodlarga berish yoki o‘zaro aloqa o‘rnatish yoki o‘z harakatlarini rejalashtirish maqsadida tildan foydalanish jarayoni”, deb ta’riflangan.

Iqtidorli o‘quvchilarning intellektual sifatlarini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va didaktika fanlari kesishgan nuqtada tahlil qilinadi. Ularning nazariy asoslarini chuqur o‘rganish orqali shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, differensial va individual yondashuv, innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlarning samaradorligi ta’minlanadi.

Iqtidor — shaxsning tabiiy qobiliyatlari, intellektual va ijodiy salohiyatini ifodalovchi murakkab tushuncha bo‘lib, u tug‘ma qobiliyatlar va muhit ta’sirida rivojlanadigan sifatlar birligini bildiradi. Intellektual sifatlar esa — tafakkurning teranligi, muammoni tahlil qilish, mantiqiy va tanqidiy fikrlash, muqobil yechimlarni topish qobiliyati, yangilikka intilish kabi ko‘rsatkichlar bilan belgilanadi.

L.S. Vygotskiy, J. Piaget, G. Gardner o‘quvchi faoliyatida “yaqin rivojlanish zonasi”ni aniqlash juda o‘rinli ekanligini keltirgan.

O‘quvchining ichki qiziqishlarini va o‘zini-o‘zi rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyojini qo‘llab-quvvatlash iqtidorli o‘quvchilarning intellektual salohiyatini to‘liq ochishga xizmat qiladi. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchining tabiiy qiziqishini kuzatadi, rag‘batlantiradi, uning qobiliyatlari va maqsadlariga mos sharoit yaratadi. Shunda o‘quvchi faqat tashqi baho yoki mukofot uchun emas, balki ichki motivatsiya bilan bilim oladi va o‘zini-o‘zi rivojlantirishga intiladi. Bunday muhit natijaviylikni, ya’ni o‘quvchining erishayotgan yutuqlarining barqaror bo‘lishini ta’minlaydi.

O‘quvchilarni tayyor javobni eslab qolish emas, balki axborotni tahlil qilish, muqobil yechimlarni topish, dalillarni tekshirishga o‘rgatish kerak bo‘ladi. Bunda, muammoli savollar, “Case-study” usuli, bahs-munozaralar tashkil qilinadi.

Murakkab masalalarni yechishda ijodiy yondashuv shakllantiriladi. Bu orqali o‘quvchilarni yangi g‘oyalar ishlab chiqishga, noodatiy yechimlarni izlashga o‘rgatish mumkin. Buning uchun loyiha ishlari, ijodiy laboratoriyalar, konstruktorlik mashg‘ulotlari, ijodiy topshiriqlar samarali sanaladi.

Tadqiqot va loyihaviy ishlarni tashkil etish. O‘quvchilar mustaqil kichik tadqiqotlar olib borishi, natijalarini tahlil qilishi va taqdim qilishi orqali ilmiy izlanish, tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Virtual laboratoriyalar, elektron resurslar, onlayn testlar, intellektual viktorinalar, kompyuter simulyatsiyalari kabi vositalar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, ularda zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Shu yo‘nalishlarning birgalikdagi qo‘llanilishi o‘quvchilarning qiziqishi va o‘z-o‘zini rivojlantirish ehtiyojini yanada mustahkamlaydi, natijada ularning intellektual sifatlari kompleks rivojlanadi.

Ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan metodlar va vositalar

- “Aqliy hujum”, “Debat”, “Case-study”, “Rol o‘ynash” kabi interfaol metodlar;
- Differensial va individual dasturlar (chuqurlashtirilgan kurslar, maxsus topshiriqlar);
- Mentorlik va psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash;
- Onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar va intellektual tanlovlar orqali rag‘batlantirish.

Iqtidorli o‘quvchilarning intellektual sifatlarini rivojlantirish ta’lim tizimining eng muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayon shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, differensial ta’lim dasturlari, innovatsion metodlar va zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali amalga oshiriladi. Psixologik va pedagogik nazariyalarga asoslangan holda intellektual sifatlarni shakllantirish iqtidorli o‘quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, tanqidiy yondasha oladigan, ijodiy muammolarni yechishga qodir shaxslarga aylantiradi.

Mazkur yondashuv natijasida kelgusida ilm-fan, texnologiya, madaniyat va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘sha oladigan tashabbuskor, yangilik yaratuvchi yosh avlodni tarbiyalash imkoniyati oshadi. Shu bois iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashning nazariy asoslarini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish barcha pedagoglar oldida turgan ustuvor vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. *Ta’lim to‘g‘risida Qonun*. Toshkent: Adolat, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. *O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida PQ–3775-sonli qaror*. Toshkent. 2019
3. Hasanboeva, O., & Ahmedova, M. *Pedagogika*. Toshkent: O‘qituvchi, 2020
4. Abdullaeva, Q. *Boshlang‘ich ta’lim metodikasi*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021
5. Yoqubova, G. *Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar*. Toshkent: Ilm ziyo, 2022
6. Jumaniyozova, N. *Iqtidorli o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: Universitet, 2023.

Shaxs ijtimoiylashuvining ayrim ijtimoiy-pedagogik muammolari xususida

Pardaev Bekmurat O‘tapulatovich

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika

universiteti dotsenti, Pedagogika fanlari

bo‘yicha falsafa doktori(PhD)

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ijtimoiylashuvini rivojlantirish imkoniyatlari bilan bog‘liq ayrim mulohazalar xususida fikr yuritilgan. Xususan o‘tmish mutafakkirlarni hamda zamonaviy tadqiqotchilarning shaxs ijtimoiylashuvini qo‘llab-quvvatlashda mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiylashuv, pedagogik imkoniyat, motivatsiya, muhit, hamkorlik, menedjment, ijtimoiylashuv agenti.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются некоторые соображения, связанные с возможностями развития социализации учащихся начальной школы. В частности, освещаются существующие проблемы и решения в области поддержки социализации личности, а также работы мыслителей прошлого и современных исследователей.

Ключевые слова: социализация, педагогическая возможность, мотивация, среда, сотрудничество, управление, агент социализации.

ANNOTATION

The article discusses some considerations related to the possibilities of developing socialization of primary school students. In particular, existing problems and solutions in the field of supporting the socialization of the individual, as well as the works of past thinkers and modern researchers are highlighted.

Key words: socialization, pedagogical opportunity, motivation, environment, cooperation, management, agent of socialization.

Kishilik jamiyatidagi har bir inson, avvalo, shaxs sifatida shakllanadi va rivojlanadi. Mazkur jarayon faqat biologik o'sishdan iborat bo'lmasdan, balki ijtimoiylashuv orqali amalga oshadi. Shaxsning ijtimoiylashuvi — bu uning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirishi, jamiyatda faol ishtirok eta oladigan darajada shakllanishidir. Ushbu jarayon murakkab bo'lib, ko'plab ijtimoiy va pedagogik omillar ta'sirida kechadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda pedagogik himoyaga doimiy ehtiyoj bo'ladi. Pedagogik himoya-bu o'quvchining qiziqish, maqsad, imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, o'rganish, o'z qadrini saqlashga to'sqinlik qiladigan muammolarni yengish, muloqot va turmush tarzida ijobiy natijalarga erishish yo'llarini birgalikda belgilash, bilish faoliyati, o'zini-o'zi anglashi, muloqoti uchun zarur ta'lim-tarbiya muhiti, sharoiti, imkoniyatini yaratish.

L.N.Tolstoyning e'tiroficha, pedagogik imkoniyatda o'quvchi o'qituvchi bosimisiz turli sohalarda o'zini to'liq namoyon etadigan faoliyatini amalga oshiradi, asosli va ishonchli ichki qo'llab-quvvatlashni his qilib katta bo'lgan o'quvchilar hayot sinovlaridan oson o'tadilar va qiyinchiliklarga qarshi tura oladilar. Bunday o'quvchilar murakkab vaziyatlardan tap tortmaydilar, aksincha ijtimoiy muammollar sharoitida muvozanatni saqlash ularning odatiy hayot uslubiga aylanadi[5.186].

N.M.Egamberdievaning yozishicha, pedagogik imkoniyat bu - o'quvchining sog'lig'i, bilim olish, muloqot qilish va hayotini o'zi belgilashi bilan bog'liq muammolarni hal qilishda profilaktik va tezkor yordam ko'rsatish. To'g'ri va samimiy pedagogik yordam sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchisi o'zini qulay his qilish bilan birga faol va ijobiy tomondan ko'rsatishni boshlaydi. [4;139].

N.M.Egamberdieva pedagogik yordamni o'quvchi muammolarini tashxislash, aniqlash, ularning qiziqishlari, maqsadlari, imkoniyatlari va haqiqiy ta'lim makonida moslashishi va rehabilitatsiyasiga to'sqinlik qiladigan to'siqlarni bartaraf

etish yo'llarini aniqlashga qaratilgan o'qituvchining shaxsga yo'naltirilgan faoliyatini to'g'ri tashkil etishida ko'radi.[4;147].

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijtimoiylashuvi imkoniyatlarini rivojlantirishda barcha pedagogik jarayon ishtirokchilari hamkorligi, shuningdek, bevosita boshlang'ich sinf o'qituvchisi va o'quvchining birgalikdagi harakatlari o'ta muhim. Kuzatishlar uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimi 1-4-sinflarida o'quvchi shaxsi ijtimoiylashuvi ustida ishlashning mazmuni va tashkil etish shakllarida uzviylik va uzluksizlik yetarli darajada ta'minlanmaganligi darsliklardan o'rin olgan savol-topshiriqlarda ham, o'qituvchi faoliyatida ham mavjudligini ko'rsatdi. Muhim ijtimoiy ta'sirga ega turli didaktik materiallar nisbatan kam, borlari ham mazmungan takomilga muhtoj. Ta'lim-tarbiya mazmun va usullarining to'g'ri belgilab olinmasligi, o'qitishda darslikdagi topshiriq shartlarinigina bajarish, uni ham talab darajasida amalga oshirmaslik o'quvchilarning mustaqil va ijodiy ijtimoiy tajribalarining ortishiga salbiy ta'sir etmoqda. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining shaxs ijtimoiylashuvi muammosi yuzasidan ilmiy-metodik saviyasining yetarli emasligi, mashg'ulotlarga alohida tayyorgarlik ko'rmasligi dars va darsdan tashqari tadbirlarni o'tkazish darajasini pasaytirib yuborayotgani ham haqiqat. Bu xususida «Boshlang'ich sinf darsliklaridan o'rin egallagan ayrim matematik topshiriqlar va grammatikaga doir mashq matnlari tarkibi o'quvchi ijtimoiy tajribalarini bevosita boyitishga xizmat qilmaydi»,- deb yozadi R.Safarova [3.93].

Boshlang'ich sinf Tarbiya fani darslariga ajratilgan 135 soat dars mashg'ulotining 16 soati jismoniy va nazorat soatlarga, 67 soat axloqiy tarbiyaga, 8 soati iqtisodiy, 18 soati aqliy, 5 soati jismoniy, 5 soati xuquqiy, 3 soati mehnat, 4 soati estetik tarbiyaga yo'nalirilgan. Tahlillar umumiy ajratilgan soatlarning sinflar kesimida vertikal hamda gorizontal, shuningdek, tarbiya turlari bo'yicha taqsimotida izchillik va uzviylikning yo'qligini ko'rsatib berdi. Natijada tizimli va mukammal tarbiyaviy tajribaga ega bo'lmagan o'quvchilarda maktabdan bezish hollari kuchayadi. Professor S.G. Vershlovskiy tadqiqotiga ko'ra, asr boshida maktabda qiziqishsiz o'qigan o'quvchilarning nisbati 8% dan 10% gacha, 2015-yilda 12%, 2017-yilda -

21%, 2019-yilda - 19%ni tashkil qilgan. 2000-yillarda respondentlarning 80% dan ortig'i maktab ularga bilim berganligini ta'kidlaydi. 2019-yilda bu ko'rsatkich 67 foizgacha pasaygan. Ushbu pasayish maktabda o'quvchilarni muhim hayotiy muammolarni hal qilish uchun tayyorgarlik ko'rmaganligi bilan izohlash mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetentsiyasining yetishmasligi, tengdoshlari bilan munosabatlarda nochorligi, kommunikativ kompetentsiyaning past darajasi kuzatiladi. Bu maktab ta'limining har bir bosqichida ta'lim jarayonini individuallashtirishning o'ziga xos usullarini izlash zarurligini anglatadi. B.Pardaevning 2020-yilda o'tkazgan tadqiqotda respondentlarning atigi 36%i maktab odamlarni tushunish, ular bilan muloqot qilishni, 26%i tanqidiy fikrlash, asoslash, isbotlashni, 21%i mustaqil ishlashni, 22%i o'zligini anglash, ijobiy va salbiy fazilatlarini tushunishni, 16%i kasblar olamida sayohat qilish, o'z, kasbini tanlashga yordam berganligini ta'kidlashgan[6.437].

Boshlang'ich sinf o'quvchisi ijtimoiy pozitsiyasining umumiy rivojlanishida ijtimoiylashuv jarayoni bilan bog'liq faoliyat, muloqot va o'zligini anglash sohalarini ko'rib chiqamiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari yoshidagi asosiy faoliyat turini o'quv faoliyati tashkil qiladi. Bu yoshdagi bolalardagi o'yin, muloqot, mehnat kabi boshqa faoliyat turlari va ularga bo'lgan motivatsiya shaxs shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan motivatsiya o'quvchining maktabga moslashganligi, o'quv faoliyatini o'zlashtirganligi to'g'risida ma'lumot beradi. R.Mavlyanova boshlang'ich sinf o'quvchisining bilish faoliyati, o'qish o'rganishga yo'naltirilsa, motivatsiyaning yuqori, tashqi shakllar darslik, maktab formasi, davomat va boshqalar o'rta, maktabdan tashqari faoliyat bilan bog'liq o'yin, musobaqa kabi boshqa faoliyatlar motivatsiyaning quyi darajasini ko'rsatadi, deb yozadi.

X. Ibragimovga [5.163]ko'ra, pedagogik imkoniyatda o'qituvchining vazifasi har bir o'quvchining rivojlanishi uchun o'ziga xos va umumiy bo'lgan motivlarni topish orqali uning bilim olishga bo'lgan munosabatini o'zgartirish va takomillashtirishdan

iborat. O'quv faoliyatida o'quvchi oldiga qo'yiladigan vazifalar o'quvchining hissiyotlariga ta'sir qilishi, foydali amaliy harakatga undashi, qiziqtirishi talab etiladi. Bu orqali ta'lim-tarbiyaning ongliligiga erishiladi. Demak, boshlang'ich sinf o'quvchisining o'quv faoliyati sohasidagi ijtimoiy pozitsiyasi shakllanganlik darajasi o'qish motivatsiyasi darajasi sifatida qaraladi.

Muloqotga bo'lgan ehtiyoj odamlar o'rtasidagi shaxsiy o'zaro munosabatlarning ichki asosini tashkil qiladi. O'quvchining o'ziga xosligini belgilovchi muqim va beqaror xususiyatlarining barchasi muloqot jarayonida shakllanadi va o'zaro muloqotga qaratilgan bo'ladi [2;112].

H.S.Bakieva inson hayotida muloqotning o'rni va roli qadimdan ko'pchilikni qiziqtirib kelganligi, o'tmish mutafakkirlari ijodida muloqotning ma'naviy kamolot belgisi sifatida qayd qiladi[1;11].

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z-o'ziga baho berishi darajasining shakllanganligi bilan ularning ijtimoiy tajribalarining o'ziga xos xususiyatlari o'rtasida o'zaro aloqadorlik mavjud. O'quvchilarda o'z shaxsi, ichki dunyosiga nisbatan faollik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning asosiy hayotiy qadriyatlar va ijtimoiy tajribaga yo'nalganlik darajasi shunchalik baland bo'ladi. Shuningdek, tadqiqot materiallari boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z-o'zini baholash, darajasi qanchalik rivojlangan bo'lsa, ularda shunchalik o'zini takomillashtirish hamda tarbiya va ijtimoiylashuv subyekti pozitsiyasini himoya qilish imkoniyati katta bo'lishini ko'rsatdi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1.Бакиева Х.С. Бошланғич синф ўқувчиларида мустақил таълим орқали нутқ ва тафаккурни ривожлантириш методикаси.Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори диссертацияси. 2021й.11-бет.

2.Мавлонова Р., Раҳмонкулова Н., Вохидова Н. “Педагогика” дарслик. Тошкент, 2010., 212-461 б.

3.Сафарова Р.Умумий ўрта таълим мактабларида модулли ўқитиш жараёнида педагогик технологиялар банкidan фойдаланиш механизмлари.Т: 2017.Фан,93-б.

4.Эгамбердиева Н. М. Ижтимоий педагогика. – Т.: А. Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009-213,139-147-бб,

5. Х.Ибрагимов. Педагогика. “Педагогика” дарслик. Тошкент, 2010., 163-б.

6. Пардаев, Бекмурат. "Бошланғич синф ўқувчилари ижтимоийлашувини таъминлаш педагогик муаммо сифатида." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* Special Issue 2 (2022): 433-437.

Statistik gipoteza tushunchasi.

Abdiraxmanov Abdimo'min

Qarshi davlat universiteti

Amaliy matematika kafedrasi o'qituvchisi

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Tel raqam: +998-93-423-83-06

E-mail: abdiraxmonabdimuminov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fanlararo integratsiya, boshlang'ich sinflarda integratsion ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsion darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi. O'rtacha kvadratik chetlanish ma'lum va noma'lum bo'lganda normal taqsimotning o'rta qiymati

haqidagi gipotezalarni tekshirish. Ikkita o'rta qiymat va ikkita dispersiyani tengligi haqidagi gipotezalarni tekshirish

Kalit so'zlar: *O'rinlashtirishlar, kombinatorika, integratsiya, fanlararo integratsiya, ta'lim samaradorligi, boshlang'ich ta'lim, integratsion darslar.*

ABSTRACT

In this article discussed that, importance of interdisciplinary integration, some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in the primary grades, and described in detail the general features of the integrated course.

Keywords: *placements, enterprises, integration, interdisciplinary integration, educational effectiveness, primary education, integration lessons.*

Metodik ko'rsatmalar

10.1 Amaliyotda, texnikada va iqtisodiyotda ko'pincha tasodifiylik bilan bog'liq bo'lgan biror faktni aniqlashtirish uchun statistik usul bilan tekshirish mumkin bo'lgan gipotezalarga tayanib ish ko'riladi.

Ma'lumki, har qanday ilmiy asoslangan farazni gipoteza deb aytishimiz mumkin, ammo har qanday gipotezani statistik gipoteza deb ayta olmaymiz, chunki uning alohida ajralib turadigan xususiyatlari bor, bu xususiyatlarni alohida ta'kidlash uchun biz quyidagi ta'rifni keltiramiz.

1-ta'rif. Statistik gipoteza deb, kuzatilayotgan tasodifiy miqdorning taqsimot qonuni, yoki agar tasodifiy miqdor bo'ysinadigan taqsimot qonunning ko'rinishi ma'lum bo'lsa, u holda bu taqsimot qonunning noma'lum parametrlari haqidagi gipotezaga aytiladi.

Masalan, quyidagi gipotezalar statistik gipotezalarga misol bo'la oladi:

1. Bir xil ishlab chiqarish sharoitlarida bir xil ishni bajarayotgan ishchilarning mehnat unumdorligi normal taqsimot qonun bo'yicha taqsimlangan;
2. Parallel ishlayotgan stanoklarda tayyorlanayotgan bir xil turdagi detallarning o'rtacha o'lchamlari bir-biriga teng;
3. Normal taqsimot qonuniga bo'ysinuvchi ikki to'plamning dispersiyalari o'zaro teng;

1-gipotezada taqsimotning ko'rinishi haqida, 2 va 3-gipotezalarda esa parametrlar haqida faraz qilingan.

«Ertaga yomg'ir yog'adi», «Bu yil mo'l hosil olamiz» kabi gipotezalar statistik gipotezalar bo'la olmaydi, chunki ularda na taqsimot qonunining ko'rinishi haqida, na uning parametrlari haqida so'z boradi.

Oldinga surilgan gipoteza tanlanma natijalarga asoslanib tekshiriladi va natijada yoki qabul qilinishi yoki rad qilinishi mumkin.

Asosiy (yoki nolinchi) gipoteza deb ilgari surilgan H_0 -gipotezaga, konkurent (yoki alternativ) gipoteza deb, asosiy gipotezaga zid bo'lgan H_1 -gipotezaga aytiladi.

Masalan, “ X tasodifiy miqdor Puasson taqsimot konuniga bo'ysunadi” gipotezasi surilgan bo'lsin.

Bu holda:

$$H_0: P(X=k) = \frac{\lambda^k e^{-\lambda}}{k!} \quad (\lambda > 0, k = 0, 1, 2, 3, \dots); \quad H_1: P(X=k) \neq \frac{\lambda^k e^{-\lambda}}{k!}.$$

Faqat bitta da'voni o'z ichiga olgan gipoteza *oddiy gipoteza*; bittadan ortiq sondagi da'volarni o'z ichiga olgan gipoteza esa *murakkab gipoteza* deyiladi.

Masalan, agar X tasodifiy miqdor ko'rsatkichli taqsimot:

$$F(x) = \begin{cases} 0, & \text{agar } x < 0, \\ 1 - e^{-\lambda x}, & \text{agar } x \geq 0. \end{cases}$$

qonuniga bo'ysinib, uning λ parametri noma'lum bo'lsin. U holda

H_0 :

$\lambda = 2,5$ gipoteza oddiy gipoteza; H_1 :

$\lambda > 2,5$ gipoteza esa murakkab gipotezadir.

Ilgari surilgan gipoteza to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lishi mumkin, shu sababli uni tekshirib ko'riladi va so'ngra xulosa chiqariladi. Gipotezani tekshirish natijasida ikki turdagi xatolikka yo'l qo'yilishi mumkin.

Agar to'g'ri gipoteza rad etilsa, qilingan xatolikni I tur xatolik, agar noto'g'ri gipoteza qabul qilinsa qilingan xatolik II tur xatolik deb ataladi. Bu xatoliklarni jadvalda quyidagicha tasvirlash mumkin.

H_0 -gipoteza	to'g'ri	noto'g'ri
Rad qilindi	I tur xatolik	To'g'ri qaror
Qabul qilindi	To'g'ri qaror	II tur xatolik

Amaliyotda I va II tur xatoliklarning oqibatlari har xil bo'lishi mumkin. Masalan, agar samolyotga "uchishga ruxsat berilsin" degan to'g'ri qaror rad etilgan bo'lsa, u holda bu I tur xatolik bo'lib, bunday xatolik moddiy zararga olib kelishi mumkin; agar samolyotning nosozligiga qaramasdan "uchishga ruxsat berilsin" degan noto'g'ri qaror qabul qilinsa, u holda bu II tur xatolik bo'lib, bunday xatolik halokatga olib kelishi mumkin.

Albatta, I tur xatolik II tur xatolikga qaraganda og'irroq oqibatlarga olib keladigan misollar ham keltirish mumkin.

To'g'ri qarorni ikki holda qabul qilish mumkin:

- 1) agar ilgari surilgan gipoteza haqiqatan ham to'g'ri bo'lsa, gipoteza qabul qilinadi;
- 2) agar ilgari surilgan gipoteza haqiqatan ham noto'g'ri bo'lsa, gipoteza qabul qilinmaydi.

I tur xatolikka yo'l qo'yish ehtimoli α bilan belgilanadi; u *muhimlilik (qiymatdorlik) darajasi* deb ataladi. Ko'p hollarda: $\alpha = 0,05$; $\alpha = 0,01$.

Biz ma'lum taqsimot qonuniga bo'ysinuvchi belgining noma'lum parametrlari haqida ilgari surilgan gipoteza statistik usulda qanday tekshirilishini ko'rib chiqamiz.

Asosiy gipoteza ilgari surilgandan so'ng, uning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini tekshirib ko'rish kerak bo'ladi. Shu maqsadda maxsus tanlangan, aniq, yoki taxminiy taqsimoti ma'lum bo'lgan tasodifiy miqdor ishlatiladi. Bu tasodifiy miqdorni K bilan belgilaymiz.

2-ta'rif. Statistik kriteriy (yoki oddiygina kriteriy) deb, asosiy gipotezani tekshirish uchun xizmat qiladigan K -tasodifiy miqdorga aytiladi.

Masalan, agar normal taqsimot qonuniga ega X va Y bosh to'plamlarning dispersiyalari tengligi haqidagi gipoteza tekshirilayotgan bo'lsa, u holda K kriteriy sifatida "tuzatilgan" tanlanma dispersiyalar nisbati olinadi:

$$F = \frac{s_x^2}{s_y^2}.$$

Turli tajribalarda dispersiyalar har xil, oldindan ma'lum bo'lmagan qiymatlar qabul qilganligi uchun F tasodifiy miqdor bo'lib, u Fisher-Snedekor qonuni bo'yicha taqsimlangan.

Gipotezani tekshirish uchun kriteriyga kirgan miqdorlarning xususiy qiymatlari tanlanma bo'yicha hisoblanadi va shunday qilib kriteriyning kuzatiladigan (xususiy) qiymati hosil qilinadi.

K_{kuzat} -kuzatiladigan qiymat deb, statistik kriteriyning tanlanmalar bo'yicha hisoblangan qiymatiga aytiladi. Masalan, ikkita tanlanma asosida topilgan dispersiyalar: $s_1^2 = 20$ va $s_2^2 = 5$ bo'lsa, u holda

$$K_{kuzat} = F = \frac{s_1^2}{s_2^2} = \frac{20}{5} = 4$$

Tanlangan K kriteriyning mumkin bo'lgan barcha qiymatlari to'plami kesishmaydigan ikkita qism to'plamlarga ajratiladi:

$$K = K^- \cup K^+, K^- \cap K^+ = \emptyset.$$

Ulardan biri H_0 -asosiy gipoteza rad qilinadigan, ikkinchisi esa asosiy gipoteza qabul qilinadigan qiymatlarini o'z ichiga oladi.

3-ta'rif. *Kritik soha* deb, kriteriyning H_0 -asosiy gipotezani rad qiladigan qiymatlar to'plamiga aytiladi.

4-ta'rif. *Gipotezaning qabul qilinish sohasi* deb, kriteriyning asosiy gipotezani qabul qiladigan qiymatlar to'plamiga aytiladi.

Statistik gipotezalarni tekshirishning asosiy printsiplari E. Neyman, K. Pirson va boshqa matematiklar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bu printsiptni quyidagicha ta'riflash mumkin: agar kriteriyning kuzatiladigan qiymati kritik sohaga tegishli bo'lsa, asosiy gipoteza rad qilinadi, agar kriteriyning kuzatilayotgan qiymati gipotezaning qabul qilinish sohasiga tegishli bo'lsa, asosiy gipoteza qabul qilinadi.

Kriteriy bir o'lchovli tasodifiy miqdor bo'lgani uchun uning mumkin bo'lgan barcha qiymatlari to'plami biror intervaldan iborat bo'ladi. Shu sababli, kritik soha va

gipotezaning qabul qilinish sohasi ham intervaldan iborat bo'ladi, demak, ularni ajratib turuvchi nuqtalar to'g'risida gapirish mumkin.

5-ta'rif. Kritik nuqtalar deb, kritik sohani gipotezaning qabul qilinish sohasidan ajratib turuvchi nuqtalarga aytiladi.

Agar kritik soha $K > k_{kr}$ tengsizlik bilan aniqlansa, u holda uni *o'ng tomonli* kritik soha, tengsizlik aksincha bo'lsa *chap tomonli* kritik soha deyiladi. Agar kritik soha $K < k_{kr}', K > k_{kr}'$ tengsizliklar bilan aniqlansa, u holda uni *ikki tomonli* kritik soha deyiladi.

Chap tomonli va ikki tomonli kritik sohalarni aniqlash o'ng tomonli kritik sohani topishga o'xshash bo'lganligi sababli biz faqat o'ng tomonli kritik sohani topish bilan tanishib chiqamiz.

Kritik sohani topish uchun kritik nuqtani aniqlash etarli. Bu nuqtani aniqlash uchun esa α ning qiymati berilishi kerak. So'ngra, quyidagi talabga asoslanib, k_{kr} nuqta topiladi: H_0 -asosiy gipoteza o'rinli bo'lishi shartida tanlangan K kriteriyning k_{kr} nuqtadan katta bo'lishi ehtimoli α -muhimlilik darajasiga teng bo'lsin:

$$P(K > k_{kr}) = \alpha. \quad (*)$$

Har bir kriteriy uchun (*) shartni qanoatlantiruvchi kritik nuqtalarni topish jadvallari mavjud.

Kritik nuqta topilgandan so'ng, $x_1, x_2, \dots, x_n$ tanlanma ma'lumotlari bo'yicha kriteriyning kuzatish qiymati topiladi. Bunda agar $K > k_{kr}$ bo'lsa, u holda H_0 asosiy gipoteza rad qilinadi; agar $K < k_{kr}$ bo'lsa, u holda gipotezani rad qilishga asos yo'q deyiladi.

1-eslatma. H_0 gipoteza qabul qilingan bo'lsin. Shu bilan bu gipoteza isbotlandi deyish xato bo'ladi. Aslida "kuzatish natijalari H_0 gipotezaga mos keladi va demak, uni rad qilishga asos yo'q" deyish to'g'riroq bo'ladi.

Amalda gipotezani katta ishonch bilan qabul qilish uchun boshqa statistik usullar bilan tekshiriladi yoki tanlanma hajmi orttirilib tajriba takrorlanadi. Gipotezani qabul qilishdan ko'ra ko'proq uni rad qilishga harakat qilinadi. Haqiqatan, ma'lumki biror umumiy da'voni rad qilish bu uchun bu da'voga zid bo'lgan bitta misolni keltirish kifoya. Shu sababli *kriteriy quvvati* tushunchasi kiritiladi.

6-ta'rif. Konkurent gipoteza to'g'ri bo'lganda kriteriyning kritik sohada bo'lish ehtimoli kriteriy quvvati deb ataladi.

Agar II tur xatolikka yo'l qo'yish ehtimoli β bo'lsa, u holda kriteriy quvvati $1 - \beta$ ga teng bo'ladi. Bundan ko'rinadiki, quvvat qancha katta bo'lsa II tur xatolikka yo'l qo'yish ehtimoli shuncha kam bo'ladi. Yuqoridagi ta'riflardan ko'rinib turibdiki, α ning kamayishi β ning o'sishiga olib keladi, va aksincha. Masalan, $\alpha = 0$ bo'lsa, u holda barcha gipotezalar qabul qilinadi, jumladan noto'g'rilari ham. Shu sababli, ikkala parametrni bir paytda kamaytirib bo'lmaydi. I tur va II tur xatoliklarni kamaytirishning yagona yo'li tanlanma hajmini oshirishdir.

Statistik gipotezani tekshirish qanday amalga oshirilishini quyidagi misolda ko'rib chiqamiz.

Normal taqsimlangan ikki bosh to'planning dispersiyalarni taqqoslash. Dispersiyalar haqidagi gipotezalar, ayniqsa texnikada muhim ahamiyatga ega, chunki tarqoqlik xarakteristikasi bo'lgan dispersiya mashina va uskunalarning, o'lchov asboblarning, texnologik protsesslarning aniqligini baholashda juda muhim ko'rsatkich hisoblanadi.

Normal taqsimlangan bosh to'plam dispersiyalarining tengligi haqida gipoteza ilgari

surilsa kriteriy sifatida $F = \frac{s_x^2}{s_y^2}$ kattalik olinishni aytib o'tgan edik. Bunda F tasodifiy miqdor bo'ysinadigan Fisher-Snedekor taqsimotining erkinlik darajalari quyidagicha aniqlanadi: $k_1 = n_1 - 1$, $k_2 = n_2 - 1$, bu erda n_1 -hisoblanganda qiymati katta bo'lgan "tuzatilgan" dispersiyaga mos tanlanmaning hajmi, n_2 -hisoblanganda qiymati kichik bo'lgan "tuzatilgan" dispersiyaga mos tanlanmaning hajmi. Kritik nuqta $k_{kr} = F_{kr}(\alpha; k_1, k_2)$ tenglik bilan jadvaldan aniqlanadi.

Misol. Normal taqsimlangan X va Y bosh to'plamlardan olingan $n_1 = 11$ va $n_2 = 14$ hajmli ikkita erkli tanlanma bo'yicha "tuzatilgan" dispersiyalar: $s_x^2 = 0,76$, $s_y^2 = 0,38$ topilgan. $\alpha = 0,05$ muhimlilik darajasida quyidagi gipotezani tekshiring:

$$H_0: D(X) = D(Y); \quad H_1: D(X) > D(Y).$$

Yechish. Gipotezani tekshirish uchun $F = \frac{s_x^2}{s_y^2}$ kriteriyni tanlaymiz. U holda

$$K_{kuzat} = F = \frac{s_1^2}{s_2^2} = \frac{0,76}{0,38} = 2.$$

Fisher-Snedekor taqsimotining kritik nuqtalar jadvalidan $\alpha = 0,05$, $k_1 = n_1 - 1 = 10$, $k_2 = n_2 - 1 = 13$ bo'yicha $k_{kr} = F_{kr}(0,05; 10, 13) = 2,67$ kritik nuqtani topamiz. $2 < 2,67$, ya'ni $K_{kuzat} < k_{kr}$ bo'lgani uchun gipotezani rad qilishga asos yo'q.

X va Y bosh to'plamlar normal taqsimlangan va ularning dispersiyalari ma'lum bo'lsin. Bu bosh to'plamlardan mos ravishda n va m hajmli erkli tanlanmalar ajratib olinib ularning $\bar{x}$ va $\bar{y}$ tanlanma o'rtachalari topilgan bo'lsin.

Tanlanma o'rtachalari bo'yicha α -muhimlilik darajasida $H_0: M(X) = M(Y)$ asosiy gipoteza tekshirilsin.

Tanlanma o'rtachasi bosh to'plam o'rtachasi uchun siljimagan baho bo'lganligi sababli, ya'ni $M(\bar{X}) = M(X)$, $M(\bar{Y}) = M(Y)$, asosiy gipotezani

$$H_0: M(\bar{X}) = M(\bar{Y})$$

ko'rinishda yozish mumkin.

Shunday qilib, tanlanma o'rtachalarining matematik kutilmalari tengligi tekshiriladi. Chunki, odatda, tanlanma o'rtachalari farq qiladi. Bu farq e'tiborga olinadigan darajada-mi savoli tug'iladi. Agar asosiy gipoteza to'g'ri bo'lsa, u holda tanlanma o'rtachalari orasidagi farq e'tiborga olinmaydigan darajada kichik bo'ladi. Agar asosiy gipoteza rad qilinsa, u holda tanlanma o'rtachalari orasidagi farqni e'tiborga olish kerak, ya'ni bu farqni tasodiflar bilan tushuntirib bo'lmaydi uni bosh o'rtachalar turiligi bilan tushuntirish mumkin.

Asosiy gipotezani tekshirish uchun kriteriy sifatida

$$Z = \frac{\bar{X} - \bar{Y}}{\sigma(\bar{X} - \bar{Y})} = \frac{\bar{X} - \bar{Y}}{\sqrt{D(X)/n + D(Y)/m}} \quad (1)$$

tasodifiy miqdorni qabul qilamiz. Turli tajribalarda $\bar{x}$ va $\bar{y}$ turli qiymatlarni qabul qilganligi sababli (1) ni tasodifiy miqdor deb qarashimiz mumkin.

$$\begin{aligned} \sigma(\bar{X} - \bar{Y}) &= \sqrt{D(\bar{X} - \bar{Y})} \Rightarrow \sigma(\bar{X} - \bar{Y}) = \sqrt{D(X)/n + D(Y)/m} \\ \text{Bu erda } D(\bar{X} - \bar{Y}) &= D(\bar{X}) + D(\bar{Y}), \text{ chunki} \\ D(\bar{X}) &= \frac{D(X)}{n}, D(\bar{Y}) = \frac{D(Y)}{m}. \end{aligned}$$

Z kriteriy - normalangan normal taqsimot qonuniga bo'ysinuvchi tasodifiy miqdor. Haqiqatan ham, $\bar{X}$ va $\bar{Y}$ normal taqsimlangan bosh to'plamdan olingan tanlanma o'rtachalari bo'lganligi sababli normal taqsimlangan, u holda Z bu o'rtachalarning chiziqli kombinatsiyasi bo'lganligi sababli Z -normal taqsimlangan; ko'rinib turibdiki, $M(Z)=0$, agar asosiy gipoteza to'g'ri bo'lsa $\sigma(Z)=1$, demak, Z -normalangan.

Kritik soha alternativ gipotezaning ko'rinishiga qarab aniqlanadi.

1. $H_0: M(X)=M(Y)$, $H_1: M(X) \neq M(Y)$ bo'lsin. Bu holda ikki tomonli kritik soha quriladi. Kriteriy quvvati (alternativ gipoteza to'g'ri bo'lganda kriteriyning kritik sohada bo'lish ehtimoli) eng katta quvvatga

$$P(Z < z_{\text{chap. kr.}}) = \frac{\alpha}{2}, \quad P(Z > z_{\text{o'ng. kr.}}) = \frac{\alpha}{2} \quad (2)$$

bo'lganda erishadi. Z -normalangan miqdor, bunday miqdorning taqsimoti nolga nisbatan simmetrik bo'lganligi sababli, kritik nuqta nolga nisbatan simmetrik joylashadi. U holda $z_{\text{o'ng. kr.}} = z_{\text{kr.}}$ bo'lsa $z_{\text{chap. kr.}} = -z_{\text{kr.}}$ bo'ladi. Shunday qilib, kritik soha $Z < -z_{\text{kr.}}$, $Z > z_{\text{kr.}}$ tengsizliklar bilan, asosiy gipotezani qabul qilish sohasi esa $(-z_{\text{kr.}}, z_{\text{kr.}})$ oraliq bilan aniqlanadi.

Ma'lumki, Laplas funksiyasi

$$P(0 < Z < z) = \Phi(z) \quad (3)$$

tenglik bilan aniqlanadi. Z taqsimot nolga nisbatan simmetrik bo'lganligi sababli Z ning $(0, \infty)$ oraliqqa tushish ehtimoli $\frac{1}{2}$ ga teng. Bu oraliqni $(0, z_{\text{kr.}})$ va $(z_{\text{kr.}}, \infty)$ oraliqlarga ajratish mumkin. U holda qo'shish teoremasiga asosan

$$P(0 < Z < z_{\text{kr.}}) + P(Z > z_{\text{kr.}}) = \frac{1}{2} \quad (4)$$

(2) va (3) tengliklarga asosan

$$\Phi(z_{kr}) + \frac{\alpha}{2} = \frac{1}{2} \Rightarrow \Phi(z_{kr}) = \frac{1-\alpha}{2} \quad (5)$$

Bu tenglikdan z_{kr} nuqtani topamiz.

Shunday qilib, $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) \neq M(Y)$ gipotezalarni tekshirish

uchun tanlanma asosida $Z_{kuzat} = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sqrt{D(X)/n + D(Y)/m}}$ -kriteriyni kuzatish qiymatini va (5) dan Laplas funksiyasi jadvali asosida $z_{\alpha/2}$ kritik nuqtani topamiz.

Agar $|Z_{kuzat}| < z_{kr}$ bo'lsa asosiy gipotezani rad etishga asos yo'q.

Agar $|Z_{kuzat}| > z_{kr}$ bo'lsa asosiy gipoteza rad etiladi.

Misol.

1. Normal taqsimlangan ikkita bosh to'plamdan hajmlari mos ravishda $n = 60$ va $m = 50$ bo'lgan erkli tanlanmalar olinib $\bar{x} = 1250, \bar{y} = 1275$ o'rtachalari topilgan. Bosh to'plam dispersiyalari: $D(X) = 120$, $D(Y) = 100$. $\alpha = 0,01$ -muhimlilik darajasida $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) \neq M(Y)$ gipotezalarni tekshiring.

Yechish. Kuzatilayotgan qiymati: $Z_{kuzat} = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sqrt{D(X)/n + D(Y)/m}} = \frac{1250 - 1275}{\sqrt{2+2}} = -12,5$.

O'ng kritik nuqta: $\Phi(z_{kr}) = \frac{1-\alpha}{2} = 0,495$. Laplas funksiyasi jadvalidan: $z_{kr} = 2,58$. $|Z_{kuzat}| > z_{kr}$ bo'lgani uchun asosiy gipotezani rad etamiz, ya'ni tanlanma o'rtachalari farqi e'tiborga olinishi kerak.

2. $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) > M(Y)$ bo'lsin. Bu holatda

$$P(Z > z_{kr}) = \alpha \quad (6)$$

talab asosida o'ng tomonli kritik soha quriladi. Bu erda ham yuqoridagidek fikr yuritamiz:

$$P(0 < Z < z_{kr}) + P(Z > z_{kr}) = \frac{1}{2}.$$

(2) va (6) tengliklarga asosan

$$\Phi(z_{kr}) + \alpha = \frac{1}{2} \Rightarrow \Phi(z_{kr}) = \frac{1-2\alpha}{2} \quad (7)$$

Bu tenglikdan z_{kr} nuqtani topamiz.

Shunday qilib, $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) > M(Y)$ gipotezalarni tekshirish

uchun tanlanma asosida $Z_{kuzat} = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sqrt{D(X)/n + D(Y)/m}}$ -kriteriyning kuzatish qiymatini va (5) dan Laplas funksiyasi jadvali asosida z_{kr} kritik nuqtani topamiz.

Agar $Z_{kuzat} < z_{kr}$ bo'lsa asosiy gipotezani rad etishga asos yo'q.

Agar $Z_{kuzat} > z_{kr}$ bo'lsa asosiy gipoteza rad etiladi.

Misol.

2. Normal taqsimlangan ikkita bosh to'plamdan hajmlari mos ravishda $n=10$ va $m=10$ bo'lgan erkli tanlanmalar olinib $\bar{x}=14,3, \bar{y}=12,2$ o'rtachalari topilgan. Bosh to'plam dispersiyalari: $D(X)=22$, $D(Y)=18$. $\alpha=0,05$ -ma'nolilik darajasida $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) > M(Y)$ gipotezalarni tekshiring.

Yechish. Kuzatish qiymati:
$$Z_{kuzat} = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sqrt{D(X)/n + D(Y)/m}} = \frac{14,3 - 12,2}{\sqrt{2,2 + 1,8}} = 1,05$$
. Laplas

funksiyasi jadvalidan: $z_{kr} = 1,64$. $Z_{kuzat} < z_{kr}$ bo'lgani uchun asosiy gipotezani rad etishga asos yo'q, ya'ni tanlanma o'rtachalari farqini e'tiborga olmasa ham bo'ladi.

Agar $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) < M(Y)$ gipoteza tekshirilayotgan bo'lsa Z ning taqsimot nolga nisbatan simmetrikligini e'tiborga olamiz va $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) > M(Y)$ gipotezani tekshirishirib z_{kr}' nuqtani topamiz. So'ngra $z_{kr}' = -z_{kr}$ deb olib Z_{kuzat} ni hisoblaymiz.

Agar $Z_{kuzat} > -z_{kr}$ bo'lsa asosiy gipotezani rad etishga asos yo'q.

Agar $Z_{kuzat} < -z_{kr}$ bo'lsa asosiy gipoteza rad etiladi.

Misol.

3. Normal taqsimlangan ikkita bosh to'plamdan hajmlari mos ravishda $n = 50$ va $m = 50$ bo'lgan erkli tanlanmalar olinib $\bar{x} = 142, \bar{y} = 150$ o'rtachalari topilgan. Bosh to'plam dispersiyalari: $D(X) = 28,2$, $D(Y) = 22,8$. $\alpha = 0,01$ -muhimlilik darajasida $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) < M(Y)$ gipotezalarni tekshiring.

Yechish. Kuzatilayotgan qiymati: $Z_{kuzat} = -8$. Laplas funksiyasi jadvalidan: $z_{kr} = 2,33$. U holda $z_{kr}' = -z_{kr} = -2,33$. $Z_{kuzat} < -z_{kr}$. $Z_{kuzat} < -z_{kr}$ bo'lgani uchun asosiy gipotezani rad etamiz.

Mustaqil ishlash uchun masalalar.

1. Normal taqsimlangan ikkita bosh to'plamdan hajmlari mos ravishda $n = 30$ va $m = 20$ bo'lgan erkli tanlanmalar olinib $\bar{x} = 600, \bar{y} = 550$ o'rtachalari topilgan. Bosh

to'plam dispersiyalari: $D(X) = 120$, $D(Y) = 100$. $\alpha = 0,05$ -muhimlilik darajasida $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) \neq M(Y)$ gipotezalarni tekshiring.

2. Normal taqsimlangan ikkita bosh to'plamdan hajmlari mos ravishda $n = 40$ va $m = 50$ bo'lgan erkli tanlanmalar olinib $\bar{x} = 1050$, $\bar{y} = 1275$ o'rtachalari topilgan. Bosh to'plam dispersiyalari: $D(X) = 120$, $D(Y) = 100$. $\alpha = 0,01$ -muhimlilik darajasida $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) > M(Y)$ gipotezalarni tekshiring.

3. Normal taqsimlangan ikkita bosh to'plamdan hajmlari mos ravishda $n = 50$ va $m = 50$ bo'lgan erkli tanlanmalar olinib $\bar{x} = 1050$, $\bar{y} = 875$ o'rtachalari topilgan. Bosh to'plam dispersiyalari: $D(X) = 120$, $D(Y) = 100$. $\alpha = 0,01$ -muhimlilik darajasida $H_0: M(X) = M(Y)$, $H_1: M(X) < M(Y)$ gipotezalarni tekshiring.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. B.Q.Xaydarov, N.N.Tashtemirova, O'rta maktabda ma'lumotlar bilan ishlash va kombinatorika elementlarini o'qitish, o'quv-uslubiy qo'llanma, "Yangiyul Poligraf Service", Toshkent, 2021-yil, 144 bet.
2. S.Alixonov, Matematika o'qitish metodikasi, o'quv qo'llanma, Toshkent, O'qituvchi, 2011-y.
3. F.X.Saydaliyeva, N.O.Eshpo'latov, Matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari, TDPU, 2007- y., 67 b.
4. M. A. Mirzaahmedov, A. A. Rahimqoriyev, Sh. N. Ismailov, M. A. To'xtaxodjayeva Matematika 6-sinf. Umumiy o'rta ta'lim maktablari 6-sinfi uchun darslik. –T.: "O'qituvchi", 2017 y.
5. Sh. A. Alimov, O. R. Xolmuhamedov, M. A. Mirzaahmedov Algebra. Umumiy o'rta ta'lim maktablari 7-sinflari uchun darslik.–T.: "O'qituvchi", 2017- y.
6. U.X.Xonqulov, Matematikaning stoxastika yo'nalishi elementlari.-T.: "Fan va texnologiya", 2017 y.

7. U.X. Xonqulov, Matematikaning fanini o'qitishda kombinatorika masalalari. Guliston. 2008 y.
8. Бунимович Е. А., Булычев В. А. Вероятность и статистика. 5-9 кл.: Пособие для общеобразоват. учеб. заведений. – М.: Дрофа, 2002.
9. Макарычев Ю. Н. Алгебра: элементы статистики и теории вероятностей: учеб. пособие для учащихся 7-9 кл. общеобразоват. учреждений / Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк; под. ред. С. А. Теляковского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2004.
10. Мордкович А. Г., Семенов П. В. События. Вероятности. Статистическая обработка данных: Доп. Параграфы к курсу алгебры 7-9 кл. общеобразоват. Учреждений. – М.: Мнемозина, 2003.
11. DTM ning 2019-yilda tavsiya qilingan testlari.
12. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

Internet resurslari:

1. <http://www.markaz.tdi.uz> – Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti
 2. @milliymarkaz_aloqabot – Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.
 3. <http://www.rtm.uz> – Respublika ta'lim markazi sayti.
- <http://www.dtm.uz> – Respublika test markazi sayti.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Qurbanova Xusnora Xudoyberdi qizi– Qashqadaryo PMM

Maktabgacha , boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedراس

o'qituvchisi

Telefon: +99895299-41-51

Pochta e-mail: qurbanova1xusnoragmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish zarurati va ularni rivojlantirishning zamonaviy pedagogik usullari yoritilgan. Shuningdek, kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativlik, hamkorlikda ishlash, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish kabi kompetensiyalarni rivojlantirish tajribasi tahlil qilinadi. Kalit so'zlar: XXI asr ko'nikmalari, boshlang'ich ta'lim, kreativlik, tanqidiy fikrlash, hamkorlik, mediasavodxonlik, innovatsion metodlar.

Kirish . XXI asrda insoniyat oldida yangi ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik vazifalar paydo bo'ldi. Ta'lim tizimi esa bu jarayonlarda asosiy o'rin tutadi. Bugungi kunda maktab o'quvchisi nafaqat bilimlarni egallashi, balki global dunyoda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan universal ko'nikmalarni ham rivojlantirishi lozim. Shu jihatdan, boshlang'ich ta'lim davrida asos solingan ko'nikmalar o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatini belgilaydi. Shu bois o'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlardan keng foydalanishlari talab etiladi.

XXI asr ko'nikmalari tushunchasi va ahamiyati

XXI asr ko'nikmalari — bu ta'lim jarayonida o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlaydigan universal kompetensiyalar majmuasidir. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: - Kreativlik va innovatsion fikrlash
- Tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish- Muloqot va hamkorlikda ishlash
- Axborot va media savodxonligi- Moslashuvchanlik va liderlik- Global fuqarolik va madaniyatlararo muloqot- Raqamli savodxonlik va hayot davomida o'qish

odatibu ko‘nikmalar o‘quvchilarni kelajakda kasbiy faoliyatga, ijtimoiy hayotga va shaxsiy taraqqiyotga tayyorlaydi.

Boshlang‘ich ta’limda XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy usullari

1. Interfaol metodlardan foydalanish:
 - “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Venn diagrammasi”, “Insert” metodlari o‘quvchilarni faol fikrlashga undaydi.
 - Guruhli ishlarda bolalar hamkorlikni, jamoada mas’uliyatni o‘rganadi.
2. Loyiha va tadqiqot faoliyatini yo‘lga qo‘yish:
 - Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini oddiy ilmiy tadqiqot ishlari va kichik loyihalarga jalb etish kreativlik va izlanish qobiliyatini kuchaytiradi.
 - Masalan: “Mening mahallamdagi ekologik muammolar” mavzusida kichik loyiha ishlari.
3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish:
 - Multimedia taqdimotlari, interaktiv dasturlar, onlayn o‘yinlar orqali o‘quvchilarning media va raqamli savodxonligi oshiriladi.
 - “Quizizz”, “Kahoot”, “LearningApps” kabi platformalar motivatsiyani kuchaytiradi.
4. STEAM yondashuvi:
 - Fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikaning integratsiyasi o‘quvchilarni keng fikrlashga o‘rgatadi.
 - Oddiy konstruktorlardan robototexnika elementlarigacha qo‘llash mumkin.
5. Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar:
 - O‘quvchilarni real hayotga yaqin muammolarni hal qilishga jalb etish mas’uliyatni oshiradi.
 - Masalan, “Oila byudjetini tuzish”, “Do‘stlik muammolarini hal qilish” kabi mashqlar.
6. O‘yin texnologiyalari:
 - Didaktik va rolly o‘yinlar o‘quvchilarda ijodkorlik, hamkorlik va ijtimoiy

- ko'nikmalarni rivojlantiradi.
- Masalan, "Do'kon" o'yini orqali iqtisodiy savodxonlikni oshirish.
7. Media va axborot savodxonligini oshirish:
- Bolalarni ijtimoiy tarmoqlardan to'g'ri foydalanish, internet xavfsizligi va tanqidiy fikrlashga o'rgatish.
8. Integratsiyalashgan darslar:
- Fanlararo bog'liqlikni kuchaytiruvchi darslar o'quvchilarning keng qamrovli bilimlarini shakllantiradi.

XXI asr ko'nikmalarini baholashning zamonaviy yondashuvlari

- Portfel (portfolio) usuli: o'quvchilarning individual rivojlanishini hujjatlashtirish.
- Refleksiya va o'z-o'zini baholash: bolaning o'z faoliyatiga tanqidiy nazar bilan qarashini o'rgatadi.
- Kompetensiyaga asoslangan test va amaliy topshiriqlar: o'quvchilar bilimini emas, balki qo'llay olish qobiliyatini baholaydi.
- Raqamli platformalarda onlayn baholash tizimlari: tezkor tahlil va natija beradi.

O'qituvchining roli va mas'uliyati

O'qituvchi XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy shaxs hisoblanadi. U faqat bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va o'quvchilarni mustaqil izlanishga undovchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Shu bilan birga, o'qituvchi ham doimiy ravishda raqamli savodxonlik, innovatsion metodlar va yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirib borishi zarur.

Amaliy misollar

Tanqidiy fikrlash: Matnni o'qib, "qaysi qismi haqiqatga yaqin, qaysi qismi shaxsiy fikr?" degan savollar.

Kreativlik: Oddiy buyumlardan yangi narsalar yasash (qog'ozdan robot, plastilindan hayvon maketi).

Hamkorlik: Sinfda kichik teatr qo'yish, ertak sahnalashtirish.

Kommunikativlik: "Suhbat doirasi" usuli orqali biror mavzuda navbat bilan fikr bildirish.

Raqamli savodxonlik: Internetdan qidiruv, elektron kitob o'qish, taqdimot qilish.

Xulosa

Boshlang'ich ta'lim jarayonida XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, axborot texnologiyalaridan samarali foydalana oladigan, jamiyatda faol ishtirok eta oladigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. O'qituvchilar zamonaviy metodlar va innovatsion texnologiyalardan oqilona foydalanish orqali o'quvchilarning kreativ, tanqidiy va kommunikativ qobiliyatlarini kuchaytirishi zarur. Shuningdek, baholashning kompetensiyaga asoslangan usullarini tatbiq etish orqali o'quvchilarning amaliy qobiliyatlari samarali o'lchanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari.
2. Halpern D. Critical Thinking in the 21st Century Classroom. – New York, 2019.
3. Trilling B., Fadel Ch. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. – San Francisco, 2009.
4. Qodirova F. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. – Toshkent, 2020.
5. Partnership for 21st Century Skills (P21). Framework for 21st Century Learning. – Washington, 2015.
6. Anderson L.W., Krathwohl D. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. – New York, 2001.

Talabalarning kreativligini rivojlanishipsixologik-pedagogik muammo sifatida

Quvvatova Mohira Hikmatullayevna

Termiz Davlat Pedagogika Instituti

Maktabgacha ta'limda tarbiyani tashkil etish kafedrası o'qituvchi

Annotatsiya: Bo'lajak pedagogik ta'lim bakalavriatlarining kreativligini rivojlantirish jarayoni etarli bilim, nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lmaganligi sababli ilmiy asoslash va uslubiy ta'minlashni talab qiladi. Shuning uchun ham shu maqolamizni shu mavzuda bayon etishga harakat qildik. Bo'lajak talabalarning kreativligini qanday rivojlantirish kerakligini bilib olishimiz mumkin.

Kalit so'z: bilim, ko'nikma, malaka, kreativlig, pedagogik yo'nalish, Ijodkorlik, divergent, kompetensiya

Развитие креативности учащихся как психолого-педагогическая проблема

Кувватова Махира Хикматуллаевна

Термезский Государственный Педагогический

Институт Кафедра организации воспитания в

дошкольном образовании педагог

Аннотация: процесс развития креативности будущих бакалавров педагогического образования требует научного обоснования и методического обеспечения ввиду недостаточной познавательной, теоретической и практической значимости. Вот почему мы постарались изложить нашу статью на эту тему. Мы можем узнать, как развивать креативность будущих студентов.

Ключевое слово: знания, умения, навыки, креативность, педагогическая направленность, креативность, дивергентность, компетентность

Development of student creationism as a psychological-pedagogical problem

Termez State Pedagogical Institute
Department of Organization of education in
preschool education teacher

Abstract: the process of developing the creativity of future bachelors of pedagogical education requires scientific justification and methodological support due to insufficient cognitive, theoretical and practical significance. That's why we tried to present our article on this topic. We can learn how to develop the creativity of future students.

Keyword: knowledge, skills, skills, creativity, pedagogical orientation, creativity, divergence, competence

Hozirgacha konsepsiyalarni belgilash masalasi munozarali bo'lib qolmoqda.

"Ijodkorlik" va "kreativlik". Dastlab, ko'pchilik tadqiqotchilar kreativlikni ijod psixologiyasini o'rganishga umumiy yondashuv doirasida ko'rib chiqdilar.

T.A.Rebeko yozganidek, ijodkorlikni o'rganishda ikkita yondashuv mavjud: birinchisi ijodkorlik va ijodning mohiyatini belgilaydi, ikkinchisi ijodkorlik nuqtai nazaridan ijodning mohiyatini tavsiflaydi. Kreativlikning zamonaviy xorijiy tadqiqotlarida turli xil yondashuvlar mavjud.

N.M. Gnatko "ijodkorlik" va "kreativlik" tushunchalarini ajratib, ularni hodisalarning yagona doirasining ikki tomoni sifatida belgilaydi, bunda ijodkorlik bu birlikning protsessual-mahsulotli tomoni, kreativlik esa sub'ektni shartlashtiruvchi tomoni hisoblanadi.

Metodologik yondashuv vakillari ijodkorlikni funktsiya sifatida tushunadilar muammoli vaziyatlar va aniqlash kreativlik bo'ylab muammoni hal qilish jarayonining xususiyatlari. Rus olimlarining asarlarida ijod ijtimoiy hodisa va rivojlanish mexanizmi, tabiat va jamiyatga xos xususiyat sifatida tushuniladi. Ijodkorlikning asosiy xususiyati yangi, o'ziga xos narsalarni yaratish qobiliyatidir.

E.S.Rapasevichning fikricha, ijodkorlik turlari inson faoliyatiga bog'liq: ilmiy - yangi

bilimlarni ishlab chiqarish, badiiy - yangi san'at asarlarini yaratish, pedagogik - yangi ijodiy faoliyatni rivojlantirish usullari, shakllari, tamoyillari, mazmuni, pedagogik tizimlar.

Hozirgi vaqtda "kreativlik" va "ijodkorlik" tushunchalarining o'zaro bog'liqligi bo'yicha qarama-qarshi fikrlar mavjud. Bu masalaga uchta yondashuv mavjud:

"Kreativlik" va "ijodkorlik" tushunchalari sinonim hisoblanadi, ya'ni kreativlikni o'rganish ijodkorlik psixologiyasi doirasida olib boriladi, bu tushunchalar ajralmagan.

Kreativlik alohida hodisa sifatida o'rganiladi, bu sub'ektning shaxsiy yangiligi va ahamiyatini shakllantirish sifatida tushuniladi. Ijodkorlik faoliyat sub'ekti tomonidan yaratilgan yangilikning mavjud ijtimoiy-madaniy kontekst bilan o'zaro ta'siri jarayonlarini aks ettiruvchi hodisa sifatida qaraladi. Ya'ni kreativlik deganda predmetning yangi imkoniyatlarini qurish tushuniladi, ijodkorlik deganda esa umuman madaniyat uchun yangi imkoniyatlar yaratilishi tushuniladi. Xuddi shunday qarashlarni E. Pikard va M. Boden (individual ravishda shaxsiy va ijtimoiy kreativlik) ifodalagan.

Kreativlik ijodkorlikni o'rganishning alohida yo'nalishi sifatida harakat qiladi va ichki resurs, inson salohiyati sifatida qaraladi. Demak, Ya.A.Ponomarev ijodkorlikning psixik jarayon sifatida yaxlit tushunchasini taklif etadi va kreativlikni shaxs ijodiy salohiyatining bir jihati sifatida ajratib ko'rsatadi.

Biz ham shu yondashuvga amal qilamiz, chunki kreativlikni ijod aspektlaridan biri sifatida o'rganish uning namoyon bo'lishining barcha noaniqligi va murakkabligini kuzatishga yordam beradi. Bundan tashqari, bu holda kreativlikni umumiy ijod qonuniyatlari bilan bog'lab o'rganish mumkin.

Bugungi kunda xorijiy psixologik-pedagogik tadqiqotlarda "kreativlik" tushunchasiga juda ko'p ta'riflar mavjud:

J.Gilford kreativlikni obektning funksiyalarini qayta ko'rib chiqish, undan yangi miqyosda foydalanish qobiliyati deb hisoblaydi. Uning fikricha, konformizm kreativ shaxsga xos emas. Bu unga boshqa odamlar kulgili ko'rinishdan qo'rqib,

kirishga jur'at etmaydigan yo'llarni o'rganishga imkon beradi, kreativ odam hayot va jamiyat haqidagi g'oyalarda, shuningdek, o'z harakatlarining ma'nosi haqida ozgina dogmatizm va noaniqlik bilan ajralib turadi.

Ye.P.Torrens muammolarga nisbatan sezgirlikni va ularni keativlik omili sifatida anglashni ta'kidlaydi; shuningdek, ularning bilimi, yechim izlay olish qobiliyati, disharmoniyaga sezgirlik, taxminlar, gipotezalarni shakllantirishdan norozilik, shuningdek, kreativlikni fikrlash nuqtai nazaridan tavsiflovchi J. Guildford fikriga qo'shiladi.

Uning fikricha, ijodiy fikrlash - bu "qiyinchilik, muammolarni, ma'lumotlardagi bo'shliqlarni, etishmayotgan elementlarni, biror narsada tarafkashlikni his qilish jarayoni;

- bu kamchiliklarni taxmin qilish va gipotezalarni shakllantirish, bu taxmin va farazlarni baholash va tekshirish;

-ularni qayta ko'rib chiqish va tekshirish imkoniyati va nihoyat, umumlashtirish hamda natijalar ".

Amalga oshirilgan tadqiqotlar asosida u kreativlikning rivojlanishiga genetika emas, balki inson tarbiyalangan madaniyat katta ta'sir ko'rsatadi, degan xulosaga keldi va eksperimental ravishda isbotladi: kreativlikni maxsus trening orqali olib tashlash mumkin.

K. Teylor kreativlikning quyidagi ko'rsatkichlarini belgilaydi: tafakkur unumdorligi, faoliyatni rejalashtirish qobiliyati, harakatlarning bashoratliligi, qaror qabul qilish va ularni amalga oshirish, umumlashtirish qobiliyati.

A.Maslou kreativlikni hayotdagi har qanday vazifaga qo'llash mumkin bo'lgan sifat sifatida tushunadi. Uning fikricha, kreativlik tug'ilishdanoq har bir insonga xos bo'lgan, lekin atrof-muhit ta'sirida ko'pchilik tomonidan yo'qolgan sifatdir.

A.Maslou intellektual qobiliyat kreativlikning namoyon bo'lishining zaruriy, ammo yagona sharti emas, deb hisoblaydi. A.Maslouning fikricha, kreativlikni aktuallashtirishda motivlar, qadriyatlar va shaxsiy xususiyatlar asosiy rol o'ynaydi.

Ijodiy shaxs kognitiv qobiliyat, muammolarga sezgirlik, mustaqil fikr yuritish kabi xususiyatlar bilan ajralib turadi.

Amerikalik psixolog E. Fromm kreativlik konsepsiyasining quyidagi ta'rifini taklif qildi:

"Bu ajablanish va o'rganish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda yechim topish qobiliyati, bu yangi narsalarni kashf etishga e'tibor va ularning tajribasini chuqur anglash qobiliyatidir. ".

Shunday qilib, ushbu formulaga ko'ra, kreativlik mezoni natijaning sifati emas, balki ijodiy mahsuldorlikni faollashtiradigan xususiyatlar va jarayonlardir. X.E. Trisk kreativlik bilan jarayonning o'tmishini, unga hamroh bo'lgan va keyingi xususiyatlarini tushunadi, buning natijasida odam (yoki bir guruh odamlar) ilgari mavjud bo'lmagan narsani yaratadi. Kreativlik mezoni, uning fikricha, aqliy mahsuldorlikni faollashtiruvchi xususiyatlar va jarayonlardir, shu munosabat bilan o'quvchilarda atrofdagi dunyo o'zgarishlariga tez javob berish, tanqidiy fikrlash va fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish kerak. U shuningdek, haqiqiy ijodkorlikni soxta va yarim kreativlikdan ajratish zarurligiga ishora qiladi, bu ham faqat nonkonformizm va mavjud bo'lgan narsalarni ko'r-ko'rona rad yetishga asoslangan intizomning yetishmasligi va boshqalarga o'xshamaslik istagi tufayli yangilik belgisi. Uning fikricha, bu xil "yangilik" ning ijodga aloqasi yo'q .

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abulxanova-Slavskaya, K.A. Psixologiya va shaxs ongi / K.A. Abulxanova-Slavskaya. M .: Modex, 1999 .-- 224 b.
2. Adams, L. D. Fikringizni oching / D.L. Adams. M .: Eksmo, 2008 .--
3. Adolf, V.A., Stepanova I.Yu. Raqobatbardoshlik oliy kasbiy ta'lim sifati ko'rsatkichi sifatida. // V.A. Adolf, I.Yu.Stepanova / Rossiyada oliy ta'lim, 2007, No 6. P. 77-79.
4. Adolf, V.A. Mutaxassisning malakasini oshirishning o'quv jarayonini kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida loyihalash. // V.A. Adolf, I.Yu.Stepanova / Rossiyada oliy ta'lim. No 3. 2008. S. 158-161.

5. M.H Quvvatova, Sh. Alisherova Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'qitishda lug'at ishining ahamiyati - Eurasian Journal of Academic , 2022 - in-academy.uz
6. Adolf, V.A. Maktab-universitet-korxona majmuasida kasb-hunar ta'limi tizimini loyihalash. // V.A. Adolf, I.A. Kovalevich, N.P. Churlyayeva / Qozon psixologik-pedagogik jurnali. - No 4. - 2011. - S. 77-87.

Axelrod, A. Edison kabi o'ylang va ixtiro qiling. Biznes uchun ijodkorlikning 102 darsi va nafaqat / A. Akselrod. - SPb.: Piter, 2010. 208 p. **TARBIYA FANINI O'QITISHDA YANGI ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB HAMKORLIKDAGI TA'LIMNI SHAKLLANTIRISH USULLARI**

Rajabova Xurshida Hakimovna Qashqadaryo VPMK Maktabgacha,

boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Pedagogik texnologiyalardan foydalanib dars davomida hamkorlikdagi ta'lim tizimini tashkil qilish usullari berib o'tilgan bu texnologiyani o'quv jarayoniga joriy etish bilan bog'liq jarayonlari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'qitish usullari, hamkorlikdagi ta'lim, o'quv jarayoni, ta'lim texnologiyalari, ta'lim tashkil etish usullari.

Abstract: Methods of organizing a collaborative learning system using pedagogical technologies are presented during the lesson, and the processes related to the introduction of this technology into the educational process are covered.

Keywords: teaching methods, collaborative learning, educational process, educational technologies, methods of organizing education.

Аннотация: На уроке представлены методы организации системы совместного обучения с использованием педагогических технологий, а также рассмотрены процессы, связанные с внедрением данной технологии в образовательный процесс.

Ключевые слова: методы обучения, совместное обучение, образовательный процесс, образовательные технологии, методы организации обучения.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimidagi islohotlar barcha sohalarga jadal yondoshishni hamda ta'lim tizimiga yangiliklar bilan kirib kelmoqda desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Ta'lim jarayonida, yangi o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda, horijiy davlatlar andozasiga mos darsliklar, ularning ta'lim tizimidagi yangiliklar o'zgarishlarni o'zimizning ta'lim tizimiga muvofiqlashtirish tadbirlari ko'rilmoqda. Ta'lim mazmunini alohida-alohida fanlar vositasida emas, balki integratsiyalashgan ta'lim tizimini yo'lga qo'yish, yangi yondashuvlarini joriy qilish hozirgi davr talabi bo'lmoqda. Ta'limning yangi konsepsiyalari va standartlari yaratilmoqda, ular nafaqat mazmunini, balki ta'lim natijalariga qo'yiladigan talablarni, faoliyat sohalariga asoslangan. Bugungi ta'lim tizimida o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonining samarali bo'lishi, o'qituvchi ota-onalar hamda o'quvchilarning muvaffaqiyatli hamkorligiga bog'liq. O'quvchilarni o'qishlari va shaxsiy rivojlanishlari o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi samarali aloqalarga, o'zaro hurmatga va ishonchga bog'liq. Yaxshi tashkil etilgan hamkorlik, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlab, ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini oshiradi.

Tarbiya darslarida texnologiyalar o'qitish usullari o'rniga emas, balki ular bilan birga qo'llaniladi, chunki ular fan metodologiyasining ajralmas qismidir. Ta'lim texnologiyasi deganda ta'lim samaradorligini oshirish usullari, aniq belgilangan natijaga ega bo'lgan o'quv jarayonini loyihalash tushuniladi.

Tarbiya fanini o'qitishda didaktik o'yinlardan foydalanish ta'lim jarayonida o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash va kamol toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Didaktika-ta'lim nazariyasi hisoblanadi. Didaktik o'yinlar esa o'quvchilarning ijodiy ish faoliyatini kuchaytiradi, ixtiyoriy diqqatini jamlashga yordam beradi, shuningdek xotirani takomillashtiradi. Didaktik o'yin jarayonida o'quvchilar o'zlari

sezmagani holda juda ko'p harakatlarni, mashqlarni bajaradilar, turli masalalarni yechadilar. Didaktik o'yinning tarbiyaviy maqsadi-mustaqillik irodani tarbiyalash, muayyan yondashuvlar, nuqtai-nazarlar, ma'naviy estetik va dunyoqarashni shakllantirishdagi hamkorlikni jamoaga kirib keta olishni, kommunikativlikni tarbiyalashga qaratilgan bo'ladi.

O'quvchilarni hamkorlikda o'qitishda asosan ularning qobiliyatlarini shakllantirish, muvaffaqiyatini rejalashtirish, o'qitish va nazorat qilish uchun intellekt taraqqiyotlari shakllantiriladi, shuningdek har bir o'quvchilar o'z bilimi va qiziqishlaridan kelib chiqib darsda faol ishtirok etishadi.

Hamkorlikda o'qitish g'oyasi didaktikada 1970-yillarda paydo bo'lib, Buyuk Britaniya, Kanada, Germaniya, Avstraliya, Niderlandiya, Yaponiya, Isroil mamlakatlari ta'lim muassasalarida keng qo'llanilib kelinmoqda.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi mualliflaridan biri bo'lgan R.Slavinning ta'kidlashicha, o'quvchilarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish uchun ko'rsatma berilishi etarli emas. O'quvchilar tom ma'nodagi hamkorlik, har bir o'quvchining qo'lga kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhitni vujudga keltiradi. Mazkur texnologiyada o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir o'quvchining kundalik natijasi avval qo'lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina o'quvchilar o'zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilib, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga intiladi.

“Sehrli daraxt” o'yini. Ekranda daraxt ko'rsatiladi. Uning har bir shoxida turli xil gullar bo'ladi. Gullarga mavzuga oid so'zlarning harflari o'rni almashgan holda yozilgan bo'ladi. O'quvchilar harfli gullarni ketma-ket bosib, so'z hosil qiladilar. Hosil qilgan so'zlardan mavzuga oid gaplarni hosil qilishadi.

“Diqqat” mashqi. Mashq shartiga ko‘ra o‘qituvchi xonadagi mavjud jihozlar nomini ingliz tilida aytadi. O‘quvchilar shu jihozlarga qarashlari yoki qo‘llari bilan ko‘rsatishlari lozim. Masalan, shelf (shkaf), window (oyna), flowerpot (gul tuvagi), desk (parta), blackboard (doska). Mashqdan maqsad o‘quvchilarning diqqa tini bir joyga jamlash hisoblanadi.

“Sehrgar bo‘lib qolsam” mashqi. O‘quvchilar vaqtni orqaga qay tarib, qaysi voqea qaytadan sodir bo‘lishi yoki boshqacha tus olishini istashlari haqida fikrlarini aytadilar. (bir necha so‘z yozib yoki rasmini chizib ifoda qilsa bo‘ladi.)

Pedagogik texnologiyalarning samaradorligini baholashning ahamiyati ularning qanchalik yaxshi ishlashini va ularni qanday yaxshilash mumkinligini aniqlashdir. Ta’lim texnologiyalarining samaradorligini baholash o‘qitish usullarining haqiqatan ham ishlashini va kerakli natijalarga erishishini ta’minlaydi. Bu o‘qituvchilar va moderatorlarga, agar kerak bo‘lsa, eng yaxshi natijaga erishish uchun o‘quv jarayoniga o‘zgartirishlar kiritish imkonini beradi. Hozirgi kunda pedagogik texnologiyalarning samaradorligini baholash uchun ko‘plab vositalar va usullar mavjud. Eng keng tarqalganlari orasida test, so‘rovnoma, kuzatuv va ekspert baholari mavjud.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, ta’limning sifati, samaradorligini va uzluksizligini ta’minlashda hamkorlikda o‘qitish texnologiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Tanqidiy hamda tahlily fikrlash nafaqat o‘quvchini balki o‘qituvchini ham bir pog‘onaga o‘sishga chorlaydi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Zamonaviy maktab eng yaxshi an‘analarga asoslangan, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga oladigan tubdan yangi ta’lim tizimiga muhtoj. Shu o‘rinda alohida ta’kidlash kerakki, maktab ta’lim tizimida pedagogik texnologiyalarni qo‘llab darslarni mazmunli tashkil etish hozirgi davr talabi ekanligini unutmasligimiz zarur. O‘qituvchi hamda o‘quvchi hamkorligida tashkil etilgan muvaffaqiyatli samara beradi.

Adabiyotlar ro‘yhati

- 1) Баранский Н.Н. Методика преподавания экономической географии. / Н.Н. Баранский – М., 1990
- 2) Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi va metodologiyasi. -T.: "Fan va texnologiya", 2012 yil
- 3) Душина И.В., Понурова Г.А. / Методика преподавания географии. – М., 1996
- 4) Кларин М.В. / Технологии обучения: идеал и реальность. – Рига, 1999
- 5) Z.F.Sharopova "Ta'lim texnologiyalari" Toshkent-2019. 14-bet.
- 6) R.J.Ishmuxamedov "Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari". Toshkent-2004.

STEAM TEXNOLOGIYASINING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna

ATMU Pedagogika kafedrasi dotsenti

pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

diljahonshaxmurodova@gmail.com

Annotasiya: Mazkur maqolada STEAM texnologiyasining nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) integratsiyalashgan yondashuv sifatida ta'lim jarayonida nazariy bilimlar bilan amaliy faoliyatni uyg'unlashtirishga yo'naltirilgan. Maqolada uning nazariy asoslari — fanlararo integratsiya, loyihaviy yondashuv, tadqiqotga asoslangan o'qitish; amaliy jihatlari esa — o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantirish, muammolarni hal qilish, tajribalar o'tkazish va loyihalarni amalga oshirish orqali amaliy ko'nikmalarni shakllantirish kabi yo'nalishlarda ochib berilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, STEM, STREAM, science, technology, engineering, art, maths, integratsiya, ijodkorlik, innovatsiya.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son farmoniga ko‘ra innovatsion ta’lim jarayoniga o‘tish, zamonaviy kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni inobatga olgan holda intensiv til, AKT va ta’lim berishning yangi metodlarini o‘rganish, STEAM pedagogika asoslarini o‘zlashtirish, yangi kasbiy kompetensiyalarni o‘zlashtirish uchun zarur bilimlar bazasini shakllantirish kabi masalalar vazifa qilib olindi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Bunda innovatsion pedagogik texnologiyalar, xususan, STEAM texnologiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. STEAM (Science – tabiiy fanlar, Technology – texnologiya, Engineering – muhandislik, Arts – san’at va dizayn, Mathematics – matematika) integratsiyalashgan yondashuv bo‘lib, u nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy faoliyatni ham uyg‘unlashtirishga qaratilgan.

Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimida ham STEAM texnologiyasining nazariy asoslarini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Mazkur texnologiyaning nazariy jihatlar — fanlararo integratsiya, loyihaviy va tadqiqot yondashuvlariga asoslanishi bilan ahamiyatli bo‘lsa, amaliy jihatlar esa — o‘quvchilarning real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, ijodiy g‘oya ishlab chiqish va uni amaliyotda sinab ko‘rish imkonini berishi bilan muhimdir.

STEAM - Ta’limni haqiqiy hayot bilan bog‘lovchi texnologiya. STEAM Amerikada ishlab chiqilgan. STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi Massachusetts Texnologiyalar Instituti (MIT). Bu mashhur universitetining shiori “Mind and hand” – “Aql va qo‘l” dir. Massachusetts Texnologiya instituti STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hatto ba’zi o‘quv yurtlarida STEAM ta’lim markazlari yaratildi.

STEM atamasi AQSH da ilk bor maktab dasturiga kiritilgan bo‘lib o‘quvchilarning ilmiy-texnika yo‘nalishlarida kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Keyinchalik bu yo‘nalish kengaytirilib atamaga qo‘shimcha harflar kiritildi.

Jumladan, unga “R” –robotics – robototexnikani qo‘shib STREM deb yoki “A” - art –san’atni qo‘shib STEAM deb atala boshlandi.

STEAM soʻzini harflab izohlansa:

S - science (fan)

T - technology (texnologiya)

E - engineering (muhandislik ishi)

A- art (sanʼat)

M - mathematics (matematika)

STEAM oʻquvchilarda quyidagi muhim xususiyatlar va koʻnikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Muammolarni keng qamrovli tushunish

Ijodiy fikrlash

Muhandislik yondashuv

Tanqidiy fikrlash

Ilmiy metodlarni tushunish va qoʻllash

Dizayn asoslarini tushunish

STEAM – taʼlimi texnologiyasi loyihalash metodiga tayangan holda uning asosida bilish va badiiy izlanish yotadi. STEAM – taʼlimi bolaning rivojlanishini tashqi olam bilan bevosita bogʻlaydi. STEAM – yondashuv bolalarga dunyoni tizimli ravishda oʻrganishga, atrofda roʻy berayotgan jarayonlarni mantiqiy mushohada qilishga, ulardagi oʻzaro aloqani anglab yetishga, oʻzi uchun yangi, noodatiy va qiziqarli narsalarni ochishga imkon beradi.

STEAM asosida taʼlim berishni oʻquv fanlari boʻyicha emas, balki “ mavzu” lar boʻyicha integratsiyalab olib boriladi.

STEAM – taʼlimida fanlararo aloqa va loyihalash metodi birlashtirilgan boʻlib, uning asosida tabiiy fanlarni texnologiyaga, muhandislik ijodiyotga va matematikaga integratsiya qilish yotadi. Bunda muhandislik bilan bogʻliq kasblarga boʻlgan tayyorgarlik amalga oshiriladi.

STEAM – taʼlimida amaliy mashgʻulotlar yordamida, bolalarga ilmiy-texnik bilimlaridan real hayotda foydalanish namoyish qilinadi. Har bir darsda oʻquvchilar zamonaviy industriya modellarini ishlab chiqadi, quradi va modelni rivojlantiradi.

STEAM – dasturi, bolalar kundalik hayotlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishda zarur bo‘ladigan tanqidiy tafakkur va muammolarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, bolalar tez yuradigan mashina modelini yig‘adilar, so‘ngra uni sinovdan o‘tkazadilar. Birinchi sinovdan so‘ng, kutilgan natijaga erishilmasa uning sabablari haqida o‘ylaydilar va topadilar. Balkim, g‘ildiraklarining kattaligi yoki aerodinamikasi to‘g‘ri kelmagandir. Har bir sinovdan so‘ng ular kamchiliklarni bartaraf etib boradilar.

Bolalar ko‘prik qurish, mashina va samolyot modelini ishga tushirishda har safar maqsadiga yaqinlasha boradilar. Har bir sinovdan so‘ng modelni takomillashtiradilar. Oxirida barcha muammolarni o‘z kuchlari bilan yengib maqsadiga erishadilar. Bu bolalar uchun ruhlanish, g‘alaba va quvonch demakdir. Har bir g‘alabadan so‘ng ular o‘z kuchlariga yanada ishonadilar.

STEAM – dasturi faol kommunikatsiya va guruhda ishlash bilan farqlanadi. Muloqot davrida o‘z fikrini bayon qilish va bahs-munozara olib borish uchun erkin muhit vujudga keltiriladi. Ular gapirishga va taqdimot o‘tkazishga o‘rganadilar. Bolalar doimo o‘qituvchi va sinfdoshlari bilan muloqatda bo‘ladilar. Bolalar jarayonda faol qatnashsalar, mashg‘ulotni yaxshi eslab qoladilar .

Boshlang‘ich ta’limda STEAM – ta’limning vazifasi, o‘quvchilarni tabiiy va texnik fanlarga bo‘lgan qiziqishlarini rivojlantirishdan iborat. Bajaradigan ishini sevib bajarish, qiziqishlarini rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

STEAM – mashg‘ulotlari juda dinamik va qiziqarli bo‘lganligidan bolalar mashg‘ulot paytida zerikmaydilar va vaqtning qanday o‘tganligini sezmay qoladilar. STEAM – ta’limi oltita bosqichdan iborat: savol(vazifa), muhokama, dizayn, qurish, sinovdan o‘tkazish va rivojlantirish. Bu bosqichlar tizimli loyihalash yondashuvining asosi hisoblanadi.

STEAM texnologiyasining nazariy asoslari:

Fanlararo integratsiya – o‘quvchilarning turli fanlardan olgan bilimlarini birlashtirib, ularni real hayotdagi muammolarga tatbiq etishga yo‘naltiradi.

Loyihaviy yondashuv – o‘quvchilarni muammoli vaziyatlar asosida mustaqil loyihalar tuzish va amalga oshirishga o‘rgatadi.

Tadqiqotga asoslangan ta'lim – o'quvchilarning mustaqil izlanish va tahliliy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi.

Ijodiy fikrlash va dizayn tafakkuri – nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Nazariy jihatdan STEAM o'quvchilarda yuqori darajadagi bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirishga, shuningdek, XXI asr talablari – tanqidiy fikrlash, kommunikativlik va hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

STEAM texnologiyasining amaliy asoslari:

STEAM texnologiyasini amaliyotda qo'llash o'quv jarayonini jonlantiradi va natijadorligini oshiradi. Uning amaliy jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Amaliy loyihalar – darslarda kichik loyihalar, tajribalar, konstruksiyalar tayyorlash orqali bilimlarni mustahkamlash.

Interfaol metodlar – “Rol o'ynash”, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert” kabi metodlardan foydalanish.

Texnologik vositalar – 3D printerlar, robototexnika to'plamlari, virtual laboratoriyalar, animatsiyalar, interaktiv doskalar kabi zamonaviy vositalardan foydalanish.

San'at va dizayn elementlari – o'quvchilarni ijodiy yondashishga, chiroyli vizual yechimlar ishlab chiqishga o'rgatish.

Jamoadi ishlash va liderlik ko'nikmalari – kichik guruhlar yoki jamoalar bilan birgalikda loyihalarni amalga oshirish, natijalarni himoya qilish orqali ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish.

STEAM texnologiyasining amaliy jihatlari samarali foydalanish o'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish, tadqiqot olib borish, innovatsion g'oyalarni ilgari surish ko'nikmalarini shakllantiradi.

STEAM texnologiyasi zamonaviy ta'limning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, o'quv jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. U tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika yo'nalishlarini integratsiyalash orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash,

muammolarni hal qilish, ijodiy yondashuv va loyihaviy ishlash kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Nazariy jihatdan STEAM fanlararo integratsiya, tadqiqotga asoslangan ta'lim, loyihaviy yondashuv va ijodiy tafakkurni o'zida mujassam etadi. Amaliy jihatdan esa darslarda innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, tajribalar, loyihalar, robototexnika, dizayn va san'at elementlarini qo'llash orqali o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Shunday qilib, STEAM texnologiyasidan samarali foydalanish boshlang'ich va umumiy o'rta ta'limda o'quvchilarning intellektual salohiyatini, ijodkorlikni, tanqidiy fikrlashni hamda kelajak kasbiy faoliyatida muhim bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, G. Innovatsion ta'lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot. Toshkent: "Ilm Ziyo" nashriyoti, 2022.
2. Quvvatov, B. "Robototexnika va loyihaviy ishlashni STEAM yondashuvda qo'llash". O'zbekiston pedagogika axborotnomasi, 6(1), 32–39, 2022.
3. Yakovleva, N. "STEAM education as a key to 21st century skills". International Journal of Education and Practice, 7(3), 210–218, 2019.
4. <https://t.me/milliymarkaz>
5. <https://t.me/s/uztdi>
6. <http://uzviylik.tdi.uz/>

TARMOQ PPKASI BILAN ISHLASHNING AHAMIYATI.

Turayev Taxir Yuldashovich Termiz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi
turayevtaxir615@gmail.com.

Mamayusupova Muhayyoxon Murodullo qizi, Absalomova Mohinur Bahodir qizi
Termiz davlat pedagogika instituti Matematika va informatika yo'nalishi talabalari.

Annotatsiya: Axborot texnologiyalaridan keng qamrovli foydalanish davomida tarmoq texnologiyalarining o'рни beqiyosdir. Xususan, tarmoq muhitini hosil qiluvchi dasturlar, ularning asosiy tushunchalarini o'rganish, tarmoq texnologiyasiga ulanish usullarini tanlash, kompyuter jihozlari va resurslaridan foydalanish orqali tarmoq texnologiyasining zamonaviy imkoniyatlari namoyon bo'ladi. Odatda, tarmoq muhiti ikkita qismdan iborat bo'lib, ular bo'limlar va toifalardan tashkil topadi. Mazkur maqolada tarmoq texnologiyasining bo'limlari o'rganilib, tarmoq texnologiyasining ayrim turlari bilan ishlash taklif etiladi.

Kalit so'zlar: *Kompyuter tarmoqlari, adapterlar, Ethernet tarmoqlari, Simsiz tarmoqlar, HomePNA tarmoqlari, Powerline tarmoqlari, ma'lumotlarni markazlashtirish va boshqarish, hamkorlikni oshirish, xavfsizlik va ruxsatlarni boshqarish, zaxira nusxalash va tiklash.*

Аннотация: Роль сетевых технологий при повсеместном использовании информационных технологий неопределима. В частности, современные возможности сетевых технологий проявляются через программы, формирующие сетевую среду, изучение их основных понятий, выбор способов подключения к сетевой технике, использование компьютерного оборудования и ресурсов. Обычно сетевая среда состоит из двух частей, состоящих из разделов и категорий. В данной статье исследуются разделы сетевых технологий и предлагается работа с некоторыми видами сетевых технологий.

Ключевые слова: *компьютерные сети, адаптеры, сети Ethernet, беспроводные сети, сети HomePNA, сети Powerline, централизация и управление данными, расширение совместной работы, управление безопасностью и правами доступа, резервное копирование и восстановление.*

Annotation: During the comprehensive use of Information Technology, the role of network technologies is incomparable. In particular, the modern capabilities of network technology are manifested by the programs that form the network

environment, the study of their basic concepts, the choice of methods for connecting to network technology, the use of computer equipment and resources. Typically, a network environment consists of two parts, which are made up of sections and categories. In this article, sections of network technology are studied and offered to work with certain types of network technology.

Keywords: *Computer networks, adapters, Ethernet networks, Wireless networks, HomePNA networks, Powerline networks, data centralization and management, increased collaboration, security and permissions management, backup and recovery.*

Kirish

Tarmoq texnologiyalari ta'lim sohasida nafaqat bilim olish jarayonini osonlashtirmoqda, balki yangi pedagogik yondashuvlarning shakllanishiga ham asos bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu tadqiqotda tarmoq texnologiyalarining ta'limdagi o'rnini, ularni qo'llashning afzalliklari va kelajakdagi istiqbollari yoritiladi. Hozirgi davrda kompyuter tarmog'i va mobil tizimlar rivojlanib bormoqda. Aloqa yo'ldoshlari axborot ustida amallar tezlashib ketdi, bunga zarurat ham oshmoqda. Tarmoq texnologiyalari boshqa sohalarga nisbatan yosh bo'lishiga qaramasdan, qisqa muddatda yuqori natijalarga erishadi. Kompyuter tarmog'i lokal shakllangan bo'lsada, rivojlanishi davomida bir nechta kompyuterlarning bog'liqligidan boshlanib, bir necha o'n grammni tashkil qiladigan chiplarga kompyuter deb qarash lozim bo'ldi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishida tarmoqlarning imkoniyatlari katta hisoblanadi. Mening kompyuterim ilovasidan foydalanib tarmoq muhitini hosil qilish mumkin. Tarmoq papkasi bilan ishlashning ahamiyati: Tarmoq papkasi (Network Folder) - bu kompyuter tarmog'ida bir nechta foydalanuvchilar yoki qurilmalar uchun umumiy foydalanishga mo'ljallangan papka. U tarmoqda joylashgan boshqa kompyuterlar, serverlar yoki tarmoq qurilmalari bilan ma'lumot almashish, hujjatlarni saqlash va ularga kirish imkoniyatini beradi. Tarmoq papkalari bilan ishlashning asosiy ahamiyati

quyidagilarda namoyon bo'ladi. Masalan, simsiz aloqa, 3G-tarmog'i, smartfonlar, Frid va sensorli tarmoq, CDNdan foydalanish, content taqsimot, birrangli tarmoq, real vaqtda ishlovchi mediy, Internet telefon, IP telefoniya, tashqi ta'sirga chidamli tarmoq kabi xizmatlar dolzarb bo'lib qolmoqda. Alohida ishlovchi kompyuter tarmog'i, bitta texnologiyada bir nechta qurilmalarda ishlashni ta'minlaydi. Bundan tashqari bir nechta kompyuterlarning bog'lanib ma'lumot almashnuvi ham kompyuter tarmog'ini tashkil qiladi. Kompyuter tarmoqlari o'zaro, mis tolali kabellar, optik tolali kabelar, mikroto'lqinlar, infraqizil soha, aloqa yo'ldoshlari orqali ulanishi mumkin. Kompyuter tarmog'i turli o'lchamda, shaklda, konfiguratsiyada bo'lishi mumkin. Odatda esa ular birgalikda bog'lanib kompyuter tarmog'ini tashkil qiladi. Masalan, lokal tarmoq, mintaqaviy tarmoq, global tarmoq. Tarmoq texnologiyalarini o'rganish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Kompyuter tarmog'ini o'rganishda kompyuter tarmog'i va tarmoqning taqsimlanishi kabi tushunchalari muhimdir. Mening kompyuterim ilovasi orqali tarmoq muhitini hosil qilish haqida ma'lumot beramiz. Mening kompyuterim ilovasi ishga tushirilganda, ekranning chap tomonida muloqot oynasining bo'limlari ro'yxati taklif qilinadi. Uskunalar majmuasi-internet tarmog'i-tarmoq va umumiy ruxsatni oshqarish markazi: Ular, uy sahifasini boshqarish uskunalar majmuasi, simsiz aloqani boshqarish, adapterning parametrlarini o'zgartirish, umumiy ruxsat uchun qo'shimcha parametrlarni o'zgartirish kabilardan iborat. Shuningdek, Windowsning brendmuyeri, Uy guruhi, Brauzerning xususiyatlari ham ifodalanadi.

Yuqorida keltirilgan tartiblardan foydalanib, tarmoq papkasidan foydalanib amallar bajarish tarmoq texnologiyalarining imkoniyatlarini oshiradi.

Asosiy qism

Mening kompyuterim ilovasi ishga tushirilganda, Ekranning markazida tarmoq muhiti ustida bajariladigan ishlarning ro'yxati taklif qilingan. Ular quyidagilardan iborat: Tarmoqning asosiy ma'lumotini ko'rish va ulanishni sozlash faol tarmoqni ko'rish, bu holda ulangan tarmoq ko'rinib turadi masalan, jamoaviy tarmoq, simsiz

tarmoq ulanishi. Tarmoq parametrlarini o'zgartirish yangi ulanish yoki tarmoqni sozlash, tarmoqqa ulanish, uy guruhi va umumiy ruxsat parametrlarini tanlash, uzilishlarni bartaraf qilish. Barcha ma'lumotnoma, tarmoq ishi, kompyuter va qurilmalarni ulash. Bundan tashqari, Tarmoq obyektining kontekst menyusi orqali xususiyatlar tugmasi bosiladi. Tarmoq muloqot oynasi paydo bo'ladi. Funktsional tugmalardan biri bo'lgan F1 tugmasi bosilganda, Tarmoq obyektidan foydalanish haqida ma'lumotnoma taklif qilinadi. Ushbu ma'lumotnoma bo'limlar va toifalar kabi qismlardan iborat. Bo'limlar qismi uy guruhini yaratish uchun nimalar talab qilinadi?, uy guruhini sozlash, simsiz aloqa; savol-javoblar, Tarmoq papkasi bilan ishlash kabi bo'limlardan iborat. Shuningdek, [Windowsning turli versiyasidagi uy kompyuterlarini tarmoqqa qo'shish](#), toifalar qismi Fayl va printeriga umumiy ruxsat uchun uy guruhidan foydalanish, tarmoqni sozlash, tarmoqqa ulanish, umumiy ruxsat va tarmoqda hamkorlikda ishlash, tarmoqda fayllarni sinxronlash, Internetga umumiy ruxsat, tarmoqni boshqarish, uzilishlarni bartaraf qilish kabi bo'limlardan iborat. Tarmoq qurilmalarini tanlashdan oldin, tarmoq texnologiyasini tanlab olish lozim. Quyida ko'proq ommalashgan tarmoq texnologiyalarining farqi va ular uchun kerak bo'ladigan qurilmalar haqida ma'lumot berilgan. Tarmoq texnologiyasini tanlashda kompyuterlarning joylashuvi va tarmoq tezligiga ahamiyat beriladi. 1-jadvalda simsiz texnologiyalar: 802.11b, 802.11g, 802.11a, 802.11n. kabi versiyalar o'zaro taqqoslangan. 1-jadval.

Tezligi	<p>802.11b: versiyasining maxsilmal ma'lumot o'tkazish tezligi 11 mbit/s. 10 mb o'lchamli fotojadvalni yuklash uchun 7 sekund vaqt sarflanadi.</p> <p>802.11g: versiyasining maxsilmal ma'lumot o'tkazish tezligi 54 mbit/s. 10 mb o'lchamli fotojadvalni yuklash uchun 1,5 sekund vaqt sarflanadi.</p>
---------	---

	<p>802.11a: versiyasining maxsilmal ma'lumot o'tkazish tezligi 11 mbit/s. 10 mb o'lchamli fotojadvalni yuklash uchun 1,5 sekund vaqt sarflanadi.</p> <p>802.11n: versiyasining maxsilmal ma'lumot o'tkazish tezligi 150 Mbit/s, 300 Mbit/s, 450 Mbit/s va 600 Mbit/s.</p> <p>Izohlar: Yuklash vaqti tashqi faktorlar (qurilma, veb server, trafigi)ni har doim ham inobatga olmaydi.</p>
Afzalligi	<p>Bog'lanish simsiz bo'lgani uchun kompyuterni ko'chirish mumkin.</p> <p>Simsiz tarmoqni o'rnatish ham oson kechadi.</p>
Kamchilligi	<p>Simsiz tarmoq boshqa 3 turdagi tarmoqlarga nisbattan sekin ishlaydi.</p> <p>Simsiz tarmoqqa tashqi faktorlar, metal konstruksiya, mikroto'lqinli pech, boshqa telefon tarmoqlari ham ta'sir qiladi.</p> <p>Ma'lumot o'tkazish tezligi simsiz tarmoqda nisbattan bir necha marta past bo'ladi.</p>

Kompyuterda qanday tarmoq adapterlari ulanganligini tekshirib ko'rish kerak. Tarmoq adapter jihozlarga moslangan texnologiyani qo'llashi ham mumkin. Ayni paytda turli xil texnologiyalarning uyg'unligini ta'minlash samarali hisoblanadi.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tarmoq texnologiyalari zamonaviy ta'lim tizimida quyidagi asosiy o'zgarishlarni keltirib chiqardi: Ta'limning qamrovini kengaytirdi - masofaviy o'qitish imkoniyatlari yaratib, ta'lim resurslarini har qanday geografik joydagi o'quvchilar uchun qulay qildi, ta'lim sifatini oshirdi - interfaol darsliklar, virtual laboratoriyalar va real vaqtda baholash tizimlari orqali bilimlarni o'zlashtirish samaradorligi oshdi, pedagogik jarayonlarni optimallashtirdi

avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari o'qituvchilarga alohida yondashuvni amalga oshirish imkonini berdi, kelajakda tarmoq texnologiyalarining ta'limdagi roli yanada kuchayishi kutilmoqda, ayniqsa: sun'iy intellekt asosidagi shaxsiylashtirilgan o'qitish tizimlari, kengaytirilgan va virtual reallik texnologiyalarining keng qo'llanilishi, blockchain asosidagi ta'lim sertifikatlari tizimlari, 5G texnologiyasi asosida yuqori tezlikdagi masofaviy ta'lim platformalari.

Xulosa qilib aytganda, tarmoq texnologiyalari ta'limni demokratizatsiya qilish, global miqyosda bilim almashishni osonlashtirish va ta'lim sifatini oshirish bo'yicha asosiy vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu sohada yangi texnologiyalarni joriy etish va ularni pedagogik jarayon bilan uyg'unlashtirish ta'lim tizimini yanada rivojlantirishning kalit yo'nalishi hisoblanadi. Maqolada Simsiz texnologiyalarning parametrlari tahlil qilinib, Tarmoq joylashuvini tanlash haqida bayon qilingan. Jumladan, Agar kompyuter bir nechta tarmoqqa ulanayotgan bo'lsa, tarmoqda joylashuv kompyuter uchun zarur xavfsizlik sathini tanlaydi. Tarmoq joylashuvining to'rtta turi mavjud. Ular: Uy tarmog'i, Ishchi tarmoq, Jamoaviy tarmoq, Tarmoqli joylashuv. Uy tarmog'i. Uy tarmog'ni tanlang. Tarmoqlar ro'yxati taklif qilinadi, undan kerakli tarmoq tanlanadi. Uy tarmog'ining kompyuterlari uy guruhiga mansub bo'lishi mumkin. Uy tarmog'i uchun tarmoqning mavjudligi ko'rinadi, shuningdek, kompyuterga boshqa kompyuterlarning ham ruxsatini ta'minlaydi. Yuqoridagi amallarni bajarish davomida noaniqliklar haqida dasturning qo'shimcha ma'lumotlar bo'limida bayon qilingan.

-Ishchi tarmoq. Ofisda yoki boshqa ishchi o'rin bilan bog'lanadi. Kompyuter va jihozlarning tarmog'ini ta'minlaydi. Shuningdek, alohida ko'rsatmalarsiz, boshqa foydalanuvchilarga tarmoqdan foydalanish imkoniyatini beradi, ammo uy guruhini yaratib bo'lmaydi. Qo'shimcha ma'lumotlar Tarmoqqa ulanish haqida bo'limida bayon qilingan.

-Ommaviy tarmoq. Jamoat joylarida ishlashga mo'jallangan. (kafe, aeroport va boshqa joylar) Bu tarmoq yashirin joylashgan bo'lib, ko'zda tutilmagan

qarashlardan himoyalangan [zararli](#) dasturiy ta'minot bo'limi himoyani ta'minlaydi. Tarmoq joylashuvi. Domen tamog'idan foydalaniladi. Ishchi joylar va tashkilotlarda foydalaniladi. Bunday turli tarmoqni adminstartor nazorat qiladi. Uni tanlash yoki o'zgartirish mumkin emas.

Yuqoridagilarni inobatga olib, Simsiz texnologiyalarning parametrlari tahlil qilinib, simsiz ulanish, telefon tarmog'idan foydalanish, mobil telefon tizimlari, kabel televidenyasi, kompyuter tarmoqlarining turlari va ularning klasifikatsiyasi, kompyuter tarmoqlarining tuzilishi va qo'llanilishi, aloqa yo'lini moslash, kompyuter tarmoqlarining asosiy turlari, Ethernet tarmoqlari, tarmoq uskunalari, birlamchi tarmoqlar, mobil aloqa texnologiyalari, simsiz kengpolosali ulanish texnologiyalari, WiMax texnologiyalari kabi mavzular o'rganilib, tahlil qilinib, tarmoq texnologiyasida simsiz aloqaning 802.11b, 802.11g, 802.11a, 802.11n versiyalarining ma'lumot yuklash, uzatishsh tezligi, afzalligi va kamchilliklari haqida bayon qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sattorov A. "Informatika va axborot texnologiyalari" Darslik. T: "O'qituvchi" 2016 y. -314 b.
- 2.Sh.Adinayev "Tarmoq texnologiyalari" Darslik, T.:2018 y. -152 b.
- 3.R.R.Ibraimov "Simsiz aloqa tizimlari va dasturlari" O'quv qo'llanma, 1-qism, T.: "Aloqachi" 2018 y. -213 b.
- 4.T.V.Botirov "Kompyuter tizimlari va tarmoqlari" O'quv qo'llanma, Navoiy 2020 y. -489 b.
- 5.T.Yu.Turayev "Ta'limda axborot texnologiyalari" O'quv qo'llanma, T.: "Innovatsiya Ziyo" 2022 y. -164 b.
- 6.M.D.Zaripova "Internetda ishlash asoslari" Usubiy qo'llanma Termiz "Poligraf" 2023 y. -85 b.

7.T.Yu.Turayev “Tarmoq texnologiyalari” Uslubiy qo’llanma, T.: “Surxon nashr” 2025 y. -130 b.

8.T.Yu.Turaev «Информационные технологии в профессиональной деятельности» учебное пособие, T.: “Innovatsiya Ziya” 2025 г, -256 стр.

Individual yondashuv asosida talabalarining grafik kompetentligini raqamli texnologiyalar vositasida rivojlantirish.

Turayev Doniyor Amirovich.

Tabiiy va aniq fanlar fakulteti, Tehnologiya va geografiya kafedrası o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada **individual yondashuv asosida talabalarining grafik kompetentligini raqamli texnologiyalar vositasida rivojlantirishga** oid mulohazlar bayon etilgan.

Annotatsiya. V dannoy state texnologicheskie kompetentsii studentov predstavleny kommentarii ob osobennostyax formirovaniya.

Abstract. In this article, students' technological competencies comments on the specific features of the formation are presented.

Kalit so‘z: kasb, kompetensiya, texnologiya, talabalar, axborot, mutahassis, ishlab chiqarish, tadqiqot, muhandislik, kompyuter grafikasi

Klyuchevoe slovo: kompetentnost, texnologii, studenty, informatsiya, spetsialist, proizvodstvo, issledovaniya, injeneriya, kompyuternaya grafika

Key words: competence, technology, students, information, specialist, production, research, engineering, computer graphics.

Individual yondashuv asosida talabalarining grafik kompetentligini raqamli texnologiyalar vositasida rivojlantirish.

Mustaqil ta'lim jarayonida bo'lajak texnologiya o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyalarini raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanib rivojlantirish texnologiyalari

Ta'limning hozirgi zamonaviy tushunchasi shaxsning turli xil qobiliyatlarini shakllantirish, ularni amalga oshirish va mahsuldorligi yuksak darajasi deb tushunish kerak.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida shaxsni va individuallikni rivojlantiruvchi tashkil etuvchilari hamda uning o'zini rivojlantirishi uchun sharoitlar muhim bo'lib qolmoqda.

Demak, talabalarining mustaqil bilim olishlari jarayonida mutaxassis shaxsini tarbiyalash va hap tomonlama rivojlantirish sodir bo'ladi, birinchi navbatda - intellektual, intellektual-ijodiy, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, o'qituvchi kasbini tanlashda ijtimoiy burchi xissini tarbiyalash, kasbiy o'zini takomillashtirish zarurligini anglab yetishi zarur bo'ladi.

«Mustaqil ta'lim» - tushunchasi pedagogik lug'atlarda - o'quv yurtidan tashqari, mustaqil o'rganish tufayli egallanadigan ta'lim turidir, deb ta'riflangan. Ayni vaqtda «Mustaqil ta'lim olish», «O'zini tarbiyalash», «Mustaqil o'qish» tushunchalaridan sinonimlar sifatida foydalanilmoqda.

Bunda ular bajargan mustaqil ishlarning didaktik maqsadi, shaxsiy yoki jamoaga mo'ljallanganligi, o'zlashtirish usullari, shakliga bajarish o'rniga qarab farqlanadi. Talabalarda mustaqil ongli faoliyatni shakllantirish ta'lim jarayonida muhim omil hisoblanadi. Uning nazariy, amaliy, ilmiy, metodik va pedagogik asoslari tahlil qilinsa va mustaqil ta'limning eng samarali shakllari, vositalari tanlansa, ongli mustaqil ta'lim faoliyatini shakllantirishda ijobiy natijalarga erishish mumkin. Bunda o'tiladigan mavzuning amaliyot bilan uzviyligi, ilmiyligi va materiallarning qiziqarliligi, mavzularning tizimliliigi, topshiriq hamda vazifalarning ko'p qirraliligi, o'zaro bog'liqligi muhim o'rin egallaydi. Ammo eng asosiysi talabalarni

mustaqil ongli faoliyatini shakllantirishda ularning intilish va qiziqishlariga e'tibor qaratib, talabalar egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishlari, ularni ijtimoiy foydali, targ'ibot-tashviqot ishlarida ishtirok etishlarini ta'minlashdan iborat. Talabaning mustaqil ishi uning auditoriyada va undan tashqarida, o'qituvchi rahbarligida yoki o'qituvchi ishtirokisiz amalga oshiriladigan mustaqil ish majmuini anglatadi. Mustaqil ish qanday sharoitlarda amalga oshiriladi:

1. Bevosita auditoriyada - ma'ruza amaliy mashg'ulot, seminar yoki labora-toriya ishlari bo'yicha vazifalar berish jarayonida;
2. O'qituvchi bilan dars jadvalidan tashqari paytlardagi bevosita muloqot chog'ida maslahatlar berishda, ijodiy muloqotlar jarayonida, yakka topshiriq bajarishda va boshqalar.
3. Axborot resurs markazida, uyda, talabalar uylarida, kafedralarda talaba tomonidan o'quv yoki ijodiy topshiriqlarni bajarish jarayonida.

Mustaqil ish bo'yicha test savollari, topshiriqlar va mashqlar ustida ishlash asosan mustaqil bajariladi. Bu ish natijalari esa auditoriyada (amaliy va laboratoriya) mashg'ulotlarida o'qituvchi rahbarligida tahlil qilinadi va baholanadi.

Mustaqil bilim olish texnologiyasi va mustaqil bilim olish sabablari bir-biri bilan bog'likdir: aniq natijaga erisha olishiga ishonmaslik talabani mustaqil bilim olishdan har qanday boshqa sabablardan ko'ra ko'proq ko'nglini sovutadi. Mustaqil bilim olish texnologiyasini yaratish bir necha alohida muammolarni hal etishni ko'zda tutadi. Ular orasida muntazam bilim olishning maqsadini qo'yish muammosi alohida ajralib turadi. Agarda ta'lim olish umumiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qilsa, mustaqil bilim olishning maqsadi esa - kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirish, o'stirish hisoblanadi.

Topshiriqlarni bajarish jarayonida talabalarda sababli-tashkiliy (o'quv faoliyatani mustaqil tashkil etishning qadriyatli yo'nalishlari, bilim, malaka va ko'nikmalari), mazmunli-protsessual (o'quv faoliyatining mohiyatini bilish va bu faoliyat

muvaffaqiyatli bo'lishini belgilovchi shaxsiy sifatlarni rivojlantirish) va tekshirish-baholash (mustaqil bilim olishda zarur sanalgan shaxs sifatlarni o'zi baholash) kabi ko'nikmalarning shakllanishi mustakil bilim olish jarayonida majmuaviy ravishda shakllanib boradi. Ta'lim jarayonining umumiy mohiyatini yoritishda pedagogik adabiyotlar-da "o'quv topshirig'i" tushunchasi bilan birga "masala" tushunchasi keng berilgan. Aksariyat holatlarda masalani hal etish mavjud muammoning og'zaki ifodasi sifatida e'tirof etiladi. Masalada javobi topilishi zarur bo'lgan shart va unga asoslangan muammoli savol beriladi.

O'quv pedagogik masalalarni yecha bilish malakali shaxsning umumiy holati bilan ifodalanuvchi, uning ongi, fikrlash usuli, kasbiy nuqtai nazari va yo'nalishini ko'rsatuvchi umumkasbiy malakadir. Shaxsning yo'nalganligi aniq voqelik sababli-qadriyatli munosabat mazmunida namoyon bo'ladi. Pedagogik hamda texnik-texnologik muammoli vaziyatli topshiriqlarni hal etish asosida talaba bo'lajak kasbiy faoliyat muammolarini hal etish usullarini egallaydi.

Pedagogik hamda texnik-texnologik muammoli vaziyatli topshiriqlarni raqamlashtirilgan ta'lim resurslarini qo'llagan holda ta'lim sifati va samardorligini oshirish hamda didaktikada mustaqil ta'lim darajasini oshiruvchi boshqaruv, rag'batlantirish, tashkil etish va nazorat vositalari sifatida qaraladi.

Talabaning o'quv faoliyatiga nisbatan o'qituvchi tomonidan muayyan talab-larning qo'yilishi ularning mazmunini boyitadi. Pedagogik hamda texnik-texnologik muammoli vaziyatli topshiriqlarni berish shakli esa oldin o'zlashtirilgan namuna bo'yicha xulosalar chiqarishni ko'zda tutuvchi boshqaruv topshiriqlari va masalalarining bajarilishi sanaladi.

Talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etish hamda raqamlashtirilgan ta'lim resurslarini amaliyotda qo'llashlarida masofaviy ta'lim shaklida raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanish jarayoni asosiy jarayon hisoblanadi.

«Masofaviy ta'lim» tushunchasi fanga o'tgan asrning 90 – yillarida kirib kelgan. Ingliz tilida «Masofaviy ta'lim» (distant education) «Masofada o'qitish» (distant learning) kabi variantlarda ham qo'llaniladi. Ta'lim jarayonlarini telekommunikatsiyalardan foydalangan holda tashkil etishni esa (tele training) deb yuritiladi.

«Masofaviy ta'limda raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanish» tushunchasi - ta'lim o'quv axborotlarini oluvchiga masofada turib, yetkazib berishni ta'minlovchi (sun'iy yo'ldosh, televidenie, kompyuter tarmoqlari va boshqalar orqali) yangi axborot texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan, raqamlashtirish texnologiyalari qo'llanilgan holda ta'lim resurslaridan foydalanish hamda maxsus ta'lim xizmatlari to'plami sifatida e'tirof etilgan.

Raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishga zamonaviy texnologiyalardan yetarlicha foydalanishga zamin yaratadi.

Raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanish jarayonini tashkil etish turli xususiyatlarga asoslangan holda olib boriladi.

1. Ta'lim jarayonini boshqarish xususiyati asosida:

Bunda talaba uchun o'qituvchi - rahbar tomonidan muntazam maslahat berib turiladi. O'rganilayotgan bilim darajasini nazorat qilish uchun elektron testlar, virtual trenajerlar asosida tayyorlangan so'rovnomalar asosida baholab boriladi.

2. Ta'lim jarayoni maqsadiga ko'ra: Ushbu turda ta'lim samaradorligiga erishishga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqqan holda o'quv jarayonlari raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanilgan holda tashkil qilinadi. Bunda kerakli natijaga erishishda lozim bo'ladigan barcha jarayonlar mustaqil ta'lim jarayonida elektron resurslardan samarali foydalana olishga qaratiladi.

Raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanish jarayonida egallanishi lozim bo'lgan barcha ma'lumotlar aniq ifodalanishiga erishgan bo'lish lozim.

3. Raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalangan holda o'qitish mazmuni; Masofaviy ta'limni tashkil etishda raqamlashtirilgan ta'lim resurslarini tanlash, ularni tahlil qilish kabilar asosida tuziladi. Mustaqil ta'lim olishda masofaviy o'qitishning turli xil darajalari aniqlab chiqiladi. Har bir ta'lim oluvchining ichki shart - sharoiti va imkoniyati darajasidan kelib chiqqan holda mos keluvchi masofaviy o'qitish darajasi tavsiya etiladi.

4. Masofaviy ta'limni pedagogik texnologiya asosida:

Masofaviy ta'lim olishda talabalar mustaqil, ijodiy, ongli faoliyat bilan shug'ullanadilar. Ular mustaqil bilim olish jarayonida lozim bo'ladigan pedagogik texnologiyalardan, usullardan, vositalardan foydalangan holda ta'lim samaradorligiga erishish uchun barcha imkoniyatlarni ishga soladi. Kerak bo'lgan hollarda qo'shimcha materiallar ham yordamchi vosita sifatida tatbiq qilinadi.

5. Masofaviy ta'limni tashkil etishda tahliliy yondashuv:

Talabalarga berilgan materiallarni ular qay darajada egallaganliklarini aniqlash, tahlil qilish asosida belgilanadi. Talabalarning berilgan materialni izchil, tizimli, aniq ketma - ketlik asosida, yetarli shart - sharoitlarni xisobga olgan holda yondashuvi nazarda tutiladi. Bunda berilgan ma'lumotlar elementar tarzda bosqichma-bosqich o'rganiladi va har bir bo'lak bo'yicha nazorat - tekshiruv ishlarini olib borish yo'lga qo'yiladi.

6. Masofaviy ta'limni tashkil qilishda teskari aloqa asosida:

Ushbu turda olingan ma'lumotlar qayta ishlangan holda ta'lim oluvchi tomonidan qabul qilinadi yoki berilgan manbaga qaytariladi. Umumiy tahlillar asosida ma'lum xulosalar, tushunilmagan ma'lumotlar qayta aloqa asosida jo'natiladi. Bu bosqichni amalga oshirish uchun kompyuter texnologiyalaridan foydalanish yaxshi natijalar beradi.

7. Masofaviy ta'limni tashkil etishda nazorat qilish asosida:

Talabalarning egallagan bilimlarini masofadan turib ma'lum nazorat shakllari va

usullari yordamida baholash. Olingan natijalarni tahlil qilish asosida kerakli xulosalarga kelish. Ushbu natijalar asosida masofaviy ta'lim dasturlariga kerakli o'zlashtirishlar, yangiliklar kiritish.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risidagi"gi (2019 yil 29 oktabr) Qonuni // <https://lex.uz/doc/4571490>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi (2017 yil 7 fevral) Farmoni // [https://lex.uz/pages/getpages.aspx?list_id=3107036# 3109146](https://lex.uz/pages/getpages.aspx?list_id=3107036#3109146)
3. Turayev Khumoyiddin Abdugafforovich, Sattarov Shavkat Yuldashevich, Tashkuziyev Bakhriddin Muhiddinovich, Turayev Doniyor Amirovich - Project Development Of Competence Of Future Drawing Teachers Using Geometric Reflection Techniques- Project Development Of Competence Of Future Drawing Teachers Using Geometric Reflection Techniques. 13791-13800. 2019/12/31.
4. Gadaymuratov Sh. M. (2022). BO'LAJAK TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH. TALQIN VA TADQIQOTLAR, 5.
5. Тураев Дониёр Амирович ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГРАФИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ Modern Scientific Research International scientific journal (ISSN: 1817-0315) Journal 2023 Volume 1 Issue 3
6. Turayev Doniyor Amirovich BO'LAJAK TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHISINING KASBIY GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI VA MODEL. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami 19-20-may 2023-yil

Turayev Doniyor Amirovich O'QUVCHILARDA TEXNOLOGIK
KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami 24-25
may 2024-yil

Turayev Doniyor Amirovich BO'LAJAK «TEXNOLOGIYA» FANI

O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI
AUDITORIYA MASHG'ULOTLARIDA RIVOJLANTIRISH. Xalqaro ilmiy-
amaliy anjuman materiallari to'plami 24-25 may 2024-yil

Turayev Doniyor Amirovich CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHDA
O'QUVCHILARNING IJODIY TAFAKKURLARINI
TAKOMILLASHTIRISH. "Science and innavation" Xalqaro ilmiy-amaliy
anjuman materiallari to'plami 22.02.2025 yil.

TARMOQ JOYLASHUVINI TANLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Turayev Taxir Yuldashovich-Termiz davlat pedagogika instituti katta
o'qituvchisi turayevtaxir615@gmail.com.

Qorajonov Azamat Ilyos o'g'li, Mardayeva Rohila Ibragimovna- Termiz davlat
pedagogika instituti Matematika va informatika yo'nalishi talabalari.

Annotatsiya: Axborot texnologiyalaridan keng qamrovli foydalanish davomida
tarmoq texnologiyalarining o'rni beqiyosdir. Mening kompyuterim ilovasida
tarmoqqa ulanish, tarmoqda barcha bilan hamkorlikda ruxsat berish. Umumiy
ruxsat berish, mo'ljallangan ruxsat, umumiy ruxsat, muqqobil usullar, ulanish
muloqat oynasi bilan ishlash, tarmoq joylashuvining turlari, tarmoq xavsizligini
ta'minlash, kompyuterni himoyalash va resurslardan foydalanish orqali tarmoq
texnologiyasining zamonaviy imkoniyatlari namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: *Kompyuter tarmoqlari, adapterlar, kalitlar, kommutatorlar, konsentratorlar, marshrutizatorlar, Ethernet tarmoqlari, Simsiz tarmoqlar, HomePNA tarmoqlari, Powerline tarmoqlari, TCP/IP, veb-serverlar, trafik hajmi, veb-saytlar, simsiz tarmoq texnologiyalari turlari, signal kuchi, simsiz tarmoqlarni boshqarish.*

Аннотация: Роль сетевых технологий при повсеместном использовании информационных технологий неопределима. В частности, использование приложения Total Commander, важность локальной сети, подключение к сети в компьютерном приложении, разрешить совместную работу со всеми в сети. Современные возможности сетевых технологий проявляются через общую авторизацию, целевой список, общую авторизацию, альтернативные методы, работу с диалоговым окном подключения, типы сетевого расположения, обеспечение безопасности сети, защиту компьютера и доступ к ресурсам.

Ключевые слова: *Компьютерные сети, адаптеры, коммутаторы, коммутаторы, концентраторы, маршрутизаторы, сети Ethernet, беспроводные сети, сети HomePNA, сети Powerline, TCP/IP, веб-серверы, объем трафика, веб-сайты, типы технологий беспроводных сетей, мощность сигнала, управление беспроводными сетями.*

Annotation: During the comprehensive use of Information Technology, the role of network technologies is incomparable. In particular, the use of the Total commander program, the importance of the local network, connection to the network in the oil computer application, permission in cooperation with all in the network. Modern capabilities of network technology are manifested by general authorization, intended list, general permission, alternative methods, working

with the connection dialog box, types of network joysing, ensuring the smoothness of the network, computer protection and the use of resources.

Keywords: *Computer networks, adapters, switches, switches, concentrators, routers, Ethernet networks, wireless networks, HomePNA networks, Powerline networks, TCP/IP, web servers, traffic volume, websites, types of wireless network technologies, signal strength, wireless network management.*

Kirish

Tarmoq texnologiyalarini ta'minlash davomida tarmoq joylashuvining turlari: Uy tarmogi, Ishchi tarmoq, ommaviy tarmoq, jamoat joylarida ishlashga mo'jallangan tarmoq kabilar hamda tarmoqli joylashuv, tarmoqlarining xavfsizligi, kompyuterni himoyalash va Brendmauerdan foydalanish uchun ko'rsatmalar berilgan. Tarmoq joylashuvini tanlash. Tarmoqqa ulanganda joylashuvni tanlash kerak. Ulanayotgan tarmoq uchun брандмауэр, hamda unga mos bo'lgan ushbu tarmoq uchun xavfsizlik turi ishga tushiriladi. Agar kompyuter bir nechta tarmoqqa ulanayotgan bo'lsa, tarmoqda joylashuv kompyuter uchun zarur xavfsizlik sathini tanlaydi. Tarmoq joylashuvining to'rtta turi mavjud:

-Uy tarmogi. Uy tarmog'ni tanlanadi. Tarmoqlar ro'yxati taklif qilinadi, undan kerakli tarmoq tanlanadi.

-Ishchi tarmoq. Ofisda yoki boshqa ishchi o'rin bilan bog'lanadi. Kompyuter va jihozlarning tarmog'ini ta'minlaydi. Shuningdek, alohida ko'rsatmalarsiz, boshqa foydalanuvchilarga tarmoqdan foydalanish imkoniyatini beradi, ammo uy guruhini yaratib bo'lmaydi.

-Ommaviy tarmoq. Jamoat joylari kafe, aeroport va boshqa joylarida ishlashga mo'jallangan. Bu tarmoq yashirin joylashgan bo'lib, ko'zda tutilmagan qarashlardan himoyalangan,

-Tarmoqli joylashuv. Domen tamog'idan foydalaniladi. Ishchi joylar va tashkilotlarda foydalaniladi. Bunday turli tarmoqni adminstartor nazorat qiladi. Uni tanlash yoki o'zgartirish mumkin emas. Agar fayl va printeriga umumiy ruxsatga xojat bo'lmasa, ommaviy tarmoq eng ma'qul variant hisoblanadi.

Asosiy qism

Joylashuv tarmog'ining turini o'zgartirish uchun quyidagilar bajariladi.

1.Tarmoqni boshqarish va umumiy ruxsat markazi muloqot oynasini ochiladi.

2.**Ishchi tarmoq, Uy tarmog'i yoki Ommaviy tarmoq kabi tarmoq turlaridan birini tanlanadi.** Kompyuter boshqa kompyuterlar bilan ishlashda uy yoki ishchi tarmoq turlarida brandmauering konfiguratsiyasi o'zgaradi. Bu tarmoqning xavfsizligiga daxl solishi mumkin. Tarmoqning xavsizligini ta'minlash uchun nima qilish kerak?

Tarmoqlarining xavfsizligini ta'minlash uchun quyidagi kompanentalar bo'lishi kerak. Simsiz tarmoqlarda ulanish shiflanadi, Ihtiyoriy turdagi tarmoq uchun **tarmoq manzilini hosil qilish (NAT) qo'llash yoki brendmauerlari bo'lishi kerak.**

Ihtiyoriy turdagi tarmoq uchun tarmoq manzilini hosil qilish (NAT) **ko'rsatmalar asosida sozlanadi.** Kompyuterda xavfsizlik: Brendmauer, Virusdan himoyalash, Keraksiz dastrulardan himoyalanish, Windowsni avtomatik yangilash, Standart hisob yozuvi, **Internet va elektron pochtaning xavfsizligi haqida ma'lumot.**

Internetga ulanganda, umumiy ruxsat berilganda hujjat yoki papkalarining xavfizligi muammosi paydo bo'ladi. Ma'lumotni yuklash davomida **zararli dasturlarga duch bo'lishi extimoli paydo bo'ladi.** Bunday hollarda himoya chora tadbirlari mavjud. Kompyuterni himoyalash. Kompyterni himoyalashning bir nechta usuli mavjud: Brendmauer kompyuterni zararli dasturlardan himoyalaydi,

Windowsni yangilash markazi, Windows davriy ravishda yangilanishlarni avtomatik ravishda tekshirib, yangilab boradi, Virusdan himoyalash. Antivirus dasturlar kompyuterni zararli dastrulardan himoyalaydi, Ko'zda tutilmagan, kutilmagan va zararli dasturlardan himoylab, kompyuterni kutilmagan dasturiy ta'minotlardan himoyalash imkoniyatini beradi, Qo'llash markazi orqali xavfsizlik parametrlarini boshqarish, Simsiz ulanishning muloqot oynasi standart ko'rinishga ega. Brendmauer Internet yoki lokal tarmoqdan uzatilgan axborotni dasturiy, qurilmaviy ta'minot orqali tekshiradi. Brendmauer-Windowsda o'rnatilgan bo'lib, avtomatik ravishda ishga tushiriladi. *Brendmauer qanday ishlaydi.* Kompyuterda xabar yoki o'yinlarni uzatish davomida axborotni bloklash haqida so'raydi. Agar ruxsat berilsa, mustasno sifatida so'rovlarsiz amalga oshirilishi mumkin. **Windowsni avtomatik yangilash. Windows doimiy ravishda viruslar va boshqa xatarlar haqida ma'lumot berib, xabarni yangilab boradi.** Yangilanish internetga ulangan holda fon rejimida bo'ladi. Yangilanish kompyuter yoqilishida yoki tizimni o'rnatish davomida yangilanadi.

Avtomatik yoqishni yangilash.

1. **Yangilanish Muloqot oynasini ochish uchun Yangilash markazi tugmasi bosiladi.**
2. **Parametrlarni o'zgartirish** tugmasini bosiladi.
3. Yangilashni avtomatik o'rnatish **tugmasini bosiladi. Muuloqotga qarab, xavfsizlik va ishonchligi parametrlari inobatga olinadi.**
4. Taklif qilingan yangilanish **guruhida taklif qilingan variantlardan birining bayroqchasi o'rnatilib, OK tugmasi bosiladi.**

Standart hisob yozuvi. Windowsga kirish davomida foydalanuvchiga hisob yozuvining turiga qarab, foydalanish sathi belgilanadi. Uch xil turdagi hisob yozuvi mavjud: standart, boshqaruvchi va mehmon.

Adminstratorning hisob yozuvi kompyuterni to'liq nazorat qilishga qaratilgan bo'lsada, shuning bilan kompyuter xavfsizligining yuqori darajasini ta'minlaydi. Shuningdek, kompyuterga standart hisob yozuvi sifatida kirgan foydalanuvchi kompyuter xavfsizligi parametrlarini o'zgartira olmaydi. Tizimga kirib, hisob yozuvi turini tekshirib ko'rishi mumkin xolos, buning uchun quyidagi ketma-ketlikni bajarish kerak.

1.Foydalanuvchining hisob yozuvi **kompanentasi ochiladi.**

-Hisob yozuvi foydalanuvchi nomi quyida aks etgan bo'ladi.

-Tizimga kirgan joriy foydalanuvchi va hisob yozuv turi aks etadi.

-Agar hisob yozuvi adminstatrator turiga mos bo'lsa, foydalanuvchi adminstartor sifatida kirgan bo'ladi.

2. Boshqa hisobni boshqarish tugmasini bosish orqali kompyuterdagi barcha hisoblarni ko'rish mumkin. Administrator paroli yoki tasdiqlash so'ralganda parolni kiritiladi yoki tasdiqlash kiritiladi. Bu barcha foydalanuvchi hisoblarini va ularning turlarini ko'rsatadi. Hisob yozuvi turlarini Boshqa hisob yozuvini boshqarish muloqot oynasida boshqaruvchining parol yoki tasdiqlash uchun parol kiritiladi, bu esa tasdiqlashni taklif qiladigan muloqot oynada ko'rinadi.

Tizimda hisob yozuvining turini o'zgartirish **muloq oynasi orqali standart hisob yozuvi turiga o'zgartirish mumkin bo'ladi.**

Internet va elektron pochtdan foydalanish uchun maslahatlar.

-Xabarni ochishdan oldin, ushbu xabarni manzil egasi yuborganligiga ishonch hosil qilish kerak, zero kerak bo'lmagan xabarlar ham foydalanuvchiga ma'lum bo'lgan manzillardan uzatigan bo'lishi (kutilmagan, zararlangan) bo'lishi mumkin.

-Shaxsiy ma'lumotlarni sir saqlash kera. Axborot madaniyatiga amal qilish kerak.

-Giperhavola va boshqa uzatilgan ma'lumotlarni ochishdan oldin tekshirib ko'riladi, bunday ma'lumotlarga xatarli dasturlar yuklangan bo'lishi mumkin.

-Ishonchli veb saytlardan foydalaning. Soxtakor veb saytlarda zararli dasturlar ham bo'ladi. Brendmauer, Windows va joylashuv tarmog'i qanday bog'langan?

Kompyuterning xavfsizligini ta'minlash uchun ommaviy joylashuv tarmog'i uchun ayrim dastur va xizmatlar taqiqlangan bo'ldi. Agar kompyuter ommaviy tarmoqqa ulangan bo'lib, Windowsda brendmauer yoqilgan bo'lsa, ayrim dasturlar to'g'ri ishlash uchun brendmauerdan kompyuterga ruxsat berishini so'raydi.

Agar kompyuter brendmauer orqali tarmoqqa ulangan bo'lsa, ixtiyoriy tarmoqqa ruxsat beriladi. Masalan, agar kompyuter kafeda Ommaviy tarmoq orqali tarmoqqa ulangan bo'lsa, xabarlarni uzatishda dasturni blokdan chiqarishda tarmoqqa ulangan barcha ommaviy tarmoqqa blokdan chiqarilgan bo'ladi.

Agar ulanishda blokdan chiqrish ko'zda tutilgan bo'lsa, (ulanish tarqataoytgan) tarmoq joylashuvini Uy yoki Ishchi tarmoq turiga o'zgartirish kerak bo'ladi. Joriy tarmoqni o'zgartirish ko'zda turilgan, barcha ommaviy tarmoqlarni emas. Lekin, bunday o'zgarishdan keyin tarmoqqa ulangan boshqa tarmoqlarga ham ruxsat etilgan bo'lib, bunday holat tarmoq xavfsizligiga rahna soladi.

Xulosa

Maqolada tahlil va natijalar asosida quyidagi taklif va tavsiyalar keltiriladi: Tarmoq texnologiyasini ta'minlash davomida jumladan, tarmoqda nosozliklarni bartaraf qilish, elementar bayonnomalar, uzatish bayonnomalari, kompyuter tarmoqlarining turlari va ularning klasifikatsiyasi, kompyuter tarmoqlarining tuzilishi va qo'llanilishi, bir nechta kompyuterlarni ulash, simsiz mahalliy

tarmoqlar, Ethernet va Fast Ethernet haqida, raqamli texnologiyalar, Bluetooths, HomeRT, Zedbee texnologiyasi, internetga ulanish usullari, internetga simsiz ulanish, Wi-Fi protokollari, sun'iy yo'ldosh orqali ulanish, uyali telefon orqali ulanish, Bluetooths, Wi-Fi va WiMax texnologiyalari haqida ma'lumotlar o'rganilib, tahlil qilindi.

Total commander dasturidan foydalanib tarmoq muhitini hosil qilish, Mening kompyuterim ilovasidan foydalanib tarmoq muhitini hosil qilish misolida, tarmoq hosil qilish, barcha bilan hamkorlikda ruxsat berish, (общий доступ с) ...dan umumiy ruxsat menyusi, mo'ljallangan ruxsat, umumiy ruxsat nima uchun talablar; muqobil usul: Umumiy papkalarga umumiy ruxsat, umumiy papka, simsiz tarmoq va unga ulanish kabi tajribalar o'rganildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Велихов А.В и др. “Компьютерные сети” Учебное пособие., Москва, ЗАО «Новый издательский дом», 2005 г. -304 стр.
- 2.Эндрю Таненбаум, Дэвид Уэзеролл “Компьютерные сети” Учебник. Издательство ПИТЕР 2012 г. -960 стр.
- 3.Sattorov A. “Informatika va axborot texnologiyalari” Darslik. T: “O'qituvchi” 2016 y. -314 b.
- 4.Виктор Олифер, Наталия Олифер. “Компьютерные сети. Принципы, технологии, протоколы” Учебник. Издательство ПИТЕР 2016 г. -992 стр.
- 5.Sh.Adinayev “Tarmoq texnologiyalari” Darslik, T.:2018 y. -152 b.
- 6.R.R.Ibraimov “Simsiz aloqa tizimlari va dasturlari” O'quv qo'llanma, 1-qism, T.:“Aloqachi” 2018 y. -213 b.
- 7.T.V.Botirov “Kompyuter tizimlari va tarmoqlari” O'quv qo'llanma, Navoiy 2020 y. -489 b.
- 8.T.Yu.Turayev “Ta'limda axborot texnologiyalari” O'quv qo'llanma, T.: “Innovatsiya Ziya” 2022 y. -164 b.

9. Sh.Sadullayeva D.F.Yusupov, F.Yusupov “Suniy intellekt va neyro to’rli texnologiyalar” O’quv qo’llanma, T.: “Mahalla va oila” 2022 y, -192 b.

10.M.D.Zaripova “Internetda ishlash asoslari” Usubiy qo’llanma Termiz “Poligraf” 2023 y. -85 b.

11.T.Yu.Turayev “Tarmoq texnologiyalari” Uslubiy qo’llanma, T.: “Surxon nashr” 2025 y. -130 b.

12.T.Ю.Тураев «Информационные технологии в профессиональной деятельности» Учебное пособие, T.: “Innovatsiya Ziya” 2025 г, -256 стр.

. Oila mikromuhiti shaxs ijtimoiylashuvini ta’minlashning fundamental asosi

Turdieva Gulchehra Bekmurotovna.

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy

pedagogika universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ijtimoiylashuvini rivojlantirishda oilaning imkoniyatlari xususida fikr yuritilgan. Xususan oilaning o‘quvchi shaxsi ijtimoiylashuvidagi mavjud muammolari hamda ularni bartaraf etish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiylashuv, pedagogik imkoniyat, motivatsiya, muhit, hamkorlik, ijtimoiylashuv agenti.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются возможности семьи в развитии социализации младших школьников. В частности, выделены существующие проблемы семьи в социализации школьника и их устранение.

Ключевые слова: социализация, педагогическая возможность, мотивация, среда, сотрудничество, агент социализации.

ANNOTATION

This article discusses the possibilities of the family in the development of socialization of younger students. In particular, the existing problems of the family in the socialization of the student and their elimination are highlighted.

Key words: socialization, pedagogical opportunity, motivation, environment, cooperation, socialization agent.

Ijtimoiylashuv-murakkab ijtimoiy jarayon sifatida individning shaxs sifatida shakllanishi hamda o'z imkoniyatlarini yuzaga chiqarishi hamda hayotda o'z o'rnini topishining garovi hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijtimoiylashuvining pedagogik imkoniyatlarini rivojlantirish shaxs, oila, davlat va jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir[1. 246].

Oila ikki tomonlama ijtimoiylashuv ta'siriga ega, uning mohiyati shundaki, nafaqat ota-onalar o'z farzandlarini, balki bolalar ham ota-onalarini tarbiyalaydilar. Bolalar ota-onalarini tegishli vazifa va topshiriqlar orqali yangi rollarni o'zlashtirishga o'rgatadi. Forobiyning fikricha, inson jamoalari, oila va jamiyat kishilarning yashashi va kamolotga erishishi uchun zarur bo'lgan moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish uchun intilishlari natijasidir. Shu bois, oila boshlang'ich sinf o'quvchilari ijtimoiylashuvninng muhim instituti hisoblanadi. Oila bolaning jamiyatga kirishiga yordam beradi, unga ism qo'yadi, uzoq tarixga borib taqaladigan shajaraga ega qiladi, bolani mavjud qoidalarga mos tarzda o'zini tutish, boshqalar bilan muloqotga o'rgatadi. Bola oilada ilk bor jins bilan bog'liq ijtimoiy rollar,

mehnat taqsimotini anglab yetadi, oilada individning dastlabki ijtimoiy mohiyati shakllanadi.

O'zbekistonda mavjud 9500000dan ortiq oilalarning quyidagi uchta holati o'quvchi ijtimoiylashuvida muhim ahamiyat kasb etadi:

Oilaning demografik holati.

Oilaning ijtimoiy holati.

Oilaning iqtisodiy holati[3.143].

Oilaning demografik holati shu oila a'zolari soniga, uning muayyan vaqt oralig'idagi o'zgarib turishiga, shuningdek oilaning geografik joylashuv o'rniga qarab belgilanadi. Ya'ni oila a'zolari miqdorining sifat tarkibi, oila istiqomat qiladigan xonadonning ilmiy-madaniy markaz sanaladigan poytaxtda, viloyat, tuman markazlarida yoki mamlakatning hozircha muhandislik kommunikatsiyalari yetarli darajada taraqqiy qilmagan chekka qishloq hududlarida joylashganligi belgilab beradi.

Oilaning ijtimoiy holati boshlang'ich sinf o'quvchisi istiqomat qiladigan oiladagi undan yoshi katta bo'lgan barcha a'zolarining dunyoqarashi, ma'lumot darajasi, milliy an'ana va qadriyatlarga bo'lgan munosabti, saviyasi orqali aniqlanadi.

Oilaning iqtisodiy-moliyaviy darajasi esa kichik yoshdagi maktab o'quvchisining ta'lim olishi, kiyinishi, ovqatlanishi, dam olishi uchun shart-sharoit yaratadigan oilaning moliyaviy imkoniyatlari bilan belgilanadi. Bu degani sanab o'tilgan har uchala mezon bo'yicha mukammal va to'kis oilada tarbiyalanayotgan bolalarning samarali ijtimoiylashuvi kafolatganligini yoki aksincha demografik, ijtimoiy va iqtisodiy parametrlari nisbatan past bo'lgan oilalarda ulg'ayayotgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiylashuvi istiqbolsizligini anglatmaydi. Tajriba, pedagogik kuzatish va tahlillar aynan o'quvchi-yoshlarning ijtimoiy tajribalarni

egallashlarini pedagogik qo'llab-quvvatlashni to'g'ri tashkil qilish orqali buning aksi bo'lgan holatlarga juda ko'plab misollarni keltirish imkonini beradi.

Jamiyatdagi o'zgarishlar oilaga o'z ta'sirini ko'rsatganidek, oiladagi o'zgarishlar ham jamiyatga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Oila davlat va jamiyatning asosiy tayanchi ekan, uning mustahkamligi, tinch-totuvligi, farovonligi va barqarorligidan jamiyat manfaatdordir. Shu bilan birga, oilaning ijtimoiy institut sifatida ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ham unutmaslik kerak. Ota-onaning ijtimoiy mavqei, ishxonasida lavozimining pastligi, ichimlikka ruju qo'yganligi, oilaning to'liq emasligi, ya'ni ota yoki onaning yo'qligi, janjalga moyilligi, ota-onalarning o'zini tutishidagi ruhiy og'ishning mavjudligi. Bolaga nisbatan nosog'lom munosabat kabilar bolaning dunyoqarashi, xarakteri, ijtimoiy xulqida o'zining chuqur salbiy asoratini qoldiradi[2, 114].

Professor N.M.Egamberdiyevaga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tipik bo'lgan emotsional holatlar, hissiyot va kechinmalar ko'lami juda keng. Biroq ular orasida bola ruhiyati va umumiy rivojlanishiga salbiy ta'sir kuchiga ega bo'lgan holatlar, hissiyot va kechinmalarni ham tez-tez uchratish mumkin. Shuning uchun kichik maktab o'quvchisi ijtimoiylashuvini rivojlantirishni pedagogik qo'llab-quvvatlashda oilaning o'rniga jiddiy e'tibor qaratish talab etiladi[4, 147].

Xulosa shuki, agar bola sanab o'tilgan barcha sohalarda uyg'un rivojlansa, u ijtimoiy tajriba va shaxsiy xususitlarga ega bo'ladi va bu unga ijtimoiylashuv muammolarini muvaffaqiyatli hal qilishda yordam beradi. Ko'rinib turibdiki, boshlang'ich sinf o'quvchisi samarali ijtimoiylashuvida oila mikromuhiti hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bunda ota-onalar, pedagogik jamoaning saviyasi, sa'yi harakatidan tashqari ularning o'zaro hamkorligi, shuningdek oilada yaratilgan sog'lom ma'naviy muhitni yaratishga erishish taqozo etiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мавлонова Р., Раҳмонкулова Н., Вохидова Н. “Педагогика” дарслик. Тошкент, 2010., 246 б.
- 2.Эгамбердиева Н. М. Ижтимоий педагогика. – Т.: А. Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009-213,114-бб,
3. Пардаев, Б. "Бошланғич синф ўқувчилари ижтимоийлашувини таъминлаш педагогик муаммо сифатида." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* Special Issue 2 (2022): 143-б.
- 4.Эгамбердиева Н.М. Ижтимоий педагогика. – Т.: А. Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009-213,139-147-бб,

Shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishda pedagogik texnologiyaning o'rni

S.Irisova VPYMO'MM o'qituvchisi

Annotatsiya:

Maqolada Bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish usullari, shaxsga yo'naltirilganlikning ta'lim texnologiyalariga nisbatan qo'llaniladigan belgilari, shaxsga nisbatan ta'lim maqsadi ko'rsatib o'tilgan

Kalit so'zlar: Bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim,ta'lim-tarbiya,tarbiyachi bola,pedagogik texnologiya,redagogik o'yinlar, “men “konsepsiyasi.

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonining dolzarb masalaridan biri ta'limning barcha bo'g'inlarida bo'lgani kabi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yangicha pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini tashkil etishdan iboratdir.

Davr ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llaniladigan eski ish uslublaridan voz kechib milliy qadriyatlarimiz asosida mustaqillik mafkurasiga tayanib pedagogik va psixologik uslublarni an'anaviy ish shakllaridan noan'anaviylarga o'tishni talab etadi.

Yangi pedagogik texnologiyalar asosan pedagogik o'yinlar orqali amalga oshiriladi. Bolalarni mashg'ulotga bo'lgan qiziqishlarini orttirishda, bilim va tushunchalarni puxta o'rganib olishlarida, idroki va xotirasini mustahkamlashda yangi pedagogik texnologiyalar tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarga qulay sharoit yaratadi.

Bolalarda qiziquvchanlik kuchli, ammo ular uzoq muddat diqqatini bir narsaga jalb qila olmaydi, tezda zerikadi, o'ynagisi keladi. Shu bois ta'lim-tarbiyaviy mashg'ulotlar, tadbirlar o'yin ko'rinishida, bolalarni ochiqchasiga majburlashni istisno qiladigan shakllarda 20-25 daqiqadan oshmaydigan davomiylikda tashkil qilinishi maqsadga muvofiq.

Bolalarning ishonuvchanligini hisobga olib, tarbiyaviy tadbirda ko'proq ijobiy mazmundagi axborotlar bo'lishi lozim.

Pedagogik texnologiyalarni bir-biridan farqlaydigan asosiy xususiyatlardan biri uning bola shaxsiga yo'naltirilganlik darajasidir. Shaxsni rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologiyalarning markazida o'sayotgan inson, uning o'z imkoniyatlarini to'la namoyon etishga intilishi, yangi tajribani qabul qilishi, turli hayotiy vaziyatlarda ongli ravishda va mas'uliyatli qaror qabul qilishga qodirligi turadi. "Rivojlanish", "Erkinlik", "Mustaqillik", "Ijod", "O'ziga xoslik" shaxsga yo'naltirilgan ta'limning kalit so'zlari hisoblanadi.

Shaxslikka yo'naltirilganlikning ta'lim texnologiyalariga nisbatan qo'llaniladigan belgilar:

- bolaning shaxslik, intellektual, kasbiy rivojlanish maqsadlarining ustuvorligi;
- uning yutuq va muvaffaqiyatlari motivasiyasi, individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilganligiga urg'u berish;

- bolaning o'zligini shakllantirish, o'z-o'zini boshqarishga urg'u berish;
- ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro sheriklik harakatlari;
- bolalarga tanlash erkinligi va ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilariga qabul qilingan qaror uchun shaxsiy mas'uliyatni yuklash;
- ta'limiy vaziyatlar va voqealarni o'zidan o'tkazish hamda hissiy munosabat.
- bolaga yo'naltirilgan ta'limning o'ziga xosligi shundaki, bola kimningdi istagi, buyurtmasiga ko'ra emas, o'z imkoniyatlari, salohiyati, tabiati xususiyatlariga mos ravishda shakllanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida bolaga shaxs sifatida insoniylik nuqtai nazaridan munosabatda bo'lish – shaxsga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarning hal qiluvchi talabi, kommunikativ asosidir. U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- shaxsga nisbatan ta'lim maqsadi sifatida yangicha munosabat, ta'lim-tarbiya jarayonining ma'lum sub'yektga yo'naltirilganligi;
- pedagogik munosabatlarning insoniyligi, demokratlashtirilganligi;
- to'g'ridan-to'g'ri majburlash uslubidan hozirgi sharoitda samara keltirmaydigan yo'l sifatida voz kechish;
- bolaning xususiy va yosh jihatlarini hisobna olish tamoyiliga yangicha nuqtai nazar;
- ijobiy “MEN” konsepsiyasini shakllantirish.
- shaxsga yangicha nuqtai nazar quyidagilardan tashkil topadi:
- shaxs paydo bo'ladi, ilk bolalikda namoyon etiladi;
- shaxs pedagogik jarayonning ob'ekti emas, sub'yektidir;
- shaxs – ta'lim tizimining maqsadi, u boshqa maqsadlarga erishish vositasi emas;
- hamma bola birdek iste'dodli;

- oliy insoniy qadriyatlar (mehr-oqibat, muhabbat, mehnatsevarlik, insof, g'urur, fuqarolik hissi va boshqalar) shaxsning ustuvor xususiyatlaridandir.

So'nggi tadqiqotlarda keltirilishicha, bolaga yo'naltirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi bolalar dasturdagi bolalarga nisbatan ancha qobiliyatli bo'lib chiqadilar va ularning kattalarning ruxsati, ma'qullashiga nisbatan e'tiborlari kamayadi.

Pedagog tomonidan bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limning amalga oshirilishida quyidagilarni bilish lozim:

- Har bir bolaga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.
- Ta'limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda bola o'zini shaxs deb sezsini, unga bo'lgan e'tiborni tuysin.
- Bolaga tazyiq o'tkazmaslik hamda uning kamchiligini bo'rttirmaslik; o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar etkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. “Maktabgacha ta'limda yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini tatbiq etishning dolzarb masalalari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Qarshi, “Qarshi Davlat universiteti” nashriyoti, 2010.- 296 b.
2. Ma'murov B.B. Shaxs ijtimoiy pedagogik hodisa sifatida. / “Uzluksiz ta'lim” jurnali, 2008 yil, №6, 16-19-betlar.
3. Rahmonqulova Z. va boshq. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbar xodimlarini o'qitish bo'yicha seminar modullari (Majmua).- T., 2010, 150 b.
4. Safarova R. va boshq. O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'lim strategiyasi muammolari va ta'lim mazmunining yangi modellari, ularni tatbiq etish yo'llari. – T., “FAN” nashriyoti, 2005.- 256 b.

TA'LIM VOSITALARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING O'QUV BILISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Usmonova Muxlisa Ismoilovna

Qarshi xalqaro innovatsion universiteti

*E-mail: **muxlisau932@gmail.com***

tel: (93) 761 96 99

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim vositalari asosida o'quvchilarning o'quv-bilish kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Unda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullarni qo'llash orqali o'quvchilarda bilim olish, tahlil qilish, ijodkorlik hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kompetentlik, baholash, ma'lumot, o'qituvchi, o'quvchilar, munosabat, shaxsiy, amaliy, ta'lim vositalari, o'quv-bilish kompetensiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования учебно-познавательной компетентности студентов на основе образовательных средств. Анализируются механизмы развития у студентов умений приобретать знания, анализировать, проявлять творческие способности и самостоятельно мыслить посредством использования современных педагогических технологий и интерактивных методов.

Ключевые слова: компетентность, оценка, информация, учитель, студенты, отношение, личностный, практический, образовательные средства, учебно-познавательная компетентность, компетентностный подход, педагогические технологии.

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of developing students' learning and cognitive competence using educational tools. It analyzes the mechanisms for developing students' skills in acquiring knowledge, analyzing, demonstrating creativity, and thinking independently through the use of modern pedagogical technologies and interactive methods.

Keywords: competence, assessment, information, teacher, students, attitude, personal, practical, educational tools, learning and cognitive competence, competency-based approach, pedagogical technologies.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari tez sur'atlarda rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalar qo'yilmoqda. Endilikda maktab o'quvchilari faqat tayyor bilimlarni yodlab olish bilan cheklanib qolmay, balki ularni tahlil qilish, amaliyotda qo'llash, yangi g'oyalar yaratish va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini egallashlari talab etiladi. Shu bois o'quv-bilish kompetensiyasini shakllantirish masalasi pedagogik jarayonning eng muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

O'quv-bilish kompetensiyasi – bu shaxsning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarni turli vaziyatlarda samarali qo'llay olish qobiliyati bo'lib, u mustaqil fikrlash, ijodkorlik, axborotlarni izlash va tahlil qilish, shuningdek, hamkorlikda ishlashni o'z ichiga oladi. Bu kompetensiyani rivojlantirishda dars jarayonida foydalaniladigan turli ta'lim vositalari (ko'rgazmali qurollar, texnik vositalar, multimedia resurslari, interaktiv dasturlar, elektron darsliklar va boshqalar) katta ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim vositalaridan to'g'ri va maqsadli foydalanish pedagogga o'quv jarayonini jonli, qiziqarli va interfaol shaklda tashkil etish imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, faol ishtirokni ta'minlaydi hamda amaliy faoliyatga tayyorlaydi. Ayniqsa, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta'lim vositalari o'quvchilarning mustaqil ishlash, izlanish va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shu jihatdan, ta'lim vositalari asosida o'quvchilarning o'quv-bilish kompetensiyasini shakllantirish mexanizmlarini chuqur o'rganish va amaliyotga joriy etish hozirgi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

O'quv-bilish kompetensiyasi – bu o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini turli vaziyatlarda mustaqil qo'llay olish qobiliyatidir. U o'quvchining

axborotlarni izlash, tahlil qilish, muammolarni yechish, qaror qabul qilish va ijodiy fikrlash kabi jihatlarini o'z ichiga oladi. Mazkur kompetensiya ta'lim sifatini oshirishda ham, o'quvchini kelgusida ijtimoiy faol hayotga tayyorlashda ham muhim omildir.

Uning asosiy mazmuni quyidagilarni qamrab oladi: bilimlarni izlash va qayta ishlash, muammolarni hal qilish, mustaqil o'qish, ijodiy yondashuv, muloqot va hamkorlik.

Bilimlarni izlash va qayta ishlash uchun kerakli axborotni topish, tanlash, tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyatiga ega bo'lish, muammolarni hal qilish uchun turli o'quv yoki hayotiy vaziyatlarda qaror qabul qilish, yechim topish ko'nikmasiga ega bo'lish, mustaqil o'qish uchun yangi mavzularni mustaqil o'zlashtirish, o'qish jarayonini rejalashtirish, nazorat qilish, ijodiy yondashuv uchun mavjud bilimlar asosida yangilik yaratish, innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish, muloqot va hamkorlikda esa boshqa o'quvchilar bilan birgalikda ishlash, fikr almashish, jamoada birgalikda yechim izlash kerak bo'ladi.

O'quv-bilish kompetensiyasiga ega bo'lish shaxsiy rivojlanishda va amaliy tayyorgarlikda ahamiyatga ega. O'quvchi shaxsiy rivojlanish asosida o'z qobiliyatlarini ochadi, mustaqil fikrlashni o'rganadi. Amaliy tayyorgarlik orqali bilimlarni hayotga qo'llash ko'nikmasi shakllanadi.

O'quv-bilish kompetensiyasi – “Umumiy o'rta ta'lim davlat standarti”da belgilangan asosiy kompetensiyalardan biri bo'lib, boshqa kompetensiyalarni shakllantirishning ham poydevorini tashkil etadi.

O'quv-bilish kompetensiyasini shakllantirishda ta'lim vositalarining ham o'ziga xos o'rni mavjud.

Ta'lim vositalari – dars jarayonida bilimni egallash va mustahkamlashni yengillashtiruvchi, o'quvchining qiziqishini oshiruvchi hamda faol ishtirokni ta'minlovchi metodik va texnik resurslardir. Bular qatoriga quyidagilar kiradi:

- An'anaviy ko'rgazmali qurollar (sxema, plakat, maket, kartochka);
- Texnik vositalar (interaktiv doska, proyektor, audiovizual materiallar);
- Elektron darsliklar, ta'lim platformalari, virtual laboratoriyalar;

- Multimedia resurslari, interfaol dasturlar, simulyatorlar.
Ular yordamida o‘quvchilarda mavzuni chuqur tushunish, mustaqil ishlash, yangi bilimlarni izlab topish va ularni amalda qo‘llash ko‘nikmalari rivojlanadi.
O‘quv-bilish kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:
- Interfaol metodlarni qo‘llash: “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Venn diagrammasi”, “Insert” kabi metodlar yordamida o‘quvchilarni faol fikrlashga undash.
- Amaliy faoliyatni kuchaytirish: tajribalar, loyihalar, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlarni hal qilish orqali bilimni amaliyot bilan bog‘lash.
- Ta’lim vositalaridan maqsadli foydalanish: darsning maqsadiga mos multimedia, maket, elektron manbalarni tanlash.
- Mustaqil o‘quv faoliyatini rivojlantirish: topshiriqlarni mustaqil izlanish asosida bajarish, internet manbalaridan foydalanish.
- Refleksiya va baholash: o‘quvchining o‘z faoliyatini tahlil qilishi, natijani baholashi, kamchilik va yutuqlarni ko‘rishi.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) asosida ishlaydigan vositalar, masalan, onlayn testlar, interaktiv platformalar, mobil ilovalar, 3D modellar, virtual laboratoriyalar o‘quvchining bilim olish jarayonini shaxsiylashtirish va erkinlashtirishga xizmat qilmoqda. Bu vositalar o‘quvchini nafaqat bilim oluvchi, balki faol izlanish olib boruvchi shaxs sifatida shakllantiradi. Turli maktablarda olib borilgan kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim vositalarini keng va to‘g‘ri qo‘llash o‘quvchilarni darsda faol qatnashishga, mustaqil fikrlashga, axborotlarni tahlil qilish va ularni amaliyotga tatbiq etishga o‘rgatadi. Bu esa o‘z navbatida o‘quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim vositalaridan samarali foydalanish o‘quvchilarning o‘quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirishning eng muhim omillaridan biridir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va innovatsion vositalar yordamida o‘quvchilarda bilimni mustaqil egallash, tahlil qilish, ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish va amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin.

Maqolada keltirilgan mexanizmlar – interfaol usullar, amaliy mashg‘ulotlar, multimedia resurslari, virtual laboratoriyalar va refleksiya jarayonlarini to‘g‘ri tashkil etish o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi faolligini oshiradi, ularda mustaqil izlanish va o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan motivatsiyani kuchaytiradi.

Shu bois, ta’lim vositalarini tanlashda va ularni dars jarayoniga integratsiya qilishda ilmiy-metodik asoslanganlikka, maqsadga muvofiqlikka va innovatsion yondashuvlarga e’tibor qaratish zarur. Bu nafaqat o‘quv-bilish kompetensiyasini rivojlantiradi, balki ta’lim sifatini ham sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi” qarori. – Toshkent, 2019.
3. Qodirov, A. “Zamonaviy ta’lim texnologiyalari.” – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Sattorova, G. “Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim jarayonini tashkil etish.” – Pedagogika jurnali, №2, 2022.
5. Jonibekova, M. “Ta’lim vositalarining o‘quvchilar kompetensiyasini rivojlantirishdagi roli.” – Metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2023.
6. UNESCO. “ICT Competency Framework for Teachers.” – Paris, 2018.
7. OECD. “The Future of Education and Skills: OECD Learning Compass 2030.” – Paris, 2019.

Raqamli fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish, Yangi avlod davlat xizmatlari

**Yunusova Odinaxon Alisher qizi Andijon viloyati Xo‘jaobod tumani
Fuqarolik xolati dalolatnomalarini yozish inspektori**

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekistonda davlat xizmatlarini raqamlashtirish jarayonida Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish (FXDYO) tizimini elektron formatga o‘tkazish masalalari yoritilgan. Raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozishning asosiy vazifalari sifatida tug‘ilish, nikoh, ajrim, o‘lim kabi holatlarni elektron ro‘yxatga olish, shahodatnomalarni onlayn tarzda berish, ma’lumotlarni yagona elektron bazada muhofaza qilish va qog‘ozbozlikni qisqartirish kabi yo‘nalishlar ko‘rsatilgan. Shuningdek, mazkur tizimning afzalliklari – fuqarolar uchun qulaylik, vaqt va mablag‘ tejalishi, xizmatlarning shaffofligi hamda demografik ma’lumotlarni real vaqtda tahlil qilish imkoni haqida so‘z yuritilgan. Xulosa sifatida raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish fuqarolar va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni yangi bosqichga olib chiqishi, huquqiy tartibni mustahkamlashi va davlat boshqaruvining samaradorligini oshirishi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar. raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish, elektron xizmatlar, fuqarolik holati, davlat xizmatlari, onlayn ro‘yxatga olish, shaffoflik, qulaylik, demografik ma’lumotlar.

Цифровое управление ЗАГС: государственные услуги нового поколения

Юнусова Одинахон Алишеровна Андижанская область Ходжабадский район инспектора отдела записи актов гражданского состояния

Резюме: В статье рассматривается процесс цифровизации государственных услуг в Узбекистане на примере перевода системы записи актов гражданского состояния (ЗАГС/ФХДЁ) в электронный формат. Основные задачи Цифрового управления ЗАГС заключаются в регистрации таких событий, как рождение, брак, развод, смерть в электронной среде, выдаче документов в онлайн-формате, хранении данных в единой электронной базе и сокращении бумажного документооборота. Кроме того, объясняются преимущества данной системы: удобство для граждан, экономия времени и средств, прозрачность предоставляемых услуг, а также возможность анализа

демографических данных в режиме реального времени. В итоге цифровое управление ЗАГС выводит взаимоотношения граждан и государства на новый уровень, укрепляет правопорядок и повышает эффективность государственного управления.

Ключевые слова: цифровое управление ЗАГС, электронные услуги, акты гражданского состояния, государственные услуги, онлайн регистрация, прозрачность, удобство, демографические данные

Kirish. Raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish zamonaviy davlat xizmatlarini raqamlashtirish zamonaviy davlat boshqaruvining asosiy yo‘nalishlaridan biri. O‘zbekistonda ham oxirgi yillarda bu jarayon keng ko‘lamda amalga oshirilmoqda. Shuning natijasida Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish (FXDYO) tizimi ham raqamli formatga o‘tmoqda. Raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish – bu aholiga qulay, tezkor va shaffof xizmat ko‘rsatishga mo‘ljallangan elektron platforma bo‘lib, u fuqarolarning hayotidagi eng muhim voqealarni (tug‘ilish, nikoh, ajrim, o‘lim va h.k.) rasmiylashtirishni soddalashtiradi, raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozishning vazifalari elektron ro‘yxatga olish – tug‘ilish, nikoh, ajrim, o‘lim kabi holatlar elektron bazada saqlanadi, Onlayn xizmatlar – my.gov.uz portali yoki Davlat xizmatlari markazlari orqali ariza berish va shahodatnoma olish imkoni, Ma’lumotlarni muhofaza qilish – yagona elektron baza orqali ma’lumotlar xavfsizligi ta’minlanadi, Qog‘ozbozlikni qisqartirish – hujjat aylanishi elektron shaklga o‘tkaziladi. Raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozishning afzalliklari, Fuqarolar uchun qulaylik – uydan chiqmasdan turib shahodatnoma olish mumkin, Vaqt va mablag‘ tejilishi – uzun navbatlar va ortiqcha hujjat talablari yo‘q, Shaffoflik – korrupsiya xavfi kamayadi, xizmatlar tez va aniq bajariladi, demografik ma’lumotlarni tahlil qilish – davlat aholi soni va oilaviy holat haqida real vaqt rejimida ma’lumotga ega bo‘ladi. Raqamli

xizmatlardan foydalanish misollari, Tug‘ilish haqida shahodatnomani onlayn tarzda olish, Nikohga turmush qurish uchun arizani elektron shaklda topshirish. Ism, familiya yoki otasining ismini o‘zgartirish bo‘yicha onlayn murojaat. O‘lim haqida dalolatnoma yoki uning dublikatini masofadan turib olish. Raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish fuqarolar va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni yangi bosqichga olib chiquvchi zamonaviy xizmatdir. U jamiyatda huquqiy tartibni mustahkamlash, aholining davlat xizmatlaridan mamnunligini oshirish va davlat boshqaruvini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar; Raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish tizimining joriy etilishi davlat xizmatlarini ko‘rsatishda sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi. Amaldagi tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, elektron xizmatlardan foydalanayotgan fuqarolar soni yildan-yilga ortib bormoqda. My.gov.uz portali va Davlat xizmatlari markazlari orqali ko‘rsatilayotgan xizmatlarning qulayligi aholining davlat organlariga bo‘lgan ishonchini oshirmoqda, raqamli tizim qog‘ozbozlikni kamaytirish, hujjat aylanishini tezlashtirish va korrupsiya xavfini pasaytirishda samarali natijalar bermoqda. Elektron bazada saqlanayotgan ma’lumotlarning yagona tizimga jamlangani esa demografik jarayonlarni chuqur tahlil qilish va aholi soni hamda oilaviy holatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini bermoqda.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, fuqarolar uchun xizmatlardan foydalanish tezlashdi va soddalashdi, davlat xizmatlarining shaffofligi va samaradorligi oshdi, statistik va demografik ma’lumotlarning aniqligi ta’minlandi, davlat boshqaruvining zamonaviy usullarga asoslanganligi mustahkamlandi. Davlat va fuqaro o‘rtasidagi munosabatlarni sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarayotgan tizim. U shaffoflikni oshiradi, vaqt va mablag‘ni tejaydi hamda davlat boshqaruvini samarali qiladi. Fuqarolik holati dalolatnomalarini (tug‘ilganlik, nikoh, ajrim, farzlikka olish, vafot va boshqalar) raqamli texnologiyalar asosida qayd etish va yuritish tizimi

hisoblanadi. Ushbu tizimda barcha ma'lumotlar yagona elektron ma'lumotlar bazasida saqlanadi va qog'oz shaklidagi hujjatlar o'rnini bosadi.

Xulosa. Raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish tizimi – bu nafaqat qulay elektron xizmat, balki zamonaviy davlat boshqaruvining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Uning joriy etilishi orqali fuqarolarning hayoti bilan bog'liq eng muhim voqealar – tug'ilish, nikoh, ajrim, o'lim va boshqa fuqarolik holatlari tezkor va ishonchli tarzda rasmiylashtirilmoqda. Raqamli xizmatlarning joriy etilishi fuqarolarga vaqt va mablag' tejash imkonini beribgina qolmay, davlat idoralari faoliyatining shaffofligini ham ta'minlamoqda. Bu esa jamiyatda korrupsiya xavfini kamaytirish, davlat va fuqarolar o'rtasida ishonchni mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda, yagona elektron bazaning shakllanishi mamlakat demografik jarayonlarini real vaqt rejimida kuzatish imkonini bermoqda. Natijada davlat aholining ijtimoiy-iqtisodiy holatini chuqur tahlil qilish, kelajak uchun to'g'ri prognozlar ishlab chiqish va samarali qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Umuman olganda, raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish, fuqarolar hayotini yengillashtiruvchi innovatsion xizmat, davlat xizmatlarining sifat va samaradorligini oshiruvchi tizim, huquqiy tartib va adolatni ta'minlashda muhim mexanizm, davlat boshqaruvini modernizatsiya qilishning muhim qismi hisoblanadi, raqamli Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish tizimini yanada takomillashtirish, uni yangi texnologiyalar asosida rivojlantirish va barcha hududlarda to'liq joriy etish O'zbekiston davlat boshqaruvining strategik maqsadlaridan biri bo'lib qolishi kerak.

Foydalangan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.

2. “Fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2016.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni, 2020 yil 5 oktyabr.

4. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy sayti – www.minjust.uz.
(<https://www.minjust.uz/>)

5. Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali – www.my.gov.uz.
(<https://www.my.gov.uz/>)

6. Karimov A., Raqamli transformatsiya va davlat xizmatlari samaradorligi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

7. G‘ulomov S. Davlat boshqaruvida axborot texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

MEHNAT TARBIYASI – BOLADA TARTIB-INTIZOM VA MAS’ULIYAT HISSINI SHAKLLANTIRISH VOSITASI

Altibayeva Gulbaxor Majitovna

Termiz davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi.

+998(99)3797576. altibayevagulbahor@gmail.com

Kalit so‘zlar: mehnat, bolalar, ta‘lim tarbiya, barkamol avlod, mehnat tarbiyasi, maktabgacha ta‘lim,

Annotatsiya: Bolalarni **mehnatni sevish ruhida tarbiyalash** - butun insoniyatni tarbiyalash demakdir. Shu boisdan yosh avlodni mehnatga to‘g‘ri munosabatda

bo`lish ruhida tarbiyalash barcha ta`lim-tarbiya tashkilotlari faoliyatining asosiy negizi bo`lib qolmoqda.

Har tomonlama yetuk, barkamol avlodni yetishtirishda mehnat tarbiyasining o`rni beqiyosdir. Insonning kundalik turmush tarzi mehnat va faoliyat bilan bog`liqdir. Shu sababli, mehnat butun moddiy va ma`naviy boyliklarning ijtimoiy taraqqiyotining negizidir. Mehnat tarbiyasi shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidir. Shuningdek, bolaning har tomonlama shakllanish vositasi, uning shaxs sifatida ulg`ayish omili hamdir. Muntazam qilingan mehnat jarayonidagina bola o`z aqlini, irodasini, hissiyotini, xarakterini rivojlantirishi mumkin.

Mehnat ma`lum ijtimoiy foydali moddiy yoki ma`naviy ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyatdir. Mehnat faoliyati insonning asosiy faoliyatidir. Agar katta kishilar mehnat qilishdan to`xtab qoladigan bo`lsa, insoniyat zoti o`z hayotini tugatgan bo`lar edi. Mehnat odam psixikasining tarkib topishi faktori sifatida bolalar hayotida ham muhim ahamiyatga ega.

Yosh bola ham tom ma`nosida mehnat qilmaydi. Uning mehnat jarayoni avvalo o`yin keyinchalik o`qish-o`rganish jarayoni bilan bog`liq holda rivojlanadi. Agar yosh bolaga “ana uni menga olib kelib ber” – desangiz uni sizga qiynalib olib keladi. Bola bunda harakat qiladi va uni o`ynab bajarishi mumkin, lekin u o`z harakatida mehnat elementlarini bajaradi.

Mehnat ijobiy, ongli munosabatni tarbiyalashi lozim. Chunki bola mehnat qilib, avvalo qiyinchiliklarga bardosh berishga, o`z-o`zini boshqarishga, sabr toqatli bo`lishga o`rganadi. Keyinchalik kishilarning mehnatini qadrlashga, uni mohiyatini anglashga, undan zavqlanishga, jiddiy mehnatga muhabbat bilan qarashiga, mehnatsiz baxtli bo`lish mumkin emasligini anglashga o`rganadi. Hammadan ham muhimi u mehnat qilib, undan zavqlanadi va mehnatni qadriga yetadigan bo`lib qoladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar mehnat tarbiyasi bilan birga ijtimoiy ishlarda qatnashishi ham muhimdir, Chunki u ham bola uchun mehnatdir. Bog`chada turli-tuman ishlarga qatnashishi, jumladan, guruhlarda navbatchilik qilish, gullarni sug`orish, plastilin va loydan buyumlar yasashda, qirqib yopishtirish, qurilish materiallari bilan ishlash mashg`ulotlarida tarbiyachiga yordam berish, mehnat anjomlarini, o`yinchoqlarni joy-joyiga qo`yish kabilar ham bolani mas`uliyatni his qilishga, o`z burchini anglashga, uni sadoqat bilan bajarishga o`rgatib boradi.

Bolalarni mehnatni sevish ruhida tarbiyalash - butun insoniyatni tarbiyalash demakdir. Shu boisdan yosh avlodni mehnatga to`g`ri munosabatda bo`lish ruhida tarbiyalash barcha ta`lim-tarbiya tashkilotlari faoliyatining asosiy negizi bo`lib qolmoqda.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar quyidagi mehnat turlariga jalb qilinadi:

- o`z - o`ziga xizmat qilish
- xo`jalik va maishiy mehnat
- tabiat quchog`idagi mehnat
- qo`l mehnati.

O`z - o`ziga xizmat qilish - bolalar mehnatining bir turi bo`lib, unda bolalar ilk yoshdan boshlab mustaqil ovqatlanish, yuvinish, kiyinish va yechinishga, o`yinchoqlarni yig`ishtirib qo`yishga o`rgatiladi, o`z - o`ziga xizmat qilish jarayonida bolalarda mustaqillik, ma`lum maqsad bilan harakat qilish kabi sifatlar shakllanadi. Bolalar qo`llaridan kelgan ishni mustaqil bajarishga o`rganadilar. O`z - o`ziga xizmat bolalarda oddiy mehnat turlariga nisbatan qiziqish uygotadi, batartiblik, intizomli bo`lishga ham odobga o`rgatadi. Bolalar xo`jalik - maishiy mehnatga maktabgacha ta`lim tashkilotida va oilada jalb etiladi. Uning mazmuni har xil bo`ladi: xona va bog`cha maydonchasini, xonani yig`ishtirish, idish - tovoqlarni yig`ishtirish, choy idishlarini, qo`g`irchoq kiyimlarini, mayda narsalarni yuvish, mashg`ulotga kerakli materiallarni tayyorlab qo`yish, mashg`ulotdan keyin stol ustidagi narsalarni yigishtirib olish.

Tabiatdagi mehnat bolaning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo`lib, o`simlik va hayvonlar, yil fasllari, jonsiz tabiat to`g`risidagi bilimlar manbai, bolalarda ishchanlikni, tabiatga ehtiyotkorona munosabatini tarbiyalashda muhim sanaladi. Qo`l mehnati mashg`ulot, o`yinlarga, mehnat faoliyati uchun zarur bo`lgan o`yinchoq va qazilmalarni tayyorlash bo`yicha bolalar mehnatidir. bolalarning jamoa mehnati dastlabki jamoatchilik asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Jamoa mehnatida birgalikda harakat qilish, o`zaro yordam, shu bilan birga mehnat taqsimoti ham mujassamlashgan bo`ladi. birgalikdagi mehnatni, masalan, xonani yig`ishtirishda, tabiatdagi mehnatda yetish mumkin. Bu yerda bolalarning ish-harakatida o`zaro mutanosiblik bo`lishi, ya`ni har bola bir xilda chaqqonlik bilan harakat qilishi kerak, buning natijasida ma`lum mehnat munosabatlari yuzaga keladi. Bunday vaziyatda tarbiyachining bolalar o`rtasida to`g`ri munosabatni o`rnatishga qaratilgan bevosita rahbarligi muhim sanaladi.

Bunday rahbarlik ma`lum izchillikda amalga oshiriladi:

2. Mehnat malakalarini shakllantirish
3. Bolalarning - umumiy mehnatini tashkil etish.
4. Bolalarning birgalikdagi mehnatini tashkil etish.

Maktabgacha ta`lim tashkilotida mehnat tarbiyasining vazifalari va mazmunini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun kerakli shart-sharoitlar yaratilishi kerak. Bolalar mehnati uchun avvalo joy, vaqt, gigienik sharoitlar yaratilmog`i lozim, ozodalik, toza havo, kerakli darajadagi yorug`lik, mehnatning bolalar imkoniyatini muvofiq bo`lishi, mehnat vaqtini bolalar yoshiga qarab to`g`ri belgilash (kichik yoshli bolalar uchun 21-23 daqiqa, katta guruh bolalari uchun 26-31 daqiqa).

Bolalar harakatlarini almashtirib turishni ham e`tiborga olish kerak. Bolalarga to`g`ri mehnat tarbiyasi berishda kattalarning bir - biri bilan o`zaro do`stona munosabatda bo`lishi, hamkorlikda ishlashi ijobiy natija beradi. Ayniqsa tarbiyachining har qanday mehnatga nisbatan vijdonan munosabati, uning har xil kasb egalariga hurmat bilan qarashi katta ahamiyatga egadir, mehnat ta`limi jarayonida va uni tashkil etishning hamma shakllarida har xil metod va usullardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi, bular quyidagilar:

- har bir mehnat jarayonini namuna asosida tushuntirib borish;
- bo`lajak mehnat faoliyati to`g`risida uning mahsulini ko`rsatish orqali suhbat;
- tarbiyachining hikoyasi.
- bolalarni mustaqil ishlashlarini mashq qildirish;
- o`yin - mashqlar va didaktik o`yinlar.

Butun mehnat jarayonini va uning ayrim qismlarini ko`rsatish, tushuntirish, eslatish, nazorat qilish, o`z-o`zini nazorat, bajarilgan ishni baholash ayniqsa zarur. Mehnat tarbiyasi masalalari Maktabgacha ta`lim tashkilotining yillik rejasida aks ettiriladi va tarbiyachilarga mehnat tarbiyasini to`g`ri rejalashtirish va amalga oshirishda yordam beradi. Maktabgacha ta`lim tashkilotida mehnat tarbiyasining to`g`ri tashkil etish va unga rahbarlik qilish yosh avlodni har tomonlama tarbiyalash vazifalarini amalga oshirishga yordam beradi. Bolalarda ishchanlik, har qanday mehnatda qatnashish, boshlangan ishini oxiriga yetkazish uchun bor kuchini ayamalik, o`z shaxsiy mehnatiga nisbatan to`g`ri munosabatni tarbiyalash, javobgarlik, mustaqillik, maqsadga qaratilganlik, qat`iylik tashabbuskorlik va faollik, sabr matonatlik, chidamlilik kabi bola shaxsining axloqiy sifatlarini tarbiyalash muhim hisoblanadi. Madaniy xulq va o`z tengdoshlariga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalash, o`zaro kelishgan holda birga ishlay olish, jamoa ishida natijaga erishguncha o`z mehnati bilan qatnashish, o`zi va o`rtoqlarining mehnatini xolisona

baholash yordam berish. Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida mehnat tarbiyasi ikki yo`nalishda amalga oshiriladi.

- Bolalarning o`zini mehnatga o`rgatish.
- Kattalar mehnati bilan tanishtirish.

Katta guruhda [bolalarning kattalar mehnati haqidagi tasavvurlari umumlashtiriladi. Kishilar mehnatiga hurmat hissi tarbiyalanadi. Ishlab chiqarish korxonalari, qurilishlar, dalalarda qilinadigan mehnat xaqidagi bilimlar takomillashtiriladi.](#) Mehnat faoliyatida va bolalarning mehnat jarayonida tarkib topadigan shaxsiy fazilatlariga qo`yiladigan talablarning asta-sekin murakkablashib borishi masalalariga ham alohida e`tibor qaratiladi.

Mehnat tarbiyasiga oid bilimlar bolalarning shaxsiy mehnat faoliyatining shakllanishi, uning tashkil etilishi, rivojlantirilishi, natijalariga ta`sir etadi. Bolalar kattalarga taqlid qilib, mehnat jarayonini yaxshiroq va maqsadga muvofiq qilib bajarilishini o`rganib boradilar. Egallagan bilimlari orqali mehnatga to`g`ri munosabat, unga qiziqish, mehnat faoliyatida kattalarga taqlid qilishga intilish, buyumlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo`lish hissini shakllantirishga asos bo`ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kattalar mehnatiga bo`lgan munosabati “Ilk qadam” davlat o`quv dasturi asosida shakllanadi. [Bolalarda o`z tarbiyachisi va boshqalar mehnati haqidagi tushunchalari kengaytirib boriladi. Bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali ularda inson va uning mehnatiga hurmat hissini shakllantirishga e`tibor qaratiladi.](#)

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda qabul qilingan “2017-2021 yillarda maktabgacha ta`lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi PQ 2707 sonli qarori.

2. Rahimova R. Tarbiyachiga ming bir maslahat. //Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. - Toshkent , 2007.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 4-jild. T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.

Leksik mashqlarni o'rganishda didaktik o'yinlardan foydalanish

Amirkulova Zebuniso Mustafakulovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dotsenti,

Yo'ldosheva Farangiz Erkin qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti,

O'zbekiston

Telefon: +998(95) 595 19 77

E.mail: zebuniso. amirkulova mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlangich sinflarda ona tili darslarida leksik mashqlarni olib borish jarayonida foydalaniladigan didaktik vositalar va ulardan foydalanishning samarali jihatlari yoritib berilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются дидактические средства, используемые в процессе проведения лексических упражнений на уроках родного языка в начальных классах, и эффективные аспекты их использования.

Abstract: This article highlights the didactic tools used in the process of conducting lexical exercises in native language classes in primary grades and the effective aspects of their use.

Kalit soʻzlar: Ona tili, oʻqish,yozuv darslari,yozuv, didaktik oʻyinlar, grafik malakalar, .« Soʻzning oʻrnini topish» oʻyini, tasvirli didaktik oʻyin.

Ключевые слова: Родной язык, чтение, уроки письма, письмо, дидактические игры, графические навыки, игра «Найди место слова», дидактическая игра с картинками.

Keys words: Native language, reading, writing lessons, writing, didactic games, graphic skills, "Find the place of the word" game, didactic game with pictures.

Uzluksiz taʼlim tizimida ona tili oʻqitishning zamonaviy pedagogic va xborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish zamonaviy metodlarsiz amalga oshmaydi. Zamonaviy metodlarning eng asosiylari sifatida quyidagi metodlar eʼtirof etilgan: modulli taʼlim texnologiyasi, hamkorlikda oʻqitish texnologiyasi, muammoli taʼlim texnologiyasi, interfaol metod texnologiyasi, didaktik oʻyinlar texnologiyasi va sinov darslari. Bular innovatsion metodlardir.

Shu oʻrinda muhtaram Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning quyidagi fikrlarini taʼkidlab oʻtsak: "Farzandlarimizni har tomonlama bilimli, ona-yurtimizga sadoqatli insonlar etib tarbiyalash, bolalar bogʻchasidan boshlanishini eʼtiborga olib joriy yilning yakuniga qadar 2017-2021 – yillarga moʻljallangan oʻrta umumiy taʼlim maktablarining moddiy texnik bazasini mustahkamlash boʻyicha maxsus dastur qabul qilamiz." [1].

Taʼlim jarayonida didaktik oʻyinlarni qoʻllash vositasida oʻquvchilarda faol harakat va qiziqish uygʻotiladi. Oʻyinlar vositasida oʻquvchilarga yangi bilimlar berish, koʻnikma hosil qilish, kichik guruhlar aʼzolarining ijodiy qobiliyatlarini ragʻbatlantirish mumkin.

Didaktik oʻyinlar oʻtkazishdan oldin bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olishni unutmaslik kerak. Ularni oddiy, oson va vaqtni kam oladigan turlaridan boshlab, asta-sekin murakkablashtirib borish yaxshi natija beradi. Bunday ish tutish, bir tomondan bolalarning dunyoqarash va ongini kengaytirsa,

boshqa tomondan, ularning bayon etish qobiliyatini kuchaytiradi, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi [3].

«Soʻzdan-soʻz» oʻyini

Bu oʻyin taʼlim jarayonida bir necha yillardan beri qoʻllanib kelmoqda. Bu oʻyinda bir soʻzdan bir necha soʻzlar keltirib chiqarish talab qilinadi. Bu oʻyin turi oʻquvchilarni fikrlashga, izlanishga undaydi, ularda topqirlik qobiliyatini yuzaga chiqaradi. Biz bu oʻyinni aynan takrorlamoqchi emasmiz, balki uni maʼlum bir mavzuga bogʻliq holda oʻtkazish yoʻllari xususida fikr yuritmoqchimiz. Berilgan soʻz tarkibidagi harflarning turli kombinatsiyasidan foydalanib, bir necha soʻzlar hosil qilish mumkin. Demak, bu oʻyinni maʼlum bir mavzu bilan bogʻliq holda oʻtkazsa ham boʻladi. «Soʻzdan-soʻz» oʻyinidan tilning barcha sathlarini oʻqitishda foydalanish mumkin. [4].

Leksikologiya boʻlimida shakldosh, zid maʼnoli soʻzlar mavzularini oʻrganishda bu oʻyindan foydalanish mumkin. Buning uchun oʻqituvchi shakldosh yoki zid maʼnoli soʻzlarni keltirib chiqarish mumkin boʻlgan soʻzlarni tanlay bilishi va shundan keyin uni oʻquvchilar eʼtiboriga havola qilishi lozim. Omonim (shakldosh) soʻzlar mavzusi oʻrganilgach, oʻquvchilarga quyidagi soʻzlarni berish va ulardan shakldosh soʻzlarni keltirib chiqarish vazifasi topshiriladi.

Ona tili darslarida leksik mashqlarni tshkil etishda turli xil didaktik vositalardan foydalanish oʻquvchilarning fikrlash qobiliyatini oʻstiribgina qolmay, balki namunali yozuv malakalarini egallashga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: Oʻzbekiston, 2017. – 103 b.
2. Gʻulomov. M. Chiroyli yoʻzuv malakasini shakllantirish. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 1993.B.21.

3. Azizxo‘jayev N.M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi. Adolat, 2006.B.18.
4. Bahriyev A., Bahriyeva N. Yangi pedagogik texnologiyalar orqali o‘qitishda ichki motivatsiyani shakllantirish. Xalq ta’limi jurnali, 2006

Sog’lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik asoslari

Amirkulova Zebuniso Mustafakulovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dotsenti,

Quvonova Jasmina Absaxatovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti talabasi,

O‘zbekiston

Telefon: +998(95) 595 19 77

E.mail: zebuniso. amirkulova mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida va zamonaviy ta'lim shakllarida jamiyatda, oilada, bolada ekologik tarbiyani, ekologik madaniyatni, shuningdek sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik jihatlari va afzalliklari ko'rsatib o'tilgan.

Аннотация: В данной статье показаны педагогические аспекты и преимущества формирования экологического воспитания, экологической культуры в обществе, здорового образа жизни в семье и детях в современном образовательном процессе и современных образовательных формах.

Abstract: This article shows the pedagogical aspects and advantages of the formation of environmental education, environmental culture in society, family and children in the modern educational process and modern educational forms.

Kalit so'zlar: ekologiya, pedagogika, tabiat, zamonaviy ta'lim, sog'lom turmush tarzi.

Ключевые слова: экология, педагогика, природа, современное образование, здоровый образ жизни.

Keys words: ecology, pedagogy, nature, modern education, healthy lifestyle.

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tadbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

O'quvchi yoshlarda ekologik madaniyatini shakllantirish bugungi kunning muhim masalalaridan hisoblanadi. Ekologik madaniyatning asosini, shubhasiz, ekologik ta'lim - tarbiya tashkil etadi. Bugungi ekologik holat ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini ya'ni maktabgacha ta'lim muassasalaridan tortib oily ta'lim bosqichlarini ham qamrab oladi. Chunki, muayyan aniq maqsadlarga yo'naltirilgan ekologik ta'lim - tarbiya natijasida o'quvchi yoshlarning ekologik madaniyatini bilimlarini oshirish, ularda tabiatga nisbatan ongli munosabatda bo'lish malakalarini tarkib toptirish, ekologik madaniyatni tizimli va izchillikda

olib borish dolzarb masalalardan biri sifatida nazarda tutish lozim.

Ekologik muammo - bu atrof-muhitning buzilishiga olib keladigan muammo. Muammolarga bo'linishi mumkin.

1. Inson va tabiatning o'zaro ta'siri bilan bog'liq,
2. Insonning atrof-muhitga ta'siri bilan bog'liq [1.57].

Faylasuf A. N. Pavlenkoning fikricha, "ekologik muammo"ning mohiyati insonning tabiiy tabiati bilan sun'iy ravishda qurilgan yashash muhiti o'rtasidagi nomuvofiqlikdadir. Bundan tashqari, muammoning bunday mohiyatining oqibati, xususan, yangi Evropa gumanizmi ("ekologik jihatdan iflos") bilan taqqoslaganda, qadimgi qullikda ("ekologik toza") ekologik muammoning yo'qligi. [66-79]. Bu jarayon o'qituvchilardan yuksak bilim, tafakkur va mahorat talab qiladi. O'qituvchi qanchalik mahoratli bo'lsa, ta'lim tengligiga shunchalik e'tibor qaratadi.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Ta'lim to'g'risida"gi qonunlar hayotga tatbiq etilayotgani bunga yorqin misol bo'la oladi. Uzlüksiz ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan davlat va jamoat tartibiga muvofiq, boshlang'ich ta'lim tizimida o'quv jarayoni samaradorligini oshirish, ilm-fanning so'nggi yutuqlarini amaliyotga joriy etish, ijodiy, ijtimoiy faol, yuksak ma'naviyatli, kasbiy, kasbiy, o'ziga xos, kasbiy, kasbiy, kasb-hunar ta'limiga ega. Unda har tomonlama barkamol, Vatanga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalangan, ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan, davlat va jamiyat oldidagi o'z burchi va mas'uliyatini his eta oladigan, uning ongi va qalbiga milliy istiqlol g'oyasini singdiradigan shaxsni tarbiyalash kabi muhim vazifalarni amalga oshirish nazarda tutilgan. [3.12]. Mamlakatimizda yosh avlodning dunyoga kelishi va kamol topishi uchun barcha zarur shart-sharoit yaratilgan. Sog'lom turmush tarzini shakllantirishni toza atrof-muhitsiz, boshqacha aytganda, ekologik xavfsiz tabiiy muhitsiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Sog'lom turmush tarzi va atrof-muhit bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Sog'lom muhit – bolalarning sog'lom va yetuk bo'lib voyaga yetishini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir. [4.c. 12].

Xalqimiz boy ekologik madaniyatga ega. Asrlar davomida shakllangan boy milliy ma'naviy qadriyatlarimiz va merosimiz ajdodlarimizning ona zaminga alohida munosabatda bo'lganini, suv, tuproq va havoni qadrlaganini ko'rsatadi. Tabiat boyliklaridan, uning ne'matlaridan ehtiyot bo'lib, undan tejamkorlik bilan foydalanganlar. Ma'naviyatimizning asosi bo'lgan muqaddas hadislarda “Ye, ich, isrof qilma”, deyiladi. Isrof qilmaslik, ishdan bo'shatish, gunoh va me'yor kabi tushunchalarni yaxshi bilganlar va kundalik faoliyatida ularga qat'iy amal qiladilar. [4.c. 17].

Bolalarga birinchi so'zlarni o'rgatishda suv, o'simlik va non haqida tushunchalarni singdirish, ularni qadrlash kerakligi, suvsiz o'simlik o'smaydi, o'simliksiz non bo'lmaydi. Bolada ijobiy fazilatlarni shakllantirishda maktab, mahalla, tengdoshlar va umuman atrof-muhitning ta'siri katta.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ulyanova N. V. Ekologik ong va ekologik madaniyat, muammolar va istiqbollari // Tomsk davlat pedagogika universiteti axborotnomasi. 2007. p. 57.
2. Pavlenko A. N. "Ekologik inqiroz" psevdomuammo sifatida // Falsafa savollari. 2002. - T. P. 66-79.
3. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni. Toshkent 2020 yil 23 sentyabr. O'RQ-637.
4. Inomova M., Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash. -T.: "O'zbekiston", 1997

Integratsiyalashgan ta'lim jarayonida yaratiladigan metodikalar va loyiha ishlari

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti "Pedagogika" kafedrası

o'qituvchisi Ergasheva Mahbuba

ergashevamahbuba88@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'lim tizimida fanlarni alohida o'rganishdan ko'ra, ularni uzviy bog'liq holda integratsiyalashgan tarzda o'qitish tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Integratsiyalashgan ta'lim jarayoni o'quvchilarni bir vaqtning o'zida bir nechta sohada bilim olish, tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etishga tayyorlaydi. Bunday yondashuv ta'limning hayot bilan uzviy bog'lanishini, o'quvchilarda funksional savodxonlik va XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishni ta'minlaydi.

Abstract: Today, in the education system, it is becoming increasingly relevant to teach subjects in an integrated manner, rather than studying them separately. The integrated educational process prepares students to acquire, analyze, and apply knowledge in several areas at the same time. This approach ensures the inextricable connection of education with life, the formation of functional literacy and 21st century skills in students.

Аннотация: Сегодня в системе образования все более актуальным становится комплексное преподавание предметов, а не их изучение по отдельности. Интегрированный образовательный процесс готовит учащихся к получению, анализу и применению знаний в нескольких областях одновременно. Такой подход обеспечивает неразрывную связь образования с жизнью, формирование у учащихся функциональной грамотности и навыков XXI века.

Ka'lit so'z: Integratsiyalashgan, ta'lim fanlararo, integratsiya, loyiha asosida o'qitish, kompetensiya va ko'nikmalar, kontekstual o'qitish, muammoli o'qitish (PBL), modulli o'qitish, blokli darslar, faol va rolli o'yinlar, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, jamoaviy ish, hayotiy vaziyatlar, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim

Keywords: Integrated, interdisciplinary education, integration, project-based learning, competencies and skills, contextual learning, problem-based learning (PBL), modular learning, block lessons, active and role-playing games, critical thinking, creative thinking, teamwork, life situations, practice-oriented learning.

Ключевые слова: Интегрированное, междисциплинарное образование, интеграция, проектное обучение, компетенции и умения, контекстное обучение, проблемно-ориентированное обучение (PBL), модульное обучение, блочные уроки, активные и ролевые игры, критическое мышление, творческое мышление, командная работа, жизненные ситуации, практико-ориентированное обучение

Integratsiyalashgan ta'lim mazmuni va metodikasi

Integratsiyalashgan ta'lim jarayonida yaratiladigan metodikalar o'quvchilarning fanga qiziqishini oshiradi, bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga va kundalik hayotda qo'llashga imkon yaratadi. Quyida ushbu metodik turlar va ularning ahamiyati bayon qilinadi:

1. Fanlararo integratsiya metodikasi

Bu usulda bir nechta fan mazmuni bitta dars yoki loyiha doirasida birlashtiriladi. Masalan, matematika va texnologiya darsida o'quvchilar uzunlik va massani o'lchash jarayonida amaliy mashqlar bajarish orqali ikkala fan bo'yicha bilimlarini mustahkamlaydi.

2. Ko'nikma va kompetensiyalarni integratsiyalash metodikasi

O'quvchilarda bir vaqtning o'zida tanqidiy fikrlash, muloqot qilish, axborotni tahlil qilish kabi ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltiriladi. Masalan, ona tili darsida matn ustida ishlash orqali o'quvchilar mantiqiy tahlil va fikr bildirishi o'rgatiladi.

3. Hayotiy vaziyatlar asosida o'qitish (kontekstual o'qitish)

Bu metod real hayotdagi holatlar asosida bilim berishni ko'zda tutadi. Masalan, matematikadan pul birligi bilan bog'liq masalalar orqali iqtisodiy bilimlar shakllantiriladi.

4. Loyiha asosida o'qitish metodikasi

Turli fanlardan olingan bilimlar asosida kichik yoki yirik loyihalar ishlab chiqiladi. Masalan, "Mening shahrim" mavzusida geografiya, tarix, texnologiya va ona tili fanlarini birlashtirgan holda loyiha tayyorlash.

Loyiha ishlarini integratsiyalash – bu o'quv jarayonida turli fanlar, ko'nikmalar va hayotiy vaziyatlarni bir butun loyiha asosida birlashtirib o'rgatish jarayoni. Bunday yondashuv o'quvchilarda chuqur bilim, muloqot, hamkorlik va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Loyiha asosida o'qitishning integratsiyalashgan shakli o'quvchini faqat bir fan emas, balki kompleks bilim va amaliyot bilan qurollantiradi.

Quyida loyiha ishlarini integratsiyalash bo'yicha tushuncha va usullarning tahlilini keltiraman:

Loyiha ishlarini integratsiyalash tushunchasi

Loyiha ishlarini integratsiyalash – bu bir nechta fan mazmunini, o'quv kompetensiyalarini va amaliy hayotiy holatlarni birlashtirgan holda loyiha asosida o'quvchilarga taqdim etishdir.

Ushbu yondashuv orqali:

Turli fanlar o‘zaro uzviy bog‘lanadi.

O‘quvchilarning ko‘p qirrali fikrlashi rivojlanadi.

XXI asr ko‘nikmalari shakllanadi.

O‘quvchilar real muammolarni yechish uchun bilimlarini amalda sinab ko‘rishadi.

Loyiha ishlarini integratsiyalash usullari

1. Fanlararo integratsiyalashgan loyiha

Turli fanlardan bilimlarni birlashtirgan loyiha.

Misol: “Mening bog‘im” loyihasida biologiya, matematika, ona tili, texnologiya fanlari birlashtiriladi.

2. Hayotiy muammolar asosidagi loyiha

Real hayotdagi muammolarni fanlar bilan bog‘lash.

Misol: “Chiqindilarni qayta ishlash” loyihasida ekologiya, matematika, texnologiya va ona tili fanlari integratsiyasi amalga oshiriladi.

3. Ko‘nikmalar integratsiyasi orqali loyiha

Tanqidiy fikrlash, muloqot, jamoaviy ish, axborotni izlash va taqdim qilish ko‘nikmalarini birlashtirish.

Misol: “Suv tejash” loyihasida o‘quvchilar axborot yig‘adi, statistik ma’lumot tahlil qiladi, plakat tayyorlaydi va jamoa oldida taqdimot qiladi.

4. Kichik va yirik loyihalar kombinatsiyasi

Yillik katta loyihalar va qisqa muddatli kichik loyihalarni o‘zaro uyg‘unlashtirish.

Misol: Bir o‘quv yilida “Ekologik xavfsizlik” mavzusida katta loyiha, o‘sha loyiha doirasida esa kichik mavzular asosida amaliy ishlar (chiqindilarni saralash, suv hisobini yuritish va boshqalar).

Loyiha ishlarini integratsiyalashda bosqichlar

Muammoni aniqlash

Fanlararo yoki hayotiy mavzu tanlanadi.

Rejalashtirish

Loyihada ishtirok etadigan fanlar, maqsad va natijalar belgilanadi.

Topshiriqlarni taqsimlash

Har bir fan bo‘yicha o‘quvchilarga individual va guruhli topshiriqlar beriladi.

Amalga oshirish

O‘quvchilar mustaqil tadqiqot, hisob-kitob, axborot yig‘ish va tahlil ishlarini olib boradilar.

Natijani taqdim etish

O‘quvchilar loyiha natijasini plakat, taqdimot, video yoki amaliy mahsulot shaklida namoyish etadilar.

Tahlil va baholash

Loyiha natijalari fanlararo mezonlar asosida baholanadi.

Integratsiyalashgan loyiha ishlarining afzalliklari

O‘quvchilarni jamoaviy ishlashga o‘rgatadi.

Tanqidiy va ijodiy fikrlash rivojlanadi.

Bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi shakllanadi.

O'quvchining o'zini anglash, o'z fikrini ifodalash ko'nikmalari rivojlanadi.

Hayotga tayyorlash vazifasini bajaradi.

Xulosa

Loyiha ishlarini integratsiyalash — bu zamonaviy ta'limning muhim talabidir. Bu uslub o'quvchilar bilimini faqat nazariya bilan chegaralab qo'ymaydi, balki ularni amaliyotga tayyorlaydi, turli fanlar o'rtasida uzviy bog'liqlikni ko'rsatadi va ta'lim jarayonini hayotiy mazmun bilan boyitadi. O'qituvchi integratsiyalashgan loyihalar orqali o'quvchilarni o'z fikrini erkin ifodalovchi, jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

. Faol va rolli o'yin metodlari

O'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish uchun turli fan bilimlarini o'yin shaklida qo'llash foydalidir. Masalan, "Do'kondor va xaridor" o'yini orqali hisoblash, savdo qilish va muloqot qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

. Problema asosida o'qitish (PBL – Problem Based Learning)

O'quvchilarga turli hayotiy muammolarni yechish topshirig'i beriladi. Masalan, "Suvdan foydalanish muammosi" mavzusida biologiya, matematika va texnologiya fanlarini birlashtirgan holda tahliliy fikrlashga yo'naltiriladi.

. Modulli o'qitish metodikasi

Bu metod orqali bir mavzuni bosqichma-bosqich turli fanlarda chuqurlashtirib o'rganish amalga oshiriladi. Masalan, suv mavzusi tabiatshunoslik, matematika va texnologiya fanlarida bir necha bosqichda o'rganiladi.

8. Blokli darslar metodikasi

Blokli darslar bir necha fanlarni ketma-ket va uzviy bog‘liq holda o‘rgatishga imkon beradi. Bu metod orqali o‘quvchilar ma’lumotni yaxlit holda tushunib, o‘zaro bog‘liq bilimlarni mustahkamlab boradi.

Xulosa

Integratsiyalashgan ta’lim metodikasi o‘quvchilarni faqat bilim bilan qurollantirmasdan, balki ularni kompleks fikrlashga, amaliy yechim topishga, real hayotiy holatlarda mustaqil harakat qilishga tayyorlaydi. Bunday metodikalar o‘qitish jarayonini jonlantiradi, o‘quvchining darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Integratsiyalashgan yondashuv asosida yaratilgan darslar o‘quvchida chuqur bilim, mustaqil fikr va hayotga tayyorgarlikni rivojlantiruvchi eng samarali vositalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanboeva O. va boshqalar. **Pedagogika.** – T.: O‘qituvchi, 2005.
(Ta’limda integratsiya, loyiha asosida o‘qitish va pedagogik yondashuvlar haqida umumiy ma’lumotlar).
2. Sharipova D.X. **Boshlang‘ich ta’lim metodikasi.** – T.: Fan va texnologiya, 2018.
(Boshlang‘ich sinflarda fanlararo aloqadorlik va dars turlari haqida ma’lumot).
3. Vygotskiy L.S. **Pedagogik psixologiya.** – Moskva: Pedagogika, 1991.
(O‘quvchilarning faoliyatini tashkil qilish va o‘rganish metodikasi asoslari).
4. Dewey J. **Experience and Education.** – New York: Macmillan, 1938.
(Tajriba asosida o‘qitish va loyihaviy ta’lim falsafasi). Uzbekistan Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi.

Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. –Talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini elektron ta'lim resurslari asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish

Toshpulatov Faxriddin Urolovich

Termiz davlat pedagogika instituti p.f.f.d., Dotsenti

O'zbekiston

Telefon:+998(90) 987-88-60

E-mail: faxriddint91@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanishning samaradorligi yoritilgan. Chizmachilik va muhandislik-arxitektura fanlari misolida elektron resurslar yordamida o'quv jarayonini tashkil etishning metodik asoslari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida vizual modellashtirish, interaktiv mashqlar va gamifikatsiya elementlari orqali talabalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *mantiqiy fikrlash, elektron ta'lim resurslari, chizmachilik, muhandislik, metodika.*

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективность использования электронных образовательных ресурсов в развитии логического мышления студентов. На примере дисциплин черчения и инженерно-архитектурных наук анализируются методические основы организации учебного процесса с применением электронных технологий. Кроме того, разработаны предложения по формированию логического мышления студентов посредством визуального моделирования, интерактивных заданий и

элементов геймификации на базе современных информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: логическое мышление, электронные образовательные ресурсы, черчение, инженерия, методика.

Abstract: This article explores the effectiveness of using electronic learning resources in developing students' logical thinking skills. Using the case of drafting and engineering-architecture disciplines, the paper examines methodological foundations for organizing the learning process with the support of digital technologies. Furthermore, it proposes approaches to fostering logical thinking through visual modeling, interactive exercises, and gamification elements, based on modern information and communication technologies.

Keywords: logical thinking, e-learning resources, drafting, engineering, methodology.

Kirish:

Jahon ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha o'tkazilgan Xalqaro ta'lim forumida 2030 yilga qadar tasdiqlangan barqaror ta'lim konsepsiyasida "ta'lim taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi va barqaror rivojlanish maqsadlariga yetkazuvchi muhim faoliyat" 1 sifatida e'tirof etilib, bu borada umumta'lim maktablarida o'quvchilarni mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, yangi avlod darsliklari va zamonaviy axborot texnologiyalari amaliyotga tadbiiq etilmoqda, integrativ yondashuv asosida mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, boshlang'ich ta'lim va oliy ta'lim o'quvchilari, talabalarida mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish, o'quv-metodik ta'minotini yaratish bo'yicha loyixalarni amaliyotga tadbiiq etishga doir tizimli ishlar olib borilmoqda.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy mushohada qilish qobiliyatlarini rivojlantirishning kreativ mexanizmlari ta'lim jarayoniga tadbiq etish ta'limning nazariy-metodologik qismi va jihatlarini takomillashtirish, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida ta'limni zamonaviy talablar asosida tashkil etish va mazmunan yangilash, uzluksiz ta'lim tizimining fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda, o'quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda yo'naltirilgan o'quv jarayonlarining didaktik-pedagogik imkoniyatlari va texnologiyalarini aniqlashtirish boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash jarayonini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar ham olib borilmoqda.

Respublikamizda so'ngi yillarda integrativ yondashuv asosida tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yunalishi talabalarining mantiqiy va aqliy faoliyatining imkoniyatlarini o'rganish, talabalarda mantiqiy mushohada qilish qobiliyatini rivojlantirish, o'quv jarayonini integrativ yondashuv asosida mazmunli tashkillashtirishning meyoriy asoslari yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" degan da'vatlari ta'limning sifatli va samarali tashkil etilishini, ayniqsa, boshlang'ich sinflardan boshlab o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega shaxs sifatida tarbiyalash va tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yunalishida mantiqiy fikrlash rivojlanganligi dinamikasi bo'yicha ilmiy-tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining barcha bosqichlariga chuqur kirib bormoqda. Talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantirish zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir. An'anaviy dars uslublari bu borada ma'lum samarani bersa-da, elektron ta'lim resurslari ulardan ko'ra interaktivlik,

tezkorlik va keng ko‘lamli ta’lim imkoniyatlarini taqdim etadi. Shu boisdan mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida elektron ta’lim resurslarini samarali qo‘llash metodikasini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

O‘zbekiston va xorijiy olimlar tadqiqotlarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosiy vosita sifatida talqin qilinmoqda. Masalan, Vygotskiy va Brunerning kognitiv rivojlanish nazariyalari ta’limda interaktiv muhit va vizual resurslarning ahamiyatini asoslab bergan. So‘nggi yillarda esa elektron platformalar (Moodle, Google Classroom, EduPage) orqali testlar, mantiqiy topshiriqlar va simulyatsiyalardan foydalanish samaradorligi keng o‘rganilmoqda.

Ushbu maqolada quyidagi metodologik yondashuvlar asos qilib olindi:

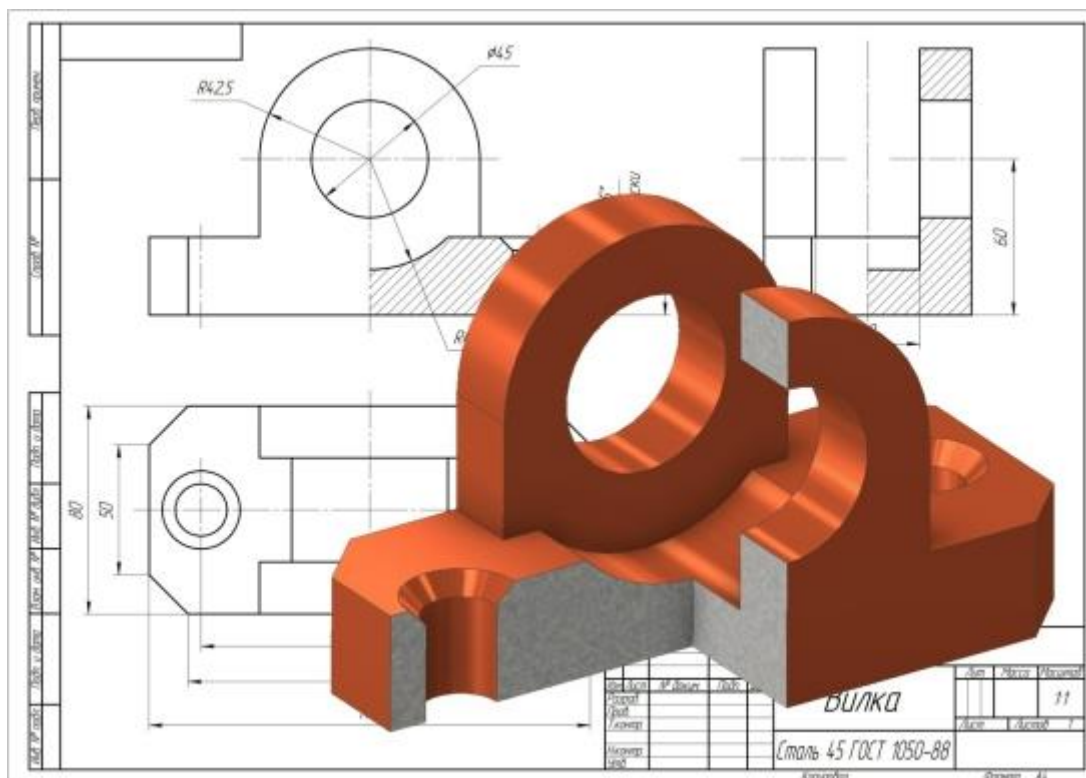
- taqqoslash va tahlil qilish usuli (milliy va xorijiy tajribalarni o‘rganish);
- pedagogik eksperiment (elektron ta’lim resurslari asosida mashg‘ulotlar tashkil etish);
- diagnostika va monitoring (talabalarning mantiqiy fikrlash darajasini aniqlash).

Muhokama: elektron ta’lim resurslari talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun bir qator qulayliklarni taqdim etadi:

1. [Interaktiv mashqlar](#) – talabalarga mustaqil qaror qabul qilish va xatolarini tezkor tahlil qilish imkonini beradi.
2. [Vizual modellashtirish](#) – murakkab tushunchalar grafik, jadval va sxemalar orqali yengil o‘zlashtiriladi.
3. [Gamifikatsiya elementlari](#) – mantiqiy topshiriqlar o‘yin shaklida berilganda talabalar motivatsiyasi ortadi.
4. [Moslashuvchanlik](#) – elektron resurslar talabaning shaxsiy tayyorgarlik darajasiga moslashtirilishi mumkin.

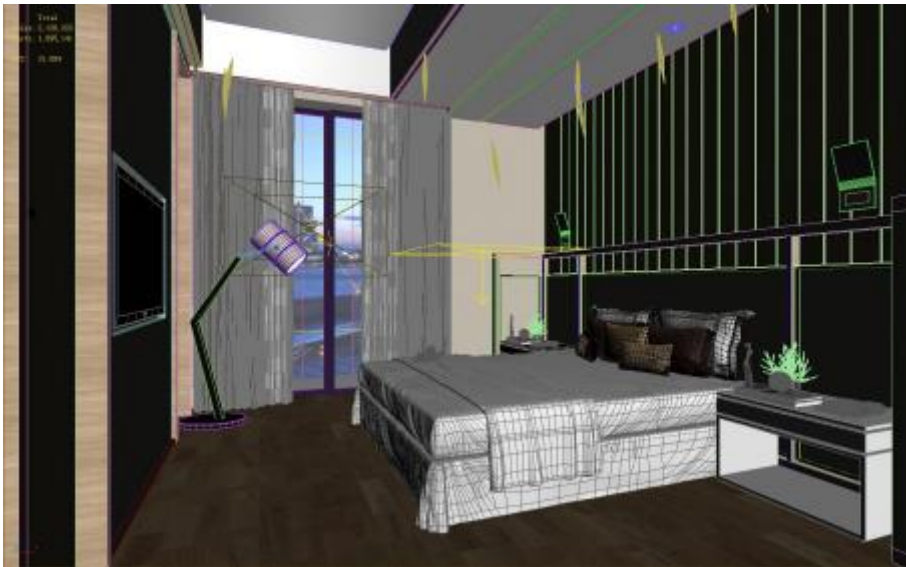
Bundan tashqari, chizmachilik va muhandislik-arxitektura ta'limida elektron resurslar alohida o'rin tutadi. Chizmachilik fanida grafik topshiriqlarni elektron dasturlar yordamida bajarish talabalarda fazoviy tasavvur va mantiqiy fikrlashni shakllantiradi. Masalan, [AutoCAD](#), [SketchUp](#), [Revit](#) kabi dasturlarda (1-rasm) chizmalarni yaratish va tahlil qilish jarayoni nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki algoritmik va mantiqiy tafakkurni ham rivojlantiradi.

Muhandislik va arxitektura yo'nalishida o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish bevosita loyihalash jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Har bir konstruktsiya yoki arxitektura yechimi chizma orqali ifodalanadi va u qat'iy mantiqiy qonuniyatlarga asoslanadi.

1-rasm. [AutoCAD](#) grafik topshiriqlarni elektron dasturlar yordamida bajarish.

Shu bois elektron ta'lim resurslari nafaqat umumiy ta'lim fanlarida, balki chizmachilik, muhandislik grafikasi va arxitektura ta'limida ham talabalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etad 2-rasm.

2-rasm. mantiqiy tafakkurini shakllantirishda

Ammo elektron ta'lim resurslaridan foydalanishda ayrim cheklovlar ham mavjud: yuqori texnik ta'minot zarurati, internet tarmog'iga to'liq bog'liqlik, ayrim hollarda esa o'qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasi yetarli emasligi.

Natijalar: o'tkazilgan tajriba mashg'ulotlari shuni ko'rsatdiki, elektron ta'lim resurslari asosida o'tkazilgan darslarda talabalar:

- murakkab mantiqiy masalalarni yechishda faolroq qatnashdi;
- tahliliy fikrlash ko'nikmalari an'anaviy darslarga qaraganda tezroq rivojlandi;
- mustaqil ishlash va qaror qabul qilishda yuqori natijalarga erishdi.

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, elektron resurslar bilan ishlagan guruh talabalarining mantiqiy fikrlash ko'rsatkichlari 20–25% ga yuqori bo'ldi.

Xulosa va bibliografiya: xulosa qilib aytganda, talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda elektron ta'lim resurslari samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular ta'lim jarayonini interaktiv, vizual va motivatsion jihatdan boyitadi. Shu bilan birga, elektron resurslardan foydalanish metodikasini yanada

takomillashtirish, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish va texnik infratuzilmani kuchaytirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M . Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent: O'zbekiston, 2016.
2. Vygotsky L. S. Mind in society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
3. Bruner J. The process of education. – Cambridge: Harvard University Press, 2009. – 176 p.
4. Ziyonet elektron ta'lim portali [Elektron resurs]. – Rejim dostupa: <https://ziyonet.uz> (data obrashcheniya: 08.09.2025).
5. Jonbekov A. Elektron ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 240 b.
6. Dilrabo H. et al. Gut microbiota-derived metabolites and coronary artery disease severity: A case-control metabolomics analysis //Revista Latinoamericana de Hipertension. – 2025. – T. 20. – №. 6.
7. Toshpulatov F. U. et al. Issues of Developing the Culture of Measurement in Drawing Lessons (In the Case of General Secondary Schools) //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 5. – C. 111-119.
8. Anderson T., Elloumi F. E-learning in the 21st century. – London: Routledge, 2017. – 352 p.

Toshpulatov F. CHIZMACHILIK FANINI TABIIY HODISALAR BILAN AMALIY BOG'LIQLIGI //Физико-технологического образование. – 2022. – Т. 1. – №. 1

II. Sho'ba. Raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTEGRATSIYON O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

A.A.Salomov -

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedra mudiri, pedagogika fanlar nomzodi, dotsent, xalqoro IAning professori va laureati.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fanlararo integratsiya, boshlang'ich sinflarda integratsion ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsion darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi.

Kalit so'zlar: integratsiya, fanlararo integratsiya, ta'lim samaradorligi, boshlang'ich ta'lim, integratsion darslar.

CHARACTERISTICS OF INTEGRATED TEACHING IN PRIMARY SCHOOLS

A.A.Salomov –

Surkhandarya regional center for retraining and advanced training of public educators, head of the department, candidate of pedagogical sciences, associate professor.

ABSTRACT

In this article discussed that, importance of interdisciplinary integration, some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in the

primary grades, and described in detail the general features of the integrated course.

Keywords: *integration, interdisciplinary integration, educational effectiveness, primary education, integration lessons.*

KIRISH

So`nggi yillarda ta'lim-tarbiya tizimida yangi avlod tarbiyasida jahon fani va madaniyatining ilg`or yutuqlarini jamlagan, o`tmish ajdodlarimiz aql-zakovoti mahsuli sifatida yaratilgan milliy va ma'naviy qadriyatlarimizga tayangan holda zamonaviy ta'lim-tarbiya berish uslublarini shakllantirish muammosi vujudga keldi. Barkamol avlod jamiyat taraqqiyotining asosi. Shu bois mamlakatimizda ham jismonan, ham ma'nan barkamol avlodga ta'lim-tarbiya berish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

“Ta’lim to’g’risida”gi Qonun, “Kadrlar tayyorlash Milliy datsuri”, “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to’g’risida”gi Qonun hamda “Maktab ta’limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi”, “2008 y-2012 yillarda uzluksiz ta’lim tizimi mazmunini modernizatsiyalash va ta’lim-tarbiya samaradorligini yangi sifat darajasiga ko’tarish Davlat dasturi”, 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning Harakatlar strategiyasida va boshqa me’yoriy hujjatlarda uzluksiz ta’lim tizimini isloh qilish vazifalari belgilangan bo’lib, bu esa ta’lim jarayonida o’quvchilar bilan ishlash, ularni barkamol avlod sifatida shakllantirish davlat miqyosida muvaffaqiyatli amalga oshirilishida zamin bo’lmoqda.

MATERIAL VA METODLAR

Zero, mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyevning “Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo’g’inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o’zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz” degan fikri muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim amaliyoti ko’rsatishicha, maktab ta’limida fanlararo aloqadorlikni

yo‘lga qo‘yish fan va jamiyat hayotida bugungi kunda sodir bo‘layotgan integratsion jarayonlarning yorqin ifodasidir. Ushbu aloqadorlik o‘quvchilarning bilimlarni ongli o‘zlashtirishi, dunyo haqidagi yaxlit tasavvurlarini rivojlantirish va amaliy va ilmiy-metodik tayyorgarligini oshirishda muhim o‘rinni egallaydi. Bunday tayyorgarlik umumiy o‘rta ta‘lim bitiruvchilarini darsda va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda, ishlab chiqarishda va umuman har qanday faoliyatda o‘zlashtirgan bilim, ko‘nikma va malakalarini erkin qo‘llash imkoniyatini beradi.

Ilm-fan yutuqlari va ularning insonlar hayotidagi o‘rni rivojlangan mamlakatlar maktab ta‘limi mazmuni va strukturasiga ta‘sir o‘tkazmay qolmaydi.

Mamlakatimizda ta‘lim sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida o‘quv soatlari keskin qisqartirildi, o‘quv materiallari mazmuni modernizatsiya qilindi. Turli o‘quv predmetlarini o‘qitishda soatlarning qisqarishi, o‘quv materiallari mazmunining ilmiy jihatdan murakkablashishi natijasida o‘quvchilarga qo‘yilayotgan talablar kuchaydi, ta‘lim sifatida birmuncha pasayishlar kuzatilmoqda.

O‘quvchilar o‘quv materiallarini o‘zlashtirishida sodir bo‘layotgan bunday pasayishlar yosh avlodning intellektual rivojlanishiga ta‘sir etmay qolmaydi. Bu holat esa o‘qituvchilardan o‘quvchilarga bir fan doirasida

bog‘liqliklar asosida turli hodisalarni o‘rganishni taqozo etadi. Tabiat hodisalarini, ularning tuzilishi, mohiyati va funksiyalarini, qonuniyatlarini o‘rganish o‘quvchilar tafakkurida qiyoslash, analiz va sintez, abstraktsiyalash, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosa chiqarish kabi tafakkur operatsiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Kadrlar tayyorlash milliy modelida fanning tabiat va jamiyat to‘g‘risidagi yangi fundamental hamda amaliy tadqiqiga oid yo‘nalishlarini rivojlantirish, yuqori malakali, ilmiy salohiyatga ega pedagogik kadrlar tayyorlash, ularni jahon fani integratsiyasi darajasida ilmiy jihatdan savodxonligini va mahoratini oshirish shu asosda umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida ta‘lim va tarbiya mazmunini yangilash, sifat va samaradorligini ko‘tarish, har bir fan bo‘yicha o‘quvchilarning nazariy

bilimi, amaliy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish ta’kidlangan. Erkin fikrlovchi, ijodkor, mamlakatimizning mustaqillik mafkurasiga sadoqatli bo‘lgan barkamol shaxsni tarbiyalash boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda fanlararo aloqadorlik qonuniyatlarining yaratilishi, aloqadorlik tizimining tarkib topishi ta’limda istiqbolli vazifalar yechimini ta’minlaydi.

NATIJA VA TAHLIL

Fanlararo aloqadorlik nazariyasining taraqqiyotida tabaqalashtirilgan holat hukm sursa ham amaliyotda integratsiya, o‘zaro aloqadorlik fanning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi. So‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan fanlararo aloqadorlik muammolarini hal etishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar ijtimoiy hayot talabidir. Boshlang‘ich maktabda integratsiyani amalga oshiruvchi bo‘g‘in vazifasini o‘qituvchining o‘zi amalga oshiradi. U bolalarning matematikaga, yozishga, tabiat ko‘pgina boshlang‘ich tushunchalarga va yana ko‘pgina narsalarga o‘rgatadi. O‘z kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshiradi. Boshlang‘ich sinflarda bir o‘qituvchining dars berishini, integratsiyaning bir usuli deb hisoblasak ham bo‘ladi. Integratsiyani amalga oshirishning usullari yaxshi yoki yomon bo‘lishi mumkin, muammoning mohiyati shundaki, usullarning birlaridan yuz o‘girib, ikkinchisidan barcha darajalarida o‘qituvchilarning (psixologik va fiziologik) yosh xususiyatlarini hisobga oladigan integratsion choralar tuzishni kiritishidir. Muammoning bunday qo‘yilishi integratsiyaning turli ta’lim pog‘onalarida turli xususiyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi. Boshlang‘ich maktabda integratsiyani bir-biriga nisbatan yaqin fanlarni birlashtirish asosida ko‘rish maqsadga muvofiq. Ta’limning keyingi pog‘onalaridan u asosiy fanlarning chegaralarini birlashtirishga harakat qiladi. Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari:

Nutq malakalari; tushunarli ta'sirchan fikr va his-tuyg'ularni so'zda aniq ifodalash; mimika va

pantomimika; ma'noli qarash; hissiy psixik holat; kayfiyat yoki istehzoli tabassum; aniq

imo-ishora; rag'batlantiruvchi munosabat; ijodiy jiddiylik.

Pedagogik mahoratni pedagogik texnologiyalar bilan bog'lash maqsadga muvofiqdir. Pedagogik

texnologiyalar bilan ta'lim jarayonini tashkil etishda nafaqat talabalarning qiziqishining

ortishi, balki ta'lim sifatining o'sishi, shuningdek qaytar aloqa, ya'ni refleksiyaning ham

samarali bo'lishi kuzatilmoqda.

Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyatlari. Pedagogik texnologiya paydo bo'lguncha qadar

ta'lim tizimi doirasida ta'lim jarayonini yetarli samarali loyihalash qoidasi ishlab

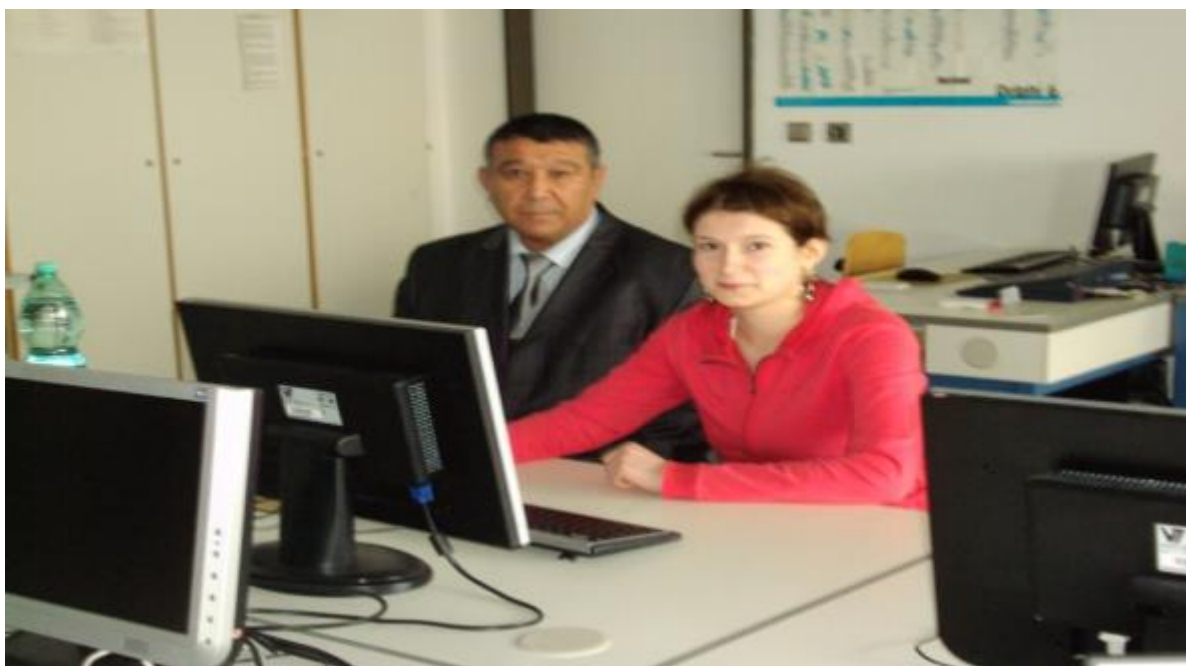
chiqilmadi. Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, unda o'quv

maqsadlariga kafolati erishishda o'quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi.

Bugungi kunda, ya'ni ta'lim-tarbiyaning hozirgi zamonaviy bosqichida o'qituvchining ishlash tizimi tubdan o'zgarmoqda va pedagogik texnologiyalar, integratsiya-lar, innovatsiyalar amaliyotda keng qo'llanilmoqda. O'quv

fanlararo aloqadorlik ta'minlangan sharoitda o'quvchilarning egallagan bilimlari samarali rivojlanishi bilan bir qatorda ularning idrok qilish qobiliyati, faolliklari, iziqishlari, aqliy intellektual imkoniyatlari ortishiga erishiladi. O'quv fanlararo aloqadorlikni turli o'quv fanlari bo'yicha o'quv dasturlari, darsliklar mutanosibligini ta'minlovchi didaktik imkoniyat sifatida tushunish lozim.

«Integratsiya» so'zi lotincha integratio-tiklash, to'ldirish, «integer» butun so'zidan kelib chiqqan.

Integratsiya tushunchasi quyidagi ikki xil jarayon sifatida talqin etiladi:

birinchidan, tizim, organizmning alohida tabaqalashtirilgan qism va vazifalarning bog‘liqlik holatini bildiruvchi tushuncha va shu holatga olib boruvchi jarayon; ikkinchidan, tabaqalashtirish jarayonlari bilan birga amalga oshirilayotgan fanlarni yaqinlashtirish jarayoni. Genetik jihatdan integratsiya-uzviylik, predmetlararo aloqadorlik, o‘zaro aloqadorlik va nihoyat o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi, kengaytiruvchi hamda chuqurlashtiruvchi, o‘quv predmetlari mazmunini eng kamida ta’lim standartlari darajasida sintezlab, mantiqan tugallangan mazmun shakli va oliy darajasidir. Chunki predmetlararo aloqadorlikning har qaysi quyi darajasi, o‘rganilayotgan o‘quv predmetlari doirasida ma’lum didaktik birliklar orasida o‘rnatilib, ularni o‘rganish mazmunini va muddatlarini muvofiqlashtirishni ko‘zda tutadi, bundan farqli o‘laroq integrativ aloqadorlik asosida tashkil etilgan o‘quv predmeti yoki integratsiyalab o‘rganilayotgan predmet, hodisa yoki jarayonlarni yaxlit tizim shaklida har tomonlama aloqadorlik va munosabatlar nuqtai nazaridan talqin etishni talab etadi.

Bu o‘z navbatida hozirgi va istiqbol talablariga javob beradigan, mustaqil fikr yurituvchi va ijodiy faoliyat ko‘rsatuvchi, etuk shaxsni shakllantirishga imkon beradi. Zero u tahsil oluvchilardan faqatgina tahlil qilish va sintezlash operatsiyalarini talab qilish bilan chegaralanib qolmasdan, balki mavhumlashtirish, algoritmlashtirish, turkumlash, shartli belgilar yordamida ifodalash, sabab oqibatli aloqadorlikni aniqlash, tahlil etish, sintezlash, tizimlashtirish, modellashtirish kabi yuksak darajali tafakkurlash operatsiyalarini talab etadi. Bu operatsiyalar o‘rganilayotgan ob’ektni barcha muhim jihat va xususiyatlarini ajratib olib (tabaqalashtirib), mohiyati va mazmunini anglab etish va ularni umumlashtirish orqali amalga oshiriladi. Demak, integratsiya har doim ham uning ikkinchi tomoni bo‘lgan tabaqalashtirish (differensiatsiya)ga tayangan holda rivojlanib boradi yoki aksincha.

Integratsiya masalasini pedagog olimlar va amaliyotchilar quyidagi yo‘nalishlarda tadqiq etishni tavsiya etadilar: - o‘quv predmetlari va fanlar turkumi doirasidagi mazmunni integratsiyalab o‘rganish; - turli o‘quv predmetlaridan tahsil beruvchi

shaxslarning faoliyatlarini integratsiyalash; - ta'lim-tarbiya ishini tashkil etish shakllarini integratsiyalash va shu kabilar. Bu yo'nalishlarning har birining aniq o'z maqsadi bo'lib, uni amalga oshirish uchun mos shakl, metod, vosita va shartsharoitlarni talab etadi. Amaliyotda ulardan uyg'un holda foydalanilgandagina ko'zlangan maqsadga erishish mumkinligini ham shu o'rinda eslatib o'tish lozim. Yaxlit tizimni tuzishda integratsiyalanuvchi aloqadorlik muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularni ichki ilmiy aloqadorlik ham deb ataladi. Tizimlashtirishdan ko'zlangan asosiy maqsad ichki ilmiy aloqadorlikni tartibga keltirish yo'li bilan yaxlitlikni yuzaga keltirishdan iboratdir. Bu jarayonda hosil bo'ladigan yaxlitlik yangi sifat ko'rsatgichlariga ega bo'ladi.

Integratsiyalashtirishning mohiyati, nazariy sintez vositasi sifatida yangi darajadagi bilish natijalariga erishishdir. Ta'lim-tarbiya jarayonida integrativ yondashuvni amalga oshirish tizim yoki mavjud shakldagi yaxlit ob'ektning ichki va tashqi aloqalari, uni tashkil etish va boshqarish qonuniyatlarini bilgan holda olib borilishi mumkin. Integrativ yondashuv mazmunan tutash, aloqador, mantiqiy birbirini taqozo etuvchi va birbiriga singib chuqurlashtiruvchi va kengaytiruvchi o'quv fanlarini integratsiyalash uchun qo'llanilib, yaxlit mantiqiy mukammal bilim, ishharakat usullari va shaxsiy sifatlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi. Agar XIX – XX asrlar oralig'ida jahon pedagogikasida A.Gerd, D.Kaygarodov, A.Pavlov singari olimlar boshlang'ich maktabni tashkil qilish, unda olamni anglash jonli va jonsiz predmetlar haqida yaxlit tushunchalarni shakllantirish orqali amalga oshirilsa, o'quvchining biluv faoliyati samarali kechishi haqidagi o'z qarashlarini bayon qilgan bo'lsalar, YAn Komenskiy, D.Lokk, M.Pestalotsi, K.Ushinskiy qarashlarida ayni ta'lim samaradorligiga fanlararo aloqa vositasida erishish mumkinligi asoslandi. Ushbu qarash XX asrning oxirgi o'n yilliklariga qadar S.Baranova, N.Talizina, M.Lvov, N.Svetlovskaya, E.Koladin kabilar ishlarida ancha takomillashtirildi. Boshlang'ich ta'limdagi fanlararo va fanga oid tushunchalar aloqadorligiga tayanib ta'lim samaradorligiga erishish yo'llari, usul va vositalar XX

asr oxiriga qadar Rossiyalik olimlar N.Drujinina, T.Nazarova, I.Blinova, R.Matyushova tomonidan keng ko‘lamda tadqiq qilindi.

XXI asrga kelib, fanlararo aloqa o‘zaro yaqin tushunchalarga asoslanib, yoki aloqador mavzular doirasida ularning mohiyatini o‘quvchiga tushuntirishda ta’limni tizimli yaxlitlashtirish, uzviylashtirish o‘zaro mujassamlash asosida bilim berish – ta’lim mazmunini integratsiyalash muammosiga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda integratsiyalashgan ta’lim muammosiga boshlang‘ich ta’limda ham jiddiy diqqat qaratilayotganligining sababini professorlar R.Mavlonova va

N.Rahmonqulova “Boshlang‘ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi”(2009), “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi” (2013) nomli o‘quv qo‘llanmalarida quyidagicha izohlaydilar: “O‘quv predmetlari orasidagi integratsiya predmetlar tizimini inkor etmaydi, balki predmetlar orasidagi aloqalar va bog‘liqliklarni chuqurlashtirishga qaratilgan yondashuv – differensiya va integratsiya orasidagi munosabatni tushunishga tayanadi... turli fanlarning element va qismlarini bir butunga birlashtirishga yo‘naltirilgan integratsiya bir predmet bo‘yicha bilimlarni ikkinchisiga ko‘chirish yoki faoliyatning almashinishi emas, balki fanlar integratsiyasi yo‘nalishlarini aks ettiruvchi yangi didaktik ekvivalentlarni yaratish jarayonidir [1].

Chet el ta’limi tajribasi shuni ko‘rsatdiki, tabiat va jamiyat haqidagi bilimlarni rivojlantirish uchun asos bo‘luvchi integratsiyalashgan fanlar ko‘pgina mamlakatlar o‘quv dasturlaridan allaqachon joy olgan. Ularda asosiy e’tibor o‘quvchilarga boshlang‘ich ta’lim orqali faqat o‘quv predmetlari asosida bilim berishni emas, balki ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ko‘pgina xorijiy mamlakatlar boshlang‘ich maktablarining o‘ziga xos xususiyati integratsiyalangan kurslar bo‘yicha ta’lim bo‘lib qoldi. Kursning maqsadi bolani dunyo bilan suhbatga tortish, inson, tabiat, jamiyat, fan, san’at bilan suhbatlashadigan; faqat odamlar suhbatlashadigan til bilangina emas, hayvonlar, o‘simliklar tili bilan, rassomlar, musiqachilar, olimlar foydalanadigan til bilan tanishtirishdir... Olamning umumiy

ko‘rinishini tovushlar, tasvirlar, ranglar orqali tanishdir; bola esa ham dunyoni, ham o‘zini o‘rganuvchi, tekshiruvchi o‘rniga qo‘yiladi”[1].

Olimlar qarashlari shuni anglatadiki, ta’limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang‘ich sinflardan o‘quvchilarda tabiat va jamiyat haqida yaxlit tasavvur uyg‘otish va ularning rivojlanish qonuniyatlariga o‘quvchi munosabatini tarkib toptirishdan iborat. Holbuki, bugungi kunda DTS bilan o‘quv dasturlari o‘rtasida nomuvofiqlik vujudga kelmoqda. Boshlang‘ich ta’lim DTS da “Ona tili”, “Matematika”, “Tabiat” ta’lim sohalari ko‘rsatilgan holda amaldagi o‘quv rejasidan 10 ta predmet joy olgan. Bu holat o‘quvchiga taqdim etilayotgan bilimlarda maydalashish va mavzular takrorini keltirib chiqarmoqda. Qaytarish va takrorlar esa o‘quvchini zeriktiradi, vaqtdan unumli foydalanishga monelik qiladi. Misol tariqasida 1-4 sinflarning yillik taqvimiy ish rejasini oladigan bo‘lsak, bir qator mavzular qaytarilayotganini, takrorlanayotganining guvohi bo‘lamiz [2]. Bu takroriylik asosan bir paytga (xafta ichida, bir kunda) to‘g‘ri keladi. Demak, ularni o‘zaro bog‘lab, bitta kompleks dars ishlanma yaratish natijasida integratsiyalashgan dars tashkil qilamiz.

Natijada, o‘quvchilar mujassam bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. “O‘qish” darsidan “Vatan”, “Odobnoma”dan “Bobolardan meros yurt”, “Musika”dan “Qo‘shiq aytish qoidolari”, “Tasviriy san’at” dan “Vatanjonim-vatanim” mavzulari ayni bir paytda o‘rganiladi. Shuning uchun bu mavzularni predmetlararo integratsiyadan foydalanib uzviylashtirilsa, bitta dars vaqti, imkoniyatlari tejaladi.

XULOSA

Darhaqiqat, integratsiyalashgan texnologiyadan foydalanish natijasida pedagogik, psixologik jihatdan ta’lim maqsadlarini amalga oshirishda qulay shartsharoit vujudga keladi; umumdidaktik talablar uzviylikda bajariladi; o‘quvchining vaqti, kuchi tejaladi; ortiqcha ruhiy va jismoniy zo‘riqlashlarning oldi olinadi, ta’lim samaradorligi oshadi. O‘quvchilar zarur ko‘nikma va malakalarni, tushunchalar

hamda bilimlarni o'quv predmetlari mazmunini uyg'unlashtirish natijasida har tomonlama chuqur o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar.

REFERENCE

1. Mavlonova R., Rahmonqulova R. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. T., Ilm ziyo, - 2009. 49-bet.
2. Asauliyuk E.P. Integrirovanny podxod v obuchenii mladshix shkolnikov // Perspektivy nauki. 2011. №10 str.222-226
3. Jurayev, J. S. O. (2021). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA AXLOQ MASALASI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(3), 11-14.
4. Sulaymonov, J. (2021) ABDURAHMON IBN XALDUNNING TAMADDUN TARAQQIYOTI HAQIDAGI QARASHLARIDA JAMIYAT TAHLILI//*Academic*

Research in Educational Sciences, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.

5. Sulaymonov, J. B. (2021). IBN XALDUNNING „MUQADDIMA“ASARIDA

JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA'SIR QILUVCHI

OMILLAR TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(4), 732-737.

Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – Toshkent, Universitet, 1998

Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

Электрон таълим ресурслари:

www.uzedu.uz - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги расмий сайти

9. **www.edu.uz** - Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги расмий сайти

10. **www.avloniy.uz** - А. Авлоний номидаги халқ таълим тизими рахбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти

www.ziyo.uz - Таълим портали

BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHGA JORIY ETILADIGAN SEMIOTIK YONDASHUVNING KOMMUNIKATIV KO'RINISHLARI

Abdusamatov Alisher Sobirovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich talim nazariyasi" kafedrasida dotsent, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD) Termiz (O'zbekiston)

E-mail: aabdusamatov912gmail.com Tel: 91-577-62-99

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalariga oid semiotikaning sohalari va ularning chegaralari hamda turlari, semiotika jihatlarining ahamiyati, qo'llanilishi, zarur pedagogik shart-sharoitlari, olimlar va ularning qarashlari, semiotikaning tarmoqlari, yo'nalishlari va qo'llanilishi haqida ma'lumot berilgan. kundalik hayotimizda. Undan qanday foydalanishimiz aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Semiotika, ta'lim, ta'lim yizimi, falsafa, semasiologiya, pragmatika, sintaktika.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ijodiy jihatdan tayyorlashda asosiy matn sifatida o'quv fani tiliga oid matn olinadi. Fanniy til – bu muayyan fan sohasidagi bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida ishlab chiqilgan semiotik tizimdir. Belgilar majmuasini tadqiq etishda semiotik yondashuvni joriy etish uchta muhim darajani qamrab oladigan jarayondir.

Birinchi daraja sintaktika bosqichi bo'lib, unda matn elementlarining sintaksisini o'rganish nazarda tutiladi. Mazkur daraja doirasida belgilar uyg'unlashuvi natijasida umumiy matn strukturasidagi o'zgarishlar, har bir belgining funktsiyasi va o'rni kabi masalalar o'rganiladi.

Ikkinchi daraja semantik tadqiqotlar bosqichi bo'lib, mazkur bosqichda alohida belgilarning talqini, belgilar majmuasi mazmun hosil qilish vositasi sifatida o'rganiladi.

Uchinchi daraja pragmatikaga bag'ishlanadi va bu bosqichda belgilar majmuasi bilan uni iste'mol etuvchilar (ya'ni belgilar majmuasi zahiridagi axborot va bilish elementlarini qabul qiluvchilar, talqin etuvchilar) o'rtasidagi munosabatlar tadqiq etiladi.

Fanniy tildagi matnlarning ma'nosi va ahamiyati haqidagi nazariya hisoblangan mantiqiy semantika nemis mutafakkiri G. Frege (1848 - 1925) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lsa, amerikalik matematik A. Cherkh (1960) tomonidan rivojlantirilgan. Fanniy tilda shaxsning e'tibori qaratiladigan, hal etilishi ko'zda tutilgan masalalarning asosiy manbasi hisoblangan ob'ekt bu – belgilar, belgilar majmuasi, matnning muayyan ma'noni ifodalovchi konteksti yoki parchasidir. Frege kontseptsiyasiga ko'ra, ob'ekt xossalari ifodalovchi matn tarkibida term vazifasini bajaruvchi belgi, belgilar majmuasi muayyan predmet yoki predmetlar guruhining nomini anglatadi va uning detonatani sifatida qaraladi. Har bir detonatni ifodalovchi nom ma'lum ma'noga ega bo'ladi va o'sha detonatning kontsepti hisoblanadi [5].

Biz quyida kommunikativ strategiyaga asoslangan dialog orqali «ko'paytirish» amalining N.I.Lobachevskiy talqinidagi ta'rifidagi mohiyatni yuzacha chiqarish namunasini ko'rib chiqamiz (misolimizda O' – o'qituvchi, T – ta'lim oluvchi shartli qisqartmasidan foydalanamiz).

O': O'qib berilgan matn ichida bitta ma'noni ifodalovchi uchta so'z mavjud. Mazkur so'zni toping. Talabalar: «bir», «birgina», «yolg'iz» kabi variantlarni taklif qiladilar.

O': Sizlarga birinchi savol: sizlar ajratgan uchta so'z semantik jihatdan aynan bitta ma'noni ifodalaydimi? Ikkinchi savol: ajratib ko'rsatganingiz so'zlar boshqa ma'no yoki mazmunni ifodalashi mumkinmi?

T: Birinchi savolga javob shuki, «bir» hech qachon «yolg'iz» bo'la olmaydi, shuningdek, «birgina» ham miqdor ma'nosida to'plamning eng kichik qismini anglatadi. Ma'lum vaziyatlardagina bu uchta birlik umumiy ma'noni ifoda etishi mumkin.

O'qituvchi kommunikativ muhokama, har bir talabaning monologi va dialoglar yordamida umumiy xulosaga kelinish uchun sharoit yaratadi.

T: Ikkinchi savolning javobi ham birinchi javobning mantiqiy davomidir. Ya'ni, bir – miqdor ko'rsatkichi, sifat ko'rsatkichi; birgina – muayyan to'plamning kichik bir qismi, yolg'iz – tom ma'nodagi bittalik, shartli makondagi shartli holat.

O'qituvchi shu tarzda fikrlashni yangi vaziyatga ko'chiradi: qaysi vaziyatlarda bu uchta so'z bitta mazmunni ifodalashi mumkin? Har uchchala so'z vositasida amaliyotni bajarish mumkin bo'lgan fan sohasi qaysi? (Masalan, bir raqam va miqdor sifatida barcha o'quv fanlaridagi ramz sanaladi [1].

Biroq birgina va yolg'iz so'zlari haqida mulohaza yuritishga to'g'ri keladi. O'qituvchi bu mavzudagi dialog davomida ta'lim oluvchilarning fikrlashini yangi vaziyatga ko'chirishi, yangi axborot hosil qilishi, mulohazaga da'vat etishi

va nihoyat ularning mustaqil ravishda yakuniy fikrga kelishlariga erishishi ko'zda tutiladi. O'qituvchining dialogni tashkil etishi va muvofiqlashtirish borish uslubi uning «luqma»larida aks etishi lozim. Ya'ni:

- qo'yilgan masaladagi asosiy qonuniyatga ta'lim oluvchilar e'tiborini jalb etishi;
- fikrlashni yangi vaziyatga ko'chirishda va mulohaza muhitini yaratishda yangi bilim va axborot egallashni nazarda tutishi;
- yangi bilim olish va yakuniy fikrni avval timsolli, keyin esa muloqot tilida ifoda etishda psixologik faktorlar hamda relevantli parametrlarni inobatga olishi [3].

Shu tariqa, bo'lajak boshang'ich sinf o'qituvchisini ijodiy jihatdan rivojlantirishning navbatdagi tamoyili o'quvchilarda muloqot tilidagi dialoglarning pragmatik aspektlari asosida matematik bilimlarni mustaqil egallab borish tamoyiliga amal qilinishini kuzatishimiz mumkin.

Ma'lumki, muayyan o'quv faniga oid bilish ob'ektlarni o'rganish ular orqali ifoda etiladigan mavjudlik (atrof-borliq elementi)ni hodisa sifatida o'rganishni taqozo etmaydi. Shu bois ham ular haqidagi xulosalarni empirik vositalar orqali taqdim etib va asoslab bo'lmaydi, binobarin, bu maqsadda «isbot» tushunchasini joriy etish zarurati tug'ilgan.

Aslida, V.A. Uspenskiyning ta'kidlashiga ko'ra, «isbot» tushunchasi aniq bir o'quv faniga xos hodisa emas:

- har qanday fanda «isbot»ning o'rganilayotgan ob'ekt uchun qulay modeli qo'llaniladi, xolos. Mohiyatan, «isbot» ko'proq mantiq, lingvistika va psixologiya kabi fan sohalariga xos bo'lgan tushunchadir». Xuddi shuning uchun ham «isbot» tushunchasi o'zining aniq ta'rifiga ega emas [4].

V.A. Uspenskiyda uning taxminiy tavsifini uchratishimiz mumkinki, unga ko'ra, «isbot – mulohazaning shunday turiki, unga asoslanib biz boshqalarni ham

ishontirish qobiliyatiga ega bo'lamiz» [6]. Isbot mulohaza holida mulohaza shaklidagi mantiqiy-lingvistik elementlarni va ishontiruvchi ohang shaklidagi psixologik elementlarni mujassam etadi. Isbotning strukturasida isbotlanayotgan ob'ektning alohida jihatlarini ko'rsatuvchi til vositalari bilan bir qatorda uning ishonchliligini namoyon qiluvchi psixologik vositalarning mavjudligi muhimdir. Isbotning bu ikki elementi tarixiy davrlar asnosida o'zgarib, yangilanib keladi.

Masalan, V.A. Uspenskiy fikricha, Qadimgi Misrda papirus qog'ozida taqdim etilgan real faktgina isbot sanalgan: bunda papirusga yozgan insonning nufuzi, sohaga oid bilimi manba hisoblangan (ya'ni yozishni va isbottalab masalaga oid belgilardan foydalanishni bilgan odamning fikri bedaxl, degan qarashdan kelib chiqilgan).

Gumanitar fanlarning nufuzi juda yuqori bo'lgan qadimgi Hindistonda esa fikrning yorqinligi va kishida ichki qoniqish hosil qilish xususiyati uning to'g'riligiga isbot sifatida qaralgan. Shu bois ham, bahsbop fikrlarning isboti tariqasida shakl chizmasi va tagida «diqqat bilan qara» mazmunidagi ta'kid keltirilgan. Faqat Qadimgi Yunonistondagina mulohaza ob'ekti haqidagi to'g'ri fikrlar kundalik dolzarb zaruratga aylangan. Bu zarurat Suqrot tomonidan mantiq haqidagi g'oyalarning tug'ilishiga, Aristotel tomonidan rivojlantirilishiga, pirovardida esa aniq fanlar sohasida deduktiv metodning paydo bo'lishiga zamin yaratdi [2].

Deduktsiya metodiga ko'ra, faqat haqiqat deb hisoblangan fikrlargina muloha uchun ashyo bo'la oladi va mulohaza orqali asoslab berilgan xulosalargina ishonchli (isbotlangan) hisoblanadi. Bunday qarashning zamirida savol mavjud: ya'ni «mulohaza uchun ashyo bo'la oladigan va faqat haqiqat deb hisoblangan fikrlar» qaerdan olinadi? Ko'plab mutafakkirlarning fikricha, mulohazalar hayotiy tajribalarga tayanishi lozim, biroq tajribalarning geniologiyasi uzun va chigal ekanlik faktini e'tibordan qochiradilar. G. Frege nazarida amaliy tajribalarni shakllantiruvchi tajribalar deganda yagona mantiqiy tizimga

umumlashtirilgan fazoviy tasavvurlar tushunilishi lozim. Umuman, isbotning deduktsiyaga asoslangan modeli, isbotlanishi talab etiladigan g'oyalarning yagona mantiqiy tizimga umumlashtirilgan fazoviy tasavvurlardan amaliy tajriba shakllanishi haqidagi fikr bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ijodiy jihatdan rivojlantirishning ishonchlilik tamoyili mavjudligini ko'rsatadi [7].

Ya'ni bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari bolalarning ijodiy qobiliyatni bilishning eng yuksak nuqtasi deb tasavvur qilishlariga erishish uchun ishonchli (isboti kundalik voqeliklarda namoyon bo'ladigan) mulohazalar topa olish malakasiga ega bo'lishlari lozim.

Zamonaviy pedagogik bilimlarni o'zlashtirishda muhim faktorlardan biri ilm-fanda (har qanday fanni o'qitishda) estetik ibtidoaning mavjudligidir. Ijodiy qobiliyatning mantiqiylikdan ko'proq estetik tabiatga ekanligi haqidagi g'oya dastlab Anri Puankare tomonidan ilgari surilgan [6]. Uning fikricha, joziba va go'zallikni tug'ma estetik tuyg'ular bilan his etadigan va davomli rivojlantira oladigan shaxsnigina ijodiy inson deb hisoblash mumkin.

M.Ovsiyannikovga ko'ra, ijodiy yondashuv uch bosqichda kechadi: ongsiz, ongli va baholash bosqichlari. Ongsiz bosqich shaxsda shakllangan an'naviy-mudabbirlik (kombinatsiyalar) va doim takrorlanuvchi mexanizmlar orqali muayyan muammoni hal qilish asnosida kechadi. Mazkur bosqichga xos bo'lgan xususiyat shuki, ta'lim oluvchi bu jarayonda barcha ramziy belgilarni o'z o'rnida ishlata biladi, biroq muammoli vaziyatda intellektual qiyinchiliklarga duch keladi.

Ongli bosqichda ta'lim oluvchi izlanishning jozibasini his etadi, belgilar tizimi o'rtasida o'zaro almashinuvchanlikni anglaydi, unda muammoning yechimiga oid g'oyalar tug'iladi, vaziyat qanchalik chigal bo'lsa, unda emotsional ishtiyoq shuncha kuchli bo'ladi. Baholash bosqichida ta'lim oluvchi bitta muammoning bir necha yechimi mavjudligini anglaydi va muayyan vaziyatda qaysi

yechimning maqsadga muvofiqligini tashxisli baholash ko'nikmasiga ega bo'ladi.

Barcha fikr va mulohazalarni umumlashtirib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash tizimida ijodiy rivojlantiruvchi ta'limning ham intellektual, ham estetik, ham ma'naviy va ham ijodiy tayyorlanganlikni rivojlantirishda muhim o'rin tutishini ta'kidlab o'tamiz. Bu jarayonda talabalarning ratsional va maqsadli metodlar bilan bir qatorda vizual semantikaga asoslangan timsolli metodlar hamda ilg'or nazariyalarning kontseptual-timsolli modellarini yaratishga zamin yaratuvchi metodlar ham qo'llaniladiki, ularning natijasida bilish hodisasi intellektual yorqinlik, hammaboplik, yaxlitlik, mulohazaga undovchilik kabi xususiyatlarga ega bo'la boradi.

Ijodiy rivojlantiruvchi ta'lim metodologiyasining texnologik darajasida bilishning umumilmiy universal vositasi sifatida o'zida timsolli yozuvlar hamda belgilarning mazmun-ma'nosini mujassam etgan modellashtirish oldingi planga chiqadi. Model (lotincha «modulus» – me'yor, andaza) – tabiiy yoki ijtimoiy mavjudiyat tarkibidagi alohida olingan fragmentning nusxasi, inson madaniy va intellektual faoliyatining mahsuli, kontseptual-nazariy bilimlarning hosilasi bo'lib, o'zida originalning mumkin qadar ko'proq xossalarini o'zida mujassam etadi.

Model (ya'ni o'rganish ob'ektining nusxasi) original haqidagi mavjud ma'lumotlar, bilim va axborotni saqlash, davomli rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

Epistemologik nuqtai nazardan model – bu originalning bilish sohasidagi «vakili»dir. Model ustida tadqiqot o'tkazish, uni takomillashtirish natijasida o'zlashtirilgan bilimlar, kashfiyotlar va yangiliklar originalga ko'chirilishi mumkin. Ya'ni tadqiqot ko'lami bilan qamrab olish imkonsiz bo'lgan ob'ektlarning modellari bilish va anglash vositasi sifatida xizmat qiladi.

Modellashtirishning samaradorligi originalni soddalashtirishning yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan chegaralarini belgilab beruvchi birlamchi nazariyalar va farazlarga bog'liq. K. Gedelning shakllantiriladigan tizimlarda mukammallik va ichki qarama-qarshiliklar bo'lmasligi haqidagi teoremasida ta'kidlab o'tilganidek, har qanday xususiyatga ega bo'lgan ob'ektning (tizimning) tavsifini qamrab oluvchi nazariyalarda har doim mazkur ob'ekt (tizim) haqidagi ma'lumot mufassal va to'liq bo'lmaydi. Xulosa shuki, asosan, insonlardan tarkib topuvchi pedagogik tizimlarni modellashtirishda noaniqliklar ko'p bo'lish ehtimoli har doim yuqori.

Pedagogikada ta'lim mazmuni bilan bir qatorda o'quv faoliyati ham modellashtiriladi. Ta'lim oluvchi o'rganilayotgan turli hodisa (ob'ekt)larni modellashtirar ekan, model ushbu o'rinda o'quv materialini umumlashtirish va bilish vositasi sifatida zarur funktsiyalarni bajaradi. Yana boshqa jihatdan, ta'lim modellari ham mavjudki, ular pedagogik jarayondagi metodlar, didaktik asoslar, tamoyillar, ta'limni tashkil etish shakl va vositalarini o'z ichiga oladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ijodiy jihatdan rivojlantirishni jarayon sifatida modellashtirishda pedagogik texnologiyani nazariy konstruktsiya sifatida loyihalashtirish nazarda tutiladi. Bu loyihada kichik yoshdagi o'quvchilarni ijodiy jihatdan rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari aks etishi lozim. Ushbu o'rinda biz pedagogik texnologiya deganda «ko'zda tutilgan pedagogik vazifani hal etishning shart-sharoitlari, shakl, metod, vositalari hamda hal etilganlik darajasini belgilovchi mezonlardan iborat tizimni» tushunamiz.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashning metodologik tamoyillari hamda metodologiyaning umumilmiy darajasi mazkur texnologiyaning nazariy asosi sifatida xizmat qiladi. Muayyan pedagogik texnologiyaning amaliy tatbiqini o'z ichiga olgan pedagogik jarayon:

- qo'yilgan maqsadlarga erishishni ta'minlashi;

- ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni har tomonlama manfaatli muvofiqlashtirishi;

- pedagogik texnologiyada belgilangan shartlar va yuzaga chiqarilgan sharoatlarga mos muhitda amalga oshirilishi lozim.

Pedagogik texnologiyaning samaradorlik darajasini baholashda bevosita «o'lchash» amaliyoti va asboblari mavjud bo'lmaganligi uchun, aksar hollarda sifat mezonlaridan foydalaniladi. Sifat mezonlari muayyan texnologiyaning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyatidan kelib chiqilgan holda belgilab olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бондаревская Е.В. Теоретико-методологические вопросы изучения и формирования педагогической культуры / Е.В. Бондаревская // Формирование педагогической культуры будущего учителя. - Ростов-на Дону, 1979. - С.140 - 145.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Методическое пособие / М.: Высшая школа, 1991. - 207 с.
3. Гнеденко Б.В. Математика и математическое образование в современном мире / Б.В. Гнеденко. -М.: Просвещение, 1985. - 191 с.
4. Зинченко В.П. Миры сознания и структура сознания / В.П. Зинченко //Вопросы психологии. - М., 1991. - № 2. - С.15 - 36.
5. Кабанова-Меллер Е.Н. Учебная деятельность и развивающее обучение / Е.Н. Кабанова-Меллер. - М.: Просвещение, 1968. - 288 с.
6. Чекин А.Л. Профессиональная подготовка учителя начальных классов к обучению математике на основе интегрированного подхода: дисс. ... доктора пед. наук / А.Л. Чекин. - М.,2005. - 312 с.

7. Щедровицкий Г.П. О проекте и проектировании: Курс лекций для слушателей методологической школы. - М.: Аспект, 2001.- 168 с.

8. Тодосийчук А.В. Теоретико-методологические проблемы развития инновационных процессов в образовании: монография / А.В. Тодосийчук. - М.: «ОРГСЕРВИС-2000», 2005. - 125 с.

**BOSHLANG‘ICH TA‘LIM YO‘NALISHI TALABALARINING KASBIY
KOMPETENTLINI SHAKILLANTIRISH VA UNING HUQUQIY ASOSLARI**

Badalov Dilmurod Abdixalilovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

“Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi” kafedrası katta o‘qituvchisi

Tel: 93 761 17 11 e-mail: dilmurodbadalov907@gmail.com

Annotatsiya. Bo‘lajak o‘qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning o‘ziga xos jihatlari mavzusi zamonaviy pedagogik ta‘limda dolzarb ahamiyatga ega bo‘lgan masalalardan biridir. Ushbu tadqiqotda o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida huquqiy bilimlarni chuqurlashtirish va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish muhimligi asoslanadi. Huquqiy kompetentlik, nafaqat o‘zining huquqiy hujjatlarini bilish va ularga amal qilish, balki o‘quvchilarga qonuniy me‘yorlarni to‘g‘ri tushuntirish va o‘rnak ko‘rsatish orqali ularda huquqiy ongini shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotda quyidagi masalalarga alohida e‘tibor qaratiladi bo‘lajak o‘qituvchilarni ta‘lim dasturlarida huquqiy savodxonlikni oshirishga yo‘naltirilgan maxsus kurs va treninglarning ahamiyati pedagogning huquqiy kompetentligini o‘lchash va baholash mezonlari; huquqiy bilimlarning pedagogik jarayondagi integratsiyasi.

Kalit so'zlar Bo'lajak o'qituvchilar, huquqiy kompetentlik, huquqiy savodxonlik, pedagogik ta'lim, huquqiy ong, huquqiy mas'uliyat, huquqiy bilimlar, ta'lim metodikasi, qonuniy me'yorlar, huquqiy tarbiya, amaliy ko'nikmalar, ta'lim dasturi, o'qituvchining huquqiy faoliyati, huquqiy madaniyat.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ЕЕ ПРАВОВЫЕ
ОСНОВЫ Бадалов Дилмурод Абдихалилович

Термезский университет экономики и сервиса

Преподаватель кафедры «Социально-гуманитарные науки»

Телефон: 93 761 17 11 Электронная почта: dilmurodbadalov907@gmail.com

Аннотация. Тема особенностей формирования правовой компетентности будущих учителей является одной из актуальных в современном педагогическом образовании. В исследовании обосновывается важность углубления правовых знаний и развития практических навыков в процессе подготовки педагогических кадров. Правовая компетентность включает в себя не только знание и соблюдение собственных правовых документов, но и формирование правосознания у обучающихся путем правильного разъяснения правовых норм и подачи им примера. Особое внимание в исследовании уделено следующим вопросам: значимость специальных курсов и тренингов, направленных на повышение правовой грамотности в образовательных программах будущих учителей; критерии измерения и оценки правовой компетентности педагога; интеграция правовых знаний в педагогический процесс.

Ключевые слова: Будущие учителя, правовая компетентность, правовая грамотность, педагогическое образование, правосознание, правовая ответственность, правовые знания, методика обучения, правовые нормы,

правовое воспитание, практические навыки, образовательная программа, правовая деятельность учителя, правовая культура.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF PRIMARY
EDUCATION STUDENTS AND ITS LEGAL BASIS Badalov Dilmurod
Abdikhaliilovich

Economics and service of the University of Ternizh

Teacher of the department "Social and humanitarian sciences"

Phone: 93 761 17 11 E-mail: dilmurodbadalov907@gmail.com

Annotation. *The topic of specific aspects of developing legal competence in future teachers is one of the most relevant issues in modern pedagogical education. This study substantiates the importance of deepening legal knowledge and forming practical skills in the process of training teachers. Legal competence includes not only knowing and following one's own legal documents, but also forming legal awareness in students by correctly explaining legal norms to them and setting an example. The study pays special attention to the following issues: the importance of special courses and trainings aimed at increasing legal literacy in educational programs for future teachers; criteria for measuring and assessing the legal competence of a teacher; integration of legal knowledge in the pedagogical process.*

Key words: *Future teachers, legal competence, legal literacy, pedagogical education, legal awareness, legal responsibility, legal knowledge, educational methodology, legal norms, legal education, practical skills, educational program, legal activities of the teacher, legal culture.*

Kirish.

Bizga ma'lumki, hozirgi kunda ta'limda o'ziga xos o'zgarishlar bo'lmoqda. Ayniqsa boshlang'ich ta'lim bunga misol. Huquqiy kompetentlik o'qituvchilarning huquqiy bilimlarni o'zlashtirishi, ularni amaliy faoliyatda qo'llay olishi va o'quvchilarga qonuniy me'yorlar haqida to'g'ri tushunchalar berish ko'nikmalarini qamrab oladi. Bu esa pedagogning o'z huquq va majburiyatlarini chuqur anglashiga, ta'lim va tarbiya jarayonida qonuniy asoslarga tayanib faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, maktab ta'limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, shuningdek, 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq:

jamiyatda o'qituvchi kasbi nufuzini oshirish, pedagoglar uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish va mehnatini munosib rag'batlantirish;

o'qituvchilarning yoshlarga ta'lim va tarbiya berishdagi mas'uliyatini, doimiy kasbiy rivojlanishdagi talabchanligini oshirish;

umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish, ilg'or maktab direktori va namunali o'qituvchi mezonlarini ishlab chiqish hamda ular asosida rahbar va pedagog kadrlar faoliyatini baholab borish;

umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, mazkur yo'nalishda uzluksiz monitoring, baholash va prognozlash mexanizmlarini yo'lga qo'yish, bola ta'lim-tarbiyasida oila, ayniqsa, ota-onaning o'rnini oshirish;

o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularni kasblarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning maktabgacha va maktab ta'limi tizimiga integratsiyasini kuchaytirish hamda inklyuziv ta'lim jarayonlarini jadallashtirish;[2]

Universitet talabalarining muloqot qobiliyatlarini shakllantirish pedagogik kadrlar tayyorlashning murakkab muammolari orasida alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, ta'limni modernizatsiya qilish bilan bog'liq islohotlarning hozirgi bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi tobora oydinlashib bormoqda. Amaliy, psixologik, uslubiy va tadqiqot turlari bilan bir qatorda o'qituvchining kasbiy mahoratini shakllantirish ham boyitiladi. "Mahorat" va "kompetentlik" kompetensiyaga asoslangan ta'lim yondashuvining asosiy tushunchalaridir. Manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, bular murakkab, ko'p komponentli va fanlararo tushunchalar bo'lib, ilmiy adabiyotlarda yagona qiymat ta'rifiga ega emas. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ular hajmi, toifasi, semantikasi va mantiqiy tuzilishi jihatidan farq qiladi va ularni vakolatli shaxsning tavsifi (xususiyatlari, odatlari va boshqalar) deb hisoblash mumkin. U malakali shaxsning tavsifi (xislatlari, shaxsiy fazilatlari, uning tarkibiy qismlari), shaxs tuzilishining yaxlit shakllanishi, shaxsiy xususiyatlar tizimi, bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga olib keladigan shart-sharoitlar sifatida ifodalanishi mumkin. (tayyorgarlik, konsentratsiya va boshqalar) ko'pincha vakolatli bilim va tajriba bilan tenglashtiriladi.

Adabiyotlar tahlili.

Pedagogik logistika faqat shu asrning birinchi o'n yilligining boshlarida alohida yo'nalish sifatida shakllandi va hali o'z nomiga ega emas. Shunday qilib, V. A. Denisenko "ta'lim logistikasi" atamasini ishlatadi, u " butun ta'lim faoliyati samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan ta'lim funktsiyalari (lavozimlari) va jarayonlarini tashkil etish va o'z-o'zini tashkil etish fan va texnologiyasi" degan ma'noni anglatadi. " Bunday logistikaning vazifalaridan biri turli sinflarda bitta

parallel yoki bir fan bo'yicha dasturlar va darsliklar doirasidagi fanlarning kombinatsiyasini aniqlashdir. O'zbekiston va xalqaro ilmiy adabiyotlar bo'yicha huquqiy kompetentlik o'qituvchining jamiyatdagi qonunlarga, huquqiy me'yorlarga mos ravishda faoliyat yuritishiga qaratilgan tushuncha sifatida ifodalanadi. A.P. Shumilov, I.A.Zimnyaya kabi pedagogik olimlar huquqiy kompetentlikni faqat huquqiy bilimlarning o'zlashtirilishi sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy javobgarlik, huquqiy ong va mas'uliyatni rivojlantirish jarayoni sifatida ham ta'riflaydilar. A.G. Asmolov va V.I. Kukushkinning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, o'qituvchining huquqiy kompetentligi nafaqat o'z bilimlarini, balki huquqiy masalalarni hal qilishdagi malakalarini ham o'z ichiga oladi.[1]

Yu.V.Krupnovning ta'kidlashicha, o'quv logistikasi - bu ta'lim funksiyalari (lavozimlari) va jarayonlarini bir butun sifatida ta'lim faoliyati samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan tashkil etish va birgalikda tashkil etish fan va texnologiyasi.

N.V.Shevchenko ta'lim logistikasi tushunchasini ta'lim tizimlari va tuzilmalarida jarayonlarni optimallashtirish tamoyillari majmui sifatida tushunadi.

Dastavval, shuni ta'kidlash kerakki, «kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalarini shakllantirishda fikrlarning kengroq burchagi mavjud. E.F.Zer insonga o'z vakolatlarini amalda ro'yobga chiqarishga imkon beradigan umumlashtirilgan harakatlar usullarini tushunishni taklif qiladi. I.A. Zimnyayaning so'zlariga ko'ra kompetentsiyalar - bu faoliyatda shaxsning qobiliyatlarini ochib beradigan potensial, yashirin psixologik yangi shakllardir. A.V.Khutorskoy esa ba'zan sinonim sifatida qabul qilingan kompetentsiya va malaka tushunchasini ajratib ko'rsatish lozim deb hisoblaydi. Shunday qilib, u kompetensiyani o'zaro bog'liq bo'lgan shaxsiy fazilatlar (bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, faoliyat usullari) yig'indisi sifatida ta'riflaydi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kompetentlik tegishli kompetentsiyaga ega bo'lgan shaxsga tegishlidir.[2, 839-b]

Tadqiqot metodologiyasi.

Bugungi kunda ta'lim va pedagogik logistika o'rtasida aniq farq yo'q, garchi bu sohalarni ajratish kerak. 2015-2020-yillarda pedagogik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida "klasterlardan professor-o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirishning magistral elementlari sifatida foydalanish" nazarda tutilgan [2, 10-b.].

Oliy ta'lim tizimida logistika yondashuvining tub yangiligi - bu o'zaro bog'liqlik, barcha sohalar, faoliyatning barcha sohalarini uyg'un tashkil etilgan, oson boshqariladigan va yuqori samarali bo'lgan materiallarni o'tkazuvchi tizimlarni yaratish uchun bog'lashdir.

Logistikaning umumiy tamoyillarini hisobga olgan holda oliy ta'lim tizimidagi pedagogik va o'quv logistikasi tamoyillariga quyidagilar kiradi:

1. Murakkablik: muayyan sharoitlarda oqimlarning harakatlanishi uchun barcha turdagi yordamni (rivojlangan infratuzilmani) shakllantirish; resurslar (bilimlar) harakatining bevosita va bilvosita ishtirokchilarining harakatlarini muvofiqlashtirish; ta'lim tizimida tuzilmalar oldida turgan vazifalarning bajarilishi ustidan markazlashgan nazoratni amalga oshirish; universitetlarning tashqi iste'molchilar bilan yaqin hamkorlik qilish istagi, shuningdek, ichki faoliyat doirasida kafedralar o'rtasida mustahkam aloqalarni o'rnatish.

2. Ilmiy: rejalashtirishdan tahlil qilishgacha bo'lgan barcha bosqichlarda hisoblash tamoyilini mustahkamlash, oqim traektoriyasining barcha parametrlarini batafsil hisoblashni amalga oshirish.

3. O'ziga xoslik: logistika jarayonini amalga oshirishda foydalaniladigan barcha resurslarni aniq va to'g'ri baholash: moliyaviy, kadrlar, moddiy va boshqalar; eng kam xarajat bilan barcha turdagi resurslarni ishlab chiqish; tarkibiy organlar tomonidan logistikani boshqarish, natijalari xarajatlarni kamaytirish bilan o'lchanadi.

4. Konstruktivlik: oqimni dispatcherlik qilish, har bir oqim ob'ektining harakati va o'zgarishlarini doimiy ravishda kuzatib borish va uning harakatini tezkor sozlash.

5. Ishonchlilik: oqimni harakatlantirish va boshqarishning zamonaviy texnik vositalaridan keng foydalanish; axborot oqimining yuqori tezligi va sifati va uni qayta ishlash texnologiyalari.

6. O'zgaruvchanlik: universitetning talabning o'zgarishiga moslashuvchan munosabatda bo'lish qobiliyati (boshqa oliy ta'lim muassasalarida ham davlat, ham nodavlat oliy ta'lim muassasalarida ko'p sonli xilma-xil mutaxassisliklarning paydo bo'lishi, ularga bo'lgan talabning noaniqlik darajasini oshiradi. logistika tizimlari orqali o'tadigan oqimlarning sifat va miqdoriy xususiyatlarining keskin tebranishlari Bunday sharoitda logistika tizimlarining tashqi muhitdagi o'zgarishlarga moslashish qobiliyati bozorda barqaror mavqega ega bo'lishining muhim omilidir) va tashqi omillarning boshqa bezovta qiluvchi ta'siri. muhit.

Finlyandiyada oliy ta'lim muassasalari ushbu yo'nalishda izchil rivojlanmoqda, bu yerda so'nggi yillarda universitetlar soni 20 tadan 15 taga kamaydi. Daniyada 25 ta universitet va ilmiy markazlardan 8 tasi universitet va 3 ta ilmiy markaz tashkil etilgan. Frantsiyada uchta universitetning birlashishi natijasida mamlakatdagi eng yirik Strasburg universiteti tashkil etildi. Ta'lim klasterlarini yaratish doirasida universitetlar sonini 87 tadan 10 taga qisqartirish rejalashtirilgan [4, p. 108]. Mamlakatda eng faol rivojlanayotgan klasterlar qatoriga davlat ta'lim muassasalari, ilmiy laboratoriyalar, biznes kompaniyalari, ekotizimlarni yaxshilashga yo'naltirilgan klasterlar kiradi.

Logistika jarayonining barcha ishtirokchilari logistika funktsiyalarining har qanday guruhini amalga oshirishga ixtisoslashgan. Bunday holda, "funksiya" atamasi ushbu harakatlarning maqsadlari nuqtai nazaridan bir hil bo'lgan harakatlar majmui sifatida yanada tushuniladi. Logistika funksiyasi logistika tizimining

maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan logistika operatsiyalarining kengaytirilgan guruhidir [5, 472 p.].

Ta'lim tizimidagi logistika funktsiyalarining ikkita xarakterli xususiyatini ta'kidlaymiz:

- ularning barchasi bir-biriga bog'langan va moddiy oqimni boshqarishga qaratilgan, ya'ni agregatdagi logistika funktsiyalarining butun majmuasi ham yagona maqsadga bo'ysundirilgan;

- barcha funktsiyalarning tashuvchilari logistika jarayonida ishtirok etuvchi sub'ektlardir. Adabiyotda oqimning bir qancha ta'riflari mavjud, biroq ko'pchilik olimlarning fikriga ko'ra, oqim – yaxlit bir butun sifatida qabul qilinadigan, ma'lum vaqt oralig'ida jarayon sifatida mavjud bo'lgan, ma'lum vaqt oralig'ida mutlaq birliklarda o'lchanadigan ob'ektlar yig'indisidir. Oqimni tavsiflovchi asosiy parametrlar:

- boshlang'ich va tugash nuqtalari;
- traektoriya va yo'l uzunligi;
- oraliq nuqtalar;
- harakat tezligi va vaqti [6. 448 b.].

Hozirgi vaqtda pedagogik logistikada turli xil pedagogik oqimlar (uskunalar oqimi, sog'liqni saqlash oqimi va boshqalar) mavjud, ammo bizning tadqiqotimiz uchun quyidagi turlar qiziqish uyg'otadi.

1. Bilimlarni ishlab chiqarish, eskirgan bilimlarni yo'q qilish va bilimlarni butun ta'lim maydoniga tarqatish kabi aloqalarni o'z ichiga olgan bilimlar oqimi.

2. Ikki makondan tashkil topgan ta'lim oqimi: oliy va maktab, shu jumladan kasbiy. Ushbu oqimning asosiy muammosi yagona ta'lim makonini yaratishdir. Oliy

ta'lim uchun esa Boloniya deklaratsiyasi asosida Boloniya jarayoni doirasida hal qilinmoqda. Yagona maktab maydoni milliy loyihalarni amalga oshirish orqali yuzaga keladi. Maktab oqimini boshqarishning zaruriy shartlaridan biri bu bir qator mamlakatlarda muntazam ravishda o'tkazib kelinayotgan maktablarda Yagona Davlat imtihonini (USE) joriy etishdir. Yagona davlat imtihoni maktab o'quvchilarining bilim darajasini baholashni standartlashtirish, shuningdek, milliy miqyosda baholashni sinxronlashtirish va ta'lim muassasalarini ulardagi ta'lim sifati bo'yicha tartiblash imkonini beradi. O'qitish usullarini optimallashtirish uchun muayyan sharoitlarda eng mos bo'lgan ta'lim texnologiyalari qo'llaniladi.

3. B. Geyts tomonidan belgilab berilgan axborot logistikasi tamoyillari asosida ishlaydigan axborot oqimi. Bu oqim butun ta'lim maydonini yagona tizimga bog'laydi.

4. Psixologik oqim, bu ta'lim psixologiyasining ta'lim oqimida allaqachon an'anaviy ishtirokini ta'minlaydi. So'nggi paytlarda maktablarni psixologizatsiya qilish tendentsiyasi kuchaydi. Ushbu kontseptsiyaga yangi tarkib qo'shilmoqda. Maktab psixologlariga o'quvchilarni rivojlantirish va tarbiyalash vazifasi yuklangan (psixologik gimnaziya), o'qituvchilarga esa o'qitish vazifasi yuklangan. Zamonaviy g'oyalarga ko'ra, psixologik oqim (pre-va perinatal psixologiya) bola tug'ilishidan oldin ham boshlanadi.

Tahlil va natijalar.

Materiallar oqimining mavjud ta'riflarini umumlashtirib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, logistikada bu moddiy resurslarni, tayyor mahsulotlarni qazib olish, qayta ishlash va iste'mol qilish (qayta taqsimlash)gacha bo'lgan logistika operatsiyalari, jarayonlari, bo'g'inlari va ob'ektlarining maxsus o'zaro bog'langan to'plamidir. logistika tizimlarining umumiy maqsadlariga erishish.

Materiallar oqimini boshqarish, har qanday boshqa ob'ekt kabi, ikki qismdan iborat: qaror qabul qilish va uni amalga oshirish. Oliy ta'lim tizimida moddiy oqimni

boshqaruvning asosiy ob'ekti sifatida ajratib qo'yish pedagogik jarayonlarni ko'rishni biroz soddalashtiradi. Biroq, bu soddalashtirish bizga birlamchi manbadan boshlab, yakuniy iste'molchiga qadar barcha oraliq jarayonlar orqali oqim harakatining oxirigacha monitoringi muammolarini belgilash va hal qilish imkonini beradi. Bir qator omillarni ajratib ko'rsatish va material oqimini tadqiqot va boshqaruvning asosiy ob'ekti sifatida ajratib ko'rsatish yakuniy ta'minot zanjirlarini loyihalash, ularning xatti-harakatlarini o'rganish va bashorat qilish imkonini beradi, shu bilan birga modellashtirish muammolari hajmini sezilarli darajada kamaytiradi, shuningdek, ochiladi. pedagogik jarayonlarni rasmiylashtirish uchun yangi imkoniyatlar yaratish.[7, 448 p]

Logistika funktsiyalarini amalga oshirish samaradorligi mezonini logistikaning oltita qoidasi bilan ifodalangan logistika faoliyatining yakuniy maqsadiga erishish darajasidir - kerakli miqdorda kerakli sifatli mahsulot kerakli vaqtda etkazib beriladi. minimal xarajatlar bilan to'g'ri joyga. Shundan kelib chiqib, oliy ta'lim tizimida logistika faoliyatining quyidagi tarkibiy qismlarini aniqlaymiz.

1. Mahsulot – zarur bilim (bitiruvchi tomonidan olingan malaka).

2. Sifat - muayyan kompetensiyalarni o'zlashtirgan universitet bitiruvchilari uchun malakali talablar. Natijada oliy ta'lim sifati universitet bitiruvchilarining kompetensiyalarini baholash orqali ularning bilim va ko'nikmalarining hayotning ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va kasbiy jabhalarining dinamik talablariga muvofiqligi, ularni ijodiy hal qilishga tayyorligi sifatida izohlanadi. ijtimoiy va shaxsiy hayotning barcha sohalarida muammolar va vazifalar.

3. Miqdor – talaba o'qish davomida o'zlashtirishi kerak bo'lgan standart didaktik birliklar soni (masalan, iqtisodiy fanlar bo'yicha tarkibni tahlil qilish orqali logistika tizimini qurish umumiy didaktik va maxsus birliklarni aniqlash imkonini beradi).

4. Joy - ta'limning turli shakllari (sirtqi, kunduzgi, masofaviy ta'limning turli modellari va boshqalar).

5. Xarajatlar - tashkilotning boshqaruv faoliyati samaradorligining muhim ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladigan pul shaklida ifodalangan tadbirkorlik[5] sub'ektining xarajatlari.

Logistika nuqtai nazaridan bilimlarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanishning tarixan shakllangan tizimini takomillashtirish zarur. V.Livshitsning fikricha, bilim ancha qimmat manba bo'lib, uning "saqlanishi" qarish xavfi bilan bog'liq.[7. 544 b] Ta'minot zanjiriga bilim ishlab chiqarishni kiritish yanada oqilona. Ushbu yondashuv bilan yangi bilimlar o'z vaqtida ishlab chiqariladi. Talaba hech qanday manzilsiz bilim to'playdigan an'anaviy ta'lim tizimi logistika tamoyillariga javob bermaydi. Pedagogik logistika tamoyillariga ko'ra, bilimlarni uzatishni undan foydalanish momentiga yaqinlashtirish samaraliroqdir . Bill Geyts axborot oqimini boshqarishga asoslangan biznesda bilimlarni boshqarish tizimini taklif qildi.

Xulasa.

Umuman olganda, axborot oqimi - bu tuzilgan shaklda ifodalangan ma'lumotlarning ma'lum bir muhitdagi harakati.

Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari bo'yichaolib borilgan tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatdiki, huquqiy kompetentlikni shakllantirishda ta'lim tizimining yangilanishi, zamonaviy pedagogik metodlar va ijtimoiy talablar katta ahamiyatga ega. O'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirish, nafaqat ularning huquqiy bilimlarini oshirish, balki ijtimoiy mas'uliyat, adolat, qonun ustuvorligini anglash kabi insoniy qadriyatlarni ham shakllantirishni o'z ichiga oladi.O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida, o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishda interfaol va amaliy ta'lim metodlarining samaradorligi, shuningdek, huquqiy treninglar va simulyatsiyalar orqali

o'qituvchilarning huquqiy ko'nikmalarini rivojlantirishning muhimligi ta'kidlandi. Bo'lajak o'qituvchilarning huquqiy savodxonligini oshirish, ularning ta'lim jarayonida huquqiy ongini shakllantirishda va jamiyatdagi huquqiy madaniyatni yuksaltirishda katta rol o'ynaydi. Bundan tashqari, huquqiy kompetentlikni rivojlantirishda pedagogik metodlarning diversifikatsiyasi zarur. O'qituvchilarga turli pedagogik usullar orqali huquqiy bilimlar va ko'nikmalarni o'rgatish, ularni ijtimoiy huquqiy muhitda faol ishtirok etishga undash, ularning huquqiy vaziyatlarda o'zaro faoliyatini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Axborot oqimlarini o'rganish va boshqarish axborotni uzatish, qayta ishlash va birlashtirishning texnik vositalari bilan birgalikda amalga oshiriladi. Shu bilan birga, axborot oqimlarining mavjud bo'lish shakllari texnik vositalarning imkoniyatlaridan (masalan, odamlar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri aloqa) kengroqdir. Shunday qilib, axborot oqimlarining namoyon bo'lish shakllarini to'rt turga qisqartirish mumkin: qog'oz hujjat, elektron hujjat, vizual hujjat (fotosuratlar, kino, televidenie va boshqalar), og'zaki (og'zaki) xabarlar va boshqalar [8,66].

Ta'limdagi logistika tizimi yangi bilimlarni kerakli vaqtda kerakli ishchilarga etkazish, shuningdek eskirgan bilimlarni olib tashlash imkonini beradi. Oliy ta'lim tizimida bu moddiy oqimlarni boshqarishga logistika yondashuvi va an'anaviy yondashuv o'rtasidagi tub farqni anglatadi, bu materialning individual bo'g'inlarini pedagogik va uslubiy integratsiyada ilgari bir-biridan farq qiladigan material oqimlarini boshqarishning yagona funktsiyasini ajratishdan iborat. ta'minot zanjiri moddiy oqimlarni samarali boshqarishni ta'minlaydigan yagona tizimga, ya'ni tashqaridan keladigan oqimlar o'qitish tizimidan o'tadi va keyin iste'molchiga boradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, biz shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, universitet talabasini tayyorlash ta'lim logistikasi tamoyillari asosida tashkil etiladigan yakuniy material oqimi sifatida tuzilishi kerak. Logistika oqimlari xarajatlarni - kadrlar, moliyaviy, axborot va hokazolarni minimallashtirish imkonini

beradi. Logistika markazini yaratish orqali oliy ta'lim tizimida logistikadan foydalanish xarajatlarni tejash va samarali boshqaruvga olib kelishi kerak.

Adabiyotlar.

1. Jumaniyozova M. Pedagogik faoliyatda huquqiy kompetentlik: nazariy asoslar va amaliy jihatlar. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti, 2018.
2. 2015–2020 yillarda pedagogik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi: tasdiqlandi. Respublika ta'lim vazirligining buyrug'i bilan. Belarus, 25 fevral. 2015 yil, № 156. [Elektron resurs].- Kirish rejimi: [http://bspu.by/admin-panel/vendor/kcfinder/upload/files/klaster/O'qituvchi ta'limi konsepsiyasi](http://bspu.by/admin-panel/vendor/kcfinder/upload/files/klaster/O'qituvchi%20ta'limi%20konsepsiyasi).
3. JALILOVA .D.U “O‘ZBEKISTONDA ILM-FANNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI” xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASI TARKIBIY QISMLARINING MAZMUN-MOHİYATI. 839-842 b
3. Galichin, V. A. Ta'lim xizmatlarining xalqaro bozori: asosiy xususiyatlar va rivojlanish tendentsiyalari / V. A. Galichin // Globallashuv asri. - 2013. - No 2. - B.101-112.
4. Gadjinskiy A. M. Logistika: darslik. 14-nashr, qayta ko'rib chiqilgan . va qo'shimcha M.: Nashriyot - savdo. korporatsiyasi "Dashkov va K", 2007. 472 p.
5. Golikov E. A. Marketing va logistika: darslik. nafaqa. 4-nashr, rev . va qo'shimcha M.: Akademik. loyiha, 2006. 448 b.
6. Logistika nazariyasi modellari va usullari: darslik. nafaqa. 2-nashr. / ed. V. S. Lukinskiy . Sankt-Peterburg: Peter, 2007. 448 pp.: kasal.
7. Nerush Yu.M. Logistika: darslik. universitetlar uchun. 4-nashr, qayta ko'rib chiqilgan . va qo'shimcha M.: TK Uelbi ; Prospekt, 2006.

8. Semenenko A. I., Sergeev V. I. Logistika. Nazariya asoslari: darslik. universitetlar uchun. Sankt-Peterburg: Soyuz, 2003. 544 b. (Oliy ma'lumot).

STEAM ta'lim texnologiyasi asosida boshlang'ich sinf darslarini tashkil qilish

Kenjaboyeva Nigora Mamayusufovna

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti

Annotatsiya: ushbu maqolada STEAM ta'limi texnologiyasi to'g'risida ma'lumotlar hamda uni boshlang'ich sinflarda tashkil qilishning samaradorligi haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, texnologiya, ta'lim, bilim, ko'nikma, innovatsiya, integratsiya, samaradorlik, muhandislik.

Аннотация: данная статья содержит информацию об образовательной технологии STEAM и эффективности ее организации в начальных классах.

Ключевые слова: STEAM, технологии, образование, знания, навыки, инновации, интеграция, производительность, инжиниринг.

Abstract: this article contains information about STEAM educational technology and the effectiveness of its organization in primary school.

Keywords: STEAM, technology, education, knowledge, skills, innovation, integration, productivity, engineering.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasida Xalq ta'limi tizimini rivojlantirish asosiy maqsadlardan biri bo'lib, tizimdagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatilgan. Ushbu muddatga qadar STEAM-fanlarni hisobga olgan holda innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beruvchi yangi davlat ta'lim standartlari va dasturlari joriy etilishi lozim. Barcha maktablarda o'quvchilarning ID-kartalarini joriy etish, barcha ta'lim muassasalarini to'liq internetga ulash va avtomatlashtirilgan o'quv jarayonini joriy etish rejalashtirilmoqda. STEAM fanlarni va tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda,

zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlari joriy etiladi [1].

Yaqin kelajakda O'zbekistonda muhandislar, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish mutaxassislariga talab juda yuqori bo'ladi. Bu esa kelajakda biz tabiiy fanlar bilan birgalikda texnologiya va yuqori texnologiyali ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan kasblarga ega bo'lamiz, ayniqsa bio va nanotexnologiya mutaxassislariga katta talab bo'ladi. Mutaxassislar texnologiya, tabiiy fanlar va muhandislikning turli sohalaridan keng qamrovli ta'lim va tajribaga muhtoj bo'ladi. Bu borada STEAM ta'limini joriy etish va samaradorlikka erishish asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Xo'sh, bu ta'lim tizimi va fanlarni o'qitishning an'anaviy usuli o'rtasidagi farq nima? STEAM-ta'lim texnologiyasi o'quvchilar ilmiy usullarni amalda qanday qo'llashni tushunishga kirishadigan aralash muhitni nazarda tutadi. Ushbu dastur bo'yicha talabalar, matematika va fizika bilan bir qatorda, texnologiya va muhandislik sohalarida ham o'z bilim va salohiyatiga ega bo'ladilar. Bu izlanishlar doirasida darslarda maxsus texnologik uskunalar ishlatilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

2014-yilda Quddusda bo'lib o'tgan "STEAM forward" xalqaro konferensiyasida quyidagi bayonotlar bildirildi:

Bolalarni STEAMga jalb qilish. Ushbu ta'lim maktabgacha yoshdan boshlab boshlanishi kerak, shuning uchun dasturlarni bolalar bog'chalariga kiritish kerak [2].

STEAM so'zi qanday ma'noni bildiradi degan savolga javob topamiz:

Agar ushbu qisqartmani yoysak, quyidagilarni olamiz:

STEAM bu — S — science, T — technology, E — engineering, A — art va M — math. Ingliz tilida bu shunday bo'ladi: tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika. Ushbu yo'nalishlar zamonaviy hayotda eng mashhur bo'lib kelayotgani ma'lum. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendentsiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan.

STEAM ta'limi birinchi marta AQSh hukumati tomonidan Qo'shma Shtatlarda K12 fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika bo'yicha ta'limni kuchaytirish uchun ta'lim tashabbusi sifatida taklif qilingan. STEAMning asl nusxasi STEM tushunchasi bo'lib, u Science, Technology, Engineering va Mathematics so'zlarining qisqartmasi hisoblanadi. Bolalarning fan, texnologiya, muhandislik va matematika sohalarida rivojlanishi va takomillashishini rag'batlantirish va bolalarning har tomonlama sifatini tarbiyalash, shu bilan ularning global raqobatbardoshligini oshirish. So'nggi yillarda San'at qo'shilishi yanada keng qamrovli bo'ldi.

STEAM ta'limi, STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) dan foydalanib, san'at (Art) ni ham o'z ichiga olgan o'quv tizimi. Bu ta'lim usuli, texnologik va ijtimoiy ko'nikmalarni birgalikda integratsiyalash bilan o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyotga o'tkazishga yordam beradi. STEAM ta'limida, matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi ilmiy fanlar san'at, dizayn, musiqa va boshqa ijodiy sohalar bilan bog'lanadi. Bu o'quvchilarning izlanuvchanlik, muammolarni hal qilishda yechimni oson topish, jismoniy va ma'naviy qobiliyatlarini rivojlantirishni maqsad qiladi. Bu usulning maqsadi, o'quvchilarning muammoni har tomonlama tahlil qilib fikr yuritish, yechim topish va tanqidiy yondashishga o'rgatish orqali ularni mustaqil va ijodiy ko'nikmalarini oshiradi [3].

STEAM ta'limi o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotga o'tkazish va ularda innovatsionlikni rivojlantirish uchun samarali bo'ladi. Bu usul o'quvchilarga matematika, fanlar, san'at va texnologiyalar orasidagi aloqani o'rganadi, yaratishga qaratilgan qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bunda egallangan bilim va ko'nikmalarni qo'llash orqali kreativliklarini oshirishadi. Texnologiyalar kundan kunga rivojlanyapti. Lekin shunday bo'lsa ham, yangi dasturiy ta'minot yaratish, kosmik kema uchun zarur moddalarni kashf qilish, qayta tiklanuvchi energiyalarni o'rganish, hali davosi yo'q kasalliklarga davo topish kabi qilinmagan ishlarni ham kimdir bajarishi kerak. STEAM fanlarini yaxshi o'zlashtirish aynan mana shunday

qiyin kasblarni eplay oladigan kadrlar tayyorlaydi. Bu kadrlarda zamonaviy bilimlar bo'lgani uchun ham ish beruvchilar ham ularga yuqori maoshlar taklif qilishadi.

STEAM ta'limi boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga fikr ko'nikmalari va innovatsionlikni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy qobiliyatlar bilan ta'minlanadi. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga matematika, tabiiy fanlar, san'at va texnologiyalar orasidagi bog'lanishlarni tushuntirib, ularni amaliy mashg'ulotlarda qo'llay olishlari uchun muloqotlarni yaxshilashadi. Bu ularning o'z fikrini ifodalash, muammolarni yechish va yaratishga qaratilgan qobiliyatlarini rivojlantirish uchun yaxshi bir muhit yaratishda yordam beradi. Bu usul o'quvchilarni har bir fan sohasida yaratuvchilik va tanqidiy fikrni bayon qilishda yordam beradi, qisqa va uzun muddatli vazifalarni hal qilishda hamda jamiyatga foydali yechimlar taqdim etishda mustahkam qiladi.

Boshlang'ich ta'limda STEAM fanlarining ahamiyati shundaki, hozir bizga tegishli kasblarning ko'pi yaqin kelajakda avtomatik tarzda ishlaydigan robotlar tomonidan bajarilishi yoki butunlay keraksiz bo'lib qolishi mumkin. STEAM esa mana shu kelajakka mos kadrlar tayyorlab beradi. STEAM yo'nalishidagi kasblarda har bir fanni o'zlashtirish ahamiyatli. Masalan, arxitektor 12 qavatli bino loyahasini tayyorlash uchun matematik hisob-kitoblar va ilm-fanni yaxshi bilishi lozim. So'ng binoning maketini yaratish uchun muhandislik va texnologiyani ishlatishi kerak bo'ladi.

STEAM o'qitish tizimi boshqa yo'nalishlarga qaraganda biroz qiyinroq va mashaqqat talab qiladi. Sababi 4 ta fanni birday o'zlashtirmasa, unda kutilgan natijaga erishish qiyin. Jumladan, robot yaratmoqchisizu, kerakli hamma ko'nikma bo'lmasa, unda qanday qilib o'ylagan vazifalaringizni bajara oladigan robotni yasash mumkin? Lekin qiyinchiliklariga qaramay baribir STEAM fanlarini o'rganish qiziqarli hamdir. Bolalar tez ko'nikuvchan va qiziquvchan bo'lishini hisobga olgan holda bu borada boshlang'ich sinfdanoq bilim berib borish juda samarali hisoblanadi.

STEAM ta'limi joriy qilingan davr davomida o'quvchida quyidagi qobiliyatlar shakllanadi:

- muammoni hal qila olish;
- kreativlik;
- tanqidiy fikrlash;
- jamoaviy ishlay olish;
- mustaqil fikrlash;
- tashabbuskorlik;
- kommunikasiya;
- raqamli savodxonlik .

STEM ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematikani bir-biriga bog‘liq holda yaxshi o‘zlashtirgan, o‘rganganlarini amaliyotda qo‘llay oladigan, kompyuterda ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lgan, ham jamoaviy yaxshi ishlashni, ham mustaqil tashabbuslarni bajara oladigan kadrlar tayyorlaydi.

Boshlang‘ich sinflarda STEAM ta‘limini joriy etish quyidagi besh yo‘nalishni kuchaytirishga qaratilgan: birinchisi - ilmiy savodxonlik, ya‘ni tabiiy olamni tushunish va tabiiy dunyoga ta‘sir etish jarayonida ishtirok etish uchun ilmiy bilimlardan (fizika, kimyo, biologiya va geofazoviy fanlar kabi) foydalanish; ikkinchisi - texnik savodxonlik, ya‘ni texnologiyadan foydalanish, boshqarish, tushunish va baholash qobiliyati; uchinchisi - muhandislik savodxonligi, texnik muhandislik loyihalash va ishlab chiqish jarayonini tushunish; to‘rtinchisi – matematik savodxonlik, o‘quvchilar turli vaziyatlarda matematik masalalarni kashf etadilar, ifodalaydilar, tushuntiradilar va yecha oladilar. Beshinchisi - badiiy yutuq, ya‘ni estetik tushunchalarni, qadrlash qobiliyatini va ijodiy qobiliyatni rivojlantirish [4] .

STEAM ta‘limi asosida boshlang‘ich sinf darslarini tashkil qilish integratsiyasi, ilmiy fanlar va texnologiyalarni birgalikda ishlatishni maqsad qiladi. Bu o‘quvchilarga tajribali va amaliy ta‘lim berishga yo‘l ochadi. Misol uchun, matematika darslarida kompyuter dasturlashni integratsiya qilish orqali algoritmik o‘ylash va masalalar yechishni o‘rgatish mumkin. Yoki, tasviriy san‘at darslarida texnika va dizayn asoslari bilan ta‘minlash orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlash va qulayliklarni rivojlantirish mumkin. Bu integratsiya o‘quvchilarga texnik va ijodiy

ko'nikmalarini joriy etishga yordam beradi, ularni yangi innovatsion g'oyalarni yaratish va jamiyatning muammolarini hal qilishga intilishlarini oshiradi.

STEAM ta'limi asosida boshlang'ich sinf darslarini tashkil qilish innovatsiyasi, o'quv jarayonida yangilik va ijodiylikni muhokama qilish va qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. Bu innovatsiya, milliy fanlar va yangi texnologiyalarni integratsiya qilish orqali amaliy, yaratuvchi va samarali o'rganishni ta'minlaydi. Misol uchun, robototexnika va kompyuter dasturlash bilan birgalikda matematika va fizika darslarini o'tkazish orqali o'quvchilarga texnik muammolarni yechish, ishlab chiqish va yaratish imkoniyatlarini beradi. Buning natijasida, o'quvchilar turli vaziyatlarga o'zlarining innovatsion yechimlarini topish va ularni muvaffaqiyatli yakunlash orqali yanada shakllanadi.

STEAM ta'limi asosida boshlang'ich sinf darslarini tashkil qilish samaradorligi, o'quvchilarning amaliy va tajribali o'rganishni ta'minlash, ularni ijodiy va kreativ fikrlash doirasini kengaytiradi. O'quvchilarni qiziqishlari orqali ularni o'zlashtirish va kreativliklarini oshirish, yetuk uslubda bilim va ko'nikmalar olishlarini osonlashtiradi. Masalan, darslar texnik va matematik asoslariga ega bo'lib, amaliy mashg'ulotlar orqali ilg'or tahlil qilinsa, o'quvchilar bu sohalarni amaliy misollar yordamida o'rganishlari va ularni ijodiy va innovatsion yechimlar qidirish uchun ilhomlantirishlari kuzatiladi. Bunda o'quvchilarning o'zlashtirish va amaliy tajribalarining qadriyati, ularning fanlardagi muvaffaqiyat darajasi muhim o'rin egallaydi.

STEAM ta'limi asosida boshlang'ich sinf darslarini tashkil qilishda turli interfaol metodlardan foydalanish, o'quvchilarning ilg'or tahlil qilish va o'rganishini kuchaytirishga yordam beradi. Bu metodlar o'quvchilarni qiziqtirish, faol ishtirok etish va ularning tushunchalarini oshirishni maqsad qiladi.

STEAM ta'limi asosida boshlang'ich sinf darslarini tashkil qilishda ko'rgazmalilik, o'quvchilarni ilmiy, texnologik, muhandislik va san'atning turli sohalarida fikrni ko'rsatish, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishni maqsad qiladi. Ko'rgazmalilik o'quvchilarni ilg'or fikrlash va o'rganish jarayonlarida o'zlashtirish va innovatsiyalari rag'batlantirish uchun kuchli vosita sifatida xizmat qiladi. Bu usul

o'quvchilarning o'zlarining fikrini ko'rsatish, ularni yaratuvchanlik va innovatsiyalarga yo'naltirishga o'zlashtirish uchun muhim ko'rsatkichdir [5].

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi hayot faoliyatini osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi // www.ziyounet.uz
2. <https://ictschool.uz>> STEAM tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini uyg'unlikda o'qitish uslubi/.
3. Maxmudova D. M., Shernazarov I. E. va boshq. Xalqaro baholash asoslari. – Toshkent, 2023.
4. Qurbonova M. F. Boshlang'ich ta'limning xalqaro dasturlari. – Toshkent, 2023.
5. Maxmudova D. M. va boshq. Xalqaro baholash tizimlari. – Toshkent, 2022.
6. Kenjaboyeva N. M. Innovatsiya va integratsiyaga oid fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiya masalalarining modeli. *Conference on Applied and Practical Sciences*, 30–33. Retrieved from (Germaniya)
7. Kenjaboyeva N. M. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining innovatsion faoliyatiga doir xos xususiyati Jamiyat va innovatsiyalar. -Toshkent, 2022. – № 2. – B. 101-105.
8. Kenjaboyeva N. M. Boshlang'ich ta'limning yangilanish jarayonida innovatsion raqamli texnologiyalar. Buxoro davlat universitetining pedagogika instituti maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedralari "Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim sifati va

samaradorligini oshirish muammolari: innovatsiya, raqamli texnologiyalar va xalqaro tajribalar” Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari 2022-yil, 13-14 may, B- 267-269.

Pedagogical Experimental Studies on Teaching Natural Sciences through an Integrative Approach within Professional Development

Kuychiyeva Mojizakhon Abdumannobovna

Head of the Department of Methodology of Exact and Natural Sciences, National Center for Training Teachers in New Methodologies, Andijan region; Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Abstract

This article examines the role of pedagogical experimental studies in improving the teaching of natural sciences through an integrative approach within professional development. It analyzes the theoretical foundations, the design and implementation of experimental activities, and their impact on teachers' methodological competencies. The findings highlight that experimental work not only provides evidence-based practices but also serves as an effective tool for aligning theory with practice in teacher education.

Modern education requires teachers to constantly enhance their professional skills to meet the needs of a rapidly changing world. Natural sciences, as a foundation for scientific literacy, play a crucial role in shaping students' problem-solving abilities, critical thinking, and environmental awareness. For this reason, the professional development of natural science teachers must go beyond theoretical knowledge and include experimental and practice-based components.

Pedagogical experimental studies, as part of professional development, allow educators to test integrative teaching methods, analyze their effectiveness, and adapt them to real classroom conditions. In this context, the integrative approach provides

a holistic framework that connects knowledge from biology, chemistry, physics, and geography, linking them with real-life problems.

The purpose of this study is to present the content and outcomes of pedagogical experimental work on teaching natural sciences through an integrative approach during the professional development of teachers.

Theoretical Foundations of Integrative Teaching

The integrative approach is based on several pedagogical and psychological principles:

1. **Interdisciplinary connections** – integrating concepts across natural sciences to show their interrelatedness.
2. **Constructivist learning theory** – emphasizing active learning through inquiry and problem-solving.
3. **Contextualized teaching** – connecting scientific concepts with real-life challenges such as climate change, health, and technology.
4. **Competence-based education** – focusing on skills development (critical thinking, collaboration, digital literacy) alongside subject knowledge.

In professional development, these principles create the foundation for experimental studies where teachers not only learn about integrative methods but also test them in practice.

Natural sciences, as a fundamental branch of education, provide the basis for developing scientific literacy, creativity, and technological adaptability among learners. An integrative approach, which connects various disciplines, teaching methods, and real-life contexts, has become increasingly important in enhancing teachers' methodological preparedness. The integrative approach is grounded in

constructivist learning theories, which emphasize the active role of learners in constructing knowledge through meaningful connections.

Without systematic methodological training, teachers may struggle to connect scientific theories with students' real-life experiences, leading to fragmented learning. Thus, professional development programs must prioritize the improvement of methodological competencies.

Integrative methods in professional development programs can significantly enhance the methodological training of natural science teachers.

By embedding these elements, professional development becomes not only a process of knowledge transfer but also a platform for innovation and collaboration.

The professional development of natural science teachers requires more than just updating subject knowledge. Methodological training, enriched by an integrative approach, equips teachers with the tools to design interdisciplinary, engaging, and meaningful lessons. Such training not only strengthens teachers' professional competencies but also contributes to raising the quality of science education.

Future research should focus on developing models of integrative professional development programs tailored to local contexts, assessing their impact on teaching practices, and exploring ways to incorporate emerging technologies into methodological training.

Pedagogical experimental studies in professional development can be divided into several stages:

1. Diagnostic Stage

- Assessing teachers' initial methodological competencies;
- Identifying gaps in knowledge of integrative teaching strategies;

- Conducting surveys and interviews to determine teachers' readiness for innovation.

2. Design Stage

- Developing experimental modules for integrative teaching of natural sciences;
- Creating interdisciplinary lesson plans that combine biology, physics, and chemistry around common themes (e.g., "Water as a Universal Substance," "Energy and Environment," "Human Health and Ecology");
- Preparing teaching materials and digital resources for experimental use.

3. Implementation Stage

- Organizing workshops and seminars for teachers;
- Introducing integrative lessons in pilot schools or training centers;
- Using interactive methods such as problem-based learning, inquiry-based experiments, and project-based tasks.

4. Evaluation Stage

- Monitoring teachers' performance during experimental lessons;
- Collecting feedback from both teachers and students;
- Analyzing the effectiveness of integrative methods in enhancing scientific literacy and student engagement.

The professional development of natural science teachers requires more than just updating subject knowledge. Methodological training, enriched by an integrative approach, equips teachers with the tools to design interdisciplinary, engaging, and meaningful lessons. Such training not only strengthens teachers' professional competencies but also contributes to raising the quality of science education.

Future research should focus on developing models of integrative professional development programs tailored to local contexts, assessing their impact on teaching practices, and exploring ways to incorporate emerging technologies into methodological training.

References

- 1□ Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291–309.
2. Drake, S. M., & Reid, J. L. (2020). Integrated curriculum as an effective way to teach 21st century capabilities. *Asia Pacific Journal of Educational Research*, 3(1), 31–50.
3. Fullan, M. (2021). *Leading in a culture of change*. Teachers College Press.
4. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1–22.
5. Beane, J. (1997). *Curriculum integration: Designing the core of democratic education*. Teachers College Press.
6. OECD (2019). *Future of Education and Skills 2030*. OECD Publishing.

**XXI ASR KO'NIKMALARINI BOSHLANG'ICH SINFLARDA ZAMONAVIY
METODIKA HAMDA XALQARO TAJRIBALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH**

Turobov Mamarajab Sodiq o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Tel: +998 90 247 06 17

E-mail: turopovmamarajab@gmail.com

Narzullayeva Mohinur Bahrom qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Tel: +99894 247 06 25

Mnarzullayeva874@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada XXI asr kompetensiyalarini boshlang'ich sinflarda rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik metodika hamda xalqaro tajribalar asosida ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida tanqidiy va kreativ tafakkur, kommunikativlik, hamkorlik, axborot-kommunikatsion savodxonlik kabi asosiy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan innovatsion ta'lim texnologiyalari hamda metodlar o'rganilgan. Xususan, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi ilg'or ta'lim tizimlarining tajribalari mahalliy sharoitga moslashtirilgan holda tahlil qilinib, ularni amaliyotga joriy etishning samarali yo'llari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning intellektual, ijtimoiy-psixologik va ijodiy salohiyatini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi hamda milliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar. XXI asr kompetensiyalari, zamonaviy pedagogik metodika, innovatsion ta'lim, kreativ tafakkur, xalqaro tajribalar, kommunikativlik, ijodiy salohiyat.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimi oldida yangi avlod sharoitlariga moslashgan, mustaqil fikrlovchi, kreativ, axborot-kommunikatsion texnologiyalarni puxta egallagan shaxslarni tarbiyalash dolzarb vazifaga aylangan.

Аннотация. В данной статье научно анализируется проблема формирования компетенций XXI века у учащихся начальной школы на основе современных педагогических методов и зарубежного опыта. В рамках исследования были изучены инновационные образовательные технологии и методики, направленные на развитие таких ключевых навыков, как критическое и творческое мышление, коммуникация, сотрудничество и информационно-коммуникационная грамотность. В частности, был проанализирован опыт передовых образовательных систем Финляндии, Сингапура и Южной Кореи с учетом местных условий и разработаны эффективные способы его внедрения на практике. Результаты исследования способствуют всестороннему развитию интеллектуального, социально-психологического и творческого потенциала учащихся в процессе начального образования и модернизации национальной системы образования.

Ключевые слова: компетенции XXI века, современные педагогические методы, инновационное образование, творческое мышление, зарубежный опыт, коммуникация, творческий потенциал. В современную эпоху глобализации и цифровой трансформации актуальной задачей системы образования стало воспитание людей, способных адаптироваться к условиям нового поколения, независимых мыслителей, творческих личностей, владеющих информационными и коммуникационными технологиями.

Abstract. This article scientifically analyzes the issue of developing 21st century competencies in primary grades based on modern pedagogical methods and international experience. Within the framework of the study, innovative educational technologies and methods aimed at developing key skills such as critical and creative thinking, communication, cooperation, and information and communication literacy were studied. In particular, the experiences of advanced education systems such as Finland, Singapore, and South Korea were analyzed in a way that was adapted to local conditions, and effective ways of implementing them in practice were developed. The results of the study serve the comprehensive development of the

intellectual, socio-psychological, and creative potential of students in the process of primary education and contribute to the modernization of the national education system.

Keywords: 21st century competencies, modern pedagogical methods, innovative education, creative thinking, international experience, communication, creative potential.

In today's era of globalization and digital transformation, it has become an urgent task for the education system to educate individuals who are adaptable to the conditions of the new generation, independent thinkers, creative individuals, and proficient in information and communication technologies.

XXI asr kompetensiyalari, jumladan, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, hamkorlikda ishlash, axborot savodxonligi va muammolarni hal etish ko'nikmalari yosh avlodning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi va kelajakda raqobatbardosh bo'lishi uchun asosiy mezonlardan biri sifatida qaralmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichi ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda poydevor vazifasini bajaradi, chunki aynan shu davrda bolalarning tafakkur jarayonlari, ijodiy salohiyati va kommunikativ qobiliyatlari faol rivojlanadi. Shu munosabat bilan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, innovatsion o'qitish metodlarini qo'llash hamda ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish bugungi kun ta'lim islohotlarining muhim yo'nalishlaridan biridir. Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinflarda XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarini tahlil qilish, shuningdek, zamonaviy metodika hamda ilg'or xorijiy tajribalar asosida samarali taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

XXI asr ta'limi an'anaviy bilim berish konsepsiyasidan ko'ra kengroq maqsadlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy ta'lim paradigmasi shaxsni tayyor bilimlar majmuasiga emas, balki doimiy o'zgarib borayotgan axborot muhiti va mehnat bozori talablariga

moslashishga qodir bo'lgan, kreativ, tanqidiy fikrlovchi, hamkorlikda ishlashni biladigan, kommunikativ va axborot savodxon shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilgan. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bu kompetensiyalarni shakllantirish uchun eng muhim poydevor hisoblanadi. Bu davrda o'quvchilarning kognitiv rivojlanishi, ijtimoiy-emotsional moslashuvi va ijodiy salohiyati eng yuqori sur'atlarda kechadi. Shu bois: Tanqidiy fikrlash – o'quvchilarda mantiqiy tahlil, dalillash va asoslangan qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Kreativlik – yangicha yechimlar topish, ijodiy yondashuv va innovatsion fikrlashga asos bo'ladi. Kommunikativlik – jamoada ishlash, fikr almashish va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Hamkorlik – ijtimoiy integratsiya va jamoaviy mas'uliyatni kuchaytiradi. Axborot-kommunikatsion savodxonlik – zamonaviy raqamli dunyoda mustaqil izlanish va o'rganish imkoniyatini kengaytiradi. Mazkur kompetensiyalarni shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, masalan, loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning), muammoli ta'lim (Problem-Based Learning), STEAM yondashuvi, interfaol metodlar va raqamli ta'lim vositalari muhim o'rin tutadi.

XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha ilg'or mamlakatlar ta'lim tizimi tajribalari quyidagicha tavsiflanadi: Finlyandiya tajribasi: integratsiyalashgan o'quv dasturlari, amaliy faoliyatga asoslangan darslar va mustaqil o'quv loyihalari orqali o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari rivojlantiriladi. O'quvchilar erkin muhitda o'rganish va o'z qiziqishlariga mos yo'nalishda chuqur izlanish olib borish imkoniyatiga ega. Singapur modeli: STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni boshlang'ich bosqichdan boshlab tatbiq etish, o'quvchilarda mantiqiy fikrlash va texnologik savodxonlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilgan. Janubiy Koreya tajribasi: raqamli ta'lim resurslaridan keng foydalanish, gamifikatsiya (o'yinlashtirish) elementlarini qo'llash va ijodiy yondashuvni rag'batlantirish orqali o'quvchilarning motivatsiyasi oshiriladi. Yaponiya amaliyoti: kollektive masalalarni hal qilishga asoslangan guruh ishlari,

kommunikativ vazifalar va milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan tarbiya usullari orqali hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, har bir mamlakat o'zining madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatlariga mos yondashuvlarni ishlab chiqqan bo'lsa-da, ularning barchasini birlashtirib turuvchi umumiy xususiyat – bu o'quvchini faol subyekt sifatida ko'rish, uni tayyor bilimni yodlovchi emas, balki izlanishchi, yaratuvchi va hamkor sifatida shakllantirishdir. Boshlang'ich ta'lim jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirish, balki ularning intellektual, ijtimoiy-psixologik hamda ijodiy salohiyatini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Mazkur jarayon ta'lim tizimining keyingi bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois boshlang'ich maktabda o'quvchilarning fikrlash qobiliyati, muammolarni hal qilish ko'nikmasi, kommunikativ madaniyati va ijodkorligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bunday yondashuv o'quvchilarni nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi, balki mustaqil fikrlovchi, jamiyatga foydali shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Ijtimoiy-psixologik rivojlanish esa jamoada ishlash, muloqot madaniyatini egallash, hissiy-intellektual muvozanatni saqlash kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi. Shu bilan birga, ijodiy salohiyatning rivojlanishi ularni kelgusida fan, madaniyat va texnologiya sohalarida yangilik yaratuvchi sifatida tayyorlaydi. Milliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida boshlang'ich ta'limga yangicha metodikalar, interfaol texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etish alohida ahamiyatga ega. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirish, yosh avlodni zamonaviy dunyo talablariga mos ravishda tarbiyalashga yordam beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, XXI asr kompetensiyalarini boshlang'ich ta'limda rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Tanqidiy va kreativ fikrlash, kommunikativlik, hamkorlikda ishlash, axborot-kommunikatsion savodxonlik kabi kompetensiyalar o'quvchilarning nafaqat bilim olish jarayonini, balki ularning shaxsiy rivojlanishini ham ta'minlaydi.

Xalqaro tajribalar (Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya va boshqalar) tahlili shuni tasdiqlaydiki, ilg'or mamlakatlar ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, loyiha asosida o'qitish, STEAM yondashuvi va raqamli ta'lim vositalarini keng qo'llash orqali yuqori natijalarga erishmoqda. Mazkur tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali:

boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash; o'qitish jarayonini interfaol va amaliyotga yo'naltirilgan shaklga keltirish; raqamli resurslardan samarali foydalanish; o'qituvchilarning metodik salohiyatini oshirish imkoniyatlari yuzaga keladi. Natijada, bu yondashuvlar kelajak avlodning intellektual, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishiga zamin yaratadi hamda milliy ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Partnership for 21st Century Learning. (2019). Framework for 21st Century Learning. Washington, DC: P21.
3. Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299–321.
4. Fullan, M., & Langworthy, M. (2014). *A Rich Seam: How New Pedagogies Find Deep Learning*. London: Pearson.
5. OECD. (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030*. Paris: OECD Publishing.

6. Ravshanov, S., & Jo'rayev, A. (2021). Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlarni qo'llashning nazariy asoslari. Ta'lim va Innovatsion Tadqiqotlar Jurnal, 3(2), 45–53.
7. Hasanov, B. (2022). STEAM yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ tafakkurni shakllantirish. Boshlang'ich Ta'lim Metodlari, 5(1), 61–69.
8. UNESCO. (2021). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO.
9. Kim, H., & Park, S. (2020). Gamification in Primary Education: Enhancing Motivation and Collaboration. International Journal of Educational Technology, 6(4), 112–119.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son qarori (2020 yil 6 noyabr) – “O'zbekiston Respublikasida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”.

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING BAHOLASH
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI VA
DIAGNOSTIK YONDOSHUVLAR**

Majidova Hilola Eshquvat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'limda matematika va ona tili kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik asoslari va diagnostik yondoshuvlar yoritilgan. Boshlang'ich ta'limda baholash jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, balki ularning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish, ta'lim jarayonini takomillashtirish hamda shaxsiy

yondashuvni ta'minlash imkonini beradi. Maqolada baholashning zamonaviy metodlari, reyting, kriterial baholash, formatif va summativ yondashuvlar, shuningdek, diagnostika orqali o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, kompetensiyaga asoslangan ta'limda o'qituvchilarning baholash faoliyatini rivojlantirishda metodik tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari baholash kompetensiyalarini shakllantirishda ilmiy-metodik yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatib, ularni ta'lim amaliyotiga joriy etish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi tayyorlash, baholash kompetensiyasi, metodik asoslar, diagnostik yondashuv, kriterial baholash, formatif baholash, summativ baholash, reyting tizimi, ta'lim samaradorligi.

Kirish. Hozirgi globallashuv va tezkor innovatsion o'zgarishlar davrida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini xolis baholash masalasi pedagogik tizimning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Ta'lim mazmuni yangilanayotgan hozirgi davrda baholash jarayoni faqatgina o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash bilan cheklanib qolmay, balki ularning shaxsiy rivojlanish dinamikasini kuzatish, qiziqish va ehtiyojlarini aniqlash, ta'limiy faoliyatdagi yutuq va kamchiliklarini ko'rsatib berish vazifasini ham bajaradi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor vazifasini o'taydi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisidan nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning rivojlanish jarayonini muntazam kuzatib boruvchi, ularning o'quv faoliyatini diagnostika qiluvchi va individual yondashuvni ta'minlay oluvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritish talab etiladi. Bu esa o'z navbatida bo'lajak o'qituvchilarning baholash kompetensiyasini shakllantirishni taqozo etadi.

Baholash kompetensiyasi – o'qituvchining nafaqat an'anaviy ball va baholash tizimlaridan foydalanish qobiliyatini, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kriterial baholash, formatif va summativ baholash yondashuvlarini amaliyotda

samarali qo'llash malakasini ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, o'quvchi faoliyatini tahlil qilish, natijalarni diagnostik usullar yordamida o'lchash, o'quv jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga oid takliflar ishlab chiqish o'qituvchining muhim kasbiy vazifasidir.

Shu bois, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida baholash kompetensiyasini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb ilmiy-metodik masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonning samarali yo'lga qo'yilishi kelajak o'qituvchilarni zamon talablari darajasida tayyorlash, ularning kasbiy salohiyatini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi davrda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi – yosh avlodni har tomonlama barkamol, raqobatbardosh, ijodkor va tashabbuskor shaxslar sifatida tarbiyalashdir. Bunday natijalarga erishishda, avvalo, ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlay oladigan malakali o'qituvchilarni tayyorlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari nafaqat o'quvchilarga bilim beruvchi, balki ularning individual rivojlanish jarayonini kuzatuvchi, ta'limdagi yutuq va qiyinchiliklarni aniqlovchi diagnostik sifatida ham faoliyat yuritishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: *“Ta'lim tizimini zamon talablariga mos ravishda yangilash, o'qituvchilarning malakasini oshirish va ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish – yangi O'zbekiston taraqqiyotining asosi hisoblanadi”*. Shu boisdan ham ta'lim sifatini baholash va nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish, baholash jarayoniga zamonaviy metodik yondashuvlarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib bormoqda.

Mamlakatimizda ta'lim sohasida qabul qilingan bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar mazkur yo'nalishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qilmoqda: **O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni** (2020-yil 23-sentabr, yangi tahrirda) ta'lim sifatini nazorat qilish, baholash va monitoring qilishni ta'lim jarayonining

ajralmas qismi sifatida belgilab berdi. **“Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” davlat dasturi** (2020-yil) doirasida ta’limda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish, shu jumladan elektron baholash tizimlarini joriy etish vazifasi qo’yildi. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ–4307-son qarori** – “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholashning yangi tizimini joriy etish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarorida o’qituvchilarning baholash kompetensiyasini rivojlantirish bo’yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. **2022–2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida** ta’lim sifati, o’qituvchilarning kasbiy mahorati, ularning kompetensiyalarini rivojlantirish va baholash tizimini takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilandi.

Mazkur hujjatlar va dasturlar ta’lim jarayonida baholashning zamonaviy yondashuvlarini keng joriy etish, diagnostika asosida ta’lim sifatini oshirish, o’qituvchilarning metodik tayyorgarligini mustahkamlashni talab qilmoqda. Shundan kelib chiqib, bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarida baholash kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunda nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Boshlang’ich ta’lim jarayonida baholash masalasi ko’plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan o’rganilgan bo’lib, bu boradagi ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar bayon etilgan. Jumladan, xorijiy olimlardan P. Black va D. Wiliam (1998) o’z tadqiqotlarida formatif baholashning o’quvchilar rivojlanishiga ta’siri, baholashning ta’lim jarayonidagi motivatsion ahamiyati va shaxsiy yondashuv imkoniyatlarini ilmiy asoslab berganlar. B. Bloom tomonidan ishlab chiqilgan “taksonomiya nazariyasi” esa o’quvchilarning bilim va ko’nikmalarini bosqichma-bosqich aniqlashda asosiy nazariy-metodik manba hisoblanadi.

Rus pedagoglari orasida M.N. Skatkin, V.P. Onushkin va ularning izdoshlari ta’limda kriterial baholashning afzalliklari, o’quvchilarni faqat yakuniy natijaga

qarab emas, balki butun ta'limiy faoliyat jarayonini hisobga olgan holda baholash zarurligini ta'kidlab o'tganlar. Ularning fikricha, baholash nafaqat nazorat, balki rivojlantiruvchi va rag'batlantiruvchi vosita bo'lishi kerak.

O'zbekistonlik olimlar ham ushbu yo'nalishda bir qator ilmiy izlanishlar olib borishgan. Xususan, P. Qodirov tomonidan boshlang'ich ta'limda baholash metodikasining nazariy asoslari yoritilib, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning solishtirma tahlili berilgan. N. To'xtayeva esa pedagogik diagnostika nazariyasi va amaliy jihatlarini tadqiq qilib, diagnostik baholash vositalarining o'qituvchi faoliyatidagi ahamiyatini ko'rsatib bergan. B. Karimov o'z maqolalarida ta'limda kriterial baholash tizimining afzalliklarini hamda o'quvchilar bilimini adolatli baholash imkoniyatlarini asoslagan.

Yaqin yillarda chop etilgan xalqaro maqolalarda raqamli texnologiyalar asosidagi baholash vositalarining samaradorligi keng muhokama qilinmoqda. Masalan, onlayn test tizimlari, interaktiv diagnostik dasturlar va reyting platformalari orqali o'quvchilarning bilim darajasi va rivojlanish dinamikasini tezkor tahlil qilish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llash kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, baholashning nazariy va amaliy jihatlarini, diagnostik yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlari hamda zamonaviy texnologiyalar asosida ularni takomillashtirish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Materiallar va metodlar. Tadqiqot davomida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash kompetensiyalarini shakllantirish jarayonini o'rganishda bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi.

Tadqiqot materiallari. Tadqiqot obyekti sifatida Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari tanlab olindi. Ushbu

talabalarning amaliy mashg'ulotlari, pedagogik amaliyot jarayonlari hamda nazariy bilimlarni o'zlashtirish darajasi baholash kompetensiyasini shakllantirish uchun asosiy material bo'lib xizmat qildi. **Pedagogik kuzatuv** – talabalar tomonidan o'quvchilar bilimini baholash jarayonida qo'llanilayotgan usullarni aniqlash uchun qo'llanildi. **Suhbat va anketalar** – bo'lajak o'qituvchilarning baholashga oid qarashlari, bilim va ko'nikmalarini o'rganish maqsadida o'tkazildi. **Diagnostic testlar** – talabalar baholash metodlari bo'yicha nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun ishlab chiqildi. **Taqqoslash va tahlil** – an'anaviy baholash va zamonaviy formatif, summativ, kriterial yondashuvlarning samaradorligini solishtirishda qo'llanildi.

Eksperiment-metodik yondashuv – baholash kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar va treninglar tashkil qilinib, natijalari tahlil qilindi.

- Reyting tizimi asosida ishlab chiqilgan baholash mezonlari;
- O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini aniqlash uchun formatif va summativ baholash topshiriqlari;
- Raqamli diagnostik dasturlar (onlayn testlar, interaktiv baholash vositalari);
- Refleksiv tahlil jurnallari (talabalar o'z faoliyatini tahlil qilish uchun).

Metodologik asoslar. Tadqiqot pedagogik kompetensiyalar nazariyasi, zamonaviy baholash texnologiyalari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi hamda diagnostik yondashuv nazariyalariga asoslangan holda olib borildi.

Natijada, metodlar yig'indisi talabalarda baholash kompetensiyasining shakllanish bosqichlarini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda samarali yechimlarni ishlab chiqishga imkon berdi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot davomida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash kompetensiyalarini shakllantirish darajasi uch bosqichda o'rganildi: **boshlang'ich holat, tajriba jarayoni, va yakuniy natijalar.**

Boshlang'ich holat tahlili. Pedagogik kuzatuv va diagnostik testlar orqali talabalar baholash kompetensiyasi darajasi aniqlanganda quyidagi holatlar kuzatildi:

- talabalar asosan an'anaviy baholash (ball va 5 ballik tizim) usullaridan xabardor;
- zamonaviy baholash shakllari – formatif, summativ va kriterial yondashuvlar haqida nazariy bilimga ega, biroq amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishadi;
- refleksiv tahlil ko'nikmalari sust rivojlangan;
- diagnostik yondashuvni qo'llash tajribasi deyarli mavjud emas.

Tajriba jarayonida kuzatilgan o'zgarishlar. Tadqiqot doirasida maxsus metodik mashg'ulotlar, treninglar va amaliy topshiriqlar tashkil qilindi. Ularning mazmuni zamonaviy baholash usullarini amaliyotda qo'llashga qaratildi. Natijada:

- talabalar formatif baholash vositalarini (fikir-mulohaza berish, o'zaro baholash, o'zini-o'zi baholash) qo'llay olishni boshladi;
- summativ baholashni qo'llashda aniq mezonlardan foydalanish ko'nikmalari rivojlandi;
- kriterial baholashda mezonlar ishlab chiqish, ularni o'quvchilar faoliyatiga moslashtirish tajribasi orttirildi;
- reyting tizimi orqali o'z faoliyatini baholash va refleksiv tahlil qilish ko'nikmalari kuchaydi.

Tajriba natijalari quyidagi ko'rsatkichlarni aniqladi:

- talabalar bilim darajasi diagnostik test natijalariga ko'ra **o'rtacha 28% ga oshdi;**
- formatif va summativ baholashni amaliyotda qo'llash darajasi **boshlang'ich 35% dan 75% gacha** ko'tarildi;
- kriterial baholash bo'yicha amaliy ko'nikmalarning shakllanish darajasi **40% dan 80% gacha** oshdi;

- refleksiv tahlil yuritish ko‘nikmalari **50% dan 82% gacha** rivojlandi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining baholash kompetensiyasini rivojlantirish darajasi

1-jadval

Kompetensiya yo‘nalishi	Boshlang‘ich holat (foiz)	Tajriba jarayoni (foiz)	Yakuniy natija (foiz)	O‘sish (%)
Formativ baholashni qo‘llash ko‘nikmasi	35%	55%	75%	+40
Summativ baholashni qo‘llash ko‘nikmasi	38%	60%	78%	+40
Kriterial baholash mezonlarini ishlab chiqish va qo‘llash	40%	62%	80%	+40
Diagnostik yondashuvdan foydalanish	32%	58%	76%	+44
Refleksiv tahlil yuritish ko‘nikmasi	50%	68%	82%	+32

Umumiy baholash kompetensiyasi	39%	61%	78%	+39
--------------------------------------	-----	-----	-----	-----

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, maxsus metodik mashg‘ulotlar va amaliy topshiriqlar asosida talabalar baholash kompetensiyasida sezilarli ijobiy o‘shishga erishganlar. Umuman olganda, o‘tkazilgan metodik tadbirlar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida baholash kompetensiyasini sezilarli darajada oshirdi. Bu esa ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida ta’lim samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida baholash kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim talablaridan biridir. Baholash faqatgina nazorat va hisob-kitob vositasi emas, balki o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini kuzatish, ularni rag‘batlantirish va ta’lim sifatini oshirishning asosiy omilidir. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, talabalar an’anaviy baholash tizimiga ko‘proq tayanadilar, biroq metodik yondashuvlar, diagnostik vositalar va refleksiv tahlilni qo‘llash orqali ularning baholash kompetensiyasi sezilarli darajada rivojlanadi. Shunday qilib, maxsus metodik mashg‘ulotlar va amaliy topshiriqlar asosida o‘tkazilgan tajribalar natijasida bo‘lajak o‘qituvchilar baholashning formatif, summativ va kriterial shakllarini samarali qo‘llashni o‘rganadilar. Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishidagi oliy ta’lim dasturlariga baholash metodikasi va pedagogik diagnostikaga oid alohida kurs yoki modul kiritilishi maqsadga muvofiq. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalar uchun baholashning zamonaviy shakllarini (formatif, summativ, kriterial baholash) qo‘llashga doir topshiriqlar tizimli ravishda yo‘lga qo‘yilishi lozim.

Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun refleksiv kundaliklar yuritish, o‘z faoliyatini baholash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish tavsiya etiladi. Zamonaviy raqamli

diagnostik dasturlar, onlayn test tizimlari va interaktiv baholash platformalaridan keng foydalanish orqali baholash jarayonining samaradorligi oshirilishi mumkin. Ta'lim muassasalarida o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarida baholash kompetensiyasi, uning metodik asoslari va diagnostik yondashuvlari bo'yicha maxsus treninglar tashkil etilishi kerak.

Mazkur takliflar amalga oshirilsa, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim jarayonida baholashni shunchaki nazorat vositasi emas, balki rivojlantiruvchi va samaradorlikni ta'minlovchi pedagogik jarayon sifatida qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Black, P., & Wiliam, D. (1998). *Assessment and classroom learning*. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), 7–74.
2. Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*. New York: Longman.
3. Skatkin, M.N., & Onushkin, V.P. (1989). *Didaktika sovremennoy shkoly*. Moskva: Prosveshcheniye.
4. Qodirov, P. (2010). *Pedagogik o'lchash va baholash metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
5. To'xtayeva, N. (2016). Pedagogik diagnostikaning nazariy asoslari va amaliy yo'nalishlari. – *Pedagogika jurnali*, №2, 45–52.
6. Karimov, B. (2019). Boshlang'ich ta'limda kriterial baholash tizimining ahamiyati. – *Boshlang'ich ta'lim jurnali*, №4, 23–29.
7. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. New York: Longman.
8. OECD (2013). *Synergies for Better Learning: An International Perspective on Evaluation and Assessment*. OECD Publishing.

9. Shodmonqulova, D. (2021). Ta'lim jarayonida formatif baholashning samaradorligi. – *Ta'lim taraqqiyoti ilmiy jurnali*, №1, 64–70.
10. Hasanov, U. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlarini baholashda zamonaviy yondashuvlar. – *Ilm va ta'lim*, №3, 112–118.

AXBOROT TA'LIMIDA BOLALAR ADABIYOTINING O'RNI

Xujamqulova Iroda Faxriddinovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchi

Telefon: +998938029899

E-mail: xujamqulovairoda1@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda axborot ta'limi jarayonida bolalar adabiyotining tutgan o'rni va ahamiyati keng yoritilgan. Axborot savodxonligini shakllantirishda bolalar adabiyoti o'quvchilarning dunyoqarashi, tafakkuri va nutqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Bolalar adabiyoti namunalarini axborot texnologiyalari vositasida o'qitish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, ma'lumotlarni tanlash va qayta ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, adabiyotning badiiy-estetik mazmuni o'quvchilarda ma'naviy qadriyatlarni anglash va ularga amal qilish, ijodiy yondoshish va yangicha fikrlash madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Tezisda nazariy asoslar bilan birga ta'lim jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy usullar ham yoritilib, bolalar adabiyotini axborot ta'limi bilan integratsiyalashning samarali yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: axborot ta'limi, bolalar adabiyoti, ma'naviy tarbiya, axborot savodxonligi, innovatsion ta'lim, ijodiy tafakkur, integratsiya, badiiy-estetik tarbiya.

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan rivojlanishi ta'lim jarayoniga tub o'zgarishlar olib kirmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimi endilikda faqatgina bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki o'quvchilarda mustaqil

o'rganish, tahlil qilish va yangilik yaratishga intilish ko'nikmalarini shakllantirishni ham ko'zda tutadi. Axborot ta'limi shu ma'noda o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan muhim vosita sifatida qaraladi. U o'quvchilarga axborotni izlash, uni tahlil qilish, qayta ishlash va amaliy faoliyatda samarali qo'llash imkoniyatini yaratadi.

Bunday sharoitda ta'lim jarayonida milliy va jahon bolalar adabiyotidan keng foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bolalar adabiyoti yosh avlodning badiiy-estetik didini shakllantirish, ma'naviy dunyosini boyitish, ularni ezgulik, mehr-oqibat va halollik ruhida tarbiyalashda beqiyos o'rin tutadi. Shu bilan birga, u axborotni to'g'ri anglash, mazmunidan xulosa chiqarish, voqelikni tanqidiy baholash kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi [1].

Bolalar adabiyotini axborot ta'limi bilan uyg'unlashtirish, bir tomondan, o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini oshirsa, ikkinchi tomondan, ularni zamonaviy axborot vositalaridan oqilona foydalanishga o'rgatadi. Natijada yosh avlod nafaqat bilimli va savodxon, balki mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va intellektual salohiyati yuqori shaxs sifatida shakllanadi.

Shunday qilib, axborot texnologiyalari va bolalar adabiyotining integratsiyasi ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish va ma'naviy barkamollikka erishishda dolzarb ilmiy-pedagogik masala sifatida maydonga chiqmoqda [2].

Axborot asrida ta'lim jarayoni tobora yangi shakl va mazmun kasb etmoqda. O'quvchilarning bilim olish faoliyatini samarali tashkil etish, ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirish hamda mustaqil izlanish ko'nikmalarini shakllantirishda axborot ta'limi muhim o'rin tutadi. Shu jihatdan, bolalar adabiyotini axborot texnologiyalari yordamida o'qitish zamonaviy pedagogik jarayonning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Avvalo, [axborot ta'limi tushunchasi](#)ga to'xtaladigan bo'lsak, u — ta'lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali bilim olish faoliyatini samarali tashkil etishdir. Axborot ta'limi o'quvchilarni mustaqil izlanishga, kerakli ma'lumotni topishga, uni tahlil qilish va amaliyotda qo'llashga o'rgatadi. Bu jarayonda adabiyot, ayniqsa bolalar adabiyoti, muhim axborot resursi sifatida xizmat qiladi. Bolalar adabiyotining badiiy matnlari o'quvchilarga bilim manbai bo'libgina qolmay, balki ularning hayotiy tajribasini boyituvchi, dunyoqarashini kengaytiruvchi manba hamdir.

[Bolalar adabiyotining yosh avlod tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyati](#)ni alohida ta'kidlash lozim. Adabiyot yosh kitobxonga voqelikni obrazli idrok etish imkoniyatini yaratadi, ularda tasavvur va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi. Bolalar o'qigan asarlaridagi qahramonlar bilan birga quvonadi, ular bilan birga sinovlardan o'tadi va muayyan hayotiy saboqlarni oladi. Bu jarayon bolalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantiribgina qolmay, balki ularda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va hayotiy xulosalar chiqarish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Shu sababli bolalar adabiyoti nafaqat estetik didni shakllantiruvchi vosita, balki axborot savodxonligini oshiruvchi ta'limiy manba sifatida ham qaralishi mumkin [3].

Bugungi kunda ta'lim jarayonida [axborot texnologiyalari yordamida bolalar adabiyotini o'qitish](#) keng yo'lga qo'yilmoqda. Elektron darsliklar, interaktiv platformalar, multimediali dasturlar va audiokitoblar bolalarning adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshirmoqda. Interaktiv kitoblar o'quvchilarning faolligini kuchaytiradi, ularni mustaqil o'rganishga undaydi. Virtual kutubxonalar esa o'quvchilarga istalgan joydan turib bolalar adabiyoti namunalariga murojaat qilish imkoniyatini beradi. Bu esa ta'lim jarayonida manbalarni taqqoslash, turli janrdagi asarlar ustida ishlash va tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shunday qilib, axborot texnologiyalari yordamida bolalar adabiyotini o'qitish, bir tomondan, bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qilsa, ikkinchi tomondan, o'quvchilarni mustaqil izlanishga o'rgatadi.

Bunday yondashuvning amaliy jihatlarini ham ko'rib chiqish zarur. Maktab ta'limida bolalar adabiyotini axborot texnologiyalari yordamida o'qitish o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantiradi, ularda ma'naviy tarbiyani mustahkamlaydi. O'qituvchilar multimedia vositalaridan foydalanib, adabiy asarlarni yanada ta'sirchanroq tarzda o'rgatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Oliy ta'limda esa kelajakdagi pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida bolalar adabiyoti va axborot ta'limini integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalar elektron adabiy manbalar bilan ishlashni, innovatsion metodlardan foydalanishni o'rganadilar. Bu esa kelajakda ularning kasbiy faoliyatida zamonaviy axborot vositalaridan samarali foydalanishlariga zamin yaratadi [4].

Shunday qilib, axborot ta'limi va bolalar adabiyotining uyg'unligi nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki yosh avlodning intellektual va ma'naviy rivojlanishida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, axborot ta'limi va bolalar adabiyoti o'zaro uyg'unlashgan holda ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim omillaridan biridir. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida yosh avlodni bilimli, intellektual salohiyatli va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalash ta'lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu jarayonda bolalar adabiyotidan foydalanish o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini boyitish, ularni kitob mutolaasiga qiziqtirish, nutq va tafakkurini rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Bolalar adabiyotini axborot texnologiyalari asosida o'qitish jarayonida o'quvchilar nafaqat bilim oladi, balki mustaqil izlanish, o'z fikrini asoslash, tahlil qilish va yangilik yaratishga intilish ko'nikmalariga ham ega bo'ladi. Bu esa ularning nafaqat ta'limdagi muvaffaqiyatlarini, balki hayotda o'z o'rnini topa oladigan, ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishini ham ta'minlaydi.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, elektron darsliklar, interaktiv platformalar, audiokitoblar va virtual kutubxonalar yordamida bolalar adabiyotini o'qitish

o'quvchilarda axborot savodxonligini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, bu usullar maktab va oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish, pedagoglarning innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi [5].

Ta'kidlash joizki, bolalar adabiyoti nafaqat badiiy-estetik ahamiyatga ega, balki u ijtimoiy va psixologik jihatdan ham muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarning yoshiga mos asarlarni mutolaa qilish orqali ularda nafaqat ma'naviy qadriyatlar, balki axborotni tanlash va undan samarali foydalanish qobiliyatlari ham shakllanadi. Bu esa axborot ta'limining mazmun-mohiyatini yanada boyitadi.

Shuningdek, bolalar adabiyotini o'qitishda zamonaviy metodlardan — [klaster metodi, konseptual xaritalar, muammoli ta'lim, interaktiv o'yinlar](#) va boshqa pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Axborot texnologiyalari yordamida bunday metodlarni amaliyotga tadbiq etish o'quvchilarni nafaqat bilim oluvchilar, balki bilim yaratuvchi subyektlarga aylantiradi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida [STEAM yondashuvi](#) (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) keng qo'llanilmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, "Arts" — san'at yo'nalishi doirasida bolalar adabiyotidan foydalanish, o'quvchilarni badiiy-estetik jihatdan tarbiyalash bilan birga, ularning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga ham zamin yaratadi. Bolalar adabiyotidagi obrazlar, voqealar va g'oyalarni tahlil qilish orqali o'quvchilar analitik fikrlash, kreativ yondashish va mantiqiy mushohada qilish ko'nikmalarini egallaydilar.

Ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar shuni ko'rsatmoqdaki, kelajakda [axborot savodxonligi](#) jamiyatning asosiy talablaridan biri sifatida qaraladi. Shu bois, axborot ta'limini bolalar adabiyoti bilan integratsiyalash, yosh avlodning axborot oqimida to'g'ri yo'l topish, ishonchli manbani tanlash, uni qayta ishlash va natijada foydali xulosa chiqarishga o'rgatish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Amaliy tajribadan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, maktablarda bolalar adabiyoti darslarini multimedia vositalari yordamida o'tkazish o'quvchilarda yanada chuqurroq taassurot qoldiradi. Masalan, asarlar asosida yaratilgan [multifilm yoki teatrlashtirilgan sahnalar](#)ni ko'rsatish o'quvchilarning obrazli tafakkurini rivojlantiradi. Oliy ta'lim muassasalarida esa bu yo'nalish kelajak pedagog kadrlar uchun metodik tajriba maydoni sifatida xizmat qiladi.

Bolalar adabiyotini axborot ta'limi jarayoniga integratsiya qilishning yana bir muhim jihati – bu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyilidir. Har bir o'quvchining qiziqishi, qobiliyati va yoshiga mos adabiyot namunalarini tanlash orqali o'quv jarayonida yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Masalan, boshlang'ich sinflarda ertaklar va qisqa hikoyalar orqali axborot qabul qilish ko'nikmalari shakllansa, yuqori sinflarda murakkabroq badiiy asarlar asosida tahliliy fikrlash rivojlantiriladi.

Bundan tashqari, bolalar adabiyotini o'qitishda integrativ yondashuv katta ahamiyatga ega. Masalan, adabiyot darslarini tarix, geografiya, san'at yoki informatika fanlari bilan bog'lash o'quvchilarda tizimli dunyoqarashni shakllantiradi. Bu yondashuv axborot ta'limining asosiy vazifasi bo'lgan kompleks fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi [6].

Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari (VR va AR) asosida bolalar adabiyotini o'qitish imkoniyatlari ham tobora kengaymoqda. Masalan, ertak yoki hikoya syujetini VR muhitida jonlantirish o'quvchilarni faqat kitob o'quvchi emas, balki voqelikni faol ishtirokchisi sifatida jalb qiladi. Bu metod nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda qiziqish uyg'otish va ularni mustaqil o'rganishga undashda samarali bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, axborot madaniyatini shakllantirishda bolalar adabiyotining o'rni beqiyosdir. Bugungi kunda internet va ommaviy axborot vositalarida bolalarga mo'ljallanmagan ko'plab axborotlar mavjud. Shunday sharoitda bolalarni adabiyot orqali to'g'ri va ishonchli axborotlarni tanlash, axloqiy-me'yoriy qadriyatlarga amal qilishga o'rgatish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Metodik jihatdan qaralganda, o'quvchilarni bolalar adabiyotini o'rganishga jalb qilishda quyidagi yo'llardan foydalanish mumkin:

- Interaktiv muhokamalar – o'quvchilar asar syujetini tahlil qilib, qahramonlar xatti-harakatlarini baholaydilar.
- Onlayn loyihalar – asar asosida taqdimot, blog yoki video rolik tayyorlash orqali o'quvchilar axborot texnologiyalaridan foydalanishni o'rganadilar.
- Ijodiy topshiriqlar – hikoya yoki ertakni davom ettirish, yangi yakun yaratish orqali ijodiy tafakkur rivojlanadi.
- Kitobxonlik klublari – virtual va an'anaviy kitobxonlik uchrashuvlari orqali o'quvchilar o'zaro fikr almashadilar.

Ushbu metodlar orqali bolalar adabiyoti nafaqat bilim manbai, balki zamonaviy axborot ta'limining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, axborot ta'limi va bolalar adabiyotining integratsiyasi yosh avlodni ma'naviy barkamol, intellektual salohiyatli va axborot savodxon shaxs sifatida tarbiyalashda beqiyos imkoniyatlarni taqdim etadi. Shuning uchun ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlar olib borish, yangi metodikalarni ishlab chiqish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodirov O. [Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta'lim jarayoni.](#) – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Rasulova M. [Bolalar adabiyoti va uning tarbiyaviy ahamiyati.](#) – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
3. Shavkatova N. [Axborot ta'limi nazariyasi va amaliyoti.](#) // Ta'lim taraqqiyoti jurnali, 2021, №2. – B. 45-53.
4. Hasanov B. [Pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlar.](#) – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

5. UNESCO. [Information Literacy: Towards Information Societies.](#) – Paris: UNESCO Publishing, 2018.
6. Anderson J., Krathwohl D. [A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing.](#) – New York: Longman, 2001.

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

**Xudayberdiyeva Ozoda Jurabayevna, *Namangan viloyati Uzluksiz kasbiy
ta'limni tashkil etish bo'limi boshlig'i***

tel: 94.633-05-53

elektron pochta: xudayberdiyeva89@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida axborotlashtirish va raqamlashtirish jarayonlarining samaradorligi, shuningdek, raqamli ta'lim muhitining shakllanishi va yangi pedagogik yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Sun'iy intellekt, blokcheyn texnologiyalari, virtual va kengaytirilgan reallik kabi innovatsion texnologiyalarning ta'limga ta'siri ham tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: innovatsiya, axborotlashtirish, raqamlashtirish, raqamli ta'lim, sun'iy intellekt, virtual reallik, raqamli ta'lim, masofaviy ta'lim

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

**Худайбердиева Озода Джурабаевна, *Начальник отдела по организации
непрерывного профессионального образования Наманганской области***

Аннотация: В статье анализируются роль и значение цифровых технологий в развитии современной системы образования. Рассматривается эффективность процессов информатизации и цифровизации образовательного процесса,

формирование цифровой образовательной среды и новых педагогических подходов. Также анализируется влияние инновационных технологий, таких как искусственный интеллект, блокчейн-технологии, виртуальная и дополненная реальность, на образование.

Ключевые слова: *инновации, информатизация, цифровизация, цифровое образование, искусственный интеллект, виртуальная реальность, цифровое образование, дистанционное обучение*

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF A MODERN EDUCATION SYSTEM

Khudayberdiyeva Ozoda Jurabayevna, *Head of the Department of Organization of Continuous Professional Education of the Namangan Region*

Abstract: This article analyzes the role and importance of digital technologies in the development of a modern education system. The effectiveness of informatization and digitization processes in the educational process, as well as the formation of a digital educational environment and new pedagogical approaches, are considered. The impact of innovative technologies such as artificial intelligence, blockchain technologies, virtual and augmented reality on education is also analyzed.

Keywords: innovation, informatization, digitization, digital education, artificial intelligence, virtual reality, digital education, distance learning

Kirish.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyatning deyarli barcha sohalariga jadal kirib kelmoqda. Xususan, ta'lim tizimida ham ushbu texnologiyalar muhim o'rin egallab, o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, interfaol o'qitish metodlarini keng joriy etish va masofaviy ta'limni rivojlantirish imkonini bermiqda.

Bu boradagi ishlarni takomillashtirish maqsadida 2020 yil 5 oktabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-sonli Farmoni qabul qilingan bo‘lib, mazkur huquqiy qonunosti hujjati O‘zbekiston Respublikasining raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirishning ustuvor maqsadlari, muhim yo‘nalishlari hamda istiqbolli vazifalarini belgilaydi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshishiga xizmat qiluvchi vositalardan sanaladi. Xususan, bu kabi texnologiyalar ta’lim jarayonida ta’lim oluvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni faollashishiga, turli raqamli texnologiyalardan foydalana olish imkoniyatining shakllanishiga imkon yaratadi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish auditoriyani to‘liq qamrab olish va fanga nisbatan ijobiy munosabatni uyg‘otishga sabab bo‘ladi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalardan ta’lim tizimida foydalanilishi ta’lim oluvchilarga dars mashg‘ulotlarini sifatli o‘tilishini ta’minlaydi.

Raqamli muhitda inklyuziv ta’lim tashkil etish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan o‘quvchilarga teng bilim olish imkoniyatini yaratishga qaratilgan. Raqamli texnologiyalar bu jarayonda yangi imkoniyatlar eshigini ochadi: masofaviy ta’lim, moslashtirilgan o‘quv dasturlari va interaktiv o‘quv vositalari orqali barcha o‘quvchilar uchun qulay sharoit yaratish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili.

Xorijiy tadqiqotlardan farqli o‘laroq, O‘zbekistonlik olimlarning asosiy e’tibori mintaqaning nafaqat texnologik, balki madaniy-pedagogik xususiyatlarini ham hisobga olgan holda kompleks yondashuvga qaratilgan. Bu innovatsion texnologiyalarni mamlakat ta’lim muassasalarining haqiqiy ehtiyojlariga aniqroq moslashtirishga imkon beradi. Umumta’lim maktablarida sun’iy intellektdan foydalangan holda AKT larni o‘qitish samaradorligini oshiradigan tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Adabiyotlar tahlili o‘quv jarayonida raqamli texnologiyalar,

sun'iy intellektni qo'llashga qiziqish ortib borayotganidan dalolat beradi, bu esa ushbu sohadagi keyingi tadqiqotlarning dolzarbligi va ahamiyatini tasdiqlaydi. Bu esa sun'iy intellekt integratsiyasi texnologiyalarni joriy etish va moslashtirishga to'g'ri yondashgan holda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin.

Muhokama.

Ta'lim muassasalarida AKTni joriy etish quyidagilarni ta'minlaydi:

Global Internet resurslaridan keng foydalanish;

Ta'lim muassasasining axborot-ma'lumot xizmatini tashkil etish va uning faoliyati.

Ta'lim muassasasida o'tkaziladigan ilmiy, madaniy va boshqa tadbirlarni yoritishda o'quv jarayonida konferensiya videomuloqotidan foydalanish.

Ta'lim muassasasining barcha sohalarida Web-texnologiyalardan foydalanish.

Bu bizga quyidagi vazifalarni hal qilish imkonini beradi:

istiqbolli yoshlarning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish

va rivojlantirish;

professional kadrlar tayyorlashni amalga oshiradi;

kelajak kasbini ongli ravishda tanlashni shakllantirish;

zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida pedagog kadrlar malakasini oshirishni amalga oshirish;

kompyuter texnologiyalari sohasida keng bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan yosh mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha kasb-hunar maktabini tashkil etish;

□ o'quv jarayonida eng zamonaviy multimedia texnologiyalaridan foydalanish imkonini beruvchi interaktiv o'quv materiallarini yaratish, elektron kutubxonada o'quvchilarning o'z-o'zini tayyorlashni yuqori bosqichga ko'tarish.

Innovatsion texnologiyalarning o'quv jarayoniga ta'siri. Boshlang'ich sinf o'quvchilari axborotni tez qabul qiladi va uni vizual hamda interaktiv usullarda yaxshiroq o'zlashtiradi. Shu sababli ta'lim jarayoniga quyidagi innovatsion texnologiyalarni kiritish samarali hisoblanadi:

Virtual va interaktiv o'yinlar – bolalarga yangi bilimlarni o'zlashtirishni osonlashtiradi;

Elektron resurslar – bolalarning mantiqiy fikrlash va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi;

Multimedia darsliklar – rang-barang va jonlantirilgan materiallar bolalarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida individual yondashuv qo'llanilib, har bir bolaning bilim darajasiga mos metodlarni tanlash imkoniyati yaratiladi. Bu esa ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Muammolar va yechimlar.

Ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishda ba'zi muammolar mavjud:

- Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi;
- Raqamli savodxonlik darajasining pastligi;
- O'quvchilarda diqqatni jamlash muammolari.

Bunday muammolarni hal etish uchun quyidagi chora-tadbirlar zarur:

- Ta'lim muassasalarida texnik bazani mustahkamlash;
- O'qituvchilar uchun raqamli pedagogika bo'yicha treninglar tashkil etish;
- O'quvchilarning raqamli madaniyatini rivojlantirish.

Xulosa.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ta'limning interfaoligi va samaradorligini oshirish maqsadida turli zamonaviy vositalar joriy qilinmoqda. Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, onlayn ta'lim platformalari, sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik hamda ta'limni avtomatlashtirish tizimlari keng qo'llanilmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'lim sifatini oshirish bilan birga, o'qituvchilarning imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, elektron kutubxonalar, video darslar, masofaviy ta'lim platformalari hamda o'yinlashtirish (gamification) elementlari orqali o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish mumkin.

Raqamli texnologiyalarni ta'limga joriy etish nafaqat zamonaviy ta'lim jarayonini rivojlantirish, balki kelajak avlodning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning tanqidiy fikrlash, innovatsion yondashuv va raqamli kompetensiyalarini oshirish uchun ham muhim omildir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevining 2020 -yil 5-oktabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni: lex.uz.
2. Mirziyoyev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". – Toshkent: O'zbekiston, 2016.

3. Qodirov R. “Raqamli texnologiyalar va ta’lim jarayoni: integratsiya muammolari va yechimlar”. – Toshkent: Fan, 2020. 6. To’rayev A., Ismoilov O. “Axborot texnologiyalari va ta’lim jarayonini avtomatlashtirish”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

4. Alimov, S. Sh. Innovatsion ta'lim texnologiyalari, Toshkent, 2021.

**ZAMONAVIY AXBOROT TA’LIM MUHITIDA JADIDCHILAR ASARLARIDAGI
MA’RIFIY QADRIYATLARNI O’RGATISHNING O’ZIGA XOS USULLARI**

Qarshiyeva Iroda Baxtiyarovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

o’qituvchi

irodaqarshieva@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi zamonaviy axborot ta’lim muhiti sharoitida jadid adabiyoti namoyandalarining asarlaridagi ma’rifiy qadriyatlarni o’quvchilarga o’rgatishning samarali va innovatsion usullari tahlil etilgan. Jadidchilar tomonidan ilgari surilgan ilm, taraqqiyot, axloq, vatanparvarlik kabi g’oyalarni bugungi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida o’quvchilarga yetkazish ta’lim jarayonining dolzarb yo’nalishiga aylangan. Ularning asarlaridagi ma’rifiy va tarbiyaviy g’oyalarni multimedia, interaktiv platformalar, raqamli darsliklar orqali o’rgatish o’quvchilarda tanqidiy fikrlash, ma’naviy ong va milliy qadriyatlar asosida qaror qabul qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Tezisdagi jadid asarlarini ta’limga integratsiyalash jarayonidagi nazariy asoslar, didaktik yondashuvlar va amaliy metodlar ochib berilgan bo’lib, ularning bugungi yosh avlod tarbiyasida tutgan o’rni va ta’siri ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so’zlar: jadid adabiyoti, ma’rifiy qadriyatlar, axborot ta’lim muhiti, interaktiv metodlar, raqamli ta’lim, tanqidiy tafakkur, zamonaviy pedagogika, ma’naviy tarbiya, innovatsion yondashuv.

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan rivojlanishi ta'lim jarayoniga tub o'zgarishlar olib kirmoqda. Endilikda ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda mustaqil o'rganish, tahlil qilish va yangilik yaratishga intilish ko'nikmalarini shakllantirishni ham ko'zda tutadi. Shu ma'noda axborot ta'limi o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan muhim vosita sifatida qaralmoqda. Mazkur jarayonda o'quvchilarga axborotni izlash, uni tahlil qilish, qayta ishlash va amaliy faoliyatda samarali qo'llash imkoniyati yaratiladi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo'llanilishi o'quv jarayonini yangi bosqichga olib chiqdi. Bu sharoitda milliy ma'naviyatni, ayniqsa jadidchilar merosidagi ma'rifiy qadriyatlarni o'rgatish dolzarb masalaga aylandi. Jadid adabiyoti va pedagogik merosi yosh avlodga zamonaviy axborot muhiti orqali yetkazilishi, ularning fikrlash doirasini kengaytirish, tarixiy xotirani shakllantirish va milliy o'zlikni anglashda katta ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yashab ijod qilgan jadidlar – Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Ismoil G'aspirali singari mutafakkirlar o'z asarlarida ilm-fan, ma'rifat, vatanparvarlik, axloqiy tarbiya, milliy uyg'onish kabi dolzarb g'oyalarni ilgari surganlar. Ularning badiiy va publitsistik merosi hozirgi yosh avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Shu bois, jadidlar asarlaridagi g'oyalarni zamonaviy ta'lim vositalari yordamida o'rganish orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish, xulosa chiqarish va uni amaliyotga tadbiq etish kabi ko'nikmalar shakllanadi.

Axborot ta'limi o'z mohiyatiga ko'ra ta'limda zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda bilim olish, uni mustaqil izlash, tahlil qilish va qo'llashga qaratilgan jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda adabiyot, ayniqsa jadid adabiyoti, muhim axborot manbai sifatida qaraladi. Jadidlar asarlaridagi obrazlar, tarixiy kontekst, ma'rifiy g'oyalar orqali o'quvchilar voqelikni obrazli idrok etishni, o'z shaxsiy fikrini shakllantirishni, mustaqil tahlil qilishni o'rganadilar. Bugungi kunda jadidlar asarlarini o'qitishda elektron darsliklar, interaktiv platformalar,

audiokitoblar, multimedia resurslari, virtual kutubxonalar kabi innovatsion vositalar keng qo'llanilmoqda. Masalan, Behbudiyning "Padarkush", Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" kabi asarlarini elektron formatda tahlil qilish, ularni interaktiv savol-javoblar orqali mustahkamlash, mualliflarning hayoti va faoliyatini video-prezentatsiyalar orqali o'rganish o'quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi. Bunday integratsiyalashgan yondashuv o'quvchilarda faollikni oshiribgina qolmay, balki ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalaydi. Jadidlar asarlarining mazmunidan kelib chiqib, turli metodik yondashuvlar – klaster, insert, fishbone, assotsiatsiyalar usuli, rolli o'yinlar, loyiha asosida o'qitish va "case study"lar qo'llanilishi mumkin. Ular orqali o'quvchilar hayotiy vaziyatlarda jadid g'oyalari bilan bog'liq mustaqil qarorlar qabul qilishga o'rganadilar.

Shuningdek, ma'naviy qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda jadid adabiyotining badiiy-estetik mazmuni alohida o'rin tutadi. Bu asarlar orqali o'quvchilar ezgulik, halollik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, vatanparvarlik, o'zligini anglash kabi fazilatlarni o'zlashtiradilar. Axborot muhitida esa bu qadriyatlar nafaqat o'qib-o'rganiladi, balki amaliy faoliyatga, shaxsiy hayot tajribasiga tatbiq qilinadi. Zamonaviy axborot ta'lim muhiti sharoitida jadidlar asarlaridagi ma'rifiy qadriyatlarni o'rgatish nafaqat ilmiy-pedagogik, balki dolzarb ijtimoiy vazifa sifatida ham maydonga chiqmoqda. Bu jarayonda o'qituvchilarning innovatsion yondashuvi, texnologiyalardan samarali foydalanishi, metodik salohiyati va eng muhimi, milliy g'urur va ma'naviy qarashlarga bo'lgan ishonchi katta rol o'ynaydi. Jadid merosi — bu nafaqat tarixiy xotira, balki yosh avlod uchun yo'l-yo'riq, ma'naviy mayoqdir. Ushbu merosni axborot texnologiyalari vositasida o'rgatish – zamon va tarix, texnologiya va ma'naviyat orasidagi uyg'unlikni ta'minlovchi muhim pedagogik yo'nalishdir. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan hozirgi davrda milliy meros, xususan, jadidchilik harakati vakillarining asarlari orqali o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jadid mutafakkirlarining asarlari nafaqat o'z davrining ijtimoiy-siyosiy va madaniy

holatini yoritadi, balki bugungi kun yoshlari uchun ham teran g'oyaviy-ma'rifiy mazmunga ega. Shu bois, bunday merosni zamonaviy axborot ta'lim muhiti bilan uyg'unlashtirib o'rgatish zarurati kundan kunga ortib bormoqda. Axborot ta'lim muhiti – bu faqat texnik vositalar bilan jihozlangan o'quv makoni emas, balki mustaqil fikrlaydigan, izlanishga tayyor, tahliliy va tanqidiy yondashuvga ega shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan yangi avlod ta'limiy muhiti hisoblanadi. Bunday muhitda jadidlar asarlarini o'rganish orqali o'quvchiga nafaqat bilim beriladi, balki ularda qadriyat, ijtimoiy mas'uliyat va ongli fuqarolik pozitsiyasi ham shakllantiriladi. Jadid merosining axborot muhiti orqali o'rgatilishi esa an'anaviy uslublardan farqli ravishda, innovatsion yondashuvlarni talab etadi. Multimedia taqdimotlari, interaktiv darslar, virtual ekskursiyalar, onlayn kutubxonalar, vizual materiallar va QR-kodli matnlar kabi vositalar orqali dars jarayonining sifatini oshirish, o'quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb qilish mumkin. Bunday yondashuv o'quvchilarni zamonaviy axborot vositalaridan samarali foydalanishga ham o'rgatadi. Jadidlarning asarlarini tahlil qilish jarayonida ularning ichki g'oyaviy-ma'rifiy qatlamini ochib berish, o'quvchilarda erkinlik, ilm-ma'rifat, milliy uyg'onish, axloqiy komillik, ayollar erkinligi kabi tushunchalarning mohiyatini anglashga yordam beradi. Bu esa yosh avlodning ma'naviy kamolotiga xizmat qiladigan muhim pedagogik vositadir. Shuningdek, o'quvchining faol ishtirokini ta'minlash — metodik jihatdan muhim omil sanaladi. Jadid asarlarini o'rganishda nafaqat o'qish, balki ularni munozara qilish, rolli o'yinlar, roliklar yaratish, tahliliy taqqoslashlar orqali chuqur anglash mumkin. Bu esa bilimning passiv emas, faol o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Jadidchilik merosini o'rganish shuningdek, tarixiy va madaniy ongni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar tarixiy jarayonlarga ongli munosabat bildirishga, milliy o'zlikni anglashga, ajdodlar merosiga hurmat ruhida qarashga o'rganadi. Bunday yondashuv ularni yuksak axloqli, mustaqil fikrlaydigan va ma'rifatli shaxs sifatida kamolga yetkazadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida jadidlar asarlarini o'qitish, o'quvchilarni nafaqat bilimli, balki ongli, g'ururli, tanqidiy

fikrlovchi va fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan barkamol inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, ilmiy-pedagogik jarayonlarda alohida e'tibor berilishi lozim bo'lgan yo'nalish hisoblanadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga jadal kirib kelishi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, axborotni tanlash va undan samarali foydalanish kabi muhim ko'nikmalarni shakllantirishga zamin yaratmoqda. Shu jihatdan, ta'lim jarayoniga **jadidchilik harakati vakillarining asarlarini axborot ta'lim muhiti bilan integratsiyalashgan holda tatbiq etish** – o'quvchilarda nafaqat bilim, balki ma'naviy qadriyatlar, milliy o'zlik, ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Jadid asarlarining chuqur g'oyaviy-ma'rifiy mazmuni, ularning milliy uyg'onish, ilm-ma'rifat, erkinlik va axloqiy komillikka qaratilgan g'oyalari o'quvchilarning dunyoqarashi va tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu merosni innovatsion usullar – multimedia, virtual kutubxonalar, interaktiv darslar va boshqa axborot texnologiyalari orqali o'rgatish, ta'lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va mazmunli qiladi. **Jadidchilik merosini zamonaviy axborot ta'lim muhiti orqali o'rgatish** nafaqat tarixiy va madaniy merosni saqlash, balki barkamol avlodni tarbiyalash yo'lida ham dolzarb va samarali yo'nalishdir. Bu esa milliy qadriyatlarga sodiq, tafakkurga ega, faol va ongli yoshlarni kamol toptirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov, I. A. (1998). [Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch](#). Toshkent: Ma'naviyat.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi PQ–4307-sonli qarori. [“Ma'naviy tarbiyani takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”](#).
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2019). [“Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qaror](#), 31.12.2019 y., № 1038.

4. Xutorskiy, A. V. (2005). [Didaktik e'vrika: Kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar](#). Moskva: Izd. Tsentr "Akademiya".
5. Ivanova, L. F. (2012). [Innovatsion metodlar asosida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish](#). Moskva: Pedagogika.
6. Axmedova, N., & To'rayev, A. (2020). [Pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar](#). Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Qosimov, B. (2007). [Jadidchilik harakati va uning ma'naviy-ma'rifiy ildizlari](#). Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
8. Nazarov, Q. (2015). [Jadid adabiyoti va uning g'oyaviy-estetik asoslari](#). Toshkent: Akademnashr.
9. Rasulov, M. (2016). [Axborot texnologiyalari va ta'lim muhitidagi innovatsiyalar](#). Andijon: ATMU nashriyoti.
10. Qarshiyeva I. (2025) *JADIDCHILAR ASARLARIDAGI MA'RIFIY QADRIYATLAR, TA'LIMDA ISTIQBOLLI IZLANISHLAR* Xalqaro ilmiy-metodik jurnal
11. Xujamqulova, I. F. (2023). [Axborot ta'limida bolalar adabiyotining o'rni](#). Termiz: TISU ilmiy to'plami.
12. UNESCO. (2005). [Education for All: Literacy for Life](#). Paris: UNESCO Publishing.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA FANLARNI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKTNING AHAMIYATI

Tursunali Tolibjonovich Turg'unov-Andijon viloyati Mahorat markazi rahbari

Annotatsiya. Ushbu maqolada fanlarni o'qitish jarayonida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilar va talabalar orasida **ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyalarini** rivojlantirishning dolzarb jihatlari yoritilgan. Sun'iy intellekt asosidagi vositalarning tajriba dizayni, natija tahlili, modellashtirish va simulyatsiya kabi yo'nalishlarda qo'llanilishi, shuningdek, ularning o'quvchi va talabalarni ilmiy fikrlashga undovchi jihatlari tahlil qilingan. Zamonaviy

texnologiyalarning integratsiyasi orqali tabiiy fanlarni chuqur o'zlashtirish va innovatsion g'oyalarni ilgari surish imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar. Uzluksiz ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, ilmiy kompetensiya, amaliy kompetensiya, tadqiqotchi, integrativ yondashuv.

ЗНАЧЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕПОДАВАНИИ НАУК В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

**Турсунали Толибжонович Тургунов – директор Андижанского
областного Центра Мастерства**

Аннотация в данной статье освещаются актуальные аспекты использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в процессе преподавания наук с целью развития у учащихся и студентов научно-исследовательских компетенций. Рассматриваются возможности применения инструментов ИИ в таких направлениях, как проектирование экспериментов, анализ результатов, моделирование и симуляция, а также их роль в формировании у обучающихся научного мышления. Раскрыты перспективы глубинного усвоения естественных наук и выдвижения инновационных идей за счет интеграции современных технологий.

Ключевые слова: непрерывное образование, знания, умения, навыки, научная компетенция, практическая компетенция, исследователь, интегративный подход.

Zamonaviy ta'lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biri - o'quvchilar va talabalar orasida mustaqil izlanish, ilmiy fikrlash va muammoli vaziyatlarga ilmiy yechim topa olish kabi kompetensiyalarni shakllantirishdir. Ayniqsa, tabiiy va aniq fanlar yo'nalishida bu kabi kompetensiyalar yoshlarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ta'lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biri - o'quvchilar va talabalar orasida mustaqil izlanish, ilmiy fikrlash va muammoli vaziyatlarga ilmiy yechim topa olish kabi kompetensiyalarni shakllantirishdir. Ayniqsa, tabiiy va aniq fanlar yo'nalishida bu kabi kompetensiyalar yoshlarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunda sun'iy intellekt texnologiyalari o'quvchilarga innovatsion vositalar orqali ilmiy izlanish bosqichlarini chuqur o'zlashtirish, real muammolarni tahlil qilish va natijalarga asoslangan fikr yuritish imkonini yaratadi. Sun'iy intellekt yordamida tashkil etilgan ta'lim muhiti esa o'quvchilarni faollikka, qiziqishga va izlanishga undaydi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari nafaqat ishlab chiqarish, tibbiyot va axborot texnologiyalari sohalarida, balki ta'lim tizimi, xususan, tabiiy fanlar (fizika, kimyo, biologiya, geografiya, matematika)ni o'qitishda ham o'zining muhim o'rini egallamoqda. XXI asrda raqobatbardosh mutaxassisni tayyorlash uchun faqat bilim emas, balki ilmiy izlanish olib borish, tahliliy fikrlash, eksperiment qilish va xulosa chiqarish kabi tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish zarur.

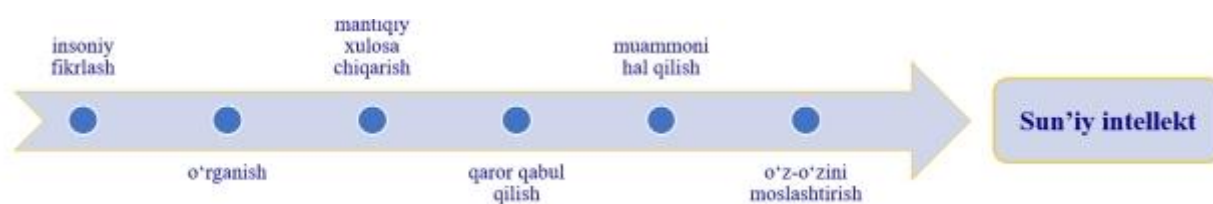
Bunda sun'iy intellekt vositalari o'quvchi va talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish, tajribalarni virtual muhitda o'tkazish, murakkab modellarni yaratish, tahlil qilish va natijalarni sharhlashda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Maqolada shu imkoniyatlar tahlil qilinadi.

Ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasi – bu shaxsning mavjud muammoga ilmiy yondashuv asosida qaray olishi, tadqiqot savollarini qo'ya bilishi, eksperiment rejalashtirishi, ma'lumot yig'ishi va tahlil qilishi, xulosa chiqarib, natijalarni taqdim eta olishidir. Ta'limda sun'iy intellekt darsga qatnashishni avtomatik tahlil qilish, bulling (zo'ravonlik) jarayonlaridan xabardor qilish, ilmiy maqola va risolalar tayyorlash, plagiatga tekshirish, ta'lim samaradorligini baholash va shu kabi yo'nalishlarda qo'llanilib kelinmoqda.

XXI asrda ta'lim mazmuni va uni o'qitishdagi yondashuvlar jadal takomillashib bormoqda. Shunday davrda sinfda muvaffaqiyatli ta'limni ta'minlash juda qiyin. Ushbu holatda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanib darslarni interaktiv shaklda tashkil etish kasbiy faolyatingizning natijadorligini ta'minlashi mumkin.

Sun'iy intellekt (SI) bu insonning tabiiy aqliy imkoniyatlariga taqlid qilingan holda yaratilgan va kelgusi rivojida katta potensialga ega bo'lgan texnologiya sifatida ko'rish mumkin. SI barcha sohalarda xususan ta'limda faol qo'llanilmoqda.

Sun'iy intellekt atamasiga aniq ta'rif keltirish qiyin. Chunki sohada bu haqida yakdil kelishuv mavjud emas. Biroq ko'plab tadqiqotchila texnologiya imkoniyatini keng va yetarlicha izohlovchi ta'riflarni keltirgan. Xususan, texnologiyaga “sun'iy intellekt – bu inson aql-zakovati bilan bog'liq vazifalarni bajarish qobiliyatiga ega bo'lgan texnologiyalar, algoritmlar va tizimlar majmuasidir” kabi ta'rif berilgan. SI imkoniyati quyidagi rasmda keltirilgan (1-rasm).

1-rasm. SI imkoniyati.

Sun'iy intellekt texnologiyalari tarixiy rivojlanish davomida ko'plab bosqichlarni bosib o'tdi. Bugungi kunda SI har bir sohada inqilobiy o'zgarishlarni amalga oshirayotgan kuchli vositaga aylangan. U insoniyat kelajagida texnologiya va fan rivojida asosiy rol o'ynashni davom ettiradi.

Fanlarni o'qitish bo'yicha o'quv majmua sistemaliligi, mazmunni rivojlantirilishi, sinfdan-sinfga o'tgan sari asta-sekin chuqurlashtirib va kengaytirib borilishi, tuzilishga yagona yondashish, strukturaning vorisligi bilan ta'minlangan.

Tinglovchilar orasida ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish zamonaviy ta'limning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Sun'iy intellekt texnologiyalari esa bu jarayonni innovatsion, samarali va tejamkor qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Virtual laboratoriyalar, modellashtirish vositalari, ma'lumot tahlilchilari va intellektual yordamchilar orqali o'quvchilar chuqur fikrlash, eksperiment o'tkazish, natijalarni tahlil qilish va ilmiy mulohaza yuritishni o'rganadilar.

Sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida **ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish** - bu nafaqat texnik imkoniyat, balki yangi pedagogik yondashuvdir. SI o'quvchilarni izlanishga, fikrlashga, o'z fikrini asoslashga o'rgatadi. Virtual muhitda o'tkazilgan tajribalar, avtomatlashtirilgan tahlillar va interaktiv vositalar o'quvchilarning ilmga bo'lgan munosabatini tubdan o'zgartiradi. Bu esa kelajakda ilm-fan va innovatsiyalar rivojiga xizmat qiluvchi ijodkor avlodni tayyorlashning asosiy kafolati hisoblanadi.

Kelajakda SI vositalarining ta'limga chuqur integratsiyasi nafaqat kompetensiyalarni, balki yosh avlodning ilmga, innovatsiyaga va texnologiyaga bo'lgan ishtiyoqini yanada oshiradi.

Tabiiy fanlar bo'yicha tinglovchilar orasida ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda sun'iy intellekt texnologiyalari o'zining innovatsion, funksional va iqtisodiy jihatdan samaradorligi bilan ajralib turadi. Virtual laboratoriyalar, modellashtirish platformalari, ma'lumotlarni avtomatik tahlil qiluvchi vositalar hamda intellektual yordamchilar orqali o'quvchilar real ilmiy faoliyatga yaqin bo'lgan tajriba va ko'nikmalarni egallaydilar.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt yordamida tashkil etilgan ta'lim muhitida o'quvchilar ilmiy fikrlash, izlanish, muammoni tahlil qilish va yechim taklif qilish kabi tadqiqotchilik faoliyatiga xos fazilatlarni rivojlantiradilar. Kelgusida SI vositalarining ta'lim tizimiga chuqur integratsiyalashuvi nafaqat o'quvchilarning

kompetensiyalarini oshiradi, balki ularning ilmga, texnologiyaga va ijodkorlikka bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Foydalangan adabiyotlar

1. L. Sijing, W. Lan. Artificial intelligence education ethical problems and solutions 2018 13th international conference on computer science & education (ICCSE), IEEE (2018), pp. 1-5.
2. UNESCO, "Artificial Intelligence in Education," UNESCO, August 2, 2019, <https://en.unesco.org/artificial-intelligence/education>.
3. UNESCO, "K-12 AI curricula: a mapping of government-endorsed AI curricula", Published in 2022 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France
4. S.A.Normatov. Ta'limda sun'iy intellekt elementlari va xususiyatlari //Inter education & global study. 2024. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ta-limda-sun-iy-intellekt-elementlari-va-xususiyatlari> (дата обращения: 11.12.2024).
5. Renz, A., Krishnaraja, S., & Gronau, E. (2020). Demystification of artificial intelligence in education—how much AI is really in the educational technology? International Journal of Learning Analytics and Artificial Intelligence for Education, 2(1), 4–30.

Improving Methodological Training in Natural Sciences within Professional Development through an Integrative Approach

Nabiyeva Xatiraxon Abdukarimovna

Head of the Department of Methodology of Exact and Natural Sciences, National Center for Training Teachers in New Methodologies, Andijan region

Abstract

The rapid development of science and technology requires continuous improvement in the professional competence of teachers. In particular, natural sciences play a crucial role in forming students' scientific worldview, critical thinking, and problem-solving skills. This article discusses the importance of professional development for teachers of natural sciences, emphasizing methodological training through an integrative approach. The study explores the theoretical foundations, practical strategies, and expected outcomes of applying integrative methods in the professional development process.

In the 21st century, education systems worldwide are facing the challenge of preparing learners to live and work in a knowledge-based, rapidly changing society. Natural sciences, as a fundamental branch of education, provide the basis for developing scientific literacy, creativity, and technological adaptability among learners. For teachers to fulfill this mission effectively, they require constant methodological support and professional growth.

Professional development is not limited to acquiring new subject knowledge but also involves strengthening pedagogical and methodological skills. An integrative approach, which connects various disciplines, teaching methods, and real-life contexts, has become increasingly important in enhancing teachers' methodological preparedness. This article aims to analyze how the integrative approach can improve methodological training in natural sciences during professional development.

The concept of integration in education refers to combining knowledge, skills, and values from different disciplines and pedagogical methods into a unified teaching process. The integrative approach is grounded in constructivist learning theories, which emphasize the active role of learners in constructing knowledge through meaningful connections.

Key theoretical principles of integration include:

1. [Interdisciplinary learning](#) – linking concepts from biology, chemistry, physics, and geography.
2. [Contextualization](#) – applying scientific knowledge to real-life situations and societal challenges.
3. [Systematic development](#) – gradually expanding teachers’ and learners’ understanding from simple concepts to complex scientific phenomena.
4. [Learner-centeredness](#) – considering individual learning needs, prior knowledge, and experiences.

By applying these principles, teachers can foster deeper understanding and practical application of natural sciences among students.

Methodological training refers to the set of knowledge, skills, and competencies that enable teachers to effectively plan, conduct, and evaluate the teaching process. In natural sciences, this includes:

- Mastery of subject-specific teaching strategies;
- Designing laboratory experiments and inquiry-based learning;
- Developing interdisciplinary lesson plans;
- Applying digital technologies and modern pedagogical tools;
- Assessing learners’ knowledge and skills through formative and summative methods.

Without systematic methodological training, teachers may struggle to connect scientific theories with students’ real-life experiences, leading to fragmented learning. Thus, professional development programs must prioritize the improvement of methodological competencies.

Integrative methods in professional development programs can significantly enhance the methodological training of natural science teachers. The following strategies are particularly effective:

1. [Interdisciplinary workshops](#) – training sessions where teachers collaboratively design lessons combining physics, chemistry, and biology around common themes (e.g., climate change, energy, health).
2. [Case-based learning](#) – analyzing real-world scientific problems that require multidisciplinary solutions.
3. [Collaborative research projects](#) – engaging teachers in joint research to foster cooperation, creativity, and practical application of theory.
4. [Use of ICT and digital platforms](#) – integrating online simulations, virtual laboratories, and interactive software into professional development courses.
5. [Reflective practice](#) – encouraging teachers to analyze their own teaching experiences, identify challenges, and develop innovative solutions.

By embedding these elements, professional development becomes not only a process of knowledge transfer but also a platform for innovation and collaboration.

The professional development of natural science teachers requires more than just updating subject knowledge. Methodological training, enriched by an integrative approach, equips teachers with the tools to design interdisciplinary, engaging, and meaningful lessons. Such training not only strengthens teachers' professional competencies but also contributes to raising the quality of science education.

Future research should focus on developing models of integrative professional development programs tailored to local contexts, assessing their impact on teaching practices, and exploring ways to incorporate emerging technologies into methodological training.

The professional development of natural science teachers requires more than just updating subject knowledge. Methodological training, enriched by an integrative approach, equips teachers with the tools to design interdisciplinary, engaging, and meaningful lessons. Such training not only strengthens teachers' professional competencies but also contributes to raising the quality of science education.

Future research should focus on developing models of integrative professional development programs tailored to local contexts, assessing their impact on teaching practices, and exploring ways to incorporate emerging technologies into methodological training.

References

1. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? **European Journal of Teacher Education**, 40(3), 291–309.
2. Drake, S. M., & Reid, J. L. (2020). Integrated curriculum as an effective way to teach 21st century capabilities. **Asia Pacific Journal of Educational Research**, 3(1), 31–50.
3. Fullan, M. (2021). **Leading in a culture of change**. Teachers College Press.
4. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. **Harvard Educational Review**, 57(1), 1–22.

Voogt, J., & Pareja Roblin, N. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences. **Journal of Curriculum Studies**, 44(3), 299–321.

LANGUAGE DEVELOPMENT AND ITS IMPACT ON INTELLECTUAL GROWTH IN PRESCHOOL EDUCATION

Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi, 4th year Student of Uzbekistan State World Languages University of English Philology

Abstract: This article explores the relationship between language development and intellectual growth in preschool children. The article reviews modern approaches and methodological techniques that educators can apply to stimulate both linguistic and intellectual capacities in young learners. Particular attention is given to play-based learning, dialogic reading, storytelling, and digital

resources, which have been proven effective in fostering vocabulary expansion, comprehension, and creative thinking.

Key words: language development, intellectual growth, preschool education, cognitive skills, vocabulary, storytelling, play-based learning, early childhood pedagogy, modern approaches, methodological techniques.

TIL RIVOJLANISHI VA UNING MAKTABGACHA TA'LIMDA INTELLEKTUAL O'SISHGA TA'SIRI

Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi, O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti Ingliz tili Filologiyasi fakulteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda til rivojlanishi va intellektual o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Maqolada o'qituvchilar yosh o'quvchilarda ham lingvistik, ham intellektual qobiliyatlarni rag'batlantirish uchun qo'llashi mumkin bo'lgan zamonaviy yondashuvlar va metodik usullarni ko'rib chiqadi. So'z boyligini kengaytirish, tushunish va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali ekanligi isbotlangan o'yinga asoslangan o'rganish, dialogik o'qish, hikoya qilish va raqamli resurslarga alohida e'tibor beriladi.

Kalit so'zlar: tilni rivojlantirish, intellektual o'sish, maktabgacha ta'lim, kognitiv qobiliyatlar, so'z boyligi, hikoya qilish, o'yinga asoslangan ta'lim, erta yoshdagi bolalar pedagogikasi, zamonaviy yondashuvlar, uslubiy texnika.

Language development is one of the most important aspects of preschool education, as it directly influences the intellectual growth of children. During the early years, children acquire the ability to understand and use words, form sentences, and express ideas, which provides the foundation for critical thinking and problem-solving. Psychologists such as L. Vygotsky and J. Piaget emphasized the interdependence of language and cognition, arguing that linguistic progress shapes a child's ability to analyze, categorize, and generalize

knowledge. The expansion of vocabulary, mastery of grammar, and the ability to construct narratives are directly connected to the child's capacity to categorize objects, make logical connections, and develop problem-solving skills. In modern preschool pedagogy, teachers adopt innovative methods to enrich children's vocabulary, improve communication skills, and develop intellectual abilities through interactive and engaging activities.

Modern approaches in preschool education emphasize the integration of language development with everyday activities. One of the most effective methods is **play-based learning**, where children naturally acquire new words and concepts through role play, games, and interactive activities. Play provides a natural and enjoyable environment where children experiment with words, ideas, and roles while also practicing problem-solving and social interaction. Through different kinds of play, such as role play, construction play, and games with rules, children are exposed to new vocabulary, sentence structures, and communication strategies that enrich their language skills. For instance, when children pretend to run a shop, they use words related to buying and selling, take turns in conversations, and practice polite forms of speech. At the same time, this type of activity requires them to think logically, negotiate with peers, and apply simple mathematical skills, which directly supports intellectual growth. Another key benefit of play-based learning is its impact on social and emotional development, which is closely connected to intellectual growth. Children learn to cooperate, share ideas, and resolve conflicts, often through verbal communication. These experiences foster empathy, flexibility, and critical thinking. Teachers can enhance the value of play by joining the activities, introducing new words, and asking open-ended questions such as "What might happen next?" or "Why do you think this piece fits here?" Such guidance helps children move from simple play to more complex thinking and richer use of language. Similarly, **dialogic reading**, where the teacher encourages children to predict, ask, and answer questions during storytelling, promotes both comprehension and critical thinking.

For example, a teacher may ask, “Why do you think the character felt sad?” which prompts children to reflect, analyze, and articulate their ideas. Storytelling and narrative activities also play a crucial role. When preschoolers are encouraged to create their own stories, retell personal experiences, or dramatize fairy tales, they develop memory, imagination, and the ability to sequence events. These skills are directly related to intellectual development, since they require organizing thoughts, establishing logical order, and expanding vocabulary.

In addition, modern preschool methodology increasingly incorporates **project-based learning**, which allows children to investigate real-world themes and present their findings through drawings, discussions, and short presentations. For instance, a class project on “plants” might include drawing, discussing, and explaining how seeds grow. Such projects require children to express ideas, share information with peers, and solve problems collectively, thus integrating both language development and higher-order thinking skills. This approach integrates language with intellectual skills, since children must communicate their ideas clearly while solving problems. Furthermore, the use of **digital tools** such as educational apps, audiobooks, and interactive games offers children a new way to strengthen phonological awareness, vocabulary, and attention span. However, digital resources must be used carefully, ensuring that screen time is balanced with interactive communication, since face-to-face dialogue remains the most effective stimulus for intellectual development. Finally, introducing bilingual or multilingual experiences at an early age has been shown to improve cognitive flexibility, memory, and overall intellectual development.

The impact of language development on preschoolers is therefore multidimensional. Children with strong linguistic abilities demonstrate better academic readiness, as they find it easier to learn reading, writing, and mathematics. Their ability to think critically and creatively is enhanced by their capacity to express and test their ideas. Moreover, social-emotional development also benefits, as language gives children the means to cooperate, resolve

conflicts, and build relationships. For these reasons, modern methodological techniques that support language growth in preschool education also serve as powerful tools for stimulating intellectual development.

Language development plays a decisive role in the intellectual growth of preschool children, as it supports their ability to think, analyze, and interact with the world. Modern pedagogical approaches such as storytelling, dialogic reading, play-based learning, and digital tools provide effective methods for fostering both language and cognitive skills. By creating a language-rich environment, educators not only prepare children for academic success but also nurture their intellectual curiosity and creativity, ensuring a strong foundation for lifelong learning.

References:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Filipe, M. G., Veloso, A. S., & Frota, S. (2023). Executive functions and language skills in preschool children: The unique contribution of verbal working memory and cognitive flexibility. *Brain Sciences*, 13(3), 470.
3. Bruner, J. (1983). *Child's Talk: Learning to Use Language*. Oxford: Oxford University Press.
4. Whitebread, D., & Coltman, P. (2015). *Teaching and Learning in the Early Years* (4th ed.). London: Routledge.
5. Mustonen, M., et al. (2024). Influence of screen time and maternal screen habits on language development in preschool-aged children. (MDPI

**Malaka oshirish jarayonida ta'lim siafatini oshirishda raqamli
texnologiyalarning ahamiyati.**

Yunusova Irodaxon Alisher qizi-Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi.....

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonlarini boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish, ta'lim beruvchi va oluvchilar uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratish, ta'lim natijalarni yaxshilash, ma'lumotlarni tahlil qilish, ta'lim xizmatlaridan masofadan turib foydalanish uchun raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish yoritilgan.

Kalit so'zlar. Ta'limni raqamlashtirish, raqamli transformatsiya, masofaviy ta'lim, onlayn ta'lim, virtual sinflar, sun'iy intellekt, HEMIS axborot tizimi, uzluksiz ta'lim, raqamli resurslar, innovatsion ta'lim texnologiyalari, xalqaro hamkorlik.

Значение цифровых технологий в повышении качества образования в процессе повышения квалификации

Юнусова Иродахон Алишер кизи

Андижанский областной центр педагогического мастерства

Аннотация В данной статье рассматривается интеграция цифровых технологий в систему образования для управления образовательным процессом, повышения его качества и эффективности, создания дополнительных возможностей для преподавателей и обучающихся, улучшения образовательных результатов, анализа данных, а также обеспечения доступа к образовательным услугам в дистанционном формате.

Ключевые слова

цифровизация образования, цифровая трансформация, дистанционное обучение, онлайн-обучение, виртуальные классы, искусственный интеллект, информационная система HEMIS, непрерывное образование, цифровые ресурсы, инновационные образовательные технологии, международное сотрудничество.

Kirish. Ta'limni raqamlashtirishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Ya'ni: Infratuzilmani rivojlantirish. Ta'limni raqamlashtirish uchun zarur texnologik infratuzilmani, jumladan, yuqori tezlikdagi internet, raqamli qurilmalar (kompyuter, interfaol doska, proyektor va boshqalar) va ta'limni boshqarish tizimlarini (ta'lim platformalarini) yaratish hamda ularni doimiy texnik qo'llab-quvvatlash.

Raqamli ta'lim resurslarini ishlab chiqish. Bunda turli xil o'rganish uslublari va afzalliklariga mos keladigan raqamli darsliklar, elektron kitoblar, ta'lim o'yinlari, interfaol multimedia kontenti hamda raqamli resurslarni yaratish. Bu an'anaviy o'quv materiallarini raqamli shaklga o'tkazish yoki raqamli platformalar uchun maxsus ishlab chiqilgan yangi kontentni yaratishni o'z ichiga oladi.

Pedagog kadrlarni malakasini oshirish va qo'llab-quvvatlash. O'qituvchilarning raqamli savodxonligini rivojlantirish, onlayn o'qitishning pedagogik metodlari va texnologiyalarini qo'llash, shu jumladan, dars jarayonida zamonaviy pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish bo'yicha trening, o'quv-seminar va malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

Ta'limni boshqarish tizimini joriy etish. Fan mazmunini yetkazib berish, ta'lim oluvchilar va beruvchilar o'rtasidagi muloqotni osonlashtirish, topshiriqlar, shu jumladan, baholashlarni boshqarish, ta'lim oluvchilarning qiziqish doirasi va o'zlashtirish natijalaridan kelib chiqib kontentni tavsiya etish, ularni kasbga yo'naltirish maqsadida Moodle, Canvas yoki Blackboard kabi ta'limni boshqarish tizimlaridan foydalanish.

Onlayn kurslarni ishlab chiqish. Ta'lim oluvchilar uchun moslashuvchan o'rganish imkoniyatlarini, jumladan, asinxron kontentni yetkazib berish, multimedia materiallari, interfaol faoliyat va baholashlarni taqdim etadigan onlayn kurslarni loyihalash hamda ishlab chiqish, shu bilan birga ta'lim oluvchilarni onlayn ta'lim muhitiga jalb qilish choralarini ko'rish.

Virtual sinflar va vebinarlar. Ta'lim beruvchi va oluvchi o'rtasida real vaqt rejimida o'zaro hamkorlik qilishi, guruh bo'lib ishlashi va jonli savol-javoblar o'tkazish maqsadida virtual sinflar, vebinarlar va onlayn ma'ruzalar tashkil etish. Bunda Zoom, Microsoft Teams yoki Google Meet kabi video konferensiya vositalaridan foydalanish.

Raqamli baholash vositalari. So'rovnomalar, testlar, imtihonlar va topshiriqlarni onlayn boshqarish uchun raqamli baholash vositalari hamda platformalaridan foydalanish. Bu doimiy fikr-mulohazalar uchun formativ baholash hamda ta'lim oluvchilarning ta'lim natijalarini baholash uchun umumlashtiruvchi baholashlarni ham o'z ichiga oladi.

Ma'lumotlar tahlili. Ta'lim oluvchilarning o'zlari ustida ishlashi, faolligi va ta'lim natijalari bilan bog'liq ma'lumotlarni tahlil qilish vositalaridan foydalanish. Ushbu ma'lumotlar tahlili takomillashtirish lozim bo'lgan yo'nalishlarni aniqlash, shaxsiy ta'lim olish trayektoriyasini belgilash va ta'limga oid qarorlarni qabul qilishda yordam beradi.

Raqamli fuqarolik va ma'lumotlar xavfsizligi. Ta'lim oluvchilarga texnologiyadan tog'ri va xavfsiz foydalanish etikasini shakllantirish, raqamli aloqa ko'nikmalari, maxfiylikni himoya qilish, kiberxavfsizlikdan xabardorlikni o'rgatish orqali raqamli fuqarolik hamda ma'lumotlar xavfsizligi bo'yicha zarur bilim va ko'nikmalarni shakllantirish.

1 Inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash. Raqamli ta'lim resurslari va platformalari alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ochiq, qulay hamda maxsus imkoniyatlarni taqdim etadigan bo'lishini ta'minlash. Bu inklyuziv ta'lim bo'yicha standartlarga mos keladigan kontentni yaratish, muqobil formatlarni taqdim etish va kerak bo'lganda yordamchi texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Raqamli ta'lim (Digital education) deyilganda o'qitish va o'rganishni sifatli, samarali, mazmunli, oson va qiziqarli qilish maqsadida raqamli texnologiyalardan foydalanish tushuniladi.

Ta'limni raqamlashtirish deganda ta'lim jarayonlarini boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish, ta'lim beruvchi va oluvchilar uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratish, ta'lim natijalarni yaxshilash, ma'lumotlarni tahlil qilish, ta'lim xizmatlaridan masofadan turib foydalanish uchun raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish tushuniladi.

Ta'limni raqamlashtirishning asosiy maqsadlari:

- 1. Ta'lim ishtirokchilari uchun bir xil imkoniyat yaratish.** Geografik joylashuvi yoki ijtimoiy-iqtisodiy holatidan qat'iy nazar, barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim olish va uning xizmatlaridan teng foydalanish imkoniyatini ta'minlash.
- 2. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish.** Moslashuvchan, interfaol va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, shu jumladan, ta'lim oluvchilarning qiziqish doirasi va o'zlashtirish natijalaridan kelib chiqib, ta'lim resurslarini taqdim etish.
- 3. Iqtisodiy samaradorlikni oshirish.** Ta'lim resurslaridan foydalanishni optimallashtirish va an'anaviy ta'lim usullari bilan bog'liq xarajatlarni qisqartirish.
- 4. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.** Butun dunyo bo'ylab, ta'lim oluvchilar, beruvchilar va ta'lim tashkilotlari o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish.
- 5. Uzluksiz ta'lim.** Hayot davomida o'rganish (Lifelong Learning) tamoyili asosida uzluksiz ravishda bilimlarni egallash va ko'nikmalarni rivojlantirib borish.
- 6. Ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish.** Ta'lim siyosati va statistikasini yuritish, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, ta'lim resurslarini yangilash yoki o'zgartirishlar kiritish, shu jumladan, o'qitishning yangi uslublarini joriy etish uchun ma'lumotlar tahlilidan foydalanishdan iborat.

Tahlil va natijalar; Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurishi natijada ta'lim jarayonlarini raqamli boshqarish, raqamli ta'lim resurslarini yaratish, o'quv jarayonlarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish, masofaviy va onlayn ta'limni tashkil etish, o'qitishning innovatsion va interfaol shakllarini yaratish, virtual sinflar, ta'lim o'yinlari hamda shu kabi raqamli ta'lim vositalarining soni va imkoniyatlarini ortib borishiga sabab bo'lmoqda.

1. Shuningdek, mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini ham raqamli transformatsiya qilish bo'yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Ularga misol tariqasida **“Oliy ta'lim jarayonlarini boshqarish – HEMIS”** axborot tizimini ishlab chiqilganligi talabalar va professor-o'qituvchilar, jumladan, barcha oliy ta'lim ishtirokchilari uchun qulaylik yaratmoqda

HEMIS axborot tizimi bugungi kunga kelib 12 ta vazirlik, idora va tashkilotlarga integratsiya orqali ma'lumotlarni taqdim etadi hamda 7 ta hukumat portallari va davlat idoralarining axborot tizimlaridan ma'lumotlarni olish (integratsiya) orqali foydalanuvchilarga qulaylik yaratmoqda. Ushbu platformada sun'iy intellekt vositalaridan ham foydalanish amaliyoti yo'lga qo'yilib, u yordamchi orqali ma'lumotlarni tahlil qilish va individual tavsiyalar berish imkoniyati yaratilgan. Shu bilan birga, sun'iy intellekt yordamida o'zbek tilidagi matnlarni nutqqa (ovozga) aylantirish hamda talabalarga rus, o'zbek va ingliz tilidagi matnlarni tarjima qilish imkonini ham taqdim etmoqda.

Xulosa. Ta'limni raqamlashtirish zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga keng joriy etish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish hamda xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Raqamli ta'lim vositalari yordamida masofaviy o'qitish, individual yondashuv, virtual sinflar va interfaol metodlardan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Bundan tashqari, ta'lim tizimini boshqarishda ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish,

iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash va uzluksiz ta'lim tamoyillarini hayotga tatbiq etish imkoniyati paydo bo'lmoqda. Shunday qilib, ta'limni raqamlashtirish kelajak avlodning raqobatbardosh kadr sifatida shakllanishi, hayot davomida bilim va ko'nikmalarni muntazam rivojlantirish, mamlakat taraqqiyoti uchun ilmiy va intellektual salohiyatni mustahkamlashda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni. – Toshkent, 2020.
2. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Xodjayev, A. va boshq. Axborot texnologiyalari va tizimlari. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019.
4. Yuldashev, M. X., Abdullayev, I. S. Raqamli iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari. (www.hemis.uz)
6. UNESCO. ICT in Education: A Global Perspective. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
7. OECD. Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with Artificial Intelligence, Blockchain and Robots. – O

AKSIOLOGIK PARADIGMA ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM MAZMUNINI TIZIMLASHTIRISH METODIKASI: ZAMONAVIY YONDASHUV VA XALQARO TAJRIBALAR

Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna

TerDPI, Boshlang'ich ta'limda matematika

va ona tili kafedrası mudiri, dotsent

O'zbekiston

Telefon: +99897 553 67 73

E-mail: **dilruz-73@mail.ru**

Annotatsiya. Ushbu maqolada aksiologik paradigma boshlang'ich ta'lim jarayonida ta'lim mazmunini tizimlashtirish uchun asosiy metodologik yondashuv sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi XXI asr ko'nikmalarini (ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, muloqot va hamkorlik kompetensiyalari, axloqiy qadriyatlar) rivojlantirishga qaratilganligi bilan belgilanadi. Metodologiya sifatida nazariy tahlil, qiyosiy yondashuv va tajriba-sinov ishlari qo'llanildi. Natijada boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy qadriyatlarni shakllantirish samaradorligini oshirish va ta'lim mazmunini tizimlashtirish bo'yicha ilmiy asoslar ishlab chiqildi. Muhokama jarayonida xalqaro tajriba (YUNESKO, IQTHT, PIRLS) va milliy ta'lim siyosatining uyg'unligi ko'rsatib berildi. Xulosa qilib aytganda, aksiologik paradigmaning ta'lim mazmunining asosiy yo'nalishi sifatida o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi ta'kidlandi.

Аннотatsiya. В данной статье анализируется аксиологическая парадигма как основной методологический подход к систематизации содержания образования в процессе начального обучения. Актуальность исследования обусловлена направленностью на развитие навыков XXI века (творчество, критическое мышление, коммуникативные и кооперативные компетенции, нравственные ценности). В качестве методологии использовались теоретический анализ, сравнительный подход и опытно-экспериментальная работа. В результате были разработаны научные основы повышения эффективности формирования

нравственных ценностей учащихсѧ начальных классов и систематизация содержания образования. В ходе обсуждения была продемонстрирована гармония международного опыта (ЮНЕСКО, ОЭСР, PIRLS) и национальной образовательной политики. В заключение было подчеркнуто, что аксиологическая парадигма как основное направление содержания образования значительно повышает эффективность обучения.

Abstract. This article analyzes the axiological paradigm as the primary methodological approach to systematizing educational content in the process of primary education. The relevance of the research is determined by its focus on developing 21st-century skills (creativity, critical thinking, communication and collaboration competencies, and moral values). The methodology employed includes theoretical analysis, a comparative approach, and experimental work. As a result, scientific foundations have been developed for enhancing the effectiveness of moral value formation in primary school students and systematizing educational content. The discussion demonstrates the harmony between international experience (UNESCO, OECD, PIRLS) and national educational policy. In conclusion, the study emphasizes that the axiological paradigm, as the main direction for shaping educational content, significantly increases the effectiveness of learning.

Kalit soʻzlar: aksiologik paradigma, boshlangʻich taʼlim, taʼlim mazmunini tizimlashtirish, XXI asr koʻnikmalari, innovatsion pedagogik texnologiyalar, xalqaro tajriba, axloqiy qadriyatlar.

Ключевые слова: аксиологическая парадигма, начальное образование, систематизация содержания образования, навыки XXI века, инновационные педагогические технологии, международный опыт, нравственные ценности.

Key words: axiological paradigm, primary education, systematization of educational content, 21st century skills, innovative pedagogical technologies, international experience, moral values.

1. Kirish. XXI asr sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifasi o'quvchilarga faqat bilim berish bilangina cheklanib qolmay, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojida muhim o'rin tutadigan qadriyatlar tizimini shakllantirishdan iborat bo'lib bormoqda. Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar, globallashuv va madaniy almashinuv jarayonlari natijasida ta'lim jarayonida nafaqat kognitiv bilimlar, balki ijtimoiy mas'uliyat, ekologik ong, tolerantlik, hamkorlik va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish zaruriyati tobora ortib bormoqda.

UNESCOning "Education for Sustainable Development" konsepsiyasi hamda OECD tomonidan ilgari surilgan "Future of Education and Skills 2030" tashabbusida zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishi sifatida shaxsning qadriyatlarga asoslangan kompetensiyalarini shakllantirish muhim metodologik asos sifatida belgilangan. Bu esa ta'limni yangi paradigma — aksiologik yondashuv doirasida ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Mazkur paradigma ta'lim jarayonini nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki o'quvchini hayotiy qadriyatlar asosida ijtimoiylashuvga, mustaqil qaror qabul qilishga va ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol topishga yo'naltiradi. Shu boisdan, boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirish bugungi kunda ilmiy-amaliy jihatdan dolzarb vazifa bo'lib, nafaqat ta'lim samaradorligini, balki o'quvchilarning barkamol shaxs sifatida shakllanishini ham ta'minlaydi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya. So'nggi yillarda ta'lim nazariyasi va amaliyotida aksiologik paradigma tushunchasi dolzarb ilmiy muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqotchilar bu paradigmaga asoslangan yondashuvni ta'lim mazmunining yangicha talqini sifatida izohlaydilar. Unga ko'ra, ta'lim jarayoni faqat bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish bilan chegaralanmay, balki

shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi, ijtimoiy kompetensiyalari va qadriyatlar tizimini shakllantirishni ham nazarda tutadi.

Xorijiy ilmiy manbalarda bu borada chuqur tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, L. Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasi, J. Restning qaror qabul qilish jarayoniga oid ishlari hamda Sh. Schwartzning qadriyatlar nazariyasi qadriyatli ta'limning psixologik va pedagogik asoslarini belgilab berdi. UNESCOning "Education for Sustainable Development" konsepsiyasi va OECDning "Future of Education and Skills 2030" tashabbusida esa ta'lim mazmunini barqaror rivojlanish, ijtimoiy mas'uliyat va XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirish zarurligi ta'kidlanadi.

O'zbekiston olimlarining tadqiqotlari ham bu sohada muhim o'rin tutadi. Xususan, Sh.A. Abdullayeva boshlang'ich ta'limda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalalarini o'rgangan. R.F. Gabdulxakova innovatsion texnologiyalar orqali o'quvchilarda ijtimoiy-axloqiy qadriyatlarni singdirish yo'llarini tahlil qilgan. G.A. Mahmadiyeva esa ta'lim mazmunini tizimlashtirishda milliy xususiyatlarga asoslangan yondashuvni ishlab chiqqan. Shuningdek, S.M. Saidjalilova va D.B. Xodjayeva tadqiqotlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ hamda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodlari ko'rsatib berilgan.

MDH mamlakatlari olimlaridan R.M. Sadykov (Rossiya)ning ilmiy ishlari ta'lim jarayonida shaxsiy qadriyatlarning rivojlanishi va ularni didaktik tizim bilan integratsiya qilish masalalariga bag'ishlangan. G.A. Maxmadiyeva (Qozog'iston) esa ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy kompetensiyalarni integratsiyalash bo'yicha samarali metodik yondashuvlarni ishlab chiqqan. Shuningdek, N.V.Kuzmina (Rossiya)ning pedagogik kompetentlik nazariyasi hamda E.F. Zeer (Rossiya)ning shaxsiy yo'naltirilgan ta'lim bo'yicha qarashlari qadriyatga asoslangan ta'limni ilmiy asoslashda muhim manba hisoblanadi.

Xorijiy tadqiqotchilardan J. Deweyning tajribaga asoslangan ta'lim nazariyasi, D. Kolbning refleksiv o'qitish modeli, shuningdek, L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-konstruktivistik yondashuvi ta'lim jarayonida qadriyatlar integratsiyasi uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Mazkur ilmiy manbalar tahliliga tayangan holda tadqiqot metodologiyasi shakllantirildi. Tadqiqot:

- aksiologik yondashuv,
- integrativlik,
- innovatsion metodlar,
- xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish tamoyillariga tayandi.

Natijada, adabiyotlar tahlili tadqiqot uchun konseptual yo'nalishni belgilab, boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirish metodikasini ishlab chiqishga puxta nazariy va metodologik poydevor yaratdi.

Adabiyotlar tahlili va ilg'or nazariy qarashlar tadqiqotning metodologik poydevorini shakllantirish imkonini berdi. Mazkur metodologik asos o'zida bir necha tamoyillarni mujassamlashtiradi:

1. Aksiologik yondashuv tamoyili. Ta'lim mazmunini tizimlashtirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unlashuvi ustuvor yo'nalish sifatida belgilandi. Bu yondashuv o'quvchilarda nafaqat bilimlarni egallash, balki halollik, bag'rikenglik, mas'uliyat va fuqarolik ongini shakllantirishga yo'naltiriladi. Shunday qilib, ta'lim jarayoni shaxsni barkamol inson sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

2. Integrativlik tamoyili. Kognitiv, ijtimoiy va axloqiy natijalarni o'zaro uyg'unlashtirish orqali ta'lim mazmuni yaxlit tizimda tashkil etiladi. Bu tamoyil fanlararo aloqadorlikni kuchaytirib, darslarda bilim, ko'nikma va qadriyatlarning

tabiiy ravishda birlashuvini ta'minlaydi. Natijada, o'quvchi hayotiy vaziyatlarni samarali hal eta oladigan, kompleks kompetensiyaga ega shaxs sifatida shakllanadi.

3. *Innovatsion metodlar tamoyili.* Ta'lim jarayonida muammo-vaziyatli, refleksiv, interaktiv va kompetensiyaviy metodlardan foydalanish belgilandi. Bu yondashuv o'quvchilarning bilimlarni tayyor shaklda emas, balki mustaqil tahlil, muhokama va hamkorlik orqali egallashini ta'minlaydi. Shu tariqa qadriyatlar oddiy nazariya sifatida emas, balki shaxsiy tajribaga asoslangan holda ongli ravishda shakllanadi.

4. *Xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish tamoyili.* Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur va Estoniya kabi ilg'or ta'lim tizimlari amaliyotida muvaffaqiyatli qo'llanilgan metodik yondashuvlar tahlil qilindi. Ularning samarali jihatlari O'zbekiston ta'lim muhitiga moslashtirildi. Shu tariqa global tajriba va milliy qadriyatlar uyg'unligi ta'lim sifatini oshirishda metodologik asos sifatida xizmat qildi.

Xulosa qilib aytganda, mazkur tamoyillarning uyg'unlashuvi tadqiqot uchun konseptual poydevor yaratdi. Bu poydevor boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirish metodikasini ishlab chiqish, uni sinovdan o'tkazish va amaliyotda samarali tatbiq etish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

3. Muhokama. Tadqiqot natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirish o'quvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki ularning axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarini ham rivojlantirishda sezilarli samaradorlikka ega. Eksperimental guruhda kuzatilgan o'sishlar - ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va hamkorlik ko'nikmalarining oshishi - mazkur yondashuvning ta'lim jarayonida amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Muhokama jarayonida shuningdek aniqlanishicha, qadriyatlarga asoslangan ta'lim mazmuni o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi hamda bilimlarni ongli o'zlashtirishni rag'batlantiradi. O'quvchi bilimni faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki shaxsiy qadriyatlar bilan bog'lab o'zlashtirganda, uning o'rganishga bo'lgan qiziqishi va mustaqil fikrlash qobiliyati sezilarli darajada kuchayadi.

Xalqaro ta'lim amaliyotlari bilan taqqoslash ham mazkur natijalarni qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, Finlyandiya, Janubiy Koreya va Singapur ta'lim tizimlarida qadriyatlarga asoslangan metodlar o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy kamolotida muhim rol o'ynaydi. UNESCO va OECD tavsiyalarida qayd etilganidek, XXI asr ta'limining samaradorligi shaxsning bilimlar majmuiga emas, balki uning qadriyatli qarashlari va ijtimoiy kompetensiyalariga ham bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston sharoitida milliy qadriyatlarni — halollik, mehnatsevarlik, bag'rikenglik, vatanga sadoqat — global yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda.

Muhokama yana bir muhim jihatni ko'rsatdi: metodikaning muvaffaqiyati o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va pedagogik refleksiya-siga ham bog'liqdir. Qadriyatlarga asoslangan metodlarni samarali qo'llash uchun pedagoglar interaktiv vositalar, refleksiv tahlil va muammo-vaziyatli metodikalarni o'zlashtirishlari lozim. Bu esa o'qituvchilar malakasini oshirish tizimida qadriyatga asoslangan pedagogik texnologiyalarni alohida yo'nalish sifatida kiritish zarurligini anglatadi.

Shuningdek, natijalar O'zbekistonning "Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat" tamoyillari va "Taraqqiyot strategiyasi"da belgilangan vazifalar bilan uyg'unlik kasb etdi. Demak, aksiologik paradigma asosida ishlab chiqilgan metodika nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki mamlakatning strategik taraqqiyot yo'nalishlariga ham xizmat qiladi.

4. Natijalar. Tadqiqot jarayonida aksiologik paradigma asosida ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligi turli yo‘nalishlarda kuzatildi.

Birinchidan, o‘quvchilarning kompetensiyalari rivojlandi. Eksperimental guruhda o‘quvchilarning ijodkorlik darajasi 28 foizga, tanqidiy fikrlash ko‘rsatkichlari 31 foizga, hamkorlik va muloqot kompetensiyalari esa 26 foizga oshgani aniqlandi. Nazorat guruhida esa bu o‘rish 5–7 foizdan oshmagan bo‘lib, sezilarli farq qayd etildi.

Ikkinchidan, axloqiy qadriyatlarning shakllanishi tezlashdi. Kuzatuv va anketalar natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarda halollik, bag‘rikenglik, mehnatsevarlik va mas’uliyat kabi qadriyatlarni anglash va amaliy qo‘llash darajasi 22–25 foizga oshgani qayd etildi. Bu esa aksiologik yondashuvning axloqiy tarbiya samaradorligini ko‘rsatdi.

Uchinchidan, pedagoglar faoliyatida ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Pilot loyihada qatnashgan o‘qituvchilarning 87 foizi qadriyatlarga asoslangan metodlarni dars jarayoniga tatbiq etishda yuqori ishonch bildirgan. Ularning reflektiv tahlil qilish ko‘nikmalari va interaktiv metodlardan foydalanish chastotasi sezilarli darajada oshdi.

To‘rtinchidan, ta’lim jarayonining umumiy samaradorligi ortdi. Aksiologik paradigma asosida yaratilgan o‘quv dasturlari o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirdi. Faol ishtirokchilar soni 30 foizga ko‘paydi, bilimlarni hayotiy qadriyatlar bilan bog‘lash imkoniyati kengaydi. Bu esa o‘quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatini mustahkamladi.

Beshinchidan, milliy va xalqaro uyg‘unlik ta’minlandi. Olingan natijalar O‘zbekiston sharoitida yaratilgan metodikaning UNESCO va OECD standartlariga mos kelishini ko‘rsatdi. Shu orqali milliy qadriyatlar va global yondashuv uyg‘unlashib, ta’limning sifat ko‘rsatkichlari yangi bosqichga ko‘tarildi.

5. Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirish bugungi ta'lim taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanini tasdiqladi. Ushbu yondashuv ta'limni faqat bilim va ko'nikmalarni egallash jarayoni sifatida emas, balki o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi murakkab tizim sifatida talqin etishga imkon berdi.

Birinchidan, qadriyatlarga asoslangan yondashuv ta'lim samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchilar shaxsiyatida halollik, bag'rikenglik, mas'uliyat, ijodkorlik va fuqarolik ongini shakllantirishga xizmat qildi. *Ikkinchidan*, integrativ yondashuv asosida mazmunni loyihalash kognitiv, ijtimoiy va axloqiy natijalarni bir butun tizimda uyg'unlashtirish imkonini berdi. Bu o'quvchilarni nafaqat bilim egallash, balki uni qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish orqali hayotiy vaziyatlarda qo'llashga tayyorladi. *Uchinchidan*, muammo-vaziyatli, refleksiv va interaktiv metodlar qo'llanishi natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, hamkorlik va muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi. *To'rtinchidan*, xalqaro ilg'or tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish orqali ta'lim sifati yangi bosqichga ko'tarildi. Bu jarayon O'zbekiston ta'lim tizimini UNESCO va OECD tomonidan belgilab berilgan XXI asr kompetensiyalariga yaqinlashtirdi va milliy qadriyatlarni global standartlar bilan uyg'unlashtirdi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, aksiologik paradigma asosida ishlab chiqilgan metodika boshlang'ich ta'lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. U o'quvchilarda nafaqat bilim, balki umuminsoniy va milliy qadriyatlarga asoslangan hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilib, "inson qadri" tamoyilini ta'limning asosiy mezonini sifatida qaror toptirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдуллаева Ш.А. Бошланғич таълимда коммуникаив компетенцияни шакллантириш методикаси. – Т.: Фан, 2020. – 214 б.
2. Габдулхакова Р.Ф. Инновatsion педагогик технологиялар ва таълим самарадорлиги. – Т.: Ношир, 2021. – 198 б.
3. Kolb D.A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
4. Kohlberg L. The psychology of moral development. – San Francisco: Harper & Row, 1984. – 420 p.
5. Кузмина Н.В. Теория педагогической компетентности. – М.: Академия, 2010. – 224 с.
6. Mahmadiyeva G.A. Boshlang‘ich ta’lim mazmunini tizimlashtirishning nazariy asoslari. – Т.: TDPU nashriyoti, 2019. – 236 б.
7. Maxmadiyeva G.A. Ta’lim jarayonida axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy kompetensiyalar. – Olmaota: Qozog‘iston Milliy universiteti nashriyoti, 2020. – 190 б.
8. OECD. The Future of Education and Skills 2030: OECD learning compass. – Paris: OECD Publishing, 2024. – 95 p.
9. Saidjalilova S.M. O‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish metodlari. – Т.: O‘qituvchi, 2020. – 172 б.
10. Садыков Р.М. Педагогический процессда қадриятлар интегрatsiysi. – М.: Педагогика, 2018. – 210 с.
11. Shabbazova D.R. Aksiologik paradigma asosida boshlang‘ich ta’lim mazmunini tizimlashtirish metodikasi. – Termiz: TDPI nashriyoti, 2024. – 260 б.

12. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – 110 p.
13. Зеер Е.Ф. Теория личностно-ориентированного образования. – Екатеринбург: Уралский университет, 2012. – 240 с.
14. Ходжаева Д.Б. Бошланғич синф ўқувчиларида ижтимоий компетенцияларни шакллантириш. – Т.: ТДПУ, 2021. – 185 б.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GUMANITAR FANLARNI O‘QITISHDA ZAMONAVIY METODLARNING TA’SIRI VA SAMARADORLIGI

Usmonova Qumrinso Saidaliyevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchsi,

Yo‘ldasheva Gulalida

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida gumanitar fanlarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o‘qitish masalalari yoritilgan. Interaktiv metodlar, AKT vositalari, integratsiyalashgan yondashuvlar va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiluvchi uslublarning o‘quvchilarga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, samarali ta’lim uchun zarur bo‘lgan metodik yondashuvlar amaliy misollar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, gumanitar fanlar, interaktiv usullar, innovatsion metodika, integratsiya, tanqidiy fikrlash, AKT, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье освещены вопросы преподавания гуманитарных наук в системе начального образования на основе современных педагогических подходов. Проанализировано влияние интерактивных

методов, ИКТ-средств, интегративного подхода и методов формирования критического мышления на учащихся. Также представлены методические подходы, необходимые для эффективного обучения, на основе практических примеров.

Ключевые слова: начальное образование, гуманитарные науки, интерактивные методы, инновационная методика, интеграция, критическое мышление, ИКТ, педагогические технологии.

Abstract: This article highlights the issues of teaching humanities in primary education based on modern pedagogical approaches. The impact of interactive methods, integrated approaches, and techniques for developing critical thinking on students has been analyzed. Methodological strategies essential for effective teaching are also presented through practical examples.

Keywords: primary education, humanities, interactive methods, innovative methodology, integration, critical thinking, ICT, pedagogical technologies.

Bugungi tez sur'atlarda rivojlanayotgan bilimlar asrida ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida innovatsion va zamonaviy yondashuvlar tobora dolzarb bo'lmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini uyg'otish va ularni har tomonlama rivojlantirishda gumanitar fanlarning o'рни beqiyosdir. Gumanitar fanlar orqali o'quvchilarda nafaqat bilim, balki axloqiy fazilatlar, tarixiy ong, tanqidiy fikrlash va kommunikativ ko'nikmalar shakllanadi. Bu esa o'qituvchidan an'anaviy yondashuvlardan chekinib, zamonaviy, interaktiv va shaxsga yo'naltirilgan metodlarni qo'llashni talab qiladi. Boshlang'ich ta'limda gumanitar fanlarni o'qitish nafaqat mazmuniy, balki metodik jihatdan ham o'ziga xoslikni talab etadi. Chunki bu bosqichda o'quvchining intellektual va axloqiy rivojlanishi poydevori qo'yiladi. Zamonaviy pedagogik nazariyalarda bu jarayonni faol metodlar, AKT vositalari va integratsiyalashgan yondashuvlar orqali tashkil etish dolzarb sanaladi. Masalan, interaktiv metodlar – "Aqliy hujum", "Sinkveyn", "Klaster", "Insert" va "Fishbone" kabi usullar orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashga

o‘rgatiladi. Bu metodlar o‘quvchilarda mavzuni chuqur tushunish, o‘z fikrini asoslab berish, boshqalar fikriga munosabat bildirish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham gumanitar fanlarda katta ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinflarda, masalan, tarixiy matnlar yoki adabiy asarlarni tinglash (audio formatda), videodarslar orqali vizual tushunchalarni shakllantirish, “Quizizz”, “Kahoot” yoki “Wordwall” kabi interaktiv platformalarda testlar o‘tkazish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ–4884-sonli qarorida umumiy o‘rta ta‘lim tizimiga zamonaviy AKTni keng joriy qilish alohida urg‘u berilgan. Yangi pedagogik tadqiqotlar gumanitar fanlarni o‘qitishda o‘quvchi shaxsini rivojlantirishga xizmat qiluvchi yondashuvlarni qo‘llashning muhimligini ta‘kidlaydi. 2022-yilda O‘zbekiston Respublikasi Ta‘lim inspeksiyasi hamkorligida o‘tkazilgan monitoring natijalariga ko‘ra, gumanitar fanlar (ona tili, adabiyot, tarix) bo‘yicha interaktiv usullardan foydalangan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari dars samaradorligini 22% ga oshira olgan. Bu natijalar dars jarayonida faol metodlar – “Bahsli savollar”, “Fikrlar kartasi”, “Assotsiatsiyalar zanjiri” kabi texnikalarning bevosita ijobiy ta‘sirini ko‘rsatadi. Shuningdek, 2023-yil aprel oyida Toshkentdagi Respublika Ta‘lim Markazi tomonidan tashkil etilgan “Boshlang‘ich ta‘limda innovatsion yondashuvlar” mavzusidagi ilmiy-amaliy seminarda taqdim etilgan tadqiqotda aytilishicha, mobil ilovalar orqali adabiy matnlar bilan ishlagan o‘quvchilar an‘anaviy kitob o‘qigan tengdoshlariga nisbatan matnni tushunish testlarida 15-18% yuqori natija ko‘rsatgan. Gumanitar fanlar orqali shaxsiy, axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda lokal (mahalliy) materiallardan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Masalan, “Mening mahallam tarixi” nomli loyiha doirasida Samarqand viloyatida olib borilgan tajribaviy darslar davomida o‘quvchilar o‘z hududlariga oid tarixiy faktlarni o‘rganar ekanlar, ular orasida ijtimoiy faollik va ijtimoiy mas‘uliyat hissi oshgani qayd etilgan. Bundan tashqari, ta‘limda gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) elementlaridan foydalanish ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimni egallash va eslab qolish darajasiga ijobiy

ta'sir ko'rsatmoqda. 2021-yilda Namangan viloyatidagi 12 ta maktabda olib borilgan eksperimentda "EduGames" mobil platformasi orqali tarixiy voqealarni o'rganayotgan o'quvchilar test natijalarida 25% yuqori ball to'plaganlari aniqlangan. Bu faktlar shuni ko'rsatadiki, gumanitar fanlarni zamonaviy texnologiyalar, interaktiv metodlar va lokal kontekst bilan uyg'unlashtirib o'qitish o'quvchilarda mustahkam bilim, shaxsiy tafakkur va ijtimoiy faollikni shakllantiradi.

Shuningdek, integratsiyalashgan yondashuv – ya'ni, bir necha fanlar o'zaro bog'liq holda o'qitilishi – boshlang'ich ta'limda o'ta samaralidir. Masalan, tarixiy matnlarni ona tili darslarida tahlil qilish, adabiy qahramonlar faoliyatini tarixiy kontekstda ko'rib chiqish o'quvchilarning tizimli tafakkurini rivojlantiradi. Bu yondashuv o'quvchilarda fanlararo bog'liqlikni anglash, ko'p qirrali qarashlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish esa gumanitar fanlarning asosiy vazifalaridan biridir. Bu borada boshlang'ich sinflarda matn ustida ishlash, savollarga asosli javob qaytarish, muqobil fikrlar ishlab chiqish kabi topshiriqlar o'quvchining tafakkur doirasini kengaytiradi. Maktab amaliyotida "Debat", "Munozara", "Qiyosiy tahlil" kabi usullar bu borada samarali natija beradi. Tajriba sifatida Toshkent shahri Yashnobod tumanidagi 295-maktabda 2023–2024 o'quv yili davomida o'tkazilgan darslarda interaktiv usullar bilan o'qitilgan sinfda o'quvchilar bilim darajasi 17% ga oshgani, darsga qatnashish faolligi 30% ga ko'tarilgani aniqlangan (maktab pedagogik nazorat ma'lumotlari asosida).

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'lim gumanitar fanlarni o'qitishda o'quvchining faolligi, mustaqil fikri va shaxsiy yondashuvini ustuvor deb biladi. Boshlang'ich ta'limda esa bu metodlarni o'z o'rnida va samarali qo'llash orqali o'quvchilarda nafaqat bilim, balki tafakkur, axloqiy tarbiya va ijtimoiy ko'nikmalar ham shakllanadi. Pedagoglardan esa o'z ustida muntazam ishlash, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish va yangicha metodikalarni yaratish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ofurova M., Xolmatova D. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: TDPU, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-sonli qarori. 2020-yil 6-noyabr.
3. Karimova N. *Boshlang'ich sinflarda gumanitar fanlarni integratsiyalashgan holda o'qitish metodikasi*. – Samarqand: SamDU, 2022.
4. Islomov Sh. *Pedagogik innovatsiyalar va ularni ta'lim jarayoniga tadbiq etish*. – Toshkent: Fan, 2020.
5. Maktab amaliyotidan olingan pedagogik nazorat natijalari, 295-maktab, Toshkent, 2024-yil fevral.
6. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244
7. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching. // “Diversity Research: Journal of Analysis and Trends. 2023/8/.s 27-29
8. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Fundamentals And System Of
9. Preparing Primary Class Students For Next Types Of Education |. Web of Teachers: Inderscience Research, 2023/12/8. 71-73

ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDAGI DARSLARNI TASHKIL ETISH VA O'TISHDA BOSHLANG'ICH TA'LIM TARBIYA FANI O'QITUVCHILARINING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING AYRIM MASALALARI

Risolat Usmonaliyeva,

Surxondaryo VPMM katta o'qituvchisi

Annotasiya

Ushbu maqolada tarbiya fani o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishga doir ayrim masalalari, jumladan, ta'limda kompetentsiyaviy yondashuv sharoitida axborotlashgan jamiyatga o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga undovchi mediata'lim imkoniyatlari haqida fikrlar bayon etilgan.

Tayanch so'z va iboralar: o'qituvchining mediakompetentligi, kompetentsiyaviy yondashuv, axborotlashgan jamiyat, mustaqil fikr, ijodkorlik faoliyati, axborot, mediata'lim.

ABSTRACT

This article discusses some issues related to the development of media competence of education teacher, including media education opportunities that encourage students to think independently, develop creative activities, receive, process, generalize and draw conclusions in an informed society in a competent approach to education.

Key words and phrases: teacher media competence, competency approach, information society, independent thinking, creative activity, information, media education.

Hozirgi kunda pedagoglarga o'zining samarali faoliyatini tashkil qilishda o'quv, ilmiy hamda madaniy-ma'rifiy tadbirlarni to'g'ri rejalashtirishi va amalga oshirishi, kasbiy pedagogik mahoratini uzluksiz oshirib borishda o'zgarib boruvchi zamonaviy talablarga tezkor ravishda moslashib borish kabi talablar qo'yilmoqda.

Ta'limda kompetentsiyaviy yondashuv orqali o'quvchilarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan vaziyatlarda egallagan turli tipdagi malakalarini samarali ravishda qo'llashga o'rgatish, ta'lim muassasasida umumta'lim fanlari bo'yicha o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari bilan birgalikda, o'z fikrini boshqalarga tushuntira olish, boshqalarni tinglab ularni tushuna olish, bahsga kirishish, kundalik hayotda muvaffaqiyatlarga erishish uchun

o'quvchi ushbu axborotlarni izlab topishi, tahlil qilish, bilim, ko'nikma va malakalardan kundalik hayotlarida uchraydigan muammolarni hal etishda foydalana olishlarini shakllantirish zarur[1]. Bularni, albatta, har bir o'qituvchi o'zining samarador darslari orqali amalga oshiradi. Bu borada, ayniqsa, ta'lim-tarbiyani mediata'lim orqali amalga oshirsa, amaliy natija yaqqol ko'zga tashlanadi. Zero, pedagog kadrlarning ta'lim-tarbiya jarayonlaridagi raqobatbardoshligi uning ilg'or ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirish qobiliyati, o'zgaruvchan hamda oshib borayotgan kasbiy talablarga moslasha olishiga bog'liq.

Dunyo rivojlanishining asosiy tendentsiyalari orasida axborotlashgan jamiyatga o'tish muhim vazifa, ya'ni jamiyatning barcha jabhalarida mediavositalarining ta'siri dolzarb muammo sanaladi. Shu asosda o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirishda mediakompetentlik ustuvor soha bo'lib qolmoqda.

“Media muhit” tushunchasi – bu media vositalar yordamida amal qiluvchi, axborot fazosining har bir konkret individuum va umuman jamiyat uchun mos variantini yaratuvchi, hamda zamonaviy axborot jamiyatining asosiy madaniyati hisoblanadigan madaniy muhit[3, 45].

O'qituvchilarida mediakompetentlikni rivojlantirishga oid nisbatan muhim bo'lgan quyidagi didaktik shart-sharoitlar:

- mediakompetentlikni rivojlantirish jarayonini pedagogik kuzatish;
- faol kasbiy ijodiy faoliyatga yo'naltirish;
- o'qituvchilari pedagogik va tarmoq hamkorligini tashkil qilish[4].

O'qituvchilarda mediakompetentlikni axborot texnologiyalari vositasida rivojlantirish jarayoni vaziyatini yaratishda mazkur pedagogik jarayon ishtirokchilari, ya'ni, o'qituvchilari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari, uning tarkibiy qismlari mazmuni, kompyuterni o'quvchining faoliyat ob'ekti sifatida jalb etish holatlari kuzatildi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida

o'qitishda o'rganilayotgan pedagogik hodisa yoki jarayonning axborot modeli ham o'quvchi faoliyatining ob'ekti hisoblanadi. O'qituvchilarda mediakompetentlikni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida rivojlantirish didaktik ta'minotining zaruriy sharti pedagogning mazkur jarayonga tayyorligi hisoblanadi.

Zamonaviy pedagog mediakompetentligi axborot ko'rsatkichlarining rivojlanishi uning mediata'lim faoliyatini amalga oshirishga nazariy tayyorgarligining muhim bosqichi sanaladi[5]. Odatda, pedagoglar media to'g'risidagi bilimlarni yaxshi egallagan bo'ladi va internetning faol foydalanuvchilari hisoblanadi. Shu bilan birga, aksariyat pedagoglar mediakompetentlikdan yuqori darajadagi axborotlarga egaliklarini namoyish etishga qiynaladilar: ularning media pedagogikaning tayanch atamalari to'g'risidagi bilimlari yetarli emas, media va mediata'lim nazariy sohasiga oid bilimlari yetishmaydi, media tili, janrlari nisbiyligi, mediamadaniyat rivojlanish tarbiyasi asosiy faktlari, mediamadaniyat arboblari ijodining o'ziga xos jihatlari to'g'risida faqat taxminiy tasavvurlarga ega bo'ladilar.

Ko'plab axborot tahdidlar yoshlarimiz ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishga urinayotgan bir davrda ana shu jarayonlarni psixologik tahlil qilish va yoshlarimizni bunday mediatahdidlardan muhofaza etishning yo'llarini izlab topib, hayotga joriy etish juda muhim vazifa hisoblanadi. Bunday sharoitda mediakompetentlikni zamonaviy talablarini hisobga olgan holda rivojlantirish, bu jarayonning pedagogik sharoitlarini aniqlash talab etiladi. Hozirda ilmiy-texnik taraqqiyot talablariga mos holda oliy ta'lim muassasalari talabalarining axborot texnologiyalari borasidagi bilimlarini takomillashtirish orqali mediakompetentlikni rivojlantirish yo'nalishlarini belgilash lozim.

Tarbiya fani darslarida kompetentli yondashuv ta'lim natijasiga urg'u beradigan yondashuvdir. Bunda ta'lim natijasi o'zlashtirilgan axborotlar yig'indisi emas, balki shaxsni turli muammoli vaziyatlarda harakat qilish qobiliyatidan iborat bo'ladi.

Tarbiya fani darslarida mediakompetentlik hozirgi kunda innovatsiyalarni tadbiq etish uchun kreativlikka bog'liq bo'lgan innovatsion ta'lim texnologiyalariga

asoslangan. Mediakreativlik (media sohasidagi ijodkorlik) mediakompetentli o'qituvchi faoliyatidagi ijodiy qobiliyatdir. Mediakreativlik innovatsion o'qitish muhitini belgilab, mediakompetentlikni rivojlantirishga olib keladi.

Tarbiya fani bo'yicha barcha kiritilgan mavzular bo'yicha o'quv mashg'ulotlarning texnologik xaritasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar (sinkveyni, Veer, SWOTTahlil, keys stadi, test, media tushunchalar bo'yicha klaster va x.k.) asosida darslarni o'tkazish ishlanmalari ishlab chiqilgan.

O'qituvchining axborot-kommunikatsion va pedagogik texnologiyalarni darsda maqsadli qo'llashi vaqtdan unumli foydalanish, mukammallik, ketma-ketlik, moslashuvchanlik, rivojlanish, keng ko'lamlilik, ko'rgazmalilik kabi imkoniyatlarni ochib berish bilan bir qatorda mavzuga oid o'quv materiallarini o'quvchilar to'laqonli o'zlashtirishlariga zamin yaratadi. O'qituvchi darsda ishtirok etayotgan har bir o'quvchining diqqatini mavzuga qarata oladi, ularning faolligini ta'minlaydi. Darsda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning qo'llanilishi elektron darsliklar, elektron qo'llanma, qo'shimcha manbalar, elektron topshiriqlar va multimedial ma'lumotlardan keng qamrovli foydalanish imkonini beradi. Internet tarmog'i o'quvchilarga mavzuga oid eng yangi manbalarni qisqa fursatda topib o'qish va mustaqil ishlash imkoniyatini berish bilan bir qatorda o'quvchilarda zamon bilan hamnafas yashash, har bir o'quv materialining tub mohiyatiga yetish, manba va ma'lumotlar ustida mustaqil ishlash, qiyosiy taqqoslash qobiliyatlari shakllanishiga zamin yaratadi.

Media ta'limi o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga o'rgatadi.

Bugungi kun o'qituvchisi o'zining pedagogik mahoratini namoyon etgan holda dars davomida bevosita mavzuga oid qo'shimcha elektron ma'lumotlarning internet manzili (havolasi)ni o'quvchilarga foydalanish uchun taqdim etishi kerak. O'qituvchining axborot-kommunikatsion va pedagogik texnologiyalarni

uyg'unlashgan holda qo'llab dars o'tishida an'anaviy usuldagi darsdan farqli ravishda ulkan ma'lumotlar omborining mavjudligi hamda o'quvchilar harakatining faolligi bilan ajralib turadi.

Mediata'lim muammosi yuzasidan adabiyotlar tahlili auditoriya mediakompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar o'yin va ijodiy shakldagi ish turlariga asoslanganligidan dalolat beradi. Xususan, mediata'limda turli ijodiy topshiriqlar o'quv materialini mazmuni, xarakter xususiyatlari asosida tasniflanadi; ya'ni ularga qo'yiladigan talablar xarakteri, olinadigan yakuniy natijaga qo'yiladigan talablar, bajariladigan o'quv ishlari «ma'lumotlari» va «maqsadlari» nisbatlaridan, tashkiliy va amalga oshirish shakllaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Bugungi kunda mediata'lim amaliyotida nisbatan keng tarqalgan mediamadaniyat materiallariga quyidagi sikldagi ijodiy topshiriqlarni keltirish mumkin: Auditoriyaning texnik vositalar, o'yin shakllari, evristik usullar yordamida media materiallari yuzasidan kreativ ko'nikmalarni egallashlari uchun rol-i-mitatsion, muammoli-vaziyatli, ijodiy-tasviriylar topshiriqlar. Auditoriyaning media matnlarni to'laqonli anglab yetishlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ijodiy topshiriqlar sikli. Auditoriyada media matnini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ijodiy vazifalar sikli hisoblanadi.

Xulosa shuki, tarbiya darslari jarayoniga axborot-kommunikatsion texnologiyalar, ya'ni media ta'limi, mobil o'qitish tizimini joriy etilishi natijasida yoshlarni mustaqil ijodiy ishlash, erkin fikrlashga o'rgatish qobiliyatlari shakllanadi. Bugungi kunda pedagogika sohasidagi eng yangi tajriba mahsullarini ta'limga integratsiyalashuvi davr talabi ekan, uning ta'lim-tarbiya bilan uzviyligini ta'minlash pedagoglarimizning birlamchi vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son qarori. <https://lex.uz/docs/3153714>.
2. Babadjonov S.S. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi («Informatika va axborot texnologiyalari» fanini o'qitish misolida) 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent – 2018
3. Po'latova D.T. Ta'lim jarayoniga elektron axborot ta'lim resurslarini joriy etishning pedagogik shart-sharoitlari.// Zamonaviy ta'lim.-T.: 2015.-№7.-11-16 b
4. Ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini samarali joriy etish: muammo va yechimlar. Buxoro viloyat XTXQTMOI. Respublika ilmiy – amaliy konferentsiyasi tezislari to'plami. II qism (8-9 yanvar) Buxoro 2016.
5. Ogolytsova N.N. Мультимедийные проекты как средство повышения квалификации педагогов: дис. ... канд. пед. наук / N.N. Ogolytsova. - Novokuznetsk, 2007. - 229 s.

ROBOTOTEXNIKA ASOSLARI FANINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK METODLARNI QO'LLASH

Qurbonazarova Gulyuz Xushboqovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

+998 90 005-68-85

Annotatsiya. Ushbu maqolada "Robototexnika asoslari" fanini o'qitishda innovatsion pedagogik metodlardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilingan. Talabalarda kreativ tafakkurni rivojlantirish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish,

muammoli vaziyatlarni hal qilish hamda loyihaviy faoliyatni yo'lga qo'yish orqali fanning samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: robototexnika, pedagogik metodlar, STEAM-ta'lim, loyihaviy o'qitish, muammoli ta'lim, interaktiv usullar.

Kirish.

XXI asrda fan-texnika taraqqiyoti, xususan, raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish va sun'iy intellekt sohasidagi keskin o'zgarishlar ta'lim tizimiga ham yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Bugungi kunda raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikmalar, ijodiy fikrlash va innovatsion loyihalarni amalga oshirish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Robototexnika sohasi murakkab integrativ yo'nalish bo'lib, u matematika, informatika, fizika, mexanika, elektronika, dasturlash va muhandislik kabi turli fanlarni birlashtiradi. Shu bois, "Robototexnika asoslari" fanini samarali o'qitish uchun an'anaviy dars usullaridan tashqari, talabalarning faolligini oshiradigan, mustaqil izlanishga undaydigan va ijodkorlikni rivojlantiradigan pedagogik metodlarni joriy etish zarur.

O'zbekiston Respublikasida ham ushbu yo'nalishga alohida e'tibor qaratilib, Prezidentning 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" (31.05.2023 da yangilangan) qarorida robototexnika va axborot texnologiyalarini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli vazifalar belgilab berilgan. Bu esa ta'lim tizimida robototexnika fanining o'rni va ahamiyatini yanada oshiradi.

Asosiy qism

1. Robototexnika fanini o'qitishda innovatsion pedagogik metodlar. Robototexnika fani o'zining mohiyati bilan amaliy tajriba, izlanish va ijodkorlikka tayanadi.

Shuning uchun uni o'qitishda an'anaviy tushuntirish va ko'rsatish usullari yetarli samara bermaydi. O'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun zamonaviy pedagogik metodlar – interaktiv yondashuv, muammoli vaziyatlar yaratish, loyihaviy ta'lim, virtual laboratoriyalar va STEAM integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir metod nafaqat bilim berish, balki talabalarda mustaqil fikrlash, yangilik yaratish va muhandislik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Quyida ushbu metodlarning mazmuni va qo'llanish imkoniyatlari kengroq yoritiladi. Robototexnika fani amaliy tajriba va ijodkorlikka asoslangan bo'lib, uni samarali o'qitishda quyidagi metodlar o'zini oqlamoqda:

STEAM yondashuvi – bu Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika) yo'nalishlarining integratsiyalashgan o'quv modeli. Robototexnika fani bevosita ushbu yo'nalishlarning barchasini qamrab olgani sababli, uni STEAM asosida o'qitish eng samarali metodlardan biri hisoblanadi. Masalan, robot yasash jarayonida talabalar mexanik tuzilmani loyihalaydi (muhandislik), elektron komponentlarni ulaydi (texnologiya), dastur yozadi (matematika va informatika), dizayn va tashqi ko'rinishga e'tibor qaratadi (san'at). Natijada, oddiy nazariy bilim amaliy mahsulot ko'rinishida ifodalanadi.

Loyihaviy ta'lim – Robototexnika mashg'ulotlarida loyihaviy ta'lim metodini qo'llash talabalarda real hayotiy muammolarni hal qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, ma'lum vazifani bajarishga yo'naltiriladi. Masalan, ma'lum masofani mustaqil bosib o'tadigan robot, ishlab chiqarishda mahsulotlarni saralovchi mexanizm yoki ekologik monitoring uchun datchikli robot yaratish loyihalari ustida ishlash mumkin. Bu jarayon ularda nafaqat texnik bilim, balki jamoada ishlash, liderlik, vaqtni to'g'ri taqsimlash va mas'uliyat kabi ijtimoiy kompetensiyalarni ham shakllantiradi.

Muammoli ta'lim – Bu metod talabalarda mustaqil izlanish va muammoga yechim topish qobiliyatini rivojlantiradi. Dars jarayonida o'qituvchi talabalar oldiga aniq

muammo qo'yadi: masalan, "Nega robotning sensori ishlamayapti?", "Qanday qilib robot harakatini energiya jihatdan tejamkor qilish mumkin?" yoki "Robotning dasturiy ta'minotida xatoliklarni qanday aniqlash mumkin?". Talabalar muammoga turlicha yondashuvlarni ishlab chiqadi, tahlil qiladi va eng maqbul yechimni tanlaydi. Bu jarayon ularda tanqidiy fikrlash, tajriba o'tkazish va ilmiy izlanish odatini shakllantiradi.

Interaktiv usullar – Robototexnika darslarida interaktiv metodlarni qo'llash ham samarali natija beradi. "Aqliy hujum" orqali talabalar bir muammoni hal qilish uchun ko'plab g'oyalar ishlab chiqadi. "Debat" metodida esa ikki guruh muayyan texnik yechimni himoya qiladi va o'z fikrini dalillar bilan asoslaydi. "Case-study" orqali talabalar oldiga real muammoga o'xshash vaziyat qo'yiladi va ular jamoaviy muhokama orqali yechim ishlab chiqadi. Bunday metodlar dars jarayonini qiziqarli qiladi, talabalarni faol ishtirokchi sifatida jalb etadi va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Virtual simulyatsiyalar va dasturiy ta'minotlar – so'nggi yillarda robototexnika ta'limida virtual simulyatsiya va onlayn platformalarning o'rni sezilarli darajada ortdi. Arduino IDE, Tinkercad, MATLAB, Proteus kabi dasturlar yordamida talabalar real laboratoriya bo'lmagan sharoitda ham tajriba o'tkazish imkoniyatiga ega. Masalan, Tinkercad muhitida elektron sxemani yig'ish, Arduino'ni dasturlash va simulyatsiya qilish orqali talabalar xatolarni aniqlashi va to'g'rilashi mumkin. Bu jarayon vaqt va moddiy resurslarni tejash bilan birga, talabalarda dasturiy va texnik ko'nikmalarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Aralash (blended learning) ta'lim – yangi pedagogik yondashuvlardan biri bu – aralash ta'lim metodidir. Ya'ni darsning bir qismi onlayn platformalarda (nazariy material, video dars, virtual laboratoriya) amalga oshirilsa, boshqa qismi sinf yoki laboratoriya sharoitida amaliy mashg'ulot sifatida tashkil etiladi. Bu metod robototexnika fanida ayniqsa samarali bo'lib, talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

2. Robototexnika ta'limida amaliy mashg'ulotlarning o'rni. Har qanday texnik fan singari, robototexnikani ham faqat nazariy bilimlar asosida o'qitish yetarli samara bermaydi. Fanning mohiyati talabalarni real qurilmalar bilan ishlashga, tajriba o'tkazishga va o'z bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llashga yo'naltirishdir. Shuning uchun amaliy mashg'ulotlar robototexnika ta'limining ajralmas va markaziy qismidir.

Amaliy mashg'ulotlarda talabalar robotlarni yig'ish, dasturlash va turli sinovlardan o'tkazish orqali o'z bilimlarini mustahkamlashadi. Bunday jarayon ularni nafaqat nazariy asoslarni chuqurroq o'zlashtirishga, balki quyidagi ko'nikma va kompetensiyalarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi:

kreativ va tanqidiy tafakkur – yangi g'oyalarni ilgari surish, mavjud muammolarga yangicha yondashuv topish;

muhandislik muammolarini hal qilish malakasi – texnik xatoliklarni aniqlash va ularga amaliy yechim ishlab chiqish;

jamoada ishlash va liderlik qobiliyati – kichik guruhlarda hamkorlikda loyihalar ishlab chiqish, qaror qabul qilish va vazifalarni taqsimlash;

innovatsion loyihalarni ishlab chiqish va taqdim etish – yaratilgan robot yoki texnik qurilmani nazariy asoslash, amaliy ko'rsatkichlarini tahlil qilish va natijalarni taqdim etish.

Shuningdek, amaliy mashg'ulotlar davomida talabalar o'z qo'llari bilan tajriba o'tkazib, xatoliklarni aniqlash va to'g'rilash jarayonida chuqurroq bilimga ega bo'ladilar. Bu esa ularda ilmiy izlanish madaniyatini shakllantiradi, muammoli vaziyatlarni hal etishda mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi.

3. Pedagogik metodlarning afzalliklari. Robototexnika fanini o'qitishda yangi pedagogik metodlardan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli

darajada oshiradi. Innovatsion metodlarning afzalliklari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

talaba markazida ta’lim – o‘quv jarayoni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylangan talabaga yo‘naltiriladi;

nazariya va amaliyot uyg‘unligi – o‘rganilgan bilimlar bevosita amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llaniladi va mustahkamlanadi;

texnik tafakkur va ijodkorlikni rivojlantirish – talabalar texnologik jarayonlarga yangicha yondashuv ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladi;

mustaqil ta’lim va tadqiqot ko‘nikmalarini oshirish – talabalar ilmiy izlanish olib borishga, turli manbalardan foydalanib bilimni chuqurlashtirishga odatlanadi;

xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash – texnik va kreativ ko‘nikmalarni egallagan bitiruvchilar zamonaviy ishlab chiqarish va ilmiy muhit talablariga javob bera oladi.

Umuman olganda, yangi pedagogik metodlarni qo‘llash robototexnika ta’limini faqat nazariy bilim berishdan chiqarib, uni ijodkorlik, izlanish va innovatsion yondashuvlarni rivojlantiradigan jarayonga aylantiradi.

Xulosa

“Robototexnika asoslari” fanini o‘qitishda yangi pedagogik metodlarni qo‘llash zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan yondashuv hisoblanadi. Bu metodlar orqali talabalar nazariy bilim bilan cheklanib qolmay, balki amaliyotda qo‘llash, yangi g‘oya ishlab chiqish va innovatsion mahsulot yaratishga qodir bo‘ladilar. Shunday qilib, zamonaviy pedagogik metodlarni keng qo‘llash robototexnika fanining samaradorligini oshiradi va yoshlarning ilmiy-texnik salohiyatini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020-yil 6-noyabrdagi PQ–4884 sonli “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” (31.05.2023 da yangilangan) qarori

2. Bo‘ronova Gulnora Yodgorovna. Virtual robototexnika [Matn]: o‘quv qo‘llanma / G.Y. Bo‘ronova □ Buxoro: “Sadriddin Salim Buxoriy” Durdona, 2023 □ 140 b.

3. Abduqodirov A.A. Masofali o‘qitish nazariyasi va amaliyoti. monografiya /Abduqodirov A.A., Pardaev A.X.: red. M. Sodiqova. □ T.: O‘zbekiston respublikasi fanlar Akademiyasi “FAN” nashriyoti, 2009 □ 145 b.

4. [Yuldasheva Zuxra Faxriddin qizi](#) – Robototexnika fanini o'qitish metodikasi - Development and innovations in science International scientific-online conference

5. Turayev M. (2019). "Robototexnika ta'limda: Innovatsion usullar". Toshkent: O‘zbekiston Ta'lim Akademiyasi nashri.

6. Berezkin, V. (2021). "Zamonaviy texnologiyalar va robototexnikaning o‘quv jarayonidagi o‘rni". Tashkent: O‘zbekiston Robototexnika Instituti nashri.

7. Qurbonazarov S.E., Jumayev M.B. - Robototexnikaning tarixi va kelajagi “ Fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida muhandislik-texnologiya sohasini rivojlantirish istiqbollari” mavzusidagi xalqaro talabalar anjumani 2022-yil 30-noyabr.

8. Qurbonazarov Suhrob Erkin o‘g‘li, To‘rayeva Gulyuz Xushboqovna: “Robototexnika – kelajak texnologiyalari sohasi” Journal Of Integrated Education and Research, ISSN: 2181-3558, DOI raqami: 10.5281/zenodo.6675309

9. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo‘llash orqali ta’lim sifatini takomillashtirishni tadqiq qilish” Qurbonazarov S.E. — “Zamonaviy muhandislik kommunikatsiya tizimlari va avtomobil yo‘llari infrastrukturasidagi dolzarb

muammolar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materallari to‘plami.
Namangan-2022

10. “Talabalarga bilim berishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llash”
Qurbonazarov S.E. — “Respublikamizning janubiy hududlarida qishloq va suv
xo‘jaligiga innovatsion texnika va texnologiyalarni joriy etish istiqbollari”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami. Termiz-2022

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA RAQAMLI VOSITALARNI MAKTAB TA’LIM TIZIMIGA QO‘LLASHDA MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Termiz davlat pedagogika instituti

Toshpulatov Olim Panjiyevich

Tel: +998 99 421 53 61

Email: olimtoshpulotov5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab ta’lim tizimida raqamli vositalarni qo‘llashda yuzaga keladigan innovatsion yondashuv muammolari va ularni bartaraf etish yo‘llarini tahlil qiladi. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga joriy qilinishi o‘qitish va o‘rganish samaradorligini oshirishga yordam beradi, ammo bu jarayonni amalga oshirishda muayyan qiyinchiliklar va to‘siqlar mavjud. Ushbu maqolada o‘qituvchilar va talabalarning raqamli vositalardan samarali foydalanishini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan yechimlar va strategiyalar ko‘rib chiqiladi

Kalit so‘zlar: raqamli vositalar, maktab ta’lim tizimi, innovatsion yondashuv, raqamli ta’lim, texnologik infratuzilma, o‘qituvchilarning raqamli ko‘nikmalari, ta’lim materiallari, masofaviy ta’lim.

Annotation: this article analyzes the problems of an innovative approach that arise when applying digital tools in the school education system and ways to eliminate them. The introduction of digital technology into the educational process helps to improve the effectiveness of teaching and learning, but there are certain difficulties and obstacles in the implementation of this process. This article examines the solutions and strategies needed to ensure that teachers and students use digital tools effectively

Keywords: digital tools, school education system, innovative approach, digital education, technological infrastructure, digital skills of teachers, educational materials, distance education.

Аннотация: В этой статье анализируются проблемы инновационного подхода, возникающие при применении цифровых инструментов в школьной системе образования, и пути их преодоления. Внедрение цифровых технологий в образовательный процесс способствует повышению эффективности преподавания и обучения, однако существуют определенные трудности и препятствия для осуществления этого процесса. В этой статье рассматриваются решения и стратегии, необходимые для обеспечения эффективного использования цифровых инструментов учителями и учениками

Ключевые слова: цифровые инструменты, система школьного образования, инновационный подход, цифровое образование, технологическая инфраструктура, цифровые навыки учителей, учебные материалы, дистанционное обучение.

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar dunyoning har bir sohasida inqilobiy o'zgarishlarni amalga oshirib, ta'lim tizimiga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Maktab ta'limi ham zamonaviy raqamli vositalarni joriy etish orqali o'quvchilarning bilim

olish jarayonini yanada samarali va interaktiv tarzda tashkil qilishga harakat qilmoqda. Biroq, raqamli texnologiyalarni maktab ta'lim tizimiga to'liq integratsiya qilishda bir qator muammolar yuzaga kelmoqda. Bu muammolarni hal qilish uchun bir qator chora-tadbirlar zarur.

Raqamli ta'lim muhitining rivojlanishi va o'quvchilarning texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish bugungi ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biriga aylangan. O'zbekistonda raqamli ta'limni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar davlat darajasida qo'llab-quvvatlanmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini zamonaviylashtirish va global raqamli iqtisodiyotga tayyorlash borasidagi tashabbuslar "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasida aks etgan bo'lib, bu hujjat raqamli iqtisodiyot va ta'limni rivojlantirishni ustuvor yo'nalish sifatida belgilaydi.[2] Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni (2019) va "Oliy ta'limni raqamlashtirishni rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar" farmoni (2021) mamlakatimizda ta'lim tizimining raqamli transformatsiyasini amalga oshirishda asosiy huquqiy asosni tashkil etadi.[3]

Raqamli vositalarni ta'lim tizimiga qo'llashga oid tadqiqotlar.

Raqamli vositalarni ta'lim tizimiga qo'llashga oid ko'plab tadqiqotlar mavjud, va ularning har biri raqamli texnologiyalarni joriy etishdagi turli muammolarni tahlil qiladi. Yusupov (2020) o'zining "Raqamli ta'lim texnologiyalarining pedagogik jihatlari" nomli asarida ta'lim jarayonida raqamli vositalarni qanday samarali qo'llash mumkinligi haqida so'z yuritadi [11]. U texnologiyalarning pedagogik manfaatlarini ta'kidlagan holda, o'qituvchilarning yangi texnologiyalarni o'zlashtirishi zarurligini ko'rsatadi. Akhmedov (2019) esa maktab ta'limida zamonaviy texnologiyalarni qo'llashda mavjud bo'lgan texnologik muammolarni o'rganib, raqamli vositalarning ta'lim samaradorligini oshirishdagi rolini yoritadi [5].

Pirogov (2020) "Kiberxavfsizlik va ta'limda maxfiylik" maqolasida raqamli ta'limning xavfsizligini muhokama qiladi [9]. U raqamli platformalar orqali o'quvchilarning ma'lumotlarining xavfsizligini ta'minlash muhimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, Komilov (2021) masofaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning motivatsiyasini saqlab qolish va samarali o'qitish metodlarini ishlab chiqish bo'yicha takliflar keltiradi [8].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Raqamli ta'lim muhitida maktab o'quvchilarining texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish borasida bir qancha ilmiy ishlar, dissertatsiyalar qilingan va adabiyotlar chop etilgan. jumladan Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti E.B.Qodirov va A.A.Allamurodovlarning kasbga yo'naltirish va raqamli texnologiyalarga yo'nalgan o'quv qo'llanmalari hamda darsliklarida ham alohida etibor berib o'tilgan.[6,10] O'.Q.Tolipov, Sh.S.Sharipov, P.Q.Holmatov "Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llashda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyatlari" nomli adabiyotida, A.A.Allamuradov "Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish metodikasini takomillashtirish".[6] (Mehnat va kasb ta'limi fakultetlari misolida) dissertatsiyalarida yoshlarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash jarayoniga yo'naltirish, to'g'ri kasb tanlash, kasb turlari va tasniflari haqida atroflicha ma'lumotlar yoritilgan. Ushbu ma'lumlardan kelib chiqqan xolda bu borada yoshlarni bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayonida o'quvchilar raqamli ta'limga qiziqishlarini rivojlantirish va raqamli ta'lim turlarining mazmun-mohiyati va istiqbollari haqida ma'lumotlar bilan boyitish, raqamli ta'limda axborot, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov va saralash, kasbiy moslashish jarayonlari haqida umumiy va zarur bo'lgan ma'lumotlar haqida batafsil to'xtalamiz.

Muammo va yechim

Raqamli vositalarni maktab ta'lim tizimiga joriy etishda bir qancha muammolar mavjud. Birinchi muammo, bu infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi. Ko'plab maktablarda internet tarmog'i past tezlikda ishlaydi yoki zarur kompyuter texnikasi va raqamli qurilmalar yetishmaydi. Bu, o'qitish va o'rganish jarayonini sekinlashtiradi va talab qilinadigan samaradorlikni ta'minlashga to'sqinlik qiladi. Ikkinchi muammo, o'qituvchilarning raqamli texnologiyalarni qo'llashdagi yetarli kompetensiyalarining yo'qligi. O'qituvchilar ko'pincha zamonaviy texnologiyalarni ishlatish bo'yicha malakali tayyorgarlikka ega bo'lmasdan ta'lim jarayonini olib borishadi, bu esa o'quvchilarga to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatishda qiyinchiliklar yaratadi. Shuningdek, o'quvchilarning raqamli savodxonligi ham ba'zan past darajada bo'lishi mumkin, bu esa ularning texnologiyalardan samarali foydalanishga to'sqinlik qiladi. Ba'zi hollarda, texnologiya qo'rquvi yoki psixologik to'siqlar, o'qituvchilar va o'quvchilarni raqamli vositalardan foydalanishga qarshi turishga undaydi.

Bundan tashqari, o'qituvchilar va o'quvchilar uchun raqamli vositalardan samarali foydalanishni ta'minlashda psixologik muammolar ham yuzaga keladi. Texnologiyalarni joriy qilishda o'qituvchilar va o'quvchilarda texnologiyaga nisbatan qo'rquv yoki noqulaylik hissi bo'lishi mumkin, bu ularni o'qitish va o'rganish jarayonidan samarali foydalanishdan to'sadi. Raqamli vositalar qo'llanilishidagi muammolarni hal etishda, maktablarni raqamli texnologiyalar bilan jihozlash, o'qituvchilarni malaka oshirish dasturlari orqali tayyorlash va o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshirish zarur. Shuningdek, texnologiyaning qo'llanilishi psixologik qo'llab-quvvatlash va o'quvchilarning texnologiyaga bo'lgan qo'rquvini yengish orqali muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin.

Natija

Bu muammolarni hal qilish uchun bir qator yechimlar mavjud. Avvalo, ta'lim infratuzilmasini mustahkamlash va maktablarda zarur texnologiyalarni joriy etish kerak. Bu uchun davlat tomonidan ta'lim muassasalariga texnik yordam ko'rsatish,

zarur grantlar ajratish va raqamli ta'lim vositalarini taqdim etish lozim. Shuningdek, o'qituvchilarni raqamli ta'lim uslublariga o'rgatish va ularni zamonaviy texnologiyalarni qo'llashda tayyorlash zarur.

Birinchi yechim, maktab infratuzilmasini yaxshilashdir. Raqamli ta'lim vositalaridan samarali foydalanish uchun maktablarda zamonaviy kompyuterlar, internet tarmog'i va boshqa texnik vositalar bo'lishi kerak. Bu uchun davlat va xususiy sektorda hamkorlikda maktablar uchun zarur texnik infratuzilma yaratish zarur. Shu bilan birga, internet tezligini oshirish va mobil internet imkoniyatlarini kengaytirish ham ta'lim jarayonini samarali qilishga yordam beradi.

Ikkinchi yechim, o'qituvchilarni raqamli kompetensiyalar bo'yicha tayyorlashdir. O'qituvchilarning raqamli vositalardan samarali foydalanish ko'nikmalarini oshirish uchun maxsus kurslar, treninglar va seminarlar tashkil etish lozim. Bu o'qituvchilarga innovatsion pedagogik metodlarni, raqamli ta'lim platformalarini va texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilishda yordam beradi. Bunday tayyorgarlik o'qituvchilarni o'z faoliyatlarida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishga imkon yaratadi.

Uchinchi yechim, o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshirishdir. O'quvchilarga internetdan xavfsiz va samarali foydalanish, axborotni tahlil qilish, dasturlash asoslari kabi ko'nikmalarni o'rgatish kerak. Shuningdek, raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun alohida dasturlar va o'quv materiallari ishlab chiqish zarur. O'quvchilarga zamonaviy texnologiyalarni o'rganish orqali ular o'z bilimlarini yangilab, mustahkamlaydilar.

To'rtinchi yechim, psixologik yondashuvni joriy qilishdir. Texnologiyalardan qo'rqishni yoki ularni ishlatishdan noqulaylikni sezgan o'qituvchilar va o'quvchilarga psixologik qo'llab-quvvatlash kerak. Bu uchun texnologiyalarni qo'llashni o'rgatishda qo'shimcha motivatsiya va qulay muhit yaratish zarur. Shuningdek, texnologiyalarni o'rganish jarayonini soddalashtiradigan va xavfsiz muhitni ta'minlaydigan dasturlarni joriy etish talab etiladi.

Shu bilan birga, onlayn va oflayn ta'limni uyg'unlashtirish (blended learning) metodikasi orqali talabalar va o'qituvchilar uchun raqamli vositalardan foydalanishning imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Bu, o'quvchilarga raqamli texnologiyalarni samarali o'rganish va ulardan amaliyotda foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli vositalarni maktab ta'lim tizimiga joriy qilish o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash va o'quvchilarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlash uchun muhim qadamdir. Biroq, ushbu jarayonda texnik, pedagogik va psixologik to'siqlar mavjud. Innovatsion yondashuvlar va yechimlar yordamida raqamli vositalarni ta'lim tizimiga samarali joriy etish mumkin. Shuningdek, o'qituvchilarning malakasini oshirish, maktab infratuzilmasini yaxshilash va o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning raqamli texnologiyalarni samarali va xavfsiz tarzda qo'llash imkoniyatlarini yaratadi. Interaktiv vositalar, onlayn ta'lim platformalari, raqamli asbob-uskunalar va gamifikatsiya orqali o'quvchilar texnologik kompetensiyalarini rivojlantiradilar. O'qituvchilarning raqamli malakasini oshirish, shuningdek, o'quvchilarga raqamli xavfsizlik va etikaga oid ta'lim berish, texnologik kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Kelajakda ta'lim tizimining rivojlanishi, raqamli ta'lim muhitining samarali tashkil etilishi va o'quvchilarning texnologik kompetensiyalarini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PF-5847-sonli qarori. www.lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son qarori. www.lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Shavkat Miromonovich Mirziyoyev Prezidentining "Oliy ta’limni raqamlashtirishni rivojlantirish bo’yicha chora-tadbirlar" farmoni (2021). <https://www.gov.uz/uz/documents/6362>
4. “Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishni rivojlantirish” to‘g‘risidagi qaror. (2023). O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim va innovatsiyalar vazirligi.
5. Akhmedov, S. (2019). Maktab ta’limida zamonaviy texnologiyalarni qo’llash. Tashkent: "Ta’lim" nashriyoti.
6. Allamurodov A.A. Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda “TECHNOLOGY CRAFTS” web-sayt texnologiyasi va undan foydalanish metodikasi. Xalqaro ilmiy va amaliy konferensiya materiallari to‘plami. -Termiz. 30.04.2022. - B.666-669.
7. Isakov, R. (2020). Raqamli ta’limning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari. Tashkent: Akademnashr.
8. Komilov, D. (2021). Masofaviy ta’lim: muammolar va yechimlar. Journal of Modern Education, 12(4), 55-60.
9. Pirogov, I. (2020). Kiberxavfsizlik va ta’limda maxfiylik. Journal of Educational Technologies, 3(2), 22-30.
10. Qodirov B.E. Elektron axborot ta’lim muhitida o‘quvchilarning hunarmandchilikka oid tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi: Dis. ... p.f.f.d. (PhD) – Termiz: 2021. – 142 b.
11. Yusupov, M. (2020). Raqamli ta’lim texnologiyalarining pedagogik jihatlari. Tashkent: O‘zbekiston davlat pedagogika universiteti nashriyoti.

TALABALARGA INNOVATSION YONDASHUVI ASOSIDA MALAKAVIY VA PEDAGOGIK AMALIYOTLARINI TASHKIL ETISH

Termiz davlat pedagogika instituti

O'quv ishlar bo'yicha dekan o'rinbosari

Mardanov Maqsudbek Maxmudovich

Tel; +998 94 015 27 10

Annotatsiya: Ushbu maqola texnologik ta'lim yo'nalishidagi talabalarning malakaviy va pedagogik amaliyotlarini tashkil etishda innovatsion yondashuvlar qo'llanilishini tahlil qiladi. Texnologik ta'lim sohasida yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda amaliyot jarayoni alohida ahamiyatga ega. Innovatsion metodlar, jumladan, raqamli texnologiyalar, STEAM modeli, gamifikatsiya, virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalari kabi yondashuvlar talabalarga nafaqat pedagogik ko'nikmalarni, balki zamonaviy texnologik vositalardan samarali foydalanish ko'nikmalarini ham shakllantirishga yordam beradi. Maqola, texnologik ta'lim yo'nalishi bo'yicha o'quv jarayonini samarali tashkil etish va malakaviy-amaliyot jarayonini zamonaviy talablarga moslashtirish uchun kerakli takliflar va metodik yondashuvlarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: texnologik ta'lim, pedagogik amaliyot, malakaviy amaliyot, innovatsion yondashuv, raqamli kompetensiyalar, STEAM. pedagogik metodlar, innovatsion ta'lim, malakali mutaxassislarni, ishlab chiqarish amaliyoti, o'qituvchilik amaliyoti.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'rgatishni maqsad qiladi. O'zbekiston Respublikasi ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlarida malakaviy va pedagogik

amaliyotlarning o'рни katta. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan turli qaror va farmonlar, jumladan, "Ta'lim tizimini rivojlantirishning 2021–2026 yillarga mo'ljallangan Davlat dasturi" va "Yangi O'zbekistonning zamonaviy ta'lim modelini shakllantirish to'g'risidagi" qarorlar hamda "Ta'lim tizimida sifatni ta'minlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (2022-yil): Bu qarorlar ta'lim tizimida malakaviy amaliyotlarni sifatli tashkil etishni maqsad qilgan. Ayniqsa, texnologik ta'lim yo'nalishida talabalar malakaviy va pedagogik amaliyotlar orqali o'z bilimlarini mustahkamlash, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va pedagogik faoliyatni amalga oshirish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan belgilangan vazifalar, talabalar uchun sifatli amaliyotlarni tashkil etish, ularni real ish sharoitlarida tajriba orttirish, shuningdek, texnologik sohalarda ilg'or metodlarni qo'llashni ta'minlashga qaratilgan.

Shidat bilan rivojlanish bosqichidagi zamonamizning ta'lim sohasida o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'rgatishni maqsad qiladi. Buning uchun ta'lim jarayonida malakaviy va pedagogik amaliyotlar alohida o'rin tutadi. Xususan, texnologik ta'lim yo'nalishida o'qiyotgan talabalar uchun bu amaliyotlar o'quv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Malakaviy va pedagogik amaliyotlar talabalarni professional faoliyatga tayyorlashda, ularning bilim va ko'nikmalarini real ish sharoitlarida qo'llashda, shuningdek, pedagogik va texnologik jarayonlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Malakaviy amaliyotlarning mazmuni

Malakaviy amaliyotlar, asosan, talabalar o'rganayotgan soha bo'yicha amaliy tajriba orttirishlari uchun tashkil etiladi. Texnologik ta'lim yo'nalishida malakaviy amaliyotlar talabalar uchun texnologik jarayonlarni, qurilmalar va uskunalar bilan ishlashni o'rgatish, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida ishlashga tayyorlashga qaratilgan. Bu amaliyotlar talabalarni texnologik yechimlar yaratish,

ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish va texnologik muammolarni hal qilishda mustahkamlash uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalar bilan ta'minlaydi.

Malakaviy amaliyotlarning asosiy vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Talabalar o'zlarining nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llash.
2. O'quvchilarga texnologik jarayonlarni boshqarish va ishlab chiqarish muammolarini hal qilishda tajriba orttirish imkoniyatini yaratish.
3. Talabalar o'z faoliyatini samarali tashkil etish va mahsulot yaratishda muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.
4. Ishlab chiqarish sharoitida talabalarni texnologik jarayonlarning barcha bosqichlarida ishtirok etish uchun tayyorlash.

Malakaviy amaliyotlar davomida talabalar ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishga, yangi texnologiyalarni ishlab chiqishga va ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni hal qilishga imkoniyat yaratishadi.

Pedagogik amaliyotlarning mazmuni

Pedagogik amaliyot esa talabalarni ta'lim jarayonida o'qituvchi sifatida faoliyat yuritishga tayyorlash uchun zarurdir. Texnologik ta'lim yo'nalishidagi pedagogik amaliyotlar talabalar uchun texnik fanlar va pedagogika asoslarini birlashtirishga yordam beradi. Pedagogik amaliyot davomida talabalar o'qituvchi sifatida dars berish, o'quvchilarni nazariy va amaliy bilimlar bilan ta'minlash, shuningdek, pedagogik yondashuvlarni qo'llashni o'rganadilar.

Pedagogik amaliyotning asosiy maqsadlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. O'quvchilarga dars berish jarayonida nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash.
2. Pedagogik metodlarni, texnologiyalarni va o'quv jarayonini boshqarish usullarini o'rganish.
3. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olgan holda turli o'qitish usullarini qo'llash.

4. Pedagogik amaliyotlar davomida talabalar pedagogik yondashuvlarni qo'llashni o'rganadilar va o'zaro faoliyat ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu amaliyotlar talabalarni o'qituvchilik faoliyatiga tayyorlashda, o'quv jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

Malakaviy va pedagogik amaliyotlarning o'zaro bog'liqligi

1. Innovatsion ta'lim metodlaridan biri bu — raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanishdir. Talabalarning malakaviy va pedagogik amaliyotlarida raqamli platformalar, interaktiv vositalar va o'quv dasturlari qo'llanishi talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda katta ahamiyatga ega. Google Classroom, Zoom, Moodle kabi onlayn platformalar yordamida talabalar o'z bilimlarini sinovdan o'tkazish, darslarni masofaviy o'tish va onlayn testlar orqali o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, interaktiv doskalar, PowerPoint, Canva, Kahoot kabi vositalar yordamida ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish mumkin.

2. STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) metodologiyasi orqali o'quvchilar nafaqat texnik bilimlarga ega bo'ladilar, balki ijodiy va tasavvurni rivojlantiradigan fanlararo yondashuvlarni o'rganadilar. Talabalar amaliyot jarayonida muammoli vaziyatlarni hal qilishda, ilmiy tajriba o'tkazishda va loyiha asosida ishlashda STEAM yondashuvidan samarali foydalanadilar. Masalan, fizika yoki informatika darslarida Arduino, 3D modellashtirish yoki robototexnika texnologiyalarini qo'llash orqali talabalar amaliy bilimlarni o'zlashtiradilar.

3. Gamifikatsiya — ta'lim jarayonini o'yin asosida tashkil etish orqali talabalar motivatsiyasini oshiradi. O'quv jarayoniga o'yin elementlarini kiritish, masalan, testlar, vazifalar va turnirlar o'tkazish talabalarni yanada faol ishtirok etishga undaydi. Talabalar o'z bilimlarini baholash, ball yig'ish, reytingda yuqori o'rinlarni egallash orqali o'rganish jarayoniga qiziqish bilan yondashadilar. Bu, ayniqsa, texnologik ta'lim sohasida zamonaviy pedagogik vositalarni qo'llashda samarali bo'ladi.

4. Virtual (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalarining qo'llanilishi talabalarga murakkab va abstrakt fanlarni tushunishda katta yordam beradi. Masalan, fizika yoki kimyo kabi fanlarda laboratoriya tajribalari virtual ravishda o'tkazilishi mumkin, bu esa talabalar uchun xavfsiz va samarali tajriba o'tkazish imkonini yaratadi. AR va VR texnologiyalari yordamida talabalar o'qitilayotgan mavzuni vizual tarzda ko'rishlari va o'rganishlarini chuqurlashtiradilar.

5. Innovatsion yondashuvlar talabalar uchun nafaqat darslarda, balki pedagogik amaliyot davomida o'z-o'zini baholash va refleksiya qilishni ham muhim qiladi. Talabalar amaliyot jarayonida o'z faoliyatlarini baholash va kuzatish, hamda o'qituvchilardan fikr olish orqali o'z ko'nikmalarini rivojlantiradilar. O'z-o'zini baholash jarayoni, shuningdek, talabaga pedagogik faoliyatda yuzaga kelgan muammolarni tahlil qilish va ular ustida ishlash imkoniyatini yaratadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak texnologik ta'lim yo'nalishi talabalari uchun malakaviy va pedagogik amaliyotlar ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorgarlik ko'rishda muhim bosqich hisoblanadi. An'anaviy yondashuvlar zamonaviy ta'lim talablariga to'liq javob bera olmaganligi sababli, amaliyot jarayonini innovatsion metodlar asosida tashkil etish zarurdir. Raqamli texnologiyalar, STEAM metodologiyasi, gamifikatsiya, virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalarini qo'llash, shuningdek, mentorlik va o'zaro o'rgatish (peer-learning) yondashuvlari orqali talabalar nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalarga aylantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Innovatsion yondashuvlar nafaqat pedagogik jarayonni samarali qiladi, balki talabalar faoliyatini mustaqil, mas'uliyatli, kreativ va raqamli savodli mutaxassislar sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, amaliyot jarayonining shaffof,

baholanuvchi va tahlilga ochiq bo'lishi talabalarni o'z ustida ishlashga, tanqidiy fikrlashga va kasbiy o'sishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020-yil 26-yanvarda imzolangan "Ta'lim tizimini rivojlantirishning 2021–2026 yillarga mo'ljallangan Davlat dasturi".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi PQ-5061-sonli qarori "Yangi O'zbekistonning zamonaviy ta'lim modelini shakllantirish to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-apreldagi "Ta'lim tizimida sifatni ta'minlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi (2022). "Ta'limda amaliyotlarni tashkil etish metodlari". Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
5. Allamurodov A.A. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda "TECHNOLOGY CRAFTS" web-sayt texnologiyasi va undan foydalanish metodikasi. Xalqaro ilmiy va amaliy konferensiya materiallari to'plami. -Termiz. 30.04.2022. - B.666-669.
6. Qodirov B.E. Elektron axborot ta'lim muhitida o'quvchilarning hunarmandchilikka oid tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi: Dis. ... p.f.f.d. (PhD) – Termiz: 2021. – 142 b.
7. Tolmacheva D. S. (2015). "Amaliyotlarni tashkil etish va boshqarish: ta'lim metodlari va amaliyot shakllari". Moskva: Innovatsion ta'lim nashriyoti.

BOLALANING RAQAMLI TA'LIM VOSITALARIDA 21-ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION UASULLARI

Yo'ldosheva Hosiyat Madat qizi

SVPMO o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning raqamli ta'lim muhitida maxsus kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondoshuvlar yoritilgan. Raqamli texnologiyalar asosida shaxsiylashtirilgan ta'lim, STEAM yondoshuvi, gamifikatsiya, VR/AR texnologiyalari va axborot madaniyatini shakllantirishga oid tajriba va takliflar ilmiy asosda tahlil etilgan. Ushbu maqola ta'lim jarayonida raqamli kompetensiyalarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, innovatsion yondoshuv, maxsus kompetensiyalar, raqamli savodxonlik, STEAM, VR, gamifikatsiya.

Аннотация: В данной статье освещаются инновационные подходы, направленные на развитие специальных компетенций учащихся в цифровой образовательной среде. Научно проанализированы опыт и предложения по персонализированному обучению на основе цифровых технологий, подходу Steam, геймификации, технологиям VR/AR и формированию информационной культуры. Эта статья служит для углубления цифровых компетенций в образовательном процессе.

Ключевые слова: цифровое образование, инновационный подход, специализированные компетенции, цифровая грамотность, Steam, VR, геймификация.

Annotation: This article covers innovative approaches aimed at developing students' special competencies in the digital education environment. Experience and suggestions on personalized education, STEAM approach, gamification, VR/AR technologies and Information Culture formation based on digital technologies have been scientifically analyzed. This article serves to deepen digital competencies in the educational process.

Keywords: digital education, innovative approach, special competencies, digital literacy, STEAM, VR, gamification.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimining raqamlashtirilishi global tendensiyaga aylanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'limga integratsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **“Raqamli O'zbekiston — 2030”** dasturi, shuningdek, Prezident qarorlarida belgilangan vazifalar aynan raqamli ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etishni nazarda tutadi.

Raqamli ta'lim muhiti — bu o'quvchilarga mustaqil fikrlash, axborot bilan ishlash, muammoni tahlil qilish, yechim topish, loyihalash kabi **maxsus kompetensiyalarni rivojlantirish** uchun keng imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga, an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, raqamli muhit o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Ushbu maqolada aynan raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish tizimini takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review)

O'zbekiston ta'lim tizimida raqamli ta'limni joriy etishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borishganlar. Tadqiqot muammosi sohasida mamlakatimiz olimlaridan A.A.Allamurodov, A. X.Xusanov, R. B. Abdullayev, N. M. Toshpulatov, M. A. Qodirov, S. S. Karimov va Z. M. Nazarov kabilar ilmiy izlanishlar olib borgan.

“Raqamli texnologiya”, “texnologiya” “elektron mobil ilova”va “axborat kommunikatsiyalari” kabi tushunchalarning mazmun-mohiyatini tadqiq qilish, shakllantirish, rivojlantirish hamda tashxislash masalalari bo'yicha mamlakatimiz olimlari: N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qo'ysinov, R.X.Fayzullaev, K.T.Umataliyeva, N.Sh.Turdimov, L.R.Zaripov, MDH va xorijiy mamlakatlar olimlari: E.F.Zeer, I.A.Zimnyaya, N.V.Kuzmina, A.K.Markova, O.N.Yarigin, C.R.Berger, D. Pepper, J.Pavelka va boshqalar tadqiqotlar olib borgan.

Ta'lim-tarbiya jarayonida axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik-psixologik asoslari, ta'limiy dasturlarni qo'llash nazariyasi, metodikasi va amaliyoti A.A.Abduqodirov, O.A.Abduquddusov, U.Sh.Begimqulov, D.N.Mamatov, A.R.Jo'rayev, Q.T.Olimov, N.I.Taylaqov, O.X.To'raqulov, F.S.To'rabekov, J.A.Xamidov, xorijiy mamlakatlar olimlaridan N.F.Talizina, G.Selveyn, B.Bloom, T.Dora va boshqalarning ilmiy tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan.

Asosiy tahlil: Maxsus kompetensiyalar va raqamli muhit

Zamonaviy raqamli ta'lim muhiti o'quvchilarning nafaqat akademik bilimlarini, balki ularning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydigan maxsus kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. An'anaviy ta'lim tizimidan farqli o'laroq, raqamli muhitda o'quvchilar interaktiv vositalar, sun'iy intellekt imkoniyatlari, o'yinlashtirish mexanizmlari va virtual haqiqat texnologiyalari orqali faol ishtirokchi sifatida ta'lim jarayoniga jalb qilinadilar. Bu holat ularda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, raqamli vositalardan ongli foydalanish, axborotni tahlil qilish va ishlab chiqish kabi dolzarb kompetensiyalarni shakllantiradi.

Birinchidan, ta'limga innovatsion yondoshuv sifatida keng qo'llanilayotgan STEAM modeli – ya'ni, fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani uyg'unlashtirgan ta'lim yondoshuvi o'quvchilarni murakkab fikrlashga, tizimli tahlilga va amaliyotda qo'llashga yo'naltiradi. Bu metod o'quvchilarning faqat nazariy bilim emas, balki real hayotga yaqin loyihalar orqali bilimni amaliyot bilan bog'lash ko'nikmasini shakllantiradi. Masalan, raqamli texnologiyalar yordamida elektron qurilmalar yasash, dasturlash, 3D modellashtirish kabi topshiriqlar STEAM doirasida o'rgatiladi.

Ikkinchidan, sun'iy intellekt asosida ishlovchi personalizatsiyalangan o'quv platformalari (Khan Academy, Coursera, Moodle) o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olib, ularning bilim darajasi, qiziqishlari va rivojlanish sur'atiga qarab moslashtirilgan ta'lim yo'nalishini taklif etadi. Bunday platformalar

orqali har bir o'quvchi mustaqil ravishda bilim olishi, o'zini baholashi, kamchiliklarini ko'rib chiqishi va to'g'rilashi mumkin bo'ladi. Bu esa ularning mustaqilligi va o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyalarini kuchaytiradi.

Uchinchidan, raqamli ta'limda gamifikatsiya – ya'ni o'quv jarayoniga o'yin elementlarini kiritish orqali motivatsiyani oshirish usuli ham keng qo'llanmoqda. Bu metod o'quvchilarda musobaqalashish, ishtirokchilik, natijaga erishish, mukofot olish kabi psixologik omillarni ishga solgan holda, ularni bilim olish jarayonida faol bo'lishga undaydi. Masalan, Classcraft, Kahoot, Quizizz kabi platformalar orqali o'quvchilar test sinovlarini o'yin tarzida bajaradilar, reyting tizimida qatnashadilar va shaxsiy muvaffaqiyatlarini raqamli belgilar orqali kuzatib boradilar.

Shuningdek, virtual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalarining o'quv jarayonida qo'llanilishi murakkab tushunchalarni vizual va interaktiv usulda tushuntirish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, tabiiy fanlar, tarix, geografiya kabi tasavvurga tayanadigan fanlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, biologiya fanida inson organizmining 3D modeli orqali ichki a'zolari virtual ko'rish, tarix darslarida esa tarixiy obidalarni VR texnologiyasi yordamida "sayr qilish" o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim jihat shundaki, raqamli muhitda o'quvchilar o'zaro hamkorlikda ishlashga, guruhlarda loyihalar yaratishga, o'z fikrini ochiq ifodalashga va jamoada mas'uliyatni bo'lishishga o'rganadilar. Bu jarayon Google Docs, Miro, Padlet kabi platformalarda raqamli hamkorlik vositalari orqali tashkil etiladi. O'quvchilar birgalikda raqamli prezentatsiyalar tayyorlaydilar, infografikalar yaratadilar, muammoli vaziyatlar yechimini taklif qiladilar va o'zaro fikr almashadilar. Bunday faoliyatlar esa kommunikativ kompetensiyalar, liderlik va jamoaviy ishlash malakalarini rivojlantiradi.

Raqamli ta'limning yana bir zarur elementi bu – raqamli savodxonlik va axborot madaniyati hisoblanadi. Har bir o'quvchi zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan

ishlashni bilishi bilan birga, ularni xavfsiz, axloqiy va maqsadli foydalanish madaniyatini ham egallashi zarur. Bu yerda mediasavodxonlik, mualliflik huquqlariga rioya qilish, feyk axborotlarni ajrata olish, onlayn etik qoidalarga amal qilish kabi kompetensiyalar alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa, bugungi kunda kiberxavfsizlik va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish kabi masalalar global darajada dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Rivojlantirishning innovatsion yondoshuvi

Bugungi kunda ta’lim tizimida chuqur islohotlar olib borilayotgani raqamli texnologiyalar asosida bilim berish sifatini tubdan oshirish zarurligini ko‘rsatmoqda. O‘quvchilarning raqamli muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lgan maxsus kompetensiyalarni shakllantirish, avvalo, ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni integratsiyalash orqali amalga oshiriladi. Bu yondoshuvlar nafaqat ta’limning mazmunini yangilaydi, balki metod va vositalarini ham zamonaviylashtiradi.

Rivojlantirishning eng asosiy innovatsion yondoshuvlaridan biri bu — **STEAM modelidir**. U fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san’at (Art) va matematika (Mathematics)ni integratsiyalangan holda o‘qitishga asoslanadi. Bunday yondashuv o‘quvchilarda tizimli fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ilmiy-ijodiy faoliyat bilan shug‘ullanish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, real loyihalar asosida o‘qitish orqali ular mustaqil qaror qabul qilish, tajriba o‘tkazish, muhandislik yechimlarini taklif etish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar.

Shuningdek, **shaxsiylashtirilgan ta’lim** (personalized learning) raqamli muhitda innovatsion rivojlantirish yondoshuvining asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Har bir o‘quvchining individual qobiliyati, ehtiyojlari, o‘rganish sur’ati inobatga olingan holda sun’iy intellekt asosidagi adaptiv platformalar yordamida ta’lim mazmuni moslashtiriladi. Bu o‘z-o‘zini o‘rganish, o‘z-o‘zini baholash, tanqidiy fikrlash va mustaqillik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Gamifikatsiya, ya'ni ta'lim jarayoniga o'yin elementlarini kiritish orqali o'quvchilarda ishtirokchanlik, motivatsiya, qiziqish uyg'otiladi. Bu yondashuv raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasini mustahkamlaydi, ayniqsa interaktiv testlar, turnirlar, ballar va reytinglar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchida bilim olishga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Bundan tashqari, **virtual (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalarini** ta'limga integratsiya qilish orqali murakkab bilimlarni vizual va interaktiv tarzda o'zlashtirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, ularni faol ishtirokchi sifatida o'qitish jarayoniga jalb etadi. Ayniqsa, tabiiy fanlar va tarix kabi yo'nalishlarda ushbu texnologiyalar mavzularni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Innovatsion yondashuvlar doirasida yana bir muhim jihat bu — **hamkorlikda o'rganish va loyiha asosida ishlashni** yo'lga qo'yishdir. Raqamli muhitda o'quvchilar onlayn platformalar (Google Docs, Padlet, Miro) orqali birgalikda ishlashni, jamoada muhokama qilishni, fikr almashishni va yechim ishlab chiqishni o'rganadilar. Bu ularning kommunikatsion, liderlik, muammolarni tahlil qilish, va jamoada ishlash kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Shunday qilib, raqamli ta'lim muhiti o'quvchining fikrlash darajasini chuqurlashtiradi, mustaqil o'rganish malakasini shakllantiradi, jamiyatda faol ishtirok etishga undaydi va uni XXI-asrning raqobatbardosh fuqarosiga aylantiradi. Innovatsion metodlar va texnologiyalar orqali tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchining har tomonlama – intellektual, texnologik va axloqiy jihatdan rivojlanishini ta'minlaydi.

Xulosa

Raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Innovatsion yondoshuvlar – jumladan, STEAM modeli, gamifikatsiya, personalizatsiyalangan

o'qitish, VR/AR texnologiyalaridan foydalanish, hamkorlikka asoslangan loyiha ishlari va raqamli savodxonlikni shakllantirish orqali o'quvchilar nafaqat texnologik vositalardan samarali foydalanishni, balki mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv, axborot bilan ishlash va jamoada faoliyat yuritish kabi dolzarb ko'nikmalarni egallaydilar.

Bugungi kunda maktab ta'limida bu kompetensiyalarni shakllantirish faqat bilim berish bilan emas, balki o'quvchini faol, ijodiy va mas'uliyatli ishtirokchi sifatida tayyorlash bilan bog'liq. Shuning uchun ham innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga izchil integratsiya qilish, raqamli muhitni pedagogik maqsadlarga muvofiq tashkil etish va o'qituvchilarning zamonaviy metodlardan samarali foydalanish ko'nikmasini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Umuman olganda, o'quvchilarning raqamli ta'lim muhitida maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni kelajak kasblari va global axborot jamiyati sharoitlariga tayyorlashda muhim poydevor vazifasini bajaradi. Shu boisdan bu yo'nalishda tizimli ishlarni davom ettirish, yangi texnologiyalarni ta'limga joriy etish va ilg'or tajribalarni ommalashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni, 2020 yil.
3. Azizxo'jayev A.A. Ta'limda raqamli texnologiyalar, Toshkent: Fan, 2022.
4. UNESCO (2021). Digital Learning Competency Framework.
5. J. Kurbonov, S. Allayorova. Zamonaviy darsda raqamli vositalardan foydalanish, 2023.
6. Qo'ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy–pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari: Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik (DSc) diss. – Toshkent, 2019. – 200 b.

7. Qodirov B.E. Um umiy o'rta ta'lim maktablarida to'garak ishlarini takomillashtirish. Mehnat va kasb ta'limi bakalavriat yo'nalishlarida texnik fanlarni o'qitishning dolzarb muammolari mavzusidagi Respublika ilmiy–texnik anjumani materiali. – Namangan, 2019. – B. 266-269.
8. Qodirov B.E. Texnologiya ta'lim praktikumi fanini o'qitishda innovatsion–pedagogik texnologiyalardan foydalanish // Ta'lim va texnologiya 3–qism Respublika ilmiy–amaliy anjumani materiallari. – Termiz, 2018. B. 365–369.
9. Shomirzaev M.X. Milliy hunarmandchilikning shakllanishi va spektral–variativ rivojlanishida fanlar integratsiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2020. – 164 b.
10. Usmonova S.B. va boshqalar. “Ta’limda internet texnologiyalari” moduli bo’yicha O’UM. – Toshkent, 2016. – 131 b.

**O‘QUVCHILARNING TEXNOLOGIYA DARS MASHG‘ULOTLARIDA
INNOVATSION VOSITALARDAN FOYDALANISH ORQALI
O‘QUVCHILARNING KASBIY QIZIQISHLARINI SHAKLLANTIRISH**

Shog‘darov Navro‘zbek Odilovich

Termiz davlat pedagogika instituti

O‘quv-uslubiy boshqarma uslubchisi

navruzbekshogdarov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada texnologiya fanining dars mashg‘ulotlarida innovatsion vositalardan foydalanish orqali o‘quvchilarda kasbiy qiziqishlarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Bugungi kunda ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish nafaqat bilim sifatini oshiradi, balki o‘quvchilarning ijtimoiy-faol pozitsiyasini, ijodiy fikrlashini va kasb tanlashga bo‘lgan ongli yondashuvini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv usullar, raqamli platformalar va amaliy mashg‘ulotlar

orqali o'quvchilarda texnik ijodkorlik va kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish usullari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Texnologiya darsi, innovatsion vositalar, kasbiy qiziqish, raqamli ta'lim, amaliy mashg'ulotlar, texnik ijodkorlik, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы формирования профессиональных интересов учащихся через использование инновационных средств на уроках технологии. Внедрение современных технологий в образовательный процесс способствует не только повышению качества знаний, но и развитию активной жизненной позиции, творческого мышления и осознанного выбора профессии среди учащихся. В статье анализируются методы развития технического творчества и профессиональных навыков с помощью инновационных педагогических технологий, интерактивных методов, цифровых платформ и практических занятий.

Ключевые слова: уроки технологии, инновационные средства, профессиональный интерес, цифровое образование, практические занятия, техническое творчество, педагогические технологии.

Annotation: This article explores the development of students' professional interests through the use of innovative tools in technology lessons. The integration of modern technologies into the educational process not only enhances the quality of knowledge but also fosters students' active participation, creative thinking, and conscious career choice. The article analyzes methods for developing technical creativity and professional skills through innovative pedagogical technologies, interactive methods, digital platforms, and hands-on activities.

Keywords: technology lessons, innovative tools, professional interest, digital education, practical activities, technical creativity, pedagogical technologies.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarga nafaqat umumiy bilim, balki ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlovchi ko'nikmalarni ham beradi. Texnologiya fanining o'zni ayniqsa katta, chunki bu fan o'quvchilarni amaliy ishlarni bajarishga, ijodiy fikrlashga va yangi texnologiyalarga moslashishga o'rgatadi. O'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish texnologiya fanining eng muhim maqsadlaridan biridir. Shuning uchun, texnologiya darslari orqali o'quvchilarning turli sohalarga qiziqishini uyg'otish, ularni kelajakdagi kasblariga tayyorlashning samarali usullari muhimdir.

Kasbiy qiziqishning shakllanishi o'quvchilarning mehnatga bo'lgan munosabatini belgilaydi, ularning kelajak kasb tanloviga ta'sir ko'rsatadi va natijada jamiyat uchun yetuk va malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shu bois, maktab davrida kasbiy yo'naltirishni tizimli va ilmiy asosda tashkil etish zarur. Shu maqsadda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumatining qator qaror va farmonlarida kasbiy ta'lim va kasb tanlash jarayonini rivojlantirish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "Kasb-hunar ta'limi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4487-sonli qarori[2] hamda 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim tizimida kasbiy yo'naltirish ishlarini takomillashtirish to'g'risida"gi qarorida maktab o'quvchilarining kasbiy qiziqishini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha strategik yo'nalishlar belgilangan.[3]

Texnologiya darslarida innovatsion yondashuv asosida kasbiy qiziqishlarni rivojlantirishning muhim asoslari.

Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy, innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan dars mashg'ulotlari o'quvchilarning kasbiy qiziqishini kuchaytirish, ularni amaliy faoliyatga jalb etish va shaxsiy salohiyatlarini ro'yobga chiqarishning samarali yo'lidir. Quyidagi dars namunasi 8-sinf texnologiya fani uchun ishlab chiqilgan bo'lib, unda STEAM yondashuvi, raqamli texnologiyalar, loyihaviy va jamoaviy ishlar, hamda gamifikatsiya elementlari uyg'unlashtirilgan.

Mavzu: Uy-joy qurilishi: Loyiha yaratish va raqamli modellashtirish

Dars maqsadi — o‘quvchilarga qurilish elementlari haqida tushuncha berish, amaliy loyiha asosida mustaqil fikrlash, loyihalash, modellashtirish, iqtisodiy tahlil va kasbiy tanlovga yo‘naltirish. Dars jarayonida quyidagi vositalar va usullar qo‘llaniladi:

Amaliy topshiriq: "Men arxitektor" loyihasi

O‘quvchilar 3–4 kishilik guruhlariga bo‘linadi va quyidagi topshiriqni bajaradilar:

O‘z uylarining 2D/3D loyihasini raqamli platformada yaratish (masalan: FloorPlanner).

Qurilish materiallarini tanlash, hajm va narx hisobini tuzish (smetani yozish).

Dizayn va funksionallikka e‘tibor qaratib, taqdimot tayyorlash (Canva yoki PowerPoint).

Loyiha himoyasi: har bir guruh 3-5 daqiqa ichida o‘z ishi haqida gapiradi.

Bu topshiriq o‘quvchilarni dizayn, arxitektura, muhandislik, iqtisodiyot va axborot texnologiyalariga jalb etadi, shuningdek kasbiy qiziqishlarini uyg‘otadi. O‘qituvchi guruh ishini kuzatib, kerakli metodik ko‘rsatmalar berib boradi.

Dars yakunida o‘quvchilardan og‘zaki yoki yozma tarzda refleksiya olinadi: “Bugun men nimalarni o‘rgandim?”, “Menga eng yoqqan bosqich qaysi?”, “Bu loyiha menga kasb tanlashda qanday yordam berdi?” singari savollar orqali o‘quvchilarning o‘zini anglash ko‘nikmalari mustahkamlanadi.

Amaliy mashg‘ulotlar va loyihalar texnologiya darslarida o‘quvchilarning kasbiy qiziqishini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilarga real hayotda uchraydigan vaziyatlarni yaratish, masalan, 3D model yaratish, dasturlash, robototexnika va boshqa amaliy ishlarni o‘rgatish orqali, o‘quvchilar o‘zlarining kasbiy yo‘nalishlarini aniqlay boshlaydilar. Shuningdek, interaktiv ta'lim texnologiyalaridan, masalan, kengaytirilgan va virtual realitiyalardan (VR va AR) foydalanish, o‘quvchilarning tajribasini boyitadi va ularni texnologiyalarga yanada ko‘proq qiziqtiradi.

Bundan tashqari, o‘quvchilarga haqiqiy ish muhitini ko‘rsatish, sanoat korxonalariga ekskursiyalar va karyera kunlarini o‘tkazish orqali, o‘quvchilarni

kasbiy yoʻnalishlar bilan tanishtirish va oʻzlarining qiziqishlarini shakllantirish mumkin. Bu jarayon oʻquvchilarga oʻz kelajakdagi kasblari haqida toʻliqroq tasavvur hosil qilish imkonini beradi.

Oʻqituvchilar ham oʻquvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishda katta rol oʻynaydi. Oʻqituvchilarning oʻz sohasidagi tajribalari, innovatsion metodlarni qoʻllash va oʻquvchilarga ilhom berishlari kasbiy qiziqishlarni yanada kuchaytiradi. Oʻqituvchilar oʻzlarining ishlarini sevsalar, bu oʻquvchilarga ham ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Biroq, texnologiya darslarida kasbiy qiziqishlarni rivojlantirishda bir qator muammolar ham mavjud. Maktablarda texnik vositalarning yetishmasligi, oʻqituvchilarning raqamli koʻnikmalarining pastligi va oʻquvchilarning kasbiy yoʻnalishlarini aniqlashdagi qiyinchiliklar bu jarayonni qiyinlashtirishi mumkin. Bunday muammolarni hal qilish uchun texnologik infratuzilmani yaxshilash, oʻqituvchilarning malakasini oshirish va oʻquvchilarga kengroq kasbiy tanlov imkoniyatlarini yaratish kerak. Oʻquvchilarning kelajakdagi kasbiy qiziqishlarini aniqlashda baʼzida qiyinchiliklar yuzaga keladi. Shuning uchun oʻquvchilarga turli sohalar haqida kengroq maʼlumot berish, ularga kasbiy yoʻnalishlarini tanlashda yordam berish zarur.

Xulosa

Texnologiya darslarida oʻquvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish muhim vazifalardan biridir. Zamonaviy texnologiyalarni oʻquvchilarga tanishtirish, amaliy mashgʻulotlar, interaktiv taʼlim texnologiyalaridan foydalanish va ustozlarning motivatsion roli orqali oʻquvchilarning kasbiy qiziqishlarini shakllantirish mumkin. Biroq, bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun zarur texnik vositalar va malakali oʻqituvchilarni taʼminlash kerak. Oʻquvchilarga turli kasblar haqida bilim berish, ularga kelajakdagi faoliyatlariga yoʻnaltirish, texnologiya darslarida yangi imkoniyatlar yaratish, oʻquvchilarning kelajakdagi kasbiy yoʻllarini shakllantirishga yordam beradi.

Umuman olganda, texnologiya darslarida kasbiy qiziqishlarni rivojlantirish o'quvchilarning kelajakdagi kasblariga tayyorlanishida muhim ahamiyatga ega. Texnologiya fanining nafaqat nazariy, balki amaliy jihatlar ham o'quvchilarga turli kasb sohalarini kashf qilishda va o'zlarining qiziqishlariga mos kasbni tanlashda yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirish" to'g'risidagi farmoni. (2020). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy sayti. <https://www.president.uz/>
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. (2021). Ta'lim islohotlari strategiyasi va rivojlantirish chora-tadbirlari. Toshkent: O'zbekiston Ta'lim Vazirligi.
3. Allamurodov A.A. Sinf dan tashqari mashg'ulotlarda "TECHNOLOGY CRAFTS" web-sayt texnologiyasi va undan foydalanish metodikasi. Xalqaro ilmiy va amaliy konferensiya materiallari to'plami. -Termiz. 30.04.2022. - B.666-669.
4. Fozilov, A. (2021). Umumta'lim maktablari va kasbiy yo'naltirishdagi yangi yondashuvlar. O'quvchilarning kasbiy tayyorgarligi, 5(1), 34-40.
5. Ibragimov, R., & Ismoilov, F. (2022). O'quvchilarning kasbiy qiziqishlari va ta'lim tizimida innovatsiyalar. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi: muammolar va istiqbollari. Toshkent: O'zbekiston Noshir.
6. Jalilov, D. (2020). O'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish: teoriya va amaliyot. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.
7. Jonson, R., & Smit, M. (2019). Maktablarda kasbiy yo'naltirish va maslahatchilik. Kembrij Universiteti nashriyoti.
8. Karimov, I.A. (2019). Ta'lim tizimini rivojlantirish va yangi avlodni tayyorlash. Tashkent: O'zbekiston Noshirligi.
9. Mahmudov, S. (2018). Innovatsion texnologiyalar ta'limda. Tashkent: Texnika Universiteti nashriyoti.

- 10.Qodirov B.E. Elektron axborot ta'lim muhitida o'quvchilarning hunarmandchilikka oid tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi: Dis. ... p.f.f.d. (PhD) – Termiz: 2021. – 142 b.
- 11.Sattorov, Sh., & Karimov, B. (2018). Kasbiy ta'limni rivojlantirish va kasbiy yo'naltirish tizimida zamonaviy yondashuvlar. O'zbekiston ta'lim va innovatsiyalar jurnali, 28(4), 90-98.
- 12.Shohrukhova, N. (2021). Kasbiy qiziqishlarni rivojlantirishning psixologik aspektlari. Toshkent: Psixologiya va Ta'lim ilmiy-nashriyot markazi.
- 13.Shomurodov, A. (2019). O'quvchilarning kasbiy yo'naltirishini samarali amalga oshirishda metodik yondashuvlar. Ta'lim tizimida kasbiy tayyorgarlik, 22(6), 78-85.

MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY MASALA VA MISOLLARNI O'RGATISH METODLARI

Narmatova Gulnora Tojiyevna Surxondaryo
viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha
boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarni mantiqiy tafakkurlarini shakllantirishning asosiy vazifasi – kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni hozirgi zamon talabi darajasiga chiqqan mantiqiy tafakkurni o'stirish, har bir sinf darsliklarida bu kabi misol va masalarning berishi va o'rgatish metodlari haqida.

Kalit so'zlar: mantiqiy tafakkur, boshlang'ich ta'lim, darslik, metod, tafakkur, fikrlash, dars, mantiqiy masala.

Hozirgi boshlang'ich sinf matematika darsliklarida mantiqiy tafakkurni o'stirishga doir misol va masalalarning berilishi:

2021-yilda L.O'rinboyeva va boshqalar muallifligida nashr qilingan 1-sinflar matematika darsligida mantiqiy tafakkurni o'stirishga doir misollar quydagicha

shartli belgi asosida kiritilgan.

— aqlni charxlaymiz

1- sinf matematika darsligida mantiqiy tafakkurni o'zlashtirishga doir misollardan namunalar.

Qaysi biri og'irroq?

4 Topamiz: eng uzun emas, qizil emas.

3-misolni yechishda idish ichidagi sharbatning qanchaligiga e'tibor beriladi. Bu misolda ko'rinib turibdiki uchinchi idishdagi sharbat ko'p. Demak, uchinchi idish og'irroq. 4- misolda esa , eng uzun emas ,qizil emas qalamni topish berilgan. Bu rasmdan ko'rinib turibdiki eng uzun qalam yashil, bizga eng uzun emas deyilganligi uchun yashil qalam

emas, eng kaltasi qizil qalam, lekin qizilmas yeyilgani uchun qizil qalamni ham ololmaymiz. Demak , eng uzun emas, qizil emas qalam qora qalam.

2021-yilda L.O'rinboyeva va boshqalar muallifligida nashr qilingan 2-sinflar

matematika darsligida mantiqiy tafakkurni o'zlashtirishga doir misollar quydagicha

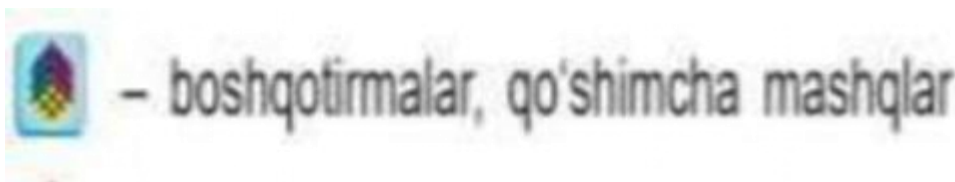
shartli belgi asosida kiritilgan.

2- sinf matematika darsligida mantiqiy tafakkurni o'zlashtirishga doir misollardan namunalar:

5-misolda yig'indi sakson chiqishi uchun biz 60ga 20ni, 50ga 30ni qo'shishimiz mumkin. Ayirma 20 chiqishi uchun esa, 60dan 40ni, 40dan 20ni, 30dan 10ni, 50dan 30ni ayirishimiz mumkin.

2019-yilda S. Burxonov va boshqalar muallifligida nashr qilingan 3-sinflar matematika darsligida mantiqiy tafakkurni o'zlashtirishga doir misollar quydagicha

shartli belgi asosida kiritilgan

3- sinf matematika darsligida mantiqiy tafakkurni o'zlashtirishga doir misollardan namunalar:

7. Duradgorda 9 ta yog'och taxta bor edi. U bir nechta taxtaning har birini 5 bo'lakka bo'lib arraladi. Shunda taxtalar soni 33 taga yetdi. Duradgor nechta taxtani bo'laklarga bo'lib arraladi?

6. Sonli rebus.

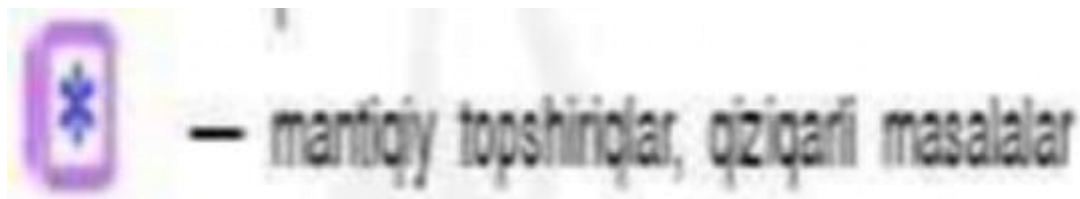
olma = ?

limon = ?

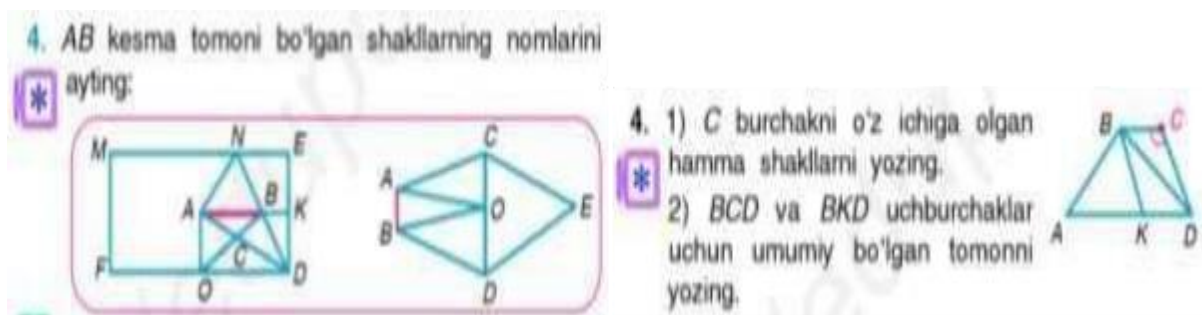
qulupnay = ?

7-masala o'ylab topiladigan misol. 5 karra nechi 33ga yaqin , demak, olti.6ni 5ga ko'paytiramiz 30,30ga qolgan 3ta yog'ochni qo'shamiz 33 chiqadi.Javob oltita taxtani kesgan duradgor.6-misol esa rasimli rebus.3ta limon 30 bo'lsa, bittasi 10ga teng.Limon va olma 30ga teng bo'lsa , limon 10ga tengligidan olma 20ga teng, olma 20ga teng bo'lsa ,70dan 20ni ayirsak 50ga teng, ikkta qulupnay 50ga teng bo'lsa bittasi 25ga teng bo'ladi.Javobi olma-20ga,limon-10ga,qulupnay-25ga teng bo'ladi.

2020-yilda N.U. Bikbayeva muallifligida nashr qilingan 4-sinflar matematika darsligida mantiqiy tafakkurni o'stirishga doir misollar quydagicha shartli belgi asosida kiritilgan

4- sinf matematika darsligida mantiqiy tafakkurni o'stirishga doir misollardan namunalar:

4-misol yechilishi:

1-shakl: 2-shakl:

- 1) ABC ;
- 1) ABO ;
- 2) ABO ;
- 2) $ABOC$;
- 3) ABN ;
- 3) $ABOD$;
- 4) ABD ;
- 4) $ABCD$;
- 5) $ABOD$ 5) $ABCDE$

kabi shakllar hosil bo'lgan.

Bu kabi mantiqiytafakkurni o'stiruvchi masala va misollarni yechishda biz o'quvchilarga qulay va oson bo'lgan metod va usullardan foydalanishimiz kerak. Usullarni tanlashda yechadigan misol yoki masalamizga biz tanlagan metod yo usul mos tushishiga va bu metod va usul orqali bola yechayotgan misol va masalani qay darajada tushinishiga e'tibor berishimiz kerak.

Umumiy o'rta ta'lim milliy o'quv dasturi metodologiyasining asosiy vazifalari sirasida o'zining "men"ligi, intellektual salohiyati, ma'naviyati va dunyoqarashi ustida mustaqil ishlash hamda 21-asr ko'nikmalarini tanqidiy-kreativ fikrlash, ijodkorlik, hamkorlikda ishlash, muammolarga yechim topishni o'quvchilarda

shakllantirish” belgilab berildi.

Quyida mantiqiy tafakkurni rivojlantiruvchi metodlarga to‘xtalamiz:

“Kichik tadqiqotchi” metodi. Bu metod o‘quvchidan kreativ fikrlashni talab qiladi. Yangi bilimlar olish maqsadida o‘quvchi o‘zi masala tuzish va uni hal qilish yo‘llarini izlaydi. O‘qituvchi tomonidan beriladigan ijodiy-amaliy topshiriqlar ham hech qanday yordamsiz yoki namunaga asoslanmagan holda bajariladi. Mazkur metodning ustunligi shundaki, o‘quvchilarning bilish faoliyatini bosqichma-bosqich faollashtirish nazarda tutilgan hamda unda o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga va o‘quv faoliyati tarkibida tadqiqotchilik unsurlari bo‘lishi zarurligiga e’tibor berilgan. O‘qituvchi mavzuni yoritmaydi. Bunda mavzuga oid masala sinfga tashlanadi. Uni o‘quvchilar kichik guruhlarda muhokama qilish jarayonida “tadqiqot” o‘tkazadilar va o‘z xulosalarini chiqaradilar va o‘qituvchi yordamida umumlashtiriladi.

“Qiziqarli suhbat” metodi. Qiziqarli suhbat metodi o‘quvchini o‘ylashga, tafakkur etishga undashi hamda tez, qisqa va qiziqarli bo‘lishi bilan ahamiyatli. Qiziqarli suhbat jarayoni ham o‘qituvchi va o‘quvchining dialogik nutqi shaklidagi savol-javobga asoslanadi. Biroq qiziqarli suhbat o‘qituvchi tomonidan tayyorlangan savollarga o‘quvchi darslikdan yoki boshqa o‘quv materialidan tayyor javobni ololmaydi. Qiziqarli suhbat savollari o‘quvchini tezlikda o‘ylashga, o‘quv mashg‘ulotlari davomida olgan bilimlarini bir qadar amaliy tatbiq etishga undaydi.

“Rayting” metodi. Bu metodning qo‘llanishida barcha g‘oya, fikrlar yozma bayon etiladi. Bu esa o‘z fikr va g‘oyalarini og‘zaki bayon etishga qiynaladigan ba’zi o‘quvchilar uchun qulaylik yaratadi. Yozilgan fikrlar orasida keyinchalik xayolga kelgan fikrlarni yozish uchun bo‘sh joylar ham qoldiriladi. O‘quvchilarga o‘z fikrlarini erkin, mustaqil ifoda etish topshiriladi. G‘oyalar tahlili keyinroq o‘tkaziladi. Bu metoddan foydalanilganda muammoni yechish variantlari imkon qadar ortadi.

“Modellashtirish “ metodi. Model so‘zi lotincha so‘z bo‘lib, o‘lchov, me‘yor, namuna degan ma‘noni anglatadi. Kuzatilayotgan , mantiqiy masala va misolda berilgan ob’ektlarni chuqur va har tomonlama o‘rganish maqsadida tabiatda va

jamiyatda ro'y beradigan jarayonlarning modellari yaratiladi. Buning uchun ob'ektlar hamda ularning xossalari kuzatiladi va ular to'g'risida tushunchalar hosil bo'ladi. Bu tushunchalar oddiy so'zlashuv tilida, turli rasmlar, sxemalar, belgilar, grafiklar orqali ifodalanishi mumkin. Ushbu tushunchalar *model* deb aytiladi. Masalan: tezlikka oid masalalarda mashina, velosepid kabilarni yoki uy haqida masala berilsa uy modelini yasab o'quvchilarga tushuntirishimiz mumkin. "*Raqamli inqilob*" qiziqarli va foydali o'yin xotirani yaxshilash va rivojlantirish... O'yinning mohiyati shundaki, doskaga raqamlarni tartib bilan, birma-bir aks ettiradi so'ng o'chirib tashlaydi. Siz ularni eslab, keyin ko'paytirishingiz kerak. Bunday zanjirlar 4, 5 va hatto 6 ta raqamdan iborat bo'ladi. Vaqt cheklangan.

Xulosa qilib aytganda mantiqiy tafakkurni o'stirish bugungi kunning dolzarb muammosi. Mantiqiy tafakkurni o'stiruvchi misol va masalalar esa ilk maktabga qadam qo'ygan yildanoq o'rgatilyapti va darsliklarimizda ham bu kabi misol va masalalarning kiritilishiga kuchli e'tibor berilyapti.

Foydalangan adabiyotlar

1. N.U. Bikbayeva , "Matematika" 4-sinf darslik, Toshkent-2020
2. S. Burxonov, O'. Xudoyorov, Q. Norqulova , N. Ruzikulova, L. Goibova, "Matematika", 3-sinf darslik, Toshkent-2019
3. L.O'rinboyeva, M.Jumayev, N.Ruzikulova, U.Raxmonov, Sh.Ismailov, N Ismailova, N. Usmanova, "Matematika", 2-sif darslik, Toshkent-2021
4. L.O'rinboyeva, M.Jumayev, N.Ruzikulova, U.Raxmonov, Sh.Ismailov, N Ismailova, N. Usmanova, "Matematika", 1-sif darslik, Toshkent-2021
5. Nabiyev.A, Abdiraimova.X "Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarni mantiqiy tafakkurlarini shakllantirish"

"Муғаллим" Qoraqalpog'iston 2021- yil 2-son

KOMIL INSON TARBIYASIDA KITOBXONLIK MADANIYATINING AHAMIYATI

Raximova Intizor Rustamovna - RANCH texnologiya universiteti
“Pedagogika va aniq fanlar” kafedrası v.b., dotsenti, pedagogika fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Aslida, “Kitob saodat topish uchun o‘qilmaydi,

kitob o‘qishning o‘zi — oliy saodat”dir.

Ma’lumki, O‘zbekiston “Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari” tamoyili asosida ta’lim-tarbiya jarayonida rivojlanishning yangi pillapoyalariga qadam qo‘ydi. Ushbu jarayonda yoshlar hayotida xalqimizning ezgu qadriyatlari va urf-odatları, an’analarini qaror topishiga hamda yoshlarning ma’naviy-axloqiy, intellektual salohiyatini oshirishga e’tibor har qachongidan kuchaydi. Shuningdek, Vatan taqdiriga befarq bo‘lmagan, qalbi va shuurida o‘z xalqiga saodat va muhabbat tuyg‘usi yashaydigan yosh avlodni shakllantirishda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish orqali erishish mumkin. Mamlakatimizda kitobxonlik va mutolaa madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlashning huquqiy asoslarini mustahkamlash maqsadida 2017-2020-yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Hukumatning 5 ta qarori qabul qilingan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-dekabrdağı 781-sonli qaroriga ko‘ra, **“2020-2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturi”** tuzilgan bo‘lib, bu dastur Respublikamizdağı barcha ta’lim muassasalarini qamrab oldi.

Mazkur qarorda:

“Bugungi kunda kitobxonlik madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida quyidagi muammolar mavjud”ligi ko‘rsatiladi:

-kitobxonlikni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini baholash tizimi mavjud emas;

-badiiy, ma'rifiy, ilmiy-ommabop, tarbiyaviy, yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan adabiyotlarni chop etish, ular bilan ta'lim muassasalarini ta'minlash, milliy va jahon adabiyoti namoyandalarining yetuk asarlarini saralash, tarjima qilish ishlari puxta o'ylangan tizim asosida tashkil etilmagan;

-chop etiladigan kitoblarni nashriyotlardan hududlarga arzon narxlarda yetkazish, onlayn buyurtma berish va manzilga yetkazish tizimi sust rivojlangan, shuningdek, aholiga xizmat ko'rsatishda elektron kitob shakllaridan keng foydalanish yaxshi yo'lga qo'yilmagan;

-ta'lim va madaniyat muassasalari uchun kitob xarid qilishga mablag'lar yetarli darajada mavjud bo'lgan manbalar hisobidan jalb etilmayapti, kitob sotishga ixtisoslashgan korxonalar tomonidan ta'lim muassasalari, kutubxonalar va mahallalarda yangi kitoblar taqdimotini o'tkazish, mutolaa madaniyatini oshirish, shu jumladan, ommaviy-axborot vositalari orqali targ'ibot-tashviqot qilishga qaratilgan tadbirlar yetarli emas;

-aholi, ayniqsa, yoshlar orasida badiiy jihatdan yuksak, intellektual saviyani o'rtirishga xizmat qiladigan kitoblarga bo'lgan talab chuqur tahlillar asosida o'rganilmagan;

-kitoblarni chop etish hamda aholiga yetkazib berishni o'z ichiga olgan boshqaruv tizimining, shuningdek, jahon adabiyotining eng sara namunalarini o'zbek tiliga va o'zbek adabiyotining eng yaxshi asarlarini chet tillariga tarjima qilish ishlari tizimli yo'lga qo'yilmagan;

-kitob tarqatish tizimini yanada rivojlantirish va aholining keng qatlamini qamrab olish, kitob mahsulotlarining narxini shakllantirish va sotish bo'yicha aniq mexanizmlar ishlab chiqilmagan;

-mavjud axborot-kutubxona muassasalari aholining keng qatlamlariga xizmat ko'rsatish uchun zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan yetarli darajada ta'minlanmagan;

-chop etilayotgan kitoblarni aholi o'rtasida ommaviy axborot vositalari orqali targ'ib qilish, ta'lim muassasalari, kutubxonalar, mahallalarda kitob mualliflari bilan ijodiy uchrashuvlarni tashkil etish hamda ta'lim muassasalari, ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich ta'limda o'qish madaniyati va mutolaa ko'nikmalarini shakllantirish tizimli yo'lga qo'yilmagan;

yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy, badiiy-estetik talablariga javob beradigan kitoblarni yuksak sifat bilan chop etish, joylarga, ta'lim muassasalariga vaqtida va maqbul narxlarda yetkazish, milliy va jahon adabiyotining eng sara namunalarini tarjima qilish, yoshlarda bolalikdan boshlab kitob, jumladan, elektron kitob o'qish ko'nikmasini shakllantirish, jamiyatda mutolaa madaniyatini yuksaltirishning kompleks chora-tadbirlari ishlab chiqilmagan.

Dastur quyida keltirilgan chora-tadbirlardan iborat 3 ta bosqichda amalga oshirilmoqda:

a) birinchi bosqich (2020-2021-yillar) tashkiliy-huquqiy mexanizmlar yaratishga qaratilgan chora-tadbirlardan iborat:

kitobxonlikni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini baholash tizimini yo'lga qo'yish va boshqalar;

b) ikkinchi bosqich (2022-2023-yillar) kitobxonlikka oid infratuzilmani mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlardan iborat:

kitobxonlik bilan bog'liq mavjud infratuzilmalarni mustahkamlash va yangilarini tizimli ravishda barpo etishni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish;

kitobxonlikni rivojlantirish bo'yicha infratuzilmalarni boshqarish tizimini yaratish;

kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo'yicha asosiy maqsadlar monitoringini olib borish tizimini muntazam ravishda takomillashtirib borish;

v) uchinchi bosqich (2024-2025-yillar) yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirish, ularning madaniy savodxonligi o'sishi hisobiga inson kapitali sifatini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar:

Dasturning asosiy natijalariga erishish, maqsadli parametrlari ko'rsatilgan inson kapitalini yetakchi rivojlangan mamlakatlarda qabul qilingan mezonlarga muvofiq baholash mezonlariga o'tish;

kitob va o'qish madaniyatini oshirish, aholining madaniy barkamolligini rivojlantirish uchun indikatorlarni yaratish.

Natijadorlik esa shundan iborat bo'ladi-ki, aholi, ayniqsa, yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish, ular orasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish, kitobxonlik madaniyatini rivojlangan davlatlar bilan taqqoslanadigan darajaga ko'tarish hamda yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirishga, ularning madaniy savodxonligi o'sishi orqali inson kapitali sifatini yaxshilashga erishiladi;

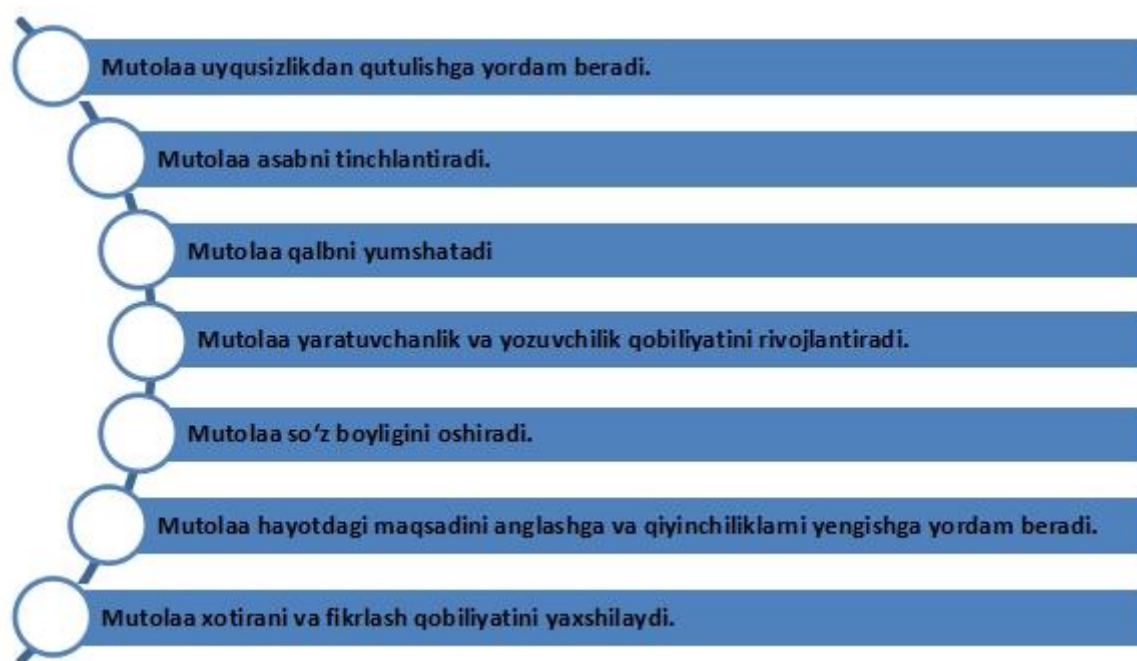
kitobxonlikni ommalashtirish, infratuzilma va o'quv tizimi, kitobxonlik bilan bog'liq muammolarni ilmiy-metodik o'rganish tizimi yaratiladi.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy shunday deydi:

Kitobni	birovdan	qarz	so'raganni
Oqillar	safiga	qo'shmay	qo'ya
U	goh	qo'yindadir,	gohi
Kitob	egasining	mahbubi	misol.
Birov,	kitobingni	berib	tur,
Ablahlar	so'zidek	keladi	malol.

Kitobxonlik aslida buyuk kelajak uchun kafolatdir. Yoshlar bilan kitobxonlikni targ'ib etish jarayonida yurtimizni eng kitobxon mamlakat darajasiga chiqishi yo'lida amalga oshirilishi lozim bo'lgan masalalarga qaratilgan tushuntirish ishlari olib borilishi, milliy asarlar va xorijiy asarlarni taqqoslash va hurmat va e'tibor bilan qarashlari va asarni tugatib sevib o'qishga erishishlariga qiziqtirib kitoblarning qaysi biri yoqqanligi, qaysi jihati bilan ajralib turishi, asar voqealari hamda qahramonlari borasidagi taassurotlari haqida fikrlashib, ular bilan yaqin munosabatni shakllantirish lozim.

Darhaqiqat, biz kattalar, ota-onalar, ziyolilar, olimlar kitobxonlikning ko'plab foydali jihatlaridan boxabar bo'lgan holda mutolla zavqi va ahamiyatini yosh avlodga qo'yidagi tartibda singdira olamiz:

Bugungi kunda aksariyat yurtdoshlarimiz o'zining mo'jazgina kutubxonasiga ega. Yangi g'oya va taklif sifatida shuni ma'lum qilaman-ki, ziyolilar, olimlar, yoshlar, yoki xalqimiz orasidan kitobsevar insonlarning shaxsiy kutubxonalarida ommaviy axborot vositalari vakillarini jalb qilgan holda suhbatlar tashkil etish va

muvaffaqiyat kaliti aynan bilim va uni anglash, o'rgatish vositasi sifatida kitob ekanligini targ'ib qilish maqsadga muvofiqdir.

Yosh avlodni tarbiyalashda milliy va umum insoniy qadriyatlarning o`rni va ahamiyati

Urganch Ranch texnologiya universiteti

**Pedagogika va aniq fanlar kafedrası dotsenti Mahmudova Nargiza
Djumaniozovna**

Milliy tarbiya tizimini shakllantirish, barcha sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish va undan foydalanish, jahon axborot resurslaridan bahramand bo'lishni kengaytirishga mustahkam zamin yaratilmoqda. Endilikda mamlakatning iqtisodiyoti, insonlar hayoti va jahon ham jamiyatidagi o'ri axborot-texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib qolmoqda.

Ma'lumki, fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda ilmiy bilimlar, tushuncha va tasavvurlar hajmi keskin ortib bormoqda. Bu, bir tomondan, fan-texnika yangi soha va bo'limlarining taraqqiy etishi tufayli uning differensiallashuvini ta'minlayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, fanlar orasida integratsiya jarayonini vujudga keltirmoqda. Har qaysi insonda muayyan darajada intellektual salohiyat mavjud. Agar shu ichki quvvatning to'liq yuzaga chiqishi uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoit yaratilsa, tafakkur har xil qotib qolgan eski tushuncha va aqidalardan xalos bo'ladi. Va har qaysi inson Robbim ato etgan noyob qobiliyat va iste'dodini avvalo o'zi uchun, oilasi, millati va xalqi, davlatining farovonligi, baxt-saodati, manfaati uchun to'liq baxshida etsa, bunday jamiyat shu qadar kuchli taraqqiyotga erishadiki, uning sur'at va samarasini hatto tasavvur qilish ham oson emas. Shunday ekan, ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurish bosh g'oya, shu g'oyaning yetakchi targ'ibotchisi, tarbiyachisi o'qituvchi hisoblanadi. Erkin fuqarolik, huquqiy demokratik jamiyat qurishda ta'lim-tarbiya hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ma'naviyatni shakllantirishga bevosita ta'sir qiladigan yana bir muhim hayotiy omil bu ta'lim-tarbiya tizimi bilan chambarchas bog'liqdir.

Ma'lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilm-u ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Albatta, ta'lim-tarbiya ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Shuni unutmas-ligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qandaybo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ta'lim-tarbiya sohasining asosiymaqsvadi va vazifasi bo'lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak. Bu esa ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi. Shunday ekan, yosh avlod tarbiyasida komil inson taqdiri turibdi.

Xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir. Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib yetish va ozodlikni sevish tuyg'usi bilan birgalikda etilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga singadi. Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib jiðslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon o'lkaning benihoya go'zalligidan bahramand bo'lish ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilishva tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi. Ma'naviyati yuksak shaxslar yurtni tanitadi. Shaxsni esa uning ma'naviy qiyofasi tanitadi. Ma'naviyat tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim-tarbiyasiz ma'naviyatning bo'lmasligi barchaga ayon haqiqatdir. Ma'naviy barkamollik, hayot qonuni ilmini idrok etish“ demakdir. Ilmning har qanday ko'rinishi esa ta'lim-tarbiya orqali ustoz-muallimlar boshchiligida beriladi. Ushbu ma'noda umumta'limmaktablari maz-kur masalani hal qilishda asosiy bo'g'in hisoblanadi. Umumiy ta'lim oldiga qo'yilgan muhim

masala umuminsoniy va milliy qadryatlarga tayangan holda ta'lim-tarbiyaning mazmunida insonparvarlik g'oyasini kuchaytirish, xalqchillashtirish, uning uzviyligi, izchilligi, ilmiyligi va dunyoviyligi asosida yoshlarning ma'naviy madaniyatini shakllantirishdan iboratdir.

Biz barkamol avlod yoki bilimli shaxs degandama'naviy dunyosi boy, aql-zakovatli, savodli, hayot tajribalarini to'g'ri o'zlashtirgan shaxsni tushunamiz. Bugungi kunda yosh avlodning bilimli bo'lishining o'zi yetarli emas, shu bilan birga, ular zimmasida

insoniylik, mehribonlik, samimiylilik kabi fazilatlar bo'lishi kerak. O'tmishga nazar tashlar ekanmiz, ajdodlarimiz ilmiy salohiyatiga, ular qoldirgan boy tarixiy, ma'naviy-madaniy merosga havas bilan emas, balki hayrat bilan qaraymiz. Ajdodlarimiz bosib o'tgan shonli yo'l biz uchun ibrat va tarbiya manbayidir. Mustaqillik bizga ma'naviy mulkimizni, ulug' bobolarimiz ruhini shod etish imkonini qaytarib berdi. Istiqlool tufayli o'tmish tariximizga munosabat ijobiytomonga o'zgardi. Bobolarimiz merosini

o'rganib idrok etmoqdamiz. Ulug' bobokalonlarimiz Imom Al-Buxoriy, Imom At-Termiziy, Xoja Ahmad Yassaviy, Xoja Bahovuddin Naqshband, Najmiddin

Kubrokabi allomalarimizning insoniy ma'naviy yetuklikka chorlovchi diniy, axloqiy va huquqiy hikmatlari qaytadan jaranglay boshladi.

Bugungi kunda avlod-ajdodlarimiz tarixi tiklanayotganligi mustaqilligimizning ajoyib samarasidir. O'tmishni o'rganish va undan foydalanish bilan insonlarning ongi shakllanadi. Xotirasiz barkamol kishi bo'lmaganidek, o'z tarixini bilmagan xalqning kelajagi ham bo'lmaydi. Shu ma'noda yurtboshimiz Islom Karimovning quyidagi so'zlarini keltirish joizdir: "Tarix xotirasi, xalqning, jonajon o'lkaning, davlatimiz hududining xolis va haqqoniy tarixini tiklash milliy o'zlikni anglashni, ta'bir joiz bo'lsa, milliy iftixorini tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi". Ajdodlar xotirasini pok tutish ularning tarixiy an'alariga, vasiyatva

o'gitlariga, milliy qadriyatlariga, axloqiy-ma'rifiy qarashlariga, avlodlarga qoldirgan madaniy merosiga sodiqlik va shularga amal qilish demakdir. Mustaqillik—bubizga ajdodlarimiz qoldirgan boy va muqaddas ma'naviyatdir. Ma'naviyat tushunchasi juda keng qamrovli. Ma'naviyat inson uchun moddiy ehtiyoj emas, siyosiy zaruriyat ham emas. Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida umuminsoniy va milliy madaniy qadriyatlarning ustuvorligiga erishish umumiy ta'lim maktabi o'quvchilarining ma'naviy madaniyatini shakllantirishning muhim omilidir. Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani ado etishda birinchi galda ana shu mashaqqatlikasb egalariga suyanamiz va tayanamiz, ertaga o'rnimizga keladigan yoshlarning ma'naviy dunyosini shakllantirishda ularning xizmati naqadar beqiyos ekanini o'zimizga yaxshi tasavvur qilamiz. Yuksak ma'naviy madaniyatli insonda vatanga muhabbat, samimiy do'stlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, mustahkam e'tiqod, iymon, nafosat, axloqiy madaniyat singari fazilatlar mujassamlashadi. Uning sifat darajasi kishilarning umuminsoniy va milliy qadriyatlarga, xalqning ma'naviy merosiga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladi. Bugungi kunda hur va ozod xalqimiz barcha xalqlar va davlatlar tomonidan yaratilgan ma'rifatda, fan va texnikada, madaniyat va san'atda nimaiki yangi va ilg'or jihatlar bo'lsa, shunga dadillik bilan intilmoqda. Ilg'or, iqtidorli va eng muhimi, insonlarga kerakli qadriyatlarimiz barpoetiladi. Ma'naviy madaniyatning negizi hisoblangan umum insoniy va milliy qadriyatlar shaxslar ijtimoiy tuzumiga munosabati, turli ma'rifiy ma'naviy g'oyalar, tushunchalar, qarashlar, tasavvurlar tizimining mahsulidir. Ma'naviy madaniyatning mohiyatini namoyon etuvchi obyekt shaxs hisoblanadi. Muxtasar aytganda, maktab degan ulug' dargohning inson va jamiyat taraqqiyotidagi hissasi va ta'sirini, nafaqat yoshlarimiz, balki butun xalqimiz kelajagini hal qiladigan o'qituvchi va murabbiylar mehnatini hech narsa bilan o'lchab, qiyoslab bo'lmaydi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ma'rifatparvar bobolarimizning fikrini davom ettirib, agarki dunyo imoratlari ichida eng ulug'i maktab bo'lsa, kasblarning ichida eng sharaflisi o'qituvchilik va murabbiylikdir, desak, o'ylaymanki, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz". Xulosa qilib aytsak bugungi kun yosh avlodlari qanchalik bilimga

tashna bo`lmasin ular uchun keng imkoniyatlar bor, davr talabidan kelib, ularni biz to`g`ri yo`lga boshqara olishimiz muhimdir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

- 1.O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni.O'zbekiston Respublikasi qonuni.Hujjatlar to'plami.2017 yil,6-son,76-modda
- 2.Mirziyoyev Sh.M“Qonun ustuvorligi-inson manfaatlarini ta'minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi” “O'zbekiston”.2017
- 3.R.A.Mavlonova,D.Abdurahimova “Pedagogik mahorat” O'quv qo'llanma.T.Fan va texnologiya.2012 yil
- 4.S.Nishonova,M.Imomova,R.Hasanov.Pedagogik tarixi.Do'stlik T.O'qituvchi 1996 yil.
- 5.S.Nishonova,M.Imomova,R.Hasanov.Pedagogik tarixi.Darslik.
T.O'qituvchi.1996 yil.
- 6.M.Ochilov Muallim qalbi me'mori.O'quv qo'llanma.T.O'qituvchi.2004 yil.
- 7.N.Egamberdiyeva. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. A.Navoiy nomidagi O'zMKNT.2009 yil. 4.R.A.Mavlonova, N.Rahmonqulova,B.Normurotova, K.Matnazarova.Tarbiyaviy ishlar metodikasi.Darslik.Nizomiy nomidagi TDPI Rizografida nashr qilindi. Toshkent. 2014 y.
- 10..R.A.Mavlonova,B.Normurotova.Tarbiyaviy ishlar metodikasi.O'quv qo'llanma.Toshkent. “Fan” 2008 y.
- 11.K.Xoshimov,S.Ochilov.O'zbek pedagogikasi antologiyasi.O'quv qo'llanma.Toshkent.O'qituvchi 2010 y.

ФОРМИРОВАНИЯ СОЗНАНИЯ ЛИЧНОСТИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Умарали Кадыров, доктор психологических наук, профессор,

*заведующей кафедрой «Педагогика, психология и образовательные
технологии» Сурхандарьинского центра педагогического мастерства*

Аннотация: данная статья посвящена о современных значениях формировании сознании личности информационном обществе, особенно представителей уязвимого слоя населения в социально-психологическом обеспечении устойчивого развития общества в эпохи глобализации: Кроме того, автором даны научные интерпретации зарубежными и узбекскими учеными концепции информационного общества.

Ключевые слова: информация, формирования, информационная общества, личность, сознания, психика, общества, глобализация.

В современную эпоху стремительного развития компьютерных технологий и появления новых форм информационного пространства процесс обмена информацией между людьми, в том числе в образовательной среде, вышел на качественно новый уровень. Это не только повлияло на ускорение передачи знаний, но и вызвало значительные изменения в структуре мышления человека. Бесконечное расширение взаимного информационного обмена, а также углубление и ускорение процессов социокультурной интеграции породили уникальные трудности в социализации молодёжи, формировании их мировоззрения и духовных ориентиров.

Информация, в традиционном понимании как сообщение или сведение, больше не охватывает всей глубины и значимости этого явления. Для

полноценного осмысления информационного обмена с социально-философской и социально-психологической точек зрения необходимо учитывать все аспекты, характерные для любого процесса, и рассматривать сущность информации как фундаментального элемента общественного развития.

В XXI веке деятельность человека становится всё более зависимой, с одной стороны — от обладания информацией, с другой — от способности эффективно её использовать. Сегодня каждый — будь то специалист, студент или ученик — должен уметь получать информацию посредством информационно-коммуникационных технологий, критически её осмысливать, перерабатывать и применять в различных сферах жизни.

В последнее время всё чаще высказывается мнение, что информация стала определяющим фактором стратегического развития государства. Глобализация ускорила переход человечества к информационному обществу, в котором информационный рынок предоставляет потребителям широкий спектр продуктов и услуг, производимых информационной индустрией. В этих условиях Узбекистан стремится быть не только участником и потребителем глобального информационного обмена, но и занять лидирующее положение как государство — производитель информации.

Однако в условиях информационного противостояния, или «информационной войны», возникает множество новых угроз, в том числе связанных с информационной безопасностью. Это представляет особую актуальность для стабильности и суверенитета нашего государства. Под духовной угрозой следует понимать прежде всего идеологическую, идейную и информационную агрессию, направленную на подрыв свободы личности вне зависимости от её языка, религии или убеждений, с целью разрушения её духовного мира.

В современном информационном обществе критически важными становятся способность владеть информацией и умение управлять ею. На практике это

проявляется в тенденциях к манипулированию информационными потоками, их искажению, а порой и использованию в целях получения краткосрочной политической или экономической выгоды. Яркие примеры — хакерские атаки на государственные информационные ресурсы Узбекистана и акты информационной агрессии, исходящие с территорий других государств, что свидетельствует о ведущихся против нашей страны информационных войнах.

Современное государство становится полноправным участником мирового сообщества не только за счёт военной или финансовой мощи, но и благодаря способности грамотно использовать интеллектуальные достижения, защищать национальные интересы, противостоять культурной экспансии и обеспечивать преемственность духовных ценностей. В этом контексте информация становится политическим капиталом нации.

Одним из важнейших факторов устойчивого развития общества и государства в условиях информационного общества является оперативное информирование населения о происходящих событиях. В решении этой задачи ключевую роль играет система народного образования. Несмотря на множество подходов к трактовке сознания (религиозных, философских, биологических, медицинских), до сих пор не существует единого его определения. Однако психология как наука выделяет основные характеристики сознания, важные для понимания управленческих и поведенческих механизмов личности:

1. Сознание отражает окружающий мир;
2. Индивидуальность сознания присуща каждому человеку;
3. Мышление — основной инструмент анализа действительности;
4. Сознание тесно связано с речью;
5. Сознание определяет деятельность человека;
6. Определяет его ценностные ориентации;
7. Включает в себя символы, образы, знаки;

8. Зависит как от физиологических, так и от социальных факторов;
9. Осознание зависит от текущей деятельности и гипотез;
10. Связано с функционированием мозга.

В данной статье сознание рассматривается не в религиозном или философском ключе, а с позиций медицины и психологии как комплекс психических процессов: мышления, речи, ощущений, разума, воображения, внимания, воли и памяти — как основ смысловой деятельности человека.

Сознание проявляется как способность человека к эмпирической оценке своих знаний, поступков и мотивов поведения. Некоторые российские учёные, в частности представители Санкт-Петербургской школы психологии, не включают чувства и эмоции в состав психических процессов, считая их отдельными психическими явлениями. Однако, например, В. С. Дерябин в 1927 году, исследуя последствия летаргического энцефалита, отметил, что при сохранении интеллекта у больных отсутствуют чувства, стремления, эмоциональные реакции. Такие люди становятся «живыми трупами», что указывает на ведущую роль чувственности в активности и мотивации человека. По его словам, «разум без чувств — ничто», он сравним с механизмом без пружины.

Современные исследования японского вирусного энцефалита также подтверждают: в начальной стадии болезни наблюдаются нарушения внимания и мыслительных способностей. Это подчёркивает важность комплексной оценки психического состояния личности.

Анализ понятий «сознание» и «мышление» показывает, что сознание — более широкое понятие, включающее в себя множество функций, тогда как мышление — его составляющая часть. Однако в процессе управления личностью часто игнорируются такие важные компоненты сознания, как речь, ощущения, внимание, память, воображение и воля, что делает управление неполноценным.

Особое значение в современных условиях приобретают методы воздействия на сознание, особенно при вовлечении людей в деструктивные группы или внедрении чуждых идеологий. Используются специфические свойства мозга: в состоянии медитации снижается способность к вербальной передаче чувств, ослабляется критическое мышление. С точки зрения нейрофизиологии, медитация сопровождается переходом мозговой активности от альфа-ритмов (8–12 Гц) к тета (7–8 Гц) и дельта-ритмам (0,5–3 Гц), что приближает человека к состоянию сна и гипноза.

Повторение текста в определённом темпе, тембре и ритме — это не просто речь, а вербализованная форма медитации. Такое воздействие способно ослабить психическую защиту человека, вызвать временную изоляцию от внешнего мира. Электроэнцефалографические исследования подтверждают, что это состояние близко к гипнозу. Главным механизмом управления сознанием в таких случаях становится внушение.

Внушение — это процесс, при котором личность, не осознавая или частично осознавая содержание передаваемой информации, не способна критически её воспринять. В результате человек беспрепятственно усваивает навязываемую точку зрения, особенно если внушение подкрепляется речью, жестами, обстоятельствами, а также происходит в состоянии сна, бодрствования или гипноза.

Эффективность внушения зависит от личностных характеристик: неуверенности в себе, низкой самооценки, тревожности, покорности, доверчивости, эмоциональности, а также от когнитивных способностей. Особенно внушаемыми являются экстраверты, склонные к импульсивным реакциям и трудности в контроле эмоций. Однако внушению поддаются и образованные люди, особенно в условиях эмоциональных потрясений — стихийных бедствий, утраты близких, чрезвычайных ситуаций, когда ослабляется защита сознания.

Ситуационные факторы также играют роль: внезапность, отсутствие информации, невозможность критической оценки, физическое и психическое истощение.

Развитие общества требует не только технического, но и культурного прогресса. Без надлежащего образования население не может в полной мере воспользоваться достижениями цивилизации. Недостатки в системе образования приводят к интеллектуальному и культурному кризису, что напрямую угрожает информационной безопасности и устойчивому развитию государства.

В этом контексте большое значение имеют законодательные инициативы, направленные на обновление и совершенствование системы образования. В Узбекистане принятие нового Закона «Об образовании» подчёркивает необходимость формирования поколения специалистов с высокой общей и профессиональной культурой, способных принимать самостоятельные решения, активно участвовать в общественно-политической жизни и решать актуальные задачи будущего.

Узбекистан успешно ликвидирует различные угрозы на пути построения информационного общества и занятия достойного места на мировом рынке высоких информационных технологий. Этой задаче уделяется особое внимание в образовательных учреждениях нашего государства.

Знакомство учеников и студентов на информационных часах и общественно-гуманитарных занятиях с событиями, изменениями, происходящими в нашей республике и в мире, имеет важное значение в патриотическом воспитании, развитии аналитического мышления, обеспечении информационно-психологической безопасности личности.

В целом, в XXI веке в процессе глобализации перед государствами и обществами стоит важная задача создания информационной среды,

направленной на обеспечение интересов человека, формирование, развитие сознания личности. Личность, её сознание, интересы и потребности, духовность, идеалы являются задачами, стоящими в центре внимания государства в политике информационной сферы.

Библиографический список

1. Авазов К.Х. Социально-психологические аспекты информационных угроз// Вопросы политологии. 2021. Т. 11. № 12 (76). С. 3503.
2. Аллахвердов В. М. Сознание как парадокс. – СПб.: ДНК, 2000. – Т. 1.
3. Дерябин В. С. О закономерности психических явлений // Иркутский медицинский журнал. – 1927. – Т. V. – № 6.
4. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2001.
5. Рахимова Ш.А. Ахборотлашган жамият ва унда ахборот алмашинувининг хусусиятлари // Academic research in educational sciences. 2022. №NUU Conference 2.
6. Арестова О.Н., Бабанин Л.Н., Войскунский А.Е. Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия // Вестник МГУ. Сер.14.1996. Вып.4.
7. Кадыров У.Д, Хожибоев И.И. Некоторые вопросы психологической компетентности преподавателя//Мир образования - образование в мире. - 2021. - № 1. - С. 46-49.
8. Кадыров У.Д., Авазов К.Х. Социально-психологические аспекты информационных угроз//Мир образования - образование в мире. 2021. № 4 (84). С. 122-128.
9. Кадыров У.Д. Защита молодежи от деструктивных идей как социально-психологическая проблема//Школа будущего. 2016. № 3. С. 37-42.

- 10.Кадыров У.Д. Некоторые научно-практические и методические вопросы оказания психологической помощи семье.// “Замонавий таълим” журнали, 2013 йил 6-сон, 18-22-бетлар.
- 11.Кадыров У.Д. Значение формирования сознания личности в обеспечении устойчивого развития общества// Modern philosophic paradigm interrelation of traditions and innovative approaches. Materials of the international scientific conference on September 17–18, 2014, Prague, page 124-130.
- 12.Avazov Komil. Organization and planning of vocational guidance in the education system of Uzbekistan //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. 2015. №13
- 13.Kadyrov Umarali. Information security as a factor of sustainable development of society// Cambridge Journal of Education and Science, 2015, № 2(14), (July-December). Volume VI. “Cambridge University Press”, 2015. - 348 P.

PEDAGOG KADRLARNING HAYOT DAVOMIDAGI TA'LIMINING MOHIYATI

Akram Akmalov - **O‘zbekiston davlat sport akademiyasi huzuridagi** Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, ped. fan.nomzodi, professor O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan xalq ta’limi xodimi

Annotatsiya: Maqolada pedagog kadrlarning hayot davomida ta’lim olishi kasbiy bilim, malaka va ko‘nikmalari, kompetentligini takomillashtirishda integrativ yondoshuv samaradorligi bayon qilingan.

Tayanch iboralar: pedagog, kompetentlik, integrallashgan yondoshuv, kreativlik.

Аннотация: В статье изложена эффективность интегративного подхода в совершенствовании профессиональных знаний, навыков и компетентности педагога в течение его жизни.

Основные понятия: педагог, компетентность, интегративный подход, креативность

Abstract: The article describes the effectiveness of an integrative approach in improving the professional knowledge, skills and competence of a teacher throughout his life.

Key concepts: teacher, competence, integrative approach, creativity

Pedagog kadrlar (keyingi o‘rinlarda kadrlar) malakasini oshirish – bu o‘zgarishi va sifat jihatidan baholanishi mumkin bo‘lgan jarayon sifatida, aniq maqsadga yo‘naltirilgan davriy, pedagogik, psixologik, metodik, texnologik mahoratini takomillashtirish vazifalari jamiyatning ob‘ektiv ehtiyojlari bilan belgilanadi va usluksis ta’lim tashkilotlarining faoliyati, maqsadlaridan kelib chiqadi. [3]

Malaka - kadrning kasbiy faoliyatning muayyan turini bajarishga tayyorgarligini ifodalaydigan, ma’lumot to‘g‘risidagi tegishli xujjat bilan tasdiklanadigan bilim, qobiliyat, mahorat va ko‘nikmalar darajasi.

Malaka oshirish kadrning kompetentlik, ***raqobatbardoshlik sifatleri hamda bilim va ko‘nikmalarining zamon talablariga mos javob bera oladigan darajada bo‘lishini ta’minlaydi.***

Malaka oshirish va qayta tayyorlash har bir xodimning o‘z mutaxassisligi bo‘yicha zamonaviy fan yutuklari, yangiliklari bilan tanishish, ularni o‘zlashtirish, yangi amaliy ish usullari, ilg‘or ish tajribalarini o‘rganishdan iborat ilmiy nazariy hamda amaliy tayyorgarlik jarayoni hisoblanadi.

Kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash ijtimoiy va ilmiy – texnik taraqqiyot talablari, ishlab chiqarish, mehnat bozoridagi o‘zgarishlarga binoan, shuningdek tinglovchining shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasbiy bilim va ko‘nikmalarni chuqurlashtirish, yangilashga ustivor yo‘nalish sifatida e’tibor qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi va “Pedagogning maqomi” to‘g‘risidagi Qonunlarida: “Pedagoglar malakasini oshirish ularga o‘z kasbiy

bilim, malaka va ko'nikmalarini chuqurlashtirish hamda yangilab borish, shuningdek toifasini (lavozimini) oshirish imkoniyatini berish maqsadida amalga oshiriladi.” – deb e'tirof etilgan. [1,2]

Davlat ta'lim talablari - malaka oshirish ta'limning tuzilmasiga, mazmuniga va uni amalga oshirish shart - sharoitlariga, shuningdek ta'lim oluvchilarning jismoniy, shaxsiy, intellektual, ilmiy hamda kasbiy sifatlariga qo'yiladigan majburiy talablar;”- deb ta'kidlangan. [1] Mazkur

Qonun talablari asosida: “..Ta'lim ustuvorligining tan olinishi; ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy kadriyatlarning singdirilganligi; ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati; ta'limning uzluksizligi va izchilligi; **insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi...**” – tamoyil (prinsip)lar asosida, malaka oshirish ta'limi sifat va samaradorligini oshirish, rahbar hamda pedagog kadrlar malakasini oshirish tartibini belgilaydi. [1] **“Insonning**

butun hayot davomida ta'lim olish” prinsipi, uzluksiz ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan rahbar va pedagoglarga nazariy, amaliy ta'lim – tarbiya berish, ilmiy – metodik faoliyatiga kreativ yondoshuvda uzluksiz ravishda o'z bilim, ko'nikma va malakasi, kompetentligini mustaqil ta'lim bilan oshirib borishini ta'minlaydi. Uzluksiz

ta'lim tizimida kadrlar malakasini oshirishning maqsadi, vazifalari, mazmunidan kelib chiqqan holda malaka oshirish ta'limi jarayonini tashkil qilishda, davlat talablari, ta'lim dasturlariga innovatsion, modernizatsiya yondashuvlar asosida talablar qo'yilgan. **(Modernizatsiya , modernizatsiyalash (fransuzcha – modern- biror narsani yangilash, uni zamonaviy talablarqa muvofiq o'zgartirish.)**

Kadrlar malakasini oshirishga mustaqil mutola yondoshuvining asosiy komponentlaridan: kasbiy , pedagogik , psixologik, metodik, texnologik, kreativ, intensiv, ekstensiv va reflektiv jarayonlarni jadal o'zlashtirilishi, takomillashtirilishiga integrallashgan yondoshuvlar samaradorlikni kafolatlaydi. (Integrativ yondoshuv - o'quv - mashg'ulot jarayonlarda qoida, usul va

shakllarining o‘zaro aloqadorligi, birlashib ketishi, singdirilishi, birlashib yangi, barqaror umumlashgan – yaxlit shaklini hosil qilishdir.)

Malaka oshirish tizimi: kadrning intellektual, ilmiy – metodik faoliyatini zamon talablariga moslashtiruvchi, to‘ldiruvchi, kengaytiruvchi, ixtisoslashtiruvchi funksiyalaridan iborat: Moslashtirish

funksiyalari – o‘zgarib turuvchi olamga kadr faoliyatini muntazam ravishda takomillashtirish, malaka oshirish ta’limi jarayonida vujudga keladigan muammo va aniq vaziyatlarni yechimiga kreativ yondoshish; Malaka

oshirishning innovatsion va rivojlantirish funksiyalari: kadrning ijodiy, ilmiy – metodik, intellektual salohiyatini takomillashtirishning barqarorligini ta’minlash; Rekvalifikatsiya - dastlabki malakalar bilan va yangi talablar orasidagi bo‘shliqni bartaraf etish; Kengaytiruvchi

– ixtisoslashtiruvchi: boshqa o‘quv fani bo‘yicha qayta tayyorlovdan o‘tish, qo‘shimcha bilim, ko‘nikma va malaka olish; [3] Malaka oshirish

ta’lim jarayonining asosiy maqsadi kadrga ta’lim - tarbiya, o‘quv axborotlarini tushuntirish emas, balki kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish, hamkasblari va xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, ta’lim jarayonida maqsadli, ijodiy o‘zlashtirib, amaliyotga tatbiq etishdir.

Xulosa o‘rnida: malaka oshirish institutlari va markazlarida mashg‘ulotlar an’anaviy ma’ruza va amaliy shakllarida olib borilsa, tinglovchilar mashg‘ulotlarda passiv iste’molchi bo‘ladilar.

Uzluksiz ta’limda kadrlarning ilmiy – metodik ehtiyojiga asoslangan, modernizatsiyalashgan malaka oshirish, tinglovchilar o‘quv - mavzularini integranllashgan yondoshuv asosida mustaqil o‘zlashtirishlarida faol ishtirokchi bo‘lsalar, ta’lim sifati va samaradorligiga ijobiy ta’siri bilan bir qatorda kasbiy bilimlari va ko‘nikmalarini yangilash va takomillashtirishlari kafolatlanadi.

Foydalanilgan manbaa va adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2020 yil 23 – sentyabr, O'RQ – 637
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni "Pedagogning maqomi to'g'risidagi qonuni", 01.02. 2024y. O'RQ – 901
3. A. A. Akmalov, "Sport ta'limida innovatsion pedagogik texnologiyalar". O'quv qo'llanma. «Complex print» nashriyoti. T. – 2023.- 140 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA EKOLOGIK BILIM BERISHDA O'QITUVCHNING ROLI

Yo'ldosheva Hosiyat Madat qizi

SVPMM "Maktabgacha, boshlang'ichva Maxsus ta'lim metodikalari"

kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik tarbiya berishning pedagogik asoslari haqida yozilgan. Uzluksiz ekologik tarbiya jarayonida nazarda tutilgan yuqoridagi natijalarga erishish uchun bu jarayonning faqat dars mashg'ulotlarining takomillashtirilishiga, tabiatshunoslik fanlarining eng yangi texnologiyalar, zamonaviy metod, shakl va vositalar haqida mazkur maqolada so'z yuritilgan

Kalit so'zlar: tabiat, jamiyat, o'quvchi, atrof-muhit, ekologik tarbiya, pedagog.

Abstract. The article is written about the pedagogical foundations of environmental education for elementary school students. In order to achieve the above results envisaged in the process of continuous environmental education, only the improvement of the lessons of this process, the newest technologies, modern methods, forms and tools of natural sciences are discussed in this article.

Key words: nature, society, student, environment, ecological education, pedagogue.

Абстрактный. В статье говорится о педагогических основах экологического воспитания учащихся младших классов. Для достижения вышеуказанных результатов, предусмотренных в процессе непрерывного экологического образования, в данной статье рассматриваются только совершенствование уроков этого процесса, новейших технологий, современных методов, форм и инструментов естествознания.

Ключевые слова: природа, общество, учащийся, окружающая среда, экологическое образование, педагог.

Kirish. Ekologik tarbiya tarbiyaviy jarayonning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bolaning atrof muhitga ijobiy munosabatini shakllantirish, uning tabiat elementlarining inson hayotidagi o‘rnini ongli ravishda anglashi hamda olam manzaralari haqida keng va yorqin tasavvurga ega bo‘lishi kabi maqsadlarga erishish orqali unda fanlar o‘rtasidagi integratsiyalarni tushunishi, real tasavvurlarining rivojlanishi, o‘quv-bilish faolligining ortishi kabi didaktik natijalar ko‘zda tutiladi.

Tahlil va natija. Yig‘ilgan tajribalarga ko‘ra, ekologik madaniyatning tub negizi hisoblangan ekologik tarbiyaning ilk ildizlari inson hayotining dastlabki o‘n yilligida shakllana boshlaydi. Biroq bolaning oila bag‘rida oladigan ekologik tarbiyasi aksar hollarda stixiyaviy xususiyatga ega bo‘lib, tizimli ko‘rinishga ega bo‘lmaydi va unda izchillik, uzviylik, onglik kabi tamoyillarga amal qilinishi kuzatilmaydi. “Oilaviy muhitda ekologik tarbiya umumiy tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida qoraladi va ko‘proq milliy an‘analar, qadriyatlar negizidagi olib boriladi. Shuning uchun ham biz ekologik tarbiyaning boshlang‘ich bosqichi – boshlang‘ich ta’lim davriga to‘g‘ri keladi” [2, C.77-83.], degan fikrni to‘g‘ri deb hisoblaymiz.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ekologik tarbiyasi ularning o‘z mahallalari, o‘z yashab turgan geografik hududlariga xos ekologik bilimlar, tabiatshunoslik, geografiya, boshlang‘ich o‘lkashunoslik kabi fan sohalari bo‘yicha bilimlariga, tabiatga nisbatan ijobiy-emotsional munosabatlariga, oilaviy qadriyatlariga,

ekologik qadriyatlar bilan milliy qadriyatlarning uyg'unlashtirilganligiga asoslanadi. Ekologik tarbiya tushunchasining pedagogik aspektida uning konseptual komponentlari quyidagilardan iborat bo'ladi:

- zarur darajada boshlang'ich ekologik bilimlar;

- mavjud ekologik bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llay bilish, ya'ni ekologik xatti-harakatlar ko'nikmasiga ega bo'lganlik;

- lokal va mahalliy ekologik muammolar haqida tasavvurga ega bo'lish;

- mahalliy ekologik muammolar bilan ijtimoiy turmush tarzi o'rtasidagi bog'liqliklarni tavsiflay bilish;

- ekologik ta'lim-tarbiyani milliy va mahalliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish [3, C.25-27].

Shundan kelib chiqib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasini jarayon sifatida tashkil etishda darsdan tashqari, sinfdan tashqari mexanizmlarini takomillashtirish ilmiy-pedagogik muammoga aylanadiki, bizning nazarimizda bu mexanizmlar bola ekologik madaniyatining axloqiy, emotsional va me'yoriy-faoliyatli komponentlarining zarur darajada shakllanishini ta'minlovchi, shuningdek, uning ekologik dunyoqarashini kengaytiruvchi pedagogik ta'sir vositasiga aylanadi.

Shu tariqa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasini tashkil etishning quyidagi aspektlari muhim tarbiya mexanizmlari sifatida muhimlik kasb etadi:

- bolada oilaviy tarbiya va olam manzaralariga oid bilimlarni uyg'unlashtirish orqali tabiatga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish;

- atrof muhit komponentlari, tabiat vakillari bilan bevosita tanishish asnosida bolada hissiy-emotsional axloqiy-ekologik qarashlarni shakllantirish va davomli rivojlantirish;

-lokal ekologik muammolar, mahalliy ahamiyatga bo'lgan ekologik omillarni bartaraf etishga oid boshlang'ich ekologik bilimlarni shakllantirish orqali bolada ekologik madaniyatning dastlabki komponentlarini shakllantirish;

-darsdan tashqari vaqtlarda tabiat ob'ektlariga, tarixiy obidalarga o'lkashunoslik ekskursiyalari uyushtirish orqali boshlang'ich sinf o'quvchisining tabiat va atrof muhit bilan bevosita muloqotga kirishishi uchun sharoit yaratish;

-xalq pedagogikasi, oilaviy pedagogika vositalari orqali bola shaxsining shakllanishida tabiat va atrof muhitga ijobiy munosabatning ustivorligiga erishish;

-boshlang'ich ta'lim mazmunini hosil qiluvchi o'quv fanlari mundarijasini ekologik va atrof-muhit muhofazasiga oid mavzular bilan boyitish;

-tabiatshunoslik mavzulariga bag'ishlangan sinfdan tashqari mashg'ulotlar va tarbiyaviy soatlar mundarijasini ishlab chiqishda atrof muhitga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirishga qaratilgan mavzularning ustivorligini ta'minlash [4, C. 57-59.].

Biroq hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasi sohasidagi jarayonlar va voqeliklar o'rtasida bir qator qarama-qarshiliklarni kuzatish mumkin. Xususan:

-maktab darsliklaridagi ekomadaniy tartiblarning deklarativ tarzda o'rnatilishi va atrof muhitga nisbatan sodir etilayotgan salbiy xatti-harakatlar o'rtasidagi nomuvofiqliklar (ya'ni bolaning darsdan tashqari vaqtida tabiatga nisbatan kattalar tomonidan sodir etiladigan tajovuzlar);

-olaning boshlang'ich sinf o'quvchisiga taqdim etiladigan ko'rgazmali manzarasining mukammallik kasb etishi uchun sinfdan tashkil etiladigan dars mashg'ulotlarining o'quvchining tashqi muhit bilan munosabatga kirishi borasidagi imkoniyatlarning cheklanganligi;

-bola shaxsini rivojlantirish jarayonining uzluksizligini to'laqonli ta'minlanishi uchun unda ekologik dunyoqarashning shakllanishiga turli tarbiya institutlari tomonidan ta'sir etish tuzilmalari mavjud emasligi;

-kichik yoshli o'quvchilarning atrof muhit va tabiatni emotsional-timsolli idrok etishlari uchun tarbiyaviy ishlarning ratsional tafakkur asosida yo'lga qo'yilishidagi ayrim kamchiliklar [5, C.7].

Ekologik dunyoqarash shakllanganligining navbatdagi bosqichi shaxsning ekologik madaniyatga ega bo'lishidek pirovard natija hisoblanadi. Bunday sharoitlarda o'qituvchining asosiy vazifasi – boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshga oid, individual va psixologik imkoniyatlaridan kelib chiqib, ularda boshlang'ich ekologik madaniyatni shakllantirishning mundarijasini belgilab olishdan iborat bo'lmog'i lozim. Shu o'rinda ekologik madaniyat tushunchasi va uni shakllantirish mexanizmlariga to'xtalib o'tish zarurati tug'iladi.

Xulosa. Xo'sh, biz "ekologik madaniyat" deganda nimani tushunimiz lozim? Ekologik madaniyat va ekologik tarbiya, ekologik tafakkur va ekologik ong tushunchalari o'rtasida qanday strukturaviy, konseptual aloqadorliklar va umumiyliklar mavjud? Umumiy tarzda qaraydigan bo'lsak, ekologik madaniyat – bu tabiat va atrof-muhit bilan kechadigan munosabatlarda hal etiladigan masalalarni ekologiyaga oid bilim, malaka, ko'nikma va eng muhimi qat'iy javobgarlik hissi bilan hal etish zaruratini ongli ravishda his etishdir.

ADABIYOTLAR:

1. Бобылев Л.Д, Бобылева О.Д. Экологическое воспитание младших школьников. Начальная школа. – 2003. - № 5. – С.64-75.
2. Бобылева Л.Д. Практическая направленность экологического образования младших школьников / Межвуз. сб. науч. тр. – 1989. – С.77-83.

3. Кириллова З.Л. Экологическое образование и воспитание школьников в процессе изучения природы / З.Л. Кириллова// Начальная школа. – 1989. – № 5. –С.25-27.
4. Бобылева, Л.Д. Повышение эффективности экологического воспитания. - Биология в школе. – 2008. - №3. – С. 57-59.
5. Цветкова И.В. Теоретические и методические основы экологического воспитания младших школьников во внеурочное время, автореферат дисс. кан.пед. наук. Москва-1999, С.-7.
6. Новиков Ю.И. Охрана окружающей среды. М.Высшая школа, 1987.
7. Tilovov T. Ekologiyaning dolzarb muammolari. –Qarshi: Nasaf, 2003.
8. А.Ю. Винокуров. Актуальные вопросы прокурорского надзора и обеспечения законности в сфере экологии. М.2008.с-218.
9. Б.М. Миркин, Л.Г. Наумова. Проблема формирования экологического менталитета. Экология и жизнь.-2011.-№ 7, с.49.

O'QITUVCHI KASBIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPETENTLIKNING ROLI

R.V.Astanov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari» kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: O'qituvchining kasbiy kasbiy faoliyatini rivojlantirish muammosini o'rganish ishiga bir qator ilmiy ishlar bag'ishlangan. Bu esa uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiyalash va rivojlantirishning hozirgi zamon bosqichida alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi, qachonki pedagogik faoliyatini, pedagogik muomalani etarlicha yuqori darajada oshirgan, yoshlarni o'qitishda va tarbiyalashda yuqori natijalarga erishgan bo'lsa uni kompetentli deb atasa bo'ladi. . Kompetentli o'qituvchi o'zining kasbiy bilimlarini, psixologik fazilatlarini o'z mehnatida qo'llashni bilishi kerak.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik. Kompetensiyaviy yondashuv

Abstract: A number of scientific works are devoted to the study of the problem of developing the professional activity of a teacher. This is of particular importance at

the current stage of modernization and development of the continuing education system. A teacher can be called competent when he has improved his pedagogical activity, pedagogical behavior to a sufficiently high level, and has achieved high results in teaching and educating young people. . A competent teacher must know how to apply his professional knowledge and psychological qualities in his work.

Keywords: competence, competence. Competency approach.

Ma'lumki, pedagoglarning kasbiy faoliyatda erkin va mustaqil amaliy faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi zaruriy omillardan biri bu ulardagi kasbiy-pedagogik kompetentlikning shakllanganligi bilan asoslanadi. Bunda pedagogik kompetentlikning o'ziga xos tuzilmasi, shakllanish bosqichlari va bu jarayonda o'qitishning zamonaviy shakl va metodlardan foydalanishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish, amaliyotga tadbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qituvchining kasbiy–pedagogik tayyorlash sifatini tubdan oshirish uning mazmuni bilan bevosita bog'liqdir. Pedagogik kadrlar tayyorgarligi sifatini sezilarli darajada oshirish uchun pedagogik va texnik bilimlar sintezini ta'minlash zarur.

Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan - yangi yutuqlarga erishishni ta'minlamoqda.

Globallashuv o'z-o'zidan tezkor harakatlanish, zarur axborotlarni zudlik bilan qo'lga kiritish, ularni qayta ishlash va amaliyotga samarali tatbiq qilishni taqozo etadi. Bu tarzda harakatlanish imkoniyatiga o'z sohasining bilimdoni bo'lgan, kasbiy malakalarni yuqori darajada egallay olgan, boy tajriba va kompetentsiyaga ega kadrlargina ega bo'ladi.

Kompetensiya - Ma'lum bir faoliyatni muvafaqqiyatli omilkorlik, mohirlik bilan eplay olishlik, qila olishlik qobiliyatlari bo'lib, u egallangan nazariy va amaliy bilimlar, malakalar va ko'nikmalar asosida namoyon bo'ladi.

Kompetensiya shaxsning murakab ta'limiy strukturasi bo'lib, u o'zida shaxsning sensor, subsensor va ekstrasensor, sensomotor, ideo dinamik(ideomotor, ideosensor, ideoemotiv, ideokognitiv) intellektual, irodaviy, kreativ , emotsional sifatlarini o'zida jamlaganki, ular faoliyatdan ko'zlangan maqsadga uning o'zgarib boruvchi sharoitida amalga oshuvini ta'minlaydi.

Shunday qilib kompetensiya shaxsning yuksak sifatli xislati bo'lib, uning shakllanishi ta'limning hal qiluvchi oqibat, natijasi hisoblanadi.

Pedagogikada kompetensiyaviy yondashish mutlaqo yangi hodisa emas, balki uning irmoqlari uzluksiz rivojlanib boruvchi ta'lim jarayonlarida mavjud bo'lib, ular bosqichma-bosqich shakllangan edi. «Mahorat», «malaka», «salohiyat» masalalari, faoliyat, shu bilan birgalikda, bir qator faoliyatlarning birikuvi M.N.Skatkin, I.YA.Lerner, V.V.Kraevskiy, G.P.SHedrovidskiy, V.V.Davidov va boshqa pedagogika sohasining olimlari ilmiy asarlari asosini tashkil etgan.

N.V.Kuzmina, A.K.Markova, E.F.Zeer, V.A.Slastenin, T.F.Lo-shakova o'qituvchining «kasbiy kompetentlik» haqida ko'plab ishlarni amalga oshirganlar.

B.A.Nazarova o'zining ilmiy ishida D.Dyui, U.Uoller, M.Mid, K.YUng, P.Sorokin, F.Znanetskiylarning falsafasida kasbiy kompetentlik tushunchasiga shunday ta'rif berganliklarini ta'kidlaydi: «Bu muhitga o'rganish vositasi, chunki kasb odamni unga to'g'rilaydi, odamning qiziqishlarini aniqlaydi, bitta kasbda ishlagan odamlarning qiziqishlarini jamlaydi».

D.L.Tompson, D.Pristinlar: «Kasbiy kompetentlik - ishda kerak bo'lgan bilimlarning va barcha axloqiy qoidalarning yig'indisidir», - deb ta'kidlaydilar.

I.V.Grishina kasbiy kompetensiya shaxsning o'z professional faoliyatini qanchalik darajada egallaganligi, deb baho beradi va quyidagicha ta'riflaydi:

- ushbu faoliyatga bo'lgan munosabati, unga zarurat va qizi-qishi, intilishlari, qadriyatlari, faoliyatdan maqsadi, o'zining ijtimoiy o'rnini tasavvur qilishi;
- o'zining shaxsiy o'ziga xosligi va mutaxassis sifatidagi mavqeiga, kasbiy bilim, mahorat va ko'nikmalari, kasbiga xos boshqa xususiyatlariga baho berish;
- shu asosda o'zini kasbiy jihatdan shakllanishini va o'sishini boshqara bilishi.

Aslida, qachonki pedagogik faoliyatini, pedagogik muomalani etarlicha yuqori darajada oshirgan, yoshlarni o'qitishda va tarbiyalashda yuqori natijalarga erishgan bo'lsa uni kompetentli deb atasa bo'ladi. Kompetentli o'qituvchi o'zining kasbiy bilimlarini, psixologik fazilatlarini o'z mehnatida qo'llashni bilishi kerak.

O'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish muammosini o'rganish ishiga bir qator ilmiy ishlar bag'ishlangan. Biroq bu muammoning turli jihatlar va aspektlariga olimlarning qiziqishlari kamaymayapti, bu esa uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiyalash va rivojlantirishning hozirgi zamon bosqichida alohida ahamiyatga egaligidan va uning dolzarbligidan guvohlik beradi.

Uzluksiz ta'limning barcha sohalarida pedagoglarning kasbiy kompetentligiga qo'yilayotgan malakaviy talablarni o'rganib, tahlil etar ekanmiz bu borada quyidagi muammolarning mavjudligi ko'zga tashlanadi:

- pedagoglar kasbiy kompetentligiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar bilan ta'lim muassasalarini kasbiy faoliyatga tayyorlash yo'lida olib borilayotgan amaliy harakatlarning nomuttanosibligi;
- umumta'lim maktablarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning kasbiy-innovatsion kompetentligining etarlicha shakllanmaganligi.

Kasbiy kompetensiya fenomenini «tayyorgarlik» tushunchasi bilan qiyoslash keng tarqalgan. V.A.Slastenin nuqtai nazariga ko'ra, mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi tushunchasi uning nazariy va amaliy tayyorgarligi shaxs umumiy tayyorgarligi tizimi tarkibiga kirib, kasbiy mahorat, uning kasbiy darajasini belgilaydi.

Ko'pchilik olimlar kasbiy kompetensiya tarkibida umumlashgan shaxsiy sifatlarni o'ta muhim ekanligini qayd etadilar.

O.N.Melnichuk va A.Y.Akovlevlar quyidagi sifatlarni ta'kidlaydilar: o'ziga ishonib topshirilgan ish va odamlar oldidagi mas'uliyat, halollik, ijtimoiy zarurlik, so'z bilan ish birligi, keng madaniyat va boshqalar. «Umumlashgan shaxsiy sifatlar» tushunchasini qo'llagan tadqiqotchi G.B.Skok uni jismoniy, ruhiy va axloqiy, salomatlik, mas'uliyatli, umummadaniy, ma'lumot-lilik deb tushuntiradi. Jumladan, E.F.Zeer uni vaziyatlarni tez idrok qilish, muomalaga tez kirishish, o'zini tuta bilish, mustaqil harakat qilish kabi fazilatlar bilan bog'laydi.

Har qanday kompetensiya xotira, mantiqiy va ijodiy fikrlash, refleksiya, chaqqonlik, epchillik, uddaburonlik, qat'iylik, tartibli va o'z so'zida turish, ehtirolarga berilmaslik, kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, diqqat-e'tibor, jiddiylik va muomalaga kira olish kabi fazilatlarni yuzaga chiqishi va takomillashuviga olib keladi.

Ta'limda kompetentlik bilan yondashuv o'quvchilarni turli ko'nikmalarni egallash, kelajakda ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy hayotlarida samarali harakat qilishga yo'naltiradi. Kompetensiya – bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. U bilim mahsuli bo'lib, mutaxassis tomonidan uni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaning bilimdan farqi shundaki, vazifani amaliy bajarmasdan turib, uni aniklab ham, baxolab ham bo'lmaydi. Malaka kompetentlikning muhim mezoni bo'lib, u turli holatlarda, shu qatori muammoli vaziyatlarda ham bir necha bor qo'llash natijasida namoyon bo'ladi. Amaliy kompetentlik - bilim mahsuli bo'lib, amaliyotda qo'llay bilish qobiliyati.

SHuningdek, kompetensiya, bilimdan farqli, amaliy faoliyatsiz namoyan bo'lmaydi va uni baholay olish mumkin emas. Kasbiy kompetentlik – kasbiy

faoliyatga oid masalalarni hal etishda bilim va ko'nikmalarni amaliy tajribada samarali qo'llay olish qobiliyatidir.

Hozirgi zamon maktab o'qituvchisining kasbiy bilimdonligi va kobiliyati mezonlariga quyidagilar kiradi: ijtimoiy, uslubiy va ixtisoslik bilimdonligi hamda bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, obro' orttira olish, to'g'ri muomala qila olish, kelajakni ko'ra bilish va diqqatni taqsimlay olish qobiliyatlari. O'qituvchi o'zini egallab turgan lavozimi darajasida kasbiy kompetentlikka ega ekanligini his etgandagina pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etishi mumkin.

Zotan uni kasbiy bilimdonlik, halollik, rostguylik, izlanuvchanlik, tinimsiz sermahsul mehnat, ijodkorlik va yaratuvchanlik kabi fazilatlar yuksaltiradi. Uning bilimdonligi, faolligi, mehnatkashligi, kamtarligi, ma'naviyati va madaniyati, ma'rifatlilik o'quvchilari, bo'lajak kasb egalarining hurmat-ehtiromiga sazovor etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.G'ulomov. X.R. Raimov. va boshqalar. "Ta'lim-tarbiya sifati va qirralari". T; «Fan va texnologiyalar». 2004.
- 2.Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. О'quvchiик компетентлик ва креативлик асослари – Тошкент, 2015.
- 3.М.М. Ахмеджанов, Б.Қ.Хўжаев, З.Д. Ҳасанова. О'quvchiик маҳорат-Бухоро Давлат университети, 2014
- 4.Пранцкуне Э., Грудене С ва бошқ. Новые роли и компетенция учителя. Литва.- 2011.

NEYROGRAFIKA ZAMONAVIY PSIXOLOGIYANING INNOVATIVE PSIXOTEXNIKASI

Muqimova Dildora Nasriddinovna

Buxoro viloyati Shofirkon tumani 56-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi
psixologi

Annotatsiya: Neyrografika - bu chizma yordamida psixologik holatni grafik o'zgartirishning yangi usuli. Neyrografik chizmada chiziqlar, kompozitsiya va rang ma'no olib boradi. Bular shaxsning ongostligi tomonidan kodlangan belgilardir. Chizish jarayonida ularni rivojlantirib, ular o'z muammosiga yechim izlaydilar, shu tariqa ongli darajada fikrlashni va faoliyat algoritmini tartibga soladi.

Kalit soʻzlar:neyrografika, chizma, chiziq,rang, ongostlik

Abstract: Neurographics is a new method of graphically transforming psychological states using drawings. In neurographic drawings, lines, composition, and color carry meaning. These are symbols encoded by the individual's subconscious. Developing them in the process of drawing, they seek solutions to their problems, thereby regulating their thinking and activity algorithm at a conscious level.

Keywords: neurographics, drawing, line, color, subconsciousness

Neyrografika - bu art-terapiyaning bir turi, hamma uchun ochiq bo'lgan zamonaviy san'at turi. Usul 2014 yilda rossiyalik psixolog, Analitik kouching instituti rektori Pavel Piskarev tomonidan ishlab chiqilgan. Neyrografika - bu odamlarga o'z muammolarini tan olish va maxsus algoritm yordamida chizish orqali yechim topishga yordam beradigan ijodiy usul. Muallifning fikricha, aniq chiziqlar va shakllarni chizish orqali odamlar o'zlarining ongsiz fikrlarini, his-tuyg'ularini va g'oyalarini yaxshiroq tushunadilar, asta-sekin bir yechimga kelishadi. Neyrografika ba'zan ongostlik bilan chiziqlar va shakllar orqali suhbat sifatida tasvirlanadi.

Pavel Piskarev tomonidan kiritilgan "neyrografika" atamasi chizma (grafika) ong ostida sodir bo'ladigan jarayonlar bilan chambarchas bog'liqligini va chizish ularga bevosita ta'sir qilishi mumkinligini anglatadi. Bundan tashqari, neyrografik tasvirdagi chiziqlarning o'zaro bog'lanishi miyadagi neyronlar orasidagi bog'lanishlarga o'xshaydi.

Neyrografika insondagi ratsionallikni, irratsionallik bilan bog'lashga yordam beradi. Neyrografik chizmada chiziqlar, kompozitsiya va rang ma'no olib boradi. Bular shaxsning ongostligi tomonidan kodlangan belgilardir. Chizish jarayonida ularni rivojlantirib, ular o'z muammosiga yechim izlaydilar, shu tariqa ongli darajada fikrlashni va faoliyat algoritmini tartibga soladi.

Neyrografika - bu chizma yordamida psixologik holatni grafik o'zgartirishning yangi usuli. Har qanday yoshda har kim tomonidan qo'llanilishi mumkin bo'lgan buzg'unchi his-tuyg'ularni yo'q qilishning bu usuli yaqinda paydo bo'lgan.

Neyrografika usullari:

- salbiy his-tuyg'ulardan xalos bo'lish;
- psixologik travmadan kelib chiqadigan boshqa his-tuyg'ulardan xalos qilish;
- xotirjamlik va xotirjamlikka erishish;

- o‘zini, maqsadlarini va ijtimoiy muhitni yaxshiroq tushunishga yordam berish;
- har qanday muammolarning noan'anaviy, o‘ziga xos echimlarini topishga yordam beradi.

Ba’zi Amerika maktablari chizmachilik darslarida neyrografik usullardan foydalanadilar. Bu bolalarning ijtimoiy va hissiy intellektini, shuningdek, diqqatni jamlash va dam olish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Neurografikani o‘rganish qiyin emas, u faoliyat sohasi, jins va yoshdan qat’i nazar, hamma uchun birday yordam qiladi..

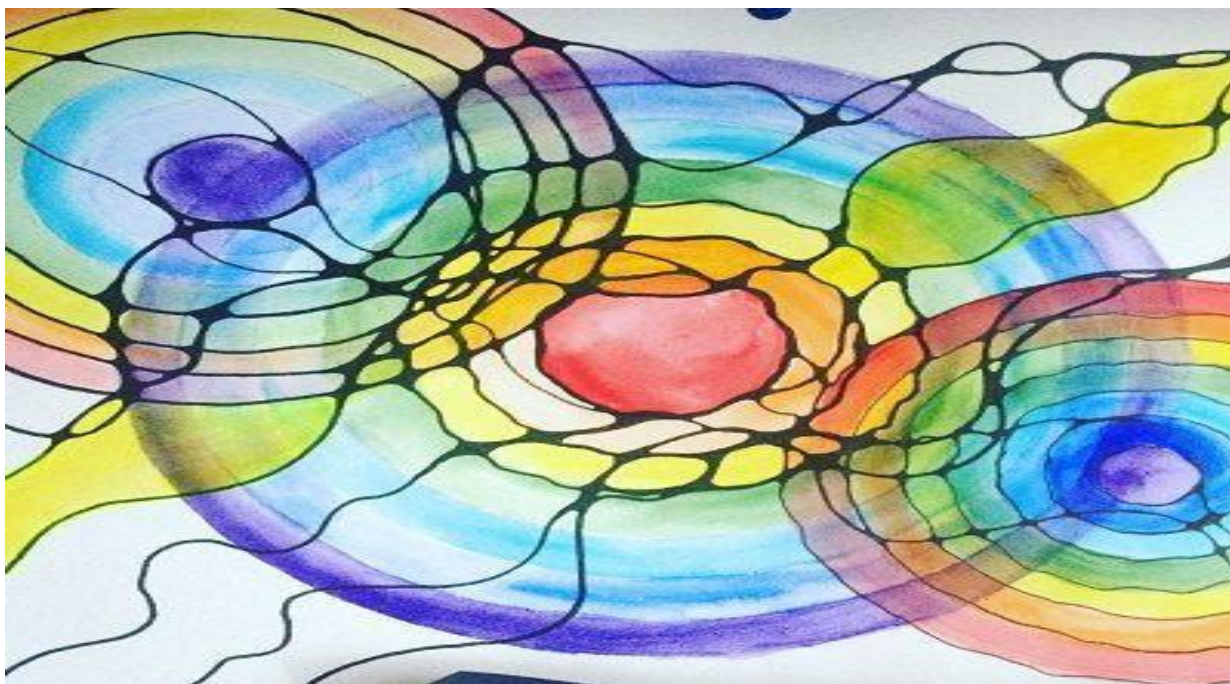
Neyrografikaning asosiy elementi uzoq, egri chiziq bo‘lib, u ko‘p marta kesishadi. Bu chiziq figuralarni va chizmaning asosiy tarkibini tashkil qiladi. Chiziq iloji boricha tabiiy elementlarga o‘xshash bo‘lishi kerak. Chizmada oddiy geometrik shakllar - aylana, uchburchak va kvadrat ham qo‘llaniladi.

Yangi boshlanuvchilar uchun ushbu texnikani o‘zlari mashq qilishlari uchun, uyda (yoki ochiq havoda) nafaqaga chiqish tavsiya etiladi.

Birinchi bosqichda siz o‘zingizning muammoingizni va uning paydo bo‘lishiga olib keladigan his-tuyg‘ularni aqliy jihatdan aniqlab olishingiz kerak: yaqinlaringiz bilan kelishmovchiliklar, ota-onalar bilan munosabatlar va hk. Ushbu bosqich muammoning dolzarbligi deb nomlanadi.

Ikkinchi bosqichda siz varaqni olishingiz va erkin ravishda uzluksiz chiziq chizib, qalam bilan kuzatishni boshlashingiz kerak. Yashirin narsa shundaki, ushbu naqsh o‘z-o‘zidan va tezda qo‘llanilishi kerak. Ayni paytda siz chiziqlarning estetikasi va to‘g‘riligi haqida, shuningdek qo‘lingizni qaerga - chapga yoki o‘ngga olib borish yaxshiroq ekanligi haqida o‘ylamasligingiz kerak. Bu ichki muammo va uning energiyasining qog‘ozga tushishi bo‘lishi kerak. Bunday holda, yoqimsiz vaziyat tufayli yuzaga kelgan barcha keskinliklar ham odamni tark etadi.

Ushbu jarayon davomida miyada yangi neyrologik aloqalar paydo bo‘ladi, u muammoning echimini faol ravishda izlay boshlaydi. Ushbu bosqich muammoni echilishi deb nomlanadi.

Uchinchi bosqich - burchaklarni yumaloqlash, to'siqlarni bartaraf etish. Olingan rasmga qarab, uni eslab qolish kerak, so'ngra rangli qalamlarni yoki flomasterlarni olib, undagi barcha burchaklarni yoy orqali tekislashni boshlash kerak. Bunda qarshilikni sezish mumkin. Shunga qaramay, ishni davom ettirish va yakunlash kerak. Olingan chiziqlarning shakllarini va ularning kesishishlarini o'rganamiz va aniqlaymiz. Chizmadagi o'tkir burchaklar va kesishmalar ichki ziddiyatlarni ko'rsatadi.

Barcha o'tkir burchaklarni chizish va silliq yoy chiziqlar bilan tekislash kerak. Ushbu bosqichdagi asosiy vazifa - his-tuyg'ularingizni va his-tuyg'ularingizni yaxshilash, yaxlitlikka erishish va barcha cheklovlarni olib tashlashdir. Ushbu bosqichda haqiqat o'zgaradi va psixologik cheklovlar olib tashlanadi. Jarayon davomida birinchi bosqichda paydo bo'lgan his-tuyg'ular va his-tuyg'ular qanday o'zgarganini kuzatish muhimdir. Bu o'zingizni va ichki ovozingizni tinglashni anglatadi. Siz uni tinglashingiz kerak.

To'rtinchi bosqich - rasm segmentlarini turli xil ranglar bilan bo'yash, shuningdek ularni birlashtirish. Rasmni bo'yash uchun bo'yoqlardan, flomasterlardan yoki rangli qalamlardan foydalanish kerak. Bu qismlarni yangi guruhlarga birlashtirish amalga oshiriladi va muammo, vazifani hal qilish uchun motivatsiya paydo bo'ladi. Ranglar tasodifiy tanlanadi. Barcha segmentlarni bo'yash shart emas. Chizmaning alohida qismlarini marker yoki rangli qalam bilan bo'yash orqali bitta shaklga birlashtiring. Bo'limlar soni, chiziqlar rangi va ular orasidagi bo'shliqlarni to'ldirish ahamiyatsiz. Bu jarayon ichki taranglikni kamaytirishga, ichki ziddiyatni bartaraf etishga va muammoni hal qilishga yordam beradigan ijobiy energiyani chiqarishga yordam beradi.

Beshinchi (oxirgi) bosqich - maydon chiziqlarini chizish. Ular butun chizilgan bo'ylab (varaqlarning bir chetidan ikkinchisiga) o'tuvchi alohida neyrografik chiziqlar. Ular tabiiy landshaft, har qanday narsalarning konturlari va boshqalar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, bu sizning ichki dunyomizga chuqur kirib boradi. Bu o'z niyatlarini amalga oshirish uchun ilohiy energiyani jalb qilish jarayonidir.

Ishning yakuniy bosqichida odam kuch va quvvatning kuchayishini, faol harakat qilish istagini sezishi mumkin. Uning vaziyatga munosabati tubdan o'zgaradi, yangi fikrlar va g'oyalar paydo bo'ladi. Bularning barchasi ushbu texnikaning ijobiy ta'siridan dalolat beradi.

Chizilgan rasm tugagandan so'ng, uni diqqat bilan ko'rib chiqishingiz kerak. Keyin dam olishingiz kerak.

Kechqurun dam olishdan oldin neyrografik suratlarni chizish tavsiya etiladi, chunki uxlash vaqtida miyada yangi nerv bog'lanishlari hosil bo'ladi.

Ushbu texnikaning afzalligi shundaki, u muammoni hal qilishga, fikrlaringizni, harakatlaringizni o'zgartirishga va to'g'ri echimni topishga yordam beradi.

Neyrografika o'zgarish va shaxsiy rivojlanish uchun eng samarali vositalardan biridir.

Bu ong ostlik bilan ishlash uchun kuchli vosita bo'lib, nafaqat ichki ziddiyatlarni engishga yordam beradi, balki hayotingizni o'zgartiradi, sizni shaxsiy o'sish va uyg'unlikka to'squinlik qiladigan cheklovlar va bloklardan xalos qiladi.

Neyrografika - bu aniq chiziqlar va shakllarni yaratish orqali hissiy va psixologik muammolarni hal qilishga qaratilgan chizish usuli. Bu miya faoliyatiga faol ta'sir ko'rsatadigan nozik vosita qobiliyatlariga tayanadi. Karl Jung bu haqida shunday ta'kidlashicha: bizning ongsizligimiz qo'lda yaratilgan ramz va tasvirlarni so'z yoki an'anaviy yozuvga qaraganda ancha chuqurroq va samaraliroq idrok qiladi.

Neyrografika, boshqa hech boshqa usullardan farqli o'laroq, sizning potentsialingizni ro'yobga chiqarishga va orzularingizni oddiy va samarali tarzda amalga oshirishga yordam beradi.

Endi bola shaxsining samarali shakllanishida neyrografikaning roli to'g'risida fikr yuritsak.

Neyrografika bolaning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga imkon beruvchi muhim xususiyatlarni birlashtiradi, shu bilan birga ichki dunyo bilan bog'liq muammolarni, shu jumladan salbiy psixo-emotsional holatlarni hal qiladi.

Bolalarga o'z tasavvurlarini yaratish va ulardan foydalanish imkoniyatini berish, jumladan, ularning his-tuyg'ularini va muammolarini aniqlashga, ichki dunyosini tushunishga yordam berish juda muhimdir. Neyrografik usul, shuningdek, bolalarga izolyatsiya va uyatchanlik kabi xususiyatlarni engishga, qo'rquvni engishga, ochiqlik va ochiqlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Neyrografikaning maqsadi o'zini namoyon qilish va o'z-o'zini anglashni rivojlantirish orqali bolaning shaxsiyatini rivojlantirishni uyg'unlashtirishdir. Bu usul foydali, chunki u gapiradigan va gapirmaydigan bolalar bilan yaxshi ishlaydi.

Neyrografika neyrografik chiziqlardan foydalanadi - ular harakatining har bir nuqtasida takrorlanmaydigan va biz kutilmagan yo'nalishlarda chizilgan chiziqlar.

Ba'zi bolalar deyarli darhol neyrografik chiziqlar chizishni boshlaydilar, boshqalari esa buni qiyin deb bilishadi. Keyin ularni qanday chizish kerakligini tushunishlariga yordam berish uchun siz ob'ektdan (masalan, shisha tosh yoki tugmachadan) foydalanishingiz mumkin: uni qog'oz varag'ining chetiga qo'ying va

uni marker (qalam, qalam) bilan qog'oz bo'ylab "suring". Tosh kutilmaganda aylanadi, keyin bola neyrolini qayerga olib borishni xohlayotganini aniqlaydi.

Boladagi his-tuyg'ularni bo'shatish uchun nevrografik usuldan qanday foydalanish namunasini keltiramiz (u kattalar uchun ham ishlaydi).

Albatta, dastlab bolalar jarayonni boshqarishda qiynaladi, lekin oxir-oqibat, jarayon qiziqarli va tushunarli va qiziqarli bo'ladi.

Agar bola juda g'azablangan yoki hatto hafsalasi pir bo'lsa, unga qog'oz varag'i va marker (qalam, qalam) bering. Ayting: "Siz hozir jahlingiz bor, tushundim. Keling, g'azabingizni qog'ozga chiqaraylik". Bolaga kerakli darajada yozishga ruxsat bering. Hatto butun varaq bo'ylab chizish ham ularga salbiy his-tuyg'ularidan xalos bo'lishga yordam beradi.

O'z his-tuyg'ularini ifoda etgandan so'ng, chizilgan rasmga qarang va bolani xohlagan ranglardan foydalanishga undash va uning g'azabida rang berishga harakat qiling. Ular kichik yoki katta maydonlarni bo'yashlari mumkin. Bolaning o'zi qaror qilsin. Farzandingiz qaysi ranglardan foydalanishi kerakligini aytib o'tirmang (qora ham, oq ham, ma'lum joylarni rangsiz qoldiring). Keyin, bolangizni neyrolinlarni chizish orqali qog'oz varag'ida "g'azabini tarqatib yuborishga" undash (agar u ular bilan tanish bo'lsa).

Farzandingizga xohlagancha chiziqlik chizishga ruxsat bering. Siz vaqti-vaqti bilan so'rashingiz mumkin: "Etarli chiziqlik bormi? Sizning g'azabingiz eridimi?" Ular to'xtaganda, ularni rasmga ko'proq ranglar qo'shishga undash. Farzandingiz shu nuqtada to'xtashni xohlasa, turib olmang. Bolaning ruhiyati allaqachon o'z vazifasini bajargan.

Keyingi bosqich maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng qiyin bo'lishi mumkin, chunki barcha hosil bo'lgan chiziqlik kesishmalari yumaloq bo'lishi kerak. Siz ushbu iborani ishlatishingiz mumkin: "Qarang, bizda qancha burchak bor. Burchaklar juda achinarli. Keling, burchaklarni tabassumga aylantiramiz." Farzandingizdan ruxsat so'rashingiz va unga barcha burchaklarni aylantirishga yordam berishingiz mumkin. Agar xohlasangiz, ba'zi shakllarni ham ajratib ko'rsatishingiz mumkin.

Oxirida, tugallangan rasmni bolangiz bilan birga ko'rib chiqing, uning boshida qanday ko'rinishga ega ekanligini va oxirida qanchalik yorqin va rang-barang ekanligini ko'ring. Ular bilan his-tuyg'ularini muhokama qiling. Ular boshida qanchalik g'azablangan va hozir qanday his qilishmoqda. Ular bilan his-tuyg'ularini baham ko'rishga harakat qiling. Chizganingizdan so'ng, tinchlantiruvchi musiqa bilan dam olishingiz mumkin.

Shunday qilib, nevrografiya usuli boshqa art-terapiya usullaridan farqli o'laroq noyobdir. Uning ko'p qirraliligi uni barcha yoshdagi bolalarga qo'llashda yotadi: amalda tug'ilishdan to qarigacha. Neyrografiyaning yana bir afzalligi shundaki, har qanday bosqichda bola to'xtashga qaror qilishi mumkin. Agar shunday qilishsa, davom etishni talab qilmang; Hozircha ular mamnun, lekin keyingi safar ular ishni yakunlashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Нейрографика:рисование со смыслом, Ольга Демиург
2. Нейрографика алгоритм снятия ограничения, Павел Пискарев
3. Нейрографика композиция судьбы, Павел Пискарев

OILADA O'SMIRLARDA EGOIZM NAMOYON BO'LISHINI ANIQLASHDA METODOLOGIK YONDASHUV TAHLILI

Gadayeva Munira Muxamedovna –

BVPMM katta o'qituvchisi

BuxDU mustaqil tadqiqotchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oilaviy muhit omillarining o'smir yoshidagi shaxslar xulq-atvoridagi egoistik tendensiyalar shakllanishiga ta'siri ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan o'rganilgan. Egoistik xulqning psixologik mohiyati, uning o'smirlik davridagi tipik ko'rinishlari, shuningdek, oiladagi tarbiyaviy uslublar, hissiy aloqa darajasi, ota-onaning ijtimoiy va emotsional qo'llab-quvvatlashi bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda egoistik xulqni aniqlash va baholashda foydalanilishi mumkin bo'lgan metodologik yondashuvlar – psixometrik testlar, so'rovnomalar, kuzatuv va intervyu metodlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari oilaviy muhitdagi ijtimoiy-psixologik omillar o'smirlar shaxsiyatida egoistik xususiyatlarning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Ushbu maqola psixologik diagnostika, ota-onalar bilan ishlash, va o'smirlar bilan olib boriladigan psixoprofilaktik tadbirlar uchun amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: egoistik xulq, o'smirlik davri, oilaviy muhit, ijtimoiy-psixologik omillar, tarbiyaviy uslublar, empatiya, ota-ona munosabatlari, shaxs rivojlanishi, emotsional bog'lanish, psixologik diagnostika.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается влияние семейной среды на проявление эгоистического поведения у подростков с социально-психологической точки зрения. Анализируются психологическая сущность эгоизма, его типичные формы в подростковом возрасте, а также связь с воспитательными стилями родителей, уровнем эмоциональной близости и социальной поддержки в семье. Описаны методологические подходы к выявлению эгоистических тенденций у подростков: психометрические тесты, опросники, наблюдение и интервью. Результаты исследования показывают, что социально-психологические факторы семейной среды играют значительную роль в формировании эгоистических черт личности у подростков. Данная работа может служить практической основой для психологической диагностики, работы с родителями и профилактики асоциального поведения в подростковой среде.

Ключевые слова: эгоистическое поведение, подростковый возраст, семейная среда, социально-психологические факторы, воспитательные стили, эмпатия, родительские отношения, развитие личности, эмоциональная привязанность, психологическая диагностика.

ANNOTATION

This article explores the influence of the family environment on the manifestation of egoistic behavior in adolescents from a socio-psychological perspective. It analyzes the psychological nature of egoism, its typical expressions during adolescence, and its correlation with parenting styles, emotional bonding, and parental support. The study outlines methodological approaches for identifying egoistic tendencies, including psychometric tests, surveys, observations, and interviews. The findings suggest that socio-psychological factors within the family

environment significantly impact the development of egoistic traits in adolescents. The article provides a practical foundation for psychological diagnostics, parent counseling, and preventive work with adolescents.

Keywords: egoistic behavior, adolescence, family environment, socio-psychological factors, parenting styles, empathy, parent-child relationships, personality development, emotional bonding, psychological assessment.

KIRISH

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsning psixologik o'sishi, ijtimoiy rollarni anglash, Egoistik xulq — bu shaxsning o'z manfaatlarini atrof-dagilarning ehtiyojlari va his-tuyg'ularidan ustun qo'yishi, hamda o'zini jamiyatning markazi sifatida ko'rishi bilan bog'liq bo'lgan psixologik holatdir. Egoistik xatti-harakatlar o'smirlik davrida fiziologik, emotsional va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanadi. Ayniqsa, shaxsning dastlabki ijtimoiy makoni bo'lgan oilaviy muhit bu xulqiy shakllanishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oiladagi tarbiyaviy uslublar, ota-ona va bola o'rtasidagi emotsional aloqa, muloqot sifati va ijtimoiy qadriyatlar o'smir shaxsiyatining rivojiga bevosita ta'sir qiladi. So'nggi yillarda psixologik tadqiqotlarda shaxsning ijtimoiy moslashuviga, empatiya qobiliyatiga va axloqiy qarorlar qabul qilishiga ta'sir qiluvchi omillar sifatida egoistik tendensiyalar chuqur tahlil qilinmoqda. Biroq O'zbekiston sharoitida, ayniqsa, oilaviy muhitning o'smirlar egoistik xulqiga ta'sirini aniqlash bo'yicha kompleks yondashuvlar, diagnostika uslublari va empirik asoslangan metodikalar yetarlicha ishlab chiqilmagan. Mazkur maqola o'smir shaxsiyatida egoistik xulqning oilaviy omillar ta'sirida qanday shakllanishi, bu jarayonning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari va ularni aniqlashga xizmat qiluvchi metodologik yondashuvlarni ochib berishga qaratilgan. Shuningdek, maqolada mavjud psixometrik vositalar, baholash metodlari va tadqiqot dizayni tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari oilaviy tarbiya tizimini takomillashtirish, o'smirlar bilan psixologik ishlash va profilaktik dasturlar ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'smirlik davrida shaxsning ijtimoiy-psixologik rivojlanishida egoistik tendensiyalarning namoyon bo'lishi psixologiya fanida dolzarb mavzulardan biri sifatida ko'rilmogda. Jahon va mahalliy olimlarning tadqiqotlarida egoizm, egosentrizm va empatiya kabi tushunchalar turli nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Psixologlar D. Elkind va J. Piaget o'z tadqiqotlarida o'smirlikda egosentrik tafakkur shakllanishiga e'tibor qaratgan. Elkind (1967) "adolescent egocentrism" tushunchasini kiritib, o'smirlarning o'ziga xos "imaginative audience" va "personal fable" tajribalarini egoistik fikrlash bilan bog'lagan. Bu fikrlar egoistik xatti-harakatlarning kognitiv asoslarini ochib beradi. A. Adler esa egoistik xulqni kompensatsion mexanizm sifatida izohlab, inson o'zini pastroq his qilganda, o'z ustunligini tasdiqlash uchun egoistik reaksiyalarga murojaat qilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Z. Freyd esa egoizmni id, ego va super-ego o'rtasidagi muvozanatsizlik mahsuli sifatida talqin qilgan. Oilaviy omillar masalasida Diana Baumrind (1966) tomonidan taklif etilgan tarbiya uslublari (avtoritar, demokratik, permisiv) egoistik xatti-harakatlarga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida qaraladi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, avtoritar yoki befarq tarbiya uslublari o'smirda o'z-o'zini qadrlashning buzilishi va empatiya yetishmovchiligiga olib keladi, bu esa egoistik tendensiyalarni kuchaytiradi. Shuningdek, shaxslararo aloqalar sifati, hissiy bog'lanish va ota-onaning ijtimoiy-emosional qo'llab-quvvatlashi kabi oilaviy omillar ham egoistik xulqning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi (Hoffman, 2000; Deci & Ryan, 2002). O'zbekistonlik psixologlar orasida I. A. Imomqulov, G. O. Saidazimova, Z. A. Toshtemirova kabi olimlar o'smirlik davridagi axloqiy-psixologik shakllanish, shaxsning ijtimoiy moslashuvi va oilaviy tarbiya muammolarini tahlil qilgan bo'lsalar-da, egoistik xulqning aniq metodologik diagnostikasi hali chuqur o'rganilmagan.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, egoistik xulqning namoyon bo'lishini aniqlashda oilaviy omillarni kompleks yondashuv asosida tahlil qilish va metodologik asoslarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy masala sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot metodlari:

	Maqsad	Qo'llaniladigan metodlar
1	Egoistik xulqni aniqlash	<ul style="list-style-type: none"> - "Adolescent Egocentrism Scale" (Elkind asosida) - Egoistic Self-Enhancement testi (Vecchione, 2014) - O'zbek sharoitiga moslangan muqobil savolnomalar
2	Oilaviy muhitni baholash	<ul style="list-style-type: none"> - Parental Authority Questionnaire (Baumrind asosida) - Oilaviy iqlim so'rovnomasi (Olson Family Environment Scale) - Emotsional yaqinlik va ota-ona qo'llab-quvvatlash baholash testi
3	Empatiya darajasini aniqlash	<ul style="list-style-type: none"> - Davis Interpersonal Reactivity Index (IRI) - Emotsional reaksiya baholash anketasi
4	Kvalitativ tahlil	<ul style="list-style-type: none"> - Yarim strukturalangan intervyu (o'smirlar va ota-onalar bilan) - Tabiiy sharoitdagi

		kuzatuvlar (maktabda yoki oilada)

Tadqiqot ishtirokchilari:

Respondentlar: 13–18 yoshdagi 200 nafardan ortiq o‘quvchi (shahar va qishloq maktablaridan), ularning ota-onalari.

Tanlov: ijtimoiy-iqtisodiy holat, oilaviy tuzilma (to‘liq/noto‘liq oilalar), va tarbiya uslubiga qarab tasodifiy tanlov orqali.

Tahlil usullari:

Deskriptiv statistika: o‘rtacha qiymatlar, dispersiya, standart og‘ish.

Korrelatsion tahlil: egoistik xulq va oilaviy omillar o‘rtasidagi bog‘liqlik darajasini aniqlash.

Regressiya tahlili: egoistik xulqning prediktorlarini aniqlash.

Faktor tahlili: so‘rovnoma vositalarining konstrukti ishonchliligini baholash.

Ishonchlilik ko‘rsatkichlari: Cronbach’s Alpha, test-retest usuli orqali aniqlanadi.

Etik me’yorlar:

Ishtirokchilarning roziligi olinadi (ota-onalar va o‘smirlar).

Anonimlik va shaxsiy ma’lumotlar sir saqlanadi.

Tadqiqotlar psixologik noqulaylik tug‘dirmaslik tamoyiliga amal qilgan holda olib boriladi.

NATIJALAR

Tadqiqotda o‘smirlarning egoistik xulq-atvori va oilaviy muhit omillari o‘rtasidagi bog‘liqlik chuqur tahlil qilindi. So‘rovnoma va test natijalari asosida egoistik tendensiyalarni kuchaytiruvchi asosiy omillar aniqlangan. Egoistik xulq darajasi: O‘rtacha qiymatlar shuni ko‘rsatdiki, o‘smirlarning 35% da yuqori darajadagi egoistik xulq kuzatilgan. Bu ko‘rsatkich ayniqsa avtoritar va befarq tarbiya uslubida o‘sgan o‘smirlar orasida sezilarli darajada yuqori bo‘lgan. Oilaviy tarbiya uslublari: Demokratik tarbiya uslubida o‘sgan o‘smirlar empatiya darajasi

yuqori va egoistik xulq ko'rsatkichlari past bo'lgan. Permisiv tarbiya uslubi esa o'rtacha darajadagi egoistik xulq bilan bog'langan. Emotsional bog'lanish va qo'llab-quvvatlash: Ota-onaning ijtimoiy va emotsional qo'llab-quvvatlashi kuchli bo'lgan oilalarda o'smirlarning egoistik xulq ko'rsatkichlari ancha pastroq. Bu esa oilaviy yaqinlik va mehribonlikning egoizmni kamaytiruvchi omil ekanligini tasdiqlaydi. Statistik tahlillar: Korrelatsion tahlil natijalari egoistik xulq bilan oilaviy tarbiya uslubi o'rtasida kuchli salbiy bog'liqlikni ($r = -0,62$, $p < 0,01$) ko'rsatdi. Regressiya tahlilida oilaviy muhit omillari egoistik xulqning 48% o'zgarishini izohladi. Kvalitativ tahlil:

Intervyularda o'smirlar o'zlarini oilaviy munosabatlarning samimiyligi va ota-onalarining e'tiboridan bevosita ta'sirlanganligini ta'kidladi. Shuningdek, ba'zi o'smirlar egosentrik fikrlashlari oiladagi muloqot yetishmovchiligi bilan bog'liqligini bildirgan.

MUHOKAMA

Oilaviy muhit o'smirlarning egoistik xulqini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, avtoritar va befarq tarbiya uslublari o'smirlarning yuqori darajadagi egoistik tendensiyalarga ega bo'lishi bilan bog'liq ekanligi ko'plab xalqaro tadqiqotlar natijalari bilan mos keladi. Demokratik tarbiya uslubining esa empatiya rivojlanishi va egoistik xulqni kamaytirishda ijobiy ta'siri aniqlandi, bu esa avvalgi ilmiy tadqiqotlar bilan uzviy bog'liq. Ota-onaning emotsional qo'llab-quvvatlashi egoistik tendensiyalarni kamaytirishda asosiy rol o'ynaydi. Bu natija oilaviy psixologiya sohasidagi mavjud nazariyalar, xususan, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash nazariyasi bilan uyg'unlashadi. Shuningdek, o'smirlarning o'z-o'zini qadrlashi va empatiya darajasi o'rtasidagi bog'liqlik, egoistik xulqni tushunishda muhim omil sifatida ko'rsatildi, bu hali ham ko'plab tadqiqotlarda muhokama qilinmoqda.

Kvalitativ tahlil natijalari o'smirlarning oilaviy muloqotdagi samimiylilik va e'tibor yetishmovchiligi natijasida egosentrik va egoistik fikrlashga moyilligi ortishini ko'rsatdi. Bu esa o'smirlik davrining o'ziga xos psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ijtimoiy psixologik nazariyalarni qo'llash zaruratini kuchaytiradi. Shuni

ta'kidlash joizki, tadqiqotda respondentlarning ijtimoiy-iqtisodiy holati, maktab muhiti va boshqa tashqi omillar to'liq inobatga olinmagan. Bu cheklovlar tadqiqot natijalarining umumlashtirilishida ehtiyotkorlikni talab qiladi va kelgusida yanada keng qamrovli tadqiqotlar o'tkazishni taqozo etadi.

Shuningdek, egoistik xulqni o'rganishda yanada rivojlangan va kontekstga mos psixometrik vositalarni ishlab chiqish ham muhim ilmiy vazifa sifatida qolmoqda. Bu, ayniqsa, O'zbekiston sharoitida o'ziga xos madaniy va ijtimoiy faktorlarni hisobga olishni talab qiladi. Shuningdek oilaviy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi va o'smirlar bilan ishlashda ota-ona, pedagoglar va psixologlar uchun amaliy tavsiyalarni shakllantirishga asos bo'ladi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, oilaviy muhit o'smirlarning egoistik xulqining shakllanishida muhim ijtimoiy-psixologik omil hisoblanadi. Ayniqsa, tarbiyaviy uslub, ota-ona bilan emotsional yaqinlik va qo'llab-quvvatlash darajasi egoistik tendensiyalarni kamaytirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois, oilaviy tarbiyada demokratik yondashuvni targ'ib qilish, ota-onalarga o'z farzandlari bilan ochiq va samimiy muloqot olib borishni o'rgatish zarur.

Psixologik yordam va profilaktika tadbirlari oilaviy tizimni mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi lozim.

Shuningdek, maktablarda o'smirlarning empatiya va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan treninglar tashkil etish tavsiya qilinadi. Bu o'smirlarning o'zaro munosabatlaridagi egoistik xulqni kamaytirishga yordam beradi.

Kelajakda tadqiqotlarda egoistik xulqni aniqlash uchun yanada rivojlangan psixometrik vositalar ishlab chiqish va ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish muhim vazifa bo'lib qoladi. Bundan tashqari, oilaviy muhitning boshqa ijtimoiy-psixologik omillarini ham chuqurroq o'rganish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR VA MANBALAR RO'YXATI

1. Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907.
<https://doi.org/10.2307/1126611>
2. Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310–357.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310>
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2002). Handbook of self-determination research. University of Rochester Press.
4. Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology* (6th ed., Vol. 3, pp. 646–718). Wiley.
5. Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38(4), 1025–1034. <https://doi.org/10.2307/1127100>
6. Hoffman, M. L. (2000). Empathy and moral development: Implications for caring and justice. Cambridge University Press.
7. Imomqulov, I. A. (2015). O‘smirlik davrida shaxsning ijtimoiy-psixologik rivojlanishi. *Toshkent Psixologiya Jurnali*, 4(1), 45–52.
8. Vecchione, M. (2014). The egoistic self-enhancement scale: Psychometric properties and implications. *Journal of Personality Assessment*, 96(3), 250–259. <https://doi.org/10.1080/00223891.2013.834250>

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIGA IJTIMOY –PSIXOLOIK IQLIMNING TA'SIRI.

Xaticha G`afurova G`afur qizi

Buxoro viloyati Shofirkon tumani 19-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Psixologik iqlim deganda emotsional psixologik kayfiyat ham tushuniladi va u jamoa yoki guruh ishtirokchilarining qadr qimat orentatsiyasi va axloqiy normalarga va qiziqishlar asosida tarkib topgan o‘zaro munosabatlarning hissiy emotsional xolatlarida ifodalanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda jamiyatimiz quruvchisiga xos bo‘lgan shaxsiy ijobiy axloqiy sifatlarni tarkib toptirish uchun mehnat va kasb tanlash o‘kituvchisining o‘zi bu sifatlarga ega bo‘lishi, o‘z shogirdlariga namuna ko‘rsatishlari kerak.

Kalit so‘zlar: psixologik iqlim, ishontirish, psixologik yuqtirish, taqlid, karshiliksiz ta’sir

Abstract: Psychological climate is also understood as an emotional psychological mood and is expressed in the emotional and emotional states of mutual relations formed on the basis of value orientations and moral norms and interests of the participants of a team or group. In order to form in primary school students positive personal moral qualities inherent in the builders of our society, the teacher of labor and career choice must himself possess these qualities and set an example for his students.

Keywords: psychological climate, persuasion, psychological infection, imitation, non-resistance influence

Aytish joizki jamoaning(guruhning) psixologik iqlimi ta'siri natijasi jamoa (gurux) a'zosi (bola, o'quvchi)ning o'zini o'zi his qilishida ifodalanadi. Bu o'z navbatida o'zining sa'i-xarakat va faoliyatidan unga nisbatan vujudga kelgan muomala va munosabatdan ximoyalanganligining nechog'lik kafolatlanganligidan va qoniqishi orqali ichki va tashqi psixik muvozanatga erishishida ifodalanadi. Bular uning emotsional xissiy qoniqishini belgilaydi.

Tadkikotlar shuni ta'kidlaydiki fakatgina ijobiy yuqori darajadagi psixologik iqlimgina inson shaxsini boshqalar (gurux, jamoa) ta'sirida barkamol bulib shakllanishida qudratli vosita sifatida xizmat qila oladi.

Psixologik iqlim ikkita bosh omil jamiyatning ijtimoiy psixologik holati va mikroijtimoiy shart-sharoitlar ostida ro'yobga chiqadi.

Jamiyatning ijtimoiy-psixologik holati (sharoiti) insonga nisbatan muomala munosabat, qadriyat va qonunlarda belgilangan talablar, imkoniyatlar sharoitlarda o'z ifodasini topgan bo'lsa, mikroijtimoiy sharoitlar guruh yoki jamoada huquqiy status, mehnat taqsimoti, ekologik sharoit, qaysi yosh davri yoki jinsga ta'luqlilik bilan muomala, o'zaro munosabatlarning shakllanishida o'z ifodasini topadi.

Odatda psixologik iqlim deganda emotsional psixologik kayfiyat ham tushuniladi va u jamoa yoki guruh ishtirokchilarining qadr qimat orentatsiyasi va axloqiy normalarga va qiziqishlar asosida tarkib topgan o'zaro munosabatlarning hissiy emotsional xolatlarida ifodalanadi.

O'zaro munosabatlar, muomala jarayonlari o'zaro ta'sirning 4 ko'rinishda amalga oshirilishi mumkin:

1.Ishontirish- bu ma'lum bir fikr mulohaza, tafakkur mahsulini mantiqiy asoslash jarayonidir. Ishontirish odatda shaxsning ratsional va emotsional tomonlarini qamrab oladi. Ishontirish jarayoni ochiq va latent o'zaro bir fikrga kelishdagi iztiroblarda o'z ifodasini topadi.

2.Psichologik yuqtirish odatda psixik holatlarni (kayfiyat, iztirob, kechinma) idrok qilishda o'z ifodasini topadi. O'smirlar psichologik yuqtirishga ko'proq moyil bo'lishadi.

3.Taqlid psichologik yuqtirishning bir ko'rinishi sifatida boshqalarning psixik xususiyatlari, hatti harakatlari, qiliqlarini takrorlash ko'chirish orqali omalga oshiriladi.

4.Qarshiliksiz ta'sir (vnushenie) bir insonning boshqasiga ta'sirining shunday ko'rinishidirki, bunda ta'sirni qabul qiluvchi qarshiliksiz boshqaning so'zlarida ifodalangan fikri va irodasining anglangan va anglanmagan ta'siri ostida bo'lishi yuz

beradi. Shunday qilib qarshiliksiz ta'sirning asosiy sharti bir tomondan ta'sir qiluvchining salohiyati va ikkinchi tomondan unga bo'lgan ishonuvchanlik bo'lsada u ongostlik jarayonlarining bilvosita yoki bevosita ro'yobga chiqishida ifodalanadi.

Qarshiliksiz ta'sir boshqa kishi tomonidan va o'z-o'ziga nisbatan ham amalga oshirilishi mumkin. Qarshiliksiz ta'sir odatda "ko'rsatma"(ustanovka)likka asoslanadi. Bu ta'sirni namoyon bo'lishi ta'sir doiraga tushuvchi kishining yosh davrlariga intellektual salohiyati, qadr qimat orientatsiyasi darajasiga e'tiqod va dunyoqarashlari kabi shaxs tarkibi xususiyatlariga bog'liqdir. Aytish joizki, bu ta'sir boshlang'ich ta'lim jarayonida bolalarda ancha kuchli bo'ladi. Chunki bu yoshda bolalar ong ostlik zachirasida kattalarga nisbatan blokada qiluvchi invariant dasturlar nisbatan ancha kam bo'ladi.

Demak, real muomala va insoniy munosabatlar asosan ishonch, taqlid, yuqtirish va qarshiliksiz ta'sirlar zahirida ro'yobga chiqar ekan, aytish joizki ularni ro'yobga chiqishida anglanmaganlik aktlari (ongsizlik, ongostlik,) katta rol o'ynashi shubhasizdir. Insonning bir- biriga o'zaro ta'siri asosida ularning o'zaro bir -biriga bog'liqlik darajasi yotadi. Chunki o'zaro kontakt mobaynida insonda psixologik jarayonlar ro'y berishi ular o'zi bilan o'zi alohida bo'lgandagidan mutloq farq qiladi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, pedagogik muomala va muloqot o'qituvchi professional faolligining bir ko'rinishi bo'lib, ta'lim- tarbiya vazifalarini sifatli amalga oshirishda, o'qituvchi hamda o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir vositasi tushuniladi. Pedagog o'z faoliyatini amalga oshirar ekan, turli yoshdagi o'quvchilar bilan muloqotga kirishadi. Bu albatta, har bir yosh davriga mos muloqot jarayonini talab qiladi. Boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalar bilan o'qituvchi ko'proq shaxsiy kontakt yaqin muomalada bo'lib, bunda ularga ijtimoiy tajribani o'zlashtirishlariga yordam hamda bilim berib borish talab qilinadi. Har bir o'qituvchi o'z bolasini, ukasini, qarindoshini qanday sevib muomala qilsa, o'quvchilar bilan ham huddi shunday munosabatda bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Boshlang'ich ta'lim yoshdagi o'quvchilar o'qituvchisi bilan muomalaga kirishish jarayonida eng faol ishtirokchi hisoblanadi. Buning boisi, o'quvchidagi munosabatlar diapazonining torligi, o'z o'qituvchisiga nisbatan bo'lgan ishonch hissining yuqoriligi (yuqori sinf yoshi davrida bunday xususiyat yo'qolishi mumkin, bu bir qancha sabablarga bog'liqdir) bilan izohanadi. Bu yoshda o'quvchi o'z o'qituvchisiga ishonganidan, uni o'ziga shunchalik yaqin tutganidan barcha muammolarni hal qilishda, shu jumladan oilaviy muammolarni ham o'qituvchisi bilan fikrlashadi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi bunday munosabat pedagogik munosabat muvaffaqiyatini ta'minlab, o'quvchilarga ijtimoiy psixologik tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi o'z o'quvchisi ko'z o'ngida bunday obro'sini yo'qotib borsa, bunday munosabatlar izdan chiqadi va o'quvchida o'z o'qituvchisiga nisbatan ishonch yo'qoladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarda jamiyatimiz quruvchisiga xos bo'lgan shaxsiy ijobiy axloqiy sifatlarini tarkib toptirish uchun mehnat va kasb tanlash o'kituvchisining o'zi bu sifatlarga ega bo'lishi, o'z shogirdlariga namuna ko'rsatishlari kerak. Boshlang'ich sinf o'kituvchisi o'z fanining ilmiy asoslarini mukammal bilishi bilan birga mustahkam mehnat ko'nikmalarini egalagan bo'lishi, ularni yosh davriga mos ravishda o'quvchilarga mohirlik bilan yetkazib bera olishi kerak. Shuning uchun boshlang'ich ta'limi o'kituvchisi o'zining metodik pedagogik

va maxsus tayyorgarligini muntazam oshirib borishi lozim. Bu faqat pedagogika fani texnika va ishlab chikarish sohalaridagi eng yangi yutuqlaridan habardor bo'lib qolmasdan balki ilg'or mehnat va hunar usullarini ham bilishlarini taqozo etadi. Shu maqsadda boshlang'ich ta'limi o'qituvchisi mehnat poletixnik ta'limi va tarbiya vazifalari yuzasida psixologik, pedagogik va metodik adabiyotlar yangliklarini o'z ixtisosi bo'yicha texnikaga doir zamonaviy adabiyotni ishlab chikarish ilg'orlarini va ixtirochilar tajribalarini o'rganib borishi lozim.

Natijada yuqorida ta'kidlaganimizdek ba'zan boshlang'ich sinflarda ham o'quvchida o'qituvchiga nisbatan ishonch, hurmat yo'qoladi. Bunday munosabatda o'qituvchining tarbiyaviy ta'siri darajasi pasayadi va bu esa o'z ravbatida bilimlarni o'zlashtirish muvaffaqiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Agarda boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilar bilan munosabatga kirishish muvaffaqiyatini ta'minlashga shaxsiy intilish namoyon qilmasa, muomala, uzaro shaxsiy munosabatlar mobaynida birgalikda yoki (bir biriga ta'sir oqibatida) alohidalikda insoniy sa'i xarakterlar va faoliyat jarayonlarida psixik mos kelmaslik to'siqlari okibatida yengillashish yoki qiyinlashish xolatlari ruy beradi. Buni oldini olishda, "Men"lik tizimini tug'ri shakllantirib borish ularni "biz"lik xususiyatlari bilan almashtirib borish bilan yuksak muomala va o'zaro yaqin kontakt munosabatlar shakllantirish orkali jamoa, guruhlarda yuksak psixologik iqlim sharoiti vujudga keltirish mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Freyd. Z. Psixologiya bezsoznatel'nogo –M.,1989, s.310-343.
2. Yadov V.A. Dispozitsionnaya konsepsiya lichnosti. - V kn.: Sotsialnaya psixologiya. -M., 1979, s. 106-120.
3. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya.-T.: Universitet, I kitob, 2002. -236 bet.
4. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya.-T.: Universitet, I,II kitob, 2002. - 238 bet.

MAKTAB KUTUBXONASIDA TARBIYASI OG'IR O'QUVCHILARNI KITOBXONLIKKA JALB QILISHNING DOLZARBLIGI.

Z.Egamberdieva

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi, "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Maktab kutubxonalari o'quvchilarni ma'naviy, ma'rifiy va intellektual jihatdan rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda yoshlar tarbiyasiga e'tibor qaratish, ularning to'g'ri yo'nalishda ulg'ayishi uchun har tomonlama ish olib borish zarur. Ayniqsa, tarbiyasi og'ir o'quvchilarni to'g'ri tarbiyalash va ularda kitobxonlikka qiziqish uyg'otish zamonaviy ta'lim tizimi

oldidagi dolzarb vazifalardandir .Bunda shu guruh o`quvchilari bilan kutubxonachilar alohida ish olib borishlari kerak.

Tayanch iboralar: Tarbiyasi og'ir o'quvchilar, interaktiv va kreativ tadbirlar, individual yondashuv.

Abstract: School libraries play an important role in the spiritual, educational and intellectual development of students. Today, it is necessary to pay attention to the upbringing of young people and work in all directions to ensure their development in the right direction. In particular, the proper upbringing of students with difficult upbringing and instilling in them an interest in reading are urgent tasks for the modern education system. In this regard, librarians should work separately with this group of students.

Key phrases: Difficult students, interactive and creative activities, individual approach.

Maktab kutubxonalari nafaqat bilim olish manbai, balki o'quvchilarning ma'naviy va axloqiy tarbiyasini shakllantirishda ham katta rol o'ynaydi. Biroq, maktabdagi barcha o'quvchilar kutubxona faoliyatiga bir xil darajada jalb qilinmaydi. Ayniqsa, tarbiyasi og'ir o'quvchilar ko'pincha kitobxonlikdan uzoq bo'lib, kutubxonaga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishadi. Shu sababli, bunday o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilish, ularning ma'naviy va axloqiy tarbiyasini yaxshilashda muhimdir. Kitoblar, o'quvchilarda nafaqat bilim, balki to'g'ri xulq-atvor, ijtimoiy qadriyatlar va insoniy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Buning uchun kutubxonachilar quyidagi ishlarni amalga oshirish zarur.

Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni aniqlash uchun avvalo, ularning xulq-atvori va maktabdagi faoliyatiga e'tibor qaratish kerak. Bunday o'quvchilar o'zlarini maktabdagi faoliyatda ko'pincha noqulay his qilishadi va darslarga kamroq qatnashadilar. Ular ko'pincha o'qituvchilarga qarshi turishadi, do'stlari bilan janjallar qiladilar va maktabda umumiy tartibni buzadilar. Tarbiyasi og'ir o'quvchilarning bu xulq-atvori ularning ichki dunyosidagi noaniqliklardan, o'ziga ishonchsizlikdan yoki uy sharoitidagi muammolardan kelib chiqadi. Ularning xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlar ularning kelajakdagi rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun, bunday o'quvchilarni ijtimoiy va axloqiy jihatdan rivojlantirish juda muhimdir.

Kitobxonlik, o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasida katta rol o'ynaydi. Kitoblar o'quvchilarga ijobiy qahramonlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy

qadriyatlar haqida hikoya qiladi. Ular orqali o'quvchilar turli hayotiy vaziyatlarni tasavvur qilishadi, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishadi va dunyoqarashlarini kengaytirishadi. Tarbiyasi og'ir o'quvchilar uchun kitoblar, ularning ichki dunyosini o'zgartirishda va salbiy xulq-atvordan xalos bo'lishda samarali vosita bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, kitoblar o'quvchilarga jamiyatda o'z o'rnini topishga, o'zini hurmat qilishga va boshqa insonlarga nisbatan mehr-oqibatli bo'lishga o'rgatadi.

Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashda individual yondashuv muhim. Har bir o'quvchining qiziqishi, xarakteri va qobiliyatini chuqur o'rganish zarur. Psixologlar ta'kidlaganidek, tarbiyasi og'ir bolalarda o'ziga ishonchsizlik, atrofdagilarga befarqlik yoki tajovuzkorlik kabi jihatlar kuzatiladi. Shuning uchun ular bilan ochiq muloqot, motivatsion suhbatlar va mehr-muhabbat asosida ishlash samarali bo'ladi.

Maktab kutubxonasida tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilish muammolarni hal qilish yo'llari.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitish, ularni ijobiy faoliyatga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tarbiyasi og'ir, o'qishga bo'lgan qiziqishi sust, intizomda muammolari bor o'quvchilar bilan ishlashda maktab kutubxonalarining roli beqiyosdir. Kitobxonlik o'quvchilarni nafaqat bilimli qiladi, balki ularda sabr, mulohaza, muloqot madaniyati, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobga jalb etishda, eng avvalo, ularning shaxsiy qiziqishlarini aniqlash lozim. Sport, sarguzasht, ertak, ilmiy-ommabop yoki tarixiy mavzulardagi kitoblar orqali ularga sevimli mashg'ulotlari bilan bog'liq adabiyotlar tavsiya etish samarali natija beradi.

-Shaxsiy qiziqishlarni o'rganish

Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobga jalb etishda, eng avvalo, ularning shaxsiy qiziqishlarini aniqlash lozim. Sport, sarguzasht, ertak, ilmiy-ommabop yoki tarixiy mavzulardagi kitoblar orqali ularga sevimli mashg'ulotlari bilan bog'liq adabiyotlar tavsiya etish samarali natija beradi.

-Qiziqarli tadbirlar tashkil etish

Kitobxonlikni rivojlantirish jarayonida o'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun interaktiv tadbirlar katta ahamiyatga ega. Masalan, teatr ko'rinishlari, qahramonlar kostyumlari bilan chiqishlar, rasm va insholar tanlovi kabi tadbirlar o'quvchilarda kitobdagi voqealarni his etish imkonini beradi. Shuningdek, "Kitobxonlik haftaligi" va "Sevimli kitobim" kabi loyihalar ham samarali natija beradi. Kutubxonada "Eng yaxshi kitobxon", "Bir sahifa – bir hayotiy saboq", "Sevimli qahramonim" kabi musobaqa va tanlovlarni o'tkazish tarbiyasi og'ir

bolalarning ham e'tiborini tortadi. O'z fikrini bildirish, do'stlari oldida faol qatnashish ularda ijobiy raqobat hissini uyg'otadi.

- Rolik va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy o'quvchi ko'proq vizual ta'sirchanlikni xush ko'radi. Shuning uchun kitoblar asosida tayyorlangan qisqa videoroliklar, multfilm va film parchalari orqali ularning kitobga qiziqishini oshirish mumkin. -Kutubxona muhitini zamonaviylashtirishning ta'siri

Kutubxonaning zamonaviy, qulay va jozibador bo'lishi o'quvchilarni u yerga tez-tez kelishga undaydi. Buning uchun qulay o'quv burchaklari, yorqin rangdagi dizaynlar va elektron resurslar joriy etish mumkin. Audio-kitoblar va multimedia vositalari orqali o'quvchilar kitobga qiziqib qoladi.

Keyinchalik o'quvchini asl kitobni ham o'qishga undash maqsadga muvofiqdir

-Kutubxonani do'stona muhitga aylantirish

Kutubxonachi bolalarga samimiy, mehribon munosabatda bo'lishi zarur. Tarbiyasi og'ir o'quvchilar ko'pincha ishonchli suhbatdosh izlaydi. Kutubxona shunday joyga aylanishi kerakki, bola u yerda o'zini hurmat qilinayotgan shaxs sifatida his qilsin.

- O'qituvchi va ota-onalar hamkorligi

Kutubxona faoliyatini sinf rahbarlari va ota-onalar bilan hamkorlikda olib borish, o'quvchini kitob mutolaasiga undash jarayonida eng muhim omillardan biridir. Masalan, ota-onalar ham farzandi bilan birga kitob o'qishi yoki muhokama qilishi ijobiy natija beradi.

-Bolalarda kitobxonlikka qiziqish uyg'otishning eng samarali usullaridan biri rag'batlantirishdir. Masalan, eng faol kitobxonlarni e'tirof etish, ular haqida devoriy gazetada maqola chiqarish yoki sertifikatlar berish orqali o'quvchilarni ruhlantirish mumkin. Bu esa ular orasida sog'lom raqobat muhitini yaratadi va kitobga qiziqishni oshiradi.

- Kutubxona va O'qituvchilar hamkorligi

Maktab kutubxonasida tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilishda kutubxonachilar va o'qituvchilarning hamkorligi juda muhimdir. O'qituvchilar darslar davomida kitob o'qishning ahamiyatini ta'kidlashlari, kutubxonada o'quvchilar uchun turli ko'rgazmalar va tadbirlar tashkil etishlari kerak. O'qituvchilar o'z sinflarida kitoblarni targ'ib qilish orqali o'quvchilarni kitob o'qishga undashlari mumkin. Shuningdek, o'quvchilarning kitobga bo'lgan qiziqishini aniqlash, ularning qiziqishlariga mos kitoblarni tanlashda kutubxonachilar yordam berishi kerak.

-Maktab psixologi va kutubxonachi hamkorligi

-Tarbiyasi og'ir bolalar bilan yakka tartibda ishlashi, ularda o'zini namoyon qilish va ijobiy sifatlarni rivojlantirishga yordam berishi zarur. Psixologik va kutubxonachilar hamkorlikda treninglar va mashg'ulotlar orqali ularning o'ziga bo'lgan ishonchi oshadi va kitobga qiziqishi ortadi.

-Tashqi va xalqaro tajribalardan foydalanish

Dunyo tajribasiga nazar tashlasak, rivojlangan mamlakatlarda kitobxonlik madaniyati yuqori darajada. Masalan, Yaponiyada bolalar uchun maxsus elektron kutubxonalar, audio-kitob ilovalari va o'quvchilar o'rtasida kitob almashish an'analari keng rivojlangan. Ushbu tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali ham kitobxonlikni rivojlantirish mumkin.

-Yana bir samarali usullardan biri — interaktiv va kreativ tadbirlarni tashkil etishdir. Masalan, kitob o'qish va hikoya qilish tanlovlari, she'r va esse yozish musobaqalari, dramatik o'yinlar va kitob tahlili bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Bunday tadbirlar o'quvchilarning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ular uchun kutubxona muhitini yanada qiziqarli qiladi.

- O'quvchilarni qiziqtiradigan kitoblar tanlash

Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilishda eng muhim jihatlardan biri — ularga mos kitoblarni tanlashdir. Kitoblar yoshga, qiziqishlarga va o'quvchilarning bilim darajasiga mos bo'lishi kerak. O'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olib, zamonaviy va hayotiy mavzularda yozilgan kitoblar tanlash ularning diqqatini tortadi. O'quvchilarga ijobiy qahramonlar haqida yozilgan hikoyalar, fantastik va sarguzashtli asarlar, shuningdek, real hayotdagi muvaffaqiyatlarni ko'rsatadigan kitoblar juda foydali bo'ladi.

-O'quvchilarning kitobga bo'lgan qiziqishini aniqlash uchun so'rovlar, testlar va o'quvchilar bilan intervyular o'tkazish mumkin. Bundan tashqari, o'quvchilarning kitob o'qish darajasini o'lchash uchun o'quvchilarni kitoblar bo'yicha test qilish, ular o'qigan kitoblar ro'yxatini tuzish va ularning fikrlarini tahlil qilish yordam beradi. Bu jarayon o'quvchilarning rivojlanishini kuzatishga va ularning kitob o'qishdagi muvaffaqiyatlarini baholashga imkon beradi.

Masalan, qahramonlarning to'g'ri qarorlar qabul qilishi, adolatni qo'llab-quvvatlashi va qiyinchiliklarga bardosh berishi o'quvchilarga ilhom beradi. Kitoblar orqali ular nafaqat shaxsiy qiyinchiliklarini yengishga yordam beradigan yondashuvlarni o'rganadilar, balki jamiyatda mas'uliyatli va axloqiy javobgarlikni his qilishni ham o'rganadilar. Bu jarayon, tarbiyasi og'ir o'quvchilarda o'zini hurmat qilish, boshqalarni hurmat qilish, mehnat qilish va halollik kabi qadriyatlarni shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki maktab kutubxonasining tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilishdagi roli juda muhimdir. Kitoblar orqali

o'quvchilarning bilim darajasi oshishi bilan birga, ularning axloqiy, ijtimoiy va ma'naviy jihatlari ham rivojlanadi. Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitob o'qishga jalb qilish orqali ularning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash, to'g'ri xulq-atvorni shakllantirish va jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur asoslar yaratiladi.

Bu jarayon o'quvchilarning jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishiga va ijtimoiy moslashishlariga yordam beradi. Bunday yondashuvlar, o'quvchilarning ichki dunyosini o'zgartirish va ularni ijobiy xulq-atvorga yo'naltirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. To'g'ri tashkil etilgan kitobxonlik tadbirlari tarbiyasi og'ir o'quvchilarni ham asta-sekin kitobga oshno qiladi va ularni sog'lom, bilimli shaxs sifatida voyaga yetishiga yordam beradi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Shayxov, M. (2015). O'quvchilarning axloqiy tarbiyasi va kitobxonlik. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti.
2. Abdurahmonov, X. (2018). Maktab kutubxonasi va ta'lim jarayoni. Toshkent: Ma'naviyat va ma'rifat nashriyoti.
3. Pirov, I. (2020). Adabiyotlar va yoshlar tarbiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. O'rmonov, S. (2017). Pedagogikada individual yondashuv va kitob o'qish. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
5. Maxmudov, B. (2019). Kitobxonlikni rag'batlantirishda yangi texnologiyalardan foydalanish. Toshkent: Sharq nashriyoti.
6. Akramov, R. (2021). Kutubxona faoliyati va tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: O'zbek pedagogika universiteti nashriyoti.
7. Karimov, A. (2016). O'quvchilarni kitob o'qishga jalb qilishning samarali usullari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
8. Islomov, M. (2020). Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
9. Valiyev, R. (2021). Yoshlarni kitobxonlikka qiziqtirish va rag'batlantirish. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti
10. G'ulomov, T. (2018). Kitobxonlik va yoshlar tarbiyasidagi muhim omillar. Samarqand: Xalq ta'limi nashriyoti.
11. Badriddinov, J. (2019). Kitob o'qish va ma'naviyatni shakllantirish. Toshkent: Shahrizoda nashri.

II. RAQMLI TEXNOLOGIYALAR MUHITIDA INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AXAMIYATI

1. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО РОССИЙСКОГО ВУЗА: КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД

Мордаев Шохимордон Нуралиевич, преподаватель русского языка
Сурхандарьинского кампуса Навоийского университета инноваций.

3-курс аспирант кафедры социальной психологии и педагогического
образования Алтайского государственного университета

Найн Александр Альбертович, доктор педагогических наук, профессор,
заведующий кафедрой педагогики ФГБОУ ВО «УралГУФК», г. Челябинск

Mordaev Shokhimordon Nuralievich, Russian language lecturer at the
Surkhandarya campus of Navoi University of Innovations.

e-mail: shohimardonmail.ru@gmail.com

Nain Aleksandr Albertovich, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of
the Department of Pedagogy, UralGUFK, Chelyabinsk

e-mail: anain@yandex.ru

Аннотация. Статья посвящена проблемам профессиональной подготовки студентов на основе компетентностного подхода. Современный рынок труда нуждается в специалистах с высокой коммуникативной компетентностью, профессиональной культурой, креативным подходом к выполнению профессиональных задач, способными к творческому саморазвитию, имеющими высокую мотивацию к профессиональной деятельности. Это значительно повышает требования к личностным и профессиональным качествам, социальной и профессиональной позиции профессионала. Компетентностный подход к обучению студентов требует теоретического осмысления и прикладных исследований.

Ключевые слова: компетентностный подход, коммуникативная компетентность, информационные технологии, креативность, цифровизация образования.

Annotation. The article is devoted to the problems of professional training of students based on a competence-based approach. The modern labor market needs specialists with high communicative competence, professional culture, creative approach to performing professional tasks, capable of creative self-development, and highly motivated for professional activity. This significantly increases the requirements for personal and professional qualities, social and professional position of a professional. The competence-based approach to teaching students requires theoretical understanding and applied research.

Keywords: innovative technologies, competence approach, communicative competence, information technology, creativity, digitalization of education.

Актуальность исследования. Значительные социально-экономические преобразования, происходящие в настоящее время в России, ставят перед системой высшего профессионального образования новые задачи, решение которых не возможно без высоко квалифицированных, обладающих всеми теоретическими и практическими умениями и навыками специалистов.

В Государственной программе «Развитие образования» на 2018- 2025 годы» особое внимание уделено категории «профессиональные компетенции», так как их недостаточное развитие напрямую влияет на качество современного российского образования [1].

Подготовка студентов является целой системой процессов, направленных на формирование у них профессиональной готовности к деятельности, овладение стандартом профессионализма, развитие способностей к самообразованию в деятельности. Бурное развитие информационных технологий (ИТ), значительно расширяющих объемы знаний и возможности получения дополнительной информации любого характера, обусловило потребность в специальных компетенциях у всех участников образовательного процесса. Информационно-коммуникативная компетентность является одновременно и условием становления профессионализма будущего специалиста в целом, и компонентом

профессиональной компетентности, поскольку ИТ-компетентность входит в современный образовательный стандарт любого специалиста с высшим образованием.

Например, в современном информационном обществе к профессиональному уровню педагогических кадров предъявляется ряд дополнительных требований, что разъясняется в нормах профессионального стандарта педагога. К таким требованиям относятся ИТ-компетентности: общепользовательская, общепедагогическая, предметно-педагогическая.

Изучению проблем формирования и повышения коммуникативной и профессиональной компетентности студентов посвящены работы таких авторов как: И.А. Грешилова [2], М.В. Кларин [3], А.М. Осипов [4], А.В. Слепухин [5], Б.Е. Стариченко [6], А.В. Хуторской [7] и др.

К сожалению, на данный период времени в современной российской научной и методической литературе ощущается недостаток фундаментальных монографических работ посвященных проблемам развития коммуникативной компетентности студентов в условиях цифровизации образования.

Целью исследования является изучение профессиональной подготовки студентов вузов с использованием информационных технологий на основе компетентностного подхода.

Прежде всего, необходимо рассмотреть ключевые понятия, нуждающиеся в уточнении. Понятия «компетенция» и «компетентность», используемые в рамках компетентностного подхода для российской педагогической науки являются относительно новыми, поэтому можно наблюдать их разночтения. На наш взгляд, точное определение и применение данных терминов может быть вполне оправдано, учитывая назревшую необходимость обновления содержания образования.

Компетентностный подход определен одним из оснований «Стратегии модернизации образования» – основного государственного документа в области российского образования сегодня и на ближайшую перспективу. Детализация ключевых компетентностей, определяющих нормативную основу модернизации

системы образования, предполагает следующий подход к определению понятия компетенция. Это готовность использовать усвоенные знания, умения и навыки, а так же способы деятельности в жизни для решения практических и теоретических задач» [1, с. 4].

Нам представляется наиболее оптимальным и точно выражающим суть понятия «компетентность» определение Б.Е. Стариченко: «Компетентность – это уровень умений личности, отражающий степень соответствия определенной компетенции и позволяющий действовать конструктивно в изменяющихся социальных условиях» [6, с. 99].

При этом европейская система образования опирается на пять основных компетенций, характеризующих разные направления жизнедеятельности человека, которым следует предавать первостепенное значение в образовательном процессе.

1. Компетенции политические и социальные определяются: возможностями и желанием человека принимать ответственность за совершаемые им поступки, за свое поведение в обществе; способностями принимать участие в решениях групп либо сообществ; способностями к ненасильственному разрешению конфликтных ситуаций; способностями участвовать в жизни институтов демократии и желанию их улучшить.

2. Компетенция жизнедеятельности в обществе с множеством культур. Заключается в контроле над любыми формами проявления ксенофобии и расизма, нетолерантном отношении к окружающим тебя гражданам.

3. Компетенция владения устной и письменной коммуникацией, которая подразумевает знание и свободное общение не только на родном языке, но как минимум еще одном иностранном (в основном – английском).

4. Компетенция информационной грамотности подразумевает владение технологиями информационными, то есть понимания их использования, применения, владение компьютерной грамотностью, способность правильной оценки информации, распространяемой на интернет – сайтах и иных СМИ.

5. Компетенция непрерывного обучения, подразумевает способность гражданина, полноценного члена общества к непрерывному обучению в период всей активной жизни; эта компетенция расценивается как возможность постоянного совершенствования не только в плане профессиональном, но и личностном и общественном [8].

Любой образовательный стандарт высшего профессионального образования в Российской Федерации на сегодняшний день содержит определенный перечень компетенций, которые должны быть сформированы у выпускника вуза и являются достаточными для осуществления эффективной профессиональной деятельности как компетентного и конкурентоспособного в своей отрасли специалиста.

Среди студентов, выпускников педагогического вуза, работающих в средней школе, было проведено анкетирование. Цель данного исследования заключалась в том, чтобы выявить роль, например, коммуникативной компетентности в профессиональной деятельности респондентов. Анализ ответов студентов позволил сделать вывод о том, что большинство будущих педагогов имеют достаточно отдаленное представление о коммуникативной компетентности, это объясняется тем, что студент проходит практики зачастую формально, ему, как правило, не приходится участвовать в профессиональной деятельности [5].

Большое место в учебных программах студентов профильных вузов необходимо отводить психолого-педагогическим дисциплинам, таким как: «Педагогика», «Психология», «Психодиагностика» и тому подобным, направленным на развитие у выпускников ценностно-ориентированного отношения к людям, а так же специальных профессиональных умений и навыков в коммуникативной области.

В тоже время, анализ системы профессиональной подготовки бакалавров в сфере педагогики в развитых европейских странах позволяет выделить следующие основные тенденции: во-первых, заметное преобладание практической деятельности над теоретическим курсом (как правило студенты приобщаются к профессиональной деятельности уже с первого курса); во-вторых, наличие тесной взаимосвязи между обучением студентов теории дисциплины и

практическим применением полученных знаний с помощью IT- технологий; в-третьих, ориентация содержания теоретического и практического курсов подготовки будущих специалистов требованиям профессиональной деятельности; в-четвертых, ярко выраженная направленность подготовки будущих специалистов на формирования психологических аспектов межличностного взаимопонимания и развитие взаимодействия межкультурного [4]. Резюмируя вышеизложенное, можно сказать, что модель компетентностного подхода в сфере высшего профессионального образования представляет собой особенные целенаправленные, согласованные и последовательные действия, складывающиеся в процесс, итогом которого выступает решение различных задач учебного и профессионального характера. Тем не менее, на практике происходит несколько иное: ряд выпускников педагогических вузов не обладают должным уровнем коммуникативной и IT-компетентности. Естественно, подобное положение вещей не может удовлетворять ни работодателей, ни выпускников вузов, ни преподавателей вузов, несущих ответственность за подготовку специалистов. Данная проблема ожидает дальнейшей глубокой проработки и решения.

Список литературы

1. Государственная программа Российской Федерации «Развитие образования» на 2020-2025 годы: утв. Правительства Российской Федерации от 26.12.2017 № 1642. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://минобрнауки.рф> (дата обращения: 15.05.2024).

2. Грешилова, И.А. Андрагогические принципы обучения в контексте инновационных образовательных технологий / И.А. Грешилова // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2017. – № 2. – С. 38-40.

3. Кларин, М. В. Андрагогика: наука обучения взрослых. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://hr-academy.ru> (дата обращения:

10.05.2024).

4. Осипов, А.М. Социология образования: Очерки теории / А.М. Осипов // Российская социологическая ассоциация. Исследовательский комитет «Социология образования». Петровская академия наук и искусств. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2021. – 504 с.

5. Слепухин, А.В. Проектирование компонентов методики формирования профессиональных умений студентов педагогических вузов в условиях использования виртуальной образовательной среды / А.В. Слепухин // Педагогическое образование в России. – 2020. – № 7. – С. 82-90.

6. Стариченко, Б.Е. О формировании общепрофессиональных ИКТкомпетенций студентов направлений подготовки «Педагогическое образование» / Б.Е. Стариченко // Педагогическое образование в России. – 2016. – № 7. – С. 97-103.

7. Хуторской, А.В. Педагогическая инноватика: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / А.В. Хуторской. – М.: Академия, 2018. – 56 с.

8. Key competencies for Europe // Report of the Symposium. Bern, Switzerland. – 27-30 March, 1996. – pp. 116-117.

ZAMONAVIY BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA INKLYUZIV TA‘LIMNING O‘RNI

O‘roqova Sharofatxon Saidqul qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada zamonaviy boshlang‘ich ta‘limda inklyuziv ta‘limning ahamiyati va o‘rni yoritilgan. Inklyuziv ta‘lim – barcha bolalarning, jumladan imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning ham ta‘lim olish huquqini ta‘minlaydigan pedagogik jarayon sifatida tahlil qilinadi. Boshlang‘ich ta‘limda inklyuziv yondashuvning qo‘llanishi o‘quvchilarning bilim olishdagi teng imkoniyatlarini kengaytiradi, jamiyatda bag‘rikenglikni shakllantiradi hamda har bir bolaning ijtimoiy moslashuvini ta‘minlaydi. Maqolada zamonaviy ta‘lim tizimida inklyuziv yondashuvni qo‘llashning pedagogik va psixologik asoslari, shuningdek, o‘qituvchilarning malakasi va o‘quv muhitini moslashtirish masalalari tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Inklyuziv ta‘lim, zamonaviy boshlang‘ich ta‘lim, imkoniyati cheklangan bolalar, teng imkoniyatlar, pedagogik yondashuv, ta‘limda innovatsiya,*

jamiyatda bag'rikenglik, moslashtirilgan ta'lim muhiti, o'qituvchi malakasi, ijtimoiy integratsiya.

Mehr va bag'rikenglik har qanday eshikni ochadigan kalit ekanligini ta'kidlagan edilar mutafakkirimiz Imom G'azzoliy. Darhaqiqat, Zamonaviy boshlang'ich ta'limda Inklyuziv ta'limning o'rnini juda muhim hisoblanadi. Chunki bugungi kunda ta'lim tizimida asosiy maqsad – barcha bolalarning, jumladan jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki psixologik imkoniyati cheklangan bolalarning ham bilim olish huquqini ta'minlashdir.

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim sohasida eng dolzarb masalalardan biri – bu barcha bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashdir. Xususan, imkoniyati cheklangan bolalarni umumiy ta'lim jarayoniga jalb etish, ularni jamiyatga to'laqonli a'zo sifatida shakllantirish inklyuziv ta'limning bosh maqsadi hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi esa bolaning ilk ijtimoiylashuvi va shaxsiy rivojlanishida hal qiluvchi o'rintutgani bo'lsa, inklyuziv ta'lim aynan shu davrda alohida ahamiyat kasb etadi. Yurtboshimiz Mirziyoyev Shavkat Miromonovich BMT Inson huquqlari bo'yicha bo'lib o'tgan kengashidagi nutqida: "Inklyuziv ta'lim rasmiy ta'lim tushunchasidan ancha kengroq. Bu ta'limda ko'proq o'qishda, o'rganishda imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlanadi. Inklyuziv maktab o'qituvchisi va inklyuziv bog'chada tarbiyachi qanday sifatlarga ega bo'lishi kerak? Inklyuziv ta'limda o'qituvchining kasbiy mahorati bosh omil hisoblanadi. Avvalo, o'qituvchi inklyuziv tafakkurga ega bo'lishi va ta'lim sifati mas'uliyatini o'z zimmasiga olishi shart. Inklyuziv ta'lim berish o'qituvchilar ishi sifatining asosiy mezonlari – o'qituvchi o'quvchilarning turli toifada ekanligiga qaramay barcha bolalarning huquqini himoya va hurmat qilishi,"-deya ta'kidladilar. Shunday ekan, avvalo, inklyuziv ta'lim nima degan savolga javob berib o'tmoqchimiz, "Inklyuziya" atamasi lotincha "includere" so'zidan olingan bo'lib, "o'z ichiga olmoq", "jalb etmoq" degan ma'noni bildiradi. Inklyuziv ta'lim – bu har qanday imkoniyat va sharoitdan qat'iy nazar, barcha bolalarning umumiy ta'lim tizimida birgalikda o'qishini ta'minlovchi yondashuvdir. U faqatgina imkoniyati cheklangan bolalarni emas, balki ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy muammolar yoki boshqa sabablarga ko'ra ta'limdan chetda qolayotgan barcha o'quvchilarni qamrab oladi. Boshlang'ich ta'limdagi inklyuziv ta'limning ahamiyati shundan iboratki, ta'limda tenglikni ta'minlash.

Boshlang'ich ta'lim – bolaning dunyoqarashi, qiziqishi va bilimga bo'lgan ehtiyojini shakllantiradigan davrdir. Inklyuziv yondashuv esa barcha bolalarning teng sharoitda ta'lim olishini kafolatlaydi. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish. Turli imkoniyatlarga ega bo'lgan bolalar bir sinfda o'qishi orqali do'stlik, mehr-shafqat, yordam berish, hurmat va bag'rikenglik kabi ijobiy fazilatlarni egallaydi. Individual yondashuvni kengaytirish esa inklyuziv ta'limda o'qituvchilar har bir bolaning ehtiyojidan kelib chiqib ta'lim jarayonini tashkil etadi. Bu esa o'quvchilarning qobiliyatini to'liq ochib berishga imkon yaratadi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'limni joriy etish o'qituvchilardan yangi metod va vositalarni qo'llashni talab qiladi. Masalan: interaktiv o'yinlar, multimediya resurslari, maxsus didaktik materiallar va differensial topshiriqlar. Jamiyatda ijobiy qarashlarni shakllantirish. Inklyuziv ta'lim nafaqat

o'quvchilarga, balki ota-onalar va keng jamoatchilikka ham tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Bu orqali imkoniyati cheklangan shaxslar jamiyatda teng huquqli va faol a'zo sifatida qabul qilinadi.

Inklyuziv ta'limga oid bir qator qonunlarning qabul qilindi. Jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020). Ushbu qonunning yangi tahriri inklyuziv ta'limga rasmiy huquqiy asos yaratdi, shu jumladan inklyuziv ta'lim tushunchasi va amaliy tatbiqiga oid tamoyillarni belgilashga zamin yaratadi. "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Qonun unga muvofiq, inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarning huquqlarini himoya qilishga yo'naltirilgan normativ-huquqiy asos mustahkamlanadi. Prezident qarori № 4860 (13 oktabr 2020) Bu qaror orqali 2020–2025 yillarga mo'ljallangan Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlanib, bosqichma-bosqich tatbiq etiladigan "yo'l xaritasi" asosida harakat qilinadi. Vazirlar Mahkamasi qarori № 638 (12 oktabr 2021) "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash" bo'yicha bu qaror normativ-huquqiy mexanizmlarni aniq belgilab beradi, jumladan:

- Inklyuziv ta'lim va korreksion sinflar tashkil etish tartibi
- Arxitektura va infratuzilmada maxsus moslamalar (pandus, ushlagichlar va boshqalar)
- Mutaxassislar bilan ta'minlash (maxsus pedagoglar, psixologiya xizmatlari)

-Uyda va ixtisoslashtirilgan sharoitda ta'lim tartibi ¹.

"Umumiy o'rta ta'limda inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi nizom Ushbu nizom orqali: Sinflar maksimal 30 nafar o'quvchidan iborat bo'lishi, o'quvchilarning psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasi va ota-onalar roziligi asosida qabul qilinishi tartibi belgilangan². Rivojlanish va tatbiq holati 2021/2022 o'quv yilida 42 maktabda inklyuziv sinflar joriy etilib, 76 nafar imkoniyati cheklangan bola u yerda o'qidi. 2022–2024 yillarda mamlakat bo'ylab inklyuziv maktablar soni keskin oshdi — masalan, 2022 yilda 225 maktab, 2024 yilda esa 530 dan ortiq maktab inklyuziv ta'limga yo'naltirildi.

Inklyuziv ta'limning boshlang'ich ta'limdagi o'rni quyidagilarda namoyon bo'ladi: Ta'limning teng imkoniyatli bo'lishini ta'minlaydi. Har bir bola – sog'lom yoki imkoniyati cheklanganidan qat'i nazar – o'z sinfdoshlari bilan bir xil sharoitda bilim oladi. Buularning o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida hisqilishiga yordam beradi. Ijtimoiylashuvni rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bir-birini hurmat qilishni, mehribonlik, sabr-toqat va yordam berish kabi ijobiy insoniy fazilatlarni o'rganadi. Bu esa kelajakda bag'ri keng jamiyat shakllanishiga zamin yaratadi. Individual yondashuvni kuchaytiradi. Inklyuziv ta'limda o'qituvchi har bir bolaning qobiliyatini, ehtiyojini va rivojlanish darajasini hisobga oladi. Bu esa o'quvchilarning mustaqil fikrlash va qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion pedagogic texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi. Boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun zamonaviy metodlar,

HOPMA.Y3¹

²Daryo

differential yondashuv, maxsus didaktik materiallar va axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim. Jamiyatda ijobiy munosabatni shakllantiradi. Imkoniyati cheklangan bolalar umumiy sinfda ta'lim olishi, ota-onalar va jamoatchilik orasida ham ijobiy qarashlarni kuchaytiradi. Hamda inklyuziv ta'lim zamonaviy boshlang'ich ta'limning ajralmas qismi bo'lib, u bolalarning huquqlarini ta'minlash, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash va har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'lim zamonaviy boshlang'ich ta'limning ajralmas qismi bo'lib, u ta'lim tizimida adolat, tenglik va insonparvarlik tamoyillarini qaror toptiradi. Har bir bolaning o'z qobiliyatini ro'yobga chiqarishi, jamiyatda munosib o'rin topishi hamda barkamol shaxs sifatida shakllanishida inklyuziv ta'limning o'rni beqiyosdir.

Bugungi kun inklyuziv ta'lim imkoniyatlari quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

1. Maktablarda inklyuziv muhit kengaymoqda. 2024-yilga kelib, O'zbekiston bo'ylab 530 dan ortiq umumta'lim maktablari inklyuziv ta'limga yo'naltirilgan bo'lib, ularda 1195 nafarga yaqin imkoniyati cheklangan o'quvchi tahsil olmoqda. 2022-yil esa 225 maktab bu tartibga mos bo'lib, dastlabki qamrov bosqichi sifatida tan olingan³.

2. Innovatsion yondashuvlar va malaka oshirish. 2022–2023 o'quv yillarida 195 maktabda inklyuziv ta'lim joriy etilib, 504 nafar maxsus ehtiyojga ega o'quvchilar qamrab olingan.

Raqamli o'quv platformalari, moslashtirilgan o'quv dasturlari va interaktiv metodlar orqali inkluziv muhit samaradorligi oshirilmoqda.

3. Barqaror siyosiy va huquqiy infratuzilma. Ikkinchi Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi (2022–2026) inklyuziv ta'lim va nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy hayotga integratsiyasini ustuvor maqsad sifatida belgilaydi. Prezident Qarori №4860 (2020–2025) asosida "yo'l xaritasi", hamda strategiya loyihalari hayotga joriy etilgani amaliy islon sifatida namoyon bo'lmoqda.

4. Foyda va qo'llab-quvvatlash dasturlari. Yoshlar agentligi ijtimoiy moslashuvi uchun yosh imkoniyati cheklanganlarga kasb-hunarga o'qish, til o'rganish va tadbirkorlik imkoniyatlarini yaratmoqda. Parlament qarori orqali 500 nafar yosh manfaatdor uchun har yili asosiy hisob miqdorining 50 baravarigacha subsidiya ajratilmoqda.

5. Infratuzilmaviy qo'llab-quvvatlash. UNICEF bilan hamkorlikda universal loyihalashtirish asosida maktab binolarida qulay infratuzilma yaratilmoqda. Maqsad — 2027-yilgacha yangi va ta'mirlangan maktablarning 20 foizida shunday sharoitlarni ta'minlashdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, Inklyuziv ta'lim bugungi kunda ta'lim tizimining eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib, har bir bolaning bilim olish huquqini ta'minlashga xizmat qiladi. Zamonaviy boshlang'ich ta'lim jarayonida inklyuziv yondashuvni qo'llash nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarning, balki barcha o'quvchilarning ijtimoiylashuvi va barkamol inson sifatida shakllanishiga

3

ЮНИСЕФ

keng yo‘l ochadi. O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun hamda Prezident qarorlari asosida inklyuziv ta’limning huquqiy poydevori yaratildi. Bugungi kunda yuzlab maktablarda inklyuziv sinflar faoliyat ko‘rsatmoqda, pedagoglarning malakasini oshirish, ta’lim muassasalarini moslashtirilgan infratuzilma bilan ta’minlash, otalar va jamiyat hamkorligini kuchaytirish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bois inklyuziv ta’limni rivojlantirish o‘quvchilarda bag‘rikenglik va insonparvarlikni shakllantiradi, imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatga to‘laqonli integratsiyasini ta’minlaydi, ta’lim sifatini oshirish orqali kelajak avlodni barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazishga xizmat qiladi. Demak, inklyuziv ta’lim zamonaviy boshlang‘ich ta’limning ajralmas qismi sifatida Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida belgilangan inson manfaatlariga qaratilgan islohotlarning muhim ko‘rinishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI :

1. Individual yondashuv texnologiyasi asosida boshlang‘ich ta’lim menejerlarini tayyorlash metodikasi (Monografiya). Onaxon Jabborova. «Zebo prints»-2023
2. O‘zbek pedagogik antologiyasi.-Toshkent, 1993.
3. Sharofat, O. R. (2023, May). Electronic learning resources and requirements for their creation. In International Scientific and Practical Conference on Algorithms and Current Problems of Programming. 4.
- Norbo‘tayev, X. B., & O‘roqova, S. S. (2023). BOSHLANG ‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.
5. Boynazov Z. BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA BUGUNGI TA’LIM JARAYONI VA USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
6. Boynazov Z. BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA BUGUNGI TA’LIM JARAYONI VA USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
7. Butayorova M. The Importance Of Positive Relationships In The Formation Of The Personality Of Primary School Students // Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B11. – C. 121-125.
8. Sh. A. Boshbekova (2010) - "Pedagogik psixologiya" (Pedagogik-psixologik asoslar va individual yondashuvlar).
9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. Methodological Bases For The Use Of Modern Teaching Technologies In The Lessons Of The Native Language In Primary Grades // International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91.
10. Raupova S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining aniq va tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonligini shakllantirishda ilg‘or xorijiy tajribalar // Interpretation and researches. – 2024. – T. 1. – №. 1.

11. Sojida R., Maftuna I. On the skills of preparing primary school students for the tests of the timss international control program //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 6. – №. 1. – С. 313-315.

12. Xudaykulova , S. (2024). TEXNIK IJODKORLIKNING HOZIRGI HOLATI. Research and Implementation. извлечено от <https://rai-journal.uz/index.php/rai/article/view/520/>

13. Xudaykulova, S. (2024). DARAJALI GEOMETRIYA - KO'PHADLAR VA NORMAL KONUSLAR. Interpretation and Researches, 1(1). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2496>

3.TIL O'QITISHDA BADIY ASARLAR TAHLILI ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARDA LINGVISTIK VA IJODIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

AytbayevDilshodxujaTemirbayevich

Toshkent davlat pedagogika universiteti professori v.b., filologiya fanlari doktori
(DSc).

Zayniddinova Muborak To'laganqizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada til o'rgatish jarayonida badiiy adabiyot namunalarini o'rganishda boshlang'ich sinf o'quvchilarning til ko'nikmalari va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ochib beradi. Badiiy matnlar orqali o'quvchilarning lug'at zaxirasi boyitiladi, Grammatik qoidalarni anglash osonlashadi va o'z fikrlarini erkin hamda ijodiy tarzda ifoda etish malakalari shakllanadi. Maqolada o'qituvchilar uchun dars jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan amaliy yo'nalishlar taklif etiladi.

Kalitso'zlar: Badiiy asar tahlili, lingvistik tahlil, leksik boyitish, Grammatik kompetensiya, stilistikidrok, ijodiyifoda.

Аннотация. Данное исследование раскрывает значение изучения образцов художественной литературы в процессе обучения языку для развития языковых навыков и творческих способностей учащихся начальных классов. Посредством художественных текстов обогащается словарный запас учащихся, облегчается понимание грамматических правил и формируются навыки свободного и творческого выражения собственных мыслей. В статье

предлагаются практические рекомендации для учителей, которые могут быть использованы в процессе обучения в начальной школе.

Ключевые слова: Анализ художественного произведения, лингвистический анализ, обогащение лексики, грамматическая компетенция, стилистическое восприятие, творческое выражение.

Abstract. This research reveals the significance of studying samples of fiction in the process of language teaching for the development of language skills and creative abilities of primary school students. Through literary texts, students' vocabulary is enriched, the understanding of grammatical rules is facilitated, and the skills of free and creative expression of their own thoughts are formed. The article offers practical recommendations for teachers that can be used in the learning process in primary school.

Keywords: Literary work analysis, linguistic analysis, vocabulary enrichment, grammatical competence, stylistic perception, creative expression.

Kirish. "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ilmiy metodik va tadqiqot ishlari sifatini oshirish orqali ta'lim tizimini kompleks rivojlantirishni jadallashtirish bo'yichachoratadbirlarto'g'risida"gi 2023-yil 20-apreldagi PQ – 128 – son qaroriga muvofiq davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim malakatalablarini ta'lim sohasidagi xalqaro standartlar talablari asosida ishlab chiqish joriy etish⁴ tartibi belgilandi. Shunga tayangan holda boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslari (O'qish) ta'limning tarbiyaviy mazmuniga alohida e'tibor berishi, nazariy bilimlarning kompetensiyalari haqida DTS da belgilab qo'yilganligini ko'rish mumkin. Bunda tegishli ta'lim bosqichi yakunida ta'lim oluvchilarda shakllanishi lozim bo'lgan kompetensiyalarni davlat, jamiyat va mehnat bozortalablarini inobatga olgan holda belgilash⁵ lozimligi aytilgan. DTS ga ko'ra "kompetensiya –

⁴O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 157-son 27.03.2024y
dagi qarori Davlat ta'lim standartlarini davlat ta'lim talablarini ishlab chiqish hamda joriy etish tartibini takomillashtirish cho-
ratadbirlarito'g'risida 1-bob umumiy qoidalar. – Toshkent.sh

⁵O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 157-son. 27.03.2024y
dagi Davlat ta'lim standartlarini davlat ta'lim talablarini ishlab chiqish hamda joriy etish tartibini takomillashtirish cho-
ratadbirlarito'g'risida. – Toshkent.sh

mavjudbilim, ko‘nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo‘llay olish qobiliyati”dir⁶. Standartda alohida e‘tibor qaratilgan **lingvistik kompetensiyada** ona tili fani bo‘yicha umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarining 4-sinf (barcha ta‘lim olish tillari bo‘yicha) bitiruvchilariga qo‘yilgan malaka talablari:

1. *Lingvistik kompetensiya (fonetika, grafika, orfoepiya, orfografiya, leksika, grammatika va uslubiyatga oid)* :A1ona tilidagi nutq tovushlarini farqlay oladi, bo‘g‘in ko‘chirish qoidalariga amal qilaoladi; **mavzuga oid yangi so‘zlarni og‘zaki va yozma nutqda qo‘llay oladi; yozma nutqda tinish belgilarini to‘g‘ri qo‘llayoladi.**

A1+so‘zlarning tovush tarkibini orfoepik jihatdan to‘g‘ri shakllantiraoladi; **gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turlarini farqlay oladi va yozma nutqda o‘rinli qo‘llay oladi.**

2. *Badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasi* A1 matndagi so‘z va gaplarning ma’nolarini tushunaoladi; asar mazmunidan ta’sirlanaoladi; xalq og‘zaki ijodi namunalarini (ertak, topishmoq, maqol, masal, tezaytishni) farqlayoladi; o‘rganilgan asarlarning nomi, muallifi, mazmuni va qahramonlarini ajrataoladi; asar qahramonlariga munosabat bildiraoiladi; o‘qilgan asar mazmuniga doir savol va topshiriqlarga javob beraoladi. A1+ mustaqil o‘qish uchun tavsiya etilgan asarlarda tasvirlangan voqea-hodisalar mazmunini tushunib, qayta hikoya qilaoladi, asar qahramonlariga munosabat bildiraoiladi.⁷

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Lingvistik kompetensiya o‘quvchilarning ona tilining fonetik, leksik, Grammatik va stilistik tizimini o‘zlashtirish, nutqda ulardan ongli ravishda foydalanaolish qobiliyatini nazarda tutadi. Mazkur kompetensiya shaxsning kommunikativ faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va axborotni qayta ishlashda muhim ahamiyat kas betadi. Bugungi kunda til ta’limi jarayonida o‘quvchilarning

⁶O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’lim Vazirining 2021-yil 17-dekabrda 406-son buyrug‘iga 1-ilova. Umumiy o‘rtata’limning davlat ta’lim standarti. 4-bob davlat ta’lim standartining tarkibiy qismlari. – Toshkent, sh

⁷O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’lim Vazirining 2021-yil 17-dekabrda 406-son buyrug‘iga 2-ILOVA Umumiy o‘rtata’limning davlat ta’lim standarti. – Toshkent, sh

lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishning samarali yo'llarini izlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Badiiy adabiyot namunalari o'zining boy lingvistik resurslari bilan o'quvchilarning til sezgirligini oshirish, yangiso'zlarnio'zlashtirish, Grammatik konstruksiyalarni chuq uranglash va nutqning stilistik xususiyatlarini his qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shu tufayli biz boshlang'ich 4-sinf 1-qism o'qishsavodxonligi darsligida berilgan Maxmud Murodovning "Maydondagi bolalar" hikoyasini tanladik va ushbu hikoya ustida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishga doir topshiriq turlarini ishlab chiqdik.

Natija. FonetikavaOrfoepiyayo'nalishida: O'quvchilarning so'zlarni to'g'ri bo'g'inlab talaffuz qilishlari va intonatsiyani his qilishlari uchun **"So'z karokasi"** metodi qo'llaniladi. Bunda "zir-qi-rab", "ko'm-ko'k", "u-zuq-yu-luq" kabi so'zlar ritmik tarzda aytiladi, bolalarning "quruvchi bo'lsam", "chegaralarimizni qo'riqlayman", "ustoz bo'lish" orzularini esa turli hissiy intonatsiyalarda o'qish mashq qilinadi. Tovush va harf mosligini o'rgatishda **"Tovushli rasm"** metodiorqali "Z" tovushini eshitganda "zirqirab" so'zinitopish, "Q" tovushini eshitganda "qum", "quruvchi", "qishloq" so'zlarini aniqlash kabi topshiriqlar beriladi.

Grafika va Orfografiya ko'nikmalarini rivojlantirishda: So'zlarning to'g'ri yozilishini eslab qolish uchun **"Xatnitiklash"** mashqlari orqali "ch_rchab", "b_g", "d_da_day", "bolala_" kabi so'zlardagi tushirib qoldirilgan harflar tiklanadi. Orfografik qoidalarni visual tarzda o'zlash tirish uchun **"Rangli imlo"** usulida "ko'm-ko'k", "shaxmat-shashka" kabi qo'shmaso'zlar, shuningdek "og'rig'im", "o'ynayotgan" kabi so'zlardagi unililarning yozilishiga oid qoidalar rangli qalamlar bilan belgilanadi.

Leksik boylikni oshirishda: O'quvchilarning yangi so'zlarni kontekst orqali tushunishlari va lug'at zaxiralarini kengaytirishlari uchun **"So'zlar banki"** metodiorqali "zirqirab", "musaffo", "uzuq-yu-luq", "posbon", "ravshanlashdi" kabi so'zlarning ma'nosi muhokama qilinadi va lug'at bilan tekshiriladi. So'zlarning ma'noviy aloqalarini mustahkamlash uchun **"So'zlar sayohati"** o'yini orqali "charchab" so'zidan "tolib", "dam olmoq" kabi sinonimlar yoki "shirin" so'zidan "yoqimli", "achchiq" kabi antonimlar zanjiri yaratiladi.

Grammatik kompetensiyani shakllantirishda: Gap tuzish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun "**Gap tuzuvchi**" mashqlarida "Bolalar", "qum", "o'ynamoq", "orzular", "quruvchi" kabi so'zlardan foydalanib yangi gaplar tuziladi, bolalarning orzulari haqida o'z gaplarini ifodalashga undaladi. Gapning Grammatik tuzilishini chuqurlashtirish uchun "**Gapni kengaytirish**" texnikasida "Bola dedi." Kabi oddiy gaplar "To'lachadan kelgan bola Anvargadedi.", "Uzoq vaqt jim qolib, nimalarnidir o'ylab o'tirgan G'anidedi." Kabi so'zlar bilan kengaytiriladi. Gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlarini farqlash va nutqda o'rinli qo'llash uchun "**Gapni o'zgartir**" metodiorqali "Mening dadam quruvchi." gapini "Sening dadang quruvchimi?", "Qanday ajoyib quruvchi!", "Dadangga quruvchi bo'!" kabi turlarga aylantirish mashq qilinadi. Bolalarning orzularini turli ifoda maqsadlarida aytish ("Men ham dadamday quruvchi bo'lsam..." - darak, "Sen chegaralarni qo'riqlaysanmi?" - so'roq, "Orzuqiling!" - buyruq, "Qanday shirin orzular!" - undov) ham o'rganiladi.

Uslubiy idrokni rivojlantirishda: So'zlarning hissiy bo'yog'ini his qilish uchun "**His etish mashinasi**" metodiorqali "qattiqcharchab" (holsizlik), "ko'm-ko'kosmon" (xotirjamlik), "shirinorzular" (umid), "yengilsezdim" (xursandchilik) kabi iboralarning hissiy ma'nolari tahlil qilinadi. Muallif uslubini his qilish va ijodiy yozma nutqni rivojlantirish uchun "**Muallif kursi**" topshirig'ida o'quvchilar muallif tilidan foydalanib, bolalarning boshqa orzulari ("uchuvchi bo'lsam", "shifokor bo'lsam" kabi) haqida hikoya yozadilar yoki Elbekning posbon sifatidagi hissiyotlarini ("vatanimga sodiqman", "chegarani buzmayman" kabi) tasvirlaydilar.

Xulosa. "Maydondagi bolalar" hikoyasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyalarini har tomonlama rivojlantirish uchun boy material manbai hisoblanadi. Yuqorida keltirilgan samarali metodlar va topshiriqlarni dars jarayonida tizimli ravishda qo'llash o'quvchilarning ona tilini chuqur o'zlashtirishlariga va nutqiy malakalarining yuksalishiga yordam beradi. Ushbu yondashuv o'quv jarayoniga yangilik olib kirish bilan birga, xalqaro pedagogic tajribalarning eng yaxshi namunalarini tatbiq etish imkonini beradi.

Foydalailganadabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 157-son 27.03.2024ydagi qarori Davlat ta’lim standartlari va davlat ta’lim talablarini ishlab chiqish hamda joriy etish tartibini takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida 1-bob umumiy qoidalar. – Toshkent.sh
2. O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi Vazirining 406-son 17.12.2021y dagi buyrug‘I Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida. – Toshkent.sh
3. Avlayev O.Y, Jurayeva S.N, Mirzayeva S.R. Ta’limmetodlari. – T.:“Navro‘z”, 2007.– B. 208.
4. Aytbayev D, Zayniddinova M. 2-sinf O‘quvchilarida adabiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirish. Международный пнаучный журнал «Научный импульс» № 29 (100),часть 1 Января , 2025. 439-b
5. Aytbayev D, Zayniddinova M. Boshlang‘ichsinf o ‘quvchilarida adabiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirish (2-sinf misolida). Scientific-theoretical jurnal scientific bulletin of the tashkent state pedagogical university 2025-yil 4-son. 223-b
6. Karimova Sh.I. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga badiiy asarlarni o‘qitish orqali nutqlarini o‘stirish texnologiyalari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume 2 |Issue 6. Issn 2181–1784 scientific journal impact factor sjif 2022: 5.947 advanced sciences index factor asi factor = 1.7 – B. 392
7. Matchonov S, Bakiyeva H, G‘ulomova X, Yo‘ldoshevaSh, Xolboyeva G. Boshlang‘ichsinflardaonatilio‘qitishmetodikasidarslik. – T.: Ishonchlihamkor, 2021. – B.740.
8. Matchonov S, Bakiyeva H, G‘ulomova X, Yo‘ldoshevaSh, Xolboyeva G. Boshlang‘ich sinfda o‘qish darslarini pedagogic texnologiyalar asosida tashkil qilish. – T.: YANGIYUL POLIGRAF SERVICE, 2008. – B.224
9. U.B.Aydarova, N.K.Azizova. O‘qish savodxonligi Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchundarslik IV qism. – Toshkent.: “Novda edutainment”, 2023. – 80 b.

4.LANGUAGE DEVELOPMENT AND ITS IMPACT ON INTELLECTUAL GROWTH IN PRESCHOOL EDUCATION

Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi, 4th year Student of Uzbekistan State World
Languages University of English Philology

Abstract: This article explores the relationship between language development and intellectual growth in preschool children. The article reviews modern approaches and methodological techniques that educators can apply to stimulate both linguistic and intellectual capacities in young learners. Particular attention is given to play-based learning, dialogic reading, storytelling, and digital resources, which have been proven effective in fostering vocabulary expansion, comprehension, and creative thinking.

Key words: language development, intellectual growth, preschool education, cognitive skills, vocabulary, storytelling, play-based learning, early childhood pedagogy, modern approaches, methodological techniques.

TIL RIVOJLANISHI VA UNING MAKTABGACHA TA'LIMDA INTELLEKTUAL O'SISHGA TA'SIRI

Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi, O'zbekiston Davlat Jahon Tillari
Universiteti Ingliz tili Filologiyasi fakulteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda til rivojlanishi va intellektual o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Maqolada o'qituvchilar yosh o'quvchilarda ham lingvistik, ham intellektual qobiliyatlarni rag'batlantirish uchun qo'llashi mumkin bo'lgan zamonaviy yondashuvlar va metodik usullarni ko'rib chiqadi. So'z boyligini kengaytirish, tushunish va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali ekanligi isbotlangan o'yinga asoslangan o'rganish, dialogic o'qish, hikoya qilish va raqamli resurslarga alohida e'tibor beriladi.

Kalitso‘zlar: tilni rivojlantirish, intellectual o‘shish, maktabgacha ta’lim, kognitiv qobiliyatlar, so‘z boyligi, hikoya qilish, o‘yinga asoslangan ta’lim, ertayoshdagi bolalar pedagogikasi, zamonaviy yondashuvlar, uslubiy texnika.

Language development is one of the most important aspects of preschool education, as it directly influences the intellectual growth of children. During the early years, children acquire the ability to understand and use words, form sentences, and express ideas, which provides the foundation for critical thinking and problem-solving. Psychologists such as L. Vygotsky and J. Piaget emphasized the interdependence of language and cognition, arguing that linguistic progress shapes a child’s ability to analyze, categorize, and generalize knowledge. The expansion of vocabulary, mastery of grammar, and the ability to construct narratives are directly connected to the child’s capacity to categorize objects, make logical connections, and develop problem-solving skills. In modern preschool pedagogy, teachers adopt innovative methods to enrich children’s vocabulary, improve communication skills, and develop intellectual abilities through interactive and engaging activities.

Modern approaches in preschool education emphasize the integration of language development with everyday activities. One of the most effective methods is **play-based learning**, where children naturally acquire new words and concepts through role play, games, and interactive activities. Play provides a natural and enjoyable environment where children experiment with words, ideas, and roles while also practicing problem-solving and social interaction. Through different kinds of play, such as role play, construction play, and games with rules, children are exposed to new vocabulary, sentence structures, and communication strategies that enrich their language skills. For instance, when children pretend to run a shop, they use words related to buying and selling, take turns in conversations, and practice polite forms of speech. At the same time, this type of activity requires them to think logically, negotiate with peers, and apply simple mathematical skills, which directly supports intellectual growth. Another key benefit of play-based learning is its impact on social and emotional development, which is closely connected to intellectual growth.

Children learn to cooperate, share ideas, and resolve conflicts, often through verbal communication. These experiences foster empathy, flexibility, and critical thinking. Teachers can enhance the value of play by joining the activities, introducing new words, and asking open-ended questions such as “What might happen next?” or “Why do you think this piece fits here?” Such guidance helps children move from simple play to more complex thinking and richer use of language. Similarly, **dialogic reading**, where the teacher encourages children to predict, ask, and answer questions during storytelling, promotes both comprehension and critical thinking. For example, a teacher may ask, “Why do you think the character felt sad?” which prompts children to reflect, analyze, and articulate their ideas. Storytelling and narrative activities also play a crucial role. When preschoolers are encouraged to create their own stories, retell personal experiences, or dramatize fairy tales, they develop memory, imagination, and the ability to sequence events. These skills are directly related to intellectual development, since they require organizing thoughts, establishing logical order, and expanding vocabulary.

In addition, modern preschool methodology increasingly incorporates **project-based learning**, which allows children to investigate real-world themes and present their findings through drawings, discussions, and short presentations. For instance, a class project on “plants” might include drawing, discussing, and explaining how seeds grow. Such projects require children to express ideas, share information with peers, and solve problems collectively, thus integrating both language development and higher-order thinking skills. This approach integrates language with intellectual skills, since children must communicate their ideas clearly while solving problems. Furthermore, the use of **digital tools** such as educational apps, audiobooks, and interactive games offers children a new way to strengthen phonological awareness, vocabulary, and attention span. However, digital resources must be used carefully, ensuring that screen time is balanced with interactive communication, since face-to-face dialogue remains the most effective stimulus for intellectual development. Finally, introducing bilingual or multilingual experiences at an early

age has been shown to improve cognitive flexibility, memory, and overall intellectual development.

The impact of language development on preschoolers is therefore multidimensional. Children with strong linguistic abilities demonstrate better academic readiness, as they find it easier to learn reading, writing, and mathematics. Their ability to think critically and creatively is enhanced by their capacity to express and test their ideas. Moreover, social-emotional development also benefits, as language gives children the means to cooperate, resolve conflicts, and build relationships. For these reasons, modern methodological techniques that support language growth in preschool education also serve as powerful tools for stimulating intellectual development.

Language development plays a decisive role in the intellectual growth of preschool children, as it supports their ability to think, analyze, and interact with the world. Modern pedagogical approaches such as storytelling, dialogic reading, play-based learning, and digital tools provide effective methods for fostering both language and cognitive skills. By creating a language-rich environment, educators not only prepare children for academic success but also nurture their intellectual curiosity and creativity, ensuring a strong foundation for lifelong learning.

References:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Filipe, M. G., Veloso, A. S., & Frota, S. (2023). Executive functions and language skills in preschool children: The unique contribution of verbal working memory and cognitive flexibility. *Brain Sciences*, 13(3), 470.
3. Bruner, J. (1983). *Child's Talk: Learning to Use Language*. Oxford: Oxford University Press.
4. Whitebread, D., & Coltman, P. (2015). *Teaching and Learning in the Early Years* (4th ed.). London: Routledge.

5. Mustonen, M., et al. (2024). Influence of screen time and maternal screen habits on language development in preschool-aged children. (MDPI)

Algebraik operatsiya tushunchasi va uning xossalari: kommutativlik, assotsiativlik, distributivlik va qisqaruvchanlik Neytral, yutuvchi va simmetrik elementlar.

Algebraik amallar va algebralar Algebraik amallar

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

(Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedra mudiri)

abdinazar2020@ mail.ru

Ilmiy yo'nalishi: 13.00.02-“ Matematika o'qitish nazaryasi va metodikasi” bo'yicha pedagogika fanlar nomzodi, dotsent, halqaro IAning professori va laureati

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fanlararo integratsiya, boshlang'ich sinflarda integratsion ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsion darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi.

Kalit so'zlar: *O'rinlashtirishlar, kombinatorika, integratsiya, fanlararo integratsiya, ta'lim samaradorligi, boshlang'ich ta'lim, integratsion darslar.*

CHARACTERISTICS OF INTEGRATED TEACHING IN PRIMARY SCHOOLS

A.A.Salomov –

National Center for teaching teachers of Surkhandarya region to new methods, head of the Department of pre-school, primary and special education methods.

ABSTRACT

In this article discussed that, importance of interdisciplinary integration, some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in the primary grades, and described in detail the general features of the integrated course.

Keywords: *placements, enterprises, integration, interdisciplinary integration, educational effectiveness, primary education, integration lessons.*

Algebraik operatsiya tushunchasi va uning xossalari: kommutativlik, assotsiativlik, distributivlik va qisqaruvchanlik Neytral, yutuvchi va simmetrik elementlar.

Algebraik amallar va algebralar

Algebraik amallar

Maktab matematika kursida sonlar ustida bir qator qo'shish, ko'paytirish, bo'lish, ayirish kabi amallar o'rganiladi. Bu amallar bir qator xossalarga ega. Masalan: Musbat butun sonlar to'plamida sonlarni qo'shish va ko'paytirish amali bajariladi, chunki bu amallarni bajarishdan chiqqan natija son musbat butun son bo'ladi. Shuningdek qo'shish va ko'paytirishda sonlarni o'rnini almashishi bilan natija o'zgarmaydi.

$$8 + 3 = 11, \quad 3 + 8 = 11, \quad 8 + 3 = 3 + 8$$

$$6 \times 7 = 42, \quad 7 \times 6 = 42, \quad 6 \times 7 = 7 \times 6$$

Musbat butun sonlar to'plamida ayirish va bo'lish amallari hamma vaqt bajarilmaydi, chunki sonlarni ayirish natijasida ba'zida manfiy, bo'lish natijasida kasr son hosil bo'ladi. Shuningdek ushbu to'plamda sonlarni ayirish va bo'lishda sonlarni o'rnini almashtirish mumkin emas.

$$9 - 6 = 3; \quad 6 - 9 = -3; \quad 3 \neq -3$$

$$8 : 2 = 4; \quad 2 : 8 = 0,25; \quad 4 \neq 0,25;$$

Demak musbat butun sonlar to'plamida sonlarni qo'shish va ko'paytirish o'rnini almashtirish xossasiga bo'ysunadi, ayirish va bo'lish esa ushbu xossaga bo'ysunmaydi.

Amallar va ularning xossalarini faqat sonlar to'plami uchunгина emas, balki boshqa matematik ob'ektlar uchun ham qarash mumkin. Masalan: To'plamlar, mulohazalar, almashtirishlar. To'plamlar ustida to'plamlarning birlashmasi, kesishmasi amallari bajariladi va bu amallar o'rin almashtirish xossasiga bo'ysunadi.

$$A \cup B = B \cup A; A \cap B = B \cap A$$

Sonlar, to'plamlar, mulohazalar va shu kabi matematik ob'ektlar ustida amallar bajarish jarayonida birorta to'plamning ixtiyoriy ikkita elementiga shu to'plamning uchinchi bir elementi mos qo'yiladi. Sonlar va matematik ob'ektlar ustida bajariladigan amallarni algebraik amal deb atashni shartlashib unga ta'rif beraylik.

Ta'rif. Berilgan X to'plamning ixtiyoriy elementlaridan tuzilgan tartiblangan (x, y) juftlikka, shu to'plamning uchinchi bir z elementini mos qo'yuvchi akslantirish $(x, y) \rightarrow z$ mavjud bo'lsa X to'plamda algebraik amal berilgan deyiladi.

X to'plamida $X \times X$ dekart ko'paytma berilgan bo'lsa, (x, y) juftlik $X \times X$ dekart ko'paytmadan z esa X to'plamidan olingan bo'lib, dekart ko'paytmada $X \times X \rightarrow X$ akslanadi.

Demak, X to'plamda berilgan $X \times X \rightarrow X$ dekart ko'paytma algebraik amal bo'lib, $x \in X$ element amalning birinchi, $y \in X$ element amalning ikkinchi komponenti z esa amal natijasi deyiladi.

Biz yuqorida $X \times X$ ko'rinishdagi dekart ko'paytmani X to'plamga akslantirishni ko'rdik, ya'ni $X \times X$ dan olingan juft (x, y) elementga bitta z elementni mos qo'ydik. Bunday akslantirish vositasida berilgan algebraik amalga binar («bis»lotincha- «ikki»ma'nosini bildiradi) algebraik amal deyiladi. Matematikada ko'p hollarda

ko'rinishdagi dekart ko'paytmani X to'plamga akslantirish bilan berilgan algebraik amallar bilan ish ko'riladi va

$X \rightarrow X$ unar (lotincha «unus»-bir)

$X \times X \times X \rightarrow X$ ternar

$X \times X \times X \times X \rightarrow X$ 4-nar

$\underbrace{X \times X \times \dots \times X}_n \rightarrow X$ n -nar deb yuritiladi

Algebraik amallarga misollar:

1-misol. Natural sonlar to'plamida qo'shish amali algebraik amaldir, chunki $x \in N$, $y \in N$ uchun $x + y = z$, $z \in N$ hamma vaqt topiladi.

2-misol. Natural sonlar to'plamida ayirish amali algebraik amal bo'la olmaydi, chunki ixtiyoriy ikkita sonni ayirishdan chiqqan natija hamma vaqt natural son bo'lmaydi.

3-misol. Juft sonlar to'plamida qo'shish amali algebraik amaldir, chunki ikki juft sonning yig'indisi yana juft son bo'ladi. Toq sonlar to'plamida qo'shish amali algebraik amal bo'la olmaydi, chunki natija juft son chiqadi.

$$13 + 13 = 26; 15 + 17 = 32.$$

$$(2n + 1) + (2n + 1) = 4n + 2 = 2(2n + 1) - \text{juft son}$$

4-misol. Butun sonlar to'plami Z da qo'shish, ayirish, ko'paytirish amali algebraik amaldir. Bo'lish amali esa algebraik amal bo'la olmaydi, chunki ba'zi bir hollarda bo'lish natijasi kasr son chiqadi.

Natural sonlar to'plamida ayirish amali $a, b \in N$, $a > b$ hollarda bajariladi $a - b > 0$; $a - b$ ayirma musbat butun son bo'ladi. Yuqoridagi shartlarga mos qo'yilgan sonlar to'plami natural sonlar to'plamining to'plam osti bo'ladi, ya'ni $a > b$ shartga bo'ysunuvchi a va b sonlar jufti akslantirilgan $a - b = c$ sonlardan iborat to'plam natural sonlar to'plamiga tegishli bo'ladi. Natural sonlar to'plamida bo'lish amaliga nisbatan ham ushbu mulohazalarni yuritish mumkin.

Shunga qaramasdan natural sonlar to'plamida ayirish va bo'lish amali algebraik amal bo'la olmaydi. Bunga o'xshagan hollar uchun algebraik amal tushunchasiga kengroq nuqtai nazardan yondashamiz.

«Qisman algebraik amal» tushunchasini kiritamiz.

Agar $X \times X$ dekart ko'paytmasining Y to'plam ostisi bo'lgan $Y \subset X \times X$ to'plamiga akslantirishi berilgan bo'lsa, bu akslantirishga X to'plamda qisman algebraik amal deyiladi. Boshqacha aytganda $x \in X, y \in X; (x, y)$ juftlikka z mos qo'yilsa, bu akslanish qisman algebraik amal bo'ladi, $z \in X$ elementga mos keluvchi (x, y) juftlar to'plami Y qisman algebraik amalning aniqlanish sohasi deyiladi.

Demak, natural sonlar to'plamida ayirish va bo'lish, butun sonlar to'plamida darajaga ko'tarish qisman algebraik amal hisoblanadi. Qisman algebraik amal bo'sh ham bo'lishi mumkin, ya'ni (x, y) juftlikka bitta ham z element mos kelmasligi mumkin.

Biror X to'plamda algebraik amal berilgan bo'lsin va A to'plam X ning to'plam ostisi bo'lsin. A to'plam ostiga tegishli (x, y) juftlikni qaraylik. $(x, y) \in A \subset X; (x, y)$ juftlikka X to'plamidan z element mos kelsin. Umuman olganda bu element A to'plam ostiga tegishli bo'lishi ham tegishli bo'lmasligi ham mumkin. Agar $(x, y) \in A$ juftlikka mos keluvchi z element ham A ga tegishli bo'lsa, A to'plam osti berilgan algebraik amalga nisbatan yopiq deyiladi.

Natural sonlar to'plamining qismi bo'lgan juft sonlar to'plami qo'shish va ko'paytirish amaliga nisbatan yopiq to'plamdir.

Agar A to'plam osti birorta algebraik amalga nisbatan yopiq bo'lsa, faqat shu to'plam ostidagina amalni ko'rish bilan, A to'plamda algebraik amalni amalga oshiramiz yoki amal, shu amalga nisbatan yopiq bo'lgan to'plam ostidagina algebraik amal bo'ladi.

Endi algebralarni qarab o'tamiz.

Yuqorida ko'rgan algebraik amallarning har biri alohida simvol bilan masalan: qo'shish amali «+», ayirish amali «-». Bo'lish amali «:», ko'paytirish amali «×», to'plamlarning birlashmasi « $\cup$ », to'plamlarning kesishmasi « $\cap$ » va shu kabi belgilanadi va ikkita komponenta orasiga qo'yiladi. $a+b$; $c \times d$; $A \cap B$; $A \cup B$; Bundan tashqari ikkita ob'ekt orasidagi munosabatlarni izohlovchi simvollar ham mavjud: $a \parallel b$ - ikki a va b to'g'ri chiziqlarning parallellligini, $a \perp b$ - ikki a va b to'g'ri chiziqlarning perpendikulyarligini va hokazolarni ifoda qiladi.

Ikki ob'ekt orasidagi munosabatlarni izohlovchi simvollar bilan bog'lanish natijasida uchinchi element haqida so'z yuritilmaydi, algebraik amal bilan bog'langan ikkita elementdan amal natijasi sifatida uchinchi bir element hosil bo'ladi. Algebraik amallar umumiy xossalarini o'rganamiz.

Buning uchun yuqorida ma'lum bo'lgan "+", "-", " $\cap$ ", " $\cup$ " simvollardan foydalanish biroz o'ng'aysizlik va tushunmovchiliklarni keltirib chiqaradi. Masalaga aniqlik kiritish maqsadida algebraik va qisman algebraik amallarni quyidagi shartli belgilar $*$, T , $\circ$ bilan belgilaymiz. Boshqacha aytganda ikkita a va b komponentalarga uchinchi komponentani mos qo'yish, bir algebraik amal uchun $a * b = c$, ikkinchi algebraik amal uchun $a \circ b = c$ ko'rinishda bo'ladi va hokazo.

Algebraik amal berilgan to'plam algebra deyiladi. Agar natural sonlar to'plami N da qo'shish amali berilgan bo'lsa, bu to'plamda berilgan algebra $(N, +)$ ko'rinishda belgilanadi. $(N, -)$ ko'rinishda berilgan algebra natural sonlar to'plamida ayirish amali bilan berilgan, $(Z, :)$ butun sonlar to'plamida bo'lish amali vositasida berilgan algebralar bo'ladi. Demak algebra berilishi uchun to'plam va unda algebraik amal berilishi lozim ekan.

Agar X to'plam berilib, unda $*$, $\circ$ algebraik amallar berilgan bo'lsa, ular vositasida berilgan algebra $(X, *, \circ)$ ko'rinishda bo'ladi. $(X, T, \circ)$ algebra $(X, T, *)$ algebradan $\circ$ va $*$ algebraik amallari bilan farq qiladi. Ba'zi hollarda berilgan ikki algebra belgilanishi jihatidan bir xil bo'lsa bunday algebralarga izomorf algebralar

deyiladi. Misol keltiramiz. A to'plam 3^n , $n \in N$ ko'rinishdagi sonlardan iborat bo'lsin.

$$A = \{3, 3^2, 3^3, 3^4, 3^5, \dots, 3^n, \dots\}$$

$$A = \{3, 9, 27, 81, 243, \dots\}$$

$3^2 \cdot 3^3 = 3^{2+3} = 3^5$, ya'ni $3^n \cdot 3^m = 3^{n+m}$ natija 3^{n+m} ham A to'plamga tegishli bo'ladi, bu esa ko'paytirish A to'plamida algebraik amal ekanligini bildiradi. Ikkinchi tomondan natural sonlar to'plamida qo'shish amali algebraik amal, ya'ni $(N, +)$ algebra, N dagi har bir $n \in N$ songa 3^n sonini mos qo'yish mumkin. Demak $(N, +)$ va $(A, \cdot)$ algebra belgilanish jihatidan tubdan farq qilgani bilan, mohiyat jihatidan bir xildirlar. Shuning uchun $(N, +)$ va $(A, \cdot)$ izomorfdirlar.

Natural sonlar to'plami N ni $A: \varphi(n) = 3^n$ to'plamga bir qiymatli akslantirish mumkin.

$$\varphi(n) = 3^n, \varphi(m) = 3^m$$

$$\varphi(n) \cdot \varphi(m) = 3^n 3^m = 3^{n+m} = \varphi(n+m)$$

Endi izomorf algebralarga ta'rif beraylik.

Ta'rif: Agar bir qiymatli φ akslantirish X to'plamni A to'plamga bir qiymatli akslantirsa va φ akslantirish

$$\varphi(x * y) = \varphi(x) \circ \varphi(y)$$

shartga bo'ysunsa, X va A to'plam, $*$, $\circ$ amallar vositasida berilgan $\{X, *\}$ va $\{A, \circ\}$ algebra izomorf algebra deyiladi.

Berilgan φ akslantirish bir qiymatli bo'lgani uchun φ^{-1} teskari akslantirish ham

$$\varphi^{-1}(a \circ b) = \varphi^{-1}(a) * \varphi^{-1}(b)$$

shartni qanoatlantiradi.

Algebraik amallarning xossalari.

1. *Algebraik amallar kommutativlik, assotsiativlik, distributivlik, qisqaruvchanlik, teskaruvchanlik, neytral va yutuvchi elementlarning mavjudligi va simmetrik elementning mavjudlik xossalari ega.*

1) Assotsiativlik xossasi.

Algebraik amallar xossalari ayniy shakl almashtirish, ayniy almashtirishlar bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniy almashtirishlarni bitta algebraik amalga nisbatan qarab chiqaylik va bu algebraik amalni (*) ko‘rinishida belgilaylik.

Ifodalar ustida ayniy shakl almashtirish bajarish jarayonida algebraik amallarning assotsiativlik xossasidan foydalaniladi. A to‘plamdan olingan a, b, c elementlar uchun bu xossa quyidagicha ifodalanadi

$$a * (b * c) = (a * b) * c \quad (1)$$

Boshqacha qilib aytganda A to‘plamidan olingan ixtiyoriy ushbu a, b, c elementlar uchun $a * (b * c) = (a * b) * c$ (1) munosabat o‘rinli bo‘lsa “*” algebraik amal A to‘plamda assotsiativlik xossasiga bo‘ysunadi deyiladi.

Misollar ketiramiz.

a) Natural sonlar to‘plamida qo‘shish va ko‘paytirish amallari assotsiativlik xossasiga bo‘ysunadi.

$$4 + (8 + 7) = (4 + 8) + 7$$

$$6 \cdot (5 \cdot 3) = (6 \cdot 5) \cdot 3$$

b) Qo‘shish va ko‘paytirish amallari ixtiyoriy sonlar to‘plamida assotsiativlik xossasiga bo‘ysunadi.

v) To‘plamlarni kesishmasi va birlashmasi assotsiativlik xossasiga bo‘ysunadi.

$$A \cup (B \cap C) = (A \cup B) \cap C$$

$$A \cap (B \cup C) = (A \cap B) \cup C$$

g) Butun sonlar to'plamida ayirish amali assotsiativlik xossasiga bo'ysunmaydi.

$$7 - (8 - 5) \neq (7 - 8) - 5$$

d) Musbat butun sonlar to'plamida bo'lish amali assotsiativ emas.

$$12 : (6 : 3) \neq (12 : 6) : 2$$

$$c \neq 1 \quad a : (b : c) \neq (a : b) : c$$

Agar berilgan A to'plamda $*$ -algebraik amal uchun assotsiativlik xossasi o'rinli bo'lsa $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n \in A$ uchun $(x_1; x_2; x_3; \dots; x_n)$ uzunligi n ga teng bo'lgan kortej va $*$ -algebraik amal vositasida qavslar qo'yish orqali tuzilgan turli ifodalar bir xil son qiymatiga ega bo'ladi. Shuning uchun bir qancha sonlarni qo'shish va ko'paytirish amallarini bajarish jarayonida qavslar ishlatilmaydi.

Assotsiativlik xossasi o'rinli bo'lgan amallar uchun element darajasi degan tushuncha kiritamiz.

a elementdan tuzilib uzunligi n ga teng bo'lgan $\underbrace{a_j a_j a_j \dots a_j}_n$ kortejni qaraylik. Agar

$a \in X$ bo'lsa va X da $*$ -algebraik amal o'rinli bo'lsa $(a, a, a, \dots, a)$ kortejga X to'plamidan $a * a * a * \dots * a$ element mos keladi. $a * a * a \dots a = a^n$ deb belgilanadi va a elementning n darajasi deyiladi.

Agar a da berilgan $*$ amal ko'paytirish bo'lsa

$$a^n = \underbrace{a \cdot a \cdot a \cdot \dots a}_n$$

agar $+$ amal qo'shish bo'lsa

$$a + a + a + \dots + a = n \cdot a$$

a elementning $n \cdot a$ karralisi deb yuritiladi.

$*$ -algebraik amalni biz yuqorida assotsiativlik xossasiga bo'ysunadi deganmiz, shuning uchun

$$(a^n) * (a^m) = a^{n+m}$$

$(a^n)^m = a^{n \cdot m}$ o‘rinli bo‘ladi.

haqiqatan ham

$$a^n = \underbrace{a * a * a * \dots * a}_n$$

$$a^m = \underbrace{a * a * a * \dots * a}_m$$

$$a^n * a^m = \underbrace{a * a * a * \dots * a}_n * \underbrace{a * a * a * \dots * a}_m = a^{n+m}$$

$$a^n * a^m = a^{n+m}$$

$$(a^n)^m = \underbrace{a^n * a^n * a^n * \dots * a^n}_m$$

$$(a^n)^m = a^{nm}$$

* - algebraik amal qo‘shish amali bo‘lsa $na = \underbrace{a + a + a + \dots + a}_n$ va 2 xossalardan

quyidagi 3 va 4 xossa kelib chiqadi.

$$3. na + nb = n(a + b)$$

$$4. m(na) = (mn)a$$

2) Kommutativlik xossasi.

Biz yuqorida assotsiativlik xossasi o‘rinli bo‘lgan *-algebraik amal vositasida hosil qilingan ifodalarda qavs ishlatmaslik mumkin ekanligini ko‘rdik.

Ammo bunday ifodalarda komponentalarning o‘rnini almashtirish umuman olganda mumkin emas, shuning uchun

$a * b$ ifoda bilan $b * a$ ifodalarni ayni bir xil ifodalar deb bo‘lmaydi.

Bu ifodalar ayniy ifodalar bo‘lishi uchun *-algebraik amal assotsiativlik va kommutativlik xossalari bo‘ysunishi lozim

Ta’rif. Berilgan A to‘planning ixtiyoriy ikkita a va b elementlari uchun $*$ -algebraik amalda $a * b = b * a$ (2) tenglik bajarilsa $*$ -algebraik amal kommutativ deyiladi.

Kommutativlik xossasiga ega bo‘lgan $*$ -algebraik amal vositasida hosil bo‘lgan $a * b$ ifoda bilan $b * a$ ifoda bir xil natijaga ega bo‘ladi, bu yerda $a, b \in A$. natural sonlar to‘plamida qo‘shish amali uchun kommutativlik amali o‘rinli

$$a, b \in N \quad a + b = b + a$$

Natural sonlar to‘plamida ko‘paytirish amali uchun kommutativlik xossasi o‘rinli

$$a, b \in N \quad a \cdot b = b \cdot a$$

Haqiqiy sonlar to‘plami R da qo‘shish va ko‘paytirish amallari kommutativdir.

Butun sonlar to‘plami Z da ayirish amali kommutativlik xossasiga bo‘ysunmaydi.

$$\forall a, b \in Z \quad a \neq b; \quad a - b \neq b - a$$

Musbat ratsional sonlar to‘plami Q_+ da bo‘lish amali uchun kommutativlik xossasi o‘rinli emas

$$\forall a, b \in Q_+ \quad a \neq b; \quad a : b \neq b : a$$

Agar $*$ - algebraik amal assotsiativlik va kommutativlik xossalariga bo‘ysunsa juft, jufti bilan har xil bo‘lgan $a_1, a_2, a_3, \dots, a_k$ komponentlar uchun $*$ - algebraik amalni o‘zida saqllovchi har bir ifodani $a_1^{n_1} * a_2^{n_2} * a_3^{n_3} * \dots * a_k^{n_k}$ ko‘rinishda ifodalash mumkin.

Assotsiativlik va kommutativlik xossalari o‘rinli bo‘lgan $*$ -
algebraik amal darajaga ko‘tarish amali bo‘lsin

Quyidagi xossani isbot qilamiz

$$a^n * b^n = (a * b)^n$$

haqiqatan ham

$$\begin{aligned}
 (a * b)^n &= \underbrace{(a * b); (a * b); \dots; (a * b)}_n \\
 (a * b); (a * b); \dots; (a * b) &= a * b * a * b \dots a * b = \\
 &= \underbrace{a * a * a * \dots * a}_n \underbrace{b * b * b * \dots * b}_n = a^n * b^n
 \end{aligned}$$

Demak,

$$a^n * b^n = (a * b)^n$$

Agar $*$ -algebraik amal sonlarni qo‘shish amali bo‘lsa

$$na + nb = n(a + b)$$

agar $*$ ko‘paytirish amali bo‘lsa $a^n \cdot b^n = (ab)^n$ o‘rinli bo‘ladi.

3) Distributivlik xossasi.

Yuqorida biz bitta algebraik amalga nisbatan assotsiativlik va distributivlik xossalarini ko‘rdik, ushbu xossalar o‘rinli bo‘lgan algebraik amalni o‘zida saqllovchi ifodalarda shakl almashtirishlarni amalga oshirdik. Endi esa ikkita algebraik amal bilan bog‘langan ifodalarni ko‘ramiz.

Faraz qilaylik bizga X to‘plam va unda $*, \circ$ -algebraik amallar berilgan bo‘lsin.

Agar $*, \circ$ amallar biror munosabatlar bilan bog‘langan bo‘lsa $a, b, c, d \in X$ elementlardan tuzilgan $(a * b) \circ (c * d)$ ifodalar ustida shakl almashtirish mumkin bo‘ladi.

Ko‘p hollarda distributivlik xossasi bilan bog‘langan ikkita algebraik amal bilan ish ko‘radilar.

Ta’rif. X to‘plamidan olingan ixtiyoriy a, b, c elementlar uchun

$$\left. \begin{aligned}
 a * (b \circ c) &= (a * b) \circ (a * c) \\
 a \circ (b * c) &= (a \circ b) * (a \circ c)
 \end{aligned} \right\}$$

munosabatlar o‘rinli bo‘lsa $*$ algebraik amal $\circ$ amalga nisbatan distributivlik xossasiga bo‘ysunadi deyiladi.

1-Misol. Natural sonlar to‘plamida ko‘paytirish amali qo‘shish amaliga nisbatan distributiv

$$a, b, c \in N \quad a(b + c) = ab + ac$$

2-Misol. Natural sonlar to‘plamida $b > c$ shartni bajaruvchi sonlar uchun ko‘paytirish amali ayirish amaliga nisbatan distributivdir.

$$a(b - c) = ab - ac \quad b > c \Rightarrow ab > ac$$

3-Misol. Qo‘shish amali ko‘paytirish amaliga nisbatan distributivlik xossasiga bo‘ysunmaydi.

$$\begin{aligned} a + bc &\neq (a + b) \cdot (a + c) \\ 3 + 4 \cdot 7 &\neq (3 + 4) \cdot (3 + 7) \end{aligned}$$

4-Misol. To‘plamlar kesishmasi $\cap$ to‘plamlar birlashmasiga nisbatan distributivlik xossasiga bo‘ysunadi.

$$A \cap B \cup C = (A \cap B) \cup (A \cap C)$$

5-Misol. To‘plamlar birlashmasi $\cup$ to‘plamlar kesishmasiga nisbatan distributivlik xossasiga bo‘ysunadi

$$A \cup B \cap C = (A \cup B) \cap (A \cup C)$$

Ko‘paytirish amali qo‘shish amaliga nisbatan distributiv bo‘lganidan

$$(a + b)(c + d) = a(c + d) + b(c + d)$$

o‘rinli bo‘ladi.

Yana bir marta qo‘shishning distributivlik qonunidan foydalanish bilan

$$(a + b)(c + d) = ac + ad + bc + bd$$

kelib chiqadi

Agar berilgan $*$, $\circ$ ikkita algebraik amallardan biri $*$ assotsiativlik xossasiga va $\circ$ - $*$ amalga nisbatan distributivlik xossasiga bo'ysunsa bu algebraik amallarga nisbatan quyidagi tenglik o'rinli bo'ladi.

$$(a * b) \circ (c * d) = (a \circ c) * (a \circ d) * (b \circ c) * (b \circ d)$$

4) Qisqaruvchanlik xossasi.

Bizga ma'lumki,

a) Natural sonlar to'plami N da berilgan ixtiyoriy a, x, y elementlar uchun

$$\left. \begin{array}{l} a + x = a + y \\ ax = ay \end{array} \right\} \text{munosabatlar o'rinli bo'lishidan } x = y \text{ ekani kelib chiqadi.}$$

b) Butun sonlar to'plami Z da $a = 0$ bo'lgan holda biz qat'iy tarzda $x = y$ deb ayta olamiz, chunki

$$\left. \begin{array}{l} 0 + x = 0 + y \\ 0x = 0y \end{array} \right\} \text{munosabat } x \text{ va } y \text{ qat'iy son qiymatini aniqlash imkoniyatini}$$

bermaydi.

Ta'rif. Bo'sh bo'lmagan A to'plamining ixtiyoriy ikkita x va y elementi uchun, shu to'plamda aniqlangan $*$ algebraik amalga nisbatan

$$a * x = a * y \tag{1}$$

munosabat o'rinliligidan $x = y$ kelib chiqsa A to'plamida $*$ algebraik amal qisqaruvchanlik xossasiga bo'ysunadi deyiladi.

Agar $a * x = a * y$ (1) $\Rightarrow x * a = y * a$ o'rinli bo'lsa A to'plam elementlari uchun $*$ amalga nisbatan chapdan (o'ngdan) qisqaruvchanlik xossasi o'rinli bo'ladi.

Bir vaqtning o'zida chapdan va o'ngdan qisqaruvchanlik xossasi o'rinli bo'lsagina A to'plamda qisqaruvchanlik xossasi o'rinli deyiladi.

5) Teskaruvchanlik xossasi.

Bizga ma'lum ko'paytirish amaliga bo'lish, qo'shish amaliga ayirish amallari teskari amallardir.

$$a + x = b \Rightarrow x = b - a$$

$$a \cdot x = b \Rightarrow x = b : a \text{ kelib chiqadi.}$$

Qo'shish va ko'paytirish amallari natural sonlar to'plamida algebraik amal bo'lsa ayirish va bo'lish amallari qisman algebraik amaldir, chunki ayirish faqat $a > b$ bo'lgan hollarda, bo'lish esa a soni b soniga qoldiqsiz bo'lingan hollardagina bajariladi.

Endi esa qisqaruvchan va kommutativ bo'lgan har qanday $*$ algebraik amalga teskari bo'lgan T qisman algebraik amalni aniqlaymiz hamda ularning umumiy xossalarini keltirib chiqaramiz. Ana shu umumiy xossalardan esa amallarning xususiy holda ayirish va bo'lish amalining xossalari kelib chiqadi.

Faraz qilaylik A to'plami va unda qisqaruvchan va kommutativ bo'lgan $*$ algebraik amal berilgan bo'lsin A to'plamga tegishli va $b * x = a$ shartni qanoatlantiruvchi ixtiyoriy (a, b) juftliklarni Y bilan belgilaylik. Har bir (a, b) juftlikda x bir qiymatli aniqlangandir.

Faraz qilaylik x bir qiymatli aniqlanmagan, ya'ni $b * x = a$; $b * y = a$ bo'lsin, u holda $*$ algebraik amalning qisqaruvchanlik xossasidan $x = y$ ekanligi kelib chiqadi.

Demak biz Y dan olingan har bir (a, b) juftga A to'plamidan bitta x ni mos qo'yish orqali $*$ algebraik amalga A to'plamida teskari bo'lgan T qisman algebraik amalni aniqladik.

Agar $x \in A$, $(a; b) \in Y$, $Y \subset A$ uchun $x = a T b$ amal faqat va faqat $b * x = a$ o'rinli bo'lganda bajarilsa T amalga $*$ amaliga teskari bo'lgan algebraik amal deyiladi.

6) Neytral elementning mavjudlik xossasi.

Butun sonlar to'plami Z da berilgan ixtiyoriy songa 0 sonini qo'shish, ixtiyoriy sonni 1 soniga ko'paytirish bilan natija o'zgarmasligi bizga ma'lum.

Agar $a+0=a$; $a \cdot 1=a$ tenglik o'rinli bo'lsa qo'shish amaliga nisbatan 0 soni, ko'paytirish amaliga nisbatan 1 soni neytral element hisoblanadi.

Ta'rif. A to'plamda o'rinli bo'lgan $*$ algebraik amalga nisbatan $a, e \in A$ lar uchun $a * e = e * a = a$ tenglik o'rinli bo'lsa, shu to'plamning e elementi neytral element deyiladi.

Berilgan A to'plamda faqat bitta neytral element mavjud bo'ladi.

Aytaylik A to'plamda e dan tashqari e_1 ham neytral element bo'lsin, u holda $a \in A$ uchun $a * e_1 = a$ munosabat bajarilishidan $e = e_1$ ekani kelib chiqadi.

7) Yutuvchi elementning mavjudlik xossasi.

Har qanday to'plam ham neytral elementga ega bo'lavermaydi. Natural sonlar to'plamida neytral element mavjud emas chunki $a + e = a$ tenglikni o'rinli qiladigan e soni N da mavjud emas;

Masalan;

$$\forall a_1, a \in N \quad a_1 + a > a_1; \quad a_1 + a \neq a_1$$

Agar A to'plamda $*$ amaliga nisbatan neytral e element mavjud bo'lsa, $*$ algebraik amal bilan berilgan har qanday ifodada neytral e elementni $*$ algebraik amal bilan birgalikda tashlab yuborish mumkin bo'ladi.

$$21 * e * 16 * e * 3 = 21 + 0 + 16 + 0 + 3 = 21 + 16 + 3$$

Butun sonlar to'plami Z da har qanday sonni 0 ga ko'paytirish natijasida 0 soni hosil bo'ladi. $a \cdot 0 = 0$;

Agar A to'plamda $\forall a \in A$ uchun $a * x = x * a = 0$ tenglik bajarilsa berilgan $*$ algebraik amalga nisbatan x element yutuvchi element deyiladi.

Demak ko‘paytirish amaliga nisbatan 0 element yutuvchi element hisoblanar ekan. Shuningdek x element $*$ algebraik amalga nisbatan yutuvchi element bo‘lsa, shu amal bilan berilgan har qanday ifodani x element bilan almashtirish mumkin bo‘ladi.

8) Simmetrik elementning mavjudlik xossasi.

Ratsional sonlar to‘plamida quyidagi tengliklarni qaraylik

$$a - b = a + (-b)$$

$$a : b = a \cdot \frac{1}{b}; \quad b \neq 0$$

Birinchi tenglikda ayirish amali qo‘shish amali bilan b soni esa, unga qarama-qarshi $-b$ soniga, ikkinchi tenglikda bo‘lish amali ko‘paytirish amali bilan b soni esa unga teskari bo‘lgan $\frac{1}{b}$ soni bilan almashtiriladi.

Qarama-qarshi, teskari sonlar simmetrik elementning xususiy hollaridir.

Aytaylik bizga A to‘plam va $*$ algebraik amal berilgan bo‘lsin, e A to‘plamining neytral elementi bo‘lsin.

Agar $\forall a \in A$ uchun

$$a * \tilde{a} = \tilde{a} * a = e \tag{1}$$

o‘rinli bo‘lsa $\tilde{a}$ element simmetrik element deyiladi.

A da berilgan $*$ algebraik amal assotsiativ bo‘lsa A ning har bir elementiga faqat bitta simmetrik element mos keladi.

Aytaylik, A to‘plamda a elementga ikkita $\tilde{a}_1$ va $\tilde{a}_2$ elementlar simmetrik bo‘lsin.

U holda (1) munosabatga asosan

$$\begin{aligned} a * \tilde{a}_1 &= \tilde{a}_1 * a = e \\ a * \tilde{a}_2 &= \tilde{a}_2 * a = e \end{aligned} \quad \Rightarrow \quad a * \tilde{a}_1 = a * \tilde{a}_2$$

* amal assotsiativ bo'lganidan

$$(\tilde{a}_1 * a) * \tilde{a}_2 = \tilde{a}_1 * (a * \tilde{a}_2) \Rightarrow e * \tilde{a}_2 = \tilde{a}_1 * e \Rightarrow \tilde{a}_2 = \tilde{a}_1 \quad (2)$$

(2) tenglikdan ko'rinadiki A to'plamning har bir elementi faqat bitta simmetrik elementga ega bo'ladi.

Shunday to'plamlar mavjudki ularning har bir elementiga bitta ham simmetrik element mos kelmaydi.

Masalan natural sonlar to'plamida $a \in N$ ga simmetrik element $-a$ mavjud emas, $-a \notin N$;

Ma'lumki $a * \tilde{a} = \tilde{a} * a = e$ tenglik o'rinli bo'lsa $\tilde{a}$ element a ga teskari element bo'ladi, bu tenglikdagi a element $\tilde{a}$ element uchun ham simmetrik element vazifasini bajaradi. a ga teskari $\frac{1}{a}$; $\frac{1}{a}$ ga teskari $\frac{1}{\frac{1}{a}} = a$; a ga qarama-qarshi $-a$;

$(-a)$ ga qarama-qarshi $-(-a) = a$, ya'ni $\tilde{\tilde{a}} = a$ (2) o'rinli bo'ladi.

Agar to'plamda berilgan $*$ algebraik amal assotsiativ, hamda to'plamning ixtiyoriy b va c elementlari $\tilde{b}$ va $\tilde{c}$ simmetrik elementga ega bo'lsa

$$(\tilde{b * c}) = \tilde{b} * \tilde{c} \quad (3)$$

tenglik o'rinli bo'ladi.

Masalan $b = 5$; $c = 7$ bo'lsa (3) ga asosan $(5 + 7) = 12$; $\tilde{12} = -12$; $(5 + 7) = -12$;
 $5 + 7 = -5 + (-7) = -12$; $(5 + 7) = \tilde{5} + \tilde{7}$ tenglik bajariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.A.Salomov An integrated approached to in service training efficiency factors 2022 – y 142.p.

2. A.A.Salomov “Развитиеб, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Toshkent-1996 год //Дисцертационный исследование//.
3. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.
4. Бунимович Е. А., Булычев В. А. Вероятность и статистика. 5-9 кл.: Пособие для общеобразоват. учеб. заведений. – М.: Дрофа, 2002.
5. Макарычев Ю. Н. Алгебра: элементы статистики и теории вероятностей: учеб. пособие для учащихся 7-9 кл. общеобразоват. учреждений / Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк; под. ред. С. А. Теляковского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2004.
6. А.А.Саломов “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Тошкент: -1996 год. //Дисцертационный исследование//.
7. Мордкович А. Г., Семенов П. В. События. Вероятности. Статистическая обработка данных: Доп. Параграфы к курсу алгебры 7-9 кл. общеобразват. Учреждений. – М.: Мнемозина, 2003.
8. DTM ning 2019-yilda tavsiya qilingan testlari.

Internet resurslari:

4. <http://www.markaz.tdi.uz> – Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti
5. @milliymarkaz_aloqabot – Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.
6. <http://www.rtm.uz> – Respublika ta’lim markazi sayti.
<http://www.dtm.uz> – Respublika test markazi sayti.

5.INTERNET VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING YOSHLARGA IJOBIY VA SALBIY TA’SIRI

Termiz davlat universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

Ijtimoiy ish yo'nalishi talabasi.3-bosqich talabasi

Absaxatova Aziza Yusuf qizi Ilmiy rahbar.

P.f.b.f.d(PhD) Norboyeva Sarvinoz Mengaliyevna

Annatsiya. Ushbu maqolada internet va axborot texnologiyalarining yoshlar hayotiga ko'rsatayotgan ijobiy va salbiy ta'sirlari tahlil qilinadi. Shuningdek maqolada yoshlarni raqamli dunyoda sog'lom va xavfsiz ishtirok etishga o'rgatish, axborot savodxonligini oshirish, tamoyillarini joriy etish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar. Internet, axborot texnologiyalari, yoshlar, ta'lim, ijtimoiy ong, ma'naviyat, innovatsiya, media savodxonlik, raqamli gigiyena.

Kirish

gBugungi kunda internet va axborot texnologiyalari yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Smartfonlar, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn ta'lim platformalari orqali yoshlar doimiy ravishda axborot oqimida yashamoqda. Bu jarayon bir tomondan ularning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirs, ikkinchi tomondan psixologik bosim va yangi ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Mazkur maqola internetning yoshlar hayotidagi ijobiy va salbiy jihatlarini tahlil qiladi hamda ijtimoiy ishchi va pedagoglar uchun tavsiyalar beradi. Hozirgi globallashuv davrida internet va axborot texnologiyalari (AT) jamiyatning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida internetdan foydalanish darajasi yildan-yilga ortib bormoqda. Yoshlar uchun internet bilim manbai, muloqot vositasi, kasbiy rivojlanish va shaxsiy qiziqishlarni qondirish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, internetning noto'g'ri yoki me'yoridan ortiqcha qo'llanilishi salbiy oqibatlariga ham olib kelmoqda. Shu sababli, internetning yoshlar hayotidagi o'rni va ta'sirini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Jumladan mashhur mutafakkirlarimiz Abu Nasr Forobiyning: “Ilm olish va bilim izlash insonni komillikka yetkazadi”[1], va Imom G‘azzoliyning: “Yoshlar qalbi pok yer bo‘lib, unda ekilgan har qanday urug‘ o‘sadi”[2] degan hikmatlarini hozirgi mavzumizga ham mutlaqo to‘g‘ri keladi, ya’ni hozirgi rivojlangan raqamli dunyoda internetdan to‘g‘ri va oqilona foydalanish ijtimoiy ongini shakllanishiga olib keladi.

Asosiy qism.

Internetning ijobiy tomonlari ko‘p. Avvalo, u bilim manbai sifatida katta imkoniyatlar yaratadi: yoshlar onlayn kurslarda o‘qishlari, xorijiy tillarni mustaqil o‘rganishlari va yangi kasblarni egallashlari mumkin. Ijtimoiy tarmoqlar orqali ular do‘stlari bilan muloqot qilishadi, hamkorlik loyihalarini amalga oshirishadi va ijtimoiy faollikni oshirishadi. Bundan tashqari, internet yoshlarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, startap g‘oyalarini targ‘ib qilish va dunyoqarashini kengaytirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Biroq internetning salbiy ta’siri ham yetarlicha sezilarli. Eng avvalo, internetga haddan tashqari bog‘lanish yoshlarning real hayotdagi muloqotini kamaytiradi, ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytiradi. Vaqtni behuda sarflash, zararli kontentga duch kelish va axborot bosimi natijasida diqqatning susayishi ham kuzatiladi. Bundan tashqari, kiberzo‘ravonlik, yolg‘on axborot va virtual qaramlik yoshlar ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy ishchi yoshlarni internetdan oqilona foydalanishga o‘rgatishlari muhim.

“Raqamli gigiyena” qoidalarini tushuntirish, internetdagi vaqtni nazorat qilish, kiberxavfsizlik haqida ma’lumot berish, onlayn maslahat xizmati va qo‘llab-quvvatlash guruhlarini tashkil etish orqali bu muammolarni kamaytirish mumkin. Statistik ma’lumotlarga qaraganda, so‘nggi yillarda O‘zbekistonda yoshlar orasida internetdan foydalanish keskin oshgan. Ularning katta qismi kuniga to‘rt va undan ortiq soatni onlayn faoliyatga sarflaydi. Bu, bir tomondan, ularning raqamli savodxonligini oshirsa, ikkinchi tomondan, internetga qaramlik xavfini kuchaytiradi. Shu bois, davlat va jamiyatning asosiy vazifasi – yoshlarning internetdan oqilona foydalanishiga sharoit yaratish va ularni zararli kontentdan

himoya qilishdan iboratdir. Mazkur jarayonni tartibga solishda normativ-huquqiy hujjatlar ham muhim o‘rin tutadi. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunda yoshlarning intellektual va ma’naviy rivoji, ularning axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishini ta’minlash, zararli axborotdan himoya qilish davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Bu esa internetning ijobiy imkoniyatlaridan foydalanish bilan birga, uning salbiy ta’sirini kamaytirishga qaratilgan aniq choralar ko‘rilishini taqozo etadi.

Mamlakatimizda yoshlarning raqamli savodxonligi, internetdan oqilona foydalanishi va ularni zararli axborotlardan himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Bu borada O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni (2016-yil 14-sentabr, O‘RQ-406-son)da quyidagilar belgilab qo‘yilgan:[3]

5-modda. Yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari.

- yoshlarning axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanishlarini ta’minlash, ularni zararli axborotlardan himoya qilish;
- yoshlarning intellektual va ma’naviy-ma’rifiy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish;
- yoshlarni zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallashga rag‘batlantirish.

Mazkur qonun mazmunidan kelib chiqib, internet va axborot texnologiyalarining ijobiy imkoniyatlaridan foydalanish bilan birga, yoshlarni zararli kontent, yolg‘on ma’lumot va kiberxavflardan himoya qilish muhimligi ko‘rinadi.

Xulosa qilib aytganda, internet va axborot texnologiyalari yoshlar hayotida ajralmas o‘rin egallab, ularning bilim olishi, dunyoqarashi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda beqiyos imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, bu jarayon nazoratsiz qolsa, yoshlarning ruhiy holati, ijtimoiy munosabatlari va hayot tarziga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun yoshlar orasida raqamli madaniyatni shakllantirish, internetdan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini

rivojlantirish, zararli axborotdan himoyalash mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda qabul qilingan qonunlar va davlat dasturlari bu borada mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi. Endilikda bu imkoniyatlardan samarali foydalanish, ta’lim muassasalari, ota-onalar va yoshlarning o‘zlari hamkorligida maqsadli ishlar olib borilishi zarur. Faqat shundagina internet va axborot texnologiyalari yoshlar uchun bilim va taraqqiyot manbai bo‘lib qoladi, ularning ma’naviy va intellektual rivojiga xizmat qiladi. “Bizningcha, internet yoshlar hayotida ikki qirrali qurolga o‘xshaydi: u to‘g‘ri ishlatilsa – bilim va imkoniyatlar manbai, noto‘g‘ri ishlatilsa – vaqt va salomatlikni isrof qiluvchi vositadir.”

Yuqoridagilarga tayanib quyidagilarni tavsiya etishimiz mumkin. “Raqamli Salomatlik Indeksi”ni joriy etish. Bunda, ta’limning barcha bo‘g‘inlarida yoshlarning internetdan foydalanish odatlarini baholaydigan indeks yaratiladi. Savollar orqali yoshlarning ijtimoiy tarmoqlarda qancha vaqt o‘tkazishi, uxlash tartibi, offline faoliyati o‘lchanadi. Indeks past bo‘lsa, pedagoglar, psixologlar va ijtimoiy ish xodimi yordamida individual reja tuziladi. Bu tizim raqamli qaramlikni erta aniqlashga yordam beradi.

Internetdan Foydalanish Gigiyenasi” qo‘llanmasini tayyorlab amaliyotga joriy qilish. Gigiyena deganda faqat shaxsiy tozalik emas, balki axborot gigiyenasi ham tushuniladi. Yoshlar uchun maxsus infografika va mobil ilova yaratiladi. Unda: “Soxta xabarni qanday aniqlash”, “Ishonchli manbani tekshirish”, “Kiberxavfsizlik asoslari” haqida qisqa tavsiyalar beriladi. Bu yoshlarning tanqidiy fikrlashini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Internetning yoshlar tarbiyasiga ta’siri — maqola, Naqshband.uz.
2. Internetdan keng foydalanish: foydali va zararli jihatlari — maqola, Pedagoglar.org.
3. Internet va uning yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati — Aniq.uz maqolasi.

4. Internetdan samarali foydalanish davr talabi — Jabborova S., Axmedov A., Abdullayeva L., Abdujalilova M. — maqola.
5. "Internet: oqmi yoki qora?" — maqola, Muslim.uz saytidan.
6. Abu Nasr Forobiy "Ilm olish va bilim izlash insonni komillikka yetkazadi" [1]
7. Imom G'azzoliy: "Yoshlar qalbi pok er bo'lib, unda ekilgan har qanday urug' o'sadi" [2]
8. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni (2016-yil 14-sentabr, O'RQ-406-son) [3]

**6. PEDAGOGIK JARAYONDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI:
NAZARIY TAHLIL**

*Iskandarov Nodirbek Ravshanbekovich
Nizomiy nomidagi O'zMPU 1-bosqich magistranti
Tel: 94 235 55 01*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik jarayonda raqamli texnologiyalarning tutgan o'rni nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli vositalarning ta'lim mazmuni, metodikasi va shakllariga ta'siri, shuningdek, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi interaktiv aloqalarni qayta shakllantirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Maqolada raqamli pedagogikaning asosiy tushunchalari, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish modeli hamda ta'lim muhitining transformatsiyasi jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada mahalliy va xalqaro tajriba asosida raqamli texnologiyalarni pedagogik amaliyotga integratsiyalashning afzalliklari va muammolari yoritiladi. Nazariy tahlil natijasida raqamli texnologiyalarni samarali qo'llash bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik jarayon, raqamli texnologiyalar, raqamli pedagogika, ta'lim innovatsiyalari, interaktiv o'qitish, raqamli kompetensiyalar, virtual ta'lim muhitlari, onlayn ta'lim, metodik yondashuvlar, ta'limda transformatsiya.

Аннотация: В данной статье будет теоретически проанализирована роль цифровых технологий в современном педагогическом процессе. Будет

рассмотрено влияние цифровых инструментов на содержание, методики и формы обучения, а также их роль в изменении интерактивных отношений между учителем и учеником. В статье анализируются основные понятия цифровой педагогики, модель формирования цифровых компетенций, а также процессы трансформации образовательной среды. Также в статье освещаются преимущества и проблемы интеграции цифровых технологий в педагогическую практику на основе отечественного и международного опыта. В результате теоретического анализа вырабатываются методические рекомендации по эффективному применению цифровых технологий.

Ключевые слова: Педагогический процесс, цифровые технологии, цифровая педагогика, образовательные инновации, интерактивное обучение, цифровые компетенции, виртуальные образовательные среды, онлайн-обучение, методические подходы, трансформация в образовании.

Abstract: This article will theoretically analyze the role of digital technologies in the modern pedagogical process. The impact of digital tools on educational content, methodology and forms is examined, as well as its role in reshaping interactive interactions between teacher and student. The article analyzes the basic concepts of digital pedagogy, the model for the formation of digital competencies, as well as the processes of transformation of the educational environment. The article also covers the advantages and problems of integrating digital technologies into pedagogical practice based on local and international experience. As a result of theoretical analysis, methodological recommendations for the effective application of digital technologies are developed.

Key words: Pedagogical process, digital technologies, digital pedagogy, educational innovation, interactive teaching, digital competencies, virtual educational environments, online education, methodological approaches, transformation in education.

"O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi"da ta'kidlanganidek, Milliy dasturning muhim vazifalaridan biri "... o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va

texnologiyalarni joriy yetish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarni keng joriy yetish" lozim.

Mustaqil davlatimizning kelajagi uchun yangicha intellektual salohiyatga ega bo'lgan ya'ni zamonaviy tafakkurga, madaniyatga, ma'rifatga, kasbiy fazilatlariga ega bo'lgan avlodni tarbiyalashga mustahkam boy milliy merosimiz, poydevorimiz bor ekan, demak o'sib kelayotgan yosh avlodni sog'lom va barkamol qilib tarbiyalash ishini yaxshilash to'g'risidagi olib borilayotgan islohatlarning asosiy yo'nalishlarini, ushbu tizimni ham mazmunan, ham shaklan tubdan zamonaviy talablar asosida yangilash zarur. Respublikamizning har tomonlama taraqqiy yetishi ta'limning rivojlanishiga va mazmunli takomillashib borishiga bog'liq. Ta'lim sifati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarni qo'llash dolzarb masalalardan biri bo'lib hisoblanmoqda.

Zamonaviy ta'lim tizimi raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan tubdan o'zgarib bormoqda. An'anaviy pedagogik yondashuvlar o'rnini interaktiv, multimodal va raqamli vositalarga asoslangan metodlar egallamoqda. Bu jarayon nafaqat ta'lim mazmunini, balki o'qituvchi va talaba o'rtasidagi kommunikatsiya shakllarini, o'quv muhitining tuzilishini ham qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi pedagogik nazariyalar, metodik yondashuvlar va didaktik tamoyillarni yangilash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Raqamli pedagogika tushunchasi, uning shakllanish bosqichlari, asosiy komponentlari hamda ta'lim samaradorligiga ta'siri ilmiy-nazariy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish, talabalarning raqamli savodxonligini oshirish va o'qituvchilarning raqamli muhitga moslashuvi kabi masalalar ham tahlil etiladi. Maqolaning dolzarbligi raqamli transformatsiya sharoitida pedagogik amaliyotni ilmiy asosda takomillashtirish zaruratidan kelib chiqadi.

Raqamli texnologiyalar — bu axborotni yaratish, saqlash, uzatish va qayta ishlash imkonini beruvchi elektron vositalar majmuasidir. Ta'lim tizimida ushbu

texnologiyalar o'quv jarayonini interaktiv, multimodal va individual yondashuvlarga asoslangan shaklda tashkil etishga xizmat qiladi. Pedagogik jarayonda raqamli texnologiyalar o'qitish metodikasini, o'quv materiallarini taqdim etish shakllarini va talabalarning bilim olish usullarini tubdan o'zgartirmoqda.

Raqamli pedagogika — bu raqamli vositalar yordamida ta'limni tashkil etish, boshqarish va baholashga oid nazariy va amaliy yondashuvlar majmuasidir. Ushbu yondashuvda quyidagi nazariy tamoyillar muhim o'rin tutadi:

Konstruktivizm: talaba o'z bilimini faol ravishda quradi, raqamli muhit esa bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi.

Multimodal ta'lim: matn, audio, video, grafik va interaktiv elementlar orqali bilim berish.

Individuallashtirish: raqamli vositalar orqali talabalarning qobiliyat va ehtiyojlariga mos ta'limni tashkil etish

Zamonaviy o'qituvchilar raqamli muhitda samarali faoliyat yuritish uchun quyidagi kompetensiyalarga ega bo'lishi zarur:

Raqamli savodxonlik: texnologiyalardan maqsadli va xavfsiz foydalanish.

Didaktik moslashuvchanlik: raqamli vositalarni pedagogik maqsadlarga moslashtirish.

Interaktiv kommunikatsiya: onlayn platformalarda samarali muloqot va fikr almashish.

Pedagogik jarayonda raqamli texnologiyalarni qo'llash o'qituvchining roli va funksiyalarini yangilaydi, uni bilim beruvchi emas, balki fasilitator sifatida shakllantiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimi raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydigan bosqichga yetib kelgan. Pedagogik jarayon endilikda faqatgina an'anaviy metodlarga asoslanmay, balki raqamli vositalar orqali interaktiv, multimodal va individual yondashuvlarga tayanmoqda. Bu o'zgarishlar pedagogik nazariyalarni qayta ko'rib chiqish, metodik yondashuvlarni yangilash va o'quv muhitini transformatsiya qilish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Raqamli texnologiyalar pedagogik jarayonning barcha bosqichlariga ta'sir ko'rsatadi: ta'lim mazmunining

shakllanishi, o'qitish metodikasi, baholash tizimi, talaba va talabalar o'rtasidagi kommunikatsiya shakllari tubdan o'zgaradi. Bu jarayonda raqamli pedagogika tushunchasi muhim nazariy asos sifatida maydonga chiqadi. Raqamli pedagogika — bu raqamli vositalar yordamida ta'limni tashkil etish, boshqarish va baholashga oid nazariy va amaliy yondashuvlar majmuasidir.

Raqamli texnologiyalar o'qituvchining roli va funksiyalarini ham o'zgartiradi. Endilikda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki fasilitator, yo'naltiruvchi va motivator sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa pedagogdan yangi kompetensiyalarni talab qiladi. Raqamli savodxonlik, didaktik moslashuvchanlik, etik mas'uliyat va reflektiv yondashuv — zamonaviy o'qituvchining asosiy raqamli kompetensiyalaridir.

Ta'lim muhitining transformatsiyasi ham raqamli texnologiyalar ta'sirida yuz beradi. Fizik muhitdan virtual muhitga o'tish, ta'lim resurslarining kengayishi, baholash tizimining avtomatlashtirilishi — bularning barchasi talabalarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, talabalarning raqamli savodxonligini oshirish, ularni axborot madaniyatiga o'rgatish va raqamli xavfsizlik tamoyillarini singdirish pedagogik jarayonning muhim vazifalaridan biriga aylanadi.

Mahalliy va xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarni ta'limga integratsiyalash samaradorligini oshirish uchun ularni pedagogik maqsadlarga moslashtirish zarur. O'zbekistonda "Bilimlar platformasi", "Elektron jurnal", "Onlayn darslar" kabi loyihalar raqamli ta'limning rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Xalqaro tajriba esa Moodle, Google Classroom, Edmodo kabi platformalar orqali ta'limni tashkil etishning samaradorligini ko'rsatadi. Bu tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish pedagogik innovatsiyalarni rivojlantirishga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar pedagogik jarayonni yanada samarali, interaktiv va talabagaga yo'naltirilgan shaklda tashkil etish imkonini beradi. Biroq bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun nazariy asoslar, metodik yondashuvlar va pedagogik kompetensiyalarni chuqur tahlil qilish zarur.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalarni pedagogik jarayonga ilmiy asosda integratsiyalash — ta'limning sifatini, samaradorligini va inklyuzivligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Kelgusida bu yo'nalishda chuqur tadqiqotlar olib borish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish va o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini tizimli ravishda rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi" //Oliy ta'lim meyoriy hujjatlar to'plami. Toshkent. Sharq 2019.
2. To'raqulov O.X., Ahmedov J.R.Axborotlashtirilgan ta'lim muhitida bo'lajak kasb ta'limi o' qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlashni takomillashtirish. Monografiya.Toshkent. 2019. 200 b.
- 3.Turdiyev U. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalar asosida jismoniy tarbiya va sport jarayonlarini tashkil yetish // Xalq ta'limi. Ilmiy metodik jurnal. 2020 № 6, B.109-115.
- 4.Orishev J.B. Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda axborot texnologiyalarining o'rni // Tafakkur ziyosi. Ilmiy metodik jurnal. 2020. №2, B.216-218.
- 5.To'raqulov, X., & Orishev, J. (2022). Рақамли технологияларнинг таълим жараёнини ташкил этишдаги имкониятлари. Science and innovation, 1(B8), 1970-1973.

7.ZAMONAVIY TA'LIMDA MULTIMEDIA VOSITALARINI QO'LLANILISHINING USLUBIY ASOSLARI

Xo'jamberdiyeva Dilfuza Ikramovna

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim tizimida innovatsion multimedia vositalaridan foydalanishning imkoniyatlarini ko'rsatib berilgan. Hozirgi davrda

axborot kommunikatsion vositalar hayotda katta rol o'ynamoqda. Ta'lim tizimida axborot kommunikatsiyalaridan foydalanishning yana bir turi hisoblangan multimedia vositalaridan foydalanish haqida fikr yuritilgan. Multimedia vositalarini o'qitish jarayonida foydalanish o'qitishning sifatini va samarasini oshirib, o'rgatishning eng qo'lay usullaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar. Multimedia, axborot texnologiyalari, dastur, kompyuter, elektron doska, kompyuter tarmoqlari, audio, video.

O'zbekistonda ta'lim tizimining modernizatsiya qilinishi, uni tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta'lim, fan, texnika va texnologiyaning, iqtisodiyot va madaniyatning jahon miqyosidagi zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda, ta'lim dasturlarini o'zgartirib, yangilab borishni ko'zda tutadi. Ta'limda ilg'or texnologiyalarning keng o'zlashtirilishi, uzluksiz ta'limning fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi, o'quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda ta'limga tabaqalashtirilgan yondashuvning joriy etilishi hamda ta'lim berishning ilg'or pedagogik texnologiyalari, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarning yaratilishi, o'quv-tarbiya jarayonining didaktik jihatdan ta'minlanishi ta'lim jarayonlarini multimedia vositalari bilan takomillashtirishga asos bo'lmoqda.

Shuningdek, ta'lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalardan manfaatli foydalanish imkoniyatini yaratish va planshetlardan bugungi kun bolalari maqsadli foydalansalar, ular o'qish jarayoniga katta qiziqish bilan kirishadi. Bu o'yin bilan klassik ta'limni birlashtirishga tengdir. Natijada o'qish jarayoni yaxshilanadi, o'zlashtirish, ta'lim darajasi va sifatli kadrlarni tayyorlash samaradorligi oshadi.

Ta'limda multimedia vositalari o'qitish sifatini saqlab qolgan holda, samarali qo'llash uchun bir qator ishlarni amalga oshirish zarurligiga alohida e'tibor qaratish muhim ekanligini asoslaydi.

Multimedia (multimedia ko'p muhitlilik) vositalari bu texnik va dasturlar to'plami bo'lib, u insonga o'zi uchun tabiiy bo'lgan juda turli-tuman muhitlarni: tovush, video, grafika, matnlar, animatsiyalarni ishlatgan holda zamonaviy texnologiya bilan muloqotda bo'lish, biror axborotni insonga odatdagidan ko'ra ko'proq ma'lumotlar olish imkonini beradi.

Multimedia foydalanuvchiga fantastik dunyoni (virtual haqiqiy) yaratishda juda ajoyib imkoniyatlarni yaratib beradi, bunda foydalanuvchi chetda turgan sust kuzatuvchi rolini bajarmaydi, balki u yerda avj olayotgan hodisalarda faol ishtirok etadi.

Multimedia bu kompyuter texnologiyasining turli xil fizik va dasturiy resurslardan foydalanib, ma'lum ko'rinishga ega bo'lgan (matn, grafika, rasm, tovush, animatsiya, video) yoki turli xil tashuvchilarda mavjud bo'lgan (magnit va optik disklar, audio va video-lentalar va h.k.) axborotdan foydalanish bilan bog'liq tushuncha hisoblanadi. Multimediadan foydalaniladigan vositalariga quyidagilar kiradi.

Audio ma'lumotlarni olish va eshitish; mikrofon, eshitish qurilmalari.

Tasvirli va video axborotlardan foydalanishga yordam beruvchi qurilmalar; elektron doska, proyektor, smart doska va boshqalar.

Video ma'lumotlarni tasvirga olish qurilmalari; raqamli video kamera, foto kamera, modem.

Multimedia vositalariga yuqori ishonch bilan ko'pincha tovushli va video ma'lumotlarni yozish uchun ishlatiladigan optik va raqamli videodisklar, katta sig'imli ma'lumotlarni saqlaydigan qurilmalarini ham kiritish mumkin.

Hozirgi kunda tezlik bilan rivojlanib borayotgan mobil telefon qurilmalaridan ham multimediali axborotlarni ko'rish, eshitish va test sinovlarini topshirish kabi vazifalarni bajarsa bo'ladi. Operatsion tizimida ishlaydigan ushbu qurilmalarning ba'zi ishlab chiqarilagan turlari kompyuterlar darajasidagi vazifalarni ham bajaradi.

Multimedialarni dars jarayonida foydalanishlari uchun elektron doskalarning bir qancha afzalliklari mavjud:

Auditoriyadagi o'quvchilarni bor diqqat-e'tiborini bir ob'ektga qaratadi.

Dars mavzusiga oid natijalardan nusxa olish, elektron pochta orali jo'natish, saqlash imkoniyatlarining majjudligi.

Dars jarayonida matn, tovush, animatsiya, grafiklardan birgalikda foydalanishni o'rgatish.

Mavzuni yaratishda ma'lumotlar bilan ta'minlash uchun elektron qalamdan foydalanish.

Hozirgi kunda Respublikamizdagi ta'lim muassasalari o'quv auditoriyalarida interfaol elektron doskalaridan keng foydalanib kelinmoqda. Interfaol elektron doskalari konferensiya taqdimotlarini namoyish etish uchun mo'ljallangan qulay texnika vositasi hisoblanadi. Interfaol elektron doska ACTIVboard dasturiy ta'minotlarda ishlash imkoniyatini beradi va bu orqali sizni tinglab turuvchi auditoriya a'zolariga ma'lumotlarni yetkazish sifatini oshiradi.

Activboard interfaol elektron doskalaridan foydalanish auditoriyadagi har bir o'quvchini faol ishtirokiga imkon yaratadi. Elektron qalam orqali kompyuterni sichqoncha kabi boshqarish mumkin.

Kompyuter tarmoqlarini yuklashda koproq boshqariladigan dasturlarda qo'llanilishi kerak bo'lgan texnologiyadan ham virtual multimedia sifatida foydalanadi. Videokonferentsiyalar, masofaviy ta'lim, virtual ta'lim texnologiyalarini ham multimedia texnologiyasi sifatida ishlash mumkin

Multimedianing dasturini ta'minlashga yordam beradigan grafik dastur, audio va video dasturlar hamda o'zingiz uchun audio, video va grafik qaytatoychi dasturlarni ko'tarish mumkin.

Yillar o'tgani sayin multimediya hujjatlarini yaratishga oid juda ham ko'plab dasturiy ta'minotlar ishlab chiqilgan va haligacha ham izlanishdan

to'xtalgani yo'q. Ulardan biri esa AutoPlay dasturidir. Multimediya texnologiyalariga asoslangan amaliy dasturlarni yaratishda AutoPlay Media Studio dasturidan foydalanish foydalanuvchilar uchun oson va qulay interfeyslidir. Ushbu dastur tayyor shablonlarga egaligidan foydalanuvchilarga obyektlarni o'zaro bog'lashni amalga oshirishga yordam beradigan yuzlab vositalarni taqdim eta oladi.

Xulosa qilib, shuni aytish joizki interfaol metodlar asosida o'qituvchi, o'quvchilar birgalikda va bir vaqtda vazifani bajarishda hamkorlik qiladilar, ham ijodkorlikda ish yuritadilar. O'qituvchi sozlash, tushuntirish, ko'rsatish jarayonida barcha o'quvchilarni jalb qilgan holda masalani birga muhokama qiladi. Bunday muloqotlar o'quvchilar ishonchini qozonishga, o'quvchilar bilan muloqotga kirishga, jamoa bo'lib ishlash ko'nikmasining hosil bo'lishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fozilov Sh.X., Jumanazarov S.S. Axborotli olam. Ilmiy-ommabop risola. "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2007-yil.
2. Mamarajabov M., Tursunov S. Kompyuter grafikasi va Web dizayn. Darslik. – T.: "Cho'lpon", 2013.
3. O'rta maktabda o'qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Asboblari to'plami- Olma-ota, 2009 .-68 b.
4. "Axborot texnologiyalari" A.A.Abduqodirov va boshqalar. Akademik litsey va kasb -hunar kollejlari uchun: Toshkent "O'qituvchi". 2020
5. Informatika va axborot texnologiyalari. A.Sattorov. Akademik litsey va kasb xunar kollejlari uchun. Toshkent «O'qituvchi» 2018 yil
6. www.ref.uz - Internetda referatlar to'plami sayti.

**III SHO‘BA. O‘QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISH VA TARBIYALASHDA
YANGICHA YONDASHUVLAR
MAKTABGACHA VA BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA AXBOROT
TEXNOLOGIYALARINI SAMARALI QO‘LLASH**

Qarshiyev Javohir Murataliyevich
Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat
markazi “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi”
kafedrası o‘qituvchisi. +998937099993
jqarshiyev55@gmail.com

1. **Annotatsiya:** Ushbu maqolada maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim tizimida axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari, amaliy imkoniyatlari hamda mavjud muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, ta‘lim jarayonida zamonaviy interaktiv vositalar, multimedia ilovalari, sun‘iy intellekt asosidagi dasturlar va gamifikatsiya metodlaridan samarali foydalanish bo‘yicha tavsiyalar keltiriladi.

2. **Аннотация:** В данной статье анализируются преимущества, практические возможности и существующие проблемы использования информационных технологий в системе дошкольного и начального образования. Также представлены рекомендации по эффективному применению современных интерактивных средств, мультимедийных приложений, программ на основе искусственного интеллекта и методов геймификации в образовательном процессе.

3. **Abstract:** This article analyzes the advantages, practical opportunities, and existing challenges of using information technologies in preschool and primary education. It also provides recommendations for the effective application of modern interactive tools, multimedia applications, AI-based programs, and gamification methods in the educational process.

Kalit soʻzlar: maktabgacha taʼlim, boshlangʻich taʼlim, axborot texnologiyalari, raqamli taʼlim, innovatsiya, gamifikatsiya, sunʼiy intellekt.

Ключевые слова: дошкольное образование, начальное образование, информационные технологии, цифровое обучение, инновации, геймификация, искусственный интеллект.

Keywords: preschool education, primary education, information technologies, digital learning, innovation, gamification, artificial intelligence.

Globalashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari taʼlim tizimida tub oʻzgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bugungi kunda zamonaviy jamiyatning asosiy talablaridan biri — intellektual salohiyatga ega, kreativ fikrlaydigan, axborot texnologiyalaridan ongli va samarali foydalana oladigan shaxsni tarbiyalashdir.

Ushbu jarayon maktabgacha va boshlangʻich taʼlim bosqichidan boshlanadi. Chunki bola shaxsining intellektual, psixologik va ijtimoiy qobiliyatlari aynan shu davrda shakllanadi. Shu sababli taʼlim jarayonida axborot texnologiyalarini qoʻllash nafaqat taʼlim samaradorligini oshiradi, balki bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi, mustaqil fikrlashini ragʻbatlantiradi hamda raqamli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

4. Maktabgacha taʼlimda axborot texnologiyalarini qoʻllash imkoniyatlari

Maktabgacha taʼlim muassasalarida axborot texnologiyalari asosan oʻyin, vizual koʻmakchi vosita va interaktiv mashgʻulotlar sifatida qoʻllaniladi. Masalan:

- Multimedia vositalari: rangli rasmlar, videodarslar, animatsion koʻrgazmalar bolalarning eʼtiborini jalb qiladi va bilimlarni osonroq oʻzlashtirishiga yordam beradi.

- Interaktiv oʻyinlar: raqamli oʻyinlashtirish (gamifikatsiya) orqali bolalarda matematika, til oʻrganish, tabiatshunoslikka qiziqish uygʻotish mumkin.

- Virtual ekskursiyalar: AR/VR texnologiyalari yordamida bolalarni muzeylar, kutubxonalar yoki tabiat manzaralariga “sayohat” qildirish mumkin.

- Nutq va til rivojlantirish ilovalari: maxsus dasturlar orqali bolalarning soʻz boyligini oshirish, talaffuzini yaxshilash mumkin.

5. Boshlangʻich taʼlimda axborot texnologiyalarini qoʻllash imkoniyatlari

Boshlangʻich taʼlim bosqichida axborot texnologiyalaridan kengroq didaktik imkoniyatlarga ega boʻlgan beshta bosqichlarni koʻrishimiz mumkin boʻladi:

1. Informatika va texnologiya fanida: Scratch Junior, Blockly kabi dasturlar orqali bolalar algoritmlash va dasturlashning elementar tushunchalarini egallaydi.
2. Matematika darslarida: interaktiv dasturlar yordamida hisoblash jarayonlarini oʻyin shaklida bajarish mumkin va oʻquvchilarda matematikaga qiziqish yanada oshadi.
3. Oʻqish va yozuv mashgʻulotlarida: multimedia matnlar, audiokitoblar va elektron darsliklar yordamida bolalarning nutqiy koʻnikmalari rivojlanadi.
4. Tabiatshunoslik fanida: virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar orqali bolalar tajribalarni xavfsiz sharoitda kuzatishadi va dunyo qarashi rivojlanadi.
5. Onlayn platformalar: Google Classroom, LearningApps, Kahoot! kabi vositalar oʻquvchilarni mustaqil ishlashga undaydi.

6. **Muammolar:** Pedagoglarning axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish boʻyicha yetarli malaka va tajribaga ega emasligi amaliyotda qoʻllay olmasligi.

- Taʼlim muassasalarida texnik vositalarning yetishmasligi yoki eskirganligi.
- Yosh bolalarga mos va milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi elektron resurslarning kamligi.
- Ota-onalarning raqamli taʼlim boʻyicha xabardorlik darajasi pastligi.
- Bolalarning ekran qarshisida uzoq vaqt oʻtirishi natijasida salomatlik bilan bogʻliq xavotirlar.

7. Yechimlar va istiqbollar

1. Pedagoglarni muntazam o'qitish: maxsus seminarlar, treninglar va onlayn kurslar orqali axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini oshirish.
2. Mahalliy elektron resurslarni ishlab chiqish: yosh bolalarga mos, o'zbek tilida va milliy qadriyatlarni hisobga olgan multimedia qo'llanmalar yaratish.
3. Texnik infratuzilmani rivojlantirish: barcha ta'lim muassasalarini zamonaviy kompyuter, planshet va interaktiv doskalar bilan jihozlash.
4. Ota-onalar bilan hamkorlik: ularga qisqa qo'llanmalar berish, farzandlarining raqamli ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlash va ularga sharoitlar yaratib berish.
5. Sun'iy intellekt asosida ta'lim: AI dasturlari yordamida bolalarning individual bilim darajasiga mos topshiriqlarni shakllantirish.

8. Foydalanilgan adabiyotlar

1. Murodova, D. (2021). "Maktabgacha ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar." Ta'lim va fan jurnali, №3, 45–52.
2. UNESCO (2020). Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action. Paris: UNESCO.
3. Prensky, M. (2010). Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning. Thousand Oaks, CA: Corwin.
4. Papert, S. (1993). Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. New York: Basic Books.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son qarori (2020-yil 6-noyabr) "Raqamli ta'lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".
6. Vygotsky, L. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

9.O'QUVCHILARNI AMALIY TOPSHIRIQLAR BAJARISHGA QIZIQTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING FOYDALI

JIHATLARI.

Qulmamatova Xurshida Abduxamidovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbekiston

Telefon: +998975522232

E-mail: Khurshida1977Kulmamatova@gmail.com

Mamadaminova Saodat Boymurodovna

Termiz davlat pedagogika instituti Texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi.

O'zbekiston

Telefon: +998942671104

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnologiya fani mavzularini o'quvchilarga qiziqarli va sifatli o'qitishda amaliy topshiriqlarni bajarishda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish tushintirilgan. Shuningdek, o'quvchilarni texnologiya faniga bo'lgan qiziqishni oshirish, raqamli texnologiyalardan foydalanishdagi bilimi, tajribasi, layoqati, yangi g'oyalari, ijodiy fikrlashi, mustaqil ishlarni bajara olishida amaliy topshiriqlar bajarish ko'nikmalarni, texnik, psixologik jihatlarni rivojlantirishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: amaliy, topshiriq, digital technology, loyiha, qiziqish, pedagogik, psixologik, dars, to'garak, mustaqil ta'lim, vosita, jihozlar, texnika, ta'rif, tushuncha.

Аннотация. В статье рассматривается эффективное использование цифровых технологий для выполнения практических заданий при обучении студентов технологическим дисциплинам в интересной и качественной форме. Также подчеркивается важность развития практических навыков, технических и психологических аспектов для повышения интереса студентов к технологиям, знаний, опыта, компетентности, новых идей, творческого мышления и самостоятельной работы с использованием цифровых технологий.

Ключевые слова: практический, задание, цифровые технологии, проект, интерес, педагогический, психологический, урок, кружок, самостоятельное обучение, инструмент, оборудование, методика, определение, понятие.

Abstract. This article explains the effective use of digital technologies in performing practical tasks in teaching technology subjects to students in an interesting and high-quality way. It also highlights the importance of developing practical task skills, technical and psychological aspects in increasing students' interest in technology, knowledge, experience, competence, new ideas, creative thinking, and independent work in using digital technologies.

Key words: practical, assignment, project, interest, pedagogical, psychological, lesson, club, independent learning, tool, equipment, technique, definition, concept.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmonida ta’lim muassasalarini qurish, rekonstruksiya qilish, kapital ta’mirlash, ularni zamonaviy o‘quv-laboratoriya uskunalari, kompyuter texnikasi va o‘quv-metodik qo‘llanmalar bilan ta’minlash bo‘yicha ishlarni amalga oshirish orqali ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash yuzasidan aniq maqsadga qaratilgan chora-tadbirlarni ko‘rish ustuvor vazifalardan biri sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish orqali amaliy ishlarni bajarishni rivojlantirishga qaratilgan ustuvor vazifalar belgilanib olinmoqda.

Umumta’lim maktablarining texnologiya fanidan o‘quv ustaxonalarini moddiy texnik bazasi o‘rganilib, dars jarayonlari kuzatilib, tahlil qilinganda jihozlanmagan xonalar, tikuv mashinalarni nosozligi va ayrim fan o‘qituvchilarini darsga yetarlicha tayyorgarlik ko‘rmaganligi kuzatildi. Bunday holatlarda o‘quvchilarni fanni o‘rganishga bo‘lgan qiziqish susayib ketishi mumkin. O‘quvchilarni chuqur bilimli bo‘lishida nazariy bilimlarni amalda qo‘llashlari uchun

amaliy topshiriqlar bajarishni raqamli texnologiyalardan foydalanib o'rgatish zarur. Buyumlarni tayyorlash usullarini o'quvchilarga raqamli texnologiyalar orqali o'rgatishda quyidagi psixologik jihatlarini shakllantirish lozim. Bularga quyidagilar kiradi:

1. O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish.

Amaliy topshiriqlar o'quvchilarda texnologiya faniga bo'lgan qiziqish va motivatsiyani oshiradi. O'quvchilar real muammolarni hal qilishda ishtirok etish orqali o'zlarini texnologik jarayonlarning bir qismi sifatida his qilishadi. Bu, o'z navbatida, ularning o'qish motivatsiyasini kuchaytiradi va fan bo'yicha yaxshiroq natijalarga erishishlariga yordam beradi.

2. O'qituvchilarning metodik yondoshuvlarini takomillashtirish.

Amaliy topshiriqlarni bajarish jarayonida o'qituvchilar o'zlarining metodik yondoshuvlarini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'qituvchilar o'quvchilarning yondoshuvlarini, qiziqishlarini va ehtiyojlarini yaxshiroq tushunib, ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil qilishlari mumkin.

3. O'qituvchilarga revleksiv, kognitiv va affektiv xarakterdagi hissiy jarayonlar orqali amaliy topshiriqlarni qisqa muddatga tez, oson va har xil usullarda bajarishni shakllantirishga ko'mak bo'ladi.

Texnologiya fani, o'quvchilarga zamonaviy hayotda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishda raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Bu fan orqali o'quvchilar yangi texnologiyalarni o'rganish, konstruktiv fikrlash, muammolarni hal qilish va kreativ yondoshuvlarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Texnologiya fanini o'qitishda amaliy topshiriqlarni bajarish usullarini raqamli texnologiyalar orqali o'rgatish esa nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarni o'zaro hamkorlikda ishlash, o'z fikrini ifodalash va texnologik jarayonlarga faol jalb qilishga yordam beradi. Bunda quyidagilarga amal qilinadi:

1. Nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish.

Texnologiya fanining asosiy maqsadlaridan biri, o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy ishga tatbiq qilishni o'rgatishdir. Amaliy topshiriqlar o'quvchilarga o'rgangan nazariy bilimlarini real muammolarni hal qilishda qo'llash

imkonini beradi. Bu yondashuv o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini oshiradi va ularni texnologik jarayonlar bilan tanishtiradi.

Masalan, o'quvchilar maktabdagi kompyuter texnikasini o'rganish yoki dasturlash asoslarini o'rganayotganda, ular amaliy topshiriqlar orqali ushbu bilimlarni to'g'ridan-to'g'ri texnologik jarayonlarda qo'llashni o'rganadilar. Bu esa ularni kelajakda texnologik o'zgarishlarga moslashish va innovatsion yechimlarni ishlab chiqishda tayyor qiladi.

2. Konstruktiv fikrlashni rivojlantirish.

Amaliy topshiriqlar o'quvchilarda konstruktiv fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, texnologiya fanida berilgan topshiriqni bajarishda o'quvchilar o'zlari qarorlar qabul qilishadi, muammoni qanday hal qilishni o'ylashadi va natijalarini baholashadi. Bu jarayon o'quvchilarning fikrlash darajasini oshiradi va ular o'z yechimlarini yaratishda ijodiy yondoshuvni qo'llashni o'rganadilar.

3. Tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Texnologiya fani o'quvchilarni tez va samarali qarorlar qabul qilishga o'rgatadi. Amaliy topshiriqlar orqali o'quvchilar real vaqt rejimida qaror qabul qilishni o'rganadilar, masalan, loyihalar yaratishda texnik yechimlarni aniqlash yoki dastur tuzishda muammolarni hal qilishda tezkor va to'g'ri qarorlar qabul qilishni talab qiladi. Bu ko'nikmalar esa nafaqat texnologiya sohasida, balki kundalik hayotda ham juda muhimdir.

4. Hamkorlikda ishlash va jamoaviy muvaffaqiyat.

Texnologiya fanini o'qitishda amaliy topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchilar jamoaviy ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar. Kollektiv ishlar o'quvchilarga o'zaro fikr almashish, bir-birining g'oyalarini baholash va umumiy maqsadga erishish yo'lida birgalikda ishlashni o'rgatadi. Bu jarayon, shuningdek, o'quvchilarda rahbarlik, tashkilotchilik va jamoada ishlash kabi muhim ko'nikmalarni shakllantiradi.

5. Texnologik yechimlar yaratuvchisi bo'lish.

O'quvchilar amaliy topshiriqlarni raqamli texnologiyalar yordamida bajarganda nafaqat mavjud texnologiyalarni o'rganadilar, balki o'zlarini texnologik yechimlarni yaratishda sinashadi. O'quvchilar loyiha tuzish, yangi dasturlar ishlab chiqish yoki qurilmalarni loyihalash orqali o'zlarini texnologik innovator sifatida ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu ularda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi va ularni mustaqil ishlashga o'rgatadi.

Xulosa qilib aytganda, texnologiya fanini o'qitishda amaliy topshiriqlarni bajarish usullarini raqamli texnologiyalar orqali o'rgatish o'quvchilarga nafaqat texnologik bilimlarni o'zlashtirishda, balki ularni real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlashda ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bu jarayon o'quvchilarning fikrlash ko'nikmalarini, tezkor qarorlar qabul qilishni, hamkorlikda ishlashni va innovatsion yondoshuvlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi 2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan “Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son // QHMMB: 06/22/113/0330-son 21.04.2022 y. [www. lex. uz](http://www.lex.uz).
2. R.M.Sarsenbayeva “Mehnat ta'limi negizida o'quv-tarbiyaviy tadbirlar o'tkazishning ilmiy-metodik asoslari”. Avtoref.dis. ...ped. fan. nom.-T.:2004. -20 b.
3. O'.O.Tohirov “Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar moduli bo'yicha” O'quv-uslubiy majmua. Toshkent. 2018 yil.
4. Yu.K.Babanskiy “Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktabida o'qitish metodlari”. O'quv qo'llanma.Toshkent. O'qituvchi, 1990 yil.
5. Иманов Б.Б. Урок Как Фактор Повышения Качества Образования SCIENCE AND WORLD International scientific journal. №7 (83), 2020.
6. X.A.Qulmamatova “Texnologiya darslarida sxemalardan foydalanishning forma va metodlari”. ARES academic research in educational sciences, Scientific Journal Impact Factor. 2021/5. 978-bet.
7. Kh.Kulmamatova “To develop students' skills in completing graphic assignments in technology classes”. EUROPEAN MULTISCIPLINARY JOURNAL OF MODERN SCIENCE. Impact Factor:7.4, 04.06.2022, 31-34-betlar.

8. Kulmamatova Kh. Performing practical tasks in technology and assessing the quality of the lesson // “Society and innovations” –in Science. Vol. 4. DOI: <https://doi.org/10/47689/2181-1415-vol4-iss-pp 3.-2023>. 2-son.
9. Qulmamatova X.A. O‘quvchilar texnologiya fanini o‘qitishda amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun topshiriq tanlash // Globallashuv jarayonida innovatsion ta’lim va milliy tarbiya: integratsiyaga xos muammolar, bahslar va yechimlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. –Termiz, - 2023.
8. Z.Sattorova, N.Abdusalomova, N.Ahmedova “Texnologiya” Toshkent.. “O‘zbekiston” 2019 y. 9-sinf uchun darslik.

10.Ta’limda kompyuter texnologiyalari hamda pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish

**Komiliv Izatillo Ikromjonovich - Andijon viloyati
pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar
metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi**

e-mail: ii.studio0018@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida kompyuter texnologiyalarining o‘rni, pedagogik dasturiy vositalarning turlari va ularni ta’limda qo‘llash masalalari yoritilgan. Ayniqsa, multimedia texnologiyalari va kompyuterga o‘rnatilgan dasturiy vositalarning afzalliklari hamda ularni samarali qo‘llash sharoitlariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: kompyuter texnologiyalari, ta’lim, pedagogik dasturiy vositalar, multimedia, interaktiv texnologiyalar, o‘quv dasturlari.

Kirish. Zamonaviy ta’lim dinamik tizim bo‘lib, unda ta’lim sifati va mutaxassislar tayyorlash darajasini oshirish uchun yangi texnologiyalarni joriy etish talab qilinadi. Bu jarayonda asosiy vosita sifatida kompyuter texnologiyalari xizmat qiladi. Ular ta’lim jarayonini yanada interaktiv va shaxsga yo‘naltirilgan qiladi hamda keng axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi.

Kompyuter texnologiyalari nafaqat bilim berish imkoniyatlarini kengaytiradi, balki mustaqil o'qish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon global raqamlashtirish sharoitida yanada dolzarbdir.

Pedagogik dasturiy vositalarning turlari

O'quv dasturlari

Ular yangi materialni tushuntirish, o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Elektron darsliklar, multimedia kurslari va interaktiv qo'llanmalar jarayonni qiziqarli va samarali qiladi.

Misollar:

- Geogebra
- Ibrat akademiyasi
- Khan akademiyasi

Nazorat dasturlari

Ular bilim darajasini tekshirish, diagnostika qilish va o'zlashtirishni baholashga xizmat qiladi.

Misollar:

- Diktant
- Darslik
- RKI-testlar

Mashq dasturlari

Bilimlarni mustahkamlash va ko'nikmalarni shakllantirish uchun mo'ljallangan.

Misollar:

- ZTE trenajyori
- Blooket
- SUniy intellektlar

Multimedia va interaktiv texnologiyalar

Fanlarni o'rgatishda multimedia va interaktiv texnologiyalar jarayonni samarali qiladi.

Xulosa

O'quv, nazorat va mashq dasturlaridan foydalanish ta'limni yanada samarali qiladi va fanlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Multimedia va interaktiv texnologiyalar jarayonni qiziqarli va qulay qiladi, lekin o'qituvchining roli muhimligicha qoladi.

Zamonaviy texnologiyalarni an'anaviy uslublar bilan uyg'unlashtirish ta'lim sifatini oshirish, talabalarni motivatsiya qilish va mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbek tilidagi manbalar
1. Karimov A.A., Jo'rayev A.X. **Axborot texnologiyalari va ta'lim tizimida ularning qo'llanilishi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Mamatov A., Abdurahmonov Sh. **Raqamli ta'lim texnologiyalari.** – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
3. Yo'ldoshev J.G'., Qodirov B.A. **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va elektron ta'lim.** – Toshkent: Istiqlol, 2019.
6. Босова Л.Л., Павлова Д.И. **Информационные технологии в образовательном процессе.** – Москва: МПГУ, 2018.
7. Баранова Н.А. **Мультимедиа как предмет дидактического исследования.** – Научно-методический журнал «Концепт», №S3, 2013.
8. Bates, A.W. **Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning.** – Tony Bates Associates Ltd, 2019.
9. Prensky, M. **Digital Game-Based Learning.** – McGraw-Hill, 2020.

11.BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHISINING KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH MODELI

Xudaykulova Saida Zakirovna
Termiz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu tezisdá bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirishga doir pedagogik modelning mazmuni, tuzilishi va metodik asoslari yoritiladi. Modelning asosiy maqsadi — talabalarda pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan kasbiy, shaxsiy va ijodiy sifatlarini rivojlantirishdan iborat. Tezisdá modelni ishlab chiqishda kompetensiyaviy, tizimli, faoliyatli hamda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarning qo'llanishi, "Texnologiya o'qitish metodikasi" fanining ahamiyati, texnik ijodkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari, hamda FabLab, MakerSpace, STEAM va STREAM kabi zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish metodlari tahlil etilgan. Mazkur modelning amaliyotga tatbiq etilishi bo'lajak o'qituvchilarda texnik tafakkurni rivojlantirish, ijodiy loyihalash, kommunikativ va refleksiv ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf o'qituvchisi, kasbiy sifat, shakllantirish modeli, texnik ijodkorlik, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion ta'lim texnologiyalari, metodik asoslar. **Kirish:** **Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi – malakali, raqobatbardosh va innovatsion fikrlashga ega bo'lgan kadrlarni tayyorlashdir. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "O'zbekiston – 2030" strategiyasi va boshqa davlat dasturlarida zamonaviy o'qituvchini tayyorlash, uning kasbiy sifatlarini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatleri alohida ahamiyatga ega, chunki boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining tafakkurini shakllantiruvchi, texnik ijodkorlikni rivojlantiruvchi va mustaqil fikrlashni o'rgatuvchi poydevor hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining nafaqat metodik bilimga ega bo'lishi, balki o'z kasbiy sifatlarini muntazam rivojlantirishi talab etiladi. Shu bois kasbiy sifatleri shakllantirish modeli — oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonini samarali tashkil etishning muhim metodik asosidir. Modelning maqsadi va vazifalari** **Modelning asosiy maqsadi — bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatleri shakllantirish jarayonini tizimli va metodik jihatdan asoslangan holda tashkil etishdir. Raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish. Bugungi globallashtirish davrida raqamli texnologiyalar ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylandi. Raqamli texnologiyalar axborotni to'plash, saqlash, qayta ishlash va uzatish imkonini beruvchi innovatsion vositalar hamda dasturiy yechimlar majmuasidir. Ularning asosiy afzalligi o'quv jarayonida interaktivlikni kuchaytirishi, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida tezkor aloqani ta'minlashi hamda mustaqil ta'lim olish imkoniyatini kengaytirishidir.**

Raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan elektron platformalar, masalan, **Moodle, Google Classroom, Edmodo, Kundalik** va boshqa tizimlar orqali ta'lim sifati

oshiriladi. Shu bilan birga, o'quvchilarda **raqamli savodxonlik, axborotni tahlil qilish** va **tanqidiy fikrlash** kabi kompetensiyalar shakllantiriladi.

2. **Robototexnika asoslarini o'zlashtirish.** Robototexnika — bu mexanika, elektronika, dasturlash va sun'iy intellektni o'zida mujassamlashtirgan fan sohasi bo'lib, bugungi kunda boshlang'ich ta'limdan boshlab keng qo'llanilmoqda. Robototexnika o'quvchilarni nafaqat texnik bilimlarga ega bo'lishga, balki muammolarni hal qilish, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashishga o'rgatadi. Masalan, **LEGO Education, Arduino** va **VEX Robotics** kabi platformalar yordamida o'quvchilar robot modellarini yig'ish, ularni dasturlash va amaliy loyihalarni yaratish imkoniga ega bo'ladilar. Ushbu jarayon bolalarda **texnik ijodkorlikni** rivojlantirish, **innovatsion fikrlashni** shakllantirish hamda kelajakda raqamli iqtisodiyot sharoitiga moslashish ko'nikmalarini hosil qiladi.
- 3D-modellashtirishni o'zlashtirish.** 3D-modellashtirish — bu kompyuter texnologiyalari yordamida uch o'lchamli obyektlarni yaratish jarayonidir. Ushbu texnologiya ta'limda o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, ijodiy yondashuvini rivojlantiradi va texnik tafakkurni shakllantiradi. Boshlang'ich ta'limda ham oddiy shakllar va maketlar asosida 3D-modellar yaratish orqali o'quvchilarni ijodiy loyihalarga jalb etish mumkin.
- Loyiha asosida ta'lim metodini o'zlashtirish.** Loyiha asosida ta'lim (Project-Based Learning – PBL) — o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga yaqin sharoitlarda mustaqil yoki jamoa bo'lib ishlashga o'rgatadigan zamonaviy metodik yondashuvdir. Bu metod o'quvchilarni quyidagi kompetensiyalar bilan qurollantiradi.

Muammoni aniqlash va tahlil qilish;

Innovatsion yechimlarni ishlab chiqish;

Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish;

Jamoaviy ishlash, muloqot va liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

Masalan, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun “Mening orzu shahrim” mavzusida 3D-modellashtirish asosida loyiha ishlash, yoki **robototexnika** bo'yicha “Chiqindilarni ajratuvchi aqlli robot” yaratish kabi topshiriqlar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchilarda nafaqat texnik ijodkorlikni, balki ijodiy va tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi.

Vazifalar quyidagilardan iborat:

o‘qituvchilik kasbiga bo‘lgan motivatsiyani kuchaytirish;
talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish;
texnik ijodkorlik va innovatsion tafakkurni rivojlantirish;

3. “Texnologiya o‘qitish metodikasi” fanini kasbiy sifatlarni rivojlantirish vositasi sifatida qo‘llash;

STEAM, FabLab, MakerSpace kabi zamonaviy metodlarni o‘quv jarayoniga tatbiq etish;

Modelning metodologik asoslari. Model quyidagi yondashuvlarga asoslanadi:

Kompetensiyaviy yondashuv – bo‘lajak o‘qituvchining nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va shaxsiy sifatlarini uyg‘un shaklda rivojlantirish.

Faoliyatli yondashuv – talabalarning mustaqil o‘quv, ilmiy va texnik faoliyatini faollashtirish orqali sifatlarni shakllantirish.

Tizimli yondashuv – kasbiy sifatlarni rivojlantirish bosqichlarini yagona pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqish.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – talabaning qiziqishi, ijodiy imkoniyatlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

Modelning tarkibiy qismlari:Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirish modeli quyidagi bloklardan tashkil topadi:

1) Motivatsion-kompetensiyaviy blok

pedagogik kasbga qiziqishni shakllantirish;
texnik ijodkorlikka ijobiy munosabat hosil qilish;
shaxsiy motivatsiyani kuchaytirish.

1. 2) Mazmuniy blok

o‘quv dasturlari mazmunini zamonaviy talablarga moslashtirish;
“Texnologiya o‘qitish metodikasi” fanining ahamiyatini oshirish;
innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish.

2. 3) Amaliy-ijodiy blok

FabLab, MakerSpace, STEAM va STREAM metodlaridan foydalanib, amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish;
talabalarda texnik tafakkur va loyiha asosida ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;
o‘quvchilar uchun ijodiy topshiriqlar yaratish.

3. 4) Refleksiv-analitik blok

kasbiy sifatlarning shakllanganlik darajasini tahlil qilish;

mustaqil o‘zini baholash va rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish;
Modelni amalga oshirish bosqichlari

1. **Tayyorlov bosqichi** – motivatsiyani kuchaytirish, kasbiy ehtiyojni shakllantirish.
2. **Asosiy bosqich** – o‘quv jarayonida nazariya va amaliyotni integratsiya qilish.
3. **Natijaviy bosqich** – shakllangan sifatlarni monitoring qilish, kasbiy rivojlanishni baholash.

9. Xulosa: Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirish modeli pedagogik ta’limda sifatli kadrlar tayyorlashga xizmat qiluvchi samarali metodik asosdir. Mazkur model yordamida o‘qituvchi nafaqat kasbiy bilimlarga ega bo‘ladi, balki texnik ijodkorlik, innovatsion tafakkur, muloqotchanlik, mustaqil qaror qabul qilish va refleksiv tahlil kabi muhim sifatlarni ham rivojlantiradi. Bu esa boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga, kreativ, raqobatbardosh va kasbiy kompetent mutaxassislarni tayyorlashga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-son Farmoni. *“O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish konsepsiyasi”*. — Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ–4312-son qarori. *“O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”*. — Toshkent, 2019.
3. Shomirzayev, M.X. (2022). *Texnologiya o‘qitish metodikasi*. — Termiz: TDPI nashriyoti.
4. Mo‘minova, D.K. (2023). *Raqamlashtirish ta’lim muhitida bo‘lajak “Texnologiya” fani o‘qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish*. — Toshkent: TDPU.
5. Yo‘ldoshev, J.G‘., & Usmonboyeva, M.H. (2021). *Pedagogik kompetensiyalar: shakllanishi, rivojlanishi va baholash metodlari*. — Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Hasanboeva, O.U. (2020). *Kasbiy sifatlarni rivojlantirishning pedagogik asoslari*. — Toshkent: “Ilm-Ziyo”.
7. Qodirova, N.M. (2021). *Boshlang‘ich ta’limda o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish usullari*. — Toshkent: TDPU nashriyoti.

8. Qurbonov, A., & Otaqulov, S. (2021). *Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda texnologik ta'limning o'rni*. — Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
9. Saidov, S. (2022). *O'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati*. — “Pedagogika” ilmiy-amaliy jurnali, №3, 45–52-betlar.
10. Normurodova, D.R. (2021). *Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kreativ fikrlashni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari*. — Toshkent: “Ziyo” nashriyoti.

12. INKLYUZIV TA'LIMDA PEDAGOG VA RAXBARLARNING O'RNI

Qayumova Dilsora Nurali qizi
Nizomiy nomidagi O'zMPU
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
(PhD) dotsenti
Tel: 90 424 90 00

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagoglarni inklyuziv ta'lim muhitida o'quvchilar faoliyatini tashkil etishga tayyorlashning metodik tizimi hamda ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir butun ekanligi, ularning birgalikdagi vazifalar taqsimlangan faoliyati pedagogik ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish imkonini berishi, inklyuziv ta'lim tizimida pedagoglar va ta'lim muassasasi rahbarlarining roli, ularning kasbiy kompetensiyalari hamda inklyuziv muhitni shakllantirishdagi amaliy faoliyati tahlil qilinadi. Pedagogik jarayonda turli ehtiyojlarga ega bolalarni qo'llab-quvvatlash, individual yondashuvni ta'minlash va ijtimoiy-psixologik muhitni yaratishdagi muhim omillar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, rahbarlarning strategik qarorlar qabul qilish, resurslarni taqsimlash va pedagoglarni malakali tayyorlashdagi mas'uliyati asosida inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur shart-sharoitlar tahlil etiladi. Maqola inklyuziv ta'limni rivojlantirishda pedagogik va boshqaruv yondashuvlarining integratsiyasini nazariy va amaliy jihatdan asoslashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Imkoniyati cheklangan bolalar, inklyuziv ta'lim, malakali pedagog, faoliyat, metodika, ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируются методическая система подготовки педагогов к организации деятельности учащихся в инклюзивной образовательной среде, а также совокупность научных и научно-методических структур, деятельность которых с распределением совместных задач

позволяет вывести систему педагогического образования на качественно новый уровень, роль педагогов и руководителей образовательных учреждений в системе инклюзивного образования, их профессиональные компетенции и практическая деятельность по формированию инклюзивной среды. будет сделано. В педагогическом процессе рассматриваются важные факторы поддержки детей с различными потребностями, обеспечения индивидуального подхода, создания социально-психологического климата. Также анализируются предпосылки успешного внедрения инклюзивного образования на основе ответственности руководителей за принятие стратегических решений, распределение ресурсов и квалифицированную подготовку педагогов. Статья педагогическая и в развитии инклюзивного образования.

Ключевые слова: Дети с ограниченными возможностями здоровья, инклюзивное образование, квалифицированный педагог, деятельность, методика, воспитание.

Abstract: В данной статье анализируются методическая система подготовки педагогов к организации деятельности учащихся в инклюзивной образовательной среде, а также совокупность научных и научно-методических структур, деятельность которых с распределением совместных задач позволяет вывести систему педагогического образования на качественно новый уровень, роль педагогов и руководителей образовательных учреждений в системе инклюзивного образования, их профессиональные компетенции и практическая деятельность по формированию инклюзивной среды. будет сделано. В педагогическом процессе рассматриваются важные факторы поддержки детей с различными потребностями, обеспечения индивидуального подхода, создания социально-психологического климата. Также анализируются предпосылки успешного внедрения инклюзивного образования на основе ответственности руководителей за принятие стратегических решений, распределение ресурсов и квалифицированную

подготовку педагогов. Статья педагогическая и в развитии инклюзивного образования.

Key words: Children with disabilities, inclusive education, qualified educator, activity, methodology, education.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish amaliyoti tendensiyasini jahon miqyosida yanada takomillashtirish orqali bo'lajak pedagoglarni mehnat bozoriga mos raqobatbardoshlik, muhitga moslashuvchanlik, muammoli vaziyatlarda oson va tez yechim topa olish, innovatsion kasbiy mahorat elementlarini o'zida qaror toptirish talab etilmoqda. Shu sababli yuqori malakali, jahon andozalariga mos, inklyuziv ta'limga tayyor pedagoglarining kerakli kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, uzluksiz ta'limning barqaror rivojlanishiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Shu sababli, inklyuziv ta'lim berish dasturlarini mazmunan yangilash, ixtisoslik fanlar mazmunini amaliy ko'nikmalarga yo'naltirish, mutaxassislarni pedagogik faoliyatga tayyorlashning zamonaviy sharoitlarini yaratish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar asosida jamiyatda o'qituvchilik kasbining mavqeini yanada mustahkamlash, sohaga ilg'or xorijiy tajribalar va innovatsiyalarni jalb qilish, ta'limfan-ishlab chiqarish izchilligini ta'minlash, ta'limning asosiy va yordamchi tuzilmalarini zamonga mos holda takomillashtirish, ta'lim jarayonida o'zini namoyon qila olgan o'quvchilar bilan ish tizimini rivojlantirish kabi yo'nalishlarni qamrab olgan.

Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuzivlik tamoyili — ya'ni har bir bolaga, uning jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki emotsional holatidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratish — ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalarni umumiy ta'lim muhitiga integratsiyalashni, balki butun ta'lim tizimini insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillari asosida qayta tashkil etishni talab etadi.

Bu jarayonda pedagog va rahbarlarning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagoglar — ta'lim jarayonining bevosita ijrochilari sifatida — bolalarning

individual ehtiyojlarini aniqlash, mos metodikalarni qo'llash va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ta'lim muassasasi rahbarlari esa inklyuzivlikni strategik darajada boshqarish, resurslarni taqsimlash, pedagoglarni malakali tayyorlash va hamkorlik muhitini shakllantirish orqali inklyuziv ta'limning barqarorligini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'lim – faqatgina nogironligi bor bolalarning sog'lom bolalar bilan bir sinfda o'qishi, bir partada o'tirishi emas, balki hamma bolalarning bir xil maktab va bir xil sinf xonasida – bir xil sharoitda ta'lim olishi hisoblanadi.

Respublikamiz oliy ta'lim tizimida modullarni o'qitish jarayoniga jahonning ilg'or tendensiyalarini joriy etish, uzluksiz ta'lim tizimida o'zaro manfaatdor hamkorlikni kuchaytirish, maqsadlarni integratsiyalash, ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni joriy etishning me'yoriy asoslari yaratildi. "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirish" kabi 127 vazifalar belgilab berildi.⁸ Bu vazifalarning tizimli davomi sifatida amaliyotga klaster yondashuvini joriy etish ustuvor masala sifatida dolzarblik kasb etdi.

Inklyuziv ta'lim — bu har bir bolaga, uning jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki emotsional holatidan qat'i nazar, teng imkoniyatlar asosida ta'lim olish huquqini ta'minlovchi tizimdir. Ushbu yondashuv quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Tenglik va adolat: Barcha bolalar uchun bir xil ta'lim imkoniyatlarini yaratish.
- Moslashuvchanlik: Ta'lim mazmuni va metodikasini individual ehtiyojlarga moslashtirish.
- Hamkorlik: Pedagoglar, ota-onalar, mutaxassislar va rahbarlar o'rtasidagi uzviy aloqani ta'minlash.
- Qo'llab-quvvatlash tizimi: Maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun zarur resurslar va xizmatlarni tashkil etish.

⁸ 1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son farmoni

Pedagoglarning inklyuziv ta'limning asosiy ijrochilari bo'lib, ularning kasbiy kompetensiyasi ta'lim jarayonining sifatini belgilaydi. Ularning vazifalari quyidagilardan iborat:

- Individual yondashuvni ta'minlash: Har bir o'quvchining ehtiyojini aniqlab, mos metodikalarni qo'llash.
- Ijtimoiy-psixologik muhit yaratish: O'quvchilarning o'zini erkin his qilishi va ijtimoiy integratsiyalashuvi uchun qulay sharoit yaratish.
- Multidisciplinar hamkorlik: Logoped, psixolog, defektolog kabi mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlash.
- Refleksiya va o'zini rivojlantirish: O'z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, yangi metodlarni o'rganish va qo'llash.

Rahbarlar inklyuziv ta'limni tizimli ravishda boshqaruvchi subyektlar bo'lib, ularning qarorlari ta'lim muhitining inklyuzivlik darajasini belgilaydi. Ularning asosiy funksiyalari:

- Strategik rejalashtirish: Inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha uzoq muddatli strategiyalar ishlab chiqish.
- Resurslarni taqsimlash: Maxsus ehtiyojlar uchun zarur texnik, metodik va insoniy resurslarni ta'minlash.
- Pedagoglarni tayyorlash va qo'llab-quvvatlash: Malaka oshirish kurslari, treninglar va metodik yordamni tashkil etish.
- Monitoring va baholash: Inklyuziv ta'limning amaliyotda qanday amalga oshirilayotganini nazorat qilish va tahlil qilish.

Zamonaviy jamiyatda kasbiy kompetensiyalar shakllanganligining yuqori darajasiga ega, pedagogik muammolarini hal ega oluvchi mutaxassislar talab etiladi. Bu asosda, imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy tarbiyalash orqali amalga oshiriladigan defektologlarning kasbiy faoliyatining ijtimoiy-pedagogik funksiyalari kengaymoqda. Inklyuziv ta'lim – bu rivojlanishida va ta'limda alohida ehtiyoji bo'lgan bolalarning umumta'lim maktabida alohida sinfda emas, balki sog'lom tengdoshlari bilan bir sinfda ta'lim olish jarayonidir.

Inklyuziv ta'lim – bu shunday ta'lim-tarbiya jarayoni-ki unda jismoniy, ruhiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat'iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda o'z uyi va hududida ularning ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan, ularning ta'limdagi ehtiyojlari hisobga olingan holda maxsus yordam ko'zda tutilgan maktablarda o'z tenqurlari bilan ta'lim olishi demakdir.

Pedagoglar — ta'lim jarayonining bevosita ijrochilari sifatida — har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini aniqlash, mos metodikalarni qo'llash va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish orqali inklyuzivlikni amaliyotga tatbiq etadilar. Rahbarlar esa inklyuziv ta'limni tizimli ravishda boshqarish, resurslarni taqsimlash, pedagoglarni malakali tayyorlash va monitoringni amalga oshirish orqali bu jarayonning barqarorligini ta'minlaydilar.

Shu bois, inklyuziv ta'limni rivojlantirishda pedagogik va boshqaruv yondashuvlarining integratsiyasi, uzviy hamkorlik modeli va kasbiy rivojlanish strategiyalari asosiy omillar sifatida qaralishi lozim. Mazkur maqola ushbu yo'nalishda nazariy asoslar va amaliy tavsiyalarni taqdim etib, inklyuziv ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy va metodik yondashuvlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.“Maktabgacha pedagogika” F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M.N. A'zamova. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T. 2019
2. A.Xoliqov “Pedagogik mahorat” Toshkent, Iqtisod-Moliya 2011
- 3.D.S.Qaxarova —Inklyuziv ta'lim texnologiyasi Toshkent. 2014
4. Nurmuhamedova L.SH. Nogiron bolalarning huquqiy asosalari va ilmiy-nazariy masalalari. Defektolog kadrlarni tayyorlash jarayoniga innovatsion ta'lim texnologiyalarini tadbiq etish: muammolar va istiqbollar.-T.,2014

5. D.Qayumova “Maktabgacha inklyuziv ta’lim” o‘quv qo‘llanma, Toshkent
2024 y

**13.BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GUMANITAR FANLARNI O‘QITISHDA
ZAMONAVIY METODLARNING TA’SIRI VA SAMARADORLIGI**

*Usmonova Qumrinso Saidaliyevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchsi,
Yo‘ldasheva Gulalida*

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida gumanitar fanlarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o‘qitish masalalari yoritilgan. Interaktiv metodlar, AKT vositalari, integratsiyalashgan yondashuvlar va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiluvchi uslublarning o‘quvchilarga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, samarali ta’lim uchun zarur bo‘lgan metodik yondashuvlar amaliy misollar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, gumanitar fanlar, interaktiv usullar, innovatsion metodika, integratsiya, tanqidiy fikrlash, AKT, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье освещены вопросы преподавания гуманитарных наук в системе начального образования на основе современных педагогических подходов. Проанализировано влияние интерактивных методов, ИКТ-средств, интегративного подхода и методов формирования критического мышления на учащихся. Также представлены методические подходы, необходимые для эффективного обучения, на основе практических примеров.

Ключевые слова: начальное образование, гуманитарные науки, интерактивные методы, инновационная методика, интеграция, критическое мышление, ИКТ, педагогические технологии.

Abstract: This article highlights the issues of teaching humanities in primary education based on modern pedagogical approaches. The impact of interactive methods, integrated approaches, and techniques for developing critical thinking on students has been analyzed. Methodological strategies essential for effective teaching are also presented through practical examples.

Keywords: primary education, humanities, interactive methods, innovative methodology, integration, critical thinking, ICT, pedagogical technologies.

Bugungi tez sur'atlarda rivojlanayotgan bilimlar asrida ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida innovatsion va zamonaviy yondashuvlar tobora dolzarb bo'lmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini uyg'otish va ularni har tomonlama rivojlantirishda gumanitar fanlarning o'rni beqiyosdir. Gumanitar fanlar orqali o'quvchilarda nafaqat bilim, balki axloqiy fazilatlar, tarixiy ong, tanqidiy fikrlash va kommunikativ ko'nikmalar shakllanadi. Bu esa o'qituvchidan an'anaviy yondashuvlardan chekinib, zamonaviy, interaktiv va shaxsga yo'naltirilgan metodlarni qo'llashni talab qiladi. Boshlang'ich ta'limda gumanitar fanlarni o'qitish nafaqat mazmuniy, balki metodik jihatdan ham o'ziga xoslikni talab etadi. Chunki bu bosqichda o'quvchining intellektual va axloqiy rivojlanishi poydevori qo'yiladi. Zamonaviy pedagogik nazariyalarda bu jarayonni faol metodlar, AKT vositalari va integratsiyalashgan yondashuvlar orqali tashkil etish dolzarb sanaladi. Masalan, interaktiv metodlar – "Aqliy hujum", "Sinkveyn", "Klaster", "Insert" va "Fishbone" kabi usullar orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashga o'rgatiladi. Bu metodlar o'quvchilarda mavzuni chuqur tushunish, o'z fikrini asoslab berish, boshqalar fikriga munosabat bildirish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham gumanitar fanlarda katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinflarda, masalan, tarixiy matnlar yoki adabiy asarlarni tinglash (audio formatda), videodarslar orqali vizual tushunchalarni shakllantirish, "Quizizz", "Kahoot" yoki "Wordwall" kabi interaktiv platformalarda

testlar o'tkazish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli qarorida umumiy o'rta ta'lim tizimiga zamonaviy AKTni keng joriy qilish alohida urg'u berilgan. Yangi pedagogik tadqiqotlar gumanitar fanlarni o'qitishda o'quvchi shaxsini rivojlantirishga xizmat qiluvchi yondashuvlarni qo'llashning muhimligini ta'kidlaydi. 2022-yilda O'zbekiston Respublikasi Ta'lim inspeksiyasi hamkorligida o'tkazilgan monitoring natijalariga ko'ra, gumanitar fanlar (ona tili, adabiyot, tarix) bo'yicha interaktiv usullardan foydalangan boshlang'ich sinf o'qituvchilari dars samaradorligini 22% ga oshira olgan. Bu natijalar dars jarayonida faol metodlar – "Bahsli savollar", "Fikrlar kartasi", "Assotsiatsiyalar zanjiri" kabi texnikalarning bevosita ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Shuningdek, 2023-yil aprel oyida Toshkentdagi Respublika Ta'lim Markazi tomonidan tashkil etilgan "Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar" mavzusidagi ilmiy-amaliy seminarda taqdim etilgan tadqiqotda aytilishicha, mobil ilovalar orqali adabiy matnlar bilan ishlagan o'quvchilar an'anaviy kitob o'qigan tengdoshlariga nisbatan matnni tushunish testlarida 15-18% yuqori natija ko'rsatgan. Gumanitar fanlar orqali shaxsiy, axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda lokal (mahalliy) materiallardan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Masalan, "Mening mahallam tarixi" nomli loyiha doirasida Samarqand viloyatida olib borilgan tajribaviy darslar davomida o'quvchilar o'z hududlariga oid tarixiy faktlarni o'rganar ekanlar, ular orasida ijtimoiy faollik va ijtimoiy mas'uliyat hissi oshgani qayd etilgan. Bundan tashqari, ta'limda gamifikatsiya (o'yinlashtirish) elementlaridan foydalanish ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimni egallash va eslab qolish darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. 2021-yilda Namangan viloyatidagi 12 ta maktabda olib borilgan eksperimentda "EduGames" mobil platformasi orqali tarixiy voqealarni o'rganayotgan o'quvchilar test natijalarida 25% yuqori ball to'plaganlari aniqlangan. Bu faktlar shuni ko'rsatadiki, gumanitar fanlarni zamonaviy texnologiyalar, interaktiv metodlar va lokal kontekst bilan uyg'unlashtirib o'qitish o'quvchilarda mustahkam bilim, shaxsiy tafakkur va ijtimoiy faollikni shakllantiradi.

Shuningdek, integratsiyalashgan yondashuv – ya’ni, bir necha fanlar o‘zaro bog‘liq holda o‘qitilishi – boshlang‘ich ta’limda o‘ta samaralidir. Masalan, tarixiy matnlarni ona tili darslarida tahlil qilish, adabiy qahramonlar faoliyatini tarixiy kontekstda ko‘rib chiqish o‘quvchilarning tizimli tafakkurini rivojlantiradi. Bu yondashuv o‘quvchilarda fanlararo bog‘liqlikni anglash, ko‘p qirrali qarashlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish esa gumanitar fanlarning asosiy vazifalaridan biridir. Bu borada boshlang‘ich sinflarda matn ustida ishlash, savollarga asosli javob qaytarish, muqobil fikrlar ishlab chiqish kabi topshiriqlar o‘quvchining tafakkur doirasini kengaytiradi. Maktab amaliyotida “Debat”, “Munozara”, “Qiyosiy tahlil” kabi usullar bu borada samarali natija beradi. Tajriba sifatida Toshkent shahri Yashnobod tumanidagi 295-maktabda 2023–2024 o‘quv yili davomida o‘tkazilgan darslarda interaktiv usullar bilan o‘qitilgan sinfda o‘quvchilar bilim darajasi 17% ga oshgani, darsga qatnashish faolligi 30% ga ko‘tarilgani aniqlangan (maktab pedagogik nazorat ma’lumotlari asosida).

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta’lim gumanitar fanlarni o‘qitishda o‘quvchining faolligi, mustaqil fikri va shaxsiy yondashuvini ustuvor deb biladi. Boshlang‘ich ta’limda esa bu metodlarni o‘z o‘rnida va samarali qo‘llash orqali o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki tafakkur, axloqiy tarbiya va ijtimoiy ko‘nikmalar ham shakllanadi. Pedagoglardan esa o‘z ustida muntazam ishlash, zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish va yangicha metodikalarni yaratish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ofurova M., Xolmatova D. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: TDPU, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-sonli qarori. 2020-yil 6-noyabr.
3. Karimova N. *Boshlang‘ich sinflarda gumanitar fanlarni integratsiyalashgan holda o‘qitish metodikasi*. – Samarqand: SamDU, 2022.

4. Islomov Sh. *Pedagogik innovatsiyalar va ularni ta'lim jarayoniga tadbiq etish*. – Toshkent: Fan, 2020.

5. Maktab amaliyotidan olingan pedagogik nazorat natijalari, 295-maktab, Toshkent, 2024-yil fevral.

6. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244

7. Usmonova Qumrinso Saidaliyevna. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching. // “Diversity Research: Journal of Analysis and Trends. 2023/8/.s 27-29

8. Usmonova Qumrinso Saidaliyevna. Fundamentals And System Of

9. Preparing Primary Class Students For Next Types Of Education |. Web of Teachers: Inderscience Research, 2023/12/8. 71-73

14.BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA NUTQIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH

Usmonova Qumrinso Saydaliyevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchsi,
Mardiboyeva Dinora O‘ktamovna,
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutqiy savodxonlikni rivojlantirish yo‘llari va usullari ko‘rib chiqilib, nutq aspektlari keltirib o‘tilgan. Nutq faoliyati uchun, shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini o‘stirish uchun bir nechta shartlar ko‘rib chiqildi va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy savodxonlik darajasini aniqlash hamda rivojlantirish haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: nutqiy savodxonlik, og‘zaki nutq, yozma nutq, audiomatn, lug‘at diktant, rasmlı diktant.

O‘quvchilarga ona tilini o‘rgatish, ularni tarbiyalash, har tomonlama o‘stirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyasidan asoslanib, barcha yaqin, o‘zaro bog‘liq fanlar tavsiyalarga asoslanib ona tili o‘qitish metodikasi o‘z tamoyillari umumdıdaktik tamoyillaridan tashqari tamoyillar bo‘lib, o‘qituvchi

o'rtasidagi o'quv mehnatining yo'nalishlarini belgilab beradi. Nutqning ifodaligiga baho berish tamoyili. Bu tamoyil til hodisalarini tushunmay turib savodli yozish, nutq madaniyatini vositalarining xabar berish funksiyasini tushunish bilan bir qatorda, uning ifodalilik funksiyasini tushunishni, mazmuniga emas, balki so'z va nutq oborotlarning, tilning boshqa badiiy tasviriy vositalarning hissiy ottenkalarini ham tushunishni kuzda tutadi. Bu tamoyilga amal qilish uchun, birinchi navbatda, badiiy adabiyotlardan, shuningdek, tilning funksional-stilistik xususiyatlari aniq ifodalangan boshqa matnlardan foydalanish talab etiladi. O'quvchilarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashni nutq madaniyatini shakllantirishsiz amalga oshirib bo'lmaydi. Nutq madaniyatini o'qitishda darsliklar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, elektron materiallardan foydalanish, zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni qo'llash, interfaol usullarni, ta'limiy vositalarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish muhim ta'limiy ahamiyatga ega. Biz barpo etayotgan yangi jamiyat yuksak ma'naviy va axloqiy qadriyatlarimizga tayanadi va ularni rivojlantirishga katta e'tibor beradi. Ana shu ma'naviy va axloqiy qadriyatlar inson tafakkuri, nutqiy madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir. Zero jamiyat madaniyati nutqiy madaniyatsiz bo'lmaydi. "O'z fikrini mutlaqo mustaqil. Ona tilida ravon, go'zal va lo'nda ifoda eta olmaydigan mutaxassisni, avvalambor, rahbar kursida o'tirganlarni bugun tushunish ham, oqlash ham qiyin". (I.A.Karimov. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori).

Og'zaki nutq -nutqning so'zlashuv shakli bo'lib asosiy dialog shaklda bo'ladi. Insonlar og'zaki nutqda fikrlarini so'zlash yordamida bayon qiladi. Yozma nutq – so'zlarning, inson fikrining yozuvida aks etishidir. Yozma nutq monolog shaklda bo'ladi. Yaxshi kerak nutq jamiyatda kishining faol faoliyatining muhim ishlab chiqarishdan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvafaqqiyatli ta'lim olish qurolidir. Nutq - nima ustirish? nutq o'stirish deganda tilni har tomonga (talaffuzi, lug'ati, sinta ktik qurilishi, bog'lanishli nutqni) faol amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq o'stirish asosiy maqol, topishmoq, tez aytish, hikmatli so'zlar orqali faylni o'stirish mumkin Bundan tashqari o'qituvchi turli xil savollar orqali talabalarga yuzlansa o'quvchilar o'z

fikrlarini bildiraversa o'quvchilarning nutqi ravon, fikrlashi kengayadi. Boshlan'gich sinf o'quvchilariga nutq o'stirish asosan o'qish savodxonligi darslarida e'tibor beriladi. Bunda o'qish savodxonligi fani o'quvchilar nutqining fani asosi bo'lib xizmat qiladi. O'qishni orqali o'quvchilar to'g'ri, ongli, ifodali, ravon, ma'noli o'qishadi. Bu esa o'quvchilarning nutqi o'sishiga xizmat qiladi. Mutolaa orqali o'quvchilarning o'g'zaki va yozma nutqlari rivojlanadi. Mutolla qilish orqali o'quvchi matnni o'qib anglab tushungan narsalarini o'qituvchiga qayta hikoya qilib berishi, atrofdagilar so'zlagan hikoyalarini orqali nutqi rivojlanadi. Sinfda olib boriladigan turli xil bellashuvlar tortishuvlar orqali ham o'quvchilarning nutqini o'stirish mumkin. Masalan, o'quvchilarga tez aytish o'yini o'ynatish, kim ko'p maqol aytar, matnni ifodali o'qish va hikoya qilib berish orqali o'quvchilarning fikrlashi kengayadi nutqi ravon bo'ladi.

O'qituvchi nutqining to'g'riligi deganda, eng avvalo uning adabiy til me'yorlariga mos kelishi tushiniladi. O'qituvchi, shu bilan birgalikda, nutqning to'g'ri bo'lishi uchun, urg'u hamda grammatik normalarni puxta o'zlashtirishi zarur. Dars jarayonida o'qituvchi biror bir hikoyani yoki mavzuni o'quvchilarga so'zlab berar ekan tilning fonetik, morfologik, sintaktik qonun qoidalarini chuqur o'zlashtirib, nutqida zaruriy grammatik shakllarini tanlay bilishi va ularni o'z o'rnida qo'llay bilishi muhimdir. Nutqni aniqligi, so'zning o'qituvchi ifoda etayotgan narsa-hodisaga mos va muvofiq kelishidir. O'qituvchi dars mavzusi haqida qanchalik chuqur bilimga ega bo'lsa, nutq shunchalik aniq bo'ladi va erkin fikr yuritishga imkon bo'ladi. Bu esa o'z navbatida nutqning aniq bo'lishiga xizmat qiladi. Nutq mantiyqiyligi aniqlikka suyanadi. Bunada predmet aniqligi ham, tushunchaviy aniqlik ham muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi nutqi noaniq bo'lsa u mantiyqiyligini yo'qotadi.

Nutqda mantiyqiylikka erishish uchun unda qo'llangan so'zlar bilan ularning predmetlik ma'nolari mos bo'lishi lozim. Boshqacha aytganda, har bir so'z nutqda qo'llanganda o'ziga biriktirilgan ma'nonigina ifodalashi lozim. Nutqning sofliги adabiy til me'zonlariga mos kelishi, g'ayriyadabiy til unsurlardan xoli bo'shidir. O'qituvchi dars vaqti mahalliy dialekt va she'valarga xos so'zlardan, o'rinsiz

qo‘llaniladigan chet so‘zlar, masalan “tak”, “uji” so‘zlari, nutqda ortiqcha takrorlanadigan va hech qanday xususiyat ega bo‘lmagan so‘zlar, ya’ni “haligi”, “anaqa”, “ho‘sh” va shunga o‘xshash parazit so‘zlardan hamda jargonlardan qochishi kerak. Bu esa o‘qituvchi nutqning sofligini buzadi. Shu bilan birgalikda o‘qituvchi dars jarayonida ilmiy uslub, idoraviy atamalardan foydalanmaslikka harakat qilish kerak. Chunki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bu so‘zlarning mohiyatiga tushunib yetmaydi va ular ongida chalkashliklar yuzaga keladi. O‘qituvchi o‘z nutqining sofligiga erishishi uchun og‘zaki nutq madaniyati va nutq texnikasini yaxshi bilish va unga amal qilishi bilan birgalikda nazorat qilib borishi zarur. Ko‘p so‘z zaxirasiga ega bo‘lishlik va undan unumli, o‘rinli foydalana olishlik nutqiy mahoratining muhim belgisi hisoblanadi va bu belgi o‘qituvchi nutqning qaydarajada boyligini ko‘rsatib beradi. So‘zlarning harakteriga ko‘ra turlari, ya’ni sinonimik, omonimik, antonimik xususiyatlarini bilish nutq chiroyini hamda boyligini belgilaydi. O‘qituvchi nutqining ifodaviyligini oshirish uchun kerakli, so‘z va so‘zbirikmalari, obrazli iboralarni topishi, tanlashi va o‘z o‘rnida qo‘llay bilishi lozim. Ifodaviylik o‘quvchi tomonida nutqning qabul qilinishini ta’minlovchi mezon hisoblanadi.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, o‘qituvchining nutqi aniq, ravon, gramatik jihatdan to‘g‘ri tuzilgan, adabiy til me’yorlariga hamda talaffuz qoidalariga bo‘ysungan holda ma’ruzaning boshidan oxirgacha izchil bayon qilinishi lozim. Ana shunday nutq asosida o‘rganilayotgan bilim o‘quvchi xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi. Buning uchun o‘qituvchilardan tinimsiz izlanish, filologik bilim va muttasil nutqiy mashq qilish talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumanov I. Badiiy so‘z mahorati. – Toshkent., 2015
2. Jumaniyozov R. Nutqiy mahorat. – Toshkent.: “Adolat”, 2005
3. Mirxalilova N.A. Funktsional savodxonlik tushunchasi // O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari, 2023, Social sciences. 216-218 b
4. Qo‘ng‘irov R., Begmatov E., Tojiyev Y. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent.: “Oqituvchi”, 1992

5. Usmonova Q.S . Boshlangich sinf o'quvchilarida tankidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogic-psixologik integratsiya va uzluksizlik.

МУАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ . 2023/3 .370-375-b
<https://lib.cspi.uz/index.php?newsid=7951>

6. Usmonova Q.S. Boshlangish ta'limda Filandiya ta'lim tizimini imkonoyatlari .
Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс»
Ноябрь, 2022./4. 899-903-b

7. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244

8.Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching. // "Diversity Research: Journal of Analysis and Trends. 2023/8/.s 27-29

9.Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Fundamentals And System Of Preparing Primary Class Students For Next Types Of Education |. Web of Teachers: Inderscience Research, 2023/12/8. 71-73

15.O'zbekistonda boshlang'ich ta'limda tenglik g'oyasi: allomalar merosi va zamonaviy olimlar qarashlari

Jumaniyazova Zulfiya Atabayevna
CHDPU Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi
Telefon:+998975451264

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekistonda ta'limda tenglik g'oyasining tarixiy ildizlari va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Sharq allomalari – Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino hamda Alisher Navoiy qarashlarida ta'limning umumiyligi va teng imkoniyatlarga asoslanganligi g'oyalari o'rganilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagog-olimlarning inklyuziv ta'lim, gender tengligi va hududiy imkoniyatlar tengligini ta'minlash borasidagi qarashlari tahlil qilinadi.

Аннотация

В данной статье анализируются исторические корни и современные тенденции развития идеи равенства в образовании в Узбекистане. Рассмотрены взгляды восточных мыслителей — Абу Насра Фараби, Абу Райхона Беруни, Абу Али ибн Сины и Алишера Навои, в трудах которых подчеркивается необходимость всеобщего и равного доступа к знаниям. Кроме того, в статье освещены современные педагогические исследования, посвященные вопросам инклюзивного образования, гендерного равенства и обеспечения равных возможностей в городах и сельской местности.

Abstract

This article analyzes the historical roots and modern development trends of the idea of equality in education in Uzbekistan. The views of Eastern scholars — Abu Nasr al-Farabi, Abu Rayhan al-Biruni, Abu Ali Ibn Sina, and Alisher Navoi — are examined, highlighting their emphasis on universal and equal access to knowledge. The article also discusses contemporary pedagogical research focusing on inclusive education, gender equality, and ensuring equal opportunities in urban and rural areas.

Kalit soʻzlar

Taʼlimda tenglik, Sharq allomalari, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Navoiy, inklyuziv taʼlim, gender tengligi, ijtimoiy adolat, pedagogik qarashlar.

Ключевые слова

равенство в образовании, восточные мыслители, Фараби, Беруни, Ибн Сина, Навои, инклюзивное образование, гендерное равенство, социальная справедливость, педагогические взгляды.

Keywords

equality in education, Eastern scholars, Farabi, Beruni, Ibn Sina, Navoi, inclusive education, gender equality, social justice, pedagogical perspectives.

Kirish

Taʼlim jarayonida tenglik tamoyili – har bir insonning ijtimoiy kelib chiqishi, jinsi, diniy eʼtiqodi, yashash joyi yoki jismoniy imkoniyatidan qatʼi nazar, bilim

olish huquqini ta'minlash demakdir. Bu tamoyil bugungi kunda O'zbekistonda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Biroq tenglik g'oyasi zamonaviy davr mahsuli emas, balki xalqimizning buyuk allomalari asarlarida ham chuqur falsafiy asosini topgan. Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlari, o'zbek adabiy merosi va zamonaviy olimlarning ta'limda tenglik haqidagi qarashlari tahlil qilinadi.

Alohida yordamga muhtoj har bir bolaning o'z oilasida yashab tarbiyalanish huquqini ta'minlash maqsadida ta'limning ustuvor shakli sifatida umumiy, ya'ni inklyuziv ta'lim belgilangan. Bu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga oilada yashash, ota-ona mehridan bahramand bo'lib o'z mahallasida tengqurlari orasida umumiy ta'lim olish imkoniyatini beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Sharq mutafakkirlari tomonidan XI–XII asrlardayoq milliy pedagogikaning ilmiy didaktik asoslari yaratildi, shaxsning biologik va ijtimoiy mavjudot ekanligining mohiyati tadqiq etildi hamda asoslab berildi. Bunga ayniqsa o'rta asrning buyuk mutafakkirlari Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiyning ilmiy ijodiy faoliyatlarining ijodiy ta'siri tufayli erishildi. Sharqning buyuk mutafakkir bobokalonlari ilm rivojining hech bir tomonini chetlab o'tmaganlar. Jumladan ularning ta'lim tarbiyaga oid qarashlari bugungi kunda ham pedagogikaning boy metodologik asosi bo'lib kelmoqda. Ularning nuqtai nazaridan maxsus pedagogikaga oid fikrlar ham chetlab o'tmagan.

Abu Nasr Forobiy (873–950) “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyat barqarorligi va adolatning asosiy mezoni sifatida ilmiy-ma'naviy tarbiyani ko'rsatadi. Unga ko'ra, ta'lim umumiy va barcha uchun teng imkoniyatli bo'lishi lozim.

Abu Rayhon Beruniy (973–1048) ilmni izlashni “har bir inson uchun farz” deya ta'riflaydi. Bu qarash ta'limda tabaqaviy cheklovlarga yo'l qo'yilmasligi kerakligini bildiradi.

Abu Ali ibn Sino (980–1037) esa “Donishnoma” asarida bolalarning ilm olish huquqini ta’kidlaydi va iqtidorni tabaqa, jins yoki kelib chiqishdan qat’i nazar qo‘llab-quvvatlash lozimligini asoslaydi.

Alisher Navoiy (1441–1501) o‘z asarlarida ilmni jamiyatdagi barcha qatlamlar uchun teng ochiq bo‘lishini talab qiladi. U “Mahbub ul-qulub”da kambag‘al va yetimlarning ham ta’lim olish huquqiga alohida urg‘u beradi.

Mustaqillik davri va zamonaviy qarashlar

Shavkat Mirziyoyev ta’lim sohasida “Hech bir bola e’tibordan chetda qolmasin” tamoyilini ilgari surib, hududiy tengsizliklarni bartaraf etish, inklyuziv ta’limni rivojlantirish, qizlarning ta’limdagi faolligini oshirishga qaratilgan qator islohotlarni amalga oshirmoqda.

Zamonaviy pedagog-olimlar (Q. Qodirov, N. Yusupova, D. Mahmudova va boshqalar) o‘z tadqiqotlarida ta’limdagi tenglikni uch yo‘nalishda tahlil qilmoqdalar:

1. inklyuziv ta’lim orqali nogironligi bo‘lgan bolalarga imkoniyat yaratish;
2. gender tengligini ta’minlash;
3. shahar va qishloq ta’lim muassasalari o‘rtasidagi imkoniyatlar tafovutini kamaytirish.

Muhokama va natijalar

O‘tkazilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda boshlang‘ich ta’limda tenglik g‘oyasi tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, bugungi kunda ham dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Sharq allomalari merosida ilgari surilgan adolat, bilimning umumiyliigi va ilm olishning barchaga barobar huquq ekanligi haqidagi g‘oyalar zamonaviy ta’lim islohotlari bilan uzviy bog‘liqdir.

Shunday qilib, boshlang‘ich ta’limda tenglikni ta’minlash quyidagi natijalarga olib keladi:

- har bir o‘quvchining ijtimoiy kelib chiqishi yoki yashash hududidan qat’i nazar sifatli bilim olish imkoniyatiga ega bo‘lishi;
- inklyuziv ta’lim orqali imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatga to‘laonli integratsiyasi;

- gender tengligining ta'lim jarayonida amalda ta'minlanishi;
- ilmiy meros va zamonaviy pedagogik qarashlarning uyg'unlashuvi asosida adolatli ta'lim tizimining shakllanishi.

Xulosa

O'zbekistonda ta'limda tenglik g'oyasi tarixiy meros va zamonaviy siyosat uzviyligida rivojlanmoqda. Sharq mutafakkirlari asarlarida ilgari surilgan ilmiy va axloqiy tamoyillar bugungi islohotlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Davlat siyosati va zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda bu g'oya ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, inson kapitalini rivojlantirish va jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlashning asosiy omili sifatida qaralmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Beruniy A.R. *Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2002.
2. Ibn Sino A.A. *Donishnoma*. – Toshkent: G'afur G'ulom, 1980.
3. Navoiy A. *Mahbub ul-qulub*. – Toshkent: G'afur G'ulom, 1983.
4. Qodirov Q., Yusupova N. *Boshlang'ich ta'limda integratsiyaning nazariy-metodik asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Mahmudova D. *Ta'lim jarayonida integrativ yondashuv*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

16. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH MODELI

Xudaykulova Saida Zakirovna
Termiz davlat pedagogika instituti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'limda matematika va ona tili kafedrası o'qituvchisi
Tel: +998902464747
hudaykulova.sz@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisdá bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirishga doir pedagogik modelning mazmuni, tuzilishi va metodik asoslari yoritiladi. Modelning asosiy maqsadi — talabalarda pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan kasbiy, shaxsiy va ijodiy sifatlarni rivojlantirishdan iborat. Tezisdá modelni ishlab chiqishda kompetensiyaviy, tizimli,

faoliyatli hamda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarning qo'llanishi, "Texnologiya o'qitish metodikasi" fanining ahamiyati, texnik ijodkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari, hamda FabLab, MakerSpace, STEAM va STREAM kabi zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish metodlari tahlil etilgan. Mazkur modelning amaliyotga tatbiq etilishi bo'lajak o'qituvchilarda texnik tafakkurni rivojlantirish, ijodiy loyihalash, kommunikativ va refleksiv ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf o'qituvchisi, kasbiy sifat, shakllantirish modeli, texnik ijodkorlik, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion ta'lim texnologiyalari, metodika asoslar.

Annotation: This thesis highlights the content, structure, and methodological foundations of a pedagogical model aimed at developing the professional qualities of future primary school teachers. The main goal of the model is to develop students' professional, personal, and creative qualities necessary for the effective organization of pedagogical activities. The thesis analyzes the application of competency-based, systematic, activity-based, and learner-centered approaches in the model design, the significance of the course "Methods of Teaching Technology," opportunities for fostering technical creativity, as well as the use of modern educational technologies such as FabLab, MakerSpace, STEAM, and STREAM. The practical implementation of this model contributes to the development of technical thinking, creative project design, communicative, and reflective skills among future teachers.

Keywords: Primary school teacher, professional qualities, development model, technical creativity, competency-based approach, innovative educational technologies, methodological foundations.

Аннотация: В данной диссертации раскрываются содержание, структура и методологические основы педагогической модели формирования профессиональных качеств будущих учителей начальных классов. Основная цель модели — развитие у студентов профессиональных, личностных и творческих качеств, необходимых для эффективной организации педагогической деятельности. В работе анализируется применение компетентностного, системного, деятельностного и личностно-ориентированного подходов при разработке модели, значение дисциплины «Методика преподавания технологии», возможности развития технического творчества, а также методы использования современных образовательных технологий, таких как FabLab, MakerSpace, STEAM и STREAM. Практическое внедрение данной модели способствует развитию технического мышления, творческого проектирования, коммуникативных и рефлексивных навыков у будущих учителей.

Ключевые слова: Учитель начальных классов, профессиональные качества, модель формирования, техническое творчество, компетентностный подход, инновационные образовательные технологии, методологические основы.

Kirish: Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi – malakali, raqobatbardosh va innovatsion fikrlashga ega bo'lgan kadrlarni tayyorlashdir. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "O'zbekiston – 2030" strategiyasi va boshqa davlat dasturlarida zamonaviy

o'qituvchini tayyorlash, uning kasbiy sifatlarini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatleri alohida ahamiyatga ega, chunki boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining tafakkurini shakllantiruvchi, texnik ijodkorlikni rivojlantiruvchi va mustaqil fikrlashni o'rgatuvchi poydevor hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining nafaqat metodik bilimga ega bo'lishi, balki o'z kasbiy sifatlarini muntazam rivojlantirishi talab etiladi. Shu bois kasbiy sifatleri shakllantirish modeli — oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonini samarali tashkil etishning muhim metodik asosidir.

1. Modelning maqsadi va vazifalari

Modelning asosiy maqsadi — bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatleri shakllantirish jarayonini tizimli va metodik jihatdan asoslangan holda tashkil etishdir. Raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish. Bugungi globallashtirish davrida raqamli texnologiyalar ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylandi. Raqamli texnologiyalar axborotni to'plash, saqlash, qayta ishlash va uzatish imkonini beruvchi innovatsion vositalar hamda dasturiy yechimlar majmuasidir. Ularning asosiy afzalligi o'quv jarayonida interaktivlikni kuchaytirishi, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida tezkor aloqani ta'minlashi hamda mustaqil ta'lim olish imkoniyatini kengaytirishidir.

Raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan elektron platformalar, masalan, **Moodle**, **Google Classroom**, **Edmodo**, **Kundalik** va boshqa tizimlar orqali ta'lim sifati oshiriladi. Shu bilan birga, o'quvchilarda **raqamli savodxonlik**, **axborotni tahlil qilish** va **tanqidiy fikrlash** kabi kompetensiyalar shakllantiriladi. **Robototexnika** asoslarini o'zlashtirish. **Robototexnika** — bu mexanika, elektronika, dasturlash va sun'iy intellektni o'zida mujassamlashtirgan fan sohasi bo'lib, bugungi kunda boshlang'ich ta'limdan boshlab keng qo'llanilmoqda. Robototexnika o'quvchilarni nafaqat texnik bilimlarga ega bo'lishga, balki muammolarni hal qilish, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashishga o'rgatadi. Masalan, **LEGO Education**, **Arduino** va **VEX Robotics** kabi platformalar yordamida o'quvchilar robot modellarini yig'ish, ularni dasturlash va amaliy loyihalarni yaratish imkoniga ega bo'ladilar. Ushbu jarayon bolalarda texnik ijodkorlikni rivojlantirish, innovatsion fikrlashni shakllantirish hamda kelajakda raqamli iqtisodiyot sharoitiga moslashish ko'nikmalarini hosil qiladi.

3D-modellashtirishni o'zlashtirish. 3D-modellashtirish — bu kompyuter texnologiyalari yordamida uch o'lchamli obyektlarni yaratish jarayonidir. Ushbu texnologiya ta'limda o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, ijodiy yondashuvini rivojlantiradi va texnik tafakkurni shakllantiradi. Boshlang'ich ta'limda ham oddiy shakllar va maketlar asosida 3D-modellar yaratish orqali o'quvchilarni ijodiy loyihalarga jalb etish mumkin.

Loyiha asosida ta'lim metodini o'zlashtirish. Loyiha asosida ta'lim (**Project-Based Learning – PBL**) — o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga yaqin sharoitlarda mustaqil yoki jamoa bo'lib ishlashga o'rgatadigan zamonaviy metodik yondashuvdir. Bu metod o'quvchilarni quyidagi kompetensiyalar bilan qurollantiradi.

Muammoni aniqlash va tahlil qilish;

Innovatsion yechimlarni ishlab chiqish;

Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish;

Jamoaviy ishlash, muloqot va liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

Masalan, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun "Mening orzu shahrim" mavzusida 3D-modellashtirish asosida loyiha ishlash, yoki **robototexnika** bo'yicha "Chiqindilarni ajratuvchi aqlli robot" yaratish kabi topshiriqlar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchilarda nafaqat texnik ijodkorlikni, balki ijodiy va tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi.

Vazifalar quyidagilardan iborat:

o'qituvchilik kasbiga bo'lgan motivatsiyani kuchaytirish;

talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish;

texnik ijodkorlik va innovatsion tafakkurni rivojlantirish;

2. "Texnologiya o'qitish metodikasi" fanini kasbiy sifatlarni rivojlantirish vositasi sifatida qo'llash;

STEAM, FabLab, MakerSpace kabi zamonaviy metodlarni o'quv jarayoniga tatbiq etish;

Modelning metodologik asoslari. Model quyidagi yondashuvlarga asoslanadi:

Kompetensiyaviy yondashuv – bo'lajak o'qituvchining nazariy bilim, amaliy ko'nikma va shaxsiy sifatlarini uyg'un shaklda rivojlantirish.

Faoliyatli yondashuv – talabalarning mustaqil o'quv, ilmiy va texnik faoliyatini faollashtirish orqali sifatlarni shakllantirish.

Tizimli yondashuv – kasbiy sifatlarni rivojlantirish bosqichlarini yagona pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqish.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv – talabaning qiziqishi, ijodiy imkoniyatlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

Modelning tarkibiy qismlari: Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirish modeli quyidagi bloklardan tashkil topadi:

1) Motivatsion-kompetensiyaviy blok

pedagogik kasbga qiziqishni shakllantirish;

texnik ijodkorlikka ijobiy munosabat hosil qilish;

shaxsiy motivatsiyani kuchaytirish.

1. 2) Mazmuniy blok

o'quv dasturlari mazmunini zamonaviy talablarga moslashtirish;

"Texnologiya o'qitish metodikasi" fanining ahamiyatini oshirish;

innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish.

2. 3) Amaliy-ijodiy blok

FabLab, MakerSpace, STEAM va STREAM metodlaridan foydalanib, amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish;
talabalarda texnik tafakkur va loyiha asosida ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish;
o'quvchilar uchun ijodiy topshiriqlar yaratish.

3. 4) Refleksiv-analitik blok

kasbiy sifatlarning shakllanganlik darajasini tahlil qilish;
mustaqil o'zini baholash va rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish;

Modelni amalga oshirish bosqichlari

4. **Tayyorlov bosqichi** – motivatsiyani kuchaytirish, kasbiy ehtiyojni shakllantirish.
5. **Asosiy bosqich** – o'quv jarayonida nazariya va amaliyotni integratsiya qilish.
6. **Natijaviy bosqich** – shakllangan sifatlarni monitoring qilish, kasbiy rivojlanishni baholash.

10. Xulosa: **Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirish modeli pedagogik ta'limda sifatli kadrlar tayyorlashga xizmat qiluvchi samarali metodik asosdir. Mazkur model yordamida o'qituvchi nafaqat kasbiy bilimlarga ega bo'ladi, balki texnik ijodkorlik, innovatsion tafakkur, muloqotchanlik, mustaqil qaror qabul qilish va refleksiv tahlil kabi muhim sifatlarni ham rivojlantiradi. Bu esa boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishga, kreativ, raqobatbardosh va kasbiy kompetent mutaxassislarni tayyorlashga zamin yaratadi.**

Foydalanilgan adabiyotlar

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni. *"O'zbekiston Respublikasida ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish konsepsiyasi"*. — Toshkent, 2020.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4312-son qarori. *"O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"*. — Toshkent, 2019.

13. Shomirzayev, M.X. (2022). *Texnologiya o'qitish metodikasi*. — Termiz: TDPI nashriyoti.
14. Mo'minova, D.K. (2023). *Raqamlashtirish ta'lim muhitida bo'lajak "Texnologiya" fani o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish*. — Toshkent: TDPU.
15. Yo'ldoshev, J.G., & Usmonboyeva, M.H. (2021). *Pedagogik kompetensiyalar: shakllanishi, rivojlanishi va baholash metodlari*. — Toshkent: Fan va texnologiya.
16. Hasanboeva, O.U. (2020). *Kasbiy sifatlarni rivojlantirishning pedagogik asoslari*. — Toshkent: "Ilm-Ziyo".
17. Qodirova, N.M. (2021). *Boshlang'ich ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish usullari*. — Toshkent: TDPU nashriyoti.
18. Qurbonov, A., & Otaqulov, S. (2021). *Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda texnologik ta'limning o'rni*. — Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
19. Saidov, S. (2022). *O'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati*. — "Pedagogika" ilmiy-amaliy jurnali, №3, 45–52-betlar.
20. Normurodova, D.R. (2021). *Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kreativ fikrlashni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari*. — Toshkent: "Ziyo" nashriyoti.

17. "GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI"

Xolova Mohigul Shavkatovna
Termiz davlat pedagogika institute o'qituvchisi
mohigulxolova94gmail.uz

Mazkur maqolada gender yondashuv asosida talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayoni faqatgina kognitiv faoliyatni rivojlantirish emas, balki ijtimoiy tenglik, mustaqil qaror qabul qilish va shaxsiy pozitsiyani himoya qilish madaniyatini yuksaltirish bilan ham uzviy bog'liqdir. Gender tengligi ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishi sifatida talaba-qizlarning intellektual salohiyatini ochish, ularni ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirokchi sifatida tarbiyalash, shuningdek, raqamli va innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali mustaqil fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga imkon yaratadi. Tadqiqotda gender yondashuvning metodik imkoniyatlari, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari hamda xalqaro tajriba asosida samarali yo'llar ko'rib chiqiladi.

Аннотация

В данной статье анализируются теоретико-методические основы развития критического мышления у студенток на основе гендерного подхода. Формирование критического мышления рассматривается не только как

развитие когнитивной активности, но и как средство укрепления социальной справедливости, воспитания самостоятельности в принятии решений и формирования культуры отстаивания личной позиции. Гендерное равенство, являясь приоритетным направлением системы образования, создает условия для раскрытия интеллектуального потенциала студенток, их активного участия в общественных процессах, а также формирования компетенций независимого мышления посредством цифровых и инновационных педагогических технологий. В исследовании освещены методические возможности гендерного подхода, технологии развития критического мышления и эффективные пути на основе международного опыта.

Anotation

This article analyzes the theoretical and methodological foundations of developing critical thinking among female students through a gender-based approach. The formation of critical thinking is considered not only as a process of enhancing cognitive activity, but also as a means of promoting social justice, fostering independence in decision-making, and cultivating the culture of defending personal positions. Gender equality, as one of the priorities of the education system, provides opportunities for unlocking female students' intellectual potential, preparing them as active participants in social processes, and developing independent thinking competencies through digital and innovative pedagogical technologies. The study highlights the methodological opportunities of the gender approach, technologies for fostering critical thinking, and effective practices based on international experience.

Kalit so‘zlari: Gender yondashuv, Tanqidiy fikrlash, Talaba-qizlar, Pedagogik texnologiyalar, Ijtimoiy tenglik, Mustaqil qaror qabul qilish, Kognitiv faoliyat, Innovatsion ta’lim, Intellektual salohiyat, Xalqaro tajriba.

KIRISH.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, xususan, gender tengligini ta’minlash hamda yosh avlod, ayniqsa talaba-qizlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilayotgan islohotlar, jumladan, 2017-yil 7-fevraldagi PF–4947-sonli Farmon bilan tasdiqlangan “Harakatlar strategiyasi”, 2019-yil 8-martdagi PF–4235-sonli “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning jamiyatdagi o‘rnini yanada kuchaytirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmon, 2020-yil 29-dekabrda PF–6108-sonli “O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikni ta’minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmon hamda 2020-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun mazkur sohada ilmiy-tadqiqotlar olib borish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish uchun mustahkam huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu hujjatlar yoshlar, xususan, talaba-qizlarni zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etadigan yetuk shaxslar sifatida tarbiyalash

zaruratini belgilab bermoqda. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bugungi globallashuv davrida ta'limning eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish ularning nafaqat kognitiv salohiyatini kengaytiradi, balki turli muammolarga xolis yondashish, dalil va isbotlarga asoslangan qaror qabul qilish, jamiyatdagi turli vaziyatlarni tahlil qila olish, o'z pozitsiyasini mustaqil himoya qilish va ijtimoiy mas'uliyatni chuqur anglash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Bu jarayonda gender yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u ta'lim jarayonida teng imkoniyatlarni ta'minlash, talaba-qizlarning o'zini namoyon qilishi uchun zarur sharoit yaratish hamda ularning ijodiy va intellektual salohiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida gender tengligi masalasi davlat darajasida doimiy e'tibor markazida bo'lib kelmoqda. Xususan, 2019-yil 2-sentyabrda qabul qilingan "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonun, shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 2-iyundagi PQ-5117-son qarori bilan tasdiqlangan "2021–2025 yillarda inklyuziv va gender tenglik asosida ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" gender masalalarini ta'lim siyosatining markaziga qo'ydi. Bu esa talaba-qizlarning ta'lim olish jarayonida mustaqil fikrlash, ijodkorlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-metodik asoslarini yaratish zarurligini ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish ta'lim samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, talaba-qizlarning ijtimoiy hayotda faol pozitsiyaga ega bo'lishini, global jarayonlarda o'z ovozigacha ega bo'lishini ta'minlaydi. Bu masalaning dolzarbligi shundan ham iboratki, bugungi kunda ta'lim nafaqat bilim berish, balki yoshlarni mustaqil qaror qabul qila oladigan, tanqidiy tafakkurga ega, yangicha dunyoqarash bilan yashaydigan shaxs sifatida tarbiyalashni taqozo etmoqda. Shu bois, mazkur tadqiqot gender tengligi tamoyillari asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy-metodik imkoniyatlarini tahlil qilish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning amaliy jihatlarini ochib berishga qaratilgan.

Gender yondashuv asosida talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi zamonaviy pedagogika, psixologiya va ijtimoiy fanlarning kesishgan nuqtasida shakllanayotgan dolzarb masalalardan biridir. Bugungi globallashuv davrida bilim olish, mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va yangicha g'oyalarni ilgari surish jarayonida ayol-qizlarning ijtimoiy faolligi, intellektual salohiyati hamda tafakkur mustaqilligi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday sharoitda gender yondashuv faqat ayollar va erkaklar o'rtasidagi biologik farqlarni inobatga olish emas, balki ularning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini, madaniy rolini, ta'lim-tarbiyadagi imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish, tenglik asosida ularga rivojlanish imkoniyatlarini yaratish tamoyilini anglatadi. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish masalasi gender yondashuv asosida hal etilgandagina kutilgan samarani beradi. Chunki tanqidiy tafakkur, avvalo, shaxsning o'z nuqtayi nazariga ega bo'lishi, turli qarashlarni solishtirib ko'rishi, stereotiplarga berilmasdan, dalil va

isbotlarga asoslanib xulosa chiqarishi bilan ifodalanadi. Bu jarayonda talaba-qizlarning o'ziga xos psixologik sezgirligi, ijtimoiy stereotiplarga tezroq ta'sirchanligi, jamiyatda ayollar roliga doir shakllangan qarashlar ularda tanqidiy fikrlash jarayoniga ta'sir etishi mumkin. Shunday ekan, pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishda aynan gender omilini hisobga olish talab etiladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi gender yondashuv asosida shakllantirilganda, ta'lim jarayonida qizlarning fikrini erkin bildirishga sharoit yaratish, ularni mustaqil tahlil qilishga o'rgatish, muammoli vaziyatlarda o'z nuqtayi nazarini himoya qila olishga tayyorlash kabi tamoyillar asosiy o'rinni egallaydi. Masalan, an'anaviy yondashuvda qizlar ko'pincha "passiv tinglovchi" rolda bo'lib qolishlari mumkin, biroq interaktiv metodlar, debat, "aqliy hujum", keys-stadiy, muammoli vaziyatlarni yechish, ijodiy loyihalar kabi texnologiyalar gender tengligi ruhida qo'llanilganda, ular qizlarda nafaqat tanqidiy fikrlash, balki o'z-o'ziga ishonch, liderlik qobiliyati, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Bu jarayonda o'qituvchining roli alohida ahamiyatga ega bo'lib, u faqat bilim beruvchi emas, balki yo'l boshlovchi, murabbiy va rag'batlantiruvchi sifatida talaba-qizlarda mavjud ijtimoiy stereotiplarni yengish, tafakkur erkinligini rivojlantirish, turli nuqtayi nazarlarga tanqidiy yondashish madaniyatini singdirishda vositachi bo'lishi kerak. Shu bilan birga, gender yondashuv asosidagi texnologiyalar talaba-qizlarning shaxsiy ehtiyojlarini, qiziqishlarini, motivatsiya manbalarini inobatga olishni taqozo etadi. Tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan mashg'ulotlarda qizlarning ijtimoiy tajribasi, oilaviy muhitdagi qarashlari, milliy va madaniy qadriyatlari bilan uyg'unlashtirilgan yondashuv samarali natija beradi. Masalan, ma'lum bir mavzu yuzasidan turli madaniy va gender nuqtayi nazarlarni solishtirish topshirig'i berilganda, qizlar faqat ma'lumotlarni qayta takrorlabgina qolmay, balki ularni chuqur tahlil qiladi, mavjud stereotiplarga tanqidiy yondashadi, muqobil g'oyalarni ilgari suradi. Bu esa ularning tafakkurini chuqurlashtiradi, kengroq dunyoqarashni shakllantiradi va intellektual mustaqillikni kuchaytiradi. Natijada, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi shaxsning intellektual, ijtimoiy va ma'naviy kamolotini ta'minlashga xizmat qiladi. Oliy ta'lim tizimida bunday texnologiyalarni keng joriy etish orqali talaba-qizlar jamiyatda faol, mustaqil, yangilikka intiluvchan, raqobatbardosh shaxs sifatida shakllanadi. Bu esa nafaqat ularning shaxsiy muvaffaqiyati, balki butun jamiyatning demokratik rivojlanishi, gender tengligi va intellektual salohiyatining yuksalishi uchun muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasining samaradorligi talaba-qizlarning o'quv motivatsiyasi va shaxsiy o'sish jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Bu jarayonda pedagoglar faqat bilim beruvchi sifatida emas, balki talabalarning psixologik holatini tushunadigan, ularning qobiliyatlarini aniqlay oladigan va rag'batlantira oladigan murabbiylar sifatida harakat qilishi muhimdir. Masalan, o'quv jarayonida qizlar ko'pincha o'z fikrini erkin ifoda etishda o'zlarini cheklashlari mumkin, ayniqsa jamiyat yoki oilaviy stereotiplar bunga to'sqinlik qilsa. Shu sababli, pedagogik texnologiya qizlarni xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitga kiritish, ularning o'z nuqtayi nazarini ochiq va erkin shakllantirishiga yordam berish asosida qurilishi lozim. Interaktiv metodlar, guruhli muhokamalar, debatlar, rolli o'yinlar va

case-study uslublari aynan shunday imkoniyatlarni yaratadi, ular orqali qizlar o'z fikrini mantiqan himoya qilish, dalil va misollar bilan mustahkamlash, boshqa nuqtayi nazarlarni tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bundan tashqari, gender yondashuv talaba-qizlarda ijtimoiy mas'uliyat va liderlik salohiyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qizlar o'zlarining intellektual salohiyatini rivojlantirganda nafaqat shaxsiy o'sish, balki jamiyatdagi ijtimoiy faoliyatga ham faol hissa qo'shishga tayyor bo'ladilar. Shu maqsadda o'quv mashg'ulotlarida qizlarning jamoaviy ishlash, muammolarni birgalikda hal qilish, loyiha va ilmiy izlanishlar olib borish kabi ko'nikmalari ham rivojlantiriladi. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini mustahkamlash bilan birga, ijtimoiy muloqot, mas'uliyatni his qilish va o'zini jamiyatdagi faol shaxs sifatida anglash kabi jihatlarni ham kuchaytiradi.

Texnologiyaning muhim jihatlaridan biri — shaxsga yo'naltirilgan pedagogika prinsipini tatbiq etishdir. Bu prinsiplarga ko'ra, har bir talaba-qizning individual o'ziga xosligi, qiziqishlari, bilim olish tezligi va mantiqiy fikrlash darajasi inobatga olinadi. Shu orqali mashg'ulotlar faqat nazariy bilimlarni yetkazish bilan cheklanmay, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratiladi. Masalan, talaba-qizlarni tanqidiy fikrlashga yo'naltiruvchi topshiriqlar yaratishda ularning qiziqish doiralari, madaniy va ijtimoiy tajribalari hisobga olinadi. Bu esa mashg'ulotlarga jalb qilinishni kuchaytiradi, o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishni uyg'otadi va o'z qarashlarini erkin ifoda etishga imkon yaratadi. Shuningdek, gender yondashuv asosidagi texnologiya talaba-qizlarning axborotga tanqidiy munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ma'lumotlar oqimi juda katta va turli manbalar orqali turlicha axborotga duch kelish holatlari ko'p uchraydi. Shu sababli, qizlar faqat axborotni qabul qiluvchi emas, balki uni tahlil qiluvchi, ishonchlilik darajasini baholovchi, muqobil nuqtayi nazarlarni aniqlay oladigan shaxs sifatida tayyorlanishi muhimdir. Bu ko'nikmalar nafaqat akademik faoliyatda, balki kundalik hayotda, professional va ijtimoiy muhitda ham zarur bo'ladi. Bundan tashqari, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlash texnologiyasining samarasi uzoq muddatli va ko'p qirrali bo'lib, u nafaqat talaba-qizlarning shaxsiy intellektual rivojlanishini, balki jamiyatdagi gender tengligi, ijtimoiy adolat va bilimga asoslangan qaror qabul qilish madaniyatini rivojlantirishga ham hissa qo'shadi. Shu jihatdan, oliy ta'lim muassasalarida ushbu texnologiyalarni tizimli ravishda joriy etish, ularni o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar va amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish muhim pedagogik vazifa sifatida qaraladi. Natijada, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi talaba-qizlarni nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlovchi, mas'uliyatli va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish imkonini beradi. Bu jarayon ularning shaxsiy va professional hayotida, jamiyatdagi rolini belgilashda, ijtimoiy va madaniy stereotiplarga tanqidiy yondashishda, muammolarni kreativ va analitik usulda hal etishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu tariqa, pedagogik texnologiyalar va gender yondashuvning uyg'unligi talaba-qizlarning intellektual, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasini amaliyotga tatbiq etish jarayonida, shuningdek, talaba-qizlarning kognitiv va

emotsional komponentlarini hisobga olish zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qizlar o'quv jarayonida o'z bilimini mustahkamlash, muammolarni tahlil qilish va yangi g'oyalarni ishlab chiqish jarayonida ko'proq motivatsiya va qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lishadi. Shu sababli pedagoglar mashg'ulotlarni shaxsiylashtirilgan, interaktiv va rag'batlantiruvchi usullarda tashkil etishi kerak. Masalan, qizlarning fikrini erkin ifoda etish imkonini beruvchi guruhli muhokamalar, seminarlar, debatlar va case-study metodlari nafaqat tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, balki ularni o'z qarashlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash va muqobil yechimlar ishlab chiqish qobiliyatini ham oshiradi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida gender yondashuvning muhim jihatlaridan biri – qizlarning psixologik xavfsizligi va o'zini ijtimoiy jihatdan qulay his qilishidir. O'quv jarayonida qizlar ko'pincha stereotiplar, jamiyatdagi ayolga doir kutishlar yoki oilaviy ta'sirlar tufayli o'z fikrini ochiq ayta olishmaydi. Shu sababli pedagogik texnologiya talaba-qizlarni qo'llab-quvvatlaydigan muhit yaratish, ularning o'z fikrini konstruktiv tarzda bildirishini rag'batlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Bu esa tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayonini sezilarli darajada samarali qiladi va ularni shaxsiy va ijtimoiy faoliyatga tayyorlaydi. Shuningdek, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlash texnologiyasi talaba-qizlarda kreativlik va innovatsion fikrlashni rivojlantirishga ham hissa qo'shadi. Masalan, muammoli vaziyatlarni yechish, loyiha ishlari yoki ilmiy-tadqiqot mashg'ulotlari orqali qizlar nafaqat mavjud bilimlarni tahlil qiladi, balki yangi g'oyalarni ishlab chiqadi va ularni amaliyotga tatbiq etish imkonini topadi. Bu jarayon qizlarning analitik va ijodiy tafakkurini uyg'unlashtirish orqali ularni murakkab vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi. Texnologiyaning yana bir muhim jihati — axborot bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bugungi kunda ma'lumotlar oqimi juda katta bo'lib, talaba-qizlarning axborotni tahlil qilishi, ishonchliligini baholashi va turli manbalardan olingan ma'lumotlarni solishtirishi talab etiladi. Gender yondashuv asosida bu ko'nikmalarni rivojlantirish orqali qizlar nafaqat akademik faoliyatda, balki kundalik hayotda va kelajakdagi professional faoliyatida ham muvaffaqiyat qozonadilar. Bundan tashqari, pedagogik texnologiya talaba-qizlarning ijtimoiy mas'uliyatini va liderlik salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Guruh ishlari, loyiha asosidagi mashg'ulotlar, jamoaviy muammolarni yechish qizlarda nafaqat tanqidiy fikrlashni, balki mas'uliyatni his qilish, jamoa bilan samarali muloqot qilish, strategik qarorlar qabul qilish va rahbarlik qobiliyatini shakllantiradi. Shu tarzda, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi talaba-qizlarning shaxsiy, akademik va ijtimoiy rivojlanishini birlashtiruvchi kompleks jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Natijada, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi talaba-qizlarni nafaqat intellektual, balki ijtimoiy va ma'naviy jihatdan mustaqil va faol shaxs sifatida shakllantirish imkonini beradi. Bu jarayon ularning shaxsiy muvaffaqiyati, professional tayyorgarligi va jamiyatdagi ijtimoiy faolligi uchun muhim poydevor yaratadi. Shu bilan birga, gender yondashuvning qo'llanilishi jamiyatdagi ijtimoiy adolat, tenglik va bilimga asoslangan qaror qabul qilish madaniyatini rivojlantirishga ham hissa qo'shadi. Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarida gender yondashuv asosidagi tanqidiy fikrlash texnologiyasini tizimli

va uzluksiz tatbiq etish pedagogik va ijtimoiy nuqtai nazardan dolzarb vazifa hisoblanadi.

XULOSA.

Gender yondashuv asosida talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, psixologik va madaniy nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega bo'lgan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Ushbu texnologiya talaba-qizlarning intellektual salohiyatini, shaxsiy mustaqillik va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi, ularning turli ijtimoiy stereotiplarga tanqidiy yondashishini rag'batlantiradi, shuningdek, muammoli vaziyatlarda mustaqil va kreativ qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi. Gender yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, u qizlarning o'ziga xos psixologik va kognitiv xususiyatlarini hisobga oladi, ularni bilim olish jarayonida faollashtiradi va o'z fikrini erkin, dalillarga asoslangan tarzda ifoda etishga rag'batlantiradi. Bu texnologiya yordamida talaba-qizlar nafaqat akademik jihatdan bilimdon, balki ijtimoiy jihatdan faol, mas'uliyatli va liderlik salohiyatiga ega shaxslar sifatida shakllanadi. Ular jamoaviy ish, loyiha asosidagi mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlarni yechish jarayonlarida tanqidiy fikrlashni qo'llash orqali turli nuqtayi nazarlarni tahlil qilish, mantiqan baholash va eng maqbul yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatini egallaydilar. Shu tariqa, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish nafaqat shaxsning individual o'sishi, balki jamiyatdagi ijtimoiy tenglik, axborot savodxonligi va ilmiy qaror qabul qilish madaniyatini rivojlantirishga ham sezilarli hissa qo'shadi. Bundan tashqari, ushbu pedagogik texnologiya talaba-qizlarda emotsional va ijtimoiy barqarorlikni oshiradi. Ular o'z fikrini himoya qilish, konstruktiv tanqidni qabul qilish va o'z nuqtayi nazarini boshqalarning qarashlari bilan solishtira olish orqali muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Shuningdek, ularning ijodiy tafakkuri va analitik qobiliyatlari uyg'unlashadi, bu esa murakkab vaziyatlarda innovatsion yechimlar topish imkonini beradi.

Umuman olganda, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi talaba-qizlarning shaxsiy, akademik va ijtimoiy rivojlanishining poydevorini yaratadi, ularni mustaqil, ongli va samarali faoliyat ko'rsata oladigan shaxslar sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, bu jarayon jamiyatda gender tengligini ta'minlash, ayol va erkaklarning teng imkoniyatlarini yaratish, bilimga asoslangan qaror qabul qilish madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalarini tizimli ravishda tatbiq etish, ularni o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar va amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy nuqtai nazardan ham dolzarb va zarur vazifa hisoblanadi. Natijada, ushbu texnologiya talaba-qizlarning nafaqat bilim, balki mustaqil tafakkur, kreativlik, ijtimoiy faollik va liderlik salohiyatini rivojlantirish orqali ularni shaxsiy va professional hayotda muvaffaqiyatga erishishga tayyorlaydi, shuningdek, jamiyatning intellektual va madaniy rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi. Shu jihatdan, gender yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas va muhim komponenti sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 1. Normativ-huquqiy hujjatlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF–4947-sonli Farmoni. “Harakatlar strategiyasi”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-martdagi PF–4235-sonli Farmoni. “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning jamiyatdagi o‘rnini kuchaytirish chora-tadbirlari”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-dekabrda PF–6108-sonli Farmoni. “Gender tenglikni ta’minlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 2-iyundagi PQ–5117-sonli qarori. “2021–2025 yillarda inklyuziv va gender tenglik asosida ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi”.
5. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Ta’lim to‘g‘risida”, 2020-yil.
6. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”, 2019-yil.

2. 2. Ilmiy adabiyotlar va qo‘llanmalar:

1. Egamberdieva, N., Xonturaev, B., & Abdiraimova, Sh. (2024). *Ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash masalalari*. Toshkent: “Mahalla va oila” nashriyoti.
2. Xaydarova, S. (2024). *Oliy ta’limda gender tengligi tushunchasi*. Toshkent.
3. Madjitova, K. A. (2024). *Ta’limda gender madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari*.
4. Mo‘ydinova, M. (2023). *Gender tarbiya o‘quv-uslubiy majmua*. Namangan davlat universiteti
5. Shavkatovna, X. M. (2024). *Gender yondashuv asosida talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish*. CyberLeninka.
6. Abdujapparovna, B. S. (2025). *O‘zbekistonda ta’limda gender tenglikni ta’minlash*.
7. Jamoldinova, D. (2022). *Ta’lim tizimida gender yondashuv tatbiq etishning samaradorligi*.
8. Azlar qizi, K. (2024). *Ta’limda gender madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari*.
9. Shavkatovna, X. M. (2024). *Talabalar o‘rtasida gender madaniyatini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirish*.
10. Xaydarova, S. (2022). *Oliy ta’limda gender tengligi tushunchasi*.
11. Abdujapparovna, B. S. (2025). *O‘zbekistonda ta’limda gender tenglikni ta’minlash*. Advanced Scientific Journal of Social Sciences.

12.Shavkatovna, X. M. (2024). *Talabalar o'rtasida gender madaniyatini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirish.*

18.BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARI TARBIYASIDA QADRIYATLARNING O'RNI .

Matkarimova Nafisa Muhammadovna
UrDPI boshlang'ich ta'lim 2-bosqich magistranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bola tarbiyasida o'zbek oilasi va oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar, qadriyatlarining o'rni va roli, mehr tuyg'usiga boy shaxsni voyaga yetkazish haqida so'z yuritiladi.

Abstract: This article discusses the place and role of values in raising a child, the Uzbek family and relationships between family members, raising a well-rounded person, and raising a person rich in kindness.

Аннотация: В данной статье рассматриваются место и роль ценностей в воспитании ребенка, узбекская семья и взаимоотношения между членами семьи, воспитание всесторонне развитой личности, воспитание человека, богатого добротой и состраданием.

Kalit so'zlar: Qadriyat,qadr, axloqiy fazilat,milliy,umumbashariy,shaxsiy,mehr muruvvat,urf odat,mentalitet.

Key words : Value, honor, moral virtue, national, universal, personal, kindness, customs, traditions, mentality. Ключевые слова: Ценность, честь, моральная добродетель, национальный, общечеловеческий, личный, доброта, обычаи, традиции, менталитет.

Qadriyatlar mazmunida xalqning hayot tarzi, ruhiyati, ma'naviyati, madaniyati, turmush tarzi, o'y-xayollari aks etgan. Milliy qadriyat - millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Qadriyat atamasi arabcha "qadr" so'zidan olingan bo'lib, qimmatli, foydali degan ma'noni anglatadi. Har bir xalqning urf-odati, qadriyatlari mavjudki, ana shu xalqning ma'naviy omili bo'lib xizmat qiladi. Jumlanadn, o'zining boy tarixiga ega bo'lgan xalqimizning ham o'ziga xos urf-odati, qadriyatlari milliy mentaliteti doirasida shakllangan bo'lib, asrlar davomida ma'naviy qadriyat sifatida avloddan-avlodga o'tib keladi. Buni biz oilada mavjud bo'lgan tarbiyaviy ko'rinishlarda kuzatishimiz mumkin. Qadriyat – bu tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojni qondirishga xizmat qiladigan moddiy-madaniy, ma'naviy omillar yig'indisidir. Bizning mentalitetimizga xos bo'lgan milliy qadriyatlardan andisha, sabr-toqat, vazminlik, mulozamat, sertakalluflik, keksalarga hurmat-ehtirom, ijtimoiy hayotda bosiqlik qon-qonimizga singib ketgan. Biz yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'zbek xalqi milliy, ma'naviy qadriyatlar va axloq odobga bag'ishlangan maxsus teran ta'limotlarning merosxo'ridir. Qadriyatlar –

umumbashariy, milliy va shaxsiy bo'lishi mumkin: 1) Olam, tabiat va jamiyatning eng muhim tomonlarini, aloqadorliklarini ifodalaydigan qadriyatlar umumbashariy xususiyatga ega. Bunday qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan, umumbashariy abadiy qadriyatlardir; 2) Muayyan bir elat, millat, xalqning hayoti, turmush tarzi, tili, madaniyati, urf-odat va an'analari, o'tmishi va kelajagi bilan bog'liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir; 3) Inson, uning faoliyati, turmush tarzi, e'tiqodi, umr ma'nosi, odobi, go'zalligi bilan bog'liq qadriyatlar shaxsiy qadriyatlardir. Milliy qadriyatlarni umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish lozim. Chunki biror millat o'z qadriyatini boshqa millat qadriyatlaridan ajratib olib yarata olmaydi. Har bir millat ma'naviyatida o'ziga xos tomonlari bo'lsa ham, u umuminsoniy qadriyatlarning bir qismidir. Shu bilan birga unitmasligimiz kerakki, biz qurayotgan yangi jamiyat "binosi" uchun birinchi galda milliy qadriyatlar ustun bo'lmog'i lozim. Biz, eng avvalo, milliy o'zligimizni anglamog'imiz, o'z tafakkurimizni kashf etmog'imiz lozim. Oila va oilaviy qadriyatlar bir-birisiz ajratilmaydigan ikkita tushunchadir. Agar oila bo'lmasa, oilaviy qadriyatlar o'z ma'nosini yo'qotadi. Oilada salomatlik va ruhiy salomatlikni saqlaydigan ta'lim tamoyilini qo'llab-quvvatlash imkoniyati yo'q. An'anaviy oilaviy qadriyatlar doimiy ravishda o'stiriladi va oilalar hayotiga kiritiladi. Boshlang'ich sinflarda quyidagi qadriyatlarni singdirish nihoyatda muhim. Iymon, sadoqat, sevgi, mehr, onalikning muqaddasligi, nasl berish - bu oilaviy qadriyatlarning asosi hisoblanadi. Ular ko'taradigan asosiy semantik yuk - bu nikoh, erkak va ayol uchun birgalikdagi hayotning yagona to'g'ri shakli bo'lib, uning maqsadi bir-biriga bo'lgan ishonch va muhabbatni saqlab qolish, nasl berish va bolalarni tarbiyalashdir. Oilada bolalarning ruhan va jismonan sog'lom bo'lib o'sishiga oila muhitining qadriyatlarning ta'siri kattadir, chunki oilaviy muhit qanday bo'lsa, bolalar xuddi shu muhit ta'sirida ulg'ayadilar. Oila muhiti bolalarga ta'sir ko'rsatish bilan birgalikda uni atrofidagi hayotga moslaydi. Jamiyatda esa bolalarni ruhan va jismonan sog'lom qilib voyaga yetkazish ota-onaning nafaqat shaxsiy ishi, balki, ijtimoiy burchi hamdir. Shunday ekan har bir ota-onaning burch va vazifasiga mas'uliyat bilan yondoshib, oilada har tomonlama sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, uning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi, farovonligiga erishish bilan bir qatorda, bilimli, aql-zakovatli, udduburon, zukko, ruhan va ma'naviy barkamol insonni voyaga etkazish, shuningdek, oila an'analari, kasb-kori, shajarasining davomiyoligini ta'minlash, farzandni bo'sh vaqtini unumli o'tkazishga erishish, giyohvandlik, maishiy nopoklik, axloqsizlik, nosog'lom e'tiqod, aqidaparastlik, xoinlik kabi ba'zi bir illatlarning paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaslik va boshqalar kiradi. Bizning mentalitetimizda farzandlar ota-onalariga o'xshashga harakat qiladilar, ota-onalar esa o'zlari bilib bilmasdan zo'z xarakter va xususiyatlarini, orzu-havaslarini farzandlariga singdirib boradilar. Aynan ana shunday xarakter xususiyatlaridan biri bo'lgan mehr-muruvvatlilik ota-onadan farzandlariga o'tadi. Ayniqsa, o'smirlik davridagi bolalarga ota-onaning mehribonligi, doimiy nazorati va do'stona maslahati katta ahamiyatga ega. Ammo afsuski, ko'pgina ota-onalar farzandini "bebosh" qilib qo'ymaslik uchun bu ajoyib insoniy tuyg'udan cho'chiydilar. Ular bolaning tantiq, shaxsiyatparast bo'lib qolishidan tashvishlanadilar. Lekin juda ko'p salbiy xususiyatlar bola otaonaning to'g'ri muruvvatidan, erkalashidan, e'tiboridan

mahrum bo'lgan sharoitlarda vujudga keladi. Shuning uchun ham bola o'zining sevishlariga, o'ziga g'amxo'rlik ko'rsatishiga ishonch hosil qilishi ota-onaning muhim vazifasidir. Har qanday farzand uchun, avvalo, ota-onaning mehribonchiligi, e'tibori zarur. Aksariyat jinoyatchi bo'lib qolgan bolalar ota-onalarining va yaqin qarindoshlarining mehribon emasligidan aziyat chekadilar. Bunday nosog'lom oila muhitida ruhan ezilib, har xil kasalliklarga chalinishi mumkin. maksimalizm bo'lib, qizlarning onalari bilan emotsional jihatdan yaqinligini ko'rsatadi. Shuning uchun aynan qizlar oilada biror nizo chiqib qolsa, unga aralashib, uni to'xtata olishlarigaishonadilar. O'smirlar bilan muomalada har bir ota-ona, kattalar, avvalo bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olib, iloji boricha ular bilan yumshoq va jiddiy munosabatda bo'lishlari, ayrim masalalarda ularning ham fikrlarini so'rashlari, gaplariga e'tibor bilan quloq solishlari kerak. Xullas, oila ma'naviyati tizimida o'zaro munosabatlarning tartib-intizom, ota-onalik burchining anglanish darajasining ahamiyati nechog'li kattaligini isbotlaydi. Oilaviy o'zaro munosabatlarda ba'zan kattalarning aybi bilan sodir bo'ladigan nizolar, tabiiyki, bola tomonidan idrok qilinadi, anglanadi, ma'lum bir bahoga (ijobiy va salbiy) ega bo'ladi. Ushbu baholar real vaziyatlarda salbiy xulq shaklida namoyon bo'ladi. Natijada bolaning oilaga, uning qadriyatlariga, istiqbolda oila qurishga bo'ladigan intilishlarida aks etadi. Ana shu barcha ko'rinishlarni hisobga olgan holda oilada ota-onaning farzandlar ma'naviy tarbiyasidagi o'rnini baholashda xolislik bilan yondoshishlikni taqazo etadi. Oilaviy kelishmovchiliklar to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlar esa oiladagi munosabatlar ustivor bo'lgan oilalarda ijobiy, nosog'lom yoki notinch, qattiqqo'llik va asossiz tazyiq, ustun oilalarda esa salbiy holatlarga olib keluvchi tasavvurlar shakllanadi. Demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etar ekanmiz, barkamol insonni tarbiyalash, mehr-muruvvat tuyg'usiga boy shaxsni voyaga etkazish eng ustivor vazifalardan biri bo'lib qoladi, bu esa jamiyatimizda mehr-muruvvat madaniyatini rivojlantirishni taqazo etadi. Chunonchi, mehrmuruvvat madaniyatini o'zida shakllantira olgan har bir inson ruhan va jismonan sog'lom bo'ladi. Shu jihatdan olganda barcha farzandlarimiz qalbida mehr-muruvvat va rahmdillik tuyg'ularini shakllantirish va kamol toptirish tuyg'ularini shakllantirish va kamol toptirish printsiplial mohiyatga ega bo'lib, bu vazifaning izchil amalga oshirilishi ota-ona zimmasidir va maktab tarbieasi ham katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Vasila Karimova "Oila psixologiyasi" Toshkent 2007.
2. To'raqulova I.X., Oilada bola tarbiyasining ma'naviy asoslar.-T.: "Fan va texnologiya", 2014.
- 3.Hasanboyev J, Turopova M, Hasanboyeva O. —Ma'naviy axloqiy tarbiya asoslaril. Toshkent. G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 2018.
- 4.Eshmurodov, O. (2022). O'zbek oilasi mustahkamligini ta'minlashda milliy

**РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА
САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ**

Норматова Гулнора Тожиевна

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi
“Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kaferdrasi katta o'qituvchisi
Tel: 88 694 82 28

Email: gulnoranormtova1971@gmail.com
m

Аннотация: Мақолада рақамли технологияларнинг тарқалиши муаммоси, таълим муассасаларининг рақамли инфратузилмасини жадал ривожлантириши, замонавий рақамли компетенсияларга эга бўлган кадрлар тайёрлаш, меҳнат бозоридаги тенденцияларни ҳисобга олган ҳолда мутахассисликлар ва таълим соҳаларини янгилаш, мослашувчан таълим траекторияларига асосланган таълим дастурларини шакллантириши, узлуксиз таълим концепциясини ишлаб чиқиши, шунингдек, таълим муҳитида сунъий интеллект тизимларини жорий этиши жараёнлари ёритилган. Шунингдек, таълим тизимини такомиллаштириши имконияти ҳамда таълим муассасалари ишини ўзгартириши учун аниқ қадамларни режалаштиришига имкон берувчи рақамли технологияларни жорий этишига қаратилган ўрганишлар амалга оширилган ва таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: рақамли технологиялар, таълим тизими, онлайн таълим, масофавий таълим, рақамли трансформация, рақамли таълим муҳити.

9. Кириш

Бугунги кунда рақамли технологияларнинг барча соҳаларга кириб келиши сўзсиз таълимнинг янги сифатини талаб қилади [1]. Таъкидлаш жоизки ижтимоий соҳада ва таълимда ҳам юқори даражадаги ўзгаришлар кузатилмоқда. Табiiй ресурслар ва арзон ишчи кучи муҳим бўлса-да, улар ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг иккинчи даражали омилларига айланмоқда. Мавжуд таълим тизими томонидан шаклланадиган асосий билим даражаси етарли эмаслиги кўзга ташланмоқда.

Муваффақиятли технологик инқилоб ҳар доим ўзи яратган муаммоларни ҳал қилиш воситаларини олиб келади ва ахборот (рақамли) инқилоби ҳам бундан мустасно эмас.

Таълимда рақамлаштириш ҳаёт ва меҳнатга тайёргарлик эмас, балки

умрбод таълим олиш ва шахсий ривожланишдир.

Таъкидлаш керакки, глобал ахборот тизимлари ва сунъий интеллект технологияларининг кенг тарқалиши зарур ўзгаришларни амалга оширишга ёрдам бермоқда. Ушбу мақсадга еришиш булутли ҳисоблаш, юқори тезликдаги Интернетнинг тарқалиши, ақлли рақамли воситаларни ва виртуал технологияларни кенг жорий этиш билан боғлиқ ҳолда айниқса муҳимдир.

Рақамлаштириш даврида ваколатларни шакллантириш ва мослашиш қобилиятини ривожлантиришга кўпроқ эътибор бериш керак. Ўқиш учун зарур бўлган мавзулар сонини камайтириш қолган материалнинг ривожланишини сезиларли даражада чуқурлаштиришга, керакли қобилиятларни шакллантиришга максимал эътибор беришга имкон беради. Натижада талабалар фан соҳаларининг исталган бўлимларини (зарур ҳолларда) мустақил ўзлаштириш имкониятига эга бўладилар.

10. Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Олимларнинг тадқиқотлари, жумладан, Н.С. Крамаренко, А.Ю. Квашин, С.Д. Каракозова, А.Ю. Уварова, О.В. Акимова ресурсларнинг чекланганлиги ва таълим ходимларининг рақамли саводхонлиги етарли емаслиги сабабли рақамли трансформация таълим ташкилотларига кеч ва нотекис таъсир кўрсатишини ҳамда сўнгги ўн йилликларда амалга оширилган таълим ислохотлари жуда қийин бўлганлигини кўрсатди [1].

Халқаро тажриба шуни кўрсатадики, ўқув жараёни иштирокчилари учун рақамли технологияларнинг мавжудлиги ўқув ишлари самарадорлигини ошириш учун зарур, аммо етарли бўлмаган шартдир [2].

Рақамли технологиялардан фойдаланиш булутли ҳисоблаш, жамоат юқори тезликдаги Интернетнинг тарқалиши, ақлли рақамли воситаларни кенг жорий этиш, сунъий интеллект усулларида фойдаланиш ва виртуал технологияларни кенг жорий этиш билан боғлиқ.

А.Ю. Уварованинг тадқиқотларига кўра, «шахсийлаштирилган ўқитиш, ёки ўқув жараёнини шахсийлаштирилган ташкил этиш профессор-ўқитувчиларнинг кўп авлодлари орзусидир» [3]. Бу ерда ўрганувчи ўқув материали билан тақдим этиладиган ва «билим ўрганадиган» объект эмас [3]. У теvarак-атрофдаги оламини ўзлаштириш жараёнида ўзининг билиш мотивларини ривожлантирувчи ва амалга оширувчи ўқув ишларининг чуқур мотивли субъекти сифатида фаолият кўрсатади [4].

Бугунги кунда рақамли технологияларнинг ривожланиши ривожланган мамлакатларда стандартлаштирилган маҳсулотларни оммавий ишлаб чиқаришдан оммавий равишда мавжуд бўлган индивидуал маҳсулотларни мослашувчан ишлаб чиқаришга ўтишга олиб келди. Шу билан бирга, таълим соҳасида ўқув жараёнини натижага йўналтирилган ва шахсга йўналтирилган ташкил этишга ўтиш бўйича ишлар бошланди. Ҳар бир талаба пухта илмий ва гуманитар таълим олади ва замонавий компетенцияларни ривожлантиради. Шу жиҳатдан ҳам рақамли технологияларни таълим тизимида самарали қўллаш бўйича ишларни

жадаллаштириш ҳамда бу бўйича изланишларни олиб бориш муҳим аҳамият касб этади.

11. Таҳлил ва натижалар

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, бўлажак таълимни ривожлантириш стратегиясининг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- инсонларнинг ҳаёт сифатини яхшилаш, уларнинг шахсий салоҳиятини таълим орқали амалга оширишдан субъектив қониқиш;

- жамиятнинг маданий ўзгаришларга олиб келадиган рақамли инқилобнинг беқарорлаштирувчи таъсирига чидамлилигини ошириш, бандлик тузилишига таъсир қилади ва ижтимоий тенгсизликни оширади; иқтисодиётда йилига камида 3,5–4,0% ўртача йиллик ўсиш суръатига 2025 йилгача эришишга имкон берувчи инсон капиталини шакллантириш, шу билан бирга 2035 йилгача ушбу тенденцияни сақлаб қолиш;

- рақамли иқтисодиётни комплекс технологик модернизация қилиш ва ривожлантириш учун инсон ресурсларини шакллантириш (юқори технологияли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва улардан самарали фойдаланиш);

- мамлакат обрўси ва глобал таъсирини ошириш, илм-фан, таълим ва маданият соҳасидаги мавқеини мустаҳкамлаш.

Прогнозларга кўра, яқин 5-10 йил ичида виртуал ва ахборотлаштириш технологияларининг интеграцияси мавжуд ўқув материалларини ўзгартиради. Натижада, ушбу материаллар визуал ва моддий бўлиб қолади, улар талабалар билан бевосита мулоқот пайтида ақлий ҳаракатларни босқичма-босқич шакллантиришнинг барча босқичларини тўлиқ такрорлайди.

Бугунги кунда ўқув жараёнида юзага келадиган муаммолар билан боғлиқ вазиятлар аста-секин ҳал қилинмоқда, аммо бу энг муҳими эмас, рақамли трансформация даврида таълимнинг турли шакллари ривожлантириш ва ўзлаштиришни давом эттириш ҳамда ўқув жараёнида рақамли технологияларни фаол қўллаш керак бўлади.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда бу иш мактаб ўқувчиларига дастурлашни ўргатишдан бошланди ва ушбу вақт давомида таълимни ахборотлаштириш таълим сиёсатининг ажралмас қисмига айланди.

Бу мамлакатнинг илмий-техник тараққиёти ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишини тезлаштиришга қаратилган бўлиб таълим тизимига аҳолининг компьютер саводхонлигини ривожлантириш ва ўқув жараёнига компьютер технологияларини жорий этиш вазифаси янада илгари сурилди.

Ўқувчиларнинг компьютер саводхонлигини шакллантиришнинг тобора мураккаблашиб бораётган вазифаларини ҳал этишга қаратилган ва таълим жараёнининг самарадорлигини оширишга ундайдиган таълимни ахборотлаштиришга эътибор қаратиш лозим. Бугунги кунда рақамли технологияларнинг таълим жараёнидаги ўрни ва роли ҳақидаги ғояга яна бир бор аниқлик киритилди. Улар ўқишдан орқада қолмасдан, таълимни ўзгартириш ва ўқув жараёнини шахсийлаштирилган ташкил этишга ўтиш

воситаси сифатида қарала бошланди.

Бугунги кунда онлайн курслар феноменига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Уларнинг тақсимланишидан кутилаётган тахминлар ва улардан фойдаланиш истиқболлари муҳокама қилинмоқда. Таълимни ахборотлаштиришнинг асосий масалаларидан бири ўқувчиларнинг ахборот-коммуникация компетентлигини шакллантиришдир. Таълим тизими ушбу муаммони қандай ва қай даражада ҳал қилиши умуман таълимни рақамли ўзгартириш бўйича ишлар самарадорлигининг яхши кўрсаткичи бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Талабаларнинг рақамли технологиялар ва дастурлаш бўйича малака оширишга бўлган қизиқишини кучайтирадиган имтиёзлар тобора кўпаймоқда. Таълим муассасаларида барча талабаларда алгоритмик фикрлашни шакллантириш ва дастурлаш асосларини ўрганиш учун дастурлашни ўрганиш бўйича янги мажбурий курсни жорий этиш зарур. Бугунги кунда мактаблар ва университетларда ўттиз йилдан ортиқ вақт давомида асосий педагогик вазифалардан бирини ҳал қиладиган умумий таълим информатика курсини жорий этишнинг ўзи етарли эмас. Чунки турли сабабларга кўра умумтаълим курси ушбу муаммони тўлиқ ҳал қила олмади ва талабаларнинг дастурлашни ўрганишга бўлган қизиқиши энди асосан қўшимча таълим соҳаси орқали қондирилмоқда.

Таълимни муваффақиятли ахборотлаштириш бир вақтнинг ўзида учта асосий шартни бажаришни талаб қилади:

- технологик — рақамли технологияларнинг мавжудлиги, ишончлилиги ва улардан фойдаланиш қулайлиги, шунингдек рақамли таълим муҳитининг технологик инфратузилмасини яхши қўллаб-қувватлаш);

- ташкилий-услубий — ўқув жараёнида рақамли технологиялардан фойдаланишнинг аниқ мақсадга мувофиқлиги ва ташкилий шарт-шароитларининг мавжудлиги, шунингдек рақамли таълим ресурслари-рақамли манбалар, воситалар ва хизматларнинг мавжудлиги ҳамда сифати;

- инсон ресурслари — профессор-ўқитувчиларнинг ўқув ишларининг янги усуллари ва шаклларида фойдаланган ҳолда рақамли таълим муҳитида самарали ишлашга тайёрлиги ва қобилияти, шунингдек бундай профессор-ўқитувчиларни раҳбарият, ота-она ва атрофдаги жамоатчилик томонидан қўллаб-қувватланиши.

Аввало шуни таъкидлаш керакки, рақамли технологиялардан фойдаланиш таълим натижаларини яхшилашга ёрдам беради, компьютерлар, дастурий таъминот ва рақамли таълим ресурсларига эга бўлиш етарли эмас. Тегишли янгиликларни тарқатиш бўйича ишларнинг тўлиқ циклини амалга ошириш керак, шу жумладан, ўқув ишларининг мазмунини янгилаш, янги усуллари ва шаклларини ўзлаштириш ҳамда уларнинг самарадорлигини кўрсатадиган ҳақиқий баҳолаш усуллари ва воситаларига ўтиш [3]. Бунинг учун ҳар бир таълим ташкилотига аниқ стратегия ва ривожланиш режаси керак, уни амалга ошириш зарур шарт-шароитларни яратишга олиб келади.

Бугунги кунда мамлакатимиздаги барча олий таълим таълим муассасаларида ҳам бундай шарт-шароитлар мавжуд эмас, аммо давлатнинг барча куч ва имкониятлари ана шу масала ва муаммоларни ҳал этишга қаратилган. Ҳозирги вазиятда ва яқинлашиб келаётган таълимни рақамли ўзгартириш жараёнида ушбу режаларни ишлаб чиқиш ва муваффақиятли амалга ошириш устувор вазифага айланмоқда. Талабаларнинг муносабати ва таълим муассасаларининг иши ҳам ўзгариб бормоқда. Талабалар ва ўқитувчилар ўзларининг ишларини енгиллаштириш ва самарадорлигини ошириш учун мавжуд бўлган рақамли ўқув материаллари ҳамда воситаларидан кўпроқ фойдаланишга киришмоқдалар.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, таълимда рақамли технологиялардан фойдаланиш асосан ташқи омилларнинг таъсири, масалан, иқтисодиётни рақамлаштириш ва масофавий таълимга мажбурий ўтиш каби шошилишч эҳтиёжлар билан боғлиқ. Биламизку реал сектор корхона/ташкilotларининг битирувчилар ва бўлажак мутахассисларнинг умумий саводхонлиги, билим ва кўникмаларига қўйиладиган талаблари мавжуд. Келажакда улардан фойдаланишга имкон берадиган замонавий компетенцияларни шакллантирмасдан билим ва кўникмалар энди етарли эмаслиги аниқ. Энди мажбурий курслар доирасида талабалар билиши керак бўлган ҳамма нарсани ўқув дастурига киритиш мумкин эмас. Сиз уларга қандай қилиб ўрганишни, билимларини бошқаришни ўргатишингиз керак бўлганда билимларни топиш, таҳлил қилиш, баҳолаш ва қўллаш кераклигини ўргатишингиз лозим.

Рақамли иқтисодиёт мактабдаги ҳар бир ўқувчидан ўз билимларини шаблонсиз ижодий қўллаш, замонавий компетенцияларни ўзлаштириш, танқидий фикрлай олиш, мустақил равишда ўқиш ва кундалик ишларда рақамли технологиялардан тўлиқ фойдаланиш қобилиятини талаб қилади. Бундай қобилиятларни шакллантириш ва ривожлантириш фаол таълим усулларига, мураккаб тузилган таълим муҳитларидан фойдаланишга ўтишни талаб қилади.

Тадқиқотларга кўра, ҳаёт давомида узлуксиз таълим ҳар бир ўқувчининг ўз таълимотини бошқариш, касбий ва шахсий ривожланишни давом эттириш учун барқарор қобилиятларини шакллантириш ҳамда ривожлантириш талаблари билан алмаштирилади [3].

Таълим ташкилотига киришда талабалар шахсан ўзлари учун муҳим ва зарур бўлган нарсаларни ўргатишни кутишади. Улар академик ишнинг маъносини кўришни, ҳозирги ва келажакни қуришни, яхши иш топишни, ўрганган нарсаларини амалда қўллашни, академик ишда фаол иштирок этишни, тан олинишни ва ўз ишларининг аҳамиятини ҳис қилишни хоҳлашади.

Таълим соҳасидаги инновацияларни ривожлантирмасдан технологияларни жорий этиш мумкин эмас. Ушбу технологиялар юқори самарали ҳисоблашга таянади. Шунинг учун бундай технологиялардан оммавий фойдаланиш фақат сўнгги рақамли қурилмалар ва кенг полосали Интернет мавжуд бўлгандагина амалга оширилади. Технологик

инфратузилманинг юқори нархи янги технологияларнинг тарқалишига жиддий тўсиқ бўлади.

Барча даражадаги рақамли технологияларни инновацион жорий этиш билан ўқитиш амалиётини ўзгартириш анъанавий ва сифат жиҳатидан янги ўқув натижаларини шакллантириш, ҳар бир талабанинг салоҳиятини ривожлантиришга олиб келиши мумкин. Бундай ўзгаришлар таълимни рақамли ўзгартиришнинг ажралмас қисмидир.

12. Хулоса ва таклифлар

Шундай қилиб, рақамли технологиялардан фойдаланиш тез суръатларда кенгайишига ва ўқув жараёнида улардан фаол фойдаланишга қарамай, улар билан тўйинган муҳитда мураккаб муаммоларни муваффақиятли ҳал қила оладиганлар сони ўқитилганларнинг озгина қисмидир, аммо сўнгги йилларда уларнинг сони кўпаймоқда. Таълим тизимининг ишини шундай ўзгартириш керакки, таълим муассасалари битирувчиларининг умумий саводхонлиги ва ностандарт вазифаларни ҳал қилиш

қобилияти замонавий ақлли компьютер тизимларидан юқори бўлиши керак.

Профессор-ўқитувчилар ўқувчиларга ўз билимларини қўллаб-қувватлаш учун технологиядан қандай қилиб тўғри фойдаланишни, ушбу технологик воситалар ва қурилмалар билан ўқув мақсадларида қандай муносабатда бўлишни кўрсатишлари керак. Шундагина бундай битирувчилар сони кўпаяди ва янги рақамли бўлиниш камаяди. Бу эса иқтисодиётнинг реал сектор корхона/ташкилотлари учун керак бўладиган етук мутахассислар тайрлаб беришга хизмат қилади.

13. Фойдаланилган адабиётлар

1. Козлова Н. Ш. Цифровые технологии в образовании // Вестник Майкопского государственного технологического университета. 2019. Вып. 1/40. С. 83–90.

2. Козлов Р. С., Козлова Н. Ш. Российская система образования в период цифровой трансформации //Учитель создает нацию (А.-Х. А. Кадыров): Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. 2019. С. 344–348.

3. Уваров А. Ю. Образование в мире цифровых технологий: на пути к цифровой трансформации. М.: Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2018. – 168 с.

4. Уваров А. Ю. Компетентностно-ориентированная персонализированная организация образовательного процесса и цифровая трансформация школы //Информатизация непрерывного образования. 2018. С. 223–229.

5. ELearning Industry site URL: <https://elearningindustry.com/5-advantages-of-online-learning-education-without-leaving-home> (дата обращения: 26.06.2020).

6. Abdullayev, M., Saidahrar, G., & Ayupov, R. (2020). Рақамли

иктисодиёт - кадрлар тайёрлашнинг долзарб йўналишлари. Архив научных исследований, 1(23). извлечено от <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/2702>.

7. Abdullayev, M. (2020). Талабаларга таълим беришда рақамли технологиялардан фойдаланишнинг аҳамияти. Архив научных исследований, 1(3). извлечено от <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3536>.

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВОСИТАСИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Норматова Гулнора Тожиевна

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi
“Maktabgacha ,boshlang`ich va maxsus ta`lim metodikalari
kaferdrasi katta o`qituvchisi

Tel: 88 694 82 28

E-mail: gulnoranormtova1971@gmail.com

Аннотация: Ахборот ва коммуникация технологияларига асосланган инновацион таълим технологиялари ва дидактик моделларни оммавий ва самарали қўллаш орқали таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш зарур. Шу билан бирга, таълим жараёнида тадқиқотга асосланган ёндашувдан фаол фойдаланиш лозим ва бу билан илмий тадқиқотда талабаларнинг кўникмаларини ривожлантириш ва ИТ- компетенцияга асосланган ижодий қобилиятларини ва ижодий фикрлашларини шакллантириш мумкинлиги баён этилган.

Калит сўзлар: ахборот, коммуникация, дидактика, компетенция, рақамлаштириш, iPad, планшет, смарт-доскалар.

«Келажакнинг рақамли саноатини яратиш» - инсон капиталини ривожлантириш даражасини ошириш орқали мамлакатни рақамли трансформациясини ишга туширишни, таълимда тезкор суръатларда рақамли ўзгартиришни талаб қилади.

Бугунги мунтазам амалга оширилаётган таълим ислохотлари, инновацион жараёнларнинг асосий вазифалардан бири рақамлаштириш жараёни хусусиятларига тула мослашиш хисобланади. Х,алкаро микёсда ижтимоий институтларнинг таълим тизими бошқарувидаги узаро ҳамкорлигини такомиллаштириш долзарблиги тобора аён бўлиб бормокда. Шунинг учун ҳам Олий таълим муассасаларида укув жараёнларини ахборотлаштиришнинг интерфаол технологияларини ишлаб чиқиш, интегратив таълим мухитини яратишнинг педагогик механизмларини такомиллаштиришга алохида эътибор қаратиш долзарб вазифалар каторига киради.

Дунёнинг ҳозирги ривожланиш босқичи илмий ахборотлар ҳажмининг мутассил усиб бориши билан тавсифланади.

Ўзбекистон Республикасининг "Ахборотлаштириш тугрисида"ги Қонуни,

2012 йил 21 мартдаги "Замонавий ахборот-коммуникация технологияларини янада жорий этиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тугрисида"ги, 2013 йил 27 июндаги "Ўзбекистон Республикаси Миллий ахборот-коммуникация тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тугрисида"ги Президент қарорлари, Ҳукуматнинг тегишли ҳукукий-меъёрий ҳужжатлари ижросини таъминлаш, таълим тизимида ахборот-коммуникация технологиялари, интернет ва мультимедиа ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш орқали таълим-тарбия жараёни сифатини ошириш бугунги куннинг долзарб вазифасидир.[1] Таълим муассасасининг электрон ахборот таълим муҳитини яратиш соф техник масала бўлиб қолмасдан, балки бунинг учун муассасанинг илмий-методик, ташкилий ва педагогик имкониятларини тизимли ёндашув асосида ишга солиш талаб этилади. [2] Замонавий ахборот

телекоммуникацион технологияларидан таълим тизимида фойдаланиш қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

- ахборот-телекоммуникацион технологиялар урганиш объекти сифатида, яъни талабалар янги ахборот технологиялар, уларнинг таркибий қисмлар ва фойдаланиш соҳалари бўйича умумий тушунча ва малакаларга эга бўладилар;
- ахборот-телекоммуникацион технологиялар уқитиш воситаси сифатида, яъни замонвий ахборот ва педагогик технологиялар асосида талабаларга билим берилади ҳамда маъруза, амалий ва лаборатория машғулотлари компьютерларнинг замонавий дастурий воситалари асосида ташкил этилади;
- таълим жараёнини бошқариш воситаси сифатида, яъни таълим муассасасининг барча иш фаолияти, шу жумладан уқув, маънавий - маърифий ва илмий-тадқиқот ишлари самарадорлигини ошириш учун ахборотлаштириш, таҳлил ва баҳорат қилиш тизимини яратиш; талабалар ва профессор-ўқитувчиларнинг илмий-педагогик изланишларини амалга ошириш воситаси сифатида, яъни уқув муассасасида ўқитувчи-профессор ва талабалар орасида илмий-тадқиқот ва педагогик изланишлар самарадорлигини ошириш учун замонавий ахборот тизимларини яратиш ва татбиқ этиш.

Ахборот технологиялари воситалари билан ишлайдиган педагог қуйидаги компетенциявий талабларга жавоб бериши керак:

Медиакомпетентлик сифатларини ўзида мужассамлаштирган бўлишлиги; Медиакомпетентлик (media competence) таълим тизимимиздаги нисбатан янги атама ҳисобланиб, у медиа маълумотларни турли қуринишда ўзатиш ва баҳолаш, урганиш, етказа билиш каби маъноларни ўз ичига олади. Медиа таълим ҳозирги даврда шахснинг оммавий ахборот воситалари орқали ривожланиш жараёнини англади. Профессор А.Б.Федоров

замонавий оламдаги медиатаълимни оммавий ахборот билан мулокот маданиятини шакллантириш мақсадида ижодий, коммуникатив салоҳиятлар, танқидий тафаккур, медиаматнларни тулақонли идрок этиш, талқин қилиш, таҳлил қилиш ва баҳолаш медиатеҳника ёрдамида уз-узини ифодалашнинг турли шаклларига уқитиш мақсадида оммавий коммуникация(медиа) воситалари ва материаллари ёрдамида шахсни ривожлантириш жараёни сифатида қуради.

Электрон дарсликлар ярата олиш ва улар билан эркин фаолият олиб бориш қуникмасига эга бўлиш;

ZOOM, Google meet, Google disk, Camtasio studio каби дастурларда эркин ишлай олиш;

Масофавий таълим платформасини креатив янгиликлар билан бойитиб бориш ва бошқалар. Дунё микёсида коронавирус пандемияси барча соҳалар сингари таълим тизимига ҳам жиддий таъсир қурсатди. Карантин қоидалари қўлаб анъанавий таълим шакллари ва методларини самарасиз ҳолатга солиб қўйди. Бу вазиятда қўйидаги муаммо ва камчиликлар қўзғатилди:

Интернет алоқаси сифатининг нотекис тақсимланганлиги;

АКТ мосламаларининг таълим субъектлари барчасида ҳам етарли эмаслиги;

Таълим субъектларида медиа-ахборот қўрилмаларидан фойдаланиш қуникмаси(медиясаводхонлик даражаси)нинг пастлиги;

Масофавий таълим шаклида таълим субъектлари учун жавобгарликнинг тулиқ таъминланмаганлиги каби бар қатор камчиликлар қўзғатилди.

Ҳозирда компьютер теҳнология имкониятларидан фойдаланмай таълим жараёнини ташкил этишни тасаввур қилиш қийин. Компьютер дастурий воситаларининг таркибига қирувчи интерфейсининг қулайлиги, педагогларга замонавий ахборот теҳнологияларини самарали узлаштиришлари учун имконият яратади. Шундай қилиб, ахборот ва коммуникация теҳнологияларининг имкониятларидан шахсга йўналтирилган таълимни ривожлантиришда, талабаларнинг ижодий қобилиятларини шакллантиришда самарали фойдаланиш мумкин. [3] Компьютер теҳнологияларини уқув жараёнида асосли қўллашнинг яна бир муҳим жиҳати - реал жараёнлар ва экспериментларнинг компьютер моделини яратишдан иборат. Компьютер ёрдамида маълумотларни қайта ишлаш, модель ва натижаларнинг намоиши, қўп ҳолда, қиммат турадиган экспериментал қўрилмаларга бўлган эҳтиёжнинг урнини босади, айрим ҳолда (атом ва квант физика, қиримутқазғичлар, қимё, биология, астрономия, тиббиёт каби фанларга тегишли жараёнларни моделлаштириш) эса, мазкур жараёнларни намоиш этишнинг ягона усули саналади.

Замонавий ахборот теҳнологиялари микро ва макродунёдаги, мураккаб қўрилмалар, биологик тизимлардаги ҳодиса ҳамда жараёнларни компьютер

графикаси ва моделлаштиришдан фойдаланиш асосида ургатиш, жуда катта ёки кичик тезликда содир буладиган физик, астрономик, кимёвий, биологик жараёнларни кулай вақт улчамида такдим этиш каби янги дидактик масалаларни ечишга ёрдам беради.

Шу боис, таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг истикболли йуналишларидан бири - ходиса ва жараёнларни компьютерда моделлаштиришдир. Компьютер моделлари анъанавий дарснинг таркибига ҳамоҳанг булиши ва уқитувчи учун компьютер экранидан, куп эффектларни намоиш этишига, уқувчиларнинг янги, ноанъанавий уқув фаолиятини ташкил этишга катта ёрдам беради.

Хулоса сифатида ОТМ ларида самарадорликни янада ошириш учун қуйидаги вазифаларни бажариш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз: таълим субъектларининг медиакомпетентлигини узлуксиз ошириб бориш механизмини ишлаб чиқиш (You tube ва бошқа ижтимоий тармоқларда мавжуд АКТ турли дастурларидан фойдаланиш видеодарсларини узбек тилида ҳам қўлайтиришни давлат даражасида қўллаб-қувватлаш); таълим муассасалари учун зарур замонавий техник жиҳозлар билан таъминлаш жараёнини назоратга олиш ва амалий қўллаб-қувватлаш, чекка ҳудудларда ҳам интернет алоқаси ва техник жиҳозлар тизимли фаолиятини йўлга қўйиш; барча илмий журналлар ва ишланмаларни Веб-сайтларга мунтазам жўйлаб бориш; Масофавий таълим платформасида, шунингдек барча ижтимоий тармоқларда ҳам субъектларнинг масъулиятлилигини ошириш механизмларини ишлаб чиқиш.

14.

15. Фойдаланилган адабиётлар:

1. Фан, техника ва таълимда инфокоммуникацион ва ҳисоблаш технологиялари: монография халқаро конференция маърузалари ва тезислари. (М-во высш. и сред. спец. обр. РУз).
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 75-сессиясидаги нутқи 23.09.2020
3. Doniyev S.I, Ibrohimov F.A, Joldasov I.S. Boshlang'ich ta'lim rivojlanish tendensiyalari (Finlandiya ta'lim tizimi misolida). Pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar. (2-maxsus son). Toshket-2020. 392-bet.
4. Фан ва таълимда ахборот-коммуникация технологиялари: республика илмий-амалий конференция маърузалар туплами. - Т.: ТАТУ.
5. Фан ва таълимда ахборот-коммуникация технологиялари: республика илмий-амалий конференция маърузалар туплами. - Т.: ТАТУ.
6. Р. Ишмухамедов, А. Абдукодиров, А. Пардаев. "Таълимда инновацион технологиялар: таълим муассалари педагог-уқитувчилари учун амалий

тавсиялар".

7. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти мавзусидаги педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. - Тошкент. 2007.

21, Talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini elektron ta'lim resurslari asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish

Toshpulatov Faxriddin Urolovich

Termiz davlat pedagogika instituti p.f.f.d., Dotsenti

O'zbekiston

Telefon: +998(90) 987-88-60

E-mail: faxriddint91@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanishning samaradorligi yoritilgan. Chizmachilik va muhandislik-arxitektura fanlari misolida elektron resurslar yordamida o'quv jarayonini tashkil etishning metodik asoslari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida vizual modellashtirish, interaktiv mashqlar va gamifikatsiya elementlari orqali talabalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *mantiqiy fikrlash, elektron ta'lim resurslari, chizmachilik, muhandislik, metodika.*

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективность использования электронных образовательных ресурсов в развитии логического мышления студентов. На примере дисциплин черчения и инженерно-архитектурных наук анализируются методические основы организации учебного процесса с применением электронных технологий. Кроме того, разработаны предложения по формированию логического мышления студентов посредством визуального моделирования, интерактивных заданий и элементов геймификации на базе современных информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: логическое мышление, электронные образовательные ресурсы, черчение, инженерия, методика.

Abstract: This article explores the effectiveness of using electronic learning resources in developing students' logical thinking skills. Using the case of drafting and engineering-architecture disciplines, the paper examines methodological foundations for organizing the learning process with the support of digital technologies. Furthermore, it proposes approaches to fostering logical thinking through visual modeling, interactive exercises, and gamification elements, based on modern information and communication technologies.

Keywords: logical thinking, e-learning resources, drafting, engineering, methodology.

Kirish:

Jahon ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha o'tkazilgan Xalqaro ta'lim forumida 2030 yilga qadar tasdiqlangan barqaror ta'lim konsepsiyasida "ta'lim taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi va barqaror rivojlanish maqsadlariga yetkazuvchi muhim faoliyat" 1 sifatida e'tirof etilib, bu borada umumta'lim maktablarida o'quvchilarni mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, yangi avlod darsliklari va zamonaviy axborot texnologiyalari amaliyotga tadbiiq etilmoqda, integrativ yondashuv asosida mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, boshlang'ich ta'lim va oliy ta'lim o'quvchilari, talabalarida mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish, o'quv-metodik ta'minotini yaratish bo'yicha loyixalarni amaliyotga tadbiiq etishga doir tizimli ishlar olib borilmoqda.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy mushohada qilish qobiliyatlarini rivojlantirishning kreativ mexanizmlari ta'limjarayoniga tadbiiq etish ta'limning nazariy-metodologik qismi va jihatlarini takomillashtirish, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida ta'limni zamonaviy talablar asosida tashkil etish va mazmunan yangilash, uzluksiz ta'lim tizimining fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda, o'quvchilarining

mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda yo‘naltirilgan o‘quv jarayonlarining didaktik-pedagogik imkoniyatlari va texnologiyalarini aniqlashtirish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlash jarayonini takomillashtirish bo‘yicha tadqiqotlar ham olib borilmoqda.

Respublikamizda so‘ngi yillarda integrativ yondashuv asosida tasviriy san‘at va muhandislik grafikasi ta‘limiyunalaish talabalarining mantiqiy va aqliy faoliyatining imkoniyatlarini o‘rganish, talabalarda mantiqiy mushohada qilish qobiliyatini rivojlantirish, o‘quv jarayonini integrativ yondashuv asosida mazmunli tashkillashtirishning meyoriy asoslari yaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma‘naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz⁹” degan da‘vatlari ta‘limning sifatli va samarali tashkil etilishini, ayniqsa, boshlang‘ich sinflardan boshlab o‘quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma‘naviy salohiyatga ega shaxs sifatida tarbiyalash va tasviriy san‘at va muhandislik grafikasi ta‘lim yunalishida mantiqiy fikrlash rivojlanganligi dinamikasi bo‘yicha ilmiy-tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta‘lim jarayonining barcha bosqichlariga chuqur kirib bormoqda. Talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantirish zamonaviy ta‘limning eng muhim vazifalaridan biridir. An‘anaviy dars uslublari bu borada ma‘lum samarani bersa-da, elektron ta‘lim resurslari ulardan ko‘ra interaktivlik, tezkorlik va keng ko‘lamli ta‘lim imkoniyatlarini taqdim etadi. Shu boisdan mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida elektron ta‘lim resurslarini samarali qo‘llash metodikasini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

⁹ Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent: O‘zbekiston, 2016.

O'zbekiston va xorijiy olimlar tadqiqotlarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosiy vosita sifatida talqin qilinmoqda. Masalan, Vygotskiy va Brunerning kognitiv rivojlanish nazariyalari ta'limda interaktiv muhit va vizual resurslarning ahamiyatini asoslab bergan. So'nggi yillarda esa elektron platformalar (Moodle, Google Classroom, EduPage) orqali testlar, mantiqiy topshiriqlar va simulyatsiyalardan foydalanish samaradorligi keng o'rganilmoqda.

Ushbu maqolada quyidagi metodologik yondashuvlar asos qilib olindi:

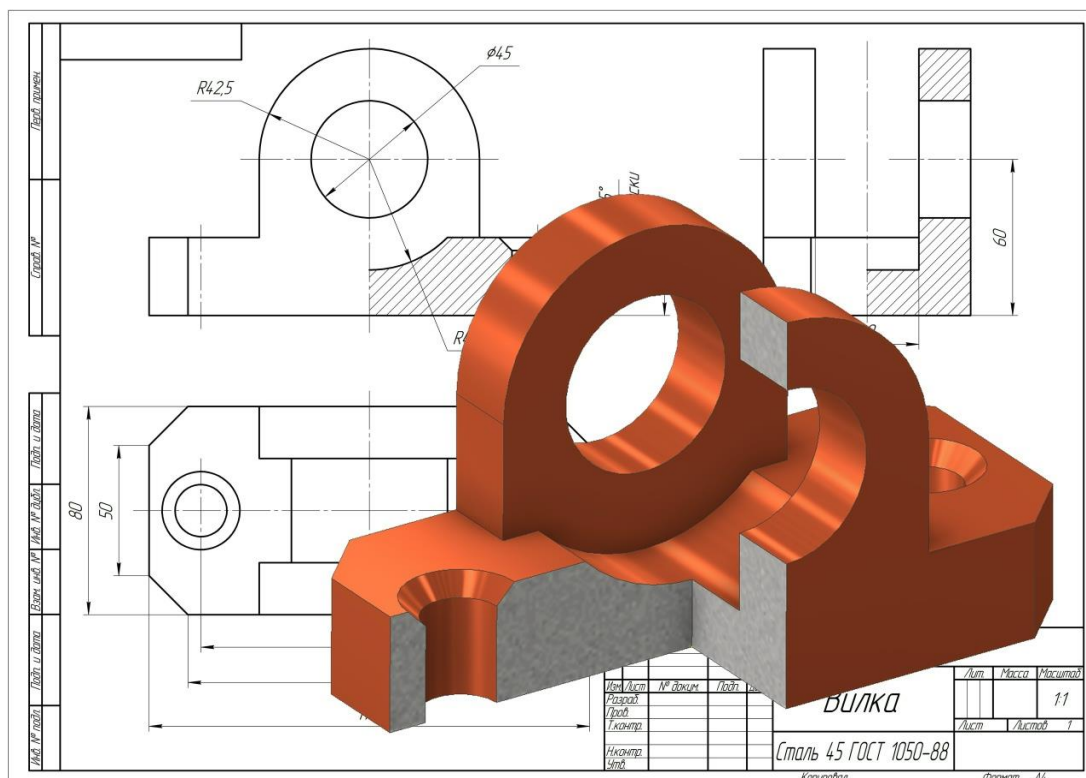
- taqqoslash va tahlil qilish usuli (milliy va xorijiy tajribalarni o'rganish);
- pedagogik eksperiment (elektron ta'lim resurslari asosida mashg'ulotlar tashkil etish);
- diagnostika va monitoring (talabalarning mantiqiy fikrlash darajasini aniqlash).

Muhokama: elektron ta'lim resurslari talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun bir qator qulayliklarni taqdim etadi:

1. **Interaktiv mashqlar** – talabalarga mustaqil qaror qabul qilish va xatolarini tezkor tahlil qilish imkonini beradi.
2. **Vizual modellashtirish** – murakkab tushunchalar grafik, jadval va sxemalar orqali yengil o'zlashtiriladi.
3. **Gamifikatsiya elementlari** – mantiqiy topshiriqlar o'yin shaklida berilganda talabalar motivatsiyasi ortadi.
4. **Moslashuvchanlik** – elektron resurslar talabaning shaxsiy tayyorgarlik darajasiga moslashtirilishi mumkin.

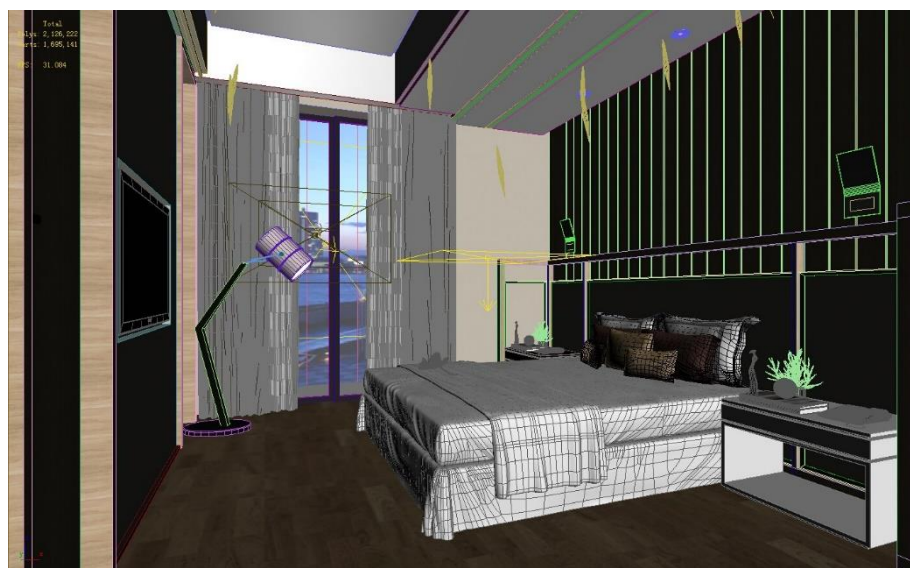
Bundan tashqari, chizmachilik va muhandislik-arxitektura ta'limida elektron resurslar alohida o'rin tutadi. Chizmachilik fanida grafik topshiriqlarni elektron dasturlar yordamida bajarish talabalarda fazoviy tasavvur va mantiqiy fikrlashni shakllantiradi. Masalan, **AutoCAD**, **SketchUp**, **Revit** kabi dasturlarda (1-rasm) chizmalarni yaratish va tahlil qilish jarayoni nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki algoritmik va mantiqiy tafakkurni ham rivojlantiradi.

Muhandislik va arxitektura yo‘nalishida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish bevosita loyihalash jarayoni bilan chambarchas bog‘liq. Har bir konstruktsiya yoki arxitektura yechimi chizma orqali ifodalanadi va u qat’iy mantiqiy qonuniyatlarga asoslanadi.

1-rasm. AutoCAD grafik topshiriqlarni elektron dasturlar yordamida bajarish.

Shu bois elektron ta’lim resurslari nafaqat umumiy ta’lim fanlarida, balki chizmachilik, muhandislik grafikasi va arxitektura ta’limida ham talabalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etad 2-rasm.

2-rasm. mantiqiy tafakkurini shakllantirishda

Ammo elektron ta'lim resurslaridan foydalanishda ayrim cheklovlar ham mavjud: yuqori texnik ta'minot zarurati, internet tarmog'iga to'liq bog'liqlik, ayrim hollarda esa o'qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasi yetarli emasligi.

Natijalar: o'tkazilgan tajriba mashg'ulotlari shuni ko'rsatdiki, elektron ta'lim resurslari asosida o'tkazilgan darslarda talabalar:

- murakkab mantiqiy masalalarni yechishda faolroq qatnashdi;
- tahliliy fikrlash ko'nikmalari an'anaviy darslarga qaraganda tezroq rivojlandi;
- mustaqil ishlash va qaror qabul qilishda yuqori natijalarga erishdi.

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, elektron resurslar bilan ishlagan guruh talabalarining mantiqiy fikrlash ko'rsatkichlari 20–25% ga yuqori bo'ldi.

Xulosa va bibliografiya: xulosa qilib aytganda, talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda elektron ta'lim resurslari samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular ta'lim jarayonini interaktiv, vizual va motivatsion jihatdan boyitadi. Shu bilan birga, elektron resurslardan foydalanish metodikasini yanada takomillashtirish, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish va texnik infratuzilmani kuchaytirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M . Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent: O'zbekiston, 2016.
2. Vygotsky L. S. Mind in society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
3. Bruner J. The process of education. – Cambridge: Harvard University Press, 2009. – 176 p.
4. Ziyonet elektron ta'lim portali [Elektron resurs]. – Rejim dostupa: <https://ziyonet.uz> (data obrashcheniya: 08.09.2025).

5. Jonbekov A. Elektron ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 240 b.
6. Dilrabo H. et al. Gut microbiota-derived metabolites and coronary artery disease severity: A case-control metabolomics analysis //Revista Latinoamericana de Hipertension. – 2025. – T. 20. – №. 6.
7. Toshpulatov F. U. et al. Issues of Developing the Culture of Measurement in Drawing Lessons (In the Case of General Secondary Schools) //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 5. – C. 111-119.
8. Anderson T., Elloumi F. E-learning in the 21st century. – London: Routledge, 2017. – 352 p.
9. Toshpulatov F. CHIZMACHILIK FANINI TABIIY HODISALAR BILAN AMALIY BOG'LIQLIGI //Физико-технологического образование. – 2022. – Т. 1. – №. 1.

22.Individual yondashuv asosida nogironligi bo'lgan talabalarning akademik-ijtimoiy faoliyatini tashkil etish

Ganiev Doniyor Gafurovich
Andijon qishloq xo'jaligi va
agrotexnologiyalar instituti,
Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy
ishlar bo'yicha birinchi prorektor
Telefon: +998901703777

Annotatsiya

Mazkur maqolada individual yondashuv asosida nogironligi bo'lgan talabalarning akademik va ijtimoiy faoliyatini tashkil etishning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan. Talabalarning shaxsiy ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini loyihalash, differensial va moslashuvchan metodlardan foydalanish masalalari tahlil qilingan.

Аннотация

В данной работе освещены теоретико-методологические основы организации академической и социальной деятельности студентов с

инвалидностью на основе индивидуального подхода. Проанализированы вопросы проектирования образовательного процесса с учётом личных потребностей, способностей и возможностей студентов, а также применения дифференцированных и гибких методов.

Abstract

This paper highlights the theoretical and methodological foundations of organizing the academic and social activities of students with disabilities based on an individual approach. The study analyzes the issues of designing the educational process considering students' personal needs, abilities, and capacities, as well as the use of differentiated and flexible methods.

Kalit soʻzlar:

individual yondashuv, nogironligi boʻlgan talabalar, akademik faoliyat, ijtimoiy faoliyat, integratsiya, differensial yondashuv, psixologik qoʻllab-quvvatlash

Ключевые слова

индивидуальный подход, студенты с инвалидностью, академическая деятельность, социальная деятельность, интеграция, дифференцированный подход, психологическая поддержка

Key words

individual approach, students with disabilities, academic activity, social activity, integration, differentiated approach, psychological support

Kirish

Zamonaviy taʼlim tizimida inklyuzivlik tamoyili yetakchi oʻrin egallab bormoqda. Oliy taʼlim muassasalarida nogironligi boʻlgan talabalarni qoʻllab-quvvatlash, ularga teng imkoniyatlar yaratish, shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olish hamda taʼlim jarayonini individuallashtirish masalalari bugungi kunda dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Taʼlim jarayonida nogironligi boʻlgan talabalarning nafaqat bilim olish, balki ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois individual yondashuv asosida akademik va ijtimoiy faoliyatni tashkil etish taʼlim

samaradorligini oshiradi, talabalar shaxs sifatida o'z imkoniyatlarini namoyon etishlariga yordam beradi.

Individual yondashuv asosida nogironligi bo'lgan talabalar akademik va ijtimoiy faoliyatini tashkil etish ta'lim tizimida inkluzivlikni ta'minlashning eng muhim omillaridan biridir. Bunday yondashuv talabalarning shaxsiy imkoniyatlarini to'liq ochib berishga, mustaqil fikrlashini rivojlantirishga va jamiyat hayotida faol ishtirok etishga yordam beradi.

Adabiyotlar sharhi

Ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, individual yondashuv shaxsning qobiliyati, psixofiziologik xususiyatlari va ta'lim olish imkoniyatlarini hisobga olishni talab qiladi (Выготский, 1982; Bloom, 1984). Nogironligi bo'lgan talabalarni o'qitishda individual yondashuv qo'llanilganda, ularning ta'lim motivatsiyasi oshadi, akademik natijalari yaxshilanadi va ijtimoiy moslashuv darajasi mustahkamlanadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, AQSh, Kanada, Germaniya kabi mamlakatlarda inclusive education doirasida "individual education plan" (IEP) keng qo'llaniladi. Bu esa nogironligi bo'lgan talabaga moslashtirilgan topshiriqlar, metodlar va baholash tizimini yaratish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunida (2020) ham inkluziv ta'limni rivojlantirish va individuallashtirilgan yondashuvni amalga oshirish zarurligi alohida qayd etilgan.

Metodologiya

Maqolada sifatli tahlil (qualitative analysis) usuli qo'llanildi. Ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro tajribalar hamda O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ishlar tahlil qilindi. Shuningdek, pedagogik kuzatuv va ekspert intervyu usullari yordamida nogironligi bo'lgan talabalar bilan ishlashning samarali shakl va metodlari o'rganildi.

- **Individual yondashuv** – har bir talaba qobiliyati, ehtiyoji va sog'liq holatidan kelib chiqib, shaxsiy o'quv reja va dastur tuzish.
- **Modulli ta'lim** – nogironligi bo'lgan talabalarga o'z tempi bilan o'qish imkoniyatini yaratish.

Psixologik metodologiya quyidagicha ifodalanadi:

- **Motivatsion qo'llab-quvvatlash** – Talabani ijtimoiy-akademik faoliyatga jalb etish uchun rag'bat tizimini yo'lga qo'yish

Psixologik yordam – stress, ijtimoiy izolyatsiya va o'qishdagi qiyinchiliklarni yengish uchun psixolog maslahati.

Ijtimoiy metodologiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

• **Peer-support (tengdoshlar yordami)** – sog'lom talabalar bilan birgalikda topshiriq va ijtimoiy faoliyatlarni tashkil qilish.

• **Mentorlik tizimi** – tajribali ustozlar va maslahatchilar orqali akademik yo'naltirish.

• **Kampus infratuzilmasi** – nogironligi bo'lgan talabalar uchun qulay muhit (liftar, elektron resurslar, ovozli kitoblar).

Natijalar

Tahlillar shuni ko'rsatdiki:

1. **Akademik faoliyatda individual yondashuv** – nogironligi bo'lgan talabalar uchun moslashtirilgan topshiriqlar, differensial metodlar, vizual vositalar va qo'shimcha maslahatlar orqali samarali natija beradi.
2. **Ijtimoiy faoliyatda individual yondashuv** – talabalarning jamoaviy tadbirlarda ishtiroki, kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish, psixologik qo'llab-quvvatlash hamda mos muhit yaratishni talab qiladi.
3. **Pedagogik sharoitlar** – ta'lim jarayonida mentorlik instituti, masofaviy ta'lim texnologiyalari, maxsus didaktik resurslardan foydalanish muhim o'rin tutadi.
4. **Kuzatuv natijalari** – individual yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda talabalar o'zlashtirish ko'rsatkichlari va ijtimoiy faollik darajasi sezilarli oshganligi qayd etildi.

Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, individual yondashuv nafaqat nogironligi bo'lgan talabalarning o'quv jarayonini samarali tashkil etish, balki ularning ijtimoiy integratsiyasini ham ta'minlaydi. Biroq amaliyotda ayrim muammolar mavjud:

- maxsus o'quv-uslubiy qo'llanmalar yetishmasligi;
- professor-o'qituvchilarning inclusive pedagogika bo'yicha malakasi pastligi;

- moddiy-texnik baza cheklanganligi.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun ta'lim muassasalarida individual ta'lim rejalari ishlab chiqish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va psixologik-pedagogik xizmatni kengaytirish zarur.

Nogironligi bo'lgan talabalarning akademik-ijtimoiy faoliyatini samarali tashkil etish – bu nafaqat pedagogik vazifa, balki jamiyatning insoniylik va adolat printsiplariga sodiqligining ifodasidir. Individual yondashuv asosida ta'lim berish har bir talabaga shaxsiy imkoniyatlarini to'liq namoyon etish, qobiliyatlarini rivojlantirish va jamiyatda munosib o'rin topish imkonini yaratadi.

Bunday yondashuv quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

akademik samaradorlik – talabalarning shaxsiy temp va ehtiyojlariga moslashgan o'quv jarayoni orqali bilim sifatining oshishi;

ijtimoiy integratsiya – tengdoshlar bilan hamkorlik, jamoaviy faoliyatda ishtirok etish orqali ijtimoiy ko'nikmalarning shakllanishi;

shaxsiy rivojlanish – o'z-o'zini anglash, mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyat hissining ortishi;

insonparvar muhit – ta'lim muassasalarida bag'rikenglik, do'stona munosabat va qo'llab-quvvatlash muhitining yaratilishi.

Shunday qilib, individual yondashuv nogironligi bo'lgan talabalar uchun bilim olish jarayonini yengillashtirish bilan cheklanmaydi, balki ularning hayotiy maqsadlarini ro'yobga chiqarish, ijtimoiy faolligini oshirish va to'laqonli shaxs sifatida jamiyatga integratsiyalanishini ta'minlaydi. Shunday qilib, oliy ta'lim muassasalarida individual yondashuv asosida ta'lim va ijtimoiy faoliyatni tashkil etish bo'yicha samarali pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М., 1982.
2. Bloom B. S. Human Characteristics and School Learning. – New York: McGraw-Hill, 1984.

3. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Policy Makers. – Paris, 2009.

4. O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun. – 2020.

5. Karimov B., Saidova M. Inklyuziv ta’limning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent, 2021.

23.ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O’RNI

Xudayberdiyeva Ozoda Jurabayevna, *Namangan viloyati Uzluksiz kasbiy ta’limni
tashkil etish bo‘limi boshlig‘i*

tel: 94.633-05-53

elektron pochta: xudayberdiyeva89@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida axborotlashtirish va raqamlashtirish jarayonlarining samaradorligi, shuningdek, raqamli ta’lim muhitining shakllanishi va yangi pedagogik yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Sun‘iy intellekt, blokcheyn texnologiyalari, virtual va kengaytirilgan reallik kabi innovatsion texnologiyalarning ta’limga ta’siri ham tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, axborotlashtirish, raqamlashtirish, raqamli ta’lim, sun‘iy intellekt, virtual reallik, raqamli ta’lim, masofaviy ta’lim

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

**Худайбердиева Озода Джурабаевна, Начальник отдела по организации
непрерывного профессионального образования Наманганской области**

Аннотация: В статье анализируются роль и значение цифровых технологий в развитии современной системы образования. Рассматривается эффективность процессов информатизации и цифровизации образовательного процесса, формирование цифровой образовательной среды и новых

педагогических подходов. Также анализируется влияние инновационных технологий, таких как искусственный интеллект, блокчейн-технологии, виртуальная и дополненная реальность, на образование.

Ключевые слова: инновации, информатизация, цифровизация, цифровое образование, искусственный интеллект, виртуальная реальность, цифровое образование, дистанционное обучение

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF A MODERN EDUCATION SYSTEM

Khudayberdiyeva Ozoda Jurabayevna, *Head of the Department of Organization of Continuous Professional Education of the Namangan Region*

Abstract: This article analyzes the role and importance of digital technologies in the development of a modern education system. The effectiveness of informatization and digitization processes in the educational process, as well as the formation of a digital educational environment and new pedagogical approaches, are considered. The impact of innovative technologies such as artificial intelligence, blockchain technologies, virtual and augmented reality on education is also analyzed.

Keywords: innovation, informatization, digitization, digital education, artificial intelligence, virtual reality, digital education, distance learning

Kirish.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyatning deyarli barcha sohalariga jadal kirib kelmoqda. Xususan, ta'lim tizimida ham ushbu texnologiyalar muhim o'rin egallab, o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, interfaol o'qitish metodlarini keng joriy etish va masofaviy ta'limni rivojlantirish imkonini bermoqda.

Bu boradagi ishlarni takomillashtirish maqsadida 2020 yil 5 oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-sonli Farmoni qabul qilingan bo'lib, mazkur huquqiy qonunosti hujjati O'zbekiston Respublikasining raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirishning ustuvor maqsadlari, muhim yo'nalishlari hamda istiqbolli vazifalarini belgilaydi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar ta'lim sifatini oshishiga xizmat qiluvchi vositalardan sanaladi. Xususan, bu kabi texnologiyalar ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayoni faollashishiga, turli raqamli texnologiyalardan foydalana olish imkoniyatining shakllanishiga imkon yaratadi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish auditoriyani to'liq qamrab olish va fanga nisbatan ijobiy munosabatni uyg'otishga sabab bo'ladi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalardan ta'lim tizimida foydalanilishi ta'lim oluvchilarga dars mashg'ulotlarini sifatli o'tilishini ta'minlaydi.

Raqamli muhitda inklyuziv ta'lim tashkil etish zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan o'quvchilarga teng bilim olish imkoniyatini yaratishga qaratilgan. Raqamli texnologiyalar bu jarayonda yangi imkoniyatlar eshigini ochadi: masofaviy ta'lim, moslashtirilgan o'quv dasturlari va interaktiv o'quv vositalari orqali barcha o'quvchilar uchun qulay sharoit yaratish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili.

Xorijiy tadqiqotlardan farqli o'laroq, O'zbekistonlik olimlarning asosiy e'tibori mintaqaning nafaqat texnologik, balki madaniy-pedagogik xususiyatlarini ham hisobga olgan holda kompleks yondashuvga qaratilgan. Bu innovatsion texnologiyalarni mamlakat ta'lim muassasalarining haqiqiy ehtiyojlariga aniqroq moslashtirishga imkon beradi. Umumta'lim maktablarida sun'iy intellektdan foydalangan holda AKT larni o'qitish samaradorligini oshiradigan tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Adabiyotlar tahlili o'quv jarayonida raqamli texnologiyalar, sun'iy intellektni qo'llashga qiziqish ortib borayotganidan dalolat beradi, bu esa ushbu sohadagi keyingi tadqiqotlarning dolzarbligi va ahamiyatini tasdiqlaydi. Bu esa sun'iy intellekt integratsiyasi texnologiyalarni joriy etish va moslashtirishga to'g'ri yondashgan holda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin.

Muhokama.

Ta'lim muassasalarida AKTni joriy etish quyidagilarni ta'minlaydi:

Global Internet resurslaridan keng foydalanish;

Ta'lim muassasasining axborot-ma'lumot xizmatini tashkil etish va uning faoliyati.

Ta'lim muassasasida o'tkaziladigan ilmiy, madaniy va boshqa tadbirlarni yoritishda o'quv jarayonida konferensiya videomuloqotidan foydalanish.

Ta'lim muassasasining barcha sohalarida Web-texnologiyalardan foydalanish.

Bu bizga quyidagi vazifalarni hal qilish imkonini beradi:

- istiqbolli yoshlarning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish;
- professional kadrlar tayyorlashni amalga oshiradi;
- kelajak kasbini ongli ravishda tanlashni shakllantirish;
- zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida pedagog kadrlar malakasini oshirishni amalga oshirish;
- kompyuter texnologiyalari sohasida keng bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan yosh mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha kasb-hunar maktabini tashkil etish;
- o'quv jarayonida eng zamonaviy multimedia texnologiyalaridan foydalanish imkonini beruvchi interaktiv o'quv materiallarini yaratish, elektron kutubxonada o'quvchilarning o'z-o'zini tayyorlashni yuqori bosqichga ko'tarish.

Innovatsion texnologiyalarning o'quv jarayoniga ta'siri. Boshlang'ich sinf o'quvchilari axborotni tez qabul qiladi va uni vizual hamda interaktiv usullarda yaxshiroq o'zlashtiradi. Shu sababli ta'lim jarayoniga quyidagi innovatsion texnologiyalarni kiritish samarali hisoblanadi:

Virtual va interaktiv o'yinlar – bolalarga yangi bilimlarni o'zlashtirishni osonlashtiradi;

Elektron resurslar – bolalarning mantiqiy fikrlash va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi;

Multimedia darsliklar – rang-barang va jonlantirilgan materiallar bolalarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida individual yondashuv qo'llanilib, har bir bolaning bilim darajasiga mos metodlarni tanlash imkoniyati yaratiladi. Bu esa ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Muammolar va yechimlar.

Ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishda ba'zi muammolar mavjud:

- Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi;
- Raqamli savodxonlik darajasining pastligi;
- O'quvchilarda diqqatni jamlash muammolari.

Bunday muammolarni hal etish uchun quyidagi chora-tadbirlar zarur:

- Ta'lim muassasalarida texnik bazani mustahkamlash;
- O'qituvchilar uchun raqamli pedagogika bo'yicha treninglar tashkil etish;
- O'quvchilarning raqamli madaniyatini rivojlantirish.

Xulosa.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ta'limning interfaolliigi va samaradorligini oshirish maqsadida turli zamonaviy vositalar joriy qilinmoqda. Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, onlayn ta'lim platformalari, sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik hamda ta'limni avtomatlashtirish tizimlari keng qo'llanilmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'lim sifatini oshirish bilan birga, o'qituvchilarning imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, elektron kutubxonalar, video darslar, masofaviy ta'lim platformalari hamda o'yinlashtirish (gamification) elementlari orqali o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish mumkin.

Raqamli texnologiyalarni ta'limga joriy etish nafaqat zamonaviy ta'lim jarayonini rivojlantirish, balki kelajak avlodning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning tanqidiy fikrlash, innovatsion yondashuv va raqamli kompetensiyalarini oshirish uchun ham muhim omildir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 -yil 5-oktabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni: lex.uz.

2. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
3. Qodirov R. “Raqamli texnologiyalar va ta’lim jarayoni: integratsiya muammolari va yechimlar”. – Toshkent: Fan, 2020. 6. To‘rayev A., Ismoilov O. “Axborot texnologiyalari va ta’lim jarayonini avtomatlashtirish”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Alimov, S. Sh. Innovatsion ta'lim texnologiyalari, Toshkent, 2021.

24.INKLYUZIV MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK OMILLARI

Surxondaryo v. Sho'rchi t
19- DMTT tarbiyachisi
Abduqayumova Sohiba

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv madaniyatni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik omillari tahlil qilinadi. Inklyuziya tamoyillarini jamiyatda rivojlantirish, ta’lim muassasalarida qo‘llash va pedagoglarning tayyorgarligi muhim omillar sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun oilaviy, ijtimoiy va davlat yordami zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv madaniyat, ijtimoiy-pedagogik omillar, inklyuziv ta’lim, pedagogik strategiyalar, maxsus ehtiyojlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются социально-педагогические факторы формирования инклюзивной культуры. Анализируются принципы инклюзии, их внедрение в образовательные учреждения, а также подготовка педагогов. Подчеркивается необходимость семейной, социальной и государственной поддержки для успешного внедрения инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивная культура, социально-педагогические факторы, инклюзивное образование, педагогические стратегии, особые потребности

Annotation: This article analyzes the socio-pedagogical factors of forming an inclusive culture. It examines the principles of inclusion, their implementation in educational institutions, and teacher training. The importance of family, social, and state support for the successful introduction of inclusive education is emphasized.

Keywords: inclusive culture, socio-pedagogical factors, inclusive education, pedagogical strategies, special needs

Kirish

Zamonaviy jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Inklyuziya nafaqat ta'lim tizimi, balki butun jamiyat hayotida teng huquqli muhit yaratishni nazarda tutadi. Inklyuziv madaniyatni rivojlantirish uchun ijtimoiy va pedagogik omillar muhim rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalarida inklyuziv yondashuvlarni amalga oshirish, maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun mos shart-sharoit yaratish va jamiyatdagi stereotiplarni bartaraf etish inklyuziv madaniyatni shakllantirish yo'lidagi asosiy vazifalardandir. Ushbu maqolada inklyuziv madaniyatni shakllantirish jarayonida ijtimoiy va pedagogik omillarning roli tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'limni joriy etishda ta'lim muassasalari, pedagoglar va jamiyatning o'zaro hamkorligi muhimligi ko'rsatilib, zamonaviy tadqiqotlar asosida samarali strategiyalar taklif etiladi.

Asosiy qism

1. Inklyuziv madaniyat tushunchasi va uning jamiyatdagi o'rni

Inklyuziv madaniyat – bu barcha insonlarning teng huquq va imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan jamiyat tamoyillarining yig'indisidir. Ushbu madaniyat ijtimoiy tafovutlarni kamaytirish, diskriminatsiyani oldini olish va hamkorlik muhitini yaratishga asoslanadi.

2. Inklyuziv madaniyatni shakllantirishda ijtimoiy-pedagogik omillar

Inklyuziv madaniyatni rivojlantirishda quyidagi ijtimoiy-pedagogik omillar muhim ahamiyatga ega:

Ta'lim muassasalarining roli

Maktabgacha ta'limdan boshlab barcha bosqichlarda inklyuziv yondashuvlarni joriy etish. O'qituvchilarni inklyuziv pedagogika bo'yicha tayyorlash

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish

Pedagogik strategiyalar va metodlar

Differensial ta'lim yondashuvi

O'quvchilarning ehtiyojlariga mos moslashtirilgan dasturlar

O'qituvchilar va ota-onalar hamkorligini mustahkamlash

Jamiyat va davlat yordami

Hukumat tomonidan inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlar

Ijtimoiy xizmatlar va inklyuziv markazlar faoliyatini kengaytirish

Axborot kampaniyalari orqali inklyuziya haqida tushuncha shakllantirish

3. Inklyuziv ta'lim tizimining muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun zarur shartlar

Qonunchilik bazasining mustahkamlanishi

Jamiyatda inklyuziv madaniyatni targ'ib qilish.

Maxsus ehtiyojli insonlarning jamiyatga integratsiyasini ta'minlash¹⁰

O'zbekistonda nogironlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, tibbiyijtimoiy yordam ko'rsatish, hayot sifatini yaxshilash tizimini takomillashtirish, ularga ta'lim olish va ishga joylashishda har tomonlama ko'maklashish bo'yicha qator ishlar amalga oshirilib, xalqimizga xos bo'lgan mehr-shafqat hamda ezgulik tuyg'ularini hisobga olgan holda nogironlarning muhim ehtiyoj va talablariga alohida e'tibor

¹⁰ Ainscow, M. (2005). Developing inclusive education systems: What are the levers for change? Journal of Educational Change, 6(2), 109-124.

qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”, 2017 yil 1- dekabrda PF-5270-son “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2019 yil 29-aprelda PF5712-son “Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”, 2020 yil 6 noyabrda PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrda PQ-4860-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrda 638-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvarda PF-60-sonli «2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi farmoni hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta’lim tizimini joriy qilish bo‘yicha qator normativhuquqiy hujjatlar qabul qilindi. Inklyuziv ta’lim ijtimoiy voqelik omili bo‘lib, ijtimoiy xususiyatlarning to‘liq to‘liqligini ifodalaydi.

Inklyuziv ta’lim tuzilishi ijtimoiy fenomen sifatida quyidagi komponentlar bilan ifodalanadi:

1. Inklyuziv ta’limning qadriyatligi

M. Rokich tomonidan taklif qilingan mezonlarga muvofiq, uni qadriyatlar-maqсадlar va qadriyatlar-vositalarga bo‘lish mumkin. Inklyuziv ta’limning qadriyatli maqsadlariga quyidagilarni kiritish mumkin: qadr-qiyamat qobiliyat va yutuqlariga bog‘liq emas; his qilish va o‘ylash; har kim muloqot qilish va tinglash huquqiga ega; haqiqiy ta’lim faqat rivojlangan munosabatlar sharoitida amalga oshishi mumkin; turli tumanlik bolaning barcha qirralarini rivojlantiradi; har bir bolaning o‘ziga xos qiziqishlari, qobiliyatlari mavjud. Inklyuziv ta’limning

qadriyatli vositalari quyidagilar: taraqqiyotga erishish; nogironligi bo'lgan bolalar ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak; din, madaniyat, qadriyat va madaniyat bolalarining birgalikdagi ta'limi barcha o'quvchilarni ma'naviy jihatdan boyitadi.

2. Inklyuziv ta'lim tamoyillari: inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich rivojlantirish; barcha bolalarning qadriyatlarini tan olish tamoyili; o'quvchilarni ta'lim olish huquqini tan olish tamoyili; jamoaviy ta'lim olish tamoyili; inklyuziv ta'lim ishtirokchilarining ijtimoiy hamkorlik va sheriklik tamoyili; bilimni bola qobiliyatlariga qaratish; barcha bolalar uchun barcha resurslarning mavjudligini ta'minlash; barcha ishtirokchilarni qo'llab-quvvatlanishi tamoyili; oilaga yo'naltirilgan yondashuv tamoyili; nogironlikning tibbiy modelini bekor qilish tamoyili; xilma-xillik va individuallik olish tamoyili. Inklyuziv ta'limning qadriyatlari va tamoyillari yangi ijtimoiy me'yorlar, xulq-atvor, kommunikativ munosabatlarning paydo bo'lishini belgilaydi.

3. Inklyuziv ta'lim subyektlari me'yorda rivojlangan o'quvchilar, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar, bolalarning ota-onalari yoki qonuniy vakillari, o'qituvchilar, psixologlar, ta'lim muassasalari rahbarlari, nogironlarning jamoat tashkilotlari va uyushmalari va boshqalar.

4. Inklyuziv ta'limning ijtimoiy resurslari o'qituvchilar, jamoat tashkilotlari va ota-onalar jamoasi.

So'nggi yillarda, 2020-yildan 2025-yilgacha bo'lgan davrda, inklyuziv madaniyatni shakllantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar quyidagi asosiy yo'nalishlarga e'tibor qaratmoqda:

1. Pedagogik-psixologik yondashuvlarni takomillashtirish

Ergasheva Madina Kaxramon qizi umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun pedagogik-psixologik yondashuvlarni rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. U o'qituvchilarning psixologik tayyorgarligi va o'quvchilarning maxsus ehtiyojlarini inobatga olish muhimligini qayd etadi.

2. Inklyuziv ta'lim ishtirokchilarini qo'llab-quvvatlash

M.A. Tilakova inklyuziv ta'lim ishtirokchilarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni samarali tashkil etish masalalarini o'rganadi. U o'qituvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlash uchun tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarurligini ta'kidlaydi.

3. Inklyuziv ta'limning mohiyati va tamoyillari

Ataboyeva Muyassar Baxromovna va G'ofurjonova Madina Anvar qizi inklyuziv ta'limning mohiyatini tahlil qilib, barcha bolalarning umumiy ta'lim muhitida birgalikda ta'lim olishini ta'minlash muhimligini ta'kidlaydilar. Ular inklyuziv ta'limning jamiyatdagi kamsitishlarni oldini olish va tenglikni targ'ib qilishdagi rolini qayd etadilar.

4. Psixologiyaning inklyuziv pedagogikadagi o'rni

Movluda Nurmatova Ibroxim qizi inklyuziv pedagogikada psixologiyaning o'rnini o'rganib, o'quvchilarning tolerantlik munosabatlarini shakllantirish va o'qituvchilar hamda ota-onalarning inklyuziv ta'lim bo'yicha xabardorligini oshirish usullarini taklif etadi.

5. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvida inklyuziv ta'limning roli, Ismatova Shodiya Ne'matilla qizi maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvida inklyuziv ta'limning ahamiyatini ta'kidlaydi. U inklyuziv ta'lim tamoyillariga asoslangan dasturlar yaratish va jamiyatdagi kamsitishlarni oldini olish uchun erta yoshdan boshlab tenglik va uyg'unlikni targ'ib qilish zarurligini qayd etadi.

6. Inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish metodlari

Azamat Muhammadjon o'g'li Siddiqov va Dilshoda Mansurali qizi Boymirzayeva inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan metod va usullarni tahlil qiladilar. Ular to'g'ri metodlarni tanlash o'quvchilarga o'z qobiliyatlarini maksimal darajada namoyish etish imkonini berishini va jamiyatda adolat hamda bag'rikenglikni mustahkamlashga xizmat qilishini ta'kidlaydilar. Ushbu tadqiqotlar inklyuziv madaniyatni shakllantirishda pedagogik-psixologik yondashuvlarni

rivojlantirish, ta'lim ishtirokchilarini qo'llab-quvvatlash, inklyuziv ta'limning mohiyatini anglash va samarali metodlarni qo'llash muhimligini ko'rsatadi.¹¹

O'zbekistonda inklyuziv madaniyatni rivojlantirish va barcha fuqarolarga teng imkoniyatlar yaratish maqsadida so'nggi yillarda bir qator muhim tashabbuslar va dasturlar amalga oshirilmoqda.

USAID tomonidan inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash dasturi

2023-yil 23-oktabr kuni AQSh Xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID) O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha yangi dasturini e'lon qildi. Ushbu dastur uchun birinchi yilda 4,5 million dollar ajratildi. Dastur hukumat, o'qituvchilar, oilalar va fuqarolik jamiyati bilan hamkorlikda beshinchi sinfgacha bo'lgan o'quvchilarga samarali o'qitish va inklyuziv ta'lim amaliyotlarini sinovdan o'tkazish va kengaytirishga qaratilgan. Shuningdek, o'quv dasturlarini inklyuziv tamoyillar asosida qayta ko'rib chiqish va o'qituvchilar hamda maktab rahbarlarining kasbiy mahoratini oshirish rejalashtirilgan. Ushbu tashabbus mamlakat maktablarining kamida 51 foizini 2025-yilgacha inklyuziv qilish maqsadiga erishishga hissa qo'shadi. Surxondaryo viloyatida inklyuziv ta'lim xizmatlarining kengaytirilishi

2023-yil 12-oktabrda Yevropa Ittifoqi tomonidan moliyalashtirilgan va UNICEF tomonidan amalga oshirilgan dastur doirasida Surxondaryo viloyatida inklyuziv ta'lim xizmatlari kengaytirildi. Dastur uchun 1,6 million yevro ajratilib, natijada 35 mingga yaqin bola, yoshlar va qiyin ahvoldagi oilalar yaxshilangan ijtimoiy xizmatlardan foydalana boshladi. Termiz shahri va viloyatning boshqa tumanlarida davlat maktabgacha ta'lim muassasalarida ko'p tilli muqobil guruhlar tashkil etilib, 400 nafardan ortiq 3-6 yoshli bolalar, jumladan, afg'on bolalari, ushbu guruhlariga qatnay boshladi. Guruhlar sifatli mebel, o'yinchoqlar va o'quv materiallari bilan

¹¹ Tilakova, M.A. (2024). Inklyuziv ta'lim ishtirokchilarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni samarali tashkil etish. PEDAGOGS, 61(1), 22–27.

ta'minlandi. Bundan tashqari, o'qituvchilar darslarni o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha yangi strategiyalarni o'rgandilar. Ushbu tashabbuslar O'zbekistonda inklyuziv madaniyatni shakllantirish va barcha bolalarga teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishda muhim qadamlar bo'lib xizmat qilmoqda.¹²

Inklyuziv ta'limning mohiyati va uning jamiyatdagi o'rni

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarning, ularning jismoniy yoki aqliy imkoniyatlaridan qat'i nazar, umumiy ta'lim muhitida birgalikda ta'lim olishini ta'minlaydigan tizimdir. Bu yondashuv jamiyatdagi kamsitishlarni oldini olish va tenglikni targ'ib qilishga xizmat qiladi.

Inklyuziv madaniyatni shakllantirishda ijtimoiy-pedagogik omillar

Ta'lim muassasalarining roli: Maktabgacha ta'limdan boshlab barcha bosqichlarda inklyuziv yondashuvlarni joriy etish, o'qituvchilarni inklyuziv pedagogika bo'yicha tayyorlash va maxsus ehtiyojli bolalar uchun mos shart-sharoit yaratish muhimdir.

Pedagogik strategiyalar va metodlar: Differensial ta'lim yondashuvi, o'quvchilarning ehtiyojlariga mos moslashtirilgan dasturlar va o'qituvchilar hamda ota-onalar hamkorligini mustahkamlash inklyuziv ta'lim samaradorligini oshiradi.

Jamiyat va davlat yordami: Hukumat tomonidan inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlar, ijtimoiy xizmatlar va inklyuziv markazlar faoliyatini kengaytirish hamda axborot kampaniyalari orqali inklyuziya haqida tushuncha shakllantirish zarur.

Inklyuziv ta'lim ishtirokchilarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash

O'qituvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlash uchun tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhimdir. Bu esa andragogik ta'lim nazariyasini boyitadi va

¹² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2025 yilgacha mo'ljallangan inklyuziv ta'limni rivojlantirish strategiyasi" farmoni.

inklyuziv ta'lim subyektlarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash mazmunini o'rganishning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanadi.

Musiqqa madaniyatini shakllantirishda inklyuziv yondashuv

Imkoniyati cheklangan o'quvchilarda musiqiy madaniyatni shakllantirish inklyuziv ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayonda pedagogik va psixologik xususiyatlarni inobatga olish zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Inklyuziv madaniyatni shakllantirish – bu jamiyatning har bir a'zosini teng huquqli va qadrlı shaxs sifatida qabul qilishga yo'naltirilgan uzluksiz jarayondır. Ta'lim tizimi, jamiyat va davlatning birgalikdagi harakatlari natijasida inklyuziv tamoyillar hayotga tadbıq etilishi mumkin. O'qıtuvchilar, ota-onalar va davlat muassasalari hamkorligida inklyuziya tamoyillarini rivojlantirish orqali har bir inson uchun qulay va inklyuziv muhit yaratish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ainscow, M. (2005). Developing inclusive education systems: What are the levers for change? Journal of Educational Change, 6(2), 109-124.
2. UNESCO. (2021). Inclusion and Education: All Means All. Paris: UNESCO Publishing.
3. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
4. Slee, R. (2018). Inclusive Education: From Policy to Practice. London: Routledge.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2025 yilgacha mo'ljallangan inklyuziv ta'limni rivojlantirish strategiyasi" farmoni.

6. Tilakova, M.A. (2024). Inklyuziv ta'lim ishtirokchilarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni samarali tashkil etish. PEDAGOGS, 61(1), 22–27.

7. Ataboyeva, M.B., & G'ofurjonova, M.A. (2024). Inklyuziv ta'limning mohiyati. PEDAGOGS, 54(1), 119–123.

25.Nutqi me'yorida rivojlangan va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanishi

Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi,

O'zbekiston

Telefon:+998(88)213-12-21

E-mail: gulnozasharopova73@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada nutqi me'yorida rivojlangan hamda dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanish jarayoni ilmiy tahlil qilinadi. Nutqiy me'yor, talaffuz aniqligi, fonematik eshituv va muloqot ko'nikmalarining farqlari asosida pedagogik yondashuvlar samaradorligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: Nutqiy madaniyat, dislaliya, nutq nuqsoni, fonematik eshituv, talaffuz aniqligi, muloqot ko'nikmalari, pedagogik yondashuvlar.

Аннотация

В статье проводится научный анализ процесса формирования речевой культуры у детей с нормально развитой речью и у детей с дефектом речи – дислалией. На основе различий в речевой норме, чёткости произношения, фонематическом слухе и коммуникативных навыках обосновывается эффективность педагогических подходов.

Ключевые слова: Речевая культура, дислалия, речевой дефект, фонематический слух, чёткость произношения, коммуникативные навыки, педагогические подходы.

Annotation

The article provides a scientific analysis of the process of forming speech culture in children with normally developed speech and those with a speech defect – dyslalia. The effectiveness of pedagogical approaches is substantiated based on differences in speech norms, pronunciation clarity, phonemic hearing, and communication skills.

Keywords: Speech culture, dyslalia, speech disorder, phonemic hearing, pronunciation clarity, communication skills, pedagogical approaches.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi nafaqat til o'rganish jarayoni, balki ijtimoiy muloqot, shaxsiy faollik va intellektual o'sishning muhim omili sifatida qaralmoqda. Respublikamizda maktabgacha yoshdagi bolalarda innovatsion fikrlash tasavvurlarini samarali shakllantirish, ta'lim mazmuni, shakl va vositalarini takomillashtirish hamda ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning normativ-huquqiy asoslari bosqichma-bosqich yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"¹³gi Qonunida bolalarning har tomonlama kamol topishini ta'minlash maqsadida ta'lim va tarbiyaning muqobil shakllarini joriy etish, shuningdek, zamonaviy innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish vazifasi ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.

Nutq madaniyati – bu bolaning o'z fikrini grammatik, fonetik va stilistik jihatdan to'g'ri, ravon va izchil ifoda etish qobiliyatidir. Nutq madaniyatiga og'zaki ifoda aniqligi, talaffuz tozaligi, mantiqiy izchillik, lug'aviy boylik va mos ijtimoiy holatlarga moslashish qobiliyatlari kiradi. Bolalik davrida bu jihatlar asosan taqlid, o'yin va muloqot jarayonlarida rivojlanadi. **Nutq rivoji** – bolaning fonetik, leksik, grammatik, sintaktik jihatdan to'laqonli og'zaki ifoda qilish qobiliyatining shakllanishi va bosqichma-bosqich takomillashuvidir. Bu rivojlanish ijtimoiy tajriba, muloqot, ta'lim muhitidagi faol ishtirok orqali amalga oshadi.

Biroq, dislaliya kabi nutq nuqsonlariga ega bolalarda bu jarayon sezilarli qiyinchiliklar bilan kechadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, nutqi

¹³O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida. 2019-yil 16-oktabr
// <https://lex.uz/docs/4543266>

me'yorida rivojlangan bolalar va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanishidagi farqlarni ilmiy asosda o'rganish, pedagogik va logopedik yondashuvlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda tilshunoslik, logopediya va pedagogika sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar nutqiy nuqsonlarning kelib chiqish sabablari hamda ularning tuzatish metodikalarini chuqur tahlil qilgan. Ularning fikriga ko'ra, dislaliya – bu markaziy nerv tizimi zararlanishi bilan bog'liq bo'lmagan, balki artikulyatsiya apparati, eshituv idroki yoki noto'g'ri nutqiy odatlar natijasida yuzaga keladigan talaffuz nuqsonidir.

L.S.Vygotskiy bola rivojlanishining ijtimoiy-madaniy konsepsiyasini ishlab chiqib, uning “Мышление и речь” asarida bolaning nutqiy faoliyati tashqi muloqot orqali shakllanishi, keyinchalik esa ichki nutqqa aylanishini asoslagan¹⁴. Olimning fikriga ko'ra “O'yin faoliyati – bu bola uchun tabiiy rivojlanish muhiti bo'lib, aynan o'yin davomida bola muloqotga kirishadi, so'z boyligini oshiradi va madaniy nutq elementlarini egallaydi¹⁵”.

Kenanoğlu va Duran¹⁶ tomonidan Turkiyada olib borilgan tadqiqotda, an'anaviy o'yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishidagi o'zgarishlar o'rganilgan. Tadqiqotda o'yinlar yordamida bolalar lug'at boyligini, ifoda aniqligini va muloqot qobiliyatlarini yaxshilashda sezilarli o'zgarishlar kuzatilgan. Tadqiqotda ta'kidlanishicha, o'yinlar bolalar uchun nafaqat qiziqarli va faol o'rganish usuli, balki ularning til rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotda ishtirok etgan bolalar ikki hafta davomida an'anaviy o'yinlar bilan shug'ullangan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'yinlar orqali:

- a. So'z boyligi oshgan,
- b. Grammatik tuzilma yanada aniqroq va to'g'ri shakllangan,
- c. Talaffuzda yaxshilanish kuzatilgan,

¹⁴ Вygотский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 2000. –352 с.

¹⁵ Вygотский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка // Избр. психол. исследования. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244.

¹⁶ Kenanoğlu S., Duran S. The role of traditional games in the development of preschool children // *Journal of Early Childhood Education*. – 2020.– №45(2). 103-118 b.

d. Muloqotga kirishish va ijtimoiylashuvda bolalar faol ishtirok etgan.

Tadqiqotchilar o'z tahlillarida, o'yinlarning bolaning nutqiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini va uning til o'rganish jarayoniga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatayotganligini o'z asarlarida keng yoritganlar.

Ma'lumotlar to'plash jarayoni asosan nazariy tadqiqot usullariga asoslangan. Dastlab, ilmiy adabiyotlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish orqali nazariy ma'lumotlar to'planadi. Bu jarayonda maktabgacha ta'lim, innovatsion ta'lim texnologiyalari, pedagogik innovatsiyalar bo'yicha kitoblar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va qonunchilik hujjatlari o'rganiladi.

Tadqiqot ishini olib borishda maktabgacha ta'lim yoshidagi, jumladan, nutqi me'yorida rivojlangan va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarning nutqiy madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishga doir muammoni hal etish maqsadida, avvalo, mavjud holat tahlil qilindi hamda bolalarning nutqiy rivojlanish darajasini aniqlash uchun maxsus metodikalar tanlab olindi. Tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, zamonaviy, rivojlantiruvchi metodlardan foydalanildi. Shuningdek, dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarga mo'ljallangan maxsus logopedik mashqlar, artikulyatsion va fonematik eshituvni rivojlantiruvchi topshiriqlar qo'llanildi. Ushbu metodlar amaliyotga tatbiq etildi va ularning samaradorligi eksperimental tajriba asosida baholandi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda taqqoslash va kuzatish usuli qo'llanildi. Nutqi me'yorida rivojlangan 20 nafar bola va dislaliya nutq nuqsoniga ega 20 nafar bola ishtirokida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Diagnostika mezonlari sifatida fonematik eshituv aniqligi, talaffuz normasi, leksik zahira, so'z birikmalaridan foydalanish, nutqiy muloqot ko'nikmalari va madaniy nutq normalariga amal qilish darajasi belgilandi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, nutqi me'yorida rivojlangan bolalarda fonematik eshituv va talaffuz aniqligi yuqori darajada shakllangan bo'lib, ular muloqot jarayonida grammatik to'g'ri va mazmunli jummalardan foydalanadilar. Dislaliyalı bolalarda esa ayrim tovushlarning noto'g'ri talaffuzi, fonemalarni farqlashdagi qiyinchiliklar, lug'at boyligining yetarli emasligi va kommunikativ vaziyatlarda

o‘zini ifodalashdagi sustlik kuzatildi. Masalan, tajriba davomida dislaliyalı bolalarning 40 foizida “r” va “s” tovushlarini noto‘g‘ri talaffuz qilish, 35 foizida fonematik eshituvning sust rivojlanishi, 50 foizida esa so‘z boyligi kamligi qayd etildi. Shu bois logopedik mashg‘ulotlar, maxsus didaktik o‘yinlar va nutqiy mashqlar yordamida ularning nutqiy madaniyatini rivojlantirish zarurligi aniqlandi.

Shuningdek, pedagogik yondashuvlarda zamonaviy metodikalar: ko‘rgazmalilik, fonetik o‘yinlar, artikulyatsion mashqlar va tarbiyachi hamda ota-onalarning hamkorligi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi.

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

- Nutqi me‘yorida rivojlangan bolalar 80-85% hollarda nutqiy madaniyat mezonlariga to‘liq javob beradi.
- Dislaliyalı bolalarda bu ko‘rsatkich 45-50% atrofida bo‘lib, fonematik eshituv, talaffuz aniqligi va kommunikativ ko‘nikmalarda sezilarli pastlik mavjud.
- Logopedik mashg‘ulotlar va didaktik o‘yinlarni muntazam qo‘llash orqali dislaliyalı bolalarning nutqiy madaniyat darajasi 20-25% ga yaxshilanishi kuzatildi.
- Pedagogik va logopedik metodlarning integratsiyasi bolaning nafaqat nutqiy, balki ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Nutqiy madaniyatning shakllanishi bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat sustroq shakllansa-da, ilmiy asoslangan logopedik mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar va tarbiyachilar bilan hamkorlik natijasida ularni samarali rivojlantirish mumkin. O‘zbekiston ta‘lim tizimida bolalar nutqiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, logopedik xizmatlarni kengaytirish va pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish zarur. Shu bilan birga, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, maktabgacha ta‘lim muassasalarida nutq terapevtlari faoliyatini kuchaytirish hamda bolalarda muloqotga bo‘lgan motivatsiyani

rag‘batlantirish nutqiy madaniyatni shakllantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanigan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida. 2019-yil 16-oktabr // <https://lex.uz/docs/4543266>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // <https://lex.uz/docs/6009544>
3. Ayupova, Sh.A. Logopediya. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2006. – 240 b.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 2000. – 352 с.
5. Выготский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка // Избр. психол. исследования. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244.
6. Grosheva I.V., Evstafyeva L.G., Mahmudova D.T. va boshqalar. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent: [Ilk Qadam Nashriyoti](#), 2018. – 96 b. – 42 bet.
7. Kenanoğlu S., Duran S. The role of traditional games in the development of preschool children // *Journal of Early Childhood Education*. – 2020. – №45(2). 103-118 b.
8. Mo‘minova L., Kabulova R., Pulatova S. Maktabgacha ta’lim muassasalarining katta va maktabga tayyorlov guruh bolalari nutqini xalq o‘yinlari asosida rivojlantirish texnologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2014, – 72 b.
9. Mo‘minova, L. Maxsus psixologiya. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2010. – 228 b.

26.RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA INKLYUZIV TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Berdiyorov Anvar Xo‘shboq o‘g‘li
5-Davlat maktabgacha ta’lim tashkiloti, direktor o‘rinbosari
Tel: +998 99 031 38 36, E-mail: berdiyorovanvar25@gmail.com

2. Annotatsiya

Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning innovatsion yondashuvlari keng yoritilgan. Maktabgacha ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish, interaktiv metodlar va zamonaviy ta'lim vositalarining afzalliklari tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida O'zbekiston amaliyotiga mos takliflar ishlab chiqilgan.

3. Kalit so'zlar

Inklyuziv ta'lim, raqamli texnologiyalar, imkoniyati cheklangan bolalar, innovatsion metodlar, interaktiv ta'lim, pedagogik yondashuvlar.

4. 1. Kirish

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini isloh qilishda inklyuziv ta'limga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz tomonidan qabul qilingan qaror va farmonlarda barcha bolalarning teng ta'lim olish huquqi mustahkamlangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 30-sentabrdagi PF-152-son Farmonida belgilangan vazifalar ijrosini yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining "Umumiy turdagi davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim guruhlari faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi 2024-yil 10-dekabrdagi 392-sonli buyrug'i, viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarma boshlig'ining 2024-yil 13-dekabrdagi 227-sonli buyrug'ining ijrosini ta'minlash maqsadida Bizning Sherobod tumani 5-sonli Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotimizda tajriba-sinov tariqasida inklyuziv guruh tashkil etildi. Hozirgi kunda uch nafar alohida ehtiyojlarga ega tarbiyalanuvchilar ta'lim-tarbiya olib kelmoqda. Alohida ehtiyojlarga ega bolalarning ta'lim jarayoniga jalb etilishi ularning kelajak hayotdagi faol ishtirokini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etish masalasi dolzarbdir. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayoniga qulaylik, samaradorlik va individuallashtirish imkonini beradi.

Bugungi kunda inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash maqsadida turli xil elektron resurslar, mobil ilovalar, interaktiv platformalar yaratilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajribada ham bu sohada muhim natijalar kuzatilmoqda. Masalan, Skandinaviya davlatlari, Janubiy Koreya va Singapurda imkoniyati cheklangan bolalar uchun raqamli o'quv dasturlarini qo'llash keng yo'lga qo'yilgan. O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ushbu tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish katta ahamiyat kasb etadi.

1. Inkluziv ta'limning zamonaviy talablari

Inkluziv ta'lim – barcha bolalarning, jumladan, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning teng huquqli ta'lim olishini ta'minlashga qaratilgan tizimdir. Bugungi kunda ta'lim jarayonida individual yondashuv, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash hamda raqamli vositalardan keng foydalanish eng muhim talab hisoblanadi.

2. Raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari

Raqamli vositalar inkluziv ta'lim jarayonida quyidagi afzalliklarni beradi:

Moslashuvchanlik – har bir bola o'z imkoniyatiga qarab bilim olishi mumkin;

Interaktivlik – multimediali darsliklar, animatsiyalar, o'yin shaklidagi topshiriqlar qiziqishni oshiradi;

Masofadan ta'lim – har qanday hududdan turib ta'lim olish imkonini beradi;

Texnik qo'llab-quvvatlash – eshitish yoki ko'rishida nuqsoni bor bolalar uchun maxsus dasturiy ta'minotlar mavjud.

3. Innovatsion yondashuvlar

Inkluziv ta'limda samaradorlikni oshirish uchun quyidagi innovatsion yondashuvlar muhim:

Sun'iy intellekt asosida ta'lim – o'quvchining bilim darajasini tahlil qilib, unga mos topshiriqlarni taqdim etadi;

Gamifikatsiya – ta'limni o'yin elementlari orqali tashkil etish, motivatsiyani kuchaytiradi;

Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) – mavzularni yanada jonli va tushunarli qilish imkonini beradi;

Mobil ilovalar – o'quvchilarning mustaqil bilim olishiga va uy sharoitida qo'shimcha mashg'ulotlar o'tishiga yordam beradi.

4. Milliy va xalqaro tajribalar

Jahonning rivojlangan mamlakatlarida, xususan, Finlyandiya, Koreya va AQShda inkluziv ta'limda raqamli texnologiyalardan keng foydalanish yo'lga qo'yilgan. O'zbekistonda ham "Inson qadri – uchun" tamoyili asosida imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus elektron darsliklar, audiokitoblar va onlayn ta'lim platformalari yaratilmoqda.

5. 2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Inkluziv ta'lim va raqamli texnologiyalar bo'yicha ilmiy tadqiqotlar oxirgi yillarda sezilarli darajada ko'paydi. Xalqaro miqyosda UNESCO, UNICEF va Jahon banki tomonidan e'lon qilingan hisobotlarda inkluziv ta'limni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Xususan, UNESCO (2021) ma'lumotlariga ko'ra, raqamli vositalar yordamida imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi 35–40 foizga samaraliroq bo'lishi kuzatilgan.

Mahalliy olimlar orasida ham inkluziv ta'lim muammolari keng o'rganilgan. Masalan, A. Abdurahmonova (2022) o'z tadqiqotlarida raqamli o'quv resurslari yordamida nogironligi bo'lgan bolalarning bilim olish motivatsiyasi oshishini isbotlab bergan. Shuningdek, Sh. Jo'rayev va M. Karimova (2023)larning ishlarida interaktiv platformalar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishda muhim vosita ekani qayd etilgan.

Xorijiy tadqiqotlarda ham innovatsion yondashuvlarga katta e'tibor berilmoqda. Masalan, L. Florian (2020)ning ishlanmalarida sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari orqali individual o'quv dasturlarini shakllantirish samaradorligi ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek, Koreya va Finlyandiya tajribalarida AR/VR texnologiyalari yordamida maxsus ehtiyojli o'quvchilarning kognitiv rivojlanishi sezilarli yaxshilanganligi aniqlangan.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar inkluziv ta'lim samaradorligini oshirishda muhim vosita bo'lib, ularni joriy etishda milliy sharoit, pedagoglarning tayyorgarligi va ota-onalar bilan hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda raqamli texnologiyalar zamonida inkluziv ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

6. 3. Muhokama

Inklyuziv ta'lim jarayonida duch kelinayotgan asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

1. Mutaxassis kadrlarning yetishmasligi.
2. Texnik vositalar bilan ta'minotning pastligi.
3. Ota-onalarning inklyuziv ta'lim mazmuni va imkoniyatlaridan yetarli darajada xabardor emasligi.
4. Elektron resurslar bazasining cheklanganligi.
1. Mutaxassislarning yetishmasligi

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimi bosqichma-bosqich joriy etilayotgan bo'lsa-da, tor soha mutaxassislari soni hali talab darajasida emas. Masalan, psixolog yoki logoped har bir maktabda bo'lishi zarur, ammo ko'pchilik ta'lim muassasalarida

bunday kadrlar mavjud emas. Bu esa maxsus ehtiyojli o'quvchilarga individual yordam berish imkoniyatini cheklab qo'yadi.

Yechim sifatida, pedagogika oliygohlarida maxsus yo'nalishlar ochish, amaldagi o'qituvchilarni qayta tayyorlash kurslari orqali inklyuziv metodikalarni o'rgatish muhim. Bundan tashqari, xorijiy tajribani o'rganib, masofaviy malaka oshirish imkoniyatlarini yaratish, hududiy resurs markazlarida mutaxassislarni to'plash va ularni maktablarga metodik yordam ko'rsatuvchi sifatida jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Texnik vositalar bilan ta'minlanish darajasining pastligi

Texnik vositalar inklyuziv ta'lim samaradorligini oshiruvchi asosiy omil sanaladi. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun mo'ljallangan jihozlar (braille mashinkalari, eshitish apparatlari, ekran o'quvchi dasturlar) ko'pchilik maktablarda yetarli emas. Ta'lim tashkilotlarida alohida ehtiyojlarga ega o'quvchilar uchun maxsus parta, stol-stullar yetishmaydi. Natijada ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar ta'minlanmaydi.

Yechim sifatida, davlat tomonidan grantlar ajratilishi, xususiy sektor bilan hamkorlikda maktablarni texnik vositalar bilan jihozlash, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni jalb qilib, arzonroq variantlarni yaratish zarur. Shu bilan birga, texnik vositalardan foydalanish bo'yicha nafaqat o'qituvchilar, balki o'quvchilarning o'zlari ham o'rgatilishi kerak.

3. Ota-onalarning inklyuziv ta'lim mazmunidan yetarlicha xabardor emasligi

Ko'pincha ota-onalar maxsus ehtiyojli farzandlarini umumta'lim maktabiga joylashtirishdan qo'rqadi yoki inklyuziv ta'limni to'g'ri tushunmaydi. Ba'zi ota-onalar bunday ta'limni farzandining rivojlanishiga to'sqinlik sifatida qabul qiladi. Ba'zi ota-onalar o'zlarini jamiyatdagi mavqei va odamlarning gap so'zlaridan qochib, alohida ehtiyojga ega farzandlarini tashqi muhidan uzib qo'yishmoqdalar. Bu albatta juda noto'g'ri. Chunki har bir bolani ta'lim olishga va jamiyatda o'z o'rnini topishiga haqqi bor. Bu haqida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida ham alohida keltirib o'tilgan. "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi.

Yechim sifatida, muntazam ravishda ota-onalar bilan seminarlar, treninglar, davra suhbatlari tashkil etish zarur. Shu orqali ularga inklyuziv ta'limning mohiyati va afzalliklari tushuntiriladi. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalarida inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus ko'rsatuvlar, ijtimoiy roliklar tayyorlash, ota-onalar tajriba almashadigan klublarni yo'lga qo'yish muhim.

4. Elektron resurslar bazasining cheklanganligi

Hozirgi davrda ta'limning samaradorligi ko'p jihatdan elektron resurslarning boyligiga bog'liq. Ammo maxsus ehtiyojli bolalar uchun elektron darsliklar,

audiokitoblar, imo-ishora tarjimasini bilan ta'minlangan videodarslar yetarli emas. Bu o'quvchilarning mustaqil o'qish va bilim olish imkoniyatlarini cheklaydi.

Yechim sifatida, elektron platformalarda maxsus modullar yaratish, barcha darsliklarni audio va braille alifbosida ham chop etish, ochiq ta'lim resurslari (OER) asosida bepul kontentni kengaytirish kerak. Shuningdek, o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalarni elektron shaklda ishlab chiqish, turli interaktiv dasturlarni tatbiq etish ham dolzarbdir.

7. 5. Xulosa

Inklyuziv ta'limdagi muammolar birgina maktab yoki o'qituvchi darajasida hal bo'ladigan masala emas. Bu masalada davlat siyosati, ta'lim muassasalari, nodavlat tashkilotlar, mahalliy jamoatchilik va, eng muhimi, ota-onalarning hamkorligi zarur. Agar yuqorida sanab o'tilgan muammolarga tizimli yondashuv asosida yechim topilsa, inklyuziv ta'limning samaradorligi keskin ortadi va maxsus ehtiyojli bolalar ham teng huquqli, faol jamiyat a'zolari sifatida shakllanadi. Bunga bir necha hayotiy misollarni keltirib o'tish mumkin. Ba'zi dunyoga mashhur olimlar, adiblar, musiqachilar ham bolaligida alohida ehtiyojlarga ega bola bo'lib, keyinchalik buyuk ixtirolar, nodir asarlar yaratganligiga dunyo guvohdir. Misol uchun 1. Albert Eynshteyn (1879–1955) Bolaligida gapirishni kech boshlagan, maktabda ham o'qituvchilar uni “sekin o'ylaydigan” deb hisoblashgan. Keyinchalik XX asrning eng buyuk fiziklaridan biri bo'lib, nisbiylik nazariyasini yaratdi.

Tomas Edison (1847–1931) Bolaligida kar bo'lib qolgan (eshitishida muammo bo'lgan). Ammo keyinchalik dunyoni o'zgartirgan ixtirolar – fonograf, chiroq lampasi va ko'plab texnologiyalar muallifi.

Stiven Xoking (1942–2018) Yoshligidan sog'lom bo'lgan, ammo 21 yoshida asab tizimi kasalligi (ALS) tufayli nogiron bo'lib qoldi. Shunga qaramay, zamonaviy fizikaning eng nufuzli olimlaridan biri bo'lib, qora tuynuklar haqidagi kashfiyotlari bilan mashhur.

Jorj Bernard Shou (1856–1950) – Nobel mukofoti sovrindori dramaturg. Bolaligida nutqida qiyinchiliklar bo'lgan. Keyinchalik ingliz adabiyotining yirik namoyandasi bo'ldi.

Hans Kristian Andersen (1805–1875) – dunyoga mashhur ertaklar muallifi (“Olovli gugurtchalar”, “Yaltiroq baliqcha”). Bolaligida kambag'al, sog'lig'i zaif bola bo'lgan, tengdoshlari uni mazax qilishgan. Keyinchalik butun dunyo bolalarining sevimli yozuvchisiga aylangan.

Agata Kristi (1890–1976) – detektiv romanlar qirolichasi. Bolaligida disleksiya (o'qishdagi qiyinchilik) bo'lgan. Ammo keyinchalik 2 milliarddan ortiq nusxada sotilgan asarlar yozdi.

Ludvig van Betxoven (1770–1827) – musiqachi va bastakor. Yoshligidan eshitishida muammo bo'lgan va keyinchalik butunlay kar bo'lib qolgan. Shunga qaramay, dunyo musiqasining eng buyuk asarlarini yaratdi.

Shunday ekan har bir bolani ta'lim va tarbiya olishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirib, ularning qobiliyatlarini va istedodlarini ro'yobga chiqarish biz kabi pedagoglarning burchidir.

8.

9. Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 30-sentabrdagi PF-152-sonli farmoni.
3. UNESCO. Inclusive education: guidelines for policymakers. Paris, 2020.
4. Florian, L., & Beaton, M. Inclusive pedagogy in action: getting it right for every child. International Journal of Inclusive Education, 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarori.
6. UNICEF. Digital learning for every child. New York, 2021.
7. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Inclusive digital education report. Brussels, 2019.
8. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi ma'lumotlari. 2024.

27."The specific features and significance of organizing the effectiveness of inclusive education in a digital technology environment."

Mavlonova SevinchAbdukarim qizi ,1 course student of " Languages "faculty in
Termez State Pedagogical University.

[Tel:+998507730304](tel:+998507730304)

Email: sevinchm351@gmail.com

Annotation

This research explores the specific features and significance of organizing the effectiveness of inclusive education in a digital technology environment. The study highlights how digital tools and platforms can support equal access to education for learners with diverse needs, ensuring active participation and engagement. It also examines the role of innovative teaching methods, adaptive technologies, and online

resources in enhancing inclusivity and educational outcomes. The findings emphasize that effective integration of digital technologies not only improves the quality of learning but also contributes to building a more equitable and supportive educational system.

O‘zbekcha:

Inklyuziv ta’lim, Raqamli texnologiyalar, Samaradorlik, Ta’lim jarayoni, Moslashuvchanlik, Raqamli muhit, O‘quvchi faoliyati, Innovatsion metodlar, Onlayn resurslar, Ta’lim sifati.

English:

Inclusive education, Digital technologies, Effectiveness, Educational process, Flexibility, Digital environment, Learner engagement, Innovative methods, Online resources, Quality of education.

Russian: Инклюзивное образование, Цифровые технологии, Эффективность, Образовательный процесс, Гибкость, Цифровая среда, Активность учащихся, Инновационные методы, Онлайн-ресурсы, Качество образования.

Introduction

In the modern era, the rapid development of digital technologies has significantly influenced various spheres of life, including the field of education. One of the key priorities of contemporary pedagogy is to ensure equal access to quality education for all learners, regardless of their physical, social, or cognitive differences. This concept is reflected in inclusive education, which aims to create learning environments where every student can participate actively and achieve their potential.

The integration of digital technologies into inclusive education plays a vital role in overcoming barriers and providing adaptive learning opportunities. Digital platforms, online resources, and assistive technologies allow educators to design more flexible and student-centered approaches, making the learning process more

effective and engaging. Moreover, the use of innovative teaching strategies in a digital environment not only enhances educational outcomes but also fosters social inclusion and equity.

This paper focuses on the specific features and significance of organizing the effectiveness of inclusive education in a digital technology environment. It also explores the potential benefits, challenges, and pedagogical strategies that contribute to building a more accessible and effective educational system for diverse learners.

The Role of Digital Technologies in Inclusive Education

Digital technologies have become one of the most powerful tools for ensuring inclusivity in education. They allow teachers to adapt learning materials to the individual needs of students, regardless of their physical or cognitive abilities. For instance, learners with hearing impairments can benefit from subtitles, transcription tools, and visual learning platforms, while those with visual impairments may rely on screen readers, voice assistants, and audio-based educational resources.

Moreover, digital platforms such as online learning management systems provide opportunities for flexible participation. Students who cannot attend physical classrooms due to health or mobility issues are able to join virtual lessons, access recorded lectures, and complete assignments at their own pace. This flexibility ensures that education becomes more equitable and accessible.

Another important aspect is the use of interactive and multimedia resources. Videos, animations, and gamified learning applications engage students more actively, making the educational process not only effective but also enjoyable. These tools help to overcome traditional barriers of learning by offering diverse approaches that fit different learning styles.

However, the implementation of digital technologies in inclusive education also requires proper teacher training, reliable infrastructure, and the availability of resources. Without these, the effectiveness of inclusivity may remain limited. Digital tools provide a wide range of benefits for creating inclusive learning environments.

They allow teachers to customize educational materials according to students' abilities and needs. Assistive technologies such as screen readers, text-to-speech software, and interactive applications support learners with disabilities. Online platforms and resources also ensure flexible participation, helping students study at their own pace. As a result, the quality of education and equal access are improved. Despite the advantages, several challenges exist in organizing inclusive education with digital technologies. Lack of infrastructure, limited internet access, and insufficient funding can restrict opportunities. Moreover, teachers often face difficulties in using digital tools effectively because of inadequate training. Another issue is the digital divide: students from low-income families may not have access to devices or stable connections, which can increase inequality. The digital environment opens new opportunities for innovative teaching methods. Gamification, virtual classrooms, and multimedia platforms can motivate learners and make the learning process more engaging. Artificial intelligence and adaptive learning systems can analyze students' progress and provide personalized recommendations. Furthermore, international cooperation and open-access resources give teachers and students the chance to share experiences and best practices across borders. Teachers play a central role in implementing inclusive education in digital settings. Their ability to integrate technology with pedagogy determines the effectiveness of learning. Professional development, training programs, and continuous support are essential for equipping educators with the necessary skills. In this sense, teachers are not only knowledge providers but also facilitators of digital inclusion.

Conclusion

In conclusion, the integration of digital technologies into inclusive education provides a unique opportunity to enhance the quality, accessibility, and effectiveness of the learning process. By offering flexible tools, adaptive resources, and innovative teaching methods, digital environments help overcome traditional barriers faced by learners with diverse needs. At the same time, challenges such as limited

infrastructure, unequal access, and insufficient teacher training must be addressed to ensure real inclusivity.

References

Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2019). Improving Schools, Developing Inclusion. Routledge.
Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. British Educational Research Journal, 37(5), 813–828.
UNESCO. (2020). Inclusive teaching and learning in the digital age. Paris: UNESCO Publishing.
Al-Azawei, A., Serenelli, F., & Lundqvist, K. (2016). Universal Design for Learning (UDL): A content analysis of peer-reviewed journal papers from 2012 to 2015. Journal of the Scholarship of Teaching and Learning.

28. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA ZAMONAVIY METODIKALARDAN FOYDALANISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.

Xusainbekova Gulchira Mavlanbekovna

UrDPI Tarix kafedrası T.f.n dosent.

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha va maktab ta'limi jarayonida raqamli texnologiyaning o'rni, zamonaviy metodikalardan foydalanish kabi masalalarning muammo va yechimlari ko'rilgan. Shuningdek, o'quvchilarni bilim va salohiyatlarini zamonaviy metodikalardan foydalanish orqali rivojlantirish kabi masalalar bayon etilgan.

Аннотация: В статье рассматривается роль цифровых технологий в дошкольном и школьном образовании, внедрение искусственного интеллекта и использование современных методик, а также проблемы и пути их решения. В статье рассмотрены особенности и значение внедрения цифровых технологий в систему дошкольного и школьного образования, повышению эффективности образования, а также такие вопросы, как развитие знаний и потенциала учащихся за счет использования современных методик.

Abstract : This in the article preschool and school education in the process digital technology substitute , artificial intellect current to grow and modern from methodologies use such as of issues problem and solutions Seen in the article preschool and school education in the system digital technologies current of reaching features and significance, artificial of intellect positive and negative sides, of which reasonable and effective use requirements, education efficiency increase also the students knowledge and potential modern from methodologies use through develop such as issues statement done.

Kalit so'zlar: maktabgacha va maktab ta'limi, sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, zamonaviy metodikalar, ta'lim samaradorligi.

Key words : preschool and school education, artificial intelligence, digital technologies, modern methodologies, education efficiency.

Ключевые слова: дошкольное и школьное образование, искусственный интеллект, цифровые технологии, современные методики, эффективность образования.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirishga va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish, bolalarning rivojlanishiga, tarbiyachilarning pedagogik ishlarini yanada samarali tashkil etishiga va ta'lim tizimining sifatini oshirishga katta yordam beradi. Maktabgacha ta'limda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash o'quv jarayonini interaktiv va dinamik qiladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ishlayotgan pedagoglar ko'pincha texnologiyalarni o'qitish jarayoniga integratsiya qilishda o'zlarini noqulay his qilishadi, chunki ular yangi metodikalar va texnologik vositalar bilan ishlashda yetarlicha tajribaga ega emaslar. Bu, o'z navbatida, ta'limning sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha ta'limda texnologiyalarni samarali qo'llash uchun quyidagi yechimlarni amalga oshirish kerak bo'ladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarining raqamli infratuzilmasini mustahkamlash, zarur texnologik vositalarni taqdim etish va ularni yangilab turish zarur. Tarbiyachilarning malakasini oshirish. Tarbiyachilarga texnologiyalarni samarali qo'llashni o'rgatish uchun maxsus treninglar va kurslar tashkil etish zarur.

135 Nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, maktablarda ham raqamli texnologiyaning o'rnini beqiyos. Raqamli texnologiyalar o'qituvchi uchun cheksiz bo'lgan yangi imkoniyatlarni ochib beradi. O'qituvchi qanchalik ko'p texnologiyalarga ega bo'lsa, u darsni shunchalik qiziqarli va xilma-xil o'tkazishi mumkin. Deyarli har bir maktabda interfaol doskalar, planshetlar, yaxshi kompyuterlar va boshqalar mavjud. Hozirgi vaqtda raqamli texnologiyalardan foydalanish mumkin bo'lgan ta'lim muhiti yaratilgan va ko'pchilik o'qituvchilar undan muvaffaqiyatli foydalanmoqda. Raqamli ta'lim muhiti printsiptal jihatdan yangi imkoniyatlarni taqdim etadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar butun dunyo bo'ylab barcha ta'lim muassasalarini rivojlantirish uchun yangi vositalarni taqdim etadi. Raqamlashtirish, o'rganilgan saboq va bilimlarni almashish uchun imkoniyatlar yaratib, insonlarga ko'proq ma'lumot olish va kundalik hayotlarida yaxshi qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Bugungi kunda, ta'lim sohasida sun'iy intellekt intensiv ravishda o'z o'rnini egallayapti. Shuningdek, bugungi zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar tarkibiga kiruvchi sun'iy intellektni tatbiq etish orqali virtual o'quv muhitini yaratish va masofaviy ta'limda katta qulayliklar yaratishga erishish mumkin. Oddiy so'zlar bilan aytadigan bo'lsak, sun'iy intellekt (ingl. Artificial intelligence) - kompyuter tizimlarining shu vaqtgacha insonlarga xos bo'lgan ijodkorlik va intellektual faolliyatni bajarish qobiliyatidir. Sun'iy intellekt ta'lim oluvchining vaqtini tejashga va ta'limda muvaffaqiyatli rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. mumkin. Sun'iy intellekt yordamida

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Shuni yodda tutish kerakki, sun'iy intellektning muvaffaqiyati va konstruktiv ishlatilishi optimallashtirish, shuningdek, instrumentlar to'plamidan noto'g'ri foydalanishning oldini olish uchun ehtiyotkorlik bilan boshqarish va oldindan ko'ra bilishga bog'liq. Ilm - fan insonlar hayotini qanchalik yengillashtirgan bo'lsa, shunchalik darajada muammolarni ham keltirib chiqaradi. Shuning uchun ham bu masalaga falsafiy yondashish sun'iy intellektning ham salbiy ham ijobiy jihatlari birdek ko'ra olish imkoniyatini beradi. Sun'iy intellektning ta'limdagi asosiy tadbirlarini, masalan, baholashni avtomatlashtirishi mumkin. Sun'iy intellektga asoslangan dasturlar o'quvchilarga foydali fikr va mulohazalarni berishi mumkin. Ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida yangi pedagogik yondashuvlar, texnologiyalar va metodikalar ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maktabgacha va maktab bosqichida qo'laniladigan zamonaviy metodikalar bolalarning shaxsiy rivojlanishini, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu metodikalardan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Zamonaviy metodikalar bu o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil o'rganishga, izlanishga, fikrlashga o'rgatadigan usullardir. Eng samarali metodikalarga quyidagilar kiradi: Loyiha asosidagi ta'lim (Project-Based Learning); muammoli ta'lim (Problem-Based Learning); STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics); Differensial yondashuv (individual o'zlashtirishga qarab ishlash); O'yin texnologiyalari (Gamification); Axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Bu metodlar bolalarni real hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga, muloqotda bo'lishga va jamoada ishlashga o'rgatadi. 136 Ushbu zamonaviy metodikalarni amaliyotga to'liq tatbiq etmasligiga quyidagi muammolar sabab bo'lmoqda, ya'ni o'qituvchilarning tayyorgarligining pastligi, chunki ko'plab pedagoglar hali ham an'anaviy metodlarga tayanib dars jarayonlarini olib boradilar. Metodik qo'llanmalar va resurslarning yetishmasligi hamda sinfxonadagi texnik shart-sharoitlarning cheklanganligi kabi masalalar sabab bo'lmoqda. Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralarni ko'rish lozim. O'qituvchilar uchun doimiy malaka oshirish kurslari tashkil etish, innovatsion metodikalarga oid amaliy seminar va treninglar o'tkazish. Ta'lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlash, metodik materiallar bazasini boyitish, shuningdek, elektron platformalarni keng joriy etish, maktab rahbaryatining ilg'or pedagogik tajribalarga e'tiborini kuchaytirish chora tadbirlarini ko'rish lozim. Yuqoridagi fikrlardan xulosa qiladigan bo'lsak, maktabgacha va maktab bosqichida raqamli texnologiya hamda sun'iy intellekt qo'llash samarali bo'lishi uchun o'qituvchi pedagoglarni malakalarini oshirish, raqamli infratuzilma bilan ta'minlash ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bularning barchasi bolalarga zamonaviy, sifatli va samarali ta'limni taqdim etish uchun muhim asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Isroilov, A. A. (2019). Pedagogik texnologiyalar va ularning maktabgacha ta'limga ta'siri. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashryoti.
2. Davlatov, A. B. (2022). O'qituvchilarni raqamli ta'lim vositalariga tayyorlash. Toshkent: Ta'lim muassasalari nashryoti.
3. Kadirov, M. M. "Axborot texnologiyalari" fanidan o'quv qo'llanma. Toshkent. "Sanostandart" nashryoti.
4. Akilov, F. (2022). Inkluziv ta'lim va maktabgacha ta'limda innovatsiyalar. Journal of Education and Developm

ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDAGI DARSLARNI TASHKIL ETISH VA O'TISHDA BOSHLANG'ICH TA'LIM TARBIYA FANI O'QITUVCHILARINING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING AYRIM MASALALARI

Risolat Usmonaliyeva, Surxondaryo VPMM katta o'qituvchisi

Annotasiya

Ushbu maqolada tarbiya fani o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishga doir ayrim masalalari, jumladan, ta'limda kompetentsiyaviy yondashuv sharoitida axborotlashgan jamiyatga o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga undovchi mediata'lim imkoniyatlari haqida fikrlar bayon etilgan.

Tayanch so'z va iboralar: o'qituvchining mediakompetentligi, kompetentsiyaviy yondashuv, axborotlashgan jamiyat, mustaqil fikr, ijodkorlik faoliyati, axborot, mediata'lim.

ABSTRACT

This article discusses some issues related to the development of media competence of education teacher, including media education opportunities that encourage students to think independently, develop creative activities, receive, process, generalize and draw conclusions in an informed society in a competent approach to education.

Key words and phrases: teacher media competence, competency approach, information society, independent thinking, creative activity, information, media education.

Hozirgi kunda pedagoglarga o'zining samarali faoliyatini tashkil qilishda o'quv, ilmiy hamda madaniy-ma'rifiy tadbirlarni to'g'ri rejalashtirishi va amalga

o'shinishi, kasbiy pedagogik mahoratini uzluksiz oshirib borishda o'zgarib boruvchi zamonaviy talablarga tezkor ravishda moslashib borish kabi talablar qo'yilmoqda.

Ta'limda kompetentsiyaviy yondashuv orqali o'quvchilarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan vaziyatlarda egallagan turli tipdagi malakalarini samarali ravishda qo'llashga o'rgatish, ta'lim muassasasida umumta'lim fanlari bo'yicha o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari bilan birgalikda, o'z fikrini boshqalarga tushuntira olish, boshqalarni tinglab ularni tushuna olish, bahsga kirishish, kundalik hayotda muvaffaqiyatlarga erishish uchun o'quvchi ushbu axborotlarni izlab topishi, tahlil qilish, bilim, ko'nikma va malakalardan kundalik hayotlarida uchraydigan muammolarni hal etishda foydalana olishlarini shakllantirish zarur[1]. Bularni, albatta, har bir o'qituvchi o'zining samarador darslari orqali amalga oshiradi. Bu borada, ayniqsa, ta'lim-tarbiyani mediata'lim orqali amalga oshirsa, amaliy natija yaqqol ko'zga tashlanadi. Zero, pedagog kadrlarning ta'lim-tarbiya jarayonlaridagi raqobatbardoshligi uning ilg'or ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirish qobiliyati, o'zgaruvchan hamda oshib borayotgan kasbiy talablarga moslasha olishiga bog'liq.

Dunyo rivojlanishining asosiy tendentsiyalari orasida axborotlashgan jamiyatga o'tish muhim vazifa, ya'ni jamiyatning barcha jabhalarida mediavositalarining ta'siri dolzarb muammo sanaladi. Shu asosda o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirishda mediakompetentlik ustuvor soha bo'lib qolmoqda.

“Media muhit” tushunchasi – bu media vositalar yordamida amal qiluvchi, axborot fazosining har bir konkret individuum va umuman jamiyat uchun mos variantini yaratuvchi, hamda zamonaviy axborot jamiyatining asosiy madaniyati hisoblanadigan madaniy muhit[3, 45].

O'qituvchilarida mediakompetentlikni rivojlantirishga oid nisbatan muhim bo'lgan quyidagi didaktik shart-sharoitlar:

- mediakompetentlikni rivojlantirish jarayonini pedagogik kuzatish;
- faol kasbiy ijodiy faoliyatga yo'naltirish;
- o'qituvchilari pedagogik va tarmoq hamkorligini tashkil qilish[4].

O'qituvchilarda mediakompetentlikni axborot texnologiyalari vositasida rivojlantirish jarayoni vaziyatini yaratishda mazkur pedagogik jarayon ishtirokchilari, ya'ni, o'qituvchilari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari, uning tarkibiy qismlari mazmuni, kompyuterni o'quvchining faoliyat ob'ekti sifatida jalb etish holatlari kuzatildi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida o'qitishda o'rganilayotgan pedagogik hodisa yoki jarayonning axborot modeli ham o'quvchi faoliyatining ob'ekti hisoblanadi. O'qituvchilarda mediakompetentlikni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida rivojlantirish didaktik ta'minotining zaruriy sharti pedagogning mazkur jarayonga tayyorligi hisoblanadi.

Zamonaviy pedagog mediakompetentligi axborot ko'rsatkichlarining rivojlanishi uning mediata'lim faoliyatini amalga oshirishga nazariy tayyorgarligining muhim bosqichi sanaladi[5]. Odatda, pedagoglar media to'g'risidagi bilimlarni yaxshi egallagan bo'ladi va internetning faol foydalanuvchilari hisoblanadi. Shu bilan birga, aksariyat pedagoglar mediakompetentlikdan yuqori darajadagi axborotlarga egaliklarini namoyish etishga qiynaladilar: ularning media pedagogikaning tayanch atamalari to'g'risidagi bilimlari yetarli emas, media va mediata'lim nazariy sohasiga oid bilimlari yetishmaydi, media tili, janrlari nisbiyligi, mediamadaniyat rivojlanish tarbiyani asosiy faktlari, mediamadaniyat arboblari ijodining o'ziga xos jihatlari to'g'risida faqat taxminiy tasavvurlarga ega bo'ladilar.

Ko'plab axborot tahdidlar yoshlarimiz ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishga urinayotgan bir davrda ana shu jarayonlarni psixologik tahlil qilish va yoshlarimizni bunday mediatahdidlardan muhofaza etishning yo'llarini izlab topib, hayotga joriy etish juda muhim vazifa hisoblanadi. Bunday sharoitda mediakompetentlikni zamonaviy talablarini hisobga olgan holda rivojlantirish, bu jarayonning pedagogik sharoitlarini aniqlash talab etiladi. Hozirda ilmiy-texnik taraqqiyot talablariga mos holda oliy ta'lim muassasalari talabalarining axborot texnologiyalari borasidagi bilimlarini takomillashtirish orqali mediakompetentlikni rivojlantirish yo'nalishlarini belgilash lozim.

Tarbiya fani darslarida kompetentli yondashuv ta'lim natijasiga urg'u beradigan yondashuvdir. Bunda ta'lim natijasi o'zlashtirilgan axborotlar yig'indisi emas, balki shaxsni turli muammoli vaziyatlarda harakat qilish qobiliyatidan iborat bo'ladi.

Tarbiya fani darslarida mediakompetentlik hozirgi kunda innovatsiyalarni tadbiq etish uchun kreativlikka bog'liq bo'lgan innovatsion ta'lim texnologiyalariga asoslangan. Mediakreativlik (media sohasidagi ijodkorlik) mediakompetentli o'qituvchi faoliyatidagi ijodiy qobiliyatdir. Mediakreativlik innovatsion o'qitish muhitini belgilab, mediakompetentlikni rivojlantirishga olib keladi.

Tarbiya fani bo'yicha barcha kiritilgan mavzular bo'yicha o'quv mashg'ulotlarning texnologik xaritasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar (sinkveyni, Veer, SWOTtahlil, keys stadi, test, media tushunchalar bo'yicha klaster va x.k.) asosida darslarni o'tkazish ishlanmalari ishlab chiqilgan.

O'qituvchining axborot-kommunikatsion va pedagogik texnologiyalarni darsda maqsadli qo'llashi vaqtdan unumli foydalanish, mukammallik, ketma-ketlik, moslashuvchanlik, rivojlanish, keng ko'lamlilik, ko'rgazmalilik kabi imkoniyatlarni ochib berish bilan bir qatorda mavzuga oid o'quv materiallarini o'quvchilar to'laqonli o'zlashtirishlariga zamin yaratadi. O'qituvchi darsda ishtirok etayotgan har bir o'quvchining diqqatini mavzuga qarata oladi, ularning faolligini ta'minlaydi. Darsda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning qo'llanilishi elektron darsliklar, elektron qo'llanma, qo'shimcha manbalar, elektron topshiriqlar va mul'timediali ma'lumotlardan keng qamrovli foydalanish imkonini beradi. Internet tarmog'i o'quvchilarga mavzuga oid eng yangi manbalarni qisqa fursatda topib o'qish va mustaqil ishlash imkoniyatini berish bilan bir qatorda o'quvchilarda zamon bilan hamnafas yashash, har bir o'quv materialining tub mohiyatiga yetish, manba va ma'lumotlar ustida mustaqil ishlash, qiyosiy taqqoslash qobiliyatlari shakllanishiga zamin yaratadi.

Media ta'limi o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga o'rgatadi.

Bugungi kun o'qituvchisi o'zining pedagogik mahoratini namoyon etgan holda dars davomida bevosita mavzuga oid qo'shimcha elektron ma'lumotlarning internet manzili (havolasi)ni o'quvchilarga foydalanish uchun taqdim etishi kerak. O'qituvchining axborot-kommunikatsion va pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashgan holda qo'llab dars o'tishida an'anaviy usuldagi darsdan farqli ravishda ulkan ma'lumotlar omborining mavjudligi hamda o'quvchilar harakatining faolligi bilan ajralib turadi.

Mediata'lim muammosi yuzasidan adabiyotlar tahlili auditoriya mediakompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar o'yin va ijodiy shakldagi ish turlariga asoslanganligidan dalolat beradi. Xususan, mediata'limda turli ijodiy topshiriqlar o'quv materialini mazmuni, xarakter xususiyatlari asosida tasniflanadi; ya'ni ularga qo'yiladigan talablar xarakteri, olinadigan yakuniy natijaga qo'yiladigan talablar, bajariladigan o'quv ishlari «ma'lumotlari» va «maqsadlari» nisbatlaridan, tashkiliy va amalga oshirish shakllaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Bugungi kunda mediata'lim amaliyotida nisbatan keng tarqalgan mediamadaniyat materiallariga quyidagi sikldagi ijodiy topshiriqlarni keltirish mumkin: Auditoriyaning texnik vositalar, o'yin shakllari, evristik usullar yordamida media materiallari yuzasidan kreativ ko'nikmalarni egallashlari uchun rolly-imitatsion, muammoli-vaziyatli, ijodiy-tasviriylar topshiriqlar. Auditoriyaning media matnlarni to'laqonli anglab yetishlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ijodiy topshiriqlar sikli. Auditoriyada media matnni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ijodiy vazifalar sikli hisoblanadi.

Xulosa shuki, tarbiya darslari jarayoniga axborot-kommunikatsion texnologiyalar, ya'ni media ta'limi, mobil o'qitish tizimini joriy etilishi natijasida yoshlarni mustaqil ijodiy ishlash, erkin fikrlashga o'rgatish qobiliyatlari shakllanadi. Bugungi kunda pedagogika sohasidagi eng yangi tajriba mahsullarini ta'limga integratsiyalashuvi davr talabi ekan, uning ta'lim-tarbiya bilan uzviyligini ta'minlash pedagoglarimizning birlamchi vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son qarori. <https://lex.uz/docs/3153714>.

2. Babadjonov S.S. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi («Informatika va axborot texnologiyalari» fanini o'qitish misolida) 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent – 2018

3. Po'latova D.T. Ta'lim jarayoniga elektron axborot ta'lim resurslarini joriy etishning pedagogik shart-sharoitlari. // Zamonaviy ta'lim.-T.: 2015.-№7.-11-16 b

4. Ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini samarali joriy etish: muammo va yechimlar. Buxoro viloyat XTXQTMOI. Respublika ilmiy – amaliy konferentsiyasi tezislari to'plami. II qism (8-9 yanvar) Buxoro 2016.

5. Ogol'tsova N.N. Мультимедийные проекты как средство повышения квалификации педагогов: дис. ... канд. пед. наук / N.N. Ogol'tsova. - Novokuznetsk, 2007. - 229 s.

6. <https://meros.uz/>

7. <https://e-tarbiya.uz/>

**Talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini elektron ta'lim resurslari asosida
rivojlantirish metodikasini takomillashtirish**

Toshpulatov Faxriddin Urolovich

Termiz davlat pedagogika instituti p.f.f.d., Dotsenti

O'zbekiston

Telefon: +998(90) 987-88-60

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanishning samaradorligi yoritilgan. Chizmachilik va muhandislik-arxitektura fanlari misolida elektron resurslar yordamida o'quv jarayonini tashkil etishning metodik asoslari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida vizual modellashtirish, interaktiv mashqlar va gamifikatsiya elementlari orqali talabalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *mantiqiy fikrlash, elektron ta'lim resurslari, chizmachilik, muhandislik, metodika.*

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективность использования электронных образовательных ресурсов в развитии логического мышления студентов. На примере дисциплин черчения и инженерно-архитектурных наук анализируются методические основы организации учебного процесса с применением электронных технологий. Кроме того, разработаны предложения по формированию логического мышления студентов посредством визуального моделирования, интерактивных заданий и элементов геймификации на базе современных информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: *логическое мышление, электронные образовательные ресурсы, черчение, инженерия, методика.*

Abstract: This article explores the effectiveness of using electronic learning resources in developing students' logical thinking skills. Using the case of drafting and engineering-architecture disciplines, the paper examines methodological foundations for organizing the learning process with the support of digital technologies. Furthermore, it proposes approaches to fostering logical thinking through visual modeling, interactive exercises, and gamification elements, based on modern information and communication technologies.

Keywords: *logical thinking, e-learning resources, drafting, engineering, methodology.*

Kirish:

Jahon ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha o'tkazilgan Xalqaro ta'lim forumida 2030 yilga qadar tasdiqlangan barqaror ta'lim konsepsiyasida "ta'lim taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi va barqaror rivojlanish maqsadlariga yetkazuvchi muhim faoliyat" 1 sifatida e'tirof etilib, bu borada umumta'lim maktablarida o'quvchilarni mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, yangi avlod darsliklari va zamonaviy axborot texnologiyalari amaliyotga tadbiq etilmoqda, integrativ yondashuv asosida mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, boshlang'ich ta'lim va oliy ta'lim o'quvchilari, talabalarida mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish, o'quv-metodik ta'minotini yaratish bo'yicha loyixalarni amaliyotga tadbiq etishga doir tizimli ishlar olib borilmoqda.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy mushohada qilish qobiliyatlarini rivojlantirishning kreativ mexanizmlari ta'limjarayoniga tadbiq etish ta'limning nazariy-metodologik qismi va jihatlarini takomillashtirish, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida ta'limni zamonaviy talablar asosida tashkil etish va mazmunan yangilash, uzluksiz ta'lim tizimining fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda, o'quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda yo'naltirilgan o'quv jarayonlarining didaktik-pedagogik imkoniyatlari va texnologiyalarini aniqlashtirish boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash jarayonini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar ham olib borilmoqda.

Respublikamizda so'ngi yillarda integrativ yondashuv asosida tasviriyy san'at va muhandislik grafikasi ta'limyunalaiish talabalarining mantiqiy va aqliy faoliyatining imkoniyatlarini o'rganish, talabalarda mantiqiy mushohada qilish qobiliyatini rivojlantirish, o'quv jarayonini integrativ yondashuv asosida mazmunli tashkillashtirishning meyoriy asoslari yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo

miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz¹⁷” degan da'vatlari ta'limning sifatli va samarali tashkil etilishini, ayniqsa, boshlang'ich sinflardan boshlab o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega shaxs sifatida tarbiyalash va tasviriyy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yunalishida mantiqiy fikrlash rivojlanganligi dinamikasi bo'yicha ilmiy-tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining barcha bosqichlariga chuqur kirib bormoqda. Talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantirish zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir. An'anaviy dars uslublari bu borada ma'lum samarani bersa-da, elektron ta'lim resurslari ulardan ko'ra interaktivlik, tezkorlik va keng ko'lamli ta'lim imkoniyatlarini taqdim etadi. Shu boisdan mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida elektron ta'lim resurslarini samarali qo'llash metodikasini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

10. Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

O'zbekiston va xorijiy olimlar tadqiqotlarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosiy vosita sifatida talqin qilinmoqda. Masalan, Vygotskiy va Brunerning kognitiv rivojlanish nazariyalari ta'limda interaktiv muhit va vizual resurslarning ahamiyatini asoslab bergan. So'nggi yillarda esa elektron platformalar (Moodle, Google Classroom, EduPage) orqali testlar, mantiqiy topshiriqlar va simulyatsiyalardan foydalanish samaradorligi keng o'rganilmoqda.

Ushbu maqolada quyidagi metodologik yondashuvlar asos qilib olindi:

- taqqoslash va tahlil qilish usuli (milliy va xorijiy tajribalarni o'rganish);
- pedagogik eksperiment (elektron ta'lim resurslari asosida mashg'ulotlar tashkil etish);

¹⁷ Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent: O'zbekiston, 2016.

- diagnostika va monitoring (talabalarning mantiqiy fikrlash darajasini aniqlash).

Muhokama: elektron ta'lim resurslari talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun bir qator qulayliklarni taqdim etadi:

5. **Interaktiv mashqlar** – talabalarga mustaqil qaror qabul qilish va xatolarini tezkor tahlil qilish imkonini beradi.
6. **Vizual modellash** – murakkab tushunchalar grafik, jadval va sxemalar orqali yengil o'zlashtiriladi.
7. **Gamifikatsiya elementlari** – mantiqiy topshiriqlar o'yin shaklida berilganda talabalar motivatsiyasi ortadi.
8. **Moslashuvchanlik** – elektron resurslar talabaning shaxsiy tayyorgarlik darajasiga moslashtirilishi mumkin.

Bundan tashqari, chizmachilik va muhandislik-arxitektura ta'limida elektron resurslar alohida o'rin tutadi. Chizmachilik fanida grafik topshiriqlarni elektron dasturlar yordamida bajarish talabalarda fazoviy tasavvur va mantiqiy fikrlashni shakllantiradi. Masalan, **AutoCAD**, **SketchUp**, **Revit** kabi dasturlarda (1-rasm) chizmalarni yaratish va tahlil qilish jarayoni nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki algoritmik va mantiqiy tafakkurni ham rivojlantiradi.

Muhandislik va arxitektura yo'nalishida o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish bevosita loyihalash jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Har bir konstruktsiya yoki arxitektura yechimi chizma orqali ifodalanadi va u qat'iy mantiqiy qonuniyatlarga asoslanadi.

Ammo elektron ta'lim resurslaridan foydalanishda ayrim cheklovlar ham mavjud: yuqori texnik ta'minot zarurati, internet tarmog'iga to'liq bog'liqlik, ayrim hollarda esa o'qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasi yetarli emasligi.

Natijalar: o'tkazilgan tajriba mashg'ulotlari shuni ko'rsatdiki, elektron ta'lim resurslari asosida o'tkazilgan darslarda talabalar:

- murakkab mantiqiy masalalarni yechishda faolroq qatnashdi;
- tahliliy fikrlash ko'nikmalari an'anaviy darslarga qaraganda tezroq rivojlandi;
- mustaqil ishlash va qaror qabul qilishda yuqori natijalarga erishdi.

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, elektron resurslar bilan ishlagan guruh talabalarining mantiqiy fikrlash ko'rsatkichlari 20–25% ga yuqori bo'ldi.

Xulosa va bibliografiya: xulosa qilib aytganda, talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda elektron ta'lim resurslari samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular ta'lim jarayonini interaktiv, vizual va motivatsion jihatdan boyitadi. Shu bilan birga, elektron resurslardan foydalanish metodikasini yanada takomillashtirish, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish va texnik infratuzilmani kuchaytirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

10. Mirziyoyev Sh.M . Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent: O'zbekiston, 2016.

11. Vygotsky L. S. Mind in society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

12. Bruner J. The process of education. – Cambridge: Harvard University Press, 2009. – 176 p.

13. Ziyonet elektron ta'lim portali [Elektron resurs]. – Rejim dostupa: <https://ziyonet.uz> (data obrashcheniya: 08.09.2025).

14. Jonbekov A. Elektron ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 240 b.

15. Dilrabo H. et al. Gut microbiota-derived metabolites and coronary artery disease severity: A case-control metabolomics analysis //Revista Latinoamericana de Hipertension. – 2025. – T. 20. – №. 6.

16. Toshpulatov F. U. et al. Issues of Developing the Culture of Measurement in Drawing Lessons (In the Case of General Secondary Schools) //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 5. – C. 111-119.

17. Anderson T., Elloumi F. E-learning in the 21st century. – London: Routledge, 2017. – 352 p.

18. Toshpulatov F. CHIZMACHILIK FANINI TABIIY HODISALAR BILAN AMALIY BOG'LIQLIGI //Физико-технологического образование. – 2022. – T. 1. – №. 1.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISH

Durmanova Gulchehra Dusiyarovna
Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi
Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari
kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari yoritiladi. Inklyuziv ta'lim jarayonida maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish, individual yondashuvni ta'minlash va o'quv jarayoniga faol jalb etish masalalari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali ta'lim samaradorligini oshirish, o'qituvchi va tarbiyachilar faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda ta'lim muhitini yanada qulaylashtirish imkoniyatlari asoslab beriladi. Shuningdek, zamonaviy raqamli vositalarning pedagogik, psixologik va ijtimoiy ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar, onlayn ta'lim platformalari, multimedia vositalari, virtual ta'lim muhiti, sun'iy intellekt, mobil ilovalar, elektron ta'lim resurslari

Аннотация

В статье рассматриваются особенности организации инклюзивного образования с использованием цифровых технологий. Анализируются вопросы расширения образовательных возможностей детей с особыми

потребностями, обеспечения индивидуального подхода и активного вовлечения их в образовательный процесс в рамках инклюзивного образования. Обосновываются возможности повышения эффективности образования, поддержки деятельности педагогов и воспитателей, создания более комфортной образовательной среды за счет использования цифровых технологий. Также раскрывается педагогическая, психологическая и социальная значимость современных цифровых инструментов.

Ключевые слова: Цифровые технологии, онлайн-образовательные платформы, мультимедийные средства, виртуальная образовательная среда, искусственный интеллект, мобильные приложения, электронные образовательные ресурсы

Abstract

This article highlights the specific aspects of organizing the effectiveness of inclusive education using digital technologies. The issues of expanding educational opportunities for children with special needs, ensuring an individual approach and actively involving them in the educational process are analyzed in the process of inclusive education. The possibilities of increasing educational efficiency, supporting the activities of teachers and educators, and making the educational environment more comfortable through the use of digital technologies are substantiated. The pedagogical, psychological and social significance of modern digital tools is also revealed.

Keywords: Digital technologies, online educational platforms, multimedia tools, virtual educational environment, artificial intelligence, mobile applications, electronic educational resources.

11.Kirish

Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat o'quv jarayonini qulaylashtirish, balki uning samaradorligini oshirishga ham xizmat qilmoqda. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim tizimida raqamli vositalar katta imkoniyatlar yaratmoqda. Maxsus ehtiyojli bolalarning o'qish, o'rganish va ijtimoiylashuv jarayonida turli multimedia resurslari, mobil ilovalar, virtual laboratoriyalar va interaktiv platformalar ularning shaxsiy rivojlanishi va bilim olishdagi teng imkoniyatlarini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

1. 1. Inklyuziv ta'lim tushunchasi va uning dolzarbligi

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarning, jumladan, jismoniy, psixologik yoki aqliy cheklavlarga ega bo'lgan o'quvchilarning teng huquqli ta'lim olish jarayonini ta'minlaydigan tizimdir. Hozirgi davrda jamiyat taraqqiyoti uchun barcha qatlam vakillarini bilim olish imkoniyatlari bilan ta'minlash zarur. Shu sababli inklyuziv

ta'limda raqamli texnologiyalar yordamida ta'limni tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

2. 2. Raqamli texnologiyalarning inklyuziv ta'limdagi imkoniyatlari

Raqamli texnologiyalar inklyuziv ta'limni yanada samarali tashkil etish uchun quyidagi imkoniyatlarni beradi:

Moslashuvchan ta'lim muhiti: O'quvchi o'zining individual qobiliyatiga qarab mustaqil yoki guruhda bilim olishi mumkin.

Multimedia resurslari: Matn, audio, video, 3D-modellar orqali ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va tushunarli qilish.

Maxsus dasturiy vositalar: Ko'zi ojizlar uchun ovozli dasturlar, karlar uchun subtitrli videodarsliklar, intellektual rivojlanishi sust bo'lgan bolalar uchun maxsus o'yin ilovalari.

Masofaviy ta'lim imkoniyatlari: Turli sabablarga ko'ra ta'lim muassasasiga bora olmaydigan o'quvchilarga internet orqali bilim berish.

Interaktivlik: Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar orqali o'quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilish.

3. 3. Raqamli texnologiyalar yordamida samaradorlikni oshirish yo'llari

Inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda quyidagi yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi:

Individual ta'lim dasturlarini yaratish: Har bir bolaning ehtiyoji va qobiliyatidan kelib chiqib, maxsus elektron resurslar ishlab chiqish.

O'qituvchilar malakasini oshirish: Raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Onlayn platformalardan foydalanish: Moodle, Google Classroom, Khan Academy kabi platformalar orqali o'quvchilarni qamrab olish.

Ota-onalar bilan hamkorlik: Raqamli vositalar yordamida ota-onalarning ta'lim jarayoniga faol jalb qilinishi.

Monitoring va baholash tizimi: Elektron testlar, onlayn nazorat ishlari orqali bilimlarni muntazam kuzatish.

4. 4. Raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv ta'limning ijtimoiy ahamiyati

Raqamli ta'lim resurslari yordamida maxsus ehtiyojli bolalar:

jamiyatga tezroq integratsiyalashadi;

o'zining shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantiradi;

bilim olish jarayonida ijobiy motivatsiyaga ega bo'ladi;

kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli texnologiya, inklyuziv talimning samarali tashkil etishida muhim korxona ega. Bu texnologiyalar, o'quvchilarning o'zlarini qulayroq qilishlari, ta'limga faol qatnashishlari va o'zlarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan usullarni taqdim etishda yordam beradi. Masalan, mobil ilovalar va onlayn platformalar, har xil talabalarning o'zlariga mos bo'lgan ta'lim materiallariga, darslarga va boshqalariga ega bo'lishlari uchun qulay foydalanishga erishiladi. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda texnologiya hayotimizning barcha jabhalarida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Muloqotdan tortib o'yin-kulgigacha, hattoki ta'limgacha, texnologiya bizning o'rganish va atrofimizdagi dunyo bilan o'zaro munosabatda inqilob qildi. Texnologiya sezilarli ta'sir ko'rsatgan shunday sohalardan biri raqamli vositalar va platformalardan foydalanish orqali inklyuziv ta'limdir. Inklyuz ta'minlash deganda, hujjatlarni va kelib chiqishidan qat'i nazar, barcha o'quvchilarning ta'lim olishdan teng yuklashlari va muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur yordam ko'rsatilishini ta'minlash amaliyoti tushuniladi.

Texnologiyalar yordamida bu foydalanish mumkin bo'lishi mumkin bo'lgan materialni o'rganish yordamida mumkin bo'lgan narsa, bu esa o'rganish yordamida oson bo'lishi mumkin, bu esa o'rganish yordamida oson va qiziqarli qiladi. Inklyuziv ta'limda texnologiyadan keyingi qo'llanmadan biri ta'limni qayta ishlashni shaxsiylashtirishdir. Moslashuvchan ta'lim platformalari orqali o'quvchilarning o'zlarining kuchli va zaif tomonlari asosida individual ta'lim olishlari mumkin. Bu moddiy o'rganishda nogironligi yoki cheklangan bo'lishi mumkin bo'lgan talabalarga yordam beradi, balki barcha o'quvchilarning o'ziga xos ta'lim uslublari va vositalarini qo'llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari, tezkor va tez orada va qayta tiklash mumkin bo'lgan ko'plab resurslar va materiallarni taqdim etadi. Bu o'quvchilarga o'zlariga qulaylik va sur'atlarda o'rganish yaratadi, ta'limni yanada ko'proq qiladi va inklyuziv qiladi. Onlayn manbalar mavjud bo'lgan o'quvchilarga lar an'anaviy tarzda mumkin bo'lgan turli mavzular va mavzularni o'rganish mumkin.

Texnologiya o'quvchilarga va o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik va muloqot qilish yaratadi, jamiyat va qo'llab-quvvatlash tuyg'usini rivojlantiradi. Virtual sinflari va munozara forumlari kabi onlayn platformalar va mahsulotlar orqali talabalar o'z xodimlari va o'qituvchilari bilan muloqot qilishlari, fikr almashishlari va kerak bo'lganda yordam so'rashlari mumkin. Bu o'quvchilarning kelib chiqishi va undan qat'i nazar, o'rtasida inklyuzivlik va tegishlilik tuyg'usini rivojlantiradi. Texnologiyani o'qitishni sozlashda yordam beradi. Ma'lumotlar tahlili va ishlab chiqarishdan yordam holda, o'qituvchilar o'quvchilarini saqlashi va yaxshilash uchun yo'nalishlarni yaxshilashi mumkin. Bu maqsadli aralar va qo'llab-quvvatlash yordam beradi, har bir talaba muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan yordamni oladi. Inklyuziv ta'limda texnologiyaning yana bir afzalligi – o'rganishdagi

to'siqlarni yo'q qilishdir. Jismoniy qismlar yoki dasturlarni bo'lgan o'quvchilar uchun texnologiyalar uchun ta'lim faoliyatida to'liq ishtirok etish uchun ishlab chiqarish vositalari va dasturlarni taqdim etadi. Bunday qulaylik hech bir o'quvchilar ortda qoldirishni va barcha talabalar o'z qurilishini to'liq ro'yobga chiqarishga ega bo'lishini ta'minlash. Barcha texnologiyalar uchun o'quvchilar uchun umumiy texnologiyaga ega. Interaktiv simulyatsiyalar, virtual reallik va multimedia taqdimotlaridan tashqari, o'quvchilar material bilan yanada chuqurroq va tajribali tarzda shug'ullanishlari mumkin.

12.Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish ta'lim tizimining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Ular nafaqat ta'lim jarayonini yengillashtiradi, balki maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun bilim olishda teng imkoniyatlarni yaratadi. Shu sababli o'qituvchilar, ota-onalar va jamiyat a'zolari hamkorligida raqamli resurslardan samarali foydalanish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini amaliyotga keng tatbiq etish inklyuziv ta'lim samaradorligini ta'minlashning asosiy garovi hisoblanadi.

13.Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. (2020). *Inclusive Education and Digital Learning*. Paris: UNESCO Publishing.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. Toshkent, 2020.
3. Шамахмудова Н., Каримова Г. (2022). *Raqamli texnologiyalar va ta'lim jarayoni*. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Anderson, J. (2021). *Digital Technologies for Inclusive Education*. Springer.
5. OECD. (2019). *The Role of Technology in Inclusive Education*. Paris: OECD Publishing.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI MULTIMEDIA VOSITALARI ORQALI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Xudayberdiyev Nurislam Nuraliyevich

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi. p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada xalq ta'lim tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etishda axborot texnologiya vositalaridan foydalanish malakasi alohida ahamiyat kasb etadi, Boshlang'ich sinf o'quvchilarida XXI asr ko'nikmalarini (ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, hamkorlik, raqamli savodxonlik, muammolarni hal qilish va boshqalar) rivojlantirishda multimedia vositalari juda samarali hisoblanadi. Quyida bu yo'nalishda qo'llash mumkin bo'lgan asosiy usullar va tavsiyalar keltirib o'tildi.

Аннотация

В данной статье рассматривается важность использования средств информационных технологий в организации международных исследований в области оценки качества образования в системе государственного образования. Мультимедийные средства весьма эффективны в развитии навыков XXI века (креативности, критического мышления, сотрудничества, цифровой грамотности, решения проблем и т. д.) у учащихся начальной школы. Ниже представлены основные методы и рекомендации, которые могут быть использованы в этом направлении.

Annotation

This article examines the importance of using information technology tools in organizing international research in the field of assessing the quality of education in the public education system. Multimedia is highly effective in developing 21st-century skills (creativity, critical thinking, collaboration, digital literacy, problem-solving, etc.) in elementary school students. Below are key methods and recommendations that can be used in this area.

Hozirgi XXI asr - axborot texnologiyalari asrida barcha yo'nalish va sohalarga kompyuter texnologiyalari kirib bordi. Hayotimizni kompyutersiz tasavvur qilishimiz qiyin. Deyarli barcha hujjatli ishlarni kompyuterda bajaramiz, xoh u ma'lumot to'ldirish bo'lsin, xoh u ma'lumot almashish bo'lsin. Kompyuter texnologiyasidan foydalanishni o'sib kelayotgan yosh avlodga o'rgatish, ularda XXI asr ko'nikmalarini hosil qilish juda muhimdir. Buning uchun ularga maktab davridanoq, ayniqsa, boshlang'ich sinfda o'qiydigan vaqtidayoq kompyuter ilmlarini o'rgatish kerak

Multimedia - kompyuter tizimida matn, tovush, videotasvirni va turli animatsiyalarni mujassamlashtirish imkonini beruvchi zamonaviy axborotlar texnologiyasidir. Darslarda multimedia vositalaridan foydalanish jarayonida o'qituvchi:

- o'quv materiallarini ko'rgazmali tarzda taqdim etadi;
- yangi materiallarni tezlik bilan yetkazadi;
- axborotlar tezligi va hajmini animatsiyalar yordamida boshqara oladi

Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonini qiziqarli, asosiy va zarur foydali bilimlarga boy jarayon sifatida o'tish ishlari sezilarli darajada e'tiborni torta oldi. Bu sinflarda multimedia vositalarining o'rni va foydasini ko'rib chiqish juda muhimdir.

1. Interfaol taqdimot va videodarslar

- Metod: Dars jarayonida PowerPoint, Canva, Prezi kabi vositalar bilan yaratilgan animatsiyali taqdimotlar yoki qisqa multfilm/videodarslardan foydalanish.
- Natija: O'quvchilar mavzuni tezroq anglaydi, vizual material xotirada uzoq saqlanadi, diqqat va qiziqish ortadi.

2. Raqamli hikoya yaratish (Digital storytelling)

- Vositalar: Book Creator, StoryJumper, Toontastic.
- Amaliyot: Bolalar matn yozadi, rasm chizadi, ovoz yozib qo'shadi.
- Rivojlanadigan ko'nikmalar: Ijodkorlik, nutqni rivojlantirish, raqamli savodxonlik.

3. Gamifikatsiya (o'yinlashtirish)

- Vositalar: Kahoot, Quizizz, Wordwall, Scratch Junior.
- Afzallik: Topshiriqlarni o'yin ko'rinishida berish orqali tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishni kuchaytiradi, jamoada ishlashni rag'batlantiradi.

Elektron test yaratish uchun mo'ljallangan ko'plab dasturlar mavjud, shulardan asosan malaka oshirish o'quv dasturlari orqali "Fanni o'qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish" o'quv moduli asosida 2 soat amaliy mashg'ulot darsida Ispring dasturini tinglovchilarga o'rgatamiz.

Ushbu dastur paket o'z ichiga 3 ta dasturiy modulni oladi. Ular yordamida audio, video, interaktiv elementlar va testlar bilan boyitilgan onlayn taqdimot materiallari va o'quv kurslari, har xil so'rovnomalar, anketalar, interaktiv testlar, 3D kitob kabi bir qancha elektron nashrlarni tashkil etish imkoniyati mavjud.

Elektron testlar yaratish bo'limi Ispring Quiz Maker bandi hisoblanadi.

Dastur boshqa elektron testlar yaratish dasturlaridan quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- dasturning ishchi fayli ixtiyoriy kompyuterga ko'chirib qo'yilishi va ishlashi mumkin;
- juda kam amallar ketma ketligi bajariladi;
- maxsus bilimlar talab etilmaydi;
- testlarning 11 xil turini yaratish mumkin;
- test savollari va javoblariga rasm, formula, audio va video joylashtirish mumkin;
- test natijalarini to'g'ridan to'g'ri elektron pochtaga yuborish imkoniyati mavjud;
- dastur litsenziyaga ega va ochiq kalitli ekanligi.

Kompyuterga iSpring Suite dasturlar paketi o'rnatilgach, Ispring Quiz Maker bloki yordamida elektron testlar tuzish imkoniyati mavjud. Testlar bazasi yaratilgach, foydalanuvchilar o'zlarining foydalanishiga qarab testlar soni va test o'tkazish vaqti belgilanadi. Interfeys ko'rinishini foydalanuvchi ixtiyoriga ko'ra o'zgartirishi mumkin. Tayyor testlar bazasini yaratib bo'lgach, uni lokal tarmoq uchun, global tarmoq uchun, hujjat shaklda (MS Word, exe, Html) yoki LMS tizimi uchun saqlash imkoniyati mavjud. Dasturda yaratilgan elektron testlar bazasi ishchi fayli .swf formatda saqlanadi. Demak, ushbu testlar bazasidan foydalanish uchun

kompyuterda Adobe Flash Player dasturi mavjudligi etarli. Dasturda test savollarining quyidagi ko‘rinishlarini yaratish mumkin:

1. **Bitta javobli test:** bu testning qiyinligi javob variantlarining ko‘pligiga bog‘liq;
2. **To‘g‘ri-noto‘g‘ri ko‘rinishdagi test:** bunda anketa savoli ko‘rinishiga mos test turi, javob varianti faqat ikkita bo‘ladi;
3. **Ko‘p javobli test:** bu test turi yordamida bir necha ma’lumotlar yuzasidan o‘quvchi fikrini aniqlash mumkin;
4. **Yopiq test:** bunda javob varianti o‘quvchi tomonidan kiritiladi;
5. **O‘zaro moslik o‘rnatish:** bunda bir nechta savollar o‘zaro javoblari bilan birlashtiriladi;
6. **Javoblarni tartiblash:** savolning ushbu turida javob variantlari o‘zaro tartiblanadi;
7. **Sonni kiriting:** savolning javobi sifatida o‘quvchi sonni kiritishi kerak;
8. **Bo‘sh joylarni to‘ldiring:** matndagi bitta yoki bir nechta bo‘sh joylarni kerakli so‘z bilan to‘ldirish talab etiladi;
9. **Javoblari keltirilgan savol:** savolning bo‘sh qismlarida javoblar variantlari keltirilgan bo‘ladi, ushbu javob variantlaridan to‘g‘risini belgilash mumkin;
10. **So‘zlar banki:** Matnning bo‘sh joylariga berilgan so‘zlardan keraklilarini tanlab joylashtiriladi. Savolni murakkablashtirish uchun so‘zlar sonini bo‘sh joylar sonidan ko‘paytirish mumkin;
11. **Faol hududni aniqlovchi savol:** Savolda rasmdagi aniq hudud belgilash vazifasi o‘qituvchi tomonidan joylashtirilgan bo‘lib, ushbu rasmdagi hudud o‘quvchi tomonidan javob berish jarayonida tanlanadi;

Ushbu test turlaridan o‘qituvchilarimiz va o‘quvchilarimiz o‘z faoliyatlarida foydalansa 2022 yilda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan o‘tkaziladigan xalqaro baholash dasturini muvaffaqiyatli amalga oshiramiz deb o‘ylayman. Chunki xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki biz bugun umumiy o‘rta ta’lim maktablarimizda 2 hil yani “ochiq va yopiq” test turlariga o‘rganib qolganmiz boshqa horijiy mamlakatlar o‘quvchilari 2000 yillardan boshlab

interaktiv elektron test turlari bilan ishlashni boshlagan edi. Shu o‘rinda qisqa qilib aytadigan bo‘lsak biz bu test turlarini shakllantirishni avvalambor o‘qituvchilari-mizning o‘zlariga o‘rgatishimiz zarur. Aks holda o‘qituvchilarimiz tomonidan tuzilgan test savollari javoblari bilan taqqoslash vaqtida o‘qituvchi tomonidan yo‘l qo‘yilgan xatolar yaqqol ko‘zga tashlanib qoladi. Elektron testlarni shakllantirish dars davomida qo‘llash juda yaxshi natijalarni beradi, biz OECD Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan olib biriladigan sinovga tayyor bo‘lishimiz uchun birinchi navbatta barcha pedagoglarimizning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan savodxonlik darajasini takomillashtirishimiz lozim deb o‘ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. [Mirziyoyev, Shavkat Miromonovich. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz /SH. M.Mirziyoev. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. - 592 b.)).
2. [Taylaqov N.I., Ahmedov A.B. IBM PC kompyuteri. Ilmiy ommabop qo‘llanma. –T.: O‘zbekiston, 2001.)).
3. Ahmadjonova U. T. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida xxi asr ko ‘nikmalarini rivojlantirish va xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati //Экономика и социум. – 2024. – №. 4-2 (119). – С. 6-9.
4. [<http://www.iSPRING.com>]].
5. [<http://www.Lex.uz>]]

MAKTAB KUTUBXONASIDA TARBIYASI OG‘IR O‘QUVCHILARNI KITOBXONLIKKA JALB QILISHNING DOLZARBLIGI.

Z.Egamberdieva

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi, “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maktab kutubxonalari o‘quvchilarni ma’naviy, ma’rifiy va intellektual jihatdan rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Bugungi kunda yoshlar tarbiyasiga e’tibor qaratish, ularning to‘g‘ri yo‘nalishda ulg‘ayishi uchun har tomonlama ish olib borish zarur. Ayniqsa, tarbiyasi og‘ir o‘quvchilarni to‘g‘ri tarbiyalash va ularda kitobxonlikka qiziqish uyg‘otish zamonaviy ta’lim tizimi

oldidagi dolzarb vazifalardandir .Bunda shu guruh o`quvchilari bilan kutubxonachilar alohida ish olib borishlari kerak.

Tayanch iboralar: Tarbiyasi og'ir o'quvchilar, interaktiv va kreativ tadbirlar, individual yondashuv.

Abstract: School libraries play an important role in the spiritual, educational and intellectual development of students. Today, it is necessary to pay attention to the upbringing of young people and work in all directions to ensure their development in the right direction. In particular, the proper upbringing of students with difficult upbringing and instilling in them an interest in reading are urgent tasks for the modern education system. In this regard, librarians should work separately with this group of students.

Key phrases: Difficult students, interactive and creative activities, individual approach.

Maktab kutubxonalari nafaqat bilim olish manbai, balki o'quvchilarning ma'naviy va axloqiy tarbiyasini shakllantirishda ham katta rol o'ynaydi. Biroq, maktabdagi barcha o'quvchilar kutubxona faoliyatiga bir xil darajada jalb qilinmaydi. Ayniqsa, tarbiyasi og'ir o'quvchilar ko'pincha kitobxonlikdan uzoq bo'lib, kutubxonaga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishadi. Shu sababli, bunday o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilish, ularning ma'naviy va axloqiy tarbiyasini yaxshilashda muhimdir. Kitoblar, o'quvchilarda nafaqat bilim, balki to'g'ri xulq-atvor, ijtimoiy qadriyatlar va insoniy fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Buning uchun kutubxonachilar quyidagi ishlarni amalga oshirish zarur.

Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni aniqlash uchun avvalo, ularning xulq-atvori va maktabdagi faoliyatiga e'tibor qaratish kerak. Bunday o'quvchilar o'zlarini maktabdagi faoliyatda ko'pincha noqulay his qilishadi va darslarga kamroq qatnashadilar. Ular ko'pincha o'qituvchilarga qarshi turishadi, do'stlari bilan janjallar qiladilar va maktabda umumiy tartibni buzadilar. Tarbiyasi og'ir o'quvchilarning bu xulq-atvori ularning ichki dunyosidagi noaniqliklardan, o'ziga ishonchsizlikdan yoki uy sharoitidagi muammolardan kelib chiqadi. Ularning xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlar ularning kelajakdagi rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun, bunday o'quvchilarni ijtimoiy va axloqiy jihatdan rivojlantirish juda muhimdir.

Kitobxonlik, o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasida katta rol o'ynaydi. Kitoblar o'quvchilarga ijobiy qahramonlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy

qadriyatlar haqida hikoya qiladi. Ular orqali o'quvchilar turli hayotiy vaziyatlarni tasavvur qilishadi, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishadi va dunyoqarashlarini kengaytirishadi. Tarbiyasi og'ir o'quvchilar uchun kitoblar, ularning ichki dunyosini o'zgartirishda va salbiy xulq-atvordan xalos bo'lishda samarali vosita bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, kitoblar o'quvchilarga jamiyatda o'z o'rnini topishga, o'zini hurmat qilishga va boshqa insonlarga nisbatan mehr-oqibatli bo'lishga o'rgatadi.

Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashda individual yondashuv muhim. Har bir o'quvchining qiziqishi, xarakteri va qobiliyatini chuqur o'rganish zarur. Psixologlar ta'kidlaganidek, tarbiyasi og'ir bolalarda o'ziga ishonchsizlik, atrofdagilarga befarqlik yoki tajovuzkorlik kabi jihatlar kuzatiladi. Shuning uchun ular bilan ochiq muloqot, motivatsion suhbatlar va mehr-muhabbat asosida ishlash samarali bo'ladi.

Maktab kutubxonasida tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilish muammolarni hal qilish yo'llari.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitish, ularni ijobiy faoliyatga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tarbiyasi og'ir, o'qishga bo'lgan qiziqishi sust, intizomda muammolari bor o'quvchilar bilan ishlashda maktab kutubxonalarining roli beqiyosdir. Kitobxonlik o'quvchilarni nafaqat bilimli qiladi, balki ularda sabr, mulohaza, muloqot madaniyati, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobga jalb etishda, eng avvalo, ularning shaxsiy qiziqishlarini aniqlash lozim. Sport, sarguzasht, ertak, ilmiy-ommabop yoki tarixiy mavzulardagi kitoblar orqali ularga sevimli mashg'ulotlari bilan bog'liq adabiyotlar tavsiya etish samarali natija beradi.

-Shaxsiy qiziqishlarni o'rganish

Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobga jalb etishda, eng avvalo, ularning shaxsiy qiziqishlarini aniqlash lozim. Sport, sarguzasht, ertak, ilmiy-ommabop yoki tarixiy mavzulardagi kitoblar orqali ularga sevimli mashg'ulotlari bilan bog'liq adabiyotlar tavsiya etish samarali natija beradi.

-Qiziqarli tadbirlar tashkil etish

Kitobxonlikni rivojlantirish jarayonida o'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun interaktiv tadbirlar katta ahamiyatga ega. Masalan, teatr ko'rinishlari, qahramonlar kostyumlari bilan chiqishlar, rasm va insholar tanlovi kabi tadbirlar o'quvchilarda kitobdagi voqealarni his etish imkonini beradi. Shuningdek, "Kitobxonlik haftaligi" va "Sevimli kitobim" kabi loyihalar ham samarali natija beradi. Kutubxonada "Eng yaxshi kitobxon", "Bir sahifa – bir hayotiy saboq", "Sevimli qahramonim" kabi musobaqa va tanlovlarni o'tkazish tarbiyasi og'ir

bolalarning ham e'tiborini tortadi. O'z fikrini bildirish, do'stlari oldida faol qatnashish ularda ijobiy raqobat hissini uyg'otadi.

- Rolik va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy o'quvchi ko'proq vizual ta'sirchanlikni xush ko'radi. Shuning uchun kitoblar asosida tayyorlangan qisqa videoroliklar, multfilm va film parchalari orqali ularning kitobga qiziqishini oshirish mumkin. -Kutubxona muhitini zamonaviylashtirishning ta'siri

Kutubxonaning zamonaviy, qulay va jozibador bo'lishi o'quvchilarni u yerga tez-tez kelishga undaydi. Buning uchun qulay o'quv burchaklari, yorqin rangdagi dizaynlar va elektron resurslar joriy etish mumkin. Audio-kitoblar va multimedia vositalari orqali o'quvchilar kitobga qiziqib qoladi.

Keyinchalik o'quvchini asl kitobni ham o'qishga undash maqsadga muvofiqdir

-Kutubxonani do'stona muhitga aylantirish

Kutubxonachi bolalarga samimiy, mehribon munosabatda bo'lishi zarur. Tarbiyasi og'ir o'quvchilar ko'pincha ishonchli suhbatdosh izlaydi. Kutubxona shunday joyga aylanishi kerakki, bola u yerda o'zini hurmat qilinayotgan shaxs sifatida his qilsin.

- O'qituvchi va ota-onalar hamkorligi

Kutubxona faoliyatini sinf rahbarlari va ota-onalar bilan hamkorlikda olib borish, o'quvchini kitob mutolaasiga undash jarayonida eng muhim omillardan biridir. Masalan, ota-onalar ham farzandi bilan birga kitob o'qishi yoki muhokama qilishi ijobiy natija beradi.

-Bolalarda kitobxonlikka qiziqish uyg'otishning eng samarali usullaridan biri rag'batlantirishdir. Masalan, eng faol kitobxonlarni e'tirof etish, ular haqida devoriy gazetada maqola chiqarish yoki sertifikatlar berish orqali o'quvchilarni ruhlantirish mumkin. Bu esa ular orasida sog'lom raqobat muhitini yaratadi va kitobga qiziqishni oshiradi.

- Kutubxona va O'qituvchilar hamkorligi

Maktab kutubxonasida tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilishda kutubxonachilar va o'qituvchilarning hamkorligi juda muhimdir. O'qituvchilar darslar davomida kitob o'qishning ahamiyatini ta'kidlashlari, kutubxonada o'quvchilar uchun turli ko'rgazmalar va tadbirlar tashkil etishlari kerak. O'qituvchilar o'z sinflarida kitoblarni targ'ib qilish orqali o'quvchilarni kitob o'qishga undashlari mumkin. Shuningdek, o'quvchilarning kitobga bo'lgan qiziqishini aniqlash, ularning qiziqishlariga mos kitoblarni tanlashda kutubxonachilar yordam berishi kerak.

-Maktab psixologi va kutubxonachi hamkorligi

-Tarbiyasi og'ir bolalar bilan yakka tartibda ishlashi, ularda o'zini namoyon qilish va ijobiy sifatlarni rivojlantirishga yordam berishi zarur. Psixologik va kutubxonachilar hamkorlikda treninglar va mashg'ulotlar orqali ularning o'ziga bo'lgan ishonchi oshadi va kitobga qiziqishi ortadi.

-Tashqi va xalqaro tajribalardan foydalanish

Dunyo tajribasiga nazar tashlasak, rivojlangan mamlakatlarda kitobxonlik madaniyati yuqori darajada. Masalan, Yaponiyada bolalar uchun maxsus elektron kutubxonalar, audio-kitob ilovalari va o'quvchilar o'rtasida kitob almashish an'analari keng rivojlangan. Ushbu tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali ham kitobxonlikni rivojlantirish mumkin.

-Yana bir samarali usullardan biri — interaktiv va kreativ tadbirlarni tashkil etishdir. Masalan, kitob o'qish va hikoya qilish tanlovlari, she'r va esse yozish musobaqalari, dramatik o'yinlar va kitob tahlili bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Bunday tadbirlar o'quvchilarning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ular uchun kutubxona muhitini yanada qiziqarli qiladi.

- O'quvchilarni qiziqtiradigan kitoblar tanlash

Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilishda eng muhim jihatlardan biri — ularga mos kitoblarni tanlashdir. Kitoblar yoshga, qiziqishlarga va o'quvchilarning bilim darajasiga mos bo'lishi kerak. O'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olib, zamonaviy va hayotiy mavzularda yozilgan kitoblar tanlash ularning diqqatini tortadi. O'quvchilarga ijobiy qahramonlar haqida yozilgan hikoyalar, fantastik va sarguzashtli asarlar, shuningdek, real hayotdagi muvaffaqiyatlarni ko'rsatadigan kitoblar juda foydali bo'ladi.

-O'quvchilarning kitobga bo'lgan qiziqishini aniqlash uchun so'rovlar, testlar va o'quvchilar bilan intervyular o'tkazish mumkin. Bundan tashqari, o'quvchilarning kitob o'qish darajasini o'lchash uchun o'quvchilarni kitoblar bo'yicha test qilish, ular o'qigan kitoblar ro'yxatini tuzish va ularning fikrlarini tahlil qilish yordam beradi. Bu jarayon o'quvchilarning rivojlanishini kuzatishga va ularning kitob o'qishdagi muvaffaqiyatlarini baholashga imkon beradi.

Masalan, qahramonlarning to'g'ri qarorlar qabul qilishi, adolatni qo'llab-quvvatlashi va qiyinchiliklarga bardosh berishi o'quvchilarga ilhom beradi. Kitoblar orqali ular nafaqat shaxsiy qiyinchiliklarini yengishga yordam beradigan yondashuvlarni o'rganadilar, balki jamiyatda mas'uliyatli va axloqiy javobgarlikni his qilishni ham o'rganadilar. Bu jarayon, tarbiyasi og'ir o'quvchilarda o'zini hurmat qilish, boshqalarni hurmat qilish, mehnat qilish va halollik kabi qadriyatlarni shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki maktab kutubxonasining tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilishdagi roli juda muhimdir. Kitoblar orqali

o'quvchilarning bilim darajasi oshishi bilan birga, ularning axloqiy, ijtimoiy va ma'naviy jihatlari ham rivojlanadi. Tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitob o'qishga jalb qilish orqali ularning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash, to'g'ri xulq-atvorni shakllantirish va jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur asoslar yaratiladi.

Bu jarayon o'quvchilarning jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishiga va ijtimoiy moslashishlariga yordam beradi. Bunday yondashuvlar, o'quvchilarning ichki dunyosini o'zgartirish va ularni ijobiy xulq-atvorga yo'naltirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. To'g'ri tashkil etilgan kitobxonlik tadbirlari tarbiyasi og'ir o'quvchilarni ham asta-sekin kitobga oshno qiladi va ularni sog'lom, bilimli shaxs sifatida voyaga yetishiga yordam beradi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Shayxov, M. (2015). O'quvchilarning axloqiy tarbiyasi va kitobxonlik. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti.
2. Abdurahmonov, X. (2018). Maktab kutubxonasi va ta'lim jarayoni. Toshkent: Ma'naviyat va ma'rifat nashriyoti.
3. Pirov, I. (2020). Adabiyotlar va yoshlar tarbiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. O'rmonov, S. (2017). Pedagogikada individual yondashuv va kitob o'qish. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
5. Maxmudov, B. (2019). Kitobxonlikni rag'batlantirishda yangi texnologiyalardan foydalanish. Toshkent: Sharq nashriyoti.
6. Akramov, R. (2021). Kutubxona faoliyati va tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: O'zbek pedagogika universiteti nashriyoti.
7. Karimov, A. (2016). O'quvchilarni kitob o'qishga jalb qilishning samarali usullari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
8. Islomov, M. (2020). Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
9. Valiyev, R. (2021). Yoshlarni kitobxonlikka qiziqtirish va rag'batlantirish. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti
10. G'ulomov, T. (2018). Kitobxonlik va yoshlar tarbiyasidagi muhim omillar. Samarqand: Xalq ta'limi nashriyoti.
11. Badriddinov, J. (2019). Kitob o'qish va ma'naviyatni shakllantirish. Toshkent: Shahrizoda nashri.

MAKTAB KUTUBXONALARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARGA XIZMAT KO'RSATISH.

Z.Egamberdieva

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi, "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: O'zbekistonning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi. Maktab kutubxonasi barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlovchi maskan sifatida faoliyat yuritishi lozim. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay sharoit yaratish, ularning kutubxona resurslaridan to'liq foydalanishiga imkon berish – zamonaviy ta'limning muhim talabidir. Inklyuziv xizmatni tashkil etish orqali kutubxona nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlovchi markazga aylanadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maktab kutubxonalarida nogironligi bo'lgan bolalarga sharoit yaratish

Abstract: One of the directions of Uzbekistan's education policy is to ensure the widespread implementation by the participating states of the ideas of inclusive education, which implies the provision of education taking into account the diversity of children's special educational needs. The school library should function as a place that provides equal educational opportunities for all students. Creating favorable conditions for children with special needs, especially allowing them to fully use library resources, is an important requirement of modern education. By organizing an inclusive service, the library becomes not only a center that provides knowledge, but also a center that supports social integration.

Keywords: inclusive education, creating conditions for children with disabilities in school libraries

Jahon ta'limi amaliyotida ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. O'zbekistonning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi. YUNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan dasturlari alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar va kattalar uchun xavfsiz va qulay ta'limni ta'minlashga qaratilgan me'yorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni modernizatsiyalashga yo'naltirilmoqda. Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me'yorlari ishlab chiqilgan. "Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash" kabi muhim vazifalar belgilandi. Ayniqsa, yetim va ota-ona qaramog'isiz qolgan, nogiron, rivojlanishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy himoyasi hamisha davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblangan. Ushbu vazifani amalga oshirish borasida O'zbekiston Respublikasida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan kishilarning huquq va erkinliklarini, teng imkoniyatlarini

ta'minlash, turmush faoliyatidagi cheklanish, chegaralarni bartaraf etish, ta'limni tashkil etish va boshqarishga zamonaviy yondashuv, uning sifati va samaradorligini oshirish, jamiyatda aholining turli qatlamlari uchun ta'limning uzviylik va uzluksizligini ta'minlash borasida talaygina ishlar amalga oshirib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019 yil 29 aprelda PF 5712-son "Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida", 2020 yil 6 noyabrda PF-6108-son "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi, 2022 yil 28 yanvarda PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan YAngi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrda PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrda 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa hujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab berilgan. Shunisi borki, inklyuziv ta'lim nafaqat nogiron bolalar o'rtasida, balki sog'lom turmush tarziga asoslangan oilada tarbiyalanayotgan bolalar o'rtasida, maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktablarda, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarda ham fanlarni o'zlashtirish darajasi turlicha bo'lgan o'quvchilar uchun qulay imkoniyatlar yarata oladi. U orqali o'quvchilarning bir-biriga ijobiy ta'sir ko'rsata olishiga erishish yaxshi natija keltiradi. Lekin ba'zan sog'lom bolalar bilan nogiron bolalar orasidagi tafovut sezilib qolishi, nogiron bola o'z tengdoshlariga qo'shilmay, tortinishi, o'z imkoniyatlaridan foydalana olmasligi sabab uyalib turishi, kamsitilishi, ayrimlari esa oilada haddan tashqari erka o'stirilganligi tufayli qaysarlik, inijlik qilishi kuzatiladiki, bunday sharoitda ta'lim amaliyoti va ta'lim xizmatlarini tashkillashtirishda o'zgarishlar qilishga to'g'ri keladi. Bularning barchasi inklyuziv ta'lim jarayoni o'ziga xos murakkabliklarga ega ekanligini va shu sohada ishlaydigan o'qituvchilar, sinf rahbarlari, tarbiyachilar, kasbiy mahorat ustalari zimmasiga jiddiy talablar va mas'uliyatlar yuklashini oydinlashtiradi. Inklyuziv ta'lim - barcha o'quvchilar uchun maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual farqliligini inobatga olgan imkoniyatlarning holda ta'lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta'minlashdir. Inklyuziv ta'limni oiladan maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumta'lim maktablarida, kutubxonalarda joriy etish natijasida imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan umumiy munosabat o'zgarayotgani ma'lum bo'ldi. Bu esa ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishi uchun omil bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Jahon ta'limi amaliyotida ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. ning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi

Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga umumta'lim jarayonidagi barcha tadbirlarda faol va muntazam ishtirok etish imkonini beradi. Buning natijasida stereotiplar shakllanishining oldi olinib, ko'rsatiladigan individual yordam imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratib qo'ymaydi. Ular olgan ko'nikmalarini umumlashtirish imkoniga ega bo'lishadi. Imkoniyati cheklangan insonlar uchun ishlab chiqilgan va jamiyatga reja asosida joriy etilayotgan inklyuziv ta'lim strategiyasi o'qishning uzluksiz va muttasilligini ta'minlaydi. Inklyuzivlik- inglizcha so'z bo'lib, inklusif- qo'shish, birlashtirish ma'nolarini anglatadi. Mazkur atama alohida ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilarni umumta'lim maktablarida sog'lom bolalar bilan qo'shib birgalikda o'qitish jarayonini ifodalaydi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan tashkil etiladigan ta'lim jarayoni inklyuziv ta'lim shakllarini aniqlash va uni umumiy ta'lim jarayoni bilan integratsiyalashni talab etmoqda

Umumta'lim maktablarini nogiron bolalarga moslashtirishni ko'zda tutadigan, ijtimoiy adolat va tenglikni bosh maqsad qilib olgan jarayondir. Inklyuziv ta'lim maxsus haqidali, nogiron bolalar ham faqat maxsus maktablarda emas, balki sog'lom bolalar o'qiydigan umumta'lim maktablarida ham ta'lim-tarbiya olishlari mumkin e'tirof etadi. Buning uchun esa maktab ham, o'qituvchi-tarbiyachilar ham inklyuziv ta'lim tizimiga tayyor bo'lishi, maktab darajasi, jismoniy sharoit va o'qishga imkon shundayi shu ta'limga to'la javob berishi kerak.

Maktab kutubxonasi barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlovchi maskan sifatida faoliyat yuritishi lozim. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay sharoit yaratish, ularning kutubxona resurslaridan to'liq foydalanishiga imkon berish – zamonaviy ta'limning muhim talabidir. Inklyuziv xizmatni tashkil etish orqali kutubxona nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlovchi markazga aylanadi.

Maktab kutubxonasida kitobxonlarga, xususan, maxsus ehtiyojli o'quvchilarga inklyuziv xizmat ko'rsatish jarayonini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularning yechimlari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Shu orqali ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar muhitini yaratishga hissa qo'shish mumkin.

Maktab kutubxonalari – barcha o'quvchilarning bilim olish, ma'naviy o'sish va mustaqil o'qishga tayanch bo'ladigan muassasa. Inklyuziv ta'lim joriy etilayotgan hozirgi davrda kutubxonalar ham imkoniyati cheklangan bolalarga xizmat ko'rsatishda muhim o'rin tutadi.

Lekin amaliyotda ko'plab muammolar mavjud.

1. Kutubxonaga kirish uchun pandus, lift yoki keng eshiklarning yo'qligi.
2. Stol-stullar nogiron aravachasida yurgan bolalar uchun qulay joylashtirilmaganligi.
3. Yoritish, ovoz kuchaytirgich, maxsus belgilar yetishmasligi.
4. Audiokitoblar va elektron kitoblarning kamligi.
5. Kompyuterlar va planshetlarda maxsus dasturiy ta'minot (matnni ovozli o'qish dasturlari, ekran kattalashtirish funksiyasi) yo'qligi.
6. Internet tezligi pastligi yoki maxsus onlayn resurslardan foydalanish imkoniyatining cheklanganligi.

7. Kutubxonachi malakasi bilan bog'liq muammolar.

Kutubxonachilarning imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus tayyorgarlik yetarli emas.

Kutubxonachilarda psixologik yondashuv, sabr-toqat va maxsus metodika bo'yicha bilimlarning kamligi. Kutubxonada xizmat olishda mustaqil bo'lolmaslik ularning o'ziga ishonchini pasaytiradi. Buning uchun kutubxona binosini jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarga moslashtirish (pandus, maxsus stol, ovoz kuchaytirgichlar), maxsus dasturlar va texnik jihozlar bilan ta'minlash, kutubxonachilar uchun inklyuziv xizmat ko'rsatish bo'yicha trening va kurslar tashkil etish, o'quvchilar orasida mehr-muruvvat va tushunishni targ'ib qilishdan iborat.

Yuqoridagilarni amalga oshirilganda ish samaradorligi oshiriladi.

1. Bilim sifati oshadi. Maxsus ehtiyojli bolalarning bilim olish jarayonida faol qatnashishi ta'lim natijalarining yaxshilanishiga olib keladi.
2. Kitobxonlik madaniyati shakllanadi. O'quvchilarda kitob o'qishga qiziqish kuchayadi, ular muntazam ravishda kutubxona xizmatlaridan foydalanadi.
3. Jamiyatda bag'rikenglik oshadi. Barcha o'quvchilar birgalikda ta'lim olib, bir-biriga yordam berishni, hurmatni va sabr-toqatni o'rganadilar.
4. Psixologik barqarorlik ta'minlanadi. Maxsus ehtiyojli bolalarning o'ziga ishonchi mustahkamlanadi, ular o'z tengdoshlari orasida o'zini erkin his qiladi.
5. Kutubxona faoliyatining nufuzi ortadi. Kutubxona nafaqat bilim maskani, balki insonparvarlik va tenglik markaziga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, maktab kutubxonalarida inklyuziv xizmat ko'rsatish – bu nafaqat ta'lim jarayonining ajralmas qismi, balki jamiyatning insonparvarlik tamoyillariga asoslangan taraqqiyoti uchun ham zaruriy shartdir. Kelgusida maktab kutubxonalarini zamonaviylashtirish, ularda inklyuziv ta'limni keng joriy etish orqali barcha o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlari yanada kengayadi. Shu orqali kutubxonalar haqiqiy ma'naviyat va madaniyat maskaniga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish hamda kitobxonlik madaniyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. – Toshkent, 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning kitobxonlikni rivojlantirish bo'yicha nutq va ma'ruzalari. – Toshkent, 2018–2022 yillar.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumta'lim maktablari kutubxonalarining faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2019.
5. Abduqodirov A.A. *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.

6. Qo'shjonov M., Yo'ldoshev Q. *Kitob va mutolaa madaniyati*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
7. Turaqulov H. *Kutubxonachilik asoslari*. – Toshkent: Universitet, 2014.
8. G'ulomov A. *O'quvchilarda kitobxonlikni shakllantirish metodikasi*. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2020.
9. Nazarov B. *Ma'naviy tarbiya va kitob*. – Samarqand: Zarafshon, 2017.
10. UNESCO. *Libraries and Literacy Development*. – Paris, 2015.
11. ALA (American Library Association). *School Library Standards and Guidelines*. – Chicago, 2018.
12. Krashen S. *The Power of Reading*. – Portsmouth: Heinemann, 2004.
13. Zimniya I.A. *Psixologiya chitatel'ya i process chteniya*. – Moskva: Pedagogika, 1991.
14. Anderson, R.C., Hiebert, E.H., Scott, J.A., & Wilkinson, I.A.G. *Becoming a Nation of Readers*. – Washington DC, 1985.
15. Clark, C., & Rumbold, K. *Reading for Pleasure: A Research Overview*. – London: National Literacy Trust, 2006.
16. OECD. *Reading for Change: Performance and Engagement across Countries*. – Paris: OECD, 2002.
17. Cullinan, B.E. *Literacy and Children's Literature*. – New York: Scholastic, 2010.
18. Shukurov M. *Ma'naviyat va ma'rifat: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
19. Pedagogika va psixologiya bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent: Ma'rifat, 2019.

O'QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISH VA TARBIYALASHDA YANGICHA YONDASHUVLAR

PEDAGOG KADRLARNING HAYOT DAVOMIDAGI TA'LIMINING MOHIYATI

Akram Akmalov,

O'zbekiston davlat sport akademiyasi huzuridagi Jismoniy tarbiya va sport
bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va
malakasini oshirish instituti, ped. fan.nomzodi, professor
O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan xalq ta'limi xodimi

Annotatsiya: Maqolada pedagog kadrlarning hayot davomida ta'lim olishi kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalari, kompetentligini takomillashtirishda integrativ yondoshuv samaradorligi bayon qilingan.

Tayanch iboralar: *pedagog, kompetentlik, integrallashgan yondoshuv, kreativlik.*

Аннотация: В статье изложена эффективность интегративного подхода в совершенствовании профессиональных знаний, навыков и компетентности педагога в течение его жизни.

Основные понятия: *педагог, компетентность, интегративный подход, креативность*

Abstract: The article describes the effectiveness of an integrative approach in improving the professional knowledge, skills and competence of a teacher throughout his life.

Key concepts: *teacher, competence, integrative approach, creativity*

Pedagog kadrlar (keyingi o'rinlarda kadrlar) malakasini oshirish – bu o'zgarishi va sifat jihatidan baholanishi mumkin bo'lgan jarayon sifatida, aniq maqsadga yo'naltirilgan davriy, pedagogik, psixologik, metodik, texnologik mahoratini takomillashtirish vazifalari jamiyatning ob'ektiv ehtiyojlari bilan belgilanadi va usluis ta'lim tashkilotlarining faoliyati, maqsadlaridan kelib chiqadi. [3]

Malaka - kadrning kasbiy faoliyatning muayyan turini bajarishga tayyorgarligini ifodalaydigan, ma'lumot to'g'risidagi tegishli xujjat bilan tasdiqlanadigan bilim, qobiliyat, mahorat va ko'nikmalar darajasi. *Malaka oshirish kadrning kompetentlik, raqobatbardoshlik sifatleri hamda bilim va ko'nikmalarining zamon talablariga mos javob bera oladigan darajada bo'lishini ta'minlaydi.*

Malaka oshirish va qayta tayyorlash har bir xodimning o'z mutaxassisliqi bo'yicha zamonaviy fan yutuklari, yangiliklari bilan tanishish, ularni o'zlashtirish, yangi amaliy ish usullari, ilg'or ish tajribalarini o'rganishdan iborat ilmiy nazariy hamda amaliy tayyorgarlik jarayoni hisoblanadi.

Kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash ijtimoiy va ilmiy – texnik taraqqiyot talablari, ishlab chiqarish, mehnat bozoridagi o'zgarishlarga binoan, shuningdek tinglovchining shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasbiy bilim va

ko'nikmalarni chuqurlashtirish, yangilashga ustivor yo'nalish sifatida e'tibor qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi va "Pedagogning maqomi" to'g'risidagi Qonunlarida: "Pedagoglar malakasini oshirish ularga o'z kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarini chuqurlashtirish hamda yangilab borish, shuningdek toifasini (lavozimini) oshirish imkoniyatini berish maqsadida amalga oshiriladi." – deb e'tirof etilgan. [1,2]

Davlat ta'lim talablari - malaka oshirish ta'limning tuzilmasiga, mazmuniga va uni amalga oshirish shart - sharoitlariga, shuningdek ta'lim oluvchilarning jismoniy, shaxsiy, intellektual, ilmiy hamda kasbiy sifatlariga qo'yiladigan majburiy talablar;"- deb ta'kidlangan. [1]

Mazkur Qonun talablari asosida: "...Ta'lim ustuvorligining tan olinishi; ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy kadriyatlarning singdirilganligi; ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati; ta'limning uzluksizligi va izchilligi; **insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi...**" – tamoyil (prinsip)lar asosida, malaka oshirish ta'limi sifat va samaradorligini oshirish, rahbar hamda pedagog kadrlar malakasini oshirish tartibini belgilaydi. [1]

"Insonning butun hayot davomida ta'lim olish" prinsipi, uzluksiz ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan rahbar va pedagoglarga nazariy, amaliy ta'lim – tarbiya berish, ilmiy – metodik faoliyatiga kreativ yondoshuvda uzluksiz ravishda o'z bilim, ko'nikma va malakasi, kompetentligini mustaqil ta'lim bilan oshirib borishini ta'minlaydi.

Uzluksiz ta'lim tizimida kadrlar malakasini oshirishning maqsadi, vazifalari, mazmunidan kelib chiqqan holda malaka oshirish ta'limi jarayonini tashkil qilishda, davlat talablari, ta'lim dasturlariga innovatsion, modernizatsiya yondashuvlar asosida talablar qo'yilgan. (*Modernizatsiya , modernizatsiyalash (fransuzcha – modern-biror narsani yangilash, uni zamonaviy talablarga muvofiq o'zgartirish.)*)

Kadrlar malakasini oshirishga mustaqil mutola yondoshuvining asosiy komponentlaridan: kasbiy, pedagogik, psixologik, metodik, texnologik, kreativ, intensiv, ekstensiv va reflektiv jarayonlarni jadal o'zlashtirilishi, takomillashtirilishiga integrallashgan yondoshuvlar samaradorlikni kafolatlaydi. (*Integrativ yondoshuv - o'quv - mashg'ulot jarayonlarda qoida, usul va shakllarining o'zaro aloqadorligi, birlashib ketishi, singdirilishi, birlashib yangi, barqaror umumlashgan – yaxlit shaklini hosil qilishdir.*)

Malaka oshirish tizimi: kadrning intellektual, ilmiy – metodik faoliyatini zamon talablariga moslashtiruvchi, to'ldiruvchi, kengaytiruvchi, ixtisoslashtiruvchi funksiyalaridan iborat:

Moslashtirish funksiyalari – o'zgarib turuvchi olamga kadr faoliyatini muntazam ravishda takomillashtirish, malaka oshirish ta'limi jarayonida vujudga keladigan muammo va aniq vaziyatlarni yechimiga kreativ yondoshish; Malaka oshirishning innovatsion va rivojlantirish funksiyalari: kadrning ijodiy, ilmiy – metodik, intellektual salohiyatini takomillashtirishning barqarorligini ta'minlash;

Rekvalifikatsiya - dastlabki malakalar bilan va yangi talablar orasidagi bo'shliqni bartaraf etish;

Kengaytiruvchi – ixtisoslashtiruvchi: boshqa o‘quv fani bo‘yicha qayta tayyorlovdan o‘tish, qo‘shimcha bilim, ko‘nikma va malaka olish; [3] Malaka oshirish ta‘lim jarayonining asosiy maqsadi kadrga ta‘lim - tarbiya, o‘quv axborotlarini tushuntirish emas, balki kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish, hamkasblari va xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, ta‘lim jarayonida maqsadli, ijodiy o‘zlashtirib, amaliyotga tatbiq etishdir.

Xulosa o‘rnida: malaka oshirish institutlari va markazlarida mashg‘ulotlar an‘anaviy ma‘ruza va amaliy shakllarida olib borilsa, tinglovchilar mashg‘ulotlarda passiv iste‘molchi bo‘ladilar.

Uzluksiz ta‘limda kadrlarning ilmiy – metodik ehtiyojiga asoslangan, modernizatsiyalashgan malaka oshirish, tinglovchilar o‘quv - mavzularini integranllashgan yondoshuv asosida mustaqil o‘zlashtirishlarida faol ishtirokchi bo‘lsalar, ta‘lim sifati va samaradorligiga ijobiy ta‘siri bilan bir qatorda kasbiy bilimlari va ko‘nikmalarini yangilash va takomillashtirishlari kafolatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020 yil 23 – sentyabr, O‘RQ – 637.
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni “Pedagogning maqomi to‘g‘risidagi qonuni”, 01.02. 2024y. O‘RQ – 901.
3. A. A. Akmalov, “Sport ta‘limida innovatsion pedagogik texnologiyalar”. O‘quv qo‘llanma. «Complex print» nashriyoti. T. – 2023.- 140 b.

MAKTAB KUTUBXONALARIDA INKLYUZIV TA‘LIM OLUVCHILARGA XIZMAT KO‘RSATISH.

Z.Egamberdieva

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi, “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: O‘zbekistonning ta‘lim sohasidagi siyosati yo‘nalishlaridan biri bolalarning alohida ta‘lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta‘lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta‘lim g‘oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta‘minlash hisoblanadi. Maktab kutubxonasi barcha o‘quvchilar uchun teng ta‘lim imkoniyatlarini ta‘minlovchi maskan sifatida faoliyat yuritishi lozim. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay sharoit yaratish, ularning kutubxona resurslaridan to‘liq foydalanishiga imkon berish – zamonaviy ta‘limning muhim talabidir. Inklyuziv xizmatni tashkil etish orqali kutubxona nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy integratsiyani qo‘llab-quvvatlovchi markazga aylanadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta‘lim, maktab kutubxonalarida nogironligi bo‘lgan bolalarga sharoit yaratish

Abstract: One of the directions of Uzbekistan's education policy is to ensure the widespread implementation by the participating states of the ideas of inclusive education, which implies the provision of education taking into account the diversity of children's special educational needs. The school library should function as a place that provides equal educational opportunities for all students. Creating favorable

conditions for children with special needs, especially allowing them to fully use library resources, is an important requirement of modern education. By organizing an inclusive service, the library becomes not only a center that provides knowledge, but also a center that supports social integration.

Keywords: inclusive education, creating conditions for children with disabilities in school libraries

Jahon ta'limi amaliyotida ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. O'zbekistonning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi. YUNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan dasturlari alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar va kattalar uchun xavfsiz va qulay ta'limni ta'minlashga qaratilgan me'yorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni modernizatsiyalashga yo'naltirilmoqda. Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me'yorlari ishlab chiqilgan. “Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” kabi muhim vazifalar belgilandi¹. Ayniqsa, yetim va ota-ona qaramog'isiz qolgan, nogiron, rivojlanishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy himoyasi hamisha davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblangan. Ushbu vazifani amalga oshirish borasida O'zbekiston Respublikasida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan kishilarning huquq va erkinliklarini, teng imkoniyatlarini ta'minlash, turmush faoliyatidagi cheklanish, chegaralarni bartaraf etish, ta'limni tashkil etish va boshqarishga zamonaviy yondashuv, uning sifati va samaradorligini oshirish, jamiyatda aholining turli qatlamlari uchun ta'limning uzviylik va uzluksizligini ta'minlash borasida talaygina ishlar amalga oshirib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son “Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”, 2019 yil 29 aprelda PF 5712-son “Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida”, 2020 yil 6 noyabrda PF-6108-son “O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida”gi, 2022 yil 28 yanvarda PF-60-son “2022-2026-yillarga mo'ljallangan YAngi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”, farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrda PQ-4860-son “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida”gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrda 638-son “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida”gi qarori va boshqa hujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash

vazifalari belgilab berilgan. Shunisi borki, inklyuziv ta'lim nafaqat nogiron bolalar o'rtasida, balki sog'lom turmush tarziga asoslangan oilada tarbiyalanayotgan bolalar o'rtasida, maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktablarda, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarda ham fanlarni o'zlashtirish darajasi turlicha bo'lgan o'quvchilar uchun qulay imkoniyatlar yarata oladi. U orqali o'quvchilarning bir-biriga ijobiy ta'sir ko'rsata olishiga erishish yaxshi natija keltiradi. Lekin ba'zan sog'lom bolalar bilan nogiron bolalar orasidagi tafovut sezilib qolishi, nogiron bola o'z tengdoshlariga qo'shilmay, tortinishi, o'z imkoniyatlaridan foydalana olmasligi sabab uyalib turishi, kamsitilishi, ayrimlari esa oilada haddan tashqari erka o'stirilganligi tufayli qaysarlik, inijlik qilishi kuzatiladiki, bunday sharoitda ta'lim amaliyoti va ta'lim xizmatlarini tashkillashtirishda o'zgarishlar qilishga to'g'ri keladi. Bularning barchasi inklyuziv ta'lim jarayoni o'ziga xos murakkabliklarga ega ekanligini va shu sohada ishlaydigan o'qituvchilar, sinf rahbarlari, tarbiyachilar, kasbiy mahorat ustalari zimmasiga jiddiy talablar va mas'uliyatlar yuklashini oydinlashtiradi. Inklyuziv ta'lim - barcha o'quvchilar uchun maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual farqliligini inobatga olgan imkoniyatlarning holda ta'lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta'minlashdir. Inklyuziv ta'limni oiladan maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumta'lim maktablarida, kutubxonalarda joriy etish natijasida imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan umumiy munosabat o'zgarayotgani ma'lum bo'ldi. Bu esa ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishi uchun omil bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Jahon ta'limi amaliyotida ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. ning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi

Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga umumta'lim jarayonidagi barcha tadbirlarda faol va muntazam ishtirok etish imkonini beradi. Buning natijasida stereotiplar shakllanishining oldi olinib, ko'rsatiladigan individual yordam imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratib qo'ymaydi. Ular olgan ko'nikmalarini umumlashtirish imkoniga ega bo'lishadi. Imkoniyati cheklangan insonlar uchun ishlab chiqilgan va jamiyatga reja asosida joriy etilayotgan inklyuziv ta'lim strategiyasi o'qishning uzluksiz va muttasilligini ta'minlaydi. Inklyuzivlik-inglizcha so'z bo'lib, inklusif- qo'shish, birlashtirish ma'nolarini anglatadi. Mazkur atama alohida ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilarni umumta'lim maktablarida sog'lom bolalar bilan qo'shib birgalikda o'qitish jarayonini ifodalaydi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan tashkil etiladigan ta'lim jarayoni inklyuziv ta'lim shakllarini aniqlash va uni umumiy ta'lim jarayoni bilan integratsiyalashni talab etmoqda

Umumta'lim maktablarini nogiron bolalarga moslashtirishni ko'zda tutadigan, ijtimoiy adolat va tenglikni bosh maqsad qilib olgan jarayondir. Inklyuziv ta'lim maxsus haqidali, nogiron bolalar ham faqat maxsus maktablarda emas, balki sog'lom bolalar o'qiydigan umumta'lim maktablarida ham ta'lim-tarbiya olishlari mumkin e'tirof etadi. Buning uchun esa maktab ham, o'qituvchi-tarbiyachilar ham inklyuziv

ta'lim tizimiga tayyor bo'lishi, maktab darajasi, jismoniy sharoit va o'qishga imkon shundayi shu ta'limga to'la javob berishi kerak.

Maktab kutubxonasi barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlovchi maskan sifatida faoliyat yuritishi lozim. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay sharoit yaratish, ularning kutubxona resurslaridan to'liq foydalanishiga imkon berish – zamonaviy ta'limning muhim talabidir. Inklyuziv xizmatni tashkil etish orqali kutubxona nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlovchi markazga aylanadi.

Maktab kutubxonasida kitobxonlarga, xususan, maxsus ehtiyojli o'quvchilarga inklyuziv xizmat ko'rsatish jarayonini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularning yechimlari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Shu orqali ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar muhitini yaratishga hissa qo'shish mumkin.

Maktab kutubxonalari – barcha o'quvchilarning bilim olish, ma'naviy o'sish va mustaqil o'qishga tayanch bo'ladigan muassasa.

Inklyuziv ta'lim joriy etilayotgan hozirgi davrda kutubxonalar ham imkoniyati cheklangan bolalarga xizmat ko'rsatishda muhim o'rin tutadi.

Lekin amaliyotda ko'plab muammolar mavjud.

1. Kutubxonaga kirish uchun pandus, lift yoki keng eshiklarning yo'qligi.
2. Stol-stullar nogiron aravachasida yurgan bolalar uchun qulay joylashtirilmaganligi.
3. Yoritish, ovoz kuchaytirgich, maxsus belgilar yetishmasligi.
4. Audiokitoblar va elektron kitoblarning kamligi.
5. Kompyuterlar va planshetlarda maxsus dasturiy ta'minot (matnni ovozli o'qish dasturlari, ekran kattalashtirish funksiyasi) yo'qligi.
6. Internet tezligi pastligi yoki maxsus onlayn resurslardan foydalanish imkoniyatining cheklanganligi.
7. Kutubxonachi malakasi bilan bog'liq muammolar.

Kutubxonachilarning imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus tayyorgarlik yetarli emas.

Kutubxonachilarda psixologik yondashuv, sabr-toqat va maxsus metodika bo'yicha bilimlarning kamligi. Kutubxonada xizmat olishda mustaqil bo'lolmaslik ularning o'ziga ishonchini pasaytiradi. Buning uchun kutubxona binosini jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarga moslashtirish (pandus, maxsus stol, ovoz kuchaytirgichlar), maxsus dasturlar va texnik jihozlar bilan ta'minlash, kutubxonachilar uchun inklyuziv xizmat ko'rsatish bo'yicha trening va kurslar tashkil etish, o'quvchilar orasida mehr-muruvvat va tushunishni targ'ib qilishdan iborat.

Yuqoridagilarni amalga oshirilganda ish samaradorligi oshiriladi.

1. Bilim sifati oshadi. Maxsus ehtiyojli bolalarning bilim olish jarayonida faol qatnashishi ta'lim natijalarining yaxshilanishiga olib keladi.
2. Kitobxonlik madaniyati shakllanadi. O'quvchilarda kitob o'qishga qiziqish kuchayadi, ular muntazam ravishda kutubxona xizmatlaridan foydalanadi.
3. Jamiyatda bag'rikenglik oshadi. Barcha o'quvchilar birgalikda ta'lim olib, bir-biriga yordam berishni, hurmatni va sabr-toqatni o'rganadilar.

4. Psixologik barqarorlik ta'minlanadi. Maxsus ehtiyojli bolalarning o'ziga ishonchi mustahkamlanadi, ular o'z tengdoshlari orasida o'zini erkin his qiladi.

5. Kutubxona faoliyatining nufuzi ortadi. Kutubxona nafaqat bilim maskani, balki insonparvarlik va tenglik markaziga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, maktab kutubxonalarida inklyuziv xizmat ko'rsatish – bu nafaqat ta'lim jarayonining ajralmas qismi, balki jamiyatning insonparvarlik tamoyillariga asoslangan taraqqiyoti uchun ham zaruriy shartdir. Kelgusida maktab kutubxonalarini zamonaviylashtirish, ularda inklyuziv ta'limni keng joriy etish orqali barcha o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlari yanada kengayadi. Shu orqali kutubxonalar haqiqiy ma'naviyat va madaniyat maskaniga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 20.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish hamda kitobxonlik madaniyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. – Toshkent, 2017.
- 21.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning kitobxonlikni rivojlantirish bo'yicha nutq va ma'ruzalari. – Toshkent, 2018–2022 yillar.
- 22.O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
- 23.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumta'lim maktablari kutubxonalarining faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2019.
- 24.Abduqodirov A.A. *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
- 25.Qo'shjonov M., Yo'ldoshev Q. *Kitob va mutolaa madaniyati*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
- 26.Turaqulov H. *Kutubxonachilik asoslari*. – Toshkent: Universitet, 2014.
- 27.G'ulomov A. *O'quvchilarda kitobxonlikni shakllantirish metodikasi*. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2020.
- 28.Nazarov B. *Ma'naviy tarbiya va kitob*. – Samarqand: Zarafshon, 2017.
- 29.UNESCO. *Libraries and Literacy Development*. – Paris, 2015.
- 30.ALA (American Library Association). *School Library Standards and Guidelines*. – Chicago, 2018.
- 31.Krashen S. *The Power of Reading*. – Portsmouth: Heinemann, 2004.
- 32.Zimniya I.A. *Psixologiya chitatelya i process chteniya*. – Moskva: Pedagogika, 1991.
- 33.Anderson, R.C., Hiebert, E.H., Scott, J.A., & Wilkinson, I.A.G. *Becoming a Nation of Readers*. – Washington DC, 1985.
- 34.Clark, C., & Rumbold, K. *Reading for Pleasure: A Research Overview*. – London: National Literacy Trust, 2006.

- 35.OECD. *Reading for Change: Performance and Engagement across Countries*. – Paris: OECD, 2002.
- 36.Cullinan, B.E. *Literacy and Children's Literature*. – New York: Scholastic, 2010.
- 37.Shukurov M. *Ma'naviyat va ma'rifat: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
- 38.Pedagogika va psixologiya bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent: Ma'rifat, 2019.

EMOTIONAL HISSIY INTELLEKT, UNING BOLA SHAXSI RIVOJLANISHIDAGI ROLI

Ubaydulla Axrorovich Kosimov

salmansalmanov772@gmail.com, telegram:997062217

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari» kafedrası, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya: Emotsional holatlarini o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud. Bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi psixoemotsional idora qilish muammosini tadqiq qilish bo'yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqazo etadi. Chunki, insonning o'z harakatlarini va hissiy-emotsional holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Tayanch so'zlar: Hissiy emotsional intellekt, Emotsional intellektni rivojlantirish, his tuyg'uni boshqarish

Abstract: Emotional states have their own characteristics, laws, complex mechanisms of expression and emergence of behavioral motives. Today, there is a clear lack of thorough research on the problem of psycho-emotional self-management of a person. This requires a deeper study of the specific socio-psychological mechanisms related to this problem. Because, in managing a person's own actions and emotional-emotional states, managing their development, it has an impact on establishing a balance between behavioral forms.

Keywords: Emotional emotional intelligence, Development of emotional intelligence, management of emotions

Jahon ta'lim tizimida bugungi kunda yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash masalasiga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Hozirgi globallashuv davrida butun dunyoda rivojlanib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, urbanizatsiya jarayonlari, shaharlarda aholi sonining ko'payishi, globallashuv bilan bog'liq turli xil axborotlar insondagi hissiy zo'riqishlarning oshishida, shuningdek, insonning o'z harakatlariniva ruhiy holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Bu jarayon, ayrim o'smir-yoshlarlardagi qo'zg'aluvchanlik, impulsivlik, o'z hatti-harakatlarini va ruhiy holatlarini idora qila olmaslik bilan ajralib turadigan tajovuzkor harakatlarini sodir etishda yaqqol kuzatilmoqda. Demak, o'smir-yoshlardagi o'zini o'zi idora qilish ijtimoiy-hissiy-emotsional intellekti bilan bog'liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo'lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o'z holatini nazorat qila olishi, o'zini va boshqalarni emotsiyalarini tushunish, boshqara olishi uning shaxs sifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollari belgillashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muammoning muayyan jihatlarini taniqli rus olimlari tomonidan tadqiq qilingan. Jumladan, psixik holatlarda o'zini o'zi idora qilishning nazariy-metodologik jihatlarini V.S.Agavelyan, G.Sh.Gabdreeva, V.A.Ganzen, B.V.Zeygarnik, O.A.Konopkin, N.D.Levitov, G.S.Nikiforov, N.M.Peysaxov, A.O.Proxorov, Yu.E.Sosnovikova, Yu.I.Filimonenko, I.I.Chesnokova; o'quv jarayonida o'smir va o'qituvchilarning psixik holatlari G.N.Gening, A.V. Plexanov, A.F. Safarova; kasbiy faoliyatda, ekstremal vaziyatlarda sub'ektning o'zini o'zi idora qilish bilan bog'liq jihatlarini B.A. Vyatkin, Yu.A. Golikov, L.G. Dikaya, A.N.Kostin, A.B.Leonova, V.I.Melnikov, I.X. Mirziev; kadrlarni tayyorlash va ish joyidagi stressli vaziyatlarni bartaraf etish maqsadida o'zini o'zi idora psixoemotsional qilish bilan bog'liq jihatlarini; G.S.Nikiforov, T.S.Chuykova; o'zini o'zi idora qilishning muhim usul va tamoyillari bilan bog'liq jihatlarini, Ye.M. Konoz, V.I. Morosanova; o'zini o'zi idora qilishning yosh muammosi bilan bog'liq jihatlarini G.Sh.Gabdreeva, Yu.A.Mislavskiy, A.K.Osniskiy, A.O.Proxorov o'ziga xos ilmiy uslublarda talqin qilinadi.

Bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi psixoemotsional idora qilish muammosini tadqiq qilish bo'yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol

sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqazo etadi.

O'zbek olimlaridan E.G'.G'oziev, G'.B.Shoumarov, Sh.R.Baratov, Z.R.Ibodullaev, V.M.Karimova, A.M.Jabborov, Z.T.Nishonova, N.S.Safoev, D.G'.Muxamedova, R.S.Samarov, U.A.Kosimov, E.M.Muxtorov, N.I.Xalilova, R.I.Sunnatova, X.A.Ruxieva, F.I.Haydarov singari olimlar o'zini o'zi idora qilish muammosining muayyan jabhasi bo'yicha tegishli ilmiy mulohazalar yuritishgan.

Hozirgi davrda o'smirlarni emotsional holatlarini o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud.

O'smirlik yoshida bolalikdan kattalik holatiga ko'chish jarayoni sodir bo'ladi. O'smirda psixik jarayonlar keskin o'zgarishi bilan nafaqat aqliy faoliyatiga balki, emotsional holatlarida ham o'zgarishlar seziladi. Shuning uchun shaxslararo munosabatlarda, kattalar bilan o'smirlarning muomalasida qat'iy o'zgarishlar vujudga keladi. Bu o'zgarishlar jarayonida qiyinchiliklar tug'iladi. Uning o'z qadr-qimmatiga haqidagi tasavvuri, narsa va hodisalarga munosabati oqilonalikdan uzoqlasha boshlaydi, u ayrim ma'lumotlarni tushuntirib berishni yoqtirmaydigan bo'lib qoladi. Serzardalik kundalik xatti-harakatining ajralmas qismiga aylanadi. O'smir xulqidagi bunday o'zgarishlar tajribasiz o'qituvchi yoki ota-onani qattiq tashvishga soladi, asabiylashtiradi va ularning o'smirlarga munosabatini o'zgartiradi. Natijada kelishmovchiliklar, anglashilmovchiliklar, nizolar kelib chiqadi.

Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan birmuncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lmoqda. Shu sababli bizda o'g'il va qizlar 10-11 dan 14-15 yoshigacha o'smirlik yoshida deb hisoblanadi. Demak yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan shuni anglashimiz mumkinki, o'smir yoshidagi shaxslarning emotsional sohasini tadqiq etish nafaqat ularni ta'lim tarbiya jarayonida balki, ularning oiladagi shaxslararo munosabatlari jarayonlarini optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rahmdillik, hamdardlik, boshqa odam nimani boshdan kechirayotganini tushunish qobiliyatini namoyon bo'lishi, yuqori hissiy rivojlanish ko'rsatkichidir. Intelлектning ikkala turi ham bolalikdan rivojlana boshlaydi va hayot davomida yaxshilanadi. Har qanday yoshda nafaqat yangi fanlarni o'rganishni boshlash, balki his-tuyg'ularni qanday to'g'ri namoyon qilishni va boshqalarni tushunishni o'rganishingiz mumkin.

Klassik IQ "aqliy intellekt" tushunchasidan tashqari, emotsional intellekt - emotional intelligence (EQ) ham mavjud. Bu o'z his-tuyg'ularining kelib chiqishini kuzatish, shuningdek ularni boshqarish qobiliyatidir. EQning eng muhim jihati - bu boshqalarning hissiyotlarini tuyish qobiliyatidir.

Emotsional intellekt (EI, EQ) (inglizcha Emotional intelligence) - psixologik konsepsiyasi 1990 yilda vujudga keldi. Uni fan olamiga P.Selov va J.Mayerlar olib kirdilar. Ularga qadar emotsional intellekt to'g'risidagi g'oyalar bo'lsa-da, ammo ular tug'al bir nuqtai nazar sifatida shakllanmagandi. Mualliflarning emotsional intellekt tushunchasini ta'riflashlaricha, shaxsning o'z his-tuyg'ularini va o'zga kishilarning kechinmalarini, munosabatlarini anglashi va tushunishini o'zida aks ettiruvchi mental qobiliyatlaridir.

Emotsional intellekt(EI, EQ) inglizcha-Emotional intelligence-psixologik konsepsiyasi 1990 yilda vujudga keldi. Uni fan olamiga P.Selov va J.Mayerlar olib kirdilar. Ularga qadar emotsional intellekt to'g'risidagi g'oyalar bo'lsa-da, ammo ular tug'al bir nuqtai nazar sifatida shakllanmagandi. Mualliflarning emotsional intellekt tushunchasini ta'riflashlaricha, shaxsning o'z his-tuyg'ularini va o'zga kishilarning kechinmalarini, munosabatlarini anglashi va tushunishini o'zida aks ettiruvchi mental qobiliyatlaridir. Ular EIning o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini nazorat qilish va empatiyaga moyillik malakalaridan iborat to'rtta asosiy tarkibiy tuzilmasini ajratib ko'rsatadilar.

Shuningdek, ushbu intellektning biologik asosini ota-onaning EI darajasi, tafakkurining o'ng yarim sharlarini rivojlanganligi hamda temperament xususiyatlari bilan bog'lab tushuntiradilar. Ijtimoiy asosini esa bolaning harakatlariga atrofdagilarning hissiy munosabatlari, o'z-o'zini anglashni kamol topganligi, hissiy jihatdan munosabatlarga kirisha olish imkoniyatlari, ota-onaning ma'lumotlik darajasi va oilaviy daromad, ota-onalar orasidagi iliq va samimiy munosabatning mavjudligi, e'tiqod va boshqa jihatlar tashkil etishi qayd etiladi.

EIning tarkibiy tuzilmasiga esa emotsiyani boshqarish, emotsiyani tushunish, emotsiyani farqlash va uni namoyon eta olish, fikrlash va mulohazalash sharoitida emotsiyadan foydalanish ko'zda tutiladi.

Psixologiyada shaxsning EI rivojlantirishga doir ikkita bir-biridan farq qiluvchi fikr mavjud. Ulardan birida (J.Meyer) EI darajasini oshirib bo'lmaydi, u barqaror qobiliyat deb qaraladi. Biroq, ta'lim-tarbiya orqali EI darajasini oshirish mumkin ekan. Bu g'oyani D.Goulman yoqlab chiqdi. Chunki inson miyasining asab yo'llari hayotining o'rta davriga qadar o'sib va rivojlanib borishini asos qilib olingan.

Eini ifoda etayotgan olimlarning fikricha insonning intellekt koeffitsienti bilan (IQ) uning muvaffaqiyatlari o'rtasida hech qanday aloqa mavjud emas. Bu bilan eng aqlli odam muvaffaqiyatning eng yuqori pog'onasiga chiqadi deb aytib bo'lmaydi. Inson muvaffaqiyati intellektning ikkinchi ko'rinishi emotsional intellekt (EQ)ga ko'proq bog'liq. Bu g'oyani birinchi bora D.Goulman ilgari surdi.

Ei xarakterlovchi bir qator jihatlar mavjud. Ei insonning o'z tuyg'u va emotsiyalarini tushunish malakasidir. Stiv Pavlin esa emotsional intellekt atrof olam bilan samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun o'zining emotsiya va yashirin motivlarini tushunishidir deb ta'riflaydi.

Emotsional intellektni rivojlantirishning eng maqbul yo'li sifatida guruhiiy trening, individual trening, oila ijtmoyi bolalar markazlarida bolalar uchun treninglar uyushtirish, oilaviy tarbiya inobatga olingan.

Shaxsning emotsiyani boshqarishi. Bu emotsional intellektning rivojlanganligini bildiradi. Inson bunday holatda o'zining yashirin motivlarini bir qismi sifatida gavdalanadi va u o'z holatini, vaqtini boshqaradi va kerak bo'lgan hollarda o'zini o'zi ruxlantira oladi. Bunday yondashuv insonni tashqi olam bilan samarali o'zaro ta'sirlashuviga olib keladi, maqsadga va muvaffaqiyatga erishishini kafolatlaydi.

Shaxsning voqea-hodisalarni emotsiya bilan kuzatishi. Bu emotsional intellektning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Bu yerda yashirin motivlar yo'q, balki o'zini va maqsadlarini aniq tushunishga qaratilgan holat mavjud. Shubhalar endi ularni chuchitmaydi. Emotsional intellekt insonni o'zini namoyon etish uchun ichki tormozlanib qolish yo'qligini anglatadi. Har bir hatti-harakati mantiqiy ahamiyatga ega bo'lib, natijalarga erishishini anglatadi. Bu shkala emotsional intellekt haqida umumiy tasavvurni shakllanishiga imkon beradi.

O'z emotsiyasida tushkunlikni aks etganligi. O'z-o'ziga past baho berishi, o'zini aybdor his etishi, va depressiyaga moyillik emotsional intellektni past ekanligini ko'rsatadi.

Shaxsning voqea-hodisalarni emotsiya bilan kuzatishi. Bu emotsional intellektning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Bu yerda yashirin motivlar yo'q, balki o'zini va maqsadlarini aniq tushunishga qaratilgan holat mavjud. Shubhalar endi ularni chuchitmaydi. Emotsional intellekt insonni o'zini namoyon etish uchun ichki tormozlanib qolish yo'qligini anglatadi. Har bir hatti-harakati mantiqiy ahamiyatga ega bo'lib, natijalarga erishishini anglatadi. Bu shkala emotsional intellekt haqida umumiy tasavvurni shakllanishiga imkon beradi.

Bugungi kunda yoshlarimizga ta'lim-tarbiyani ulashishda aniqrog'i intellekt va uning strukturasi bir qator psixologik tarkiblardan tashkil topgan bo'lib, ularni aniqlash hozirga qadar Solovey, Mayerlar tomonidan ishlab chiqilgan bosqichlarga asoslanadi. Tadqiqotchi olimlarning munosabat bildirishida, emosional intellekt doir alohida mazmunini asoslab beruvchi 4 ta tarkibiy qism mavjud:

- Hissiyotlarni erkin ifodalash yoki identifikasiya qilish (o'zini
- boshqalar o'rniga qo'yib ko'rish);
- Tafakur qilish va fikrlashda his-tuyg'ulardan samarali foydalana
- olish;
- Har qanday hissiyotlarni tez anglash;
- His-tuyg'ularni ongli ravishda tartibga sola bilish qobiliyati.

Demak, emosional intellektning namoyon bo'lishi nafaqat identifikasiya jarayoni balki, kognitiv jarayonlarning samarali ishlash faoliyatiga ham bog'liqdir. Shuning uchun mazkur tarkibiy qismlar mohiyatini alohida ko'rib chiqish lozim sanaladi. Hissiy emosional hoilatlarni samarali boshqarilishida quyidagilarga e'tibor qaratish joizdir:

- v Hissiy o'zini anglash – ya'ni o'zini yuqori darajada his qiladigan yetakchilar o'z ichki his-tuyg'ulari bilan to'g'ri hisoblashadilar shuningdek, his-tuyg'ularining shaxsiy psixologik holatiga ta'sir etishini yaxshi bilishadilar. Bundan tashqari, ushbu shaxslar o'z qadriyatlariga sezgir va qiyin vaziyatlarda o'zini tutishning eng yaxshi intuitiv usullariga ega sanalishadilar. O'z – o'zini anglash insonda adolatlilik, samimiylik kabi sifatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, ushbu sifatga ega shaxslar o'z his – tuyg'ularini ochiq namoyon etadilar hamda o'z ideallariga qattiq ishonadilar;
- O'ziga ishonch. Bunday xususiyatli insonlar o'zlarining nimalarga qodirligini yaxshi bilishadilar, o'z qadr – qimmatini to'g'ri anglaydilar shuningdek, har qanday qiyin vazifalarni bajarishga doim tayyor turadilar;
- His – tuyg'ularni jilovlash. Ushbu ko'nikmaga ega bo'lgan shaxslar o'z salbiy hissiyotlarini tez boshqara oladi, hatto ularni o'z foydalari yo'lida ishlatadilar. Bunga misol qilib, og'ir va stressli vaziyatlarda xotirjam va muloyim bo'la oladigan insonlarni olish mumkin;
- Hamdardlik – bu boshqalarning nimani his qilayotganligini va o'ylayotganligini tushunish qobiliyati;
- Ijtimoiy mas'uliyat – bu boshqalar bilan ijobiy hamkorlik qila olish va guruhning foydali a'zosi bo'la olish qobiliyati;
- Shaxslararo munosabatlar – har qanday holatlarda murosaga kela olish va ijtimoiy yaqinlikka egalik qobiliyati;
- Moslashuvchanlik (adaptivlik) – vaziyatlarga moslashuvchanlik, real hayotiy qarashlarga egalik;

Hissiy intellekt psixologik farovonlik va professional muvaffaqiyatning muhim tarkibiy qismidir. Uning rivojlanishi boshqalar bilan yanada uyg'un munosabatda bo'lishga yordam beradi va hayot sifatini yaxshilaydi. Bundan tashqari, hissiy intellekt hayotdagi qiyinchiliklarga chidamlilikni oshirishga yordam beradi, yangi sharoitlarga moslashish jarayonini osonlashtiradi va uzoq muddatli munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi

Adabiyotlar:

1. Current directions in emotional Intelligence research / P. Salovey [et al.]. In M.Lewis& J.M. Haviland (Eds.). Handbook of emotions (2nd ed.). – N.Y.: Guilford, 2000. – P. 504 – 520.
2. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В.В. Бойко. – М.: Филинь, 1996. – С.58.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – С. 242 – 244.
4. Люсин Д.В., Марютина О.О. Степанова А.С. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ //Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова.М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2004.– С. 29-36.
- 5.Андреева И.Н. Понятие и структура эмоционального интеллекта // Социальнопсихологические проблемы ментальности: 6-я Международная научно-практическая конференция. – Смоленск, СГПУ, 2004. – Ч.1. –С.22-26.

Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati

Abdurashidova Xafuza Abdurashidovna – Termiz DU doktoranti

Salomov Abdinazar Abdivasixovich – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedra mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, xalqaro ilmiy akademiyaning professori va laureate.

ANNOTATSIYA

Maqolada boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarning ahamiyati masalasi to'g'risida fikr yuritilgan va tavsiyalar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, boshlang'ich, raqamli texnologiya, o'qitish, sifat, bilim, ko'nikma.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining ta'limga oid vazifalari ijrosi jarayonida boshlang'ich ta'limni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega [1]. Bunda o'qitishning turli shakllari, vositalari va metodlaridan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi bugungi ehtiyojlarning hosilasidir. Mazkur o'rinda ana shu masalaning tahliliga e'tiboringizni tortamiz. Raqamli texnologiya mazmuni. Pedagogika fanida o'tgan asrning 90- yillaridan boshlab axborot-kommunikatsion vositalarga asoslangan o'qitish texnologiyalarini ishlab chiqish tajribasi yuzaga kelgan [2]. Bunda asosiy e'tibor o'qitish mazmunini yangilash, qulay vositalardan foydalanish va o'zlashtirish metodikasini takomillashtirishga qaratilganligini eslatib o'tish joiz. Shu ma'noda raqamli texnologiya mazmunida quyidagilar muhim o'rin tutadi: 1) kompyuter o'quv-texnik vositasiga tayangan o'qitish va o'zlashtirish materiallarini tayyorlash; 2) o'qitishning axborot-kommunikatsion didaktik ta'minotini ishlab chiqish; 3) o'qitish jarayonida mavjud texnik imkoniyatlardan oqilona foydalanish;

4) ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning o'quv-texnik vositalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirib borish.

Mazkur asoslar raqamli texnologiya mazmunini tashkil etadi. Bunda raqamli tushunchasini o'quv materiallarini kompyuterli dasturi asosida tayyorlash va uzatish nazarda tutilishini eslatib o'tish joiz [3]. Shu sababli keyingi paytlarda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasiga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Bundan maqsad ta'lim tizimida sifatli ko'rsatkichlarga erishish va o'zlashtirish jarayonini takomillashtirishdan iborat. Raqamli texnologiyalar turlari. Boshlang'ich ta'limda qo'llanishi lozim bo'lgan raqamli texnologiyalarning bir necha turlari mavjud. Bu borada raqamli texnologiyalarning eng asosiy quyidagi turlarini eslatib o'tish joiz:

- 1) kompyuterli dasturga asoslangan o'qitish raqamli texnologiyasi;
- 2) elektron-modulli texnologiya;

- 3) masofaviy ta'lim texnologiyasi;
- 4) mustaqil ta'lim texnologiyasi;
- 5) individual yondashguv texnologiyasi;
- 6) Internet ta'limi texnologiyasi;
- 7) milliy portallar texnologiyasi;
- 8) mohir pedagoglarning shaxsiy texnologiyasi.

Mazkur raqamli texnologiyalar turlaridan maktab muhiti va imkoniyatlariga asosan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Misol uchun, bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablari zamonaviy kompyuter jihozlari bilan ta'minlangan. Shu sababli boshlang'ich ta'limda kompyuterli dasturga asoslangan o'qitishning raqamli texnologiyasidan foydalanish qiziqarliligi, tezkorligi va samaradorligi bilan muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagilar amalga oshirilishi kerak bo'ladi:

- a) mavzularning kompyuterli variantlarini tayyorlash;
- b) kompyuterli variantlarni o'quvchilarga taqdim etish va ulardan foydalanish bo'yicha mexanizmlarini yaratish;
- v) virtual aloqa vositasida o'quvchilarga tegishli mavzular bo'yicha bilim va ko'nikmalar berish;
- g) tayyorlangan o'quv materiallarini animatsion va multimediyali tasvirlarga boy tarzda taqdim etish;
- d) o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini nazorat qilish metodikasini belgilab qo'yish.

Bunday yondashuv boshlang'ich ta'lim o'quv fanlarini chuqurlashtirilgan tarzda o'qitish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarning o'ziga xos imkoniyatlaridan biri o'quv materiallarini yangilab borish mavjudligidir. Shu sababli keyingi

paytlarda ta'limning barcha turlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishga asosiys e'tibor qaratilmoqda. 2023-2024 o'quv yilidan boshlab boshlang'ich sinflarda Informatika fani o'qitila boshlandi. Bu o'quv fani o'quvchilarning kompyuter savodxonligi, ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmasi va texnik vositalardan foydalanish madaniyatini shakllantirishda muhim o'rin tutmoqda [4]. Shu sababli mazkur fanni o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining raqamli texnologiyalardan foydalanish mahorati bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati. Boshlang'ich ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim amaliy ahamiyatga ega. Bunday ahamiyatning asosiylari quyidagilardan iborat:

- 1) boshlang'ich sinf o'quvchilarini bilim olishga qiziqtirish;
- 2) o'quv materiallarini boshlang'ich sinf o'quvchilariga mos ravishda turli vositalar asosida tayyorlash;
- 3) boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'qituvchi kitobi uchun yangi metodik tavsiyalarni taqdim etish;
- 4) boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayonini yangilab borish;
- 5) o'qitish jarayoniga xorijiy mamlaktlarning tajribalarini joriy etish;
- 6) mahoratli boshlang'ich sinf o'qituvchilarining individual tajribalarini ommalashtirish;
- 7) boshlang'ich ta'lim sifatini raqamli texnologiyalar asosida yuksaltirish.

Shu sababli boshlang'ich ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish dolzarb bo'lib turganligini eslatib o'tish joiz:

- a) boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish texnologiyasini

ishlab chiqish;

b) boshlang'ich ta'limda samara beradigan raqamli texnologiyalarni saralash va uning majmuini amaliyot uchun taqdim etish;

v) bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasini tarkib toptirish;

g) Abdulla Avloniy nomidagi Pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va metodikalarga o'rgatish milliy tadqiqot institutida amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha mahoratini oshirib borish.

Bunday yondashuv boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini tarkib toptiradi. Shunday qilib boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o'qitish mazmunini yangilaydi, vaositalarini takomillashtiradi va o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini kuchaytiradi. Buning uchun oliy pedagogik ta'lim jarayonida boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarini qo'llash monitoringini amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktablari hududlardagi oliy pedagogik ta'lim muassasalariga biriktirilgan. Bunday imkoniyatlardan oqilona foydalanish kerak.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta axamyatga ega. Biz ilgari ta'lim dasturlarini an'anaviy usuli ya'ni ma'ruzani yirik xajmli kitoblar va qo'llanmalar orqali amalga oshirilgan shaklida olib borganmiz. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatining u qadar yuqori bo'lishini ta'minlamagan. Xozirda ta'lim sifatini ko'tarishda ta'limni raqamlashtirish jarayoni boshlangan. Ta'lim tizimining hozirgi holati noan'anaviy ta'lim texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilan tavsiflanadi. Ta'lim oluvchi

tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o'zlashtirish an'anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o'zgartiradi, o'rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq o'qitish usullarini qo'llash, shuningdek, har bir kishi uchun ta'lim olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyani o'zi nima degan savolga quyidagicha javob beramiz: bu – xo'jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo'lib. unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko'rinishdagi katta ma'lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Olingan natijalarni amaliyotda ishlatish esa an'anaviy ho'jalik yuritish shakllariga nisbatan ancha katta samaradorlikka erishishga imkon beradi. Misol sifatida turli xildagi avtomatik ishlab chiqarish jarayonlarini, 3D-texnologiyasini, bulutli texnologiyalarni. Masofaviy meditsina xizmatlari ko'rsatishni, aqlli texnologiyalar yordamida mahsulot yetishtirish va uni yetkazib berishni, turli xildagi tovarlarni saqlash va ularni sotish jarayonlarini keltirish mumkin. Biz bu maqolada ta'lim tizimida raqamlashtirishni o'rniga to'xtalib o'tamiz.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Raqamli texnologiyalar orqali ta'lim berilsa ta'lim oluvchilarga ta'lim olish usullari osonlashmoqda. Bunda esa ta'lim tizimi vositalari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Ta'lim beruvchilarga bunday vositalar bilan dars mashg'ulotlar o'tkazish ta'lim sifatini oshirishni ta'minlaydi. Onlayn darslarda raqamli texnologiyalar qo'llanilishi yaxshi samara berishi xammamizga ma'lum. Masalan, televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta'lim olishning bir turi deb olsak bo'ladi. Demak, raqamli ta'limda:

- xohlagan joyida va xohlagan vaqtida ta'lim olish imkoniga ega;
- internetdan axborot olish va undan foydalanish madaniyati shakllanadi;
- ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'taradi;
- vaqt va mablag` sarfini keskin kamaytiradi;
- “raqamli dunyo”da yo`qolib qolmaslik va yaxshi ish topishda ustunliklarga ega

bo`lishgi kabilar.

Raqamli ta'lim tizimini yuksalishiga Wi-Fi zonalar IT parklar ochilishi katta xizmat qiladi. Ta'lim beruvchilarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini o`stirish va internet orqali turli ochiq kurslar tashkil etish imkoniyati tug`iladi. Bu esa o`z navbatida ta'lim beruvchilarni o`z ustida ko`proq ishlashi va raqobat tufayli ta'lim sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari raqamli texnologiyalar yana sun'iy intellekt texnologiyasini joriy etish soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini aniqlash, firibgarliklarni oldini olish, ma'lumotlarni tahlil qilish va takrorlanuvchi jarayonlarni avtomatlashtirish hamda shaffoflikni oshirishda qo'l kelsa, katta hajmli ma'lumotlar — Big data esa soliq organlariga kelib tushadigan katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash, tushumlarni yanada yaxshiroq bashorat qilish hamda to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi hujjat almashinuvini yaxshilash imkoniyatini beradi. Raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish insoniyat tarixidagi boshqa innovatsiyalarga qaraganda tezroq sodir bo'lmoqda: bor-yo'g'i yigirma yil ichida raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan mamlakatlar aholisining qariyb 50 foizini qamrab olishga va ularning yordami bilan jamiyatlarni o'zgartirishga muvaffaq bo'ldi. Masalan, sog'liqni saqlash sohasida sun'iy intellektdan foydalanishga asoslangan ilg'or texnologiyalar inson hayotini saqlab qolish, kasalliklarni aniqlash va umr ko'rish davomiyligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ta'lim sohasida virtual o'quv muhiti va masofaviy ta'limning ta'minlanishi talabalarga boshqa imkoniyatga ega bo'lmagan dasturlarda qatnashish imkonini berdi. Bundan tashqari, blokcheynga asoslangan tizimlardan foydalanish orqali davlat xizmatlaridan foydalanish qulay bo'ladi, ularni ta'minlovchi institutlar mas'uliyatini oshiradi va sun'iy intellektdan foydalanish natijasida jarayonlar kamroq byurokratik bo'ladi. Katta ma'lumotlar, shuningdek, yanada moslashuvchan va aniq siyosat va dasturlarga olib kelishi mumkin. Quyida raqamli texnologiyalarni bazilariga to'xtalib o'tamiz: bulutili texnologiyalar –internet foydalanuvchisiga on-layn xizmat sifatida kompyuter resurslarini taqdim etiladigan ma'lumotlarni qayta ishlash texnologiyalaridir. Raqamli texnologiyalar - narsalar interneti (Internet of

Things, IoT). Raqamli axborotga asoslangan asosiy texnologiyalardan biri bu narsalar internetidir. Ko'pgina maishiy texnikaning elektr tarmog'iga ulanganligi odatiy holdir, lekin asta-sekin jismoniy dunyoning tobora ko'proq ob'ektlari Internetga ulanadi, bu esa ma'lumot to'plash va hatto ushbu ob'ektlarni masofadan turib boshqarish imkonini beradi. Darhaqiqat, Internetda ob'ekt va tashqi dunyoning turli parametrlarini o'z ichiga olgan va Internet orqali ob'ektni boshqarish imkonini beruvchi jismoniy ob'ektning virtual nusxasi paydo bo'ladi. Narsalar internetiga misol qilib, kinoteatrda proyektor kabi qurilma texnik qo'llab-quvvatlash xizmatiga aniqlangan nosozlik va rejadani tashqari ta'mirlash doirasida almashtirilishi kerak bo'lgan ehtiyot qismlar ro'yxati haqida signal yuboradi. Raqamli texnologiyalar - kengaytirilgan haqiqat (AR). Eng istiqbolli - bu virtual dunyodan real dunyoga ob'ektlarni qo'shish imkonini beruvchi to'ldirilgan reallik texnologiyasi. Tasavvur qiling-a, ko'chada yurib, atrofingizdagi narsalar va odamlar haqida qo'shimcha ma'lumotni ko'rasiz. Kengaytirilgan haqiqat misollari allaqachon mavjud va faol qo'llanilmoqda, ba'zi istiroxat bog'larida siz jismoniy dunyodagi ob'ekt va virtual dunyo o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatadigan belgilarni allaqachon ko'rishingiz mumkin. To'ldirilgan reallik elementlariga ega o'yinlar faol tarqalmoqda, kiyim-kechak sotiladigan do'konlarda virtual oyna va jihozlash xonalari mavjud, to'ldirilgan reallik allaqachon avtomobillarda sinovdan o'tkazilmoqda.

Shu bilan birga, to'ldirilgan reallik texnologiyalaridan faol foydalanish yo'lida hal qilinishi kerak bo'lgan masalalar ham mavjud. Masalan, geopozitsiyani aniqlash vositalarining aniqligi hali ham etarli emas yoki jismoniy dunyo ob'ektlarini ularning virtual nusxalari bilan bog'lash uchun kompyuterda ko'rish texnologiyalari nomukammal. Biroq, ishonch bilan aytish mumkinki, yaqin kelajakda ushbu texnologiya yutuq bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Uzluksiz ta'lim tizimiga oid ilmiy , metodik tadqiqotlarni o'rganish, tahlil qilish shuni ko'rsatadiki , pedagog - olimlar , amaliyotchilarning yillar davomida ilmiy izlanishlari kafolatlangan natija beradigan zamonaviy pedagogik va axborot kommunikativ texnologiyalarini joriy etish , pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish ta'limining sifati va samaradorligi omillaridan bo'lib , pedagogning kreativ , kommunikativ , reflektiv faoliyatini takomillashtiradi.

Yurtimizda ta'lim tizimini axborotlashuvi - global ijtimoiy jarayon bo'lib , axborot resuslaridan ijodiy, maqsadli foydalanishga yo'naltirilgan , ijodiy mehnatga bo'lgan ehtiyoj, faoliyat turlaridan biri sifatida: axborotlarni yig'ish, qayta ishlash, uzluksiz rivojlanib boruvchi ilmiy - metodik , ijodiy yondoshuvlarda foydalanish , axborot ,

pedagogik texnologiyalarini fan, ta'lim , ishlab chiqarish texnologiyalarining integratsiyasidir. (Integratsiya – o'quv fanlari, dars shakllarining o'zaro aloqadorligi, birlashib ketishi, singdirilishi, birlashib yangi, barqaror umumlashgan – yaxlit shaklini hosil qilish. Lotincha “integratio”- tiklash, yig'ish, to'ldirish; “integr” to'liq, butun, yaxlit ma'noni bildiradi.)

Malaka oshirish ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan pedagog va o'qituvchilar, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari, vositalarini o'zlashtirib, pedagogik faoliyatlarida ijodiy yondoshuvlari tizimli ravishda bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirishlarini faollashtiradi.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining vaqt o'tishi bilan murakkablashib , mukammalashib borayotgani , o'qituvchilarga zamonaviy texnologiyalardan ijodiy, maqsadli foydalana bilish , axborotlar bilan ishlash madaniyatli bo'lish kabi talablarni qo'ymoqda.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasida yetarli bilimli bo'lgan o'qituvchi ta'lim jarayonida elektron ommaviy axborot vositalardan axborot izlash , olish , saqlash va uzatishda shuningdek , Internetdan foydalanish kabilardan ijodiy , samarali qo'llay oladi. O'qituvchi zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasida tegishli bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishlari hamda ilmiy - metodik jihatdan yondoshuvlarni amalga oshirishlarida quyidagilar maqsadga muvofiqdir:

Nazariy bilimlarda: komp`yuterning asosiy dasturlari: matn muharririda , elektron jadvalda va ma'lumotlar bazasida axborotlarni saqlash va qayta ishlashni bilishi ; kasbiy faoliyatiga tegishli ma'lumotlarni Internetdan izlash , olish , e – mail , Ziyonet tarmog'i, eduportal.uz saytlar va videokonferentsiya kabi axborot uzatishning elektron usullari haqida ma'lumotlarga ega bo'lishi ; axborot kommunikatsion texnologiyalaridan o'qituvchi innovatsion faoliyatini rivojlantirishdagi ilmiy, metodik jihatlarini o'zlashtirishi ; olingan ma'lumotlarning to'g'ri va ishonchliligi tushunishi va bu ma'lumotlarni ta'lim jarayonida interfaol , pedagogik texnologiyalardan foydalanganda qonuniy talab printsiplariga amal

qilishi; Ko'nikmalarda: elektron axborotlarni qidirish , jamlash , o'zi yaratishi, to'plangan ma'lumotlarni tizimlashtirishi , real axborotni tajovvuzkor virtualdan ajrata bilishi; jamlangan axborotlarni kompleks tushunish va ulardan o'z sohasiga mos vositalar (taqdimot, garfika , diagramma va b.)ni ajrata olishi va foydalanishi ; sohasiga tegishli veb saytlarni izlash , topish , forum va e – mail, Internet xizmatlariga ijodiy yondoshish; axborot texnologiyalarini kreativ pedagogik faoliyatida foydalana olishi;

Malakalarda : individual va guruh bilan ishlashda axborot texnologiyalardan maqsadli foydalanish , to'plangan axborotlarni ilmiy, metodik darajalarini aniqlay olishi ; Internetdan foydalanishda mas'uliyat , tegishi qoidalarga qat'iy rioya qilish; axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan madaniy , ijtimoiy va mutaxassisligi sohasidagi tadbirlarda ishtirok etish bilan mustaqil malaka oshirishga yo'naltira olishi kerak. Komp`yuterda an'anaviy ta'lim metodlarining samarali shakllaridan foydalanib o'quv jarayonini tashkil etishda taqdimot , video dars ko'rinishdagi o'quv materiallaridan foydalanish imkoniyatlari kengdir. Internet tarmoqlarida axborotlarni tarqatishdagi vaqt, makon va moliyaviy to'siqlarni sezilarli darajada kamaytirilgani ta'lim tizimi uchun katta ahamiyatga ega.

Malaka oshirish ta'limida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini dars jarayoniga tatbiq etish bo'yicha qisqa muddatli kreativ seminar – treninglarni hamkorlikda o'tkazilishi, o'qituvchilarning kasbiy, ilmiy - metodik mahoratini oshirishda samarali bo'lib , hamkasblarini va xorijiy ilg'or tajribalarini o'rganish imkoniyatini beradi. (Kreativlik - ingliz tilidan “create ” – yaratish, “creative ” yaratuvchi, ijodkor. Pedagogik trening - mashqlar va takrorlash asosida malaka, metod, muayyan ta'sirlarni mustahkamlashning amaldagi ko'rinishi; Shaxsga intensiv ta'sir ko'rsatish metodlari majmui; Guruh va shaxsga ta'sir ko'rsatish amaliyoti; muayyan chegaradagi ta'lim shakli.)

Innovatsion texnologiyalarda variativlik, moslashuvchanlik, muntazamlilik, tartibni amalga oshirishda algoritm elementlarining davriyligi, takrorlanishni keng imkoniyatini mavjud bo'lib, uni o'zga shart - sharoitda boshqa ob'ekt va sub'ektlar

ishtirokida takrorlash, ko'chirib amaliyotga tatbiq etish imkoniyatiga egaligiga asoslanadi. Texnologiyaning boshqarish maqsad va vazifalari asosida ta'limda strategik yo'nalishlari aniqlanadi va tashxisli maqsad qo'yish, pedagogik jarayonni rejalashtirish , loyihalash imkoniyatlari nazarda tutiladi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarning samaradorligi muayyan shart – sharoitlarda amal qilib, natijasi va sarf hajmiga ko'ra maqbul bo'lishi lozim. (Maqbullik - bu imkon darajasida kam kuch sarflab, yuqori natijalarga erishishdan iborat; maqbul texnologiya mavjud sharoitdagi imkoniyat darajasidagi afzallikni bildiradi.)

O'qituvchi axborot kommunikatsion va innovatsion pedagogik texnologiyalarni muntazam ravishda to'liq va sifatli o'zlashtirib , malaka oshirish ta'lim jarayoniga tatbiq etishi , kasbiy faoliyatini ijodkor , novator toifada bo'lishini ta'minlaydi.

XULOSA

Raqamli texnologiyalar - virtual haqiqat (Virtual haqiqat, VR). Insonning virtual haqiqatda bo'lishiga imkon beruvchi texnik qurilmalarning paydo bo'lishi ushbu texnologiyani ko'ngilochar sohada talabga aylantirdi. Virtual haqiqatning dubulg'alari va kostyumlari, ixtisoslashtirilgan xonalar sizga noma'lum dunyoga kirishga imkon beradi, bu sizning barcha harakatlaringiz virtual olamdan javob berish uchun dasturlashtirilgan, bu sizga o'zingizni 100% ga cho'mish imkonini beradi. Ta'lim sohasida VR o'quvchilarning bilim olish uslubini o'zgartiradi. Sinf xonalarida VR dan foydalanish o'quvchilarga bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirish va qiyin tushunchalarni tasavvur qilish orqali o'rganishga yordam beradi Xulosa sifatida aytish mumkinki raqamli texnologiyalarni turli sohalarga nafaqat ta'lim tizimiga joriy etilishi mamlakat ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda katta rol o'ynaydi. Zamonaviy ta'limni tashkil etish va ta'lim samaradorligini ortishiga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Грегг Б. «Производительность систем: Enterprise и Cloud», 2014.
2. https://koptelov.info/publikatsii/digital_technology
3. Bakiyeva, F., & Mirzahmedova, N. (2019). EFFICIENCY OF ONLINE TRAINING. Theoretical & Applied Science, (11), 56-58.
4. Bakiyeva, F. R., Primkulova, A. A., & Mirzahmedova, N. D. (2020). Smart And Development Of Modern Education.
5. Мирзахмедова, Н. Д. (2015). Применение макросов в программе Power Point для создания тестовых заданий. Наука, техника и образование, (4 (10)), 180-182.
6. Михайловский. Э.Э. Методика изучения свойства замечательных линии треугольника. International Scientfic And Pratikal Conference. World Science. proceedings of the conference. Topical Researches Of The World Science. (June 20-21.2015). vol. 2. rost publishing. Dubai.- 2015.-Б.52-61.
А.А.Саломов “Развитие, умений и навыков у учащихся старших класов при реализации межпредметной функции математики” Тошкент: -1996 год. //Дисцертационный исследование//.
7. Саломов А.А., Мирзаева М. Активизация и познавательной деятельности учашихся на уроках математики // Основное роль педагогигических идеи : Тезисы докладов конференци, -Челябинск, 1990. – с. 90-92.
8. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

ZAMONAVIY O'QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISH VA TARBIYALASHDA YANGICHA YONDOSHUVLARNING O'RNI

Ayubova Indiraxon Xamidovna,

Toshkent davlat texnika universiteti dotsenti

Yusupxodjaeva Elleonora Narimanovna,

Toshkent davlat texnika universiteti dotsenti

Tuxtaxujaeva Madina Ulug'bek qizi,

O'zbekiston jahon tillari universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashdagi mavjud muammolar, an'anaviy yondoshuvlar taxlil qilinib, yangicha yondoshuvlarning avzalliklari ya'ni zamonaviy o'quvchi shaxsini tarbiyalashdagi va mamlakat taraqqiyoti uchun ahamiyati kabi masalalar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy, ta'lim, tarbiya, o'quvchi, shaxs, yondoshuv, yangicha, an'anaviy.

Аннотация. В статье анализируются существующие проблемы в развитии и воспитании личности учащегося, традиционные подходы, преимущества новых подходов, т.е. их значение для развития личности современного учащегося и развития страны.

Ключевые слова: Современный, образование, воспитание, обучающийся, личность, подход, новый, традиционный.

Abstract. This article analyzes existing problems in the development and education of student personality, traditional approaches, and the advantages of new approaches, i.e., their significance for the development of the modern student and the country's development.

Key words: Modern, education, upbringing, student, personality, approach, new, traditional.

Jahon miqyosidagi tezkor o'zgarishlar, raqamli texnologiyalar taraqqiyoti, axborot oqimining keskin o'sishi va jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlar inson shaxsiyatidan yangi sifat va ko'nikmalarni talab etmoqda. Bu esa ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda.

Zamonaviy ta'lim faqat fanlar bo'yicha bilim berish emas, balki o'quvchi shaxsini har tomonlama yangicha yondoshuvlar asosida rivojlantirish va tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi lozim. Yangicha yondoshuvlar esa ilg'or pedagogik nazariyalar va amaliy usullarni o'zida mujassam etadi, ular orqali o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional ko'nikmalari, shaxsiy va axloqiy hususiyatlari samarali rivojlantiriladi.

Ayniqsa, O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim islohotlari, milliy ta'lim dasturlarining yangilanishi, "Yoshlar – kelajagimiz" konsepsiyasi doirasida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarning birinchi o'ringa chiqishi o'quvchi shaxsini har

tomonlarni yangicha yondoshuvlar asosida rivojlantirish va tarbiyalashning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini yanada kuchaytiradi.

Bugungi kunda bilim emas, o'quvchi shaxsini tarbiyalash –ta'limning asosiy shioriga aylanmoqda. Taraqqiyot uchun zarur bo'lgan salohiyat mustaqil fikrlash, ijodkorlik, kritik tafakkur, muloqot qobiliyati, hamkorlik va mas'uliyatlilikdir. SHaxsning to'laqonli rivojlanishi orqali jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasiga ega, vatanparvar, ma'naviy etuk va axloqli insonni shakllantirish mumkin.

Ta'limda mavjud bo'lgan an'anaviy yondoshuvlar esa ko'pincha o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlarini, qiziqishlarini va qobiliyatlarini hisobga olmaydi. An'anaviy ta'lim usullarida o'quvchilarning asosiy vazifasi ma'lumotlarni egallashdan iborat bo'lib, bu holda o'qitish jarayoni muallimning faoliyatiga asoslanadi. Ushbu yondoshuvda asosan "o'qitish" va "o'rganish" tushunchalari o'rtasidagi farqni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Bu modellarda ta'lim jarayoni asosan o'qituvchi figurasiga tayanadi, ya'ni o'qituvchi — bilim beruvchi, baholovchi va nazorat qiluvchi sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchi esa ko'proq passiv qabul qiluvchi sifatida ishtirok etadi.

An'anaviy ta'limning asosiy xususiyatlari dars markazida o'qituvchi turadi, bilim berish bir yo'nalishda: "o'qituvchi → o'quvchi" shaklida kechadi, standart darsliklar, ma'lumot va faktlar ustuvor, yodlab olish, qayta takrorlashga asoslangan, shaxsiy qiziqishlar, ehtiyojlar va qobiliyatlar e'tibordan chetda qolishi mumkin. An'anaviy yondashuvlarda ko'p hollarda o'qitish markaziy o'rin egallaydi. Bu holda o'quvchining ishtiroki cheklangan, ijodiy faolligi past, mustaqillik darajasi kam, o'ziga xos shaxsiy rivojlanish traektoriyasi inobatga olinmaydi. Hozirgi tez o'zgaruvchan, raqobatbardosh muhitda faol va tafakkurli shaxslarni tarbiyalash zarurati ortib bormoqda. An'anaviy modellar esa bu ehtiyojlarga to'liq javob berolmasligi mumkin. Shuning uchun shaxsni markazga qo'ygan ta'lim zarur, interaktiv, raqamli va ijtimoiy texnologiyalarni joriy etish, ta'limning mazmunini qayta ko'rib chiqish orqali o'quvchilarning xaqiqiy hayotga tayyorgarligini ta'minlash lozim.

Yangi yondoshuvlar esa shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshiradi ya'ni ta'limni individuallashtiradi va faollashtiradi, emotsional-ijtimoiy rivojlanishni ta'minlaydi, interaktiv va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkonini yaratadi, yosh avlodni tez o'zgaruvchan hayotga tayyorlaydi. Shu bilan birga yangi yondashuvlar nafaqat o'quvchilarga, balki o'qituvchilarning roli va funksiyalariga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Pedagoglar endi bilim beruvchi emas, balki yo'l boshchi, sherik, motivatsiya manbai sifatida faoliyat yuritishi, shaxsiy yondashuvni tanlashi, o'z ustida muntazam ishlashi va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishi talab etiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim — bu zamonaviy pedagogikaning markazida turuvchi muhim yondashuvlardan biri bo'lib, o'quvchining shaxs sifatidagi individual xususiyatlarini, ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olishga asoslanadi. Bu yondashuvning asosiy maqsadi — o'quvchini nafaqat bilim egasi sifatida, balki mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol va ma'naviy etuk shaxs sifatida tarbiyalashdir.

Mazkur ta'lim modelida o'quvchi markaziy figura sifatida namoyon bo'ladi, unda faollik, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati, ijodiy yondashuv va shaxsiy

mas'uliyat kabi xususiyatlar shakllantiriladi. Pedagog esa, bilim beruvchi emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, maslahatchi va sherik sifatida faoliyat olib boradi. Bu hamkorlik tamoyiliga asoslangan munosabat o'quvchida ishonch va motivatsiyani kuchaytiradi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda quyidagi asosiy tamoyillar ustuvor hisoblanadi:

Insonparvarlik va individual yondashuv: Har bir o'quvchiga uning shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari va qiziqishlari asosida yondashish;

Mustaqillik va ijodiylikni rag'batlantirish: Ta'lim jarayonida faol ishtirok etish, fikr yuritish va yangi g'oyalar bildirish imkonini yaratish;

Ma'naviy va emotsional rivojlanish: O'quvchida o'zini anglash, his-tuyg'ularini boshqarish va boshqalar bilan munosabat o'rnatish qobiliyatini shakllantirish;

Hamkorlikka asoslangan ta'lim muhiti: O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ishonchli, qo'llovchi va erkin muloqot asosidagi munosabatlarni rivojlantirish.

Bunday yondashuv ta'lim jarayonini shaxsning barcha jabhalari — aqliy, ma'naviy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishi bilan bog'laydi. Natijada, faqat fanlar bo'yicha bilim emas, balki hayotda foydalanish mumkin bo'lgan ko'nikmalar ham shakllanadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nafaqat bilim berish, balki shaxsni to'liq shakllantirishga qaratilgan tizim bo'lib, zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan, etuk, mas'uliyatli va faol shaxslarni tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Ta'limdagi yangi yondashuvlardan biri individuallashtirilgan ta'lim bo'lib, bu har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va o'quv tempiga qarab maxsus yondashuvni talab qiluvchi ta'lim usulidir. Bunday yondashuvda o'quvchilar «bir xil» bilim darajasiga ega bo'lishi kutilmaydi, aksincha, har bir bolaning o'z o'ziga xos salohiyatini to'liq rivojlantirishga sharoit yaratiladi. Mazkur ta'lim turi quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi ya'ni:

Shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish: O'quvchining bilimi, qiziqishlari, o'rganish uslubi va his-tuyg'ularini inobatga olib, individual o'quv rejalari tuziladi.

Temp va ritmga moslashuv: Har bir o'quvchi ma'lumotni qabul qilish va o'zlashtirishda har xil sur'atga ega. Individuallashtirilgan ta'limda bu farqlar inobatga olinib, zarur hollarda qo'shimcha vaqt, materiallar yoki metodlar taklif etiladi.

Qobiliyat va qiziqishlarni rivojlantirish: O'quvchilarning kuchli tomonlarini aniqlab, ularni chuqurlashtirishga qaratilgan vazifalar va faoliyatlar tashkil etiladi. Bu orqali ijodkorlik, mustaqil fikrlash va yangi g'oyalar yaratish qobiliyatlari shakllanadi.

Faol ishtirok va tanlov imkoniyati: O'quvchi ta'lim jarayonida faol ishtirok etadi, ba'zi hollarda mavzular, o'quv usullari yoki loyihalarni tanlash imkoniga ega bo'ladi. Bu uning o'ziga ishonchini va motivatsiyasini oshiradi.

Individuallashtirilgan ta'lim nafaqat aqliy rivojlanish, balki shaxsiy kamolot, ma'suliyat, intizom va o'zini anglashga ham xizmat qiladi. Bunday yondashuvni amaliyotga joriy etishda quyidagi usul va vositalardan foydalaniladi, diagnostika asosida tuzilgan shaxsiy o'quv rejalari, differensiallashgan topshiriqlar, mustaqil loyiha va tadqiqot ishlari, raqamli ta'lim platformalari orqali faoliyatlarni individuallashtirish.

Individuallashtirilgan ta'lim o'quvchilarning shaxsiy salohiyatini to'liq ochib berishga va har bir bola uchun «o'z yo'li»ni topishga yordam beradi. Bu ta'lim usuli XXI asr talablariga javob beradigan ijodkor, mustaqil va mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalashning muhim omilidir.

Ta'limdagi yana yangi yondashuvlardan biri o'quvchilarda ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishdir. Ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni rivojlantirish ta'limning faqat bilim berish emas, balki shaxsni hayotga tayyorlashdagi muhim yo'nalishlaridan biridir.

Bu ko'nikmalarga o'quvchining o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish, jamoa bilan ishlash, empatiya ko'rsatish va muammolarni hal etish qobiliyatlari kiradi. Bunday ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan yangi pedagogik yondashuvlar joriy etilmoqda, jumladan, integrativ ta'lim, hamkorlikka asoslangan guruh ishlari, rolli o'yinlar, debatlar, empatiya mashqlari va interaktiv treninglar ijtimoiy va emotsional rivojlanishga xizmat qiladi. Bu sohadagi asosiy maqsadlar quyidagilar:

O'zini anglash va boshqarish: O'quvchi o'z hissiyotlarini taniydi, stressni boshqaradi, sabr-toqatli va mas'uliyatli bo'lishni o'rganadi.

Ijtimoiy anglash: Boshqalarning his-tuyg'ularini to'g'ri qabul qilish, ularga hurmat bilan munosabatda bo'lish, turli madaniyat va dunyoqarashlarga bag'rikenglik bilan qarash.

Muloqot va hamkorlik: Samarali gaplashish, guruhda ishlash, fikr almashish va tinglash ko'nikmalari shakllanadi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilish: Konfliktlarni tinch yo'l bilan hal qilish, o'zaro kelishuvga erishish qobiliyatini rivojlantirish.

Yangi yondoshuvlar bu jarayonda juda qo'l keladi, ya'ni interaktiv o'quv metodlari: "Muzokarali bahslar" va boshqa metodlar orqali o'quvchilar faol ishtirokchiga aylanadi. Emotsional intellektni rivojlantirish mashg'ulotlarida esa bolalar o'z hissiyotlarini ifoda etish va boshqarishni o'rganadilar. Jamoaviy loyihalar bilan ishlaganda o'zaro hurmat, vazifalarni bo'lib olish va jamoadagi roli uchun mas'uliyat hissini shakllantiradi.

Ssenariyli o'yinlar va simulyasiyalar esa, o'quvchilarda turli ijtimoiy vaziyatlarni namoyon etish va echim topish qobiliyatini oshiradi. Ijtimoiy va emotsional ko'nikmalari yuqori bo'lgan o'quvchilar nafaqat darslarda, balki hayotda ham muvaffaqiyatli bo'lish ehtimoli yuqori bo'ladi. Ularda stressga chidamlilik, yaqin munosabatlar o'rnatish, jamoa ichida etakchilik qilish, hamda tanqidiy fikrlash qobiliyatlari shakllanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda yangicha yondoshuvlar — bu faqat nazariy yoki pedagogik mavzu emas, balki ta'limning kelajagiga yo'naltirilgan strategik masaladir.

Yangi yondashuvlar orqali nafaqat mukammal bilimga ega, balki ruhan barkamol, mustaqil, ijodkor va jamiyat oldida mas'uliyatli shaxslar tarbiyalash mumkin. Bu esa har qanday taraqqiyotning poydevori hisoblanadi.

O'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda yangi yondoshuvlar ilg'or pedagogik nazariyalar va amaliy usullarni o'z ichiga olgan, o'quvchining shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta'minlashga yo'naltirilgan. Bu yondoshuvlar,

o'quvchining iqtidorini, o'z-o'zini anglashi va jamiyatda faol ishtirok etish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Albatta bunday yondashuvlarni mamlakat taraqqiyoti uchun ahamiyati nihoyatda kattadir. Har qanday davlatning kelajagi uning yoshlarida, ularning bilimi, tafakkuri va shaxsiy fazilatlarida namoyon bo'ladi.

Agar ta'lim tizimida shaxsning to'liq rivojlanishiga xizmat qiladigan yondashuvlar amaliyotga joriy etilsa, bunday jamiyat intellektual salohiyatga boy, ijtimoiy barqaror, iqtisodiy taraqqiyotga tayyor va innovatsion fikrlaydigan avlodni etishtirib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekova M. Yangi pedagogik texnologiyalar va ularning ta'limdagi ahamiyati. Toshkent: «O'quvchi» nashriyoti, 2020.
2. Qosimova Sh. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslari. Toshkent: Maorif nashriyoti, 2022.

BAG'RIKENGLIK FAZILATINING BO'LAJAK PEDAGOGLARDA TAYANCH MA'NAVIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI

Norboyeva Sarvinoz Mengaliyevna,
TerDU "Pedagogika va ijtimoiy ish"
kafedrasi v.b. dotsenti., p.f.b.f.d(PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada bag'rikenglik fazilati tushunchasining mohiyati, uni pedagogik jarayonda qo'llashning ijtimoiy, pedagogik va psixologik ahamiyati hamda bo'lajak pedagoglarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro ta'lim tajribalari va milliy qadriyatlar uyg'unligida bag'rikenglikni rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: bag'rikenglik, tolerantlik, ma'naviy kompetensiya, pedagogika, axloqiy tarbiya, global ta'lim.

XXI asr globallasuvi, migratsiya jarayonlari va turli madaniyatlararo muloqot insoniyat oldiga bag'rikenglikni ta'lim-tarbiyaning asosiy mezonlaridan biri sifatida qarash zaruratini qo'yimoqda. Bo'lajak pedagoglar nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki yosh avlodning dunyoqarashini shakllantiruvchi ma'naviy rahnamo sifatida bag'rikenglik fazilatini o'zida mujassamlashtirishi zarur.

Bag'rikenglik (lotincha *tolerantia*) — o'zgalarning fikriga, e'tiqodiga, millati va madaniyatiga hurmat bilan munosabatda bo'lish, inson huquqlarini tan olish va qadrlash jarayonidir. UNESCO ta'rifida bag'rikenglik "xalqaro totuvlik va barqaror taraqqiyotning tayanch omili" sifatida talqin qilinadi.

Bag'rikenglik — ta'lim muhitida inson huquqlari va madaniy xilma-xillikka hurmat bilan yondashish, ochiqlik va hamkorlikni targ'ib qiluvchi qadriyat. Ta'lim sohasida bag'rikenglikni rivojlantirish barqaror tinchlik va fuqarolik taraqqiyotiga hissa qo'shadi.

Pedagogik faoliyatda bag'rikenglik quyidagi kompetensiyalarda namoyon bo'ladi. Axloqiy kompetensiya (boshqa fikrlarni hurmat qilish, adolatli baholash), kommunikativ kompetensiya (samarali muloqot, empatiya), madaniyatlararo kompetensiya (turli an'ana va qadriyatlarga ochiqlik), ma'naviy liderlik kompetensiyasi (insonparvarlik, mehr-oqibat) kabi asosiy jihatlarning shakllanishida bevosita ishtirok etadi. Bag'rikenglik fazilati axloqiy, kommunikativ va madaniyatlararo kompetensiyalarning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik oliygohlarda "Bag'rikenglik pedagogikasi" modullarini joriy etish talabalarda empatiya, tolerantlik va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytiradi. Milliy qadriyatlar va xalqaro tajriba uyg'unligi o'quv jarayonida ijobiy muhit yaratadi hamda yosh avlodda ma'naviy barqarorlikni ta'minlaydi.

1. *Bo'lajak pedagoglarda bag'rikenglik fazilatini rivojlantirishda pedagoglar quyidagi omillarga tayansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyani tashkil etish, interfaol metodlardan unumli foydalanish. Tarbiya jarayonida esa talabalarda o'zaro hurmat, hamkorlik va jamoaviy ishlashni rivojlantirish. Xalqaro tajriba va milliy qadriyatlarga tayangan holda, Erasmus+, UNESCO, OSCE kabi dasturlar bag'rikenglikni pedagogik kompetensiya sifatida rivojlantirishga katta hissa qo'shayotgan bo'lsa, sharq mutafakkirlari — Forobiy, Xorazmiy, Ibn Sino, Beruniy va Navoiy asarlarida insonparvarlik va bag'rikenglik g'oyalari keng yoritilgan.*

Bag'rikenglik fazilatini bo'lajak pedagoglarda rivojlantirish faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmaydi, balki amaliy faoliyat, shaxsiy namuna va tarbiyaviy metodlarni uyg'un qo'llashni ham talab qiladi. Pedagog quyidagi asosiy ishlarni amalga oshirishi zarur:

14. 1. **Shaxsiy namuna ko'rsatish. O'z xulqi, muloqoti va qarashlarida bag'rikenglikni amalda namoyon etishi. Talabalar bilan muomala jarayonida adolatli, sabrli va hurmatli bo'lish. Turli fikr va qarashlarni eshita olish, ularga e'tiborli bo'lish.**
15. 2. **O'quv jarayonida metodik yondashuvlar. Interfaol metodlar: bahs-munozara, debat, "aqliy hujum" orqali turli nuqtai nazarlarga hurmat bilan qarashni o'rgatish. Rol o'yinlari va simulyatsiyalar: madaniyatlararo vaziyatlarni modellashtirish orqali empatiya va bag'rikenglikni rivojlantirish. Loyihaviy ta'lim: talabalarni turli millat va madaniyat vakillari bilan hamkorlikda ishlashga jalb etish.**

3. Ma'naviy-tarbiyaviy ishlar. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un holda targ'ib qilish. Buyuk Sharq mutafakkirlari (Forobiy, Ibn Sino, Navoiy, Rumi va boshqalar) ning insonparvarlik va totuvlik haqidagi g'oyalarini o'quv jarayoniga singdirish. Tinchlik, hamjihatlik, mehr-oqibat mavzularida davra suhbatlari, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etish.

4. Talabalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish. Empatiya (boshqa odamning holatini his qilish) mashqlarini muntazam qo'llash. Konfliktlarni tinch

yo‘l bilan hal etishga o‘rgatish. Jamoadagi har bir talabaning shaxsiy fikri va hissasiga hurmat bilan qarashni rivojlantirish.

16.

17. **5. Madaniyatlararo muloqotni yo‘lga qo‘yish. Turli madaniyat, din va til vakillari bilan uchrashuvlar tashkil etish. Xalqaro tajribalar va talabalar almashinuvi dasturlarida ishtirok etishga rag‘batlantirish. Dunyo adabiyoti, san’ati va falsafasidan bag‘rikenglikka oid asarlarni o‘quv dasturiga kiritish.**

18. **6. Mustaqil ta‘lim va refleksiya. Talabalarni kundalik yuritishga, o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilishga o‘rgatish. “Men bugun bag‘rikenglikni qanday namoyon qildim?” kabi reflektiv savollar orqali o‘z-o‘zini tarbiyalashga undash.**

7. Baholash va rag‘batlantirish. Bag‘rikenglik ko‘nikmalarini shakllantirish uchun maxsus baholash mezonlari ishlab chiqish. Talabalarning bag‘rikenglikka oid ijobiy xatti-harakatlarini rag‘batlantirish

Bag‘rikenglik fazilati bo‘lajak pedagoglarda tayanch ma‘naviy kompetensiyalarni rivojlantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shuni inobatga olib, quyidagi tavsiyalarni beramiz. Pedagogik ta‘lim tizimiga bag‘rikenglik modullarini kiritish zarur. Talabalar uchun xalqaro hamkorlik loyihalari, madaniyatlararo muloqot mashg‘ulotlari, refleksiya va portfoliolarni joriy qilish samarali bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagog bag‘rikenglikni **bilim sifatida o‘rgatish, ko‘nikma sifatida shakllantirish, qadriyat sifatida singdirish va shaxsiy fazilat sifatida namuna ko‘rsatish** orqali bo‘lajak pedagoglarda tayanch ma‘naviy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. *Declaration of Principles on Tolerance*. Paris, 1995.
2. Council of Europe. *Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC)*. Strasbourg, 2018.
3. Abdullaev, A. *Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish nazariyasi*. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2021.
4. Zohidov, F. *Tolerantlik va globallashuv muammolari*. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
5. Qodirov, N. *Ma‘naviyat asoslari*. Toshkent: Ma‘naviyat, 2018.

O'SMIRLANING EMOTSIONAL QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI IJTIMOY MOSLASHUVCHANLIKNI OSHIRISH

Jumaniyozova Donoxon Olimboyevna

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi "Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari" kafedrası mudiri v.v.b.

Annotatsiya: Maqolada o'smirlarning emotsional qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshirish masalasi yoritilgan. Emotsional intellektning asosiy jihatları va uning ijtimoiy munosabatlarga ta'siri tahlil qilinib, amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: o'smirlar, emotsional qobiliyat, emotsional intellekt, ijtimoiy moslashuv, psixologik rivojlanish, ijtimoiy ko'nikmalar, empatiya, muloqot madaniyati.

Annotation: The article explores the development of adolescents' emotional abilities as a means to enhance their social adaptability. Key aspects of emotional intelligence and its impact on social interactions are analyzed, along with practical recommendations.

Keywords: Adolescents, emotional ability, emotional intelligence, social adaptation, psychological development, social skills, empathy, communication culture.

Аннотация: В статье рассматривается развитие эмоциональных способностей подростков как средство повышения их социальной адаптации. Проанализированы основные аспекты эмоционального интеллекта и его влияние на социальные взаимодействия, приведены практические рекомендации.

Ключевые слова: подростки эмоциональные, способности эмоциональный, интеллект социальная, адаптация психологическое, развитие социальные навыки, эмпатия, культура общения.

KIRISH

Bugungi globallashuv va tez o'zgarayotgan ijtimoiy muhit sharoitida o'smir yoshidagi shaxslarning muvaffaqiyatli moslashuvi va jamiyatda faol ishtirok etishi ularning emotsional qobiliyatlari darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Emotsional qobiliyatlar – bu shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish, boshqalar hissiyotini tushunish va ijobiy ijtimoiy munosabatlar o'rnatish qobiliyatidir. Aynan o'smirlik davri — shaxsiy o'sish, o'zlikni anglash va ijtimoiy rollarni shakllantirish davri sifatida — ushbu qobiliyatlarni rivojlantirish uchun eng muhim bosqich hisoblanadi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik esa shaxsning jamiyatga muvaffaqiyatli qo'shilishi, ijtimoiy normalar va qadriyatlarga mos harakat qilishi, ijobiy ijtimoiy aloqalarni o'rnatishi bilan belgilanadi. Emotsional jihatdan yetuk, o'zini va boshqalarni anglay oladigan o'smirlar ijtimoiy vaziyatlarga tez moslasha oladi, muammoli vaziyatlarda konstruktiv yo'l tutadi hamda salbiy ta'sirlarga bardosh bera oladi.

Mazkur maqolada o'smirlarning emotsional qobiliyatlarini rivojlantirishning psixologik asoslari, bu jarayonning ijtimoiy moslashuvchanlikka ta'siri, shuningdek, amaliy tavsiyalar va ilg'or tajribalarga asoslangan yondashuvlar ko'rib chiqiladi.

O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim psixologik rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsda mustaqil fikrlash, o'z-o'zini anglash va ijtimoiy muhitga munosabat kabi murakkab psixik jarayonlar shakllanadi. Shu sababli, o'smirlarning emotsional rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvi ko'plab ilmiy izlanishlar markazida bo'lib kelmoqda.

Amerikalik olim D. Goulman (Daniel Goleman) emotsional intellekt tushunchasini ilgari surib, uni shaxsning o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish, boshqalar his-tuyg'ularini tushunish va ijtimoiy munosabatlarni boshqarish qobiliyati sifatida izohlaydi. Goulmanning fikriga ko'ra, emotsional intellekt IQ darajasidan ko'ra ko'proq muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga erishishga ta'sir qiladi.

P. Salovey va J. Mayer tomonidan ishlab chiqilgan emotsional intellekt modeli esa quyidagi komponentlardan iborat:

- Emotsiyalarni anglash;
- Emotsiyalarni boshqarish;
- Hissiy o'z-o'zini anglash;
- Empatiya;
- Ijtimoiy ko'nikmalar.

Bu komponentlarning har biri o'smirlarning ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishiga va sog'lom shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Ijtimoiy moslashuvchanlikni A. Nalchadjyan shaxsning ijtimoiy muhitga, yangi sharoit va vaziyatlarga moslasha olish qobiliyati deb ta'riflaydi. L. Vygotskiy esa bola va o'smirlarning rivojlanishini sotsiokultural muhit bilan bog'lab, o'rganish va rivojlanish ijtimoiy muloqot orqali kechishini ta'kidlaydi. Shuningdek, o'smirning ijtimoiy muhitga moslashuvi, u bilan qanday emotsional aloqada bo'lishiga bog'liq ekanligi qayd etiladi.

O'zbekistonlik psixologlar – Sh. Raxmonov, G. Yusupova, M. Sharipov kabi tadqiqotchilar ham o'smirlarning psixologik rivojlanishi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanlik masalalarini yoritgan. Ularning izlanishlarida o'quvchi-yoshlarning hissiy holati, oilaviy va maktab muhitining ularning emotsional rivojlanishiga ta'siri chuqur tahlil qilinadi.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, emotsional qobiliyatlarning rivojlanishi o'smirlarning ijtimoiy moslashuvchanligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, ushbu ikki tushuncha – emotsional rivojlanish va ijtimoiy moslashuv – bir-biri bilan uzviy bog'liq psixologik jarayonlar sifatida ko'rib chiqilishi zarur.

Tadqiqot maqsadi o'smirlarning emotsional qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshirish yo'llarini aniqlash va psixologik-pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

1. O'smirlarning emotsional qobiliyatlari va ijtimoiy moslashuvchanligi holatini aniqlash;

2. Emotsional qobiliyatlar bilan ijtimoiy moslashuvchanlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish;

3. Emotsional rivojlanishni rag'batlantirishga qaratilgan psixologik treninglar asosida amaliy ish olib borish;

4. Tadqiqot natijalari asosida xulosalar chiqarish va tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot predmeti:

O'smirlarning emotsional qobiliyatlari va ularning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasi.

Tadqiqot ob'ekti:

15–17 yoshdagi o'smirlar (maktab yoki kollej/litsey o'quvchilari).

Tadqiqot metodlari:

a) Nazariy metodlar:

- Ilmiy adabiyotlar tahlili;
- Nazariy yondashuvlarni solishtirish va umumlashtirish.

b) Empirik metodlar:

• So'rovnoma (emotsional intellekt va ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlash uchun);

• Psixologik testlar (masalan, Goulman testlari, Dembo-Rubinshteyn shkalasi, Rotter ijtimoiy moslashuv testi);

• Kuzatuv va suhbat;

• Eksperimental-trening dasturi (amaliy bosqichda qo'llanadi).

c) Statistik metodlar:

• Ma'lumotlarni tahlil qilish uchun korrelyatsion tahlil, dispersion tahlil (ANOVA), grafik tahlil va diagrammalar.

Tadqiqot natijalari asosida olingan ma'lumotlar o'smirlar hayotida emotsional qobiliyatlarning qanchalik muhim o'rin tutishini yana bir bor tasdiqlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, yuqori darajadagi emotsional intellektga ega bo'lgan o'smirlar ijtimoiy muhitga tezroq moslashadi, muloqotga ochiq, ijobiy fikrlovchi va ziddiyatli vaziyatlarda konstruktiv yo'l tutishga moyil bo'ladi.

Emotsional qobiliyatlar va ijtimoiy moslashuv o'rtasidagi bog'liqlik tadqiq qilinishi davomida aniqlanishicha, emotsional intellekt va ijtimoiy moslashuvchanlik o'rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjud. Bu shuni anglatadiki, emotsional jihatdan yetuk o'smirlar yangi jamoalarga tez kirishib ketadi, o'z tengdoshlari bilan munosabatda muvozanatni saqlay oladi va murakkab ijtimoiy vaziyatlarda adekvat yechim topa oladi.

Bu natijalar Goulman, Salovey va Mayer, shuningdek, Nalchadjyan kabi olimlarning nazariy qarashlarini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Ular o'z tadqiqotlarida emotsional intellekt ijtimoiy ko'nikmalar, muloqot, empatiya va stressga qarshi barqarorlik bilan bevosita bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar.

O'smirlik – bu shaxs rivojlanishida burilish davri bo'lib, o'z-o'zini anglash, ichki qarama-qarshiliklar, mustaqil fikr va ijtimoiy tajribalarni to'plash bilan bog'liq. Bu bosqichda o'quvchilar nafaqat aqliy, balki hissiy jihatdan ham sinovlardan o'tadi. Aksariyat hollarda emotsional barqarorlikning yetishmasligi ijtimoiy chekinish, ziddiyatli xatti-harakatlar, yolg'izlik yoki norozilik kabi holatlarni keltirib chiqaradi.

Tadqiqotda qatnashgan o'smirlar orasida ijtimoiy moslashuv darajasi past bo'lganlar asosan o'z emotsiyalarini boshqara olmasligi, stressga chidamsizlik, empatiya yetishmovchiligi va o'z-o'ziga ishonchsizlik bilan ajralib turgani kuzatildi.

Psixologik treninglar asosida tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlar o'smirlarning emotsional o'zini anglash darajasini oshirdi, ular o'z hissiyotlarini ifoda etish va boshqarish bo'yicha ko'proq ishonch hosil qila boshladi. Mashg'ulotlardan keyingi baholash natijalarida ijtimoiy faollik, muloqot sifati va o'zaro tushunish darajasi oshgani aniqlandi. Bu esa emotsional qobiliyatlar ustida ishlash orqali ijtimoiy moslashuvni oshirish mumkinligini ko'rsatdi.

1. Emotsional qobiliyatlarning o'smirlar orasida o'sishi

Maqola ko'rsatganidek, o'smirlarning emotsional qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim va treninglar orqali ular o'z his-tuyg'ularini aniqlash, boshqarish va ifoda etish qobiliyatlarini sezilarli darajada oshirdi. Bu qobiliyatlarning rivojlanishi, o'smirlarning ichki dunyosini yaxshiroq anglashlariga va o'z-o'zini nazorat qilish darajasining oshishiga olib keldi.

2. Ijtimoiy moslashuvchanlikning yaxshilanishi

Emotsional qobiliyatlar ortishi bilan birga, o'smirlarning ijtimoiy munosabatlarda moslashuvchanligi ham oshgani qayd etildi. Ular boshqalar bilan muloqotda ko'proq empatiya ko'rsatish, nizolarni hal etishda konstruktiv yondashish va guruhda samarali ishlash imkoniyatiga ega bo'lishdi. Bu, ijtimoiy muhitda ularning o'zini yanada qulay his qilishlariga xizmat qildi.

3. Stress va muammolarga qarshi chidamlilikning oshishi

Emotsional qobiliyatlar rivojlangan o'smirlar muammolarga qarshi chidamlilik va stressni boshqarish borasida ham yaxshilanish ko'rsatdilar. Bu ularning ruhiy salomatligini saqlash va ijtimoiy muhitdagi qiyinchiliklarga bardosh berishda muhim omil bo'ldi.

4. O'zaro munosabatlarda ijobiy o'zgarishlar

Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'smirlar o'zaro munosabatlarda yanada ijobiy, ochiq va ishonchli bo'lib, ijtimoiy guruhda o'z o'rnini topish va ijobiy aloqalar o'rnatish imkoniga ega bo'ldilar. Bu esa, ularning ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Ushbu tadqiqot natijalari o'smirlarning emotsional qobiliyatlarini rivojlantirish ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshirishda muhim va samarali omil ekanligini isbotladi. Emotsional qobiliyatlar — o'z his-tuyg'ularini to'g'ri anglash, ularni boshqarish va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish ko'nikmalari — o'smirlarning o'zaro munosabatlarida muvaffaqiyat qozonishlari, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishlari uchun asosiy shartdir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, emotsional qobiliyatlarni yaxshilashga qaratilgan trening va ta'lim jarayonlari o'smirlarning ichki dunyosini boyitib, ularni stress va muammolarga qarshi yanada chidamli qiladi.

O'smirlar orasida emotsional intellekt darajasi oshishi bilan ular muloqot qilish, nizolarni hal etish va ijtimoiy bosimlarga bardosh berish qobiliyatlarini yaxshiladilar. Bu esa ularning ijtimoiy guruhda o'zini qulay va ishonchli his qilishiga, shuningdek, guruhdagi muvozanat va hamkorlikni mustahkamlashga

xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'smirlarning o'zaro munosabatlarida empatiya va hamdardlik hissi kuchaygani, ijtimoiy aloqalar sifati yaxshilangani ko'rsatildi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ta'kidlaydiki, maktab va oilaviy muhitlarda emotsional qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan kompleks va muntazam ishlanmalar o'smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlash, ijtimoiy moslashuvchanligini oshirish va ularni kelajakdagi ijtimoiy muammolarga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bois, pedagoglar, ota-onalar va mutaxassislar tomonidan emotsional intellektni shakllantirish va qo'llab-quvvatlash dasturlarini keng joriy etish tavsiya etiladi.

Kelajakda o'smirlarning ijtimoiy moslashuvchanligini yanada oshirish uchun emotsional qobiliyatlar bilan birga, ijtimoiy ko'nikmalar, stressni boshqarish va psixologik barqarorlikni rivojlantirishga qaratilgan integratsiyalashgan yondashuvlar ishlab chiqilishi muhimdir. Shunday qilib, o'smirlar o'z shaxsiy va ijtimoiy hayotlarida muvaffaqiyatli bo'lib, jamiyatda faol va ijobiy shaxs sifatida o'sishlari uchun zarur sharoitlar yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
2. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books.
3. Denham, S. A., & Burton, R. (2003). Social and emotional prevention and intervention programming for preschoolers. *Springer Science & Business Media*.
4. Saarni, C. (1999). *The Development of Emotional Competence*. Guilford Press.
5. Zins, J. E., Weissberg, R. P., Wang, M. C., & Walberg, H. J. (2004). *Building Academic Success on Social and Emotional Learning: What Does the Research Say?* Teachers College Press.
6. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.

EVRISTIK TOPSHIRIQLAR BOSHLANG'ICH TA'LIMDA IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Xurramov Rustam Sayfiddinovich

Navoiy innovatsiyalar universiteti,
Surxondaryo kampusi o'qituvchisi,
P.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada evristik topshiriqlarning boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Evristik yondashuv orqali bolalarning mustaqil fikrlashi, muammoga yechim topishi va ijodkorlik qobiliyatlari shakllanadi. Tadqiqotda evristik topshiriqlarning turlari,

ularni dars jarayonida qo'llash usullari va natijalari ko'rib chiqiladi. Maqola boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlovchi o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kali so'z: Evristik topshiriqlar, ijodiy faoliyat, mustaqil fikrlash, muammo yechish, ijodkorlik, o'quv jarayoni, pedagogik yondashuv.

Annotation: This article highlights the importance of heuristic tasks in developing students' creative activity in primary education. Through a heuristic approach, children's independent thinking, problem-solving abilities, and creativity are cultivated. The study examines the types of heuristic tasks, methods of applying them during lessons, and their outcomes. The article also includes practical recommendations for teachers working with primary school students.

Keywords: Heuristic tasks, creative activity, independent thinking, problem-solving, creativity, educational process, pedagogical approach.

Аннотация: В данной статье раскрывается значение эвристических заданий в развитии творческой активности учащихся начальных классов. Посредством эвристического подхода формируются навыки самостоятельного мышления, умения решать проблемы и творческие способности детей. В исследовании рассматриваются виды эвристических заданий, способы их применения в учебном процессе и полученные результаты. Статья также содержит практические рекомендации для учителей, работающих с учащимися начальных классов.

Ключевые слова: Эвристические задания, творческая активность, самостоятельное мышление, решение проблем, креативность, учебный процесс, педагогический подход.

Kirish. O'zbekiston ta'lim tizimining boshlang'ich maktabdan boshlab yangi sifat bosqichiga o'tishi bilan bog'liq islohotlar o'quvchilarda fan asoslarini, axloqiy-etik qadriyatlarni, milliy va ijtimoiy mehnat ko'nikmalarini, evristik va ijodiy tafakkurni shakllantirish uchun qulay sharoitlar yaratmoqda. Bu jarayonda o'quvchilarning atrof-muhitga ongli munosabatini rivojlantirish zarurati yuzaga chiqmoqda. Shu bois, pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish va o'quvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil qilishda samarali vositalarni qo'llash dolzarb masalaga aylangan.

“Evristika” atamasi yunoncha “heurisko” – topmoq, kashf qilmoq degan ma'noni anglatadi. Evristik ta'limning asosiy maqsadi – noaniqlik sharoitida turli muammoli vazifalarni (ijodiy, noodatiy, kreativ) hal qilishning ko'p qirrali usullarini ko'rsatishdan iborat. Evristik topshiriqlarning ahamiyati aynan insonning yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida namoyon bo'ladigan ochiqlik holatida namoyon bo'ladi.

Evristik topshiriq – evristik ta'limning asosiy tushunchalaridan biridir. Bunday topshiriqlar har bir darsda o'quvchining ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiluvchi kuchli vositaga aylanadi. Ushbu topshiriqlar ta'limiy vazifalarni noodatiy yo'llar bilan hal qilish orqali amalga oshiriladi.

Tahlil va natija. A.V. Xutorskoyni fikriga ko'ra, evristik topshiriq – bu o'quv topshirig'i bo'lib, shaxsiy ta'limiy mahsulotni yaratish va uni mustaqil faoliyat jarayonida namoyon etishga qaratilgan [8].

Biz boshlang'ich sinfda evristik topshiriqlarni qo'llash ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muhim vosita deb hisoblaymiz. 7–11 yosh oralig'idagi bolalar o'zlarini har qanday noodatiy faoliyatda, jumladan, dars jarayonida ham namoyon etishga moyil bo'lishadi. Ijodiy faoliyat kichik yoshdagi maktab o'quvchilari tafakkurini shakllantirishda muhim omil bo'lib, ularning bilimga qiziqishi, nutq rivoji, mustaqil fikrlash, noodatiy yondashuv kabi salohiyatlarini namoyon etadi.

Ijodiy faoliyatga bo'lgan munosabat quyidagi iste'dod mezonlariga mos keladi: intensiv aqliy rivojlanish;

o'qishga qiziqish, kuzatuvchanlik, boy so'z boyligi, nutq rivoji, noodatiy fikrlash;

qiziqishning erta shakllanishi (matematika, san'at, musiqa, texnika, xorijiy tillar va h.k.);

bilim olishga bo'lgan ishtiyoq, tashabbuskorlik, mustaqillik, maqsadga yo'naltirilganlik;

ijodiy va amaliy faoliyatga tayyorlik.

Ijodiy jarayon ikkita asosiy xususiyatga ega: biri – intuitiv (sezgi, tushuncha), ikkinchisi – formallashtirilgan natijalar orqali ifodalanadi. Birinchi yo'nalish muammoning mohiyatini tushunish, ikkinchisi esa uni tahlil qilish va hal qilish orqali namoyon bo'ladi. Natijada, bu ikki yo'nalish ijodiy tafakkurning muhim komponentlari – mantiqiy va intuitiv fikrlashni shakllantiradi.

O'quvchining shaxsiy fazilatlarini va ijodiy tafakkurni shakllantirishga yordam beruvchi evristik topshiriqlar, ayniqsa, nostandart, kreativ, yangicha yondashuvni talab qiladigan muammoli vazifalarni hal qilishda katta ahamiyatga ega.

Evristik topshiriqni bajarayotganda o'quvchi o'z shaxsiyatining turli jihatlarini safarbar etadi, jumladan:

Kognitiv – atrof-muhitni anglash, savol berish, hodisalar orasidagi bog'liqlikni aniqlash, o'z tushunchasini ifodalash, savollarga javob berish;

Kreativ – ilhom, fantaziya, o'tkir aql, noodatiy fikrlash;

Motivatsion-emosional – faoliyatga qiziqish, rag'bat, o'rganishga intilish, hissiy qoniqish;

Tadqiqotchilik – tahlil qilish, umumlashtirish, qiyoslash, xulosalar chiqarish, kuzatish, suhbatlashish va boshqalar.

Boshlang'ich sinfda murakkab bo'lmagan, ammo ko'p jihatli topshiriqlar asosida o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish mumkin. O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini shakllantirish tajribasi asosida, ularning turli faoliyatlar (o'quv, amaliy, ijtimoiy) orqali rivojlanishi ta'minlanadi. Shu boisdan, davlat ta'lim standartlari amaliy faoliyatga asoslangan yondashuvga alohida e'tibor qaratadi. Boshlang'ich ta'limning o'ziga xos xususiyati – boshlang'ich sinfga kelayotgan bolalarning ijtimoiy va psixologik rivojlanish darajasi bir-biridan sezilarli farq qilishi mumkin. Bu o'z navbatida, ta'lim metodikasini moslashtirish va shaxsiy yondashuvga asoslangan ta'lim muhitini yaratish zaruratini keltirib chiqaradi.

Amaliyotda evristik topshiriqlarni baholash uchun o'quvchilarning ijodiy faoliyatining quyidagi ko'rsatkichlari aniqlanadi:

Motivatsion-emosional ko'rsatkichlar – faoliyatga ishtiyoq, yangilikka qiziqish, ijobiy hissiy munosabat, qoniqish;

Irodaviy ko'rsatkichlar – qat'iyat, jasorat, maqsadga yo'naltirilganlik;

Bilish (kognitiv) ko'rsatkichlar – tafakkurning moslashuvchanligi, mustaqillik, mehnatsevarlik;

Ijodiy ko'rsatkichlar – g'oyalar tezligi, tafakkur tezligi, fikrlashning originalligi. Yuqoridagi mezonlar o'quvchining shaxsiy ijodiy salohiyatini rivojlantirishda, xususan, boshlang'ich ta'limda muhim ahamiyatga ega.

Ijodiy faoliyatning turlari quyidagilardan iborat:

1. Reproduktiv – tayyor bilimlarni takrorlash;
2. Qisman izlanishli – namunaga asoslangan yangilik yaratish;
3. Haqiqiy ijodiy – original yondashuv asosida shaxsiy natijaga erishish.

Reproduktiv faoliyat pastki darajadagi ijodiylikni anglatadi, undan yuqoriroq bosqichda – qisman izlanishli faoliyat joylashgan, eng yuqori bosqich esa – haqiqiy ijodiy darajadir. Aynan shu daraja orqali o'quvchining mustaqil fikrlashi, shaxsiy nuqtai nazarini ifodalashi, ijodiy natijaga erishishga bo'lgan harakati namoyon bo'ladi. Bu darajaga erishgan o'quvchi topshiriqlarni ko'proq tadqiqotchilik va mustaqillik asosida bajaradi. Bu esa o'z navbatida bilim olishning chuqurroq, anglangan shakliga olib keladi va ijodiy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy maqsadlaridan biridir.

O'quvchini har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida shakllantirish uchun, ayniqsa, kichik maktab yoshidanoq uning ijodiy faolligini oshirish muhimdir. Aynan shu yosh davrida bolalarda did, dunyoqarash, aqliy salohiyat, psixik jarayonlar va individual-psixologik xususiyatlar tez shakllanadi.

Psixologlar S.L. Rubinshteyn va B.G. Ananyev birinchi bo'lib insonning umumiy ruhiy rivojlanishini tanasi bilan bog'liq holda o'rganishni boshlashgan. Masalan, B.G. Ananyev murakkab psixik funksiyalarni (idrok, diqqat, xotira, tafakkur) o'rganar ekan, bu sifatlarning shaxsning umumiy rivojlanishidagi ahamiyatini ko'rsatadi [3].

N.S. Leytes esa aqliy salohiyatga oid umumiy qobiliyatlarni asoslab bergan: bu salohiyatlar insonning bilimga ongli munosabati, iroda va hissiyotlar orqali shakllanadi. Ular nazariy bilimlar va amaliy faoliyatda aks etadi. Leytesning fikriga ko'ra, inson intellektining asosiy vazifasi – hodisalar orasidagi bog'liqlikni anglash va bu bilim asosida harakat qilishdir. U yuqori nerv faoliyati xususiyatlariga asoslanib, ijodiy fikrlashning yuzaga chiqishini asoslaydi [4].

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi kunda psixologlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, faol bilish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan turli yondashuvlarni qo'llamoqdalar. Bu jarayonda: bilishga bo'lgan qiziqish, mustaqil topqirlik, tahliliy va ijodiy tafakkur asosiy o'rinni egallaydi.

Bu yondashuvlar ijodiy topshiriqlarni samarali tashkil qilishga, o'quvchining motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi.

O'quvchining ichki motivatsiyasi – bu barqaror o'quv qiziqishi, savol berishga va o'qituvchidan javob olishga intilishdir. Bu holatda bola bilim olishdan quvonch, o'zini namoyon qilish va mustaqillik hissini boshdan kechiradi. Bu bosqich – ijodiy-ilhomlantiruvchi daraja deb yuritiladi.

Shu darajada bola o'quv topshiriqlarini hal qilishda qat'iyat, jasorat, natijaga intilish, yangilikdan mamnunlik kabi hissiyotlarni namoyon etadi. Bunda o'qish shunchaki bilim olish vositasi emas, balki ijodiy izlanish faoliyatiga aylanadi.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda evristik topshiriqlardan foydalanish quyidagi natijalarga olib keladi:

O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasi oshadi;

Bilish faoliyati faollashadi, o'quv topshiriqlarini bajarishda mustaqillik ortadi;

Ijodiy yondashuv shakllanadi;

O'quvchida ilmiy-izlanuvchanlik, tashabbuskorlik, madaniy fikrlash rivojlanadi;

O'rganilgan bilimlar real hayotiy holatlarga ko'chiriladi. Evristik topshiriqlarni darslarda qo'llash o'quvchilarning umumiy tafakkur darajasini oshiradi, ularni tanqidiy va ijodiy fikrlashga undaydi. Bunday yondashuv o'quvchini insoniy qadriyatlar, milliy madaniyat, ilmiy tafakkur asosida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизimini 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси-ни тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотла-ри миллий базаси, 06/19/5712/3034-сон, 29.04.2019.

2. Болтаева Ш.Т. Бошланғич таълимда ўқувчилар ижодий фаолиятини шаклланти-риш: монография. Тошкент, 2013. 34 б.

3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет позна-ния. Л: ЛГУ, 1969. 248 с.

4. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы. М.: Знание, 1984.

5. Выготский Л.С. Педагогическая пси-хология / под ред. В.В. Давыдова. М.: Педагогика-Пресс, 1999. 321 с.

6. Левитов Н.Д. Субъект. Объект. Познание. М.: Знание, 1999. 47 с.

7. Нишаналиев У. Формирование личности учителя трудового обучения: проблемы и перспективы. Ташкент: фан, 1990. 85с.

8. Хуторской А.В. Эвристическое задание. URL: [http://khutorskoy.ru/science/concepts/terms/heuristic_task.htm](http://khutorskoy.ru/science/concepts/terms/heuristic task.htm).

YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA MILLIY VA UMUM INSONIY QADRIYATLARNING O`RNI VA AHAMIYATI

Mahmudova Nargiza Djumaniyozovna,

Urganch Ranch texnologiya universiteti

“Pedagogika va aniq fanlar” kafedrası dotsenti

Milliy tarbiya tizimini shakllantirish, barcha sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish va undan foydalanish, jahon axborot resurslaridan bahramand bo'lishni kengaytirishga mustahkam zamin yaratilmoqda. Endilikda mamlakatning iqtisodiyoti, insonlar hayoti va jahon ham jamiyatidagi o'rni axborot-texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib qolmoqda.

Ma'lumki, fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda ilmiy bilimlar, tushuncha va tasavvurlar hajmi keskin ortib bormoqda. Bu, bir tomondan, fan-texnika yangi soha va bo'limlarining taraqqiy etishi tufayli uning differensiallashuvini ta'minlayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, fanlar orasida integratsiya jarayonini vujudga keltirmoqda. Har qaysi insonda muayyan darajada intellektual salohiyat mavjud. Agar shu ichki quvvatning to'liq yuzaga chiqishi uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoit yaratilsa, tafakkur har xil qotib qolgan eski tushuncha va aqidalardan xalos bo'ladi. Va har qaysi inson Robbim ato etgan noyob qobiliyat va iste'dodini avvalo o'zi uchun, oilasi, millati va xalqi, davlatining farovonligi, baxt-saodati, manfaati uchun to'liq baxshida etsa, bunday jamiyat shu qadar kuchli taraqqiyotga erishadiki, uning sur'at va samarasini hatto tasavvur qilish ham oson emas. Shunday ekan, ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurish bosh g'oya, shu g'oyaning yetakchi targ'ibotchisi, tarbiyachisi o'qituvchi hisoblanadi. Erkin fuqarolik, huquqiy demokratik jamiyat qurishda ta'lim-tarbiya hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ma'naviyatni shakllantirishga bevosita ta'sir qiladigan yana bir muhim hayotiy omil bu ta'lim-tarbiya tizimi bilan chambarchas bog'liqdir. Ma'lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilm-u ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Albatta, ta'lim-tarbiya ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ta'lim-tarbiya sohasining asosiymaqasadi va vazifasi bo'lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak. Bu esa ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi. Shunday ekan, yosh avlod tarbiyasida komil inson taqdiri turibdi.

Xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir. Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib yetish va ozodlikni sevish tuyg'usi bilan birgalikda etilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga singadi. Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib ji'ðslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon o'lkaning benihoya go'zalligidan bahramand bo'lish ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilishva tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi. Ma'naviyati yuksak shaxslar yurtini tanitadi. Shaxsni esa uning ma'naviy qiyofasi tanitadi. Ma'naviyat tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim-tarbiyasiz ma'naviyatning bo'lmasligi barchaga ayon haqiqatdir. Ma'naviy barkamollik, hayot qonuni ilmini idrok etish" demakdir. Ilmning har qanday ko'rinishi esa ta'lim-tarbiya orqali ustoz-muallimlar boshchiligida beriladi. Ushbu ma'noda umumta'lim maktablari mazkur masalani hal qilishda asosiy bo'g'in hisoblanadi. Umumiy ta'lim oldiga qo'yilgan muhim masala umuminsoniy va milliy qadryatlarga tayangan holda ta'lim-tarbiyaning mazmunida

insonparvarlik g'oyasini kuchaytirish, xalqchillashtirish, uning uzviyligi, izchilligi, ilmiyligi va dunyoviyligi asosida yoshlarning ma'naviy madaniyatini shakllantirishdan iboratdir.

Biz barkamol avlod yoki bilimli shaxs degandama'naviy dunyosi boy, aql-zakovatli, savodli, hayot tajribalarini to'g'ri o'zlashtirgan shaxsni tushunamiz. Bugungi kunda yosh avlodning bilimli bo'lishining o'zi yetarli emas, shu bilan birga, ular zimmasida insoniylik, mehribonlik, samimiylik kabi fazilatlar bo'lishi kerak. O'tmishga nazar tashlar ekanmiz, ajdodlarimiz ilmiy salohiyatiga, ular qoldirgan boy tarixiy, ma'naviy-madaniy merosga havas bilan emas, balki hayrat bilan qaraymiz. Ajdodlarimiz bosib o'tgan shonli yo'l biz uchun ibrat va tarbiya manbayidir. Mustaqillik bizga ma'naviy mulkimizni, ulug' bobolarimiz ruhini shod etish imkonini qaytarib berdi. Istiqloq tufayli o'tmish tariximizga munosabat ijobiy tomonga o'zgardi. Bobolarimiz merosini o'rganib idrok etmoqdamiz. Ulug' bobokalonlarimiz Imom Al-Buxoriy, Imom At-Termiziy, Xoja Ahmad Yassaviy, Xoja Bahovuddin Naqshband, Najmiddin Kubrokabi allomalarimizning insoniy ma'naviy yetuklikka chorlovchi diniy, axloqiy va huquqiy hikmatlari qaytadan jaranglay boshladi.

Bugungi kunda avlod-ajdodlarimiz tarixi tiklanayotganligi mustaqilligimizning ajoyib samarasidir. O'tmishni o'rganish va undan foydalanish bilan insonlarning ongi shakllanadi. Xotirasiz barkamol kishi bo'lmaganidek, o'z tarixini bilmagan xalqning kelajagi ham bo'lmaydi. Shu ma'noda yurtboshimiz Islom Karimovning quyidagi so'zlarini keltirish joizdir: "Tarix xotirasi, xalqning, jonajon o'lkaning, davlatimiz hududining xolis va haqqoniy tarixini tiklash milliy o'zlikni anglashni, ta'bir joiz bo'lsa, milliy iftixorini tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi". Ajdodlar xotirasini pok tutish ularning tarixiy an'alariga, vasiyatva o'gitlariga, milliy qadriyatlariga, axloqiy-ma'rifiy qarashlariga, avlodlarga qoldirgan madaniy merosiga sodiqlik va shularga amal qilish demakdir. Mustaqillik—bubizga ajdodlarimiz qoldirgan boy va muqaddas ma'naviyatdir.

Ma'naviyat tushunchasi juda keng qamrovli. Ma'naviyat inson uchun moddiy ehtiyoj emas, siyosiy zaruriyat ham emas. Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida umuminsoniy va milliy madaniy qadriyatlarning ustuvorligiga erishish umumiy ta'lim maktabi o'quvchilarining ma'naviy madaniyatini shakllantirishning muhim omilidir. Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani ado etishda birinchi galda ana shu mashaqqatlikasb egalarga suyanamiz va tayanamiz, ertaga o'rnimizga keladigan yoshlarning ma'naviy dunyosini shakllantirishda ularning xizmati naqadar beqiyos ekanini o'zimizga yaxshi tasavvur qilamiz. Yuksak ma'naviy madaniyatli insonda vatanga muhabbat, samimiy do'stlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, mustahkam e'tiqod, imon, nafosat, axloqiy madaniyat singari fazilatlar mujassamlashadi. Uning sifat darajasi kishilarning umuminsoniy va milliy qadriyatlarga, xalqning ma'naviy merosiga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladi. Bugungi kunda hur va ozod xalqimiz barcha xalqlar va davlatlar tomonidan yaratilgan ma'rifatda, fan va texnikada, madaniyat va san'atda nimaiki yangi va ilg'or jihatlar bo'lsa, shunga dadillik bilan intilmoqda. Ilg'or, iqtidorli va eng muhimi, insonlarga kerakli qadriyatlarimiz barpoetiladi. Ma'naviy madaniyatning negizi hisoblangan umum insoniyva milliy qadriyatlar shaxslar ijtimoiy tuzumiga munosabati, turli ma'rifiy ma'naviy g'oyalar, tushunchalar, qarashlar, tasavvurlar tizimining mahsulidir. Ma'naviy madaniyatning mohiyatini namoyon etuvchi obyekt shaxs hisoblanadi. Muxtasar aytganda, maktab degan ulug' dargohning inson va jamiyat taraqqiyotidagi hissi va ta'sirini, nafaqat

yoshlarimiz, balki butun xalqimiz kelajagini hal qiladigan o'qituvchi va murabbiylar mehnatini hech narsa bilan o'lchab, qiyoslab bo'lmaydi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ma'rifatparvar bobolarimizning fikrini davom ettirib, agarki dunyo imoratlari ichida eng ulug'i maktab bo'lsa, kasblarning ichida eng sharaflisi o'qituvchilik va murabbiylikdir, desak, o'ylaymanki, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz".

Xulosa qilib aytsak bugungi kun yosh avlodlari qanchalik bilimga tashna bo'lmasin ular uchun keng imkoniyatlar bor, davr talabidan kelib, ularni biz to'g'ri yo'lga boshqara olishimiz muhimdir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonuni. Hujjatlar to'plami. 2017 yil, 6-son, 76-modda
2. Mirziyoyev Sh.M. "Qonun ustuvorligi-inson manfaatlarini ta'minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi" "O'zbekiston". 2017
3. R.A. Mavlonova, D. Abdurahimova. "Pedagogik mahorat" O'quv qo'llanma. T. Fan va texnologiya. 2012 yil
4. S. Nishonova, M. Imomova, R. Hasanov. Pedagogika tarixi. Do'stlik T. O'qituvchi 1996 yil.
5. S. Nishonova, M. Imomova, R. Hasanov. Pedagogika tarixi. Darslik.

O'QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISH VA TARBIYALASHDA HISSIIY QOBILIYATLARNING AHAMIYATI

Sobirov Komiljon

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi "Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari" kafedra dotsenti

Annotatsiya: Maqolada o'quvchi shaxsini rivojlantirishda hissiy qobiliyatlarning -jumladan, o'zini anglash, hissiyotlarni boshqarish va empatiya kabi ko'nikmalarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida emotsional intellektni shakllantirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: hissiy qobiliyat, o'zini anglash, empatiya, emotsional intellekt.

Аннотация: В статье раскрывается значение эмоциональных способностей в развитии личности ученика — в частности, таких навыков, как самопознание, управление эмоциями и эмпатия. Также представлены рекомендации по формированию эмоционального интеллекта в образовательном процессе.

Ключевые слова: эмоциональные способности, самопознание, эмпатия, эмоциональный интеллект.

Annotation: The article explores the importance of emotional abilities in the development of a student's personality — including skills such as self-awareness, emotion regulation, and empathy. It also offers recommendations for developing emotional intelligence within the educational process.

Keywords: emotional abilities, self-awareness, empathy, emotional intelligence.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish va tarbiyalash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon nafaqat akademik bilimlarni o'zlashtirish, balki o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik holati, emotsional barqarorligi va shaxsiy fazilatlarining shakllanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, bugungi globallashuv va raqamli muhitda insonlararo munosabatlar, stressga bardoshlilik, ijtimoiy moslashuv kabi ko'nikmalar kundalik hayotda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, hissiy qobiliyatlar — jumladan, o'zini anglash, o'z hissiyotlarini boshqarish, boshqalarni tushunish (empatiya) va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish — shaxs taraqqiyotining ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, emotsional intellekti rivojlangan o'quvchilar nafaqat o'qishdagi muvaffaqiyatlarga, balki sog'lom ijtimoiy aloqalar, liderlik va konfliktlarni hal etish qobiliyatlariga ham ega bo'ladilar.

Mazkur maqolada o'quvchi shaxsini tarbiyalash va rivojlantirishda hissiy qobiliyatlarning o'zni, ularni ta'lim jarayoniga integratsiyalash muammolari hamda emotsional intellektni shakllantirishga doir samarali yondashuvlar tahlil qilinadi.

O'quvchi shaxsini shakllantirishda hissiy qobiliyatlar, ya'ni emotsional intellektning o'zni haqida ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. G'arb va

mahalliy olimlarning qarashlari shuni ko'rsatadiki, hissiy qobiliyatlar nafaqat psixologik barqarorlikni, balki o'quvchilarni ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

D. Goleman (1995) o'zining "Emotional Intelligence" nomli asarida emotsional intellektni shaxsiy muvaffaqiyat va ijtimoiy integratsiyaning asosiy omili sifatida ko'rsatadi. U besh asosiy komponent — o'zini anglash, o'zini boshqarish, motivatsiya, empatiya va ijtimoiy ko'nikmalarni farqlaydi va bu ko'nikmalarni maktab davridan boshlab shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.

P. Salovey va J. Mayer (1990) tomonidan ilgari surilgan emotsional intellekt modeli esa hissiy bilimlarni aniqlash, baholash, ulardan foydalanish va boshqarish qobiliyatlariga asoslanadi. Ushbu model ko'plab psixologik amaliy tadqiqotlarning nazariy negizini tashkil etadi.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar orasida X. Yo'ldoshev, M. Jo'rayev, Z. Toshpo'latova kabi olimlar o'quvchilar psixologik holatining barqarorligi, tarbiyaning emotsional omillari va shaxsiy rivojlanishda ijtimoiy hissiy ko'nikmalarning o'rniga e'tibor qaratganlar. Ularning tadqiqotlarida o'quvchi shaxsini rivojlantirishda oila, maktab va o'qituvchi o'rtasidagi emotsional muloqotning ta'siri alohida ta'kidlangan.

Vigotskiy (1978) tomonidan ilgari surilgan madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida ham hissiy va ijtimoiy rivojlanish o'zaro bog'liq jarayon sifatida ko'riladi. Vigotskiyga ko'ra, bola shaxsining shakllanishi sotsiogenetik asosga ega bo'lib, bu jarayonda muloqot va hissiy tajribaning o'rne beqiyosdir.

Shuningdek, ta'lim jarayonida interfaol metodlar orqali o'quvchilarda hissiy qobiliyatlarni rivojlantirishga oid uslubiy qo'llanmalar va ilmiy maqolalar ham keng qo'llanilmoqda. Xususan, SEL (Social and Emotional Learning) modeli asosida ishlab chiqilgan o'quv dasturlari bugungi kunda ko'plab davlatlarda ta'limga integratsiya qilinmoqda (CASEL, 2020).

Tahlil etilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi shaxsining barqaror rivojlanishida hissiy qobiliyatlar asosiy omil hisoblanadi. Ilmiy manbalarda emotsional intellektning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi o'quvchilarda muomala madaniyati, empatiya, stressga bardoshlilik kabi kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o'ynashi qayd etilgan. Shu bois, zamonaviy ta'limda bu yo'nalishga oid tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

1. Hissiy qobiliyatlarning ta'rifi va o'rne

Hissiy qobiliyatlar — bu o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish, boshqalar his-tuyg'ularini tushunish va ularga ta'sir ko'rsatish imkonini beruvchi qobiliyatlar. Ta'lim jarayonida faqat aqliy rivojlanish emas, balki hissiy jihatdan barqaror va ongli shaxslar tarbiyalash muhim hisoblanadi.

2. O'quvchining shaxsiy rivojlanishidagi hissiy qobiliyatlar

Hissiy qobiliyatlar o'quvchining ijtimoiy va psixologik barqarorligini oshiradi. Bu qobiliyatlar yordamida o'quvchi stress, xavotir, yoki qiyin vaziyatlarga bardosh bera oladi, o'zini yaxshi anglaydi va boshqalar bilan samarali muloqot qiladi.

3. Tarbiyadagi hissiy qobiliyatlarning ahamiyati

Tarbiyada o'quvchining o'z-o'zini boshqarishi, sabr-toqat, hamdardlik, va mas'uliyat hissi shakllanadi. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy jihatdan muvaffaqiyatli, mehribon va hamkorlikka tayyor shaxslarni tarbiyalashga yordam beradi.

4. Hissiy qobiliyatlarni rivojlantirish usullari

O'quvchilarga o'z hissiyotlarini ifoda etishni o'rgatish, muammolarni hissiy jihatdan hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish, empatiya mashqlari, guruhda ishlash, va reflektiv mashg'ulotlar yordam beradi.

5. Zamonaviy pedagogika va hissiy qobiliyatlarni

Hozirgi kunda ta'lim sohasida hissiy intellekt (Emotional Intelligence) kontsepsiyasi keng tarqalgan. Bu pedagoglarga o'quvchilarning hissiy holatini inobatga olib, ta'lim jarayonini individual yondashuv asosida tashkil etishga imkon beradi.

Maqolada ko'rsatilganidek, hissiy qobiliyatlarni o'quvchining shaxsiy rivojlanishi va tarbiyasida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning rivojlanishi o'quvchining ruhiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlaydi. Hissiy intellektning shakllanishi o'quvchining o'z his-tuyg'ularini to'g'ri anglash va boshqarish, boshqalarning hissiyotlarini tushunish va ularga munosib javob qaytarish imkonini yaratadi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilar orasida samarali muloqot, hamkorlik va ijtimoiy moslashuvchanlikni oshiradi.

Hissiy qobiliyatlarning rivojlanishi o'quvchilarni faqat aqliy jihatdan emas, balki ruhiy va ma'naviy jihatdan ham barqaror shaxslar sifatida shakllantiradi. Bu jarayon o'quvchilarni stress va qiyinchiliklarga chidamli qiladi, ularning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlarini mustahkamlaydi hamda ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlariga yordam beradi.

Shuningdek, ta'lim jarayonida pedagoglar hissiy qobiliyatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish orqali o'quvchilarning ijobiy xulq-atvorini, mas'uliyatlilik va hamdardlik kabi insoniy fazilatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodikalar yordamida hissiy intellektni rivojlantirish o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni yanada ongli, mustaqil va ijodkor shaxs sifatida tarbiyalash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda hissiy qobiliyatlarning roli juda katta bo'lib, ularni shakllantirish va mustahkamlash ta'lim sifatini oshirish, jamiyatga foydali, muloqotga tayyor, ruhiy barqaror shaxslarni yetishtirish uchun zarur shartdir. Shu bois, pedagogik jarayonlarda hissiy qobiliyatlarni rivojlantirishga sistematik yondashuv va tegishli metodlarni tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi ta'lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishi, ularning ijtimoiy va hissiy qobiliyatlarini shakllantirish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maqolada ko'rsatilganidek, hissiy qobiliyatlarni o'quvchining ichki dunyosini chuqur anglash, o'z his-tuyg'ularini boshqarish, stress va muammolar bilan samarali kurashish imkoniyatini beradi. Bu esa shaxsning ruhiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, hissiy intellektni rivojlantirish o'quvchilar o'rtasida hamkorlik, empatiya va mehr-muhabbatni oshiradi, ularni jamiyatga foydali,

mas'uliyatli va muloqotga tayyor shaxslar qilib tarbiyalaydi. O'quvchilarning o'z his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyati ularning nafaqat ta'limdagi muvaffaqiyati, balki hayotdagi muvaffaqiyatlari uchun ham asosiy omil hisoblanadi.

Tarbiyaviy jarayonda pedagoglarning hissiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlari o'quvchilarni nafaqat bilimdon, balki ijobiy fazilatlar, mas'uliyat, sabr-toqat va boshqalar kabi hayot uchun muhim bo'lgan fazilatlar bilan boyitadi. Bu esa ularni kelajakda jamiyatda faol va samarali shaxslar sifatida o'z o'rnini topishiga yordam beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodikalardan foydalanib, hissiy qobiliyatlarni rivojlantirish ta'lim sifatini yaxshilashga, o'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishga, shuningdek, ularning shaxs sifatida to'liq va muvozanatli rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Shu bois, hissiy qobiliyatlarni shakllantirish va mustahkamlash ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Umuman olganda, hissiy qobiliyatlarning o'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashdagi ahamiyati beqiyosdir. Ularni rivojlantirish orqali nafaqat bilimdon, balki ruhiy va ijtimoiy jihatdan barqaror, mas'uliyatli, hamdard va muloqotga tayyor shaxslar tarbiyalash mumkin. Shu sababli, pedagoglar va ta'lim muassasalari ushbu qobiliyatlarni yanada samarali rivojlantirishga doimiy e'tibor qaratishi, ushbu yo'nalishda yangi metod va yondashuvlarni joriy etishi zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goleman, D. (1996). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books.
2. Salovey, P., & Mayer, J.D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
3. Mayer, J.D., Salovey, P., & Caruso, D.R. (2004). Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.
4. Petrides, K.V., & Furnham, A. (2001). Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European Journal of Personality*, 15(6), 425-448.
5. Zimbardo, P., & Gerrig, R. (1999). *Psychology and Life*. Allyn & Bacon.
6. Shon, H. (2018). The role of emotional intelligence in student success. *Journal of Educational Psychology*, 110(2), 123-134.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2020). *Ta'limda zamonaviy pedagogik yondashuvlar*. Toshkent.

AQLIY RIVOJLANISHIDA MUAMMOLARI BO'LGAN BOLALARGA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA QO'LLANILADIGAN MAXSUS METODLAR

Jo'rayeva Zamira Muxammadqulovna
RTM (Maxsus pedagogika bo'lim boshlig'i)

Annotatsiya. Maqolada aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarga tabiiy fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan maxsus metodlarning mazmun-mohiyati, ularning didaktik ahamiyati hamda ta'lim jarayonida qo'llash samaradorligi ilmiy tahlil qilinadi. Maxsus metodlar orqali bilimlarni o'zlashtirish jarayoni o'quvchilarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashi alohida ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: maxsus metodlar, tabiiy fanlar, aqliy rivojlanishida muammolar, differensial yondashuv, ko'rgazmalilik, interfaol usullar.

Аннотация. В статье научно анализируется содержание и сущность специальных методов, применяемых при обучении естественным наукам детей с проблемами в умственном развитии, их дидактическое значение и эффективность использования в образовательном процессе. Особо подчеркивается, что применение специальных методов способствует поддержке когнитивного, эмоционального и социального развития учащихся в процессе усвоения знаний.

Ключевые слова: специальные методы, естественные науки, проблемы умственного развития, дифференцированный подход, наглядность, интерактивные методы.

Abstract. The article provides a scientific analysis of the content and essence of special methods used in teaching natural sciences to children with intellectual development disorders, their didactic significance, and the effectiveness of their application in the educational process. It is emphasized that through special methods, the process of knowledge acquisition supports students' cognitive, emotional, and social development.

Keywords: special methods, natural sciences, intellectual development disorders, differentiated approach, visualization, interactive methods.

Tabiiy fanlar – inson, uning salomatligi, shuningdek, atrof-muhit tarkibiy qismlari: tuproq, atmosfera, Yer va koinot, jonli hamda jonsiz jismlarni tashkil etuvchi moddalar va ularning o'zgarish jarayonlarini o'rganuvchi fanlar majmuasidir. Ushbu fanlar tizimi tabiatda kechayotgan hodisa va jarayonlar, tirik mavjudotlarning rivojlanish bosqichlari hamda tabiat va jamiyat qonunlariga inson faoliyatining ta'siri haqida ilmiy va amaliy bilimlarni shakllantiradi.

Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarga ta'lim berish zamonaviy maxsus pedagogikaning dolzarb masalalaridan biridir. Ayniqsa, tabiiy fanlarni o'qitish jarayoni faqat nazariy bilimlarni berish bilangina cheklanmay, balki o'quvchilarda kuzatish, tahlil qilish, tajriba o'tkazish va xulosa chiqarish kabi hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois maxsus metodlardan oqilona foydalanish zarur.

Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar bilim olish jarayonida sekinlik, tez charchash, e'tiborning tarqoqligi kabi xususiyatlarga ega bo'ladilar. Shu sababli ta'lim samaradorligini oshirish uchun an'anaviy dars metodlari bilan birga interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiy fanlarni interfaol usullar orqali o'rgatish o'quvchilarning qiziqishini uyg'otadi, ularda kuzatuvchanlik, nutqiy faollik va amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi.

1. Ko'rgazmalilik metodlari

Tabiiy fanlarni o'qitishda aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan o'quvchilar uchun vizual materiallardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, jonli o'simliklar, hayvonot dunyosi, maketlar, tajriba jihozlari orqali o'quvchilarda predmet va hodisalar haqidagi tasavvurlar mustahkamlanadi.

2. Amaliy mashg'ulot metodlari

O'quvchilarni o'quv tajribalariga jalb etish, tabiatdagi oddiy hodisalarni kuzatish va kichik laboratoriya ishlarini bajarish ularning faol ishtirokini ta'minlaydi. Bu metod nafaqat bilim, balki ko'nikma va malaka hosil qilishda samarali hisoblanadi.

3. O'yin texnologiyalari

Didaktik o'yinlar orqali murakkab tushunchalarni sodda shaklda o'rgatish mumkin. Masalan, "Tabiatni asra", "Kim tez topadi?", "O'simlikni parvarish qilamiz" kabi o'yinlar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va bilimlarni faol o'zlashtirishga yordam beradi.

4. Differensial va individual yondashuv

Aqliy rivojlanishda muammolari bo'lgan bolalarning bilimni qabul qilish darajasi turlicha bo'lgani uchun o'qituvchi har bir o'quvchi uchun individual topshiriqlar ishlab chiqishi kerak. Shu orqali o'quvchining imkoniyatlariga mos bilim berish ta'lim samaradorligini oshiradi.

5. Integrativ yondashuv

Tabiiy fanlarni matematika, ona tili va tasviriy san'at bilan integratsiyalash o'quvchilarda umumiy tafakkurni rivojlantiradi. Masalan, o'simlik qismlarini tasvirlash orqali nafaqat tabiiy fanlardan, balki san'atdan ham ko'nikma shakllanadi.

Muhokama va natijalar

O'tkazilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, maxsus metodlardan foydalanish tabiiy fanlarni o'zlashtirish jarayonida nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshiradi, balki ularning ijtimoiylashuvi, mustaqil fikrlash qobiliyati va tabiatga mehr-muhabbatini ham shakllantiradi.

1. Maxsus metodlar aqliy rivojlanishda muammolari bo'lgan bolalarda tabiiy fanlarga qiziqishni kuchaytiradi.

2. Ko'rgazmalilik va amaliy mashg'ulotlar orqali bilimlar yanada barqaror bo'ladi.

3. Didaktik o'yinlar va interfaol usullar o'quvchilarning faolligini oshiradi.

4. Individual yondashuv ta'lim jarayonida har bir bolaning rivojlanish imkoniyatlarini inobatga olishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, darsning maqsadi va mazmuniga qarab, o'qituvchi o'qitishning xilma-xil metodlari hamda uslublarini qo'llaydi. O'qituvchi qanday metod va uslub tanlamasin, ulardan kompleks, bir-birini to'ldirgan holda foydalanishi asosiy maqsad

o'rganilayotgan tabiat jismlari va hodisalarining bolalar tomonidan qabul qilib olinishini yaxshilashga hamda tabiiy fanlari tushunchalarining to'g'ri shakllanishiga xizmat qilishi kerak. Interfaol metodlar tabiiy fanlarni o'qitishda nafaqat bilim berish, balki bolalarni ijtimoiy hayotga moslashuvi va shaxsiy rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'xtaxo'jayeva M., Yo'ldosheva Sh. *Maxsus ta'lim metodikasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 196 b.
2. Qodirov Q., Yusupova N. *Boshlang'ich ta'limda integratsiyaning nazariy-metodik asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 176 b.
3. UNESCO. *Inclusive Education: Guidelines for Policy Makers*. – Paris: UNESCO, 2017. – 84 p.
4. Назарова Н.М. *Специальная педагогика*. – Москва: Академия, 2000. – 320 с.

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Turobov Mamarajab Sodiq o'g'li,

Termiz davlat pedagogika instituti

“Boshlang'ich ta'limda matematika va ona tili” kafedrası o'qituvchisi

19. Annotatsiya. Ushbu maqolada intellektual asr sharoitida maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Maktabgacha ta'lim va boshlang'ich maktab o'quvchilari shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda yangicha pedagogik yondashuvlar, zamonaviy ta'lim texnologiyalari va innovatsion metodlarni qo'llashning afzalliklari hamda mavjud muammolar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida muammolarning samarali yechimlari yuzasidan amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: intellektual asr, maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, pedagogik texnologiyalar, innovatsiya, shaxs rivoji, tarbiya, yangicha yondashuv.

Аннотация. В статье анализируются вопросы развития системы дошкольного и начального образования в условиях интеллектуального возраста. Рассматриваются преимущества использования новых педагогических подходов, современных образовательных технологий и инновационных методов в развитии и воспитании личности дошкольников и младших школьников, а также существующие проблемы. Даны практические рекомендации по эффективному решению проблем в образовательном процессе.

Ключевые слова: интеллектуальный возраст, дошкольное образование, начальное образование, педагогические технологии, инновации, развитие личности, воспитание, новый подход.

Abstract. This article analyzes the issues of developing the preschool and primary education system in the conditions of the intellectual age. The advantages of using new pedagogical approaches, modern educational technologies and innovative methods in the development and upbringing of the personality of preschool and primary school students, as well as existing problems, are considered. Also, practical recommendations are given on effective solutions to problems in the educational process.

Keywords: intellectual age, preschool education, primary education, pedagogical technologies, innovation, personal development, upbringing, new approach.

XXI asr “intellektual asr” deb e’tirof etilmoqda. Bunda jamiyat taraqqiyoti, davlatning iqtisodiy va siyosiy qudrati bevosita ta’lim tizimining rivojlanganligi bilan belgilanadi. Ta’limning ilk bosqichlari – maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim esa shaxs kamoloti, uning intellektual va ma’naviy qiyofasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois ushbu bo‘g‘inlarda ta’lim-tarbiya jarayonini yangicha metodlar, innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham bu sohada keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun, davlat dasturlari va konsepsiyalari ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga xizmat qilmoqda. Ammo bu jarayonda qator muammolar ham mavjud bo‘lib, ularni ilmiy asoslangan yondashuvlar yordamida bartaraf etish zarur.

1. 1. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishdagi muammolar va yechimlar

Maktabgacha ta’lim bosqichi bolaning nutqiy rivojlanishi, psixologik tayyorgarligi, intellektual salohiyati shakllanishida muhimdir. Ammo amaliyotda quyidagi muammolar kuzatilmoqda:

- An’anaviy usullarning ustuvorligi, o‘yinli va interfaol metodlarning yetarlicha qo‘llanilmasligi.
- O‘qituvchilar va tarbiyachilarning zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashdagi malakasining yetarli emasligi.
- Ta’lim-tarbiya jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan to‘liq foydalanilmasligi.

Yechim sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- maktabgacha ta’lim muassasalarida STEAM texnologiyalarini bosqichma-bosqich joriy etish;
- interaktiv o‘yinlar va loyihaviy faoliyat orqali bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish;
- tarbiyachilar uchun doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish;
- ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish.

2. 2. Boshlang'ich ta'limda yangicha yondashuvlar

Boshlang'ich maktabda o'quvchilar tafakkurini kengaytirish, mantiqiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish ta'lim jarayonining asosiy maqsadidir. Biroq mavjud muammolar ham bor:

- darslarda an'anaviy o'qitish metodlarining ko'pligi;
- o'quvchilarning individual qobiliyatlari va ehtiyojlari yetarli darajada inobatga olinmasligi;
- fanlararo integratsiyaning sustligi.

Bu muammolarni hal etishda quyidagi yo'llar samarali hisoblanadi:

- fanlararo integratsiya asosida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish;
- muammoli ta'lim, interfaol metodlar va AKTdan keng foydalanish;
- differensial o'qitish orqali har bir o'quvchining qobiliyatini rivojlantirish;
- o'yinli va loyihaviy metodlar orqali shaxsiy faollikni oshirish.

3. 3. O'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda innovatsion yondashuvlar

Intellectual asrda ta'lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish birinchi o'ringa chiqmoqda. Shu bois quyidagi yangicha yondashuvlar muhimdir:

- o'quvchilarda kommunikativ, axborotli, ijtimoiy, madaniy va ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish;
- ta'lim jarayonida raqamli resurslar, elektron darsliklar, masofaviy ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan tarbiya jarayonini tashkil etish;
- o'quvchi shaxsida mustaqil qaror qabul qilish, ijtimoiy moslashuvchanlik va liderlik fazilatlarini shakllantirish.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimini intellektual asr talablariga mos ravishda rivojlantirish o'quvchi shaxsini tarbiyalash va rivojlantirishning asosiy sharti hisoblanadi. Bu jarayonda innovatsion pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvlarni qo'llash, o'qituvchilar va tarbiyachilar malakasini oshirish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Shu tarzda, ta'lim jarayonida mavjud muammolar bartaraf etilib, intellektual, ma'naviy va axloqiy jihatdan barkamol shaxsni shakllantirish imkoniyati kengayadi.

20. Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Xodjayev N. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent, 2021.

5. Zamonaviy pedagogik innovatsiyalar: uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2022.
6. UNESCO. Early Childhood Care and Education: Global Report. – Paris, 2021.

KOMPETENSIYA TUSHUNCHASI VA TURLARI

Djumayeva Mohigul Mamanazarovna,

TerDPI Texnologiya va geografiya kafedrası o'qituvchisi

Zulfiqorov Jahongir Turdiali o'g'li,

TerDPI Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Bo'lajak o'qituvchining o'z kasbiga doir bilimlarni chuqur egallashlarida ularning kompetensiya haqidagi tushunchalarga ega bo'lishlari va amal qilishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada kompetensiya va uning ta'rifi va tarixi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar. Kompetensiya, kasbiy kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, kreativ, tayanch kompetensiya.

Аннотация: Для будущих учителей важно не только глубоко овладеть профессиональными знаниями, но и иметь представление о понятии компетенции и применять его на практике. В данной статье рассматриваются понятие компетенции, её определение и история.

Ключевые слова: Компетенция, профессиональная компетенция, коммуникативная компетенция, креативность, базовая компетенция.

Annotation: For future teachers, it is important not only to acquire in-depth professional knowledge but also to understand the concept of competence and apply it in practice. This article discusses the concept of competence, its definition, and its historical background.

Keywords: Competence, professional competence, communicative competence, creativity, core competence.

Hozirgi tezkor rivojlanish davrida mutaxassis-kadr kompetensiyasi masalasi o'z dolzarbligi, katta qiziqish uyg'otayotganligi va ta'lim jarayonini tashkil qilish, uning samaradorligini ta'minlash uchun muhimligi va zaruriyatini namoyon etmoqda. Faol va harakatchan, tashabbus ko'rsatib, o'zining professional maqsadlarini aniq anglaydigan, tanqidiy, tahliliy va kreativ fikrlovchi, innovatsion tafakkurga ega, o'z faoliyatida yangiliklarni amalga oshirishga tayyor mutaxassis kompetensiyasini shakllantirish va ta'minlash masalasi ta'lim jarayonining eng muhim unsurlaridan biri hisoblanadi. Xodimlarni boshqarish nazariyasi va amaliyotini tahlil qilishda kompetensiya tushunchasiga muhim ahamiyat berilmoqda. Kompetensiya - xodimning kompaniya kutayotgan darajada va belgilangan tarkibda ishlab chiqarish xulqini muntazam ravishda namoyish qilishga tayyorlik qobiliyati. Kompetensiyalar tizimini yaratishda tashkilot xodimlarning faoliyatiga taalluqli muhim mezonlarmajmuasini standart talablarga asosan tuzadi.

Shuningdek, kompetensiya xodimlarning tashkilotda ham professional, ham ijtimoiy jihatdan tengligi xususida guvohlik beradi. Bugungi kunda Respublikamiz ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o‘rin egallashga intilish yo‘lidagi keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirish dolzarb masalalardan hisoblanadi. “Kompetensiya” tushunchasi, kompetensiya nuqtai nazaridan yondoshuv, kompetensiya egasi. Bu atamalarning mazmuni haqida to‘xtalish uchun, eng avvalo, asrlar davomida shakllangan bu boradagi milliy an‘ana va qadriyatlarga e‘tibor qaratamiz. Kompetensiya - lotincha so‘z bo‘lib, o‘zbek tilida “munosib”, “to‘g‘ri keladi” yoki “mos keladi” ma’nolarini anglatadi. O‘z bilim, mahorat va amaliy tajribalarni qo‘llagan holda oddiy va murakkab masalalarni yechish olishga munosib inson deb tushunsa bo‘ladi. Ko‘p hollarda “kasbiy kompetentlik” atamasi qo‘llaniladi. Bu so‘zni kasbiy vazifalarini amalga oshirishda o‘z amaliy tajribalari, bilim va ko‘nikmalarini muvaffaqiyatli qo‘llay olish qobiliyati deb tushunsa bo‘ladi. Kompetensiya — huquqshunoslik atamasi. Shunday aniq organ yoki shaxsning vakolatiga kiradigan huquq va burchlari bo‘lib, davlat va jamoat tizimida mazkur insonning o‘rnini belgilaydi. Huquqshunoslik mazmuniga ko‘ra, kompetensiya quyidagi unsurlarni o‘z ichiga oladi: targ‘ib etiluvchi predmetlar (hududlar, hodisalar, harakatlar, ma’lum bir doirada yuritiladi), ma’lum organ va shaxsning o‘z faoliyati uchun qo‘llashi mumkin bo‘lgan huquq va burchlari, vakolatlari yig‘indisidir. Kompetensiya (ijtimoiy huquq). Bu aniq bir subyektning boshqaruv jarayonlari uchun qonun bilan belgilab qo‘yilgan vakolati bo‘lib, ma’lum bir ijtimoiy vazifa ana shu vakolat zimmasiga yuklatilgan bo‘ladi. *Kompetensiya boshqaruv vakolati*. Bu ma’lum bir kasbiy vazifalarni hal etishda mutaxassis (xodim)ning shaxsiy vakolati sanaladi. *Madaniyatlararo kompetensiya*. Boshqa madaniyat namoyandalari bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish qobiliyati. Tashkilotning asosiy kompetensiyasi. Tashkilotning raqobatbardoshligini ta’minlovchi omil bo‘lib, raqobat kurashida asosiy tayanch vositasi sanaladi. *Kompetensiya hududi*. Shaxs yoki jamoaning bilim va mahorati yig‘indisidan iborat bo‘lib, ular o‘z vazifasini oliy va raqobatbardoshli doirasida amalga oshiradilar. 1983 yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan chop etilgan ruscha-o‘zbekcha lug‘atda “компетентность” - “chuqur bilimga egalik”, “chuqur bilimga asoslanganlik”, “xabardorlik”, “omilkorlik” deb o‘zbek tiliga tarjima qilingan. “Компетентный” - yetarli ma’lumotga ega bo‘lgan, puxta bilimli, yaxshi biladigan, kompetensiyaga ega bo‘lgan, vakolatli, masalani ko‘rib chiqishga haqli, ma’nolarida tarjima qilingan. “Kompetensiya” - biron-bir kishi xabardor bo‘lgan soha yoki masala, huquq yoki ixtiyor kabi tushunchalarda berilgan. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi A.S.Pushkin nomidagi Til va adabiyot instituti tomonidan 1981 yilda chop etilgan ikki tomlik “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da “kompetensiya” tushunchasi butunlay kiritilmagan. Umuman, mamlakatimizda har qanday sohaga, xususan, pedagogik faoliyatga kompetensiya nuqtai nazaridan yondoshuv keyingi besh yil davomida qo‘llanila boshlandi. O‘zbek tilining o‘ziga xos morfologik va semantik xususiyatlari nuqtai nazaridan yondoshgan holda “kompetensiya” atama va tushunchalari lotinchadagi “competere” - “munosib”, “competo” - “munosibman” yoki “erishaman” so‘zlariga yaqin ma’noda ishlatilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosiga ko'ra, "kompetensiya" so'zini barcha ma'noviy hollarda qo'llash ko'plab chalkashliklarni oldini oladi degan fikrni aytmoqchimiz. Bundan kelib chiqadiki, kompetensiya nuqtai nazaridan yondoshuv, mazkur jamoa yoki shaxs ana shunday kompetensiya egasi, nihoyat, pedagogik kasbiy kompetensiya egasi deb qo'llash maqsadga muvofiq. Shunday qilib, har qanday holatda ham, kompetensiya ma'lum bir shaxs yoki jamoaning jamiyatdagi o'rnini belgilab beradi. Uni ham qonuniy, ham axloqiy munosabatlari bilan mustahkamlaydi. "Kasbiy kompetentlik" fanining maqsadi - bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilari kompetensiyasi, ularning amaliyotdagi intilishi va qobiliyati hamda o'z imkoniyatlarini muvaffaqiyatli, ijodiy faoliyat ko'rsatishga, kasbiy va ijtimoiy sohada qo'llashga hamda bu faoliyatni ijtimoiy ahamiyatini, uning natijalariga nisbatan shaxsiy mas'uliyatni his etishi, doimo uzluksiz ravishda o'z ustida ishlashi kabi fazilatlarini ro'yobga chiqarishdan iborat. "Kasbiy kompetentlik" bu:

- ♦ Talabalarining kasbiy kompetentligini shakllantirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlarini tahlil qilish va aniqlashtirish;

- ♦ talabalarda kasbiy kompetentlikni namoyon qilish kabi ko'nikma va malakalarini rivojlantirish;

- ♦ talabalarda bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda ta'lim texnologiyalarini loyihalash va rejalashtirishga doir proektiv, prognostik va kreativ kompetentlikni rivojlantirishdan iborat.

XX asming 90-yillarida mutaxassislarga malaka talablarini qo'yuvchi Xalqaro mehnat tashkiloti malaka oshirish hamda boshqaruv xodimlarni kasbiy qayta tayyorlashda "tayanch kompetensiya" lar degan tushunchani fanga kiritdi. Tayanch kompetensiyalar turli xil kasbiy birlashmalarda mutaxassislarning ijtimoiy-professional jihatdan ta'minlanishi hamda faoliyatga moslashishida xodimlarning xizmat vazifalaridan kelib chiqib o'ziga xos xarakter kasb etadi. Kompetentlik nazariyasi va uning bosqichlari "Ijtimoiy psixologiya" va "ijtimoiy pedagogika" fanlariga daxldor so'nggi yillarda nashr etilgan ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, "kompetentlik nazariyasi", asosan to'rt bosqichli jarayonni, ya'ni anglanmagan kompetentsizlikdan anglanmagan kompetentlikka o'tish jarayonini o'z ichiga qamrab oladi. Biz buni batafsilroq tarzda psixologik nuqtai nazardan bayon etadigan bo'lsak quyidagicha tahlilning guvohi bo'lamiz: Anglanmagan kompetentsizlik bosqichi: Sohaning yetakchi mutaxassislari (S.Torp, J.Klifford, 2004) ning fikricha, anglanmagan kompetentsizlikda, shaxs hech narsani bilmaydi (yoki hech narsa qila olmaydi). Misol qilib aytganda, shaxs "Men - hech narsa bilmasligim haqida hech narsa bilmayman" darajasida turadi. Balki bu shaxs amaliyotda bunga ehtiyoj sezmayotgandir yoki bu bilim va malakaga ehtiyoji vo'qdir. Shuning uchun bunday sharoitlarda u shaxsiy kompetentligiga boigan zaruriyatni his qilmaydi. Shu o'rinda yana bir misol: ilk go'daklik chog'larida bola yengil mashinada bir yerdan boshqa yerga borishni sayohat omili deb biladi, ammo bu holatda u o'zining mashina boshqara olmasligini bilmaydi va shu tarzda o'zining shaxsiy kompetentligini anglay olmaydi. Anglanilgan kompetentsizlik bosqichi. Anglanilgan kompetentsizlikda shaxs "bilmasligi" haqidagi bilimni kashf qiladi. Odatda bu jarayon biror-bir harakatni bajarish istagi yoki ehtiyoji tug'ilishi oqibatida yuzaga keladi. Bu bosqich "Men bilmasligim haqida bilaman" deb nomlanadi. Masalan:

mashina boshqarishni bilmaydigan o'smir, biron-bir kishidan o'zini biror yoqqa olib borishini iltimos qilishiga to'g'ri keladi va bunda o'zining mashina boshqara olmaslik kompetenti haqida fikr-mulohaza yuritgan holda "o'z ustida" qayg'uradi. *Anglangan kompetentlik bosqichi.* Kompetentlikni anglanishi uchun shaxs biron-bir (rasmiy yoki norasmiy) o'qishda tahsil olishi lozim. Bu bosqichda u, asosan, o'qituvchining xatti-harakatlarini o'zlashtiradi (agar uning xotirasi bunga imkon bersa). Har lahzada shaxs qilayotgan ishini anglaydi yoki "nima bilishi haqida biladi". Masalan, oliygohni muvaffaqiyatli tamomlagan va o'qituvchilik diplomini olgan yigit (o'qituvchi) maktabga borishdan oldin bugungi darsiga puxta tayyorgarlik ko'rish haqidagi bilimlarini yodga olib: "Hozir darsga kiranman, o'quvchilarimning darsga tayyor yoki tayyor emasliklarini so'rayman, uyga berilgan vazifalarini tekshiraman. Yangi mavzuni tushuntiraman o'quvchilarimni qiziqtirish uchun metodlardan foydalanaman va hokazo" *Anglanmagan kompetentlik bosqichi.* Anglanmagan kompetentlikda shaxs o'zidagi mavjud bilim va ko'nikmalarni shu darajada ko'p qo'llaydi-ki, natijada bu odatiy holga aylanib qoladi. Endi bu shaxs har bir xatti-harakati davomida keyingi qadamni o'ylamasdan bosadigan bo'ladi yoki harakatlar algoritmi anglanmagan tarzda amalga oshiriladi (yoki bo'lmasa bu harakat ong ostida bajariladi). Oqibatda shu shaxs: "Men biladigan narsam haqida hech narsa bilmayman", - degan yakuniy xulosaga kelishi mumkin. Tasavvur qiling, siz farzandingizga mashina boshqarishni o'rgatayapsiz. Mashinani boshqarish davomida siz ma'lum darajadagi harakatlaringiz mohiyatini tahlil qilmaysiz, sababi, bular sizning "qoningiz va jismingizga" singib ketgan bo'ladi. Demak, yuqoridagi nazariyada ilgari surilgan g'oyaga asoslanadigan bo'lsak, kompetentlik - ta'lim-tarbiya jarayonining uzluksizligini ta'minlash uchun, ya'ni muayyan kishilar (guruhlar) malakasini oshirish va ish (o'qish) faoliyatini yaxshilashda xuddi indikator sifatida xizmat qiladi. N.A. Muslimov (2014) kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashning samarali zamonaviy o'quv-metodik majmuasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish masalasi yuzasidan keng qamrovli tadqiqotlarni olib borar ekan, o'z navbatida, kompetentlikni yettita turga bo'lib o'rganadi, Olimning fikricha,

- ◆ global kompetentlik;
- ◆ ijtimoiy-madaniy kompetentlik;
- ◆ ijtimoiy faoliyatga oid kompetentlik;
- ◆ axborot olishga kompetentlik;
- ◆ kommunikativ kompetentlik;
- ◆ o'quv-bilishga oid kompetentlik;

◆ amaliy faoliyatga oid kompetentlik mavjud bo'lib, bu o'z navbatida, ta'lim muassasalarida yoshlarning shaxsiy rivojlanishi ularning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, faollik, munosabatlarining chuqurlashib hamda boyib borishi, xarakter hamda dunyoqarashlarining turg'unligi, o'z-o'zini nazorat qilish va tarbiyalashga bo'lgan ehtiyoj larning shakllanishi kabi holatlar bilan tavsiflanadi. Masalan, olim, mutaxassisning ijtimoiy borliqni his eta bilishi va tushunishi qobiliyatini, mustaqil hayot yo'lini topa olishini, o'zining ijtimoiy jamiyatlardagi roli va o'zini anglab yetishini, harakatlarni tashkil etishda aniq maqsadni belgilashi hamda qaror qabul qilish malakasini mavjudligini hamda dunyoqarashining kengligini global

kompetentlik, deb ta'rif beradi. Fikrimizcha, shu jihatdan olib qaraganda ham kompetentlik - inson faoliyatini uning eng yaxshi bajargan amallariga nisbatan baholashda yordam beradigan standart, deb aytish mumkin. Bunday baholanish, o'z navbatida, tashkilot faoliyatini yaxlit holda ijobiy tomonga o'zgarishiga olib keladi. Oxir oqibat, muvaffaqiyat egalari bu - tashkilot, jamiyat va muayyan shaxslar hisoblanishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. T.: "Sano-standard", 2015. – 120 b
2. G. Ochilova "Kasbiy kompetentlik" – darslik. Toshkent- 2022
3. B. Adizov "Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish" - Toshkent -2024
4. Tabiiy fanlarni o'qitishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi - Djumayeva, M. (2023). Specific historical geography of the factors of intellectual development in the east. *Science and innovation*, 2(C3), 22-
5. Djumayeva Mohigul Mamanazarovna Bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentlik nazariyasi - synapses: Insights Across the Disciplines Volume 2, Issue 4 – 2025 YIL, 167-175 B.
6. Djumayeva M.M. Tabiiy fanlarni o'qitishda bo'lg'usi o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish. Raqamli texnologiyalar davrida tillarni intensiv o'qitishning psixologik-pedagogik jihatlar mavzusida Respublika ilmiy-amaliy anjumani, 2023-yil, B-494-497
7. Mamanazarovna, D.M. (2023). O'quvchilarda tabiiy fanlarga oid savodxonlikni shakllantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 1(7), 334-341.
8. Mamanazarovna, D. M. (2023). Improving methodological training of future primary class teachers. *World Bulletin of Social Sciences*, 28, 12-14.
9. M.M Djumayeva Teacher-student relationships in teaching natural sciences methodological preparation of future teachers. As a development factor Pedagogy of cooperation in improving the quality of education: international experience and modern approaches International scientific-practical conference 137-140 2023
10. D.M. Mamanazarovna Tabiiy fanlarni o'qitishda bo'lajak o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish *Science and innovation* 2 (Special Issue 5), 589-590, 2023-yil

O‘ZBEKISTONDA SOG‘LIQNI SAQLASH TIZIMINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH

Ismoilova Dilfuza Ibodullayevana,
Termiz davlat pedagogika instituti
“Texnologiya va geografiya” kafedrası
o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston sog‘liqni saqlash sohasidagi islohotlar dunyo higo-hida qanday talqin qilinayotganligi hamda O‘zbekiston sog‘liqni saqlash sohasidagi islohotlarni so‘nggi yillarda jadal sur‘atlar bilan amalga oshirilgan ishlar haqida ma’lumotlar berilgan. Shuningdek ushbu islohotlarning asosiy maqsadi mamlakat aholisining salomatligini yaxshilash, sog‘liqni saqlash xizmatlarini yangilash va ularning sifatini oshirishdan iboratligi ham takidlab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: sog‘liqni saqlash tizimi islohoti, tibbiy ta’lim, sog‘liqni saqlash, infratuzilmasi, telemeditsina, profilaktika va sog‘lomlashtirish, xalqaro hamkorlik

Abstract: This article provides information on how Uzbekistan's health care, reforms are interpreted in the world and the rapid implementation of Uzbekistan's health care reforms in recent years. It was also noted that the main goal of these reforms is to improve the health of the country's population, update healthcare services and increase their quality.

Keywords: healthcare system reform, medical education, healthcare infrastructure, telemedicine, prevention and health promotion, international cooperation

Аннотация: В данной статье представлена информация о том, как реформы здравоохранения Узбекистана интерпретируются в мире, а также о быстрой реализации реформ здравоохранения Узбекистана в последние годы.

Также было отмечено, что основной целью данных реформ является улучшение здоровья населения страны, обновление медицинских услуг и повышение их качества. Ключевые слова: реформа системы здравоохранения, медицинское образование, инфраструктура здравоохранения, телемедицина, профилактика и укрепление здоровья, международное сотрудничество.

Mustaqillik yilarida O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash sohasi va tez tibbiy yordam xizmati faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini mustahkamlanishi, tibbiyot sohasini takomillashtirish uchun respublikada olib borilgan islohatlar, qarorlar, farmonlar va ularning amaldagi natijalari ilmiy asosda tahlil etilgan.

Maqolada tadqiq etilayotgan mavzu yuzasidan sogliqni saqlash tizimida qilingan ishlar muhim manbaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli biz mazkur tadqiqotda tibbiyot sohasining muhim va asosiy bo'g'ini hisoblangan qishloq vrachlik punkti va tez tibbiy yordam hodimlari faoliyatini tadqiq etishni asosiy maqsad etib qo'ydik. Shuningdek maqolada mustaqillikning dastlabki yillaridagi respublikadagi aholi salomatligining umumiy holatlarini islohatlardan keyingi jarayonlar bilan aniq tahlillar asosida qiyosiy o'rganilgan. Shuningdek olingan tahlil natijalari asosida tibbiyot sohasi hodimlarining ish samaradorligini oshirishga doir taklif va xulosalar ishlab chiqilgan.

So'ngi yillarda dunyoda atrof-muhit muhofazasi bilan bog'liq muammolar, globallashuv jarayoni, turli xil epidemiya va viruslarning yangi turlari tarqalayotganligi bugungi kunda dunyo mamlakatlarida xususan respublikamizda sog'liqni saqlash sohasiga jiddiy e'tibor qaratish kerakligini taqozo etmoqda. Jismonan sog'lom, teran fikrlaydigan fuqarolar mamlakat tayanchi hisoblanadi. Shuning uchun ham mustaqillikning dastlabki yillaridanoq respublikamizda sog'liqni saqlash sohasini isloh qilishga jiddiy kirishilgan. Hukumatimiz bu borada ko'plab xalqaro tashkilotlar va davlatlar bilan ko'p yillarga mo'ljallangan dasturlar asosida ish olib bormoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Jahon Sog'liqni Saqlash tashkiloti bilan hamkorlik qilib kelmoqda. Ushbu hamkorlik natijasida qator ijobiy natijalarga erishildi, xususan onalik va bolalikni muhofaza qilish, reproduktiv salomatlik, sil kasalligigi va boshqa ko'plab kasalliklarga qarshi kurashish yuizasidan qator ijobiy natijalarga erishildi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng boshqa sohalar kabi sog'liqni saqlash sohasida ham qator ijobiy yangiliklar amalga oshirildi. Tibbiyot sohasida ham yangi davrga qadam qo'yildi. Sho'rolar davridan qolga sog'liqni saqlash tizimi sohada bir qancha muammolar yig'ilib qolganligini ko'rsatdi. Yosh mustaqil davlat o'z oldiga ijtimoiy sohada shu jumladan birinchi galda sog'liqni saqlash sohasidagi nuqson va kamchiliklarga chek qo'yish hamda bu sohani yangi yuqori bosqichga ko'tarish choralarini ko'rishga kirishdilar. Shu sababga ko'ra mazkur sohaga oid jarayonlarni ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida sog'liqni saqlash va tez tibbiy yordam xizmati faoliyatiga doir qator maqolalar 1va ilmiy ishlar² nashr etildi. Bu davrdagi adabiyotlar tahlili shundan dalolat beradiki, ko'pchilik tadqiqotchilar e'tibori asosan xalq tabobatini o'rganishga qaratilgan. Ushbu soha bir guruh tarixchi olimlar tomonidan tarixiylik nuqtai nazaridan ham tadqiq etildi. Ular tomonidan sohaning XIX asrning oxirgi choragi va sovet davri tarixi bo'yicha izlanishlar olib borgan. Ta'kidlash joizki,

XIX-XX asr tarixi o'rganilib, asosiy e'tibor sog'liqni saqlash tizimining yo'lga qo'yilishi, onalik va bolalikni muhofaza qilish, yuqumli kasalliklarga qarshi kurash, sanitariya-epidemiya xizmati kabi muassasalarga qaratilgan. O'zbekiston

sog'liqni saqlash tizimining mustaqillik davri tarixiga doir ilmiy adabiyotlarni o'rganish natijasida shunday xulosaga kelindiki, sohaning sovet davri tarixi o'rganilgan bo'lsada, uning keyingi yillardagi tarixi maxsus tadqiqot obyekti sifatida tanlab olinmagan. Umuman, murojaat etilgan tadqiqotlarda mazkur yo'nalishning u yoki bu jihatlari qamrab olinganligi va ular butun tizim tarixini yoritishda qo'shimcha manba bo'lib xizmat qilishi mumkinligini ham ta'kidlash lozimdir. Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning tarixiylik, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, xronologik kabi usullaridan foydalanildi. Mustaqillik yillarida va keyingi davrlarda O'zbekistonda sog'liqni saqlash va tez tibbiy yordam xizmati faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini tashkil etishning huquqiy asoslarining mustahkamlanib borishi mavzusini tadqiq etishda tadqiqotlar va mavzuga doir adabiyotlar hamda arxiv materiallari nazariy asos bo'lib xizmat qilgan. Manbalardan olingan ma'lumotlar tahlili mavzuga xolisona, ilmiylik va tarixiylik qoidasi asosida yondashuvni talab etadi. Yuqorida ta'kidlangan usullardan foydalanish natijasida quyidagi ilmiy yangilik sifatida o'rganildi: olib borilgan chora tadbirlar natijasida respublikadagi sog'liqni saqlash va tez tibbiy yordam xizmati faoliyati ko'rsatkichlari yil sayin yaxshilanib borganligi, ayniqsa mustaqillikning dastlabki yillarida kuzatilgan kasallanishlar sonining kamayib, shifoxonalar va poliklinikalar sonining esa ko'payib borganligini ko'rsatishimiz mumkin. Mustaqillik yillarida Respublikamizda sog'liqni saqlash va tez tibbiy yordam xizmati faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiya va takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu sohaning tarixi va nazriyasiga doir ilmiy jihatdan tan olingan qarashlardagi O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimining mustaqilik davri tarixini tadqiq etishda va o'quv jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan nazariy-metodik jihatlar aniqlangan. XX asrning 80-yillari oxirlarida mintaqada yuzaga kelgan keskin ekologik vaziyat tufayli mamlakatda o'tkir yuqumli kasalliklarning tarqalishi jarayoni ortdi. Bu davrda o'tkir yuqumli kasalliklarning tarqalishi kengayib bordi. Xususan 1990 yilgi ma'lumotlarga qaraganda, 100ming aholi soniga nisbatan hisoblaganda qorin tifi kasalligi 7,6, paratiflar 4,8, salmonellez 36,5, poliometit (qoqshol) kasalligi 42, qizamiq 19,1, o'tkir yuqumli ichak kasalligi 604,8, virusli gepatitlar 848,4 tani tashkil etgan edi. Bundan tashqari brutsellez kasalligi bilan og'rish 950 taga, bo'g'ma kasalligining soni 12tani, kuydurgu 13taga oshgan. Bundan tashqari tabiatdagi salbiy o'zgarishlar ta'siri ostida 1980 yildan boshlab 1991 yilga qadar kamqonlik bilan hastalanish 550 barobar ortdi va 10ming aholi hisobiga 1160 kishi darajasiga yetdi. Bu ko'rsatkich Rossiyada ikki uch xolatgagina to'g'ri kelardi. Qon bosimining oshish kasalligi keyingi yigirma yilda 60 barobar, jigar toshi va siydik toshi bilan kasallanishlar soni 7 barobar oshgan. O'lim va kasalliklar darajasining nihoyatda yuqori ekanligidan ko'rishimiz mumkinki, endilikda inson organizmi ekologik holatlar vujudga keltirayotgan

zarbalarga dosh berolmay qoldi. Shu va boshqa sabablar insonlar sog‘lig‘iga jiddiy zarar yetkazdi, millat genofondining yomonlashuvini keltirib chiqardi, hamda mamlakatimiz miqyosida sog‘liqni saqlash sohasiga jiddiy e‘tibor qaratish lozimligini ko‘rsatdi. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq zamonaviy sog‘liqni saqlash tizimini shakllantirish va takomillashtirish dolzarb masala sifatida kun tartibiga qo‘yildi. Tibbiyot sohasidagi jiddiy kamchiliklardan biri shunda ediki “Sog‘liqni saqlash” deb nomlangan eski tizimda tibbiyot xodimlari moddiy manfaatdor emas edilar. Bu holat esa aholiga tibbiy yordam ko‘rsatish ishiga salbiy ta‘sir etardi. Tibbiyot xodimlari o‘zlariga belgilab qo‘yilgan maoshdan tashqari hech qanday daromad manbaiga ega emas edilar. Tibbiyot xodimlariga mehnat haqqi to‘lashda har bir vrachni tajribasi va bilim darajasi inobatga olinmay, shu vrach ishlayotgan sohadagi tibbiy xodimlar uchun belgilab qo‘yilgan darajada maosh to‘lanardi. Bu esa shifokorlar orasida loqaydlik va ishchanlik qobiliyatining pasayishiga olib keldi. Shu sabablar ham bizning tibbiyotimiz G‘arbiy Yevropa tibbiyotidan orqada qolishiga olib keldi. Mustaqikkacha bo‘lgan davrda mamlakatimizda ilmiy-nazariy tibbiyot ham yetarli darajada rivojlanmagan edi. Biz jahon tibbiyoti yutuqlaridan to‘g‘ridan tog‘ri tanishish imkoniyatiga ega emas edik. Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng tibbiyotimiz to‘g‘ridan to‘g‘ri chet el tibbiyoti bilan bog‘lanish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Chet el tibbiy muassasalari bilan hamkorlikda ishlay boshladilar. Mustaqillikka erishilgandan keyin hukumatimiz tomonidan ko‘plab sohalar singari sog‘liqni saqlash sohasida ham qator islohotlar amalga oshirila boshlandi. Bu sohada dastlab, 1992 yil 3-iyulda O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning O‘zbekiston Respublikasining “Davlat sanitariya nazorati to‘g‘risida” qonuni qabul qilindi. Ushbu qonunni qabul qilishdan ko‘zlangan asosiy maqsad sanitariya-epidepiya masalalarida aholini muhofaza qilish hamda insonlarni qulay atrof muhitda yashash huquqining kafolati bo‘ldi. Shuningdek ushbu qonun sanitariya epidemiologiya sohasini takomillashtirish, sohadagi muammo va kamchiliklarni bartaraf etish yo‘lida muhim qadam bo‘ldi. 1996 yil 29-avgustda “O‘zbekiston Respublikasi fuqrolarining sog‘lig‘ini saqlash to‘g‘risida” gi qonuni qabul qilindi. Ushbu qonunda davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan muhim masalar belgilab qo‘yilgan edi. Xususan ushbu qonunda fuqarolarning sog‘lig‘ini saqlashga doir quyidagi asosiy tamoillar keltirib o‘tilgan edi.

- Sog‘liqni saqlash sohasida inson huquqlariga rioya qilinishi
- Profilaktika chora tadbirlarining ustunligi.
- Sog‘lig‘ini yo‘qotgan fuqarolarning ijtimoiy himoya qilinishi.
- Tibbiy fanlarning amaliyot bilan birligi.

Ushbu qonunda O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining strukturasi va vakolatlari ham belgilab berildi. O‘zbekiston Respublikasi

mustaqillikka erishgandan keyin, sog'liqni saqlash sohasida amalga oshirilgan muhim tadbirlardan biri ushbu sohani isloh qilish bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 10- noyabrda "O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish davlat dasturi to'g'risida"gi maxsus farmoni chiqarildi. Mazkur qonunni respublika sog'liqni saqlash tizimida xizmat qiluvchi mutaxassislar, huquqshunos, olim va shu sohaga daxldor tashkilotlar ishtirokida O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash davlat dasturi ishlab chiqildi. Farmonda aytilishicha, aholining malakali tibbiy xizmatdan foydalanishi, ijtimoiy himoyaga doir konstitutsiyaviy huquqlarini ta'minlash shuningadek, aholiga ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatlarning sifatini yaxshilash uchun tibbiyot muassasalarining moddiy texnik bazasini mustaxkamlash ko'zda tutilgan edi. Dasturda sog'liqni saqlash tizimining quyidagi kondensiyasi tavsiya etilgan edi: bepul tibbiy yordam ko'rsatadigan hamda byudjetdan moliyalanadigan davolash profilaktika muassasalarini shakllantirish, qishloq vrachlik punktlarining tarmog'ini kengaytirish, tibbiyot hodimlarining malaka va toifalarini oshirib borish, shu maqsadda tibbiyot bilim yurtlarini kasbhunar kollejlari aylantirish ko'zda tutilgan. Dasturda tez tibbiy yordam xizmati faoliyatini yuqori darajaga ko'tarish bo'yicha bir nechta tibbiy tashkilotlar negizida Respublika shoshilinch tez tibbiy yordam xizmatining mintaqaviy filiallarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar berilgan. Farmonda Respublika shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatish markazi va joylardagi filiallari malakali mutahassislar bilan to'ldirilsin deyilgan. So'nggi yillarda tez va shoshilinch tez tibbiy yordam xizmatini takomillashtirish maqsadida bir qator me'yoriy hujjatlar ishlab chiqildi: O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 21.05.2009 yil PF1114-sonli "Tez tibbiy yordam ko'rsatish tizimi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida" gi farmoni va 2011 yil 28-noyabrda PQ 1652-sonli "Sog'liqni saqlash tizimini yanada isloh qilishni chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. Ushbu xujjatlarda shoshilinch va tez tibbiy yordam ko'rsatish xizmati samaradorligini, xizmatlar tezkorligi va sifatini oshirish vazifasi ta'kidlab o'tilgan. Ushbu qaror va farmonlar natijasi o'laroq Respublikamizda shoshilinch tez tibbiy yordam markazlari va bo'limlari faoliyati kengaytirildi, sifati va moddiy texnik bazasi mustahkamlandi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra shoshilinch tez tibbiy yordam markazlarida yotib davolanib chiqqanlar soni ortib borganligini ko'rishimiz mumkin. Bu raqamlar albatta Respublikada shoshilinch tez tibbiy yordam xizmati faoliyatining takomillashib borganligi, yangi davolanish binolari va tez yordam brigadalarining tashkil etilganligi, xizmat ko'rsatish sifatining ortib borganligidan dalolat beradi. Yuqoridagi qaror va farmonlar ijrosi natijasida Respublikada 2012 yil boshiga kelib 3196 ta qishloq vrachlik punktlari faoliyat yuritayotgan 8 bo'lib, ular negizida chekka qishloqlarda istiqomat qiluvchi aholiga tez tibbiy yordam ko'rsatish punktlari ochildi. Mazkur sog'liqni saqlash muassasalarida aholiga sifatli

tibbiy yordam ko'rsatilib, ular bilan profilaktik jarayonlar ham amalga oshirib borildi. Xulosa va takliflar. O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillarida sog'liqni saqlash sohasini isloh qilinishi natijasida bir qancha qaror, qonun va nizomlar qabul qilindi. Qabul qilingan qarorlar asosida soha faoliyatini huquqiy asoslari, tashkiliy tuzilmasi hamda moddiy texnik bazasi mustahkamlandi. Respublikamizning viloyat shahar va tumanlarida oilaviy poliklinikalar va qishloq vrachlik punktlari binolari qayta ta'mirlash ishlari nihoyasiga yetkazildi. Tizimdagi keng ko'lamli islohotlar natijasida mavjud qishloq vrachlik punktlari o'rnida qishloq oilaviy poliklinikalari tashkil etildi. Aholiga yanada qulaylik yaratish maqsadida shifokorlarning ish vaqti belgilandi. Qishloq oilaviy poliklinikalarida umumiy amaliyot shifokori bilan birgalikda oltita tor soha mutahasislari pediater, terapevt, ginekolog, xirurg, stomatolog, UTT vrachi faoliyati ham yo'lga qo'yildi. Shu bilan birga birlamchi tibbiy-sanitariya yordami muassasalari binolarini ham qayta ta'mirlash va imkoniyatlarini kengaytirish ishlari olib borildi. Bugungi kunda tez tibbiy yordam shahobchalarining poliklinikalarga ko'chirilganligi ham tibbiy xizmatni uzluksiz, tunu kun davom ettirish imkonini yaratdi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, mazkur sohadagi islohatlar bugungi kunda o'zining dolzarbligini ko'rsatib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Ilmiy texnikaviy va tibbiyot hujjatlari Markaziy davlat arxivi . M-372-fond, 1-ro'yxat , 82-yig'ma jild, 11-varaq.
2. Karimov I.A. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" kitobini o'rganish bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma –Toshkent: O'zbekiston, 2012- B 89.
3. Rustamova X.E. Stojarova. N.K. Tibbiyot tarixi. Toshkent2014.191-bet. 3 O'zbekiston Respublikasi Ilmiy texnikaviy va tibbiyot hujjatlari Markaziy davlat arxivi . M372-fond, 1-ro'yxat , 82-yig'ma jild, 11-varaq.
- 4 Karimov I.A. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" kitobini o'rganish bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma –Toshkent: O'zbekiston, 2012- B 89. 4. Rustamova X.E. Stojarova. N.K. Tibbiyot tarixi. Toshkent2014.191-bet.
5. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika Qo'mitasi hisobotlari. 2010 yil. – B.15 6. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika Qo'mitasi

IMOM G‘AZZOLIY MA’NAVIY MEROSI ILM – AMAL – IXLOS UCHLIGI TARBIYA JARAYONINING ASOSI SIFATIDA

Ochilov Yakub Saydulloyevich

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk mutafakkir Abu Homid Imom G‘azzoliyning ma’naviy merosi, uning ta’limiy va axloqiy qarashlari hamda bugungi kunda yoshlar tarbiyasida tutgan o‘rni yoritiladi. G‘azzoliy asarlarida inson ma’naviyatini yuksaltirish, axloqiy yetuklikka erishish va ta’lim jarayonida komil shaxsni shakllantirish g‘oyalari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, mutafakkir qarashlarining zamonaviy pedagogika va tarbiya jarayonidagi dolzarbligi ochib beriladi.

Аннотация: В данной статье рассматривается духовное наследие великого мыслителя Абу Хамида Имама аль-Газали, его образовательные и нравственные взгляды, а также их значение в воспитании молодежи сегодня. В трудах аль-Газали особое внимание уделяется возвышению духовности человека, достижению нравственной зрелости и формированию гармоничной личности в процессе обучения. Также раскрывается актуальность идей мыслителя в современной педагогике и воспитании.

Annotation: This article explores the spiritual heritage of the great thinker Abu Hamid al-Ghazali, focusing on his educational and moral concepts and their significance for the upbringing of youth today. Al-Ghazali’s works emphasize the elevation of human spirituality, the attainment of moral maturity, and the formation of a complete personality through education. The relevance of his ideas in contemporary pedagogy and moral upbringing is also highlighted.

Kalit so‘zlar: Imom G‘azzoliy, ma’naviy meros, ta’lim, axloq, komil inson, pedagogika, tarbiya, falsafa, islomiy qadriyatlar.

Sharq mutafakkirlari orasida Imom G‘azzoliy (1058–1111) alohida o‘rin tutadi. U islom olamida "Hujjat ul-islom" nomi bilan mashhur bo‘lib, o‘zining falsafiy, diniy, axloqiy va pedagogik qarashlari bilan jahonga tanilgan. G‘azzoliyning asarlari, xususan "Ihyo ulum ad-din", "Kimyo-yi saodat" kabi durdona kitoblari nafaqat diniy bilim manbai, balki axloqiy va ta’limiy dastur sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Bugungi globallashuv davrida yoshlarning ma’naviyatini yuksaltirish, ularni ezgu g‘oyalar ruhida tarbiyalash dolzarb masalaga aylangan. Shu jihatdan Imom G‘azzoliyning merosi ta’limiy-axloqiy nuqtai nazardan bebaho manba hisoblanadi. Imom G‘azzoliy Hirotida tug‘ilib, Bag‘dod, Damashq, Nishopur kabi shaharlarda ilm olgan. U fiqh, kalom, mantiq, falsafa, tasavvuf kabi ko‘plab sohalarida ijod qilgan. Uning qarashlari o‘rta asr musulmon jamiyatining ijtimoiy va ma’naviy hayotiga beqiyos ta’sir ko‘rsatgan.

G‘azzoliy ta’limoti va ma’naviy-axloqiy qarashlari

- Komil inson g‘oyasi – G‘azzoliy nazarida ta’limning asosiy maqsadi aqliy va ma’naviy jihatdan barkamol shaxsni shakllantirishdir.

- Axloqiy poklik – u nafaqat tashqi odobga, balki qalbni poklashga ham alohida e’tibor qaratgan.
- Ilm va amal birligi – bilimni faqat nazariya darajasida emas, balki hayotda qo‘llash zarurligini ta’kidlagan.

Imom G‘azzoliy asarlarida ta’lim va tarbiya masalalari

G‘azzoliyning “Kimyo-yi saodat” asari xalq orasida juda mashhur bo‘lib, unda insonning dunyoviy va oxirat saodatiga erishish yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, “Ihyo ulum ad-din” kitobida ta’lim-tarbiya jarayonining mohiyati, o‘qituvchi va o‘quvchining vazifalari batafsil bayon qilingan.

Zamonaviy ta’limda G‘azzoliy merosining ahamiyati.

Bugungi kunda yoshlar ongida milliy va diniy qadriyatlarni mustahkamlashda G‘azzoliy g‘oyalari muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Uning qarashlari inson huquqlari, ma’naviy barkamollik va axloqiy mas’uliyat masalalarida hamon dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Imom G‘azzoliy merosi yoshlarni ilmga, halollikka, sabr-toqatga va adolatga chorlaydi. Uning qarashlari zamonaviy ta’lim tizimida quyidagi jihatlar orqali o‘z aksini topishi mumkin:

- Ta’lim jarayonida nafaqat bilim, balki tarbiya ham ustuvor ahamiyat kasb etishi;
- O‘qituvchining nafaqat bilim beruvchi, balki ma’naviy yo‘lboshchi sifatidagi roli;
- Talabalarda nafaqat aqliy salohiyat, balki axloqiy yetuklikni shakllantirish.

1. 1. Ilm va tarbiyaning uzviyligi

- G‘azzoliy ilmni faqat nazariy bilim emas, balki amaliy hayotga tatbiq etilishi zarurligini ta’kidlaydi.
- Unga ko‘ra, **ilm** → **amal** → **ixlos** uchligi tarbiya jarayonining asosi hisoblanadi. Faqat kitobiy bilim odamni komil qilmaydi, balki uni axloq bilan uyg‘unlashtirish lozim.

2. 2. Axloqiy poklik

- “Kimyo saodat”da inson qalbi tarbiyasini asosiy shart deb ko‘rsatadi.
- Hasad, g‘urur, ochko‘zlik, hirs kabi illatlar insonni yomonlikka yetaklashini uqtiradi. Shuning uchun o‘quvchi-yoshlarni qalban tarbiyalash – tashqi bilim berishdan ham muhimroq.

3. 3. Ustoz va shogird munosabati

- Ustozni “ruhiy tabib”ga qiyos qiladi.
- Shogird esa ustoz oldida adabni saqlashi, uni hurmat qilishi, ko‘rsatmalarini sinchiklab bajarishi lozim.
- Bu qarashlar bugungi ta’lim tizimida ham **mentorlik** tamoyillariga yaqin.

4. 4. Komil inson konsepsiyasi

- G‘azzoliy nazarida haqiqiy baxt – Allohni tanish va unga itoat qilish bilan bog‘liq.
- Shuning uchun u “komil inson”ni ilimli, axloqli, jamiyat uchun foydali shaxs sifatida tasvirlaydi.
- Bunday inson ijtimoiy muhitda ham odil va halol bo‘lib xizmat qiladi.

5. 5. Jamiyatdagi axloqiy muhit

- Odamlarning bir-biriga munosabati tarbiya jarayoniga bevosita ta'sir qiladi.
- Ota-ona, ustoz va qo'shnilar o'z xulqi bilan yosh avlodga ibrat bo'lishi kerakligini alohida uqtiradi.
- Bu orqali "tarbiya faqat maktab devorlari ichida emas, balki butun jamiyatda amalga oshadi" degan g'oya ilgari suriladi.

6. 6. Zamonaviy ahamiyati

- Bugungi kunda G'azzoliyning qarashlari yoshlar orasida **ma'naviy bo'shliqni to'ldirish**, yot g'oyalardan asrash, sog'lom tafakkurni shakllantirishda dolzarb.
- Uning "qalb tarbiyasi" haqidagi g'oyalari psixologiya va pedagogika fanlari bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilishi mumkin.

Imom G'azzoliy merosining ilmiy-axloqiy qirralari

Ma'naviy tarbiya: G'azzoliy inson kamolotini uch qismga ajratadi – ilmiy, amaliy va ruhiy. Unga ko'ra, faqatgina bilim emas, balki qalb pokligi va amalning sof bo'lishi ham shaxsiy yetuklikning asosiy sharti.

Ilm va amal uyg'unligi: Ulamo bo'lish, lekin amalda shariatga rioya qilmaslik – bu eng katta illatdir, deya ta'kidlaydi. Shuning uchun u ilmni "ichki va tashqi" jihatlarga bo'ladi: tashqi ilmlar – fiqh, lug'at, mantiq, usul; ichki ilmlar esa – qalbni poklash, axloq, tavba, ixlos.

Axloqiy qadriyatlar: G'azzoliy "Ihyo ulumiddin" asarida halollik, sabr, shukr, tavozu, adolat, taqvo kabi sifatlarni inson hayotining poydevori deb biladi. Unga ko'ra, axloqsiz bilim insonni najotga emas, balki halokatga olib boradi.

Jamiyat va ta'lim: G'azzoliy fikricha, ta'lim faqat bilim berish emas, balki tarbiya vositasi hamdir. O'qituvchi ilmni nafaqat o'rgatishi, balki o'quvchining qalbini ham sayqal qilishi kerak.

Ilmiy uslub: U o'z asarlarida falsafa, mantiq, fiqh, tasavvuf, axloqni birlashtirib, sintez qilgan. Shu bois u "Hujjatul-islom" nomi bilan tanilgan.

G'azzoliy merosi bugungi kunda ham nafaqat diniy ta'lim, balki ma'naviy-axloqiy tarbiya, shaxsni kamolga yetkazish va ijtimoiy masalalarda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Imom G'azzoliyning ilmiy-ma'naviy merosi bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasi uchun bebaho manba hisoblanadi. U komil insonni shakllantirishda ilm, axloq va ma'naviyatni uyg'unlashtirishni ta'kidlagan.

Shuning uchun ham uning asarlarini ta'lim jarayonida o'rganish, ulardan foydalanish jamiyatimizda ma'naviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Imom G'azzoliy. *Ihyo ulum ad-din*. – Qohira, 2002.
2. Imom G'azzoliy. *Kimyo-yi saodat*. – Tehron, 1996.
3. N. Komilov. *Tasavvuf*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.
4. Alimov, B. *Sharq mutafakkirlari merosi va ta'lim-tarbiya masalalari*. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Jalolov, J. *Islom falsafasi va axloqiy ta'limotlar*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2021.

IMOM G‘AZZOLIY ILMIY MEROSI VOSITASIDA TALABA-YOSHLARNI DARS JARAYONIDA MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Ochilov Yakub Saydulloyevich

Termiz davlat Pedagogika instituti o‘qituvchisi

Аннотация: В данной статье анализируется роль научного наследия Имама Газзали в духовно-нравственном воспитании студентов и молодежи в современном образовательном процессе. Обосновываются возможности применения нравственных взглядов великого мыслителя, его отношения к науке и дидактических принципов в учебном процессе. В статье освещаются вопросы нравственного воспитания, духовного совершенствования, интеллектуального развития и методические подходы в педагогическом процессе.

Annotation: This article analyzes the role of Imam Ghazali’s scientific heritage in the moral and spiritual education of students and youth within the modern educational process. The possibilities of applying the great thinker’s ethical views, his attitude towards knowledge, and didactic principles in the teaching process are substantiated. The article highlights issues of moral education, spiritual perfection, intellectual development, and methodological approaches in the pedagogical process.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Imom G‘azzoliy ilmiy merosining zamonaviy ta’lim jarayonida talaba-yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashdagi o‘rni tahlil qilinadi. Buyuk mutafakkirning axloqiy qarashlari, ilmga munosabati va didaktik tamoyillari dars jarayonida qo‘llanish imkoniyatlari bilan asoslanadi. Maqolada axloqiy tarbiya, ma’naviy kamolot, intellektual rivojlanish va pedagogik jarayondagi metodik yondashuvlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Imom G‘azzoliy, ilmiy meros, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ta’lim, didaktika, shaxs kamoloti, axloqiy qadriyatlar.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki shaxsni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash dolzarb masalaga aylanmoqda. Bu jarayonda buyuk mutafakkirlarimizning ilmiy merosiga tayanish, xususan, Imom G‘azzoliy qarashlarini dars jarayoniga singdirish yoshlarning intellektual va ma’naviy dunyosini boyitadi.

Imom G‘azzoliy (1058–1111) islom falsafasi, tasavvuf va axloq sohasida qoldirgan asarlari orqali nafaqat Sharq, balki jahon ilm-fanida muhim iz qoldirgan. Uning “Ihyo ulumiddin”, “Kimyoi saodat”, “Nasihah ul-muluk” asarlari yosh avlodni tarbiyalashda bebaho manbadir.

Imom G‘azzoliy qarashlarining ta’limiy ahamiyati: G‘azzoliy ta’limni insonning ma’naviy komillikka erishuvi vositasi deb biladi. Unga ko‘ra, ilm nafaqat dunyoviy manfaat uchun, balki inson qalbini poklash va jamiyatga foyda keltirish uchun ham

zarurdir. Bugungi ta'lim tizimida bu qarashlar yoshlarni "bilim – tarbiya – amaliy faoliyat" birligiga yo'naltiradi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyada G'azzoliy merosi : Mutafakkir "axloqiy tarbiya qalbni tozalashdan boshlanadi" degan. Talabalarga sabr, kamtarlik, halollik, adolat kabi qadriyatlarni singdirishda G'azzoliy asarlaridan parchalar va hikmatli so'zlardan foydalanish samaralidir. Dars jarayonida bunday yondashuv nafaqat nazariy bilim, balki tarbiyaviy ta'sirni ham kuchaytiradi.

Didaktik imkoniyatlar: Muammoli ta'lim: G'azzoliy fikrlarini asos qilib, talabalarga hayotiy vaziyatlar asosida savollar berish. Munozara va bahs: Axloqiy masalalar bo'yicha guruhli bahs-munozaralar tashkil etish. Amaliy mashg'ulotlar: "Axloqiy tanlov" mashqlari orqali talabalarni mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatish. Refleksiya: Dars yakunida G'azzoliy hikmatlari orqali talabalar o'z xatti-harakatlarini baholashga undash.

Muhokama va natijalar

Imom G'azzoliy merosini ta'lim jarayoniga singdirish:

- Talabalarda ma'naviy immunitetni shakllantiradi.
- Ularni axloqiy tanlov qilishga tayyorlaydi.
- Shaxsning intellektual va ma'naviy barkamolligini ta'minlaydi.
- Dars jarayonini faqat bilim berish emas, balki tarbiyaviy muhit sifatida tashkil qilish imkonini beradi.

Imom G'azzoliyning ilmiy merosi: U islom falsafasi va kalom ilmining yirik namoyandasi sifatida Sharq hamda G'arb ilm-faniga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Uning "Ihyo ulum ad-din" asari diniy-axloqiy tarbiyaning poydevor kitoblaridan hisoblanadi. "Tahofut al-falasifa" asarida yunon falsafasiga tanqidiy yondashgan, aql bilan vahiy o'rtasidagi munosabatni chuqur tahlil qilgan. "Kimyo-i saodat" asarida inson qalbini poklash, nafsni jilovlash va ma'naviy kamolotga erishishning yo'llarini ko'rsatgan.

Pedagogik qarashlari: Talaba-yoshlarni tarbiyalashda faqat nazariy bilim emas, balki amaliy odob-axloqni shakllantirish muhimligini ta'kidlagan. Ta'lim jarayonida o'qituvchi shaxsiy namunasi eng kuchli ta'sir vositasi ekanini ko'rsatadi. Unga ko'ra, ilm faqat moddiy manfaat uchun emas, balki inson qalbini komillikka yetaklash vositasi bo'lishi lozim.

Zamonaviy ahamiyati: G'azzoliy asarlarida ta'lim va tarbiyaning integratsiyalashgan yondashuvi mavjud: aqliy, ruhiy va axloqiy tarbiya uyg'unligi. Uning qarashlari bugungi kunda yoshlar ongida ma'naviy immunitetni shakllantirish, turli illatlardan saqlash, ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirishda dolzarbdir. G'azzoliyning axloqiy-pedagogik tamoyillari hozirgi davrda ham inkluziv ta'lim, shaxsiy rivojlanish va sog'lom jamiyat qurishda foydalanilmoqda.

Ilmiy xulosalar: G'azzoliy ilmiy merosini o'rganish nafaqat diniy-falsafiy yo'nalishda, balki pedagogika, psixologiya va ijtimoiy fanlarda ham yangicha izlanishlar uchun asos yaratadi. Uning ilmiy merosi ta'lim jarayonida qadriyatlar asosida tarbiyalash konsepsiyasini boyitadi. Qiziq bo'lsa, men sizga G'azzoliy asarlarida "ilm va axloq uyg'unligi" yoki "o'qituvchi shaxsining o'rni" haqida chuqurroq ilmiy tahlil ham tuzib bera olaman.

Ilmiy-axloqiy qarashlari: G‘azzoliy insonning kamolotga erishishi uchun nafaqat tashqi amallar, balki qalb pokligi va niyat sof bo‘lishini ham muhim shart deb bilgan. U “Ihyo ulum ad-din” asarida ilm, axloq va ruhiy tarbiya bir-biridan ajralmasligini asoslagan.

Ta’lim-tarbiya masalasi: Uning qarashicha, ta’lim – insonni ma’naviy komillikka yetkazuvchi eng muhim yo‘l. O‘qituvchi o‘z shogirdiga nafaqat bilim, balki halollik, adolat, sabr-toqat kabi fazilatlarni ham singdirishi zarur.

Ilmni qadrlash: G‘azzoliy “Al-munqiz min ad-dalol” asarida ilmni insonni nodonlik zulmatidan chiqaruvchi nur sifatida ta’riflaydi. Shu bois ilm olish – faqat dunyo manfaatlari uchun emas, balki ruhiy yuksalish uchun ham zarurligini ta’kidlaydi.

Jamiyatga ta’siri: Ulamo jamiyatning ma’naviy-axloqiy yetakchisi bo‘lishi kerak, deb hisoblagan. Bu qarashlari hozirgi pedagogik va ijtimoiy tarbiya jarayonida ham dolzarbdir.

Imom G‘azzoliy ilmiy merosi – yosh avlodni har tomonlama tarbiyalashda bitmas-tuganmas manbadir. Uni didaktik jarayonga moslashtirish ta’lim samaradorligini oshiradi, talabalarni ilmiy, ma’naviy va axloqiy jihatdan barkamol inson sifatida shakllantiradi. Shunday ekan, bugungi pedagogik jarayonda G‘azzoliy merosini chuqur o‘rganish va undan ijodiy foydalanish dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘azzoliy, A. H. *Ihyo ulumiddin*. – Qohira: Al-Azhar nashriyoti, 2004.
2. G‘azzoliy, A. H. *Kimyoi saodat*. – Toshkent: Movarounnahr, 2011.
3. G‘azzoliy, A. H. *Nasihah ul-muluk*. – Tehron: Markaz nashr, 2007.
4. Jo‘rayev, N. *Sharq mutafakkirlari merosida ta’lim-tarbiya masalalari*. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Hasanov, A. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020
6. Imom G‘azzoliy —Kimyoi saodat//Adolat -T-2005 yil, 6-bet(dan olindi)

O‘QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISH VA TARBIYALASHDA YANGICHA YONDASHUVLAR (HUQUQ FANI O‘QITUVCHILARI MISOLIDA)

**Teshaboyeva Shahodat Erkinovna,
“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası
katta o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish va uni ongli, mas’uliyatli fuqarolik hayotiga tayyorlashda huquq fani o‘qituvchilarining o‘rni va ularning faoliyatida qo‘llanilayotgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar yoritilgan. Bugungi ta’limda faqatgina bilim berish emas, balki o‘quvchilarning huquqiy ongini shakllantirish, fuqarolik pozitsiyasini kuchaytirish, mas’uliyat hissini oshirish muhim hisoblanadi.

Tayanch so‘zlar: huquqiy ong, huquqiy tarbiya, o‘quvchi shaxsi, zamonaviy yondashuvlar, pedagogik metodlar, interfaol darslar, fuqarolik madaniyati, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, axborot texnologiyalari, o‘qituvchi namunasi, huquq fani.

Аннотация: В данной статье раскрыта роль учителей предмета "Правоведение" в всестороннем развитии личности ученика и его подготовке к сознательной и ответственной гражданской жизни. В современном образовании важным считается не только передача знаний, но и формирование правового сознания учащихся, укрепление гражданской позиции и развитие чувства ответственности.

Ключевые слова: правовое сознание, правовое воспитание, личность ученика, современные подходы, педагогические методы, интерактивные уроки, гражданская культура, личностно-ориентированное обучение, информационные технологии, пример учителя, предмет "Правоведение".

Abstract: This article highlights the role of law teachers in the comprehensive development of students' personalities and their preparation for a conscious and responsible civic life. In modern education, it is essential not only to provide knowledge but also to cultivate students' legal awareness, strengthen their civic stance, and enhance their sense of responsibility.

Keywords: legal awareness, legal education, student personality, modern approaches, pedagogical methods, interactive lessons, civic culture, student-centered learning, information technologies, teacher as a role model, law subject.

Zamonaviy jamiyatda yosh avlodni har tomonlama yetuk, bilimli, ijtimoiy faollikka ega, qonunlarga hurmat bilan qaraydigan fuqarolar etib tarbiyalash davlatimiz ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Xususan, bu jarayonda umumiy o'rta ta'lim maktablarida huquq fani o'qituvchilarining o'rni beqiyosdir. Chunki huquqiy bilimlar va tarbiya orqali o'quvchilarda jamiyat hayotiga ongli yondashish, qonunlarni tushunish va ularga amal qilish ko'nikmalari shakllanadi. Bunda o'qituvchi faqatgina ma'lumot beruvchi emas, balki tarbiyachi, yo'lko'rsatuvchi va shaxsiy namuna bo'lib xizmat qiladi.

Huquq fani o'quvchilarga inson huquqlari, fuqarolik majburiyatlari, jamiyatdagi qonun-qoidalar, davlat tuzilmasi, konstitutsiyaviy tartiblar haqida asosiy bilimlarni beradi. Bunday bilimlar faqat nazariy darajada qolmay, amaliy hayotda to'g'ri qaror qabul qilish, huquqiy normalarga muvofiq harakat qilish, o'z huquq va erkinliklarini himoya qilish kabi muhim ko'nikmalarni shakllantiradi. Shuningdek, o'quvchilarda qonuniylik, adolat, tenglik g'oyalarini singdirish, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, mas'uliyatli va ongli fuqaro sifatida kamol topishiga ko'maklashish huquq fani o'qituvchisining muhim vazifalaridandir.

Bugungi ta'lim jarayonida an'anaviy uslublar o'rnini shaxsga yo'naltirilgan, interfaol va innovatsion yondashuvlar egallamoqda. Xususan, huquq fanini o'qitishda rol o'yinlar, guruhli muhokamalar, keys-stadi, bahs-munozaralar kabi metodlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni yechish, asosli qaror qabul qilish, qonuniy xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilar real hayotiy vaziyatlarda qanday huquqiy choralar ko'rishni, o'z huquqlarini qanday himoya qilishni o'rganadilar. Bu esa ularni jamiyatda faol ishtirok etuvchi, qonunga bo'ysunuvchi fuqarolarga aylantiradi.

Shu bilan birga, axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish huquq fani samaradorligini oshirishda muhim vositadir. Elektron taqdimotlar, testlar, videodarslar, onlayn viktorinalar orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan

qiziqishi ortadi. Huquqiy mavzudagi mobil ilovalar, veb-portallar orqali o'quvchilar qo'shimcha bilimga ega bo'ladilar. AKT yordamida tashkil etilgan darslarda o'quvchilar faolligi oshadi, mustaqil axborot izlash va tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi. O'qituvchining shaxsiy namunasi va huquqiy tarbiyaning tarbaviy salohiyati

Ma'lumki, zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining roli faqatgina bilim beruvchi mutaxassis bilan cheklanib qolmaydi. Uning shaxsiy fazilatlari, dunyoqarashi, muomalasi va hattoki turmush tarzi o'quvchilar uchun o'ziga xos tarbaviy manba sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, huquq fani kabi ijtimoiy fanlarda bu holat yanada katta ahamiyat kasb etadi. Chunki huquqni o'rgatish — bu nafaqat nazariy ma'lumot berish, balki odob-axloq, qonuniylikka hurmat, adolat va mas'uliyat hissini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi.

O'qituvchining shaxsiy namunasi uning ta'lim-tarbiya jarayonidagi eng kuchli vositalaridan biri hisoblanadi. Ta'lim faoliyatida o'qituvchining nutqi, kiyinish madaniyati, vaqtga munosabati, so'z va ishi birligi, adolatli baholashi, tanqid va ta'rifdagi muvozanati kabi omillar o'quvchi ongida chuqur ta'sir qoldiradi. Huquq fani o'qituvchisi shunday shaxs bo'lishi kerakki, u darsda aytayotgan "adolat", "qonun", "inson huquqlari", "majburiyatlar" kabi tushunchalarni o'zining amaliy faoliyatida ham aks ettira olsun.

Masalan, agar o'qituvchi o'quvchilarni qonunga itoatkorlikka, halollik va to'g'risozlikka da'vat qilayotgan bo'lsa, u bu fazilatlarni o'zining har bir harakatida namoyon eta olishi zarur. O'quvchi bu tushunchalarni faqat darslikdan emas, balki o'qituvchining yurish-turishi, munosabati, qarorlaridan "his etib" o'rganadi. Bu esa psixologik va tarbaviy jihatdan eng kuchli ta'sirga ega usullardan biridir.

Shuningdek, huquqiy tarbiya samarali tashkil etilishi uchun u faqat sinfdagi darslar bilan cheklanmasligi lozim. O'quvchilarni hayotga, jamiyatga tayyorlash uchun sinfdan tashqari faoliyatlar nihoyatda muhim ahamiyatga ega. Bunday faoliyatlar quyidagilar bo'lishi mumkin:

"Huquq haftaligi" – turli interaktiv tadbirlar, davra suhbatlari, huquqshunos mutaxassislar bilan uchrashuvlar, huquqiy filmlar namoyishi va muhokamasi.

"Sud ishi insenirovkasi" – o'quvchilar huquqbuzarlik holatlarini sahnalashtirib, sud jarayonini aks ettiradilar. Bu ularda huquqiy fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

"Fuqarolik burchim" loyihalari – vatanparvarlik ruhidagi insho va maqola tanlovlari, forumlar, fotoraportlar.

Huquqiy viktorinalar va testlar – o'quvchilarda bilimni tekshirish va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bunday tadbirlar orqali o'quvchilarning huquqiy bilimlari amaliyot bilan bog'lanadi, ular jamiyatdagi ishtirokini anglab yetadi, ijtimoiy faolligi ortadi. Eng muhimi, o'quvchi o'zini fuqaro sifatida his eta boshlaydi — huquq va majburiyatlarga ega, jamiyat oldida mas'uliyatli inson sifatida.

Huquqiy tarbiyani tashkil etishda interfaol va innovatsion pedagogik yondashuvlar alohida o'rin tutadi. Jumladan, quyidagi metodlar yuqori samaradorlikka ega:

Keys-stadi (huquqiy vaziyatlar tahlili) – real hayotdagi muammolar asosida o‘quvchilar yechim topishga harakat qiladilar.

Bahs va munozaralar – “Qonun har doim adolatlimi?”, “Huquq va erkinlik o‘rtasidagi farq nimada?” kabi mavzularda ochiq fikr almashinuvi.

Guruhli ish shakllari – jamoadagi muomala, fikrga hurmat, murosaga kelish madaniyatini shakllantiradi.

Raqamli ta’lim – huquqiy mavzudagi mobil ilovalar, videodarslar, interaktiv slaydlar, QR-kodli testlar orqali bilim chuqurlashtiriladi.

Ushbu metod va yondashuvlar nafaqat mazmunli darsni tashkil etadi, balki o‘quvchi shaxsiy rivojlanishi uchun ham katta imkoniyatlar yaratadi. O‘quvchi o‘z huquqlarini himoya qilish, jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglash, qonuniylikka sodiq bo‘lish zaruratini chuqur his qiladi.

Xulosa qilib aytganda, huquq fani o‘qituvchisi – bu nafaqat fan o‘qituvchisi, balki ijtimoiy mas’uliyatli tarbiyachi shaxs hisoblanadi. Uning shaxsiy namunasi, dunyoqarashi, munosabati va ta’limdagi yondashuvi o‘quvchi shaxsida huquqiy ong, fuqarolik madaniyati va ijtimoiy faollikni shakllantirishda hal qiluvchi o‘ringa ega. Har bir huquq fani o‘qituvchisi o‘z kasbini shunchaki dars berish vositasi sifatida emas, balki jamiyat kelajagiga ta’sir qiluvchi ma’naviy-ma’rifiy maydon sifatida ko‘rishi zarur. Chunki u tarbiyalayotgan har bir o‘quvchi – bu kelajakdagi huquqiy madaniyatli, adolatparvar va mas’uliyatli fuqaro bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. Normurodov A. *Huquqiy tarbiya asoslari*. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.
5. Jo‘rayev A., Xudoyberdiyeva M. *Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Raximova M. *Zamonaviy ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar*. – Toshkent: Ilm.

TALABALAR UCHUN MUVOZANATLI HAYOT: TA’LIM, ISH VA SHAXSIY HAYOTDA SAMARALI BOSHQARUV KO‘NIKMALARI

Turg'unova Sayyoraxon Muzaffarovna,

Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi “Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikasi” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalar hayotida muvozanat saqlashning dolzarb masalalari yoritiladi. Unda ta’lim olish, ishlash va shaxsiy hayot o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash uchun zarur bo‘lgan boshqaruv ko‘nikmalari, vaqtni

samarali rejalashtirish, stressni kamaytirish usullari va ruhiy salomatlikni saqlash bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Maqola talabalarga hayotning turli jabhalarini uyg'unlashtirish orqali yanada muvaffaqiyatli va barqaror turmush tarzini shakllantirishga yordam berishga qaratilgan. Zamonaviy talabalar hayoti ko'p qirrali va dinamik bo'lib, bir vaqtning o'zida ta'lim olish, ishlash va shaxsiy hayotni yo'lga qo'yishni talab qiladi. Bu omillar o'zaro muvofiqlashmagan taqdirda, stress, charchoq va motivatsiya pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, muvozanatli hayot tarzini shakllantirish va boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirish talabalar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: talabalar hayoti, vaqtni boshqarish, ta'lim va ish muvozanati, shaxsiy rivojlanish, stressni boshqarish, ruhiy salomatlik, samarali rejalashtirish, muvozanatli turmush tarzi.

Аннотация. В данной статье освещаются актуальные вопросы поддержания баланса в жизни студентов. Рассматриваются управленческие навыки, необходимые для гармоничного совмещения учёбы, работы и личной жизни, а также даются практические рекомендации по эффективному планированию времени, снижению уровня стресса и сохранению психического здоровья. Цель статьи — помочь студентам сформировать более успешный и устойчивый образ жизни путём гармонизации различных аспектов своей повседневной деятельности.

Современная студенческая жизнь многогранна и динамична: она требует одновременно получать образование, работать и организовывать личное пространство. Несбалансированность этих сфер может привести к стрессу, переутомлению и снижению мотивации. В связи с этим, формирование сбалансированного образа жизни и развитие навыков самоуправления приобретают особую значимость для студентов.

Ключевые слова: студенческая жизнь, управление временем, баланс между учёбой и работой, личностное развитие, управление стрессом, психическое здоровье, эффективное планирование, сбалансированный образ жизни.

Annotation. This article explores the urgent issues related to maintaining balance in students' lives. It discusses the management skills necessary to harmonize education, work, and personal life, and offers practical recommendations on effective time planning, stress reduction techniques, and maintaining mental well-being. The article aims to help students develop a more successful and stable lifestyle by integrating various aspects of their lives.

Modern student life is multifaceted and dynamic, requiring individuals to simultaneously study, work, and manage their personal affairs. When these elements are not properly balanced, it can lead to stress, fatigue, and a decline in motivation. Therefore, developing a balanced lifestyle and enhancing self-management skills is of great importance for students.

Keywords: student life, time management, work-study balance, personal development, stress management, mental health, effective planning, balanced lifestyle.

Kirish. Bugungi kunda talabalar hayoti tobora murakkablashib bormoqda. Ta'lim olish, ish topish yoki ishlash, shuningdek, shaxsiy hayot va sog'liqni saqlash kabi jihatlarining barchasi bir vaqtning o'zida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ko'plab talabalar universitet yoki kollejdagi bilim olish bilan birga, moddiy mustaqillik uchun ishlashga majbur bo'lmoqda. Boshqalar esa o'z rivoji uchun qo'shimcha kurslar, tadbirlar va ijtimoiy faoliyatlarga qatnashishni afzal ko'rishadi. Bularning barchasi talabaning kundalik hayotini haddan tashqari band va stressli holga keltirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, vaqtni to'g'ri taqsimlash, ustuvorliklarni belgilash va hissiy barqarorlikni saqlash talabalar uchun muhim boshqaruv ko'nikmalariga aylanmoqda. Hayotning turli jabhalarini muvozanatda ushlab turish nafaqat o'qishdagi yutuqlar, balki umumiy sog'lom turmush tarzi, ruhiy holat va kelajakdagi muvaffaqiyatlar uchun ham poydevor yaratadi.

Ushbu tadqiqot ishida talabalar uchun ta'lim, ish va shaxsiy hayotni qanday muvozanatda olib borish mumkinligi, samarali vaqt boshqaruvi va stressga qarshi kurashish strategiyalari, shuningdek, o'zini rivojlantirishga oid foydali maslahatlar keltiriladi. Maqsad — talabalar o'z hayotlarini ongli tarzda boshqarishlari, muvozanatli va barqaror yashashlari uchun zarur bilim va ko'nikmalar bilan qurollanishlariga ko'maklashishdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Talabalarning hayotiy faoliyatida muvozanatni saqlash bo'yicha turli tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, zamonaviy psixologlar va pedagoglar vaqtni boshqarish (time management), stressni kamaytirish (stress reduction) va o'z-o'zini boshqarish (self-regulation) bo'yicha samarali uslublarni ilgari surganlar.

Masalan, Covey (1989) tomonidan ilgari surilgan "To'rt kvadrantli vaqt boshqaruvi" modeli talabalarga ustuvor vazifalarni aniqlash va rejalashtirishda yordam beradi. Shuningdek, Eisenhower matritsasi ham talabalar uchun foydali vaqt boshqaruvi vositasi sifatida ko'riladi.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar, xususan Karimova M. va Rasulov Sh. tomonidan olib borilgan ishlarda ta'lim jarayonida talabaning psixologik holati, stressga chidamliligi va shaxsiy samaradorligi haqida fikrlar ilgari surilgan. Ularning tadqiqotlarida talabalar orasida ruhiy salomatlikni saqlash, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va o'z-o'zini motivatsiya qilish muhim omillar sifatida ko'rsatilgan. Bundan tashqari, xalqaro miqyosda o'tkazilgan tadqiqotlar, xususan, American College Health Association (ACHA) statistik ma'lumotlariga ko'ra, talabalarning 40% dan ortig'i o'qish, ish va shaxsiy hayotni bir vaqtda boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Bu esa mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi.

Ushbu maqolani tayyorlashda asosan deskriptiv (tasviriy) metod va analitik yondashuv asosida ish olib borildi. Tadqiqot davomida quyidagi uslublar qo'llanildi:

- Ikkilamchi manbalarni o'rganish: Mavzuga oid ilmiy maqolalar, kitoblar, statistik ma'lumotlar, psixologik va pedagogik tadqiqotlar tahlil qilindi.
- Taqqoslash va tahlil: Mahalliy va xorijiy adabiyotlar asosida talabalar uchun eng samarali boshqaruv strategiyalari solishtirildi.

- Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish: Nazariy asoslar va mavjud tajribalar asosida talabalar hayotini muvozanatda ushlab turish uchun amaliy ko'rsatmalar shakllantirildi.

Metodologik yondashuv maqolaning asosiy maqsadi — talabalarga ta'lim, ish va shaxsiy hayotni uyg'unlashtirish bo'yicha foydali ko'nikmalarni taqdim etish — ga erishishga xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari muhokamasi. Ushbu maqolada olib borilgan adabiy tahlil va metodologik yondashuvlar asosida talabalarning ta'lim, ish va shaxsiy hayotni muvozanatda ushlab turishidagi asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalar ko'p hollarda vaqtni boshqarish, stressni kamaytirish va hayotiy ustuvorliklarni aniqlashda muayyan qiyinchiliklarga duch kelishmoqda.

Birinchidan, talabalarning katta qismi vaqtni samarali boshqarish bo'yicha yetarli bilim va amaliy ko'nikmalarga ega emas. Rejalashtirishning yo'qligi yoki noto'g'ri ustuvorliklar stress va o'z vaqtida bajarmaslik holatiga olib kelmoqda. Ayniqsa, ishlayotgan talabalar uchun bu muammo yanada chuqurroqdir. Ish va ta'lim orasida to'g'ri muvozanatni topa olmaslik ularning motivatsiyasini pasaytiradi hamda o'quv jarayonida samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, shaxsiy hayotga e'tibor yetarlicha bo'lmagan hollarda, talabalar ruhiy siqilish, ijtimoiy izolyatsiya va charchoq holatiga tushib qoladilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, talabalar muntazam ravishda yaqinlar bilan ijtimoiy aloqada bo'lib turishganda, ularning stress darajasi kamayadi va o'zini tuta bilish qobiliyati ortadi.

Uchinchidan, ilgari surilgan nazariy modellardan foydalanish, xususan Covey yoki Eisenhower matritsasi asosida rejalashtirish, Pomodoro usuli orqali diqqatni jamlash va ruhiy salomatlikni qo'llab-quvvatlash strategiyalari (meditatsiya, jismoniy faollik, dam olish) talabalarning umumiy holatini yaxshilashda samarali ekani aniqlandi.

Muhokamadan kelib chiqib aytish mumkinki, talabalarga nafaqat bilim berish, balki ularning hayotiy boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar, treninglar va maslahatlar tizimini yo'lga qo'yish zarur. Bu nafaqat ularning hozirgi ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini oshiradi, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Ushbu maqolada talabalar hayotida ta'lim, ish va shaxsiy hayotni muvozanatda boshqarishning ahamiyati va buning uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, samarali vaqt boshqaruvi, ustuvorliklarni aniq belgilash va stressni boshqarish usullarini qo'llash talabalarning o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlari va umumiy hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shuningdek, shaxsiy hayotga vaqt ajratish, ijtimoiy aloqalarni saqlash va ruhiy salomatlikni qo'llab-quvvatlash ham muhim omil ekanligi aniqlandi.

Kelajakda talabalarga ta'lim jarayonida qo'shimcha boshqaruv va psixologik yordam ko'rsatish, shuningdek, ularni hayotiy ko'nikmalar bilan ta'minlashga qaratilgan dasturlarni kengaytirish zarur. Bu nafaqat ularning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini oshiradi, balki kelajakdagi kasbiy va shaxsiy hayotlarida ham barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova, M. (2019). Talabalarning vaqtni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish. *O'zbekiston Pedagogika Jurnali*, 8(2), 34–41.
2. Rasulov, Sh. (2020). Ta'lim jarayonida talabalar psixologik holatini yaxshilash usullari. *Psixologiya va Pedagogika*, 5(1), 12–20.
3. Qodirov, N. (2018). Stressni boshqarish va talabalar samaradorligi. *Ilmiy Tadqiqotlar To'plami*, 3, 56–63.
4. Oripov, D. (2021). Talabalar orasida samarali boshqaruv ko'nikmalarini shakllantirish. *Zamonaviy Ta'lim Texnologiyalari*, 7(4), 22–29.
5. American College Health Association (ACHA). (2022). *National College Health Assessment*
6. Toshkent davlat pedagogika universiteti. (2021). *Talabalarda psixologik barqarorlik va motivatsiya*. Toshkent: TDPU Nashriyoti

IV. SHO'BA. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KREATIV VA TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH: XALQARO TAJRIBALAR VA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR. O'QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISH VA TARBIYALASHDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUVNING AHAMIYATI

Sobirova Lobar Raximovna,

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi "Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda barcha ta'lim ishtirokchilarini to'laqonli rivojlanishini va faoliyati nazarda tutadi. Ta'lim sifatini oshirish, har bir Oquvchining individual xususiyatlarini hisobga olish va ularning qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirish maqsadida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Ushbu yo'naltirish shaxsning ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini inobatga olib, ularga yanada samarali va sifatli ta'lim berishni nazarda tutadi

Kalit so'zlar: yangi texnologiyalar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kasbiy rivojlanish, yetuklik, ma'suliyatlilik, empatiya, pedagogik vaziyatlar, ijodiy qarashlar, tanqidiylik, kasbiy faoliyat.

Аннотация: ориентированное на человека образование предусматривает полное развитие и уход за участниками всех участников образования в области развития и воспитания человека. Улучшение качества образования, учитывая индивидуальные характеристики каждого студента и его способности. Чтобы максимизировать максимальную разработку, человек широко используется. Это направление рассматривает их более эффективными и качественными преподаванием, принимая во внимание потребности, интересы и способности человека.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – ta'lim jarayonining asosiy ob'ekti o'quvchi (talaba, tarbiyalanuvchi) bo'lib, uning shaxsi, qadr- qimmatini yuqori o'ringa qo'yadigan, asosiy e'tiborni intellektual salohiyatini oshirish, dunyoqarashini

boyitish, ma'naviy-axloqiy tafakkurini rivojlantirishga qaratadigan pedagogik faoliyat turi. O'qitishning zamonaviy texnologiyalarini qo'llash, o'qitish jarayonini yagona shaklga keltirish va yuqori samaradorlikka erishishga imkon yaratadi. Endi shaxsga yonaltirilgan texnologiyalarning nima uchun bugungi kunda dolzarb bo'lib borayotganligi, nima uchun mazkur texnologiyalar ta'limning hozirgi kuni, kelajagi bo'lib qolganligi hamda ularning mohiyati haqida qisqacha to'xtalamiz. Mazkur o'qitish texnologiyasida pedagogikaning o'quvchiga munosabati avtoritar xarakterga ega, ya'ni ta'lim jarayonida u yagona subyekt sifatida namoyon boladi, o'quvchilar esa faqatgina obyekt vazifasini bajaradi, xolos. Boshqacha qilib aytganda avtoritar o'qitish texnologiyasida o'quvchining tashabbusi va mustaqilligi deyarli yo'qoladi, o'qitish majburiy yo'sinda amalga oshiriladi. Hanuzgacha jahonda eng ko'p tarqalgan o'qitishning sinf-dars tizimida mashg'ulotlari asosiy birligi dars bo'lib, u bitta fanining bitta mavzusiga bag'ishlanadi va o'qituvchi tomonidan boshqariladi.

Shaxs tushunchasi har qanday pedagogik jarayonning asosiy o'lchovi va har qanday pedagogik tizimning qurilishini belgilovchi omildir. Shaxs tushunchasi istentsional hodisa sifatida insonning mavjudligi va hayotiy jarayoni ifodalaydi. Shuning uchun ham o'qituvchi shaxsning rivojlanishi ta'minlovchi ta'lim-tarbiya maydonini tashkil etishi kerak. Bugungi kunga qadar fanda shaxs tushunchasining yaxlit yagona ta'rifi yaratilmagan. Shaxs birinchi navbatda ijtimoiy hodisa, faol subyekt ongli mavjudot sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, A.V.Petrovskiy shaxsni boshqa kishilarning dunyosiga birlashgan alohida o'ziga xos individ sifatida talqin etadi. Bunday holatlarda shaxslararo munosabatlar tizimi vujudga keladi. Shaxsning individualligi uning ichki dunyosi bilan bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham shaxsga yo'naltirilgan ta'lim pedagogik faoliyatning alohida o'ziga xos turidir. Bu faoliyat o'zining maqsadi, vazifalari, mazmuni, texnologiyalariga ega. Bu esa o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida yaxlit qadriyatli munosabatlarning ifodalanishini taqazo qiladi. O'qitish bu yuqori darajadan past darajani, yaxshidan yomonni, xohish istakdan istamaslikni, munosib tanlovdan nomunosib tanlovni farqlashni talab qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim sohasidagi amaliy hamda ilmiy tajribalar, an'analarning nechog'li ko'p bo'lishiga qaramasdan hamon o'quvchilarga tayyor, nazariy bilimlar taqdim qilinayapdi. Oliy o'quv yurtlarida bo'lajak o'qituvchilarga hamon o'zi dars beradigan o'quv predmetini o'qitishga oid ko'nikmalar shakllantirilmoqda. O'qituvchilar tayyorlashga bo'lgan zamonaviy yondashuvlar F.R. Yuzlikaev, B.R.Djureva, B.Raximov, O.Haydarova, G.Mahmudova, Sh.Majidovalarning ishlarida bayon qilinganidek, ularni o'quvchilarga zamonaviy ta'lim texnologiyalariga asoslangan ta'lim jarayonini tashkil etuvchi subyektlari sifatida yetishtirishga qaratilgandir. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashga ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalari pedagoglarni ommaviy tarzda o'qitish jarayonini amalga oshiruvchi mutaxassislar sifatida yetishtirib berishga safarbar qilingan. Bugungi kunga qadar bo'lajak o'qituvchilarni o'z kasblarining mazmun-mohiyatini izlash o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilishga o'rgatilmagan. Zamonaviy eng yangi pedagogik fikrlar, g'oyalarning targ'botichisi sifatida namoyon bo'lishi lozim. Chunki shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasiga o'tish o'quvchilarning mustaqil, individual fikriy taraqqiyotini

ta'minlashga xizmat qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish o'qituvchilardan yuksak kasbiy mahoratga ega bo'lishni talab qiladi. Ular shaxs psixologiyasiga oid bilimlar, yangi texnologiyalar, hayotiy tajribalarni chuqur o'zlashtirgan bo'lishlari lozim. O'qituvchilar o'quvchilarning shaxsiy fikrlash doirasini hisobga olgan holda muloqat o'rnatish olishlari kerak. I.A.Kolesnikova ta'kidlaganidek, bo'lajak o'qituvchilar o'z faoliyatini o'quvchilarni tarbiyalash nuqtai nazaridan yondoshgan holda tashkil etishga e'tibor bermaydilar. Ular o'quv predmeti doirasida insonparvarlikka asoslangan ta'lim-tarbiya berishga intilishlari kerak. Aksariyat o'qituvchilar o'zlarining pedagogik vazifalari o'quvchilarda bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirishdan iborat ekanligini ta'kidlaydilar. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasida pedagogik faoliyat ham tubdan o'zgaradi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga subyekt darajasida qaragan holda uning ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkillashtirishi kerak. O'qituvchi tomonidan o'quvchilarga taqdim qilingan bilim va tajribalar bolaning anglashi uchun qulay, ommaviy tarzda qabul qilingan hamda aniq bo'lishi lozim. Bu jarayonda o'quvchilarda va o'qituvchi orasida ong, do'stona, qadriyatli munosabatlar amal qilinishi talab etiladi. Fikriy izlanish va ijodiy-evristik faoliyatning murakkab, shu bilan bir qatorda pedagogik jihatdan qulay yo'li tadbiq qilinishi kerak. V.Franklning ta'kidlashicha, bunday masalalarni o'qituvchi o'z o'quv predmeti doirasida to'la hal qilolmaydi. O'qituvchining kasbiy rivojlanishi, pedagogik mahorati kabi muammolar bir qator olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, M.Ochilov, N.N.Azizxojayeva, N.Saidaxmadov, O.Q.Tolipov, F.R.Yuzlikaev, Y.R.Yuzlikaeva, SH.Q.Mardonov, T.G'afforova, G.I. Gorskiy, V.I.Zagviyazinskiy, N.V. Kuzmina, L.M.Mitina kabilarning ishlari bunga misol bo'ladi. O'qituvchilarning pedagogik usullarini yaxlit tizim sifatida qo'llash muammolari V.I. Andreeva, V.S.Irina, Yu.P.Sokolnikovalarning ishlarida yoritilgan. Barcha tadqiqotlarda mualliflar pedagogik mahoratning asosiy sifatida o'qituvchining shaxsiy sifatlarini ajratib ko'rsatganlar. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishda o'qituvchining kasbiy rivojlanishi, yetukligi muhim ahamiyatga ega. O'qituvchining pedagogik mahorati shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini muvofaqiyatli tashkil etish imkonini beradi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishdan ko'zlanadigan asosiy maqsad o'quvchilarni uzluksiz rivojlantirishdan iborat. O'qituvchi o'quvchilar bilan shaxsga yo'naltirilgan o'quv maqsadiga erishish uchun birgalikda izlanishlar olib borish kerak. Buning uchun o'qituvchida kreativlik, o'z-o'zini tanqid qilish ma'suliyatlilik, tolerantlik, qiziquvchanlik, empatiya kabi sifatlar barqarorlashgan bo'lishi lozim. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish uchun o'qituvchi yangicha pedagogik tafakkur egasi bo'lishi kerak. Bu quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida o'qituvchining e'tibori o'quvchilar shaxsiga qaratilishi;
- o'qituvchi o'zini pedagogik jarayonining birinchi subekti sifatida anglashi;
- pedagogik voqelikni chuqur his etish va shu voqelik ichida harakat qila olish;
- o'quvchilar bilan o'zaro muloqatga tayyor bo'lishi, ularning o'ziga xosligini hisobga olib bilishi;
- turli pedagogik vaziyatlar, ularni yechish yo'llarini bashorat qilishi;

-hamkasblarining ilg'or tajribalarini o'rganishi, umumlashtira olishi va o'z faoliyatida qo'llashi kabilar. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida o'quvchilarda ham, o'qituvchi ham o'zini shu jarayonning subekti sifatida namoyon qila olishi va faoliyat ko'rsatishi muhimdir. O'qituvchi har bir o'quvchilardagi betakror shaxs sifatida yondashishi va uning shaxsiy rivojlanishi, o'quv materialni o'zlashtirishiga muntazam yordam ko'rsata olishi zarur. O'qituvchi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini muvafaqiyatli tashkil etishi uchun yangi hamda muqobil pedagogik qarashlarini muntazam o'zlashtirishi, o'z faoliyatida ilg'or pedagogik texnologiyalarini qo'llashi talab etiladi. Shaxsga yo'naltirilgan jarayonini tashkil etishda pedagogning ijodkorligi muhim ahamiyatga ega. Chunki o'qituvchining ijodkorligi va o'quvchilar bilan ruhiy jihatdan yaqinlashuvini ta'minlaydi va ularni ma'naviy ahloqiy tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan bir qatorda, o'zi bilan o'quvchilar orasida vujudga keladigan qarama-qarshiliklarni ham yengishda uning ijodkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu qarama-qarshiliklar aksariyat hollarda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

-o'quv dasturida ifodalangan o'quv yuklamasi bilan o'quvchilardagi individual imkoniyatlari orasidagi;

-o'quv materialining mazmunida qoida va ta'riflarning ko'pligi bilan o'quvchilarda g'oyalar, dunyoqarashlar yondashuvlarni o'rgatishga intilishi orasida;

-o'qituvchining shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishdagi o'ziga xos yondashuvi bilan bu sohadagi ilmiy qarashlar orasida mavjud bo'lgan qarama-qarshiliklar misolida bu faoliyat yaqqol namoyon bo'ladi. Bunday sharoitda o'qituvchi dastlab qarama-qarshiliklarni fikran bartaraf etadi. O'zining shaxsiy, ijodiy qarashlari kutilgan samarani berishiga ishonch hosil qilgan keyin ularni pedagogik faoliyati davomida qo'llaydi. Chunonchi:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilar o'quv materialini o'zlashtirish jarayonida duch keladigan qiyinchiliklarni bartaraf eta olishi;

-o'quvchilarning bilish faoliyati natijalarini oldindan ko'ra olishi va ularning shaxsiy rivojlanishiga ko'maklashishi;

-o'quvchilarning shaxsiy rivojlanish bosqichlari izchilligini belgilashi va ularning shaxsiy takomillashish yo'llarini izlashi lozim. An'anaviy ta'lim tizimi shaxsga yo'naltirilgan ta'limga nisbatan o'quvchilarni uzluksiz rivojlantirish sohasida bir qator mashg'ulot hisoblanadi. Chunki unda o'quv jarayonining markazida o'quv materiali turadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarda shaxsiy markaziy o'rin egallaydi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning maqsadi o'quvchilarda shaxsini to'laqonli, uzluksiz va maqsadga muvofiq tarzda aqliy-intelektual, jismoniy, ma'naviy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan. Ta'limning shaxsga yo'naltiruvchanlik xususiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi: mustaqillik, o'ziga xoslik, o'z-o'zini tatbiq etuvchanlik, ijodkorlikka undovchilik, shakllantiruvchilik, yo'naltiruvchanlik, fikriy ijodiylik, ta'sirchanlik, tanqidiylik, to'qnashuvchanlik, ifodalilik, dalil keltiruvchanlikni shakllantira olishida. Bu jarayonda o'quvchilarda shaxsida o'zi va o'zgalarning hayotiga yuksak ma'naviy, madaniy nuqtayi nazaradan turib yondashish sifatlari qaror topadi. Yuqorida aytilgan fikrlar o'qituvchiga ham aloqadordir. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim

jarayonini samarali tashkil etishning ilmiy asoslarini yaratish uchun quyidagilar yo‘nalishlarda ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish taqazo qiliniyapti:

- shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim tarbiya jarayonini tashkil etishning pedagogik imkoniyatlarini ochish;

- ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarga nisbatan qatiyatli munosabatni qaror toptirish;

- o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ko‘p hadli ta‘lim-tarbiya maydonlarini tashkil etish;

- umumiy o‘rta ta‘lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalar va konsepsiyalar bilan ta‘minlash.

Xulosa qilib aytganda, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim o‘quvchilarning o‘rganish jarayoniga bo‘lgan qiziqishini va faol ishtirokini oshiradi, shuningdek, o‘quvchilarning o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishiga yordam beradi. Lekin uning samarali joriy etilishi uchun ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish, o‘qituvchilarni malaka oshirish va zarur resurslarni ta‘minlash kabi masalalarni hal qilish lozim. Shaxsga yo‘naltirilgan ta‘limning muvaffaqiyatli rivojlanishi ta‘lim tizimining barqarorligi, texnologik infratuzilma va teng imkoniyatlarni ta‘minlashga bog‘liq bo‘ladi. Agar ushbu muammolar hal etilsa, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim nafaqat o‘quvchilarning ta‘lim olish jarayonini samarali qiladi, balki jamiyatning umumiy intellektual va ijodiy salohiyatini yuksaltirishga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Aminov A. Shaxsga yo‘naltirilgan ta‘limning nazariy asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Ta‘lim vazirligi. 2020 y.

2. Gulomov B., Mirzayev, A. Shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim: Asosiy tamoyillar va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya. 2019 y.

3. Qodirov B. Shaxsga yo‘naltirilgan ta‘limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti. 2018 y.

4. Shayxov I. Ta‘lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv: Nazariya va amaliyot. Toshkent: "O‘qituvchi" nashriyoti. 2017 y.

5. Boshbekov F. (2021). O‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olishda shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim usullari. Toshkent: "Science and Education" nashriyoti.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM SIFATINI OSHIRISHDA NAZARIY-DIDAKTIK VA METODOLOGIK YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Usmonova Qumrinso Saidaliyevna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrasida o‘qituvchisi

G‘aybullaeva Dilbar Anvar qizi,

Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti talabasi

Annontatsiya: Maqolada ta‘lim sifatini oshirishda nazariy, didaktik va metodologik yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unlashgan holda qo‘llanilishi muhim

pedagogik omil sifatida tahlil etiladi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlash, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini shakllantirishda zamonaviy yondashuvlarning ilmiy-nazariy asoslari yoritilgan. Muallif tomonidan ta'lim mazmunini takomillashtirish, o'qitish metodikasini yangilash va innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishda nazariy-didaktik va metodologik asoslarning ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada milliy va xalqaro tajribalar asosida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi samarali strategiyalar va yondashuvlar asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, ta'lim sifati, didaktik tamoyillar, metodologik asoslar, innovatsion yondashuvlar, pedagogik jarayon, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, xalqaro tajriba.

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish har qachongidan ham dolzarb masalaga aylangan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi har bir o'quvchining bilim olishi, fikrlashi va mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Bu jarayon samarali bo'lishi uchun o'qitish nazariy, didaktik va metodologik jihatdan to'g'ri yo'lga qo'yilishi kerak. Nazariy yondashuvlar orqali ta'lim mazmuni aniqlanadi, didaktik tamoyillar asosida o'quv jarayoni tashkil etiladi, metodologik yondashuvlar esa bu jarayonni amaliyotga tatbiq etishga yordam beradi. Shu bois, ushbu maqolada ta'lim sifatini oshirishda ushbu uch yo'nalishning ahamiyati yoritilib, ularning samarali qo'llanilishi bo'yicha fikrlar bildiriladi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga bilim berishda ularning yoshi, psixologik xususiyatlari va qiziqishlari hisobga olinadi. Bu bosqichda ta'lim samarador bo'lishi uchun nazariy bilimlar asosida dars mazmuni tuziladi, didaktik tamoyillar orqali o'qitish yo'llari belgilanadi, metodologik yondashuvlar esa o'qitish usullarini to'g'ri tanlashga yordam beradi. O'yinli usullar, ko'rgazmali vositalar, savol-javoblar, jamoaviy ishlar bunga misol bo'la oladi. Bugungi kunda ta'limda zamonaviy texnologiyalar, internet resurslari, videodarslar va interaktiv metodlar keng qo'llanilmoqda. Bular o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan, kompyuterlar yordamida testlar ishlash, animatsion taqdimotlar ko'rish yoki guruhlarda ishlash ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Didaktik tamoyillar ta'lim jarayonining asosiy qoidalari va prinsiplaridir, ular o'qitish faoliyatini samarali qilishda muhim ahamiyatga ega. Didaktikaning asosiy maqsadi o'quvchilarga bilim berishni qulay va samarali tarzda tashkil qilishdir. Bu tamoyillar o'qitish jarayonini tizimli, mazmunli va izchil qilishga yordam beradi. Didaktik tamoyillar shuningdek, hayotga bog'lash tamoyilini ham o'z ichiga oladi. Bu tamoyilga ko'ra, o'quv jarayoni o'quvchilarga nafaqat bilim beradi, balki ularni real hayotga tayyorlaydi. O'quvchilarni faqatgina nazariy bilimlar bilan emas, balki ularni hayotda qo'llashga tayyorlash kerak. Shu tarzda, ta'lim jarayoni o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki ularni hayotga tatbiq etish ko'nikmalarini ham beradi. Metodologik asoslar ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan ilmiy yondashuvlarni va metodlarni belgilaydi. Ta'limda qanday usul va vositalardan foydalanishni aniqlash, ta'limning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Metodologiya o'qitishda nafaqat bilim berishni, balki o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, metodologik asoslar o'quvchilarga nafaqat bilimlarni, balki

ijodiy fikrlashni, mustaqil va analitik yondashuvni rivojlantirishni maqsad qiladi. Bu yondashuvlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifodalashni, qarorlar qabul qilishni va ularni amaliyotda qo'llashni o'rganadilar. O'qituvchilar metodologik asoslarni o'z darslarida qo'llash orqali o'quvchilarning faoliyatini samara beradigan tarzda yo'naltirishi, ularning ta'lim olish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishlari mumkin. Metodologik asoslar ta'lim jarayonining yuksalishiga xizmat qiladi va ta'limni har tomonlama rivojlantirishga yordam beradi. Innovatsion yondashuvlar ta'lim jarayonida yangiliklarni tatbiq etish, metodlarni takomillashtirish va o'quvchilarga yanada samarali ta'lim berish maqsadida amalga oshiriladi. Bu yondashuvlar ta'lim tizimini zamonaviy talablarga moslashtirishga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, o'rganishni qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. O'quvchilar kompyuterlar va raqamli qurilmalardan foydalangan holda o'z bilimlarini o'rgatish jarayonini yaxshilaydilar. Onlayn ta'lim platformalari va virtual sinflar orqali o'quvchilar o'z vaqtida o'rganishlari va dars materiallarini istalgan joyda qayta ko'rib chiqishlari mumkin. Bu texnologiyalar o'quvchilarga ta'limni moslashtirish, o'z vaqtida yordam olish va bilimlarni mustahkamlash imkoniyatlarini yaratadi. Innovatsion yondashuvlarning asosiy maqsadi o'quvchilarni nafaqat bilim bilan ta'minlash, balki ularni mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashuvga va real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlashdir. Bu yondashuvlar ta'limni yangi bosqichga olib chiqadi va o'quvchilarga samarali, qiziqarli va foydali ta'lim beradi. Pedagogik jarayon – bu o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, unga zarur bilim, ko'nikma va malakalarni berishga yo'naltirilgan tizimli va maqsadli faoliyatdir. Ushbu jarayon o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hamkorlik asosida olib boriladi va unda nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va shakllantiruvchi vazifalar ham muhim o'rin egallaydi. Pedagogik jarayon doimiy harakatda va o'zgarishda bo'lib, unga ijtimoiy talablar, zamonaviy texnologiyalar va o'quvchilarning ehtiyojlari bevosita ta'sir qiladi. Shu boisdan, bu jarayon o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy mahorat, didaktik bilim, shaxsiy namuna va pedagogik madaniyatni talab etadi. O'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchiga yo'l ko'rsatuvchi, unga ishonch bag'ishlovchi va uning shaxsiy rivojlanishiga ko'maklashuvchi shaxs sifatida ishtirok etadi. Pedagogik jarayonning samaradorligi o'quvchining faolligi, mustaqil fikrlashi, o'qishga bo'lgan munosabati va o'zini anglash darajasiga ham bog'liq. Shuning uchun bu jarayonda interaktiv metodlar, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar keng qo'llaniladi. Zero, zamonaviy ta'lim o'quvchini faqat bilim bilan emas, balki mustaqil qaror qabul qiluvchi, jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida shakllantirishni ko'zlaydi. Pedagogik jarayon – bu o'zgarish va rivojlanishga doimiy ochiq bo'lgan murakkab, ammo nihoyatda zarur va go'zal bir yo'ldir.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari – bu ta'lim jarayonini samarali, interaktiv va o'quvchining ehtiyojlariga mos tarzda tashkil etishga qaratilgan usul, vosita va metodlar majmuasidir. Bugungi kunda dunyo miqyosida ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar, innovatsion metodikalar va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar tobora keng qo'llanilmoqda. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari o'qitish jarayonini soddalashtirish, uni vizual, tushunarli va oson o'zlashtiriladigan shaklga keltirishda

muhim rol o'ynaydi. Bugungi ta'lim texnologiyalari faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki o'quvchining hayotiy ko'nikmalarini shakllantirish, jamoaviy ishlash, axborotni izlab topish va tanqidiy fikrlash malakalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu esa zamonaviy jamiyatda faol, bilimdon va mas'uliyatli shaxsni shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari pedagogik jarayonni yangilash, uni zamon talablariga mos holga keltirish va o'quvchini o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Xalqaro tajriba ta'lim tizimini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi. Ilg'or davlatlar – Finlyandiya, Singapur, AQSh, Yaponiya kabi mamlakatlarda ta'lim jarayoni o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan, innovatsion va texnologik yondashuvlarga asoslanadi. Masalan, Finlyandiya erkin fikrlash va hamkorlik muhim o'rinda bo'lsa, Singapurda texnologiyalar asosida interfaol o'qitish rivojlangan. AQSh va Kanadada esa o'quvchilarning individual qobiliyatlariga mos yondashuv qo'llaniladi. Xalqaro tajribaning o'rganilishi milliy ta'lim tizimini zamon talablariga mos holda rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim sifatini oshirishda nazariy-didaktik va metodologik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Bu yondashuvlar o'quv jarayonini puxta rejalashtirish, o'quvchilarga qulay va tushunarli tarzda bilim berish, ularning qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta'limni tashkil etishga yordam beradi. Nazariy asoslar ta'limning maqsad va yo'nalishini belgilasa, didaktik yondashuvlar uni samarali o'qitish usullari bilan boyitadi. Metodologik tamoyillar esa bu jarayonni ilmiy asosda olib borishga xizmat qiladi. Shunday ekan, ushbu uchlikka asoslangan ta'lim yondashuvlari o'quvchilarning chuqur va mustahkam bilimga ega bo'lishini, mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlaydi. Bu esa ta'lim sifatining oshishiga va zamonaviy, raqobatbardosh avlodni shakllantirishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova, N. A. (2020). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
2. Yo'ldoshev, J. (2019). Ta'lim sifati va uning metodologik asoslari. Toshkent: Fan.
3. Ziyoyeva, G. T. (2021). Didaktika asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Qodirov, N. (2018). Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Ilm ziyo.
5. Sultonova, D. (2022). Boshlang'ich ta'lim metodikasi va zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: Yangi asr avlodi.
6. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244
- 7.Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching. // “Diversity Research: Journal of Analysis and Trends. 2023/8/.s 27-29
- 8.Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Fundamentals And System Of Preparing Primary Class Students For Next Types Of Education |. Web of Teachers: Inderscience Research, 2023/12/8. 71-73

O'QUVCHILARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdurazaqov Fazliddin Abdunabiyevich,
Navoiy innovatsiyalar universiteti,
Surxondaryo kampusi o'qituvchisi

Annotatsiya: Umumiy o'rta ta'limning 10-11-sinf o'quvchilariga ta'lim va tarbiya berish hozirgi kunda ham dolzarb masalalardan biridir. Bunda pedagog uchun nutq mazmunini ishlab chiqishda rioya qilinishi kerak bo'lgan asosiy qoidalarni bilish muhim rol o'ynaydi. Mazkur maqolada ushbu fikrlar haqida so'z borib, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida o'quvchilarning nutqiy qobiliyatini rivojlantirish maqolaning asosiy maqsadidir.

Kalit so'zlar: ritorika, voizlik, jamiyat, estetik go'zallik, chiroyli so'zlash, madaniyat, qobiliyat, grammatika.

Аннотация: Обучение и воспитание учащихся 10-11 классов общего среднего образования и в настоящее время является одной из актуальных проблем. Для педагога важную роль в этом играет знание основных правил, которые необходимо соблюдать при разработке содержания речи. В данной статье говорится об этих идеях, а основная цель статьи – развитие разговорных навыков учащихся в процессе обучения.

Ключевые слова: риторика, проповедь, общество, эстетическая красота, красноречие, культура, способности, грамматика.

Abstract: Education and upbringing of students of 10-11th grade of general secondary education is one of the urgent issues even now. For the pedagogue, knowing the basic rules that must be observed in the development of speech content plays an important role in this. This article talks about these ideas, and the main goal of the article is to develop students' speaking skills in the process of education.

Key words: rhetoric, preaching, society, aesthetic beauty, eloquence, culture, ability, grammar.

Kirish. Ma'lumki, notiqning vazifasi hech qachon ma'lum miqdordagi ma'lumotni taqdim etish bilan cheklanmaydi. Notiq qoida tariqasida o'z nuqtai nazarini himoya qilishga, uni haq ekanligiga ishontirishga va hokazolarga majbur bo'ladi. Bu notiqning asosiy ish vazifalari sirasiga kiradi. Bunda jahondagi ilg'or davlatlarning tajribalarini umumlashtirish asosida yoshlarda yangicha ijtimoiy madaniyatni shakllantirish, taraqqiyot tamoyillariga asoslangan yo'llarini to'g'ri belgilab olishga ko'maklashish, o'tmish xatolarini takrorlamaslik, ulardan zarur saboqlar chiqarish mumkin bo'ladi. Shu nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, pedagoglarda notiqlik qobiliyatining mavjud bo'lishi muhim sanaladi. Ularni yanada takomillashtirish, kengaytirish va samaradorligini oshirish ham shu kunning dolzarb masalalaridan biri.

Adabiyotlar tahlili. 10-11-sinf o'quvchilariga ta'lim va tarbiya berishda notiqlik ta'limining ahamiyati to'g'risida ilmiy izlanishlar ko'paymoqda. Masalan, dunyo tilshunosligida nutq madaniyati masalalari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, xususan, xorijda nutq ustirishga oid darslarni ingliz tilida olib borish, ingliz tilini amaliy o'rgatish masalalari bo'yicha R.J.Alexander, R.T.Lazar, G.A.Warr-Leeper, C.B.Nicholson, S.Johnson, C.E.Snow, M.V.Porche, P.O.Tabors, S.R.Harris kabi olimlar tadqiqot olib borganlar.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligida V.V.Veselitskiy, R.A.Budagov, V.P.Filin, G.Vinokur, D.Y.Rozental, G.O.Vinogradov, V.D.Polivanov, B.N.Golovin, V.G.Kostomarov, A.A.Leontev kabi olimlarning asarlarida nutq madaniyati, notiqlik san'ati, adabiy til meyorlari, og'zaki nutq madaniyati, yozma nutq madaniyati masalalariga jiddiy e'tibor qaratilgan.

Mustaqil O'zbekistonda nutqiy madaniyat masalasining maxsus tadqiqot ob'ekti sifatida kun tartibiga qo'yilishi XX asrning oxirlariga to'g'ri keladi. E.Begmatov, S.Inomxo'jayev, Sh.Iskandarova, Yo.Tojiyev, A.Aripova, N.Mahmudov, R.Rasulov, Q.Mo'yidinov, A.Mo'minova singari tadqiqotchilar ilmiy izlanishlari o'zbek muloqoti masalalariga bag'ishlangan bo'lib, nutq madaniyati, notiqlik san'ati va notiqlik uslubi qatori o'zbek nutq madaniyati sohasining rivojiga ham sezilarli hissa qo'shgan. H.Hojiyeva, S.Mo'minov, B.Raxmatillayeva, M.Saidxonov, M.Hakimov ishlari nutq madaniyati maxsus tadqiq etilgan izlanishlar sirasiga kiradi.

Boshlang'ich sinflar ona tili darsliklarida berilgan mashqlarni uch guruhga ajratish mumkin. Darsliklarni tahlil qilishda A.G'ulomov va H.Ne'matovlar tomonidan ishlab chiqilgan tasnifga tayanamiz.

Tahlil va natijalar. Darsliklardan ma'lumki, ritorika atamasi yunon tilidan kelib chiqqan bo'lib, uning sinonimlari qadimgi notiqlik atamasi (lotincha oratoriya) va notiqlik so'zlaridir. Bu tushunchalarning barchasi nimani anglatadi? Notiqlik deganda, yeng avvalo, notiqlik mahoratining yuksak darajasi, notiqlikning sifat xususiyati, jonli so'zni mohirlik bilan yegallash tushuniladi. Qolaversa, notiqlik - bu tinglovchilarga kerakli ta'sir ko'rsatish uchun nutqni qurish va omma oldida aytish san'ati.

Dunyo tilshunosligida XX asr boshlaridan muloqotda har bir millatning til va madaniyati tamoyillari muayyan standartlardagi qolipga emas, balki o'ziga xos, individual qonun-qoidalarga bo'ysunishini ilmiy va amaliy jihatdan mushohada qilish maqsadida o'tgan asr boshlaridan Uzoq Sharq va G'arb tilshunosligida Politeness (nutqiy madaniyat) va Face (hurmat ifodasi) konsepsiyalari fanga kirib keldi.

Nutqiy madaniyat birliklari yapon, xitoy tilshunosligida XX asrning 20-yillardan, jahon tilshunosligida 60-yillardan beri dolzarb mavzu va qizg'in baxs sifatida o'rganilib kelinmoqda. Jahon olimlari tomonidan shu kungacha amalga oshirilgan tadqiqot mualliflaridan kanadalik Erving Goffman birinchi marta "face" (hurmat ifodasi) tushunchasini ilgari surdi.

Kaliforniyalik Robin Lakoff Yevropada xushmuomalalik nazariyasini yaratdi. Amerikalik P.Braun va Britaniyalik S.Levinson nutqiy madaniyatning universal tamoyillarini ishlab chiqdilar. Shuningdek, P.Grays, J.Tomas, G.Lich, A. Vierzbika,

B.Fraser, J.Kulpeper, L.Lachenikt, J.Martin, M.Sifanau, X.Oatey, R.Vats, yapon tilshunoslaridan S.Ide, L.Mao, Y.Masumoto, S.Fukushima, S.Sanada, N.Kitamura, Ono Masaki va rus tilshunoslaridan T.Larina, A.Shukin, I.Romanova kabilarning tadqiqotlari ham sohadagi salmoqli natijalardan hisoblangan.

Jahon tilshunosligida nutqiy madaniyat birliklari (Politeness)ning ilmiy nazariy asoslari va tamoyillari, Bu sohadagi ilk tadqiqotlar kaliforniyalik R.Lakoff, amerikalik P.Braun, britaniyalik S.Levinson va G.Lichlarga tegishlidir. Ammo Irving Goffman ilk bor “feys” (face) – “yuzni yo‘qotish”, “yuzni saqlab qolish” va “uyatli/hijolatli yuzli bo‘lish” kabi istilohlarni fanga kiritdi. “Face” (yuz) biz o‘zimizni boshqalarga qanday ko‘rsatishimiz in’ikosidir”.

P.Braun va S.Levinsonlar E.Goffmannning nazariyasidagi “feys” (face) – “hurmat” tushunchasini rivojlantirib, ilk marta “pozitiv va negativ feys” terminlarini fanga kiritadilar. Ularning fikricha, nutqiy madaniyat (politeness) ikki ehtiyojni o‘z ichiga oladi. Negativ o‘z-o‘zini hurmat qilish ehtiyoji (negative self-respect needs) deganda bosim o‘tkazilmaslikka bo‘lgan ehtiyoj tushuniladi. Pozitiv o‘z-o‘zini hurmat qilish ehtiyoji (positive selfrespect needs) deganda ma’qullanishga bo‘lgan ehtiyoj nazarda tutiladi.

P.Braun va S.Levinson, R.Lakoff, G.Lich hamda P.Grays kabi nazariyotchi olimlar ingari surgan nutqiy madaniyat tamoyillarini o‘rganib, o‘zbek va fors tillaridagi nutqiy madaniyat birliklarini o‘rganishda eng maqbul keladigani Braun va Levinson nazariyasi deb topildi va fors va o‘zbek nutqi tadqiqiga tatbiq etildi. Demak, nutqiy madaniyat – ijtimoiy fenomen hamda kuzatuvchanlik asosida o‘rganilishi va tushunilishi mumkin. Masalan, rus va boshqa Yevropa xalqlarida qo‘l berib so‘rashish Yaponiyada tushunmovchilik, hurmatsizlikni keltirib chiqarsa, ba’zi arab davlatlarida erkaklarning o‘pib ko‘rishishi boshqa millat vakillari uchun g‘ayrioddiy ko‘rinadi. Yangi Zelandiyada kishilar salomlashganda burun burunga urushtirilishi, ayrim sharq xalqlarining ta’zim qilishi, tibetliklarning salomlashish tariqasida bir-birlariga tillarini chiqarib ko‘rsatishlari ham madaniyat qoidalarining turfaligiga misoldir.

Shu o‘rinda Xiki metodi haqida ham mulohaza bildirsak. Xiki metodi (1977-yilda Ketlin Xiki tomonidan ishlab chiqilgan, 2001-yilda takomillashgan uchinchi nashri chiqqan)dan foydalanishning texnologik omillari masalasi tadqiq etilgan. Hiki metodi multisensorli ta’limga va bunda sezgi analizatorlaridan samarali foydalanishni taklif qiladi. Xiki metodida asosiy maqsad qilib o‘qish va yozish ko‘nikmalarini bir vaqtning o‘zida bosqichma-bosqich shakllantirish hisoblangan. Xiki metodining afzalligi berilgan axborotni mustahkamlashga qaratilganligi va multisensorli tabiati sababli turli qobiliyatga ega til o‘rganuvchilarni qamrab olishi va berilgan axborotni bir xil darajada o‘zlashtirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Anglashiladiki, ushbu metod shubhasiz dars mazmuni to‘liq o‘zlashtirishda muvaffaqiyatga erishishda hamda o‘rganuvchining tengdoshlaridan orqada qolmasligiga ko‘malashadi.

Barchamizga ma’lumki, nutq madaniyati ona tili darslariga o‘rgatiladi. Ona tili darslarida o‘quvchilarni nutq madaniyati qoidalariga o‘rgatish yo‘q joydan boshlanmaydi: ularning o‘z nutqiy tajribalari bor. Shu bois, har bir ta’lim bosqichida, hatto o‘quv yili mobaynida o‘qituvchi o‘quvchilarning nutqiy

rivojlanish saviyasini kuzatib borishi, darslik materiallarini rejalashtirishga o'zgarishlar kiritib turishi, doimiy ravishda boshqa o'quv fanlari bilan integratsiyalash haqida o'ylashi zarur.

Izlanishlarimiz, shuningdek nutqiy muloqot madaniyatini o'rgatishga doir xulosalarimizga ko'ra, nutq o'stirish elementlari (sharhlash, qayta hikoyalash, faoliyatli-obrazli ifodalash, badiiy konstruksiyalash)ni qo'llashga doir integral yondashuv mazmuni tinglab tushunish va o'qish faoliyatini tavsiflovchi pedagogik (pragmatik, inversion, ergonomik) va psixologik (barqaror qiziqish, refleksiya, chuqur diqqat, hissiy idrok) asoslarni o'quvchilarning individual ta'lim traektoriyasiga ergonomik talablar asosida moslashtirish e'tirof etiladi.

Umuman olganda, nutq madaniyatini shakllantirishning bu xilma-xil shakllari o'quvchilarni ta'lim va tarbiya masalalarini o'rganishga jalb qiladigan, shuningdek, ularning muloqot va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradigan boy va rang-barang ta'lim tajribasini ta'minlash uchun ishlatilishi mumkin. Yuqoridagilardan shu xulosaga kelish mumkinki, zamonaviy maktab ta'limi jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini o'stirishga katta e'tibor berilmoqda, chunki nutq o'stirish va mustaqil fikrlash o'zaro aloqador sohalardir. Shuning uchun, mustaqil fikrlashga o'rgatishda nutqiy mashqlarning o'rni katta. Tushuncha anglatuvchi so'zni bilish insonga ushbu tushunchani nutqda ishlatish, shu so'zning ma'no ko'lamini doirasida fikrlash imkonini beradi. Mantiqiy tafakkur boshlang'ich sinflarda shakllanadi, insonning butun umri davomida takomillashib boradi. Inson fikri til shakllari tusini oladi. Fikr mazmuni qanchalik murakkab bo'lmasin, sintaktik qurilmalar va morfologik shakllarda barkamol ifoda topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi
2. Oripov K., Obidova M. Ifodali o'qish. T: O'qituvchi 1994.
3. Jumayev N. Istiqloq va ona tilimiz. Toshkent: "Sharq". 1998.
4. Maxmudov N. O'qituvchi nutq madaniyati. T: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009.
5. Mahmudov N. Ma'rifat manzillari. Toshkent, Ma'naviyat, 1999.
6. Jumaniyozov R., Salimov S. G'oyaviy tarbiyada notiqlik san'ati. Toshkent, 2002.
7. Nojin Ye.A. Og'zaki taqdimot mahorati. M., 1989.
8. Speranskiy M. Oliy notiqlik qoidalari. M., 1995.
9. Annushkin V.A. Pervaya russkaya ritorika. M., 1999.

KOMIL INSON TARBIYASIDA KITOBXONLIK MADANIYATINING AHAMIYATI

Raximova Intizor Rustamovna,

RANCH texnologiya universiteti “Pedagogika va aniq fanlar” kafedrası v.b.,
dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

*Aslida, “Kitob saodat topish uchun o‘qilmaydi,
kitob o‘qishning o‘zi — oliy saodat”dir.*

Ma’lumki, O‘zbekiston “Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari” tamoyili asosida ta’lim-tarbiya jarayonida rivojlanishning yangi pillapoyalariga qadam qo‘ydi. Ushbu jarayonda yoshlar hayotida xalqimizning ezgu qadriyatlari va urf-odatları, an’alarini qaror topishiga hamda yoshlarning ma’naviy-axloqiy, intellektual salohiyatini oshirishga e’tibor har qachongidan kuchaydi. Shuningdek, Vatan taqdiriga befarq bo‘lmagan, qalbi va shuurida o‘z xalqiga saodat va muhabbat tuyg‘usi yashaydigan yosh avlodni shakllantirishda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish orqali erishish mumkin. Mamlakatimizda kitobxonlik va mutolaa madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlashning huquqiy asoslarini mustahkamlash maqsadida 2017-2020-yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Hukumatning 5 ta qarori qabul qilingan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-dekabrdağı 781-sonli qaroriga ko‘ra, **“2020-2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturi”** tuzilgan bo‘lib, bu dastur Respublikamizdagi barcha ta’lim muassasalarini qamrab oldi.

Mazkur qarorda:

“Bugungi kunda kitobxonlik madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida quyidagi muammolar mavjud”ligi ko‘rsatiladi:

-kitobxonlikni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini baholash tizimi mavjud emas;

-badiiy, ma’rifiy, ilmiy-ommabop, tarbiyaviy, yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan adabiyotlarni chop etish, ular bilan ta’lim muassasalarini ta’minlash, milliy va jahon adabiyoti namoyandalarining yetuk asarlarini saralash, tarjima qilish ishlari puxta o‘ylangan tizim asosida tashkil etilmagan;

-chop etiladigan kitoblarni nashriyotlardan hududlarga arzon narxlarda yetkazish, onlayn buyurtma berish va manzilga yetkazish tizimi sust rivojlangan, shuningdek, aholiga xizmat ko‘rsatishda elektron kitob shakllaridan keng foydalanish yaxshi yo‘lga qo‘yilmagan;

-ta’lim va madaniyat muassasalari uchun kitob xarid qilishga mablag‘lar yetarli darajada mavjud bo‘lgan manbalar hisobidan jalb etilmayapti, kitob sotishga ixtisoslashgan korxonalar tomonidan ta’lim muassasalari, kutubxonalar va mahallalarda yangi kitoblar taqdimotini o‘tkazish, mutolaa madaniyatini oshirish, shu jumladan, ommaviy-axborot vositalari orqali targ‘ibot-tashviqot qilishga qaratilgan tadbirlar yetarli emas;

-aholi, ayniqsa, yoshlar orasida badiiy jihatdan yuksak, intellektual saviyani o‘tirishga xizmat qiladigan kitoblarga bo‘lgan talab chuqur tahlillar asosida o‘rganilmagan;

-kitoblarni chop etish hamda aholiga yetkazib berishni o‘z ichiga olgan boshqaruv tizimining, shuningdek, jahon adabiyotining eng sara namunalarini o‘zbek tiliga va o‘zbek adabiyotining eng yaxshi asarlarini chet tillariga tarjima qilish ishlari tizimli yo‘lga qo‘yilmagan;

-kitob tarqatish tizimini yanada rivojlantirish va aholining keng qatlamini qamrab olish, kitob mahsulotlarining narxini shakllantirish va sotish bo‘yicha aniq mexanizmlar ishlab chiqilmagan;

-mavjud axborot-kutubxona muassasalari aholining keng qatlamlariga xizmat ko‘rsatish uchun zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan yetarli darajada ta‘minlanmagan;

-chop etilayotgan kitoblarni aholi o‘rtasida ommaviy axborot vositalari orqali targ‘ib qilish, ta‘lim muassasalari, kutubxonalar, mahallalarda kitob mualliflari bilan ijodiy uchrashuvlarni tashkil etish hamda ta‘lim muassasalari, ayniqsa, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limda o‘qish madaniyati va mutolaa ko‘nikmalarini shakllantirish tizimli yo‘lga qo‘yilmagan;

yoshlarning ma‘naviy-ma‘rifiy, badiiy-estetik talablariga javob beradigan kitoblarni yuksak sifat bilan chop etish, joylarga, ta‘lim muassasalariga vaqtda va maqbul narxlarda yetkazish, milliy va jahon adabiyotining eng sara namunalarini tarjima qilish, yoshlarda bolalikdan boshlab kitob, jumladan, elektron kitob o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish, jamiyatda mutolaa madaniyatini yuksaltirishning kompleks chora-tadbirlari ishlab chiqilmagan.

Dastur quyida keltirilgan chora-tadbirlardan iborat 3 ta bosqichda amalga oshirilmoqda:

a) birinchi bosqich (2020-2021-yillar) tashkiliy-huquqiy mexanizmlar yaratishga qaratilgan chora-tadbirlardan iborat:

kitobxonlikni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini baholash tizimini yo‘lga qo‘yish va boshqalar;

b) ikkinchi bosqich (2022-2023-yillar) kitobxonlikka oid infratuzilmani mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlardan iborat:

kitobxonlik bilan bog‘liq mavjud infratuzilmalarni mustahkamlash va yangilarini tizimli ravishda barpo etishni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish;

kitobxonlikni rivojlantirish bo‘yicha infratuzilmalarni boshqarish tizimini yaratish;

kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha asosiy maqsadlar monitoringini olib borish tizimini muntazam ravishda takomillashtirib borish;

v) uchinchi bosqich (2024-2025-yillar) yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirish, ularning madaniy savodxonligi o‘sishi hisobiga inson kapitali sifatini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar:

Dasturning asosiy natijalariga erishish, maqsadli parametrlari ko‘rsatilgan inson kapitalini yetakchi rivojlangan mamlakatlarda qabul qilingan mezonlarga muvofiq baholash mezonlariga o‘tish;

kitob va o‘qish madaniyatini oshirish, aholining madaniy barkamolligini rivojlantirish uchun indikatorlarni yaratish.

Natijadorlik esa shundan iborat bo‘ladi-ki, aholi, ayniqsa, yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish, ular orasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish, kitobxonlik madaniyatini rivojlangan davlatlar bilan taqqoslanadigan darajaga ko‘tarish hamda yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirishga, ularning madaniy savodxonligi o‘sishi orqali inson kapitali sifatini yaxshilashga erishiladi;

kitobxonlikni ommalashtirish, infratuzilma va o‘quv tizimi, kitobxonlik bilan bog‘liq muammolarni ilmiy-metodik o‘rganish tizimi yaratiladi.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy shunday deydi:

Kitobni birovdan qarz so‘raganni

Oqillar safiga qo‘shmay qo‘ya qol,

U goh qo‘yindadir, gohi bag‘rida

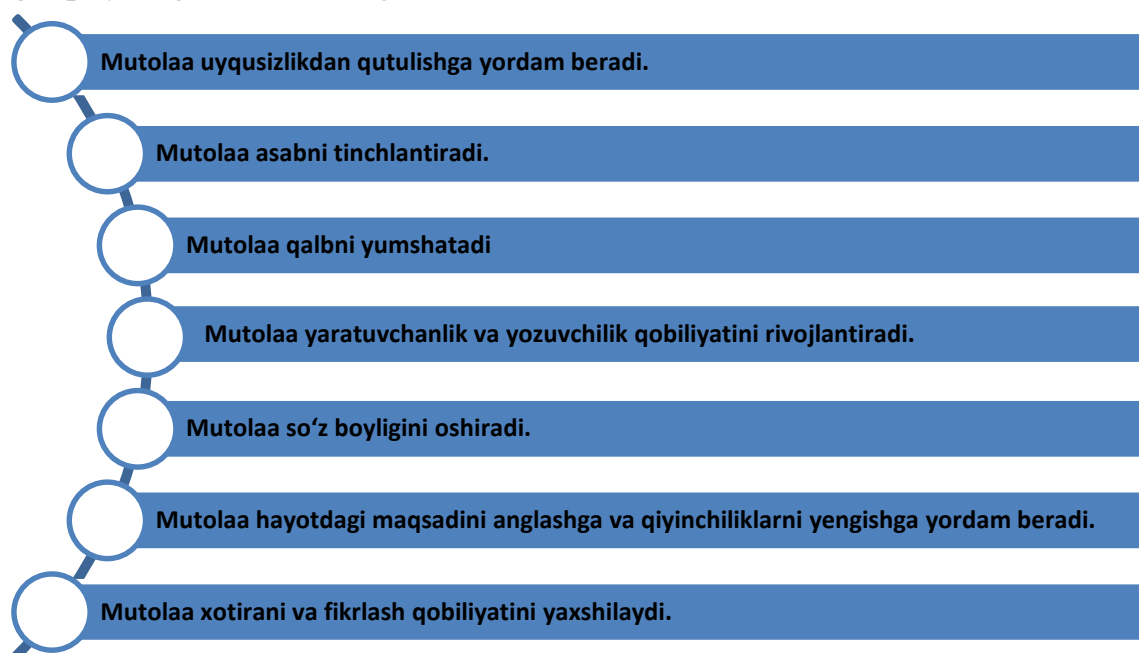
Kitob egasining mahbubi misol.

Birov, kitobingni berib tur, desa,

Ablahlar so‘zidek keladi malol.

Kitobxonlik aslida buyuk kelajak uchun kafolatdir. Yoshlar bilan kitobxonlikni targ‘ib etish jarayonida yurtimizni eng kitobxon mamlakat darajasiga chiqishi yo‘lida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan masalalarga qaratilgan tushuntirish ishlari olib borilishi, milliy asarlar va xorijiy asarlarni taqqoslash va hurmat va e‘tibor bilan qarashlari va asarni tugatib sevib o‘qishga erishishlariga qiziqtirib kitoblarning qaysi biri yoqqanligi, qaysi jihati bilan ajralib turishi, asar voqealari hamda qahramonlari borasidagi taassurotlari haqida fikrlashib, ular bilan yaqin munosabatni shakllantirish lozim.

Darhaqiqat, biz kattalar, ota-onalar, ziyolilar, olimlar kitobxonlikning ko‘plab foydali jihatlaridan boxabar bo‘lgan holda mutolla zavqi va ahamiyatini yosh avlodga qo‘yidagi tartibda singdira olamiz:

Bugungi kunda aksariyat yurtdoshlarimiz o'zining mo'jazgina kutubxonasiga ega. Yangi g'oya va taklif sifatida shuni ma'lum qilaman-ki, ziyolilar, olimlar, yoshlar, yoki xalqimiz orasidan kitobsevar insonlarning shaxsiy kutubxonalarida ommaviy axborot vositalari vakillarini jalb qilgan holda suhbatlar tashkil etish va muvaffaqiyat kaliti aynan bilim va uni anglash, o'rgatish vositasi sifatida kitob ekanligini targ'ib qilish maqsadga muvofiqdir.

ZAMONAVIY TA'LIMDA FLIPPED CLASSROOM MODELINING AXAMIYATI

Normamatova Sarvinoz Alisher qizi,

Tayanch doktorant,

Navoiy innovatsiyalar universiteti Surxandaryo kampusi o'qituvchisi

Annotatsiya. Flipped classroom (aylanma, yoki *inverted*) modeli — darsda ma'ruza mashg'ulotlari o'rniga amaliy jarayonlar faoliyatlariga e'tibor qaratib, ma'lumotni oldindan o'rganish jarayoniga o'tkazadigan pedagogik faoliyatdir. Ushbu maqolada flipped classroom modelining zamonaviy talimga javob beradigan talabalar orasida mustaqil ta'lim olish (self-directed learning — SDL) va o'zini o'zi o'qish faoliyatiga tartibga solish (self-regulated learning — SRL) ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli, nazariy mexanizmlari va empirik dalillari adabiyotlar tahlili va mavjud tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Ushbu maqolada Keng yoritilgan adabiyotlar sharhi, metodologik yondashuv va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: flipped classroom, inverted classroom, mustaqil ta'lim, self-directed learning, self-regulated learning, ta'lim shakli.

Аннотация. Модель «перевернутый класс» (или «инвертированный класс») — это педагогическая деятельность, которая фокусируется на практических занятиях, а не на лекционных занятиях, и переносит информацию в процесс предварительного обучения. В данной статье анализируются роль, теоретические механизмы и эмпирические данные модели «перевернутого класса» в развитии навыков самостоятельного обучения (SDL) и саморегулируемого обучения (SRL) у студентов, реагирующих на современное образование, на основе обзора литературы и существующих исследований. В статье представлен обширный обзор литературы, методический подход и практические рекомендации.

Ключевые слова: перевернутый класс, перевернутый класс, самостоятельное обучение, самостоятельное обучение, саморегулируемое обучение, форма обучения.

Abstract. The flipped classroom (or inverted) model is a pedagogical activity that focuses on practical process activities instead of lecture classes and transfers information to the process of preliminary learning. This article analyzes the role, theoretical mechanisms and empirical evidence of the flipped classroom model in developing independent learning (self-directed learning — SDL) and self-regulated learning (self-regulated learning — SRL) skills among students who respond to

modern education based on a literature review and existing research. This article provides an extensive literature review, methodological approach and practical recommendations.

Key words: flipped classroom, inverted classroom, independent education, self-directed learning, self-regulated learning, form of education.

Kirish.

Dunyo ta'lim tizimida oxirgi yillarda ta'lim sohasida pedagogik innovatsiyalar talabalarni yanada faollashtirish talabalarda mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rag'batlantirish va yanada yuqori darajada tahliliy va tanqidiy fikirlash salohiyatni yanada shakinlantirish kabi maqsadlar aniq mo'ljal qilib olinmoqda.

“Flipped classroom (FC) - bu yondashuv an'anaviy ma'ruzani darsdan tashqariga, ya'ni video yoki elektron materiallar shakliga o'tkazib, ta'lim muassasasidagi dars vaqtini muammolarni yechish, tahlil va hamkorlik asosida o'tkazishga imkon beradi”.¹⁸

Ushbu maqolaning *maqsadi* — FC modelining zamonaviy ta'lim olishda mustaqil ta'lim olish va o'zini o'zi tartibga solishga ta'sir etuvchi yonlashuv va vositalarini mavzuga oid chop etilgan adabiyotlar asosida aniqlash, empirik tadqiqotlar natijalarini jamlab baholash va milliy ta'lim muhitiga mos xulosalar ishlab chiqishdir asos qilib olinmoqda.

Adabiyotlar sharhi

Flipped classroom nazariyasi va asoslari Flipped classroom g'oyasining zamonaviy rivojlanishi Bergmann va Sams¹⁹ asarlari bilan bog'liq bo'lib, ular o'qituvchilarning ma'ruza o'tish funksiyasini qayta ko'rib chiqib, dars vaqtini interaktiv faoliyatlar uchun ochiq qoldirishni taklif qilganlar.

Professor o'qituvchilar o'tilishi kerak bo'lgan har bir maruzani video dars shaklida yozib olib o'zlarining shaxsiy veb saytlariga yuklaydi va talabalarga havolalarni taqdim etishadi. Malum vaqtdan keyin ushbu vidyo darslarga mavzuni o'zlashtirish uchun qo'shimcha resurslar ham yuklanadi. O'quv yili davomida har bir fan uchun vidyo kontentlar shu tarzda tayyorlanadi. Taqdim etilgan resuslardan so'ng o'qituvchilar ma'ruza uchun ajratilgan soatlarni tanqidiy muhokamalar tajriba va fikir almashish bilan o'tkazishadi. Talabalar ma'ruza mazmunini veb saytdagi elektron vidyo resuslardan o'rganib darsga kela boshlaydi. Bu holat o'qituvchilarning ta'lim muassasasidagi ma'ruza soatlarini qisqartirib, talabalarning va o'zlarining vaqtlarini tejash, behuda sarflamaslik maqsadida o'quv jarayonidan ma'ruza soatlarini olib tashlashni, faqat amaliy mashg'ulotlar uchun ajratilgan soatlarni qoldirishni taklif etishadi. Bu taklif ta'lim tashkiloti ma'muriyatiga ma'qul keladi, sababi shundaki, bunda ta'limga sarflanadigan mablag' teng yarmiga

¹⁸ Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. International Society for Technology in Education.

¹⁹ Qarang: Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. International society for technology in education.

qisqarar edi. Shu asnoda bir necha o‘n yillar davomida teskari sinf – flipped classrum o‘qitishning yangi modeli sifatida ommalashadi.

Janubiy Avstraliya universiteti professorlari Jacqueline O‘Flaherty va Craig Phillips o‘z tadqiqotlarida flipped klassrum FC modelining mustaqil ta‘lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini yuqori ekanligini asoslaydi²⁰. Mualliflarning ta‘kidlashicha, hozirgi zamon ta‘lim paradigmasi oliy ta‘lim muassasalarida islohot va transformatsiya jarayonlari tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Ayni vaqtda bir qator universitetlarda ham Flipped classroom modelidan foydalanish uchun resurslarni ishlab chiqish texnologiyasi tashkil qilish borasida bir qancha seminarlar tashkil qilinmoqda lekin hali amaliyotga to‘liq tatbiq qilinmadi. SHuning uchun ham ta‘limda keng tarqalgan zamonaviy modelardan foydalanish ayni muddaodir. Bu texnologiyalar ichida chet el ta‘lim tizimida keng qo‘llanilib kelinayotgan “Flipped classroomning” modelining dunyo davlatlari ichida yuqori reytinglarni egallab kelmoqda. Flipped classroom texnologiyasi qisqa tarixga ega bo‘lib, ushbu strategiyani ishlab chiqish 1993- yilda boshlangan bo‘lib, unda maktab devorlaridan tashqarida kognitiv faoliyatni faollashtirish uchun ta‘lim maydonini teskari aylantirish texnologiyasi taklif qilingan. Bu g‘oya o‘zaro ta‘lim konsepsiyasi rivojlanishiga muhim xissa qo‘shgan E. Mazur asarlarida ishlab chiqilgan va muallif yaxshi natijalarga erishgan.

Yurtimizda ham oliy ta‘lim muassasalarida flipped klassrum modelining dastlabki elementlarining ta‘lim jarayoniga tatbiq etilganligini kuzatish mumkin. Faqat ushbu modelda o‘quv yuklamasining o‘zlashtirilishi to‘liq tatbiq qilingan oliy ta‘lim muassasasi hozircha mavjud emasliginin ko‘rishimiz mumkun.

Xulosalar

Bir so‘z bilan aytganda, flipped classrom modelida ta‘lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirishda o‘quv jarayoniga flipped classroom modelini tatbiq etishda quyidagilarni hisobga olish kerak deb bildim: o‘quv rejadagi barcha fan (modul) mavzularining video materiallarining mavjud bo‘lishi, talabalarning foydalanishi uchun ochiqqligi; nazariy kontentlar mazmunini o‘zida aks ettiruvchi matnli resurslar – darslik, o‘quv qo‘llanma va didaktik materiallarning taqdim etilishi; o‘qituvchilarning raqamli kontentlar tayyorlash bo‘yicha salohiyatga egaligi bo‘lishlari bo‘yicha bilimlar berish..

Xulosa qilib aytganda flipped klassrum modeli talabalarni mustaqil o‘qishga va o‘z-o‘zini tartibga solishga yo‘naltirishda kuchli imkoniyatga ega bo‘lishi . O‘qitishning ushbu modeli dars vaqtini amaliy, hamkorlik va muhokama faoliyatlariga yo‘naltirish orqali bilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Istiqbolda O‘zbekiston respublikasi oliy ta‘lim muassasalarida flipped klassrum modelining tatbiq qilinishini davr talabi deb hisoblashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

²⁰ O‘Flaherty, J., & Phillips, C. (2015). The use of flipped classrooms in higher education: A scoping review. *The internet and higher education*, 25, 85-95.

1. (Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. International Society for Technology in Education.
2. Bishop, J. L., & Verleger, M. A. (2013). The flipped classroom: A survey of the research. In 120th ASEE Annual Conference & Exposition. <https://peer.asee.org/22585>
3. Chen, Y., Wang, Y., Kinshuk, & Chen, N.-S. (2014). Is the flipped classroom effective in promoting self-regulated learning? Computers & Education, 79, 16–28. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.07.006>
4. Hew, K. F., & Lo, C. K. (2018). Flipped classroom improves student learning in health professions education: a meta-analysis. BMC Medical Education, 18(1), 38. <https://doi.org/10.1186/s12909-018-1144-z>
5. Kim, M. K., Kim, S. M., Khera, O., & Getman, J. (2014). The experience of three flipped classrooms in an urban university: An exploration of design principles. The Internet and Higher Education, 22, 37–50. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2014.04.003>
6. Lage, M. J., Platt, G. J., & Treglia, M. (2000). Inverting the classroom: A gateway to creating an inclusive learning environment. The Journal of Economic Education, 31(1), 30–43. <https://doi.org/10.1080/00220480009596759>
7. Lo, C. K., & Hew, K. F. (2017). A critical review of flipped classroom research, 2000–2015. Educational Research Review, 22, 33–46. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2017.07.001>
8. Mason, G. S., Shuman, T. R., & Cook, K. E. (2013). Comparing the effectiveness of an inverted classroom to a traditional classroom in an upper-division engineering course. IEEE Transactions on Education, 56(4), 430–435. <https://doi.org/10.1109/TE.2013.2249066>
9. McLaughlin, J. E., Roth, M. T., Glatt, D. M., Gharkholonarehe, N., Davidson, C. A., Griffin, L. M., ... & Mumper, R. J. (2014). The Flipped Classroom: A Course Redesign to Foster Learning and Engagement in a Health Professions School. Academic Medicine, 89(2), 236–243. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000000086>
10. O’Flaherty, J., & Phillips, C. (2015). The use of flipped classrooms in higher education: A scoping review. The Internet and Higher Education, 25, 85–95. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2015.02.002>.

ZAMONAVIY TA’LIMDA IJTIMOY-HISSIY INTELLEKTNING TUTGAN O’RNI

Abdullayeva Nasiba Ravshanbekovna,

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi “Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrası

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta’lim tizimida ijtimoiy-hissiy intellektning ahamiyati, o’quvchilar shaxsini shakllantirishdagi roli hamda uni

rivojlantirish usullari yoritilgan. Shuningdek, pedagogik jarayonda hissiy intellektni qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, ijtimoiy-hissiy intellekt, pedagogik jarayon, ta'lim samaradorligi.

Annotation: The article highlights the importance of social-emotional intelligence in modern education, its role in shaping students' personalities, and methods for its development. It also emphasizes that applying emotional intelligence in the pedagogical process enhances the effectiveness of education.

Keywords: modern education, social-emotional intelligence, pedagogical process, educational effectiveness.

Аннотация: В статье раскрывается значение социально-эмоционального интеллекта в современной системе образования, его роль в формировании личности учащихся и методы развития. Также подчеркивается, что использование эмоционального интеллекта в педагогическом процессе повышает эффективность обучения.

Ключевые слова: современное образование, социально-эмоциональный интеллект, педагогический процесс, эффективность образования.

Zamonaviy ta'lim tizimi tez sur'atlar bilan rivojlanib, o'quvchilarning faqat bilim olishini emas, balki ularning shaxs sifatida har tomonlama kamol topishini ham maqsad qilib qo'yimoqda. XXI asrda insonlardan nafaqat aqliy salohiyat, balki ijtimoiy va hissiy jihatdan barqaror bo'lish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish, muammolarni ijobiy hal eta olish kabi ko'nikmalar ham talab etilmoqda. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, **ijtimoiy-hissiy intellekt** tushunchasi zamonaviy ta'limning ajralmas bir qismiga aylangan.

Ijtimoiy-hissiy intellekt — bu shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalarning hissiyotlarini tushunish va ularga nisbatan empatiya bilan yondashish, shuningdek, ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lish qobiliyatidir. Ta'lim jarayonida ushbu qobiliyatlarni shakllantirish o'quvchilarning ruhiy sog'lomligi, o'z-o'zini anglash darajasi, ijtimoiy moslashuvchanligi va muloqot madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Maqolada ijtimoiy-hissiy intellektning zamonaviy ta'limdagi tutgan o'rni, uning pedagogik jarayonga ta'siri, shuningdek, bu intellektni rivojlantirishning samarali yo'llari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashtirish va raqamli dunyoda insonlar o'rtasidagi hissiy va ijtimoiy aloqalarning to'g'ri yo'lga qo'yilishi nafaqat ta'limning, balki butun jamiyatning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi.

Zamonaviy ta'limda ijtimoiy-hissiy intellekt masalasi global miqyosda dolzarb mavzulardan biri bo'lib, bu borada bir qator olim va mutaxassislar tomonidan turli yondashuvlar ishlab chiqilgan. Jumladan, D. Golemanning "Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ" (1996) nomli asari ushbu yo'nalishda asosiy nazariy manbalardan biri hisoblanadi. Unda muallif hissiy intellektning inson muvaffaqiyati va jamiyatdagi o'rnini IQ (aql darajasi)dan yuqori qo'yadi. Goleman shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish, va boshqalar bilan empatiya

asosida muloqot qilish qobiliyatlarini hayotiy muvofaqiyat kaliti sifatida ta'riflaydi.

P. Salovey va J. Mayer (1990) hissiy intellektga birinchi ilmiy ta'rif bergan olimlar sifatida tanilgan. Ular hissiy intellektni insonning his-tuyg'ularni aniqlash, ulardan foydalanish, tushunish va boshqarish qobiliyatlari tizimi deb ta'riflashgan. Ularning ishlari ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni ilmiy asosda o'rganishga zamin yaratgan.

Mahalliy olimlardan M. Xudoyberganovning "Pedagogik psixologiya asoslari" asarida o'quvchilarda hissiy barqarorlik va shaxsiy muvozanatni ta'minlashda hissiy qobiliyatlarning o'rni yoritiladi. U pedagogik jarayonda hissiy omillarni inobatga olish, o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga mos yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, N. Islomovanning (2019) maqolasida ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan amaliy usullar — guruhli mashg'ulotlar, rolli o'yinlar, hissiy refleksiya metodlari orqali o'quvchilar hissiy tajribalarini anglab, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish muhimligi ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan chop etilgan "Ta'limda zamonaviy pedagogik yondashuvlar" (2020) metodik qo'llanmasida ham hissiy intellekt va uning ta'limdagi o'rni, ayniqsa o'qituvchilarning emotsional savodxonligini oshirish orqali dars samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko'rsatib o'tilgan.

Umuman olganda, tahlil etilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-hissiy intellektning ta'limdagi ahamiyati xalqaro va mahalliy ilmiy doiralarda keng e'tirof etilmoqda. Bu esa mavzuning ilmiy asoslilik va amaliy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimida ijtimoiy-hissiy intellektning (IHI) tutgan o'rni tobora ortib borayotgani, uning nafaqat o'quvchilar shaxsini rivojlantirishda, balki butun ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ko'plab ilmiy tadqiqotlarda tasdiqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning hissiy va ijtimoiy kompetensiyalari rivojlangan taqdirda, ular nafaqat o'z his-tuyg'ularini boshqarishda, balki murakkab ijtimoiy vaziyatlarda muvaffaqiyatli harakat qilishda ham yuqori natijalarga erishadilar.

Maqolada ko'rsatib o'tilganidek, ijtimoiy-hissiy intellektning rivojlanishi o'quvchilarning stressga chidamliligini oshiradi, ularning o'z-o'zini nazorat qilish va o'ziga ishonch tuyg'usini mustahkamlaydi. Bu jihatlar ta'lim jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengib o'tishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'quvchilar orasida hamkorlik va empatiya kabi ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish, ular orasidagi muloqot madaniyatini yaxshilashga yordam beradi.

Pedagoglarning hissiy intellektni rivojlantirishga qaratilgan faoliyati o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi, ularning ta'limga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi hamda o'qitish sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ijtimoiy-hissiy intellektni o'quv jarayoniga integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, ijtimoiy-hissiy intellektni rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish o'quv jarayonini yanada

interfaol va samarali qiladi. Masalan, rolli o'yinlar, guruh ishlari, hissiy refleksiya mashqlari o'quvchilarga o'z hissiyotlarini anglash va boshqarishda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi.

Biroq, ba'zi ta'lim muassasalarida pedagoglarning bu qobiliyatni rivojlantirish bo'yicha malakasi yetarli emasligi, ta'lim dasturlarida ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar yetarlicha aks ettirilmasligi kabi muammolar mavjudligi aniqlangan. Bu esa o'quvchilarni to'liq shaxs sifatida rivojlantirishda to'siq bo'lishi mumkin. Shu sababli, o'qituvchilarning ijtimoiy-hissiy intellekt bo'yicha malakasini oshirish, metodikalarni boyitish va ta'lim siyosatida ushbu jihatga ko'proq e'tibor qaratish zarurati dolzarbdir.

Umumiy qilib aytganda, ijtimoiy-hissiy intellekt nafaqat o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida, balki zamonaviy ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda muhim vosita ekanligi aniqlandi. Bu esa ta'lim tizimining sifatini yaxshilash va o'quvchilarni jamiyatda muvaffaqiyatli, ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantirish uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida ijtimoiy-hissiy intellektning ahamiyati tobora ortib bormoqda va u o'quvchilarning shaxs sifatida to'laqonli rivojlanishida muhim omil sifatida tan olinmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy-hissiy intellekt o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish, boshqalarning hissiyotlarini tushunish va samarali muloqot qilish imkoniyatini beradi. Bu qobiliyatlar o'quvchilarning nafaqat o'quv jarayonida muvaffaqiyat qozonishida, balki kundalik hayotda ijtimoiy moslashuvchanlik, stressga chidamlilik va boshqaruv ko'nikmalarini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, pedagogik jarayonda ijtimoiy-hissiy intellektni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik yondashuvlar o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning motivatsiyasini kuchaytirish va o'qitish sifatini yaxshilash imkonini yaratadi. Hissiy qobiliyatlarni shakllantirish o'quvchilar o'rtasida hamjihatlik, empatiya va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytiradi, bu esa ijtimoiy muhitni yanada sog'lom va qo'llab-quvvatlovchi qiladi.

Tadqiqotlar shuningdek, pedagoglarning ijtimoiy-hissiy intellekt bo'yicha malakasini oshirish zarurligini ko'rsatadi. Bu esa zamonaviy ta'lim muassasalarida yangi pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlarni joriy etish, ta'lim dasturlarini takomillashtirish, o'qituvchilarning hissiy savodxonligini rivojlantirish kabi vazifalarni o'z oldiga qo'yishni taqozo etadi.

Umuman olganda, ijtimoiy-hissiy intellektning ta'lim tizimida rivojlantirilishi o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning shaxsiy fazilatlari, ijtimoiy ko'nikmalari va ruhiy barqarorligini oshirishda asosiy omil hisoblanadi. Bu esa kelajakda ularni jamiyatda faol, mas'uliyatli va samarali shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bois, zamonaviy ta'lim siyosati va amaliyotida ijtimoiy-hissiy intellektni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, pedagoglarni ushbu sohada muntazam ravishda tayyorlash va ta'lim jarayoniga integratsiya qilish zarurdir. Bunday yondashuv ta'lim jarayonining sifatini sezilarli darajada oshirish, o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional ehtiyojlarini qondirish va ularni kelajakdagi hayotga muvaffaqiyatli tayyorlash imkonini beradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida ijtimoiy-hissiy intellektning o'rni beqiyosdir. Bugungi globalashuv va tez o'zgaruvchan jamiyat sharoitida o'quvchilarning nafaqat bilim olishlari, balki o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy-hissiy intellekt o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy jihatdan barqaror, muvozanatli rivojlanishini ta'minlaydi, ularni jamiyatda muvaffaqiyatli va mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar va amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-hissiy intellektni rivojlantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, u ta'lim samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Hissiy qobiliyatlar o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi, stressga chidamliligini oshiradi, shuningdek, ijtimoiy muhitda hamjihatlik va empatiya kabi qadriyatlarni mustahkamlaydi. Shu tariqa, ta'lim muassasalarida ijtimoiy-hissiy intellektga asoslangan metodik yondashuvlarni joriy etish pedagogik jarayon sifatini tubdan yaxshilash imkonini beradi.

Biroq, ijtimoiy-hissiy intellektni rivojlantirishda yuzaga kelayotgan muammolar – pedagoglarning malakasining yetishmasligi, ta'lim dasturlaridagi etishmovchiliklar va zamonaviy metodlarning kam qo'llanilishi – o'z yechimini topishni talab etadi. Shu sababli, pedagoglarni muntazam ravishda ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar bo'yicha tayyorlash, amaliyotga innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ta'lim tizimida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishni tartibga soluvchi konseptual hujjatlarni ishlab chiqish zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-hissiy intellektni ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish o'quvchilarning nafaqat aqliy, balki hissiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlab, ularni kelajakdagi hayotga yanada puxta tayyorlaydi. Bu esa, o'z navbatida, jamiyatning barqaror rivojlanishi va farovonligi uchun muhim poydevor yaratadi.

Shunday ekan, zamonaviy ta'lim siyosatida ijtimoiy-hissiy intellektni rivojlantirishga doimiy e'tibor qaratish, pedagoglar va ta'lim muassasalari uchun samarali qo'llanmalar ishlab chiqish hamda bu yo'nalishda ilmiy-tadqiqot ishlarini davom ettirish ta'limning sifatini oshirish hamda yangi avlod kadrlarini tayyorlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goleman, D. (1996). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books.
2. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
3. Xudoyberganov, M. (2018). *Pedagogik psixologiya asoslari*. Toshkent: O'qituvchi.
4. Islomova, N. (2019). Ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni rivojlantirish usullari. *Ta'lim va tarbiya*, 3(12), 45-52.

5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2020). *Ta’limda zamonaviy pedagogik yondashuvlar* [Metodik qo‘llanma]. Toshkent.

6. Zholdasova, G. (2021). Emotional intelligence as a factor in educational success. *International Journal of Education and Development*, 7(1), 23-30.

7. Mayer, J. D., Roberts, R. D., & Barsade, S. G. (2008). Human abilities: Emotional intelligence. *Annual Review of Psychology*, 59, 507-536.

O‘SMIRLARNI RAQAMLI MANIPULATSIYADAN HIMOYA QILISHDA OTA-ONANING ROLI

Xudoyberganova Sharofat G‘ofurjon qizi,

Xorazm viloyati pedagogik
mahorat markazi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlarni raqamli manipulatsiya xavfidan himoya qilishda ota-onalarning o‘rni va mas’uliyati yoritib beriladi. Internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi natijasida yoshlar ko‘plab axborot ta’siriga tushib qolmoqda. Ayniqsa, raqamli manipulatsiya — ya’ni ongli ravishda yolg‘on yoki yo‘naltirilgan axborot orqali yoshlarning fikrini boshqarish holatlari tobora ortib bormoqda. Maqolada ota-onalar farzandlarining raqamli muhitdagi xavfsizligini ta’minlashda qanday choralarni ko‘rishi, sog‘lom kommunikatsiya va raqamli savodxonlikni rivojlantirishdagi ahamiyati muhokama qilinadi. Shuningdek, amaliy tavsiyalar va psixologik yondashuvlar asosida ota-onalarning farzandlariga qanday yordam bera olishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: xavf, himoya, ijtimoiy tarmoq, raqamli manipulatsiya, yo‘naltirilgan axborot, raqamli muhit.

Аннотация: В данной статье раскрывается роль и ответственность родителей в защите подростков от угроз цифровой манипуляции. В условиях широкого распространения интернета и социальных сетей молодёжь всё чаще подвергается воздействию различной информации. Особенно актуальной становится проблема цифровой манипуляции — то есть целенаправленного распространения ложной или искажённой информации с целью управления сознанием подростков. В статье рассматриваются меры, которые могут предпринять родители для обеспечения цифровой безопасности своих детей, а также значимость развития здоровой коммуникации и цифровой грамотности. Кроме того, обсуждаются практические рекомендации и психологические подходы, позволяющие родителям эффективно поддерживать своих детей.

Ключевые слова: угроза, защита, социальные сети, цифровая манипуляция, направленная информация, цифровая среда.

Annotation: This article explores the role and responsibility of parents in protecting teenagers from the dangers of digital manipulation. With the widespread use of the internet and social media, young people are increasingly exposed to various types of information. The issue of digital manipulation — the deliberate

dissemination of false or distorted information aimed at influencing adolescents' thinking — is becoming particularly relevant. The article discusses the measures parents can take to ensure their children's safety in the digital environment, as well as the importance of fostering healthy communication and developing digital literacy. Practical recommendations and psychological approaches that help parents effectively support their children are also addressed.

Keywords: risk, protection, social media, digital manipulation, targeted information, digital environment.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan bir davrda, ayniqsa, o'smirlar orasida internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish keskin ortib bormoqda. Ushbu raqamli muhit, bir tomondan, bilim olish, muloqot qilish va shaxsiy rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratgan bo'lsa, boshqa tomondan, yolg'on axborot, manipulyativ kontent va salbiy ta'sirlar manbaiga aylanishi mumkin. Ayniqsa, o'smirlar hali to'liq shakllanmagan psixologik va ijtimoiy ongga ega bo'lganliklari sababli, raqamli manipulatsiyaga nisbatan sezgir qatlam hisoblanadi.

Raqamli manipulatsiya — bu ongli ravishda foydalanuvchilarning fikrlari, qarorlari yoki xatti-harakatlariga ta'sir o'tkazish maqsadida turli texnologik vositalar orqali beriladigan noto'g'ri yoki yo'naltirilgan axborotdir. Bu holat o'smirlarning dunyoqarashi, o'zini baholash darajasi, ijtimoiy munosabatlari va hatto ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, ota-onalarning farzandlari raqamli muhitda qanday axborotlarga duch kelayotganini tushunishi, ularni to'g'ri yo'naltirishi va qo'llab-quvvatlashi nihoyatda muhimdir. Ushbu maqolada aynan ota-onaning roli, ularning mas'uliyati va amaliy yondashuvlari tahlil qilinadi.

Raqamli texnologiyalar tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlar, onlayn o'yinlar va boshqa internet resurslariga bo'lgan qiziqishi ortib bormoqda. Shu bilan birga, bu jarayon ularning psixologik va axloqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan manipulyativ axborotlarga duch kelish xavfini ham oshiradi. Bu esa ota-onalarning mas'uliyatini kuchaytiradi.

Sunstein (2016) tomonidan ilgari surilgan "informatsion kamsitish" nazariyasiga ko'ra, raqamli manipulyatsiya — bu insonlarning ongiga ongli ravishda ta'sir qilish vositasi bo'lib, ijtimoiy tarmoqlarda algoritmlar orqali yo'naltirilgan kontent orqali amalga oshiriladi. Ayniqsa, o'smirlar bunday ta'sirga nisbatan zaif qatlam bo'lib, ular hali mustaqil tahlil qilish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini to'liq shakllantirib ulgurgan emas.

Anderson & Jiang (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, AQShdagi o'smirlarning 95% dan ortig'i smartfon egasi bo'lib, ularning katta qismi kundalik ravishda ijtimoiy tarmoqlarda faol. Tadqiqotlarda shuningdek, o'smirlarning ijtimoiy bosim va yolg'on ma'lumotlarga uchrashi ruhiy salomatlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlangan.

Livingstone & Byrne (2015) ta'kidlashicha, farzandlarning internetdagi faoliyatini nazorat qilishda ota-onalarning faol ishtiroki ularning xavfsizligini

ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ular ota-onalarning uch asosiy yondashuvini ajratib ko'rsatgan: avtoritar nazorat, hamkorlik asosidagi nazorat va befarqlik. Aynan hamkorlikka asoslangan yondashuv — ya'ni farzand bilan ochiq muloqotda bo'lish, unga ishonish va birgalikda qaror qabul qilish — eng samarali uslub sifatida ko'rsatilgan.

UNICEF (2020) hisobotida esa raqamli texnologiyalardan foydalanishda bolalarni himoya qilishda ota-onalarning raqamli savodxonligini oshirish zarurligi ta'kidlangan. Ota-onalar texnologiyalarni tushunmasa, ular farzandlari duch kelayotgan xavf-xatarlarni anglab yetolmaydi va ularni ogohlantirishga ojiz qoladi.

Mahalliy tadqiqotlardan M. Jo'rayev (2022) tomonidan olib borilgan ishlarda o'zbek oilasida farzand tarbiyasi, ayniqsa, raqamli vositalar bilan to'g'ri munosabatni shakllantirishda milliy qadriyatlar va diniy e'tiqodlar asosiy omil sifatida qayd etilgan. Biroq, muallif ota-onalarning aksariyati zamonaviy texnologiyalar bilan yetarli darajada tanish emasligini, bu esa ularni farzandlarining onlayn hayotiga aralashishda qiyinchiliklarga duchor qilishini ta'kidlaydi.

X. Karimova (2021) esa o'z maqolasida ota-onalarning raqamli muhitdagi ishtirokini ikki yo'nalishda ko'rib chiqadi: nazorat va qo'llab-quvvatlash. Unga ko'ra, haddan tashqari nazorat o'smirning shaxsiy mustaqilligini cheklaydi, bu esa ishonch muhitini buzadi. Shu sababli ota-onalar nazorat bilan birga, farzandlar bilan ishonchli muloqotni ham yo'lga qo'yishlari kerak.

Buckingham (2003) tomonidan ilgari surilgan mediasavodxonlik nazariyasida yoshlarni axborotni tanqidiy tahlil qilishga o'rgatish zarurligi aytiladi. Bu yondashuv orqali o'smirlar manipulyativ kontentni tanib olish, undan o'zini himoya qilish va muqobil axborot manbalarini aniqlash imkoniga ega bo'ladi.

Erikson (1968) ning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'smirlik davri — bu “shaxsiylikni aniqlash” davri bo'lib, aynan shu bosqichda tashqi axborot manbalari katta ta'sirga ega. Shu bois ota-onaning hissiy qo'llab-quvvatlovi va yo'naltiruv ayni paytda eng muhim vosita hisoblanadi.

Raqamli muhit o'smirlar hayotining ajralmas qismiga aylangan hozirgi davrda ularning axborotga bo'lgan munosabati, undan foydalanish madaniyati va axborot xatarlariga qarshi immuniteti dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Internetdagi yolg'on yoki manipulyativ axborotlar yosh ongiga kuchli ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli, bu jarayonda ota-onaning roli inkor etib bo'lmaydi.

O'tkazilgan adabiy tahlillar va ilgari surilgan nazariyalar shuni ko'rsatadiki, o'smirlarni raqamli manipulatsiyadan himoya qilishda ota-onaning ikki asosiy funksiyasi mavjud: profilaktik (oldini olish) va qo'llab-quvvatlovchi rol. Profilaktik rol — bu farzandni xatardan oldin ogohlantirish, unga zarur bilim va ko'nikmalarni berish; qo'llab-quvvatlovchi rol esa — farzand raqamli xatarga duch kelganda uni ayblamasdan, ruhiy va axborotiy yordam ko'rsatishdir.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik ota-onalar raqamli texnologiyalarni chuqur tushunmagani uchun farzandlarining internetdagi faoliyatini faqat taqiqlash yoki jazo bilan cheklashga urinadi. Bu esa o'smirlar va ota-onalar o'rtasida ishonchli muloqotning yo'qolishiga, yashirin internet faoliyatining ortishiga olib keladi. Aksincha, ochiq muloqot, o'zaro ishonch,

ijtimoiy va axborot madaniyatini birgalikda shakllantirish orqali bu xavflarni sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Shuningdek, mediamadaniyat va raqamli savodxonlik bugungi kunda ota-onalar uchun ham muhim kompetensiyalardan biriga aylangan. Ota-onalar zamonaviy ijtimoiy tarmoqlar, algoritmik kontent, yolg'on axborot strategiyalari kabi tushunchalardan xabardor bo'lishlari lozim. Faqat shundagina ular farzandlariga yo'naltiruvchi rolni to'laqonli bajara oladi.

Psixologik nuqtai nazardan qaralganda ham o'smirlik — bu shaxsiylik shakllanayotgan, tashqi ta'sirlarga eng ochiq bo'lgan davrdir. Bu bosqichda ota-onaning doimiy nazorati emas, balki doimiy e'tibori, muloqoti va hissiy yaqinligi asosiy himoya vositasi hisoblanadi. Maqola davomida ko'rsatib o'tilganidek, haddan tashqari qat'iy nazorat yoki befarqlik har ikkisi ham salbiy natijalarga olib kelishi mumkin.

Muhokama qilinayotgan masalaning o'zbek oilaviy kontekstidagi alohida jihati ham mavjud. An'anaviy oilalarda ko'pincha ota-onalar farzand tarbiyasida tashqi ta'sirlarni inkor etishga moyil bo'lib, raqamli xavflarni jiddiy qabul qilmaydilar. Shu bois, ota-onalarni raqamli savodxonlik bo'yicha o'qitish, ular uchun ijtimoiy-psixologik treninglar tashkil qilish, maktab va mahalla tizimi orqali ularning bu jarayondagi ishtirokini kuchaytirish dolzarb ahamiyatga ega.

Shunday qilib, o'smirlarni raqamli manipulatsiyadan himoya qilish keng qamrovli yondashuvni talab qiladi. Unda nafaqat texnologik vositalar orqali nazorat, balki axloqiy, psixologik va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlovchi oilaviy muhit ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onaning faolligi, zamon bilan hamnafas bo'lishi va farzandlar bilan sog'lom kommunikatsiyani yo'lga qo'yishi — bu boradagi eng samarali vositalardan biridir.

O'smirlarni raqamli manipulatsiyadan himoya qilishda ota-ona ro'lining asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

1. Axborot va raqamli savodxonlikni oshirish

- Ota-ona raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va manipulyativ kontentlar haqida bilimga ega bo'lishi kerak.
- Farzandiga internetdagi xavflar haqida tushunarli tilda tushuntirish, uni tanqidiy fikrlashga o'rgatish lozim.

2. Sog'lom muloqotni yo'lga qo'yish

- O'smir bilan doimiy ochiq va ishonchli muloqotda bo'lish.
- Unga bosim o'tkazmasdan, dardini eshitish, his-tuyg'ularini tushunishga harakat qilish.

3. Farzandning raqamli faoliyatini nazorat qilish (muloqotli nazorat)

- Internetdan foydalanish vaqtini me'yorlashtirish.
- Farzand bilan birgalikda onlayn kontentlarni ko'rib chiqish, nimalarni tomosha qilayotganini yoki kimlar bilan muloqotda ekanini bilish.

4. Ro'l model bo'lish (namuna ko'rsatish)

- O'zi ham raqamli madaniyatga amal qilishi — masalan, o'zini ijtimoiy tarmoqlarda odobli tutishi, yolg'on xabarlardan ehtiyot bo'lishi.
- O'smir ota-onaning raqamli xulqidan ibrat oladi.

5. Qoidalar va chegaralarni belgilash

- Uyda umumiy raqamli foydalanish qoidalarini belgilash (masalan: yotishdan oldin telefon ishlatilmasligi, dars vaqtida internet cheklanishi).
- Bu qoidalarni birgalikda kelishib olish va doimiy ravishda qayta ko'rib chiqish.

6. Emotsional va psixologik qo'llab-quvvatlash

- O'smir internetda noxush holatga uchraganda uni ayblamasdan, tushunishga harakat qilish.

- Stress yoki xavotir belgilari sezilganda psixologik yordamga murojaat qilish.

7. Hamkorlikda o'rganish va rivojlanish

- Farzand bilan birga yangi texnologiyalarni o'rganish, foydali onlayn resurslardan foydalanish.

- Onlayn xavfsizlik bo'yicha treninglar, o'quv kurslarida birga ishtirok etish.

8. Ijtimoiy va ta'limiy tizimlar bilan hamkorlik

- Maktab, mahalla yoki boshqa muassasalar bilan aloqada bo'lib, raqamli tarbiya masalasida birgalikda ishlash.

- Farzand ishtirok etayotgan raqamli platformalarni o'rganish va ular haqida ma'lumotga ega bo'lish.

O'tkazilgan adabiy tahlillar, mavjud ilmiy qarashlar va psixologik yondashuvlar asosida shuni aytish mumkinki, o'smirlarni raqamli manipulatsiyadan samarali himoya qilish uchun ota-onalar quyidagi asosiy yo'nalishlarda faol bo'lishi zarur:

1. Raqamli savodxonlik darajasi ota-onaning farzandini himoya qilish salohiyatini belgilaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, texnologiyalar va internet xavflari haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lgan ota-onalar o'z farzandlariga foydali maslahatlar bera oladi va ularni manipulyativ axborotdan ogoh qiladi.

2. Ota-onaning ishonchli va ochiq muloqoti o'smir uchun asosiy psixologik himoya vositasidir. Faol tinglovchi, hissiy qo'llab-quvvatlovchi ota-onalar farzandlarining onlayn muammolarini erta aniqlab, ularni og'ir ruhiy holatlardan asrab qolishi mumkin.

3. Faqat nazoratga asoslangan yondashuv samarasiz bo'lishi mumkin. O'smirlar mustaqillikka intilgan davrda qat'iy va bir tomonlama nazorat ularni yashirin faoliyatga, yolg'on axborot manbalariga murojaat qilishga undaydi. Shu sababli, nazoratni o'zaro kelishuv va muloqot bilan uyg'unlashtirish muhim.

4. Ko'plab ota-onalar zamonaviy raqamli xavflar to'g'risida yetarlicha xabardor emas. Mahalliy kontekstda o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek oilalarida raqamli xavfsizlikka bo'lgan e'tibor hali ham past darajada. Bu esa farzandlarni yolg'iz va himoyasiz holatda qoldirishi mumkin.

5. Maktab, mahalla va jamiyat bilan hamkorlikda yondashuv zarur. Raqamli manipulatsiyaga qarshi kurash nafaqat oilaning, balki ta'lim muassasalari va jamiyatning umumiy mas'uliyatidir. Ota-onalar bu tizimlarda faol ishtirok etishi, farzandlarining ijtimoiy muhitini kuzatib borishi lozim.

6. Psixologik yondashuv asosida farzand tarbiyasiga yondashish samarali natijalar beradi. Ota-onaning hissiy barqarorligi, mehrga asoslangan yondashuvi, bolaga hurmat bilan qarashi o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va uni tashqi manipulyatsiyalarga nisbatan barqaror qiladi.

Raqamli texnologiyalar hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib kelgan davrda o'smirlar ongiga turli manipulyativ axborotlar tobora kuchli ta'sir o'tkazmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlardagi yolg'on ma'lumotlar, bosim va psixologik ta'sir vositalari o'smirning shaxsiyati, qarashlari va ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda ota-onaning faolligi va mas'uliyati muhim o'ringa ega.

Tadqiqot va tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'smirni raqamli manipulatsiyadan himoya qilishda ota-onaning roli quyidagi jihatlarida ifodalanadi: raqamli savodxonlikka ega bo'lish, sog'lom va ishonchli muloqotni yo'lga qo'yish, bolaga axborotni tahlil qilishni o'rgatish, emotsional qo'llab-quvvatlash, shuningdek, onlayn faoliyatini muvozanatli nazorat qilish.

Shuningdek, ota-onaning o'zi ham zamonaviy texnologiyalar, internet xavfsizligi, ijtimoiy tarmoqlarning ishlash prinsiplari haqida doimiy ravishda xabardor bo'lib borishi zarur. O'smirning ishonchli axborotga ega bo'lishi, salbiy ta'sirlardan himoyalaniishi va mediamadaniyatini shakllantirishda ota-onaning faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, raqamli xavflar bilan kurashishda ota-onalar nafaqat nazorat qiluvchi, balki yo'l ko'rsatuvchi, suhbatdosh va tarbiyachi sifatida doimiy ravishda farzandlari bilan muloqotda bo'lishi, ular uchun shunchaki "nazoratchi" emas, balki eng yaqin maslahatgo'y va ishonchli manba bo'lishi lozim.

7. Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Sunstein, C. R.** (2016). *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton University Press.
2. **Anderson, M., & Jiang, J.** (2018). *Teens, Social Media & Technology 2018*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/internet/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/>
3. **Livingstone, S., & Byrne, J.** (2015). *Challenges of Parental Responsibility in a Digital Age*. In: Digital Media and the Family. LSE Media Policy Brief.
4. **Jo'rayev, M.** (2022). Oila va raqamli muhit: O'zbek oilalarida raqamli tarbiya muammolari. *Yosh olimlar jurnali*, 4(1), 56–61.
5. **Karimova, X.** (2021). Ota-onalarning raqamli xavfsizlikdagi o'rni va farzand tarbiyasiga ta'siri. *Pedagogik mahorat jurnali*, 3(2), 112–116.

INTERAKTIV USULLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Abduraimov Sherali No'monjonovich,

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida interaktiv usullardan foydalanishning samaradorligi xususida fikr-mulohazalar ifodalangan. Shuningdek, O'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda yangicha yondashuvlar ta'limning barqaror rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ifodalangan.

Аннотация. В статье представлены идеи эффективности использования интерактивных методов в образовательном процессе, а также отмечена значимость новых подходов к развитию и воспитанию личности обучающегося в условиях устойчивого развития образования.

Abstract. This article presents ideas on the effectiveness of using interactive methods in the educational process. It also highlights the importance of new approaches to the development and upbringing of the student's personality in the sustainable development of education.

Kalit soʻzlar: interaktiv usullar, taʼlim, tarbiya, oʻquvchilar, samaradorlik, muloqot, taʼlim dasturlari, pedagogik mahorat, texnologik vositalar.

Ключевые слова: интерактивные методы, образование, воспитание, учащиеся, эффективность, коммуникация, образовательные программы, педагогическое мастерство, технологические средства.

Keywords: interactive methods, education, upbringing, students, effectiveness, communication, educational programs, pedagogical skills, technological tools.

Kirish. Bugungi kunda taʼlim jarayonlarida interaktiv usullarni qoʻllash oʻquvchilarning bilim olish sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Anʼanaviy taʼlim metodlaridan farqli oʻlaroq, interaktiv usullar oʻquv jarayonida oʻquvchi-yoshlarni faol ishtirok etishga undaydi. Fikrlash va muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi. Oʻqituvchi interaktiv usullardan foydalanishi uchun chuqur bilimga, dunyoqash va keng qamrovli boʻlishi kerak. Oʻqituvchining dars berish jarayonidagi roli ancha murakkab boʻlib, uning oʻziga xos tarixiy va zamonaviy jihatlari mavjud. Oldingi davrlarda oʻqituvchilarning faqatgina zamonaviy bilimlar berishi talab qilinsa, hozirda ulardan tarbiyaviy, madaniy-maʼnaviy, siyosiy va amaliy bilimlar berish ham talab qilinadi [3.5-bet].

Interaktiv usullar tushunchasi va asoslari. Interaktiv usullar — bu taʼlim jarayonida oʻquvchi va oʻqituvchi, shuningdek oʻquvchilar oʻrtasida doimiy oʻzaro taʼsirni taʼminlovchi pedagogik usullardir. Ularning asosiy vazifasi oʻquvchilarning faollashtirish, bilimlarni chuqurroq oʻzlashtirish va mustaqil fikrlashni ragʻbatlantirishdir.

Interaktiv usullar quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

- Muammoli oʻqitish,
- Guruhlarda ishlash,
- Muhokamalar va debatlar,
- Oʻyinlar va rolli oʻyinlar,
- Onlayn platformalar orqali oʻqitish.

Bu usullar oʻquv jarayonini dinamik va qiziqarli qiladi hamda oʻquvchilarning eʼtiborini yanada oshiradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. John Dyui (1859–1952) — amerikalik pedagog va faylasuf, interaktiv va faol oʻqitishning namoyondasi hisoblanadi. U oʻqitishda oʻquvchilarning faol ishtirokini taʼkidlagan va “tajriba asosida oʻrganish” tamoyilini ilgari surgan. Vigotskiy (1896–1934) — ijtimoiy oʻrganish nazariyasi asoschisi sifatida oʻquvchilarning oʻzaro muloqoti va hamkorligi oʻrganish jarayonida muhim rol oʻynashini koʻrsatdi. 1960-1970-yillar davomida pedagogika-

psixologiya va inson resurslarini rivojlantirish sohalarida interaktiv metodlar keng tarqala boshlandi. 1980-1990-yillardan boshlab kompyuter texnologiyalari rivojlanishi bilan birga, interaktiv o'quv metodlar yanada kengaydi: multimedia, onlayn muloqot, simulyatsiyalar va virtual o'quv muhitlari paydo bo'ldi. Bugungi kunda interaktiv metodlar — bu nafaqat an'anaviy muloqot va guruh ishlarini, balki raqamli vositalar yordamida o'quv jarayonini boyitishni ham o'z ichiga oladi. Bugungi kunda hamkorlik pedagogikasi g'oyasining asoschisi sifatida Simon Soloveychik sifatida e'tifof etilsa, kollaborativ ko'nikmalarni rivojlantirish g'oyalari Sh.A. Amonashvilli, V.F. Shatalov, S.N.Lisenkova va boshqa olimlar nazariyalarida o'z ifodasini topgan.

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida ilmiy adabiyotlar tahlili, sintez, taqqoslash, statistika usullaridan foydalanildi.

Muhokama va natija. Interaktiv usullarni qo'llash ta'lim jarayonida bir qator ijobiy natijalarni beradi. Jumladan, o'quvchilar bilimlarni faqat yodlab qolmasdan, balki amaliy ko'nikmalarni ham egallaydi. Bu esa ularning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'rganilgan materialni uzoq vaqt davomida eslab qolishga yordam beradi.

Shuningdek, interaktiv metodlar o'quvchi-yoshlarni tanqidiy fikrlashga, muammolarni hal qilishga va o'z fikrini erkin ifoda etishga o'rgatadi. Interaktiv usullar samaradorligini yanada oshirish uchun:

1. Ta'lim dasturlarini interaktiv elementlar bilan boyitish;
2. O'qituvchilarning pedagogik mahoratini doimiy oshirib borish;
3. Texnologik vositalardan foydalanishni yanada kengaytirish zarur.

Natijada interaktiv usullar ta'lim sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Interaktiv metodlar o'quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirishi, stress darajasini kamaytirishi va o'qituvchiga o'quv jarayonini yaxshiroq tashkil etishga imkon berishi qayd etilgan.

Xulosa. Interaktiv usullardan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular o'quvchilarni faollashtirib, bilimlarni chuqurroq o'zlashtirish imkonini yaratadi. Barcha umumta'lim maktablarida pedagoglar tomonidan interaktiv metodlarni keng qo'llashi o'quv sifatini sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qiladi. Kelajakda interaktiv ta'lim usullarini yanada rivojlantirish hamda raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish orqali ta'lim tizimining zamonaviylashtirishni ta'minlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risida" gi qonuni 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son. Toshkent shahri.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son farmoni. – T.:2017 yil, 7 fevral.
3. Sh.K. Shayakubov, R.X. Ayupov. Interfaol ta'lim usullari. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - T.: «Tafakkur-Bo'stoni», 2012-yil, 136 bet.

4.Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017-yil, 416 bet.

5.Azizxo‘jayev N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma – T.: “O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi” nashriyoti. 2006-yil.

MAHALLANING SHARQ FALSAFASIDAGI AHAMIYATI

Tojiboyeva Gulshanoy Axlidinovna,

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahallaning sharq falsafasidagi ahamiyati yoritilgan. Sharq falsafasida qadimgi Avesto kitobidan boshlab, Alisher Navoiyning Hayrat-ul abror (yaxshi kishilarning hayratlanishi), Mahmud Qoshg‘ariyning-Devoni lug‘atu turk, Rizovuddin ibn Faxruddinning “Oila” asarlari hamda Abu Nasr Farobiyning “ Fozil odamlar shahri” Abdulla Avloniyning “ Turkiy guluston-yohud axloq” asarlari alohida o‘rin egallaydi. Ushbu asarlarda jamoaviylik, o‘zaro bog‘liqlik va ijtimoiy uyg‘unlik muhim ahamiyatga ega. Mahalla institutlari bu yerda shaxsning jamoadagi o‘rnini belgilovchi, ijtimoiy tartibni saqlashga yordam beruvchi insonlar o‘rtasidagi hamjihatlikni mustahkamlovchi muhim tuzilma sifatida qaraladi. O‘sha davrning axloqiy-falsafiy g‘oyalarini aks ettiruvchi fikrlar kishilar ongida ijtimoiy-g‘oyaviy qarashlarni shakillanishiga xizmat qilgan.

Kalit so‘zlar: mahalla, jamoaviylik, hamjihatlik, oia, aholi, urf-odat, an‘ana, marosim.

Аннотация. В данной статье подчеркивается важность соседства в восточной философии. В восточной философии, начиная с древней книги Авеста, особое место занимают произведения Алишера Навои «Хайрат-уль-Аброр» («Чудо добрых людей»), Махмуда Кашгари «Девони Лугату Тюрк», Ризовуддина ибн Фахруддина «Семья», Абу Насра Фароби «Фазиль адамла шахри» и Абдуллы Авлони «Турецкий гулустон-ёхуд ахлок». В этих произведениях большое значение придается коллективности, взаимосвязанности и социальной гармонии. Институты махалли рассматриваются здесь как важная структура, определяющая место человека в обществе и способствующая поддержанию общественного порядка, укреплению солидарности между людьми. Мысли, отражающие морально-философские идеи той эпохи, служили формированию социальных и идеологических воззрений в сознании людей.

Ключевые слова: соседство, сообщество, солидарность, ОВР, население, обычаи, традиция, церемония

Abstract. This article highlights the importance of the mahalla in Eastern philosophy. In Eastern philosophy, starting from the ancient Avesta book, Alisher Navoi's Hayrat-ul-Abror (The Wonder of Good People), Mahmud Kashgari's Devoni Lug'atu Turk, Rizovuddin ibn Fakhruddin's "Family" works, Abu Nasr Farobi's "Fazil adamla shahri" and Abdullah Avloni's "Turkish guluston-yohud

akhloq" occupy a special place. In these works, collectivity, interconnectedness and social harmony are of great importance. Mahalla institutions are considered here as an important structure that determines the place of an individual in a community and helps maintain social order, strengthening solidarity between people. Thoughts reflecting the moral and philosophical ideas of that era served to form social and ideological views in the minds of people.

Keywords: neighborhood, community, solidarity, oia, population, customs, tradition, ceremony

Kirish: Avestoda jamiyatning birlamchi asosi, ijtimoiy, tarkibi oila(nmana), urug' jamoasi (vis) qo'ni- qo'shnichilik jamoasi, ma'lum hudud yoki davlat (dahya) deb atalgan va ular jamiyatda o'zaro uyushqoqlikni ta'minlaganlar. Zardushtiylik dinida kishilar jamoasi, ularning turmush tarzi, jumladan, xo'jalik-iqtisodiy munosabatlari, diniy e'tiqodlariga ko'ra bir qancha toifalarga bo'linganki, ularning jamiyatdagi mavqei Avesto kitobida qayd etilgan. Bundan tashqari Avesto kitobida oilaviy masalalar ularga oid kelishuvlar ya'ni mehnat shartnomasi ham bayon etilgan

Avesto kitobida to'g'ridan-to'g'ri mahalla so'zi yoki tushunchasi zamonaviy tarzda uchramaydi. Biroq, Avestoda jamiyat, oila, qo'shnichilik va insonlar o'rtasidagi munosabatlarga oid ko'plab fikrlarni uchratish mumkin. Unga ko'ra kirtobda-Odamlarni birgalikda yashashga, bir-birlariga yordam berishlariga va umumiy maqsadga erishlariga chaqiriladi. Bu jarayon mahalla institutining paydo bo'lish tamoyillaridan biri desak xato bo'lmaydi.

Asosiy qism: Avestoda Oila va qo'shnichilik masalalari ham aks etgan. Unda oila muqaddas tushuncha sifatida qaraladi.[1] Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar, qarindoshchilik rishtalari va avlodlar o'rtasidagi aloqa muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Sababi, mahalla ko'pincha bir nechta oilalarning birlashmasidan iborat bo'lib, ularning o'rtasida qarindoshchilik yoki qo'shnichilik aloqalari mavjud bo'ladi.

Avestoda qo'shnilar o'rtasidagi munosabatlarga ham to'xtalib o'tgan. Qo'shnilar bir-birlariga yordam berishlari, qayg'u va quvonchini birgalikda baham ko'rishlari, o'zaro hurmat va ishonch asosida yashashlari kerak bo'lgan bundan tashqari axloqiy mas'uliyat tushunchasi ham bo'lib unga ko'ra-odamlar to'g'ri yo'ldan yurishlari, yaxshilik qilishlari, adolatli bo'lishlari va yomonlikdan qochishlari kerak. Mahalla bu axloqiy tamoyillarni amalga oshirish uchun muhim muhit yaratadi. Chunki mahalla a'zolari bir-birlarini nazorat qiladi, rag'batlantiradi va yordam beradi. Avestoda tabiatga hurmat ham aks etgan. Unda odamlarni tabiatga hurmatga chaqirgan. Odamlar tabiatni asrashlari, uning resurslaridan oqilona foydalanishlari va atrof-muhitni toza saqlashlari kerak bo'lgan. Mahallaning bugungi kundagi vazifasi ham atrof-muhitni muhofaza qilish, obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirishdan iboratdir.[2] Xulosa qiladigan bo'lsak birgina Avesto kitobida mahalla atamasi to'g'ridan-to'g'ri uchramasada, unda jamiyat, oila qo'ni-qo'shnichilik, axloqiy mas'uliyat va tabiatga hurmat kabi tushunchalar aks etgan. Avestodagi bu fikrlar mahalla institutining qadimgi Sharq

falsafasidagi ahamiyatini tushunish va uni rivojlantirish uchun muhim manba bo'lishi mumkin.

Alisher Navoiyning "Hayrat ul- abror" asarida " mahalla shahar ichidagi shaharcha "deb ta'riflaydi. Hirot shahri yuz shaharcha ahamiyatiga ega bo'lgan mahallalardan tashkil topgani aytib o'tilgan. Mahalla o'zi bir shaharchadir, ularning ittifoqi va o'zaro munozaralari vujudga kelganki, demak, o'rta asrlardayoq mahalla atamasi kelib chiqqan va odamlar o'zaro axil inoq bo'lib bir hududda yashashgan. Navoiy asarlarida adolat, insonparvarlik, mehr-shafqat kabi fazilatlarni ulug'laydi. U jamiyatda adolat hukum surishi, insonlar bir-birlariga mehribon bo'lishi, muhtojlarga yordam berish zarurligini takidlaydi. Aynan shu asarda mahalla atamasini uchratmasakda unda Navoiy odamlarni ma'rifat, ilm-fan va odob-axloqni ulug'laydi. U odamlarni bilim olishga yaxshi xulq-atvorga ega bo'lishga chaqiradi. Odamlarni mehnatsevarlikka, halollikka chorlaydi. U odamlarni mehnat qilishga haloldan kun kechirishga, horamdan hazar qilishga chaqiradi. Mahallalarda hunarmandchilikni rivojlantirish, ish o'rinlarini yaratish va aholini kasb-hunarga o'rgatish orqali odamlarda mehnatsevarlik va halollikni oshirish mumkin."Hayrat ul-abror " asarida quydagi jumlar keltirilgan[3]

Yaxshilik qilki, senga yaxshi bo'lgay

Yomonlik qilma, yomonning kelgay

Dostonning 22-bobida maqolatlar boshlanib bunda 1-maqolot iymon, 2-maqolot islom 3-maqolot esa podishohlarga bag'ishlanadi. Unga ko'ra Navoiy shohga murojat qiladi-"Ey dabdabasi olamni tutgan sulton, senga haq hukumfarmonlik berdi, qo'lingni baland qilib, el-haqini, ne-ne buyuklarni qoshingda past etdi. Lekin shuni bilginki, sen ham ularni ko'pidan ojizroq bir bandasan... Haq senga vazifa topshirgan. Birinchisi vazifa-bergan ne'matiga shukur qilmoq, ikkinchisi vazifa xalqni xurram qilmoq, haqqini haqlab bermog asramog. U senga omonat berilgan. Agar sen elning bir siniq ignasini tortib olsang, oxiratda olmos xanjar bo'lib bag'ringga qadaladi. Ingichka ip kabi zarar yetkazsangu seni xalok qilguvchi ilon bilaver...Beayb parvardigor, lekin ayb qildingmi tavba qil. Adolatsizlik qildingmi adolat qil" Shu tariqa baytlar kelgan. Asosiysi dostonda umr, uni mazmunli o'tkazish, tabiat, jamiyat va inson munosabatlariga doir savollar qo'yiladi va keyingi dostonlarida muayyan taqdirlar, voqealar misolida ularga javob beriladi. Dostonda o'sha davr odamlarining ijtimoiy turmushi, xalq hayoti, urf-odatlar, din-diyonat, axloq-odob haqidagi qarashlar o'z ifodasini topgan. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Navoiyning ushbu asarida to'g'ridan- to'g'ri mahalla atamasini uchratmasakda, unda adolat, insonparvarlik,, ahillik, hamjihatlik, ma'rifat, odob-axloq, mehnatsevarlik, halollik va vataparvarlik kabi g'oyalar orqali mahalla institutining mohiyatini aks ettirgan deyish mumkin.

Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'ati turk" asarida ham to'g'ridan- to'g'ri mahalla atamasi kelmasada, asarda turk qabilalarining ijtimoiy tuzilishi, qo'shnichilik munosabatlari, urf-odatlar va an'analari haqida ma'lumotlar mavjud bo'lib, ularni mahalla institutining o'sha davrdagi ko'rinishlari sifatida talqin qilish mumkin. "Devoni lug'ati turk" asarida bilvosita ma'lumot beruvchi jihatlar qabilalar va urug'lar haqida. Qoshg'ariy turk qabilalarining ijtimoiy tuzilishini batafsil tasvirlaydi.[4] Asar arab tilida yozilgan bo'lib 8 mingdan ortiq turkiy

soʻzlarni talaffuz qilish maqsadida arabcha harakatlardan foydalanilgan. Ushbu asarning ahamiyatli jihati shundaki unda Mahmud Qoshgʻariy oʻzi tuzgan dunyo xaritasini (dunyoning doira shaklidagi tasvirini) ilova qilgan. Xaritada mamlakat, shahar, qishloq, togʻ, choʻl, davon, dengiz, koʻl, daryolarning nomlari yozilgan. Xarita asosan hozirgi Sharqiy yarim sharga toʻgʻri keladi. Asarda XI-asrdagi shaxarlar, qishloqlar, qabila va urugʻlarning ijtimoiy ahvoli, kelib chiqishi, nomlanishi, ichki urugʻ va toifalari, ularning joylanishi, urf-odatlar, til xususiyatlari haqida batafsil maʼlumotlar beriladi. Devonu lugʻatu turk asari bir qancha tillarga tarjima qilingan. Xususan, oʻzbek tiliga 1960-1963-yillarda Toshkentda “Fan” nashriyotida 3 jildda chop etilgan. Buni tarjima qilgan tulshunos olim filalogiya fanlari doktori, professor Solih Mutallibovning 35 yillik mehnati natijasidir.

Devonu lugʻatu turk asarida qabilalarning urf-odatlar, anʼanalari haqida maʼlumotlar beradi, toʻylar, dafn marosimlari, bayramlar va boshqa tadbirlarda qabila yoki urugʻ azolari birgalikda ishtirok etishgan, bu esa ularning oʻrtasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlagan. Xulosa qiladigan boʻlsak ushbu asarda turk qabilalarining ijtimoiy tuzilishi, qoʻshnichilik munosabatlari, urf-odatlar va anʼanalari orqali mahalla institutining oʻsha davrdagi koʻrinishlari aks etgan deyish mumkin.

Rizovuddin ibn Faxruddinning-oila asarlari haqida toʻxtalib oʻtsak. Ushbu asar orqali jamiyatda oilalarning mustahkam boʻlishi uchun zaruriy choralar bayon etilgan, qachonki oilalar tinch osoyishta boʻlar ekan, ulardan tashkil topgan mahallalar gullab-yashnaydi deyish mumkin. Tatar maʼrifatparvarligining muhim naʼmunasi boʻlgan oila institutining jamiyatdagi roli, oilaviy munosabatlarning axloqiy asoslari va zamonaviy jamiyatdagi oilaning dolzarb muammolari haqida fikr yuritadi. Ushbu Oila asari (1906- yilda nashr etilgan.)oila institutining ahamiyatini tushunish, oilaviy munosabatlarni mustahkamlash uchun muhim manba sifatida qarash mumkin.

Oʻrta asr sharq olimi, faylasuf, matematik, astranom, mantiq va musiqa nazariyotchisi mutafakkir va olim Abu Nasr Farobiy (872-950) asosan falsafa, siyosatshunoslik, axloqiy qarashlar va jamiyat tuzilishi haqida bir qancha fikr yuritgan. Xususan, Farobiyning “ arab. Ahl al- Madina al-Fadila” Fozil odamlar shahri asari Oʻrta asrlar sharoyitida birinchi boʻlib jamiyatning kelib chiqishi, maqsad va vazifalari haqida yozilgan asar. Ushbu asarda aynan mahalla atamasini ishlatmasada bugungi kundagi ijtimoiy birlik sifatida jamiyatning kichik ijtimoiy birliklari, axloqiy muhit va insonlararo munosabatlar haqida fikr bildirgan. Ushbu asar ideal jamiyat va fazilatli inson tushunchalari asosida tuzilgan. Asosiy gʻoyasi fozil shahar- bu maqsadi haqiqiy baxtga erishishi mumkin boʻlgan jamiyatdir. Bu jamiyatda har bir fuqaro oʻz vazifasini ado etadi. Barcha odamlar oʻzaro bir-birlariga yordam asosida yashaydi. Raxabar eng oliy fazilatga ega boʻlib, donishmand, adolatli va haqiqatparast boʻlishi kerak. Farobiy bu joyni insoniy taraqqiyotning eng yuqori shakli deb biladi. Bu asarni mahallabay tizimiga solishtiradigan boʻlsak, prezidentimiz aynan axoli muammosini bir qadamda hal qilish uchun soha mutasaddilarini bir idoraga jamlaganligi, jumladan mahallabay tizimidagi mahalla raisi, bu asardagi shahar boshligʻi sifatida koʻrishimiz mumkin.

Asardagi shahar boshlig'i- mahalla raisi desak, u quydagi sifatlarga ega bo'lmog'i darkor –yuksak aql-idrok sohibi, falsafani chuqur tushunuvchi, axloqiy yetuklikka ega, din va siyosatni uyg'unlashtira oluvchi, xalq manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yuvchi bo'lishi kerak bo'lgan. Mahallabay tizimidagi mahalla raisi esa- mahalla raisining -mahalla obodligini ta'minlash, shu jumladan "Obod mahalla" "Obod ko'cha" "Obod xonadon" mezonlarini joriy etishda aholini faol ishtiroki va mas'uliyatini oshirish, "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida daraxt va buta ko'chatlari ekish bo'yicha targ'ibot ishlarini olib borish, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarni targ'ib qilish, sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhitni saqlash, to'y marosimlarini isrofgarchiliksiz ixcham o'tkazishni ta'minlash, mahallaga birlashtirilgan davlat organlari vakillarini aholi muammolarini hal etishga safarbar etish va muammolarga yechim topishni ta'minlash kabi vazifalardan iborat. Farobiy tasvirlagan jamiyatda har bir inson o'z o'rniga ega bo'lib, bir-biriga yordam beradi, bu fikr mahalla kansepsiyasiga yaqin. Farobiy odamlarni guruh bo'lib yashashga, bir-birlarini qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj sezishlarini takidlaydi- bu ham mahallaning mohiyatiga to'g'ri keladi. U jamiyatni kichik guruhlarga ajratdi. Bu esa mahalla, qishloq yoki jamoaning axloqiy darajasini anglatishi mumkin.[5]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1 Boyev A, "Avestoda jamiyat va axloq" Qadimgi sharq madaniyati jurnali 2010-yil 5-son 12-15 betlar
- 2 Molachanova E.K "Avesto falsafasi kitobi" Moskova 2005
- 3 Alisher Navoiy "Hayrat-ul abror" Wikipediya Xamsaning 5-dostoni 1483 axloqiy-falsafiy doston.uz.m.wikipedia.org/w
- 4 Mahmud Qoshg'ariy "Devoni lug'atu turk'-1071-1072 yillar XI –asrda yozilgan. uz.m.wikipedia.org/w
- 5 Abu Nasr Farobiy "Fozil odamlar shahri asarining tahlili, "Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti "Muharrirlar- Muzaffar Xayrullayev , Toxir Ibrohim, Amir Fayzulla " 1993

O'ZBEKISTONDA MILLIY QADRIYATLAR VA MILLATLARARO TOTUVLIK

Rayimov Begali Urolovich,

Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya. Qadriyatlar deganda biz narsa va voqealar, jamiyat moddiy va ma'naviy boyliklarning ahamiyatini ifodalash uchun qo'llaniladigan tushuncha. Milliy-ma'naviy qadriyatlar – "milliylik" "ma'naviyat" va "qadriyat" tushunchalari kesishgan nuqtada jamlashgan ijtimoiy hodisalarni o'z ichiga oladi. Deylik ayrim millatlar tarixiy taraqqiyot davomida ishlab chiqarishning ma'lum sahasida yuksak layoqatni shakllantirgan tarbiya, tafakkurning ta'siri yo'nalishiga e'tibor beradi. Milliy xarakterida, hayotga, ijtimoiy hodisalarga munosabatida o'ziga xosliklari bor.

Axloqiy, huquqiy, siyosiy madaniyat sohalaridagi xatti - harakatlarda ham ma'lum ijobiy tafovutlar uchraydi. Bunga o'xshash rangbaranglik nafaqat boyligimiz, balki taraqqiyotimiz sur'atini tezlashtiruvchi omil bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: qadriyat, millatlararo, elat, baynaminallik, milliy markazlar, demokratiya peinsiplari, tarixiy ildizlar, umuminsoniy.

Abstract. Values are the concepts we use to describe the importance of things and events, the material and spiritual riches of society. National-spiritual values - social phenomena that are concentrated at the intersection of the concepts of "nationality", "spirituality" and "value". For example, some nations focus on the direction of the influence of education, thinking, which has formed a high capacity in a particular field of production during the course of historical development. It has its own national character, attitude to life and social events. There are also some positive differences in behavior in the areas of moral, legal and political culture. Such diversity can be a factor not only in our wealth, but also in the pace of our development.

Keywords: values, interethnic, ethnicity, inter-ethnicity, national centers, principles of democracy, historical roots, universal.

Абстрактный. Ценности — понятие, используемое для выражения важности вещей и событий, материальных и духовных богатств общества. Национально-духовные ценности — понятия «народность», «духовность» и «ценность» включают в себя социальные явления, сосредоточенные в точках пересечения. Допустим, некоторые народы обращают внимание на направление влияния образования и мышления, сформировавших в ходе исторического развития высокие способности в определенной области производства. Они имеют свои особенности в национальном характере, отношении к жизни и общественным событиям. Существуют определенные положительные различия в поведении в сфере моральной, правовой и политической культуры. Подобное разнообразие может стать фактором, ускоряющим не только наше благосостояние, но и наше развитие.

Ключевые слова: ценности, интернационал, народ, интернационализм, национальные центры, принципы демократии, исторические корни, общечеловеческие.

Kirish. Qadriyat tushunchasi nihoyatda xilma-xil ma'noda, turli sohalarda qo'llaniladi.

Qadriyatning kundalik hayotdagi ma'nosi kishilar o'rtasidagi muloqotlarda, ommaviy axborot vositalarining xabarlarida o'ziga xos tarzda namoyon bo'lmoqda. Kundalik hayotda, ko'pchilik nazarida narsalar (masalan, qimmatbaho buyumlar, taqinchoqlar), tabiat hodisalari, ijtimoiy voqealar, jamiyatdagi talablar, orzu-umidlar, an'ana va marosimlar, madaniy boyliklar va boshqalar qadriyat sifatida tushuniladi. Bundan tashqari, odamlar o'zlari ishonib, gohida intilib, qiziqib yoki orzu qilib yashaydigan maqsad, orzu yoki ideallarga ham "qadriyat" tushunchasini qo'llaydilar. Xullas, kundalik hayotda ko'pchilik tomonidan qo'llaniladigan "qadriyat" iborasi, odamlar uchun biror zarur ahamiyat kasb tadigan ob'ekt, narsa, hodisa va boshqalarga nisbatan ishlatiladi.

Qadriyatlar deganda biz narsa va voqealar, jamiyat moddiy va ma'naviy boyliklarning ahamiyatini ifodalash uchun qo'llaniladigan tushuncha. Milliy-ma'naviy qadriyatlar – "milliylik" "ma'naviyat" va "qadriyat" tushunchalari kesishgan nuqtada jamlashgan ijtimoiy xodisalarni o'z ichiga oladi. Deylik ayrim millatlar tarixiy taraqqiyot davomida ishlab chiqarishning ma'lum sahasida yuksak layoqatni shakllantirgan tarbiya, tafakkurning ta'siri yo'nalishiga e'tibor beradi. Milliy xarakterida, hayotga, ijtimoiy hodisalarga munosabatida o'ziga xosliklari bor. Axloqiy, huquqiy, siyosiy madaniyat sohalaridagi xatti-harakatlarda ham ma'lum ijobiy tafovutlar uchraydi. Bunga o'xshash rangbaranglik nafaqat boyligimiz, balki taraqqiyotimiz sur'atini tezlashtiruvchi omil bo'lishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Birinchi Prezidenti I.A.Karimov "Tabiiyki, milliy g'oyamiz shu yurtda yashayotgan barcha odamlarning olijanob niyatlarini, hayotiy manfaatlarini mujassam etadidigan yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, xalq farovonligi degan yuksak tushunchalarni o'z ichiga oladi" degan fikrni aytib o'tgan [3,2-46].

Bugun biz tarixiy bir davrda – xalqimiz o'z oldiga ezgu va ulug' maqsadlar qo'yib, tinch-osoyishta hayot kechirayotgan, avvalambor o'z kuch va imkoniyatlariga tayanib, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'lida ulkan natijalarni qo'lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamiz.

Biz bugun azaliy qadriyatlarimizga suyanib, shu bilan birga, taraqqiy topgan davlatlar tajribasini hisobga olgan holda, mana shunday olijanob intilishlar bilan yashayotganimiz, xalqimiz asrlar davomida orziqib kutgan ozod, erkin va farovon hayotni barpo etayotganimiz, bu yo'lda erishayotgan yutuqlarimizni xalqaro hamjamiyat tan olganini bugun hammamiz chuqur anglaymiz.

Ezgu fazilat va intilishlar xalqimizning qon-qoni va suyak-suyagiga singib ketgan. Uning tabiatiga xos bo'lgan yuksak ma'naviyat necha asrlarki bizni ne-ne balo-qazolardan, to'fon va bo'ronlardan sog'-omon asrab kelmoqda. Har qanday bosqin va istilolarga qaramasdan, har qanday og'ir va murakkab sharoitda ham otabobolarimiz o'zligini yo'qotmasdan, ma'naviy hayot mezonlari, odob-axloq qoidalariga amal qilib, komillik sari intilib yashagan.

Har qaysi xalq yoki millatning tafakkuri, turmush tarzi, ma'naviy qarashlari o'z-o'zidan, bo'sh joyda shakllanib qolmaydi. Ularning vujudga kelishi va rivojlanishida aniq tarixiy, tabiiy va ijtimoiy omillar asos bo'lishini hammamiz yaxshi bilamiz.

Sharq olamida, jumladan, o'zimizning O'rta Osiyo sharoitida jamoa bo'lib yashash tuyg'usi g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi va odamlarni bir-biriga yaqinlashtirishga, bir-birini qo'llab-quvvatlab hayot kechirishga zamin tug'diradi. Shu ma'noda, xalqimizning turmush va tafakkur tarziga nazar tashlaydigan bo'lsak, boshqalarga hech o'xshamaydigan, ming yillar davomida shakllangan, nafaqat o'zaro muomala, balki hayotimizning uzviy bir qismi sifatida namoyon bo'ladigan bir qator o'ziga xos xususiyatlarni ko'ramiz.

Ezgu odatimizga aylanib ketgan mehr-oqibat tushunchasini oladigan bo'lsak, uning juda teran tarixiy, milliy, diniy ildizlari borligini ko'rish mumkin. Bu avvalo insonning inson bilan, qo'shnining qo'shni bilan, qarindoshning qarindosh, oilaning oila bilan, eng muhimi, shaxsning jamiyat bilan uyg'un bo'lib yashashini, yetim-

yesir, beva-bechora va nogironlarga, musofirlarga saxovat ko'rsatish, sidqidildan, beg'araz yordam berishni anglatadi va bunday xususiyat xalqimizning ma'naviy olamiga singib ketgan.

Qadriyat insonning qon-qoni, suyak-suyagiga yillar davomida ona suti, oila tarbiyasi, ajdodlar o'giti, Vatan tuyg'usi, bu hayotning ba'zida achchiq, ba'zida quvonchli saboqlari bilan qatraqatra bo'lib singib boradi. Ayniqsa, tabiatga, odamlarga yaqinlik, doimo yaxshilikni o'ylab yashash, halol mehnat qilish, dunyoning tengsiz ne'mat va go'zalliklaridan bahramand bo'lish ma'naviyatga oziq beradi, uni yanada kuchaytiradi.

Jahon xalqlari tajribasi, ularning bosib o'tgan murakkab rivojlanish yo'llari, bu boradagi saboq va xulosalar shundan dalolat beradiki, qayerda davlat va jamiyat taraqqiy topsa, xalqning tinch-osoyshta hayot kechirishi, o'z oldiga ezgu va buyuk maqsadlar qo'yib yashashi uchun yetarli shart-sharoitlar yaratilgan bo'lsa, o'sha yerda erkin fikrlash muhiti va shu asosda qadriyatning yuksalishi uchun yangi imkoniyatlar tug'iladi.

Umuman olganda, insoniyat tarixi ma'naviyat – insonning, xalqning, jamiyat va davlatning buyuk boyligi va kuch-qudrat manbai ekanini, bu hayotda ma'naviyatsiz hech qachon odamiylik va mehr-oqibat, baxt va saodat bo'lmasligini yaqqol tasdiqlaydi.

O'ylaymanki, yer yuzida qancha inson, qancha taqdir bo'lsa, har birining o'z ma'naviy olami bor. Inson o'z qadriyatini va ma'naviyatini tushunish, anglash uchun avvalo inson o'zini tushunishi, o'zligini anglashi kerak. Shuning uchun ham o'zligini, insoniy qadr- qimmatini anglab yetgan har qanday odam qadriyatsiz yashashini tasavvur qilish qiyin.

Ota-bobolarimizning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribasi, diniy, axloqiy, ilmiy, adabiy qarashlarini ifoda etadigan bu kabi tarixiy yodgorliklar orasida bundan qariyb uch ming yil muqaddam Xorazm vohasi hududida yaratilgan, "Avesto" deb atalgan bebaho ma'naviy obida alohida o'rin tutadi. Avvalambor, shuni aytish joizki, olis ota-bobolarimizning aqlzakovati, qalb qo'ri mahsuli bo'lmish bu noyob yodgorlikning zamon to'fonlaridan, qanchadan-qancha og'ir sinovlardan o'tib, bizning davrimizgacha yetib kelganining o'zida katta ma'no mujassam. Bunday o'lmas osori atiqalar bu ko'hna o'lkada, bugun biz yashab turgan tuproqda qadimdan buyuk madaniyat mavjud bo'lganidan guvohlik beradi.

Ana shunday tarixiy yodgorlik namunalari bilan yaqindan tanishar ekanmiz, ularda ifoda etilgan teran fikr va g'oyalar, hayot falsafasi bizni bugun ham hayratda qoldirishiga yana bir karra amin bo'lamiz.

Misol uchun, "Avesto"ning tub ma'no-mohiyatini belgilab beradigan "Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal" degan tamoyilni oladigan bo'lsak, unda hozirgi zamon uchun ham behad ibratli bo'lgan saboqlar borligini ko'rish mumkin. Ana shunday fikrlar, ya'ni, ezgu niyat, so'z va ish birligini jamiyat hayotining ustuvor g'oyasi sifatida talqin etish bizning bugungi ma'naviy ideallarimiz bilan naqadar uzviy bog'liq, nechog'liq mustahkam hayotiy asosga ega ekani ayniqsa e'tiborlidir.

"Avesto"da borliqning yaxlitligi va bir butunligi, inson hayotining tabiat bilan uyg'unligi masalasi odamning ruhiy olamiga chambarchas bog'liq holda ko'rsatilgani ko'p narsani anglatadi. Bu holat insonning ma'naviy dunyosini

shakllantirishda atrof-muhit qadim zamonlardan buyon qanday kuchli ta'sir o'tkazib kelganiga yana bir bor e'tiborimizni jalb qiladi.

Ma'lumki, bu dunyoda har qaysi millatning o'z afsonaviy qahramonlari, o'zi sevib ardoqlaydigan pahlavonlari bo'ladi. Xalqimiz azaldan o'z vujudi, o'z tomirida mavjud ilohiy qudratga munosib bo'lmoqqa intilib, o'z o'g'lonlarini mardlik va halollik, jasurlik ruhida, el-yurt uchun jonini ham ayamaydigan asl pahlavonlar etib tarbiyalab kelgan.

Shu ma'noda, xalq og'zaki ijodining noyob durdonasi bo'lmish «Alpomish» dostoni millatimizning o'zligini namoyon etadigan, avlodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan qahramonlik qo'shig'idir. Agarki xalqimizning qadimiy va shonli tarixi tunganmas bir doston bo'lsa, «Alpomish» ana shu dostonning shoh bayti, desak, to'g'ri bo'ladi. Bu mumtoz asarda tarix to'fonlaridan, hayot-mamot sinovlaridan omon chiqib, o'zligini doimo saqlagan el-yurtimizning bag'rikenglik, matonat, olijanoblik, vafo va sadoqat kabi ezgu fazilatlari o'z ifodasini topgan.

Shu bois "Alpomish" dostoni bizga vatanparvarlik fazilatlaridan saboq beradi. Odil va haqgo'y bo'lishga, o'z yurtimizni, oilamiz qo'rg'onini qo'riqlashga, do'stu yorimizni, ornomusimizni, ota-bobolarimizning muqaddas mozorlarini har qanday tajovuzdan himoya qilishga o'rgatadi.

Bir paytlar, aniqrog'i, o'tgan asrning 50-yillarida, milliy merosimizning ko'pgina namunalari kabi, «Alpomish» dostoni ham millatchilik ruhidagi asar sifatida qoralanib, qatag'onga uchragan edi. O'sha og'ir yillarda fidoyi ziyolilarimiz jasorat ko'rsatib, uni saqdab qolishga muvaffaq bo'lganliklarini bugun minnatdorlik bilan eslaymiz.

Bu o'lmas asarni xalqimiz asrlar davomida yaratgan, o'z iymon-e'tiqodidek asrab-avaylagan, qancha avlod-ajdodlarimiz "Alpomish" dostoni asosida tarbiya topgan, o'zligini anglagan, ma'naviy boylikka ega bo'lgan. Demak, xalqimiz bor ekan, Alpomish siymosi ham barhayotdir.

Zaminimizda turli millat va elat vakillarining yagona oila farzandlaridek yashab kelmoqda. Bunday ahillik, do'stlik va hamkorlik o'zining chuqur tarixiy ildizlariga va asosiga ham ega. Adolatli milliy siyosat olib borilganida ko'p millatlilik maqsadimiz yagonaligini, taqdirimiz birligini, hamjihatlik zarurligini tushunishta yordam beradi, umuminsoniy g'oyalarning ustuvor bo'lishini, shaxsiy manfaatlarni to'g'ri anglab olishni osonlashtiradi. Aksincha, milliy munosabatlarga ziyraklik va noziklik bilan yondashmaslik umummilliy tamoyillarga biroz e'tiborsizlik ham tinchlik va barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham ushbu masala o'z ifodasini topgan bo'lib, Konstitutsiyasining 4-moddasi 2-xat boshida: "O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi millat va elatlarning tillari, urf-odatlari va an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi" deb belgilangan ana shu bag'rikenglikning zamonaviy siyosiy-huquqiy ifodasidir [1].

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov shunday yozadi: "Biz xalqni nomi bilan emas, balki madaniyati, ma'naviyati orqali bilamiz, tarixning tag-tomirigacha nazar tashlaymiz" [4].

Millatlararo hamjihatlik qaror topmasa, tajovuzkor Millatchilik va shovinizmning halokatli g'oyalari tarqalishi uchun qulay vaziyat yaratiladi. Milliy istiqlool royasining amal qilishiga, kishilar qalbi va ongiga singdirilishiga jiddiy zarar yetkazadi. Shuni hisobga olib, mamlakatimizda bu muammo ilmiy asosda, xolisona hal qilinmoqda.

Mamlakatimizda statistik ma'lumotlarga ko'ra, 136 millat, elat, xalq va etnik guruhlarning vakillari yashaydi. Ularning har biri o'z milliy madaniy urfodatlari, an'analari, tiliga, konstitusiyaviy huquqiy tenglikka ega. O'zbekistonda bugungi kunda 100 dan ortiq milliymadaniy markaz faoliyat ko'rsatmoqda. Shu yo'nalishda markazlar tuzish bo'yicha 15 ta tashabbuskor guruh ish olib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 20-dekabrda Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi shunday yozadi: **“Albatta, erishayotgan barcha yutuqlarimiz, inson qadri ulug' bo'lgan diyor – Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lidagi dastlabki natijalardir”** [5].

Turli millat vakillarining ijodiy tadbirlari, badiiy ko'rgazmalari, bir tomondan, ayni millatning O'zbekiston fuqarosi sifatida o'z o'zni borligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, shu zaminda yashovchi barcha millatlarning O'zbekiston xalqi-O'zbekiston fuqarosi ekanligani namoyon etuvchi, mustahkamlovchi milliy g'oya atrofida birlashuviga olib boradi.

Ulug' bobokalonimiz Abu Nasr Forobiy ham “Agar fikrlari va harakatlari jamiyat manfaatlariga xizmat qilmaydigan bo'lsa, mamlakatni bunday kishilardan tozalash kerak”, degan fikrni bejiz aytmagan. Bashariyat tushunchasi rangorang millatlar va elatlar, shuningdek turli din va irqqa mansub insonlarni o'ziga qamrab oladi. Demak har bir inson bashariyat va ayni vaqtda o'z xalqi, o'z Vatanining farzandi hamdir. Har bir kishida o'z xalqining tili, ruhiyati, an'analari, qadriyatlari barq urib turadi.

E'tibor berilsa, mazkur qoidada milliy hayotga, fuqarolarning milliy histuygulariga daxldor muhim ahamiyatga ega bir qator tamoyillar belgilab qo'yilganiga ishonch hosil qilish mumkin.

Tarixiy tajriba ko'p millatli davlatning barqarorligi millatlararo munosabatlarga daxldor huquq va erkinliklarni to'g'ri belgilab qo'yish bilan bir qatorda amaliyotda unga qanchalik rioya qilishga ham bog'liqligini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Xususan, millatlararo munosabatlar sohasidagi amaliyot haqida gap ketar ekan, istiqlool yurtimizdagi turli millat va elat vakillariga o'zining tarixiy vatanlari bilan aloqalar o'rnatishga imkon berganini qayd etish lozim. O'rnatilgan aloqalar ona tilini o'qitish va o'rganishni yo'lga qo'yish, turli qo'llanmalar va adabiyotlarni o'z vaqtida olish, yoshlarni ta'lim olish uchun rivojlangan mamlakatlar, ba'zan esa ularning tarixiy vataniga yuborish imkoniyatlarini yaratdi. Shuningdek keng qamrovli madaniyma'rifiy dasturlarni amalga oshirish uchun sharoit yuzaga keldi.

O'zbekiston hozir va bundan keyin ham o'z mustaqilligini himoya qila olishi uchun ko'p millatli o'zbekistonliklarning har bir avlodi milliy istiqlool g'oyalari ruhida tarbiyalab borishi barqarorlik va umummilliy totuvlik va bag'rikevtlikni

yanada mustaxdsamlab boradi. Zero, milliy g'oya - barcha o'zbekistonliklarning manfaatlarini ham ifodalovchi g'oyadir.

Respublikada istiqomat qilib turgan 136 millat va elatning har biri o'ziga xos madaniyatga va ko'p asrlik an'analarga ega. O'zbekiston Respublikasi o'tkazayotgan milliy siyosatning eng muhim ustuvor yo'nalishi barcha millatlarning ravnaqi uchun tinch sharoit va imkoniyat yaratish, millatlararo munosabatlarni uygunlashtirishdan iborat. Bu sohada keyingi yillardagi eng katta yutug'imiz umumiy uyimizdagi tinchlik va barqarorlik millatlararo va fuqarolararo totuvlikdir. Odamlarimiz ongida ana shu qadriyat va uning o'zgarmas ahamiyati tushunchasi kun sayin oshib borayotganligidir deyish mumkin.

NATIJA

Bugun O'zbekiston diniy bag'rikenglik (tolerantlik) va millatlararo murosa borasida faqat MDH davlatlariga emas, balki butun dunyoga namuna bo'lmoqda.

Tariximizning har qaysi davrida din doimo odamlarda yaxshi hislatlarni ko'paytirib, yomonlaridan halos bo'lishga chorlagan, yuksak umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan. Bugungi kunda ma'naviy va diniy jabhalarda kechayotgan murakkab jarayonda barcha millat va din vakillari bir-birlariga nisbatan hamjihatlik bag'rikenglik va o'zaro hurmat tamoyillariga amal qilishlari doimiy barqarorlikning muhim omillaridan biridir.

So'nggi yillarda butun dunyo, shu jumladan, mintaqamizda kuchayib borayotgan diniy aqidaparastlik va jangarilik islomning asl mohiyati bo'lgan bag'rikenglikka zid bo'lgaya harakatlarga sabab bo'lmoqda.

Hozirgi zamonda milliy va diniy bag'rikenglik dunyoda tinchlik va barqarorlikni asrash hamda diniy ekstremizm, fundamentalizm va aqidaparastlikka qarshi kurashni, butun jahon hamjamiyatining hamkorligini nazarda tutadi. Shu tamoyilga asoslangan O'zbekiston turli dinlarga mansub qadriyatlarni asrabavaylash, barcha fuqarolar o'z e'tiqodini amalga oshirishi uchun zarur sharoitlarni yaratib berish, dinlar va millatlararo hamjihatlikni yanada mustahkamlash, ular o'rtasidagi qadimiy mushtarak an'analarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Diniy bag'rikenglik ham dinlararo hamda har bir dinning ichidagi turli xil yo'nalishlar va mazhablarning ezgu g'oyalarini qadrlash, birbirlarini hurmat qilish asosida amalga oshadi.

XULOSA

Bu milliy g'oya amal qiladigan ustuvor g'oyalar sifatida milliy bag'rikenglik va dinlararo bag'rikenglikka asoslash turli xalqlar va millatlar o'rtasida o'zaro hamjihatlik totuvlikni ta'minlash orqali erkin va farovon hayot qurishga, insonlarning tub hayotiy maqsadlari bilan mushtarakdir. Chunki milliy g'oya «aholining barcha qatlamlarida mafkuraviy, madaniy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlarni izchil ravishda olib borish - bu zamon talabidir. Mafkura har qanday jamiyat hayotida zarur, chunki mafkura bo'lmasa odam, jamiyat, davlat yo'lini yo'qotishi muqarrar».

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, milliy bag'rikenglik - turli milatga mansub kishilarning birbirlarining tilini, dinini, turmush tarzi, urfodati va an'analarni, milliy-madaniy merosini hurmat qilishni, ularning sha'ni,

qadrqimmatini, ornomusini qadrlash orqali amalga oshadigan o'ziga xos ma'naviy kenglikni (bagrikenglikni) anglatadi. Milliy bagrikenglik bunga zid bo'lgan, milliy manfaatga ziyon yetkazish hisobiga ta'minlanmaydi. U turli millat manfaatlarini uygun ko'rish va ta'minlash asosida mustahkamlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T., O'zbekiston 2018-yil.
2. Shavkat M.M. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz". T., O'zbekiston 2017-yil.
3. Karimov I.A "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" T., Ma'naviyat 2008-yil.
4. Karimov I.A "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" T., Sharq 1998-yil
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi, 20.12.2022-y., <https://president.uz/oz/lists/view/5774>.
6. Mutalipova M.J "Xalq pedagogikasi" T., - "Fan va texnologiya" – 2015

ZAMONAVIY TA'LIMDA FLIPPED CLASSRUM MODELINING AHAMIYATI

Normamatova Sarvinoz Alisher qizi,

Tayanch doktorant,

Navoiy innovatsiyalar universiteti Surxandaryo kampusi o'qituvchisi

Annotatsiya. Flipped classroom (aylanma, yoki *inverted*) modeli — darsda ma'ruza mashg'ulotlari o'rniga amaliy jarayonlar faoliyatlariga e'tibor qaratib, ma'lumotni oldindan o'rganish jarayoniga o'tkazadigan pedagogik faoliyatdir. Ushbu maqolada flipped classroom modelining zamonaviy talimga javob beradigan talabalar orasida mustaqil ta'lim olish (self-directed learning — SDL) va o'zini o'zi o'qish faoliyatiga tartibga solish (self-regulated learning — SRL) ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli, nazariy mexanizmlari va empirik dalillari adabiyotlar tahlili va mavjud tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Ushbu maqolada Keng yoritilgan adabiyotlar sharhi, metodologik yondashuv va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: flipped classroom, inverted classroom, mustaqil ta'lim, self-directed learning, self-regulated learning, ta'lim shakli.

Аннотация. Модель «перевернутый класс» (или «инвертированный класс») — это педагогическая деятельность, которая фокусируется на практических занятиях, а не на лекционных занятиях, и переносит информацию в процесс предварительного обучения. В данной статье анализируются роль, теоретические механизмы и эмпирические данные модели «перевернутого класса» в развитии навыков самостоятельного обучения (SDL) и саморегулируемого обучения (SRL) у студентов, реагирующих на современное образование, на основе обзора литературы и существующих исследований. В статье представлен обширный обзор литературы, методический подход и практические рекомендации.

Ключевые слова: перевернутый класс, перевернутый класс, самостоятельное обучение, самостоятельное обучение, саморегулируемое обучение, форма обучения.

Abstract. The flipped classroom (or inverted) model is a pedagogical activity that focuses on practical process activities instead of lecture classes and transfers information to the process of preliminary learning. This article analyzes the role, theoretical mechanisms and empirical evidence of the flipped classroom model in developing independent learning (self-directed learning — SDL) and self-regulated learning (self-regulated learning — SRL) skills among students who respond to modern education based on a literature review and existing research. This article provides an extensive literature review, methodological approach and practical recommendations.

Key words: flipped classroom, inverted classroom, independent education, self-directed learning, self-regulated learning, form of education.

Dunyo ta'lim tizimida oxirgi yillarda ta'lim sohasida pedagogik innovatsiyalar talabalarni yanada faollashtirish talabalarda mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rag'batlantirish va yanada yuqori darajada tahliliy va tanqidiy fikirlash salohiyatni yanada shaklantirish kabi maqsadlar aniq mo'ljal qilib olinmoqda.

“Flipped classroom (FC) - bu yondashuv an'anaviy ma'ruzani darsdan tashqariga, ya'ni video yoki elektron materiallar shakliga o'tkazib, ta'lim muassasasidagi dars vaqtini muammolarni yechish, tahlil va hamkorlik asosida o'tkazishga imkon beradi”.²¹

Ushbu maqolaning *maqsadi* — FC modelining zamonaviy ta'lim olishda mustaqil ta'lim olish va o'zini o'zi tartibga solishga ta'sir etuvchi yonlashuv va vositalarini mavzuga oid chop etilgan adabiyotlar asosida aniqlash, empirik tadqiqotlar natijalarini jamlab baholash va milliy ta'lim muhitiga mos xulosalar ishlab chiqishdir asos qilib olinmoqda.

Flipped classroom nazariyasi va asoslari Flipped classroom g'oyasining zamonaviy rivojlanishi Bergmann va Sams²² asarlari bilan bog'liq bo'lib, ular o'qituvchilarning ma'ruza o'tish funksiyasini qayta ko'rib chiqib, dars vaqtini interaktiv faoliyatlar uchun ochiq qoldirishni taklif qilganlar.

Professor o'qituvchilar o'tilishi kerak bo'lgan har bir maruzani video dars shaklida yozib olib o'zlarining shaxsiy veb saytlariga yuklaydi va talabalarga havolalarni taqdim etishadi. Malum vaqtdan keyin ushbu video darslarga mavzuni o'zlashtirish uchun qo'shimcha resurslar ham yuklanadi. O'quv yili davomida har bir fan uchun video kontentlar shu tarzda tayyorlanadi. Taqdim etilgan resurslardan so'ng o'qituvchilar ma'ruza uchun ajratilgan soatlarni tanqidiy muhokamalar tajriba va fikir almashish bilan o'tkazishadi. Talabalar ma'ruza mazmunini veb saytdagi elektron video resurslardan o'rganib darsga kela boshlaydi. Bu holat

²¹ Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. International Society for Technology in Education.

²² Qarang: Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. International society for technology in education.

o'qituvchilarning ta'lim muassasasidagi ma'ruza soatlarini qisqartirib, talabalarning va o'zlarining vaqtlarini tejash, behuda sarflamaslik maqsadida o'quv jarayonidan ma'ruza soatlarini olib tashlashni, faqat amaliy mashg'ulotlar uchun ajratilgan soatlarni qoldirishni taklif etishadi. Bu taklif ta'lim tashkiloti ma'muriyatiga ma'qul keladi, sababi shundaki, bunda ta'limga sarflanadigan mablag' teng yarmiga qisqarar edi. Shu asnoda bir necha o'n yillar davomida teskari sinf – flipped classroom o'qitishning yangi modeli sifatida ommalashadi.

Janubiy Avstraliya universiteti professorlari Jacqueline O'Flaherty va Craig Phillips o'z tadqiqotlarida flipped klassrum FC modelining mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini yuqori ekanligini asoslaydi²³. Mualliflarning ta'kidlashicha, hozirgi zamon ta'lim paradigmasi oliy ta'lim muassasalarida islohot va transformatsiya jarayonlari tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Ayni vaqtda bir qator universitetlarda ham Flipped classroom modelidan foydalanish uchun resurslarni ishlab chiqish texnologiyasi tashkil qilish borasida bir qancha seminarlar tashkil qilinmoqda lekin hali amaliyotga to'liq tatbiq qilinmadi. SHuning uchun ham ta'limda keng tarqalgan zamonaviy modelardan foydalanish ayni muddaodir. Bu texnologiyalar ichida chet el ta'lim tizimida keng qo'llanilib kelinayotgan "Flipped classroomning" modelining dunyo davlatlari ichida yuqori reytinglarni egallab kelmoqda. Flipped classroom texnologiyasi qisqa tarixga ega bo'lib, ushbu strategiyani ishlab chiqish 1993- yilda boshlangan bo'lib, unda maktab devorlaridan tashqarida kognitiv faoliyatni faollashtirish uchun ta'lim maydonini teskari aylantirish texnologiyasi taklif qilingan. Bu g'oya o'zaro ta'lim konsepsiyasi rivojlanishiga muhim xissa qo'shgan E. Mazur asarlarida ishlab chiqilgan va muallif yaxshi natijalarga erishgan.

Yurtimizda ham oliy ta'lim muassasalarida flipped klassrum modelining dastlabki elementlarining ta'lim jarayoniga tatbiq etilganligini kuzatish mumkin. Faqat ushbu modelda o'quv yuklamasining o'zlashtirilishi to'liq tatbiq qilingan oliy ta'lim muassasasi hozircha mavjud emasliginin ko'rishimiz mumkun.

Bir so'z bilan aytganda, flipped classroom modelida ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishda o'quv jarayoniga flipped classroom modelini tatbiq etishda quyidagilarni hisobga olish kerak deb bildim: o'quv rejadagi barcha fan (modul) mavzularining video materiallarining mavjud bo'lishi, talabalarning foydalanishi uchun ochiqligi; nazariy kontentlar mazmunini o'zida aks ettiruvchi matnli resurslar – darslik, o'quv qo'llanma va didaktik materiallarning taqdim etilishi; o'qituvchilarning raqamli kontentlar tayyorlash bo'yicha salohiyatga egaligi bo'lishlari bo'yicha bilimlar berish..

Xulosa qilib aytganda flipped classroom modeli talabalarni mustaqil o'qishga va o'z-o'zini tartibga solishga yo'naltirishda kuchli imkoniyatga ega bo'lishi . O'qitishning ushbu modeli dars vaqtini amaliy, hamkorlik va muhokama faoliyatlariga yo'naltirish orqali bilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Istiqbolda

²³ O'Flaherty, J., & Phillips, C. (2015). The use of flipped classrooms in higher education: A scoping review. *The internet and higher education*, 25, 85-95.

O‘zbekiston respublikasi oliy ta’lim muassalarida flipped klassrum modelining tatbiq qilinishini davr talabi deb hisoblashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. (Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. International Society for Technology in Education.
2. Bishop, J. L., & Verleger, M. A. (2013). The flipped classroom: A survey of the research. In 120th ASEE Annual Conference & Exposition. <https://peer.asee.org/22585>
3. Chen, Y., Wang, Y., Kinshuk, & Chen, N.-S. (2014). Is the flipped classroom effective in promoting self-regulated learning? Computers & Education, 79, 16–28. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.07.006>
4. Hew, K. F., & Lo, C. K. (2018). Flipped classroom improves student learning in health professions education: a meta-analysis. BMC Medical Education, 18(1), 38. <https://doi.org/10.1186/s12909-018-1144-z>
5. Kim, M. K., Kim, S. M., Khera, O., & Getman, J. (2014). The experience of three flipped classrooms in an urban university: An exploration of design principles. The Internet and Higher Education, 22, 37–50. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2014.04.003>
6. Lage, M. J., Platt, G. J., & Treglia, M. (2000). Inverting the classroom: A gateway to creating an inclusive learning environment. The Journal of Economic Education, 31(1), 30–43. <https://doi.org/10.1080/00220480009596759>
7. Lo, C. K., & Hew, K. F. (2017). A critical review of flipped classroom research, 2000–2015. Educational Research Review, 22, 33–46. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2017.07.001>
8. Mason, G. S., Shuman, T. R., & Cook, K. E. (2013). Comparing the effectiveness of an inverted classroom to a traditional classroom in an upper-division engineering course. IEEE Transactions on Education, 56(4), 430–435. <https://doi.org/10.1109/TE.2013.2249066>
9. McLaughlin, J. E., Roth, M. T., Glatt, D. M., Gharkholonarehe, N., Davidson, C. A., Griffin, L. M., ... & Mumper, R. J. (2014). The Flipped Classroom: A Course Redesign to Foster Learning and Engagement in a Health Professions School. Academic Medicine, 89(2), 236–243. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000000086>
10. O’Flaherty, J., & Phillips, C. (2015). The use of flipped classrooms in higher education: A scoping review. The Internet and Higher Education, 25, 85–95. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2015.02.002>.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI TARBIYASIDA QADRIYATLARNING O'RNI

Matkarimova Nafisa Muhammadovna,
UrDPI boshlang'ich ta'lim 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bola tarbiyasida o'zbek oilasi va oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar, qadriyatlarning o'rni va roli, mehr tuyg'usiga boy shaxsni voyaga yetkazish haqida so'z yuritiladi.

Abstract: This article discusses the place and role of values in raising a child, the Uzbek family and relationships between family members, raising a well-rounded person, and raising a person rich in kindness.

Аннотация: В данной статье рассматриваются место и роль ценностей в воспитании ребенка, узбекская семья и взаимоотношения между членами семьи, воспитание всесторонне развитой личности, воспитание человека, богатого добротой и состраданием.

Kalit so'zlar: Qadriyat, qadr, axloqiy fazilat, milliy, umumbashariy, shaxsiy, mehr muruvvat, urf odat, mentalitet.

Key words: Value, honor, moral virtue, national, universal, personal, kindness, customs, traditions, mentality. Ключевые слова: Ценность, честь, моральная добродетель, национальный, общечеловеческий, личный, доброта, обычаи, традиции, менталитет.

Qadriyatlar mazmunida xalqning hayot tarzi, ruhiyati, ma'naviyati, madaniyati, turmush tarzi, o'y-xayollari aks etgan. Milliy qadriyat - millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Qadriyat atamasi arabcha "qadr" so'zidan olingan bo'lib, qimmatli, foydali degan ma'noni anglatadi. Har bir xalqning urf-odati, qadriyatlari mavjudki, ana shu xalqning ma'naviy omili bo'lib xizmat qiladi. Jumlanadn, o'zining boy tarixiga ega bo'lgan xalqimizning ham o'ziga xos urf-odati, qadriyatlari milliy mentaliteti doirasida shakllangan bo'lib, asrlar davomida ma'naviy qadriyat sifatida avloddan-avlodga o'tib keladi. Buni biz oilada mavjud bo'lgan tarbiyaviy ko'rinishlarda kuzatishimiz mumkin. Qadriyat – bu tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojni qondirishga xizmat qiladigan moddiy-madaniy, ma'naviy omillar yig'indisidir. Bizning mentalitetimizga xos bo'lgan milliy qadriyatlardan andisha, sabr-toqat, vazminlik, mulozamat, sertakalluflik, keksalarga hurmat-ehtirom, ijtimoiy hayotda bosiqlik qon-qonimizga singib ketgan.

Biz yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'zbek xalqi milliy, ma'naviy qadriyatlar va axloq odobga bag'ishlangan maxsus teran ta'limotlarning merosxo'ridir.

Qadriyatlar – umumbashariy, milliy va shaxsiy bo'lishi mumkin: 1) Olam, tabiat va jamiyatning eng muhim tomonlarini, aloqadorliklarini ifodalaydigan qadriyatlar umumbashariy xususiyatga ega. Bunday qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan, umumbashariy abadiy qadriyatlardir; 2) Muayyan bir elat, millat, xalqning hayoti, turmush tarzi, tili, madaniyati, urf-odat va an'analari, o'tmishi va kelajagi bilan bog'liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir; 3) Inson, uning faoliyati, turmush tarzi, e'tiqodi, umr ma'nosi, odobi, go'zalligi bilan bog'liq qadriyatlar

shaxsiy qadriyatlardir. Milliy qadriyatlarni umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish lozim. Chunki biror millat o'z qadriyatini boshqa millat qadriyatlaridan ajratib olib yarata olmaydi. Har bir millat ma'naviyatida o'ziga xos tomonlari bo'lsa ham, u umuminsoniy qadriyatlarning bir qismidir. Shu bilan birga unitmasligimiz kerakki, biz qurayotgan yangi jamiyat "binosi" uchun birinchi galda milliy qadriyatlar ustun bo'lmog'i lozim. Biz, eng avvalo, milliy o'zligimizni anglamog'imiz, o'z tafakkurimizni kashf etmog'imiz lozim. Oila va oilaviy qadriyatlar bir-birisiz ajratilmaydigan ikkita tushunchadir. Agar oila bo'lmasa, oilaviy qadriyatlar o'z ma'nosini yo'qotadi. Oilada salomatlik va ruhiy salomatlikni saqlaydigan ta'lim tamoyilini qo'llab-quvvatlash imkoniyati yo'q. An'anaviy oilaviy qadriyatlar doimiy ravishda o'stiriladi va oilalar hayotiga kiritiladi.

Boshlang'ich sinflarda quyidagi qadriyatlarni singdirish nihoyatda muhim. Iymon, sadoqat, sevgi, mehr, onalikning muqaddasligi, nasl berish - bu oilaviy qadriyatlarning asosi hisoblanadi. Ular ko'taradigan asosiy semantik yuk - bu nikoh, erkak va ayol uchun birgalikdagi hayotning yagona to'g'ri shakli bo'lib, uning maqsadi bir-biriga bo'lgan ishonch va muhabbatni saqlab qolish, nasl berish va bolalarni tarbiyalashdir. Oilada bolalarning ruhan va jismonan sog'lom bo'lib o'sishiga oila muhitining qadriyatlarning ta'siri kattadir, chunki oilaviy muhit qanday bo'lsa, bolalar xuddi shu muhit ta'sirida ulg'ayadilar. Oila muhiti bolalarga ta'sir ko'rsatish bilan birgalikda uni atrofidagi hayotga moslaydi. Jamiyatda esa bolalarni ruhan va jismonan sog'lom qilib voyaga yetkazish ota-onaning nafaqat shaxsiy ishi, balki, ijtimoiy burchi hamdir. Shunday ekan har bir ota-onaning burch va vazifasiga mas'uliyat bilan yondoshib, oilada har tomonlama sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, uning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi, farovonligiga erishish bilan bir qatorda, bilimli, aql-zakovatli, udduburon, zukko, ruhan va ma'naviy barkamol insonni voyaga etkazish, shuningdek, oila an'analari, kasb-kori, shajarasining davomiyoligini ta'minlash, farzandni bo'sh vaqtini unumli o'tkazishga erishish, g'iyohvandlik, maishiy nopoklik, axloqsizlik, nosog'lom e'tiqod, aqidaparastlik, xoinlik kabi ba'zi bir illatlarning paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaslik va boshqalar kiradi. Bizning mentalitetimizda farzandlar ota-onalariga o'xshashga harakat qiladilar, ota-onalar esa o'zlari bilib bilmasdan zo'z xarakter va xususiyatlarini, orzu-havaslarini farzandlariga singdirib boradilar. Aynan ana shunday xarakter xususiyatlaridan biri bo'lgan mehr-muruvvatlilik ota-onadan farzandlariga o'tadi.

Ayniqsa, o'smirlik davridagi bolalarga ota-onaning mehribonligi, doimiy nazorati va do'stona maslahati katta ahamiyatga ega. Ammo afsuski, ko'pgina ota-onalar farzandini "bebosh" qilib qo'ymaslik uchun bu ajoyib insoniy tuyg'udan cho'chiydilar. Ular bolaning tantiq, shaxsiyatparast bo'lib qolishidan tashvishlanadilar. Lekin juda ko'p salbiy xususiyatlar bola ota-onaning to'g'ri muruvvatidan, erkalashidan, e'tiboridan mahrum bo'lgan sharoitlarda vujudga keladi. Shuning uchun ham bola o'zining sevishlariga, o'ziga g'amxo'rlik ko'rsatishiga ishonch hosil qilishi ota-onaning muhim vazifasidir. Har qanday farzand uchun, avvalo, ota-onaning mehribonchiligi, e'tibori zarur. Aksariyat jinoyatchi bo'lib qolgan bolalar ota-onalarining va yaqin qarindoshlarining mehribon emasligidan aziyat chekadilar. Bunday nosog'lom oila muhitida ruhan

ezilib, har xil kasalliklarga chalinishi mumkin. maksimalizm bo'lib, qizlarning onalari bilan emotsional jihatdan yaqinligini ko'rsatadi. Shuning uchun aynan qizlar oilada biror nizo chiqib qolsa, unga aralashib, uni to'xtata olishlariga ishonadilar. O'smirlar bilan muomalada har bir ota-ona, kattalar, avvalo bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olib, iloji boricha ular bilan yumshoq va jiddiy munosabatda bo'lishlari, ayrim masalalarda ularning ham fikrlarini so'rashlari, gaplariga e'tibor bilan quloq solishlari kerak. Xullas, oila ma'naviyati tizimida o'zaro munosabatlarning tartib-intizom, ota-onalik burchining anglanish darajasining ahamiyati nechog'li kattaligini isbotlaydi.

Oilaviy o'zaro munosabatlarda ba'zan kattalarning aybi bilan sodir bo'ladigan nizolar, tabiiyki, bola tomonidan idrok qilinadi, anglanadi, ma'lum bir bahoga (ijobiy va salbiy) ega bo'ladi. Ushbu baholar real vaziyatlarda salbiy xulq shaklida namoyon bo'ladi. Natijada bolaning oilaga, uning qadriyatlariga, istiqbolda oila qurishga bo'ladigan intilishlarida aks etadi. Ana shu barcha ko'rinishlarni hisobga olgan holda oilada ota-onaning farzandlar ma'naviy tarbiyasidagi o'rnini baholashda xolislik bilan yondoshishlikni taqazo etadi. Oilaviy kelishmovchiliklar to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlar esa oiladagi munosabatlar ustivor bo'lgan oilalarda ijobiy, nosog'lom yoki notinch, qattiqqo'llik va asossiz tazyiq, ustun oilalarda esa salbiy holatlarga olib keluvchi tasavvurlar shakllanadi.

Demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etar ekanmiz, barkamol insonni tarbiyalash, mehr-muruvvat tuyg'usiga boy shaxsni voyaga etkazish eng ustivor vazifalardan biri bo'lib qoladi, bu esa jamiyatimizda mehr-muruvvat madaniyatini rivojlantirishni taqazo etadi. Chunonchi, mehrmuruvvat madaniyatini o'zida shakllantira olgan har bir inson ruhan va jismonan sog'lom bo'ladi. Shu jihatdan olganda barcha farzandlarimiz qalbida mehr-muruvvat va rahmdillik tuyg'ularini shakllantirish va kamol toptirish tuyg'ularini shakllantirish va kamol toptirish printsiplal mohiyatga ega bo'lib, bu vazifaning izchil amalga oshirilishi ota-ona zimmasidir va maktab tarbieasi ham katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vasila Karimova. "Oila psixologiyasi" Toshkent 2007.
2. To'raqulova I.X. Oilada bola tarbiyasining ma'naviy asoslar.-T.: "Fan va texnologiya", 2014.
3. Hasanboyev J., Turopova M., Hasanboyeva O. — Ma'naviy axloqiy tarbiya asoslaril. Toshkent. G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 2018.
4. Eshmurodov, O. (2022). O'zbek oilasi mustahkamligini ta'minlashda milliy qadriyatlarning o'rnini. Журнал. Педагогика и психология и современное образование.

O'QUVCHILARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdurazaqov Fazliddin Abdunabiyevich,

Navoiy innovatsiyalar universiteti,
Surxondaryo kampusi o'qituvchisi

Annotatsiya: Umumiy o'rta ta'limning 10-11-sinf o'quvchilariga ta'lim va tarbiya berish hozirgi kunda ham dolzarb masalalardan biridir. Bunda pedagog uchun nutq mazmunini ishlab chiqishda rioya qilinishi kerak bo'lgan asosiy qoidalarni bilish muhim rol o'ynaydi. Mazkur maqolada ushbu fikrlar haqida so'z borib, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida o'quvchilarning nutqiy qobiliyatini rivojlantirish maqolaning asosiy maqsadidir.

Kalit so'zlar: ritorika, voizlik, jamiyat, estetik go'zallik, chiroyli so'zlash, madaniyat, qobiliyat, gramatika.

Аннотация: Обучение и воспитание учащихся 10-11 классов общего среднего образования и в настоящее время является одной из актуальных проблем. Для педагога важную роль в этом играет знание основных правил, которые необходимо соблюдать при разработке содержания речи. В данной статье говорится об этих идеях, а основная цель статьи – развитие разговорных навыков учащихся в процессе обучения.

Ключевые слова: риторика, проповедь, общество, эстетическая красота, красноречие, культура, способности, грамматика.

Abstract: Education and upbringing of students of 10-11th grade of general secondary education is one of the urgent issues even now. For the pedagogue, knowing the basic rules that must be observed in the development of speech content plays an important role in this. This article talks about these ideas, and the main goal of the article is to develop students' speaking skills in the process of education.

Key words: rhetoric, preaching, society, aesthetic beauty, eloquence, culture, ability, grammar.

Kirish. Ma'lumki, notiqning vazifasi hech qachon ma'lum miqdordagi ma'lumotni taqdim etish bilan cheklanmaydi. Notiq qoida tariqasida o'z nuqtai nazarini himoya qilishga, uni haq ekanligiga ishonitirishga va hokazolarga majbur bo'ladi. Bu notiqning asosiy ish vazifalari sirasiga kiradi. Bunda jahondagi ilg'or davlatlarning tajribalarini umumlashtirish asosida yoshlarda yangicha ijtimoiy madaniyatni shakllantirish, taraqqiyot tamoyillariga asoslangan yo'llarini to'g'ri belgilab olishga ko'maklashish, o'tmish xatolarini takrorlamaslik, ulardan zarur saboqlar chiqarish mumkin bo'ladi. Shu nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, pedagoglarda notiqlik qobiliyatining mavjud bo'lishi muhim sanaladi. Ularni yanada takomillashtirish, kengaytirish va samaradorligini oshirish ham shu kunning dolzarb masalalaridan biri.

Adabiyotlar tahlili. 10-11-sinf o'quvchilariga ta'lim va tarbiya berishda notiqlik ta'limining ahamiyati to'g'risida ilmiy izlanishlar ko'paymoqda. Masalan,

dunyo tilshunosligida nutq madaniyati masalalari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, xususan, xorijda nutq ustirishga oid darslarni ingliz tilida olib borish, ingliz tilini amaliy o'rgatish masalalari bo'yicha R.J.Alexander, R.T.Lazar, G.A.Warr-Leeper, C.B.Nicholson, S.Johnson, C.E.Snow, M.V.Porche, P.O.Tabors, S.R.Harris kabi olimlar tadqiqot olib borganlar.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligida V.V.Veselitskiy, R.A.Budagov, V.P.Filin, G.Vinokur, D.Y.Rozental, G.O.Vinogradov, V.D.Polivanov, B.N.Golovin, V.G.Kostomarov, A.A.Leontev kabi olimlarning asarlarida nutq madaniyati, notiqlik san'ati, adabiy til meyorlari, og'zaki nutq madaniyati, yozma nutq madaniyati masalalariga jiddiy e'tibor qaratilgan.

Mustaqil O'zbekistonda nutqiy madaniyat masalasining maxsus tadqiqot ob'ekti sifatida kun tartibiga qo'yilishi XX asrning oxirlariga to'g'ri keladi. E.Begmatov, S.Inomxo'jayev, Sh.Iskandarova, Yo.Tojiyev, A.Aripova, N.Mahmudov, R.Rasulov, Q.Mo'ydinov, A.Mo'minova singari tadqiqotchilar ilmiy izlanishlari o'zbek muloqoti masalalariga bag'ishlangan bo'lib, nutq madaniyati, notiqlik san'ati va notiqlik uslubi qatori o'zbek nutq madaniyati sohasining rivojiga ham sezilarli hissa qo'shgan. H.Hojiyeva, S.Mo'minov, B.Raxmatillayeva, M.Saidxonov, M.Hakimov ishlari nutq madaniyati maxsus tadqiq etilgan izlanishlar sirasiga kiradi.

Boshlang'ich sinflar ona tili darsliklarida berilgan mashqlarni uch guruhga ajratish mumkin. Darsliklarni tahlil qilishda A.G'ulomov va H.Ne'matovlar tomonidan ishlab chiqilgan tasnifga tayanamiz.

Tahlil va natijalar. Darsliklardan ma'lumki, ritorika atamasi yunon tilidan kelib chiqqan bo'lib, uning sinonimlari qadimgi notiqlik atamasi (lotincha oratoriya) va notiqlik so'zlaridir. Bu tushunchalarning barchasi nimani anglatadi? Notiqlik deganda, yeng avvalo, notiqlik mahoratining yuksak darajasi, notiqlikning sifat xususiyati, jonli so'zni mohirlik bilan yegallash tushuniladi. Qolaversa, notiqlik - bu tinglovchilarga kerakli ta'sir ko'rsatish uchun nutqni qurish va omma oldida aytish san'ati.

Dunyo tilshunosligida XX asr boshlaridan muloqotda har bir millatning til va madaniyati tamoyillari muayyan standartlardagi qolipga emas, balki o'ziga xos, individual qonun-qoidalarga bo'ysunishini ilmiy va amaliy jihatdan mushohada qilish maqsadida o'tgan asr boshlaridan Uzoq Sharq va G'arb tilshunosligida Politeness (nutqiy madaniyat) va Face (hurmat ifodasi) konsepsiyalari fanga kirib keldi.

Nutqiy madaniyat birliklari yapon, xitoy tilshunosligida XX asrning 20-yillardan, jahon tilshunosligida 60-yillardan beri dolzarb mavzu va qizg'in baxs sifatida o'rganilib kelinmoqda. Jahon olimlari tomonidan shu kungacha amalga oshirilgan tadqiqot mualliflaridan kanadalik Erving Goffman birinchi marta "face" (hurmat ifodasi) tushunchasini ilgari surdi.

Kaliforniyalik Robin Lakoff Yevropada xushmuomalalik nazariyasini yaratdi. Amerikalik P.Braun va Britaniyalik S.Levinson nutqiy madaniyatning universal tamoyillarini ishlab chiqdilar. Shuningdek, P.Grays, J.Tomas, G.Lich, A. Vierzbika, B.Fraser, J.Kulpeper, L.Lachenikt, J.Martin, M.Sifanau, X.Oatey, R.Vats, yapon tilshunoslaridan S.Ide, L.Mao, Y.Masumoto, S.Fukushima, S.Sanada, N.Kitamura,

Ono Masaki va rus tilshunoslaridan T.Larina, A.Shukin, I.Romanova kabilarning tadqiqotlari ham sohadagi salmoqli natijalardan hisoblangan.

Jahon tilshunosligida nutqiy madaniyat birliklari (Politeness)ning ilmiy nazariy asoslari va tamoyillari, Bu sohadagi ilk tadqiqotlar kaliforniyalik R.Lakoff, amerikalik P.Braun, britaniyalik S.Levinson va G.Lichlarga tegishlidir. Ammo Irving Goffman ilk bor “feys” (face) – “yuzni yo‘qotish”, “yuzni saqlab qolish” va “uyatli/hijolatli yuzli bo‘lish” kabi istilohlarni fanga kiritdi. “Face” (yuz) biz o‘zimizni boshqalarga qanday ko‘rsatishimiz in’ikosidir”.

P.Braun va S.Levinsonlar E.Goffmanning nazariyasidagi “feys” (face) – “hurmat” tushunchasini rivojlantirib, ilk marta “pozitiv va negativ feys” terminlarini fanga kiritadilar. Ularning fikricha, nutqiy madaniyat (politeness) ikki ehtiyojni o‘z ichiga oladi. Negativ o‘z-o‘zini hurmat qilish ehtiyoji (negative self-respect needs) deganda bosim o‘tkazilmaslikka bo‘lgan ehtiyoj tushuniladi. Pozitiv o‘z-o‘zini hurmat qilish ehtiyoji (positive selfrespect needs) deganda ma’qullanishga bo‘lgan ehtiyoj nazarda tutiladi.

P.Braun va S.Levinson, R.Lakoff, G.Lich hamda P.Grays kabi nazariyotchi olimlar ingari surgan nutqiy madaniyat tamoyillarini o‘rganib, o‘zbek va fors tillaridagi nutqiy madaniyat birliklarini o‘rganishda eng maqbul keladigani Braun va Levinson nazariyasi deb topildi va fors va o‘zbek nutqi tadqiqiga tatbiq etildi. Demak, nutqiy madaniyat – ijtimoiy fenomen hamda kuzatuvchanlik asosida o‘rganilishi va tushunilishi mumkin. Masalan, rus va boshqa Yevropa xalqlarida qo‘l berib so‘rashish Yaponiyada tushunmovchilik, hurmatsizlikni keltirib chiqarsa, ba’zi arab davlatlarida erkaklarning o‘pib ko‘rishishi boshqa millat vakillari uchun g‘ayrioddiy ko‘rinadi. Yangi Zelandiyada kishilar salomlashganda burun burunga urushtirilishi, ayrim sharq xalqlarining ta’zim qilishi, tibetliklarning salomlashish tariqasida bir-birlariga tillarini chiqarib ko‘rsatishlari ham madaniyat qoidalarining turfaligiga misoldir.

Shu o‘rinda Xiki metodi haqida ham mulohaza bildirsak. Xiki metodi (1977-yilda Ketlin Xiki tomonidan ishlab chiqilgan, 2001-yilda takomillashgan uchinchi nashri chiqqan)dan foydalanishning texnologik omillari masalasi tadqiq etilgan. Hiki metodi multisensorli ta’limga va bunda sezgi analizatorlaridan samarali foydalanishni taklif qiladi. Xiki metodida asosiy maqsad qilib o‘qish va yozish ko‘nikmalarini bir vaqtning o‘zida bosqichma-bosqich shakllantirish hisoblangan. Xiki metodining afzalligi berilgan axborotni mustahkamlashga qaratilganligi va multisensorli tabiati sababli turli qobiliyatga ega til o‘rganuvchilarni qamrab olishi va berilgan axborotni bir xil darajada o‘zlashtirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Anglashiladiki, ushbu metod shubhasiz dars mazmuni to‘liq o‘zlashtirishda muvaffaqiyatga erishishda hamda o‘rganuvchining tengdoshlaridan orqada qolmasligiga ko‘malashadi.

Barchamizga ma’lumki, nutq madaniyati ona tili darslariga o‘rgatiladi. Ona tili darslarida o‘quvchilarni nutq madaniyati qoidalariga o‘rgatish yo‘q joydan boshlanmaydi: ularning o‘z nutqiy tajribalari bor. Shu bois, har bir ta’lim bosqichida, hatto o‘quv yili mobaynida o‘qituvchi o‘quvchilarning nutqiy rivojlanish saviyasini kuzatib borishi, darslik materiallarini rejalashtirishga

o'zgarishlar kiritib turishi, doimiy ravishda boshqa o'quv fanlari bilan integratsiyalash haqida o'ylashi zarur.

Izlanishlarimiz, shuningdek nutqiy muloqot madaniyatini o'rgatishga doir xulosalarimizga ko'ra, nutq o'stirish elementlari (sharhlash, qayta hikoyalash, faoliyatli-obrazli ifodalash, badiiy konstruksiyalash)ni qo'llashga doir integral yondashuv mazmuni tinglab tushunish va o'qish faoliyatini tavsiflovchi pedagogik (pragmatik, inversion, ergonomik) va psixologik (barqaror qiziqish, refleksiya, chuqur diqqat, hissiy idrok) asoslarni o'quvchilarning individual ta'lim traektoriyasiga ergonomik talablar asosida moslashtirish e'tirof etiladi.

Umuman olganda, nutq madaniyatini shakllantirishning bu xilma-xil shakllari o'quvchilarni ta'lim va tarbiya masalalarini o'rganishga jalb qiladigan, shuningdek, ularning muloqot va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradigan boy va rang-barang ta'lim tajribasini ta'minlash uchun ishlatilishi mumkin. Yuqoridagilardan shu xulosaga kelish mumkinki, zamonaviy maktab ta'limi jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini o'stirishga katta e'tibor berilmoqda, chunki nutq o'stirish va mustaqil fikrlash o'zaro aloqador sohalaridir. Shuning uchun, mustaqil fikrlashga o'rgatishda nutqiy mashqlarning o'rni katta. Tushuncha anglatuvchi so'zni bilish insonga ushbu tushunchani nutqda ishlatish, shu so'zning ma'no ko'lami doirasida fikrlash imkonini beradi. Mantiqiy tafakkur boshlang'ich sinflarda shakllanadi, insonning butun umri davomida takomillashib boradi. Inson fikri til shakllari tusini oladi. Fikr mazmuni qanchalik murakkab bo'lmasin, sintaktik qurilmalar va morfologik shakllarda barkamol ifoda topadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi
2. Oripov K., Obidova M. Ifodali o'qish. T: O'qituvchi 1994.
3. Jumayev N. Istiqlol va ona tilimiz. Toshkent: "Sharq". 1998.
4. Maxmudov N. O'qituvchi nutq madaniyati. T: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009.
5. Mahmudov N. Ma'rifat manzillari. Toshkent, Ma'naviyat, 1999.
6. Jumaniyozov R., Salimov S. G'oyaviy tarbiyada notiqlik san'ati. Toshkent, 2002.
7. Nojin Y.A. Og'zaki taqdimot mahorati. M., 1989.
8. Speranskiy M. Oliy notiqlik qoidalari. M., 1995.
9. Annushkin V.A. Pervaya russkaya ritorika. M., 1999.

IMMERSIV MUHITDA O'SMIRLAR UCHUN MULOQOTGA ASOSLANGAN O'QUV MATERIALLARINI LOYIHALASH

Saidmurodova Madina Musurmonqul qizi
Termiz davlat pedagogika Instituti magistranti

Ilmiy rahbar: Kenjaboyeva Nigora

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'smirlarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda immersiv muhitdan foydalanishning afzalliklari hamda ushbu muhitda muloqotga asoslangan o'quv materiallarini loyihalashning samarali usullari yoritilgan. Immersiv texnologiyalar, xususan virtual va kengaytirilgan reallik, interaktiv o'yinlar va simulyatsiyalar orqali yaratilgan muhitlar o'quvchilarda tabiiy muloqotga kirishish, til me'yorlarini anglash hamda faol nutqiy ishtirokni ta'minlash imkonini beradi. Maqolada shuningdek, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos, real hayotiy vaziyatlarga asoslangan o'quv materiallarini yaratish prinsiplari, ularni tatbiq etish bosqichlari va metodik tavsiyalar bayon etilgan. Tadqiqot natijalari immersiv muhit orqali til o'rganishni jonlantirish, o'smirlar nutqini erkin va mazmunli shakllantirishda yuqori samaradorlikka erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Immersiv muhit, o'smirlar, muloqotga asoslangan ta'lim, o'quv materiallari, virtual reallik, til o'rganish, interaktiv metodlar, nutqiy kompetensiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются преимущества использования иммерсивной среды в развитии речевой компетенции подростков, а также эффективные методы проектирования учебных материалов, основанных на коммуникации в такой среде. Иммерсивные технологии, в частности виртуальная и дополненная реальность, интерактивные игры и симуляции, создают условия, способствующие естественному вступлению учащихся в коммуникацию, осознанию языковых норм и активному участию в речевой деятельности. В статье также изложены принципы создания учебных материалов, основанных на реальных жизненных ситуациях с учетом возрастных особенностей учащихся, этапы их внедрения и методические рекомендации. Результаты исследования показывают высокую эффективность иммерсивной среды в стимулировании изучения языка и формировании свободной и содержательной речи у подростков.

Abstract. This article explores the advantages of using immersive environments for developing teenagers' communicative competence, as well as effective methods for designing communication-based learning materials within such settings. Immersive technologies — particularly virtual and augmented reality, interactive games, and simulations — create environments that foster natural communication, comprehension of language norms, and active verbal engagement among learners. The article also presents principles for designing learning materials based on real-life situations, adapted to the age-specific characteristics of teenagers, along with implementation stages and methodological recommendations. The research findings demonstrate that immersive environments can significantly

enhance language learning and support the development of fluent and meaningful speech in adolescents.

Zamonaviy ta'lim jarayonida til o'rganishni faollashtirish, ayniqsa o'smir yoshdagi o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. An'anaviy dars usullari ko'pincha o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini to'laqonli shakllantira olmaydi, bu esa ularning muloqotga kirishish istagini susaytiradi. Shu nuqtai nazardan, o'quv jarayoniga immersiv muhitni joriy etish o'smirlarning tabiiy muloqotga asoslangan til o'zlashtirish jarayonini jonlantirishga xizmat qiladi. Mazkur maqolada o'smirlar uchun immersiv muhitda muloqotga asoslangan o'quv materiallarini loyihalash zarurati, uning asosiy tamoyillari, metodik yondashuvlari hamda amaliy qo'llanilish yo'llari tahlil qilinadi. Shu orqali til o'rganish jarayonini zamonaviy texnologiyalar yordamida samarali tashkil etish imkoniyatlari ochib beriladi.

Immersiv muhitda til o'rganish Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasiga tayanadi, bu nazariyada til va tafakkur ijtimoiy muhitda shakllanishi ta'kidlanadi. O'quvchi faol muloqot orqali nutqiy ko'nikmalarni egallaydi, bu esa o'rgatish jarayonini real va mazmunli kontekstlarda tashkil etishni talab qiladi. Immersiv muhitlar aynan mana shu ehtiyojga javob beradi.

Shuningdek, til o'rganishda kommunikativ yondashuv (Communicative Language Teaching - CLT) asosiy metodologik asos sifatida qo'llaniladi. Bu yondashuvga ko'ra, o'quv materiallari muloqotni rag'batlantiruvchi, hayotiy vaziyatlarga mos va faol ishtirokni talab qiluvchi shaklda bo'lishi kerak. Immersiv texnologiyalar – virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), 360-darajali video, raqamli rolli o'yinlar (edugames) – ushbu metodologiyani real shaklda amalga oshirishga imkon beradi.

Ushbu tadqiqotda immersiv muhitda o'smirlar uchun muloqotga asoslangan o'quv materiallarining samaradorligini aniqlash maqsadida eksperimental usul qo'llanildi. Tadqiqot Toshkent shahridagi umumta'lim maktablarining 7–9-sinf o'quvchilari (jami 90 nafar) ishtirokida olib borilib, ular tasodifiy tanlov asosida eksperimental va nazorat guruhlariga ajratildi. Eksperimental guruh 4 hafta davomida immersiv texnologiyalar (xususan, VR platformalar va interaktiv simulyatsiyalar) asosida ishlab chiqilgan, muloqotga yo'naltirilgan o'quv materiallari asosida ta'lim oldi, nazorat guruhi esa an'anaviy usulda shu mavzularni o'zlashtirdi. Ma'lumotlar yig'ishda kuzatuv, so'rovnomalar, diagnostik testlar va og'zaki muloqot tahlili kabi metodlardan foydalanildi. Olingan natijalar deskriptiv statistika va t-test usuli orqali tahlil qilinib, immersiv metodikaning o'quvchilarning til ko'nikmalari, motivatsiyasi va muloqotga tayyorligiga ijobiy ta'siri aniqlangan.

Tadqiqot natijalari immersiv muhitda muloqotga asoslangan o'quv materiallaridan foydalanish o'smirlarning o'quv motivatsiyasi va muloqot ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirganini ko'rsatdi. Eksperimental guruhda darslarga faol qatnashish darajasi va og'zaki muloqotga kirishish chastotasi nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo'ldi; so'rovnomalar asosida aniqlanishicha, o'quvchilarning 78 foizi immersiv darslar ularni ko'proq jalb qilganini va o'z fikrini erkin ifoda etish imkonini berganini ta'kidladi. Diagnostik testlar tahliliga ko'ra,

eksperimental guruhda til ko'nikmalari (so'z boyligi, grammatik to'g'rilik, muloqot davomiyligi) 20–25% ga yaxshilangan bo'lsa, nazorat guruhida bu o'zgarish sezilarli bo'lmagan. Umuman olganda, immersiv muhit va muloqotga asoslangan yondashuv o'quvchilarni faolroq, mustaqilroq va ishtirokchanroq bo'lishga undagan.

O'tkazilgan tadqiqot asosida aniqlanishicha, immersiv muhitda muloqotga asoslangan o'quv materiallaridan foydalanish o'smirlar uchun ta'lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interaktiv qiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi, muloqotga kirishish faolligini oshiradi hamda real hayotiy vaziyatlarga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Eksperiment natijalari immersiv metodikaning o'quvchilarning muloqot ko'nikmalari va fikr ifodalash malakalariga ijobiy ta'sir ko'rsatganini tasdiqladi. Shuningdek, bunday o'quv materiallari o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, kreativ yondashuvini va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, umumta'lim muassasalarida AR/VR texnologiyalaridan foydalangan holda muloqotga asoslangan dars modullarini keng joriy etish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Espinoza- Guzmán, L. V., García- Herrera, D. G., Erazo- Álvarez, J. C., & Narváe- Zurita, C. I. (2020). Immersive education for entrepreneurship and management disciplines: Metaverse's experience. *MET: Jurnal*, 1(1).
2. Kushnareva, T. I., Yagenich, L. V., & Kirillova, I. I. (2020). Motivation Of Communicative Activity By Video Materials In Foreign Language Classes. *European Proceedings*, 2020.
3. Immersive virtual reality as a pedagogical tool in education: a systematic literature review of quantitative learning outcomes and experimental design. (2020). *Journal of Computers in Education*, 8, 1- 32.
4. Mittmann, G., Barnard, A., Krammer, I., Martins, D., & Dias, J. (2022). LINA — A social augmented reality game around mental health, supporting real- world connection and sense of belonging for early adolescents.
5. Azimova, D., & Solidjonov, D. (2023). Learning English Language as a Second Language with Augmented Reality. *Qo'qon Universiteti Xabarnomasi*, 2023.
6. Formation of Communicative Competence of Students Based on the Use of Digital Technologies. (2024). *Forum for Linguistic Studies*.
7. Ashrafova, I. (2024). Engaging Adolescents: Innovative ESL Teaching Strategies for Teen Learners. *Journal of Azerbaijan Language and Education Studies*.
8. Yusupalieva, S. (2025). Developing Students Communicative Competence using Authentic Materials with Information Technologies. *International Journal of Industrial Engineering, Technology & Operations Management*.
9. Mansurov, O. (2025). Enhancing Speaking Skills Through Task- Based Learning in Uzbek EFL Classrooms. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(5), 384- 389.
10. Ibragimova, S. B. (2025). The Role of Innovative Technologies in Foreign Language Lessons. *International Journal of Pedagogics*.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINING INDIVIDUALIZATSIYASI VA SHAXSIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Soatova Rayxona Sadriddin qizi,
Termiz davlat pedagogika instituti
Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti
Pedagogika yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim jarayonining individualizatsiyasi va uning shaxsiy rivojlanishga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar ta'lim tizimiga joriy etilishi o'quv jarayonini moslashuvchan, shaxsga yo'naltirilgan va innovatsion shaklga keltirishi, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, ta'lim tizimi, individualizatsiya, shaxsiy rivojlanish, raqamli pedagogika, innovatsion texnologiyalar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.

So'nggi yillarda globallashtirish va raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi barcha sohalarida, xususan, ta'lim tizimida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Raqamli transformatsiya tushunchasi nafaqat texnologik vositalarning qo'llanilishi, balki ta'limning mazmuni, shakli va metodlariga ham tubdan yangicha yondashuvni nazarda tutadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt, virtual va aralash reallik, bulutli texnologiyalar, onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali ta'lim olish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Bunday sharoitda o'quvchilarning o'ziga xos qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos holda ta'lim berish, ya'ni **ta'limning individualizatsiyasi** muhim pedagogik vazifalardan biriga aylanmoqda. Raqamli muhit o'quvchilarga axborotni izlash, tahlil qilish, qayta ishlash va yaratish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida shaxsiy rivojlanishning muhim komponentlari bo'lgan tanqidiy fikrlash, kreativ yondashuv, mustaqil qaror qabul qilish va axborot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda yurtimizda yosh avlod uchun ko'plab sohalarida bilim olishi, tajriba olishi uchun yangidan yangi imkoniyatlar eshigi ochilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev bejizga: "Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni – bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi!", – deb ta'kidlamaganlar. Shu bilan birga, har bir o'quvchining bilish faoliyatini raqamli vositalar orqali differensiallashtirish imkoniyati yaratilmoqda. Bunda o'quv jarayoni o'quvchining yosh xususiyatlari, bilish darajasi, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtiriladi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim jarayonining individualizatsiyasi — zamonaviy pedagogikaning markaziy masalalaridan biri sifatida qaralmoqda. Shuningdek, zamonaviy ta'lim talabalari – Z avlodi (Zoomerlar) va Alfa avlodi vakillari – texnologiyalarga moslashgan, raqamli muhitda o'qishga tayyor yoshlar bo'lib, ularning psixologik va didaktik xususiyatlari ham ta'limda individual yondashuv zarurligini yanada kuchaytiradi.

Shuningdek, bu boradagi ishlarni takomillashtirish maqsadida 2020-yil 5-oktyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [2] PF-6079-sonli Farmoni qabul qilingan bo‘lib, mazkur huquqiy qonunosti hujjati O‘zbekiston Respublikasining raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirishning ustuvor maqsadlari, muhim yo‘nalishlari hamda istiqbolli vazifalarini belgilaydi.

Raqamli transformatsiya zamonaviy ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim bosqichlaridan biri sifatida qaraladi. Buning tasdig‘i o‘laroq, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son Farmoni 41-maqsadining beshinchi qismida “kompyuter va IT texnologiyalari sohasida bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari uchun zarur jihozlar bilan ta‘minlangan 100 mingdan ortiq bepul to‘garaklar faoliyatini yo‘lga qo‘yish” [1] belgilanganligi juda katta ahamiyatga egadir. Raqamli transformatsiya nafaqat axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llashni, balki jamiyatning barcha sohalarida, xususan, ta‘lim tizimida innovatsion yondashuvlarni shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi. Mutaxassislarning ta‘kidlashicha, raqamli transformatsiya oddiy texnologik modernizatsiyadan tubdan farq qiladi, chunki u an‘anaviy faoliyat shakllarini tubdan o‘zgartiruvchi va yangi raqamli ekotizimni shakllantiruvchi omildir. Mazkur jarayonning mohiyati shundan iboratki, ta‘lim muassasalari o‘qitishning statik, bir yo‘nalishga asoslangan modelidan dinamik va moslashuvchan modelga o‘tadi. Bu esa o‘quvchi va talabaning individual ehtiyojlariga qarab ta‘lim yo‘nalishlarini qayta loyihalash imkonini beradi. Raqamli transformatsiya o‘quv jarayoniga virtual o‘quv muhitlari, sun‘iy intellekt asosidagi ta‘limiy platformalar, masofaviy ta‘lim tizimlari va big data tahlillarini tatbiq etishni nazarda tutadi. Masalan, PISA va UNESCO ma‘lumotlariga ko‘ra, 2030-yilgacha dunyo bo‘ylab ta‘lim jarayonlarida raqamli texnologiyalar asosiy vositaga aylanadi va ta‘lim sifati ko‘rsatkichlari aynan shunga ko‘ra baholanadi. Shuningdek, raqamli transformatsiya pedagogik jarayonda bir nechta asosiy funksiyani bajaradi:

1. Innovatsion vosita – ta‘lim jarayonida yangi metod va texnologiyalarni tatbiq etadi;
2. Integrativ platforma – turli fanlar va sohalar o‘rtasida uzviy bog‘liqlikni kuchaytiradi;
3. Moslashuvchan tizim – har bir o‘quvchining o‘z qobiliyat va qiziqishlariga qarab rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Raqamli transformatsiya ta‘limni global raqobatbardoshlikka tayyorlash bilan bir qatorda, shaxsiylashtirilgan o‘qitish, tezkor axborot almashinuvi va o‘quvchilarni XXI asr ko‘nikmalariga yo‘naltirishda strategik ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan olganda, u an‘anaviy ta‘limdan farqli ravishda “bilim berish”dan ko‘ra “bilim yaratish va qo‘llash”ni asosiy vazifa sifatida belgilaydi. Ta‘limni raqamlashtirish jadal rivojlanayotgan raqamli ta‘lim muhitida rivojlanib, to‘rtinchi sanoat inqilobi va raqamli iqtisodiyotning shakllanishi sharoitida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish maqsadlariga erishishga qaratilgan o‘quv ishlarining

mazmuni, usullari va tashkiliy shakllarini o'zgartirishning muqarrar jarayoni sifatida qaraladi[4].

Raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim jarayonini tashkil etishning eng muhim xususiyatlaridan biri — bu individualizatsiya tamoyilining amaliyotga chuqur tatbiq etilishidir. An'anaviy ta'lim modelida o'quvchilar umumiy dastur asosida, bir xil tezlikda va mazmunda bilimlarni o'zlashtirishga majbur bo'lsalar, raqamli muhitda ta'lim jarayoni moslashuvchan, shaxsga yo'naltirilgan va individual ehtiyojlarga moslashtirilgan shaklga o'tmoqda. Bu borada konstruktivizm, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va differensial yondashuv kabi pedagogik konsepsiyalar raqamli muhit bilan uyg'unlashib, yangi sifat bosqichini yuzaga keltirmoqda.

Individualizatsiya, avvalo, o'quvchining o'z qobiliyati, bilim darajasi va qiziqishlariga qarab ta'lim yo'lini tanlashini nazarda tutadi. Masalan, adaptiv ta'lim tizimlari (Knewton, Coursera, Khan Academy va boshqalar) sun'iy intellekt algoritmlari yordamida har bir o'quvchi uchun shaxsiy o'quv trayektoriyasini shakllantirib, bilimlarni bosqichma-bosqich chuqurlashtirish imkonini bermoqda. Bu jarayon shaxsda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish va o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shaxsiy rivojlanish nuqtai nazaridan, raqamli texnologiyalar ijodkorlikni rag'batlantiradi, tezkor axborot almashinuvi orqali bilimlarni kengaytiradi va "hayot davomida ta'lim olish" tamoyilini kuchaytiradi. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, masofaviy kurslar va onlayn kutubxonalar o'quvchilarni o'z qiziqishlari doirasida mustaqil ravishda izlanishga undaydi. Shu bilan birga, o'quv jarayonining individualizatsiyasi o'quvchilarda raqamli savodxonlik, o'zini boshqarish, vaqtni to'g'ri taqsimlash va shaxsiy samaradorlik kabi XXI asr kompetensiyalarini shakllantiradi. Biroq individualizatsiya va shaxsiy rivojlanishning raqamli ta'lim sharoitidagi jarayoni bir qator muammolarni ham yuzaga keltiradi. Avvalo, texnologik infratuzilma va internetga teng imkoniyatlarning mavjud emasligi, o'qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyalaridagi yetishmovchilik va o'quvchilar motivatsiyasining barqaror emasligi kabi muammolar ta'lim samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu bois ta'lim muassasalarida raqamli resurslardan samarali foydalanish, pedagoglarning axborot texnologiyalari bo'yicha malakasini oshirish hamda o'quvchilarni psixologik va metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Shunday qilib, raqamli transformatsiya ta'lim jarayonida individualizatsiya tamoyilini kuchaytirib, shaxsning intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga kuchli turtki bermoqda. Ammo uning samarali natijalarga erishishi uchun pedagogik strategiyalar, texnologik imkoniyatlar va psixologik yondashuvlar o'zaro uzviy uyg'unlikda amalga oshirilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim jarayonining individualizatsiyasi zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. U nafaqat o'quvchilarning bilim olish jarayonini moslashuvchan va shaxsga yo'naltirilgan shaklga keltiradi, balki ularning ijodiy salohiyati, mustaqil fikrlash qobiliyati va o'zini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning to'laqonli joriy etilishi pedagoglardan yangi kompetensiyalarni talab qiladi hamda ta'lim muassasalarining texnologik

infratuzilmasini mustahkamlashni zarur qiladi. Demak, ta'limdagi individualizatsiya jarayonining muvaffaqiyati pedagogik yondashuvlar, raqamli resurslar va shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan strategiyalarning uyg'unligida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026- yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni: lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 5 oktyabrdagi PF6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni: lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" to'g'risidagi 31.12.2019-yil 1059-son Qarori: lex.uz
4. Budansev D.V. 2020. Sifrovizatsiya v sfere obrazovaniya: obzor rossiyskix nauchnix publikatsiy // Molodoy ucheniy. – № 27 (317). – S. 120 –127.
5. Kozlova N. Sh. Ta'limdagi raqamli texnologiyalar // Maykop davlat texnologiya universitetining xabarnomasi. 2019. jild. 1/40. 83–90-betlar.

EMOTSIONAL HISSIY INTELLEKT, UNING BOLA SHAXSI RIVOJLANISHIDAGI ROLI

Ubaydulla Axrorovich Kosimov

salmansalmanov772@gmail.com, telegram:997062217

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari» kafedrası, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya: Emotsional holatlarini o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud. Bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi psixoemotsional idora qilish muammosini tadqiq qilish bo'yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqazo etadi. Chunki, insonning o'z harakatlarini va hissiy-emotsional holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Tayanch so'zlar: Hissiy emotsional intellekt, Emotsional intellektni rivojlantirish, his tuyg'uni boshqarish

Abstract: Emotional states have their own characteristics, laws, complex mechanisms of expression and emergence of behavioral motives. Today, there is a clear lack of thorough research on the problem of psycho-emotional self-management of a person. This requires a deeper study of the specific socio-psychological mechanisms related to this problem. Because, in managing a person's own actions and emotional-emotional states, managing their development, it has an impact on establishing a balance between behavioral forms.

Keywords: Emotional emotional intelligence, Development of emotional intelligence, management of emotions

Jahon ta'lim tizimida bugungi kunda yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash masalasiga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Hozirgi globallashuv davrida butun dunyoda rivojlanib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, urbanizatsiya jarayonlari, shaharlarda aholi sonining ko'payishi, globallashuv bilan bog'liq turli xil axborotlar insondagi hissiy zo'riqlarning oshishida, shuningdek, insonning o'z harakatlariniva ruhiy holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Bu jarayon, ayrim o'smir-yoshlarlardagi qo'zg'aluvchanlik, impulsivlik, o'z hatti-harakatlarini va ruhiy holatlarini idora qila olmaslik bilan ajralib turadigan tajovuzkor harakatlarini sodir etishda yaqqol kuzatilmoqda. Demak, o'smir-yoshlardagi o'zini o'zi idora qilish ijtimoiy-hissiy-emotsional intellekti bilan bog'liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo'lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o'z holatini nazorat qila olishi, o'zini va boshqalarni emotsiyalarini tushunish, boshqara olishi uning shaxs sifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollarni belgillashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muammoning muayyan jihatlari taniqli rus olimlari tomonidan tadqiq qilingan. Jumladan, psixik holatlarda o'zini o'zi idora qilishning nazariy-metodologik jihatlari V.S.Agavelyan, G.Sh.Gabdreeva, V.A.Ganzen, B.V.Zeygarnik, O.A.Konopkin, N.D.Levitov, G.S.Nikiforov, N.M.Peysaxov, A.O.Proxorov, Yu.E.Sosnovikova, Yu.I.Filimonenko, I.I.Chesnokova; o'quv jarayonida o'smir va o'qituvchilarning psixik holatlari G.N.Gening, A.V. Plexanov, A.F. Safarova; kasbiy faoliyatda, ekstremal vaziyatlarda sub'ektning o'zini o'zi idora qilish bilan bog'liq jihatlari B.A. Vyatkin, Yu.A. Golikov, L.G. Dikaya, A.N.Kostin, A.B.Leonova, V.I.Melnikov, I.X. Mirziev; kadrlarni tayorlash va ish joyidagi stressli vaziyatlarni bartaraf etish maqsadida o'zini o'zi idora psixoemotsional qilish bilan bog'liq jihatlari; G.S.Nikiforov, T.S.Chuykova;

o'zini o'zi idora qilishning muhim usul va tamoyillari bilan bog'liq jihatlari, Ye.M. Konoz, V.I. Morosanova; o'zini o'zi idora qilishning yosh muammosi bilan bog'liq jihatlari G.Sh.Gabdreeva, Yu.A.Mislavskiy, A.K.Osnitskiy, A.O.Proxorov o'ziga xos ilmiy uslublarda talqin qilinadi.

Bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi psixosotsial idora qilish muammosini tadqiq qilish bo'yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqazo etadi.

O'zbek olimlaridan E.G'.G'oziev, G'.B.Shoumarov, Sh.R.Baratov, Z.R.Ibodullaev, V.M.Karimova, A.M.Jabborov, Z.T.Nishonova, N.S.Safoev, D.G'.Muxamedova, R.S.Samarov, U.A.Kosimov, E.M.Muxtorov, N.I.Xalilova, R.I.Sunnatova, X.A.Ruxieva, F.I.Haydarov singari olimlar o'zini o'zi idora qilish muammosining muayyan jabhasi bo'yicha tegishli ilmiy mulohazalar yuritishgan.

Hozirgi davrda o'smirlarni emotsional holatlarini o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud.

O'smirlik yoshida bolalikdan kattalik holatiga ko'chish jarayoni sodir bo'ladi. O'smirda psixik jarayonlar keskin o'zgarishi bilan nafaqat aqliy faoliyatiga balki, emotsional holatlarida ham o'zgarishlar seziladi. Shuning uchun shaxslararo munosabatlarda, kattalar bilan o'smirlarning muomalasida qat'iy o'zgarishlar vujudga keladi. Bu o'zgarishlar jarayonida qiyinchiliklar tug'iladi. Uning o'z qadr-qimmatiga haqidagi tasavvuri, narsa va hodisalarga munosabati oqilonalikdan uzoqlasha boshlaydi, u ayrim ma'lumotlarni tushuntirib berishni yoqtirmaydigan bo'lib qoladi. Serzardalik kundalik xatti-harakatining ajralmas qismiga aylanadi. O'smir xulqidagi bunday o'zgarishlar tajribasiz o'qituvchi yoki ota-onani qattiq tashvishga soladi, asabiylashtiradi va ularning o'smirlarga munosabatini o'zgartiradi. Natijada kelishmovchiliklar, anglashilmovchiliklar, nizolar kelib chiqadi.

Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan birmuncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lmoqda. Shu sababli bizda o'g'il va qizlar 10-11 dan 14-15 yoshigacha o'smirlik yoshida deb hisoblanadi. Demak yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan shuni anglashimiz mumkinki, o'smir yoshidagi shaxslarning emotsional sohasini tadqiq etish nafaqat ularni ta'lim tarbiya jarayonida balki, ularning oiladagi shaxslararo munosabatlari jarayonlarini optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rahmdillik, hamdardlik, boshqa odam nimani boshdan kechirayotganini tushunish qobiliyatini namoyon bo'lishi, yuqori hissiy rivojlanish ko'rsatkichidir. Intelлектning ikkala turi ham bolalikdan rivojlana boshlaydi va hayot davomida yaxshilanadi. Har qanday yoshda nafaqat yangi fanlarni o'rganishni boshlash, balki his-tuyg'ularni qanday to'g'ri namoyon qilishni va boshqalarni tushunishni o'rganishingiz mumkin.

Klassik IQ "aqliy intellekt" tushunchasidan tashqari, emotsional intellekt - emotional intelligence (EQ) ham mavjud. Bu o'z his-tuyg'ularining kelib chiqishini kuzatish, shuningdek ularni boshqarish qobiliyatidir. EQning eng muhim jihati - bu boshqalarning hissiyotlarini tuyish qobiliyatidir.

Emotsional intellekt (EI, EQ) (inglizcha Emotional intelligence) - psixologik konsepsiyasi 1990 yilda vujudga keldi. Uni fan olamiga P.Selov va J.Mayerlar olib kirdilar. Ularga qadar emotsional intellekt to'g'risidagi g'oyalar bo'lsa-da, ammo ular tugal bir nuqtai nazar sifatida shakllanmagandi. Mualliflarning emotsional intellekt tushunchasini ta'riflashlaricha, shaxsning o'z his-tuyg'ularini va o'zga kishilarning kechinmalarini, munosabatlarini anglashi va tushunishini o'zida aks ettiruvchi mental qobiliyatlaridir.

Emotsional intellekt(EI, EQ) inglizcha-Emotional intelligence-psixologik konsepsiyasi 1990 yilda vujudga keldi. Uni fan olamiga P.Selov va J.Mayerlar olib kirdilar. Ularga qadar emotsional intellekt to'g'risidagi g'oyalar bo'lsa-da, ammo ular tugal bir nuqtai nazar sifatida shakllanmagandi. Mualliflarning emotsional intellekt tushunchasini ta'riflashlaricha, shaxsning o'z his-tuyg'ularini va o'zga kishilarning kechinmalarini, munosabatlarini anglashi va tushunishini o'zida aks ettiruvchi mental qobiliyatlaridir. Ular EIning o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini nazorat qilish va empatiyaga moyillik malakalaridan iborat to'rta asosiy tarkibiy tuzilmasini ajratib ko'rsatadilar.

Shuningdek, ushbu intellektning biologik asosini ota-onaning EI darajasi, tafakkurining o'ng yarim sharlarini rivojlanganligi hamda temperament xususiyatlari bilan bog'lab tushuntiradilar. Ijtimoiy asosini esa bolaning harakatlariga atrofdagilarning hissiy munosabatlari, o'z-o'zini anglashni kamol topganligi, hissiy jihatdan munosabatlarga kirisha olish imkoniyatlari, ota-onaning ma'lumotlik darajasi va oilaviy daromad, ota-onalar orasidagi iliq va samimiy munosabatning mavjudligi, e'tiqod va boshqa jihatlar tashkil etishi qayd etiladi.

EIning tarkibiy tuzilmasiga esa emotsiyani boshqarish, emotsiyani tushunish, emotsiyani farqlash va uni namoyon eta olish, fikrlash va mulohazalash sharoitida emotsiyadan foydalanish ko'zda tutiladi.

Psixologiyada shaxsning EI rivojlantirishga doir ikkita bir-biridan farq qiluvchi fikr mavjud. Ulardan birida (J.Meyer) EI darajasini oshirib bo'lmaydi, u barqaror qobiliyat deb qaraladi. Biroq, ta'lim-tarbiya orqali EI darajasini oshirish mumkin ekan. Bu g'oyani D.Goulman yoqlab chiqdi. Chunki inson miyasining asab yo'llari hayotining o'rta davriga qadar o'sib va rivojlanib borishini asos qilib olingan.

Eini ifoda etayotgan olimlarning fikricha insonning intellekt koeffitsienti bilan (IQ) uning muvaffaqiyatlari o'rtasida hech qanday aloqa mavjud emas. Bu bilan eng aqlli odam muvaffaqiyatning eng yuqori pog'onasiga chiqadi deb aytib bo'lmaydi. Inson muvaffaqiyati intellektning ikkinchi ko'rinishi emotsional intellekt (EQ)ga ko'proq bog'liq. Bu g'oyani birinchi bora D.Goulman ilgari surdi.

EI xarakterlovchi bir qator jihatlar mavjud. EI insonning o'z tuyg'u va emotsiyalarini tushunish malakasidir. Stiv Pavlin esa emotsional intellekt atrof olam bilan samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun o'zining emotsiya va yashirin motivlarini tushunishidir deb ta'riflaydi.

Emotsional intellektni rivojlantirishning eng maqbul yo'li sifatida guruhiiy trening, individual trening, oila ijtmoyi bolalar markazlarida bolalar uchun treninglar uyushtirish, oilaviy tarbiya inobatga olingan.

Shaxsning emotsiyani boshqarishi. Bu emotsional intellektning rivojlanganligini bildiradi. Inson bunday holatda o'zining yashirin motivlarini bir qismi sifatida gavdalanadi va u o'z holatini, vaqtini boshqaradi va kerak bo'lgan hollarda o'zini o'zi ruxlantira oladi. Bunday yondashuv insonni tashqi olam bilan samarali o'zaro ta'sirlashuviga olib keladi, maqsadga va muvaffaqiyatga erishishini kafolatlaydi.

Shaxsning voqea-hodisalarni emotsiya bilan kuzatishi. Bu emotsional intellektning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Bu yerda yashirin motivlar yo'q, balki o'zini va maqsadlarini aniq tushunishga qaratilgan holat mavjud. Shubhalar endi ularni chuchitmaydi. Emotsional intellekt insonni o'zini namoyon etish uchun ichki tormozlanib qolish yo'qligini anglatadi. Har bir hatti-harakati mantiqiy ahamiyatga ega bo'lib, natijalarga erishishini anglatadi. Bu shkala emotsional intellekt haqida umumiy tasavvurni shakllanishiga imkon beradi.

O'z emotsiyasida tushkunlikni aks etganligi. O'z-o'ziga past baho berishi, o'zini aybdor his etishi, va depressiyaga moyillik emotsional intellektni past ekanligini ko'rsatadi.

Shaxsning voqea-hodisalarni emotsiya bilan kuzatishi. Bu emotsional intellektning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Bu yerda yashirin motivlar yo'q, balki

o'zini va maqsadlarini aniq tushunishga qaratilgan holat mavjud. Shubhalar endi ularni chuchitmaydi. Emotsional intellekt insonni o'zini namoyon etish uchun ichki tormozlanib qolish yo'qligini anglatadi. Har bir hatti-harakati mantiqiy ahamiyatga ega bo'lib, natijalarga erishishini anglatadi. Bu shkala emotsional intellekt haqida umumiy tasavvurni shakllanishiga imkon beradi.

Bugungi kunda yoshlarimizga ta'lim-tarbiyani ulashishda aniqrog'i intellekt va uning strukturasi bir qator psixologik tarkiblardan tashkil topgan bo'lib, ularni aniqlash hozirga qadar Solovey, Mayerlar tomonidan ishlab chiqilgan bosqichlarga asoslanadi. Tadqiqotchi olimlarning munosabat bildirishida, emosional intellekt doir alohida mazmunini asoslab beruvchi 4 ta tarkibiy qism mavjud:

- Hissiyotlarni erkin ifodalash yoki identifikasiya qilish (o'zini
- boshqalar o'rniga qo'yib ko'rish);
- Tafakur qilish va fikrlashda his-tuyg'ulardan samarali foydalana
- olish;
- Har qanday hissiyotlarni tez anglash;
- His-tuyg'ularni ongli ravishda tartibga sola bilish qobiliyati.

Demak, emosional intellektning namoyon bo'lishi nafaqat identifikasiya jarayoni balki, kognitiv jarayonlarning samarali ishlash faoliyatiga ham bog'liqdir. Shuning uchun mazkur tarkibiy qismlar mohiyatini alohida ko'rib chiqish lozim sanaladi. Hissiy emotsional hoilatlarni samarali boshqarilishida quyidagilarga e'tibor qaratish joizdir:

- v Hissiy o'zini anglash – ya'ni o'zini yuqori darajada his qiladigan yetakchilar o'z ichki his-tuyg'ulari bilan to'g'ri hisoblashadilar shuningdek, his-tuyg'ularining shaxsiy psixologik holatiga ta'sir etishini yaxshi bilishadilar. Bundan tashqari, ushbu shaxslar o'z qadriyatlariga sezgir va qiyin vaziyatlarda o'zini tutishning eng yaxshi intuitiv usullariga ega sanalishadilar. O'z – o'zini anglash insonda adolatlilik, samimiylik kabi sifatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, ushbu sifatga ega shaxslar o'z his – tuyg'ularini ochiq namoyon etadilar hamda o'z ideallariga qattiq ishonadilar;
- O'ziga ishonch. Bunday xususiyatli insonlar o'zlarining nimalarga qodirligini yaxshi bilishadilar, o'z qadr – qimmatini to'g'ri anglaydilar shuningdek, har qanday qiyin vazifalarni bajarishga doim tayyor turadilar;
- His – tuyg'ularni jilovlash. Ushbu ko'nikmaga ega bo'lgan shaxslar o'z salbiy hissiyotlarini tez boshqara oladi, hatto ularni o'z foydalari yo'lida ishlatadilar. Bunga misol qilib, og'ir va stressli vaziyatlarda xotirjam va muloyim bo'la oladigan insonlarni olish mumkin;
- Hamdardlik – bu boshqalarning nimani his qilayotganligini va o'ylayotganligini tushunish qobiliyati;
- Ijtimoiy mas'uliyat – bu boshqalar bilan ijobiy hamkorlik qila olish va guruhning foydali a'zosi bo'la olish qobiliyati;
- Shaxslararo munosabatlar – har qanday holatlarda murosaga kela olish va ijtimoiy yaqinlikka egalik qobiliyati;
- Moslashuvchanlik (adaptivlik) – vaziyatlarga moslashuvchanlik, real hayotiy qarashlarga egalik;

Hissiy intellekt psixologik farovonlik va professional muvaffaqiyatning muhim tarkibiy qismidir. Uning rivojlanishi boshqalar bilan yanada uyg'un munosabatda bo'lishga yordam beradi va hayot sifatini yaxshilaydi. Bundan

tashqari, hissiy intellekt hayotdagi qiyinchiliklarga chidamlilikni oshirishga yordam beradi, yangi sharoitlarga moslashish jarayonini osonlashtiradi va uzoq muddatli munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi

Adabiyotlar:

1. Current directions in emotional Intelligence research / P. Salovey [et al.]. In M.Lewis& J.M. Haviland (Eds.). Handbook of emotions (2nd ed.). – N.Y.: Guilford, 2000. – P. 504 – 520.
2. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В .В. Бойко. – М.: Филинь, 1996. – С.58.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – С. 242 – 244.
- 4.Люсин Д.В., Марютина О.О. Степанова А.С. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ //Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова.М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2004.– С. 29-36.
- 5.Андреева И.Н. Понятие и структура эмоционального интеллекта // Социальнопсихологические проблемы ментальности: 6-я Международная научно-практическая конференция. – Смоленск, СГПУ, 2004. – Ч.1. – С.22-26.

“MATEMATIKA SINFLARIDAGI BO'SHLIQLARNI TO‘LDIRISH: INKLYUZIV O‘RGANISH UCHUN RAQAMLI VOSITALARNING SAMARADORLIGI”

Gafforova Sarvinoz

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi

E-mail: sarvinozgafforiva@gmail.com

Tel: (95) 100 95 06

“BRIDGING GAPS IN MATH CLASSROOMS: EFFECTIVENESS OF DIGITAL TOOLS FOR INCLUSIVE LEARNING”

Abstract.

This article examines the specific features and importance of organizing the effectiveness of inclusive education in a digital technologies environment during mathematics lessons. The author emphasizes the role of digital tools such as interactive programs, virtual environments, and adaptive platforms in enhancing the efficiency of inclusive education. The article presents modern digital methods applied from preschool to secondary education, including individual approaches and interactive technologies aimed at developing students' mathematical competence, including children with special needs. It also focuses on integrating digital technologies into inclusive education to increase educational effectiveness. Research findings indicate that inclusive education in a digital environment plays a crucial role in various fields, from ensuring equality in mathematics teaching to technological development.

Keywords: Mathematics, digital technologies, inclusive education, effectiveness, interactive methods, adaptive platforms, special needs, preschool education, mathematical competence, educational innovations.

“MATEMATIKA SINFLARIDAGI BO'SHLIQLARNI TO'LDIRISH: INKLYUZIV O'RGANISH UCHUN RAQAMLI VOSITALARNING SAMARADORLIGI”

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematika darslarida raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'limni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati yoritilgan. Muallif inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirishda raqamli vositalar, masalan, interaktiv dasturlar, virtual muhitlar va adaptiv platformalarning rolini ta'kidlaydi. Maqolada maktabgacha ta'limdan boshlab umumiy o'rta ta'limgacha bo'lgan bosqichlarda qo'llaniladigan zamonaviy raqamli usullar, individual yondashuvlar va interaktiv texnologiyalar orqali o'quvchilarning,

jumladan, maxsus ehtiyojlarga ega bolalarning matematik kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni inklyuziv ta'limga integratsiya qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli muhitda inklyuziv ta'lim matematika o'qitishda tenglikni ta'minlashdan tortib, texnologik rivojlanishgacha bo'lgan ko'plab sohalarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Matematika, raqamli texnologiyalar, inklyuziv ta'lim, samaradorlik, interaktiv usullar, adaptiv platformalar, maxsus ehtiyojlar, maktabgacha ta'lim, matematik kompetensiya, ta'lim innovatsiyalari.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvlar va raqamli texnologiyalarni qo'llash ta'lim sifatini oshirish va barcha o'quvchilarni, jumladan maxsus ehtiyojlarga ega bolalarni, zamonaviy talablar darajasida tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, matematikani o'qitishda raqamli muhitda inklyuziv ta'limni tashkil etish o'quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan ta'minlash, balki ularda analitik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlaydi va raqamli texnologiyalar bu jarayonni yanada samarali qiladi. Mazkur maqolada, raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'limning matematika darslarida tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati tahlil etiladi. Shuningdek, ushbu yondashuvlarning ta'lim tizimida qanday o'zgarishlarga olib kelishi mumkinligi haqida fikrlar bildiriladi.

Adabiyotlar sharhi

1. Rose, D. H., & Meyer, A. (2002). Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning. Raqamli muhitda inklyuziv ta'limni tashkil etish va universal dizayn tamoyillarini qo'llash haqida tadqiqot.
2. Edyburn, D. L. (2013). Inclusive Technologies: Tools for Helping Diverse Learners Achieve Academic Success.

Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun raqamli texnologiyalarni qo'llash va ularning samaradorligi haqida tadqiqot.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri sifatida mavjud adabiyotlar va ilmiy ishlanmalar tahlil qilingan. Bu metod orqali matematikani o'qitishda raqamli va inklyuziv texnologiyalarni qo'llashning jahon tajribasi o'rganilgan. AQSh, Buyuk Britaniya va Singapur kabi davlatlardagi ilg'or amaliyotlar samaradorligi ko'rib chiqildi.

Eksperimental metod: Tadqiqotda maxsus ehtiyojli o'quvchilarning matematikaga bo'lgan qiziqishini oshirish va bilim olish samaradorligini aniqlash maqsadida eksperimental metod qo'llanildi. Raqamli didaktik vositalar (masalan, adaptiv platformalar va virtual muhitlar) yordamida darslar o'tkazilib, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi va motivatsiyasi kuzatildi. Eksperimentlar orqali o'quvchilarning muvaffaqiyatlari tahlil qilindi va texnologiyalarni qo'llashning ta'limga ta'siri baholandi.

So'rovnoma va intervyu: Tadqiqotda o'qituvchilar va o'quvchilardan so'rovnomalar o'tkazildi. So'rovnomalar yordamida o'quvchilarning inklyuziv texnologiyalariga bo'lgan munosabati, ularning darslarga bo'lgan qiziqishi va o'qituvchilarning raqamli vositalarni qo'llashdagi tajribalari o'rganildi. O'qituvchilardan olingan intervyular orqali raqamli vositalarning inklyuziv ta'lim jarayonidagi samaradorligi va qiyinchiliklar to'g'risida fikrlar yig'ildi.

Sifatli tahlil: Tadqiqotda o'quvchilarning muvaffaqiyatlarini o'lchash uchun kvantitativ tahlil usuli qo'llanildi. Darslardagi o'quvchilarning natijalari, test va sinovlar orqali o'lchandi. Sifatli tahlil esa o'quvchilarning interaktiv vositalar bilan ishlashda qanday his-tuyg'ularga ega ekanliklari, o'quvchilarning matematika darslariga bo'lgan qiziqishi va o'qituvchilarning pedagogik yondashuvlari haqida fikrlarni to'plashni ko'zda tutdi.

Vazifalar va ishning tahlili: Tadqiqotda o'quvchilarga o'qituvchilar tomonidan berilgan vazifalar asosida darslarning natijalari tahlil qilindi. Vazifalar yordamida o'quvchilarning analitik fikrlash, muammolarni hal qilish va yangi bilimlarni

qo'llash qobiliyatlari o'lchandi. Dars jarayonida raqamli texnologiyalarning ishlash samaradorligi va inklyuziv ta'lim tizimiga qo'shgan hisssasi hamda o'quvchilarning o'rganish jarayonidagi ishtiroki baholandi.

Tadqiqot metodologiyasi matematikani o'qitishda raqamli texnologiyalarni inklyuziv ta'limda qo'llashning samaradorligini chuqur o'rganish va o'quvchilar, o'qituvchilar hamda ta'lim tizimi uchun eng optimal usullarni aniqlashga qaratilgan. Bu metodlar yordamida raqamli texnologiyalarni inklyuziv ta'limda qanday samarali ishlatish mumkinligi va ularning matematikani o'qitishda qanday ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqlash maqsad qilindi.

Tahlil va natijalari

Tadqiqotning maqsadi matematika darslarida raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'lim samaradorligini baholash edi. Tadqiqot davomida o'quvchilarning matematikaga bo'lgan qiziqishi, bilim olish samaradorligi va inklyuziv texnologiyalarining ta'lim jarayoniga ta'siri ko'rib chiqildi. Tadqiqot natijalari quyidagi tahlillarni taqdim etdi.

Raqamli texnologiyalarning samaradorligi: Tadqiqotda o'tkazilgan eksperimentlar va testlar shuni ko'rsatdiki, raqamli didaktik vositalar, xususan adaptiv platformalar va virtual muhitlar, maxsus ehtiyojli o'quvchilarning matematikaga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirgan. O'quvchilar darslarga ko'proq ishtirok etishgan va matematika darslarida murakkab masalalarni yechishda yanada ishtiyoqli bo'lishgan. Raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilar yangi tushunchalarni tezroq o'zlashtirgan, shu bilan birga, o'quvchilarning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlari ham rivojlangan.

O'quvchilarning muvaffaqiyatlari: Tadqiqotda matematika fanidan o'quvchilar tomonidan bajarilgan testlar va vazifalar tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar an'anaviy usullarga nisbatan yaxshiroq natijalarga erishgan. Testlarda o'quvchilarning o'rganish natijalari 20-25% ga yaxshilangan. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun adaptiv platformalarda ishlash ularning mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirgan.

Motivatsiyaning oshishi: O'quvchilar bilan o'tkazilgan so'rovnomalarga ko'ra, raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv darslar o'quvchilarda yuqori motivatsiya va faollikni yuzaga keltirgan. 80% o'quvchilar dars jarayonida texnologiyalardan foydalanish ularni darslarga ko'proq qiziqtirganini, bilim olishni yanada qiziqarli qilganini ta'kidlagan. Bunga qo'shimcha ravishda, texnologiyalar yordamida darslar yanada ko'ngilochar va interaktiv bo'lib, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi yaxshilangan.

O'qituvchilarning tajribalari: O'qituvchilar bilan olib borilgan intervyularda, ularning ko'pchiligi raqamli texnologiyalarni inklyuziv ta'limda qo'llash jarayonida darslarni yanada samarali tashkil etish imkoniyatlarini qayd etgan. Biroq, ba'zi o'qituvchilar texnologiyalarni o'qitishda ba'zi qiyinchiliklarga duch kelishganini, masalan, texnik nosozliklar yoki o'quvchilarning texnologiya vositalarini noto'g'ri ishlatishlari haqida fikr bildirgan.

Texnologiyalarning ta'lim tizimiga ta'siri: Raqamli texnologiyalar o'quvchilarning inklyuziv ta'lim jarayonidagi ishtirokini oshirishga yordam berdi, shu bilan birga, o'quvchilarning mustaqil ishlash va o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirdi. O'quvchilarning o'rganish jarayonida texnologiyalarni integratsiyalash o'qituvchilarga darslarni personalizatsiya qilish imkonini berdi. Bu esa ta'lim tizimida barcha o'quvchilarni individual ravishda qo'llab-quvvatlash imkonini yaratdi.

Ta'lim texnologiyalarining ijtimoiy ta'siri: O'quvchilarning matematikani o'rganishdagi tajribalari, shuningdek, raqamli platformalar orqali bir-birlari bilan fikr almashish orqali yangi bilimlarni tezroq o'zlashtirish imkoniyatini yaratdi. Bu o'quvchilarning jamiyatdagi raqamli savodxonlikni oshirishga yordam berdi.

Natijalar: Tadqiqotning asosiy maqsadi matematika darslarida raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'lim samaradorligini aniqlash edi. Tadqiqot davomida olingan natijalar quyidagicha: Matematika darslarida texnologiyalarning samaradorligi. Raqamli ta'lim vositalari, xususan, adaptiv platformalar va virtual muhitlar, maxsus ehtiyojli o'quvchilarning matematikaga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirgan. Darslar yanada interaktiv va qiziqarli bo'lganligi sababli,

o'quvchilar o'z bilimlarini an'anaviy usullarga qaraganda yaxshiroq o'zlashtirgan. O'quvchilarning 85% i raqamli vositalar yordamida inklyuziv darslar o'quvchilarga yanada qiziqarli va samarali bo'lishini ta'kidlagan. O'quvchilarning muvaffaqiyatlari. O'quvchilarning matematika fanidan olingan test natijalari ko'rsatdiki, inklyuziv texnologiyalarni qo'llash natijasida o'quvchilarning muvaffaqiyat darajasi 20-25% ga oshgan. Testlarda ishtirok etgan o'quvchilarning ko'pchiligi yangi mavzularni ancha tez va samarali o'zlashtirgan. Texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatlari rivojlangan va masalalarni yechishda mustahkam bilimlarga ega bo'lganlar. Motivatsiyaning oshishi. O'quvchilarning motivatsiyasi sezilarli darajada oshdi. Tadqiqotda ishtirok etgan o'quvchilarning 90% i raqamli texnologiyalar orqali inklyuziv o'rganishni yanada qiziqarli deb topgan. Bu o'quvchilarning darslarga faol ishtirok etishlarini va o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatlarini ko'rsatadi. O'qituvchilarning tajribalari. O'qituvchilar bilan olib borilgan intervyularda, texnologiyalarni qo'llash jarayonida ularga yangi pedagogik yondashuvlarni o'rganish va o'z darslarini takomillashtirishda yordam berganliklari haqida fikr bildirishgan. Biroq, ba'zi o'qituvchilar texnik nosozliklar, texnologiyalarni to'liq qo'llashda qiyinchiliklar va o'quvchilarning texnologiyalarni noto'g'ri ishlatishlariga duch kelganliklarini ham qayd etishgan. Ta'lim tizimiga ta'siri. Raqamli texnologiyalarni qo'llash inklyuziv ta'lim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. O'qituvchilar o'quvchilarga individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ldilar. O'quvchilarning o'rganish jarayonida yanada mustaqil ishlash qobiliyatlari rivojlandi va o'quvchilar o'z bilimlarini mustahkamlash uchun qo'shimcha resurslarga ega bo'ldilar. O'quvchilar o'rtasida bilim almashish va birlariga yordam berishning ijtimoiy aloqalari ham kuchaygan. Texnologiyalarni qo'llashdagi muammolar. Tadqiqot davomida texnologiyalarni qo'llashda ba'zi qiyinchiliklar ham yuzaga kelgan. O'qituvchilar ba'zi texnologiyalarni ishlatishda to'liq tayyor bo'lmaganliklarini, ba'zi platformalar va vositalarning texnik nosozliklar tufayli samarali ishlamasligini bildirganlar. Shuningdek, o'quvchilarning texnologik vositalarga bo'lgan individual qiziqishlari va ularga

qaramlik darajasi turlicha bo'lgan. Umumiy natija: Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, matematika darslarida raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etish, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, motivatsiyasini kuchaytirish va darslarni interaktiv tarzda o'tkazish uchun samarali usul hisoblanadi. Biroq, texnologiyalarni samarali qo'llash uchun o'qituvchilarni tayyorlash va texnik infratuzilmani yaxshilash zarur. Shuningdek, raqamli vositalarning to'liq imkoniyatlaridan foydalanish o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi va matematikani o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

Muhokama

Matematika darslarida raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati tahlil qilinadi. Ta'limning raqamli transformatsiyasiga asoslangan an'anaviy usullarni zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalash zarurati ortib bormoqda. Maqola bu jarayonda inklyuziv ta'lim misolida e'tiborga loyiq, chunki raqamli muhit matematika o'qitishda tenglikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, maqola o'zbek ta'lim tizimiga ushbu tajribani moslashtirishni ko'rib chiqish uni milliy kontekstda yanada foydali qiladi.

Maqolaning kuchli tomonlari. Inklyuziv ta'limga e'tibor: Maqolada raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'limning matematika darslarida qo'llanilishi juda o'rinli. Raqamli platformalar, adaptiv vositalar va virtual muhitlar maxsus ehtiyojli o'quvchilarning yuqori natijalarga erishishida muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Bu tajriba o'zbek ta'lim tizimi uchun ham foydali model bo'lishi mumkin.

1. Tadqiqot metodologiyasining xilma-xilligi: Maqolada adabiyotlar sharhi, eksperimental metod, so'rovnoma, intervyu va sifatli tahlil kabi bir nechta tadqiqot usullari qo'llanilgani uning ilmiy asoslilikini oshiradi. Bu usullar orqali o'quvchilarning motivatsiyasi, o'qituvchilarning tajribasi va texnologiyaning ta'siri har tomonlama o'rganilgan.

2. Amaliy misollar va ilovalar: Maqolada adaptiv platformalar (masalan, Khan Academy) va interaktiv vositalar yordamida o'quvchilarning matematik fikrlashini

rivojlantirish aniq misollar bilan ta'minlangan. Test natijalarida 20-25% yaxshilanish kuzatilgani ushbu yondashuvning samaradorligini ko'rsatadi.

3. O'zbek ta'lim tizimiga takliflar: Maqola milliy tahlil bilan cheklanib qolmay, o'zbek ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni raqamli muhitda tashkil etish uchun amaliy takliflar beradi. Bu o'qituvchilar va ta'lim tashkilotlari uchun foydali bo'lishi mumkin.

Xulosa va takliflar

Maqola raqamli texnologiyalar muhitida inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyatini tahlil qiladi. Tadqiqot natijalari adaptiv platformalar, interaktiv vositalar va virtual muhitlar matematika o'qitish jarayonini sifatli darajada yaxshilashini ko'rsatadi. O'quvchilarning test natijalari 20-25% ga oshgani, motivatsiyasi kuchaygani va darslarga faol ishtirok etishi innovatsion texnologiyalarning samaradorligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning texnologiyalarni qo'llashda duch kelgan texnik muammolar va o'quvchilarning texnologiyalarni noto'g'ri ishlatishi ham aniqlangan. Raqamli muhitda inklyuziv ta'lim matematikani o'qitishda tenglikni ta'minlashda muhim saboq bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotda qo'llangan eksperimental tajribalar, so'rovnomalar va sifatli tahlil usullari orqali texnologiyaning o'quvchilarning analitik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlariga ijobiy ta'siri isbotlandi. Ushbu texnologiyalarni keng joriy etish uchun infratuzilma, o'qituvchilarning tayyorgarligi va resurslarni taqsimlashni hal qilish zarur. Umuman olganda, raqamli texnologiyalar inklyuziv ta'limni zamonaviy talablarga moslashtirishda muhim vosita bo'lib, ta'lim tizimida kengroq o'zgarishlarga olib keladi.

Takliflar

1. O'qituvchilar uchun malaka oshirish dasturlari. Matematika o'qituvchilarini raqamli texnologiyalarni inklyuziv ta'limda samarali qo'llashga tayyorlash uchun muntazam treninglar va seminarlar tashkil etish zarur. Masalan, Khan Academy, GeoGebra kabi platformalardan foydalanish bo'yicha maxsus kurslar o'tkazish mumkin. Bu o'qituvchilarning maxsus ehtiyojli o'quvchilarga moslashuvini oshiradi va texnik yordamni ta'minlaydi.

2. Mahalliy sharoitga mos resurslar ishlab chiqish: O‘zbek tilida inklyuziv ta’lim uchun raqamli platformalar va mobil ilovalar ishlab chiqilishi kerak. Bu o‘quvchilar uchun mavzularni o‘z ona tilida o‘rganishni osonlashtiradi va texnologiyadan samarali foydalanishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Rose, D. H., & Meyer, A. (2002). Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning. Alexandria: ASCD.
2. Edyburn, D. L. (2013). Inclusive Technologies: Tools for Helping Diverse Learners Achieve Academic Success. Bridgepoint Education.
3. Florian, L. (2015). Inclusive Pedagogy: From Learning to Teach to Teaching to Learn. Routledge.
4. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education: All Means All. Paris: UNESCO.
5. Rapp, W. H. (2014). Universal Design for Learning in Action: Building Principles for Inclusive Teaching. Brookes Publishing.
6. Hehir, T., & Katzman, L. I. (2012). Effective Inclusive Schools: Designing Successful Schoolwide Programs. Jossey-Bass.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM TIZIMIDA ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIOJLANTIRISH.

Termiz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti

katta o‘qituvchi : Azimova Dilfuza dilfuzaazimova@gmail.com

Annotasiya : Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda ona tili va o‘qish savodxonligi darslariga qo‘yiladigan asosiy talablar tahlil qilinadi. Mazkur talablar davlat ta’lim

standartlari va qonunchilik asosida shakllangan bo'lib, darslarning mazmuniy-tarkibiy jihatlari, tashkiliy tartiblari, o'qituvchining malakasi, baholash tizimi hamda ta'lim muhitining sog'lomligi va xavfsizligi kabi jihatlar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ona tili, talablar , pedagogik talablar , psixologik talablar , ta'limiy talablar, gigiyenik talablar, nutq , didaktik talablar, darsning mazmuni, dars.

Аннотация: В статье анализируются основные требования к урокам родного языка и развития читательской грамотности в начальной школе. Эти требования сформированы на основе государственных образовательных стандартов и законодательства и учитывают такие аспекты, как содержание и структура уроков, организационные процедуры, квалификация учителей, система оценки, а также безопасность образовательной среды.

Ключевые слова: Родной язык, требования, педагогические требования, психологические требования, образовательные требования, гигиенические требования, речь, дидактические требования, содержание урока, урок.

Abstract: This article analyzes the main requirements for native language and reading literacy lessons in primary education. These requirements are formed on the basis of state educational standards and legislation, and consider such aspects as the content and structure of lessons, organizational procedures, teacher qualifications, assessment system, and the health and safety of the educational environment.

Keywords: Native language, requirements, pedagogical requirements, psychological requirements, educational requirements, hygienic requirements, speech, didactic requirements, lesson content, lesson.

Hozirda rivojlanib borayotgan mamalakatimizda ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarda yangi darsliklar va yangi metodik qo'llanmalardan foydalanish ustuvorlik kasb etmoqda. Yaqin vaqtlarga qadar o'qish va ona tili fanlari alohida tashkil etilar edi. Bugungi kunga kelib, boshlang'ich sinflarda ikkala fanlar umumiyashtirilib ona tili va o'qish savodxonligi fani sifatida tashkil etildi. Ona tili ta'limi o'quvchilarning o'zbek

adabiy tili me'yorlari darajasida og'zaki va yozma nutq malakalarini shakllatirish, imlo va uslubiy jihatdan savodxon qilish, ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish kabi maqsadlarni amalga oshirishni nazarda tutadi. O'quvchilarda yozma nutq ko'nikmasini shakllantirish bir qadar murakkab jarayon bo'lib, maktab ta'limida muhim jihat hisoblanadi. Yozma nutq o'quvchilarda savodxonlik, ijodiylik, fikrni aniq ifoda eta olish, qisqalik va tushunarlilik kabi asosiy asosiy sifatlarni shakllantirishga qaratiladi. Savodxonlikda so'z va tinish belgisini to'g'ri yozish tushunilsa, yozma nutqda so'zni ko'rish va ko'chirish, uning talaffuzi va eshitilishi orasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlay olish nazarda tutiladi. Xat-savod o'rgatish ta'limning muhim bosqichi bo'lib, bu davrda o'quvchilarga to'g'ri o'qish, chiroyli yozish hamda o'qiganlarini so'zlab berish o'rgatiladi. Nutqni gaplarga, gapni so'zlarga, so'zni bo'g'inlarga ajratish, tovushlarni eshitib va talaffuz qilib bir-biridan farqlash, so'zda tovushlarning birin-ketinligiga e'tibor berishni ham bilib olishlari ta'minlanadi. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish ishlari ham savod o'rgatish darslarining asosiy vazifalaridan biridir. O'quvchilar o'qituvchisining savollariga to'liq va aniq javob bera olishi; rasmga qarab bog'lanishli nutq tarzida hikoya tuzishi; o'yin va turli voqealarni gapirib berishga o'rgatib boriladi. O'quvchilar lug'atini boyitishga, yangi o'rganilgan har bir so'zning ma'nosini puxta o'zlashtirishlariga e'tibor beriladi. Savodxonlikni tarkib toptirish ijodiy tafakkurni rivojlantirish bilan uyg'unlikda olib borilishi lozim.

Boshlang'ich ta'limda ona tili va o'qish savodxonligi darslari bolalarning til va nutq rivojida, madaniyat va bilim asoslarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarining asosiy maqsadi o'quvchilarga O'zbek tilini o'rgatish, ona tilimizning grammatikasini o'rgatish orqali to'g'ri yozma va og'zaki nutq ko'nikmalari shakllantirishdir shu bilan birgalikda ona tili va o'qish savodxonligi darslari asosida o'quvchilarni vatanimizga muhabbatini uyg'otish hamda komil shaxs sifatida tarbiyalashdir. Shu sababli, bu darslarga qo'yiladigan talablar o'quv jarayonining samarali bo'lishini ta'minlashga qaratilgan.

Umumiy o'rta ta'limning bir bosqichi bo'lgan boshlang'ich ta'lim 1-4-sinflarni o'z ichiga oladi. Milliy dasturimizda ta'kidlanganidek, bu bosqichda ta'limning yangicha tizimi va mazmunini shakllantirish uchun quyidagilar zarur: O'quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda ta'limga tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish;

Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir quyidagi 4 ko'nikmaga qaratiladi:

- O'qib tushuntirish
- Tinglab tushuntirish
- Nutq so'zlash
- Yozish, grammatik savodxonlikni shakllantirish

Mashhur rus olimi K.D.Ushinskiy bosh maktab o'quv predmetlari tizimida ona tiliga kata ahamiyat berib, uni markaziy va yetakchi predmet hisoblangan "Ajoyib o'qituvchi bo'lgan ona tili bolaga ko'p narsani o'rgatadi. Bola ikki-uch yil ichida shunchalik ko'p narsa o'rganadiki, ko'p narsa bilib oladiki, 20 yil qunt bilan metodik jihatdan juda to'g'ri o'qiganda ham uning yarmicha o'rgana olmaydi. Ona tilining ulug' pedagogligi ham anashundadir",-deydi u.

Boshlang'ich ta'limning 1-sinflarida bolalarga savod o'rgatish jarayoni 4 oy davom etadi. Bu jarayon quyidagi 2 davrga bo'linadi:

1. Alifbogacha tayyorgarlik davri. (bu davr ikki haftani qamrab oladi).
2. Alifbo davri (o'quv yilining 31-dekabrigacha ya'ni II chorak ohirigacha davom etadi. Alifbogacha tayyorgarlik davri. Bu davrning asosiy vazifasi o'quvchilarni maktab, sinf, tartib-intizom qoidalari va o'quv qurollari bilan tanishtirish, nutq o'stirishga oid mashqlar o'tkazib, fonematik eshitishni oshirishdan iboratdir. Mazkur davrning o'zi ham quyidagi 2 bosqichga bo'linadi: a) harf o'rganilmaydigan bosqich (1 hafta). b) unli tovush va harf o'rganiladigan bosqich (1 hafta)

Maktabda dars o'quv-tarbiya jarayonini tashkil qilishning asosiy shakli hisoblanadi. Dars ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning eng qulay va eng zarur omilidir.

Darsga qo'yiladigan umumiy talablar quyidagilar:

1. Ta'limiy talab. Har bir dars o'quvchiga qandaydir bilim berishi lozim.
2. Tarbiyaviy talab. Bu har jihatdan komil shaxsni tarbiyalash demakdir.
3. Didaktik talablar. Bu o'qituvchiga darsni to'g'ri tashkil qilish:

Dars maqsadlarini, turini to'g'ri belgilash, darsdagi u yoki bu materialni o'quvchilarga yetkazib berish usullarini to'g'ri tanlash, o'quvchilar bilimini tekshirish va baholash shakllarini aniqlab olish mumkin.

Ona tili va o'qish savodxonligi darslari ta'lim standartlari asosida shakllantirilishi zarur. Darsliklar va o'quv materiallari milliy ta'lim dasturiga mos, didaktik jihatdan to'g'ri va yosh xususiyatlariga mos kelishi talab etiladi. O'quvchilar til qoidalarini, lug'at boyligini va nutq madaniyatini o'rganishda bosqichma-bosqich rivojlanishi lozim.

Boshlang'ich ta'limda ona tili va o'qish savodxonligi darslariga qo'yiladigan talablar davlat ta'lim standartlari va qonunchiligi asosida aniq belgilangan bo'lib, ular o'quv jarayonining samarali va sifatli tashkil etilishiga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari ushbu talablarni to'liq bajarishga intilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azimova D. The main Peculiarities of web tool 2 during teaching //Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 5. – C. 584-588.
2. A. D. (2022). On the Example of Abdulla Avloni, The hero of the national Awakening period. Middle European Scientific Bulletin
3. A. D. (2023). Methods of Teaching Students to Grammatical Analysis in Mother Language and Reading Literacy Lessons. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 18, 164-166.

4. Azimova D. The main Peculiarities of web tool 2 during teaching //Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 5. – C. 584-588.
5. Azimova D. SAVOD O 'RGATISH DAVRIDA O 'QUVCHILARNING IJODIY TASAVVURINI RIVOJLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – 6. Usmanovna, A. D., & Nortazhova, Z. A. (2023). Improving Technologies of Integrative Approach to Mother Language and Reading Literacy Lessons. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 18, 167-169.
7. Dilfuza, A. (2023). Modern methods of using folk proverbs in the process of educating elementary school students. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 19, 143-146.
8. **Azimova** Dilfuza Usmonovna. (2025). BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI. INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE, 2(4), 65–67.
9. **Azimova** Dilfuza Usmonovna .BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI ERTAKLAR ORQALI NUTQINI SHAKLLANTIRISH . (2025). ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH, 2(4), 71-74. <https://universalpublishings.com/index.php/aijmr/article/view/10758>
10. Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna, Khaidarova Mahliyo Khabibullayevna, Norgabilova Raykhona Davlatovna, Azimova Dilfuza Usmonovna, & Khudaykulova Saida Zakirovna. (2025). DEVELOPMENT OF THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM. The Bioscan, 20(Supplement 2), 142–146. <https://doi.org/10.63001/tbs.2025.v20.i02.S2.pp142-146>
11. Azimova Dilfuza Usmonovna American Journal of Modern World Sciences2025Vol2Issue3Impactfaktor:8.3(Researchbib)<https://worldejurnal.ru/index.php/ajmwsAMERICA>, 2025260 MODERN APPROACHES IN PRIMARY EDUCATION AMERICA, 2025260-266

12. Allayorova Aziza, Azimova Dilfuza BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QUSH SAVODXONLIGI DARSLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH USULLARI. (2025). *ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH*, 2(6), 234-239.

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING
BAHOLASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING
METODIK ASOSLARI VA DIAGNOSTIK YONDOSHUVLAR**

Majidova Hilola Eshquvat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'limda matematika va ona tili kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinif o'qituvchilarining baholash kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik asoslari va diagnostik yondashuvlar yoritilgan. Boshlang'ich ta'limda baholash jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, balki ularning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish, ta'lim jarayonini takomillashtirish hamda shaxsiy yondashuvni ta'minlash imkonini beradi. Maqolada baholashning zamonaviy metodlari, reyting, kriterial baholash, formatif va summativ yondashuvlar, shuningdek, diagnostika orqali o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, kompetensiyaga asoslangan ta'limda o'qituvchilarning baholash faoliyatini rivojlantirishda metodik tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari baholash kompetensiyalarini shakllantirishda ilmiy-metodik yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatib, ularni ta'lim amaliyotiga joriy etish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi tayyorlash, baholash kompetensiyasi, metodik asoslar, diagnostik yondashuv, kriterial baholash, formatif baholash, summativ baholash, reyting tizimi, ta'lim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье освещены методические основы и диагностические подходы к развитию оценочных компетенций будущих учителей начальных классов. Процесс оценивания в начальном образовании рассматривается не только как выявление знаний, умений и навыков

учащихся, но и как средство отслеживания динамики их индивидуального развития, совершенствования образовательного процесса и обеспечения личностно-ориентированного подхода. В статье анализируются современные методы оценивания, такие как рейтинговая, критериальная система, формативное и суммативное оценивание, а также пути повышения профессионального мастерства учителя через диагностику. Кроме того, даны методические рекомендации по развитию оценочной деятельности педагогов в условиях компетентностного обучения. Результаты исследования подтверждают эффективность научно-методических подходов к формированию оценочных компетенций и обосновывают необходимость их внедрения в образовательную практику.

Ключевые слова: Начальное образование, подготовка учителей, оценочная компетенция, методические основы, диагностический подход, критериальное оценивание, формативное оценивание, суммативное оценивание, рейтинговая система, эффективность образования.

Abstract: This article highlights the methodological foundations and diagnostic approaches to developing assessment competencies of future primary school teachers. The assessment process in primary education is viewed not only as a way to identify students' knowledge, skills, and abilities but also as a means to monitor their individual development dynamics, improve the educational process, and ensure a learner-centered approach. The article analyzes modern assessment methods such as rating, criterion-referenced assessment, formative and summative approaches, as well as strategies for enhancing teachers' professional skills through diagnostics. Furthermore, methodological recommendations are provided for improving teachers' assessment practices within the framework of competence-based education. The research results demonstrate the effectiveness of scientific and methodological approaches in shaping assessment competencies and justify the need for their implementation in educational practice.

Keywords : Primary education, teacher training, assessment competence, methodological foundations, diagnostic approach, criterion-referenced assessment,

formative assessment, summative assessment, rating system, educational effectiveness

Kirish. Hozirgi globallashuv va tezkor innovatsion o'zgarishlar davrida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini xolis baholash masalasi pedagogik tizimning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Ta'lim mazmuni yangilanayotgan hozirgi davrda baholash jarayoni faqatgina o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash bilan cheklanib qolmay, balki ularning shaxsiy rivojlanish dinamikasini kuzatish, qiziqish va ehtiyojlarini aniqlash, ta'limiy faoliyatdagi yutuq va kamchiliklarini ko'rsatib berish vazifasini ham bajaradi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor vazifasini o'taydi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisidan nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning rivojlanish jarayonini muntazam kuzatib boruvchi, ularning o'quv faoliyatini diagnostika qiluvchi va individual yondashuvni ta'minlay oluvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritish talab etiladi. Bu esa o'z navbatida bo'lajak o'qituvchilarning baholash kompetensiyasini shakllantirishni taqozo etadi.

Baholash kompetensiyasi – o'qituvchining nafaqat an'anaviy ball va baholash tizimlaridan foydalanish qobiliyatini, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kriterial baholash, formatif va summativ baholash yondashuvlarini amaliyotda samarali qo'llash malakasini ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, o'quvchi faoliyatini tahlil qilish, natijalarni diagnostik usullar yordamida o'lchash, o'quv jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga oid takliflar ishlab chiqish o'qituvchining muhim kasbiy vazifasidir.

Shu bois, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida baholash kompetensiyasini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb ilmiy-metodik masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonning samarali yo'lga qo'yilishi kelajak o'qituvchilarni zamon talablari darajasida tayyorlash, ularning kasbiy salohiyatini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi davrda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi – yosh avlodni har tomonlama barkamol, raqobatbardosh, ijodkor va tashabbuskor shaxslar sifatida tarbiyalashdir. Bunday natijalarga erishishda, avvalo, ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlay oladigan malakali o'qituvchilarni tayyorlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari nafaqat o'quvchilarga bilim beruvchi, balki ularning individual rivojlanish jarayonini kuzatuvchi, ta'limdagi yutuq va qiyinchiliklarni aniqlovchi diagnostik sifatida ham faoliyat yuritishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: *“Ta'lim tizimini zamon talablariga mos ravishda yangilash, o'qituvchilarning malakasini oshirish va ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish – yangi O'zbekiston taraqqiyotining asosi hisoblanadi”*. Shu boisdan ham ta'lim sifatini baholash va nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish, baholash jarayoniga zamonaviy metodik yondashuvlarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib bormoqda.

Mamlakatimizda ta'lim sohasida qabul qilingan bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar mazkur yo'nalishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qilmoqda: **O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni** (2020-yil 23-sentabr, yangi tahrirda) ta'lim sifatini nazorat qilish, baholash va monitoring qilishni ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida belgilab berdi. **“Ilm-ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” davlat dasturi** (2020-yil) doirasida ta'limda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish, shu jumladan elektron baholash tizimlarini joriy etish vazifasi qo'yildi. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ–4307-son qarori** – “Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholashning yangi tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorida o'qituvchilarning baholash kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. **2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida** ta'lim sifati, o'qituvchilarning kasbiy mahorati, ularning kompetensiyalarini rivojlantirish va baholash tizimini takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilandi.

Mazkur hujjatlar va dasturlar ta'lim jarayonida baholashning zamonaviy yondashuvlarini keng joriy etish, diagnostika asosida ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini mustahkamlashni talab qilmoqda. Shundan kelib chiqib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida baholash kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunda nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Boshlang'ich ta'lim jarayonida baholash masalasi ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lib, bu boradagi ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar bayon etilgan. Jumladan, xorijiy olimlardan P. Black va D. Wiliam (1998) o'z tadqiqotlarida formatif baholashning o'quvchilar rivojlanishiga ta'siri, baholashning ta'lim jarayonidagi motivatsion ahamiyati va shaxsiy yondashuv imkoniyatlarini ilmiy asoslab berganlar. B. Bloom tomonidan ishlab chiqilgan "taksonomiya nazariyasi" esa o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini bosqichma-bosqich aniqlashda asosiy nazariy-metodik manba hisoblanadi.

Rus pedagoglari orasida M.N. Skatkin, V.P. Onushkin va ularning izdoshlari ta'limda kriterial baholashning afzalliklari, o'quvchilarni faqat yakuniy natijaga qarab emas, balki butun ta'limiy faoliyat jarayonini hisobga olgan holda baholash zarurligini ta'kidlab o'tganlar. Ularning fikricha, baholash nafaqat nazorat, balki rivojlantiruvchi va rag'batlantiruvchi vosita bo'lishi kerak.

O'zbekistonlik olimlar ham ushbu yo'nalishda bir qator ilmiy izlanishlar olib borishgan. Xususan, P. Qodirov tomonidan boshlang'ich ta'limda baholash metodikasining nazariy asoslari yoritilib, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning solishtirma tahlili berilgan. N. To'xtayeva esa pedagogik diagnostika nazariyasi va amaliy jihatlarini tadqiq qilib, diagnostik baholash vositalarining o'qituvchi faoliyatidagi ahamiyatini ko'rsatib bergan. B. Karimov o'z maqolalarida ta'limda kriterial baholash tizimining afzalliklarini hamda o'quvchilar bilimini adolatli baholash imkoniyatlarini asoslagan.

Yaqin yillarda chop etilgan xalqaro maqolalarda raqamli texnologiyalar asosidagi baholash vositalarining samaradorligi keng muhokama qilinmoqda.

Masalan, onlayn test tizimlari, interaktiv diagnostik dasturlar va reyting platformalari orqali o'quvchilarning bilim darajasi va rivojlanish dinamikasini tezkor tahlil qilish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llash kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, baholashning nazariy va amaliy jihatlari, diagnostik yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlari hamda zamonaviy texnologiyalar asosida ularni takomillashtirish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Materiallar va metodlar. Tadqiqot davomida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash kompetensiyalarini shakllantirish jarayonini o'rganishda bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi.

Tadqiqot material. Tadqiqot obyekti sifatida Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari tanlab olindi. Ushbu talabalarining amaliy mashg'ulotlari, pedagogik amaliyot jarayonlari hamda nazariy bilimlarni o'zlashtirish darajasi baholash kompetensiyasini shakllantirish uchun asosiy material bo'lib xizmat qildi. **Pedagogik kuzatuv** – talabalar tomonidan o'quvchilar bilimini baholash jarayonida qo'llanilayotgan usullarni aniqlash uchun qo'llanildi. **Suhbat va anketalar** – bo'lajak o'qituvchilarning baholashga oid qarashlari, bilim va ko'nikmalarini o'rganish maqsadida o'tkazildi. **Diagnostik testlar** – talabalar baholash metodlari bo'yicha nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun ishlab chiqildi. **Taqqoslash va tahlil** – an'anaviy baholash va zamonaviy formatif, summativ, kriterial yondashuvlarning samaradorligini solishtirishda qo'llanildi.

Eksperiment-metodik yondashuv – baholash kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar va treninglar tashkil qilinib, natijalari tahlil qilindi.

- Reyting tizimi asosida ishlab chiqilgan baholash mezonlari;
- O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini aniqlash uchun formatif va summativ baholash topshiriqlari;

- Raqamli diagnostik dasturlar (onlayn testlar, interaktiv baholash vositalari);
- Refleksiv tahlil jurnallari (talabalar o'z faoliyatini tahlil qilish uchun).

Metodologik asoslar. Tadqiqot pedagogik kompetensiyalar nazariyasi, zamonaviy baholash texnologiyalari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi hamda diagnostik yondashuv nazariyalariga asoslangan holda olib borildi.

Natijada, metodlar yig'indisi talabalarda baholash kompetensiyasining shakllanish bosqichlarini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda samarali yechimlarni ishlab chiqishga imkon berdi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot davomida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash kompetensiyalarini shakllantirish darajasi uch bosqichda o'rganildi: **boshlang'ich holat, tajriba jarayoni, va yakuniy natijalar.**

Boshlang'ich holat tahlili. Pedagogik kuzatuv va diagnostik testlar orqali talabalar baholash kompetensiyasi darajasi aniqlanganda quyidagi holatlar kuzatildi:

- talabalar asosan an'anaviy baholash (ball va 5 ballik tizim) usullaridan xabardor;
- zamonaviy baholash shakllari – formatif, summativ va kriterial yondashuvlar haqida nazariy bilimga ega, biroq amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishadi;
- refleksiv tahlil ko'nikmalari sust rivojlangan;
- diagnostik yondashuvni qo'llash tajribasi deyarli mavjud emas.

Tajriba jarayonida kuzatilgan o'zgarishlar. Tadqiqot doirasida maxsus metodik mashg'ulotlar, treninglar va amaliy topshiriqlar tashkil qilindi. Ularning mazmuni zamonaviy baholash usullarini amaliyotda qo'llashga qaratildi. Natijada:

- talabalar formatif baholash vositalarini (fikir-mulohaza berish, o'zaro baholash, o'zini-o'zi baholash) qo'llay olishni boshladi;
- summativ baholashni qo'llashda aniq mezonlardan foydalanish ko'nikmalari rivojlandi;
- kriterial baholashda mezonlar ishlab chiqish, ularni o'quvchilar faoliyatiga moslashtirish tajribasi orttirildi;

- reyting tizimi orqali o'z faoliyatini baholash va reflektiv tahlil qilish ko'nikmalari kuchaydi.

Tajriba natijalari quyidagi ko'rsatkichlarni aniqladi:

- talabalar bilim darajasi diagnostik test natijalariga ko'ra **o'rtacha 28% ga oshdi**;
- formativ va summativ baholashni amaliyotda qo'llash darajasi **boshlang'ich 35% dan 75% gacha** ko'tarildi;
- kriterial baholash bo'yicha amaliy ko'nikmalarning shakllanish darajasi **40% dan 80% gacha** oshdi;
- reflektiv tahlil yuritish ko'nikmalari **50% dan 82% gacha** rivojlandi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash kompetensiyasini rivojlantirish darajasi

1-jadval

Kompetensiya yo'nalishi	Boshlang'ich holat (foiz)	Tajriba jarayoni (foiz)	Yakuniy natija (foiz)	O'sish (%)
Formativ baholashni qo'llash ko'nikmasi	35%	55%	75%	+40
Summativ baholashni qo'llash ko'nikmasi	38%	60%	78%	+40
Kriterial baholash mezonlarini ishlab chiqish va qo'llash	40%	62%	80%	+40

Kompetensiya yo‘nalishi	Boshlang‘ich holat (foiz)	Tajriba jarayoni (foiz)	Yakuniy natija (foiz)	O‘shish (%)
Diagnostik yondashuvdan foydalanish	32%	58%	76%	+44
Refleksiv tahlil yuritish ko‘nikmasi	50%	68%	82%	+32
Umumiy baholash kompetensiyasi	39%	61%	78%	+39

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, maxsus metodik mashg‘ulotlar va amaliy topshiriqlar asosida talabalar baholash kompetensiyasida sezilarli ijobiy o‘shishga erishganlar. Umuman olganda, o‘tkazilgan metodik tadbirlar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida baholash kompetensiyasini sezilarli darajada oshirdi. Bu esa ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida ta’lim samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida baholash kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim talablaridan biridir. Baholash faqatgina nazorat va hisob-kitob vositasi emas, balki o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini kuzatish, ularni rag‘batlantirish va ta’lim sifatini oshirishning asosiy omilidir. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, talabalar an’anaviy baholash tizimiga ko‘proq tayanadilar, biroq metodik yondashuvlar, diagnostik vositalar va refleksiv tahlilni qo‘llash orqali ularning baholash kompetensiyasi sezilarli darajada rivojlanadi. Shunday qilib, maxsus metodik mashg‘ulotlar va amaliy topshiriqlar asosida o‘tkazilgan tajribalar natijasida bo‘lajak o‘qituvchilar baholashning formatif,

summativ va kriterial shakllarini samarali qo'llashni o'rganadilar. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishidagi oliy ta'lim dasturlariga baholash metodikasi va pedagogik diagnostikaga oid alohida kurs yoki modul kiritilishi maqsadga muvofiq. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalar uchun baholashning zamonaviy shakllarini (formatif, summativ, kriterial baholash) qo'llashga doir topshiriqlar tizimli ravishda yo'lga qo'yilishi lozim.

Bo'lajak o'qituvchilar uchun refleksiv kundaliklar yuritish, o'z faoliyatini baholash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish tavsiya etiladi. Zamonaviy raqamli diagnostik dasturlar, onlayn test tizimlari va interaktiv baholash platformalaridan keng foydalanish orqali baholash jarayonining samaradorligi oshirilishi mumkin. Ta'lim muassasalarida o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarida baholash kompetensiyasi, uning metodik asoslari va diagnostik yondashuvlari bo'yicha maxsus treninglar tashkil etilishi kerak.

Mazkur takliflar amalga oshirilsa, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim jarayonida baholashni shunchaki nazorat vositasi emas, balki rivojlantiruvchi va samaradorlikni ta'minlovchi pedagogik jarayon sifatida qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Black, P., & Wiliam, D. (1998). *Assessment and classroom learning*. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), 7–74.
2. Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*. New York: Longman.
3. Skatkin, M.N., & Onushkin, V.P. (1989). *Didaktika sovremennoy shkoly*. Moskva: Prosveshcheniye.
4. Qodirov, P. (2010). *Pedagogik o'lchash va baholash metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
5. To'xtayeva, N. (2016). Pedagogik diagnostikaning nazariy asoslari va amaliy yo'nalishlari. – *Pedagogika jurnali*, №2, 45–52.
6. Karimov, B. (2019). Boshlang'ich ta'limda kriterial baholash tizimining ahamiyati. – *Boshlang'ich ta'lim jurnali*, №4, 23–29.

7. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. New York: Longman.
8. OECD (2013). *Synergies for Better Learning: An International Perspective on Evaluation and Assessment*. OECD Publishing.
9. Shodmonqulova, D. (2021). Ta'lim jarayonida formatif baholashning samaradorligi. – *Ta'lim taraqqiyoti ilmiy jurnali*, №1, 64–70.
10. Hasanov, U. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlarini baholashda zamonaviy yondashuvlar. – *Ilm va ta'lim*, №3, 112–118.

O`QUVCHILARDA ADABIY NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

Meyliqulova Manzura Abdullayevna

. – *Termiz iqtisodiyot va servis universiteti katta*

o`qituvchisi, p.f.b.f.d (PhD)

Telefon: +998975326681

E-mail: meyliqulovamanzura963@gmail.com+998975326681

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning o'z ona tilisida adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda nutq so'zlash va fikr ifodalashga o'rgatish, shuningdek, adabiy tilda to'g'ri fikr ifodalash malakalarini hosil qilish, nutqning asosiy kommunikativ sifatlari: to'g'rilik, aniqlik, tozalik (soflik), mantiqiylik ta'sirchanlik, maqsadga muvofiqlik (orfoepik, morfologik, grammatik, sintaktik va shu kabi adabiy til me'yorlariga qat'iy mos keladigan nutq) bo'yicha fikrlar keltirildi. Nutqqa tayyorgarlik ko'rish va nutq ustida ishlash bo'yicha ham matnlar, ular yuzasidan topshiriqlar haqida ma'lumotlar keltirib o'tiladi.

Kalit so'zlar: nutq, og'zaki va yozma nutq, nutqning kommunikativ sifatlari, nutq rivojlantirishga oid topshiriqlar, adabiy norma, madaniy nutq va h...

РАЗВИТИЕ ЛИТЕРАТУРНО-РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Мейликулова М. А. - Старший преподаватель, доктор философии, Термезский университет экономики и сервиса

Аннотация: В данной статье студентов учат говорить и выражать свои мысли на родном языке в соответствии с нормами литературного языка, а также развивать навыки правильного выражения мыслей литературным языком, основные коммуникативные качества речи: приводятся правильность, точность, чистота (чистота), логичность, результативность, целесообразность (речь, строго соответствующая нормам орфоэпического, морфологического, грамматического, синтаксического и тому подобного литературного языка). Приводятся тексты по подготовке к выступлению и работе над выступлением, а также сведения о задачах, связанных с ними.

Ключевые слова: речь, устная и письменная речь, коммуникативные качества речи, задачи, связанные с речевым развитием, литературная норма, культурная речь и др.

DEVELOPMENT OF LITERARY SPEECH COMPETENCE IN STUDENTS

Meilikulova. M. A. - Senior Lecturer, PhD, Termez University of Economics and Service

Annotation: In this article, students are taught to speak and express their thoughts in their native language in accordance with the norms of literary language, as well as to develop the skills of expressing correct thoughts in literary language, the main communicative qualities of speech : correctness, accuracy, cleanliness (purity), logicity, effectiveness, expediency (speech that strictly conforms to the norms of orthoepic, morphological, grammatical, syntactic and similar literary language) are given. Texts on preparing for a speech and working on a speech, as well as information about tasks related to them, are given.

Key words: speech, oral and written speech, communicative qualities of speech, tasks related to speech development, literary norm, cultural speech, etc.

Kirish: Bugungi tezkor zamonda o‘z ona tilisida ravon, chiroyli gapirish, madaniy nutq va notiqlik san’ati sirlaridan voqif bo‘lish yosh avlod uchun juda muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda ma’naviy-ma’rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi deb e’lon qilingan bugungi kunda nutq madaniyati masalalari har qachongidan ham dolzarblik kasb etmoqda. Qadimdan Sharq mamlakatlarida ravon va chiroyli gapirishga katta e’tibor qaratilgan. jamiyatda mavjud har bir shaxsning odobi uning nutqida ko‘rinadi. Nutqni rivojlantirish, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish bugungi pedagoglarning talab va vazifalaridan biri hisoblanadi. Buning uchun esa maktab ta’limida o‘qitish jarayonida, har bir fan o‘qituvchisi, ayniqsa, ona tili va adabiyoti ta’limi fani pedagoglari mavzu yuzasidan o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqiga e’tibor qaratishimiz, turli qo‘shimcha topshiriqlar berib, oldimizga qo‘ygan maqsadlarimizga erishishimiz mumkin.

Til ijtimoiy mahsulot, lisoniy tizim, undan inson bolaligidan boshlab foydalanadi, u orqali fikrlashni o‘rganadi. Til o‘ziga xos turli vazifalarni bajaradi.

Bular:

- 1) kommunikativ vazifa;
- 2) fikrni ifodalash vazifasi;
- 3) so‘zlovchining ichki holatini ifodalash vazifasi yoki ekspressiv vazifa;
- 4) til vositalari orqali go‘zallik yaratish vazifasi yoki estetik vazifa.

Bu insonning nutqiy faoliyatida o‘z aksini topadi. Nutq inson nutq a’zolarining harakati natijasida yuzaga keladi.

Shunga ko‘ra nutq ikki xil bo‘ladi:

1. **Ichki nutq.** Kishilarning o‘z-o‘ziga xayolan tovushlarni - so‘zlarni talaffuz qilmasdan fikrlashi, mulohaza yuritishi, o‘ylashi bu ichki nutqdir. Yozuvchilar badiiy obraz orqali ichki nutqni ifodalaydi. Unda obraz o‘ziga - o‘zi sarhisob berishi, xayolan kim bilandir suhbatlashishi, o‘y-xayollar orqali qandaydir muammolarni hal etishi mumkin. Bularning barchasi ichki nutq orqali amalga oshiriladi.

2. **Tashqi nutq.** O‘pkadan chiqayotgan havoning nutq a‘zolariga ta’siri, natijasida ularning harakati bilan aniq tovushlar sifatida yuzaga keladigan nutq tashqi nutqdir. Tashqi nutq orqali insonlar bir-birlari bilan muloqotga kirishadilar. O‘zaro fikr almashishadi, muammolarni ijobiy hal etishga harakat qilishadi. Bularning barchasi inson nutqi orqali, ya’ni tashqi nutq orqali ifodalanadi. Nutq doimiy harakatdagi til hisoblanadi. Nutq til birliklarini o‘zaro mantiqiy bog‘lab, ularni harakatga keltiradi. Nutq so‘z, so‘z birikmalari va gaplardan iborat bo‘lib, tugal fikr ifodalaydi. Endi, nutqni rivojlantirish, o‘quvchilarda jamoa orasida o‘z fikrini bemalol yetkazishi, ularning tanqidiy fikrlashi, qo‘liga mikrofon tutganda dovdirab qolmasdan o‘z mulohazalarini so‘zlarni o‘z o‘rnida qo‘yib ayta olishi uchun, bugungi kun ta’limida oldimizga qo‘ygan maqsadimizga qanday erishamiz, degan savol tug‘iladi. So‘zlayotganda adabiy til, nutqiy etiket va madaniy nutq me’yorlariga rioya qilishni shakllantirish, shu bilan birga ularda dialektizm va jargonlardan xoli nutq madaniyatini rivojlantirish kabi vazifalarni amalga oshirish bugungi til ta’limining asosiy masalasi bo‘lib kelmoqda. Adabiy til me’yorlari - bu ko‘pchilik til tashuvchilari tomonidan til vositalaridan bir xilda foydalanish maqsadida qabul qilingan qonun va qoidalar. Nutq madaniyati esa, adabiy til me’yorlariga rioya qilgan holda to‘g‘ri, chiroyli va o‘rinli so‘zlash; tildan maqsadga muvofiq foydalanish ko‘nikma va malakalarining jami hisoblanadi. Nutqda esa adabiy norma mavjud bo‘lib, bu til birliklaridan maqsadga muvofiq‘ini tanlashdir. Nutqiy etiket - bir tomondan, til birliklarini, ikkinchidan, muomala qoidalarini o‘z ichiga oladi.

Dialektizm – shevaga oid birliklardir. Jargon esa ijtimoiy sheva, ma’lum ijtimoiy guruh nutqiga xos birliklar hisoblanadi. Til ta’limida pedagogning mahorati

faqat o'qitishning xilma-xil metodlarini o'rinli va to'g'ri qo'llay olishidangina iborat emas, balki o'quvchi bilan muloqotidagi – tildan ustalik bilan foydalana bilishi bilan ham belgilanadi. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish, ularda adabiy til normalariga e'tibor berib so'zlashni o'rgatishda avvalo, o'qituvchining o'zida og'zaki nutq mukammal bo'lishi kerak. Agar o'qituvchi ta'sirchan nutqi bilan o'quvchi diqqatini butun dars davomida tutib tura olmasa, o'qituvchining pedagogik mahorati haqida gap ham bo'lishi mumkin emas. Darsning mazmuni va samaradorligi o'qituvchi nutqining ta'sirchanligi, madaniy bo'lishi bilan bevosita aloqadordir. Agar o'quvchi o'qituvchi nutqida mantiqsizlik, noaniqlik, uslubiy g'alizlik, grammatik nomutanosiblik kabi nuqsonlarni sezsa, o'quvchining diqqati bo'linadi, bayon qilinayotgan mavzuga bo'lgan qiziqishi pasayadi. Qolaversa, mavzu bunday nutq bilan bayon qilinganda, tabiiyki, o'quvchi uni qabul qilishda qiynaladi, darsdan ko'zlangan samaraga erishish qiyin bo'ladi. Nutqning madaniyligini ta'min etadigan to'g'rilik, aniqlik, mantiqiylik, ifodalilik, boylik, soflik, jo'yalilik kabi bir qator kommunikativ sifatlarni o'zida mujassamlashtirgan nutq madaniy hisoblanadi. Har qanday nutqning asosiy maqsadi muayyan axborotni tinglovchiga yetkazish, shu yo'l bilan unga ta'sir qilishdan iborat bo'lib, mazkur sifatlarning jami nutqning ta'sirchanligini yuzaga keltiradi. Og'zaki nutqni rivojlantirishda tilning quyidagi kommunikativ sifatlari mavjud, jumladan, nutqning aniqligi – bu aytilayotgan so'z yoki iboraning o'zi ifodalayotgan voqelikka mos va muvofiq kelishdir.

Nutqning ifodaliligi – ta'sirchanlik deb ham aytiladi, nutqning tinglovchi yoki o'quvchi e'tiborini jalb qila olishi bilan belgilanadigan kommunikativ sifat.

Nutqning mantiqiyligi – Yaxlit bir tizim (sistema)ga birlashib, fikrlar rivoji izchil bo'lgan, lug'aviy va grammatik shakllar aniq hamda maqsadga muvofiq ishlatilgan nutq mantiqiy nutqdir.

Nutqning tozaligi – Toza nutq - bu tilning barcha sathlari bo'yicha adabiy til me'yorlariga mos va xos holda fikr ifodalashdir. Madaniy nutqning tozaligi fonetik, orfoepik jihatdan so'z va qo'shimchalarning to'g'ri talaffuzi bilan belgilanadi.

Nutqning to'g'riligi – Adabiy tilning fonetik-orfoepik, leksik semantik va grammatik me'yorlari talablariga to'la mos keladigan nutq to'g'ri nutqdir. Nutqning maqsadga muvofiqligi– nutqning kommunikativ sifati.

So'zlarni o'z o'rnida qo'llay olish ko'nikmasi bilan belgilanadi. Nutqning ta'sirchanligi (jozibadorligi)-tinglovchi va o'quvchi e'tibori hamda qiziqishini qozonadigan xususiyatlarga ega bo'lgan nutq ta'sirchan nutqdir. Nutqning ta'sirchanligini oshirishda nutqning aloqaviy sifatlari bo'lishi, to'g'rilik, mantiqiylik, tozalik kabilar ahamiyatlidir, ya'ni nutq to'g'ri bo'lsa, u ta'sirchan bo'ladi, nutq mantiqiy bo'lsa – ta'sirchan bo'ladi. Og'zaki nutqni rivojlantirish, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish borasida keyingi vaqtlarda yurtimizda keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, muhtaram Prezidentimizning tashabbuslari bilan xalq ta'limi vazirligiga dunyodagi zamonaviy o'quv dasturlari asosida ta'limda milliy o'quv dasturining joriy qilish to'g'risida topshiriqlar berildi va umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilari 2021-yildan boshlab, bosqichma-bosqich milliy o'quv dasturi va shu dastur asosida yaratilgan darsliklar asosida ta'lim-tarbiya olishlari belgilab olindi. O'quvchilarning risoladagidek bilim olishi, ularni mustaqil hayotga tayyorlash, bilim samaradorligini oshirishda maktab darsliklari asosiy vositalaridan biridir. O'quvchi darslikdan bilim oladi, tajriba to'playdi va uni o'z hayotida qo'llashni o'rganadi. Shunday ekan, darsliklarning mukammalligi har makon va har zamonda ham muhim ahamiyat kasb etadi. E'tiborsizlik tufayli unga yo'l qo'yilgan birgina xato ulg'ayib kelayotgan o'quvchi hayotini tamomila teskari tomonga burib yuborishi mumkin. Yurtimizda ta'lim tizimi, xususan, darsliklarga Prezident darajasiga diqqat-e'tibor qaratilayotgani zahirida katta maqsad va ma'no mujassam.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi: O'quvchilarda adabiy-nutqiy kompetensiyani rivojlantirish masalasi o'zbek tilshunosligi va metodikasi asosida muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri sanaladi. Til o'qitish metodikasida nutqiy kompetensiya tushunchasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab alohida ilmiy kategoriya sifatida qo'llanila boshlagan. Xususan H.Yoqubov o'quvchilarda nutqiy

malakalarni rivojlantirishni kommunikativ yondashuv asosida tahlil qilgan bo'lsa, Z.Mamatqulova adabiy nutqni shakllantirishda badiiy matnning ta'limiy imkoniyatlarini yosh xususiyatlariga mos rivojlanishini tadqiq etgan. Xorijiy adabiyotlarda ham mazkur yo'nalishda keng qamrovli izlanishlar olib borilgan. Xususan, M.Halliday va J.Brunerlarning lingvistik-nutqiy kompetensiya haqidagi nazariyalari o'quvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama: Ma'lum qilinishicha, avvalgi o'quv dasturlari mazmuni 90 foiz nazariyadan iborat bo'lib, o'qitish metodikasi yodlatishga yo'naltirilgan edi. Yangi milliy o'quv dasturi mazmuni 50% nazariya 50% amaliyotdan iborat bo'ladi va o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi.

O'quv dasturlarida baholash esa faqat eslab qolgan bilimlar hajmini aniqlagan. Ya'ni, o'quvchi darslikdagi manbani faqat yodlagan, unda mustaqil fikrlash, og'zaki nutqni o'stirish va rivojlantirish kabi ko'nikmalar mavjud bo'lmagan. Yangi milliy o'quv dastur esa buning aksi bo'lib, unda o'quvchi mustaqil fikrlashga o'rgatiladi, dastur asosida o'quvchilarda shakllangan ko'nikmalar baholanadi. O'quvchining og'zaki nutqini shakllantirish, ularni tanqidiy fikrlashga o'rgatish, mustaqil fikrlashga undash, nafaqat, maktab ta'limini tamomlab bo'lgunga qadar bo'lgan vazifalarni amalga oshirish, balki, ularning keyingi hayot bosqichlarida, u xoh keyingi ta'limni davom ettirsin, xoh biror kasb egasi bo'lsin o'z fikrini, o'z qarashlarini atrofida gilarining, jamoaning oldida bemalol ayta oladigan, mustaqil fikrlaydigan shaxs bo'lib yetishishi milliy o'quv dasturining maqsadi qilib olindi. Ayniqsa, ona tili darslarida yodlashga mo'ljallangan qoidalaridan sal chetlashdik va uning o'rniga o'quvchini mulohaza qilishga undaydigan mashq va topshiriqlar o'rin oldi. Hozirgi kunda amaldagi darslikda bu savollar oddiy "Savol va topshiriqlar" tarzida emas, balki "Muhokama qilamiz" ruknida berilgan bo'lib, savollar qisqa, ammo mulohazaga undovchi savollar hisoblanadi. Har bir mavzuning o'rtasida o'quvchini mustaqil fikrlashga, nutqini rivojlantirishga oid savol va topshiriqlar mavjud bo'lib, bu dars jarayonining ham qiziqarli tashkil qilinishiga dastak bo'ladi.

Natija: Badiiy matnlarni o`qitishda interfaol metodlardan foydalanish o`quvchilarning o`quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda samarali natija beradi. O`quvchilarda adabiy – nutqiy kompetensiyani rivojlantirish uchun matn ustida ishlash, ifodali o`qish, suhbat va munozara tashkil etish, ijodiy topshiriqlarni qo`llash muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqiy kompetensiyaning rivojlanishi o`quvchilarning tafakkurini kengaytiradi, badiiy-estetik didini oshiradi va ular mustaqil fikr bildirishga o`rgatiladi.

Xulosa. Darsda nafaol bo`lgan o`quvchilarga dars jarayonida o`tilgan mavzular yuzasidan savollar berish orqali ham ularni keyingi darslarda faol bo`lishini ta`minlaydi. Ya`ni, o`quvchi o`ziga berilgan savollarga javob topa olmagan paytda, yonidagi sinfdoshi tomonidan eshitgan javobiga qarab uning asarga bo`lgan qiziqishi ortadi. “Men bilmagan edim, bu asarning qaysi sahifasida ekan degan savol orqali u asardan javobni izlashga intiladi” va keyingi safar o`qituvchi tomonidan yana savollar berib qolinishi mumkinligini bilib dars tayyorlashga, o`qishga, o`rganishga intiladi. Yangi avlod darsliklarining yana bir ijobiy tomoni shundaki, unda o`quvchini nafaqat og`zaki nutqini o`stirish, balki, yozma savodxonligini oshirish yuzasidan ham topshiriqlar mavjud bo`lib, ayrim mavzulardan so`ng “Matnni o`qing. Savollarga daftaringizda yozma javob bering” kabi topshiriqlar berilgan. Bu topshiriqlar bevosita o`quvchini fikrlashga, og`zaki nutqini rivojlantirishga, tanqidiy fikrlashga o`rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston Milliy ensiklopediyasi
2. “Nutq madaniyati” (Oliy o`quv yurtlari uchun o`quv qo`llanma). N.Jiyanova, O.Mo`minova, S.Maqsumova Toshkent-2016
3. Halliday. An Introduction to Functional Grammar. Funksional grammatikani o`rgatish bo`yicha asosiy qo`llanma. Matthiessen,-2006
4. Nutq madaniyati. (Ma`ruza matnlari). Umumiy tilshunoslik kafedrası. Tuzuvchilar. Muydinov K.A., Vahobova K.U. Toshkent-2001

5. M.Meyliqulova “8-sinf o‘quvchilarida og‘zaki nutqni rivojlantirish”. Ilmiy axborotlar jurnali. Toshkent 2023

“INTELLEKTUAL ASRDA INKLYUZIV TA’LIMNING DOLZARBLIGI VA ISTIQBOLLARI”

Tursunova Nilufar

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi o‘qituvchisi

Samiyevnanilufar0@gmail.com

Annotatsiya. XXI asr raqamli va intellektual taraqqiyot davri bo‘lib, inson kapitaliga e’tibor davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Ushbu jarayonda barcha bolalarning ta’lim olish huquqini ta’minlash, jumladan, jismoniy yoki psixologik imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun teng imkoniyat yaratish dolzarb masalalardan biridir. Shu sababli inklyuziv ta’limni rivojlantirish strategik vazifa sifatida qaralmoqda.

Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi – jismonan va ruhan zaif bolalarning ijtimoiylashuvi, jamiyatga integratsiyalashuvi hamda teng ta’lim olish imkoniyatlarini ta’minlashdir. Tadqiqotda inklyuziv ta’limning afzalliklari, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarning umumiy muhitda tarbiyalanishi, sog‘lom bolalarda bag‘rikenglik va mehr-shafqat rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalar orqali ta’lim samaradorligining oshishi yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Inklyuziv ta’lim, imkoniyati cheklangan bolalar, ijtimoiylashuv, teng imkoniyatlar, intellektual taraqqiyot, inson kapitali, ta’lim siyosati, pedagogik innovatsiyalar, jamiyatga integratsiya

Аннотация. XXI век стал эпохой цифрового и интеллектуального прогресса, и акцент на человеческом капитале стал приоритетом государственной политики. В этом процессе одним из актуальных вопросов

является обеспечение права всех детей на образование, включая равные возможности для детей с ограниченными физическими или психологическими возможностями. По этой причине развитие инклюзивного образования рассматривается как стратегическая задача.

Основная цель инклюзивного образования – социализация, интеграция в общество физически и психически слабых детей, а также обеспечение равных образовательных возможностей. В исследовании освещаются преимущества инклюзивного образования, включая воспитание детей с ограниченными возможностями в общей среде, развитие толерантности и сострадания у здоровых детей, а также повышение эффективности обучения с помощью современных технологий.

Ключевые слова. Инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями, социализация, равные возможности, интеллектуальное развитие, человеческий капитал, образовательная политика, педагогические инновации, интеграция в общество

Annotation. The 21st century is a period of digital and intellectual development, and the focus on human capital has become a priority of Public Policy. In this process, ensuring the right of all children to education is one of the pressing issues, including providing equal opportunities for children with limited physical or psychological capabilities. Therefore, the development of inclusive education is considered as a strategic task.

The main goal of inclusive education is to ensure the socialization of physically and mentally challenged children, integration into society, and opportunities for Equal Education. The study covered the benefits of inclusive education, including the upbringing of children with disabilities in a common environment, the development of tolerance and compassion in healthy children, and an increase in educational efficiency through modern technologies.

Keywords. Inclusive education, children with disabilities, socialization, equal opportunities, intellectual development, human capital, education policy, pedagogical innovation, integration into society

XXI asr intellektual taraqqiyot, raqamli texnologiyalar va inson kapitaliga e'tibor asri sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayonda barcha bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash, jumladan, jismoniy yoki psixologik imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun ham sifatli ta'lim sharoitlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shu bois inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalasi nafaqat ijtimoiy, balki intellektual asrning strategik vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda.

XXI asr texnika taraqqiyotni asri bo'lishi bilan bir qatorda intellektual taraqqiyot va inson kapitaliga e'tibor asri sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Bu jarayonda barcha bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash, jumladan jismoniy va psixologik imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun ham ta'lim sharoitlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shu bois inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalasi strategik vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

1975-yil AQSHda "Education for All Handicapped Children Act" (Nogiron bolalar uchun ta'lim to'g'risidagi qonun) qabul qilingan bo'lib bu qonunda nogiron bolalarni umum ta'lim maktablariga jalb qilish va ularni maxsus sinflarda emas, balki odatiy sinflarda o'qitish ko'zda tutilgan.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy qilish bosqichma bosqich amalga oshirilgan bo'lib, ilgari maxsus maktablarda, yakka tartibda o'qitilgan bo'lsa endi nogironligi bor bo'lgan bolalar sog'lom bolalar bilan birgalikda o'qishini ta'lim tizimiga joriy qilish ishlari amalga oshirilmoqda. 2020-yil qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida" gi qonunda inklyuziv ta'lim tushunchasi huquqiy jihatdan mustahkamlandi. 2021-2025-yillarga mo'ljallangan Inklyuziv ta'limni rivojlantirish Milliy dasturi ishlab chiqildi.

Inklyuziv ta'limni joriy qilishdan maqsad jismonan va ruhan zaif bolalarning ijtimoiylashishi va jamiyatga qo'shilishini ta'minlashdir.

Inklyuziv ta'limning afzalliklari:

- barcha bolalar o'z salohiyatidan qat'iy nazar, bi xil ta'lim oladi,
- imkoniyati cheklangan bolalar jamiyatdan ajralmay, do'stlari bilan birga o'qib ulg'ayadi,

-alohida emas, balki umumiy muhitda o'qish bolaning ruhiy barqarorligini ta'minlaydi.

-zamonaviy texnologiyalar, individual yondashuv va qo'shimcha qo'llab-quvvatlash orqali bilim olish samaradorligi ortadi.

Inklyuziv ta'lim shaklini ta'lim tizimiga joriy qilish nafaqat nogironligi bor olalar uchun Afzal, balki sog'lom bolalar uchun ham bir qancha afzalliklari mavjud:

Mehr-shafqat va bag'rikenglikni rivojlantiradi – ular boshqalarni tushunish va yordam berishga o'rganadi.

Ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi – har xil imkoniyatlarga ega insonlar bilan birga bo'lish kelajak hayotda hamkorlik qilishni osonlashtiradi.

Turli xil o'quv uslublarini o'rganadilar – inklyuziv sinflarda ko'proq interfaol metodlar qo'llaniladi, bu esa barcha bolalarga foyda beradi.

Inklyuziv ta'limni joriy qilishda maktab, oila, o'qituvchi, sinfdoshlar jamoasi, mahalla, sog'liqni saqlash tizimi birgalikda hamkorlik qilishlari maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, XXI asrda inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalasi davlat siyosatining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Inklyuziv ta'lim nafaqat jismoniy yoki psixologik imkoniyatlari cheklangan bolalarning teng huquqli ta'lim olishiga, balki ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sog'lom bolalarda mehr-shafqat, bag'rikenglik va ijtimoiy hamkorlik kabi muhim insoniy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi.

O'zbekistonda 2020-yil "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va 2021–2025-yillarga mo'ljallangan Milliy dastur orqali inklyuziv ta'limni joriy etishning huquqiy va tashkiliy asoslari yaratildi. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, inklyuziv ta'limning samarali yo'lga qo'yilishi uchun ta'lim muassasalari, oila, pedagoglar, mahalla hamda sog'liqni saqlash tizimi o'rtasida uzviy hamkorlik talab etiladi.

Demak, inklyuziv ta'limni rivojlantirish – nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar, balki butun jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim strategik vazifadir.

21.Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent: 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "2021–2025-yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish Milliy dasturi". – Toshkent: 2021.
3. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Inclusion. – Paris: UNESCO Publishing, 2009.
4. United States Congress. Education for All Handicapped Children Act (Public Law 94-142). – Washington D.C., 1975.
5. Salomov, Q. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Baxtiyorov, A. Inklyuziv ta'lim: amaliyot va istiqbollar. – Toshkent: O'qituvchi, 2022.
7. UZA. "Ta'lim barcha uchun" maqolasi. uza.uz – 2023.
8. UZEDU. Inklyuziv ta'lim bo'yicha axborot. uzedu.uz – 2025.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING KREATIV VA TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Narzullayeva Mohinur Bahrom qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Tel: +99894 247 06 25

Mnarzullayeva874@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari hamda amaliy usullari yoritilgan. Xalqaro tajribalar tahlili orqali rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida qo'llanilayotgan innovatsion metodlar, interaktiv

o'qitish texnologiyalari va STEAM yondashuvlarining ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Maqolada kreativ fikrlashni rag'batlantirishda loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlarni yechish, hamkorlikda ta'lim va dizayn-o'ylash (design thinking) kabi metodlar samarali ekani asoslab berilgan. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni shakllantirishda savol-javob texnologiyalari, refleksiya va mantiqiy tahlil mashg'ulotlarining o'rni yoritilgan. Pedagogik yondashuvlarning milliy ta'lim standartlariga integratsiya qilinishi va o'qituvchilarning kompetensiyasini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil, ijodkor va tahliliy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, STEAM yondashuvi, Milliy ta'lim standartlari, pedagogik yondashuv, innovatsion metodlar.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы и практические методы развития творческого и критического мышления учащихся на этапе начального образования. На основе анализа международного опыта показана важность инновационных методов, интерактивных технологий обучения и STEAM-подходов, используемых в системах образования развитых стран. Обоснована эффективность таких методов, как проектное обучение, решение проблем, совместное обучение и дизайн-мышление, в стимулировании творческого мышления. Также отмечена роль вопросно-ответных технологий, рефлексии и упражнений на логический анализ в формировании критического мышления. Разработаны предложения по интеграции педагогических подходов в национальные образовательные стандарты и повышению компетентности учителей. Результаты исследования способствуют формированию самостоятельного, творческого и аналитического мышления у учащихся начальной школы.

Ключевые слова: творческое мышление, критическое мышление, начальное образование, STEAM-подход, национальные образовательные стандарты, педагогический подход, инновационные методы.

Abstract. This article discusses the theoretical foundations and practical methods for developing students' creative and critical thinking skills at the primary

education stage. Through an analysis of international experience, the importance of innovative methods, interactive teaching technologies, and STEAM approaches used in the education systems of developed countries is demonstrated. The article substantiates the effectiveness of methods such as project-based learning, problem-solving, collaborative learning, and design thinking in stimulating creative thinking. It also highlights the role of question-and-answer technologies, reflection, and logical analysis exercises in the formation of critical thinking. Proposals are developed for integrating pedagogical approaches into national educational standards and increasing the competence of teachers. The results of the study serve to form independent, creative, and analytical thinking in primary school students.

Keywords: creative thinking, critical thinking, elementary education, STEAM approach, National Education Standards, pedagogical approach, innovative methods.

Hozirgi davrda ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki o'quvchilarning mustaqil, erkin va yangicha fikrlashini rivojlantirishni ham talab qiladi. Kreativ (ijodiy) va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning eng muhim kompetensiyalaridan hisoblanadi. Shu bois, pedagogik jarayonda ushbu ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish dolzarb vazifa bo'lib bormoqda.

Kreativ fikrlash – yangi g'oya yaratish, noodatiy yechimlarni topish va mavjud muammolarni innovatsion yo'l bilan hal etish qobiliyatidir.

Tanqidiy fikrlash – ma'lumotlarni tahlil qilish, dalillarni baholash va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Bloom taksonomiyasida bu jarayon analiz, sintez va baholash bosqichlari orqali izohlanadi. Paul va Elder modelida esa tanqidiy fikrlash – maqsadlarni aniqlash, dalillarni tekshirish, tushunchalarni aniqlashtirish va asosli qaror qabul qilishdan iborat.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish usullari:

Aqliy hujum (Brainstorming) – ko'plab g'oyalarni erkin ilgari surish;

Mind mapping (xotira xaritalari) – g'oyalarni vizual tarzda tartibga solish;

SCAMPER texnikasi – mavjud g‘oyalarni o‘zgartirish, moslashtirish va rivojlantirish; Rol

o‘ynash va sahnalashtirish – muammolarni ijodiy yondashuv orqali hal qilish;
“Nima bo‘lsa?” savollari – faraziy vaziyatlar ustida ishlash.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari:

Sokratik suhbat – savol-javob orqali chuqur tahlil qilish;

Dalillarni baholash – ma’lumotlarning ishonchliligi va asoslanganligini tekshirish;

Debatlar va munozaralar – turli nuqtai nazarlarni solishtirish va himoya qilish;

Venn diagrammalari – o‘xshashlik va farqlarni aniqlash;

Case-study (vaziyatli tahlil) – real yoki shartli vaziyatlarni tahlil qilish.

Bugungi globallashtirish davrida ta’lim tizimining zamon talablariga moslashuvi har bir mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun muhim omil hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan innovatsion metodlar, interaktiv o‘qitish texnologiyalari va STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) konsepsiyasi, ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri bo‘lib xizmat qilmoqda.

Innovatsion metodlar ta’lim jarayonini yangicha yondashuvlar asosida tashkil etishga qaratilgan bo‘lib, ular o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammolarni tahlil qilish va hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, AQSh, Finlyandiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda ta’limda loyihaviy ishlar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, hamkorlikda o‘qitish va refleksiya metodlari keng qo‘llaniladi. Bu esa o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantiradi va ularni amaliy hayotga tayyorlaydi.

Interaktiv o‘qitish texnologiyalari esa o‘quv jarayonini samarali tashkil etishda muhim vosita bo‘lib, ular o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ikki tomonlama muloqotni kuchaytiradi. Masofaviy ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, interaktiv doskalar, gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) elementlari va raqamli simulatsiyalar rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimida keng joriy etilgan. Bu

usullar bilimni yanada qiziqarli, tushunarli va mustahkam o'zlashtirishga xizmat qiladi.

STEAM yondashuvi esa ta'limni fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasi asosida tashkil etadi. Rivojlangan davlatlarda bu konsepsiya yoshlarni ilm-fan va texnika sohalariga jalb qilish, kreativ tafakkurni rivojlantirish hamda zamonaviy mehnat bozoriga mos kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda. Masalan, Germaniya va Yaponiya maktablarida robototexnika, 3D-modellashtirish, dasturlash va dizayn asoslari erta bosqichdanoq o'quv dasturlariga kiritilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil, ijodkor va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish hozirgi ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqot davomida o'qitish jarayonida bir nechta samarali metodlardan foydalanish taklif etildi.

Birinchidan, loyiha asosida o'qitish usuli o'quvchilarning izlanish qobiliyatini oshiradi va ularni o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashishga o'rgatadi. Muammoli vaziyatlarni yechish esa bolalarda amaliy fikrlashni kuchaytiradi va hayotiy vaziyatlarda yechim topishga undaydi. Hamkorlikda ta'lim orqali o'quvchilar bir-biri bilan fikr almashadi, jamoada ishlashni o'rganadi. Shuningdek, dizayn-o'ylash (design thinking) texnologiyasi ijodiy g'oyalarni yaratish va ularni sinab ko'rishga yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun esa savol-javob usuli, refleksiya mashg'ulotlari va mantiqiy tahlil topshiriqlari qo'llandi. Bu usullar bolalarning o'z fikrini baholash, savollarga asosli javob berish va mantiqan o'ylash ko'nikmalarini shakllantirdi. Tadqiqot davomida shuningdek, ushbu yondashuvlarni milliy ta'lim standartlariga kiritish va o'qituvchilarning zamonaviy metodlardan foydalanish malakasini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Natijada dars jarayonini qiziqarliroq, samaraliroq va o'quvchiga yo'naltirilgan tarzda tashkil etish imkoniyati yaratildi.

Bu metodlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining nafaqat o'qish jarayonida, balki kundalik hayotda ham mustaqil qaror qabul qilish, yangicha fikrlash va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Milliy ta'lim standartlari (MTS) ta'lim mazmunini belgilaydi va o'quvchilarda zamonaviy bilim hamda ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik yondashuvlar MTSga qo'shilganda ta'lim sifati oshadi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv – bilimlarni amaliyotda qo'llashga o'rgatadi. Shaxsga

yo'naltirilgan yondashuv – har bir o'quvchining imkoniyatini hisobga oladi. Innovatsion texnologiyalar – raqamli vositalar, interaktiv usullar, STEAM ta'lim. Inkluziv ta'lim – barcha bolalar uchun teng sharoit yaratadi.

O'qituvchilar kompetensiyasini oshirish. O'qituvchilar malakasi ta'lim sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Kompetensiyani rivojlantirish usullari:

muntazam malaka oshirish kurslari;

zamonaviy metodika bo'yicha treninglar;

innovatsion texnologiyalarni o'rgatish;

tajriba almashish seminar va amaliyotlari.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlarni yechish, hamkorlikda ta'lim va dizayn-o'ylash kabi metodlar yuqori samaraga ega. Savol-javob, refleksiya va mantiqiy tahlil mashg'ulotlari esa o'quvchilarning tanqidiy yondashuvini kuchaytiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi.

Mazkur metodlarni milliy ta'lim standartlariga integratsiya qilish va o'qituvchilarning kompetensiyasini oshirish bo'yicha ishlab chiqilgan tavsiyalar boshlang'ich ta'lim sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi. Natijada o'quvchilar nafaqat o'qish jarayonida, balki kundalik hayotda ham ijodkor, tashabbuskor va mantiqan fikrlovchi shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Jalolov J. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

4. Shavkatov R. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan foydalanish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Dewey J. How We Think. – Boston: D.C. Heath & Co., 1933.
6. Rotherham A.J., Willingham D.T. 21st Century Skills: The Challenges Ahead. – Educational Leadership, 2009.
7. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. – Paris: OECD Publishing, 2018.

INNOVATION PEDAGOGIK KONSEPTLARNI BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIGA IMPLEMENTATSIYA QILISH ASOSIDA O'QUVCHILARNING KRITIK QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH

Mo'minov Isroil Xudoyshukur o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'limda matematika va ona tili kafedrası o'qituvchisi

Electron pochta: muminovisroil318@gmail.com telefon: +998902673797

Annotatsiya: Mazkur maqolada innovatsion pedagogik konseptlarning boshlang'ich ta'lim jarayoniga implementatsiya qilinishi va bu orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish masalasi yoritilgan. Dewey va Vygotskiy nazariyalariga tayangan holda loyiha asosida ta'lim, muammoli ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda interaktiv metodlarning nazariy asoslari tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu yondashuvlarning ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion pedagogika, boshlang'ich ta'lim, tanqidiy fikrlash, konsept, metodika, texnologiya, o'quvchi, tafakkur, integratsiya, nazariya, amaliyot, ta'lim sifati.

Abstract: This article examines the implementation of innovative pedagogical concepts in primary education and their role in developing students' critical thinking skills. Based on the theories of Dewey and Vygotsky, the study analyzes the theoretical foundations of project-based learning, problem-based learning, information and communication technologies, and interactive methods. Furthermore, the article highlights the importance of these approaches in enhancing

the effectiveness of the educational process and supporting students' intellectual development.

Keywords: innovative pedagogy, primary education, critical thinking, concept, methodology, technology, student, cognition, integration, theory, practice, quality of education.

Аннотация: В данной статье рассматривается внедрение инновационных педагогических концептов в процесс начального образования и их роль в формировании критического мышления учащихся. Опираясь на теории Дьюи и Выготского, проанализированы теоретические основы проектного обучения, проблемного обучения, информационно-коммуникационных технологий и интерактивных методов. Кроме того, обосновано значение этих подходов в повышении эффективности учебного процесса и развитии интеллектуального потенциала школьников.

Ключевые слова: инновационная педагогика, начальное образование, критическое мышление, концепция, методика, технология, ученик, мышление, интеграция, теория, практика, качество образования.

KIRISH

XXI asrda ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarni bilim olishga emas, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish va qaror qabul qilishga o'rgatishdan iboratdir. Bu jarayonni samarali tashkil etishda innovatsion pedagogik konseptlarni boshlang'ich ta'lim jarayoniga implementatsiya qilish alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish konsepsiyasi" hamda Davlat ta'lim standartlari o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish, kreativ va tanqidiy qobiliyatlarini shakllantirish vazifalarini belgilab beradi.

Kritik qobiliyat – bu o'quvchilarning ma'lumotni shunchaki qabul qilish emas, balki uni savol ostiga qo'yish, dalillarni solishtirish, xulosalar chiqarish va mustaqil fikrga ega bo'lish qobiliyatidir. Aynan boshlang'ich ta'lim bosqichida bu ko'nikmalarni shakllantirish kelajakda barkamol shaxsni tarbiyalashning muhim omilidir.

ASOSIY QISM

1. Nazariy asoslar. Boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik konseptlarni tatbiq etish nazariy jihatdan ta'lim falsafasi, didaktika va pedagogik psixologiya fanlariga tayanadi. XX asr boshlarida John Dewey ta'limning amaliy faoliyatga asoslanishi lozimligini ta'kidlagan. Uning fikricha, bilim inson hayotida shunchaki yodlab olinadigan ma'lumot emas, balki kundalik faoliyatda qo'llaniladigan va amalda sinab ko'riladigan jarayon bo'lishi kerak. Deweyning "Demokratiya va ta'lim" asarida ilgari surilgan g'oyalar bugungi kunda innovatsion pedagogikaning metodologik poydevorlaridan biri sifatida qaraladi. Unga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki faoliyat jarayonida egallashi, ta'lim esa hayot bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak. Bu yondashuv o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va ijodiy yondashish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Lev Vygotskiy esa insonning intellektual rivojlanishini ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda tahlil qiladi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi shuni ko'rsatadiki, bola o'z mustaqil imkoniyatlari bilan erisha olmaydigan natijalarni kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlikda qo'lga kiritishi mumkin. Bu nazariya shuni anglatadiki, o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchining intellektual rivojlanishida yo'lbo'shchi va fasilitator vazifasini bajaradi. Vygotskiy ta'lim jarayonida ijtimoiy muloqot, hamkorlik, savol-javob va bahs-munozaraning muhimligini alohida ta'kidlaydi. Demak, tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish jarayoni ham o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatida, integratsiyalashgan mashg'ulotlarda samarali namoyon bo'ladi.

Shuningdek, Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi ham boshlang'ich ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. Unga ko'ra, o'quvchilarning fikrlash qobiliyati yosh davrlariga mos tarzda bosqichma-bosqich rivojlanadi. Piagetning "konkret operatsiyalar" bosqichi 7–11 yoshli bolalarga xos bo'lib, ular real narsalar va hodisalarni taqqoslash, guruhlash va tahlil qilish orqali o'rganadilar. Shu davrda tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun o'quvchilarni amaliy topshiriqlar, tajribalar va kuzatishlar asosida faoliyatga jalb qilish zarur.

Nazariy manbalar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy qobiliyat o'z-o'zidan shakllanmaydi. Bu jarayon maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat, innovatsion konseptlarni izchil tatbiq etish va o'quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal qilishga bo'lgan ehtiyojni uyg'otish orqali amalga oshadi. Tanqidiy fikrlash nazariy jihatdan ikki asosiy tarkibiy qismga ega: birinchisi – axborotni qabul qilish va uni tahlil qilish; ikkinchisi – mavjud axborot asosida mustaqil xulosa chiqarish va qaror qabul qilish. Bu jarayonni boshlang'ich ta'lim bosqichidanoq shakllantirish bolalarning keyingi ta'lim bosqichlarida yuqori natijalarga erishishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

2. Innovatsion pedagogik konseptlarning asosiy yo'nalishlari. Nazariy manbalarda innovatsion pedagogik konseptlar ko'plab turlarga bo'linadi, ammo boshlang'ich ta'lim jarayonida ularning to'rttasi eng samarali deb hisoblanadi.

Birinchidan, loyiha asosida ta'lim konsepti Deweyning amaliy faoliyat nazariyasiga tayangan holda shakllangan. Loyiha metodi o'quvchilarni real hayotiy muammolarni hal qilishga yo'naltiradi. Bu konsept nazariy jihatdan pragmatizm falsafasiga asoslanib, ta'limni hayot bilan bog'lash, o'quvchilarni ijtimoiy muammolarni tushunishga jalb etish orqali ularning tafakkurini rivojlantiradi. Masalan, "Atrof-muhitni asrash" mavzusi bo'yicha loyiha ishlash o'quvchilarni ekologik masalalarga tanqidiy yondashishga undaydi. Nazariy jihatdan bu yondashuv konstruktivizm paradigmasiga ham mos keladi, chunki bilim o'quvchi tomonidan mustaqil yaratiladi.

Ikkinchidan, muammoli ta'lim konsepti Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi bilan uzviy bog'liq. Muammoli vaziyatlarda o'quvchilar tayyor javobni olmaydi, balki savollar orqali izlanishga majbur bo'ladi. Bu esa ularda dalil keltirish, fikrni asoslash, alternativ yechimlarni izlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Nazariy manbalarda muammoli ta'lim tafakkurni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida qoraladi. Chunki muammo – bu shaxsni fikrlashga, izlanishga va yechim topishga majbur qiladigan intellektual stimulyator hisoblanadi.

Uchinchidan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) ta'lim jarayoniga tatbiq etish zamonaviy innovatsion konseptlarning ajralmas qismidir.

Nazariy jihatdan, bu konsept informatika, pedagogika va kognitiv psixologiya kesishmasida shakllangan. AKT vositalari o'quvchilarga mustaqil bilim olish, elektron manbalar bilan ishlash va global axborot maydoniga chiqish imkonini beradi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda internet manbalarini solishtirish, axborotni tahlil qilish va ishonchli manbani tanlash ko'nikmalari muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon mediamadaniyat va axborot savodxonligi bilan bevosita bog'liqdir.

To'rtinchidan, interaktiv metodlar konsepti ham nazariy jihatdan ijtimoiy konstruktivizm g'oyalariga asoslanadi. Guruhli ish, debat, rol o'ynash, aqliy hujum kabi metodlar o'quvchilarning ijtimoiy muloqotini faollashtiradi va ularni fikr almashishga, dalillarni solishtirishga undaydi. Interaktiv metodlarning nazariy mohiyati shundaki, bilim individual emas, balki ijtimoiy jarayonda shakllanadi. O'quvchilar o'zaro fikr almashar ekan, turli qarashlarni eshitadi, ularni baholaydi va o'z fikrini shakllantiradi. Bu esa tanqidiy yondashuvni tabiiy ravishda rivojlantiradi.

Innovatsion pedagogik konseptlarning barchasi umumiy nazariy g'oyaga – o'quvchini ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida qarashga asoslanadi. O'quvchilar bilimni tayyor shaklda qabul qilmaydi, balki uni faoliyat jarayonida yaratadi. Bu g'oya konstruktivizm paradigmasida chuqur yoritilgan. Ta'lim jarayoni shaxsiy tajriba, ijtimoiy muloqot va amaliy faoliyat orqali tashkil etilganda, tanqidiy fikrlash tabiiy ravishda shakllanadi.

Nazariy manbalarda yana bir muhim jihat shundan iboratki, innovatsion konseptlar o'zaro integratsiyalashgan holda qo'llanilganda samaradorlik oshadi. Masalan, loyiha asosida ta'lim interaktiv metodlar bilan uyg'unlashtirilsa, o'quvchilar nafaqat muammoni hal qiladi, balki jarayonda bahs-munozara orqali fikrni asoslashga ham o'rganadi. Xuddi shuningdek, muammoli ta'lim AKT bilan uyg'unlashtirilsa, o'quvchilar muammo yechimini topishda internet manbalaridan foydalanadi va ularni tahlil qilish orqali axborot savodxonligini rivojlantiradi.

Shunday qilib, nazariy jihatdan innovatsion pedagogik konseptlar o'quvchilarda tanqidiy qobiliyatlarni shakllantirishning metodologik asosini yaratadi. Boshlang'ich ta'lim davri bola tafakkuri shakllanadigan eng muhim davr

bo'lgani uchun, aynan shu bosqichda innovatsion yondashuvlardan foydalanish o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

3. Amaliy natijalar. Boshlang'ich ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik konseptlarni joriy etishning amaliy natijalari, avvalo, o'quvchilarning bilish jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlash bilan izohlanadi. An'anaviy ta'limda o'quvchi ko'proq tayyor bilimlarni qabul qiluvchi sifatida ko'rilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlar uni mustaqil fikrlovchi, izlanuvchi va yaratuvchi shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan. Bu esa ta'lim jarayonining natijadorligini oshirish bilan bir qatorda, o'quvchilarda hayotiy vaziyatlarda qo'llash mumkin bo'lgan universal kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Innovatsion pedagogik konseptlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Masalan, loyiha asosida ta'lim metodida o'quvchilarga real hayotiy muammoni hal etish topshirig'i beriladi. Bu jarayonda ular mavjud manbalarni tahlil qiladi, turli qarashlarni solishtiradi, o'z nuqtayi nazarini shakllantiradi va yakuniy xulosaga keladi. Shu tariqa o'quvchi nafaqat darslik materialini o'zlashtiradi, balki ma'lumotlarni qayta ishlash, ularni asosli tarzda talqin qilish va amaliyotga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon Dewey tomonidan ilgari surilgan "ta'lim faoliyat orqali amalga oshishi kerak" degan g'oya bilan hamohangdir.

Bundan tashqari, innovatsion metodlar savol berish va javob izlash madaniyatini shakllantirishda ham samarali hisoblanadi. O'quvchi o'zi o'rganayotgan mavzu bo'yicha "nima uchun?", "qanday qilib?", "agar shunday bo'lsa-chi?" kabi savollarni qo'ya boshlaydi. Bu savollar nafaqat bilim olish jarayonini jonlantiradi, balki o'quvchining tanqidiy va refleksiv tafakkurini rivojlantiradi. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, bola o'zidan kuchliroq bilim va tajribaga ega bo'lgan tengdoshlari yoki kattalar yordamida yangi bilimlarni o'zlashtiradi. Savol-javob jarayonida esa aynan shu tamoyil amalda ko'rinadi. O'quvchi o'z bilimi yetarli bo'lmagan vaziyatda qo'shimcha izlanadi, maslahat oladi va yangi yechimlarni topishga harakat qiladi.

Innovatsion pedagogik konseptlar, shuningdek, dalillash va isbotlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. An'anaviy darslarda ko'proq tayyor javoblarni qaytarish talab qilinadigan bo'lsa, muammoli ta'lim, debat yoki loyihaviy topshiriqlar o'quvchilardan o'z fikrini asoslashni, dalillar keltirishni, turli qarashlarni taqqoslashni talab etadi. Masalan, "tabiatni muhofaza qilish" mavzusidagi loyiha ishlari davomida o'quvchilar turli ekologik muammolarni o'rganib, ularni hal qilish yo'llarini dalillar asosida isbotlashga harakat qilishadi. Bu jarayon esa o'z-o'zidan ularning tanqidiy fikrlash va mantiqiy dalillash qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Innovatsion ta'lim yondashuvlari o'quvchilarda ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirishga ham keng imkoniyat yaratadi. Interaktiv metodlar – "aqliy hujum", "rol o'ynash", "debat" kabi shakllar orqali bolalar yangicha g'oyalarni o'ylab topadi, o'z ijodiy yondashuvini namoyon qiladi va tengdoshlarining fikrlarini ham hisobga olishni o'rganadi. Bu jarayon davomida o'quvchilar nafaqat bilim olishadi, balki kreativ tafakkur, kommunikativ ko'nikmalar va jamoaviy ishlash madaniyatini ham shakllantiradilar. Natijada, ular murakkab vaziyatlarda nostandart yechimlar topishga qodir bo'lishadi.

Innovatsion konseptlarni boshlang'ich ta'limga tatbiq etishning yana bir muhim natijasi – ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishdir. O'quvchilar darslarda faol ishtirok etar ekan, ular o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, bilimlarni o'zlashtirish jarayoni mexanik emas, balki mazmunli, qiziqarli va ongli tarzda kechadi. Bu esa bilimlarning tezroq va mustahkamroq o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Natijada o'quvchilarda o'z-o'zini baholash, o'zini rivojlantirish va o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiya kuchayadi. Umuman olganda, innovatsion pedagogik konseptlarni boshlang'ich ta'lim jarayoniga joriy etish nafaqat o'quvchilarning bilimlarini oshiradi, balki ularni shaxs sifatida rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Mustaqil fikrlash, savol-javob madaniyati, dalillash ko'nikmalari, ijodkorlik va samarali ta'lim jarayoni – bularning barchasi o'quvchilarning keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli ta'lim olishi va hayotiy faoliyatga tayyor bo'lishi uchun zamin yaratadi. Shuningdek, bu

yondashuvlar ta'limning insonparvarlik va demokratik tamoyillariga mos keladi, chunki o'quvchi jarayonning markazida bo'ladi va uning fikri qadrlanadi.

Shu sababli, boshlang'ich ta'limda innovatsion pedagogik konseptlardan foydalanish zamonaviy ta'limning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday yondashuvlar kelajakda bilimli, tanqidiy fikrlovchi, ijodkor va mas'uliyatli avlodni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa nafaqat ta'lim tizimi uchun, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Innovatsion pedagogik konseptlarni boshlang'ich ta'lim jarayoniga implementatsiya qilish o'quvchilarning kritik qobiliyatlarini shakllantirishda samarali yo'l hisoblanadi. Dewey va Vygotskiy nazariyalari asosida ishlab chiqilgan yondashuvlar, interaktiv metodlar va AKT vositalari o'quvchilarni faol ishtirokchi, mustaqil fikrlovchi va tanqidiy qarashlarga ega bo'lgan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, pedagogik tajribalarda ushbu yondashuvlarni keng qo'llash, metodik qo'llanmalarni yaratish va ta'lim jarayonida izchil tatbiq etish dolzarb vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Me'yoriy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish konsepsiyasi" PQ-6097-son qarori, 2020-yil.

Asosiy adabiyotlar

3. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
4. Hasanboyev J. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
5. Jalolov J. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Khodjaboeva D. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
7. Vygotsky L.S. Thought and Language. – Cambridge: MIT Press, 1986.

STEAM TA'LIMI VA INTEGRATSION YONDASHUV

(Boshlang'ich sinflar misolida)

Saloxitdinova Navro'za Murodulla qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

“Boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrası

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Termiz (O'zbekiston)

e-mail: navroza_saloxitdinova@tues.uz

Annotatsiya.. Maqolada STEAM-ta'limning asosiy xususiyatlari va uni boshlang'ich sinflarda o'qitish jarayoniga joriy etish natijalari tahlillar asosida yoritildi. Shuningdek, STEAM ta'lim tizimi orqali uslubiy darajada tizimli, shaxsiy, harakatchanlik, kompetensiya, integrativ, texnologik, kommunikativ va boshqa shu kabi uslubiy yondashuvlarni birlashtirishi ko'rsatilgan.

Tayanch so'zlar: integratsiya, fanlararo bog'liqlik, STEAM, tadqiqot, o'qituvchi, talabalar bilan ishlash, amaliyot.

STEAM ОБРАЗОВАНИЕ И ИНТЕГРАЦИОННЫЙ ПОДХОД

(на примере начальных классов)

Аннотация. В статье на основе анализа освещены основные особенности STEAM-образования и результаты его внедрения в процесс обучения в начальных классах. Также показано, что система STEAM-образования позволяет на методическом уровне объединить системный, личностный, мобильностный, компетентностный, интегративный, технологический, коммуникативный и другие подобные методические подходы.

Ключевые слова: интеграция, межпредметная связь, STEAM,

исследование, учитель, работа с учащимися, практика.

STEAM EDUCATION AND AN INTEGRATIONAL APPROACH

(Based on the Example of Primary Classes)

Abstract. *The article, based on analysis, highlights the key features of STEAM education and the results of its implementation in the teaching process of primary classes. It also demonstrates how the STEAM education system can methodologically combine systematic, personal, mobility, competency, integrative, technological, communicative, and other similar methodological approaches.*

Keywords: *integration, interdisciplinary connection, STEAM, research, teacher, working with students, practice.*

Kirish. O‘zbekiston uzoq tarix va an‘anaga ega davlat bo‘lib, uning aholisi Markaziy Osiyo aholisining 40% dan ortig‘ini tashkil qiladi. O‘zbekiston islom davlati, lekin u 100 yildan ortiq vaqt davomida Rossiya imperiyasi va Sovet Ittifoqi nazoratida bo‘lgan, shuning uchun ham sotsializm ta’siri butun jamiyatda biroz bo‘lsa-da saqlanib qolgan. Yildan-yilga O‘zbekistonda ta’limni milliy taraqqiyot garovi, degan e’tiqod asosida ta’limni isloh qilish bo‘yicha sa’y-harakatlar jadallik bilan yuqori pog‘onaga chiqib bormoqda. Shunday bo‘lsa-da, hozirda ta’lim bilan bog‘liq muammolar mavjud bo‘lsa-da, oliy ta’limda professor-o‘qituvchilar va talabalarning ilmiy salohiyati, maktab ta’limida o‘qituvchi va o‘quvchining hamkorlik faoliyatini integratsiyalash zaruriyatiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Sinfda, auditoriyada baholash dasturlari asosida monitoring qilish yoki milliy darajada ta’lim natijalarini muntazam tizim darajasida baholashga e’tibor qaratish bugun har kungidan-da zarur ehtiyoj sifatida qaralmoqda.

Asosiy qism. Dunyoda tabiiy-matematik ta’limni modernizatsiya qilish va takomillashtirish yo‘llaridan biri bu STEAM ta’lim tizimini rivojlantirishdir. Uni amalga oshirishdan asosiy maqsad o‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish zarurligini hisobga olgan holda (STEM-sanoat tarmoqlari o‘rtasidagi aloqalarni o‘rnatish asosida) texnik va ilmiy ta’limni

rivojlantirish orqali odamlarning imkoniyatlarini kengaytirishdir. Ushbu yondashuvni boshlang'ich maktabdan oliy ta'limgacha qo'llash xalqni intellektual investitsiyalarning to'rtta toifasi bilan ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega, jumladan (Siekmann & Korbel, 2016: 44): STEM sohasidagi vakolatlarni rivojlantirish bugungi dunyoda dolzarb hisoblaydi.

STEM-ta'limning asosi fan va matematika fanlarini muhandislik va texnik fanlar - "STEM fanlari" (matematika, fizika, kimyo, biologiya, muhandislik, informatika, astronomiya va geografiya) bilan integratsiyalashuvdir. STEM sohasidagi kompetensiyalarni rivojlantirishning zaruriy shartlari matematik kompetentsiya va fan va texnologiya sohasidagi asosiy kompetensiyalardir. Ular Yevropa Ittifoqida umrbod ta'limning kalitlari sifatida belgilangan[1; 2; 3].

Zamonaviy mehnat bozoriga e'tibor qaratgan holda, ta'lim sohasi mutaxassislari o'quv dasturlarini, ayniqsa, yosh avlodni jamiyatdagi yangi rollarga tayyorlash bilan bevosita bog'liq bo'lgan dasturlarni tubdan yangilashlari kerak. Ularning texnologiyalarni egallashi, bilim va ko'nikmalari kelajakda raqamli jamiyat ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi.

Xulosa. STEAM ta'limini rivojlantirish va uning tendensiyalari muhim ahamiyatga ega va bu dunyoda ustuvor hisoblanadi. Hozirgi ehtiyojlar STEM/STEAM ta'limi sohasida tizimli o'qitishni talab qiladi, bu xorijiy olimlarning tajribasi va tegishli tadqiqotlari bilan tasdiqlangan. Umumiy xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda STEAM ta'limini joriy qilishda kompetensiyaviy yondashuvning muhim vazifalari – bu o'quvchida ilmiy dunyoqarashini va tanqidiy fikrlashga o'rgatishga qaratilgan. Bu esa o'quvchida tabiiy-ilmiy savodxonlik kompetensiyasining shakllanishini ta'minlaydi. STEAM ta'limi joriy etishda psixologik–gigiyenik talablarga e'tibor qaratganligi, o'quv jarayonida ijobiy natijalar – bu bolalarda tahliliy fikrlash va aniq fanlarga qiziqishni rivojlantiradi hamda bolalar nafaqat individual, balki jamoa bilan ishlashga o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lubkina V (Lubkina, V) ; Usca, S (Usca, S) ; Zvaigzne, A (Zvaigzne, A) Steam-

projects in the Design Activities of Pupils and Students. Society, Integration, Education. Page 248-258. DOI. 10.17770/sie2018vol1.3076. MAY 25-26, 2018.

2. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. “Boshlang‘ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi”. O‘quv qo‘llanma. -Toshkent. “Ilm Ziyo”, 2009. –B.192.

3. Sangirova Z.B. Umumta’lim maktablarida STEAM yondashuv asosida o‘quv-loyiha ishlarni tashkil etish metodikasi (tabiiy fanlarni o‘qitish misolida) pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi 2022. B.32-43.

4. Saloxitdinova N.M. Raqamli dunyo sharoitida boshlang‘ich ta’limda aniq va tabiiy fanlar integratsiyasining rivojlanish istiqbollari. TISU ilmiy tadqiqotlari xabarnomasi ilmiy-uslubiy jurnal №1/2023. ISSN 0000-0000. B. 150-156

XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDA O‘QISH SAVODXONLIGINING MOHIYATI.

Raupova Sojida Abduvaitovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’limda matematika va ona tili kafedrası o‘qituvchisi

Telefon: +998 (90) 247 43 27

E-mail: sojidaraupova38@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada amaliy dasturlarida o‘qish savodxonligining mazmuni va ahamiyati tahlil qilingan. O‘quvchilarning matnni naqadar o‘qish, balki uni oshirish, tahlil qilish va amaliy hayotda qo‘llashni ifodalash ko‘rsatib o‘tilgan. PIRLS dasturlarida o‘qish savodxonligini o‘ziga xos xususiyati yoritilib, bu ko‘nikmaning ta’lim jarayonida, shaxsiy jamiyatda hamda jamiyatda o‘rganilgan o‘rni ochib berilgan. Maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun o‘qish savodxonligining mohiyati yoritilib bergan.

Kalit so‘zlar: PIRLS, o‘qish savodxonligi, Matyu effekti, matnni o‘qish va dedoklash.

Аннотация: В данной статье анализируется содержание и значение читательской грамотности в практических программах. Показывается, насколько активно студенты читают текст, а также как повысить этот уровень, проанализировать его и применить на практике. Раскрывается специфика развития читательской грамотности в программах PIRLS, раскрывая место этого навыка в образовательном процессе, в жизни личности и в обществе. В статье рассматривается сущность читательской грамотности для системы образования Узбекистана.

Ключевые слова: PIRLS, читательская грамотность, эффект Матфея, чтение и декодирование текста.

Abstract: This article analyzes the content and importance of reading literacy in practical programs. It shows how much students read the text, but also how to increase it, analyze it and apply it in practical life. The specifics of reading literacy in PIRLS programs are highlighted, revealing the place of this skill in the educational process, in the individual and in society. The article highlights the essence of reading literacy for the education system of Uzbekistan.

Keywords: PIRLS, reading literacy, Matthew effect, reading and decoding text.

Kirish. O‘qish savodxonligi – bu matnni o‘qish, uning mazmunini tushunish, tahlil qilish, baholash va turli hayotiy vaziyatlarda undan samarali foydalanish qobiliyatidir. Ushbu tushuncha quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi:

a) Matnni o‘qish va dekodlash: So‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, lug‘at boyligi va grammatik qoidalarni bilish.

b) Tushunish va talqin qilish: Matnning asosiy g‘oyasi, tafsilotlari, mantiqiy bog‘liqligi va yashirin ma’nolarini anglash.

c) Tahlil va baholash: Muallifning nuqtai nazarini, matnning ishonchliligini, maqsadini va badiiy uslubini kritik jihatdan o‘rganish.

d) Qo'llash va integratsiya: O'qilgan materialni yangi bilimlar, qarashlar yoki amaliy harakatlar bilan birlashtirish (masalan, muammoni hal qilish yoki qaror qabul qilishda).

e) Ijtimoiy faollik: Matn orqali jamiyatda faol ishtirok etish, madaniy hamda axloqiy qadriyatlarni anglash.

Amerikalik psixolog Jeyn Chall o'qish savodxonligini **6 bosqichga** bo'lib tahlil qilgan:

1. **Boshlang'ich dekodlash** (harflarni o'rganish).
2. **Fleksibil o'qish** (so'zlarni tezroq talaffuz qilish).
3. **Ma'no uchun o'qish** (matnning asosiy mazmunini tushunish).
4. **Ko'p qirrali fikrlash** (turli manbalardan ma'lumotlarni solishtirish).
5. **Kritik tahlil** (muallifning pozitsiyasini baholash).
6. **Ijodiy qo'llash** (o'qilganni hayotga tatbiq etish).

Ta'rif: "O'qish – bu matn va o'quvchi o'rtasidagi dinamik jarayon bo'lib, unda har bir bosqich yangi kognitiv ko'nikmalarni talab qiladi."

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Kanadalik olim Frenk Smit "**Psixolingvistik nazariya**" asarida o'qishni "**taxminlar va tasdiqlar**" jarayoni deb hisoblaydi: "*O'quvchi matnni faqat harflar orqali emas, balki o'zining oldingi bilimi, tajribasi va kontekstga asoslangan taxminlari orqali tushunadi.*" **Bunda asosiy g'oya:** O'qish savodxonligi – bu matnni passiv o'qish emas, balki unga **aktiv munosabat bilan o'qishni ta'kidlaydi.**

Yangi Zelandiyalik pedagog Meri Kley (Reading Recovery dasturi asoschisi) "**Yosh o'quvchilar va metakognitsiya**" asarida ta'kidlaganidek: "*O'qish savodxonligi – bu bolaning matnni tushunish uchun strategiyalar yaratishi, xatolarini tuzatishi va o'z o'qish jarayonini kuzatishi (metakognitsiya)*".

Misol: Agar bola matnda tushunmagan so'zga duch kelsa, u lug'atdan qidirishi yoki kontekst orqali ma'nosini taxmin qilishi kerak.

Amerikalik tilshunos Izabel Bekning **“Chuqur tushunish va so‘z boyligi”** asarida **o‘qish savodxonligi ni quyidagicha ta’riflagan**: *“O‘qish savodxonligi – nafaqat so‘zlarni o‘qish, balki ularning aniq ma’nolarini, nuanslarini va ularning matn kontekstidagi ahamiyatini anglashdir.”* Uning **“Uch darajali so‘z boyligi”** modeli:

1. **Asosiy ma’no** (masalan, “zebra” – chiziqli ot).
2. **Kontekstual ma’no** (“zebra” – hayvonot bog‘idagi jonivor).
3. **Abstrakt ma’no** (“zebra” – tabiatdagi moslashuv ramzi).

Kanadalik psixolog Keyt Stanevichning **"Matyu effekti"** nazariyasiga ko‘ra: *"O‘qish savodxonligi yuqori bo‘lganlar vaqt o‘tishi bilan yanada ko‘proq bilim olishadi, kamroq savodxonlar esa ortda qoladi."*
Ta’rif: "Savodxonlik – bu bilim va tafakkurning katalizatori bo‘lib, u shaxsning kognitiv resurslarini eksponensial ravishda oshiradi."

O‘zbekiston pedagogika fanida o‘qish savodxonligi **“til va tafakkurni integratsiyalashgan rivojlanishi”** sifatida ko‘riladi. Masalan:

Akademik A. Abduqodirov:

“O‘qish savodxonligi – bu matnni tushunish, tahlil qilish va unga ijodiy yondashish orqali milliy-ma’naviy qadriyatlarni egallash mexanizmidir.”

PISA (Programme for International Student Assessment) o‘qish savodxonligini quyidagicha ta’riflaydi:

“O‘qish savodxonligi – bu shaxsning matnni tushunish, undan foydalanish, uni baholash va turli kontekstlarda (ijtimoiy, shaxsiy, kasbiy) qo‘llash qobiliyatidir. Bu jarayon maqsadli ta’lim, shaxsiy qiziqishlar va jamiyatda faol ishtirok etish uchun zarurdir.”

Shuningdek, PISA ta’kidlashicha, o‘qish savodxonligi nafaqat maktabda, balki butun hayot davomida rivojlantiriladigan ko‘nikmadir.

PIRLS xalqaro tadqiqoti tomonidan o‘qish savodxonligiga nisbatan qo‘llanilgan ta’rifi quyidagicha: O‘qish savodxonligi tushunish va shaxs tomonidan qadrlanadigan va/yoki jamiyat tomonidan talab etiladigan barcha yozma til shakllaridan foydalana olish qobiliyatidir. IEA xalqaro assotsiatsiyasining 2001-yildagi tadqiqotiga asoslangan bo‘lib, unda o‘qish savodxonligi “tushunish va shaxs tomonidan qadrlanadigan va/yoki jamiyat tomonidan talab etiladigan barcha yozma til shakllaridan foydalana olish qobiliyati” deb izohlangan. Har bir o‘tkaziladigan tadqiqotda o‘qish savodxonligiga nisbatan yuqorida keltirib o‘tilgan ta’rif barcha yoshdagi o‘quvchilar va keng turdagi yozma til shakllariga nisbatan qo‘llanilishi mumkinligini, ammo bugungi texnologik jihatdan rivojlangan dunyoda soni tobora oshib borayotgan qator matnli ma’lumotlarni qabul qilish, maktabda va kundalik hayotda o‘qib tushunish qobiliyatini qanchalik muhim ekanini teran his etadigan yosh o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmasi va tajribalarining o‘ziga xos jihatlarini yoritib berishni ta’minlash maqsadida qayta ishlab chiqilishini taqazo etadi. O‘quvchi turli shakldagi matnlardan mazmun hosil qiladi. Ular o‘rganish, maktab va kundalik hayotda o‘zlari kabi boshqa o‘quvchilar jamoasiga qo‘shilish va vaqtini samarali o‘tkazish uchun o‘qiydilar. O‘qish savodxonligiga nisbatan bildirilgan bunday yondashuv konstruktiv va interfaol jarayon sifatida o‘qish savodxonligiga oid turli nazariyalarni aks ettiradi. Matn mazmuni muayyan o‘qish tarzi asosida o‘quvchi va matn o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik orqali hosil qilinadi. O‘quvchi matndan anglashilgan ma’noni tez ilg‘ab oladigan, matn ustida mulohaza yuritadigan, samarali o‘qish strategiyasidan xabardor va o‘qish ustida tafakkur qiladigan shaxs sifatida gavdalanadi. O‘qish jarayonining boshlanishi, o‘rtasi va oxirida o‘quvchi til ko‘nikmalarining, kognitiv va metakognitiv strategiyalar hamda mazmun shakllantirishda birlamchi bilim va ko‘nikmalar majmuasidan foydalanadi. Bundan tashqari, o‘qish muhitini yuzaga keltiradigan sharoit o‘quvchini o‘qishga rag‘batlantirish va qiziqtirish orqali matn mazmunini shakllantirishga yordamlashadi, ammo sharoit matn mazmunini tushunish imkonini bermaydigan muayyan talablarni yuzaga keltirishi ham mumkin. O‘quvchi o‘zini o‘rab turgan dunyo va o‘zi haqida tasavvurga ega bo‘lishi uchun u turli matnlarni o‘qib o‘rganishi

mumkin. Har bir turdagi matn o'quvchiga matnni talqin qilishiga imkon beruvchi sodda shakllar va qoidalardan iboratdir. Har qanday berilgan matn turi ko'plab shakllar va shakllar jamlanmasi (kombinatsiyasi)ga ega bo'lishi mumkin. Ular orasida an'anaviy yozma shakllar, masalan, kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, internet va veb sahifalari orqali aloqa qilishning ko'plab usullarini o'z ichiga olgan raqamli shakllar mavjud bo'lib, bunda matn ko'pincha turli multimedia formatlari bilan birlashtirilgan. Hozirgi paytda matnlar yoki ma'lumotlarni internet orqali o'qish maktabdagi dasturning asosiy qismi va ma'lumotlarni qo'lga kiritishning eng muhim usuli hisoblanadi. Yangi raqamli savodxonlik ma'lumotlarni internet orqali o'qish uchun muhim sanalib, unda o'quvchi o'ziga kerakli ma'lumotni qidirib topib, uni tushunish orqali o'qishdan ko'zlangan maqsadga erishadi. Internet qator veb sahifalar bilan to'lib toshgan bepoyon tarmoq hisoblanadi. Internetdan ma'lumotlar olish va o'rganish mazkur murakkab ma'lumotlar ichidan keraklilarini tushunib olishni talab etadi. Vaholanki an'anaviy yozma matnli ma'lumotlar odatda ma'lum miqdorni tashkil qilsa, onlayn o'qish esa o'quvchi o'z yo'nalishini topishi talab etiladigan chegarasiz qator matnlar tarmog'i ichidan kerakli ma'lumotlarni topishdan iboratdir. O'quvchilar avval kerakli veb sahifani topadi va keyin bir veb sahifadan boshqasiga o'tish uchun o'zining ma'lumotlar bilan ishlay olish qobiliyatini ishga soladi (masalan, ko'plab ma'lumotlar va qo'shimcha qidirish menyulari, tablari va linklari bilan ishlash). Aslini olganda, internetdan biror ma'lumotni o'qish uchun foydalanish an'anaviy yozma matnlarni o'qish uchun kerakli bo'lgan barcha ko'nikma va strategiyalarni ishlatishni taqozo etadi, ammo bunda o'quvchi ko'proq ma'lumotlardan iborat sharoitda ishlaydi. Internetning murakkabligidan kelib chiqib, onlayn o'qishda an'anaviy yozma matnlarni o'qishda talab etiladiganidan farqli ko'nikmalar va strategiyalari ishga solinadi.

Xulosa. Onlayn tarzdami yoki yozma matnlarni o'qishni olasizmi o'quvchilarning nimalarni o'qiyotganini muhokama qilinishi ularga turli kontekstlarda matn mazmunini shakllantirishga imkon beradi. Alohida tartibda yoki

guruh bo'lib o'qish borasidagi ijtimoiy munosabatlar o'quvchilarga matnlarni va boshqa ma'lumotlarni tushunish va talqin qilishda yordam beradi. Sinfxonasi yoki maktab kutubxonasida yaratilgan ijtimoiy muhit boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'qish jarayoni ularning o'qituvchilari va sinfdoshlari bilan bilim va tajriba almashishda o'z dunyoqarashlarini kengaytirish imkoniyatini beradi. O'quvchilar o'z oila a'zolari va tengqurlari bilan o'qishdan olgan ma'lumotlar va g'oyalar haqida suhbatlashar ekan bu muhit chegarasi maktabdan tashqarida ham davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. OECD (2016), PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264266490-en>
2. Сборник тестовых заданий TIMSS. – АО «Информационноаналитический центр»: Астана, 2016 - 175 с. https://en.wikipedia.org/wiki/International_Association_for_the_Evaluation_of_Education
3. 2017 International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) TIMSS 2019 Assessment Frameworks Ina V.S. Mullis and Michael O. Martin, Editors.
4. Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Goh, S., & Cotter, K. (Eds.). (2016). TIMSS 2015 encyclopedia: Education policy and curriculum in mathematics and science. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: <http://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/>

BOSHLANG'ICH SINFDA O'QUVCHILARNING ILMIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

*Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'limda
matematika va ona tili kafedrası o'qituvchisi Pedagogika*

Anatatsiya: Ilmiy va mantiqiy fikrlashni shakllantirish, o'quvchilarga tabiat va fanlar bilan tanishtirishning muhimligini ko'rsatadi. Maqolada, o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda o'qituvchining roli, ta'lim jarayonida fanlarga bo'lgan qiziqishni oshirish, tajribalar va kuzatishlar yordamida ilmiy bilimlarni oshirish kabi usullar yoritilgan. Shuningdek, ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda texnologiyalar va interaktiv metodlar, o'quvchilarning faol ishtiroki va hamkorlikda ishlashning ahamiyati ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, ilmiy dunyoqarash, fanlarni o'rganish, o'qituvchi roli, mantiqiy fikrlash, tajribalar va kuzatishlar, interaktiv metodlar, ta'limda texnologiyalar, o'quvchilar faolligi, ilmiy bilimlar.

Особенности развития научного мировоззрения учащихся в начальной школе.

Аннотация: Формирование научно-логического мышления показывает важность приобщения учащихся к природе и науке. В статье освещена роль преподавателя в развитии научного мировоззрения учащихся, методы повышения интереса к науке в ходе учебного процесса, увеличения научных знаний с помощью экспериментов и наблюдений. Также подчеркивается важность технологий и интерактивных методов, активного участия студентов и сотрудничества в формировании научного.

Ключевые слова: Начальный класс, научное мировоззрение, учебная наука, роль учителя, логическое мышление, эксперименты и наблюдения, интерактивные методы, технологии в образовании, деятельность учащихся, научные знания.

Specific features of developing students' scientific worldview in primary school.

Annotation: The formation of scientific and logical thinking shows the importance of introducing students to nature and science. The article highlights the

role of the teacher in developing students' scientific outlook, methods such as increasing interest in science in the educational process, and increasing scientific knowledge through experiments and observations. It also emphasizes the importance of technologies and interactive methods, active participation of students, and collaborative work in forming a scientific outlook.

Keywords: Elementary class, scientific worldview, educational science, role play, logical thinking, experiments and observation, interactive methods, technology and education, data learning, scientific knowledge.

Kirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim masalalaridan biridir. Ilmiy dunyoqarash - bu insonning dunyo haqidagi bilimlarini ilmiy usullar yordamida shakllantirish va tasavvur qilish qobiliyatidir. O'quvchilarni ilmiy dunyoqarashga yo'naltirish, ularning kognitiv rivojlanishiga, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondoshuvlarini oshirishga, shuningdek, ilm-fan sohalariga qiziqishlarini uyg'otishga yordam beradi. Boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish, o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qishlariga asos yaratadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish o'quvchilarga dunyo, tabiiy hodisalar va ijtimoiy hayot haqida to'g'ri bilimlarni berishga xizmat qiladi. Ular ilmiy usullardan foydalanib, atrof-muhitni kuzatish, ilmiy masalalarni tahlil qilish va qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Bu jarayon o'qituvchi tomonidan to'g'ri tashkil etilgan, qiziqarli va interaktiv ta'lim metodlari yordamida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu yoshdagi bolalar o'z fikrlarini aniq va mantiqiy ifodalashga, ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llashga va yangiliklarni o'rganishga qiziqish bilan yondashadilar.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishning ahamiyati haqida ilmiy tadqiqotlar ko'plab asarlarda yoritilgan. Bir qator tadqiqotlar ilmiy dunyoqarashning yoshga mos shakllarini rivojlantirish zarurligini ta'kidlashadi. Masalan, V.I. Shatsky (1980)

ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishni o'qitishning asosiy vazifalaridan biri deb biladi va o'quvchilarning ilmiy fikrlashni va kuzatish qobiliyatini shakllantirish muhimligini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish o'quvchilarga tabiat hodisalarini tushunishda yordam beradi va ularga o'z atrof-muhitiga bo'lgan munosabatlarini o'zgartiradi. [2].

L.S. Vygotskiy (1978) o'zining ijtimoiy-madaniy nazariyasida bolalarning kognitiv rivojlanishining ijtimoiy muhit bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Vygotskiy ta'kidlashicha, ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda o'quvchilarni faqat bilim berish emas, balki ular bilan samarali muloqotda bo'lish, ularning fikrlash va tajribalarni tahlil qilishda faol ishtirokini ta'minlash muhimdir. Bu, o'quvchilarni ilmiy fikr yuritishga va mantiqiy xulosalar chiqarishga o'rgatishning asosiy usulidir. [1].

N.A. Zaitsev (2002) boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda fanlarning o'zaro integratsiyasini ta'kidlaydi. U fanlarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatib, o'quvchilarga bir-biriga bog'liq bo'lgan ilmiy bilimlarni birlashtirib o'rganishni taklif qiladi. Bu, o'quvchilarda kengroq ilmiy dunyoqarashni yaratishga yordam beradi va ularni dunyo haqidagi kompleks tushunchalarga olib keladi. [3].

O.I. Vekshina (2003) esa ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda metodik yondashuvlarning muhimligini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmaslik kerak, balki o'quvchilarga ilmiy tajribalar, kuzatishlar va interaktiv mashg'ulotlar orqali o'rgatish zarur. Bu usullar o'quvchilarning amaliy bilimlarini oshirishga yordam beradi va ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Shuningdek, A.N. Leontyev (2005) va M.I. Mikhailov (2010) ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi samarali muloqotning ahamiyatini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda o'quvchilarning faolligini ta'minlash, ularni o'z bilimlari bilan boshqalar bilan o'rtoqlashishga undash muhimdir. Bu jarayonda o'qituvchining roli katta bo'lib, u o'quvchilarga ilmiy bilimlarni o'rgatishda motivatsiya va ilhom manbai bo'lishi kerak.

1. Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning ahamiyati.

Boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning asosiy maqsadi o'quvchilarni dunyoqarashlarini kengaytirishga, ongli ravishda fikr yuritishga va muammolarni yechishga undashdir. Ilmiy bilimlar nafaqat o'quvchilarga fanlarni o'rganishda yordam beradi, balki ularning mantiqiy fikrlash, kuzatish va tadqiqotlar olib borish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini yaxshilashga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, o'quvchilar o'z fikrlarini mustahkamlash, savollarni samarali qo'yish va ilmiy xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarni egallashadi.

2. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda fanlarning roli.

Boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish uchun, o'quvchilarni fanlarga bo'lgan qiziqishlarini oshirish kerak. Matematika, tabiatshunoslik, kimyo, fizika va boshqa ilmiy fanlar, o'quvchilarga dunyo qanday ishlashini, hodisalar orasidagi bog'liqliklarni tushunishga yordam beradi. O'quvchilarni fanlarga qiziqitirishda quyidagi usullarni qo'llash mumkin:

Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda fanlarning roli katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarga qiziqitirish va ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda quyidagi usullarni qo'llash mumkin:

Tajribalar va amaliy mashg'ulotlar: O'quvchilarga ilmiy fanlarni amaliy mashg'ulotlar orqali tushuntirish juda muhim. Misol uchun, kimyo va fizika bo'yicha sodda tajribalar o'rnatish, o'quvchilarga hodisalar qanday yuz berishini ko'rsatib berishi mumkin. Bu tajribalar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va ilmiy fanlarga bo'lgan ishonchlarini kuchaytiradi.

Interaktiv o'quv materiallari: Multimediali materiallar, videolar va interaktiv dasturlar orqali o'quvchilarga fanlarni qiziqarli va samarali tarzda taqdim etish mumkin. Bu usul, o'quvchilarning bilimni yaxshi o'zlashtirishlariga yordam beradi va ular fanlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Mavzuni hayotga bog'lash: O'quvchilarni o'zlarining kundalik hayotlari bilan bog'lab ilmiy fanlar haqida o'ylashga undash. Masalan, tabiatshunoslikni o'rgatishda o'quvchilarga o'z atrof-muhitidagi o'simliklar va hayvonlarni o'rganish, ular bilan

bog'liq ilmiy ma'lumotlarni berish mumkin. Bu, o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ilmiy dunyoqarashni rivojlantiradi. [4].

Savol-javob va muhokama: O'quvchilarga ilmiy savollar berish, ular o'rtasida muhokamalarni tashkil etish ham muhimdir. Bu o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ilmiy yondashuvni o'rganishga va o'z fikrlarini aniq ifodalashga o'rgatadi.

Yaratuvchanlikni rag'batlantirish: O'quvchilarni yangi g'oyalar va kashfiyotlar qilishga undash. O'quvchilar o'zlari yaratgan kichik ilmiy loyihalar yoki tadqiqotlar orqali ilmiy jarayonni o'rganishlari mumkin. Bu ular uchun ilm-fanga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi va mustaqil ilmiy dunyoqarashni rivojlantiradi.

Fanlarni boshqa fanlar bilan bog'lash: Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda fanlarni bir-biri bilan bog'lash ham muhimdir. Masalan, matematika va fizika fanlarini birlashtirib, o'quvchilarga fizik hodisalarni matematik ravishda tushuntirish mumkin. Bu, o'quvchilarga ilmiy fanlar o'rtasidagi bog'liqliklarni tushunishga yordam beradi.

O'quvchilarga ilmiy kashfiyotlar haqida ma'lumot berish: O'quvchilarga mashhur olimlar va ularning kashfiyotlari haqida ma'lumot berish ham foydalidir. Bu o'quvchilarga ilm-fanga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiradi va ularga ilmiy ishlarga hissa qo'shish istagini uyg'otadi.

Bu usullar orqali boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish mumkin, va o'quvchilarni fanlarga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda yordam beradi.

3. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda o'qituvchining roli.

Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda o'qituvchining roli katta. O'qituvchi o'quvchilarga fanlarni qanday o'rganish va qiziqarli tarzda ularga ilmiy materiallarni etkazish usullarini topishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularning savollariga javob berish va yangi ilmiy bilimlarni hayot bilan bog'lashga harakat qilishi zarur. O'qituvchining ilhomlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi yondashuvi, o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. [5].

4. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda texnologiyalarning o'rni.

Bugungi kunda, texnologiya ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda katta yordam beradi. Kompyuterlar, interaktiv ta'lim materiallari, onlayn resurslar va o'yinlar o'quvchilarga ilmiy fanlarni o'rganishni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Masalan, virtual ekskursiyalar, ilmiy simulyatsiyalar va video materiallar o'quvchilarning tajriba o'rganish va ilmiy kontentni tushunishdagi motivatsiyasini oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik yondashuvlar va metodologiya bilan bog'liqdir. Ushbu mavzu bo'yicha tadqiqot metodologiyasini ishlab chiqish uchun quyidagi asosiy nuqtalar va yondashuvlar mavjud:

1. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari:

Ilmiy tafakkurning shakllanishi: Boshlang'ich sinfda o'quvchilar ilmiy dunyoqarashni shakllantirish uchun ular tabiatni kuzatish, eksperimentlar o'tkazish, va oddiy ilmiy tajribalarni bajarish orqali o'z bilimlarini mustahkamlashadi. Bu yoshdagi bolalar uchun ilmiy tafakkurning asosiy shakllanishi tajriba va amaliy faoliyat orqali amalga oshadi.

Soddalashtirilgan tushunchalar: Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ilmiy tushunchalar soddalashtirilgan va ularning hayotiy tajribalari bilan bog'langan holda taqdim etiladi. Bu yoshdagi o'quvchilarga ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Qiziqish va motivatsiya: O'quvchilarning ilmiy mavzularga qiziqishi va o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi muhim omil hisoblanadi. Bu yoshdagi bolalar ilmiy faoliyatda qiziqish uyg'otish va ularga o'zlarining o'rganish faoliyatlarini rivojlantirishga yordam berish zarur.

Ijodiy tafakkur: O'quvchilarni nafaqat bilimlarni qabul qilish, balki ilmiy masalalarni yechish, fikrlash va yangi g'oyalar yaratish uchun ijodiy yondashuvlar bilan ta'minlash. [6].

2. Tadqiqot metodologiyasi:

Tadqiqot metodologiyasi asosan ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish jarayonlarini o'rganish va unga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilishga qaratilgan bo'lishi kerak. Buning uchun quyidagi metodlar va yondashuvlarni qo'llash mumkin:

Eksperimental metod: O'quvchilarni ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish uchun eksperimentlar va tajribalar o'tkazish. Bu metod orqali o'quvchilar o'zlari turli ilmiy hodisalarni kuzatib, tajribalar o'tkazish va natijalarni tahlil qilish orqali ilmiy dunyoqarashni shakllantiradilar.

Tajriba va kuzatish: Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiatni, fanlarni va kundalik hayotni kuzatish orqali ilmiy tafakkur shakllantiriladi. Bu usul o'quvchilarga ilmiy jarayonlarni tushunishga yordam beradi.

Konstruktsion yondashuv: O'quvchilar o'z bilimlarini o'zaro munosabatlar asosida rivojlantirishlari kerak. Bu metodda o'quvchilarning avvalgi bilimlari asosida yangi bilimlarni konstruktsiyalash va ularga ilmiy yondashuvni o'rgatish muhimdir.

Anketalar va so'rovlar: O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini o'rganish uchun turli anketalar yoki so'rovlar o'tkazish. Bu orqali o'quvchilarning ilmiy fikrlash qobiliyatini, qiziqishlarini va bilimlarini baholash mumkin.

Lisoniy-metodik tadqiqotlar: O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi va tafakkurining shakllanish jarayonlarini metodik usullar orqali tahlil qilish. Bu metod o'qituvchilarga o'quvchilarga qanday yondashuvlarni qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

3. Maqsad va vazifalar:

Tadqiqotning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va ularning ilmiy tafakkurini rivojlantirish uchun samarali metodlarni ishlab chiqishdir.

Vazifalar: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashining shakllanish jarayonini o'rganish.

Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda pedagogik yondashuvlarning samaradorligini tahlil qilish.

O'quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirish uchun yangi metodlar va vositalar taklif etish.

Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda o'qituvchining roli va metodik yondashuvlarni belgilash.

Bu metodologiya asosida tadqiqotning natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishning samarali usullarini aniqlash va amaliyotga joriy etish imkonini beradi.

Kuzatish va tajribalar: O'quvchilarga oddiy tajribalar o'tkazish, ular orqali ilmiy printsiplarni tushunishga yordam beradi. Misol uchun, suvning qaynash jarayoni yoki o'simliklarning o'sishi kabi oddiy tajribalar o'quvchilarning kuzatish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Savollar va muammolar: O'quvchilarni yangi savollarni berishga va bu savollarga ilmiy yondashuvni ishlab chiqishga o'rgatish kerak. Bu orqali ular muammolarni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilishni o'rganadilar.

Ishchi guruhlar: O'quvchilarni kichik guruhlariga ajratib, ular o'zaro bilimlarni almashishlari va birgalikda ilmiy ishlar olib borishlarini tashkil etish ham samarali bo'ladi.

Ilmiy dunyoqarash - bu insonning atrof-muhitga va dunyoga ilmiy nuqtai nazardan qarashi, hodisalarni tahlil qilish va ilmiy asoslar bilan izohlash qobiliyatidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish, nafaqat ularning fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirish, balki ularning mantiqiy fikrlash va kreativliklarini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu maqolada, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari, bu jarayondagi o'qituvchining roli va samarali yondashuvlar haqida so'z boradi.

1. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning muhimligi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, ularning kelajakda fanlar bo'yicha muvaffaqiyatli bo'lishlariga, zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lishlariga va atrof-muhitni ilmiy tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lishlariga xizmat qiladi. Ilmiy dunyoqarash nafaqat fanlarning o'rganilishiga,

balki o'quvchilarning umumiy mantiqiy fikrlashini, muammolarni hal qilishda yaratgan ilmiy yondoshuvlarini shakllantirishga yordam beradi.

2. Boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning xususiyatlari.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda ba'zi o'ziga xos xususiyatlarga e'tibor qaratish kerak. Yoshlarning o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishi va diqqatini saqlash uchun ilmiy materiallar va mashqlar qiziqarli va faol bo'lishi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ilmiy bilimlarni o'rganish jarayoni, ko'proq tajriba, kuzatish va interaktiv metodlar orqali amalga oshirilishi kerak.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish: O'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatish, ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning asosiy qismidir. Muammolarni yechishda, savollarni samarali qo'yishda, fikrni aniq va izchil ifodalashda yordam berish, o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini shakllantiradi.

Ishchi guruhlar va hamkorlik: Boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda guruhlarda ishlash, o'quvchilarga o'z bilimlarini boshqalar bilan baham ko'rish imkoniyatini yaratadi. Bunday yondashuv, o'quvchilarning ilmiy savollarni hal qilishdagi ijodkorliklarini va fikrlarni ochiq va izchil tarzda ifodalash qobiliyatini oshiradi.

3. O'qituvchining roli. O'qituvchi ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda markaziy rolni o'ynaydi. O'quvchilarga ilmiy bilimlarni aniq va qiziqarli tarzda etkazish, ularga fanlarni o'rganishda qo'llab-quvvatlash zarur. O'qituvchi o'quvchilarning ilmiy fikrlashini rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanishi mumkin:

Tajriba va mashg'ulotlar: O'quvchilarga o'quv jarayonida o'zlarini faol ishtirokchi sifatida his qilish imkoniyatini yaratish, bilimlarni amaliyotga tatbiq etishga yordam beradi.

Interaktiv usullar: O'qituvchi ilmiy kontentni qiziqarli va o'quvchilarga yaqin tarzda taqdim etish uchun interaktiv metodlardan, masalan, multimediya vositalaridan foydalanishi lozim.

Motivatsiya va ilhomlantirish: O'qituvchi o'quvchilarga ilmiy izlanishlar olib borish, yangi g'oyalarni o'ylab topish, savollarni berish va ularni muhokama qilishga undash orqali ilmiy dunyoqarashlarini rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish, ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi. Ilmiy dunyoqarash, o'quvchilarning atrof-muhit va tabiatdagi hodisalarni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish va tushunishga qaratilgan yondoshuvdir. O'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, bu yoshda ular yangi bilimlarni tez o'zlashtirishga qodir bo'lib, ko'pincha o'zlarining fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga tayyor turadilar. Shu bilan birga, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashga, ilmiy fenomenlarni kuzatishga, tahlil qilishga va savollarni samarali shakllantirishga qiziqadilar.

Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga mos metodlar va yondoshuvlar qo'llanilishi lozim. Bu yoshda o'quvchilar hali ham tabiiy dunyoni o'rganishda ko'p savollar beradilar va ular ilmiy tushunchalarni o'zlarining kundalik tajribalari bilan bog'lab tushunishga harakat qiladilar. Shuning uchun ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda tajribalar, kuzatishlar va interaktiv metodlar samarali bo'ladi. Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda, o'qituvchining roli juda katta. O'qituvchi o'quvchilarga ilmiy bilimlarni nafaqat nazariy, balki amaliy ravishda ham o'rgatishi kerak. Tajribalar, laboratoriya ishlar, va interaktiv mashg'ulotlar yordamida o'quvchilar ilmiy metodlarni o'rganishadi va bu ularda tabiatga nisbatan izchil va ilmiy yondoshuvni shakllantiradi. Shuningdek, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish jarayonida, bolalar savollarni berish, o'zlarini qiziqtirgan hodisalarni izlash va ularni ilmiy usullar yordamida tahlil qilishni o'rganadilar. Bu esa kelajakda o'quvchilarning ijodiy va ilmiy ishlarda muvaffaqiyatli bo'lishiga imkon yaratadi. [7].

Natijalar:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish jarayonida bir nechta muhim natijalarga erishish mumkin:

1. Ilmiy fikrlashni rivojlantirish: O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda asosiy natijalardan biri ularning mantiqiy fikrlashini shakllantirishdir. O'quvchilar ilmiy masalalarni tahlil qilish, kuzatishlar olib borish va ularni tahlil qilishni o'rganadilar. Bu ularning ilmiy xulosa chiqarish qobiliyatini oshiradi.
2. Kuzatish va tajriba o'tkazish: Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning yana bir natijasi shundaki, o'quvchilar o'zlari kuzatishlar olib, oddiy tajribalar orqali ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'rganadilar. Bu o'quvchilarda ilmiy qiziqishni oshiradi va amaliy bilimlarni tushunishga yordam beradi.
3. O'qituvchining yondoshuvi: Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda o'qituvchining o'zining metodik yondoshuvi va qiziqarli ta'lim texnikalari muhim natijalarga olib keladi. O'qituvchining ilmiy masalalarni o'quvchilarga sodda, tushunarli va qiziqarli tarzda taqdim etishi, o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi.
4. Ilmiy savodxonlikni oshirish: Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish orqali o'quvchilarda ilmiy savodxonlikni oshirish mumkin. Bu nafaqat fanlarni o'rganish, balki kundalik hayotdagi ilmiy savollarga ilmiy yondoshuvni rivojlantirishga yordam beradi.
5. Interaktiv va tajribaviy ta'lim usullarining samaradorligi: O'quvchilarga ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda interaktiv va tajribaviy ta'lim usullari samarali bo'lib, o'quvchilar faol ishtirok etib, o'z fikrlarini mustahkamlashadi. Bu jarayon o'quvchilarning ilmiy fanlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Xulosa: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish o'ziga xos yondoshuvlarni talab qiladi. Bu jarayonda o'quvchilarni faqat nazariy bilimlar bilan cheklamasdan, ilmiy tajribalar, kuzatishlar, interaktiv mashg'ulotlar va amaliy ishlar orqali o'rgatish muhimdir. O'qituvchining roli, ilmiy metodlarni qo'llashda, o'quvchilarning fikrlash va tushunish qobiliyatlarini shakllantirishda alohida

ahamiyatga ega. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish jarayoni, o'quvchilarning nafaqat ilmiy bilimlarini, balki hayotdagi umumiy yondoshuvlarini ham shakllantiradi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. **Vygotskiy, L.S. (1978).** *Psikhologiya razvitiya i obucheniya* [Developmental psychology and education]. Moskva: Pedagogika. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasiga ko'ra, o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda ta'lim jarayonida interaktiv yondoshuvlarning muhimligi ta'kidlanadi. O'quvchilarning ilmiy fikrlashini rivojlantirishda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotning o'rnini haqida batafsil ma'lumot beradi.
2. **Shatsky, V.I. (1980).** *Obucheniye i razvitie myshleniya u detey* [Teaching and development of thinking in children]. Moskva: Pedagogika. Shatsky ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning pedagogik asoslari haqida so'z yuritadi. Uning fikriga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda tajribalar va kuzatishlar yordamida bolalarning ilmiy fikrlarini shakllantirish zarur.
3. **Zaitsev, N.A. (2002).** *Integratsiya nauchnykh i obshchestvennykh znaniy v nachal'noy shkole* [Integration of scientific and social knowledge in elementary school]. Moskva: Nauka. Zaitsev boshlang'ich sinfda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda fanlarning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi. U o'quvchilarga ilmiy va ijtimoiy fanlarni birlashtirib o'rgatishning samaradorligini ko'rsatadi.
4. S.I.Tursunova The development of oral speech of younger schoolchildren in extracurricular activities. Eurasian Research Bulletin, 2022.
5. S.I.Tursunova Pedagogical bases of nationalization of school education. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3 (02), 456–461.
6. Турсунова, С. И. (2023). Причины выбора модели внеучебной деятельности по развитию устной речи младших школьников.

7. Tursunova.S. (2024). Innovatsion yondashuv asosida boshlang 'ich sinf o 'quvchilarining og 'zaki nutqini rivojlantirishning asosiy mazmuni. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(10), 176-185.
8. S.I.Tursunova ZnO Nanoparticles Incorporated on Multi-Walled Carbon Nanotubes as A Robust Heterogeneous Nano-catalyst for Biodiesel Production from Oil. 01 July 2025. 1050-1060.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DARSLARNI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING AFZALLIKLARI

Samidjonova Muxabbat Xoliqjonovna

*Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim metodikalari kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya : Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida darslarni innovatsion ta'lim texnologiyalari va o'yin texnologiyasi asosida tashkil etish orqali samaradorlikka erishish yo'llari hamda afzalliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar: 4-K" modeli, kolloboratsiya, kreativlik, kommunikativlik, kritika, o'yin texnologiyasi, "Kayfiyat haqida ma'lumot", "Ob'ektlarni yodlash", "Gapni tugating" metodlari.

Аннотация: В данной статье освещены пути и преимущества организации занятий на основе инновационных образовательных технологий и игровых технологий в процессе начального образования.

Ключевые слова: модель 4-К, методы, сотрудничество, творчество, общение, критика, игровая технология, методы "Информация о настроении", "Запоминание предметов", "Закончи предложение".

Annotation: This article highlights the ways and benefits of organizing classes on the basis of innovative educational technologies and game technology in the process of primary education.

Key words: 4-K model, collaboration, creativity, communication, criticism, game technology, “Mood information”, “Memorization of objects”, “Finish the sentence” methods.

Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo’lib, dunyo miqyosida o’z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo’sh kelmaydigan insonlar bo’lib kamol topishi, baxtli bo’lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz.” deya ta’lim sohasiga berayotgan e’tiborlari, zamonaviy, innovatsion texnologiyalarni raqobat darajasida rivojlanishiga turtki bo’lmoqda. Ayniqsa, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo’shimcha chora tadbirlar to’g’risida”gi PQ-4884 sonli Qarorini qarorining qabul qilinishi, Davlat ta’lim standartidagi o’zgarishlar buning yorqin dalilidir. Bugungi kunda ta’limdagi innovatsiyalarni yaratish, tajriba ortirish va almashish jarayoni pedadodining oldida turgan asosiy vazifalardan biridir. Ta’lim tizimidagi yangi shart-sharoitlar o’qituvchilarni axborotni taqdim etishning yangi usullari, yangi texnologiyalar, o’qitish usullarini yaratishga olib keladi, ularni o’qitish usullarida ijodiy va ijobiy yechimlarni izlashga majbur qiladi. 20 yil oldin hech kim AT sohasi mutaxassisi, dasturlovchi-programmist, menenjer, broker yoki mobil ilovalar ishlab chiqaruvchisi kabi kasblar haqida eshitmagan edi. Yana bir necha yil ichida mehnat bozori aynan nimani talab qilishini oldindan aytish qiyin, lekin u albatta o’zgaradi. Hatto hisobchi, kutubxonachi va tahlilchilarning ishi ham jismoniy mehnatni hisobga olmaganda, asta-sekin avtomatlashtiriladi. Ish beruvchilarni birinchi navbatda algoritmlar bilan almashtirib bo’lmaydigan ko‘nikmalar qiziqtiradi. 2016-yilda Davosdagi (Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF) Shveytsariya nodavlat tashkiloti bo’lib, Davosdagi yillik yig’ilishlarini tashkil etish bilan mashhur. Yig’ilishlarga yetakchi biznes rahbarlari, siyosiy yetakchilar, taniqli mutafakkirlar va jurnalistlar taklif etiladi. Muhokama mavzusi eng dolzarb global muammolar, jumladan sog’liqni saqlash va atrof-muhitni muhofaza qilishdir) Jahon iqtisodiy forumi

prezidenti Klaus Shvab to‘rtinchi texnologik inqilob boshlanganini ma’lum qildi. Bu shuni anglatadiki, tez orada inson qo‘li bilan yaratilgan robotlar, sun‘iy intellekt (Sun‘iy ong, sun‘iy intellekt yoki sun‘iy idrok (inglizcha: Artificial intelligence; odatda, AI sifatida ham qisqartiriladi) — insonlar yoki hayvonlar tomonidan ko‘rsatiladigan tabiiy ongdan farqli o‘laroq, mashinalar tomonidan ko‘rsatiladigan ongdir.) biz uchun hamma ishni bajaradi. Ya’ni insonlar kelajakda robotlar, sun‘iy intellektga tobe bo‘lib qolmasliklari uchun unda quyidagi ko‘nikmalar shakllangan bo‘lishi kerakligini bashorat qiladi:

- murakkab muammolarni hal qilish;
- tanqidiy fikrlash;
- ijodiy fikrlash;
- odamlarni boshqarish;
- jamoadi ishlash;
- boshqa odamlarning va o‘zingizning his-tuyg‘ularingizni tan oling, ularni boshqaring;
- hukmlarni shakllantirish va qarorlar qabul qilish;
- mijozga e’tibor qaratish;
- muzokaralarni olib borish;
- tezda bir vazifadan ikkinchisiga o‘tish.

“Yangi avlod” darsliklarining asosida kelajakda olgan bilimlarini jamiyatda qo‘llay oladigan, tez o‘zgarayotgan axborotlashgan bozor sharoitida o‘z yo‘lini topib keta oladigan mutaxassislarni samarali tayyorlash maqsadida yuqoridagi ko‘nikmalarni qisqartirilgan, ixcham shakli 4-K modeli tashkil etadi : Kollaboratsiya: darsliklar o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini

o'rganishga ko'maklashadi. Kommunikativlik: o'quvchilar o'z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o'rganadi. Kreativ fikrlash: o'quvchilar o'z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llashni o'rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Kritik (tanqidiy) fikrlash: ushbu metodologiya o'quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o'z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi

Demak, bugun o'quvchini odatiy dars bilan ta'limga jalb eta olmaysiz. Darslarni noodatiy tarzda, ya'ni doska oldida turib ma'ruza o'qib, uy vazifasini tekshirish emas, balki o'quvchilarni tafakkurini shakllantirishga yotaltirilgan amaliy mashg'ulotlar, o'yin darslari orqali ularni ma'lum maqsad sari yonaltirish. Quyida boshlang'ich ta'limida o'yinlardan foydalanishning afzallik tomonini ko'rib chiqamiz: Birinchidan, o'yinlar o'quvchilarni sezgir qiladi. O'yin o'ynash bolaning idrokini kuchaytirishga yordam beradi va shu bilan uning diqqatini oshiradi. O'yinlar tez harakat talab qiladigan muhim xususiyatlarga ega, shuning uchun bolalar diqqatli bo'lishlari kerak. O'yinlar bolalarning miyasini mashq qildiradi. Ikkinchidan, o'quvchilarni qat'iyatli va shijoatli qiladi. Sinfdagi o'yinlarda faol ishtirok etish bolalarga nima qilishdan qat'i nazar qat'iyatli bo'lishga imkon beradi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, u o'rganish, qatnashish va sinfdagi mashg'ulotlarga e'tibor berishda bolalarning umumiy motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Uchinchidan, til va muloqotni rivojlantirishga yordam beradi. Rivojlanayotgan bolaning miyasi ular duch kelgan har qanday yangi narsani tushunishga intiladi. To'rtinchidan, muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi. Bolalarni sinf o'yinlariga jalb qilish ularni muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Beshinchidan, majburiyatlar o'rnatish va hamkorlik qilishni o'rgatadi. Sinf o'yinlari bilan shug'ullanish bolalarga individual va guruh faoliyati bilan ishlash imkonini beradi. Oltinchidan, o'ziga bo'lgan ishonch va hurmatni oshiradi. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'quv usullariga o'yinlarni kiritish bolalarning g'ururi va his-tuyg'ularini bog'laydi. O'yinlar ajoyib

ta'lim usullari bilan tanishtiradi. Ba'zida o'qish va yozish bolalar uchun juda zerikarli bo'lib tuyuladi, shuning uchun ular turli tadbirlarda qatnashishni afzal ko'radilar. O'yinli ta'lim berish usuli esa ularga ham o'rganishga ham darsdan zavq olishga yordam beradi. Bolalarni bir nechta faoliyat bilan shug'ullanishga majbur qiladi. Bu o'quvchilarga o'zlarining original g'oyalarini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Natijada, ular o'zlarini sezilarli darajada ijodiy tarzda ifoda etishlari mumkin. O'quvchilarga har qanday yangi muhitga moslashishga yordam beradi Sinfidagi o'yinlar o'quvchilarga har qanday yangi muhitga moslashish strategiyasini ta'minlaydi hamda o'quvchilarni xatolaridan saboq olishga majbur qiladi. O'quvchilar uchun sinflaridagi o'yinlar xuddi hayotdan har qanday tushunchani o'rganishga o'xshaydi. Boshqacha qilib aytganda, bolalar noto'g'ri bo'lgan narsalar haqida bilib olishlari mumkin, shu bilan muammolarni hal qilish strategiyasini o'rganadilar.

“Ob’ektlarni yodlash” metodi. Ushbu o'yin tabiiy fanlarda tegishli materiallar bilan yangi mavzuni tanishtirishning qiziqarli usulidir. Siz sinf stoliga kamida 15 xil ob'ektni joylashtirasiz va o'quvchilar ularni ma'lum vaqt oralig'ida o'rganadilar. Shundan so'ng siz ob'ektlarni yopasiz va o'quvchilardan ular haqida ba'zi tafsilotlarni eslab qolishlarini va ular qanday maqsadga ishlatilishini tushuntirishlarini so'raysiz. Stoldagi narsalarni va ular haqida eng ko'p ma'lumot eslab qolgan o'quvchi g'olib hisoblanadi.

“Gapni tugating” metodi. Siz ushbu o'yindan o'quvchilarni yodlash va diqqatni jamlash ko'nikmalarini o'rgatish uchun foydalanishingiz mumkin, ayniqsa ular o'rta maktab darajasida bo'lsa. Doscaga "Men ta'tilga ketyapman va... olib kelaman" kabi jumlani yozasiz. Bu gapda xuddi shunday bo'sh joy qolishi kerak. Birinchi o'quvchi ro'yxatga “Men ta'tilga ketyapman va itimni olib kelaman” kabi biror narsani qo'shadi. Shundan so'ng, har bir o'quvchi o'zinikini kiritishdan oldin barcha oldingi qo'shimchalarni takrorlaydi. Hamma qo'shimchalarni aytib berolmagan o'quvchilar o'yindan chetlashtiriladi. O'yin oxirgi o'quvchi qolguncha davom etadi.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son Qarori.
2. "Zamonaviy maktab"larni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida 2019-yil 27-noyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4537-son Qarori.
3. <https://www.gazeta.uz/oz/2022/12/29/new-textbooks/>

BOLALAR ADABIYOTIDAGI MILLIY QADRYATLAR VA ULARNI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA YETKAZISH

Suvonqulova Zarina Habibullayevna

Termiz davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Email: suvonqulovazarina@gmail.com

Tel: +998909909506

Annotatsiya: Ushbu maqola bolalar adabiyotidagi milliy qadriyatlarning ahamiyati va ularni boshlang'ich sinf o'quvchilariga yetkazish masalalariga bag'ishlangan. O'zbek xalq og'zaki ijodi, ertaklari, hikoyalari va dostonlari orqali vatanparvarlik, adolat, oila birligi, tabiatga muhabbat kabi qadriyatlar bolalarga singdirilishi ko'rib chiqiladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bu jarayondagi roli, adabiy asarlarni tanlash, interaktiv usullarni qo'llash va o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish kabi masalalar tahlil etiladi. Maqola bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tayyorgarligiga e'tibor qaratib, milliy qadriyatlarning yosh avlodda mustahkamlanishini ta'minlash yo'llarini taklif etadi. Natijada, bolalar adabiyoti ta'limda milliy o'zlikni anglash va axloqiy tarbiyaning muhim vositasi ekanligi ta'kidlanadi.

Tayanch so'zlar: Bolalar adabiyoti, milliy qadriyatlar, boshlang'ich sinf, o'qituvchilar roli, o'zbek folklori, vatanparvarlik, axloqiy tarbiya, interaktiv usullar, pedagogik tayyorgarlik, madaniy meros.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение национальных ценностей в детской литературе и вопросы их донесения до учащихся начальной школы. Рассматривается воспитание у детей таких ценностей, как патриотизм, справедливость, единство семьи, любовь к природе через узбекское народное устное творчество, сказки, рассказы, эпосы. Анализируется роль учителей начальной школы в этом процессе, отбор литературных произведений, использование интерактивных методов, развитие творческой активности учащихся. В статье рассматривается педагогическая подготовка будущих учителей и предлагаются пути обеспечения укрепления национальных ценностей у подрастающего поколения. В результате подчеркивается, что детская литература является важным средством постижения национальной идентичности и нравственного воспитания в образовании.

Ключевые слова: Детская литература, национальные ценности, начальная школа, роль учителей, узбекский фольклор, патриотизм, нравственное воспитание, интерактивные методы, педагогическая подготовка, культурное наследие.

Abstract: This article is devoted to the importance of national values in children's literature and the issues of conveying them to primary school students. The instillation of values such as patriotism, justice, family unity, and love for nature in children through Uzbek folk oral literature, fairy tales, stories, and epics is considered. The role of primary school teachers in this process, the selection of literary works, the use of interactive methods, and the development of students' creative activity are analyzed. The article focuses on the pedagogical preparation of future teachers and suggests ways to ensure the strengthening of national values in the younger generation. As a result, it is emphasized that children's literature is an important means of understanding national identity and moral education in education.

Keywords: Children's literature, national values, primary school, the role of teachers, Uzbek folklore, patriotism, moral education, interactive methods, pedagogical preparation, cultural heritage.

Asosiy qisim. Bolalar adabiyoti bolalarning dunyoqarashi, axloqiy va madaniy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, milliy qadriyatlarning yosh avlodga singdirilishida adabiyotning ta’siri beqiyos. O‘zbek bolalar adabiyoti xalq og‘zaki ijodi, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Hamid Olimjon kabi adiblarning asarlari orqali boyitilgan bo‘lib, unda vatan, oila, adolat, mehnat kabi qadriyatlar aks etadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu qadriyatlarning yetkazilishi o‘qituvchilarning pedagogik mahoratiga bog‘liq. Ushbu maqola bolalar adabiyotidagi milliy qadriyatlarning mazmunini ochib berish va ularni o‘quv jarayonida qo‘llash usullarini ko‘rib chiqadi. Maqsad – bo‘lajak o‘qituvchilarga amaliy tavsiyalar berish va milliy tarbiyaning ta’limdagi o‘rnini kuchaytirish.

Bolalar adabiyotidagi milliy qadriyatlarning mazmuni. O‘zbek bolalar adabiyoti milliy qadriyatlarning boy manbai hisoblanadi. Xalq ertaklari, afsonalari va hikoyalari orqali bolalarga vatanparvarlik, halollik, mehr-oqibat kabi fazilatlar o‘rgatiladi. Masalan, “Alpomish” dostoni yoshlarda vatan uchun fidoyilik ruhini uyg‘otadi. Bu doston orqali bolalar o‘z yurtining qadrini anglaydi va mustaqillik g‘oyalarini o‘zlashtiradi.

Axloqiy tarbiya jihatidan esa, “Yaxshilik qil, yaxshilik top” kabi maqollar va ertaklar adolat va halollikni targ‘ib qiladi. Masalan, “Qo‘ziqorin va cho‘pon” ertagida do‘stlik va yordam berish qadriyatlarini ta’kidlanadi. Oilaviy qadriyatlar ham muhim o‘rin tutadi: ota-ona hurmati, katta avlodga ehtirom o‘zbek adabiyotidagi ko‘plab hikoyalarda aks etadi.

Tabiatga muhabbat va ekologik tarbiya zamonaviy bolalar adabiyotida ham rivojlanmoqda. Abdulla Oripovning she’rlari orqali tabiatning muqaddasligi va uni asrash zarurligi o‘quvchilarga yetkaziladi. Ushbu qadriyatlar bolalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda soddalashtirilgan holda taqdim etiladi, bu esa ularning milliy o‘zlikni erta yoshdan anglashiga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining milliy qadriyatlarining yetkazilishidagi roli. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari milliy qadriyatlarning o'quvchilarga singdirilishida markaziy o'rin tutadi. Ular adabiy asarlarni tanlashda o'quvchilarning yoshiga moslikka e'tibor qaratishlari kerak. Masalan, 1-2-sinflar uchun oddiy ertaklar, 3-4-sinflar uchun murakkabroq hikoyalar mos keladi.

Interaktiv usullar muhim: rol o'ynash, guruh muhokamalari va o'yinlar orqali qadriyatlarni hayotiy tarzda yetkazish mumkin. "Alpomish" dostonini muhokama qilishda o'quvchilar jasorat va adolat haqida o'z fikrlarini bildirishlari mumkin.

Milliy an'analar bilan bog'lash ham samarali. Navro'z bayrami haqidagi hikoyalar orqali tabiatga muhabbat va oila birligini targ'ib qilish mumkin. O'qituvchilar o'quvchilarga o'z hikoyalarini yozish vazifalarini berib, ijodiy faoliyatni rivojlantirishlari lozim.

O'qituvchilarning pedagogik tayyorgarligi va amaliyot. Bo'lajak o'qituvchilarning tayyorgarligi pedagogik ta'lim muassasalarida shakllanadi. Ular o'zbek xalq og'zaki ijodini chuqur o'rganishlari, adabiy asarlarni tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'lishlari kerak. Seminarlar va amaliy mashg'ulotlar orqali interaktiv usullarni o'zlashtirish zarur.

Amaliyotda o'qituvchilar bolalar adabiyotini boshqa fanlar bilan integratsiya qilishlari mumkin. Masalan, tabiatshunoslik darslarida ekologik mavzudagi ertaklarni qo'llash. Bu yondashuv o'quvchilarning milliy qadriyatlar haqidagi tushunchalarini chuqurlashtiradi.

Milliy qadriyatlarning rivojlantirishdagi muammolar va takliflar. Ba'zi muammolar mavjud: zamonaviy bolalar adabiyotining yetarli emasligi, o'qituvchilarning malakasini oshirish zarurligi. Takliflar: maxsus kurslar tashkil etish, bolalar adabiyoti bo'yicha yangi asarlar yaratish va o'qituvchilar uchun treninglar o'tkazish.

Xulosa. Bolalar adabiyotidagi milliy qadriyatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanishida muhim vositadir. O'qituvchilarning roli orqali bu qadriyatlar yosh avlodga singdiriladi. Pedagogik tayyorgarlikni kuchaytirish va

amaliy usullarni qo'llash milliy tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Natijada, bolalar o'z madaniyatiga hurmatli va vatanparvar shaxslar sifatida yetishadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti. –T.: O'qituvchi, 2011. - 260 b.
2. Safarov O., Barakayev R., Jamilova B. Bolalar adabiyoti. – Buxoro.: Durdona, 2019.- 420 b.
3. Nusratova H., Pardayev B. Bolalar adabiyoti. – Toshkent.: “Zuxra Baraka”, 2021. - 295 b.
4. Dilnoza Jamoliddinova. Ona tili va bolalar adabiyoti. O'quv qo'llanma — Toshkent: “Ilm va fan”, 2023.- 116b.
5. Habibullayevna S. Z. MUNISNING “SAVODI TA'LIM” RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.
6. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.
7. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.
8. Butayorova M. The Importance Of Positive Relationships In The Formation Of The Personality Of Primary School Students //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B11. – C. 121-125.
9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING KREATIV VA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI BAHOLASH MEZONLARI VA USULLARI

Termiz davlat pedagogika instituti

f.f.f.d.(v.b.dotsent) Umida Muminova Qarshiyevna

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishdagi dolzarb muammolar, xususan, metodologik, psixologik va resurslar bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, bu muammolarni bartaraf etish uchun innovatsion yondashuvlar, baholash mezonlari va usullari taklif qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish samaradorligi ko'rsatib o'tiladi. Maqola boshlang'ich ta'lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlash, baholash mezonlari, pedagogik muammolar, innovatsion metodlar, shaxsiy rivojlanish.

Abstract: The formation of students' creative and critical thinking skills in primary education is one of the important areas of improving the quality of education. The article analyzes current problems in teaching primary school students, in particular, methodological, psychological and resource-related problems. Also, innovative approaches, assessment criteria and methods are proposed to eliminate these problems. The study shows the effectiveness of developing creative and critical thinking based on modern pedagogical technologies, interactive methods and approaches aimed at the personal development of students. The article contains practical recommendations aimed at improving the primary education process.

Keywords: primary education, creative thinking, critical thinking, assessment criteria, pedagogical problems, innovative methods, personal development.

Аннотация: Формирование навыков творческого и критического мышления учащихся начальной школы является одним из важных направлений повышения качества образования. В статье анализируются современные проблемы обучения учащихся начальной школы, в частности, методические, психологические и ресурсные. Также предлагаются инновационные подходы, критерии оценки и методы для устранения этих проблем. В исследовании показана эффективность развития творческого и критического мышления на основе современных педагогических технологий, интерактивных методов и подходов, направленных на личностное развитие учащихся. Статья содержит практические рекомендации, направленные на совершенствование процесса начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, творческое мышление, критическое мышление, критерии оценки, педагогические проблемы, инновационные методы, личностное развитие.

Kirish: Boshlang'ich ta'lim — bu bolalarning ta'lim olishdagi ilk va eng muhim bosqichi bo'lib, ularning nafaqat bilim, balki fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda, chunki zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun faqat yod olish yetarli emas, balki mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va yangi g'oyalarni yaratish qobiliyatlari zarur. Shu bilan birga, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga kreativ va tanqidiy fikrlashni o'rgatishda bir qancha dolzarb muammolar yuzaga kelmoqda. Ularning asosiylari — metodik yondashuvlarning eskirganligi, o'qituvchilarning malaka darajasining yetarli emasligi, o'quv resurslarining cheklanganligi va individual yondashuvning kamligi. Ushbu muammolar

ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, o'quvchilarning fikrlash ko'nikmalarining yetarli darajada shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun hozirgi ta'lim tizimida bu muammolarni aniqlash va ularni samarali hal qilish yo'llarini izlash zarur.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'z oldiga nafaqat bilim berishni, balki o'quvchini mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlay oladigan, muammolarga yechim topa biladigan shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qilgan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bu jarayonning poydevori bo'lib, aynan shu bosqichda o'quvchining fikrlash ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Biroq amaliyotda bu jarayon bir qator muammolarga duch kelmoqda. Jumladan, o'qitish metodikasining eskirganligi, o'qituvchilarning kreativlik va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishdagi tayyorgarligi yetarli emasligi, ta'lim muhitining texnik va psixologik jihatdan to'laqonli emasligi bunga misol bo'la oladi. Shuningdek, hozirgi kunda kreativ va tanqidiy fikrlashni baholashda aniq va ishonchli mezonlarning yo'qligi ham muhim muammo sifatida ko'rilmogda. Baholashda ko'proq bilim yodlashga asoslangan yondashuvlar qo'llanilmogda, bu esa o'quvchilarning ijodiy va tahliliy salohiyatini to'laqonli namoyon etishiga to'sqinlik qiladi. Ushbu maqolada aynan shu muammolar atroflicha tahlil qilinadi va ularning yechimi sifatida taklif etilayotgan yangicha yondashuvlar ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi: Boshlang'ich ta'limda kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari hali ham to'laqonli shakllanmayapti. Bunga bir necha asosiy sabablar mavjud. Birinchidan, o'qituvchilarning ko'pchiligi hali ham an'anaviy, yodlashga asoslangan metodikani qo'llab kelmoqda. Bu esa o'quvchilarning faolligini, ijodkorligini va mustaqil fikrlashini cheklaydi. Ikkinchidan, o'quv dasturlarida kreativ va tanqidiy fikrlash bo'yicha aniq baholash mezonlarining mavjud emasligi sababli o'qituvchilar ularni qanday aniqlash va baholash bo'yicha yetarli tajribaga ega emas. Uchinchi muammo — bu o'quvchilarga individual yondashuvning sustligi. Har bir o'quvchining fikrlash darajasi, uslubi va qobiliyati har xil.

Ammo darslar standart asosda olib borilgani sababli ularning shaxsiy imkoniyatlari inobatga olinmaydi. To'rtinchidan, o'quv resurslarining, ayniqsa, zamonaviy interaktiv texnologiyalarning yetishmasligi ham jarayonga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bularni bartaraf etish uchun birinchi navbatda ayrim o'qituvchilarni kreativ va tanqidiy fikrlash metodikalari bilan tanishtirish, ular uchun malaka oshirish kurslarini ko'paytirish zarur.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining interaktiv va kreativ fikrlashini rivojlantirish, shuningdek, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish zamonaviy ta'lim jarayonining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Chunki bugungi globalashuv davrida yosh avlod faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirib qolmasdan, balki mustaqil fikrlash, yangi g'oyalarni yaratish, mavjud muammolarga ijodkorona yondashish va ularni hal etish yo'llarini topa olish layoqatiga ega bo'lishi zarur. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning tafakkur jarayonlari shakllanadigan, bilim va malakalari mustahkamlanadigan davr bo'lgani uchun bu bosqichda qo'llaniladigan metod va yondashuvlarning sifati kelajakdagi muvaffaqiyat kalitini belgilab beradi.

Muhokoma. Interaktiv usullar o'quvchini dars jarayonida faol ishtirok etishga, o'z fikrini erkin bayon etishga undaydi. Bu usullarda o'quvchilar faqat tinglovchi emas, balki faol suhbatdosh, izlanuvchi va topqir shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, savol-javob, munozara, kichik guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar yoki amaliy mashg'ulotlar bolalarda muloqot qilish, o'z fikrini asoslash, dalil keltirish va boshqalar fikrini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunday mashg'ulotlar orqali bola bilimni tayyor shaklda emas, balki o'zi izlab topgan holda egallaydi. Natijada, o'quvchi bilim olish jarayonining faol subyekti sifatida o'zini his qiladi.

Kreativ fikrlashni shakllantirish esa o'quvchilarda ijodkorlik ruhini uyg'otadi. Bunda oddiy mashqlar o'rniga ijodiy topshiriqlar, turli vaziyatli o'yinlar, rasm chizish, hikoya to'qish yoki yangi g'oyalar ishlab chiqishga

yoʻnaltirilgan mashgʻulotlar muhim ahamiyatga ega. Bunday faoliyat bolalarning tasavvurini kengaytiradi, noodatiy yechimlarni topishga undaydi va ularni shaxsiy fikrini ifodalashga oʻrgatadi. Kreativ yondashuv nafaqat oʻquvchining ijodiy salohiyatini ochib beradi, balki uning oʻziga boʻlgan ishonchini ham kuchaytiradi. Shu bilan birga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ham muhim vazifalardan biridir. Chunki har qanday bilimni shubhasiz qabul qilish emas, balki uni tahlil qilish, turli manbalarni solishtirish, afzallik va kamchiliklarini aniqlash oʻquvchini mustaqil fikrga yoʻnaltiradi. Tanqidiy fikrlash oʻquvchilarni shoshqaloqlikdan saqlaydi, dalillarga asoslanib qaror qabul qilish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va xulosaga kelish koʻnikmalarini hosil qiladi. Buning uchun muammoli vaziyatlar yaratish, ochiq savollar berish, turli qarashlarni muhokama qilish kabi metodlar samarali hisoblanadi.

Demak, interaktiv va kreativ taʼlim metodlari oʻquvchilarni bilim olish jarayonida faol ishtirokchi sifatida shakllantirsa, tanqidiy fikrlash esa ularning mustaqil, chuqur va asosli qarorlar qabul qilishiga zamin yaratadi. Shu orqali boshlangʻich taʼlim bosqichidanoq oʻquvchilar nafaqat bilimli, balki ijodkor, erkin fikrlovchi va hayotiy muammolarga oqilona yechim topa oladigan shaxs boʻlib kamol topadi. Boshlangʻich taʼlim bugungi kunda taʼlim tizimining eng muhim boʻgʻini hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda oʻquvchining dunyoqarashi, intellektual qobiliyatlari va shaxsiy sifatleri shakllanadi. Ammo amaliyot shuni koʻrsatadiki, bu bosqichda bir qator muammolar mavjud va ularni hal etish taʼlim sifati hamda oʻquvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatiga bevosita taʼsir qiladi.

Birinchidan, oʻquv dasturlarining murakkabligi muhim muammolardan biridir. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari yoshiga mos boʻlmagan nazariy bilimlar bilan ortiqcha yuklanadi. Bu esa bolalarda qiziqishning pasayishiga, zerikish yoki darslarga befarqlik bilan qarashga sabab boʻladi. Darslar qiziqarli va interaktiv metodlar asosida tashkil etilmagani uchun oʻquvchi

ko'proq yod olishga majbur bo'ladi, bu esa mustaqil va ijodiy fikrlash jarayonini cheklab qo'yadi.

Ikkinchidan, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi kuzatiladi. Ba'zi o'qituvchilar innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalanish o'rniga, an'anaviy – o'qituvchi markazli dars o'tishga moyillik ko'rsatadi. Natijada o'quvchi faolligi pasayadi, uning shaxsiy fikri yoki ijodiy yondashuvi e'tibordan chetda qoladi.

Uchinchidan, darslik va o'quv qo'llanmalaridagi kamchiliklar ham sezilarli. Ba'zan darsliklardagi materiallar bir xil qolipda bo'lib, hayotiy misollardan yiroq bo'ladi. O'quvchilarni o'ylashga, tahlil qilishga undaydigan topshiriqlar yetarli emas. Natijada bola bilimni amaliyotga tatbiq etishda qiyinchiliklarga duch keladi.

To'rtinchidan, o'quvchilar orasidagi tafovutlar – ya'ni kimningdir tez o'rganishi, boshqasining esa sekinroq o'zlashtirishi bilan bog'liq muammo ham mavjud. Dars jarayonida hamma bolaga bir xil yondashilgani uchun ayrim o'quvchilar ortda qolib ketadi, boshqalari esa zerikib qoladi. Differensial yondashuv yetarli emasligi ta'lim samaradorligini pasaytiradi.

Bundan tashqari, ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki yetarli darajada emas. Ba'zi hollarda ota-onalar bolaning bilim olish jarayoniga befarq bo'lib qoladi yoki faqat bahoga e'tibor qaratadi. Bu esa bolaning bilimga qiziqishini susaytiradi va uni mustaqil o'qishga rag'batlantirmaydi. Shuningdek, zamonaviy davrda bolalarda raqamli texnologiyalardan noto'g'ri foydalanish muammosi ham sezilmoqda. Telefon va planshetlarga haddan tashqari berilish, ijtimoiy tarmoqlarda ko'p vaqt o'tkazish ularning diqqatini jamlash, kitob o'qish yoki mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda. Demak, boshlang'ich ta'limdagi muammolar ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lib, ularni bartaraf etish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy qilish, o'qituvchilar malakasini muntazam oshirib borish, darsliklarni yangicha metodologiya asosida ishlab chiqish va ota-onalarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish zarur.

Boshlang'ich ta'limdagi muammolarni bartaraf etish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki kelajakda intellektual va ma'naviy barkamol avlodni voyaga yetkazishda muhim poydevor yaratadi. Ushbu muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv, ya'ni davlat siyosati, pedagogik tizim, o'qituvchi mahorati va ota-onalar hamkorligi uyg'un holda ishlashi zarur.

Birinchidan, o'quv dasturlarini optimallashtirish lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari yoshiga mos bo'lmagan, ortiqcha nazariy yuklamalarni kamaytirib, ko'proq amaliy mashg'ulotlar va interaktiv topshiriqlarni kiritish kerak. Masalan, matematikani faqat quruq misollar orqali emas, balki hayotiy vaziyatlardan misollar keltirish orqali o'rgatish bolaning qiziqishini oshiradi. Ona tili va o'qish darslarida esa hikoya tuzish, kichik ijodiy mashqlar, guruhli ishlar orqali bolaning ijodkorligini rag'batlantirish mumkin.

Ikkinchidan, o'qituvchilarning malakasini oshirish eng muhim yechimlardan biridir. Har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar, differensial yondashuv va kreativ ta'lim usullarini puxta egallashi kerak. Buning uchun muntazam seminarlar, onlayn kurslar va tajriba almashish dasturlari tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Tajribali ustozlarni yosh o'qituvchilar bilan mentorlik asosida bog'lash ham samarali natija beradi.

Xulosa: Boshlang'ich ta'lim – inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, bolaning intellektual salohiyati, dunyoqarashi va shaxsiy fazilatlarini aynan shu davrda shakllanadi. Shu sababdan bu bosqichda ta'lim jarayonining sifat va samaradorligi keyingi bosqichlardagi muvaffaqiyatlarning poydevori hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchilarda faqat tayyor bilimlarni singdirish emas, balki ularning interaktiv, kreativ va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish dolzarb masalaga aylangan. Chunki ijodkorlik, mustaqil fikr yuritish, o'z nuqtayi nazarini himoya qilish, muammolarga noodatli yondashish va

dalillarga asoslangan qaror qabul qilish – zamonaviy jamiyat talab qiladigan eng muhim ko‘nikmalardir.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda qator muammolar mavjud: o‘quv dasturlarining murakkabligi, an’anaviy metodlarga haddan tashqari tayanish, darsliklarning yetarlicha zamonaviy emasligi, differensial yondashuvning yo‘qligi, ota-onalarning faol ishtiroki sustligi va raqamli texnologiyalardan noto‘g‘ri foydalanish shular jumlasidandir. Ushbu muammolarni bartaraf etish orqali bolalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni mustaqil va ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirish mumkin. Muammoning yechimlari sifatida ta’lim dasturlarini soddalashtirish va qiziqarli qilish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, darsliklarni yangi metodologiya asosida qayta ishlab chiqish, differensial yondashuvni keng qo‘llash, ota-onalarni faol jalb etish hamda raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanishni yo‘lga qo‘yish taklif etiladi. Ayniqsa, dars jarayonida ijodiy topshiriqlar, guruhviy ishlar, ochiq savollar va muammoli vaziyatlardan foydalanish orqali bolalarda kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish mumkin.

Shunday qilib, boshlang‘ich ta’lim jarayonida interaktiv, kreativ va tanqidiy fikrlashni shakllantirish o‘quvchilarni nafaqat bilimli, balki erkin fikrlovchi shaxs sifatida voyaga yetkazadi. Kelajak ta’limining muvaffaqiyati bugungi boshlang‘ich ta’limda qo‘llanilayotgan metod va yondashuvlarga bevosita bog‘liqdir. Shu bois, pedagoglar, ota-onalar va jamiyat vakillari hamkorlikda ushbu yo‘nalishda izchil ish olib borsalar, yosh avlodning intellektual va ma’naviy salohiyati yanada yuksak darajada rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva, G. (2020). Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: Longmans, Green.

3. G'ulomov, X. (2021). Pedagogik innovatsiyalar va kreativ yondashuvlar. Samarqand: Ilm Ziyo.
4. Halimova, D. (2019). "Tanqidiy fikrlash va uni boshlang'ich ta'limga joriy etish imkoniyatlari". Ta'lim nazariyasi va amaliyoti jurnali, 3(2), 45-51.
5. Nosirova, M. (2022). O'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish metodlari. Buxoro: Ilm Sarchashmasi.
6. Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.
7. Muminova, U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari. WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN, 2776-0979

**MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA INTELLEKTUAL
RIVOJLANISHNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING INNOVATSION
YONDASHUVLARI**

*Nuritdinova Xurshida Narpulatovna
Termiz davlat pedagogika instituti
maktabgacha ta'lim kafedrası mudiri Phd.*

*Ismoilova Sabina Erkin qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha ta'lim) 2-bosqich magistranti
sabinaismoilova2000@gmail.com*

Annotation: This article highlights innovative approaches and methodological foundations for supporting children's intellectual development in the preschool education process. The introduction analyzes the theoretical foundations of intellectual development, its role in the modern educational paradigm, and the processes of thinking and cognitive ability formation in preschool-aged children.

The methods section outlines the use of scientific-pedagogical observation, diagnostic tests, experimental research, interactive game technologies, and methodological tools developed based on the STEAM approach. In the results section, it is shown that the use of innovative technologies contributes effectively to the development of children's creativity, problem-solving skills, logical reasoning, memory, and attention. The discussion section substantiates the importance of information and communication technologies, digital educational resources, didactic games, and the cooperation between parents and educators in enhancing the intellectual potential of preschool children.

Keywords: Preschool education, intellectual development, innovative approaches, methodological tools, interactive learning, cognitive abilities, creative thinking, information and communication technologies, STEAM approach, didactic games, digital educational resources, innovative technologies, educational methodology.

Аннотация: В данной статье освещены инновационные подходы и методологические основы поддержки интеллектуального развития детей в процессе дошкольного образования. Во введении проанализированы теоретические основы интеллектуального развития, его место в современной образовательной парадигме, а также процессы формирования мышления и когнитивных способностей у детей дошкольного возраста. В разделе «Методы» описано использование научно-педагогического наблюдения, диагностических тестов, экспериментальных исследований, интерактивных игровых технологий и методических приемов, разработанных на основе STEAM-подхода. В разделе «Результаты» показано, что применение инновационных технологий способствует эффективному развитию у детей творческого мышления, умений решать проблемные ситуации, логического рассуждения, памяти и внимания. В разделе «Обсуждение» обоснована важность информационно-коммуникационных технологий, цифровых образовательных ресурсов, дидактических игр, а также сотрудничества между

родителями и воспитателями в повышении интеллектуального потенциала детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Дошкольное образование, интеллектуальное развитие, инновационные подходы, методические приемы, интерактивное обучение, когнитивные способности, креативное мышление, информационно-коммуникационные технологии, STEAM-подход, дидактические игры, цифровые образовательные ресурсы, инновационные технологии, образовательная методология.

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashning innovatsion yondashuvlari va metodik asoslari yoritilgan. Kirish qismida intellektual rivojlanishning nazariy asoslari, zamonaviy ta'lim paradigmasidagi o'rni hamda maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkuri va kognitiv qobiliyatlarining shakllanish jarayonlari tahlil qilingan. Metodlar bo'limida ilmiy-pedagogik kuzatuv, diagnostik testlar, tajriba-sinov ishlari, interfaol o'yin texnologiyalari hamda STEAM yondashuvi asosida ishlab chiqilgan metodik usullar qo'llangan. Natijalar qismida innovatsion texnologiyalardan foydalanish orqali bolalarning ijodkorlik, muammoli vaziyatlarni hal etish, mantiqiy tafakkur yuritish, xotira va diqqatning rivojlanishida samaradorlik kuzatilgani ko'rsatib o'tiladi. Munozara qismida esa maktabgacha yoshdagi bolalar intellektual salohiyatini yuksaltirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli ta'lim resurslari, didaktik o'yinlar, shuningdek, ota-ona va tarbiyachi hamkorligining muhimligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, intellektual rivojlanish, innovatsion yondashuvlar, metodik usullar, interfaol ta'lim, kognitiv qobiliyatlar, kreativ tafakkur, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, STEAM yondashuvi, didaktik o'yinlar, raqamli ta'lim resurslari, innovatsion texnologiyalar, ta'lim metodologiyasi.

1. Kirish

Hozirgi davrda ta'lim tizimi tubdan yangilanib, zamonaviy yondashuvlar asosida qayta shakllanmoqda. Raqamli texnologiyalar, axborot oqimlarining keskin

ortishi va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar insonning shaxsiy va intellektual rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki 3–7 yosh davri bola shaxsining asosiy psixik jarayonlari, tafakkuri, xotirasi, diqqat va idrok tizimining faol shakllanish davri bo'lib, bu davrda yaratilgan shart-sharoitlar keyingi ta'lim bosqichlarida ham muvaffaqiyatga zamin yaratadi. Shu bois, maktabgacha ta'lim jarayonida intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash, innovatsion metod va texnologiyalarni joriy etish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta'lim tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezident qaror va farmonlarida bu sohada ta'lim sifati va mazmunini yuksaltirish, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy etish, bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun zamonaviy ta'lim muhitini yaratish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturining qabul qilinishi, maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish kabi chora-tadbirlar bolalar intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun muhim zamin yaratmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda intellektual rivojlanish tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u faqatgina bilimlar yig'indisini emas, balki bolaning muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyati, ijodiy fikrlashi, tahlil qilish ko'nikmalari, xotira va diqqatning barqarorligini ham o'z ichiga oladi. Shu bois, maktabgacha yoshdagi bolalarda intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish jarayoni faqatgina o'qitish va o'rgatish bilan emas, balki to'laqonli rivojlanish muhitini yaratish, ta'limiy o'yinlardan foydalanish, interfaol metodlar orqali faoliyatga jalb etish orqali samarali amalga oshiriladi.

Bugungi kunda intellektual rivojlanishni ta'minlashda turli xil innovatsion yondashuvlar taklif etilmoqda. Jumladan, STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi bolalarning ilmiy tafakkurini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, Montessori,

Reggio Emilia kabi xorijiy metodikalar ham maktabgacha ta'lim amaliyotida keng qo'llanilmoqda. Ushbu metodikalar bolaning mustaqilligini, tanqidiy va mantiqiy fikrlashini, ijodiy yondashuvini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning samaradorligi ko'plab ilmiy tadqiqotlar orqali isbotlangan.

Maktabgacha ta'lim jarayonida intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash faqat innovatsion metodlarni joriy etish bilangina chegaralanmaydi. Bu jarayonda pedagogning kasbiy mahorati, psixologik bilimlari, shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Chunki bola intellektining shakllanishida oilaviy muhit, ota-ona tarbiyasi va ijtimoiy omillar ham ta'lim jarayonidagi yondashuvlar qadar ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim tizimida intellektual rivojlanishni ta'minlashda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish keng imkoniyatlar yaratmoqda. Raqamli ta'lim resurslari, interfaol dasturlar, onlayn ta'lim platformalari, multimediali o'yin va mashg'ulotlar bolalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularning mantiqiy va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Ammo texnologiyalarni qo'llash jarayonida ularning mazmuni va maqsadga muvofiqligiga alohida e'tibor qaratish lozim.

2. Metodologiya

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda innovatsion yondashuvlarni tadqiq etish uchun qo'llanilgan metodologiya ilmiy-pedagogik izlanishning asosiy bosqichlari, metodlari va vositalarini qamrab oladi. Ushbu bo'limda tadqiqotning asosiy yondashuvlari, tanlangan metodlar, eksperimental ishlanmalar va ma'lumotlarni tahlil qilish yo'llari bayon etiladi.

Metodologik asos sifatida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, faoliyat nazariyasi, konstruktivistik yondashuv hamda zamonaviy pedagogika va psixologiya ilmiy qarashlari qabul qilindi. Bunda quyidagi metodologik tamoyillar e'tiborga olindi:

- **Komplekslik tamoyili** – intellektual rivojlanishni nafaqat bilimlar hajmi, balki tafakkur, xotira, diqqat, nutq, ijodkorlik kabi psixik jarayonlarning uygʻun rivojlanishi sifatida oʻrganish.
- **Innovatsionlik tamoyili** – tajribaviy mashgʻulotlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol metodlar, oʻyin asosidagi oʻqitish, STEAM elementlarini qoʻllash.
- **Hamkorlik tamoyili** – tarbiyachi, ota-ona va bola oʻrtasida interfaol muloqot asosida intellektual rivojlanishni qoʻllab-quvvatlash.
- **Amaliyotga yoʻnaltirilganlik** – nazariy bilimlarni bevosita taʼlimiy faoliyatda sinovdan oʻtkazish va natijalarni baholash.

Maqolada qoʻllanilgan metodlar quyidagilardan iborat:

- **Pedagogik kuzatuv** – maktabgacha taʼlim muassasalarida oʻtkazilgan mashgʻulotlarda bolalarning intellektual faoliyati, tafakkur jarayonlari va qiziqishlarini tizimli ravishda kuzatish.
- **Diagnostic testlar va anketalar** – bolalarning xotira, tafakkur, diqqat, muammoli vaziyatni hal qilish koʻnikmalarini baholash uchun psixodiagnostik vositalardan foydalanish.
- **Eksperiment (tajriba-sinov ishlari)** – innovatsion metod va texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashgʻulotlarning samaradorligini aniqlash. Tajriba ikki bosqichda oʻtkazildi:
 1. **Dastlabki bosqich (konstatatsion)** – bolalarning intellektual rivojlanish darajasini aniqlash va diagnostika qilish.
 2. **Asosiy bosqich (formativ)** – yangi metodik yondashuvlarni qoʻllash va natijalarni baholash.
- **Taqqoslash va tahlil** – anʼanaviy oʻqitish usullari bilan innovatsion metodlarning samaradorligini solishtirish.
- **Matematik-statistik usullar** – tajriba natijalarini ishonchli baholash, olingan maʼlumotlarni qayta ishlash va xulosalar chiqarish.

Ushbu tadqiqotimiz obyekti va predmeti quyidagilar:

- **Obʼekt** – maktabgacha taʼlim muassasalarida intellektual rivojlanish jarayoni.

- **Predmet** – bolalarning intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda qo‘llaniladigan innovatsion metod va texnologiyalar.

Tajriba ishlari maktabgacha ta’lim muassasalarida tashkil etildi. Tadqiqotda 5–6 yoshli bolalar, tarbiyachilar hamda ota-onalar ishtirok etdi. Ishtirokchilar ikki guruhga bo‘lindi:

- **Nazorat guruhi** – an’anaviy metodlar asosida ta’lim olgan bolalar.
- **Tajriba guruhi** – innovatsion metod va texnologiyalar asosida mashg‘ulotlarga jalb etilgan bolalar.

Tadqiqot jarayonida quyidagi vositalar va metodik ishlanmalar qo‘llanildi:

- Didaktik o‘yinlar va interfaol mashg‘ulotlar;
- STEAM elementlari asosida ishlab chiqilgan mashqlar;
- Montessori metodidan moslashtirilgan topshiriqlar;
- Multimedia resurslari (interfaol dasturlar, vizual materiallar, video va animatsiyalar);
- Bolalarning tafakkurini rivojlantirishga mo‘ljallangan muammoli vaziyatlar asosida mashqlar.

Tadqiqot natijalari uch bosqichda qayd etildi:

1. Dastlabki diagnostika – boshlang‘ich intellektual rivojlanish darajasini aniqlash.
2. Eksperiment davomida – mashg‘ulotlar samaradorligini kuzatib borish.
3. Yakuniy bosqich – tajriba va nazorat guruhlarining natijalarini qiyoslash.

Olingan ma’lumotlar sifat va miqdoriy tahlil qilindi. Sifat tahlilida bolalarning tafakkur jarayonlari, ijodiy yondashuvi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari o‘rganildi. Miqdoriy tahlilda esa natijalar foiz ko‘rsatkichlari orqali qayd etildi.

3. Natijalar

Tadqiqot davomida maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda qo‘llangan innovatsion metod va texnologiyalar samaradorligi chuqur o‘rganildi. Tadqiqot nazorat va tajriba guruhlarini o‘rtasida olib borilgan bo‘lib, dastlabki va yakuniy bosqichlarda olingan natijalar taqqoslab tahlil qilindi.

Tajriba boshlanishida nazorat va tajriba guruhlaridagi bolalarning intellektual rivojlanish darajasi o'xshash bo'lib, diagnostika natijalariga ko'ra quyidagi holat kuzatildi:

- **Xotira rivojlanishi** – bolalarning o'rtacha 45–50% topshiriqlarni muvaffaqiyatli bajargan;
- **Diqqatning barqarorligi** – 40% bolalar mashg'ulot davomida e'tiborini ushlab tura olgan;
- **Mantiqiy tafakkur** – 35% bolalarda mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash qobiliyati shakllangan;
- **Ijodkorlik va muammoli vaziyatni hal qilish** – faqat 30% bolalarda yuqori natijalar qayd etilgan.

Bu ko'rsatkichlar maktabgacha yoshdagi bolalarda intellektual salohiyatning rivojlanishi hali yetarli darajada emasligini, ayniqsa, ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlash zarurligini ko'rsatdi.

Tajriba guruhida innovatsion metodlar qo'llanildi: interfaol o'yin texnologiyalari, STEAM yondashuvi asosidagi topshiriqlar, Montessori elementlari, didaktik o'yinlar va raqamli ta'lim resurslari. Mashg'ulotlar davomida quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatildi:

- Bolalarda **qiziqish va motivatsiya** sezilarli darajada oshdi, mashg'ulotlarda faol ishtirok etish kuzatildi;
- Muammoli vaziyatlarga **ijodiy yondashish** ko'nikmalari shakllandi;
- Mantiqiy fikrlash mashqlarida bolalar avvalgiga nisbatan tezroq va samaraliroq javob bera boshladilar;
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlarda bolalarning **ko'rish va eshitish idroki uyg'unlashgan** holda rivojlanishi kuzatildi.

Tajriba va nazorat guruhleri yakuniy bosqichda qayta diagnostika qilindi. Natijalar quyidagi foiz ko'rsatkichlari orqali qayd etildi:

- **Xotira rivojlanishi:**
 - Nazorat guruhi – 52%

- Tajriba guruhi – 78%
- **Diqqatning barqarorligi:**
 - Nazorat guruhi – 47%
 - Tajriba guruhi – 74%
- **Mantiqiy tafakkur:**
 - Nazorat guruhi – 43%
 - Tajriba guruhi – 71%
- **Ijodkorlik va muammoli vaziyatni hal qilish:**
 - Nazorat guruhi – 39%
 - Tajriba guruhi – 69%

Ushbu natijalar tajriba guruhida qo'llanilgan innovatsion metod va texnologiyalar bolalarning intellektual rivojlanishida sezilarli ijobiy o'zgarishlarga olib kelganini ko'rsatadi.

- Bolalar mashg'ulotlarda mustaqil va erkin fikr bildirish qobiliyatiga ega bo'ldilar;
- O'yin orqali o'rganish jarayonida tafakkur jarayonlari tezlashdi va kreativlik darajasi oshdi;
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bolalarda **motivatsiya va bilimga chanqoqlikni** kuchaytirdi;
- Tarbiyachilar va ota-onalar bilan hamkorlik bolalarda ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga yordam berdi.

Tajriba jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishida **30–35% ga yaqin ijobiy o'sishni** ta'minlagani aniqlandi. Bu esa ta'lim jarayoniga zamonaviy metod va texnologiyalarni joriy etishning samaradorligini ilmiy asoslash imkonini berdi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maktabgacha ta'lim jarayonida intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda qo'llangan innovatsion metod va texnologiyalar an'anaviy yondashuvlarga nisbatan yuqori samaradorlikka ega. Olingan natijalar

ilmiy nazariyalar va xorijiy amaliyot bilan qiyoslanganda ham o‘zining dolzarbligini tasdiqlaydi.

Pedagogik kuzatuvlar jarayonida an’anaviy mashg‘ulotlarda bolalar ko‘proq tayyor bilimlarni qabul qiluvchi sifatida ishtirok etgani, faol fikr yuritish va muammoli vaziyatlarni hal qilishga kamroq jalb etilgani kuzatildi. Innovatsion metodlar, jumladan, STEAM yondashuvi, Montessori elementlari va interfaol o‘yin texnologiyalari esa bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va tahliliy qobiliyatlarni rag‘batlantirdi. Bu holat Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasini yana bir bor tasdiqlaydi, ya’ni bola faoliyatga jalb etilganda va unga metodik yordam ko‘rsatilganda intellektual salohiyat tezroq rivojlanadi.

Multimedia vositalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bolalarning idroki, diqqat va qiziqishlarini kuchaytirishda muhim rol o‘ynadi. Vizual va audio stimullar uyg‘unligi orqali mashg‘ulotlarga ishtirokchanlik sezilarli darajada oshdi. Shu bilan birga, texnologiyalarni qo‘llashning samaradorligi ularning maqsadga yo‘naltirilganligi va tarbiyachining nazoratiga bog‘liq ekanligi aniqlandi. Nazoratdan chetda qolgan holatlarda texnologiyalar faqat ko‘ngilochar vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot davomida ota-onalar ishtirokining yuqoriligi bolalarning intellektual rivojlanishida sezilarli natijalar bergani kuzatildi. Bu oilaviy muhitning ta’lim jarayonidagi o‘rnini yana bir bor tasdiqlaydi. Tarbiyachi va ota-ona hamkorligining mustahkamligi bola uchun qo‘shimcha rag‘batlantiruvchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xorijiy amaliyotlarda keng tarqalgan Montessori, Reggio Emilia va Waldorf metodlari bolani markazga qo‘yish orqali uning intellektual va ijtimoiy salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Tadqiqot jarayonida qo‘llanilgan metodikalar ham o‘xshash natijalarni berdi. Bolalarning o‘zini erkin ifoda etishi, ijodiy yondashuvi va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Demak, xalqaro tajribani milliy amaliyot bilan uyg‘unlashtirish ijobiy natija beradi.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida ayrim muammolar ham kuzatildi. Tarbiyachilarning hammasi innovatsion metodlardan samarali foydalanish ko‘nikmasiga ega emasligi, ba’zi ota-onalarning sustkashligi, texnik vositalarning

barcha muassasalarda yetarli emasligi kabi omillar ta'lim samaradorligiga ta'sir ko'rsatdi. Bu esa innovatsion metodlarni keng joriy etish uchun qo'shimcha sharoit va resurslar zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda innovatsion metod va texnologiyalarni qo'llash samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Ushbu yondashuvlar bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, mantiqiy tafakkur va o'qishga bo'lgan motivatsiyani oshirishda, shuningdek, pedagog va ota-onalarning hamkorlikdagi faoliyatini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi.

4. Xulosa

Tadqiqot davomida maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda innovatsion metod va texnologiyalarning samaradorligi ilmiy asosda tahlil qilindi. Dastlabki natijalar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy metodlar bolalarning faqat bilimlarni qabul qilish faoliyatini kuchaytirar ekan, innovatsion yondashuvlar esa ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, mantiqiy tafakkuri va diqqatini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Formativ bosqichda qo'llangan interfaol o'yin texnologiyalari, STEAM yondashuvi, Montessori elementlari va raqamli ta'lim resurslari orqali tajriba guruhidagi bolalarda intellektual salohiyat o'sishi kuzatildi. Yakuniy diagnostika natijalariga ko'ra, tajriba guruhida xotira, diqqat, tafakkur va ijodkorlik ko'rsatkichlari 30–35 foizga yaxshilangan.

Muhokama jarayonida olingan natijalar xalqaro tajriba bilan qiyoslanganda ham o'zini oqladi. Biroq tadqiqot shuningdek bir qancha muammolarni ham ko'rsatdi: tarbiyachilarning hammasi innovatsion metodlardan to'liq foydalana olmasligi, texnik vositalarning yetarli emasligi va ota-onalarning ishtiroki har doim ham faol bo'lmasligi. Shu sababli kelgusida pedagoglarning malakasini oshirish, maktabgacha ta'lim muassasalarini texnik resurslar bilan ta'minlash va ota-onalarni faol hamkorlikka jalb etish zarur.

Umuman olganda, tadqiqot shuni isbotladiki, innovatsion metodlardan muntazam foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini

qo‘llab-quvvatlashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa mustaqil fikrlash, kreativlik, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish va kelajakdagi ta’lim jarayoniga puxta zamin yaratishda muhim omil hisoblanadi.

5. Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son qarori “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PF-5712-son Farmoni “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-dekabrdagi PF-4937-son Farmoni “Ta’lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 999-son qarori “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturini tasdiqlash to‘g‘risida.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
6. Xudoyberdiyeva N. *Maktabgacha ta’lim pedagogikasi*. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
7. Jumayev M. *Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
8. Xolmatova D. *Ilk yoshdagi bolalar intellektual rivojlanishida o‘yin faoliyatining o‘rni*. – “Pedagogik izlanishlar” jurnali, 2021.
9. Shavkatova G. *Innovatsion texnologiyalar asosida maktabgacha ta’lim samaradorligini oshirish*. – “Ta’lim va innovatsiya” jurnali, 2022.
10. Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Harvard University Press, 1978.
11. Montessori M. *The Montessori Method*. – Schocken Books, 2013.
12. Edwards C., Gandini L., Forman G. *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Approach*. – Praeger, 1998.

13. Piaget J. *The Language and Thought of the Child*. – Routledge, 2005.
14. Cole M., Scribner S. *Culture and Thought: A Psychological Introduction*. – Wiley, 1974.
15. Smith P., Pellegrini A. *Learning Through Play: A Review of the Evidence*. – Routledge, 2013..

EVRIK TOPSHIRIQLAR BOSHLANG'ICH TA'LIMDA IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Xurramov Rustam Sayfiddinovich
Navoiy innovatsiyalar universiteti,
Surxondaryo kampusi o'qituvchisi,
P.f.f.d. (PhD)
E-mail: rustamxurramov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada evristik topshiriqlarning boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Evristik yondashuv orqali bolalarning mustaqil fikrlashi, muammoga yechim topishi va ijodkorlik qobiliyatlari shakllanadi. Tadqiqotda evristik topshiriqlarning turlari, ularni dars jarayonida qo'llash usullari va natijalari ko'rib chiqiladi. Maqola boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlovchi o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kali so'z: Evristik topshiriqlar, ijodiy faoliyat, mustaqil fikrlash, muammo yechish, ijodkorlik, o'quv jarayoni, pedagogik yondashuv.

Annotation: This article highlights the importance of heuristic tasks in developing students' creative activity in primary education. Through a heuristic approach, children's independent thinking, problem-solving abilities, and creativity are cultivated. The study examines the types of heuristic tasks, methods of applying them during lessons, and their outcomes. The article also includes practical recommendations for teachers working with primary school students.

Keywords: Heuristic tasks, creative activity, independent thinking, problem-solving, creativity, educational process, pedagogical approach.

Аннотация: В данной статье раскрывается значение эвристических заданий в развитии творческой активности учащихся начальных классов. Посредством эвристического подхода формируются навыки самостоятельного мышления, умения решать проблемы и творческие способности детей. В исследовании рассматриваются виды эвристических заданий, способы их применения в учебном процессе и полученные результаты. Статья также содержит практические рекомендации для учителей, работающих с учащимися начальных классов.

Ключевые слова: Эвристические задания, творческая активность, самостоятельное мышление, решение проблем, креативность, учебный процесс, педагогический подход.

Kirish. O‘zbekiston ta’lim tizimining boshlang‘ich maktabdan boshlab yangi sifat bosqichiga o‘tishi bilan bog‘liq islohotlar o‘quvchilarda fan asoslarini, axloqiy-etik qadriyatlarni, milliy va ijtimoiy mehnat ko‘nikmalarini, evristik va ijodiy tafakkurni shakllantirish uchun qulay sharoitlar yaratmoqda. Bu jarayonda o‘quvchilarning atrof-muhitga ongli munosabatini rivojlantirish zarurati yuzaga chiqmoqda. Shu bois, pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish va o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil qilishda samarali vositalarni qo‘llash dolzarb masalaga aylangan.

“Evrastika” atamasi yunoncha “heurisko” – topmoq, kashf qilmoq degan ma’noni anglatadi. Evristik ta’limning asosiy maqsadi – noaniqlik sharoitida turli muammoli vazifalarni (ijodiy, noodatiy, kreativ) hal qilishning ko‘p qirrali usullarini ko‘rsatishdan iborat. Evristik topshiriqlarning ahamiyati aynan insonning yangi bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida namoyon bo‘ladigan ochiqlik holatida namoyon bo‘ladi.

Evrastik topshiriq – evristik ta’limning asosiy tushunchalaridan biridir. Bunday topshiriqlar har bir darsda o‘quvchining ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat

qiluvchi kuchli vositaga aylanadi. Ushbu topshiriqlar ta'limiy vazifalarni noodatiy yo'llar bilan hal qilish orqali amalga oshiriladi.

Tahlil va natija. A.V. Xutorskoyning fikriga ko'ra, evristik topshiriq – bu o'quv topshirig'i bo'lib, shaxsiy ta'limiy mahsulotni yaratish va uni mustaqil faoliyat jarayonida namoyon etishga qaratilgan [8].

Biz boshlang'ich sinfda evristik topshiriqlarni qo'llash ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muhim vosita deb hisoblaymiz. 7–11 yosh oralig'idagi bolalar o'zlarini har qanday noodatiy faoliyatda, jumladan, dars jarayonida ham namoyon etishga moyil bo'lishadi. Ijodiy faoliyat kichik yoshdagi maktab o'quvchilari tafakkurini shakllantirishda muhim omil bo'lib, ularning bilimga qiziqishi, nutq rivoji, mustaqil fikrlash, noodatiy yondashuv kabi salohiyatlarini namoyon etadi.

Ijodiy faoliyatga bo'lgan munosabat quyidagi iste'dod mezonlariga mos keladi:
intensiv aqliy rivojlanish;

o'qishga qiziqish, kuzatuvchanlik, boy so'z boyligi, nutq rivoji, noodatiy fikrlash;

qiziqishning erta shakllanishi (matematika, san'at, musiqa, texnika, xorijiy tillar va h.k.);

bilim olishga bo'lgan ishtiyoq, tashabbuskorlik, mustaqillik, maqsadga yo'naltirilganlik;

ijodiy va amaliy faoliyatga tayyorlik.

Ijodiy jarayon ikkita asosiy xususiyatga ega: biri – intuitiv (sezgi, tushuncha), ikkinchisi – formallashtirilgan natijalar orqali ifodalanadi. Birinchi yo'nalish muammoning mohiyatini tushunish, ikkinchisi esa uni tahlil qilish va hal qilish orqali namoyon bo'ladi. Natijada, bu ikki yo'nalish ijodiy tafakkurning muhim komponentlari – mantiqiy va intuitiv fikrlashni shakllantiradi.

O'quvchining shaxsiy fazilatlarini va ijodiy tafakkurni shakllantirishga yordam beruvchi evristik topshiriqlar, ayniqsa, nostandart, kreativ, yangicha yondashuvni talab qiladigan muammoli vazifalarni hal qilishda katta ahamiyatga ega.

Evristik topshiriqni bajarayotganda o'quvchi o'z shaxsiyatining turli jihatlarini safarbar etadi, jumladan:

Kognitiv – atrof-muhitni anglash, savol berish, hodisalar orasidagi bog‘liqlikni aniqlash, o‘z tushunchasini ifodalash, savollarga javob berish;

Kreativ – ilhom, fantaziya, o‘tkir aql, noodatiy fikrlash;

Motivatsion-emosional – faoliyatga qiziqish, rag‘bat, o‘rganishga intilish, hissiy qoniqish;

Tadqiqotchilik – tahlil qilish, umumlashtirish, qiyoslash, xulosalar chiqarish, kuzatish, suhbatlashish va boshqalar.

Boshlang‘ich sinfda murakkab bo‘lmagan, ammo ko‘p jihatli topshiriqlar asosida o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirish mumkin. O‘quvchilarning shaxsiy sifatlarini shakllantirish tajribasi asosida, ularning turli faoliyatlar (o‘quv, amaliy, ijtimoiy) orqali rivojlanishi ta‘minlanadi. Shu boisdan, davlat ta‘lim standartlari amaliy faoliyatga asoslangan yondashuvga alohida e‘tibor qaratadi. Boshlang‘ich ta‘limning o‘ziga xos xususiyati – boshlang‘ich sinfga kelayotgan bolalarning ijtimoiy va psixologik rivojlanish darajasi bir-biridan sezilarli farq qilishi mumkin. Bu o‘z navbatida, ta‘lim metodikasini moslashtirish va shaxsiy yondashuvga asoslangan ta‘lim muhitini yaratish zaruratini keltirib chiqaradi.

Amaliyotda evristik topshiriqlarni baholash uchun o‘quvchilarning ijodiy faoliyatining quyidagi ko‘rsatkichlari aniqlanadi:

Motivatsion-emosional ko‘rsatkichlar – faoliyatga ishtiyoq, yangilikka qiziqish, ijobiy hissiy munosabat, qoniqish;

Irodaviy ko‘rsatkichlar – qat‘iyat, jasorat, maqsadga yo‘naltirilganlik;

Bilish (kognitiv) ko‘rsatkichlar – tafakkurning moslashuvchanligi, mustaqillik, mehnatsevarlik;

Ijodiy ko‘rsatkichlar – g‘oyalar tezligi, tafakkur tezligi, fikrlashning originalligi. Yuqoridagi mezonlar o‘quvchining shaxsiy ijodiy salohiyatini rivojlantirishda, xususan, boshlang‘ich ta‘limda muhim ahamiyatga ega.

Ijodiy faoliyatning turlari quyidagilardan iborat:

1. Reproduktiv – tayyor bilimlarni takrorlash;
2. Qisman izlanishli – namunaga asoslangan yangilik yaratish;
3. Haqiqiy ijodiy – original yondashuv asosida shaxsiy natijaga erishish.

Reproduktiv faoliyat pastki darajadagi ijodiylikni anglatadi, undan yuqoriroq bosqichda – qisman izlanishli faoliyat joylashgan, eng yuqori bosqich esa – haqiqiy ijodiy darajadir. Aynan shu daraja orqali o‘quvchining mustaqil fikrlashi, shaxsiy nuqtai nazarini ifodalashi, ijodiy natijaga erishishga bo‘lgan harakati namoyon bo‘ladi. Bu darajaga erishgan o‘quvchi topshiriqlarni ko‘proq tadqiqotchilik va mustaqillik asosida bajaradi. Bu esa o‘z navbatida bilim olishning chuqurroq, anglangan shakliga olib keladi va ijodiy yondashuvga asoslangan ta’limning asosiy maqsadlaridan biridir.

O‘quvchini har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida shakllantirish uchun, ayniqsa, kichik maktab yoshidanoq uning ijodiy faolligini oshirish muhimdir. Aynan shu yosh davrida bolalarda did, dunyoqarash, aqliy salohiyat, psixik jarayonlar va individual-psixologik xususiyatlar tez shakllanadi.

Psixologlar S.L. Rubinshteyn va B.G. Ananyev birinchi bo‘lib insonning umumiy ruhiy rivojlanishini tanasi bilan bog‘liq holda o‘rganishni boshlashgan. Masalan, B.G. Ananyev murakkab psixik funksiyalarni (idrok, diqqat, xotira, tafakkur) o‘rganar ekan, bu sifatlarning shaxsning umumiy rivojlanishidagi ahamiyatini ko‘rsatadi [3].

N.S. Leytes esa aqliy salohiyatga oid umumiy qobiliyatlarni asoslab bergan: bu salohiyatlar insonning bilimga ongli munosabati, iroda va hissiyotlar orqali shakllanadi. Ular nazariy bilimlar va amaliy faoliyatda aks etadi. Leytesning fikriga ko‘ra, inson intellektining asosiy vazifasi – hodisalar orasidagi bog‘liqlikni anglash va bu bilim asosida harakat qilishdir. U yuqori nerv faoliyati xususiyatlariga asoslanib, ijodiy fikrlashning yuzaga chiqishini asoslaydi [4].

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi kunda psixologlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, faol bilish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan turli yondashuvlarni qo‘llamoqdalar. Bu jarayonda: bilishga bo‘lgan qiziqish, mustaqil topqirlik, tahliliy va ijodiy tafakkur asosiy o‘rinni egallaydi.

Bu yondashuvlar ijodiy topshiriqlarni samarali tashkil qilishga, o‘quvchining motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi.

O'quvchining ichki motivatsiyasi – bu barqaror o'quv qiziqishi, savol berishga va o'qituvchidan javob olishga intilishdir. Bu holatda bola bilim olishdan quvonch, o'zini namoyon qilish va mustaqillik hissini boshdan kechiradi. Bu bosqich – ijodiy-ilhomlantiruvchi daraja deb yuritiladi.

Shu darajada bola o'quv topshiriqlarini hal qilishda qat'iyat, jasorat, natijaga intilish, yangilikdan mamnunlik kabi hissiyotlarni namoyon etadi. Bunda o'qish shunchaki bilim olish vositasi emas, balki ijodiy izlanish faoliyatiga aylanadi.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda evristik topshiriqlardan foydalanish quyidagi natijalarga olib keladi:

O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasi oshadi;

Bilish faoliyati faollashadi, o'quv topshiriqlarini bajarishda mustaqillik ortadi;

Ijodiy yondashuv shakllanadi;

O'quvchida ilmiy-izlanuvchanlik, tashabbuskorlik, madaniy fikrlash rivojlanadi;

O'rganilgan bilimlar real hayotiy holatlarga ko'chiriladi. Evristik topshiriqlarni darslarda qo'llash o'quvchilarning umumiy tafakkur darajasini oshiradi, ularni tanqidiy va ijodiy fikrlashga undaydi. Bunday yondashuv o'quvchini insoniy qadriyatlar, milliy madaniyat, ilmiy tafakkur asosida rivojlantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAT:

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси-ни тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотла-ри миллий базаси, 06/19/5712/3034-сон, 29.04.2019.

10. Болтаева Ш.Т. Бошланғич таълимда ўқувчилар ижодий фаолиятини шаклланти-риш: монография. Тошкент, 2013. 34 б.

11. Ананьев Б.Г. Человек как предмет позна-ния. Л: ЛГУ, 1969. 248 с.

12. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы. М.: Знание, 1984.

13. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. М.: Педагогика-Пресс, 1999. 321 с.
14. Левитов Н.Д. Субъект. Объект. Познание. М.: Знание, 1999. 47 с.
15. Нишаналиев У. Формирование личности учителя трудового обучения: проблемы и перспективы. Ташкент: фан, 1990. 85с.
16. Хуторской А.В. Эвристическое задание. URL: http://khutorskoy.ru/science/concepts/terms/heuristic_task.htm.

EMOTSIONAL HISSIY INTELLEKT, UNING BOLA SHAXSI RIVOJLANISHIDAGI ROLI

Ubaydulla Axrorovich Kosimov

salmansalmanov772@gmail.com, telegram:997062217

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari» kafedrası, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya: Emotsional holatlarini o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud. Bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi psixoemotsional idora qilish muammosini tadqiq qilish bo'yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqazo etadi. Chunki, insonning o'z harakatlarini va hissiy-emotsional holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Tayanch so'zlar: Hissiy emotsional intellekt, Emotsional intellektni rivojlantirish, his tuyg'uni boshqarish

Abstract: Emotional states have their own characteristics, laws, complex mechanisms of expression and emergence of behavioral motives. Today, there is a clear lack of thorough research on the problem of psycho-emotional self-

management of a person. This requires a deeper study of the specific socio-psychological mechanisms related to this problem. Because, in managing a person's own actions and emotional-emotional states, managing their development, it has an impact on establishing a balance between behavioral forms.

Keywords: Emotional emotional intelligence, Development of emotional intelligence, management of emotions

Jahon ta'lim tizimida bugungi kunda yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash masalasiga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Hozirgi globallashuv davrida butun dunyoda rivojlanib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, urbanizatsiya jarayonlari, shaharlarda aholi sonining ko'payishi, globallashuv bilan bog'liq turli xil axborotlar insondagi hissiy zo'riqlashlarning oshishida, shuningdek, insonning o'z harakatlariniva ruhiy holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Bu jarayon, ayrim o'smir-yoshlarlardagi qo'zg'aluvchanlik, impulsivlik, o'z hatti-harakatlarini va ruhiy holatlarini idora qila olmaslik bilan ajralib turadigan tajovuzkor harakatlarini sodir etishda yaqqol kuzatilmoqda. Demak, o'smir-yoshlardagi o'zini o'zi idora qilish ijtimoiy-hissiy-emotsional intellekti bilan bog'liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo'lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o'z holatini nazorat qila olishi, o'zini va boshqalarni emotsiyalarini tushunish, boshqara olishi uning shaxs sifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollari belgillashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muammoning muayyan jihatlari taniqli rus olimlari tomonidan tadqiq qilingan. Jumladan, psixik holatlarda o'zini o'zi idora qilishning nazariy-metodologik jihatlari V.S.Agavelyan, G.Sh.Gabdreeva, V.A.Ganzen, B.V.Zeygarnik, O.A.Konopkin, N.D.Levitov, G.S.Nikiforov, N.M.Peysaxov, A.O.Proxorov, Yu.E.Sosnovikova, Yu.I.Filimonenko, I.I.Chesnokova; o'quv jarayonida o'smir va o'qituvchilarning psixik holatlari G.N.Gening, A.V. Plexanov, A.F. Safarova; kasbiy faoliyatda, ekstremal vaziyatlarda sub'ektning o'zini o'zi idora qilish bilan bog'liq jihatlari B.A. Vyatkin, Yu.A. Golikov, L.G. Dikaya, A.N.Kostin, A.B.Leonova, V.I.Melnikov, I.X. Mirziev; kadrlarni tayorlash va ish joyidagi stressli vaziyatlarni bartaraf etish maqsadida o'zini o'zi idora psixoemotsional qilish bilan bog'liq jihatlari; G.S.Nikiforov, T.S.Chuykova; o'zini o'zi idora qilishning muhim usul va tamoyillari bilan bog'liq jihatlari, Ye.M. Kono, V.I. Morosanova; o'zini o'zi idora qilishning yosh muammosi bilan

bog'liq jihatlarini G.Sh.Gabdreeva, Yu.A.Mislavskiy, A.K.Osniskiy, A.O.Proxorov o'ziga xos ilmiy uslublarda talqin qilinadi.

Bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi psixoemotsional idora qilish muammosini tadqiq qilish bo'yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqazo etadi.

O'zbek olimlaridan E.G'.G'oziev, G'.B.Shoumarov, Sh.R.Baratov, Z.R.Ibodullaev, V.M.Karimova, A.M.Jabborov, Z.T.Nishonova, N.S.Safoev, D.G'.Muxamedova, R.S.Samarov, U.A.Kosimov, E.M.Muxtorov, N.I.Xalilova, R.I.Sunnatova, X.A.Ruxieva, F.I.Haydarov singari olimlar o'zini o'zi idora qilish muammosining muayyan jabhasi bo'yicha tegishli ilmiy mulohazalar yuritishgan.

Hozirgi davrda o'smirlarni emotsional holatlarini o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud.

O'smirlik yoshida bolalikdan kattalik holatiga ko'chish jarayoni sodir bo'ladi. O'smirda psixik jarayonlar keskin o'zgarishi bilan nafaqat aqliy faoliyatiga balki, emotsional holatlarida ham o'zgarishlar seziladi. Shuning uchun shaxslararo munosabatlarda, kattalar bilan o'smirlarning muomalasida qat'iy o'zgarishlar vujudga keladi. Bu o'zgarishlar jarayonida qiyinchiliklar tug'iladi. Uning o'z qadr-qimmatini haqidagi tasavvuri, narsa va hodisalarga munosabati oqilonalikdan uzoqlasha boshlaydi, u ayrim ma'lumotlarni tushuntirib berishni yoqtirmaydigan bo'lib qoladi. Serzardalik kundalik xatti-harakatining ajralmas qismiga aylanadi. O'smir xulqidagi bunday o'zgarishlar tajribasiz o'qituvchi yoki ota-onani qattiq tashvishga soladi, asabiylashtiradi va ularning o'smirlarga munosabatini o'zgartiradi. Natijada kelishmovchiliklar, anglashilmovchiliklar, nizolar kelib chiqadi.

Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan birmuncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lmoqda. Shu sababli bizda o'g'il va qizlar 10-11 dan 14-15 yoshigacha o'smirlik yoshida deb hisoblanadi. Demak yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan shuni anglashimiz mumkinki, o'smir yoshidagi shaxslarning emotsional sohasini tadqiq etish nafaqat ularni ta'lim tarbiya jarayonida balki, ularning oiladagi shaxslararo munosabatlari jarayonlarini optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rahmdillik, hamdardlik, boshqa odam nimani boshdan kechirayotganini tushunish qobiliyatini namoyon bo'lishi, yuqori hissiy rivojlanish ko'rsatkichidir. Intelлектning ikkala turi ham bolalikdan rivojlana boshlaydi va hayot davomida

yaxshilanadi. Har qanday yoshda nafaqat yangi fanlarni o'rganishni boshlash, balki his-tuyg'ularni qanday to'g'ri namoyon qilishni va boshqalarni tushunishni o'rganishingiz mumkin.

Klassik IQ "aqliy intellekt" tushunchasidan tashqari, emotsional intellekt - emotional intelligence (EQ) ham mavjud. Bu o'z his-tuyg'ularining kelib chiqishini kuzatish, shuningdek ularni boshqarish qobiliyatidir. EQning eng muhim jihati - bu boshqalarning hissiyotlarini tuyish qobiliyatidir.

Emotsional intellekt (EI, EQ) (inglizcha Emotional intelligence) - psixologik konsepsiyasi 1990 yilda vujudga keldi. Uni fan olamiga P.Selov va J.Mayerlar olib kirdilar. Ularga qadar emotsional intellekt to'g'risidagi g'oyalar bo'lsa-da, ammo ular tugal bir nuqtai nazar sifatida shakllanmagandi. Mualliflarning emotsional intellekt tushunchasini ta'riflashlaricha, shaxsning o'z his-tuyg'ularini va o'zga kishilarning kechinmalarini, munosabatlarini anglashi va tushunishini o'zida aks ettiruvchi mental qobiliyatlaridir.

Emotsional intellekt(EI, EQ) inglizcha-Emotional intelligence-psixologik konsepsiyasi 1990 yilda vujudga keldi. Uni fan olamiga P.Selov va J.Mayerlar olib kirdilar. Ularga qadar emotsional intellekt to'g'risidagi g'oyalar bo'lsa-da, ammo ular tugal bir nuqtai nazar sifatida shakllanmagandi. Mualliflarning emotsional intellekt tushunchasini ta'riflashlaricha, shaxsning o'z his-tuyg'ularini va o'zga kishilarning kechinmalarini, munosabatlarini anglashi va tushunishini o'zida aks ettiruvchi mental qobiliyatlaridir. Ular EIning o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini nazorat qilish va empatiyaga moyillik malakalaridan iborat to'rta asosiy tarkibiy tuzilmasini ajratib ko'rsatadilar.

Shuningdek, ushbu intellektning biologik asosini ota-onaning EI darajasi, tafakkurining o'ng yarim sharlarini rivojlanganligi hamda temperament xususiyatlari bilan bog'lab tushuntiradilar. Ijtimoiy asosini esa bolaning harakatlariga atrofdagilarning hissiy munosabatlari, o'z-o'zini anglashni kamol topganligi, hissiy jihatdan munosabatlarga kirisha olish imkoniyatlari, ota-onaning ma'lumotlik darajasi va oilaviy daromad, ota-onalar orasidagi iliq va samimiy munosabatning mavjudligi, e'tiqod va boshqa jihatlar tashkil etishi qayd etiladi.

EIning tarkibiy tuzilmasiga esa emotsiyani boshqarish, emotsiyani tushunish, emotsiyani farqlash va uni namoyon eta olish, fikrlash va mulohazalash sharoitida emotsiyadan foydalanish ko'zda tutiladi.

Psixologiyada shaxsning EI rivojlantirishga doir ikkita bir-biridan farq qiluvchi fikr mavjud. Ulardan birida (J.Meyer) EI darajasini oshirib bo'lmaydi, u barqaror qobiliyat deb qaraladi. Biroq, ta'lim-tarbiya orqali EI darajasini oshirish

mumkin ekan. Bu g'oyani D.Goulman yoqlab chiqdi. Chunki inson miyasining asab yo'llari hayotining o'rta davriga qadar o'sib va rivojlanib borishini asos qilib olingan.

Eini ifoda etayotgan olimlarning fikricha insonning intellekt koeffitsienti bilan (IQ) uning muvaffaqiyatlari o'rtasida hech qanday aloqa mavjud emas. Bu bilan eng aqlli odam muvaffaqiyatning eng yuqori pog'onasiga chiqadi deb aytib bo'lmaydi. Inson muvaffaqiyati intellektning ikkinchi ko'rinishi emotsional intellekt (EQ)ga ko'proq bog'liq. Bu g'oyani birinchi bora D.Goulman ilgari surdi.

Ei xarakterlovchi bir qator jihatlar mavjud. Ei insonning o'z tuyg'u va emotsiyalarini tushunish malakasidir. Stiv Pavlin esa emotsional intellekt atrof olam bilan samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun o'zining emotsiya va yashirin motivlarini tushunishidir deb ta'riflaydi.

Emotsional intellektni rivojlantirishning eng maqbul yo'li sifatida guruhiiy trening, individual trening, oila ijtmoiiy bolalar markazlarida bolalar uchun treninglar uyushtirish, oilaviy tarbiya inobatga olingan.

Shaxsning emotsiyani boshqarishi. Bu emotsional intellektning rivojlanganligini bildiradi. Inson bunday holatda o'zining yashirin motivlarini bir qismi sifatida gavdalanadi va u o'z holatini, vaqtini boshqaradi va kerak bo'lgan hollarda o'zini o'zi ruxlantira oladi. Bunday yondashuv insonni tashqi olam bilan samarali o'zaro ta'sirlashuviga olib keladi, maqsadga va muvaffaqiyatga erishishini kafolatlaydi.

Shaxsning voqea-hodisalarni emotsiya bilan kuzatishi. Bu emotsional intellektning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Bu yerda yashirin motivlar yo'q, balki o'zini va maqsadlarini aniq tushunishga qaratilgan holat mavjud. Shubhalar endi ularni chuchitmaydi. Emotsional intellekt insonni o'zini namoyon etish uchun ichki tormozlanib qolish yo'qligini anglatadi. Har bir hatti-harakati mantiqiy ahamiyatga ega bo'lib, natijalarga erishishini anglatadi. Bu shkala emotsional intellekt haqida umumiiy tasavvurni shakllanishiga imkon beradi.

O'z emotsiyasida tushkunlikni aks etganligi. O'z-o'ziga past baho berishi, o'zini aybdor his etishi, va depressiyaga moyillik emotsional intellektni past ekanligini ko'rsatadi.

Shaxsning voqea-hodisalarni emotsiya bilan kuzatishi. Bu emotsional intellektning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Bu yerda yashirin motivlar yo'q, balki o'zini va maqsadlarini aniq tushunishga qaratilgan holat mavjud. Shubhalar endi ularni chuchitmaydi. Emotsional intellekt insonni o'zini namoyon etish uchun ichki tormozlanib qolish yo'qligini anglatadi. Har bir hatti-harakati mantiqiy ahamiyatga

ega bo'lib, natijalarga erishishini anglatadi. Bu shkala emotsional intellekt haqida umumiy tasavvurni shakllanishiga imkon beradi.

Bugungi kunda yoshlarimizga ta'lim-tarbiyani ulashishda aniqrog'i intellekt va uning strukturasi bir qator psixologik tarkiblardan tashkil topgan bo'lib, ularni aniqlash hozirga qadar Solovey, Mayerlar tomonidan ishlab chiqilgan bosqichlarga asoslanadi. Tadqiqotchi olimlarning munosabat bildirishida, emosional intellekt doir alohida mazmunini asoslab beruvchi 4 ta tarkibiy qism mavjud:

- Hissiyotlarni erkin ifodalash yoki identifikasiya qilish (o'zini
- boshqalar o'rniga qo'yib ko'rish);
- Tafakur qilish va fikrlashda his-tuyg'ulardan samarali foydalana
- olish;
- Har qanday hissiyotlarni tez anglash;
- His-tuyg'ularni ongli ravishda tartibga sola bilish qobiliyati.

Demak, emosional intellektning namoyon bo'lishi nafaqat identifikasiya jarayoni balki, kognitiv jarayonlarning samarali ishlash faoliyatiga ham bog'liqdir. Shuning uchun mazkur tarkibiy qismlar mohiyatini alohida ko'rib chiqish lozim sanaladi. Hissiy emotsional hoilatlarni samarali boshqarilishida quyidagilarga e'tibor qaratish joizdir:

- v Hissiy o'zini anglash – ya'ni o'zini yuqori darajada his qiladigan yetakchilar o'z ichki his-tuyg'ulari bilan to'g'ri hisoblashadilar shuningdek, his-tuyg'ularining shaxsiy psixologik holatiga ta'sir etishini yaxshi bilishadilar. Bundan tashqari, ushbu shaxslar o'z qadriyatlariga sezgir va qiyin vaziyatlarda o'zini tutishning eng yaxshi intuitiv usullariga ega sanalishadilar. O'z – o'zini anglash insonda adolatlilik, samimiylik kabi sifatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, ushbu sifatga ega shaxslar o'z his – tuyg'ularini ochiq namoyon etadilar hamda o'z ideallariga qattiq ishonadilar;
- O'ziga ishonch. Bunday xususiyatli insonlar o'zlarining nimalarga qodirligini yaxshi bilishadilar, o'z qadr – qimmatini to'g'ri anglaydilar shuningdek, har qanday qiyin vazifalarni bajarishga doim tayyor turadilar;
- His – tuyg'ularni jilovlash. Ushbu ko'nikmaga ega bo'lgan shaxslar o'z salbiy hissiyotlarini tez boshqara oladi, hatto ularni o'z foydalari yo'lida ishlatadilar. Bunga misol qilib, og'ir va stressli vaziyatlarda xotirjam va muloyim bo'la oladigan insonlarni olish mumkin;
- Hamdardlik – bu boshqalarning nimani his qilayotganligini va o'ylayotganligini tushunish qobiliyati;
- Ijtimoiy mas'uliyat – bu boshqalar bilan ijobiy hamkorlik qila olish va guruhning foydali a'zosi bo'la olish qobiliyati;
- Shaxslararo munosabatlar – har qanday holatlarda murosaga kela olish va ijtimoiy yaqinlikka egalik qobiliyati;
- Moslashuvchanlik (adaptivlik) – vaziyatlarga moslashuvchanlik, real hayotiy qarashlarga egalik;

Hissiy intellekt psixologik farovonlik va professional muvaffaqiyatning muhim tarkibiy qismidir. Uning rivojlanishi boshqalar bilan yanada uyg'un munosabatda bo'lishga yordam beradi va hayot sifatini yaxshilaydi. Bundan tashqari, hissiy intellekt hayotdagi qiyinchiliklarga chidamlilikni oshirishga yordam beradi, yangi sharoitlarga moslashish jarayonini osonlashtiradi va uzoq muddatli munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi

Adabiyotlar:

1. Current directions in emotional Intelligence research / P. Salovey [et al.]. In M.Lewis& J.M. Haviland (Eds.). Handbook of emotions (2nd ed.). – N.Y.: Guilford, 2000. – P. 504 – 520.
2. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В .В. Бойко. – М.: Филинь, 1996. – С.58.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – С. 242 – 244.
- 4.Люсин Д.В., Марютина О.О. Степанова А.С. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ //Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова.М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2004.– С. 29-36.
- 5.Андреева И.Н. Понятие и структура эмоционального интеллекта // Социальнопсихологические проблемы ментальности: 6-я Международная научно-практическая конференция. – Смоленск, СГПУ, 2004. – Ч.1. – С.22-26.

TALABALARDA TANQIDIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH JARAYONINING MAZMUNI VA MOHIYATI

Xurramova Sanobar Maxmatmurod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'limda matematika va ona tili kafedrasi o'qituvchisi
Tel: +998992882021

sanobarxurramova36@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tanqidiy tafakkur tushunchasi, uning talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishidagi o'ri, shuningdek, uni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilinadi. Muallif talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida qo'llaniladigan samarali metod va vositalarga alohida e'tibor qaratadi.

Annotation. This article analyzes the concept of critical thinking, its role in the personal and professional development of students, as well as the pedagogical conditions for developing critical thinking. The author pays special attention to effective methods and tools used in the process of forming critical thinking skills in students.

Аннотация. В данной статье анализируются понятие критического мышления, его роль в личностном и профессиональном развитии студентов, а также педагогические условия развития критического мышления. Автор уделяет особое внимание эффективным методам и средствам формирования навыков критического мышления у студентов.

Kalit so'zlar: tanqidiy tafakkur, talaba, tahlil, ta'lim, mustaqil fikrlash, muammoli ta'lim, innovatsion metodlar.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida talabalarning nafaqat bilim olishi, balki mavjud ma'lumotlarni mustaqil tahlil qilish, baholash, qayta ishlash va asosli xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirish dolzarb masalaga aylandi. Bu jarayonda tanqidiy tafakkur asosiy vosita sifatida qaralmoqda. Tanqidiy tafakkur – bu voqelikni chuqur tahlil qilish, muqobil qarashlarni solishtira olish va asosli fikr yurita olish jarayonidir (Ennis, 2011).

Tanqidiy tafakkurga ega shaxs – bu har qanday axborotni shubha ostiga olgan holda tahlil qiluvchi, qarorlar qabul qilishda dalillarga asoslanadigan, ijodiy va

analitik fikrlay oladigan insondir. Oliy ta'lim tizimida bu ko'nikmalarni shakllantirish orqali talabalarning kasbiy va fuqarolik salohiyatini oshirish mumkin.

Asosiy qism

1. Tanqidiy tafakkurning nazariy asoslari

Tanqidiy tafakkur tushunchasi pedagogika, psixologiya, falsafa va kognitiv fanlarda keng o'rganilgan. Robert Ennis, Diane Halpern, Richard Paul kabi olimlar tanqidiy fikrlashni ongli, intizomli va dalillarga asoslangan fikrlash sifatida ta'riflashadi. Bu fikrlar asosida tanqidiy tafakkurning quyidagi komponentlari ajratiladi:

Tahlil qilish qobiliyati

Baholash va argumentatsiya

Muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashuv

Muqobil fikrlarni hisobga olish

Xolis xulosa chiqarish`

2. Oliy ta'limda tanqidiy tafakkurni shakllantirish zarurati

Talabalarda tanqidiy tafakkurni shakllantirish ularning:

mustaqil qaror qabul qilish.

kasbiy muammolarni hal qilish,

ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarga ongli yondashish,

hayotiy holatlarni ob'ektiv baholash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim talabalarning faolligini oshirish, bilimni tayyor shaklda emas, balki izlanish orqali egallashini ta'minlashni talab qiladi (Vygotsky, 1978).

3. Tanqidiy tafakkurni rivojlantirish usullari va metodlari

Tanqidiy tafakkurni rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik metodlar samarali hisoblanadi:

Muammoli ta'lim – talabalarni dars davomida muammoli vaziyatlarga duchor qilish, fikr yuritishga undash.

Debatlar va munozaralar – turli fikrlarni bahs orqali muhokama qilish, ishonchli argumentlar orqali himoya qilish.

Keys-stadi (vaziyatli tahlil) – amaliy hayotiy holatlarni tahlil qilish orqali tahliliy fikrlashni kuchaytirish.

Sokratik savol-javoblar – chuqur savollar orqali fikrlashni faollashtirish.

Portfolio va reflektiv yozuvlar – talabalarni o‘z o‘rganish jarayonini tahlil qilishga o‘rgatish.

Bu metodlar o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida interaktiv hamkorlikni talab qiladi. Bunda o‘qituvchining roli bilim manbai emas, balki yo‘naltiruvchi va muloqot ishtirokchisiga aylanadi.

4. Tanqidiy tafakkur va raqamli kompetensiyalar

Raqamli axborot muhitida tanqidiy tafakkur alohida ahamiyat kasb etadi. Talabalar onlayn axborot manbalarini tahlil qila olishlari, yolg‘on yoki manipulyativ ma‘lumotlarni ajrata olishlari, raqamli platformalarda fikr bildirishda mas‘uliyatli bo‘lishlari lozim. Shu bois tanqidiy tafakkur va raqamli savodxonlik o‘zaro uzviy bog‘liq tushunchalardir (Facione, 2013)

Xulosa

Talabalarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirish – bu zamonaviy ta‘limning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Bu ko‘nikmalar talabalarning intellektual rivoji, mustaqil qaror qabul qilishi, jamiyatda faol ishtirok etishi va raqobatbardosh mutaxassis bo‘lib shakllanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Mazkur maqsadlarga erishish uchun oliy ta‘lim tizimida tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni tizimli joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ennis, R. H. (2011). *The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities*. University of Illinois.
2. Paul, R., & Elder, L. (2006). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life*. Pearson Education.
3. Halpern, D. F. (2013). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. Psychology Press.

4. Facione, P. A. (2013). *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. Insight Assessment.
5. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Та’лим tizimini yanada rivojlantirish”ga oid farmon va qarorlari, 2017–2024 yy.
- 7.

**PEDAGOGIK TA’LIM KLASTERI SHAROITIDA BO’LAJAK
BOSHLANG’ICH SINIF O’QITUVCHILARINING KASBIY
IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI**

Shabbazova Nodira Xamzayevna

Termiz davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

O‘zbekiston

Telefon: +99897 553 67 73

E-mail: dilruz-73@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimi sharoitida bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy ijodiy salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishning ilmiy-nazariy hamda metodologik jihatlari tadqiq etiladi. Taklif etilayotgan model pedagogik salohiyatni yuksaltirishda innovatsion usullardan foydalanish, ijodiy tafakkurni o’stirish va refleksiv yondashuvlarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratadi. Mahalliy va xorijiy tajribani chuqur o’rganish asosida baholash mezonlari ishlab chiqilgan bo’lib, olingan natijalar eksperimental tahlildan o’tkazilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются научно-теоретические и методологические аспекты формирования и развития профессиональной творческой потенции будущих учителей начальных классов в условиях современной образовательной системы. Предлагаемая модель акцентирует внимание на использовании инновационных методов, развитии креативного мышления и рефлексивных подходов для повышения педагогического

потенциала. На основе анализа отечественного и зарубежного опыта разработаны критерии оценки и проведён экспериментальный анализ полученных результатов.

Abstract. This article examines the scientific-theoretical and methodological aspects of forming and developing the professional creative potential of future primary school teachers within the context of the modern educational system. The proposed model emphasizes the use of innovative methods, the development of creative thinking, and reflective approaches to enhance pedagogical potential. Based on an analysis of domestic and international experience, evaluation criteria were developed, and an experimental analysis of the obtained results was conducted.

Kalit soʻzlar: kasbiy ijodkorlik, boshlangʻich taʼlim, kreativ salohiyat, pedagogik model, kreativ kompetensiya, innovasion yondashuv, oʻqituvchilarni tayyorlash.

Ключевые слова: профессиональная творчество, начальное образование, творческий потенциал, педагогическая модель, креативная компетенция, инновационный подход, подготовка учителей.

Key words: professional creativity, primary education, creative potential, pedagogical model, creative competence, innovative approach, teacher training.

1. Kirish. Taʼlim sohasidagi zamonaviy islohotlar pedagogik jarayonga innovatsion yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining ijodiy salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishga alohida eʼtibor berilmoqda. Boshlangʻich sinf oʻqituvchisi nafaqat bilim berishi, balki oʻquvchilarda mustaqil fikrlashni, muammoli vaziyatlarni yechishni va yangi gʻoyalarni yaratishni ragʻbatlantirishga koʻmaklashishi lozim. Shu bois, boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining kasbiy ijodiy salohiyatini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini oʻrganish va takomillashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifasi hisoblanadi. [1, 2, 3]

Globalashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning taraqqiyoti va taʼlimga ilgʻor usullarning joriy etilishi pedagogik faoliyatga yangicha yondashuvni taqozo

etmoqda. Xususan, boshlang'ich sinf o'qituvchisining shaxsiyati va kasbiy faoliyati o'quvchilarda bilim, ko'nikma, malaka va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishda hal qiluvchi omilga aylanib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy ijodiy salohiyatni shakllantirish zamonaviy pedagogik tayyorgarlikning eng muhim ilmiy va amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi. [5]

Kasbiy ijodkorlik o'qituvchining ta'limda innovatsion usullardan foydalanish, mustaqil g'oyalarni ilgari surish, o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish qobiliyati bilan belgilanadi. Bunday yondashuv pedagogning shaxsiy kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi va ijtimoiy-madaniy muhitga moslashtirilgan ta'lim tizimini qurish imkonini beradi. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy ijodiy salohiyatini rivojlantirishning nazariy, metodologik va amaliy asoslari tahlil qilingan. [7]

2. Metodologiya. Tadqiqotning metodologik asosi zamonaviy pedagogik nazariyalar: konstruktivizm, kognitiv yondashuv, ijtimoiy faol ta'lim nazariyasi va kompetensiyaviy yondashuvga asoslanadi. Ushbu nazariyalar asosida kasbiy ijodiy salohiyatning tarkibiy qismlari ajratib ko'rsatilgan: kreativ fikrlash, innovatsion tashabbuskorlik, metodik moslashuvchanlik, refleksiv tahlil, ta'lim texnologiyalarini mustaqil loyihalash va qo'llash qobiliyati. [9]

Tadqiqot davomida Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur, Kanada va Estoniyada pedagoglarning ijodiy salohiyatini shakllantirish strategiyalari o'rganildi. Amaliyotga yo'naltirilgan o'quv mashg'ulotlari, mahorat darslari, ijodiy topshiriqlar va interaktiv portfolio usullarini o'z ichiga olgan maxsus model ishlab chiqildi[10]. Tajriba-sinov beshta pedagogika oliy o'quv yurtida 120 nafar talaba ishtirokida o'tkazildi. Model maqsadli, metodik, diagnostik va amaliy bloklardan iborat bo'lib, baholash mezonlari: shaxsiy motivatsiya, innovatsiya qobiliyati, metodik vazifalarni mustaqil hal qilish va ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llashni o'z ichiga oladi. Ushbu mamlakatlarda qo'llanilayotgan "Creative educator," "Reflective practitioner" va "Future-oriented teacher" konsepsiyalari doirasida ishlab chiqilgan o'quv dasturlari, kreativ ta'lim

texnologiyalari va amaliyotga asoslangan o'qitish metodlari o'rganildi. Ushbu tajribani mahalliy sharoitga moslashtirish maqsadida maxsus pedagogik model ishlab chiqildi.

Tajriba-sinov jarayonida quyidagi amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlar sinovdan o'tkazildi: - ijodiy ustaxonalar (creative workshops) - talabalarning loyihalarni ishlab chiqish va yangi g'oyalarni yaratish qobiliyatini baholash uchun; - refleksiv portfoliolar - o'z-o'zini baholash va kasbiy o'sishni kuzatish uchun; - interaktiv topshiriqlar va muammoli vaziyatlar - mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishni rivojlantirish uchun; - virtual darslar va raqamli taqdimotlar - ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun.

Model tuzilmasi quyidagi asosiy komponentlarni hisobga olgan holda ishlab chiqildi: - maqsadli blok - kasbiy ijodiy salohiyatni shakllantirishning strategik yo'nalishlarini belgilaydi; - mazmunli-metodik blok - topshiriqlarni bajarishga asoslangan zamonaviy ta'lim texnologiyalari, kreativ usullar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi; - amaliy blok - treninglar, seminarlar, mahorat darslari va loyiha faoliyatini nazarda tutadi; - diagnostik blok - baholash mezonlari, o'sish ko'rsatkichlari, portfolio va refleksiv kundaliklar asosida sifatli tahlilni ta'minlaydi.

Talabalar faoliyatini baholash mezonlari sifatida: shaxsiy motivatsiya, yangilik yaratish qobiliyati, mustaqil metodik yechimlarni ishlab chiqish qobiliyati, innovatsion texnologiyalarni amalda qo'llash va ta'lim jarayonida kreativ yondashuvni amalga oshirish hisobga olindi. Mazkur mezonlar asosida o'quvchilar besh balli tizimda baholanib, ularning tajribadan oldingi va keyingi ko'rsatkichlari taqqoslandi. Mazkur metodologik konsepsiya asosida ishlab chiqilgan model kasbiy ijodiy salohiyatni tizimli rivojlantirish, uni diagnostik baholash va istiqbolli pedagogik yechimlarni tatbiq etishning ham nazariy, ham amaliy asoslarini shakllantirishga xizmat qilgan.

3. Muhokama. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ijodiy salohiyatni rivojlantirish ta'lim tizimining eng muhim strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki ijodkorlik pedagog shaxsining kasbiy faoliyatida nafaqat o'qitish jarayonining samaradorligini

ta'minlaydi, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, yangicha yondashuv va kreativ qarashlarni shakllantirishga ham zamin yaratadi. Shu sababli, ijodiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan usullarni tizimli va izchil ravishda joriy etish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham zarurat sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur jarayonning samaradorligi, avvalo, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanishga, talabalarning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlashga hamda ularda refleksiya va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga bog'liqdir. Innovatsion metodlar – loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, interfaol mashg'ulotlar va ijodiy topshiriqlar – talabalarning faolligini oshirish, ularda kasbiy yangilik yaratish ko'nikmalarini mustahkamlashda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, reflektiv yondashuv pedagogik faoliyatni qayta ko'rib chiqish, o'zini baholash va takomillashtirish imkonini beradi, bu esa kasbiy ijodkorlikning poydevorini tashkil etadi.

Shuningdek, xalqaro tajribani o'rganish va uni milliy sharoitlarga moslashtirish masalasi ham alohida ahamiyatga ega. Masalan, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya ta'lim tizimlarida bo'lajak o'qituvchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar va metodik komplekslar ishlab chiqilgan bo'lib, ular talabalarning mustaqil fikrlashini, jamoada ishlash ko'nikmalarini va innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur tajribalarni o'zbek ta'lim tizimiga integratsiya qilish orqali milliy qadriyatlar va an'analar bilan uyg'unlashgan holda yangi pedagogik modelni shakllantirish mumkin.

Demak, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy ijodkorligini rivojlantirish – bu ta'lim sifatini oshirish, shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarni mustahkamlash, milliy va jahon tajribasi uyg'unligida innovatsion ta'lim muhitini yaratishning eng muhim sharti sifatida qaraladi. Shu jihatdan, pedagogik ta'lim tizimida kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish kelgusida zamonaviy va raqobatbardosh o'qituvchini tayyorlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

4. Natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ijodiy salohiyatni shakllantirishga bo'lgan metodik yondashuvlar hali yetarlicha tizimlashtirilmagan. Ko'pincha an'anaviy ta'lim usullari ustunlik qilmoqda, bu esa talabalarda mustaqil fikrlash, muammolarni yechishda ijodiy yondashuv va yangi g'oyalarni yaratish ko'nikmalarini rivojlantirishni qiyinlashtiradi. Biroq, zamonaviy pedagog haqiqiy ta'lim muhitida samarali faoliyat yuritishi uchun aynan shu ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. Shu bois, ta'limning ijodiy usullarini, interaktiv mashg'ulotlarni, kreativ treninglarni joriy etish hamda ustoz-shogird tizimidagi amaliyotni kengaytirish zarur.[11]

Taklif etilgan modelni joriy etish nazariy bilimlardan amaliy ko'nikmalargacha bo'lgan malakalarni shakllantirishga ko'maklashdi. Talabalar muammoli savollardan foydalanib dars rejalarini tuzdilar, infografika va multimedia taqdimotlari yordamida o'quv jarayonini tashkillashtirdilar, bolalar ruhiyatini inobatga olgan holda uslubiy yechimlar taklif etdilar. Natijada ijodiy salohiyat 63 foizdan 84 foizga ko'tarildi. Ta'lim jarayonida fikr-mulohaza kundaliklari, amaliy portfoliolar va tahliliy muhokamalardan foydalanildi, bu esa xolisona oraliq va yakuniy baholashni ta'minladi. Bularning barchasi modelning samaradorligini tasdiqladi.

5. Xulosa. Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy ijodiy salohiyatini rivojlantirish ta'lim jarayonida eng dolzarb masalalardan biri sifatida qaraladi. Mazkur jarayon murakkab va ko'p bosqichli bo'lib, nazariy asoslar, metodik yondashuvlar hamda amaliy mexanizmlarning uyg'unlashuvini talab etadi. O'tkazilgan tahlillar va sinovlar shuni ko'rsatdiki, taklif etilgan pedagogik model talabalarda zarur ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali natija beradi, ularning mustaqil fikrlash, yangicha yondashuvlarni izlash va pedagogik faoliyatda innovatsion qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, pedagog kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish uchun ijodiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan maxsus kurslarni joriy etish, amaliyotga yo'naltirilgan mashg'ulotlarni kengaytirish va talabalarning mustaqil ilmiy-ijodiy faoliyatini rag'batlantirish muhim ahamiyat kasb

etadi. Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, interfaol metodlarni qo'llash hamda loyiha va muammoli topshiriqlar orqali o'qitish talabalarning kasbiy ijodkorlik salohiyatini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribani milliy sharoitlarga moslashtirish ham alohida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Jumladan, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi ilg'or ta'lim tizimlarida qo'llanilayotgan kreativ pedagogika yondashuvlari, refleksiya asosidagi o'qitish metodlari hamda innovatsion ta'lim texnologiyalarini milliy ta'lim tizimiga uyg'unlashtirish orqali yanada samarali natijalarga erishish mumkin.

Umuman olganda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy ijodiy salohiyatini rivojlantirish – nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki kelajak pedagog avlodining raqobatbardoshligi, innovatsion tafakkuri va shaxsiy professional o'sishini ta'minlashning eng muhim omillaridan biridir. Shu bois, mazkur yo'nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar va amaliy izlanishlarni tizimli ravishda davom ettirish pedagogika fanining dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. С.Хасанбоев. Инновационные технологии в образовании. Ташкент: Изд-во ТДПУ. 2021.
2. А.Азизхўжаев. Педагогическое мастерство и профессиональные компетенции. Ташкент: Фан. 2019.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society. Harvard University Press.
4. UNESCO (2017). Rethinking Education: Towards a Global Common Good?. Paris: UNESCO Publishing.
5. De Bono, E. (1993). Serious Creativity. HarperBusiness.
6. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. Longman.
7. Jackson, N., & Sinclair, C. (2006). Developing creativity in higher education. Routledge.

8. Begmatova, N. (2022). Современные подходы к развитию креативных компетенций в профессиональном образовании. Наука и развитие, №2, 25–30

**BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA DESTRUKTIV XULQ-ATVOR VA
UNING ETNOPSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Qulmamatova Fazilat Qarshiyevna

Navoiy innovatsiyalar universiteti,

Surxondaryo kampusi o‘qituvchisi,

E-mail: fqulmamtova@mail.ru

Annotation

The article analyzes the ethno psychological features of the formation of destructive behavior among primary school students. It defines the concept and stages of destructive behavior, as well as age-related psychological characteristics influencing children’s conduct. Particular attention is given to national educational traditions, cultural values, and the ethno cultural environment of family and school. The study emphasizes preventive approaches based on ethno psychology and highlights the role of Uzbek cultural values and upbringing methods in preventing destructive behavior in children.

Keywords

destructive behavior, primary school, ethno psychology, national values, upbringing, family environment, school environment, psychological features, prevention

Аннотация

В статье рассматриваются этнопсихологические особенности формирования деструктивного поведения у учащихся начальных классов. Раскрываются понятие и этапы деструктивного поведения, а также возрастные психологические особенности, влияющие на поведение детей. Особое внимание уделено национальным воспитательным традициям, культурным ценностям и этнокультурной среде семьи и школы. В исследовании

обоснованы профилактические подходы на основе этнопсихологии и подчеркнута роль узбекских культурных ценностей и методов воспитания в предотвращении деструктивного поведения у детей.

Ключевые слова

деструктивное поведение, начальная школа, этнопсихология, национальные ценности, воспитание, семейная среда, школьная среда, психологические особенности, профилактика.

16. Kirish

Ma'lumki, maxsus ilmiy adabiyotlarda "og'ishgan xulq" atamasi ko'pincha "deviant xulq" tushunchasi bilan sinonim tarzda qo'llanadi (lotincha *deviatio* — og'ish, chetlanish ma'nosini bildiradi). Keyingi izlanishlarda ushbu ikki atama — "og'ishgan" va "deviant" — o'zaro bir-birini to'ldiruvchi kategoriyalar sifatida qo'llanadi. Shu bilan birga, birinchi atama ("og'ishgan") ilmiy muomalada ancha aniqligi va o'zbek psixologik-pedagogik adabiyotida keng o'rganilganligi bois afzal ko'riladi. Mazkur tushunchaning murakkabligi, avvalo, uning fanlararo xarakteri bilan izohlanadi. Chunki og'ishgan (deviant) xulq fenomenini tadqiq etishda psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, huquqshunoslik va etnopsixologiya kabi turli sohalarning nazariy yondashuvlari hamda amaliy natijalari o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu sababli bu masalani ko'p qirrali tahlil qilish, turli fanlarning integratsiyalashgan metodlari asosida izohlash zaruriyat kasb etadi. Bunday xatti-harakatlar ko'pincha doimiy isyonkorlik, qoida buzish, atrofdagilarga nisbatan hurmatsizlik va ba'zida zo'ravonlikni o'z ichiga oladi[1][2]. Masalan, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar va ota-onalarga doimiy norozilik bildiruvchi bolalar atalgan «destruktiv» xulqning doimiy namunalari ko'rsatadi[1]. Vaqt o'tishi bilan bunday xatti-harakatlar davomiy xulq-atvor tuzilmasiga aylanishi, hatto kuchli zo'ravonlikka o'tishi mumkin[3]. Jahon amaliyotida bola atrofidagi agressiya ko'p bo'lsa, uning o'z xulqida ham agressiya darajasi ortishi va undan keyin bu tajriba yanada xavfli xatti-harakatlarga aylanishi tajriba bilan tasdiqlangan[3]. Shu bois bolalarning destruktiv xulq-atvorini oldini olish masalasi

o'ta ahamiyatlidi Destruktiv xulq-atvorni psixologiyada doimiy ravishda norozilik va tartibga bo'ysunmaslik bilan kechuvchi xulq-atvor buzilishi sifatida tushuntiriladi[1]. Bunday xulq-atvor egasi bolalar ko'pincha qoidalarga bo'ysunmaydi, o'qituvchi yoki ota-onaning talablariga qarshilik ko'rsatadi, yuzaki qiyinchiliklar paydo bo'lganda keskin javob qaytaradi[1]. Ularning xatti-harakatlari qat'iy nazorat o'rnini buzadi: bolalar tez-tez bahslashadi, kichik narsalarga ham norozilik bildiradi, xiyonat yoki boshqalarning huquqlarini o'g'iraydi[4]. Masalan, kondukt disorderni o'rgangan tibbiyot manbalari bolalar egasi boshqalarning huquqlarini tan olmaydi, shaxsiy va mol-mulkni nisbi-harakatlarda yo'q qiladi va doimiy ravishda chalkashishlarga sabab bo'ladi[2].

Destruktiv xulq-atvor bosqichlari asta-sekin rivojlanadi. Dastlab kichik isyonkorlik (masalan, kichik qoida buzish yoki yolg'on gapirish) kuzatiladi; vaqt o'tishi bilan bu holatlar muntazam xulq-atvor odatiga aylanadi. Ekspertlar ta'kidlashicha, bolaning atrofida agressiya va ziddiyat ko'p bo'lgan sayin uning o'zidagi norozilik ham kuchayadi[3]. Birinchi bosqichdagi qarshilik e'tiborsiz qolsa, keyingi bosqichda bolada qo'pollashgan qonunbuzarliklar, hatto zo'ravonlik harakatlari paydo bo'lishi ehtimoli kuchayadi. Shu sababli destruktiv xulq-atvorni erta aniqlab, bartaraf etish zarur hisoblanadi.

Destruktiv xulq-atvorni shakllanishida milliy tarbiya an'analari va madaniy qadriyatlarning roli muhimdir. Masalan, O'zbekistonda bolalarni tarbiyalashda mehnatsevarlik, vatanparvarlik, gumanizm, mehmondo'stlik kabi qadriyatlar bolalarga kichik yoshdan o'rgatiladi[5]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'zbek xalqining an'analari (mahalla birligi, ota-ona himmati, o'zaro hurmat) ayniqsa muhim sanaladi va yosh avlodni ana shu an'analarga mos ravishda tarbiyalash katta ahamiyatga ega[5]. Oila muhitida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan tarbiya amalga oshiriladi. Mutaxassislarning fikricha, oila — bola tarbiyasining bosh makoni bo'lib, unda shakllangan o'zaro hurmat va mehr-muhabbat muhiti bolalarning ruhiy xulqiga bevosita ta'sir etadi[6][7]. Xoshimova tadqiqoti

ta'kidlaganidek, farzandni tarbiyalashda oila o'zi eng asosiy qadriyat hisoblanadi va aynan oilada milliy axloqiy-me'naviy tamoyillar shakllantiriladi[7].

Ijtimoiy-iqtisodiy holat ham ahamiyatli: oilaning sog'lom iqtisodiy sharoiti va ota-onaning tarbiyaga bo'lgan e'tibori pasaysa, bolalarning destruktiv xulqqa moyilligi oshishi mumkin. Masalan, o'rganishlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar uzoq vaqt ishlashga ketib, bolani bog'cha yoki boshqa muassasalarga qoldirganda, bolaning to'laqonli tarbiyaviy ehtiyoji qondirilmasligi kuzatiladi. Uzoq muddat bolani davlat bog'chasida qoldirish uning kamolotiga va xulq-atvoriga salbiy ta'sir qiladi, chunki ota-onaning to'liq tarbiyaviy vazifasini bajara olmasligi aniqlangan[8]. Shu bois oila tarbiasining sifatli bo'lishi va ota-ona ko'magining bolaga muntazam yetkazilishi destruktiv xatti-harakatlarni oldini olishda muhim omildir.

Maktab muhitida ham etnomadaniy xususiyatlar mavjud. Maktabda o'zbek tilining, adabiyotining va tarixining o'qitilishi, milliy bayramlar va tantanali marosimlarning nishonlanishi bolalarda ijobiy madaniy identifikatsiya hosil qiladi. Bu jarayon bolalar orasida hurmat, odob va o'zaro yordam kabi ijobiy xatti-harakatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, maktab psixologlari o'quvchilarning madaniy-diniy qadriyatlar bilan tanishishi, bosim ostida to'g'ri yo'l tutish ko'nikmasini rivojlantirish bo'yicha maxsus dasturlarni joriy etadi. Umuman olganda, oila va maktabning etnomadaniy muhiti bolalarning psixologik moslashuvi va xulqiga sezilarli darajada ta'sir qiladi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar rivojlanishning bir qancha o'ziga xos xususiyatlariga ega. Ularning temperamentlari (xolerik, sangvinik, flegmatik, melanxolik va boshqalar) biologik asosli bo'lib, bolaning hissiy reaksiya tezligi va kuchiga ta'sir etadi[9]. Masalan, xolerik bolalar hissiyotlari tez va kuchli uyg'onuvchi bo'lsa, flegmatiklar tinch va sabrli bo'ladi. Temperament bolaning diqqatini jamlash darajasi va tashqi ta'sirlarga bo'lgan sezgirligini belgilaydi[9].

Jismoniy rivojlanish nuqtai nazaridan, bu davrda bolalarda mushaklar kuchi tez ortishi va qobiliyatlar farq qiladi. Ularning neyropsixik faolligi yuqori bo'lib, tez charchaydi va uzun vaqt bir xil ish bilan shug'ullanish qiyin kechadi[10].

Tadqiqotlar ko'rsatadiki, maktab yoshidagi bolalar yuqori darajada hayajonlantiruvchan va harakatchan bo'lib, tashqi ta'sirlarga o'tkir javob qaytaradi[10]. Shu bilan birga, ular musiqa, san'at yoki jismoniy mashg'ulotlarga alohida e'tibor bilan munosabatda bo'ladilar. Mushak kuchining oshishi natijasida bolalar doimiy harakat qilishni xohlashadi – yugurish, sakrash va h.k. – va uzoq vaqt bir joyda o'tirish qiyin kechadi[11]. Bu holatlar sinfda tarbiyaviy jarayonni murakkablashtirishi mumkin: masalan, yuqori harakatchan va sabrsiz bolaning sinf tartibiga bo'ysunishi past bo'lishi, e'tibor yetishmovchiligi esa kichik nizolarga sabab bo'lishi mumkin.

Bolalarning shaxsiy psixologik xususiyatlari (masalan, motivatsiya, o'ziga bo'lgan ishonch, reaktivlik) ham ularning xulqqa ta'sir etadi. Uzoq muddat diqqat to'planishi zaif bo'lgani uchun ba'zida yomon xulq-atvor paydo bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, o'qishda kuchli muvaffaqiyat istagi va –onadan rag'bat olmagan bolalar behad g'azabga va norozilikka moyil bo'lishadi. Boshqa tomondan, ruhiy barkamolligi yuqori va ma'naviy qadriyatlar bilan tarbiyalangan bolalar kamroq agressivlik va yolg'on gapirishga moyil bo'ladilar. Bu bosqichda bolalar axloqiy tamoyillar – yaxshilik va yomonlikni farqlash – asoslarini o'rganib boradi, shuning uchun ularning xulqini tartibga solishda ota-onalar va o'qituvchilarning munosabatlari muhim rol o'ynaydi.

Destruktiv xulq-atvorni etnopsixologik yondashuvda oldini olish-milliy madaniyat va axloqiy qadriyatlarga tayangan holda amalga oshiriladi. Tadqiqotchilar ta'kidicha, bolaning shaxsiy tajribasi uning dunyoqarashini belgilaydi va shu bilan birga agressiya xavfini kamaytirish uchun unga ijobiy socio-madaniy tajriba taqdim etish kerak[12]. Bu maqsadda bolalarni o'zbek xalqi urf-odatlarini, ma'naviy qadriyatlari bilan tanishtirish, ularga mehribonlik, odob-axloq normalarini o'rgatish bo'yicha tarbiyaviy tadbirlar o'tkazish muhimdir. Masalan, oila va maktabda ertak, turkmancha qo'shiqlar va xalq o'yinlari orqali yoshlar ma'naviyatini mustahkamlash bolalarda ijobiy xulqning shakllanishiga xizmat qiladi. Milliy bayramlarni qadrlash va ularni oila davrasida nishonlash orqali bolalar o'z ajdodlari tarixiy merosini hurmatlashni o'rganadi.

Shu bilan birga, pedagogik psixologik usullarga e'tibor qaratish lozim. Maktablarda yosh o'quvchilarga destruktiv informatsiya va ta'sirlar o'rniga milliy-ma'naviy kayfiyatni oshiruvchi darslar, tarbiyaviy soatlar joriy etiladi. Oila va jamoatchilikda, xususan, mahalla va masjidlarda ham bolalarga tarbiya berish orqali, ularda vatanparvarlik, adolatparvarlik va yumshoqlik tamoyillari keng targ'ib qilinadi. Etnopsixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, milliy an'analarga asoslangan tarbiya bolalarda salbiy xulq-atvor holatlarining kamayishiga olib keladi. Masalan, O'zbekiston pedagoglari oila va maktabda tarbiyaviy ishlarni uyg'unlashtirishga e'tibor berib, ijobiy xatti-harakatlarni rag'batlantirishni tavsiya qiladilar[5][12]. Natijada, bolalar atrofida ijobiy madaniyat va qadriyatlar muhitining yaratilishi destruktiv xatti-harakatlarning oldini olishga xizmat qiladi

Xulosa

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda destruktiv xulq-atvorni shakllantiruvchi omillar murakkab va bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Oila va maktab muhitida milliy madaniy qadriyatlar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, shuningdek, har bir bolaning shaxsiy-psixologik xususiyatlarini e'tiborga olib ish olib borish zarur. O'zbekiston kontekstida oilaviy tarbiya va milliy-ma'naviy qadriyatlar bolalarning ruhiy-madaniy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Shu bois, etnopsixologik yondashuvdagi profilaktik chora-tadbirlar – milliy urf-odatlariga asoslangan tarbiyaviy metodlarni maktabda va oilada keng joriy qilish hamda bolalar ichki iste'dodlari va qadriyatlaridan foydalanish – destruktiv xatti-harakatlarning oldini olishda samarali yechim bo'la oladi.

1. Adabiyotlar (References)

- 1.Al-Zahrani, A. (2023). *Artificial intelligence in education: Challenges and opportunities*. Journal of Educational Technology, 19(3), 123–137.
- 2.Chen, L., Zhang, J., & Xu, Y. (2022). *AI-based adaptive learning systems: A review of applications in education*. Computers & Education, 187, 104–125.

- 3.Fortino, G. (2021). *The role of artificial intelligence in fostering student creativity and problem-solving*. Educational Review, 73(2), 247–269.
- 4.Han, J. (2023). *Generative AI and moral reasoning: Opportunities and challenges for education*. University of Amsterdam Research Papers, 15(4), 72–80.
- 5.Hines, E., & Dieker, L. (2020). *Robotics in inclusive classrooms: Social skill development and collaboration*. International Journal of Inclusive Education, 24(5), 58–72.
- 6.Johnsrud, T. (2023). *Generative AI as a creativity assistant: Supporting ideation in education*. Adobe Research Reports, 12(3), 83–90.
- 7.Li, W., & Towne, J. (2023). *Teachers and AI collaboration in education: Toward personalized learning*. World Economic Forum White Paper, 67–76.
- 8.Milberg, A. (2023). *AI literacy for students: Critical evaluation of AI-generated content*. World Economic Forum, 75–84.
- 9.Poth, R. (2023). *Teaching AI literacy in schools: Preparing students for the future*. Edutopia, 61–64.
- 10.Romero-C. de Vaca, R., Sánchez, A., & Delgado, P. (2022). *AI-based emotional learning and social skills in children*. Journal of Child Psychology and Education, 44(3), 492–500.
- 11.Royce, C., & Bennett, M. (2022). *Artificial intelligence and student engagement: Balancing risks and benefits*. Educational Psychology Review, 34(2), 218–236.
- 12.Zhou, M., Liu, Q., & Li, J. (2021). *AI tools in creative education: Impacts on critical thinking and innovation*. Frontiers in Psychology, 12, 133–180.

**V.SHO'BA. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELEKTUAL
RIVOJLANISHI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA METODIK USULLAR**

**MAKTABGACHA TA'LIMDA FAOLIYATLAR JARAYONIDA BOLALARNING
SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDOSHUVLAR.**

Saidova Feruza Akramovna

Surxondaryo viloyati "Pedagogik mahorat markazi"

"Boshlang'ich, maktabgacha va maxsus ta'lim
metodikalari" kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ta'lim-tarbiya berishda qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim berish usullari, pedagogik texnologiyalar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qo'llaniladigan zamonaviy, ommabop, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishni ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, zamonaviy yondashuv, innovatsion texnologiya, tamoyil, jarayon, natija, integratsiya, zamonaviy pedagog.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные методы обучения и педагогические технологии, используемые при обучении детей в дошкольных организациях. И показано использование современных популярных инновационных педагогических технологий, применяемых в дошкольных образовательных организациях.

Ключевое слово: дошкольное образование, современный подход, инновационная технология, принцип, процесс, интеграция, современный педагог.

Annotation: This article examines modern teaching methods and pedagogical technologies used in the education of children in preschool educational

organizations. Also the use of modern popular, innovative pedagogical technologies used in preschool educational organizations is shown.

Keywords: preschool education, modern approach, innovative technology, principle, process, result, integration, modern pedagogue.

Mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimining muhim bosqichlardan biri bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarda bolalarning shaxs sifatida asosiy o'rinni egallaydigan, bolalar tomonidan bilish kompetensiyalarini puxta o'zlashtirilishiga yordam beradigan dastlabki ko'nikmalarni shakllantiruvchi davr hisoblanadi. Shundan kelib chiqqan holda, ayni bosqichda ta'lim-tarbiya jarayonini nazariy va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish muhim pedagogik vazifalardan sanaladi.

Maktabgacha ta'limni o'z mazmun-mohiyatiga ko'ra, bolalarning ongi va tafakkurida mavjud bo'lgan yashirin imkoniyatlarni aniqlash va rivojlantirish; kichik maktabgacha yoshidagi bolalarda ta'limning dastlabki davridan boshlab yangi imkoniyatlarni shakllantirish, qaysiki, bunday yangi imkoniyatlar o'quv materialini muvaffaqiyatli o'zlashtirishgagina emas, balki hayotiy muammolarni yechishga ham tayyorlash;

-bolajonlarda o'rganishga hamda ta'lim jarayoniga nisbatan jonli qiziqishni shakllantirish kabi ustuvor vazifalarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

Uzluksiz ta'lim oldiga qo'yilgan qat'iy talablar barcha turdagi ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning ijodkor bo'lishlarini, kundalik yangiliklarni o'z faoliyatida amaliy tadbiq etishni taqazo etmoqda. Shular qatorida maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog tarbiyachilarining ham maktabgacha ta'lim jarayonini samarali tashkil etishlari uchun bir qancha talablar qo'yilmoqda. Ushbu talablarni bajarish uchun maktabgacha talim tashkiloti pedagog tarbiyachisi sohaga doir me'yoriy xuquqiy xujjatlar mazmuni, maktabgacha ta'lim mazmunini rivojlantirishga yo'naltirilgan ilg'or pedagogik va innovasion texnologiyalardan xabardor bo'lishi lozim.

Pedagog-tarbiyachilar o'z faoliyatlarini tashkil etishda quydagi vazifalarni hal etishlari talab etiladi:

- faoliyatlarni tashkil etishda ilg`or pedagogik va innovasion texnologiyalardan foydalanish;
- faoliyatlarni samarali o`tkazish maqsadida mustaqil ijodiy faoliyat va ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish ko`nikmalarini hosil qilish;
- pedagogik-psixologik bilimlar asosida shaxsiy va kasbiy pedagogik innovasion faoliyat kompetensiyalarini egallash;
- guruhdagi tarbiyalanuvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini ilg`ay olish;
- har bir tarbiyalanuvchi bilan individual suhbatlarni bolalarcha tashkil qilish;
- faoliyatlarni olib borish va bolalarga o`yinlar orqali yetkazib berish;

O`yinlar bolalar tarbiyasidagi va bilim olishlaridagi eng asosiy ko`nikma hisoblanishi lozim. Ilg`or pedagog-tarbiyachilardan ana shunday ko`nikma va sifatlarni o`zida mujassam qilish talab etiladi.

Hozirda maktabgacha ta`lim tashkilotlarida ta`lim-tarbiya sifati va mazmunini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan, axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanilmoqda. Bulardan maqsad mashg`ulotlarda bolalarning faolligini oshirish, mashg`ulotlarning mazmundorligini ta`minlash va o`zlashtirish darajasini yuksaltirish.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar majmuasidan joy olgan noan`anaviy usul hamda vositalar:

- kreativ tarbiyachilar tomonidan mashg`ulot jarayonida bolalar jamoasini to`laqonli qamrab olish, ularni mashg`ulotlarga faol jalb qilish, bilimlarini oshishini imkonini yaratadi;
- tarbiyachi bolajonlarni mashg`ulot mavzusiga oid boy ma`lumot va axborotlar bilan ta`minlashga erishiladi;
- tarbiyachi tomonidan mashg`ulot maboynida ko`rgazmaliligi ta`minlanib, ushbu jihat yangi mavzuni mustahkamlashda o`ziga xos qulaylik yaratadi.

Maktabgacha ta`limdagi tarbiyachi o`z ijodkorligi bilan har bir mavzuda bolalarga kutilmagan ta`ssurotlarni tuhfa etishi, ularni, chinakam ma`noda, fanlar olamiga olib kira olishi zarur. Buning uchun esa u izlanishda bardavom bo`lishi

kerak. Bu usul bolalarda o'z fikrlarini himoya qilish, ilgari surish va bunga o'zgalarni ham ishontirish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayni usul hozirgi davrda yanada ahamiyatli bo'lib, yosh avlodni g'oyaviy va mafkuraviy immunitet asosida tarbiyalashda muhim omil bo'ladi. Mazkur usul va vositalar hozirgi kunning muhim talabi-zamonaviy axborot texnologiyalari asosiga qurilgandagina yuqori pedagogik natijalarni beradi. Negaki, bugungi kunda AKT vositalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalar uchun oddiy qoidadek bo'lib qolgan.

Shundan kelib chiqqan holda, mashg'ulot zamonaviy pedagogik usul va metodlar asosida zamonaviy axborot texnologiyalari vositasida tashkil qilinar ekan, bolalar faoliyatlar bo'yicha bilim-malakalarni o'zlashtirish bilan bir qatorda axborot-kommunikatsiya vositalaridan unumli foydalanish malakalarini bosqichma-bosqich o'zlashtirib boradilar. Axborot texnologiyalari vositasida mashg'ulotlarda:

- taqdimot, namoyish dasturlari orqali yangi mavzu bolalarga ixcham, aniq va mazmunli yetkazib beriladi;
- o'zaro ma'lumot va axborot almashishda vaqt tejaladi. Belgilangan vaqtda yangi mavzu bayoni va mustahkamlash uchun qulay imkoniyat yaratiladi;
- bolalarning axborot qabul qilish, jamlash, tahlil qilish, bir so'z bilan aytganda, axborot bilan ishlash madaniyati shakllanadi va h.k.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar tarbiyasida faoliyatlar integratsiyasiga tayanish uning muvaffaqiyatini ta'minlashga yordam beradi. Globallashuv sharoitlarda bolalarni turli faoliyatlarga jalb etish, ularda axloqiy fazilatlarni shakllantirish masalalari va ularning yechimini, turli shakl, usul va vositalarini izlab topish MTTlarining metodik ta'minotini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Pedagogik integratsiya faqat pedagogik vositalar, pedagogik maqsadlar uchun munosabatlar va bog'lanishlar jarayonini o'zida namoyon etadi.

Integratsiya uchta aspektda ko'zga tashlanadi:

1. Tamoyil sifatida - yetakchi g'oya rivojlanishni zamonaviy bosqichining o'ziga xosligini aks ettiradi, agarda u amalga oshirilsa, ilmiy va pedagogik faoliyatda yuqori ijobiy natijalarga erishilishini kafolatlaydi.
2. Jarayon sifatida – obyektlar va faraz etilayotgan natijalarga mos ravishda yaxlit

yangi tizimni yaratish o`rtasidagi bevosita bog`lanishlarni o`rnatish.

3. Natija sifatida – bir biri bilan o`zaro bog`lanish asosida obyektlar kasb etadigan shakl (shakllar – interallashtirish mashg`ulot, modulli ta`lim va shu kabilar).

Integratsiya pedagogikada bilimlarni o`ziga “tortib, ularni yangi talablarga ko`ra tartiblashtirib, mantiqiy konstruktsiya asosida qandaydir g`oyalar atrofida jamlaydi.

Shunday qilib, integratsiya bilish sohasini kengaytirib, uni ifodalanishini atamalar nuqtai nazaridan boyitadi.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, bugungi kunda bolalarning savodxonligini oshirishda zamonaviy yondoshuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Texnologiyalar va innovatsion ta`lim usullari yordamida o`quv jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo`lmoqda. Interaktiv dasturlar, multimedia vositalari, shuningdek, individual yondoshuv bolalarning bilim olishiga ijobiy ta`sir ko`rsatmoqda. Shu bilan birga, ota-ona va pedagoglarning faol ishtiroki, shuningdek, doimiy monitoring va qo`llab-quvvatlash ham muhim rol o`ynaydi. Kelajakda savodxonlikni oshirishda zamonaviy metodlarni yanada kengroq joriy etish orqali ta`lim sifatini sezilarli darajada yaxshilash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR;

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28 yanvardagi “2022-2026-yillarga mo`ljallangan Yangi O`zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to`g`risida”gi PF-60-son farmoni
2. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 29-dekabr 2017-2021-yillarda maktabgacha ta`lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risidagi PK-2707-sonli qarori.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga qo`ramiz. – T.: “O`zbekiston”, 2017. 488 bet. .
4. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta`lim sifatini boshqarish. –T.: Turon-Iqbol, 2006. – 592 b.
5. Djurayev R.X., Turg`unov S.T. Ta`lim menejmenti. –T.: Voris-nashriyoti 2006. -259 b.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA RIVOJLANTIRUVCHI MARKAZLARNI TASHKIL ETISH

Karimova Umida Sharipovna
Qashqadaryo viloyati PMM
katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada MTTda har bir yosh guruhlarida rivojlantiruvchi markazlarni talab darajasida tashkil etish hamda markazlar faoliyatini samarali tashkil etish usullari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Rivojlanish markazlari ta'lim, rivojlantiruvchi, o'qitish, rag'batlantiruvchi, uyushgan, kommunikativ, nazariy metodik tayyorgarlik, amaliy tayyorgarlik.

Аннотация

В данной статье описываются методы организации центров развития в каждой возрастной группе МТТ на необходимом уровне и эффективной организации деятельности центров.

Ключевые слова: Центры развития: образовательные, развивающие, обучающие, мотивирующие, организационные, коммуникативные, теоретико-методические, практические.

Abstract

This article describes the methods for organizing development centers in each age group in the MTT at the required level and effectively organizing the activities of the centers.

Keywords: Development centers are educational, developmental, training, motivating, organized, communicative, theoretical and methodological training, practical training.

Bolalarni rivojlantiruvchi markazlarda faoliyat yuritishi, ularni maktab ta'limiga tayyorlashda har tomonlama yetuk jismoniy, aqliy-axloqiy, milliy qadriyatlar, urf-odatlariga sodiq bo'lib shakllanishlari uchun zamin yaratadi, ularning kasb-hunarga bo'lgan qiziqishlari ortadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlanish markazlarini tashkil etish Davlat talablari va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturini amalga oshirishni nazarda tutadi. Markazlarda ishlash har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda eng samarali rivojlanishiga imkon beradigan tarzda, uning individual qobiliyatlari, qiziqishlari, faoliyat darajasini inobatga olgan holda tashkil etiladi.

Maqsad: bolaning har tomonlama rivojlanishi, tarbiyalanishi, o'qishi va uning maktabga samarali tayyorgarligini ta'minlash uchun sharoit yaratish.

Vazifalar:

- Bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan ehtiyojni shakllantirishi;
- individual manfaatlarni qo'llab-quvvatlash;
- fikrlash jarayonlarini va kognitiv qiziqishni faollashtirish;
- rivojlanish faoliyati;
- Nostandart holatlarda samarali harakatlarga tayyorlikni rivojlantirish; - tashabbuskorlikni rivojlantirish, o'z fikrlarini ijodiy ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish;
- bolalarni texnik va badiiy ixtiro bilan tanishtirish; - vizual - majoziy idrokni rivojlantirish;
- xotirani, nozik vosita ko'nikmalarini, fikrlash, tasavvurni rivojlantirish;
- kommunikativ ko'nikmalarni, muloqot qobiliyatini va jamoaviy ijodkorlikni rivojlantirish;
- bolalarda izlanish va kognitiv faoliyatni rivojlantirish istiqbollari kengaytirish;
- barkamol shaxsni rivojlantirish.
- Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda rivojlanish markazlarini tashkil etishning asosiy sharti pedagogdan tayyor bilim olishdan ko'ra, bolaga rivojlanish markazlarida faoliyatni tanlash imkoniyatini berish, bunda u atrofdagi

dunyo haqida bilimlarni mustaqil ravishda egallashi, ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantirish, bolaga qiziquvchanlik, mustaqil izlanish, tadqiqot jarayoniga qo'shilish imkoniyatini berishdir.

- Rivojlanish markazlari ta'lim, rivojlantiruvchi, o'qitish, rag'batlantiruvchi, uyushgan, kommunikativ funksiyalarni bajarishi kerak. Eng muhimi, ular mustaqillikni rivojlantirish ustida ishlashlari kerak, bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning shaxsga yo'naltirilgan ta'limga asoslangan bolaning tashabbusini rag'batlantirishi kerak.

MTTda maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanish markazlaridann shug'ullanishi davomida hayotimiz davomida ishlatiladigan narsalarni qayerdan kelganligini, ulardan nimalar olinganligi haqida bilimga ega bo'ladilar. Bolalar o'z qo'llari bilan urug'larni tuvaklarga sepish orqali unga suv qo'yishi va urug' unib chiqishi juda qiziqarli bo'ladi.

- Guruh xonasidan moslashuvchan va o'zgaruvchan tarzda foydalanish talab etiladi. Rivojlanish markazlaridagi tematik, didaktik materiallar bolaning ehtiyojlari va manfaatlarini qondirishga xizmat qilishi kerak. Markazlarning dizayni estetik, bolalar uchun jozibali bo'lishi kerak, va mustaqil faoliyatga bo'lgan istakni keltirib chiqarishi - kerak.

Guruh xonasida rivojlanish markazlarini yaratishda o'yin faoliyatining yetakchi rolini hisobga olish kerak. Rivojlanish markazlaridagi jihozlar xavfsiz va didaktik materiallar bolaga tegishli bo'lishi va bolalarning yoshiga mos bo'lishi kerak. Rivojlanish markazlaridagi didaktik materiallar tematik vazifalarni hisobga olgan holda o'zgarishi kerak. Markazlarni uskunalar bilan ortiqcha jihozlamaslik zarur.

Rivojlanish markazlari bolalar va kattalar bilan aloqa qilish va birgalikdagi faoliyatni, shuningdek o'z-o'zi bilan shug'ullanish imkoniyatini ta'minlashi kerak. Tematik rejalashtirishga ko'ra, pedagog rivojlanish markazlarini didaktik materiallar va o'yin uskunalari bilan ta'minlash ustida o'ylashi va to'ldirishi kerak. Markazlarni bolalar va pedagoglarning birgalikdagi faoliyati va hunarmandchilik mahsulotlari bilan to'ldirish mumkin.

Har bir markazning maqsadiga muvofiq haftaning boshida pedagogning tematik rejasiga binoan, materiallar tayyorlanadi va jihozlanadi.

- Qurilish, konstruktorlik va matematika markazi: har xil qurilish to'plamlari - kublar, legolar, bloklar, konstruktorlar, o'ynash uchun didaktik o'yinlar va boshlang'ich matematik tasavvurlarni rivojlantirish uchun o'quv materiallari.

- Syujetli-rolli o'yinlar va dramalashtirish markazi: teatrning barcha turlari uchun atributlar va o'yin materiallari, rolli, dramatik, rejissyorlik va dramatisatsiya o'yinlari, shlyapalar, maskalar, o'yin to'plamlari va burchaklarda o'ynash uchun o'yinchoqlar, masalan «Sartarosh», «Kasalxona» va "Do'kon" o'yinlari atributlari.

- Til va nutq markazi: didaktik o'yinlar, tematik mavzuli, katta va kichik formatdagi rasmlar, tasviriy materiallar, voqealar ketma-ketligini belgilash uchun - 88 rasm seriyalari, turli mezonlarga ko'ra guruhlash va boshqalar, bolalar kitoblari kutubxonasi, tematik albomlar, topishmoqlar albomlari, magnit harflar to'plami, "Rasmiy Alifbo" kubiklari.

- Ilm-fan va tabiat markazi: atrof-muhit madaniyati bo'yicha didaktik materiallar, «Tabiat va odam» rasmlari va illyustratsiyalari, validologiya bo'yicha maketlar, tabiiy materiallarning xususiyatlarini o'rganish uchun materiallar, to'plamlar, tadqiqotlar va tajribalar uchun, bilim to'plamlari, o'ynash uchun o'yin mavzular to'plamlari - uy va yovvoyi hayvonlar, dengiz hayoti, hasharotlar, qushlar.

- San'at markazi: tasviriy faoliyat zarur jihozlar, xalq hunardomchilik mahsulotlari tasvir etilgan albomlar va illyustratsiyalar, dekorativ-amaliy san'at, turli xil xalqlarning hayoti, madaniyati, urf-odat aks ettirilgan rasmlar, bolalar yozuvchisi va O'zbekiston shoirlari portretlari, tematik rang-barang kitoblar, erkin ijod uchun rasm chizish albomlari.

Markazdagi bolalar faoliyati: o'yin, mustaqil nutq, kognitiv-tadqiqot, eksperimental, ijodiy, kommunikativ, mehnat, samarali, musiqiy va badiiy faoliyatlardir.

Pedagogning faoliyati:

- bolalarni tabiat, musiqa va ijod dunyosiga jalb qilish va bolani o'rgatish;

- mustaqil ravishda bilimlarni egallash, bilimga bo‘lgan qiziqishni rivojlantirishga, yangi bilimlarni olishga bo‘lgan ehtiyoj, o‘rganish va rag‘batlantirish, shu bilan birga sub’ekt bo‘lish;
- bolalar bilan birga uyushgan tadbirlar tashkil etish;
- qiyinchiliklar yuzaga kelganda, bolaga beg‘araz va o‘z vaqtida og‘zaki va amaliy yordam ko‘rsatish;
- bolaning shaxsiy qiziqishini rag‘batlantirish;

Markazlardagi bolalarning o‘yin va kognitiv faoliyati davomida tarbiyachi bolalarning ishini kuzatib boradi, tavsiya etilgan materiallar bolalar uchun qanchalik qiziq, qulay va xavfsiz ekanligiga e‘tibor qaratadi. Agar kerak bo‘lsa, tarbiyachi didaktik materiallarni to‘ldiradi yoki o‘zgartiradi.

Tarbiyachi guruhdagi barcha bolalar besh kun davomida har bir markazga tashrif buyurishini ta‘minlaydi. Kuzatish va tahlil asosida kutilayotgan natija, muammolar, echimlar tarbiyachi har hafta oxirida bolalarning o‘z maqsadlariga erishgan yutuqlarini qayd etadi, agar shunday bo‘lsa, muammolar pedagogning va bolalarning va uning ota-onalarining shaxsiy ishi bilan belgilanadi.

Shunday qilib, rivojlanish markazlarida to‘g‘ri tashkil etilgan ishlar har bir bolaga o‘ziga yoqadigan narsani topishga, uning kuchli va qobiliyatiga ishonishga, kattalar va tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlarni o‘rganishga, tushunishga imkon beradi va ularning his-tuyg‘ularini va xatti-harakatlarini baholashga imkon beradi va aynan shu rivojlanayotgan ta‘lim asosida yotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Ilk qadam” maktabgacha ta‘lim tashkilotining Davlat o‘quv dasturi. T.: 2025. 3-nashri
2. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiriy asoslari – T.: 2006. – 163 b.
4. Maktabgacha ta‘lim tashkiloti va pedagoglarning ish hujjatlarini tasdiqlash to‘g‘risida Toshkent sh., 2025-yil “ 29 ”-avgust, 323-son

NUTQI ME'YORIDA RIVOJLANGAN VA DISLALIYA NUTQ NUQSONIGA EGA BOLALARDA NUTQIY MADANIYAT SHAKLLANISHI

Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi,

O'zbekiston

Telefon: +998(88)213-12-21

E-mail: gulnozasharopova73@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada nutqi me'yorida rivojlangan hamda dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanish jarayoni ilmiy tahlil qilinadi. Nutqiy me'yor, talaffuz aniqligi, fonematik eshituv va muloqot ko'nikmalarining farqlari asosida pedagogik yondashuvlar samaradorligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: Nutqiy madaniyat, dislaliya, nutq nuqsoni, fonematik eshituv, talaffuz aniqligi, muloqot ko'nikmalari, pedagogik yondashuvlar.

Аннотация

В статье проводится научный анализ процесса формирования речевой культуры у детей с нормально развитой речью и у детей с дефектом речи – дислалией. На основе различий в речевой норме, чёткости произношения, фонематическом слухе и коммуникативных навыках обосновывается эффективность педагогических подходов.

Ключевые слова: Речевая культура, дислалия, речевой дефект, фонематический слух, чёткость произношения, коммуникативные навыки, педагогические подходы.

Annotation

The article provides a scientific analysis of the process of forming speech culture in children with normally developed speech and those with a speech defect – dyslalia. The effectiveness of pedagogical approaches is substantiated based on

differences in speech norms, pronunciation clarity, phonemic hearing, and communication skills.

Keywords: Speech culture, dyslalia, speech disorder, phonemic hearing, pronunciation clarity, communication skills, pedagogical approaches.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi nafaqat til o'rganish jarayoni, balki ijtimoiy muloqot, shaxsiy faollik va intellektual o'sishning muhim omili sifatida qaralmoqda. Respublikamizda maktabgacha yoshdagi bolalarda innovatsion fikrlash tasavvurlarini samarali shakllantirish, ta'lim mazmuni, shakl va vositalarini takomillashtirish hamda ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning normativ-huquqiy asoslari bosqichma-bosqich yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"²⁴gi Qonunida bolalarning har tomonlama kamol topishini ta'minlash maqsadida ta'lim va tarbiyaning muqobil shakllarini joriy etish, shuningdek, zamonaviy innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish vazifasi ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.

Nutq madaniyati – bu bolaning o'z fikrini grammatik, fonetik va stilistik jihatdan to'g'ri, ravon va izchil ifoda etish qobiliyatidir. Nutq madaniyatiga og'zaki ifoda aniqligi, talaffuz tozaligi, mantiqiy izchillik, lug'aviy boylik va mos ijtimoiy holatlarga moslashish qobiliyatlari kiradi. Bolalik davrida bu jihatlar asosan taqlid, o'yin va muloqot jarayonlarida rivojlanadi. Nutq rivoji – bolaning fonetik, leksik, grammatik, sintaktik jihatdan to'laqonli og'zaki ifoda qilish qobiliyatining shakllanishi va bosqichma-bosqich takomillashuvidir. Bu rivojlanish ijtimoiy tajriba, muloqot, ta'lim muhitidagi faol ishtirok orqali amalga oshadi.

Biroq, dislaliya kabi nutq nuqsonlariga ega bolalarda bu jarayon sezilarli qiyinchiliklar bilan kechadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, nutqi me'yorida rivojlangan bolalar va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanishidagi farqlarni ilmiy asosda o'rganish, pedagogik va logopedik yondashuvlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

²⁴O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida. 2019-yil 16-oktabr
// <https://lex.uz/docs/4543266>

So‘nggi yillarda tilshunoslik, logopediya va pedagogika sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar nutqiy nuqsonlarning kelib chiqish sabablari hamda ularning tuzatish metodikalarini chuqur tahlil qilgan. Ularning fikriga ko‘ra, dislaliya – bu markaziy nerv tizimi zararlanishi bilan bog‘liq bo‘lmagan, balki artikulyatsiya apparati, eshituv idroki yoki noto‘g‘ri nutqiy odatlar natijasida yuzaga keladigan talaffuz nuqsonidir.

L.S.Vygotskiy bola rivojlanishining ijtimoiy-madaniy konsepsiyasini ishlab chiqib, uning “Мышление и речь” asarida bolaning nutqiy faoliyati tashqi muloqot orqali shakllanishi, keyinchalik esa ichki nutqqa aylanishini asoslagan²⁵. Olimning fikriga ko‘ra “O‘yin faoliyati – bu bola uchun tabiiy rivojlanish muhiti bo‘lib, aynan o‘yin davomida bola muloqotga kirishadi, so‘z boyligini oshiradi va madaniy nutq elementlarini egallaydi²⁶”.

Kenanoğlu va Duran²⁷ tomonidan Turkiyada olib borilgan tadqiqotda, an’anaviy o‘yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishidagi o‘zgarishlar o‘rganilgan. Tadqiqotda o‘yinlar yordamida bolalar lug‘at boyligini, ifoda aniqligini va muloqot qobiliyatlarini yaxshilashda sezilarli o‘zgarishlar kuzatilgan. Tadqiqotda ta’kidlanishicha, o‘yinlar bolalar uchun nafaqat qiziqarli va faol o‘rganish usuli, balki ularning til rivojlanishida ham muhim rol o‘ynaydi.

Tadqiqotda ishtirok etgan bolalar ikki hafta davomida an’anaviy o‘yinlar bilan shug‘ullangan. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘yinlar orqali:

- e. So‘z boyligi oshgan,
- f. Grammatik tuzilma yanada aniqroq va to‘g‘ri shakllangan,
- g. Talaffuzda yaxshilanish kuzatilgan,
- h. Muloqotga kirishish va ijtimoiylashuvda bolalar faol ishtirok etgan.

²⁵ Вygотский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 2000. –352 с.

²⁶ Вygотский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка // Избр. психол. исследования. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244.

²⁷ Kenanoğlu S., Duran S. The role of traditional games in the development of preschool children // *Journal of Early Childhood Education*. – 2020.– №45(2). 103-118 b.

Tadqiqotchilar o'z tahlillarida, o'yinlarning bolaning nutqiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini va uning til o'rganish jarayoniga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatayotganligini o'z asarlarida keng yoritganlar.

Ma'lumotlar to'plash jarayoni asosan nazariy tadqiqot usullariga asoslangan. Dastlab, ilmiy adabiyotlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish orqali nazariy ma'lumotlar to'planadi. Bu jarayonda maktabgacha ta'lim, innovatsion ta'lim texnologiyalari, pedagogik innovatsiyalar bo'yicha kitoblar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va qonunchilik hujjatlari o'rganiladi.

Tadqiqot ishini olib borishda maktabgacha ta'lim yoshidagi, jumladan, nutqi me'yorida rivojlangan va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarning nutqiy madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishga doir muammoni hal etish maqsadida, avvalo, mavjud holat tahlil qilindi hamda bolalarning nutqiy rivojlanish darajasini aniqlash uchun maxsus metodikalar tanlab olindi. Tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, zamonaviy, rivojlantiruvchi metodlardan foydalanildi. Shuningdek, dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarga mo'ljallangan maxsus logopedik mashqlar, artikulyatsion va fonematik eshituvni rivojlantiruvchi topshiriqlar qo'llanildi. Ushbu metodlar amaliyotga tatbiq etildi va ularning samaradorligi eksperimental tajriba asosida baholandi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda taqqoslash va kuzatish usuli qo'llanildi. Nutqi me'yorida rivojlangan 20 nafar bola va dislaliya nutq nuqsoniga ega 20 nafar bola ishtirokida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Diagnostika mezonlari sifatida fonematik eshituv aniqligi, talaffuz normasi, leksik zahira, so'z birikmalaridan foydalanish, nutqiy muloqot ko'nikmalari va madaniy nutq normalariga amal qilish darajasi belgilandi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, nutqi me'yorida rivojlangan bolalarda fonematik eshituv va talaffuz aniqligi yuqori darajada shakllangan bo'lib, ular muloqot jarayonida grammatik to'g'ri va mazmunli jummalardan foydalanadilar. Dislaliyalı bolalarda esa ayrim tovushlarning noto'g'ri talaffuzi, fonemalarni farqlashdagi qiyinchiliklar, lug'at boyligining yetarli emasligi va kommunikativ vaziyatlarda o'zini ifodalashdagi sustlik kuzatildi.

Masalan, tajriba davomida dislaliyali bolalarning 40 foizida “r” va “s” tovushlarini noto‘g‘ri talaffuz qilish, 35 foizida fonematik eshituvning sust rivojlanishi, 50 foizida esa so‘z boyligi kamligi qayd etildi. Shu bois logopedik mashg‘ulotlar, maxsus didaktik o‘yinlar va nutqiy mashqlar yordamida ularning nutqiy madaniyatini rivojlantirish zarurligi aniqlandi.

Shuningdek, pedagogik yondashuvlarda zamonaviy metodikalar: ko‘rgazmalilik, fonetik o‘yinlar, artikulyatsion mashqlar va tarbiyachi hamda ota-onalarning hamkorligi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi.

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

- Nutqi me‘yorida rivojlangan bolalar 80-85% hollarda nutqiy madaniyat mezonlariga to‘liq javob beradi.
- Dislaliyali bolalarda bu ko‘rsatkich 45-50% atrofida bo‘lib, fonematik eshituv, talaffuz aniqligi va kommunikativ ko‘nikmalarda sezilarli pastlik mavjud.
- Logopedik mashg‘ulotlar va didaktik o‘yinlarni muntazam qo‘llash orqali dislaliyali bolalarning nutqiy madaniyat darajasi 20-25% ga yaxshilanishi kuzatildi.
- Pedagogik va logopedik metodlarning integratsiyasi bolaning nafaqat nutqiy, balki ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Nutqiy madaniyatning shakllanishi bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat sustroq shakllansa-da, ilmiy asoslangan logopedik mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar va tarbiyachilar bilan hamkorlik natijasida ularni samarali rivojlantirish mumkin. O‘zbekiston ta‘lim tizimida bolalar nutqiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, logopedik xizmatlarni kengaytirish va pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish zarur. Shu bilan birga, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, maktabgacha ta‘lim muassasalarida nutq terapevtlari faoliyatini kuchaytirish hamda bolalarda muloqotga bo‘lgan motivatsiyani rag‘batlantirish nutqiy madaniyatni shakllantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanigan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida. 2019-yil 16-oktabr // <https://lex.uz/docs/4543266>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni // <https://lex.uz/docs/6009544>
3. Ayupova, Sh.A. Logopediya. – Toshkent: "O'qituvchi", 2006. – 240 b.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 2000. – 352 с.
5. Выготский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка // Избр. психол. исследования. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244.
10. Grosheva I.V., Evstafyeva L.G., Mahmudova D.T. va boshqalar. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent: [Ilk Qadam Nashriyoti](#), 2018. – 96 b. – 42 bet.
11. Kenanoğlu S., Duran S. The role of traditional games in the development of preschool children // Journal of Early Childhood Education. – 2020. – №45(2). 103-118 b.
12. Mo'minova L., Kabulova R., Pulatova S. Maktabgacha ta'lim muassasalarining katta va maktabga tayyorlov guruh bolalari nutqini xalq o'yinlari asosida rivojlantirish texnologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2014, – 72 b.
13. Mo'minova, L. Maxsus psixologiya. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2010. – 228 b.

KICHIK GURUH TARBIYALANUVCHILARINI KATTALAR MEHNATI BILAN TANISHTIRISH ORQALI AQLIY TARBIYALASH

Namangan viloyati pedagogik
mahorat markazi o'qituvchisi

Aliyeva Ravshanoy

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kichik guruh tarbiyalanuvchilarini kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali aqliy tarbiyalash usullari haqida fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Mehnat faoliyati, atrof muhit, bolalar faoliyati, aqliy tarbiya, ta'lim – tarbiya, maktabgacha ta'lim, kattalar mehnati.

Аннотация: В статье представлены представления о методах интеллектуального воспитания в дошкольных образовательных организациях посредством приобщения малых групп воспитанников к труду взрослых.

Ключевые слова: трудовая деятельность, среда, деятельность детей, интеллектуальное воспитание, обучение-воспитание, дошкольное образование, труд взрослых.

Bolalarning mehnat faolyatida ularning aqliy tarbiyasi uchun katta imkoniyatlar bor. Maktabgacha yoshdagi bolaga beriladigan har bir mehnat topshirig'i, qanchalik oddiy bo'lmasin, daslabki paytlarda malum darajada aqliy vazifadan iborat bo'ladi. U nima qilishni, nima uchun qilishni, buni qanday bajarish kerakligini tushinishni anglashi; topshiriqni bajarish shartlarini tahlil qilib chiqishi, ishlashi lozim bo'lgan material va «asboblar» ni diqqat bilan ko'zdan kechirishi, ularning xossalarini, bo'lg'usi ishga muvofiqligini idrok etishi va baholashi kerak. Ayrim holarda u tavsiya qilinayotgan harakat rejasi va usullarini qabul qilishi, boshqa holatda esa bu usulni o'zi belgilashi, o'z ishining pirovard natijasini aniq, obrazli shaklda tasavvur qilishi mumkin. Mehnat harakatlarini bajarish jarayonida, xuddi tasviriy faoliyatdagi kabi, bola o'zining tasiri natijalarini idrok qilishi va uni yakuniy obraz nuqtai nazaridan baholashi kerak. Shu munosabat bilan unda tafakkurning murakkab analitik-sintetik faoliyati, muayyan sensor qobiliyatlar, o'z ishini oddiy ravishda rejalash malakasi talab etiladi. Shu bilan birga bolada muayyan bilim, ko'nikma va malakalar bo'lishi ham talab qilinadi. Bolaning mehnat faoliyati va shaxsning mehnat qilish bilan bog'liq bo'lgan psixik sifatlari faqat bilim, ko'nikma va malakalar birligi tufayli tarkib topadi.

Mehnat bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishlari ortib borishiga katta tasir ko'rsatadi. Bolalarning faol bilish faolyati va yangi bilimlar bilan bog'liq mehnat qilishga qat'iy qiziqish uyg'otadi. Shunday qilib, bolalarning tabiatdagi hilma-hil mehnati ularda tabiat hodisalarining sifati, xossalari va o'ziga hos tomonlari haqida aniq tasavvurlar hosil qilish, uni sensor nuqtayi nazardan tekshirish usullari bilan

qurollantirish imkonini beradi.

Bolalarning turli xil mehnat jarayonlarida ishtirok etishlari , kattalar mehnati bilan tanishishlari ularning tevarak atrofdagi hayot haqida kishilarning o'zaro munosabatlari to'g'risida , narsalar va ularning xususiyatlari , materiallarga ishlov berish usullari haqida , qurilmalar va asboblarning to'g'risida muayyan tasavvurlarga ega bo'lishlariga yordam beradi .

Mehnat bolalarda diqqat , o'tkir zehnlilik , topqirlik bilib olgan malaka va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay bilish , ijodkorlik qobiliyatlarini egallashni talab etadi . Mehnat jarayonida bolalar ayrim ish turlarini (bir varaq qog'ozni buklash , kerakli uzunlikni o'lchash , andazaga qarab shaklni qirqib olish kabi xarakatlarni) anglatuvchi bir qancha tushuncha va atamalardan foydalanishni , bajarilgan ishdagi izchillikni so'zlab berishga to'g'ri keladi . Bular bola nutqini yangi so'zlar bilan boyitadi , uning mantiqiy bog'liq ravishda Grammatik jihatdan to'g'ri shakllanishiga imkon beradi .

Bolalar eng oddiy mehnat qurollari materiallarga ishlov berish usullari bilan tanishtirish kerak . Bog'chadagi mehnat ularni maktabdagi politehnik ta'limga tayyorlaydi. Mehnatning ahloqiy qimmati uning jamiyat uchun qanchalik ahamiyatga ega ekanligi bilan belgilanadi. Mehnat har bir bolani o'z mehnatining ijtimoiy ahamiyatini tushunib yetishga uning jamiyat hayotiga kirib borishiga o'zini shu jamiyatning a'zosi deb his qilishiga imkon yaratadi .

Har bir bola oilada, bolalar mehnatida o'z ulushi borligini his eta bilishi lozim. Ishning shu tarzda tashkil etilishi bolalarda jamoatchilik va intizomlilikni, burch hissini tarbiyalaydi. Shuning uchun bolalarni jamoa mehnatida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Mehnatning bolalarni aqliy tomondan rivojlantirishdagi ahamiyati shundaki, mehnat jarayonida ular borliqni faol anglay boshlaydilar, dunyoni materialistik idrok etish imkoni yaratiladi.

Bog'cha yoshidan boshlab bolalarga mehnat tarbiyasi berish ularni estetik va jismoniy jihatdan ham rivojlantiradi.

Maktabgacha yosh davrining o'ziga xos tomonlaridan yana biri bolalar mehnatining o'yin bilan bog'liqligidir. O'yin jarayonida biror harakat doimo biror

mehnat jarayonini aks ettirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Ikkinchi tomondan, mehnat jarayonini bajarishda uni o'yin shakliga aylantirishda, masalan barglarni zambillarda tashishadi, mashinalarda yurishadi. Shu bilan birga o'zining xususiyati mazmuni, yuzaga kelish sababiga ko'ra mehnat va o'yin bir biridan farq qiladi. Mehnatda maqsad qo'yiladi, uni amalga oshirish uchun shart – sharoit yaratiladi, vositalar izlab topiladi. O'yinda esa bolalar kattalarning mehnat faoliyatiga taqlid qiladi. O'yinda mehnat singari biror aniq natijaga erishilmaydi, ammo u mehnat singari bolalarga quvonch bag'ishlaydi, ular o'zlarida qoniqish hissini sezadilar. O'yinda bola o'yin o'ynaganini rivojlantirishi yetakchi rolni o'ynaydi, mehnatda natijaga erishish uchun mehnat harakatlari bajariladi.

Bolalarning mehnat faoliyati qachon va qanday qilib o'yindan ajratiladi. Kichik bog'cha yoshidagi bolalar mehnatining asosiy turi o'z o'ziga xizmatdir. Bu kichik bolalar uchun ancha mashaqqatli ish. Shuning uchun bu yoshdagi bolalar mehnatining bu turiga o'rgatishda ko'pincha o'yin vaziyatidan foydalaniladi. Mehnat tarbiyasining asosiy maqsadi bolalarni har tomonlama rivojlantirish ahloqli qilib tarbiyalash kelajakdagi mehnat faoliyatiga ruhiy jihatdan tayyorlash mehnat qilish hohishini singdirib borishdir.

Ta'lim aqliy tarbiya vositasidir.

Bolalar bog'chalariga doir tajribalar va o'tkazilgan pedagogik va psixologik ilmiy tadqiqot ishlari har xil yoshdagi bolalarga tevarak atrof to'g'risida beriladigan bilimlarning taxminiy xajmini belgilash, ularni murakkablashtirib borish imkonini beradi.

Bolalar bog'chasida talim tarbiya dasturida bolalarning tevarak atrofdagi hayot bilan tanishishlariga doir asosiy bilimlar ko'rsatib berilgan. Bular bolalarni tabiat bilan, har xil kasbdagi kishilar mehnati bilan, ba'zi bir ijtimoiy voqealar, narsalar ularning sifat va xususiyatlari bilan tanishtirishdir. Bolalar bilimlarini faqat mashg'ulotlar jarayotida olmay balki o'zlarining kundalik hayotlarida o'yinlarda sayr vaqtlarida ham olishlari dasturda ko'rsatib berilgan.

Bu dasturning asosiy bo'limlari quydagilardir: tevarak atrof bilan tanishtirish va ijtimoiy hayot hodisalariga qiziqishni ona yurtga muhabbatni

tarbiyalash, tabiat haqidagi tasavvurlarni shakillantirish, nutq o'stirish, eng oddiy matematik tasavvurlarni o'stirish, qurish yasash badiiy adabiyot, tasviriy san'at, musiqa, jismoniy tarbiya.

Ta'lim dasturi quyidagi prinsipga asoslanib tuzilgan: bilimning bolalarga tushunarli, har bir yoshga hos bilim va malakalar, ularni sekin asta murakkablashtirib borish, materialning bir maqsadga qaratilganligi, mahalliy matireallardan foydalanish, tabiatdagi voqealar ta'limga doir bilimlar orasidagi bog'liqlik. 3- yoshgacha bo'lgan bolalarda tevarak – atrofdagi narsalar, ularning sifati har xil narsalarning nomi hamda ularni ishlatish tog'risida to'g'ri tushuncha bo'lishi lozim.

Bolalarning uy jihozlari va buyumlari bilan tanishtirish ularning rivojlanishida katta ahamiyatga egadir . Bu narsa ularning nutqini boyitadi , mustaqillik go'zallik haqidagi tasavvurlarni tarbiyalashga yordam beradi .

Bolalarga talim berish jarayonida tarbiyachi har xil metod va usullarni qo'llaydilar. Bolalar bo'g'chalarida keng qo'llaniladigan metodlar sistemasiga qo'yidagilarni kiritish mumkin ; ko'rgazmali og'zaki , amaliy o'yin metodlari .

Bolalarga ta'lim berishdan maqsad ularni aqliy tomondan rivojlantirish bo'lganligi sababli yuqoridagi metodlardan shunday foydalanish lozim , ular bolalarda mustaqil fikrlash , tanqidiy xulosalar chiqarishga imkon bersin. Metodlar talimning mazmuniga qarab tanlanadi . Agar talim berish metodini mashg'ulotning ma'lum bir qismiga yoki ayrim mashg'ulotga qo'llanilsa, unda metod qismlarga bo'linib usulga aylanib ketadi.

Usul bu metodning bir qismi. Usul mustaqil vazifani hal etmaydi. Metod bajaradigan vazifaga bo'ysunadi. Shuning uchun bitta usulni har xil metodda qo'llash mumkin yoki har xil tarbiyachilar bitta metodga har xil usul qo'shishlari mumkin.

Metodlarning har bir guruh tarbiyachisi va bolalar faoliyatining o'ziga xosligini belgilab beradi.

Bolalarga bilim berishda talim metodlari va ularni tanlash materialning mazmuniga, bolalarning yoshiga va tayyorgarlik darajasiga bog'liq. Agar

tarbiyachining oldida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni buyumlar, xayvonlar, qushlar bilan tanishtirish vazifasi tursa, ularni ko'zdan kechirish, kuzatish yoki tegishli suratlar diafilmlardan foydalanish eng maqsadga muvofiq metodlardan biridir; agar bolalar xayvonni bilsalar-u, lekin uning haqidagi tasavvurlarni aniqlash talab etilganda suratdan foydalanish maqsadga muvofiqdir; agar hayvonlarning xatti xarakati to'g'risidagi tasavvurlarni kengaytirish zarur bo'lsa badiiy asarlardan foydalanish mumkin. Bolalarning savollari va unga tarbiyachi va ota-onalarning javobi. Bolalar ko'pincha bilgan narsalarni so'raydilar ularning maqsadi o'sha narsaning to'g'riligiga ishonch hosil qilishdir. O'zaro fikrlashishni cho'zish hohishi boshqalarning fikrini bilishga qiziqish bola savol berish ishtiyoqini uyg'otadi. Bu esa boladagi aqliy rivojlanishni yuqoriroq bosqichga ko'taradi.

Bolalarning oldida kattalarning obro'si juda yuqori bo'ladi. Bola bilmagan narsasini bilish uchun tarbiyachi va ota-onalarga ishonch bilan murojat qiladi. Mana shunda kattalar bolaning savoliga, uni qiziqtirgan narsa to'g'risida javob berishdan bosh tortsalar, bola boshqa manbalardan javob qidirishga urinadi, bular aksariyat ishonchsiz manbalar bo'ladi.

Bu bilan kattalar bolani aqliy rivojlanishiga to'sqinlik qiladilar, uning ma'naviy o'sishiga yordam beramaydilar. Bolani qiziqtirgan savollarga kattalar har doim ham batafsil javob berishlari shart emas, agar bu savolga bolaning o'ziga yetarli bilim borligi sezilsa, u holda bolani mustaqil fikrlashga undash lozim. Bolaning savollari uning bilim darajasiga mos bo'ladi. Avvaliga unga narsa va buyumlar nomini nimaligini aniqlovchi savollar beriladi. Shuning uchun maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga talim berish jarayonida ularning fikrlashishi faollashtiradigan birorta ham metod yoki usul yo'qki, u darrov ijobiy samara bersin. Shuning uchun tarbiyachi ta'lim beruvchi mashg'ulot mazmuniga qarab turli xil metod va usullardan foydalanadi.

Tarbiyachi asosan bolaning normal ruhiy taraqqiyoti asosi bo'lgan jismoniy rivojlanishiga alohida etibor berishi lozim. Bolaning ko'p vaqt harakatsiz o'tirishi uning sog'lig'i uchun juda zararli, u bolaning har tomonlama rivojlanishini

sekinlashtiradi.

Mehnat faoliyatida bolalarni aqliy rivojlantirishni amalga oshirish usuli
Mehnat harakatlarining ancha takomillashgan usullarini egallab borishga qarab kuzatish faoliyati – buyumning muhim sifatlariga ko'ra bilish malakasi rivojlanib boradi.

Xilma xil mehnat faoliyatida bolalarni aqliy rivojlantirish qo'yidagi sharoitlarda amalga oshiriladi;

1. bolalarni mehnat sharoitiga o'rgatishga pedagogik bilim , ko'nikma va malakalarni to'g'ri qo'shib olib boradi . Mehnat ko'nikmalarini bilim va aqliy malakalardan ajralgan holda tarkib toptirish mehnatning rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi ta'siri kamayishiga olib keladi;

2. u yoki bu mehnat topshiriqlarini bajarishda bolalarni (mavjud bilim , ko'nikma va malakalar asosida) tashabbus , mustaqillik , ijodkorlik ko'rsatishga ; material tanlash xatti xarakatni belgilash , natijani baholashga undash zarur.

Mehnat tarbiyasining vazifalari xilma xildir . Shuning uchun ular guruhlar bo'yicha turkumlarga ajratiladi.

Birinchi guruh vazifalari bolalarning mustaqil mehnat faoliyatiga pedagogik ta'sir ko'rsatish bilan belgilanadi

1. Bolalarni maqsad qo'yishga . mehnat malakalari , ko'nikmalar mehnat madaniyati bo'yicha kerakli materiallar va mehnat qurollarini tanlab olishga o'rgatish .

2. Bolalarda bo'lajak mehnat faoliyatini shakllantirish , mehnat jarayonini mehnatda qatnashuvchilar o'rtasida taqsimlash, mehnatda yaxshi natijalarga erishish malakalarni shakllantirish.

3. Mehnat faoliyatining dastlabki ijtimoiy sabablarini shakllantirish , buyumlar va harakatlarga qiziqish uyg'otish orqali mehnat natijalariga erishish katta guruhlarda esa mehnatning ijtimoiy ahamiyatli ekanligini tushunib olish .

Ikkinchi guruh vazifalari kattalar mehnatiga ijobiy munosabatni tarbiyalashga qaratilgan .

1. Bolalarga kattalarni qanday natijalarga erishish uchun mehnat qilayotganini

tushuntirish

2. Bolalarda mehnat ahliga hurmatni , ularga qo'lidan kelganicha yordam berish hohishlarini tarbiyalash .

3. Kattalarning mehnat natijalarini asrab – avaylashga o'rgatish.

Uchinchi guruh vazifalari mehnat faoliyatida bola shaxsini shakllantirishga qaratilgan ;

1. Bolalarda mehnatsevarlik , har qanday mehnatda qatnashish , boshlagan ishini oxiriga yetkazish uchun bor kuchini ayamasklik , o'z shaxsiy mehnatiga nisbatan to'g'ri munosabatni tarbiyalash.

2. Javobgarlik , mustaqillik maqsadga qaratilganlik, tashabbuskorlik va faollik sabr- matonatlilik kabi bola shaxsining ahloqiy sifatleri tarkib topadi.

Maktabgacha tarbiya muassalarida mehnatni holisona baholash qanday amalga oshiriladi ;

Bolalarning o'ziga mehnat o'rgatish .

Kattalar mehnati bilan tanishtirish.

Bolalar mehnatining mazmuni “Bolalar bog'chasida ta'lim va tarbiya” dasturining birinchi va ikkinchi kichik guruhlar « Mehnat faoliyati uchun zamin tayyorlash” bo'limida o'rta va maktabga tayyorlov guruhlarida esa “Mehnat” bo'limi berilgan.

Kattalar mehnati bilan tanishtirish hamma yosh guruhleri uchun “Mashg'ulotlarda ta'lim berish “Tevarak atrof bilan tanishtirish” va ijtimoiy hayot xodisalariga qiziqishni tarbiyalash” bo'limlarida berilgan. Katta va maktabga tayyorlov guruhlar uchun qo'l mehnatining mazmuni “Qurilish yasash bo'limlari berilgan. Dasturda bolalar mehnatiga mustaqil faoliyat va ahloqiy tarbiyaning vositalari sifatida qaratiladi.

Ta'lim aqliy tarbiyaning eng qimmatli vositasidir. Ta'limning ahamiyati unda tarbiyachining yetakchi o'rin egallashi . bolalarga dasturda nazarda tutilgan bilimlar berishi ko'nikma va malakalar hosil qilishi , bularni o'zlashtirib olishi va qo'llash yuzasidan bolalar faoliyatini tashkil etishi bilan belgilanadi. Mashg'ulotda bolalarning tafakkuri va nutqi rivojlanadi , bilishga bo'lgan qiziqishlari shakllanadi

. Bolalar o'quv faoliyatining kattalarning gapini tinglay bilish ularning ko'rsatmalariga muvofiq harakat qilish muayyan bir faoliyatda kerakli natijalarga erishish, erishilgan natijani uning namunasiga muvofiqligi nuqtai nazaridan baholash, muvaffaqiyatsizlik sabablarini tahlil qilish malakasi va hokazolarni egallab oladilar. Mehnat bolalarni hayotga tayyorlaydi.

O'sayotgan avlodni mehnatga tayyorlash ularda ko'nikma, malaka, bilimlarni egallashda yordam beradi. Bolalarni o'sishida jismoniy tomondan, aqliy, qobiliyatlarini ishga soladi. Hayotga tayyorlaydi. Biz bolalarni guruhlariga ajratgan holda ularga ishlarni taqsimlaymiz, bu bilan bolada oldinga maqsad qo'yib ko'nikmaga tayangan xolda ishlarni bajaradi.

Katta va tayyorlov gruppalar bolalari uchun ko'p marta takrorlanadigan bir xil xarakatlarni mustaqil bajarishga, murakkabligi jihatidan asta sekin ortib boruvchi turli masalalarni hal qilishda qo'yiladigan talablarni birga qo'shib olib borish bolalarni maktabga tayyorlashning zaruriy usullaridan birini tashkil etadi. Mehnat bolalar uchun hamisha maroqli bo'lishi lozim. Bolalar uchun qiziqarli, ayni paytda majburiy bo'lgan topshiriqlarni bajargan vaqtda bolalarda o'zini boshqara bilish maqsadga erishish qilinishi kerak bo'lgan ishga o'z diqqatini qaratish zarur bo'lganda harakatlarini tiyib qola bilish singari fazilatlar rivojlanadi.

Bola mehnatning nima ekanligini bilib olmasdan, umuman hamma kishilar uchun mehnatning foydasi nimadan iborat ekanligini bilib olmasidan, bolani mehnatkash insonga hurmat ruhida tarbiyalab bo'lmaydi. Bolalarni kishilar mehnati bilan tanishtirish ularni xotirasini boyitadi, ularning kuzatuvchanligini boyitadi, ko'pgina masalalar to'g'risida o'ylashga majbur qiladi va ularda rang barang murakkab his tuyg'ular uyg'otadi. Mana shu fazilatlar ichida har qanday foydali mehnatga hurmat bilan qarash xissi alohida ahamiyatga egadir. Bolalar o'zina bo'lsada o'zlari to'plagan shaxsiy tajribalar davomida deyarli har qanday ishni bajarish ham qanchalik qiyinligi bilan tanishadilar. Bolalarni onalari va tarbiyachilari bolani rivojlanishi uchun foydali bo'lgan faoliyat turi mehnatga jalb qiladilar.

A.Porembskaya olib borgan kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, mehnat bunday

buyon ham bolari rivojlantirishning muhim sharti bo'lib qolishi uchun boladagi mustaqillikni rivojlantirish unda harakat qilish istagini uyg'otish, foydali va jiddiy ishlarni bajargan vaqtda jamoa muvaffaqiyatidan quvona olish his tuyg'ularini tarbiyalash muhim ahamiyatga egadir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak mehnat insonni ulug'laydi, mehnat bu insonlarning hayot mazmuni, moddiy va manaviy ehtiyojlarning asosidir. Bu haqda buyuk shoirlar, yozuvchilar; Alisher Havoiiy, Furqat, Muqimiy, Hamza mehnatning insonni manaviy go'zallashtiruvchi rolga mehnatsevarlikni tarbiyalashga va mehnat ahlini qadrlashga katta o'rin beradilar.

Kattalar mehnatini kuzatish bolalarda kuzatuvchanlikni o'stirishning usullaridan biridir. Kattalar mehnatini kuzatish jarayonida tarbiyaviy vazifalardan tashqari ta'limiy vazifalar ham xal qilinadi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali ularga kattalarning mehnati ijtimoiy-foydali mehnat bo'lib, narsa va buyumlarni yaratishga qaratilganligi, ular har bir kishi va butun xalq uchun zarur ekanligi to'g'risida tushuncha berib boriladi. Masalan, o'simliklarni, hayvonlarni parvarish qilish orqali ulardan olinadigan mahsulot kimlar uchun va nima maqsadda ishlatilishi to'g'risida bilim va tushunchalar berib boriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch. –T.: Ma'naviyat,2008
2. Takomillashtirilgan "“Bolajon” dasturi. T., 2016 yil.
- 3.Inomova M. Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi. T - Nizom
- 4.“Bolangiz maktabga tayyormi?” metodik ko'llanma. T., 2001 yil.
- 5.Usmonxujayev T. “Sog'lom bola – el boyligi”. T., “Yangi asr avlodi” nashriyoti-2005 yil.
6. Maktabgacha ta'lim. 2013- yil soni
- 7.T.Qurbonov «Odobnoma». Toshkent, 2000 y.
- 8.U.Maxkamov. «Axloq-odob saboqlari». Toshkent, 1994 y.
- 9.Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari.: Universitet, 1998.

**MAKTABGACH TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNI
VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH JARAYONIDA
MASHG'ULOTLARNING O'RNI.**

Namangan viloyati pedagogic
Mahorat markazi Pedagogika,
psixologiya va amaliy fanlar metodikasi kafedrasi kata
o'qituvchisi Dumarova Nilufar

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgach ta'lim yoshidagi bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonida mashg'ulotlarning o'rni va ahamiyati haqida fikr – mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Vatanparvarlik, ruhiy tarbiya, milliy ong, milliy g'urur, vatanga e'tiqod, milliy madaniyat, milliy g'urur, mashg'ulot, tarbiyalanuvchilar.

Аннотация: В статье представлены мнения о роли и значении воспитания в процессе патриотического воспитания детей старшего школьного возраста.

Ключевые слова: патриотизм, духовное воспитание, национальное сознание, национальная гордость, вера в Родину, национальная культура, национальная гордость, воспитание, учащиеся.

Farzandlarimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, milliy ong, milliy g'urur tushunchalarini singdirish uchun ular ma'naviy jihatdan sog'lom bo'lishlari zarur. Ma'naviy sog'lomlik esa jismoniy va ruhiy sog'lomlik bilan chambarchas bog'liq.

Respublikamizda olib borilayotgan siyosatning va Prezidentimiz da'vatlarining mohiyatini ham ma'naviyati teran, boshqalar fikriga ergashmaydigan, iymon-e'tiqodi sof avlodni yetishtirish masalasi tashkil etadi. Zero, e'tiqodsizlik, turli yot oqim va mafkuralarga ergashish holati jamiyatni inqiroz sari yetaklaydi. Shu bois, Prezidentimiz deyarli barcha asarlarida yoshlar tarbiyasiga jiddiy yondoshish va ularni yot g'oyalardan muhofaza qilish lozimligini ta'kidlaydi

Tarbiyalanuvchilarda vatanga e'tiqodni shakllantirish uzoq davom etadigan murakkab jarayondir. Vatanga e'tiqod, vatanparvarlik tushunchalari xalqimizning o'tmish tarixi va bugungi kunda amalga oshirayotgan olamshumul ishlarining o'ziga xos talqinini tarbiyalanuvchilarning ongiga ularning o'zlashtirish xususiyatlarini hisobga olgan holda yetkazish orqaligina shakllanishi mumkin. Bunday tushunchalarni shakllantirishda xalqimiz ma'naviyatining asosini tashkil qiladigan qadriyatlarning o'rni beqiyosdir.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, yosh avlodda azaliy qadriyatlarga hurmat uyg'otishga asosiy e'tibor qaratildi. Qadriyatlarni chuqurroq anglash va anglatish qaror topmoqda. Bugungi kunda olimlar umuminsoniy va milliy qadriyatlar, ularning mohiyati, o'zaro aloqasi, qadriyatlarning inson hayotida tutgan o'rni, ularning tarbiyaviy ta'siri hamda ta'lim-tarbiya jarayonida ular vositasida tarbiyalanuvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish ustida keng ko'lamli tadqiqotlarni amalga oshirmoqdalar.

O'zbekistonda hozirgi zamon sivilizatsiyasi talablariga javob beruvchi umuminsoniy demokratik qadriyatlar xalqimiz turmush tarziga kirib kela boshladi. Inson haq-huquqlariga rioya qilish, tadbirkorlik erkinligi, matbuot erkinligi ana shular jumlasidandir. "Ushbu demokratik qadriyatlar jamiyatimiz uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida gapirar ekanmiz, bu qadriyatlar tarixiy jihatdan ham xalqimizning o'ziga xos xususiyatlariga zid emasligini qayta-qayta ta'kidlashni istardik». Shu bilan birga o'tmish qadriyatlariga, an'analarga va turmush tarziga betartib ravishda orqa-ketini o'ylamay qaytish boshqa bir keskinlikka, jamiyatni yangilash zaruriyatini inkor etishga olib kelishi mumkin.

Qadriyatlar inson ongi va faoliyatining, shu bilan birga jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'naviy taraqqiyotining mahsulidir. Qadriyatlarda o'sha zamonda yashagan odamlarning orzu-umidlari, istaklari, hullas, moddiy va ma'naviy ehtiyojlari o'z ifodasini topadi. Vaqt va davr talablari o'zgargan sari qadriyatlarning mazmuni ham o'zgarib boradi.

Bizning mamlakatimizda ham inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Insoniyat mavjudki, uning qadr-qimmati ulug'lanib kelinadi. Shu boisdan insonning qadr-qimmatini e'zozlash, uning turmushini yaxshilash, bilimi va madaniy saviyasini rivojlantirish, sog'ligini muhofaza qilish, hayotini himoya qilish davlat siyosatining asosiy yo'nalishini tashkil etadi. Jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlar, islohotlar, qabul qilinayotgan qonun va nizomlarning mohiyati ham shundadir. Qadriyatlarning inson va jamiyat hayotidagi o'rnini, ijtimoiy xarakteriga ko'ra milliy va umuminsoniy, guruhiy yoki diniy, shuningdek, kishilarning yoshi, kasbiy xususiyatlariga hos qadriyatlarga bo'lish mumkin. Bozor iqtisodiyoti tobora rivojlanayotgan hozirgi sharoitda inson o'zining individual xususiyatlarga tayanishi, o'z kelajagini barpo etishi lozim.

Ma'lumki, xalq donishmandligi va odobnomasining nodir sohasi bo'lgan o'zbek xalq pedagogikasi ijtimoiy va maishiy-ahloqiy hayotning barcha tomonlarini, xalq og'zaki ijodi, qadrshunoslik, udumshunosligi va marosimshunosligining yetakchi yo'nalishlarini, diniy-ahloqiy ta'limotni qamrab olganligi bilan xarakterlanadi. U xalqimizning asrlar davomida to'plagan boy tajribalarini, ijtimoiy-siyosiy, jismoniy yetuklik borasidagi qarashlarini, ahloqiy, falsafiy, ma'rifiy, estetik, ma'naviy, xulosalarini lo'nda va donishmandona tarzda ifodalaydi.

O'zbek xalqining milliy xususiyatlari : ahloqiylik, o'z-o'zini anglash, milliy tuyg'u, milliy madaniyat, milliy kiyinish va yurish-turishda o'z aksini topadiki, xalq milliy o'yinlarini o'rganishda bularni chetlab utish mumkin emas. O'zbek oilalari tuzilishiga quyidagi sifatlar hosdir: ko'p bolalilik; mehnatda jismonan chiniqish; oilada otaning bosh tarbiyachi sifatida namoyon bo'lishi; qarindoshchilik, bir necha avlodlarning birgalikda yashashi. Shu bois Respublikamizning shahar va qo'rg'onlarining axolisi o'rtasida spartakiadalar, xalq milliy o'yinlari

musobaqalarini o'tkazilishi o'sib kelayotgan yosh avlodga ahloqiy fazilatlar: vatanparvarlik, matonat va qat'iyat, sabr va chidam, hamdardlik va mehr-oqibat kabilarni singdirishga zamin yaratadi. Bunda sportning kurash, arqon tortish, tosh ko'tarish, futbol, engil atletika kabi turlari ommaviy tus olmoqda.

Ma'lumki, ahloq, hulq va atvor so'zlari arabcha bo'lib, ular o'zbek tilida ham o'z ma'nosida ishlatiladi. Ahloq- ijtimoiy ong shakllaridan biri, ijtimoiy tartib-qoida bo'lib, bu tartib qoida ijtimoiy hayotning istisnosiz hamma sohalarida kishilarning xatti-harakatlarini tartibga solish funktsiyasini bajaradi. Ahloq bizning hayotimizga va ongimizga faol ta'sir qiladi, kishilik jamiyati nomidan yaxshilik bilan yomonlik, adolat bilan adolatsizlik, mehr bilan zulm o'rtasida va insoniy munosabatlardagi maqbul va nomaqbul, man etilmaydigan va man etiladigan ishlarni, xatti-harakatlarni belgilab beradi. Insonning jamiyatga, oilaga, vatanga, mehnatga bo'lgan munosabatlarida ahloq namoyon bo'ladi.

Tarbiyalanuvchilarda vatanga e'tiqodni shakllantirish milliy qadriyatlarning har bir ko'rinishini uzoq tarixiy taraqqiyotning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish orqali amalga oshiriladi.

O'zbek milliy-ma'naviy qadriyatlari mazmunida vatanparvarlik g'oyalari yotadi. Shuningdek, o'zaro hamkorlik va hamdardlik, vafodorlik va o'zaro hurmat, bir-biriga suyanish va yaxshi qo'shnichilik, bolajonlik va ota-onaga hurmat, mehr-oqibat va sadoqat har tomonlama e'zozlanib kelinadi.

Mustaqil O'zbekistonni rivojlantirishning ma'naviy-ahloqiy negizlari hisoblangan umuminsoniy qadriyatlarga sadoqatlilik, xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish, insonning o'z imkoniyatlarini erkin ro'yobga chiqarishi, vatanparvarlik kabilar pedagoglar madaniyatining asosini tashkil etishi bilan birga maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayonida to'liq o'z ifodasini topishi kerak. Bu esa tarbiyachilarining ma'naviy-ahloqiy qiyofasi, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishdagi sa'y-harakati, madaniyati, ma'naviyati va o'z sohasini yetuk bilimdoni bo'lishiga bog'liq.

Darslarni qiziqarli uyushtirish uchun tarbiyachilar yangicha dars turlaridan, turli-tuman interfaol usul va vositalardan foydalanishlari lozim. Maktabgacha ta'lim

muassasalarining Davlat ta'lim standartlari talablarida mashg'ulotlar jarayonida ta'limning turli metodlari qo'llanilishiga alohida e'tibor qaratilgan. Turli metodlarning qo'llanilishi o'zaro chambarchas aloqadadir. Tarbiyachi ularni turli birikmalarda qo'llab, ta'limning to'laqonli jarayonini ta'minlaydi.

Metodlarni quyidagicha mumtoz (klassik) ravishda uch guruhga bo'lish mumkin:

- a) og'zaki (tushuntirish, hikoya, suhbat, buyruq, ko'rsatma) ;
- b) ko'rgazmali (ko'satish, ko'rsatma qurollardan foydalanish) ;
- v) amaliy (mashqlar, musobaqalar).

Halq pedagogikasi chinakam o'zbekcha ahloq, odob va tarbiyaning barcha qirralarini o'zida mujassamlashtirgan. Unda turli hil tarbiya metodlari va vositalaridan foydalaniladi, bu metod, vositalar nihoyatda rang-barang bo'lib, ko'p tomonlari bilan ilmiy pedagogikadan ustunlik qiladi. Chunki bu metodlar ilmiy pedagogikaning shakllanishida ham o'z ta'sirini o'tkazgan.

Halq pedagogikasida qo'llanilgan juda hima-hil tarbiya metodlari quyidagi tarzda umumlashtirish mumkin.

1. Tushuntirish (o'rganish, odatlantirish, mashq qildirish).
2. Namuna (maslahat berish, uzr so'rash, yahshiliklar haqida so'zlash, o'rnak bo'lish).
3. Nasihat berish, o'git (undash, ko'ndirish, iltimos qilish, yolvorish, tilak- istak bildirish, ma'qullash, rahmat aytish, duo qilish, oq yo'l tilash va hokazolar).
4. Qoralash va jazo (ta'qiqlash, ta'na, gina, tanbeh berish, majbur qilish, koyish, ayblash, uyaltirish, qo'rqitish, nafratlantirish, ont-qasam ichirish, urish, kaltaklash va hokazolar).

Agar sinchiklab qaralsa, yuqorida keltirilgan to'rt hil metod umum bir yahlitlikni ifodalaydi. Oldin o'quvchiga umumiy manzara tushuntiriladi. O'quvchilar narsa va hodisalarga tushunmaganlarida tarbiyachi namuna metodidan foydalanadi, yoshlarning mustaqil kuzatuvchanligiga e'tibor beriladi. Unda ham tushunmaganlar kattalarning nasihati, o'giti orqali narsa va hodisalarning mohiyatiga etadigan bo'lishadi. Bordi-yu unda ham o'quvchilar tushunishmasa, yoki tushunishni

istashmasa, unda qoralash va jazolash metodlaridan foydalanishga to'g'ri kelgan. Lekin bu so'ngi chora ekanligini halq yahshi tushungan. Hozirgi zamon ilmiy pedagogikasi qoralash va jazoni so'nggi chora, aniqrog'i kam samara beradigan chora ekanligini isbotlagan.

Xalq pedagogikasining nodir namunalari, tarbiya metodlari va tarbiyaviy ta'sirlar muayyan vositalar orqali amalga oshirilgan. Mehmon kutish, mehmonga borish, turli mehnat jarayonlari, hasharlar, turli gurunglar (choyhona, to'y marosimlari) sayllar, turli nishonlashlar (tug'ilgan kunni nishonlash, yigitlar bazmi, qizlar bazmi), musobaqalar, turli marosim va boshqalar o'ziga hos tarbiya vositasi vazifasini bajargan.

Tarbiyalanuvchilarning faoliyatini tashkil qilishga yo'naltirilgan guruhdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning asosiy xususiyati-tarbiyalanuvchini ijtimoiy hayotga tayyorlashdan iboratdir. Tarbiyalanuvchi kundalik ishlarining davomi sifatida guruhdan tashqari tarbiyaviy ishlarda bevosita turli mazmundagi suhbatlar, savol-javoblarda qatnashadi, kechalarni tashkil qilishda ishtirok etadi, rollarni bajaradi, tinglaydi, qolaversa, bular orqali bilimi va ma'naviy dunyosi boyib boradi. Ayniqsa, ular bugungi kunda tarbiyalanuvchilarning milliy merosimizga nisbatan qiziqishlarini o'stirish maqsadida tashkil qilinadi. Har qanday guruhdan tashqari mashg'ulot oldiga turli tarbiyaviy vazifalarni qo'yishi shart. Ularning har biri o'ziga hos belgilar, bir-biridan farq qiluvchi shakllar, vositalar, ijodiy mehnatni talab qiladi. guruhdan tashqari ta'lim-tarbiyaviy ishlar tarbiyachilarning yillik ish rejalarida aniq ko'rsatilgan, maqsad va vazifalari belgilangan bo'lishi lozim. Umumta'lim maktablariga tashkil etiladigan ta'lim-tarbiyaviy tadbirlar tarbiyalanuvchilik hayoti, ya'ni ularning maktab ostonasiga ilk qadam qo'ygan kunlaridan boshlanadi. Mustaqillik bayrami, 2 sentyabr, Ko'z bayrami, Konstitutsiya kuni, Alifbo bayramlari, Yangi yil, Harbiylar kuni, mashhur allomalarning tug'ilgan kunlari, 8 mart, Navro'z bayrami, gullar, mehrjon, hosil bayramlari kabilar. Mana shunday tadbirlar bevosita tarbiyalanuvchilarda vatanga e'tiqodni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu tadbirlar uchun xalq og'zaki ijodi, badiiy adabiyot namunalari muhim

manba hisoblanadi. Tarbiyachi ta'lim-tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirishda quyidagi pedagogik talablarga amal qilishi kerak:

Tarbiyalanuvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda uyushtiriladigan guruhdan va guruhdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar ma'lum talablarga javob berishi lozim. Ya'ni;

- ✓ tarbiyaviy tadbirning rejali, maqsadli, izchil, sistemali o'tkazilishi;
- ✓ tarbiyaviy tadbirni hamkorlik pedagogikasi asosida tashkil etish;
- ✓ o'quvchi yoshlarni , psixologik va fiziologik xususiyatlarini hisobga olish;
- ✓ tarbiyaviy tadbirlarning o'quvchilarning qiziqishi, mayli, intilishlariga javob berishi;
- ✓ hayotiy muammolarning echimini topishga yo'naltirilganligi;
- ✓ ta'lim jarayonida olingan ahloqiy-ma'naviy bilim, malaka va ko'nikmalarni mustahkamlash, to'ldirish va rivojlantirish;

Vatan himoyachisi, oila boshlig'i, jamiyatning faol fuqarosi bo'lishga tayyor turish. Maktabgacha ta'lim muassasalarida guruhdan tashqari tadbirlar quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Tadbirni rejalashtirish.
2. Tadbir yo'zasidan tarbiyalanuvchilarga tushuncha berish.
3. Tadbirni tashkil qilish jarayonida guruh tarbiyalanuvchilarining barchasi ishtirok etishini ta'minlash.
4. Tarbiyalanuvchilarning imkoniyatlari darajasidan kelib chiqqan holda ishlarni taqsimlash.
5. Tadbirni amalga oshirish.
6. Tadbir natijalarini tahlil qilish va baholash.

Bosqichlarning har biri tarbiyachi tomonidan oldindan chuqur o'rganilgan bo'lishi lozim. Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish uchun yordam beradigan quyidagi metodik tavsiyalarni bayon etishni lozim topdik:

1. Tarbiyalanuvchilarning guruhdan tashqari tadbirlariga rahbarlik qilishda, avvalo milliy qadriyatlar, ularning ahamiyatliligi, ijtimoiy xarakteriga e'tibor berish kerak.

2. Yaxshi ishtirok etgan tarbiyalanuvchilarni guruh va maktab jamoasi oldida rag`batlantirish.

3. Mashg`ulotlardan tashqari tadbirlar orqali tarbiyalanuvchi shaxsidagi ahloqiy sifatlarni rivojlantirish yo`llarini izlash.

4. guruhdan tashqari mashg`ulotlarga rahbarlik qilish jarayonida ba`zi tarbiyalanuvchilarda mavjud salbiy xususiyatlarni bartaraf qilib borish.

S.Mahmudov o`zining «O`zbek udumlari» kitobida milliy o`yinlarning ahamiyati haqida to`htalar ekan, quyidagi fikrlarni bildirib o`tadi: «Darhaqiqat, o`yinlar butun avlod-ajdodlarimiz, ota-bobolarimiz hozirgi zamon siz kabi avlodlarning jismoniy, aqliy, ma`naviy kamol topishlariga beqiyos katta hissa qo`shgan va bundan keyin ham shunday bo`lib qolaveradi. Chunki, yosh avlod uchun o`yin bu hamma zamonlarda turmush tarzi, hayot omili, uning o`lchovi bo`lib qoladi. O`yinning mazmuni boyib, shakllari ko`payib boraveradi. Taraqqiyot shuni taqozo etadi. Chunki, bugungi bola - ertangi kunning ijodkor yaratuvchisidir. O`yin bu ijod, o`yin bu hayotdir». Darhaqiqat, o`yin bola uchun yashash tarzi, asosiy faoliyat jarayonidir. O`yinlar jarayonida bolaning dunyoqarashi shakllanadi, u o`zini o`yin jarayonida kashf qilib boradi.

O`zbek xalq o`yinlarining ahamiyati haqida to`htalar ekanmiz, ularning bolaga ko`rsatadigan ta`lim-tarbiyaviy ta`sirini quyidagicha ifodaladik:

✓ milliy xalq o`yinlari orqali tarbiyalanuvchilar milliy qadriyatlar bilan yaqindan tanisha boradilar;

✓ milliy xalq o`yinlari orqali tarbiyalanuvchilarning so`z boyligi yanada oshadi;

✓ milliy xalq o`yinlari orqali jismoniy sog`lom, haqiqiy vatanga e`tiqodli insonlar etishib chiqadi;

✓ milliy xalq o`yinlari orqali tarbiyalanuvchilarda chaqqonlik, topqirlik, mardlik, epchillik kabi ijobiy sifatlar shakllanadi;

✓ milliy xalq o`yinlari yordamida bolalarda jamoa atrofida birlashish ko`nikmasi shakllanadi.

Quyida guruhdan tashqari o'tkaziladigan jismoniy tadbirlar jarayonida tarbiyalanuvchilarni Vatanga sadoqat, e'tiqod ruhida tarbiyalovchi o'yinlardan namunalar keltiramiz:

«Chir aylanma»

O'yinning borishi: Bu o'yin kengroq joyda o'ynaladi. 12-15 bola ishtirok etishi mumkin. O'yinda bir bola «Burgut», bir bola «Onaboshi», qolganlari esa «Jo'ja» bo'ladi. Maydon o'rtasiga katta aylana chiziladi. Barcha jo'jalar bir-birlarining bellaridan ushlab oladilar. Eng oldingisi onaboshining belidan ushlaydi. «Burgut» kelib onaboshiga: «bir bolangdan qarz berib tur», deydi. «Kechagi bolam qani?», deydi onaboshi. Burgut esa «bolangni to'zlashdi, qalampir sepishdi, piyozga qorishdi, qarg'a «qag'» dedi, mushuk «miyov» dedi, oldi, qochdi, ketdi», deydi-yu, birdan jo'jalarga tashlanadi. Onaboshi: «qoch bolam, burgut keldi», deb qichqiradi. Burgut ohirgi jo'jaga qo'l tekkizishga harakat qiladi. Onaboshi jo'jalarni himoya qiladi. Jo'jalar bir-birlarini qo'yib yubormagan holda, burgutdan qochadilar. Agar burgut ohirgi jo'jaga qo'l tekkizsa, qush asir tushgan hisoblanadi va chizilgan aylana ichiga borib turadi. Onaboshi o'z jo'jalaridan ajralmagan holda bolasini qutqarishi mumkin. Buning uchun onaboshi aylanaga yaqinlashib, asir jo'jaga qo'l tekkizadi. Ozod bo'lgan jo'ja darrov boshqalar qatoriga qo'shilib oladi.

O'yinning shartlari: «Burgut» faqat eng keyingi «Jo'ja»ni ushlaydi. O'yin davomida burgut va onaboshini almashtirib turish mumkin. Asirlikdan ozod bo'lgan jo'ja qatorning istagan joyida tura oladi.

Davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri- ma'naviy jihatdan barkamol, jismoniy va ruhiy jihatdan sog'lom, Vatan sarhadlarini himoya qilish uchun jismonan chiniquqan, fidoyi insonni tarbiyalash, ta'lim va maorif tizimini takomillashtirish, milliy istiqlol g'oyasi asosida ma'naviy va ruhiy jihatdan yangi avlodni voyaga etkazishga ijtimoiy zarurat tug'ilishi tabiiy bo'lib, uning aksi ta'lim-tarbiya jarayonida aks etmoqda.

Ma'naviy ma'rifiy tadbirlar, guruhda va guruhdan tashqari to'garaklar, sport o'yinlari, jismoniy mashqlar orqali tarbiyalanuvchilarda ahloqiy fazilatlarni shakllantirish, tizimli didaktik ta'minotlar, ahborot resurslari yordamida,

shuningdek. turli jismoniy chiniqtiradigan musobaqalar, jismoniy, sog`lom turmush tarzini reklama qiluvchi tarbiyaviy tadbirlar: milliy o`yinlarni reklama qiluvchi suhbatlar, kechalar, sport-shoular uyushtirilib, tarbiyalanuvchilarning qiziqishlari inobatga olingan holda to`garaklarga jalb qilinganlarida; tarbiyalanuvchilarning jismoniy, intellektual rivojlanishlari va qobiliyatlari, oiladagi, sinf va maktabdagi muhitning atroflicha o`rganilishi, maktabgacha ta`lim muassasasi va oilaning jismoniy chiniqtirishdagi hamkorligi rivojlantirilishi ijobiy natijalarga olib kelishi misollar asosida tasdiqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

I. Kursni tugtaish ishi uchun asos bo`lgan nazariy adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoyev. “Maktabgacha ta`lim tizimini rivojlantirish sohasida bajarilayotgan ishlar tahlili” mavzusidagi yig`ilisha so`zlagan nutqi. – Toshkent_2017

II.Me`yoriy huquqiy hujjatlar

1. O`zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 yil 30 sentyabr kuni “Maktabgacha ta`lim tizimini boshqarishni tubdan takomillashtirish to`g`risida”gi farmoni

2. O`zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2016 yil 29 dekabr kuni «2017–2021 yillarda Maktabgacha ta`lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi qarori

3. “Maktabgacha ta`limni rivojlantirish jamg`armasi faoliyatini tashkil etish to`g`risida”gi hukumat qarori

III. Asosiy adabiyotlar

1. V.G.Negacheva, T.A.Markova. Bolalar bog`chasida ahloqiy tarbiya. O`qituvchi – 2009 y

2. V.G. Lomkova., P.G.Samorunova. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. O`qituvchi -2012 y.

Elektron ta`lim resurslari:

1. <http://www.jlmt.uz>

**ILMIY ASOSLANGAN PEDAGOGIK USULLARNI QO'LLASH VA MAKTABGACHA
YOSHDAGI BOLALAR IJTIMOIIY MOSLASHUVINING INDIVIDUAL
EHTIYOJLARINI INOBATGA OLISH**

Raximberganova Munajat Muzaffar qizi

Nizomiy nomidagi O'zMPU stajyor-o'qituvchisi

[Tel:94 777 21 17](tel:947772117)

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ilmiy asoslangan pedagogik usullarni qo'llashning muhimligi va ularning ijtimoiy moslashuvining individual ehtiyojlarini hisobga olish borasidagi ilmiy tadqiqotlarga asoslangan tahlilni taqdim etadi. Maqolada, maktabgacha ta'limda bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda ilmiy yondoshuvlarning samaradorligi va pedagogik metodlarning amaliyoti chuqur o'rganiladi. Shuningdek, bolalarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ta'lim jarayonida ularni inobatga olishning ahamiyati, ta'limni shaxsiylashtirishning zarurati ta'kidlanadi. Maqolada ilmiy metodlarni qo'llash orqali bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish, hissiy intellektini oshirish va ijtimoiy muhitga moslashuvini tezlashtirishga qaratilgan pedagogik strategiyalar keltiriladi. Pedagogik usullarning bolalarning ruhiy holati, ijtimoiy munosabatlar va o'zaro aloqalarini qanday shakllantirishi va individual xususiyatlarga mos ravishda qanday o'zgartirishlar kiritilishi kerakligi haqida tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha, bola, ta'lim, tarbiya, rivojlanish, bosqich, ijtimoiy, moslashuv, jarayon, faoliyat, bilim, malaka, ko'nikma, interfaol, metod.

Аннотация: В данной статье представлен анализ, основанный на научных исследованиях, касающихся важности применения научно обоснованных педагогических методов для дошкольников и учета индивидуальных потребностей их социальной адаптации. В статье подробно рассмотрена эффективность научных подходов и практика педагогических методов в обеспечении социальной адаптации детей в дошкольном образовании. Также подчеркивается важность выявления индивидуальных потребностей детей и их учета в образовательном процессе, необходимость

персонализации образования. В статье представлены педагогические стратегии, направленные на развитие социальных навыков детей, повышение их эмоционального интеллекта и ускорение их адаптации к социальной среде с помощью научных методов. Как педагогические методы формируют психическое состояние детей, социальные отношения и взаимодействия, и какие изменения вносятся в соответствии с индивидуальными особенностями.

Ключевые слова: дошкольный, детский, образовательный, воспитательный, развивающий, этапный, социальный, адаптационный, процессный, деятельностный, познавательный, умелый, умелый, интерактивный, методический.

Abstract: This article presents an analysis based on scientific research on the importance of applying scientifically based pedagogical methods for preschool children and taking into account the individual needs of their social adaptation. In the article, the effectiveness of scientific approaches in ensuring social adaptation of children in preschool education and the practice of pedagogical methods are studied in depth. It is also emphasized the importance of identifying the individual needs of children and taking them into account in the educational process, the need to personalize education. Through the use of scientific techniques, the article brings pedagogical strategies aimed at developing children's social skills, increasing their emotional intelligence and accelerating their adaptation to the social environment. How pedagogical methods shape the mental state of children, social relationships and interactions, and how changes are made in accordance with individual characteristics.

Key words: preschool, child, education, upbringing, development, stage, social, adaptation, process, activity, knowledge, qualifications, skills, interactive, method.

Maktabgacha yoshi davrida bola o'yin faoliyati bilan birga ta'limiy mashg'ulotlarda ham ishtirok etadilar. Maktabgacha tarbiya yoshi davridagi ta'limiy mashg'ulotning asosiy mazmuni bolani atrof hayotdagi narsa va hodisalarning asosiy xususiyatlari bilan tanishtirish, og'zaki nutqni lug'at boyligi, tovushlarni

to'g'ri talaffuz qilish, grammatik tomondan to'g'ri so'zlashlikka o'rgatish, bog'lanishli nutqni shakllantirishdan iborat, elementar mavhum tushunchalarga ega bo'lish, jismoniy tarbiya, tasviriyy san'at qirqib yopishtirish, rasm, loy yoki plastilindan turli buyumlar yasash, qurilishi materiallar bilan ishlash, muzika va boshqa mazmundagi mashg'ulotlar bolani aqliy jihatdan maktab ta'limini egallashga tayyorlash imkonini beradi. Insonning bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishda ongli maqsad bilan boshqariladigan barcha xarakterlar ta'lim bilan bog'liq bo'ladi. Bolalarning qiziqish va qobiliyatlari o'qish-o'rganish jarayonida namoyon bo'ladi va mustahkamlanadi. Bilish, iroda va hissiyot jarayonlari ta'lim jarayonida yuzaga chiqadi va taraqqiy etadi. Bolalar aqliy jihatdan ancha rivojlanibgina qolmay, bolalarning xarakter xislatlari ham o'zgaradi, axloqiy jihatdan shakllanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida psixikaning qanchalik tez va samarali taraqqiy etishi o'qituvchilarning diqqat – e'tiboriga va o'ylab ish tutishiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Bola shaxsining tarkib topishiga o'yin va o'qish – o'rganish har qancha ta'sir etmasin, bola shaxsi mehnatda takomillashadi. Mehnat ma'lum ijtimoiy foydali moddiy yoki ma'naviy ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyatdir²⁸.

Maktabgacha ta'lim, bolalarning dunyoqarashi, shaxsiyati va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bolalar, nafaqat kognitiv va hissiy jihatdan, balki ijtimoiy jihatdan ham katta o'zgarishlarga duch keladilar. Ularning ijtimoiy moslashuvi, ya'ni o'zaro munosabatlar qurish, guruhda faoliyat yuritish, hissiy intellektini rivojlantirish va shaxsiy ehtiyojlarga mos keladigan ta'lim usullarini qo'llash, muvaffaqiyatli o'sishning asosiy omillaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'z hayotlarining ilk davrida ijtimoiy muhitga kirishadi. Shu sababli, bu yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlash, ularning individual ehtiyojlarini inobatga olish, ta'lim jarayonida alohida e'tibor talab etadi. Pedagoglar, o'qitish jarayonida ilmiy asoslangan metodlarni qo'llagan holda, bolalar psixologiyasini va rivojlanish jarayonlarini hisobga olishlari zarur. maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvining individual

²⁸ .“Maktabgacha pedagogika” F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M.N. A'zamova. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T. 2019

ehtiyojlarini inobatga olish va ilmiy asoslangan pedagogik usullarni qo'llashning ahamiyatini tadqiq etishdir. Pedagogik usullar bolalar o'rtasida ijtimoiy o'zaro aloqalarni rivojlantirish, hissiy barqarorlikni ta'minlash va guruhda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Maqolada bu usullarni qo'llashda yondoshuvlar va metodlar, shuningdek, har bir bolaning individual xususiyatlariga moslashtirilgan pedagogik strategiyalar keltiriladi.

Maktabgacha ta'lim bolalarning barcha jihatdan, jumladan, kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida eng muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bolalar o'zlarini va atrofdagilarni yaxshiroq anglashni boshlaydilar, ijtimoiy muloqot va aloqalarning asosiy ko'nikmalarini shakllantiradilar. Bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash, ularni jamoada faol ishlashga o'rgatish va o'z his-tuyg'ularini boshqarishga yordam berish maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Shu bilan birga, bolalarning ijtimoiy moslashuvi faqat umumiy ko'nikmalarni rivojlantirishni emas, balki har bir bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olishni ham talab qiladi.

Pedagogika sohasidagi so'nggi ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarga ilmiy asoslangan pedagogik usullarni qo'llash, ularning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va individual ehtiyojlarini qondirishda muhim ahamiyatga ega. Pedagogik metodlar va yondoshuvlar orqali bolalarning rivojlanishiga ta'sir qilish, ularning his-tuyg'ularini va ijtimoiy munosabatlarini boshqarishga yordam beradi. Buning uchun, ilmiy tadqiqotlarga asoslangan metodlar va usullarni amaliyotda qo'llash zarur²⁹.

Maktabgacha ta'limda ilmiy asoslangan pedagogik usullarni qo'llash va bolalar ijtimoiy moslashuvining individual ehtiyojlarini inobatga olish masalasi, so'nggi yillarda pedagogika va psixologiya sohalarida bir qator tadqiqotlar va ilmiy izlanishlarga asos bo'ldi. Tahlil qilingan manbalar, ilmiy asoslangan pedagogik usullarni qo'llash va bolalar ijtimoiy moslashuvining individual ehtiyojlarini inobatga olish jarayonlarini yaxshilashga qaratilgan yondoshuvlarni ko'rsatib beradi.

²⁹ Mutalipova M. Xalq pedagogikasi. O'quv qo'llanma. M.Mutalipova. –Toshkent, 2015.

Piaget, J. Jean Piaget bolalar rivojlanishining psixologik asoslarini o'rganishdagi yirik mutaxassislaridan biridir. Uning tadqiqotlari bolalar kognitiv rivojlanishining bosqichlarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, ta'lim jarayonida bolalar uchun mos pedagogik usullarni aniqlashda asosiy rol o'ynaydi. Piagetning konstruktivistik yondoshuvi, bolalar o'z bilimlarini faollik bilan qurishlarini ta'kidlaydi. Bu yondoshuv, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ilmiy asoslangan metodlarni ishlab chiqishda asos sifatida ishlatiladi.

Vygotsky, L. S. Lev Vygotskylik yondoshuv bolalarning ijtimoiy rivojlanishini, ayniqsa o'zaro muloqot va ijtimoiy tajribaning ta'limdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Vygotskylik nazariyaga ko'ra, bolalar o'z rivojlanishini atrofdagi kishilar bilan aloqalar orqali amalga oshiradilar. Uning "yaqin rivojlanish zonasida" o'rganilishi, pedagogik yondoshuvlarning bolalarning individual ehtiyojlariga mos kelishining zarurligini ta'kidlaydi. Bu nuqtai nazar, ijtimoiy moslashuvni rivojlantirishda individual yondoshuvlarni qo'llashda muhim hisoblanadi.

Berk, L. E. L. E. Berkning tadqiqotlari bolalarning rivojlanishining asosiy jihatlarini o'z ichiga oladi, shu jumladan ijtimoiy moslashuv, emotsional rivojlanish va kognitiv o'zgarishlar. Uning asarlarida maktabgacha yoshdagi bolalarga o'zaro munosabatlarni va guruhda faoliyat ko'rsatishni o'rgatish uchun qanday pedagogik usullar qo'llanilishi kerakligi batafsil ko'rsatilgan. Berkning tadqiqotlari, bolalarning individual xususiyatlari va ijtimoiy ehtiyojlariga moslashtirilgan yondoshuvlarning samarali bo'lishini ta'kidlaydi.

Maktabgacha ta'limda ilmiy asoslangan pedagogik usullarni qo'llash va bolalar ijtimoiy moslashuvining individual ehtiyojlarini inobatga olish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ilmiy asoslangan pedagogik usullar, o'qituvchilar tomonidan bolalarning rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan yondoshuvlardir. Bu usullar bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini optimallashtirishga yordam beradi. Ilmiy metodlar pedagoglarning ta'lim jarayonidagi faoliyatini ilmiy asosda rejalashtirish, bolalarning psixologik va fiziologik ehtiyojlariga moslashtirishga imkon beradi³⁰.

³⁰ Sodiqova.Sh.A.Maktabgacha pedagogika. Darslik. -T.,Tafakkur bo'stoni 2013

Bolalar ijtimoiy moslashuvi – bu bolalarning o'zaro munosabatlar o'rnatish, guruhda ishlash va o'z his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar bu ko'nikmalarni o'rgatishda o'qituvchining rolini katta deb hisoblash mumkin. Ijtimoiy moslashuvni ta'minlashda ta'lim jarayonining muhim jihatlaridan biri — bu bolalarning bir-biriga hurmat va bag'rikenglikni o'rgatishdir. Bu jarayonni ilgari surishda pedagogning pedagogik usullari va bolalarning individual ehtiyojlarini inobatga olish juda muhimdir.

Ijtimoiy moslashuvni shakllantirishda bolalarga empatiya, o'z his-tuyg'ularini boshqarish, o'zaro kelishuv va muammolarni hal etish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish talab etiladi. Pedagoglar o'quv faoliyatlarini shunday tashkil etishlari kerakki, bolalar turli vaziyatlarda o'zlarini qanday tutishlarini, guruhda ishlashni va boshqalar bilan samarali muloqot qilishni o'rganishsin. Shuningdek, bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olish va ularning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish ta'lim jarayonida alohida ahamiyatga ega.

Har bir bola o'zining o'ziga xos ehtiyojlari, rivojlanish xususiyatlari va psixologik holatlariga ega. Shuning uchun ta'limda individual yondoshuvlarni qo'llash juda muhimdir. Pedagoglar, bolalar individual rivojlanish bosqichlari va ehtiyojlariga mos ravishda darslarni va faoliyatlarni tashkil etishlari kerak. Masalan, ayrim bolalar tez o'rganadilar va ularni ilg'or metodlar orqali rivojlantirish kerak bo'ladi, boshqalar esa sekinroq o'zlashtiradi va ularga qo'shimcha yordam berish talab qilinadi.

Pedagogik jarayonni individual ehtiyojlarga moslashtirishda ba'zi metodlarni qo'llash mumkin. Bunga o'yinlar, tajriba asosidagi o'quv faoliyatlari, bolalarni guruhlarga bo'lib ishlash va individual yondoshuvlar kiradi. Shuningdek, pedagoglar bolalar psixologiyasini tushunib, ularning psixologik holatini inobatga olgan holda ta'lim metodlarini sozlashlari kerak.

Ilmiy asoslangan pedagogik metodlar, bolalarning individual rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan va ular uchun foydali bo'lgan usullarni tanlashda yordam beradi. Pedagoglar, o'z pedagogik faoliyatlarini rejalashtirishda Piaget, Vygotsky va boshqa pedagogik psixologlar tomonidan ishlab chiqilgan nazariyalarni o'rganib chiqishlari

kerak. Bu ilmiy metodlar, bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga qo'shimcha yordam beradi va ularning ta'lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishiga asos yaratadi.

Ilmiy asoslangan pedagogik usullarni qo'llash va maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy moslashuvining individual ehtiyojlarini inobatga olish, bolalar rivojlanishida muhim o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Tadqiqotlar va amaliy tajribalar asosida, pedagogik usullarni va yondoshuvlarni har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirish orqali bolalarning ijtimoiy ko'nikmalari, emotsional barqarorligi va umumiy rivojlanishi yaxshilanadi.

Birinchidan, ilmiy asoslangan pedagogik usullar, o'qituvchilarga bolalar rivojlanishini chuqurroq tushunishga va ta'lim jarayonini aniq, tizimli ravishda tashkil etishga imkon beradi. Piaget va Vygotskylik yondoshuvlar, bolalar o'rtasida o'zaro munosabatlarni rivojlantirishda, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda va bolalarning ta'limga bo'lgan munosabatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu yondoshuvlar orqali pedagoglar bolalar bilan muloqotda bo'lishda ilmiy asoslangan metodlardan foydalanib, ularning rivojlanish ehtiyojlarini maksimal darajada qondira olishadi.

Ikkinchidan, bolalar ijtimoiy moslashuvi, ularning o'zaro munosabatlar o'rnatish, guruhda ishlash, hissiy intellektni rivojlantirish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Maktabgacha ta'lim jarayonida bu ko'nikmalarni rivojlantirish, bolalarning jamiyatga moslashuvini va ular bilan samarali muloqot qilishni osonlashtiradi. Pedagogik usullarni individual ehtiyojlarga moslashtirish orqali bolalar o'zlarini va boshqalarni anglash, o'z hissiyotlarini boshqarish kabi asosiy ijtimoiy ko'nikmalarni o'rganadilar.

Uchinchidan, individual yondoshuvlarning qo'llanilishi ta'lim jarayonida bolalarning shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olishni ta'minlaydi. Har bir bola o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, pedagogik metodlarni shaxsiylashtirish orqali har bir bolaning o'ziga xos rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlari hisobga olinadi. Bu, o'z navbatida, bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, ta'limga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi va ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli moslashishga yordam beradi.

Shunday qilib, ilmiy asoslangan pedagogik yondoshuvlar va individual ehtiyojlarni inobatga olish orqali bolalar ta'limi yanada samarali bo'ladi. Maktabgacha ta'limda bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda ilmiy yondoshuvlar, o'qituvchilarning tajribasi va bolalar psixologiyasi bilan uyg'unlashgan pedagogik metodlar natijalarini samarali ko'rsatadi. Bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish va individual ehtiyojlarini inobatga olish orqali, ularga ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli rivojlanish imkoniyati yaratiladi.

Umuman olganda, ta'lim jarayonining har bir bosqichida ilmiy asoslangan usullarni qo'llash va bolalarning individual ehtiyojlarini inobatga olish, ularning ijtimoiy moslashuvini va umuman rivojlanishini samarali ta'minlashga xizmat qiladi. Bu yondoshuvlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalar muvaffaqiyatli ta'lim oladilar va o'z ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlashga erishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Maktabgacha pedagogika" F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M.N. A'zamova. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T. 2019
2. Mutalipova M. Xalq pedagogikasi. O'quv qo'llanma. M.Mutalipova. – Toshkent, 2015.
3. N.Kayumova. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU 2013.
4. Sodiqova.Sh.A.Maktabgacha pedagogika. Darslik. -T.,Tafakkur bo'stoni 2013
5. F.U.Jumanova "Umumiy pedagogika I" Ilm ziyo zakovat Toshkent 2023 y.

KICHIK YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA TA'LIMIY FAOLIYATLARNI O'TKAZISH USULLARI.

Boybo'riyeva Saodat O'ralovna
Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi,
maktabgacha ta'lim yo'nalishi metodisti

Annotatsiya

Ta'limiy faoliyatlar jarayonida bolalarning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, lug'at boyligi oshib borish bilan bir qatorda undagi psixologik va intellektual rivojlanib boradi. Bola nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar faoliyatdan tashqari vaqtda, kundalik tartib daqiqalarida ham amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: grammatik, fonetik, intonatsiya, faol nutq, psixologik va intellektual, ko'nikma, malaka

Annotation

During educational activities, children's speech develops, their grammatical and phonetic aspects are refined, and their vocabulary richness increases, along with psychological and intellectual development. Efforts to develop a child's speech are carried out not only during activities but also in daily routine moments.

Keywords: grammar, phonetics, intonation, active speech, psychological and intellectual, skill, qualification

Аннотация:

В процессе образовательной деятельности у детей развивается речь, оттачиваются грамматические и фонетические аспекты, увеличивается словарный запас, а также происходит психологическое и интеллектуальное развитие. Работа по развитию речи ребенка осуществляется как в свободное от учебы время, так и в повседневных рутинных моментах.

Ключевые слова: грамматический, фонетический, интонация, активная речь, психологический и интеллектуальный, навык, квалификация

Mamlakatimiz yoshlariga erta ta'lim-tarbiya berish mas'uliyatini hozirda yurtimizda faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'z zimmasiga olgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga bilim berish shakli ta'limiy faoliyatdir. Ta'limiy faoliyatlar jarayonida bolalarning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, lug'at boyligi oshib borish bilan bir qatorda undagi psixologik va intellektual rivojlanib boradi.

“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida 2 yoshgacha bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish bo‘yicha vazifalarni bajarishga yordam beruvchi faoliyatlarning ro‘yhati berilgan. Ushbu nutqni rivojlantiruvchi faoliyatlar to‘rt guruhga taqsimlangan. Bunda faoliyatda foydalanish mumkin bo‘lgan ko‘rgazmali vositalar hisobga olingan. Nutqni rivojlantirishda bolalarni hayvonlar va harakatlanuvchi transport vositalari bilan tanishtirish katta ahamiyatga ega. Tabiiy sharoitda hayvonlarni va harakatlanayotgan turli transport vositalarini kuzatish bolalarda ixtiyorsiz diqqatning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Bu esa tarbiyachining kuzatilayotgan ob‘yektning muhim belgilariga, harakatlariga bolalar e‘tiborini qarata olishga yordam beradi. Bolalar tomonidan hayvonlarni yoki transportlarni kuzatish bola xotirasida uzoq saqlanadi. Oradan bir qancha vaqt o‘tgach, ilgari hosil qilingan taassurotlarni bola xotirasida jonlantirib, uni so‘zlashishga jalb qiladi. Tarbiyachi yoki ota-ona bolaning murojaatiga albatta e‘tibor berishi, javob qaytarishi, bolada o‘yinchoqlar bilan turli harakatlarni bajarish istagini vujudga keltirishi kerak.

Bola nutqini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri bu rasmlar asosidagi faoliyatlardir. Bunday faoliyatlarni ikki yoshdan boshlab o‘tkazish tavsiya etiladi. Avval bitta rasm bo‘yicha faoliyat yakkama-yakka o‘tkaziladi. Olgan taassurotlarni, tushunchalarni mustahkamlash, tasvirdagi narsani tanish uchun ikkita rasm bilan faoliyat o‘tkaziladi. Avval bitta rasmni bir necha marta ko‘rsatib, uning nomini aytadi, so‘ngra ikkinchi rasmni ko‘rsatadi. Shundan so‘ng har ikkala rasmni bir vaqtda ko‘rsatadi. Agar bola rasmda tasvirlangan narsa-buyumning nomini aytib turish orqali to‘g‘ri topishga o‘rganib olsa, u vaqtda sekin-astalik bilan bolaga notanish bo‘lgan, ya’ni narsa-buyum tasviri tushirilgan rasm tanish rasmlar qatoriga qo‘yiladi.

Ta’limiy faoliyatning navbatdagi bosqichida o‘yin uncha katta bo‘lmagan guruh ishtirokchilari ikki-uchta bola bilan o‘tkaziladi. Ular nima qayerda ekanligini ko‘rsatishga o‘rgatiladi. Masalan, „Mushukcha qani? Kuchukcha qani? Xo‘rozcha qani?“ Bu yo‘l bilan nima qayerda ekanligini topishga o‘rgatiladi. Masalan, „Qo‘g‘irchoqni top, kuchukchani top“; aytilgan narsani tasvirdan topish va uni

tarbiyachiga, kattalarga berish; „Ayiqlarni top va uni menga ber. Mushuklarni top, uni menga ber” kabi.

Sekin-astalik bilan narsa-buyum tasvirlangan predmetli rasmlar bo'yicha o'tkaziladigan faoliyatlarning vazifasi murakkablashib boradi. Endi bolalarda rasmda tasvirlangan predmetlarning kattaligini, narsa-buyumlarning rangini, turli holatini aytib berish ko'nikma va malakalari shakllantirib boriladi.

Tarbiyachi tomonidan hikoya qilib berilgan ertaklar, o'qib berilgan hikoya va yoddan aytib berilgan she'rlar, so'z o'yinlari, hazil-mutoyibalar bolalarda obrazli nutqni tarbiyalashga yordam beradi. Bolalar nutqida turli intonatsiyalarning shakllanishida, tovushlarni to'g'ri talaffuz etishga o'rgatishda asosiy material bo'lib hisoblanadi. Bola nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar faoliyatdan tashqari vaqtda, kundalik tartib daqiqalarida ham amalga oshiriladi. Ovqatlanish, yuvinish, kiyinish vaqtida bolalar turli harakatlarni bajaradilar. Kattalarning nutqi yordamida qoshiqni to'g'ri ushlashga, ozoda va tartibli ovqatlanishga, qo'lini sovunlab yuvishga va sochiqqa artishga, uyqudan oldin yechinishga va hokazolarga o'rgatiladi. Natijada bolalar juda ko'p nutqiy namunalarni idrok etadilar va ularning mazmunini tushunib olishga o'rganadilar. Nutqni tushunish asosida bolada faol nutq shakllanadi.

Bizga ma'lumki, bolalarning mustaqil o'yinlari bilan nutqni rivojlantirish o'rtasida mustahkam bog'liqlik bor. Bolalar o'yini-ning takomillashishi bilan nutq ham takomillashadi. Bolalar mustaqil o'yin faoliyati jarayonida o'yinchoqlar bilan turli harakatlarni bajaradilar: qo'g'irchoqni qoshiq bilan ovqatlantiradilar, predmet va uning qismlarini sinchiklab ko'rib chiqadilar, qo'l bilan predmetning shaklini tekshiradilar. Mana shu jarayonda katta kishilar ishtirok etishlari va bolalar o'yinlariga rahbarlik qilishlari lozim. Bolalar o'yiniga rahbarlik qilganda savollar berish usulidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu savolga bola so'z bilan javob beradi yoki harakatlarni bajarib ko'rsatadi. Bolalarning javoblariga qarab, kattalar kelgusidagi nutqiy muomala uchun yo'l tanlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 sentyabrda "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3261 sonli Qarori.
2. Jabborova, M. (2021). The importance of innovative technologies in the social development of society. Экономика и социум, (6-1), 129-132.
3. Jabborova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim sohasi talabalari da bo'sqaruvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Молодой ученый, (17), 394-395.
4. Jabborova, M. (2022). Bo'lajak pedagoglarni tayyorlash tizimida malakaviy amaliyotning roli. Scientific progress, 3(4), 167-173.
5. Jabborova M. Q (2022). Tarbiyachi kasbining ma'naviy axloqiy negizlari. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(Special Issue 2), 64-70.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODIY TAFAKKURNI

RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MUAMMOLARI

Oripova Munisa Shamsiddinovna,
Surxondaryo viloyat pedagogik mahorat markazi
maktabgacha ta'limni muvofiqlashtirish bo'limi boshlig'i

ANNOTATSIYA

Maqolada zamonaviy ta'lim makonida maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga to'sqinlik qiladigan asosiy muammolar muhokama qilinadi. "Ijodiy fikrlash" tushunchasining nazariy asoslari tahlil qilindi, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga ta'sir qiluvchi pedagogik va psixologik omillar aniqlandi. Nutqni rivojlantirishning roli, mavzu-fazoviy muhit, o'qituvchining shaxsiyati va oila bilan o'zaro munosabatlarga alohida e'tibor beriladi. Innovatsion metodologiyalarni joriy etish, fanlararo yondashuvlarni individualizatsiya qilish va integratsiya qilish orqali pedagogik amaliyotni optimallashtirish yo'llari taklif etiladi. Maktabgacha ta'limda

ijodkorlikni rivojlantirishga kompleks yondashuv zarurligi to'g'risida xulosalar chiqarildi.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, maktabgacha yoshdagi bolalar, ijodkorlik, maktabgacha ta'lim, pedagogik sharoitlar, innovatsion usullar, nutqni rivojlantirish, rivojlanayotgan muhit.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются основные проблемы, препятствующие развитию творческого мышления у детей дошкольного возраста в условиях современного образовательного пространства. Проведён анализ теоретических основ понятия «творческое мышление», выделены педагогические и психологические факторы, влияющие на формирование креативных способностей дошкольников. Особое внимание уделено роли речевого развития, предметно–пространственной среды, личности педагога и взаимодействию с семьёй. Предложены пути оптимизации педагогической практики через внедрение инновационных методик, индивидуализацию и интеграцию междисциплинарных подходов. Сделаны выводы о необходимости комплексного подхода к развитию креативности в дошкольном образовании.

Ключевые слова: творческое мышление, дети дошкольного возраста, креативность, дошкольное образование, педагогические условия, инновационные методы, речевое развитие, развивающая среда.

PROBLEMS OF DEVELOPING CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL CHILDREN

ANNOTATION

The article discusses the main problems that hinder the development of creative thinking in preschool children in the modern educational environment. The analysis of the theoretical foundations of the concept of "creative thinking" is carried out, pedagogical and psychological factors influencing the formation of creative abilities of preschoolers are highlighted. Special attention is paid to the role of speech development, the subject–spatial environment, the personality of the teacher and interaction with the family. The ways of optimizing pedagogical practice through the introduction of innovative techniques, individualization and integration of interdisciplinary approaches are proposed. Conclusions are drawn about the need for an integrated approach to the development of creativity in preschool education.

Keywords: creative thinking, preschool children, creativity, preschool education, pedagogical conditions, innovative methods, speech development, developing environment.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir. Ijtimoiy–madaniy o‘zgarishlar va ta’limning ustuvor yo‘nalishlari o‘zgarishi sharoitida nafaqat bilim to‘plash, balki cheksiz fikrlash, tashabbuskorlik, ijodkorlikni rivojlantirishga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. Bugungi kunda maktabgacha yosh kognitiv va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning sezgir davri sifatida tan olinadi, bunda kelajakdagi shaxs uchun zarur shart–sharoitlar, uning o‘zini o‘zi rivojlantirish, o‘zini namoyon qilish va aks ettirish imkoniyatlari yaratilgan[1].

Zamonaviy tadqiqotchilar A.M.Matyuxina, N.L.Poddyakov, G.N.Kudina aynan maktabgacha yoshdagi bolalik davrida divergent fikrlash asoslari – bir xil muammoni hal qilishda ko‘plab original g‘oyalarni yaratish qobiliyati shakllantirilishini ta’kidlaydilar[2].

D.A.Xamrayevaning ta’kidlashicha, “ijodiy fikrlash – bu reproduktiv faoliyat doirasidan tashqariga chiqadigan yangi bilim va tajribalarni ishlab chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan sub’ektning kognitiv faoliyatining eng yuqori darajasi”[3, 5–bet]. Maktabgacha ta’lim sharoitida bu qobiliyat erkin o‘yin, rasm chizish, hikoyalar

tuzish, vaziyatlarni modellashtirish va boshqa faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi, bu erda bolaga mustaqil ravishda tanlash, ixtiro qilish va harakat qilish imkoniyati beriladi.

YE.V.Subbotina ijodkorlikni rivojlantirishning asosiy sharti sifatida hissiy jihatdan qulay muhit va bolaning tashabbuslariga hurmat bilan munosabatda bo‘lish muhimligini ta’kidladi [4, 29–bet]. Uning empirik kuzatishlari shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muhitida qo‘llab–quvvatlash va muloqot muhiti bolaning qidiruv faoliyatida faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Nazariya va rasmiy hujjatlarda ijodiy fikrlashni shakllantirish muhimligini tan olishiga qaramay, maktabgacha ta’limning haqiqiy amaliyotida uning to‘liq rivojlanishiga to‘sqinlik qiladigan bir qator to‘siqlar saqlanib qolmoqda. Ular orasida quyidagi asosiy muammolarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

Zamonaviy maktabgacha ta’lim dasturlari ko‘pincha reproduktiv yondashuv asosida quriladi, bunda bolalar yangi echimlarni yaratish o‘rniga namunalarni ko‘paytirishi kutilmoqda.

M.M.Axmedovanning so‘zlariga ko‘ra, “jarayonga emas, balki natijaga bunday e’tibor bolalarning tashabbusini tekislaydi va ijodga bo‘lgan impulslarni bostiradi” [5, 134–bet]. Bolalar o‘z g‘oyalarini taklif qilishdan ko‘ra, kattalarning ko‘rsatmalariga amal qilishni o‘rganadilar. Bu baholashga bog‘liqlikni shakllantiradi va tajriba o‘tkazish motivatsiyasini pasaytiradi.

Ko‘pgina o‘qituvchilar ijodiy fikrlashni rag‘batlantirish usullarini etarli darajada bilishmaydi. Ijodiy rivojlanish masalalari ko‘pincha o‘qituvchilarning malakasini oshirish tizimida periferik o‘rinni egallaydi. O‘zbekistonlik tadqiqotchi D.A.Hamrayeva ta’kidlaganidek, “moddiy–texnik baza va bo‘sh vaqt bo‘lsa ham, o‘qituvchilar bola o‘zini erkin va ishonchli his qiladigan ijodiy muhitni tashkil qilishda qiynaladilar” [3, 68–bet].

Bola joylashgan muhit uning kognitiv va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Biroq, bir qator maktabgacha ta’lim muassasalarida o‘quv o‘yinlari, nostandart materiallar, tajriba o‘tkazish joylari

etishmasligi mavjud. Mobil modullar, sensorli burchaklar va ustaxonalarining etishmasligi ijodkorlik imkoniyatlarini cheklaydi.

Ota-onalar ko‘pincha bolaning “ko‘rinadigan yutuqlari” ga e‘tibor berishadi: hisoblash, o‘qish, vazifalarni bajarish qobiliyati. Natijada, darhol o‘lchanadigan natija bermaydigan ijodiy faoliyat ikkinchi darajali deb qabul qilinadi. Bunday yo‘nalish bolalarda ijodkorlikning mohiyatiga mos kelmaydigan tasdiqlash istagi va xato qo‘rquvini shakllantiradi.

E.V.Subbotina ta’kidlaganidek, “bola faqat o‘ziga ishongan va qo‘llab-quvvatlashni his qilganda yaratadi”[4, 112–bet].

Ijodiy fikrlash ko‘plab maqbul echimlarga ega bo‘lgan ochiq muammolarni hal qilish jarayonida rivojlanadi. Bunday vazifalar divergent fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi va bolalarga individuallikni namoyon etishga imkon beradi. M.M.Ahmedovaning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, “ochilmagan” o‘yin uchastkalarini qo‘llash katta maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbuskorlik va bayonotlarning o‘ziga xosligi darajasini oshiradi [5, 79–bet].

Direktiv nazorat emas, balki dialog asosida o‘qituvchining bola bilan o‘zaro munosabati bolalarning faoliyatga qo‘shilish darajasini oshiradi. Tinglash, bolaning g‘oyalarini qabul qilish, rag‘batlantiruvchi savollar berish qobiliyati – bularning barchasi fikrlash jarayonini faollashtiradi. Aynan hamkorlik sharoitida ijodkorlik uchun zarur shart–sharoitlar shakllanadi.

Zamonaviy pedagogikada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatini faollashtirishga yordam beradigan bir qator texnologiyalar va usullar mavjud. Ushbu texnologiyalarning samaradorligi mahalliy va xorijiy tadqiqotlar bilan tasdiqlangan va ularning o‘quv jarayoniga kiritilishi ilgari ko‘rsatilgan muammolarni engishga imkon beradi.

Loyiha faoliyati–bu o‘zaro ta’sirni tashkil etish shakli bo‘lib, unda bola maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, echimlarni topish va natijani taqdim etishda faol ishtirok etadi. Bu turli xil faoliyatning integratsiyasini ta’minlaydi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

K.F.Normatov ta'kidlaganidek, "bu bolaga tashabbus ko'rsatish, g'oyani ilgari surish, uni amalga oshirishni talab qilish imkoniyatini beradigan dizayn usuli" [8, 91–bet]. Maktabgacha ta'lim muassasasi sharoitida loyihalar bolalarning o'zlari tashabbusi bilan ishlab chiqilgan mini–tadqiqotlar, teatrlashtirilgan tomoshalar, jamoaviy inshootlar bo'lishi mumkin.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolaning etakchi faoliyatidir, shuning uchun o'yin muhitiga ijodiy tarkibiy qismlarni kiritish ustuvor ahamiyatga ega. Bola voqealar rivojini o'zgartirishi, qahramonlarni ixtiro qilishi va yangi qoidalarni joriy qilishi mumkin bo'lgan ochiq stsenariyli rolli o'yinlarga alohida e'tibor beriladi.

D.B.Elkonin tomonidan taklif qilingan "xayoliy vaziyat" metodologiyasi ijodkorlikning asosi bo'lgan ramziy va xayoliy fikrlashni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi [7, 48–bet].

Aqliy xaritalar va grafik sxemalardan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarga fikrlarni tartibga solish, ob'ektlar va hodisalar o'rtasida nostandart aloqalarni topish imkonini beradi. "Biz his qilganimizdek chizish" metodologiyasi nafaqat estetik rivojlanishga, balki metaforik fikrlash qobiliyatini shakllantirishga ham yordam beradi.

O'zbek pedagog K.F.Normatovning ta'kidlashicha, "bolaning ichki tasavvurlarini tekislikda vizualizatsiya qilish ijodiy tasavvurni faollashtiradi va nutq ijodkorligini rivojlantirishga yordam beradi" [6, 36–bet].

Muammoli vaziyatlarni yaratish–bu qidiruv faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan pedagogik strategiya. Bunday holatlar boladan faraz qilishni, oqibatlarini tahlil qilishni, taxminlarni tekshirishni talab qiladi.

A.N.Doronova tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muammoli savollardan muntazam foydalanish ("Agar nima bo'ladi..., Nima uchun bu sodir bo'ldi?") maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tuzilmalar va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi [7, 105–bet].

Ijodkorlik ko'pincha nutq mahsulotlari orqali amalga oshiriladi: hikoyalar, she'rlar, ertaklar, nutq o'zgarishlari bilan o'yinlar. N.G.Salmanovanning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, nutq tasavvurini maqsadli rag'batlantirish sharoitida fikrlashning

o'ziga xosligi va moslashuvchanligi ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshadi [8, 77–bet].

Nutq faoliyati nafaqat fikrlashning rivojlanish darajasini aks ettiradi, balki uning yaxshilanishiga ham hissa qo'shadi. Aynan til orqali bola o'z g'oyalarini tushunadi, shakllantiradi va modellastiradi. Shunday qilib, ijodiy yo'nalishda olib borilgan nutq terapiyasi va nutq ishlari shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari va amaliyotlarini tahlil qilish pedagogik jarayonni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Ushbu yo'nalishlar individualizatsiya, faollik, fanlararo va hissiy qo'llab-quvvatlash tamoyillariga asoslanadi.

Torrens testlari, “tugallanmagan rasmlar”, “sochma tarix” va boshqalar kabi moslashtirilgan usullardan foydalangan holda bolalarning ijodiy salohiyatini muntazam ravishda diagnostika qilish muhim ahamiyatga ega. Ijodkorlikni rivojlantirishning individual xaritalari o'qituvchiga dinamikani kuzatish va shaxsiylashtirilgan qo'llab-quvvatlash traektoriyasini yaratish imkonini beradi. M.V.Rahimova ta'kidlaganidek, “tizimli diagnostikasiz o'qituvchi o'z yo'nalishini yo'qotadi va intuitiv ravishda ishlaydi, bu esa ijodiy tarbiya samaradorligini pasaytiradi”[9, 58–bet].

O'qituvchi bola va uning rivojlanish imkoniyatlari o'rtasidagi asosiy vositachidir, shuning uchun malaka oshirish tizimiga ijodkorlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan modullarni joriy etish juda muhimdir: turli xil fikrlash bo'yicha treninglar, hikoyalar bo'yicha kurslar, vizual fikrlash bo'yicha darslar. O'qituvchi uchun voqelikka ijodiy munosabat, tajriba va ijodkorlikka ochiq bo'lish juda muhimdir.

Ota-onalar bilan hamkorlik ularning bolalar ijodiga ijobiy munosabatini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Axborot uchrashuvlari, mahorat darslari, ota-onalar klublari ijodkorlik qiymatini tarjima qilish vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

L.R.Xodjaevaning tadqiqotlari shuni ko‘rsatdiki, ota-onalarning birgalikdagi ijodiy loyihalarga qo‘shilishi bolaning nostandart faoliyatga bo‘lgan motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi va tasavvurning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadi [10, 44–bet].

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish ko‘p qirrali pedagogik vazifa bo‘lib, u tizimli yondashuvni, uslubiy moslashuvchanlikni va o‘quv jarayonini qadriyatni qayta yo‘naltirishni talab qiladi. Tahlildan kelib chiqadigan asosiy xulosalar quyidagicha shakllantirilishi mumkin:

ijodiy fikrlash mustaqillik rag‘batlantiriladigan, xatoga yo‘l qo‘yiladigan va o‘ziga xoslik qadrlanadigan sharoitlarda shakllanadi;

dasturlarning cheklangan tarkibi, reproduktiv usullarning ustunligi va o‘qituvchilarning etarli darajada tayyor emasligi ijodkorlikning rivojlanishiga sezilarli darajada to‘sqinlik qiladi.

Samarali vositalar loyiha faoliyati, ochiq vazifalar, vizualizatsiya, muammoli o‘rganish va rol o‘ynash o‘yinidir.

Nutqni rivojlantirish ijodiy fikrlashni ifodalash va rag‘batlantirish mexanizmi sifatida muhim rol o‘ynaydi.

Atrof–muhitni boyitishdan tortib o‘qituvchilarni tayyorlash va oilani jalb qilishgacha bo‘lgan kompleks yondashuvni amalga oshirish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova F.R. va boshqalar. “Maktabgacha pedagogika” T. 2019
2. Осипова Т.И. Психология творчества дошкольника. – М.: Владос, 2021. – 176 с.
3. Хамраева Д.А. Болалар боғчасида ижодий муҳитни шакллантиришнинг педагогик шартлари // “Узлуксиз таълим” илмий журнали. – 2022. – №3. – Б. 65–72.
4. Субботина Е.В. Эмоциональное благополучие и развитие креативности у детей дошкольного возраста // Вопросы психологии. – 2020. – №4. – С. 110–117.

5. Ахмедова М.М. Инновационные методы развития креативного мышления у дошкольников. – Ташкент: Фан, 2023. – 144 с.
6. Норматов К.Ф. Психология визуального воображения у детей. – Т.: Узбекистон, 2020. – 160 с.
7. Доронова А.Н. Метод проблемных ситуаций в дошкольном образовании // Современная дошкольная педагогика. – 2021. – №5. – С. 102–107.
8. Салманова Н.Г. Речевая креативность дошкольников: теория и практика. – Самарканд: СамГПИ, 2022. – 138 с.
9. Рахимова М.В. Индивидуализация в развитии творческого потенциала детей // Журнал научных исследований. – 2023. – №2. – С. 55–62.
10. Ходжаева Л.Р. Влияние семейного воспитания на развитие креативности у детей // Современное образование. – 2024. – №1. – С. 41–47.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM JARAYONIDA SUN‘IY INTELEKTDAN FOYDALANISH: NAZARIY ASOSLARI VA XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

Nigmatullayeva Matluba Izatullo qizi
Surxondaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha ta‘limni muvofiqlashtirish
bo‘limi yetakchi mutaxassisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalarining boshlang‘ich ta‘lim tizimiga integratsiyalashuvi, uning nazariy asoslari va xorijiy mamlakatlar tajribalari tahlil qilinadi. Shuningdek, SI vositalarining afzalliklari, cheklovlari va ularni o‘quvchilarning individual o‘ziga xosliklarini hisobga olgan holda samarali qo‘llash yo‘llari yoritiladi. Xulosa qismida esa O‘zbekiston ta‘lim tizimida SI dan foydalanish bo‘yicha takliflar beriladi.

Аннотация

В данной статье рассматривается интеграция технологий искусственного интеллекта (ИИ) в систему начального образования, а также анализируются его теоретические основы и зарубежный опыт. Кроме того, освещаются преимущества и ограничения использования ИИ, а также пути его эффективного применения с учётом индивидуальных особенностей учащихся. В заключительной части представлены предложения по внедрению ИИ в систему образования Узбекистана.

Abstract

This article explores the integration of artificial intelligence (AI) technologies into the primary education system, focusing on its theoretical foundations and the analysis of international experiences. The paper also highlights the advantages and limitations of AI tools and discusses effective ways of using them while considering the individual characteristics of students. The conclusion presents recommendations for implementing AI in the education system of Uzbekistan.

Kalit soʻzlar: Sunʼiy intellekt, boshlangʻich taʼlim, pedagogik texnologiyalar, xorijiy tajriba, adaptiv oʻqitish, AI-savodxonlik.

Sunʼiy intellekt, boshlangʻich taʼlim, pedagogik texnologiyalar, xorijiy tajriba, adaptiv oʻqitish, AI-savodxonlik. Zamonaviy texnologik rivojlanish, ayniqsa sunʼiy intellekt (SI) sohasidagi yutuqlar, taʼlim tizimini tubdan oʻzgartirmoqda. Xususan, boshlangʻich taʼlim bosqichida SI yordamida oʻquvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olib, samarali va interaktiv oʻquv muhitini yaratish imkoniyati vujudga kelmoqda. Ushbu maqolada SI texnologiyalarining boshlangʻich taʼlimga taʼsiri, ularning nazariy asoslari hamda dunyo mamlakatlaridagi amaliy tajribalari yoritiladi.

1. Sunʼiy intellektning nazariy asoslari

Sunʼiy intellektdan taʼlimda foydalanish quyidagi nazariy yondashuvlarga tayanadi:

- Konstruktivizm: Oʻquvchi bilimni faoliyat orqali oʻzlashtiradi. SI vositalari interaktiv vazifalar orqali bu yondashuvni qoʻllab-quvvatlaydi.
- Ijtimoiy oʻrganish nazariyasi (Bandura): SI agentlari (masalan, oʻquvchi-robotlar) taqlid asosida oʻrganish jarayonida yordam beradi.

- Adaptiv o‘qitish: O‘quvchining bilim darajasiga moslashtirilgan topshiriqlar berish orqali ta’lim samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, SI asosida kompyutatsiyaviy fikrlash, algoritmik tafakkur va media-savodxonlik kabi 21-asr ko‘nikmalari shakllanadi.

Xorijiy tajribalar tahlili

2.1. AQSH va Yevropa davlatlari

- Interaktiv o‘quv platformalari (Khan Academy, Duolingo) SI asosida adaptiv ta’limni joriy qilgan.
- Estoniya maktablarida “AI Leap” dasturi orqali o‘quvchilar SI texnologiyalaridan amaliy foydalanishni o‘rganmoqda.

2.2. Xitoy

- Boshlang‘ich maktablarda SI agentlari (robotlar) yordamida bilingv (ikki tilli) ta’lim joriy etilgan.
- O‘quvchilar til o‘rganish, talaffuz va fonologik ko‘nikmalarni mustahkamlashda AI yordamidan foydalanadi.

2.3. Saudiya Arabistoni

- 2025-yildan boshlab 6 milliondan ortiq o‘quvchi uchun SI asosidagi ta’lim kurikulumi joriy qilindi.

2.4. Hong Kong

- 5 yoshli bolalar bilan 6 haftalik eksperiment orqali SI agentlari bilan interaktiv o‘rganish samarali ekanligi aniqlangan.

3. Sun’iy intellektning afzalliklari

- O‘quvchi ehtiyojiga moslashtirilgan ta’lim (personalization).
- O‘qituvchilar yuklamasini kamaytirish (avtomatik baholash).
- Interaktiv o‘yinlar orqali ko‘nikmalarni o‘stirish.
- Til o‘rganish va kodlashga qiziqishni oshirish.
- O‘quvchilarda mustaqil o‘rganish odatlarini shakllantirish.

Sun’iy intellekt boshlang‘ich ta’limda o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish, interaktiv qilish va zamonaviy ko‘nikmalarni shakllantirishda katta imkoniyatlarga ega. Xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, SI vositalari o‘quvchilarning bilim olish

jarayonini yengillashtiradi va ularda ilgʻor tafakkur koʻnikmalarini shakllantiradi. Biroq, bu texnologiyalardan foydalanishda ehtiyotkorlik, metodik yondashuv va infratuzilmani hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogika nazariyasi va metodikasida innovatsion texnologiyalarning bosqichma-bosqich rivojlanishi taʼlim tizimining zamonaviy talablarga moslashuvchanligini taʼminlamoqda. Ularning muvaffaqiyatli joriy qilinishi esa nafaqat texnik va metodik baza, balki pedagog kadrlarning zamonaviy kompetensiyalariga ham bogʻliq. Shuning uchun innovatsion texnologiyalarni oʻzlashtirish va amaliyotga joriy etish — hozirgi taʼlim tizimining ustuvor yoʻnalishlaridan biridir. Innovatsion texnologiyalar — bu nafaqat taʼlimni yangilash vositasi, balki uning rivojlanish strategiyasidir. Pedagogika nazariyasi va metodikasining zamonaviy bosqichi — bu innovatsiyalarni chuqur oʻrganish, tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etishdir. Ularni samarali qoʻllash orqali raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va zamon talablariga mos yosh avlodni tarbiyalash mumkin.

Bugungi kunda globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida taʼlim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — oʻquvchilarning ijodiy, tanqidiy va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishini taʼminlaydigan samarali taʼlim texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etishdir. Bu jarayonda innovatsion texnologiyalarning oʻrni beqiyosdir. Pedagogika nazariyasi va metodikasi esa ushbu texnologiyalarning ilmiy asoslarini belgilab beradi.

1. Innovatsion texnologiyalarning mohiyati va pedagogikadagi oʻrni

Innovatsion texnologiyalar deganda taʼlim jarayonini tubdan yaxshilashga qaratilgan yangi metod, vosita va tashkiliy shakllarning majmuasi tushuniladi. Ular orqali anʼanaviy bilim berishdan koʻra faol, interaktiv, shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuvlar shakllanadi.

2. Innovatsion texnologiyalarning rivojlanish bosqichlari

Innovatsion texnologiyalar bosqichma-bosqich rivojlanib kelgan. Quyida ularning asosiy tarixiy bosqichlari keltiriladi:

1-bosqich: Anʼanaviy taʼlimdan innovatsiyalarga oʻtish (1960–1980 yillar)
Bu davrda pedagogika va psixologiyada inson shaxsiga yoʻnaltirilgan yondashuvlar

paydo bo'ldi. Faoliyatga asoslangan, muammoli va muloqotli o'qitish metodlari ishlab chiqildi.

2-bosqich: Tajriba va ilmiy-innovatsion izlanishlar davri (1980–2000 yillar) Ushbu bosqichda interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish, modulli va muammoli ta'lim tizimlari keng joriy qilina boshlandi. Shuningdek, ilk elektron o'quv vositalari ishlab chiqildi.

3-bosqich: Raqamli texnologiyalar integratsiyasi (2000–2015 yillar) Internet, kompyuter va mobil qurilmalarning ommalashuvi natijasida elektron ta'lim, masofaviy o'qitish va virtual laboratoriyalar rivojlandi. Moodle, Google Classroom kabi platformalar keng qo'llanila boshlandi.

4-bosqich: Sun'iy intellekt va moslashtirilgan ta'lim davri (2015 yildan hozirgacha)

So'nggi yillarda sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim tizimlari, o'quvchilarning yutuqlarini avtomatik tahlil qiluvchi platformalar, virtual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalari jadal rivojlanmoqda.

3. Innovatsion texnologiyalarning amaliy afzalliklari va mavjud muammolar

- O'quvchilarning qiziqishini oshiradi;
- Mustaqil ta'lim olish imkonini yaratadi;
- Ta'limda yondashuvlar xilma-xilligini ta'minlaydi;
- Real vaqt rejimida tahlil va nazorat imkonini beradi.

Muammolari:

- Pedagoglarning texnologiyaviy savodxonligi yetarli emas;
- Aksariyat maktab va OTMlarda texnik baza sust;
- Innovatsion metodikalar uchun milliy andozalar to'liq ishlab chiqilmagan.

Innovatsion texnologiyalar: mohiyat va zaruriyat

Innovatsiya lotincha “innovatio” — “yangilik kiritish” degan ma'noni anglatadi. Ta'lim sohasida innovatsion texnologiyalar — bu mavjud ta'lim tizimini yangilovchi, uni samarali va zamonaviy shakllarda tashkil etishga xizmat qiluvchi metodlar, yondashuvlar, vositalar majmuasidir.

Innovatsion texnologiyalar orqali ta'lim quyidagilarga erishadi:

- O'qituvchidan ko'ra o'quvchining faolligi oshadi;
- O'quv jarayoni interaktiv, qiziqarli va hayotga yaqinlashadi;
- Har bir o'quvchining individual imkoniyatlari hisobga olinadi;
- Texnologiyalar orqali masofaviy, gibrid, individual ta'lim shakllari amalga oshiriladi.

Pedagogika nazariyasi va metodikasida innovatsion texnologiyalarning bosqichma-bosqich rivojlanishi ta'lim tizimining zamonaviy talablarga moslashuvchanligini ta'minlamoqda. Ularning muvaffaqiyatli joriy qilinishi esa nafaqat texnik va metodik baza, balki pedagog kadrlarning zamonaviy kompetensiyalariga ham bog'liq. Shuning uchun innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirish va amaliyotga joriy etish — hozirgi ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Innovatsion texnologiyalar — bu nafaqat ta'limni yangilash vositasi, balki uning rivojlanish strategiyasidir. Pedagogika nazariyasi va metodikasining zamonaviy bosqichi — bu innovatsiyalarni chuqur o'rganish, tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etishdir. Ularni samarali qo'llash orqali raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va zamon talablariga mos yosh avlodni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zhang, Q., et al. (2022). Artificial intelligence in early childhood education: A scoping review. ScienceDirect.
2. Chan, S. (2021). AI in Hong Kong preschools: Case study. EduHK Repository.
3. ACM Digital Library (2023). Embodied AI in bilingual learning.
4. Ministry of Education, Saudi Arabia (2025). AI curriculum in K-12 education.
5. European Commission (2024). AI and education in Estonia.

MAKTABGACHA TA'LIMDA MARKAZLAR FAOLIYATINING ZAMONAVIY PEDAGOGIK INNOVATSION KLASTERI.

Mirzaeva Shaxnoza. O'ralovna
Muzrabot tumani. 10-sonli MTT tarbiyachisi.

Annotatsiya: maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy maqsadi, innovatsion va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi faoliyat turlari oldidagi roli, eksperimental – tajriba faoliyatlarining bola rivojlanishidagi o'рни, va ularning mohiyati haqida bayon etilgan.

Kalit soʻzlar: innovatsiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar, zamonaviy maktabgacha ta'lim yoshidagi bola, rivojlantiruvchi markazlar, eksperimental – tajriba faoliyat turi.

Аннотация: статье анализируются основная цель дошкольного образования в дошкольных образовательных учреждениях, роль инновационных педагогических технологий в деятельности дошкольного образования, роль экспериментальной деятельности в развитии ребенка и их сущность.

Ключевые слова: инновация, инновационные педагогические технологии, современный дошкольник, центры развития, экспериментальный - вид деятельности .

Abstract: The article introduces primary goal of preschool education, innovative pedagogical technologies in preschools, the role of experimental activity in the development of the child and their essence.

Keywords: innovation, innovative pedagogical technologies, modern preschool age child, development centers, experimental - type of activity.

O'tgan davrlar mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan yosh avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllarini hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha, keng ko'lamli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar, nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlar sonini

yanada oshirishga va shuningdek ular ko'rsatadigan xizmatlar turlarini kengaytirish uchun mustahkam poydevor bo'ldi.

Bularga maktabgacha ta'lim tashkilotlarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarni jalb qilish masalalarini hal etish zarurligi misol bo'lib, bular maktabgacha ta'limni sifatli ta'lim bilan ta'minlanishini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish kelajakda o'qituvchilik kasbini egallaydigan yangi avlodni yuqori kasbiy madaniyat, ijodiy va ijtimoiy faollik, ijtimoiysiyosiy hayotda erkin, mustaqil faoliyat ko'rsata olish, yuksak darajadagi pedagogik mahoratga ega bo'lishga yo'naltirilgan.

Maktabgacha ta'lim, uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi ya'ni poydevori hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, kelajakdagi hayotiy vaziyatlarga moslashishni va shu bilan birga bolani tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. Maktabgacha ta'limning maqsadi – bolalarni maktabdagi o'qishga tayyorlash, bolani sog'lom, rivojlangan, mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish va shu bilan birga qobiliyatlarini ochib berish, o'qishga, tizimli ta'limga bo'lgan ishtiyoqini tarbiyalashdir.

Shu bois, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026- yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son farmonida "Maktabgacha ta'lim xodimlarining professional tayyorgarligi va mahoratini oshirib borishning takomillashtirilgan tizimini joriy etish, maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish, 2022-2026-yillarda 160 mingdan ziyod pedagog kadrlarning malakasini oshirish" kabi muhim ustuvor vazifalar belgilab berilgan.

Sohadagi islohotlar natijasida maktabgacha ta'lim tizimida boshqaruv mexanizmi tubdan takomillashtirildi, nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish tizimi isloh qilindi, o'rta maxsus, kasbhunar ta'lim tizimi qayta ko'rib chiqildi, oliy

ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish choralari kuchaytirildi, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limning ikki pog'onali tizimi joriy etildi.

Jumladan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga pedagog kadrlarni ayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo'yildi.

Bugungi kunda MTTda markazlarda o'quv-tarbiya faoliyatini tashkil qilish uchun turli xil usullar, uslublar innovatsiyalardan foydalanish ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir qiladi. Ta'kidlangan vazifalar ijrosi sifatida tadqiqotning ustuvor konsepsiyasi MTTda markazlar faoliyatining pedagogik innovatsion klasteri tushunchasiga, uning tarixiy taraqqiyoti va davriy o'zgarishlar mazmuni bo'yicha keltirilgan tavsiflarni tahlil etish maqsadga muvofiq.

MTTda innovatsiyalarni joriy qilish mavjud ish uslublariga nisbatan yangicha yondoshuvlarni talab qiladi. Ana shunday innovatsiyalardan biri klaster modeli bo'lib, bugungi kunda ta'lim sohasiga ham kirib kelmoqda.

Klaster (cluster) so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, tarjima qilinganda "to'plam", "to'p", "guruh", "konsentratsiya", "guruhlarga to'plash", "to'plamlarda o'sish" kabi ma'nolarni anglatadi.

Klaster atamasi dastlab statistika va kompyuter sohasida, keyinchalik esa iqtisodiyot va sotsiologiyada ham keng qo'llanila boshlangan.

Garvard biznes maktabi professori, iqtisodiyotdagi klaster nazariyasining asoschisi M.Porter tomonidan klasterning shakllanish mexanizmini o'zaro raqobatbardoshlikning o'sishiga sabab bo'ladigan bevosita bog'liq sohalarning jamlanishi deb tushuntiradi.

Ta'lim klasteri milliy pedagogikamizda innovatsion yondashuv bo'lib, o'zida nafaqat ta'lim turlari o'rtasidagi, balki fan, ta'lim va ishlab chiqarish

o`rtasidagi integratsiyalashuv jarayonlarini, shuningdek, ta`limni boshqarish, ta`lim vositalari va shakllari bilan bog`liq sohalarni ham jamlaydi.

Klaster yondashuvi ta`lim berish, o`quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta`lim va tarbiya uzviyligi bilan bog`lik umumiy yo`nalishlarda faoliyat olib boradi. Bu esa muammoning umumiy metodologik xarakterga ega ekanligini ko`rsatadi.

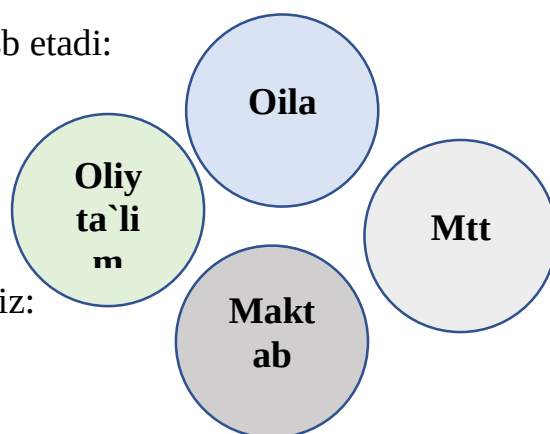
Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida tashkil etilgan rivojlanish markazlari bolaning o`sish va rivojlanish taraqqiyotida muhim o`rin egallaydi. Chunki maktabgacha ta`limning umumiy maqsadi bolani maktab ta`limiga sifatli tayyorlashdan iborat.

Barkamol shaxs sifatleri maktabgacha ta`limdan boshlanadi. Bola ijtimoiy hayotda o`z o`rniga ega bo`lishi uchun ijtimoiy va bilish kompetensiyasini egallab boradi.

Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida markazlar faoliyatining pedagogik innovatsion klasteri quyidagicha ko`rinish kasb etadi:

Oila <MTT<Maktab <Oliy ta`lim

Endi pegagogik klaster tuzilishiga izoh beramiz:

Uch yoshdan yetti yoshgacha bo`gan davr bola hayotining eng asosiy rivojlanish davri hisoblanadi. Mutaxassislarning ta`kidlashicha bola hayoti davomida oladigan barcha informatsiyaning 70% ini aynan maktabgacha yosh davriga to`g`ri kelar ekan. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar o`sishi va rivojlanishida tarbiyachining o`rni muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda rivojlanish markazlarini tashkil etishning asosiy sharti pedagogdan tayyor bilim olishdan ko`ra, bolaga rivojlanish markazlarida faoliyatni tanlash imkonini berish, bunda u atrofdagi dunyo haqida bilimlarni mustaqil ravishda egallashi, ko`nikmalari va qobiliyatlarini

rivojlantirish, bolaga qiziquvchanlik, mustaqilizlanish, tadqiqot jarayoniga qo`shilish imkoniyatini berishdir.

Rivojlantirish markazlarida o`quv-tarbiya jarayonini tashkil qilish uchun turli xil usullar, uslublar va o`yin shakllaridan foydalanish: suhbat, hikoya, axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish, video namoyishlari, ijodiy faoliyat, tajribalardan foydalanib faoliyat olib borish ta`lim samaradorligiga ijobiy ta`sir qiladi.

Maktabgacha ta'limga zamonaviy yondashuv so'nggi yillarda mashhurlikka erishdi, ko'plab o'qituvchilar va siyosatchilar uni keng qo'llashni targ'ib qilmoqdalar. Shunga qaramay, hali ham o'z yechimini kutayotgan muammolar mavjud, masalan, malakali o'qituvchilarning yetishmasligi, maktabgacha ta'lim muassasalarining yuqori sifatli dasturlarini moliyalashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Barnett, W. S., & Frede, E. C. (2017). The need for high-quality preschool in an era of accountability. *The Future of Children*, 27(2), 17-34.
2. Diamond, A., Barnett, W. S., Thomas, J., & Munro, S. (2007). Preschool program improves cognitive control. *Science*, 318(5855), 1387-1388.
3. Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., Berk, L. E., & Singer, D. G. (2009). A mandate for playful learning in preschool: Presenting the evidence. Oxford University Press.
4. Feruzabonu Bobir Qizi Umarova, & Nilufar Avloqulovna Sodiqova (2021). MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUV. *Scientific progress*, 2 (2), 1218-1221.

LANGUAGE DEVELOPMENT AND ITS IMPACT ON INTELLECTUAL GROWTH IN PRESCHOOL EDUCATION

Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi,

4th year Student of Uzbekistan State

World Languages University of English Philology

Abstract: This article explores the relationship between language development and intellectual growth in preschool children. The article reviews modern approaches and methodological techniques that educators can apply to stimulate both linguistic and intellectual capacities in young learners. Particular attention is given to play-based learning, dialogic reading, storytelling, and digital resources, which have been proven effective in fostering vocabulary expansion, comprehension, and creative thinking.

Key words: language development, intellectual growth, preschool education, cognitive skills, vocabulary, storytelling, play-based learning, early childhood pedagogy, modern approaches, methodological techniques.

TIL RIVOJLANISHI VA UNING MAKTABGACHA TA'LIMDA INTELLEKTUAL O'SISHGA TA'SIRI

Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi,

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti

Ingliz tili Filologiyasi fakulteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda til rivojlanishi va intellektual o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Maqolada o'qituvchilar yosh o'quvchilarda ham lingvistik, ham intellektual qobiliyatlarni rag'batlantirish uchun qo'llashi mumkin bo'lgan zamonaviy yondashuvlar va metodik usullarni ko'rib chiqadi. So'z boyligini kengaytirish, tushunish va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali ekanligi isbotlangan o'yinga asoslangan o'rganish, dialogik o'qish, hikoya qilish va raqamli resurslarga alohida e'tibor beriladi.

Kalit so'zlar: tilni rivojlantirish, intellektual o'sish, maktabgacha ta'lim, kognitiv qobiliyatlar, so'z boyligi, hikoya qilish, o'yinga asoslangan ta'lim, erta yoshdagi bolalar pedagogikasi, zamonaviy yondashuvlar, uslubiy texnika.

Language development is one of the most important aspects of preschool education, as it directly influences the intellectual growth of children. During the early years, children acquire the ability to understand and use words, form sentences, and express ideas, which provides the foundation for critical thinking and problem-

solving. Psychologists such as L. Vygotsky and J. Piaget emphasized the interdependence of language and cognition, arguing that linguistic progress shapes a child's ability to analyze, categorize, and generalize knowledge. The expansion of vocabulary, mastery of grammar, and the ability to construct narratives are directly connected to the child's capacity to categorize objects, make logical connections, and develop problem-solving skills. In modern preschool pedagogy, teachers adopt innovative methods to enrich children's vocabulary, improve communication skills, and develop intellectual abilities through interactive and engaging activities.

Modern approaches in preschool education emphasize the integration of language development with everyday activities. One of the most effective methods is play-based learning, where children naturally acquire new words and concepts through role play, games, and interactive activities. Play provides a natural and enjoyable environment where children experiment with words, ideas, and roles while also practicing problem-solving and social interaction. Through different kinds of play, such as role play, construction play, and games with rules, children are exposed to new vocabulary, sentence structures, and communication strategies that enrich their language skills. For instance, when children pretend to run a shop, they use words related to buying and selling, take turns in conversations, and practice polite forms of speech. At the same time, this type of activity requires them to think logically, negotiate with peers, and apply simple mathematical skills, which directly supports intellectual growth. Another key benefit of play-based learning is its impact on social and emotional development, which is closely connected to intellectual growth. Children learn to cooperate, share ideas, and resolve conflicts, often through verbal communication. These experiences foster empathy, flexibility, and critical thinking.

Teachers can enhance the value of play by joining the activities, introducing new words, and asking open-ended questions such as "What might happen next?" or "Why do you think this piece fits here?" Such guidance helps children move from simple play to more complex thinking and richer use of language. Similarly, dialogic reading, where the teacher encourages children to predict, ask, and answer questions during storytelling, promotes both comprehension and critical thinking. For

example, a teacher may ask, “Why do you think the character felt sad?” which prompts children to reflect, analyze, and articulate their ideas. Storytelling and narrative activities also play a crucial role. When preschoolers are encouraged to create their own stories, retell personal experiences, or dramatize fairy tales, they develop memory, imagination, and the ability to sequence events. These skills are directly related to intellectual development, since they require organizing thoughts, establishing logical order, and expanding vocabulary.

In addition, modern preschool methodology increasingly incorporates project-based learning, which allows children to investigate real-world themes and present their findings through drawings, discussions, and short presentations. For instance, a class project on “plants” might include drawing, discussing, and explaining how seeds grow. Such projects require children to express ideas, share information with peers, and solve problems collectively, thus integrating both language development and higher-order thinking skills. This approach integrates language with intellectual skills, since children must communicate their ideas clearly while solving problems.

Furthermore, the use of digital tools such as educational apps, audiobooks, and interactive games offers children a new way to strengthen phonological awareness, vocabulary, and attention span. However, digital resources must be used carefully, ensuring that screen time is balanced with interactive communication, since face-to-face dialogue remains the most effective stimulus for intellectual development. Finally, introducing bilingual or multilingual experiences at an early age has been shown to improve cognitive flexibility, memory, and overall intellectual development.

The impact of language development on preschoolers is therefore multidimensional. Children with strong linguistic abilities demonstrate better academic readiness, as they find it easier to learn reading, writing, and mathematics. Their ability to think critically and creatively is enhanced by their capacity to express and test their ideas. Moreover, social-emotional development also benefits, as language gives children the means to cooperate, resolve conflicts, and build relationships. For these reasons, modern methodological techniques that support

language growth in preschool education also serve as powerful tools for stimulating intellectual development.

Language development plays a decisive role in the intellectual growth of preschool children, as it supports their ability to think, analyze, and interact with the world. Modern pedagogical approaches such as storytelling, dialogic reading, play-based learning, and digital tools provide effective methods for fostering both language and cognitive skills. By creating a language-rich environment, educators not only prepare children for academic success but also nurture their intellectual curiosity and creativity, ensuring a strong foundation for lifelong learning.

References:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Filipe, M. G., Veloso, A. S., & Frota, S. (2023). Executive functions and language skills in preschool children: The unique contribution of verbal working memory and cognitive flexibility. *Brain Sciences*, 13(3), 470.
3. Bruner, J. (1983). *Child's Talk: Learning to Use Language*. Oxford: Oxford University Press.
4. Whitebread, D., & Coltman, P. (2015). *Teaching and Learning in the Early Years* (4th ed.). London: Routledge.
5. Mustonen, M., et al. (2024). Influence of screen time and maternal screen habits on language development in preschool-aged children. (MDPI)

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI MARKAZLARIDA TA'LIMY FAOLIYATNI TASHKIL ETISH

Donabayeva Zebuniso Ma'rufjon qizi
Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi
“Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim
metodikalari ” kafedراس katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limiy faoliyatni samarali tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Pedagoglarning innovatsion metodlardan foydalangan holda ta'limiy jarayonni tashkil etishdagi roli alohida ta'kidlangan. Mazkur tadqiqot maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, qobiliyat, rivojlanish, tasviriy faoliyat, san'at, ilg'or yondashuv, kreativ fikrlash.

Annotation. This article explores modern approaches to organizing educational activities in preschool educational institutions. The role of educators in effectively implementing innovative teaching strategies is highlighted. The study offers practical recommendations aimed at improving the quality of preschool education.

Keywords. Creative thinking, ability, development, visual activity, art, advanced approach, creative thinking.

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные подходы к организации образовательной деятельности в учреждениях дошкольного образования. Отдельно подчеркивается роль педагогов в эффективной организации образовательного процесса с использованием инновационных методов. Исследование включает практические рекомендации, направленные на повышение качества дошкольного образования.

Ключевые слова. Креативное мышление, способность, развитие изобразительная деятельность, искусство, передовой подход, креативное мышление.

Jahonda maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasi, ularning ijodiy rivojlanishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilib, Janubiy Koreya, Fransiya, Yaponiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan davlatlar tajribasida maktabgacha ta'lim onlama shakllanishida muhim ahamiyat kasb etuvchi ijodiy rivojlantirishga xizmat qiladigan innovatsion usullar ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish orqali bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

ta'lim tashkilotlarida bolalarni har tomonlama ijodiy rivojlantirish uchun qulay

pedagogik shart-sharoitlar yaratish maqsadida yosh psixologik va pedagogik xususiyatlarini ilmiy tadqiq qilish, ota-onalar bilan tarbiyachilarning o‘zaro hamkorlik ko‘lamini kengaytirish borasida koplav tadqiqotlar olib borilmoqda. Mazkur ilmiy izlanishlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim o‘quv tarbiya takomillashtirish; tasviriyl faoliyatning bolalar ijodiy rivojlantirishdagi o‘rnini

Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, ilg‘or shakl va usullarini joriy etishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga hislarini baxsh etadi. U turli funksiyalarni bajaradi, biroq, eng avvalo, bolalarning ijodkorligi, qiziquvchanligi, tasavvuri va tashabbusiga oziq beradi. Agar bolalarga materiallar bilan tajribalar o‘tkazish, o‘zi uchun yangi narsalarni kashf etish, g‘oyalarni sinab ko‘rish uchun vaqt, imkoniyat va erkinlik berilsa, ularda muvaffaqiyatli o‘qish va ishlash uchun poydevor shakllanadi. «San’at» markazi, odatda, bolalar eng ko‘p ishtirok etadigan markazdir. Ular turli vositalarni sinab ko‘radilar, molbertlarda rasm soladilar, barmoq bilan musavvirlik qiladilar, loy, bo‘r parchalari, plastilin, qaychi va boshqa ko‘plab materiallar va vositalardan foydalanadilar. Bunda eng muhimi — tadqiqot jarayonining o‘zi ekanligani yodda tutish ahamiyatga moyildir.

“Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi bolaning «San’at» markazida turli xil materiallar asosida ijodiy tajriba orttirishiga imkoniyat yaratadi. Bolalar o‘z ijodlarining ikki me’yorli (rasm chizish va tasviriyl san’at) mahsulotlarini yaratadilar. Dastur, shuningdek, bolalarga san’at asarlari bilan tanishish va ularni muhokama qilish imkoniyatini ham beradi. Faoliyatning bu turlari bolalarga o‘zlari yaxshi ko‘rgan va yoqtirgan narsalar haqida, san’at asariga qarab turib ular nimalarni his

etishlari to'g'risida so'zlashish imkonini yaratadi. Bunday faoliyat turlari bilan shug'ullanish davomida bolalar madaniyat, tarix va hozirgi jamiyat haqidagi bilimlarni o'zlashtiradilar. Bolalar, garchi ularning oxirgi mahsuloti katta yoshli kishining nazarida hech narsaga o'xshamasa ham, o'zlari qilayotgan ish bilan bog'liq ravishda hayajonlanadilar. Nozik his etuvchi tarbiyachilar har bir bolaning his-tuyg'ulariga sherik bo'ladilar va uning kuch kuch-g'ayratini qadrlaydilar. Ular, shuningdek, bolalar o'zlarining rivojlanishlariga ko'ra bir-birlaridan farq qilishini ham hisobga oladilar.

Rasm chizishning ilk bosqichlarida bolaning mushak faoliyati aji-buji chiziqlarni yuzaga keltiradi (ikki yoshdan uch yoshgacha). Mana shu juda muhim bosqichda bola sensor-kinestetik tajriba kasb etadi. Ikki va to'rt yoshlar oralig'idagi davrda bola aylana, kvadratlar, uchburchaklar ilgari o'ziga xos shakllarni chiza boshlaydi. Kunlardan bir kuni u ikki kichik doirasi bo'lgan katta bir doirani chizishga muvaffaq bo'ladi va quvonch bilan «Men odamning yuzini chizdim» deb aytadi. «San'at» markazining tashkil etilishi Bo'yoq, qog'oz, qaychi, bo'rchalar, qalamlar, gazlama bo'laklari va kesish hamda yelimlash uchun turli qiyqimlar, rangli bo'laklar, yuviladigan markerlar, qaychilar (o'ng va chap qo'l uchun), kollatlar uchun materiallar, yelim, qog'oz (karton, gazetalar, foydalanilgan qog'oz va jurnallar) —bularning barchasi ochiq tokchalarda, bolalarning o'zlari olishi mumkin bo'lgan tarzda joylashtirilishi lozim.

Musavvirlik bilan shug'ullanish imkoniyatiga ham ular kun bo'yi ega bo'lishlari kerak. Molbertlarga katta qog'oz va raqamlarini (60 x 90 sm) yopishtirish va suvda aralashtirilgan qizil, ko'k, sariq bo'yoqlarni (akvarel yoki guash) kichik sig'imli idishlarda qo'yib qo'yish. Bo'yoq to'kilmasligi va cho'tkaning sopiga surkalmasligi uchun uni oz-ozdan ishlatish. U tamom bo'lishi bilan darhol yana bo'yoq qo'shish. Har bir rang uchun alohida uzun dastali cho'tkachaga ega bo'lish lozim. Kichik yoshli yoki tasviriy san'at bilan shug'ullanish tajribasi kam bolalar uchun kalta dastali cho'tkachalar talab qilinadi, chunki ularni ishlatishi osonroq. Cho'tkachalar to'plami bolalarga tanlab olish imkonini yaratadi va xilma-xillikni ta'minlaydi. Molbertlar yoniga xalatlarni ilib qo'yish kerak. Bolalarga o'z

kiyim-boshlarining ifloslanishidan xavotirlanmaslik uchun ana shu xalatlarda foydalanishni nazokat bilan eslatish lozim. Loy ham san'at markazida har doim tayyor turishi kerak. Uni katta idishda ustiga ho'l latta yopilgan holda saqlash mumkin. Bunda tokchalarda har xil narsalar yasash uchun bir nechta tasma va asboblarni bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

“Ilk qadam” dasturi asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida “San'at” rivojlanish markazini jihozlardan foydalanish. Asboblarni ishlatilishiga mos bo'lishi bilan birga estetik va gigienik talabga javob berishi kerak. Applikatsiya uchun kerakli ashyo murakkab emas; qaychi, yelim uchun mo'yqalam, oddiy qalam, qirqim uchun quticha, lattacha, gazeta qog'ozi.

Qaychi – uchi to'g'ri, katta–kichik, katta qaychi 14-20 sm, to'g'ri, uchi uchli va aylanaviy katta tasvirlarni qirqish uchun kichik qaychi: 8-10 sm mayda detallarni qirqish uchun qaychi o'tkir bo'lishi kerak. Stakanga qaychi uchi pastga qaragan holda qo'yilishi, do'stiga uzatganda ham uchini ushlagan holda uzatish kerak, qaychi ko'ndalangida qo'lni silkitish, o'qalish mumkin emas.

Yelim uchun mo'yqalam 2-3 ta mo'yqalamga ega bo'lish kerak. Mo'yqalam applikasiyaning mazmunini katta–kichikligiga bog'liq. Katta hajmdagi applikasiyaga uchi enli mo'yqalam, mayda detallarga esa, kichik mo'yqalamdan foydalanish maqsadga muvofiq. Ish tugagandan so'ng, mo'yqalamni yaxshilab yuvib, artib, quritib, mo'yini yuqoriga qilib qo'yish kerak. Mo'yqalam qo'ygich-yelim ishlatishda yelimning ortiqchasi surkalib ketmasligi stolni iflos qilmasligi uchun ishlatiladi.

Qalam. Tasvir konturini chizish uchun oddiy, M va TM (yumshoq, yarim yumshoq) qalam ishlatiladi. Ular yaxshi ochilgan bo'lishi shart. Kontur chizishda ruchka va ximiyaviy qalamni ishlatish mumkin emas. Yelim uchun idish– yelim kichik idishchalarga solib bo'ladi, plastmassa idishlar, sopol taqsimchalar tanlanadi. Ishlatib bo'lingandan so'ng tezda yuvib qo'yish kerak. Bolalar applikasiya mashg'ulotlarida qimmatli mehnat malakalari va ko'nikmalarini egallaydilar. Ular ozoda, batartib yopishtirishga, o'z ish joylarini toza saqlashga o'rganadilar va murakkab asbob hisoblangan qaychi bilan ishlashga o'rganadilar. Bularning

barchasi bolalarning maktabdagi qo‘l mehnati darsiga tayyorlaydi. Bolalar yengil va mayda qog‘oz shakllari bilan ishlashlari natijasida, o‘z harakatlarini tezligini to‘xtatib turishga o‘rganadilar. Mashg‘ulot jarayonida ular o‘z bo‘lsada-qiyinchilikni yengadilar, bu esa bolalarda xarakterining irodaviy xususiyatini chidam, sabr kabilarni tarbiyalaydi.

2. Tasviriy faoliyat jarayonida innavatsion metodlarni qo‘llash. Tasviriy faoliyat vositalari orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish va badiiy ijodi muammolari bilan bir necha olimlar va pedagoglar shug‘ullanganlar. Ayniqsa, N.A. Vetlugina, T.G. Kazakova, T.S. Komarova, V.B. Kosminskaya, N.P. Sakulina kabi olimlarning tadqiqotlari bizning ishimiz yo‘nalishi uchun alohida ahamiyat kasb etadi. V.B. Kosminskayaning fikriga ko‘ra, badiiy ijod, «bu atrofdagi voqelikni anglash va aks ettirishning murakkab jarayonidir», ya’ni «bolalar atrofdagi dunyo bilan tanishib, uni o‘z faoliyatlarida - o‘yinlarda, rasm chizishda, buyum yasashda aks ettirishga harakat qilishadi». L.A. Paramonova bolaning ijodiy faoliyatiga ta’rif berar ekan, bola atrofdagi narsalar va hodisalarni anglash jarayonida ko‘plab «kashfiyotlar» qiladi va ba’zida asl ijodiy mahsulotni yaratadi, deb hisoblaydi.

Ijodkorlik kashfiyotlari va mahsulotlarining yangiligi sub’ektivdir, bola buni o‘zi uchun qiladi, bu uning ijodiy faoliyatining birinchi muhim xususiyatidir. Bolalarning badiiy ijodining yana bir xususiyati, bu hissiy javob, bolalarning materiallar bilan tajriba o‘tkazish, rasm va syujetda yoki dekorativ kompozitsiyada obraz yaratishda turli xil ifoda vositalarini izlash, topish, sinash va birlashtirish istagi, deb hisoblaydi. T.C. Komarova maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy ijodini «bolaning avvalo o‘zi uchun ahamiyatli bo‘lgan sub’ektiv yangi mahsulotni yaratishi; yaratilayotgan obrazni yangi usulda tavsiflovchi, allaqachon ma’lum bo‘lgan, ilgari foydalanilmagan detallarga qo‘shimcha kiritish; syujet elementlarini o‘ylab topish; yangi vaziyatda tasvirlashning o‘rganilgan usullardan yoki ifodali vositalardan foydalanish; tasvirning turli xil variantlarini yaratish, har bir narsada tashabbus ko‘rsatish» bilan xarakterlaydi T.V. Komarova maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish, ularning to‘laqonli estetik

va intellektual rivojlanishi uchun quyidagi shart-sharoitlar bo'lish lozimligini ta'kidlaydi:

- rasm chizish, buyum yasash, aplikatsiya, yig'ish, teatr va musiqiy faoliyatga ustuvor e'tibor berilishi kerak. Chunki bu nafaqat bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirishga yordam beradi, balki hissiy farovonlik muhitini yaratishga imkon beradi va bolalar hayotini qiziqarli mazmun bilan to'ldiradi;

- ta'limning tarkibiy qismi bolalar uchun qiziq bo'lishi, badiiy-ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishi, san'at turlarini birlashtirish asosida qurilishi, bolalar bilan ishlashning turli uslub va usullaridan foydalanishi kerak;

- guruh xonalarida badiiy va estetik rivojlanish muhitini yaratish kerak (xonani bolalar bilan birgalikda bezash va ularning rasmlari, yasagan buyumlari, aplikatsiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi);

- o'qitish shakllari, vositalari va usullarini, bolalarga beriladigan ish uchun materiallarni turkumlashtirish zarur. Shaxsning estetik sohasiga chuqurroq ta'sir ko'rsatish maqsadida she'riyat, musiqa, qo'shiq yozishning ifodali imkoniyatlaridan foydalangan holda quvonch, ajablanish va zavqlanish hissini uyg'otadigan yorqin, rang-barang badiiy asarlarning tasviriy faoliyatining mashg'ulotlardagi namoyishini ushbu shartlarga qo'shish bolalarni ijodiy rivojlanishini samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Mashg'ulotlarda bolalar bilan ishlashning xilma-xilligi, chiroyli va turli materiallar, takrorlanmaydigan vazifalar bolalar e'tiborini tortadi, ularning ijodiy tasavvurlarini va o'zini o'zi ifoda etish istagini faollashtiradi.

E.A. Dubrovskaya va S.A. Kozlovaning ta'kidlashicha, bolalarni g'oyalarni badiiy-obrazli tatbiq etish, predmetlar va hodisalarni uzatish usullariga o'rgatmasdan rivojlantirish mumkin bo'lmagan badiiy ijodning shakllanishi tasviriy faoliyat jarayonida yuzaga keladi. T.G.Kazakova tasviriy faoliyatni «turli yo'llar bilan o'tishi mumkin bo'lgan haqiqatni o'ziga xos obrazli anglash sifatida tavsiflaydi. Ijodkorlik tushunchasi, buning natijasida bola yangi, o'ziga xos narsani yaratadigan, tasavvurni namoyon qiladigan, o'z g'oyasini amalga oshiradigan, uni amalga oshirish uchun mustaqil ravishda vositalarni topadigan faoliyat deb

ta'riflanadi» T.S. Komarova tasviriyl faoliyat - bu «murakkab badiiy faoliyat. Uni o'zlashtirish uchun inson xususiyatlarining butun majmuasini, har xil hissiy va hissiy-harakatli fazilatlarni, bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish zarur. Bolaning tasviriyl faoliyati unga atrofdagi olam, ijtimoiyl hodisalar, tabiat, turli xil san'at turlarini bilishda yordam beradi, tashabbuskorlik va mustaqillikni namoyon etish, atrofdagi voqelik haqidagi o'z bilim va taassurotlarini yetkazish va unga munosabatini bildirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1.O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi– T.:2022

2.Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini mavzuli rejalashtirish (maktabga tayyorlov guruh). T.:2018

3."Ilm yo'li" variativ dastur 6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash. T.: 2019

4. Grosheva I.V., Djanpeisova G.E., Mikailova U.T., Ismailova M.A., Kenjabaeva D.A., Gulyamova N.B., Miftaeva N.A "O'yin orqali ta'lim berish" Uslubiy qo'llanmasi, T — 2020

MAKTABGACHA TA'LIM VA MAKTAB TA'LIMI O'RTASIDAGI PEDAGOGIK HAMKORLIK

Xo'jamberdiyeva Moxira Irkinovna

Surxondaryo v. Termiz tumani 4-DMTT direktori

ANNOTATSIYA:

Mamlakatimizda mustaqillik yo'lidagi ilk qadamlardan oq jamiyatning barcha sohalarini qamrab olgan siyosat va iqtisodiy tub islohotlar amalga oshirila boshlandi. Ta'lim sohasida, jumladan uning birinchi pog'onasi hisoblanmish maktabgacha ta'lim sohasida ham katta o'zgarishlar qilinmoqda. MTM bilan maktab o'rtasidagi izchillik ta'limning shakl va uslublarida ham bu o'z aksini topgan. Bugungi kunda ushbu izchillik dozlarb masaladir. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab hamkorligi yoritilgan.

Kalit soʻzlar: tarbiya , taʼlim, faoliyat, bolalar, yosh, oʻyin, qonun

ABSTRACT: From the very first steps on the path to independence, our country has undergone radical political and economic reforms that cover all spheres of society. Significant changes are taking place in the field of education, including pre-school education, which is its first step. The coherence between PSE and the school is reflected in the forms and methods of education. Today, this consistency is a matter of dosage. This article discusses preschool and school partnerships.

Keywords: up bringing, education, activity, children, age, play, law.

АННОТАЦИЯ:

В нашей стране с первых шагов на пути к независимости начались реализация политических и экономических коренных реформ, охватывающих все сферы общества. В области образования, включая так называемую первую ступень – сферу дошкольного образования, происходят значительные изменения. Последовательность между дошкольными учреждениями и школами также находит свое отражение в формах и методах обучения. В настоящее время эта последовательность является актуальной темой. В данной статье освещено сотрудничество между организацией дошкольного образования и школой.

Ключевые слова: воспитание, образование, деятельность, дети, возраст, игра, закон

Maktabgacha taʼlim uzluksiz taʼlim tizimining boshlangʻich bosqichi hisoblanadi va Oʻzbekiston Respublikasining Taʼlim toʻgʻrisidagi, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi toʻgʻrisidagi Qonun talablari asosida tashkil etiladi. Maktabgacha taʼlim sogʻlom, har tomonlama yetuk bolalarni tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy, psixologik, pedagogik shart-sharoit yaratadi, bolalarni maktabda muntazam ravishda taʼlim olishga tayyorlash ota-onalarga yordam beradi. Soʻnggi yillarda maktabgacha taʼlim tizimini takomillashtirish, taʼlim tarbiya mazmuni shakli vosita va metodlarini yangilashga alohida eʼtibor berilmoqda. MTMda bolalarni bilim, koʻnikma va malakalari har oʻquv yili yakunida nazorat mashgʻulotlar orqali tekshirilib boriladi. 6-7 yoshdagi bolalarning maktabga tayyorgarlik darajasi ushbu davlat talablari koʻrsatkichlari asosida tekshiriladi.

Tayyorlov guruhi bolalarini maktabda o`qishga tayyorlash muhim o`rinni egallaydi. U maktabgacha bolalikni yakunlaydi va maktabda o`qishga o`qituvchi bosqich hisoblanadi. Ayni shu davrda bolalar xulq-atvori, faoliyatida ularning aqliy, ma`naviy-irodaviy va ko`tarinki sohalariga aloqador keyingi o`qitishlar uchun muhim bo`lgan xususiyatlar faol shakllanib boradi. Tayyorlov guruhi tarbiyachisining asosiy e`tibori barcha bolalarning maktabgacha ta`lim dasturida nazarda tutilgan mazmunni to`liq egallab olishlariga qaratiladi, chunki bu maktab ta`limiga to`laqonli tayyorlashning majburiy sharti hisoblanadi. Bolalarni maktabga tayyorlash vazifalaridan kelib chiquvchi katta guruhlardagi pedagogik jarayon o`ziga xosdir. Bu o`ziga xoslik maktabning ta`lim-tarbiya ishlaridan nusxa ko`chirishgina emas, balki bolalarning ularda maktabda muvaffaqiyatli o`qitish uchun zarur bo`ladigan sifatlarni og`ishmay shakllantirishga yo`llangan faoliyat va xulq-atvorlarini maxsus tashkil etilishidadir.

Tayyorlov guruhiga kelganda bolaning har xii faoliyatlarida: o`z-o,,ziga xizmat qilishda, navbatchi likda, tabiat qo`ynidagi mehnatida mustaqil namoyon bo`la boshlaydi. Boladagi mustaqillik va tashkilotchilik qobiliyati

tarbiyachining bevosita rahbarligida ularning hamma faoliyatlarida shakllantirilib boriladi. Jismoniy tarbiya dasturini bajarish umumiy vazifalarni amalga oshirish bilan bir qatorda, bolalarda ertalabki badantarbiya va jismoniy mashg`ulotlarni bajonidil bajarish, o`z harakatlarini takomillashtirishga xohish tarbiyalanadi. Shuning uchun bolaning jismoniy, aqliy faolligini va ish qobiliyatini o`stiruvchi harakat faolligini rivojlantirish kerak. Tayyorlov guruhi bolalarini maktabda o`qishga tayyorlash muhirni o`rinni egallaydi. U maktabgacha bolalikni yakunlaydi va maktabda o`qishga o`tuvchi bosqich hisoblanadi. Ayni shu davrda bolalar xulq-atvori, faoliyatida ularning aqliy, ma`naviy-irodaviy va ko`tarinki sohalariga aloqador keyingi o`qitishlar uchun muhim bo`lgan xususiyatlar faol shakllanib boradi. Tayyorlov guruhi tarbiyachisining asosiy e`tibori barcha bolalarning maktabgacha ta`lim dasturida nazarda tutilgan mazmunni to`liq egallab olishlariga

qaratiladi, chunki bu maktab ta'limiga to'laqonli tayyorlashning majburiy sharti hisoblanadi. Bolalarni maktabga tayyorlash vazifalaridan kelib chiquvchi katta guruhlardagi pedagogik jarayon o'ziga xosdir. Bu o'ziga xoslik maktabning ta'lim-tarbiya ishlaridan nusxa ko'chirishgina emas, balki bolalarning ularda maktabda muvaffaqiyatli o'qitish uchun zarur bo'ladigan sifatlarni og'ishmay shakllantirishga yo'llangan faoliyat va xulq-atvorlarini maxsus tashkil etilishidadir. Tayyorlov guruhiga kelganda bolaning har xil faoliyatlarida: o'z-o'ziga xizmat qilishda, navbatchilikda, tabiat qo'ynidagi mehnatida mustaqil namoyon bo'la boshlaydi. Boladagi mustaqillik va tashkilotchilik qobiliyati tarbiyachining bevosita rahbarligida ularning hamma faoliyatlarida shakllantirilib boriladi. Jismoniy tarbiya dasturini bajarish umumiy vazifalarni amalga oshirish bilan bir qatorda, bolalarda ertalabki badantarbiya va jismoniy mashg'ulotlarni bajonidil bajarish, o'z harakatlarini takomillashtirishga xohish tarbiyalanadi. Shuning uchun bolaning jismoniy, aqliy faolligini va ish qobiliyatini o'stiruvchi harakat faolligini rivojlantirish kerak. To'g'ri tashkil etilgan sayr bolalarning jismoniy rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Tarbiyachi bolalarning normal uxlashi va ovqatlanishini ta'minlash bo'yicha g'amxo'rlik qilib boradi. Ta'lim berish uslublaridagi izchillikning muhim sharti bolalarning bilim, malaka va ko'nikmalarni ongli egallab olishlariga erishish, bog'chada va maktabda ularning aqliy qobiliyatlarini va ijodiy faolliklarini o'stirishdir. MTMi va maktabning boshlang'ich sinfida qo'llaniladigan juda ko'p usullar bir xil bo'lib, ular bolalarning aqliy, axloqiy-irodaviy rivojlanishlarini yaxshilashga qaratilgan, shu bilan birga ularning yangi mazmundagi bilimlarni egallashga, amaliy faoliyatga, bilishga qiziqishini oshirib, o'qituvchi bilan dars jarayonida yuzaga keladigan munosabatlarning murakkabroq shakllarini egallab olishlarga yordam beradi. Tarbiyachining mashg'ulotlar jarayonida bolalarning amaliy faoliyatlariga, bilish jarayoniga bunday raxbarlik qilishi maktab va MTM o'rtasidagi ta'lim usulidagi izchillikning asosini tashkil etadi.

Maktabdagi dars, MTMidagi mashg'ulot bir muncha o'ziga xos xususiyatlarga ega, shu bilan birga ta'limning tashkiliy asosda olib borilishida esa

umumiylik sezilib turadi. Mashg`ulot va darslarning mazmuni aniq dastur asosida olib borilishi, aniq belgilangan vaqt ajratilishi, pedagogning rahbarlik roli, ta`limning ilmiy asoslangan metod va usullaridan foydalanish, ta`lim berish jarayonida bolalarda o`quv faoliyati elementlari, o`z xulqini ixtiyoriy boshqarish qobiliyati, ma`lum maqsadga qaratilgan aqliy ish bilan shug`llanish qobiliyati tarbiyalab boriladi. Bular hammasi bolani maktab ta`limiga faol kirishib ketishga tayyorlaydi. Shunday qilib, MTMlari bilan maktab o`rtasida ta`lim-tarbiya ishidagi izchillik bola shaxsini aniq maqsad bilan har tomonlama rivojlantirib borish imkonini yaratadi. Maktabgacha ta`lim tashkiloti va maktab o`rtasidagi aloqa ikki yo`nalishda olib boriladi:

1. Maktabgacha ta`lim tashkiloti bilan maktabning pedagoglar jamoasi o`rtasidagi aloqa.
2. Maktabgacha ta`lim tashkiloti bolalari va boshlang`ich sinf o`quvchilarini birlariga yaqinlashtirish.

Maktabning boshlang`ich sinf o`quvchilari katta va tayyorlov guruhlari olib boriladigan ishlar mazmuni bilan tanishib boradilar va maktabda ta`lim berishda bolalar egallagan bilim, malaka va ko`nikmalarga asoslanadilar. MTM bilan maktab pedagoglarining o`zaro aloqa o`rnatishlaridan ko`zlangan asosiy maqsad bolalarni zamon talabiga javob beradigan darajada maktab ta`limiga tayyorlash uchun o`quv tarbiyaviy ishlar bo`yicha maktab bilan maktabgacha ta`lim tashkiloti o`rtasida mustaxkam aloqa o`rnatish, bolalarning maktabda muvaffaqiyatli o`qib ketishlari uchun MTMsi va maktabda olib bori layotgan ta`lim tarbiyaviy ishlarni chuqur tahlil qilib, bu sohada yuqori natijalarga erishishdir. Maktabgacha ta`lim tashkiloti bilan maktab o`rtasidagi aloqaning mazmuni va shakllari yuqoridagi vazifalarga qarab belgilanadi.

MTMsi bilan maktab pedagogik tashviqot, metodik va amaliy masalalar yuzasidan bir-biri bilan aloqa bog`laydi. Pedagogik tashviqot ishlari MTMsi maktabga tayyorlov guruhi tarbiyach isining va birinchi sinf o`qituvchisini MTMning maktabga tayyorlov guruhi da va birinchi sinfda olib boriladigan ta`lim-tarbiyaviy ishlar vazifasi bilan tanishtirishni, maktabga tayyorlov guruhi va I sinf

dasturi mazmunini , tayyorlov guruh i bolalari va maktabdagi 1 sinf o`quvchilarining o`ziga xos xususiyatlarini o`rganishni taqozo etadi. Mana shunday usulda ish olib borilganda o`qituvchi va tarbiyachilar maktabni 1 sinf va MTMni tayyorlov guruhidagi bolalarga xos bo`lgan yosh xususiyatlarini, ularning ruhiy tabiatini, aqliy va ijtimoiy rivojlantirishlarini tushunib, ularni maktabga tayyorlov masalalarini yaxshiroq anglab olishlarida yordam beradi.

Bu maqsadni amalga oshirishda maktabgacha ta`lim tashkiloti bilan maktab o`rtasida quyidagicha konkret aloqa shakllari o`rnatiladi: o`qituvchi va tarbiyachilar bolalarni maktabga tayyorlash va uzviylik masalalari bo`yicha, bolalarni maktabga tayyorlash bo`yicha birgalikda o`tkaziladigan tadbirlarning mosligini muhokama qilish uchun seminar, pedagogik kengashlarda qatnashish, shuningdek bolalarning yosh xususiyatlarini, ularning MTMdan maktabga o`tishlaridagi ruhiy qiyinchiliklar, maktab sharoitiga qiynalmay moslashishlariga yordam beruvchi omillar bo`yicha tarbiyachi va o`qituvchilar tomonidan tayyorlangan leksiyalar orqali tajriba almashuv va boshqalar kiradi. Maktabgacha ta`lim tashkiloti bilan maktab o`rtasidagi uzviy aloqaning pedagogik vazifasi MTMning tayyorlov guruhida va maktabning 1-sinfida olib boriladigan ta`lim-tarbiyaviy ishlarni amalga oshiradigan faoliyat shakllari va usullari bilan o`zaro tanishishni taqozo etadi.

Maktabgacha ta`lim tashkiloti bilan maktab o`rtasidagi aloqaning amaliy vazifasi, shundan iboratki, bir tomondan, o`qituvchi MTMning tayyorlov guruhiga borib o`zining bo`lajak o`qituvchilari bilan tanishib boradi, ikkinchi tomondan tayyorlov guruhi tarbiyachilari o`zlarining sobiq tarbiyalanuvchilari birinchi sinfda qanday o`qiyotganini o`rganib boradilar. Bolalarni maktabga kuzatishda har bir bolaga aniq tavsifnoma beriladi. Bu tavsifnomada tarbiyachi har bir bolaning rivojlanishidagi o`ziga xos xususiyatlarni ochib beradi, bu o`qituvchiga bola bilan munosabatda bo`lganda pedagogik nuqtai nazardan to`g`ri yondashishda yordam beradi. Tarbiyachi ham o`z navbatida 1- sinfga borgan bolalari bilan izchil ravishda aloqa bog`lab boradi, darslarda bevosita qatnashib qanday o`qiyotganlari, xulqi, o`qishdagi muvaffaqiyatsizliklari sababini o`qituvchidan so`rash orqali ham aniqlab

boradi. Bular hammasi tarbiyachini bolalar bilan olib borgan ta'lim tarbiyaviy ishidagi yutuq va kamchiliklarni bilib olishga imkon yaratadi.

Tarbiyachi va o'qituvchilar ilg'or tajribalarni tarqatish, tashviqot, targ'ibot qilish maqsadida shahar, rayon konferensiyalarida qatnashib fikr almashadilar. Maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan maktab o'rtasidagi uzviy aloqa samarali bo'lishi uchun quyidagi shartlarga rioya qilish lozim. MTM bilan maktab o'rtasidagi aloqa izchil amalga oshirib borilishi, u uzoq muddatga mo'ljallangan bo'lishi, amalga oshiriladigan ishlar, hal etiladigan masalalar rejali tusda bo'lishi zarur. Hamkorlik asosini birgalikda ishlash bo'yicha tuzilgan istiqbol rejasi tashkil etib, unda o'zaro aloqaning bosh vazifasi, mazmuni, ish shakllari, vaqti, bajarish uchun javobgar shaxslar ko'rsatilishi lozim. Maktab bilan MTM yil davomida mana shunday aloqa o'rnatib borishi natijasida ta'lim-tarbiyaviy ishlar yaxshi natija beradi.

Bolalarni maktab o'quvchilariga yaqinlashtirish shakllari ham xilma-xil: maktabga ekskursiya uyushtirish, maktab muzeyiga, sinf xonasiga, kutubxona, ustaxonaga borish, birgalikdagi mashg'ulotlar, bayram ertaliklari, musiqa-badiiy kechalar o'tkazish, rasmlar hamda loy plastilindan yasalgan o'yinchoqlar ko'rgazmasini tashkil etish va boshqalardir. Ta'limning tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi xususiyati hozirgi zamon ta'limiga xos prinsipdir. Bu bolalardagi bilimga qiziq ish va bilish jaryonlarini rivojlantiradi. Buning uchun bolalarga beriladigan bilim, malaka, ko'nikmalar ma'lum izchillik bilan takomillashtirilib boriladi. Natijada bolalar kattalarning ko'rsatmasi va namunasi bo'yicha ish-harakatlarni bajarishga, oldin egallagan bilimlarini yangi faoliyatda qo'llashga, o'zining xulqi, ishi, hatti-harakatini nazorat qilish va to'g'ri baholashga o'rganib boradilar.

Bolalarda topshiriqqa ongli munosabat shakllanadi. Tarbiyachining tushuntirish va ko'rsatmalarini diqqat bilan tinglash, o'z ishida yaxshi natijaga intilishi, ma'lum tezlik va izchillikda diqqat bilan ishlash malakasi shakllanadi, ish qobiliyati ortadi.

Tarbiyachi mashg'ulot paytida har bir bolaning diqqati, tafakkuri, xotirasi, bilim va malaka darajasidagi o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga oladi. Ta'lim jarayoniga

alohida yondoshish aqliy vazifalarni, ularni bajarish usullarini murakkablashtirib borishni sekin-asta amalga oshirishni taqozo etadi. Masalan, bola biror narsani o'zicha hikoya qilib bera olmasa, tarbiyachi unga mavzuga doir reja beradi, keyinchalik ishni mustaqil bajarishni topshiradi. Alohida yondoshish orqali tortinchoq, sust bolalar faollashtirib boriladi, materialni yaxshi o'zlashtiradigan bolalarga topshiriq murakkablashtiriladi. Demak, maktabga tayyorlov guruhida qo'llaniladigan metodlarning o'ziga xos tomoni bor. Ko'rgazmali metodlar bu yerda faqat harakat usulida ishlatilmay, shu bilan birga bolalarning fikrlash faoliyatini faollashtirish uchun ham qo'llaniladi. Masalan, manzarali rasm chizish mashg'ulotida namuna ko'rsatishdan mashg'ulotning boshida xotirani, xayol obrazini jonlantirish uchun foydalaniladi, mashg'ulotning oxirida esa o'zining bajargan ishini, rasmni to'g'ri bajarganini tekshi rish uchun namuna bilan taqqosligi ko'rish maqsadida foydalaniladi.

Bilimlarni bolalar puxta o'zlashtirib olishlari, ta'lim jarayonini faollashtirish maqsadida amaliy va o'yin metodlarini ko'rgazmali metod bilan to'g'ri qo'shib olib borishda og'zaki metod katta ahamiyatga ega. O'yin metodlari, ayniqsa didaktik o'yinlar metodi ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Chunki ta'lim o'yinlar, ayniqsa didaktik o'yinlar orqali olib borilgan bolalar o'quv vazifasini yaxshiroq anglab oladilar, bu ulardagi ixtiyoriy diqqatni oshiradi, faoliyatni faollashtirib, bilishga qiziqishni kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maxmudova O.A., Maxmudova S.A. `Maktabgacha ta'lim tizimida plastik materiallar bilan ishlash texnologiyalari`. O'quv qo'llanma. `NISO POLIGRAF`. Toshkent, 2019- 120b.
2. Maxmudova O.A. `Maktabgacha yoshdagi bolalarni rasm chizishga o'rgatish metodikasi`. O'quv qo'llanma. `NISO POLIGRAF` Toshkent, 2019 y.-152 b.
3. Kumon Publishing. Geometry & Measurement Grade 1 PDF Math Workbook, Kumon Publishing, 2008 USA, – 80 p
4. Djuraeva D.R. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendentsiyalari. Uslubiy qo'llanma - T.: 2015.

DEVELOPING UPBRINGING TECHNOLOGIES BASED ON FOLK PEDAGOGY IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE EDUCATION

Tursunoy Joniyeva Boboxon qizi

Termiz State Pedagogical Institute

Joniyevatursunoy@gmail.uz

Tel:+998946771625

Annotation: This article explores the development of student upbringing technologies through the use of folk pedagogy in an innovative educational environment. It highlights how the effective integration of oral traditions, customs, rituals, moral norms, and national values into the educational process contributes to students' moral and ethical development, patriotism, cultural awareness, and social activity. The paper also analyzes the application of interactive methods and technologies based on folk pedagogy and offers practical recommendations for their implementation in modern educational settings.

Keywords: folk pedagogy, innovative education, upbringing technology, national values, moral education, pedagogical integration, modern teaching methods

In the modern educational landscape, innovation plays a pivotal role in shaping how knowledge is delivered and how students engage with learning. As the world becomes increasingly interconnected and technology-driven, the emphasis in education is shifting toward developing not only intellectually capable individuals but also ethically grounded, socially responsible citizens. One of the most crucial components of this process is the integration of cultural and moral values into the educational experience. In this context, folk pedagogy offers a rich and invaluable source of wisdom, as it carries the traditions, values, and collective knowledge passed down through generations.

Folk pedagogy, with its emphasis on storytelling, cultural customs, and moral teachings, provides a powerful framework for shaping students' character and worldview. For centuries, communities have relied on these traditional educational methods to instill in young people the ethical principles, social norms, and cultural

practices necessary for leading responsible lives. However, in an era of technological advancement, there is a growing need to blend these time-honored practices with innovative teaching approaches that align with the demands of modern education.

The shift towards innovative education seeks to not only enhance academic outcomes but also to cultivate critical thinking, emotional intelligence, and a deep sense of identity and belonging among students. By integrating folk pedagogy into contemporary educational settings, it is possible to create a more holistic learning environment where cultural heritage is preserved and transmitted in ways that resonate with students of the 21st century.

This approach recognizes that education is not just about acquiring factual knowledge but also about developing moral values, social skills, and a sense of community. Through the use of modern technologies and teaching methods, such as digital storytelling, interactive lessons, and project-based learning, folk pedagogy can be revitalized to engage students in meaningful and practical ways. These methods allow students to connect with their cultural roots while simultaneously acquiring the skills and competencies necessary for success in today's globalized world.

In this paper, the focus is on developing upbringing technologies that incorporate elements of folk pedagogy within innovative educational frameworks. By examining the potential of these technologies, this work aims to explore how the integration of traditional cultural values with modern educational practices can foster the moral, social, and intellectual development of students. The goal is to create an educational model that not only supports academic learning but also nurtures character, empathy, and a sense of responsibility.

One of the primary advantages of using folk pedagogy in the classroom is its ability to instill a strong sense of cultural identity and national pride in students. Folk traditions, such as storytelling, folk songs, and local customs, offer a rich tapestry of values and moral lessons that can be directly applied to everyday life. When these cultural elements are integrated into educational settings, they provide students with

a deeper understanding of their heritage, enhancing their sense of belonging and connection to their community.

Moreover, folk pedagogy emphasizes the importance of social responsibility and collective well-being. Many folk traditions encourage the values of cooperation, empathy, respect for others, and the importance of contributing to the community. These values, which are often embedded in stories and rituals, can play a key role in shaping students' character. By fostering these ethical principles in the classroom, educators help students develop into responsible and compassionate individuals who understand the importance of contributing positively to society.

However, the integration of folk pedagogy into modern education does not come without challenges. One of the main obstacles is the gap between traditional practices and the demands of modern curricula, which often prioritize standardized testing and academic performance over moral and cultural development. For educators to effectively incorporate folk traditions into their teaching, there must be a shift in educational priorities, where the value of character development and cultural knowledge is recognized alongside academic achievement.

Another challenge is the lack of resources and training for teachers to incorporate folk pedagogy in their classrooms effectively. Many teachers may be unfamiliar with the specific traditions and customs of their own cultures, and even those who are familiar may struggle with finding ways to adapt them to a modern classroom environment. Therefore, it is essential that teacher training programs incorporate cultural education and provide educators with the tools and knowledge necessary to bring folk pedagogy into the classroom in meaningful ways.

Despite these challenges, the potential benefits of integrating folk pedagogy into modern educational practices are immense. By incorporating elements such as oral traditions, moral teachings, and cultural values, educators can create a more balanced and inclusive learning experience. This approach not only helps students develop intellectually but also encourages them to become well-rounded individuals who are grounded in their cultural heritage and capable of navigating the complexities of the modern world.

Furthermore, the use of innovative educational technologies can enhance the implementation of folk pedagogy. Digital storytelling, multimedia presentations, and online collaborative projects can bring traditional content to life in dynamic ways, making it more engaging for students. These tools can also help preserve cultural knowledge and ensure that it is passed on to future generations in formats that resonate with today's digital natives.

In conclusion, integrating folk pedagogy into the educational system offers a unique opportunity to bridge the gap between tradition and modernity. By combining the wisdom of the past with the tools of the present, we can create a more comprehensive educational framework that supports not only the intellectual but also the ethical and social development of students. This approach ensures that future generations are equipped with the knowledge, values, and skills needed to thrive in an increasingly globalized world while maintaining a strong connection to their cultural roots.

In the rapidly evolving landscape of modern education, the integration of folk pedagogy into innovative teaching frameworks presents a unique opportunity to enhance not only academic performance but also the moral, cultural, and social development of students. As educational systems worldwide shift towards more inclusive, dynamic, and holistic approaches, the value of preserving and promoting cultural traditions becomes increasingly evident.

Folk pedagogy, with its rich repository of cultural knowledge, ethical lessons, and social norms, offers a foundational tool for shaping the character and values of students. By incorporating traditional practices such as oral storytelling, customs, rituals, and moral teachings into contemporary educational settings, educators can create a learning environment that fosters cultural identity, emotional intelligence, and a sense of responsibility. This helps students not only to succeed in academic fields but also to become well-rounded, compassionate individuals who understand the importance of community, empathy, and cooperation.

However, the successful integration of folk pedagogy into modern education requires overcoming several challenges. These include the need for teachers to

receive adequate training in cultural education, the adaptation of traditional content to fit modern curricula, and the recognition of moral and cultural development as integral aspects of education. Educational authorities must support these efforts by providing the necessary resources, creating a curriculum that values both academic and character development, and encouraging a deeper connection between students and their cultural heritage.

Despite these challenges, the potential benefits of incorporating folk pedagogy into educational practices are substantial. It offers a balanced approach to education, one that integrates the intellectual, ethical, and emotional aspects of student development. As modern education increasingly focuses on preparing students for a globalized and interconnected world, it is crucial that educational systems do not lose sight of the cultural foundations that help shape a person's identity and values. By maintaining a strong connection to cultural roots, students are better equipped to navigate the complexities of the modern world while staying grounded in their heritage.

The use of innovative educational technologies further enhances the effectiveness of integrating folk pedagogy into the classroom. Digital tools such as multimedia presentations, interactive learning platforms, and digital storytelling offer dynamic and engaging ways to bring traditional content to life, making it relevant to the interests and needs of today's students. These technologies can also play a critical role in preserving and transmitting cultural knowledge to future generations, ensuring that these traditions are not lost but rather revitalized and adapted to the digital age.

In conclusion, the integration of folk pedagogy into modern education is not just a way to preserve cultural heritage but also a means to foster the development of well-rounded, ethically conscious, and culturally aware individuals. This approach offers a comprehensive model of education that aligns with the demands of the 21st century while staying rooted in the values and traditions that have shaped societies for generations. As we move forward, it is essential that we continue to explore and implement innovative ways to bridge the gap between tradition and

modernity, ensuring that future generations inherit not only academic knowledge but also the wisdom and values of their cultural heritage.

References:

1. Yuldashov, A. (2021). Traditional Educational Practices in Central Asia: A Pedagogical Study. Samarkand: Samarkand University Press.
2. Karimova, D. (2022). Cultural Heritage and Education: A Critical Examination of Folk Pedagogy in Modern Teaching. Journal of Educational Theory, 33(4), 56-72. <https://doi.org/10.1080/20930260.2022.1509238>
3. Robinson, R. (2021). Cultural Identity in Education: The Role of Traditional Pedagogies. Educational Review, 49(3), 234-249. <https://doi.org/10.1080/00359190.2021.1920146>
4. Gibb, C., & Alexander, M. (2020). Interactive Methods in Teaching Folk Pedagogy. International Journal of Education and Development, 37(1), 101-115. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.06.004>
5. Bektemirova, L. (2017). The Integration of Folk Traditions in Contemporary Uzbek Education. Tashkent: Tashkent National University.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI KITOBGA BO‘LGAN QIZIQISHINI UYG‘OTISH

Normamatova Shohista Ne‘matovna

Surxondaryo v. Termiz sh. 31-DMTT direktor o‘rinbosari

Annotatsiya: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kitoblar o‘quv jarayonining muhim qismlaridan biridir. Bu, bolalarga o‘qishni sevimli va ma’naviyatli qilishda katta ahamiyatga ega. Endi, sizga maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kitoblar haqida batafsil ma’lumot beraman.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yoshdagi, psixologiya, metod, kuzatish, suhbat, kitobxonlik

KIRISH

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari, bolalarni o'qishga tayyorlash va ularning o'zlarini rivojlantirish maqsadida faoliyat yuritadigan muassasalardir. Bu tashkilotlar o'quv jarayonini tashkil etish, o'quv dasturlarini amalga oshirish, o'qituvchilar bilan o'quvchilar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirish va boshqalar uchun metodik ishlar ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kitoblar quyidagi asosiy vazifalarni bajarishda yordam beradi:

- O'quv dasturi: Kitoblar o'quv dasturini amalga oshirishda muhim bo'lib, o'quvchilarga ma'naviyatli va samarali o'qishni ta'minlaydi.
- Tarbiya: Kitoblar orqali bolalarga adabiyot, san'at, ilm-fan, jismoniy madaniyat va boshqa ma'lumotlarni o'rgatish mumkin.
- Ma'naviyat: Kitoblar o'quvchilarni ma'naviyatli, adolatli va insiyofli insonlar sifatida tarbiyalashda muhim vazifani bajarishda yordam beradi.
- Iqtisodiyot: Kitoblar tashkilotlar uchun iqtisodiy resurslarni samarali ishlatishda muhim bo'lib, o'quvchilarga kitoblar orqali o'qishni sevimli qilish va o'zlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kitoblar o'quv jarayonining asosiy qismlaridan biri bo'lib, bolalarni o'qishga qiziqishini oshirish va ularga bilimni o'rgatishda katta ahamiyatga ega. Bu tashkilotlar o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish va ijtimoiy munosabatlarga kirishishni boshlash imkonini beradi.

Ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirish, uni jahon andozalari darajasiga ko'tarish, fan sohasidagi yangiliklarni amaliy hayotga tatbiq etish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, ularda fan asoslariga nisbatan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kitobga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, o'z navbatida, psixologiya, bolalar fe'l-atvorini bilmay turib amalga oshmaydi. Chunki har bir bola o'z shaxsiyat va dunyoqarashga ega. Shaxs kamoloti va uning taraqqiy etishida psixologiyaning o'рни beqiyosdir. Shuning uchun ham bolalarni kitob o'qishga qiziqtirishda psixologiya eng asosiy omil hisoblanadi. Hozirgi zamon tarbiyachisi ijtimoiy-

kasbiy vazifalarini bajarish uchun yuksak ma'naviy xislatlarga ega bo'lishi, umumiy va kasb madaniyati, ziyoliligi, axloqiy pokligi, faolligi, shaxsiy hissiyotlarga berilmasligi, ijodiy tasavvur egasi, psixik jihatdan sog'lom, davlatimiz fuqarosi sifatida ma'suliyatni his eta bilishi lozim. Tarbiyachilik kasbiga xos psixik holatlar va xarakter maktabgacha yoshdagi bolalar psixikasining o'ziga xos xususiyatlarini tarbiyalashning psixik asoslari va qonuniyatlari haqida bilim, ko'nikma va malakalar berishdan va ularni kasbiy faoliyatga tatbiq etishdan iborat.

Bolaning 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan maktabgacha yoshi bolalik davrining katta bir qismini tashkil etadi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati rivojlanadi hamda shaxsiy individual xus-usiyatlari (shaxsiy fazilatlari) tarkib topa boshlaydi. Rus pedagoglaridan P. F. Les Gaftning fikricha, insonning maktabgacha yoshidagi davri shunday bir davrki, ana shu davr mobaynida kelgusida qanday xarakter xislatlari paydo bo'lishi belgilanadi va axloqiy sifatlarining asoslari yuzaga keladi. A. S. Makarenko bolalarni juda kichik davridan boshlab tarbiyalash zarurligi haqida gapirib, tarbiyaning eng muhim asoslari bolaning besh yoshgacha bo'lgan davri mobaynida yuzaga keltiriladi. Mana shu davrda qilingan butun tarbiya, tarbiya jarayonining 90% ini tashkil etadi, degan edi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda endigina narsalarni idrok etish, fikrlash, tasavvur etish shakllanib boradi. Ular kitoblardagi qahramonlarning qiziqarli qiliqlari, kulgili voqea va hodisalar tasodiflarni ko'proq eslab qoladilar. Agar tarbiyachi kitobni ovozli o'qib ularning diqqatini o'qilgan narsaga tartib tushuntirib bersa, bolalar uni eslab qoladilar. Bu yoshdagi bolalar o'yin orqali voqea va hodisalarni, kishilarning xarakteri va munosabatlarini bilib oladilar ko'rgan eshitgan, o'qigan narsalardagi holatlarni, kishilarni, hayvonlarni "yaxshi" va "yomon"ga ajratadilar va ularga o'z munosabatlarini bildiradilar. Bu yoshdagi bolalarni o'zlarini o'rab turgan muhit, tabiat va undagi hayvonlar, o'simliklar qiziqtiradi. Shuning uchun ham ular o'z qiziqishlarini qondirish uchun kattalarni xilma-xil savollarga ko'mib tashlaydilar. Endi ular voqea va hodisalarga boshqacha ko'z bilan qaraydilar, voqelikni bilishga intiladilar va xotirada saqlab

qoladilar. “Nima uchun qaroqchi bo‘ladi?”, “Nima uchun qushlar uchadi-yu odamlar uchmaydi?”, “Nima uchun qor yog‘adi?” va boshqa savollar bilan kattalarga murojaat qiladilar. Chunki bu davrda ularning rivojlanishi alohida bir bosqichni tashkil etib, aqliy va jismoniy o‘rinishida, o‘qitish va tarbiyalashda o‘ziga xos yosh xususiyatlarga amal qilishini talab etadi. Kitobxonlar uchun konkret narsani obrazli fikrlash xarakterlidir, o‘qish davomida shu obrazli fikrlash orqali ularning tushunchalari o‘rinish boradi. Bu yoshda bolani kitobning yozilishi masalaning qo‘yilishi emas, kitobdagi obraz, voqea va hodisa qiziqtiradi. Tarbiyachi kitobxonlarning qiziqishlarini shakllantirishi va rivojlantirish ular o‘qishga rahbarlik qilishi, haqiqiy kitobxonlar bilan til topishib ishlashi lozim. Biz bu yerda alohida kitobxon-larga tarif berdik xolos. Bolalar o‘qishni sifatli ravishda tashkil etish va ularni davr talabiga javob bera oladigan kishilar qilib tarbiyalash uchun, avvalo ularni har tomonlama o‘rganish lozim. Ba’zi bolalar haqiqiy kitobsevar bo‘lsa, boshqalari esa o‘qishni yoqtirmaydilar. Shunga qaramay, barcha bolalarni ham kitob mutoalasiga qiziqtirish mumkin. Pedagoglar tomonidan berilgan quyidagi ko‘rsatmalar bolalarni kitobga mehr qo‘yishiga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyadan foydalanish: ota-ona farzandining kitob o‘qishini istaydi, u esa kompyuter o‘yinini xohlaydi. Nima qilish kerak? Kitob mutolaasini ana shu jarayonga yaqinlashtirish, yani zamonaviy texnologiyalardan foydalanish lozim. Ota-onalar internetda ko‘plab bepul elektron kitoblar topishi va kompyuter yoki planshetdan foydalangan holda elektron kitoblardan o‘qib berishi mumkin. Ularni onlayn o‘qish yoki yuklab olish ham mumkin. Ba’zi elektron kitoblarning qog‘oz nusxasiga nisbatan imkoniyatlari keng. Masalan, audio va video tasvirlar bilan boyitilganligi ularning imkoniyat darajasini yanada oshiradi. Bu esa bolalarni qiziqtirishi aniq. Mutolaa burchagi qilish: Bolalarni chalg‘itmaydigan, tashqi shovqin-surondan holi bo‘lgan mo‘jazzgina “uycha” yoki burchak qilib berish ularning kitobga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirishi mumkin. Ana shunday mo‘jazzgina chodirchalar ham bolalar uchun “uycha” sifatida xizmat qilishi mumkin. Bolalarni tez-tez kutubxonaga olib boorish: Ota-onalar farzandida doimiy ravishda kitob o‘qish ko‘nik-masini shakllantirishni istashsa, haftasiga hech

bo'lmaganda bir marta kutubxonaga olib borishi lozim. Chunki kutubxonada bola turli xil kitoblarni ko'radi va uning kitobga bo'lgan qiziqishi tobora oshadi. Kitoblarni tez-tez suhbat mavzusiga aylantirish: Agar ota-onalar bolalarini kitob o'qishga g'ayratini oshirmoqchi bo'lishsa, tez-tez ertaklar, hikoyalar aytib berib, kitoblar va ularning mazmun-mohiyati haqida suhbatlashib turishi kerak. Hayotda sodir bo'lgan haqiqiy voqealarni bolalar o'qigan ertak va hikoyalar bilan bog'lashga harakat qilish lozim. Bu esa bolalarni nafaqat o'qishga chorlaydi, balki, mushohada qilishga o'rga-tadi, tahlil qilish qobiliyatini shakllantiradi. Bolalarga namuna bo'lish: Bola ota-onasidan namuna oladi. Agar ota-ona muntazam kitob mutolaa qilsangiz, boshqa oila a'zolaringiz bilan turli kitoblar to'g'risida tez-tez suhbatlashsa, kitobdan zavq olganini ko'rsatsa, bu o'z navbatida bolalar ongiga, psixologiyasiga tasir qiladi. Va natijada kitob o'qish asta-sekin bolalarning ham sevimli mashg'ulotiga aylanib boradi. Har kuni kitob o'qib berish: Agar ota-onalar vaqtni ayamadan, bolalarga har kuni kitob o'qib bersa, u asta-sekin o'zi ham muntazam mustaqil tarzda kitob mutola qiladigan bo'ladi. Uning hayotida kitobxonlik an'anaga aylanadi. Bolalarni kitobxonlikka o'rgatish har xil usullarda olib borilsa ham quyidagi tamoyillarga asoslanadi: Asosiy tamoyillardan biri – yosh kitobxonni o'rganishni uning shaxsini o'rganish bilan bog'liq holda olib borish. Avvalo tarbiyachi suhbat, kuzatish va boshqalar birgalikda kitobxon haqida to'liq ma'lumot bera oladigan bo'lish lozim. Shunday qilib, biz yosh kitobxonning qiziqishi va talablarini o'rganish bilan birga uning o'zini ham o'rganamiz. Zero, kitobxonning qiziqishi, talabi uni o'rab turgan muhit (oilasi, maktabgacha ta'lim muassasasi, o'rtoqlari) bilan munosabatini qo'shib o'rganishga, u haqda to'liq ma'lumot beradi. Ikkinchi tamoyil, pedagogik va psixologik xususiyatlardan kelib chiqadigan fikrlar va xulosalar asosida yosh kitobxonni o'rganish bilan birga uning qiziqishlarini to'g'ri yo'lga solib, yanada rivojlantirishdan iboratdir. Uchinchi tamoyil bolalar kitobini ilmiy va estetik jihatdan o'rganish bilan uzviy alohida olib boriladi. Tarbiyachi bolalarga atalgan badiiy, ilmiy, ommabop kitoblarni yaxshi bilishi, uni pedagogik tomondan tahlil qila olish kerak. Tarbiyachi bu kitoblarni

o'zining mulohazasi va xulosalari bilangina baholab qolmasdan, kitobxonning yosh xususiyati, saviyasi hamda nuqtayi nazarini ham hisobga olish lozim.

Shu bilan birga bolalarni kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun psixologiyaning bir necha metodlaridan foydalaniladi: Kuzatish va suhbat – kitoblarni chuqurroq o'rganish usuli bo'lib, tarbiyachi o'zining kundalik ishida kitob-xonlar bilan yakkama-yakka ish olib borganda doimo shu usuldan foydalanadi. Kuzatish metodi yordamida esa kutubxonachi yoki tarbiyachi kitobxonni kitob tanlayotganida, ommaviy ishlarda qatnashashyotganida, kitob o'qiyotganida (o'quv xonasida) bevosita ishlanadi. Suhbat metodi orqali u kitobxon fikrini, bilishini, qobiliyatini, qiziqishini, so'zlab berish mahoratini bilib oladi. Bu usulning tarbiyaviy ahamiyati juda katta. Birgalikda ko'ndalang qilish usuli orqali biror bir dolzarb muhokama kuzatiladi. Bu ayniqsa kitob haqida munozara bo'lgani bois o'tkazilganda yorqin namoyon bo'ladi. Tarbiyachilar o'zlarining kundalik faoliyatlarida shunday usullardan foydalanadilarki, u bir vaqtda ham kitobxonni o'rganadi, ham uning o'qishga rahbarlik qiladi. Tarbiyachi kitobxonlarni kitob tanlash, undagi rasmlarni ko'rish yoki bolalarni kitobni bir – biriga tavsiya etayotgan paytda ular aytgan so'zlarni bildirmasdan yozib oladi, bu ancha tabiiy chiqadi. Kitobxonlarning o'qishini o'rganishda va ular bilan yakka tartibda ishlashda eng samarali usullardan biri suhbatdir, bu kitobxon va tarbiyachi o'rtasidagi quruq savol va javob bo'lmay, balki tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasida kitoblar haqida qiziqarli, maroqli fikr almashuv vositasidir. Mashhur shoir va yozuvchilar, pedagoglar A. Avloniy, H. H. Niyoziy, S. Ayniy, S. Delimov, S. Rajabov, X. To'xtaboyevlar ifodali o'qishga yuqori baho berganlar. Ovozli o'qish va so'zlab berish bolani kitobga jalb qilishning tabiiy usuli bo'lib, undan oilada ham keng foydalaniladi. Mashhur pedagog A. S. Makarenko: Imkoni boricha o'qish har kuni va doimiy ravishda olib borilishi lozim, deb ta'riflaydi. Avvalo ota-onalar o'qib berilsa, so'ngra bu ishni bolalarning o'ziga topshirishsa maqsadga muvofiq bo'ladi" degan edi. Ovozli o'qish va so'zlab berish maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda muhim o'rin egallaydi. Ular ham o'qish texnikasini yaxshi egallamagan bo'ladilar. Shuning uchun bu yoshdagi

bolalar birinchi – ikkinchi yilda o‘qishga qiynalishlari sababli o‘qishdan ko‘ra eshitishni yaxshi ko‘radilar. Bundan tashqari, bolalar o‘qishgagina emas, diqqat bilan eshitishga ham, eshitganlarini o‘zlashtirishga va aytib berishga ham o‘rganishlari kerak. Ovozli o‘qishga yoki so‘zlab berishga xalq ertaklari juda qiziq manba bo‘lib xizmat qiladi. Har xil fantastik sehrli ertaklarni so‘zlab berish maqsadga muvofiq. Aniq va yorug‘ obrazli kichik, qiziqarli ma’nodor ertaklar bolalarni atroflarini o‘rab turgan dunyo bilan tanishtiradi. Ularning ko‘pgina savollarga javob beradi. Xalq ertaklariga xos bo‘lgan xususiyat haqiqatni yomonini, rostni yolg‘on ustidan g‘alaba qilish xususiyati bolalarda haq go‘ylikni tarbiyalaydi. Natijada ertaklar bolalarda badiiy adabiyotga qiziqish uyg‘otadi. Ammo hamma xalq ertaklari ham bolalarga to‘g‘ri kelavermaydi. Ertak tanlayotganda bolalarning yosh xususi-yatiga, ertakning g‘oyasi va mazmuniga e’tibor berish kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kitobxonlikka qiziqtirishning yana bir usuli so‘zlab berishdir. So‘zlab berish asar tanlangandan so‘ng birinchi marta o‘qib, hamma tomoniga etibor berish kerak. Uning mazmunini bilan shunday tanishishi va eshituvchilarga ham hikoyaga asardan qanday tasirlangan bo‘lsa, shunday tasirlanishlari kerak. Shundagina kitobdagi hamma narsalar eshituvchilarning esida qoladi, ular holatlarini hatto so‘zma-so‘z bilib olishadi. So‘zlab berishda ma’noga amal qilish lozim. Haqiqatan ham bolaning maktabgacha yoshidagi davri shu qadar mazmundor va faol davrdirki, bu davr bolaning kelgusi o‘shida albatta o‘z aksini qoldiradi. Shuning uchun maktabgacha yoshidagi davr ta’sir o‘tka-zish kuchi jihatidan g‘oyat masuliyatlidir. Bola ilk yoshdan maktabgacha davrga o‘tgach, uning butun yashash sharoitida jiddiy psixologik o‘zgarishlar yuz beradi. Birinchidan, bola bog‘cha yoshiga o‘tgach, uning faoliyat doirasi ancha kengayib, mustaqilligi yanada ortadi. Uning o‘yinlari, xatti-harakatlari ham boshqacha mazmunga ega bola boshlaydi. Ikkinchidan, bolaning butun faoliyatida nutqning roli orta boradi. Uchinchidan, bola maktabgacha yoshga o‘tgach, muayyan dastur asosida maxsus pedagog tomonidan tarbiyalana boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolaning yashash sharoitida yuzaga kelgan bu o‘zgarishlar uning jismoniy va psixik jihatdan o‘sib kamol topishniga tasir

etmay qolmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kitobxonlikka mehr uygʻotishning holatini oʻrganish dolzarb masala hisoblanib, umuman bolalarning yosh xususiyatlarini psixologiya fani oʻrganadi. Kitobxonlik esa uning xulosalarga tayanib, bolalarning kitob oʻqishicha, ularning yosh xususiyatlarini qanday kitoblarni oʻqish oʻrganishga taʼsir etadi. Shunday qilib maktabgacha yoshdagi bolalarda, umuman bolalarda kitobga boʻlgan qiziqishni uygʻotishda psixologiya oʻrni beqiyosdir.

Adabiyotlar roʻyxati:

1. Hasanboyeva O.U. va boshqalar. Maktabgacha taʼlim pedagogikasi. – T.: Ilm, ziyo, 2006.
2. Davletshin M. G., Doʻstmuxamedova Sh., Mavlonov M., Toʻychiyeva S. Yosh davrlari va pedagogik psixologiy. Oʻquv qoʻllanma. – T., 2004. – 82 b.
3. Kayumova N. M. Maktabgacha pedagogika. – T.: “TDPU” nashriyoti, 2013.
4. Yoʻldashev J. Gʻ. Interfaol taʼlim sifat kafolati // OʻMOI. – T., 2007.
5. Mavlonova R. A. va boshq. Pedagogik texnologiya. – T.: Fan, 2008.
6. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. – T.: Oʻqituvchi, 1993.
7. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni oʻqitish metodikasi. Oʻquv qoʻllanma. Oʻzbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamgʻarmasi. – T., 2006. – 10-b.
8. Sodiqova Sh. A. Maktabgacha pedagogika. – T.: “Tafakkur sarchashmalari”, 2013.
9. Umirov, I. (2021). Taʼlim jarayonida elektron talim vositalarini qoʻllashning pedagogik-psixologik omillari // Academic research in educational sciences, 2(2).
10. Iskandarovich, U. I. (2021). Theoretical Fundamentals of Introduction of Electronic Educational Tools to the Educational Process. // Central Asian Journal of Theoretical & Applied Sciences, 2(1). – pp. 1–7.
11. Asqarov I. B. (2017). Boʻlajak kasb taʼlimi oʻqituvchilarini tadqiqot faoliyati uchun tayyorlashning asosiy bosqichlari // Sharqiy Yevropa ilmiy jurnali, (5).

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLA SHAXSINI RIVOJLANISHIDA NUTQNI ROLI

Saidkulova Soxiba Chuyanovna

Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumani

29-son davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi

Annotatsiya: Maqolada bola shaxsini rivojlanishida nutqning ahamiyati hamda nutq nuqsonlarini bartaraf etuvchi logopedik mashg'ulotlarning o'rnini haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: nutq masalalari, logopedik mashg'ulotlar, maktabgacha ta'lim, logopediya fani, bola shaxsini rivojlanishi, nutq madaniyati

THE ROLE OF SPEECH IN THE DEVELOPMENT OF THE CHILD'S PERSONALITY

Annotation: The article discusses the importance of speech in the development of the child's personality and the role of speech therapy in the elimination of speech defects.

Keywords: speech issues, speech therapy classes, preschool education, speech therapy, child development, speech culture

РОЛЬ РЕЧИ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Аннотация: В статье рассматривается значение речи в развитии личности ребенка и роль логопеда в устранении дефектов речи.

Ключевые слова: проблемы речи, логопед, дошкольное образование, логопед, развитие ребенка, культура речи

Go'zal va nafis nutq madaniyatining ibtidosi ko'hna Sharqda juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Ma'noli va bejirim gapira bilish maqbul va nomaqbul ohanglarni ilg'ay olish so'zning orqa o'rnini uning munosib o'rnini farqlay bilish, nutqiy fahmu farosat, nutq odobi kabi fazilatlar Turonda inson umumiy axloqining ma'naviy rassomining tayanch ustunlaridan sanalgan.

Ulug' ajdodlarimiz Yusuf Hos Hojib: "Odobning boshi tildir", deb bejiz aytmagan. Xalqimizning og'zaki va yozma so'z xazinasidagi nutqiy xulqqa oid

bunday purma'no hikmatlarni sanab sanog'iga yetish mushkul. Milliy jamiyat va umuminsoniy qadriyatlar, milliy o'zlik, idrokning sobitligi milliy ong va tafakkur, milliy g'urur va iftixor, vatanga muhabbat va istiqloлга sadoqat kabi ma'naviy kamolotning o'zagini tashkil etuvchi tushunchalarni atrof muhitdan ayri holda tasavvur etib ham bo'lmaydi.

Chinakam nutq madaniyati tilni ongli idrok etish asosida shakllantiradi. Nutq madaniyati jamiyat ma'daniy-ma'rifiy taraqqiyotining, millat ma'naviy kamolotining muhim bosqichidir va zaruriy belgisidir. Haqiqiy ma'nodagi madaniy nutq shaxs umummadaniy saviyasining favqulodda muhim unsurlaridan biridir. Shuning uchun ham mamlakatimizda ma'naviy ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi deb e'lon qilingan bugungi kunda nutq ma'daniyati masalalari, farzandlarimizning nutqiy ma'daniyat ko'nikmalari va malakalarini oshirish, ta'lim jarayonlarining barcha bosqichlarida ma'daniy nutq muammolarini yetarli darajada nazarda tutish har qachongidan ham dolzarblik kasb etganligi bejiz emas. Nutq madaniyati tildan bimalol maqsadga muvofiq tarzda foydalana olishni ta'minlaydigan ko'nikma malaka va bilimlarining jami demakdir.

Nutq madaniyati muammolarini ilmiy asosda o'rganishni yanada chuqurlashtirish ham bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etadi. Mustaqillik sharofati bilan erkin taraqqiyot yo'liga tushib olgan tilimizning o'z tabiatiga hos mezonlarini tayin etish, unutilgan boyliklarini tiklash, bir necha ming yillik

madaniyatimiz tarixidagi nutqiy odob an'analarini o'rganish, so'zni benazir ne'mat sifatida ardoqlagan ulug' ajdodlarimizning ulkan merosini bor bo'yicha ko'rsatib berish ayni soha mutahassislari oldida turgan muhim vazifalaridir.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bola shaxsini shakllantirishda unumli nutqning to'g'ri rivojlantirilishi muhim ahamiyati kasb etadi.

Shu boisdan ham davlatimiz maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqini ravon va mukammal bo'lishiga nutq

madaniyatini shakllantirishga katta e'tibor bermoqda. Aynan logopediya fani yuqorida aytib o'tilgan maqsadlarni amalga oshirishdek murakkab vazifani bajarishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan.

Logopediya fanining obyekti bu nutq kamchiliklariga ega bolalardir. Shunga ko'ra logopediya maxsus pedagogika fani tartibi sifatida nutqdagi kamchilik sabablari va ularning oldini olish tuzatishni yo'llarini o'rganadi.

Logopediya masalalari dastlab (XVII asrda) surdopedagogika sohasida o'rganilgan. XIX asrning 2-yarmidan boshlab nutqdagi kamchiliklarni o'rganishga mustaqil ravishda, tibbiyot nuqtai nazaridan yondasha boshlanadi.

Hozirgi zamon logopediya fanida insonning nutq faoliyati tabiati xususiyatlarining psixik faoliyatga ta'sirini o'rganishga alohida ahamiyat beriladi. Zero nutq markaziy nerv sistemasi bajaradigan eng muhim ruhiy funksiyalardan biri bo'lib, u boladagi ruhiy jarayonlarning tarkib topishiga va bolaning umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Nutq kamchiliklari esa bolaning ruhiy va jismoniy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Nutq kamchiliklari gapiruvchi shaxsning nutq faoliyati normal holda ishlayotgan ruhiy fiziologik mexanizmlarning zaiflashuvi bilan bog'liq holda ma'lum til muhitida qa'bul qilingan adabiy til normalaridan chetga chiqishi bilan belgilanadi. Adabiy tilda qabul qilingan nutq meyoridan biroz bo'lsa ham chekinish nutq nuqsoni deb hisoblanadi. Kommunikativ nazaridan qaraganda nutq buzilishlari, bu aloqa vositasining buzilishidir. Shuning uchun logopedik mashg'ulotlarda talaffuzdagi nuqsonlar bilan bir qatorda nutqning leksik-grammatik taraqqiyoti ham o'rganiladi.

Nutq kamchiliklari paydo bo'lishi, tabiati, psixik taraqqiyotga ta'siri jihatidan turlichadir. Ular bilish jarayonini atrofdagi kishilar bilan muomalani qiyinlashtiradi. Natijada bola tortinchoq bo'lib ruhiy taraqqiyotda o'z tengdoshlaridan ortida qolishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi va uni bartaraf qilish masalasi katta qiziqish uyg'otib kelmoqda, uni amaliy hamda nazariy jihatdan chuquroq o'rganishni talab qilmoqda.

Intilishi va intellekti o'rtacha bo'lgan bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi deganda nutq anomaliyasining shunday shakli tushuniladiki, unda barcha nutq komponentlarining shakllanishi buzilgan bo'ladi. (fonetik-fonematik, leksik va grammatik).

Bog'cha yoshidagi bolalar tez charchash, zerikish xususiyatiga ega. Buning oldini olish va ko'zlangan maqsadga erishishning qulay omillaridan biri mashg'ulotda didaktik o'yinlardan foydalanishdir.

Mashg'ulotda qo'llanilgan o'yinlar bolalarning mashg'ulotga bo'lgan qiziqishini olttirish bilan bir qatorda ma'lum bilim va ko'nikmalarni egallashga nutq nuqsonlarini bartaraf etishga yordam beradi.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib o'tiladigan dars va logopedik mashg'ulotlar maktabgacha yoshdagi o'quvchilarning tafakkur, xotira, diqqat jarayonlarini, tovush talaffuzi va fomemalarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Tolipov O'.Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2012. – 206 b.
2. Fabermen L.B. Ilgor pedagogik texnologiyalar. GulDU. -2012 yil
3. Fayzullaeva M., Raximova Z., Rustamova M., Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish. (tayyorlov guruhi uchun mashg'ulotlar ishlanmasi). T., 2015 y.
4. Xasanboeva O.U va boshqalar.«Maktabgacha ta'lim pedagogikasi».T.,2016 y
5. Xolikov E. Interaktiv metodlar «Ma'rifat» gazetasi. 2016., 7son.
6. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. – T.: O'qituvchi,1993.
7. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasil. O'quv qo'llanma. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi. – T., 2006. – 10-b.
8. Sodiqova Sh. A. Maktabgacha pedagogika. – T.: “Tafakkur sarchashmalari”, 2013.

BOLA TARBIYASIDA O‘YINNING AHAMIYATI

Qulmirzayeva Fotima Musurmonqul qizi,
Toshkent viloyati, Bo‘stonliq tumani
G‘azalkent sh. 11-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bola tarbiyasida o‘yinning ahamiyati, o‘ziga xosligi va o‘yin turkumlari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, o‘yin ,o‘yin turlari, tarbiyachi, ijodiy o‘yinlar, qoidali o‘yinlar

Maktabgacha ta’lim tashkiloti bola hayotida ahamiyati juda katta bo‘lib, bola kamoloti va ta’lim-tarbiyasida yetakchi o‘rin tutadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti uzluksiz ta’limni boshlang‘ich bo‘g‘ini hisoblanadi.

O‘yin maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati bo‘lib, u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O‘yin bolaning o‘quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatning qay darajada shakllanganligini belgilab beradi. Haqiqatdan ham o‘yin, har bir yosh bosqichda bolaning tevarak atrofdagi hayotini va kishilar o‘rtasidagi turli munosabatlarni har tomonlama bilib olishga qaratilgan faoliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolaning o‘yin faoliyati mazmun jihatdan har kungi vaziyatga qarab o‘zgarib turadi. Uni “bolalikning hamrohi” deb atash qabul qilingan. O‘yinda shaxsdagi barcha mavjud jihatlar ishga tushadi; bola harakat qiladi, gapiradi. idrok etadi, o‘ylaydi. O‘yin tarbiyaning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

YA.A.Komenskiy, K.D.Ushinskiy, A.S.Makarenko, P.F.Lestgaflarning g‘oyalari hozirgi zamon bolalar o‘yinlari nazariyasi uchun ham ahamiyatlidir. “Bolalar o‘yini ko‘p asrlik tarixga ega- deb yozgan edi K.D.Ushinskiy, - insonning o‘zi tomonidan ishlab chiqilgan qudratli tarbiyaviy vosita va shuning uchun ham unda inson tabiatining haqiqiy ehtiyoji ifodalangan”.

P.F.Lestgaft “bolalar o‘z o‘yinlarida tevarak-atrofdan olgan taassurotlarini aks keltiradilar” deydi. Shunday faoliyat bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga egadir. Shunday qilib o‘yinning ijtimoiy voqea ekanligini, o‘yinda tevarak-atrofdagi

borliq aks ettirilishini ilg'or olim va pedagoglar o'zlarining kuzatish va ilmiy tadqiqotlari orqali isbotlab berdilar.

Tarbiyachilar bolalar o'yiniga rahbarlik qilishda quyidagilarga rioya qilishi lozimdir.

1. O'yin bilan mehnat o'rtasida to'g'ri munosabat o'rnatish.
2. O'yinda bolalarning bo'lajak mehnatiga xos bo'lgan jismoniy va ruhiy sifatlarini tarbiyalash.

Shu tariqa o'yin tarixiy taraqqiyot jarayonida mehnat faoliyati natijasida paydo bo'lgan ijtimoiy faoliyatdir; o'yin doimo haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak, ijtimoiy hayot o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgaradi; o'yin ma'lum maqsadga yo'naltirilgan ongli faoliyat bo'lib, uning mehnat bilan ko'p umumiyligi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga xizmat qiladi. O'yin faoliyati asosida bolada o'quv faoliyati rivojlanadi, bola qanchalik yaxshi o'ynasa, u maktabda shunchalik yaxshi o'qiydi.

Bolalar o'yini uning mazmuni, xususiyati, tashkil etilishiga ko'ra xilma-xildir. Ijodiy o'yinlarni bolalar o'zlari o'ylab topishadi. Unda oldindan belgilangan qoidalar bo'lmaydi. O'yin qoidasini bolalar o'zlari o'yin jarayonida belgilashadi.

Qoidali o'yinlarning mazmuni va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi. Qoidali o'yinlarga quyidagilar kiradi: didaktik o'yinlar, harakatli o'yinlar, musiqaviy o'yinlar, ermak o'yinlari.

O'yin bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalash sistemasida, MTTning ta'lim-tarbiya ishida, axloqiy, mehnat va estetik tomonlarni tarbiyalashda katta o'rin tutadi.

O'yinda bola organizmiga xos bo'lgan talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, bardamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi. Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalash sistemasida o'yin munosib o'rin egallaydi. O'yinda aks ettirilayotgan narsani bilib olishga qiziqish uyg'onadi. Ko'pincha o'yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrini, bilim doirasini kengaytirish uchun xizmat qiladi. Ijodiy o'yinni tor didaktik maqsadlarga bo'ysundirib bo'lmaydi. Bu o'yin yordamida juda katta tarbiyaviy vazifalar hal qilinadi. Qoidali o'yin bolaning sensor rivojlanishini, tafakkur va nutqini, ixtiyorsiz

diqqatini va xotirasini, har xil harakatlarini muntazam ravishda mashq qildirib borish imkonini beradi. Har bir qoidali o'yin ma'um didaktik maqsadga ega bo'lib, bolani umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Ta'limning o'yin shaklida bo'lishi muhim ahamiyatga ega bo'lib bolaning umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Ta'limning o'yin shaklida bo'lishi muhim ahamiyatga ega bo'lib, bolaning yosh xususiyatlariga mos keladi. Qiziqarli o'yin bolaning aqliy faolligini oshiradi, o'yinda bola mashg'ulotdagiga nisbatan murakkabroq masalani hal qilishi mumkin. Bu ta'im butunlay o'yin shaklida bo'lishi kerak degan gap emas. Ta'lim turli usullar va metodlarni qo'llashni talab etadi. O'yin ta'limning shakllaridan biri bo'lib, boshqa bir metod bilan qo'shib olib borilgandagina yaxshi natija beradi; bular kuzatish, suhbat, so'zlab berish va hokozolardir.

Shuningdek, nutq o'yin jarayonida juda katta ahamiyatga ega. Nutq orqali bolalar fikr almashadi, o'z his-tuyg'u, kechinmalarini o'rtoqlashadi. So'z bolalar o'rtasida do'stona munosabatlar o'rnatilishiga, tevarak-atrofdagi hayot voqealariga bir xilda munosabatda bo'lishga yordam beradi.

O'yin vaqtini tanlay bilish ham muhim ahamiyatga ega. Nonushta bilan mashg'ulot o'rtasida bolalar o'yiniga 8-10 daqiqa vaqt beriladi. Bunda bolalar ko'pincha avval boshlagan o'yinlarini davom ettiradilar. Sayrda bolalarning o'ynashlari uchun 1 soat - 1 soat 20 minut vaqt ajratiladi. Kunduzgi uyqu va kechki nonushtadan keyin ham bolalar o'yinga vaqt beriladi. Bunda bolalar ko'proq syujetli rolli o'yinlarni, qurilish materiallari, qo'g'irchoqlar bilan, stol usti o'yinchoqlari o'ynashlari mumkin. Shu bilan birga ermak o'yinlardan ham foydalaniladi. Ammo o'yin bilan ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik bola ulg'aygan sari o'zgarib boradi. Kichik guruhda o'yin ta'lim berishning asosiy shakli hisoblansa, katta guruhga borganda esa mashg'ulotlarda ta'limning roli ortadi. Tayyorlov guruhiga borganda bolalarning o'zlarida maktabdagi o'qishga ishtiyoq uyg'onib qoladi. Ammo bolalar uchun o'yinning qadri yo'qolmaydi, balki mazmuni o'zgaradi. Endi bolalarni ko'proq fikriy faollikni talab etuvchi o'yinlar, sport tarzidagi o'yinlar qiziqтира boshlaydi.

Bolalar o'yinining o'ziga xosligi shundaki. u tevarak-atrofdagi hayotni, kishilarning faoliyatini, ishlari, harakatlarini, ularning ish jarayonidagi o'zaro munosabatlarini aks ettiradi. O'yin paytida xona bolalar uchun dengiz, o'rmon, metro, temir yo'l vagoni bo'lishi mumkin. Bola hech qachon jim o'ynamaydi, bitta o'zi o'ynasa ham u o'yinchoq bilan gaplashadi, o'zi tasvirlayotgan qaxramon bilan muloqot o'rnatadi, onasi, bemor, shifokor xullas hamma-hammaning o'rniga o'zi gapiraveradi. So'z obrazning yaxshiroq ochilishiga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlardan ta'lim vositasi sifatida foydalanish doimiy dolzarb muammo sifatida, amaliyotga tadbqiq etilgan. Didaktik o'yinlarni muhim belgisi undagi qoidalarining mavjudligidir. O'yinda o'yin hay'ati, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari o'rtasida uzviy aloqa mavjud. O'yin hay'ati harakatlarning tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini xal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi. Didaktik o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolalarning har tomonlama rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq madaniyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya qilish unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi.

Didaktik o'yinlar ijodiy shaxsni tarbiyalashga yordam beradi, chunki har bir o'yin, uning har bir takrorlanishi topshiriqni bajarishga yangicha munosabatda bo'lishni talab qiladi. Uni xal qilish zarurati esa ijodiy izlanishlarni keltirib chiqaradi. Didaktik o'yinlarda tirishqoqlik, matonatlilik, boshlangan ishni oxirigacha yetkaza bilish singari eng kerakli irodaviy sifatlar tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bolangiz maktabga tayyormi?-T.:Ma'rirat-Madadkor, 1999.
2. K.Nizomova "6 yoshli bolalarni maktabga tayyorlash va maktabga moslashuvini o'rganish" Metodik qo'llanma. T-2006
3. Yusupova P. Maktabgacha pedagogika T., 2007
4. <http://www.ziyonet.uz/>
5. <http://www.istedod.uz/>

6..<http://www.pedagog.uz/>

<http://www.google.uz/>

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL SALOHİYATI RIVOJLANISHIDAGI DOLZARB MASALALAR.

Rahmonova Nodira Xamza qizi

Jarqo'rg'on tumani 5-son Qaldirg'och DMTT tarbiyachisi.

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish va takomillashtirish dolzarb masalalari yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: intellektual salohiyat, qobiliyat, isteʼdod, oʻyin, syujetli-rolli oʻyinlar, abstrakt bilimlar.

АННОТАЦИЯ

Сегодня развитие интеллектуального потенциала дошкольников является одной из актуальных проблем. В данной статье освещаются актуальные вопросы развития и совершенствования интеллектуального потенциала дошкольников.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, способности, талант, игра, сюжетно-ролевые игры, абстрактное знание.

ABSTRACT

Today, the development of the intellectual potential of preschool children is one of the most important issues. This article covers topical issues of developing and improving the intellectual potencial of preschool children.

Keywords: intellectual potential, ability, talent, play, role-playing games, abstract knowledge.

KIRISH.

Bilim va faoliyat uslubining murakkablashishi ta'lim jarayonida bolalar rivojlanishining asosiy va belgilovchi tomonini tashkil etadi. Masalan,

Shvetsariyalik psixolog J. Piaja o'zi olib borgan tadqiqotlar asosida ta'kidlashicha, 7-8 yoshdan kichik bolalar raqam bilan bog'liq faoliyatga qodir emas. Shuningdek, bolaning psixik rivojlanishida ta'lim mazmunining o'zgarishi va uning ta'siri haqida L.A.Venger, P.YA.Galperin, D.B.Elkonin, V.V.Davidov va boshqalar asarlarida keng tadqiq etilgan. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar tarbiyasining asosiy vazifalarismoniy, aqliy, axloqiy, mehnat tarbiyasi, estetik tarbiya berib borishdan iboratdir. Psixologlar fikricha bu yoshda bolada bilish jarayonlari rivojlanib borganligi sababli unga o'rgatilgan har bir yangilikni tez ilg'ab oladi, ongiga singdirib boradi. Bolalikda aqliy rivojlanish asosini bolada shakllanayotgan idrok etish va fikrlash harakatlarining yangi turlari tashkil etadi. Bu yoshda avtodidaktik, o'zi o'rgatuvchi o'yinchoqlar (matryoshkalar, qutichalar, kubchalar, mozaika va boshqalar) bola ongini tez rivojlantiradi. Intelleksual-psixologik o'yinlar bolani har tomonlama komil shaxs bo'lib shakllanishidagi asosiy vositalardan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev 2017- yil 30-sentabrda PF5198 - sonli "Maktabgacha ta'lim faoliyatini tashkil etish va boshqaruv tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi farmoni qabul qilinib, unda maktabgacha ta'lim muassasalarining davlat va nodavlat tarmoqlarini yanada kengaytirish, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish sharoitlarini yaratish, davlat va xususiy sektor sherikligi shartlarida maktabgacha ta'lim muassasalarining yangi shakllarini joriy etish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini samarali tashkil etishni ta'minlash asosiy maqsad qilib belgilangan. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning intellektual salohiyatining rivojlanishida ulardagi tug'ma qobiliyat va iste'dod muhim ahamiyatga ega. Tug'ma qobiliyatga ega bo'lgan bolalarimiz kattalarning har bir ta'limiy, tarbiyaviy va kasbiy ta'limotlarini tez ilg'ab oladilar va tez o'zlashtirib, hayotga tatbiq etadilar. Ammo, barcha yoshlarimizga ham birdek tug'ma talant, qobiliyat va iste'dod nasib etavermaydi.

MUHOKAMA

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishdagi dolzarb masalalar Chirchiq davlat pedagogika instituti va Toshkent viloyati maktabgacha ta'lim boshqarmasi bilan hamkorlikda Chirchiq shahar 35-sonli maktabgacha ta'lim tashkilotida 2018-yil 8-dekabr kundan, Qibray tumani 20-sonli maktabgacha ta'lim tashkilotida 2020-yil 10-sentabr kundan ishini boshladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish bu fikriy faoliyatning ko'rgazmali-harakatli, ko'rgazmali-obrazlidan abstrakt, nazariyga o'zgarishidir. Bolada tushunchalar va tushunchalar tizimi muntazam shakllanib boradi. Bolaning anglash va fikrlash rivojlanishi darajasi qancha yuqori bo'lsa, u o'zlashtirgan, foydalanayotgan tushunchalar shuncha murakkab bo'ladi.

NATIJALAR

Bolada intellekt ilk bora ona qornidan rivojlanishni boshlaydi. Bolalarda asosiy intellektual rivojlanish bosqichi maktabgacha va maktab yoshiga to'g'ri keladi. Genetika va irsiyat intellektual salohiyatga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Kimdir tabiatan tez hisoblaydi va kimdir tug'ilganidan boshlab matematikani yaxshi ko'radi, kimdir esa gapirishdan oldin kuylaydi. Bolalarda aloqa va bilim qobiliyatlarini rivojlantiradigan faoliyatning muntazamligini ta'minlash orqali intellektni rivojlantirish mumkin. Xarakter va temperament xususiyatlarini o'rganish maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchisining intellektini rivojlantiruvchi omil hisoblanadi. Ota-ona bilan munosabat va oiladagi emotsional muhitni me'yoriy darajaga keltirish bola intellektini rivojlantirishga poydevor bo'lib xizmat qiladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar ota-onalari bilan intellekt, intellektual salohiyat va uni rivojlantirishning dolzarb masalalari to'g'risida suhbat uyushtirildi. Ota-onalar o'zlariga kerakli ma'lumotlarga ega bo'lishdi.

XULOSA

Faoliyatning umumiy turi aniqlangach, bolalar tomonidan ayrim usullar turli darajada qo'llanilishi mumkin. O'quvchilar faoliyatning nisbatan yuqori shakllari va turlariga (shuningdek, aqliy) masalan, aniq va abstrakt bilimlarni bog'lay olish va o'zaro nisbatini aniqlay bilishga o'rgatilishi lozim. Bolaning fikrini ham tez-tez

inobatga olib turilsa, uning o'z-o'ziga bo'lgan ishonch hissi ortadi. Rivojlanish jarayonida faqat bilim va faoliyat usullarining o'zgarishi va murakkablashishi sodir bo'lib qolmaydi. Bolaning psixik rivojlanishi uning butun shaxsidagi o'zgarishlarni, ya'ni shaxs umumiy xususiyatlarining rivojlanishini o'z ichiga oladi. Rivojlanish jarayonida bolalar psixik faoliyatining turli jihatlari o'zgaradi, usullar yig'ilishi va o'zgarishi sodir bo'ladi. Bola ko'p miqdordagi turli harakatlarni bajara oladi, bilim va tasavvurlari o'zgaradi. Qizlar va o'g'il bolalar yetuk va komil shaxs bo'lib voyaga yetishi uchun yana bir muhim omil hayot tarziga aylanishi zarur. U ham bo'lsa zamonaviy axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishdir. Bunda ota-ona, oila muhiti muhim o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Ta'lim to'g'risidagi qonun T.: 23 sentabr 2020-yil
2. O'zbekiston respublikasining qonuni Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 22-oktabrda qabul qilingan Senat tomonidan 2019- yil 14-dekabrda ma'qullangan (1)
3. N.M Aksarina, Go'dak bolalar tarbiyasi, T.:1983.(50)
4. R.G`.Qodirov, yosh davrlari va pedagogik psixologiya T.:2005,(6-9)
5. G.R To'xtasinova, T.I. O'rmonova, Bolalar bog'chasida intellektual psixologik o'yinlar T.:2005(4-5)
6. Bolalar iqtidorini erta aniqlashning psixologik-pedagogik metodikalari majmuasi, T.: 2010.
7. M. Atayev, Islomda bolalar huquqlari, T.: 2017.
8. Usarov, J. (2019). Using Teaching Methods for Development Student Competencies. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 15(1), 272- 274.
- 9.Fabermen L.B. Ilgor pedagogik texnologiyalar. GulDU. -2012 yil
- 10.Fayzullaeva M., Raximova Z., Rustamova M., Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish. (tayyorlov guruhi uchun mashg'ulotlar ishlanmasi). T., 2015 y.

MONTESSORI METODIKASI ORQALI BOLALARNING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINI QO`LLAB-QUVATLASH.

Po'latova Mahbuba Bozor qizi
Angor tumani 12-DMTTi tarbiyachisi.

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada Montessori metodikasining asosiy tamoyillari va ularning bolalarning intellektual rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Montessori usulining bola markazida bo'lishi, mustaqil fikrlash, qiziqish asosida o'rganish va o'ziga xos ta'lim muhiti orqali bolalarning bilimga bo'lgan ehtiyojini qanday rag'batlantirishi ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Montessori metodikasi, intellektual rivojlanish, maktabgacha ta'lim, pedagogika, mustaqil o'rganish, bola markazli ta'lim.

ПОДДЕРЖКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ЧЕРЕЗ МЕТОДИКУ МОНТЕССОРИ.

АННОТАЦИЯ:

В данной статье рассматриваются основные принципы методики Марии Монтессори и их влияние на интеллектуальное развитие детей. Описывается, как среда, ориентированная на ребёнка, способствует развитию самостоятельного мышления и познавательного интереса.

Ключевые слова: Методика Монтессори, интеллектуальное развитие, дошкольное образование, педагогика, самостоятельное обучение, развитие ребёнка.

SUPPORTING CHILDREN'S INTELLECTUAL DEVELOPMENT THROUGH THE MONTESSORI METHOD.

ABSTRACT:

This article explores the core principles of the Montessori method and their impact on children's intellectual development. It highlights how child-centered

learning environments, freedom of choice, and hands-on activities foster independent thinking and intrinsic motivation to learn.

Keywords: Montessori method, intellectual development, early childhood education, pedagogy, independent learning, child-centered education.

Montessori metodikasi – bu bolani markazga qo‘ygan, uning tabiiy rivojlanishiga mos ravishda ta’lim berishni maqsad qilgan noyob pedagogik yondashuvdir. Bu metodika XIX asr oxiri – XX asr boshlarida italiyalik shifokor va pedagog Mariya Montessori tomonidan ishlab chiqilgan. U o‘z kuzatuvlariga asoslanib, har bir bola o‘zining rivojlanish yo‘lini tanlashga, bilimlarni mustaqil ravishda o‘zlashtirishga qodir ekanligini isbotlagan.

Montessori usulining asosiy g‘oyasi – bolani o‘ziga xos shaxs sifatida tan olish, unga hurmat bilan yondashish va tabiiy rivojlanish bosqichlariga mos ta’lim sharoitini yaratishdir. Bu metodikada intellektual rivojlanish faqat bilim berish bilan emas, balki bolaning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

Montessori tizimi bolalarning intellektual rivojiga qanday ta’sir ko‘rsatadi? Avvalo, bu metodika bolalarga o‘rganish erkinligini beradi. Montessori muhitida bola o‘z qiziqishi asosida materiallarni tanlaydi, ularni o‘rganadi va xatolardan mustaqil ravishda saboq oladi. Pedagogning roli esa yo‘lboshchi, kuzatuvchi va rag‘batlantiruvchi darajasida bo‘ladi. Bu esa bolaga o‘z-o‘zini boshqarish, diqqatni jamlash, mustaqil fikrlash va o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Montessori metodikasida qo‘llaniladigan didaktik materiallar ham alohida ahamiyatga ega. Har bir material bolaning aniqlik, tartib, tahlil qilish va sintezlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Masalan, sensorika uchun mo‘ljallangan materiallar orqali bola tashqi olamni aniq anglaydi, bu esa uning tafakkur va idrokini chuqurlashtiradi. Matematika, til va atrof-muhit bo‘yicha materiallar esa bosqichma-bosqich, oddiydan murakkabga o‘tgan holda tuzilgan. Bu yondashuv bolaning bilimlarni mukammal o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, Montessori metodikasida bolaning pedagogga emas, balki materialga bo'lgan qiziqishi ustuvor hisoblanadi. Bola har bir topshiriqni bajarayotganda o'zining intellektual salohiyatini ro'yobga chiqaradi. Bu jarayon sun'iy emas, tabiiy bo'lib, bolaning ichki rivojlanishiga mos tarzda kechadi.

Bugungi kunda bu metodika nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, balki boshlang'ich maktablarda ham muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Montessori tizimida ta'lim olayotgan bolalar mustaqil fikrlovchi, o'z qarorlariga mas'ul bo'lgan, boshqalar fikriga hurmat bilan qaraydigan, ijtimoiy jihatdan faol shaxs sifatida shakllanadi. Bu esa ularning nafaqat intellektual, balki umumiy shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Montessori usulining yana bir muhim jihati – bu barqaror muhit va tartib-intizomdir. Har bir material o'z joyida, har bir faoliyatning boshlanishi va tugashi bor. Bu esa bolada tartib, mas'uliyat, diqqat-e'tibor va rejalashtirish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ana shu ichki tartib bolaning tafakkurini va aqliy salohiyatini rivojlantiradi.

Shuningdek, Montessori metodikasi orqali bolalar muloqot qilish, guruhda ishlash, o'z fikrini bayon etish va boshqa bolalar bilan hamkorlikda faoliyat yuritishni o'rganadilar. Bularning barchasi bolalarning nafaqat intellektual, balki ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi.

XULOSA.

Montessori metodikasi bolalarning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda zamonaviy va samarali yondashuvlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Bu metodika bolaning tabiiy qiziqishi, mustaqil fikrlashi va o'zini anglashiga asoslanib, uning intellektual salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Montessori muhitida erkinlik va tartib, tanlov va mas'uliyat uyg'unlashgan bo'lib, bu esa bolaning bilim olish jarayonini ongli va chuqur qiladi.

Shuningdek, Montessori usuli o'qituvchining roli, maxsus didaktik materiallar, rivojlantiruvchi muhit va bolaning ichki motivatsiyasiga tayanadi. Natijada, bu yondashuv nafaqat akademik bilimlarni egallash, balki hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta'lim tizimida ushbu metodikani kengroq tatbiq etish orqali mustaqil, intellektual jihatdan rivojlangan, o'z fikriga ega va jamiyatda faol ishtirok etadigan barkamol shaxslarni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Montessori, M. "Bolaning sirli bolaligi". Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2015.
2. Tadjibayeva, N. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
3. Sharipova, D. "Zamonaviy maktabgacha ta'lim metodikalari". Toshkent: «Ilm Ziya», 2018.
4. Xolmatova, M. "Maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar". Ilmiy-uslubiy risola. Toshkent: 2021.
5. Karimova, S. "Ilk yoshdagi bolalarni rivojlantirish psixologiyasi". Toshkent: «Fan va texnologiya», 2019.
6. "O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi" — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–2707-sonli qarori, 2017-yil.
7. Saidova, M. "Montessori metodikasi va uning amaliy ahamiyati". – "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy jurnali, 2022-yil, 2-son.
8. Raxmonova, N. "Maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni qo'llash". – "Pedagogik ta'lim" jurnali, 2021-yil, 3-son.
9. Normurodova, Z. "Bola shaxsini shakllantirishda Montessori metodikasining o'rni". – Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Andijon, 2020.
10. J.X. To'raqulova. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ma'naviy- ma'rifiy ishlar. O'quv qo'llanma.
11. To'lanova Maxliyoxon Murotali qizi, Abdulatipov Mirjalol, Tursunova Zarnigorxon. STEAM ta'limi. Scientific- JL.

STEAM YONDOSHUVI: MAKTABGACHA TA'LIMDA ILMIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USULI.

Norqulova Shodiya O`rol qizi.

Qiziriq tumani 21-DMTT tarbiyachisi.

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida STEAM yondoshuvining ahamiyati va uning orqali bolalarda ilmiy tafakkurni shakllantirishning innovatsion usullari tahlil qilinadi. Mazkur yondoshuv orqali bolalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: STEAM, maktabgacha ta'lim, ilmiy tafakkur, innovatsion usul, integratsiya, ijodiy fikrlash, o'yinli ta'lim.

STEAM-ПОДХОД: ИННОВАЦИОННЫЙ МЕТОД ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО МЫШЛЕНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ.

АННОТАЦИЯ:

В данной статье рассматривается значение STEAM-подхода в системе дошкольного образования и его роль в формировании научного мышления у детей. Такой подход открывает детям возможности развивать практические навыки.

Ключевые слова: STEAM, дошкольное образование, научное мышление, инновационные методы, интеграция, творческое мышление, игровое обучение.

STEAM APPROACH: AN INNOVATIVE METHOD FOR FORMING SCIENTIFIC THINKING IN PRESCHOOL EDUCATION.

ANNOTATION:

This article explores the importance of the STEAM approach in early childhood education and its role in fostering scientific thinking among preschool children. This approach opens up opportunities for children to develop practical skills.

Keywords: STEAM, early childhood education, scientific thinking, innovative methods, integration, creative thinking, play-based learning.

Zamonaviy ta'lim tizimida bolalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bola tafakkurining shakllanishida hal qiluvchi bosqich bo'lib, bu jarayonda samarali va innovatsion yondoshuvlar muhim o'rin tutadi. Shu nuqtai nazardan, STEAM yondoshuvi maktabgacha ta'limda ilmiy tafakkurni rivojlantirishning zamonaviy va samarali usuli sifatida ko'rilmoqda.

STEAM — bu ingliz tilidagi Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika) sohalarining integratsiyalashgan yondoshuvidir. Ushbu model bolalarda nafaqat aniq fanlarga oid bilimlarni, balki ularni hayotiy vaziyatlarda amaliy qo'llash ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun STEAM faoliyatlari o'yin asosida tashkil etilishi mumkin, bu esa ularning qiziqishini oshirib, chuqur o'zlashtirishga zamin yaratadi.

STEAM yondoshuvi orqali bolalarda kuzatish, sinash, tahlil qilish, muammo yechimini topish kabi ilmiy tafakkur unsurlari rivojlanadi. Masalan, oddiy tajribalar, qurilish konstruksiyalari, rasm chizish orqali muhandislik va san'at elementlarini uyg'unlashtirish bolada muvozanatli fikrlash, sabr-toqat, ijodkorlik, va eng asosiysi – o'z fikrini asoslashga o'rgatadi.

Mazkur yondoshuvning innovatsionligi shundaki, u an'anaviy fanlarni o'zaro bog'lab, real hayotdagi masalalarni yechishda bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Bu esa ularni faqat bilim oluvchiga emas, balki bilim yaratuvchiga aylantirish imkonini beradi. Shu tariqa, bola o'zining kichik yoshidayoq “men sinab ko'raman”, “men izlayman”, “men topaman” degan pozitsiyaga ega bo'ladi.

Ta'lim muassasalarida STEAM asosida tashkil etilgan faoliyatlar o'qituvchilardan ham yangicha fikrlashni, metodik yangiliklarni tadbiq qilishni talab qiladi. Har bir mashg'ulotda bolalar mustaqil fikrlashga undaladi, ular uchun savollar, muammolar, loyihalar taqdim etiladi va ular jamoaviy yoki individual ravishda izlanadi.

STEAM yondoshuvi orqali ta'lim jarayoniga ijodkorlik, tajriba, fan va texnologiyalarning uyg'unlashuvi kiritiladi. Bu esa nafaqat ilmiy tafakkurni, balki

ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar, mas'uliyat, jamoada ishlash, qaror qabul qilish, muammoga yangicha qarash kabi zaruriy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

Shuningdek, STEAM yondoshuvi maktabgacha ta'limda tabiiy muhitni o'rganish, texnologiyalarni oddiy shaklda tanitish, san'at orqali fikr ifodalash, muhandislik asoslarini o'yin orqali tushuntirish, matematik tasavvurni esa hayotiy misollar bilan boyitish orqali amalga oshiriladi. Masalan, qum va suvdan inshoot qurish, oddiy mexanizmlar yasash, ranglar va shakllar bilan tajriba o'tkazish – bularning barchasi bolalarda amaliy tafakkurni shakllantiradi.

Yana bir muhim jihati shundaki, STEAM faoliyatlarida bolalar tajriba orqali o'rganadi. Bu “qilish orqali o'rganish” (learning by doing) tamoyiliga asoslanadi. Bunday yondoshuv natijasida bola bilimni tayyor holatda emas, balki o'z faol ishtiroki orqali egallaydi. Bu esa bilimlarning mustahkam bo'lishi, uzoq muddat esda qolishini ta'minlaydi.

Pedagog uchun esa bu yondoshuv – bolaning individual qiziqishini aniqlash, unga mos faoliyatni taklif qilish, u bilan sheriklikda izlanish olib borish imkoniyatini beradi. Bu jarayonda o'qituvchi nazoratchi emas, balki yo'l boshchi, motivator va hamkor rolida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, ota-onalarning ham bu jarayonda ishtiroki muhim sanaladi. Ularni STEAM faoliyatlariga jalb qilish orqali bolaga qulay va rivojlantiruvchi muhit yaratish mumkin. Uyda oddiy tajribalarni bajarish, loyihalar ustida birgalikda ishlash, o'zaro fikr almashish orqali bola o'zining ijtimoiy muhitida ham qo'llab-quvvatlanayotganini his qiladi.

XULOSA:

STEAM yondoshuvi maktabgacha ta'limda bolaning tabiiy qiziqishini qo'llab-quvvatlash, uni ilm-fanga qadam qo'yishga undash, keng fikrlaydigan, muammoni hal eta oladigan, ijodiy shaxsni shakllantirishda innovatsion va istiqbolli usul sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI :

1. Quchqorova N.M., Bekchanova F.M. Maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish. Darslik. Toshkent: 2023.
2. Umarov D.X., Xolmurodov L.Z., Maktabgacha ta'limda jismoniy tarbiya. Darslik. Chirchiq: Yangi Chirchiq Prints, 2023.
3. D.N. Rahmatova, L.Z. Xolmurodov, L.B. Sobirova. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. O'zbekiston: O'zbek kitob nashriyoti, 2020.
4. M.D. Tursunboyeva, L.K. Narimbaeva. Maktabgacha ta'limda bolalar nutqini o'stirish. O'quv qo'llanma. Chirchiq: Book Trade, 2022.
5. I.X. To'raqulova. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ma'naviy- ma'rifiy ishlar. O'quv qo'llanma.
6. To'lanova Maxliyoxon Murotali qizi, Abdulatipov Mirjalol, Tursunova Zarnigorxon. STEAM ta'limi. Scientific- JL.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA INTELLEKTUAL RIVOJLANISHNI RAG`BATLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDOSHUVLAR.

Salomova Charos Tolib qizi

Jarqo`rg`on tumani 11- sonli MTT katta gurux tarbiyachisi.

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini rag'batlantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, intellektual rivojlanish, pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar, innovatsion ta'lim.

АННОТАЦИЯ:

В данной статье рассматривается роль современных педагогических подходов в стимулировании интеллектуального развития детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольное образование, интеллектуальное развитие, педагогические подходы, интерактивные методы, инновационное обучение.

ANNOTATION:

This article explores the role of modern pedagogical approaches in fostering the intellectual development of preschool-aged children.

Keywords: preschool education, intellectual development, pedagogical approaches, interactive methods, innovative education.

Maktabgacha yosh — bu bolaning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning tafakkuri, idroki, mantiqiy fikrlash qobiliyati va ijtimoiy-emotsional holati faol rivojlanadi. Intellektual rivojlanish esa nafaqat bola bilim olishining asosini tashkil qiladi, balki uning atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatini belgilab beradi.

Zamonaviy pedagogika bolalar bilan ishlashda an’anaviy uslublarni zamonaviy, interfaol, innovatsion yondashuvlar bilan boyitishni taqozo qilmoqda. Maktabgacha ta’lim tizimida bu yondashuvlar bolaning erkin fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi, savol berishi va muammoni hal qila olish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan.

Zamonaviy ta’lim yondashuvlaridan biri bu — konstruktivizm nazariyasiga asoslangan yondashuvdir. Bu yondashuvda bola tayyor bilimni emas, balki o‘zining faoliyatiga tayangan holda bilimni o‘zlashtiradi. Tarbiyachi bu yerda bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi, motivatsiya beruvchi shaxs sifatida ishtirok etadi.

Yana bir muhim yondashuv bu — o‘yinga asoslangan ta’limdir. O‘yin orqali ta’lim jarayoni bolaga quvonch, ishtiyoq va qiziqish uyg‘otadi. Bolalar o‘yin orqali real hayotdagi vaziyatlarni modellashtiradilar, rolli o‘yinlar orqali muloqot qilish, fikr bildirish, strategik rejalashtirish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar.

Shuningdek, bugungi kunda axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida ham bolalarning intellektual rivojlanishiga ta’sir etish imkoniyati kengaymoqda. Ta’limiy dasturlar, multimediali resurslar, interaktiv taqdimotlar

bolalarda bilimga bo'lgan qiziqishni orttiradi, ularning e'tiborini jalb etadi hamda o'rganish samaradorligini oshiradi.

Pedagogik jarayonda bolaning individual xususiyatlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Har bir bola o'zining rivojlanish sur'atiga ega bo'lganligi sababli, ta'lim yondashuvlari moslashtirilgan, shaxsga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Bu esa differensial yondashuvni hayotga tatbiq qilishni talab etadi.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimi bolalarning intellektual rivojlanishini nafaqat bilim berish orqali, balki ularning faol ishtirokini ta'minlovchi muhit yaratish orqali rag'batlantirishga harakat qilmoqda. Bunday yondashuvda bola o'rganuvchi emas, balki bilishni kashf qiluvchi subyekt sifatida qaraladi.

Bugungi kunda keng qo'llanilayotgan loyiha asosida o'qitish (proyekt metodi) maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim olishdagi faolligini oshirishda muhim vositaga aylanmoqda. Loyiha metodida bolalar kichik guruhlarda ishlaydilar, mavzuni mustaqil o'rganadilar, kuzatuvlar olib boradilar va yakunida o'z loyihalarini taqdim etadilar. Bu jarayon bolalarda hamkorlikda ishlash, fikr almashish, dalillash va xulosalash kabi muhim intellektual ko'nikmalarni shakllantiradi.

Muammoli vaziyat yaratish metodi ham bolaning fikrlash faoliyatini faollashtirishda samarali hisoblanadi. Tarbiyachi bola oldiga hayotiy yoki o'yin ko'rinishidagi muammoli vaziyatni qo'yadi. Bola bu muammoni hal etish uchun o'z bilim va tajribasidan foydalanadi. Bunday yondashuv bolada tanqidiy fikrlash, alternativ qarorlar ishlab chiqish va tanlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, multimodal ta'lim – ya'ni, turli vositalar (vizual, eshituv, kinestetik, raqamli) orqali bilim berish – maktabgacha yoshdagi bolalarning o'quv faoliyatini jonlantiradi. Har bir bola o'zining qabul qilish uslubiga ko'ra turli xil ma'lumotlarni o'zlashtiradi. Masalan, ba'zi bolalar tasvirlar orqali yaxshi o'rganadi, boshqalar ovozli ma'lumot orqali, yana boshqalar esa harakat orqali. Shu bois, darsda turli modalitetlarni uyg'unlashtirish intellektual rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyachining roli bugungi kunda tubdan o'zgarib bormoqda. Endi u bilim beruvchi emas, balki o'rgatishni tashkil qiluvchi, yordamchi, yo'naltiruvchi va motivatsiya beruvchi shaxs sifatida qaralmoqda. Tarbiyachi bolaning ehtiyoj va qiziqishlarini aniqlab, shunga mos ta'limiy faoliyatni rejalashtirishi kerak. Bu esa bolaning individual rivojlanish traektoriyasini hisobga olishni taqozo etadi.

Ijtimoiy-emotsional rivojlanish ham bolaning intellektual rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bolaning o'zini erkin his qilishi, fikrini ochiq ayta olishi, atrofdagilar bilan ijobiy munosabatda bo'lishi uning bilim olishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, zamonaviy yondashuvlarda ijobiy psixologik muhit yaratishga alohida e'tibor qaratiladi.

Ta'lim muhitining tashkil etilishi ham intellektual rivojlanishga xizmat qilishi kerak. Bolalar bog'chasida turli burchaklar: konstruktor, tabiat, matematika, eksperimentlar, ijodkorlik burchaklari tashkil etilishi lozim. Ushbu muhitda bola mustaqil harakat qilib, kashf etish va tajriba orttirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarda intellektual rivojlanishni rag'batlantirish — bu faqat bilim berish emas, balki bolaning fikrlashi, kuzatish, sintez, tahlil va xulosalash kabi aqliy faoliyatlarini rivojlantirish demakdir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar bu jarayonni samarali tashkil etish imkonini beradi. Tarbiyachining vazifasi esa bu imkoniyatlardan to'g'ri foydalanib, bolalarda ijodkorlik va mustaqil fikrlash asoslarini shakllantirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Axmedova, N. A. (2021). Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: “Ilm Ziya” nashriyoti.
- 2.Inoyatova, S. M., & Soliyeva, D. R. (2020). Maktabgacha ta'limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya.
- 3.Xolboyeva, M. (2019). O'yinli mashg'ulotlar orqali bolalar tafakkurini rivojlantirish. – Toshkent: Yangi asr avlodi.

- 4.Yoʻldosheva, G. R. (2022). Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va mantiqiy fikrlashni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Ilm va taraqqiyot.
- 5.Nurova, N. (2021). STEAM yondashuv asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Ilmiy maqola, “Pedagogik mahorat” jurnali, №4.
- 6.Vygotskiy, L. S. (2020). Bola psixikasi va uni rivojlantirish. (Oʻzbek tiliga tarjima). – Toshkent: “Oʻqituvchi” nashriyoti.
- 7.Azizxoʻjaeva, N. N. (2018). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
- 8.Karimova, G. (2023). Bolalar bilan interfaol metodlar asosida ishlash texnologiyasi. – Samarqand: Zarafshon.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELEKTUAL RIVOJLANISHIDA ZAMONAVIY METODIKALARDAN FOYDALANISH

Sattorova Oʻgʻilshod Yaxshiboyevna
3-DMMT tarbiyachisi qiziriq tumani

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini ragʻbatlantirishda zamonaviy pedagogik metodikalarning ahamiyati, asosiy yoʻnalishlari va ularning amaliyoti tahlili qilinadi. Didaktik oʻyinlar, interaktiv usullar, muammoli vazifalar, kreativlikni rivojlantirish texnologiyalari kabi metodikalar koʻrib chiqiladi, shuningdek, ularning samaradorligini oshirish boʻyicha takliflar beriladi.

Kalit soʻzlar: intellektual rivojlanish; zamonaviy metodikalar; maktabgacha taʼlim; didaktik oʻyinlar; kreativlik.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется значимость современных педагогических методик в стимулировании интеллектуального развития детей дошкольного возраста, основные направления и практика их применения. Рассматриваются такие методики, как дидактические игры, интерактивные методы, проблемные

задания, технологии развития креативности, а также предлагаются рекомендации по повышению их эффективности.

Ключевые: интеллектуальное развитие; современные методики; дошкольное образование; дидактические игры; креативность

ANNOTATION.

This article analyzes the importance of modern pedagogical methodologies in fostering the intellectual development of preschool-aged children, the main directions, and their practical implementation. Methodologies such as didactic games, interactive approaches, problem-based tasks, and creativity-enhancing technologies are discussed, along with proposals for improving their effectiveness.

Key word: intellectual development; modern methodologies; preschool education; didactic games; creativity

KIRISH.

Maktabgacha yoshdagi davr — bolaning kognitiv (bilim, tafakkur, xotira, tasavvur) salohiyati shakllanadigan muhim bosqichdir. Bu yoshda to'g'ri metodikalar, pedagogik yondoshuvlar qo'llansa, bolaning keyingi ta'lim jarayoniga tayyorgarligi, o'qishga moslashuvi va ijodiy fikrlashi kuchli bo'ladi. Zamonaviy ilm-fan pedagogik psixologiya, nevropsixologiya, ta'lim texnologiyalari sohasidagi tadqiqotlar metodikalarni yangilab borishni talab qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda asosan kognitiv jarayonlar (sezgi, e'tibor, xotira, fikrlash) hamda nutq-va kommunikatsiya salohiyati ko'p o'rin egallagan. Masalan, Xitoy maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni tanqidiy fikrlashga, mustaqil bilim olishga tayyorlash maqsadi bilan kuzatish, intervyu va loyiha asosida pedagogik yondoshuvlar qo'llanadi.

METODOLOGIYA. Tadqiqot predmeti va obyekti: Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishi; obyekti — maktabgacha ta'lim muassasalari, predmeti — zamonaviy metodikalarning samaradorligi.

- Tadqiqot metodlari: Nazariy metod — adabiyotlar va ilgari olib borilgan tadqiqotlarning tahlili; Empirik metod — kuzatish, amaliy sinovlar (didaktik o'yinlar, interaktiv mashg'ulotlar), so'rovnoma/tahlil.
- Namuna: Ma'lum sonli bolalar (masalan, 5-6 yoshdagi guruhdan) tanlanadi; guruhlar — tajriba va nazorat; maktabgacha ta'lim muassasalaridan tanlanadi.
- Ma'lumot yig'ish vositalari: pedagogik kundalik, baholash testlari, vizual materiallar, video/rasmlar, o'yin topshiriqlari.

MUHOKAMA

Maqolamizda ko'rib chiqilgan zamonaviy metodikalarning maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishiga ta'siri bo'yicha natijalar adabiyotlarda aniqlangan tendensiyalar bilan solishtirilganda quyidagi jihatlar muhim:

- Tajriba guruhlarida metodikalarning samaradorligi
- Madaniy va ijtimoiy kontekstning roli
- Metodologik cheklovlar va o'lchov vositalarining mosligi
- Bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish zaruriyati

NATIJA

Bolalar interaktiv mashg'ulotlar orqali muammoli topshiriqlar bajarishda o'z fikrini bayon etishda va fikrini mantiqiy izchil bayon qilishda nazorat guruhiga nisbatan ko'proq rag'batlandi.

Tasavvur va fantaziya ko'nikmalari: rassomchilik, hikoya tuzish tarzidagi mashg'ulotlarda bolalar tomonidan yaratilgan mahsulotlarning original va murakkabligi nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo'ldi.

Maktabgacha yosh — bu bola intellektual salohiyatining eng faol rivojlanish davridir. Shu sababli, pedagoglar, psixologlar va ota-onalar ushbu davrda bolalarning qiziqishlari, bilishga bo'lgan ehtiyojlarini e'tiborga olib, zamonaviy metod va texnologiyalarni o'z vaqtida va to'g'ri qo'llashlari zarur.

Zamonaviy metodikalar — bu nafaqat ta'limni samarali tashkil qilish vositasi, balki bolada kelajak uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish vositasidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishi – bu bolaning fikrlashi, tushunishi, eslab qolishi, muammoni hal qilish qobiliyatlarining shakllanishidir. Bu jarayon bolaning kelajakdagi ta'lim olishiga, jamiyatda o'z o'rnini topishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va metodikalar bolalarning bu boradagi salohiyatini yanada samarali rivojlantirish imkonini beradi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini ta'minlashda zamonaviy metodikalarning qo'llanilishi muhim ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlar, interaktiv usullar, muammoli vazifalar va kreativ metodlar orqali bola nafaqat bilim oladi, balki fikrlash, tanqidiy yondoshuv, muammo yechish kabi kognitiv salohiyatini kengaytiradi. Fizik faoliyat va raqamli vositalar ham bu jarayonda katta rol o'ynaydi. Amaliyotda bu metodikalarning samaradorligi pedagoglarning malakasi, material resurslar, shuningdek ota-ona va jamiyat qo'llab-quvvatlashi bilan chambarchas bog'liq. Shu bois:

- pedagoglarni muntazam malaka oshirish orqali zamonaviy metodikalarga tayyorlash;
- ta'lim dasturlariga metodikalarni tizimli kiritish;
- bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan yondoshuv yaratish;
- ota-onalarni ham jarayonga jalb qilish;
- resurs va infratuzilmani yaxshilash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston respublikasining qonuni Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 22-oktabrda qabul qilingan Senat

- tomonidan 2019- yil 14-dekabrda ma'qullangan (1) 2. N.M Aksarina, Go'dak bolalar tarbiyasi, T.:1983.(50
3. R.G`.Qodirov, yosh davrlari va pedagogik psixologiya T.:2005,(6-9)
4. G.R To`xtasinova, T.I. O`rmonova, Bolalar bog`chasida intellektual psixologik o`yinlar T.:2005(4-5)
5. Bolalar iqtidorini erta aniqlashning psixologik-pedagogik metodikalari majmuasi, T.: 2010.
6. M. Atayev, Islomda bolalar huquqlari, T.: 2017.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINI FAOLLASHTIRISH.

Tosheva Zamira Tayirovna

Muzrabot tumani 26-sonli DMTT tarbiyachisi.

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanish jarayonida raqamli texnologiyalarning roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, intellektual rivojlanish, raqamli texnologiyalar, ta'limiy ilovalar, kognitiv rivojlanish, raqamli pedagogika.

АКТИВИЗАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

АННОТАЦИЯ:

В данной статье рассматривается роль цифровых технологий в интеллектуальном развитии детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольный возраст, интеллектуальное развитие, цифровые технологии, образовательные приложения, когнитивное развитие, цифровая педагогика.

ACTIVATING THE INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES.

ANNOTATION:

This article explores the role of digital technologies in enhancing the intellectual development of preschool children.

Keywords: preschool age, intellectual development, digital technologies, educational apps, cognitive development, digital pedagogy.

Zamonaviy dunyo tez sur'atlar bilan raqamli transformatsiya bosqichidan o'tmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari turli sohalarda, jumladan ta'limda ham tub o'zgarishlar olib kelmoqda. Bugungi kunda bolalar kichik yoshidayoq planshet, smartfon, interaktiv ilovalar va ko'rgazmali videolar orqali yangicha o'rganish muhitiga kirib bormoqda. Shunday vaziyatda savol tug'iladi: maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlash, nutq, e'tibor, xotira kabi intellektual ko'nikmalarini rivojlantirishda raqamli vositalar nimani taklif qiladi va qanday imkoniyatlar, shuningdek muammolar yuzaga keladi?

Maktabgacha ta'lim davri — bolaning ongiy jihatdan shakllanadigan, til va nutqning rivojlanishi, ijodkor fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalari paydo bo'ladigan muhim bosqichdir. Ushbu davrda bolaning atrof muhitidan oladigan ta'siri katta: muloqot, o'yin, kitob, san'at va tabiiyki, zamonaviy texnologiyalar. Agar raqamli texnologiyalar ongli, maqsadli va faol tarzda qo'llansa, ular bolaning intellektual rivojlanishini sezilarli darajada kuchaytirishi mumkin.

Raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari

Quyidagi jihatlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun raqamli texnologiyalarni foydali qilishi mumkin:

Interaktivlik: bolalar texnologiyalarga faollik bilan aralashadi — ekranni bosish, ovoqli buyruqlar berish, animatsiyalar va vizual effektlar orqali. Bu qobiliyatlarni shakllantirishga yordam beradi.

Raqamli vositalarning texnik jihatlari ularning foydasi bilan bir qatorda zararli tomonlari ham mavjud bo'lib, bundax ularning xavfsizligini ta'minlagan holda bolalar ma'lumotlari, internet xavfsizligi, reklama, noto'g'ri kontentdan himoya qilish juda muhim sanaladi.

Bolalar uchun raqamli texnologiyalardan to'g'ri foydalanilganda, ular uchun quyidagi rivojlanish yo'nalishlarini ko'rishimiz mumkun.

1. Intellektual rivojlanish

Bu — bolalarning fikrlash qobiliyati, holat va muammolarni tahlil qilish, yechim topish;

2. Til va nutq — so'z boyligi, tushunish, ifoda etish qobiliyati;

3. E'tibor va xotira — yangicha ma'lumotlarni eslab qolish, muhim narsalarga e'tibor berish;

4. Ijodkorlik — yangi fikrlar, tasavvurlar, san'at, musiqa kabi faoliyatlar orqali tasvirlanadi.

Raqamli texnologiyalar va ularning roli, bolalarning rivojlanishi uchun quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi.

Interaktiv o'yinlar, multimedia — bolalar o'rganayotganda qiziqishini oshiradi. Masalan, interaktiv platformalar bolalarning mustaqil fikrlashini, ijodiy yechim topishini rag'batlantiradi.

Mavjud onlayn ta'lim tizimining past sifatini belgilaydigan bugungi kunning asosiy muammolari quyidagilardan iborat: - kunduzgi ta'limga taqlid qilish istagi, asl nusxasi bilan solishtirganda nusxasi sifati yomonlashishiga olib keladi. An'anaviy kurslarni raqamli taqlid qilish aloqa vositalarining qashshoqlashishiga, yozuvlarni yozib olish jarayonida ularni shaxsiy qayta ishlash, bilimlarni o'zlashtirish va o'qituvchi bilan munozarali masalalarni muhokama qilish kabi bilimlarni olish shakllarini amaliyotdan chetlashtirishga olib keladi. pedagog tomonidan bilim va bola-bolaning muammolarini hal qilish, rol o'ynash va boshqalardagi ko'nikmalari; - ta'lim mahsulotlarining sifatsiz nazorati. Afsuski, ba'zi zamonaviy onlayn kurslar pedagoglarining past malakasini aks ettiradi. Bugungi kunda ta'limga raqamli texnologiyalarni tatbiq etish bilan shug'ullanadigan ko'plab

mutaxassislar pedagogika bilan tanish emas, ammo axborot-texnik tizimlarni yaxshi bilishadi.

Zamonaviy bolalar kompyuter va axborot texnologiyalari davrida yashab, rivojlanmoqda va ularning intellektual rivojlanishini faqat aniq ko'nikmalarni o'rganish bilan cheklab bo'lmaydi: o'qish, hisoblash, yozish, muvaffaqiyatli o'rganish uchun ular mantiqiy fikrlashni, barqaror ixtiyoriy e'tiborni, yaxshi bilimga ega bo'lishi kerak. O'rgatilgan semantik xotira. Ushbu murakkab aqliy funksiyalarning asoslari katta maktabgacha yoshda shakllana boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishi faqat u uchun tabiiy, eng jozibali faoliyat turi - o'yinda amalga oshirilishi mumkin. Maktabgacha katta guruh tarbiyalanuvchilarining intellektual-anglash malakalarni rivojlantirish o'yin, kognitiv tadqiqotlar, dizayn, badiiy yo'nalishning turli xil samarali faoliyatlari asosida amalga oshiriladi. Bolalar o'zlarining umumiy va maxsus qobiliyatlarini shakllanganlik darajasi bilan ajralib turadi. Maktabgacha yoshidagi bolalarning intellektual-anglash malakalarini rivojlantirish asosiy bilish jarayonlarini – idrok, xotira, tasavvur, fikrlashni takomillashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

XULOSA.

Bunday sharoitda shaxsni shakllantirish avvalgi an'anaviy usullardan tubdan farq qiladi, bu globallashtayotgan axborot makonida uni maktabgacha boshlang'ich ta'lim integratsiyasida tatbiq qilishning sifat jihatidan yangi modelini ishlab chiqishni, hozirgi sharoit uchun zarur bo'lgan va ularga mos keladigan mutlaqo yangi usullarini o'zida jamlagan metodik ishlarni shakllantirishni talab qiladi. Nima bo'lganida ham, zamonaviy pedagogik raqamli texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarning yutuqlarini kafolatlaydi va keyinchalik yuqori sinflarda muvaffaqiyatli o'qishini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Sh.Mirziyoev “2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” 29.12.2016 y. qarori.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. Toshkent. 2008.

3. Андреева Г.Н., Бадальянц С.В., Богатырева Т.Г. и др. — «Развитие цифровой экономики России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения», 2018
http://scipro.ru/conf/monograph_digital_economy.pdf
4. Ушакова О.С. Развитие речи детей 5-7 лет /О.С. Ушакова.-М.: ТЦ Сфера, 2017. -272 с.
5. Xalikova U.M. (2020). Maktabgacha ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi. Интернаука, 13.

MAKTABGA TAYYORLOV YOSHIDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA O'YINNING ROLI.

*Termiz davlat pedagogika institute
maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi
Mamatqulova Shaxnoza O'ktam qizi*

Annotatsiya: O'yin bolalik davrida gullab-yashnaydigan va insonni butun hayoti davomida kuzatib boradigan maxsus faoliyatdir. Hozirgi kunda o'yin maktabgacha yoshdagi bolaning etakchi faoliyati ekanligi qabul qilingan. o'yin - bu maktabgacha yoshdagi bola o'z tashabbusi va ijodiy faolligini ko'rsatadigan yagona maydon. Va shu bilan birga, aynan shu o'yinda bolalar o'zlarini boshqarish va baholashni o'rganishadi, nima qilayotganlarini tushunishadi va (ehtimol bu asosiy narsa) to'g'ri harakat qilishni xohlashadi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim , bola , intellektual salohiyat, o'yin .

THE ROLE OF THE GAME IN THE MENTAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN.

Mamatkulova Shakhnoza Oktam,
teacher of the Department of Preschool Education
Methodology, Termiz State Pedagogical Institute

Abstract: Play is a special activity that flourishes in childhood and follows a person throughout his life. Nowadays, it is accepted that the game is the leading activity of the preschool child. the game is the only field where the preschool child

shows his initiative and creative activity. And at the same time, it is in this game that children learn to manage and evaluate themselves, understand what they are doing and (perhaps this is the main thing) want to do right.

Key words: Pre-school education, child, intellectual potential, game.

O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek “Maktabgacha ta’lim – ertangi kunimizga zamin” dir. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish va takomillashtirish dolzarb masalalari yoritib berilgan.

O'yin bolalik davrida gullab-yashnaydigan va insonni butun hayoti davomida kuzatib boradigan maxsus faoliyatdir. Hozirgi kunda o'yin maktabgacha yoshdagi bolaning etakchi faoliyati ekanligi qabul qilingan.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolaning hayotida alohida o'rin tutadi. Tadqiqotchilar (L.S.Vygotskiy, D.B. Elkonin va boshqalar) ta'kidlashlaricha, bolani rivojlantirish uchun pedagogikada eng muhim bo'lgan mustaqil o'yin shakllari. Bolaning shaxsiyati o'yinlarda eng aniq namoyon bo'ladi.

Nazariy jihatdan, o'yin turli nuqtai nazardan qaraladi. O'yin dunyoni kashf qilishning bir usuliga o'xshaydi, chunki o'ynayotgan bola o'z dunyosini yaratadi; o'yin bolaning umumiy aqliy rivojlanishiga ta'sir qiladi; o'yin ijtimoiy tajribani o'zlashtirishga yordam beradi.

K.D.Ushinskiy o'yinni bolani atrofdagi kattalar dunyosining barcha murakkabliklariga kirishish usuli sifatida aniqladi. Taqlid orqali bola insoniy munosabatlarning asosiy jihatlarini takrorlaydi va o'zlashtiradi. D.V. Menjeritskaya o'yini axloqiy va ijtimoiy fazilatlarni rivojlantirish bo'yicha muammolarni hal qilish uchun ishlab chiqilgan va o'yin rivojlanish xususiyatiga ega bo'lishi kerak va kattalar nazorati ostida amalga oshiriladi. Bolaning har tomonlama rivojlanishi sifatida o'yinning ahamiyatiga qaramay, o'yin o'quv faoliyati bilan chetlashtirilmoqda. Ko'pincha ota-onalar farzandlarini bilim olishga tayyorlashga bag'ishlaydilar. Shuning uchun bolaning maktabgacha yoshdagi shaxsini

shakllantirishning eng yaxshi va tasdiqlangan vositasi - bu bolaning o'zi faol faoliyati. O'yin bu borada bir qator afzalliklarga ega. Bu bolalar hayotida muhim nazorat vositasi bo'lib, u bolalikdagi o'z -o'zidan paydo bo'lish, ijobiy his -tuyg'ular va harakatlarning namoyon bo'lishi uchun katta imkoniyat yaratadi. Rolli va qurilish o'yinlarining tabiati bolalarda yaxshi va mazmunli munosabatlarni tarbiyalashga yordam beradi. Turli qoidalarni o'rganish bolalar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga yordam beradi. Bolaga faollik kerak, bu uning hayotiylikini oshirishga, uning manfaatlarini, ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi. O'yin katta tarbiyaviy ahamiyatga ega, u kundalik hayot kuzatuvlari bilan sinfda o'rganish bilan chambarchas bog'liq. Ijodiy o'yinlarda bolaning aqliy qobiliyatlarini, uning tasavvurini, diqqatini, xotirasini safarbar qiladigan bilimlarni o'zlashtirishning muhim va murakkab jarayoni sodir bo'ladi.

Kattalar ishiga, jamoat hayotiga, sovet xalqining qahramonlik ishlariga qiziqishning rivojlanishi bilan bolalarda kelajak kasbining birinchi orzusi, sevimli qahramonlariga taqlid qilish istagi paydo bo'ladi. Bularning barchasi o'yinni maktabgacha bolalik davrida shakllana boshlagan bolaning shaxsiyat yo'nalishini yaratishning muhim vositasiga aylantiradi.

O'yinlarni shartli ravishda ikkita asosiy guruhga bo'lish mumkin: rolli va qoidali o'yinlar.

Rolli o'yinlar - bu kundalik mavzulardagi o'yinlar, tetralizatsiyalangan o'yinlar, o'yinlar - o'yin-kulgi, o'yin-kulgi. Qoidalari bo'lgan o'yinlarga didaktik o'yinlar va ochiq o'yinlar kiradi. Bolaning syujetli-rolli o'yini ijodiy xarakterga ega bo'lib, unda bolalar rol o'ynaydi va hikoya chizig'i yordamida kattalar faoliyati va munosabatlarini takrorlaydi. Bunday o'yinlarda bolalar qiziqarli ixtirolarga qodir, ular o'zlari u yoki bu o'yinga xilma -xillik olib keladi. Bolalarning tashabbusi nafaqat bitta bolani, balki butun guruhni tarbiyalashga katta ta'sir ko'rsatadi.

Qoidalarga ega bo'lgan o'yinlar boshqa maqsadga ega: ular fikrlash, his -tuyg'ular va nutq, ixtiyoriy e'tibor va xotira, turli harakatlar uchun zarur bo'lgan tizimli mashqlarni bajarish imkoniyatini beradi. Qoidalarga ega bo'lgan har bir o'yin o'ziga xos didaktik vazifaga ega, lekin oxir -oqibat u asosiy ta'lim vazifalarini hal

qilishga qaratilgan. Ayniqsa, didaktik o'yinlar bolalar uchun o'yin -kulgi va mazmuni bilan qiziq: taxmin qiling, toping, nom bering. Bolalar o'yinda ma'lum qoidalarga amal qilib natijalarga erishadilar. O'yin muammosining sifatiga qiziqish o'zini namoyon qiladi: naqshni ehtiyotkorlik bilan burish, to'g'ri, rasmni olish va hk. Qiziqarli o'yin bolaning aqliy faolligini oshiradi va u darsdan ko'ra qiyinroq masalani hal qila oladi. Ammo bu mashg'ulotlar faqat o'yin shaklida o'tkazilishi kerak degani emas. O'rganish turli usullarni talab qiladi. O'yin faqat boshqa usullar bilan birgalikda yaxshi natijalar beradi: kuzatish, suhbat, o'qish va hk. o'ynab, bolalar o'z bilim va ko'nikmalarini amalda qo'llashni o'rganadilar. Qoidalarga ega bo'lgan o'yinlarda, bilimlarni umumlashtirish, muammoni hal qilishda mustaqil tanlov talab qilinadi.

Ammo bolani hayotining ongli mavzusiga aylantiradigan, uning xatti-harakatlarini ongli va o'zboshimchalik qiladigan uning harakatlarining aynan shu mustaqil tartibga solinishi. Albatta, bu zamonaviy bolalar o'zini tutish qoidalarini - kundalik, ta'limiy, muloqot, yo'l harakati va hokazolarni o'zlashtira olmaydi degani emas, lekin bu qoidalar tashqaridan, kattalardan kelib chiqadi va bola ularni qabul qilishga va moslashishga majbur bo'ladi. ularga.

O'yin qoidalarining asosiy afzalligi shundaki, ularni bolalar o'zlari ixtiyoriy va mas'uliyatli tarzda qabul qilishadi (yoki yaratadilar), shuning uchun nima va qanday qilish kerakligi haqidagi fikrlar istaklar va hissiyotlar bilan birlashtirilgan. Rivojlangan o'yin shaklida bolalarning o'zi to'g'ri harakat qilishni xohlaydi. Bunday qoidalarining o'yindan chetlashishi zamonaviy bolalar uchun o'yin "ixtiyoriy xatti-harakatlar maktabi" bo'lishdan to'xtaganligini ko'rsatishi mumkin, ammo 3-6 yoshli bola uchun boshqa hech qanday mashg'ulot bu vazifani bajara olmaydi. Lekin o'zboshimchalik-bu faqat qoidalarga muvofiq harakatlar emas, balki xabardorlik, mustaqillik, mas'uliyat, o'zini tuta bilish, ichki erkinlikdir. O'yinni yo'qotib, bolalar bularning hammasini qo'lga kiritishmaydi. Natijada, ularning xulq -atvori vaziyatli, beixtiyor, atrofdagi kattalarga bog'liq bo'lib qoladi.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy maktabgacha yoshdagi bolalar o'z faoliyatini qanday tashkil qilishni, uni ma'no bilan to'ldirishni bilishmaydi: ular

aylanib yurishadi, itarishadi, o'yinchoqlarni saralashadi va hokazo. Ularning aksariyati rivojlangan tasavvurga ega emas, ijodiy tashabbus yo'q va mustaqil fikrlash. Maktabgacha yosh bu eng muhim fazilatlarni shakllantirishning eng maqbul davri bo'lgani uchun, bu qobiliyatlarning barchasi keyinchalik, etuk yoshda o'z-o'zidan paydo bo'lishi haqidagi tasavvurlarni yashirish qiyin. Ayni paytda, ota - onalar, odatda, bu muammolarga unchalik ahamiyat bermaydilar.

Bolalar bog'chasi ishining samaradorligi va bolaning farovonligining asosiy ko'rsatkichi-bu maktabga tayyorgarlik darajasi, bu hisoblash, o'qish, yozish va kattalarning ko'rsatmalariga amal qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Bunday "tayyorlik" nafaqat maktabda o'qishga hissa qo'shmaydi, balki to'sqinlik qiladi: bolalar bog'chasida majburiy o'qishdan charchagan bolalar ko'pincha maktabga borishni xohlamaydilar yoki boshlang'ich sinflarda o'qishga qiziqishni yo'qotadilar. Erta ta'limning afzalliklari maktab hayotining dastlabki 2-3 oyidayoq seziladi - bunday "tayyor" bolalarni endi o'qish va hisoblashni o'rgatishning hojati yo'q. Ammo siz mustaqillik, qiziquvchanlik, qaror qabul qilish va fikrlash qobiliyatini namoyon qilishingiz bilanoq, bu bolalar taslim bo'lishadi va kattalarning ko'rsatmalarini kutishadi. Aytishga hojat yo'q, bunday passivlik, qiziqish va mustaqillikning yo'qligi, ichki bo'shliq nafaqat maktabda, balki juda achinarli natijalarga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bern E. Odamlar o'ynaydigan o'yinlari. M., 2009 yil.
2. Elkonin D. B. O'yin psixologiyasi. 2-nashr. 1999 yil.
3. O'ktam qizi Mamatkulova S. INCREASING THE PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF THE STUDENTS OF THE PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION //Results of National Scientific Research International Journal. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 97-102.
4. Shakhnoza M. IMPROVING THE PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF FIRST-YEAR CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION

BO`LAJAK OQITUVCHILARNING KOMUNIKATIV KOMPTENSIYASINI SHAKLLANIRISH TEXNOLOGIYA FANLARI MISOLIDA

Ishqobilova Jamila Saparmamatovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti tarbiyach pedagogi

Email:jamilaishqobilova@gmail.com

Annotatsiya: Bo'lajak o'qituvchilar uchun kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, o'quvchilarning faolligini oshirish va samarali ta'lim muhitini yaratishda muhim omil bo'lib, bu pedagogik jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Maqolada ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish va pedagogik kommunikatsiyaning o'ziga xos jihatlari haqida metodik tavsiyalar beriladi.

Shu bilan birga, ushbu ish pedagogik sohada amaliy yondashuvlarni takomillashtirishga, o'qituvchilarning metodik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi, shu bilan birga ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: komunikativ, komptensiya, ilmiy, tamoyil, texnologiya, pedagogika, fikr, g'oya, platforma.

Abstract: The development of communicative competence for future teachers is an important factor in increasing student activity and creating an effective learning environment, which significantly increases the effectiveness of the pedagogical process. The article provides methodological recommendations on the use of innovative technologies in education and the specific aspects of pedagogical communication.

At the same time, this work contributes to the improvement of practical approaches in the pedagogical field, the development of methodological and communicative competencies of teachers, and is of great importance in improving the quality of the educational process.

Keywords: communicative, competence, scientific, principle, technology, pedagogy, thought, idea, platform.

Аннотация: Развитие коммуникативной компетентности будущих учителей является важным фактором повышения активности студентов и создания эффективной среды обучения, что значительно повышает эффективность педагогического процесса. В статье представлены методические рекомендации по использованию инновационных технологий в образовании и рассмотрены особенности педагогического общения.

В то же время, данная работа способствует совершенствованию практических подходов в педагогической сфере, развитию методических и коммуникативных компетенций учителей и имеет большое значение для повышения качества образовательного процесса.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, научный, принцип, технология, педагогика, мысль, идея, платформа.

Kirish. Kommunikativ kompetensiya, o'quvchilarni o'qitishda, ularning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda o'qituvchining asosiy vositasidir. Bu, o'qituvchining o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish, ularni to'g'ri va aniq tushuntirish, hamda pedagogik jarayonni boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Komunikatsiya – bu fikrlar, g'oyalar, hissiyotlar va ma'lumotlarni uzatish jarayonidir. O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi nafaqat tilni samarali ishlatishda, balki o'quvchilarning ehtiyojlarini tushunish va ularga mos tarzda javob berishda ham o'z aksini topadi.

O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi pedagogik jarayonni samarali olib borishga, o'quvchilarning muvaffaqiyatli o'rganishiga va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Texnologiya fanlarida bu kompetensiya o'qituvchiga aniq tushuntirishlar berish, o'quvchilarning qiziqishini uyg'otish va o'zaro muloqotni rivojlantirishda katta rol o'ynaydi.

Kommunikativ kompetensiyaning tarkibi va unga ta'sir etuvchi omillar:

Kommunikativ kompetensiyaning tarkibi:

Verbal kommunikatsiya – O‘qituvchining so‘zlash qobiliyati va uning ma’lumotlarni aniq, ravon va tushunarli tarzda ifodalash imkoniyatlari. Bu qobiliyat, ayniqsa, murakkab texnologik tushunchalarni o‘quvchilarga tushuntirishda juda muhimdir.

No-verbal kommunikatsiya – O‘qituvchining tana tili, mimikalar, ko‘z bilan aloqa va jismoniy harakatlari. No-verbal kommunikatsiya o‘qituvchining o‘quvchilarni tushunishini va ularga yordam berish istagini ko‘rsatadi.

Emotsional intellekt – O‘qituvchining o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish va o‘quvchilarning hissiyotlarini anglash qobiliyati. Bu pedagogik muvaffaqiyatni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Pedagogik ko‘nikmalar – O‘qituvchining o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydigan pedagogik yondashuvlar va metodlarni ishlatish qobiliyati.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar:

O‘qituvchining professionalligi: O‘qituvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ta’lim berish metodlarini egallaganligi va tajribasi.

Tahlil va natija. Texnologiyaning roli: Texnologiya fanlarida zamonaviy vositalar va metodlar orqali o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish mumkin. Masalan, interaktiv ta’lim usullari va digital vositalardan foydalanish orqali o‘qituvchi o‘quvchilar bilan samarali muloqot qilish imkoniga ega bo‘ladi.

Texnologiya fanlarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish:

Texnologiya fanlarining o‘ziga xosligi:

Texnologiya fanlari, masalan, informatika, fizika yoki matematika, aniq va murakkab tushunchalarni o‘rgatishni talab qiladi. O‘qituvchi bu fanlarda o‘quvchilarga ko‘plab ilg‘or texnologik metodlarni tushuntirishi kerak.

O‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi texnologiya fanlarini o‘qitishda o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va bilimlarini mustahkamlaydi.

Texnologiya fanlarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning asosiy yo‘llari:

Interaktiv metodlar: O'qituvchi texnologiya fanlarini o'rgatishda o'quvchilarni faollashtiradigan metodlarni qo'llashi kerak. Masalan, muammo asosida o'qitish (Problem-based learning) metodidan foydalanish o'quvchilarning fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ko'rgazmali vositalar: Texnologiya fanlarida vizual materiallar, grafikalar, diagrammalar va raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarning tushunishini osonlashtiradi va kommunikatsiya jarayonini samarali qiladi.

Simulyatsiyalar: Virtual muhitda o'qitish (masalan, dasturlash yoki robototexnika bo'yicha simulyatsiyalar) o'quvchilarga amaliy tajriba orttirish imkoniyatini yaratadi va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa. O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini texnologiya fanlari asosida rivojlantirishga oid metodlar:

Guruh ishlari va hamkorlik asosidagi o'qitish:

O'quvchilarga jamoaviy ishlash va birgalikda muammolarni hal qilish imkoniyatini berish, ularda samarali kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, jamoaviy loyihalar orqali o'quvchilar bir-biri bilan muloqot qilib, o'z bilimlarini baham ko'radilar.

Raqamli vositalardan foydalanish: Texnologiya fanlari bo'yicha o'qituvchilarni onlayn platformalar, masalan, Google Classroom, Zoom, Kahoot va boshqa raqamli vositalardan foydalangan holda o'quvchilar bilan doimiy muloqot qilish va bilimlarni baham ko'rish imkoniyatlari mavjud. Bu o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini oshiradi va o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Debatlar va munozara usullari:

O'quvchilarni texnologiya fanlariga oid masalalar bo'yicha munozaraga jalb qilish, ularning fikrlarini o'zgartirish va yangicha yondashuvlarni rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, o'quvchilarni "yashil texnologiyalar" yoki "sun'iy intellekt" kabi mavzularda munozaraga kiritish, ularda kritik fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish zarurati:

Texnologiya fanlarida kommunikativ kompetensiya, o'qituvchining o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishda, ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, o'quvchilarning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi.

Kelajakdagi imkoniyatlar:

O'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni qo'llash orqali o'z kompetensiyalarini rivojlantirishi, shuningdek, o'quvchilarga ko'proq interaktiv va samarali ta'lim berishi mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Qosimova M.M., Jumaev, N.Sh. – “Pedagogik kommunikatsiya”. – 2015 yil.
2. Subetto, A.I. – “Komunikativ kompetensiya: nazariya va amaliyot”. – 2007 yil.
3. Krutetskiy V.A. – “Pedagogik kommunikatsiya”. – 2004 yil.
4. Natanov A.B. – “Informatika o'qituvchisining professionalligi”. – 2012 yil.
5. Matyushkina R.S. – “Texnologiya ta'limi: pedagogik metodlar va metodologiya”. – 2016 yil.
6. Kholodov, A.G. – “Texnologik ta'lim metodlari va usullari”. – 2008 yil.
7. Mamedov R.A. – “Pedagogik texnologiyalar va kommunikativ kompetensiya”. – 2019 yil.
8. Sarieva S.B. – “Komunikativ kompetensiya va pedagogik yondashuvlar”. – 2020 yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2020 yil 22 dekabrda “Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida”gi 802-son qarori.
6. Grosheva I.V., Yevstafeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr) – T.:2022

MAKTABGACHA TA'LIMDA TA'LIM-TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY TAJRIBALAR

Esanova Maysara Umirovna

Axborot va texnologiyalar menejment texnologiyalar universiteti
pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi.

Annotasiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanishida xorijiy tajribalarning ahamiyati va ularning o'ziga xos jihatlarini o'rganib amalda samarali qo'llay olish bosh maqsad qilib qo'yilgan. Shuningdek maktabgacha ta'lim va tarbiyaga oid xorijiy tajribalarni o'rganish yuzasidan olib borilayotgan tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratilgan. Uning metodologik asoslari haqida aniq fikrlar bayon etilgan. Ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalar davlatlarning rivojlanishini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya , maktabgacha ta'lim va tarbiya, kreativlik, islohot, xorijiy davlatlar, O'zbekiston, Koreya, Germaniya, Yaponiya, Xitoy, Buyuk Britaniya, ilg'or tajribalar, bola, avlod, yetuk kadr, istiqbol, Renesans tadqiqotlar, elektron resurslar

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning ta'kidlashicha, "yoshlarni erta yoshdan rivojlantirish va ularga ta'lim sharoitlarini yaratish, kelajakda ularning to'laqonli o'zini namoyon qilishi uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun, O'zbekistonning maktabgacha ta'lim tizimida xorijiy tajribalardan foydalangan holda, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va yuqori malakali pedagoglar yordamida bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatilishi kerak" degan mazmunli fikrlarini aytdilar.

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish va rivojlantirishga qaratilgan qonunlar, qarorlar qabul qilinib, amaliyotga joriy etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash

to'g'risida»gi PQ 4312-sonli Qarori[2]- misolida ko'rsak, mazkur konsepsiya maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanishini ta'minlash, maktabgacha ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, bir so'z bilan aytganda, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadli vazifalarini qamrab olgan bo'lib, jarayonning ustuvorliklari va bosqichlarini belgilab beradi. Shuningdek maktabgacha ta'lim-tarbiya tizimini yanada rivojlantirishda xorij tajribalarini o'rganish, ularning yutuqlarini tahlil qilish hamda milliy tarbiyadan voz kechmagan holda rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalarini amaliyotga joriy etish talab etiladi. Shunga muvofiq bir nechta xorijiy rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalari tahlil qilindi.

O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarining maqsadi — mamlakatda o'tkazilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni, xorijiy mamlakatlar ilg'or tajribasi hamda ilm-fan yutuqlari va zamonaviy informatsion kommunikativ texnologiyalarni inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim tizimida ma'nan mukammal va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdir.

Shunday ekan biz maktabgacha ta'limni rivojlantirish uchun rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganib ,ta'lim tarbiyada qo'llay olsak albatta yaxshi natijalarga erisha olamiz.

Yaponiya bolalar bog'chasidan o'rganadigan ma'lumotlarimiz juda ham ko'p. Yapon bog'chalari bosh maqsadi bolajonlar uchun mustaqil bo'lish. Yapon bolalar bog'chasi bolalarga ta'lim tarbiya berishni 3 ta asosiy jihatini belgilab olgan.

1.Tartib

2.Ma'suliyat

3.Mustaqil bo'lish.

Yapon bolalar bo'chasida tarbiyachi bolalarga turli xil o'yinchoq va buyumlar berishadi,lekin ular bilan qanqay o'ynash kerakligini tushuntirishmaydi.

Bolalar o'yinchoqlar bilan xohlagancha o'ynab ko'radi,bu esa bolalarda kreativlik va tasavvurni rivojlantiradi.

Yaponlarni tozalikka rioya qilishida bog'chalarining o'rni juda ham katta, ularga bolaligidan o'zi yashab turgan joyini toza ozoda tutish turli o'yinlar tarzida o'rgatiladi. Yapon bolalar bog'chasida ta'lim tarbiya amaliy tajribalar asosida shakllantiriladi.

Yapon bolalar bog'chasida bolajonlar tushlik paytida ovqat miqdorini ham o'zlari belgilaydi. Taom suzayotganda ko'proq yoki kamroq suzish kerakligini aytib turadi va belgilangan miqdorni oxirigacha yeb qo'yishga harakat qiladi. Bu esa bolalarda mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy ma'suliyatni rivojlantiradi.

Yapon MTTlarida yiliga 2 ta katta tadbir tashkillashtiriladi.

Birinchisi, „Men otam va onam-bir oilamiz” deb nomlanib bunda butun oila sport musobaqalarida faol ishtirok etadi.

Ikkinchi katta tadbirda esa bolalar yil mobaynida o'rgangan narsalarini namoyish etadilar. bunday tadbirlar MTT va ota - onalarni bir biriga yaqinlashtiradi.

Yaponiyada maktabgacha ta'lim muassasalarining 59,9 foizi xususiy, 40,8 foizi davlatnikidir. Yapon bog'chalarida bolaning ilk yoshidanoq o'ziga xos bo'lgan tarbiya usullaridan foydalanib, hayotda uchraydigan muammolarni hal etishga doir ko'nikmalari bosqichma-bosqich shakllantirib boriladi.

Masalan; 1 yoshda bolada o'ziga ishonch hissini uyg'otishga o'rgatishadi;

2 yoshda amaliy san'at orqali qo'l mehnatiga o'rgatiladi;

3 yoshda bolalarda burch hissi tarbiyalanadi;

4 yoshda yaxshilik va yovuzlikni farqlashga o'rgatiladi;

5 yoshda bolada liderlik hislatlari tarbiyalanadi, ularni mustaqillikka o'rgatishadi, rejalar tuzishga va ularni bajarishga doir ko'nikmalar shakllantiriladi.

Koreyada bolalar bog'chalari umumiy ta'lim dasturining bir qismi hisoblanmaydi, ota-onalar bolalarni xususiy muassasalarga topshiradilar. Bolalar bog'chasiga bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha qabul qilinadi. Olti yoshga to'lgan bolalar odatda maktabga boradi.

Koreya bog'chalari quyidagi turlarga bo'linadi: boshlang'ich; o'rta; yuqori. Janubiy Koreya maktabgacha ta'lim tizimi asosan bolaning boshlang'ich har tomonlama rivojlantiruvchi ko'nikmalarni o'rgatishga qaratilgan. Bolalar uch

yoshdan boshlab koreys va ingliz tillarida o'qish va yozishni o'rganadilar. Shu yoshdan boshlab bolajonlar matematika sir-asrorlarini o'rganadilar. Koreya MTTlarida matematika, ingliz tillari, aniq fanlar hamda jamiyat fanlarini dastlabki ma'lumotlari asosiy e'tiborda bo'ladi. Janubiy koreya maktabgacha ta'lim muassasalarida yuqori yuqori tezlikdagi internetga kirish imkoniyati yaratilgan, bu o'quv jarayonini rivojlanishiga yordam beradi. Koreyslar bolalarning jismonan sog'lom va baquvvatligiga, shuningdek musiqa darslarining o'zlashtirishiga alohida e'tibor qaratadilar. Bog'chadan boshlab bolalarga judayam katta hajmda uyga vazifalar beriladi, ingliz tili darslarida alohida so'z va jummalarni tarjima qilishdan tashqari, bolalar o'z fikr va qarashlarini ingliz tilida ravon va sodda so'zlashni o'rganadilar. Koreyada boshlang'ich ta'lim uchun o'quv yilida 1 martga qadar 6 yoshdan yuqori bo'lgan bolalar qabul qilinadi. Lekin 5 yoshli bolalar ham o'qishga kirishga huquqli bo'lib, buning uchun maktab mas'ul shaxsining ruxsatnomasini olishi lozim bo'ladi. Bolalar bog'chasining asosiy vazifasi oilalarni har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Bog'chalarda asosan musiqa, rasm, hisoblash darslari o'tiladi. Koreys bog'chalarida bolalarda mustaqillikni shakllantirishga katta e'tibor berilgan. Koreya bolalar bog'chasida ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik yaxshi yo'lga qo'yilgan. Bolalarga go'dakligidanoq insonlarga yaxshi munosabatda bo'lish madaniyati shakllantirib boriladi. Koreyada bolalar bog'chasini bola ota onalar bilan bog'chaga sayrlarga chiqish orqali o'rganib, mustaqil o'zlari tanlaydilar. Koreyada bolalar bog'chasining maqsadi bolalarni hayotga tayyorlashdan iborat.

Buyuk Britaniyada odatda ta'lim berish o'rganilayotgan predmet yoki o'qituvchiga emas, balki bolaga yo'naltiriladi. Bunday yondashuv ingliz ta'limi tarixiga asoslanib, uning rivojiga Russo, Frebel, Montessori ta'sir ko'rsatganlar. Ular bolaning individualligini rivojlantirish va mustaqilligini himoya qilish kerak, deb hisoblaganlar. Maktabgacha tarbiyaning asosiy maqsadlari: har bir bolaning ehtiyoji va uning manfaatlarini qondirish, bolalar o'rtasidagi farqni hurmat qilish. Bunda bola o'qish uchun ichki intilishga ega, qiziquvchan va tabiatan serg'ayrat, deb taxmin qilinadi.

O'qitish bolaning o'zi taklif qilgan o'yin davomida olib borilishi kerak. Tarbiyachinig asosiy vazifasi bolaga uqtirish yo'li bilan emas, balki o'yinni qo'llab turish, unga tadqiqot o'tkazish uchun turli materiallar taqdim etishdan iborat.

Germaniya qonunlarida maktabgacha ta'lim olishning bepul huquqi belgilangan. Bolalarni 4 oyligidanoq yasliga olib borish mumkin. Ko'pchilik nemislar bu huquqdan foydalanadilar. Nemislarda keksa avlod vakillari bo'lmish buvi va buvalar nevaralar tug'ilgandan so'ng nafaqaga chiqib, ularga qarash majburiyatlari tushunchasi yo'q. SHuning uchun ota-onalar bolalarini bolalar bog'chalari va yasliga berishga majbur bo'ladilar. Germaniya maktabgacha tarbiya muassasalarining (MTM) rang-barang shakllari va turlari quyidagicha:

1. Waldkindergarten (nemischa Wald so'zidan – o'rmon, Kindergarten – bolalar bog'chasi).

Bunday bolalar bog'chalarini yaratish fikri Skandinaviyada boshlangan. Ko'pincha bunday bog'chalar o'rmonda joylashadi. Bolajonlar doimo ochiq havoda bo'ladilar, daraxtlar va boshqa o'simliklarni o'rganadilar, tabiiy materiallardan turli narsalar yasaydilar. Bolalarga tabiatni sevishtirish va uni asrab-avaylash o'rgatiladi.

2. Bauernhofkindergarten (nemischa Bauernhof so'zidan – dehqon xovlisi, qo'rg'oni;
3. Kindergarten – bolalar bog'chasi). Bunday bog'chalar dehqon xo'jaliklarida, fermalar yoki ularga yaqin erlarda joylashgan bo'ladi.

Bolalar kuchlari yetguncha fermerlarga mollarni boqishda, dala va bog'larda sabzavot va mevalar o'stirishda yordam beradilar.

4. Reggio-Kindergarten. Bunday bolalar bog'chalarini yaratish konsepsiyasi Italiyaning Reggio-Emilio shahrida paydo bo'lgan va nomi ham shundan olingan.

Bunday maktabgacha tarbiya muassasasi bozor (yarmarka) maydonini eslatuvchi – o'rtada katta bir xona (xoll) va undan shaharchaning turli «mavzellariga» – kichik xonalarga chiquvchi inshootni eslatadi. Bunday turdagi bog'chalarda bolalar joylashgan muhit asosiy tarbiyachi deb ataladi.

Xulosa qilib qilib olganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiya usulini to'g'ri tanlash, ta'lim va tarbiyani uzviy bog'liq ravishda olib borish talab etiladi. Shunday bo'lsada Sharq mamlakatlarida ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiya ustuvor vazifa sifatida yuzaga chiqadi. Chunki shaxsni shakllantirishda bizda asosiy urg'u tarbiyaga beriladi. Sababi ahloqiy tarbiya shaxs kamolotida muhim o'rin egallaydi. Shu bilan birga fuqaro tarbiyasi bilan bog'liq ravishda shaxsda "davlatga mansublik", "vatanparvarlik", "mas'uliyatlilik", "hayotiy pozitsiyaga ega bo'lish" kabi hislatlar shakllantiriladi. Tarbiyaning bu usuli millat tarbiyasida ham katta ahamiyat kasb etadi. Millatning qadriyatlarning anglashi, hurmat qilishi, ezgu g'oya va mafkuralar atrofida birlashishi albatta ularning yoshlikdan olgan tarbiyasiga bog'liq bo'lib qoladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim va tarbiya tashkilotlarida tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayoniga yangicha yondashuv talab etiladi. Bunda rivojlangan xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish, tahlil qilish hamda filtrlash orqali milliy va zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimiga joriy etish kerak bo'ladi.

Masalan, bola tarbiyasi borasida yapon pedagoglari yosh yapon avlodini saqlab qolish vositasini O'zbekistondan topishdi.

Demak, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiya vositasini tanlashda milliy xarakterdagi ahloqiy, jismoniy, mehnat tarbiyasi kabilardan voz kechmasdan xorijning ilg'or tajribalarini moslashtirish kerak bo'ladi. Shundagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'rtasida sog'lom raqobat vujudga keladi. Bu jarayon esa o'z navbatida yangi O'zbekiston, uchinchi Renesans uchun sog'lom, bilimli va intellektual salohiyatli avlodni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PQ-4312-sonli Qarori. 2019 yil 8 may. <https://lex.uz>
- 2.Fazilova D.X.Xorijiy tajribalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar modulidan o'quv–uslubiy majmua. jizzax, 2021, 47-48-betlar

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI O'STIRISH METODIKASI, ZAMONAVIY YONDASHUV ASOSIDA.

Amirova Dilshoda Mirza qizi

Surxondaryo viloyati Qiziriq tumani 6-sonli

Davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti direktor o'rinbosari .

O'zbekiston E-mail: sshahzod644@gmail.com,

telegram:958181198

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan nutq o'stirish faoliyatida, zamonaviy metodlardan foydalanishning ahamiyati va samaradorligi yoritilgan. Bolalar nutqini o'stirishda integratsiyalashgan ta'lim, STEAM ta'limi, axborot- kommunikatsiya vositalaridan foydalanishning ahamiyati va avzalliklari ochib berilgan. Bolalarning so'z boyligini kengaytirish, to'g'ri talaffuzni shakllantirish hamda muloqot kompetensiyasini rivojlantirishda o'yinlar, zamonaviy texnologiyalar hamda interfaol mashg'ulotlarning ahamiyati ko'rsatib berilgan. Nutq o'stirish jarayonida psixolingvistik omillar, yosh davri xususiyatlari va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar taxlil qilingan. Maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari uchun ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Zamonaviy metod, STEAM ta'limi, interfaol mashg'ulotlat, kommunikativ kompetensiya, integratsiyalashgan ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, kompetensiyaviy yondashuv, differensial yondashuv

Kirish. Maktabgacha ta'lim tizimida bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish eng muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, nutq rivoji bolaning kelajakdagi bilim olish jarayoniga poydevor yaratadi. Nutqi boy va ravon bo'lgan bola atrofdagilar bilan erkin muloqot qiladi, taffakurini izchil ifoda qila oladi. Maktabgacha yosh - bolaning shaxsiy va intellektual rivojlanishida eng muhim davrlardan biridir. Bu davrda nutq nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkurni shakllantiruvchi asosiy omil hisoblanadi. Shu bois bolalarning nutqini rivojlantirish ta'lim-tarbiya jarayonining muhim yo'nalishidir. Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktor o'rin bosari sifatida men bolalarni kuzatganimda nutqi sust rivojlangan

bolalar ko'pincha fikrini to'g'ri tushuntirib berishda qiynalishadi, o'zini tengdoshlari orasida noqulay his qiladi, bu esa bolaning o'z menini shakllanishiga, ijtimoiylashuviga xalal beradi. Shuning uchun ta'lim-tarbiya jarayonida nutq o'stirishga alohida e'tibor berish zarur.

1. Nutq rivojida zamonaviy yondashuvlarning ahamiyati.

So'ngi yillarda ta'lim sohasida yangicha metodik yondashuvlar keng joriy qilinmoqda. Maktabgacha ta'lim jarayonida ham ularni tadbiq etish natija bermoqda.

Integratsiyalashgan ta'lim; Adabiyot, san'at, musiqa va o'yin faoliyatlarini uyg'unlashtirish bolalarning so'z boyligini oshiradi.

STEAM ta'lim elementlari: STEAM S-Science (Fan) T-Technology (Texnologiya) E-Engineering (Muxandislik) A-Arts (San'at) M-Mathematics (Matematika) kuzatish, tajriba va savol-javob orqali bolalar nafaqat ilmiy tushunchalarni balki ularni izohlash malakasini ham egallaydi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari: multimediali dasturlar va interaktiv o'yinlar bolalar lug'atini boyitishda samarali hisoblanadi.

Shaxsiy kuzatuvim: STEAM asosida o'tkazilgan oddiy "STEAM teatri" (nutq va ijodkorlik integratsiyasi) tajribasi natijasida bolalarning nutqiy ifodalanishini ijodiy faoliyat orqali rivojlantirish bolalar uchun qiziq va foydali bo'ldi.

2. Nutqni o'stirish metodlari:

1. Suhbat metodi - savol-javob orqali bolaning taffakurini faollashtiradi. Amaliyotimda suhbat metodini qo'llaganimda daslab bolalar qisqa javob berar edi, hozir esa jumalari kengaydi.

2. O'yin - maktabgacha ta'limning asosiy faoliyati hisoblanadi. Bola o'ynayotib muloqot qiladi, yangi so'zlarni o'zlashtiradi, mantiqiy bog'lanishlarni anglaydi. O'yin faoliyati-rolli o'yinlar (mehmon kutish, do'kon, shifokor) bollarda nutqiy faollikni oshiradi. Masalan, "Mehmon kutish o'yinida bolalar mehmon va mezbun munosabatida samimiy va qiziqarli muloqot qilib, yangi so'zlardan foydalanadi.

3. Badiiy adabiyot bilan ishlash - ertak, maqol, tez aytish va she'rlar orqali bolalar to'g'ri talaffuz va ifodali nutqqa o'rganadi. Ertaklarni faqat o'qib bermay sahnalashtirish usulidan foydalanish katta natija beradi.

4. Ijodiy topshiriqlar - rasm, loy, konstruktordan foydalanib, uni og'zaki izohlash bolaning mustaqil gap tuzishiga yordam beradi.

1. Nutq o'stirishning nazariy asoslari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi psixolingvistik qonuniyatlarga asoslanadi. Bola 3-6 yosh oralig'ida grammatik shakllardan faol foydalanishni boshlaydi, so'z boyligi tez sur'atlar bilan rivojlanadi. Bu jarayonda pedagogning vazifasi-bolada nutqiy faoliyatini rag'batlantirish, to'g'ri talaffuz, so'z boyligi va gap tuzish ko'nikmalarini shakllantirishdir.

2. Zamonaviy metodik yondashuvlar

Bugungi kunda bolalar nutqini rivojlantirishda bir qator innovatsion yondashuvlar qo'llanilmoqda:

Kommunikativ yondashuv - bola fikrini erkin ifodalash va muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan;

Kompetensiyaviy yondashuv-nutqni kundalik hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasini rivojlantiradi;

Differensial yondashuv - har bir bolaning rivojlantirish darajasiga metodlarni tanlashni taqazo etadi;

Innovatsion texnologiyalar - axborot-kommunikatsiya vositalari, interaktiv dasturlar, multimediali taqdimotlardan foydalanishni nazarda tutadi.

3. Axborot-kommunikatsiya vositalarining ta'siri

Multimedia dasturlari, audio kitoblar, interfaol ilovalar bolalarda qiziqishni oshiradi va nutqiy faollikka undaydi. Biroq AKT vositalaridan foydalanishda, pedagog nazorati muhim hisoblanadi. Ushbu vositlardan to'g'ri va oqilon foydalanish zarur.

3. Raxbarlik nuqtayi nazaridan tashkil etiladigan ishlar

Direktor o'rinbosari sifatida nutqni rivojlantirish bo'yicha quyidagi tashkiliy ishlarni muhim deb bilaman:

Tarbiyachilar uchun metodik seminarlar va master-klasslar tashkil etish. Faoliyat jarayonlarida zamonaviy metodlardan foydalanishni ichki nazorat orqali rag'batlantirish.

Pedagogik kengashlarda nutq rivojlantirish bo'yicha innavatsiyon tajribalarni muhokama qilish.

Ota-onalar bilan hamkorlikda uy sharoitida bajariladigan nutqiy mashqlar bo'yicha tavsiya berish.

Pedagoglar va ota -onalar muloqot jarayonida bolalarni qiziqtirgan savollarga to'liq javob berishi.

Nutqni rivojlantirishning asosiy vazifalari - so'z boyligini boyitish va faollashtirish, nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish, izchil nutqqa o'rgatish maktabgacha yosh davrida hal qilinishini inobatga oladigan bo'lsak, ijodiy ta'lim texnologiyalariga alohida e'tibor qaratish lozim. Xususan, nutq o'stirish faollik markazini badiiy qo'llanmalarga va didaktik materiallarga boy tarzda jihozlash, bolalar nutqining barcha qirralarini rivojlantirishga yo'naltirilgan mavzuga mos syujetli rasmlar to'plamlari, sahnalashtirishga mo'ljallangan o'yinchoqlar to'plamlari, bosma didaktik materiallarga boyitish maqsadga muvofiq bo'ladi.

NATIJALAR. Taxlil natijalari shuni ko'rsatadiki zamonaviy metodlar (STEAM, interfaol o'yinlar, kommunikativ topshiriqlar) qo'llanilganda bolalar 3 - 6 oy davomida o'rtacha 20 - 30 % ko'proq yangi so'zlarni o'zlashtirgan. Hikoya tuzish , ertak to'qish, sahna o'yinlari orqali bolalarda intonatsiya , ovoz balandligi va emotsional ifoda ko'nikmalari kuchaygan . Bu esa bolalarda sahnaga chiqish guruhda gapirish qobiliyatini yaxshilagan . Innovatsion yondashuvlar asosida mashg'ulotlarda bolalar ertakni davom ettirish, yangi voqeani o'ylab topish, obrazni tasvirlash kabi topshiriqlarda an'anaviy guruhlariga qaraganda samaraliroq bo'lgan. Mening fikrimcha, zamonaviy metodlar qo'llanganda bolalarda nutq rivojlanishi ancha tezlashadi. O'z kuzatishlarim asosida shuni aytishim mumkinki , AKT vositalarini qo'llagan tarbiychilarning guruhida bolalar so'z boyligi kengroq bo'ladi.

MUHOKAMA. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish masalasi bugungi kunda nafaqat ta'lim tizimida, balki jamiyat miqyosida ham dolzarb hisoblanadi. Chunki nutqi ravon, so'z boyligi keng bola keyingi bosqichdagi ta'lim jarayoniga tezroq moslasha oladi.O'z kuzatuvim va tahlilim shuni

ko'rsatadiki, an'anaviy usullar nutqni rivojlantirishda muhim o'rin tutgan bo'lsa-da, ularning imkoniyatlari cheklangan.

Masalan, faqat ertak o'qib berish yoki she'r yodlash orqali bola nutqining barcha jihatlarini (ijodkorlik, mustaqil fikrlash, muloqot kompetensiyasi) rivojlantirish qiyin. Zamonaviy yondashuvlarning avzalliklari shundaki, ular bolani faol subyekt sifatida jarayonga jalb qiladi. Multimediali o'yinlar, rolli mashg'ulotlar, STEAM topshiriqlari bolaning faolligini oshiradi va uni erkin fikrlashga undaydi. Muhim jihat shundaki zamonaviy metodlardan foydalanish faqatgina texnologiyalarni qo'llash bilan cheklanib qolmasligi kerak. Tarbiyachi bolalar qiziqishini hisobga olib, mashg'ulotni interaktiv shaklda tashkil etishi kerak. Masalan, qurish yasash o'yinida boladan "Nima qurding? Qanday qilib qurding?" degan savollarga javob berishi nutqiy rivojlanishda katta imkoniyat yaratadi.

XULOSA. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish - ularning maktab ta'limiga tayyorgarligi, shaxsiy rivoji va ijtimoiy moslashuvi uchun eng muhim shartlardan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish zamonaviy metodik yondashuvlar asosida tashkil etilganda, bolalarning nafaqat so'z boyligi va talaffuz madaniyati, balki ijodiy tafakkuri, muloqot kompetensiyasi va shaxsiy faolligi ham rivojlanadi. Zamonaviy metodlardan samarali foydalanish va tarbiyachilar faoliyatini to'g'ri yo'naltirish orqali yuqori natijalarga erishish mumkin. Hozirgi kunda ilk qadam davlat o'quv dasturi namunaviy yillik ish rejasi asosida, bolalar nutqini o'stirishga yordam beradigan, yosh guruhlariga mos ravishda, maxsus qo'llanma sifatida she'riy kitobimni chiqarish ustida ishlayapman, o'ylaymanki bu kitobim bolajonlarning nutqini o'stirishda, hamda ularda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bundan tashari pedagoglarning faoliyat jarayonlarini qiziqarli, she'riy tarzda olib borishlarida katta yordam beradi. Pedagog sifatida men uchun eng katta yutuq bu- bolalarning nutqidagi ijobiy o'zgarishlarni ko'rishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

O'zbek adabiyotlari:

- 1.Saidova.M (2021).Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlantirishning innovatsion metodlari. Toshkent: Fan nashriyoti.
 - 2.O'rinova Sh,Jo'rayeva N(2021).Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi .Toshkent: "Fan va ta'lim".
 - 3.Qodirova G.(2022).Maktabgacha ta'limda integratsiyalashgan yondashuvlar.
 - 4.Rahmonova Z. (2023).Bolalar nutqini rivojlantirishda o'yin texnologiyalari."Ilm sarchashmalari" jurnali,2.
- Xorijiy adabiyotlar:
- 5.Whitebread,D (2020).Teaching and Learning in the Early Years.Routledge.
 - 6.McLeod,S.&Baker,E.(2021).Children's Speech and Language Development. Oxford University Press.
 - 7.Siraj-Blatchford ,I. &Manni, L (2022).Effective Pedagogy in the Early Years.Springer.
 - 8.Wasik,B.A & Hindman ,A.H.(2023.)Using Dialogic Reading to Develop Children's Oral Language Skills .Early Childhood Research Quarterly.
 - 9.Ostonov J.SH.Basic strategies for coping behavior in adolescents.E- Conference Globe 2021/7/26275-277 c
 - 10.Finders,J.(2023).Early childhood education language environments:considerations for research and practice.Frontiers in psychology,14:1202819.

JISMONIY TARBIYA ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA HARAKAT FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH

Altibayeva Gulbaxor Majitovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.

+998(99)3797576. E-mail:altibayevagulbahor@gmail.com

Pardayeva Gavhar Qurbonazar qizi

Maktabgacha talim psixologiyasi va pedagogikasi

yo'nalishi 4-kurs talabasi

998(91) 079-21-02 E-mail:pardayevagavhar028@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasining maqsadi, asosiy vazifalari va qo'llaniladigan vositalari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Jismoniy tarbiya bolaning sog'lom rivojlanishida, harakat faoliyatini shakllantirishda va psixofiziologik holatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Maqolada jismoniy tarbiyaning asosiy maqsadi – sog'lom, harakatchan va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash ekani ta'kidlangan.

Abstract: This article provides detailed information about the purpose, main tasks and means of physical education of preschool children. Physical education plays an important role in the healthy development of the child, the formation of motor activity and the improvement of his psychophysiological state. The article emphasizes that the main goal of physical education is to educate a healthy, mobile and socially active person.

Аннотация: В статье представлена подробная информация о цели, основных задачах и средствах физического воспитания детей дошкольного возраста. Физическое воспитание играет важную роль в здоровом развитии ребёнка, формировании двигательной активности и улучшении его психофизиологического состояния. В статье подчёркивается, что главная цель физического воспитания – воспитание здоровой, подвижной и социально активной личности.

Kalit so'zlar: Bola, jismoniy rivojlanish, maktabgacha yosh, maqsad, tarbiya.

Key words: child, physical development, preschool age, goal, upbringing.

Ключевые слова: ребенок, физическое развитие, дошкольный возраст, цель, воспитание.

Maktabgacha talim tashkilotlarida bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida "2017- 2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori (29.12.2016 y.) qabul qilindi. O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki kunlardanoq jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish ishlariga katta

e'tibor berib kelinmoqda. Barkamol yosh avlodni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilandi. Respublikamizda zamonaviy uzluksiz ta'lim tizimi shakllandi. Ushbu ta'lim tizimining poydevorini maktabgacha ta'lim tashkil etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lomlashtirish vazifalari - bu jismoniy tarbiyaning eng asosiy vazifasi bo'lib, bola hayotini muhofaza qilish, uning sog'lig'ini mustahkamlash, organizmini chiniqtirish yo'li bilan o'zini himoya qilish va turli kasalliklarga chidamlilik xislatlarini oshirishdan iborat. Bola organizmining rivojlanishi o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgani sababli, uning vazifalari ancha aniqroq shaklda ifodalanadi; bola suyagini bexato va o'z vaqtida qotishiga orqa umurtqadagi egik joylarning shakllanishiga, tovon yuzasining yaxshi rivojlanishiga, pay-bo'g'im apparatlarni pishitishga yordam ko'rsatiladi.

O'sib kelayotgan yosh avlodni sog'lom, barkamol ruhda tarbiyalashda jismoniy tarbiya maqsad va vazifalari yoshlarimizni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi davrda texnika taraqqiyoti sharoitida rivojlangan ishlab chiqish organizm funksiyasining yuqori harakatchanligini talab etadi. Bu aniq va tez javob bera olishni, irodali, chiniqqan, mard, chidamli, qiyinchiliklardan qo'rqmaydigan insonlarni taqozo etadi. Jismoniy tarbiyaning maqsadi sog'lom turmush tarzi, jismonan barkamollik, vatan mudofaasiga, hayotga va mehnatga tayyorlashdir. Bu maqsad mamlakatimizda kishilarning jismoniy tarbiyasini amalga oshiruvchi hamma muassasa va tashkilotlar uchun yagonadir.

1. Sog'lomlashtirish. 2. Ta'limiy. 3. Tarbiyaviy vazifalar hal etiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mushaklarning hamma guruhleri (tana, orqa, qorin, oyoq, qo'l, barmoq, panja, oyoq tagi, bo'yin, yuz, ko'z, hamda ichki organlar bog'lami va mushaklari) ni rivojlantirish zarur. Mushaklarning sust rivojlangan guruhlarini mustahkamlashga alohida e'tibor berish kerak.

Ma'lumki, jismoniy tarbiya qadimdan mavjud bo'lib, inson hayoti bilan rivojlanib kelgan. Insonlar jismoniy tarbiya uchun vositalarni asta-sekin tanlab borib, hayotida jismoniy tarbiya vositalarini vujudga keltirgan gigienik omillar, tarbiyaning sog'lomlashtirish kuchlari, bu jismoniy mashqlar, insonning jismoniy

rivojlanishiga turli harakatlar bilan ham ta'sir etadi. Mehnat, rasm solish, kiyinish va boshqalar, shartsiz refleks, massaj kabilar. Ular sog'liqni mustahmlash, organizmni har tomonlama va garmonik rivojlantirish, hayotga zarur bo'lgan harakat, ko'nikma va malakalarni oshirish jismoniy takomillashtirishuvini yuqori darajada ko'tarish maqsadida foydalaniladi.

Ammo, faqat majmual jismoniy tarbiya vositalari qo'llanilsa, shundagina, yuqorida ko'rsatilgan vazifalarga to'laligicha javob berish mumkin. Sabab hbir vosita organizmga har xil ta'sir etadi. Bu vositalar, shuningdek, davolash va profilaktik maqsadlarda ham keng qo'llaniladi.

Jismoniy mashqlar – bu erkin harakatlardir. Ularni bajarish, to'xtatish, o'zgartirish kishi ixtiyori bilan amalga oshiriladi. Erkin harakatlar haqida olimlardan I.M.Sechenkov va I.P.Pavlovning ko'pgina ilmiy ishlari mavjud. I.M Sechenkov erkin harakatlar – aql va iroda bilan boshqariladi. Lekin bu harakatlarni inson hayot sharoiti va tarbiya ta'siri ostida oladi. I.P.Pavlov erkin harakatlarning fiziologik mexanizmlarini ochib berdi. Olimning fikricha erkin harakatlar bosh miya yarim sharlarning umumlashgan harakatlarning natijasidir. Bunda ko'pgina analizatorlar, birinchi va ikkinchi signal tizimi ishtirok etadi. Lekin asosiy o'yinni ikkinchi signal tizimi hal etadi.

Jismoniy mashqlarnining organizmga ta'siri. Jismoniy mashqlar odam organizmiga chuqur va har tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Mo'ljallangan maqsadda ulardan ma'lum ijtimoiy va biologik muhitda foydalaniladi.

Shuning uchun ham jismoniy mashqlar mashg'ulotlarining optimal samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi omillarni e'tiborga olish zarur.

1) mashg'ulotda qatnashuvchilarining individual holatlari. Yoshi, jinsi, salomatligi, jismoniy rivojlanishi, tayyorgarlik saviyasi, aqliy, jismoniy, hissiy va boshqa xususiyatlari.

2) jismoniy mashqlarning xususiyatlari (murakkabligi, yangiligi, texnik tavsifi).

3) tashqi sharoitlar. Ishlash, o'qish, yashash, dam olish tartibi, harakat faoliyatining aniq sharoitlari, joyning materiologik sharoitlari, jihozlarning sifati,

mashg'ulot o'tkaziladigan joyning gigienasi, jamoada o'zaro munosabat, atrofdagi shaxslarning ta'siri va boshqalar.

Tarixiy rivojlanish jarayonida jismoniy tarbiya tizimining muhim tomonini tashkil etuvchi jismoniy mashqlarni turli majmuasi va tizimi yaratilib borildi. Jismoniy mashqlarning organizmga ta'siri ko'p tomonlama, lekin asosiylari qo'yida ko'rsatilgan.

- a) kishi psixikasiga; b) tana shakliga; d) organizmni fiziologik funktsiyasiga;
- e) sog'lomlashtirish ahamiyati; f) tarbiyaviy ta'sir.

Masalan, ertalabki gimnastika bilan ko'p vaqt shug'ullanib borilsa, tana shaklining o'zgarishi, organizmda fiziologik funksiyalarning o'zgarishi, sog'lomlashtirish ahamiyati va kishi psixikasiga ta'sirini ko'rish mumkin. Tabiiy va pedagogik fanlar sohasida ilmiy bilimlarni kengaytirib borishi natijasida jismoniy qobiliyatni rivojlantirishga har tomonlama ta'sir etuvchi jismoniy mashqlar tizimi yaratildi. Tarixiy rivojlanish davomida bir qancha turdagi jismoniy mashqlardan maqsadga yaqinroqlari tanlab olindi va tizimga tushirildi.

Jismoniy mashqlarni butun organizmga va uning ayrim organ va tizimlariga ta'sir etish qonuniyatlarini bilish mashqlardan, shuningdek, qo'yilgan masalalarni hal etishda yordam beruvchi to'g'ri metodik jihatdan ishlab chiqilgan majmualardan ma'lum maqsadlarda foydalanishda qo'l keladi. U yoki bu jismoniy mashqlardan foydalanish maqsadi ularning bir yoki bir necha asosiy belgilar bo'yicha aniqlanadi. Bunda mashqlarning butun organizmga ta'sirlar yig'indisi hisobga olinadi.

Jismoniy rivojlanishga yo'naltirilgan jismoniy mashqlarni tanlash va qo'llashga ilmiy yondashishni ularning inson organizmi ta'sirini qat'iy hisobga olib borish hamda mashqlar samaradorligini ta'minlovchi kerakli shartlarni yaratishni talab etadi. Bu yerda to'g'ri tashkil etilgan metodika hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bola qanchalik harakat malakasi tajribasiga boy bo'lsa, unga jismoniy mashq o'rgatishda so'z bilan tushuntirish usuliyotidan foydalanish osonroq bo'ladi. O'rgatishning boshlanishida harakat to'liq tushuntiriladi, keyinchalik esa tushuntirish, qisqa ko'rsatma berishlari bilan almashinadi.

Ko'rsatmalar yordamida harakatdagi xatolarni to'g'rilash, ogohlantirish va ularni baholash mumkin. Buyruqlar va ko'rsatmalar maktabgacha yoshdagilarga jismoniy mashqlarni baravariga boshlash, tugallash, uni sur'atini aniqlash, ritmini, harakatga yo'nalish berish uchun qo'llaniladi. Gimnastikada qabul qilingan eng oddiy buyruqlar, mashq musiqasiz bajarila boshlansa, asosan katta yoshdagi guruhlarda undan foydalanish mumkin. Ko'rsatmalardan asosan kichik yoshdagi guruhlarda ko'proq foydalaniladi. Ko'pchilik jismoniy mashqlar, qo'shiqlar, she'rlar mazmuni aytiladigan voqealar va harakatni qanday bajarilishi kerakligi haqida yozilgan matnni o'qish bilan qo'shib ijro etiladi.

Mashq usuliyoti juda xilma-xildir. Maktab yoshigacha bolalarda harakatlar va jismoniy mashqlar birvaqtda hamma uchun umumiy holda ko'rsatish va bajarish ko'proq olingan jismoniy mashqlar bolaning anatomik-fiziologik qobiliyatiga mos kelishi kerak. Bu yoshda ko'proq dinamik xarakterdagi mashqlar tanlab olinishi, ko'plab asosiy muskul guruhlariga, organizmiga fiziologik ta'sir o'tkaza oladigan, chaqqonlikni, harakat koordinatsiyasini rivojlantirishga sharoit yaratadiganlaridan foydalanish lozim. Bunday talablarga jismoniy mashqlarni velosipedda yurish, suzish, harakatli o'yinlar, sport o'yinlari elementlaridan foydalanilgan mashqlar javob beradi. Maktab yoshigacha bo'lgan bolalarga statik harakterdagi jismoniy mashqlarni berish tavsiya etilmaydi. Bu mashqlar nerv tizimi va muskullarni toldiradi, qon aylanish va nafas olishini buzadi, to'liq muskul qisqarishini talab qiladigan kuch mashqlari muskul va nerv bo'g'inlari ishini susaytiradi. Yoshi ulg'aygan sari jismoniy mashqlar ham o'zgartiriladi va murakkablashtirilib boriladi.

Bolalarda kattalarga nisbatan tez va yengil shartli aloqa vujudga keladi, lekin ularni tez-tez qaytarib turilmasa, bu shartli aloqa mustahkam bo'lmaydi. Harakat malakasini mustahkamlash uchun uni ko'p takrorlayverish, charchashni vujudga keltiradi. Shuning uchun qaytarishni xilma-xil variantlarda takrorlash lozim. Mashqni takroriy bajarishlar faqat o'zlashtirilayotgan material texnikasi haqida shug'ullanuvchi Maktabgacha yoshdagi bolalarda hamma organ va sistemalar, jarayonlarini ishga solib, chidamlilik sifatini mukammal tasavvurga

ega bo'lgandan so'ngina amalga oshiriladi. Maktabgacha yoshdagilarning jismoniy tarbiya vositalari: Maktab yoshigacha bolalar jismoniy tarbiyasida tabiatning sog'lomlashtirish kuchlari, gigienik omillar va jismoniy mashqlari muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasi ularning sog'lom rivojlanishi, jismoniy va aqliy salomatliklarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu yoshda to'g'ri tashkil etilgan jismoniy tarbiya bolalarning harakat ko'nikmalarini shakllantirish tananing muvozanatini, chidamliligini va kuchini oshirishga yordam beradi. Shuningdek jismoniy tarbiya orqali bolalarda intizom, jamoaviylik, ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2016 yil 29 dekabr, PQ-2707-sonli "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori.
- 2."Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Toshkent- 2022
- 3.Maxkamjanov K.M., Nasriddinov F.N. Maktabgacha va maktab yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligini takomillashtirish. – T., 1995. – 74 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Altibayeva Gulbaxor Majitovna

Termiz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi.

+998(99)3797576. altibayevagulbahor@gmail.com

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini, mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda didaktik, syujetli-rolli, harakatli o'yinlarning ahamiyati va zamonaviy va innovatsion ta'lim

texnologiyalardan to'g'ri va samarali foydalanish har bir pedagogning pedagogik mahoratiga bog'liqligiga oid fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar; Barkamol avlodni, maktabgacha, yosh, bolalar, intellectual, qobiliyat, rivojlantirish, zamonaviy pedagogic, texnologiya tashabbuskorlik, iqtisodiy, tizim.

Har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti bilan belgilanadi. Shu bois ham "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi"da ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish, intellektual salohiyatini, jismoniy barkamol avlodni shakllantirish, aniq fanlarni chuqurlashtirib o'qitish va iqtisodiyotning turli sohalari uchun malakali kadrlarni tayyorlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan bo'lib, pirovardida bugungi davr talabiga javob bera oladigan ta'lim tuzilishini yaratish ko'zda tutilgan. Yuqoridagi ustuvor vazifalarni amalga oshirish uchun, albatta bugungi davr talabiga mos ta'lim tizimining bosh poydevori sifatida maktabgacha ta'lim tizimi muhim ro'l o'ynaydi.

Maktabgacha ta'lim har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Afsuski, olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'ngi yillar mobaynida maktabgacha ta'lim tizimida oqsoqlik kuzatilyapti. Maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash borasida rivojlanish o'rniga orqaga ketish holatlari, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotiga qamrab olish ko'rsatkichlari tushib ketgan. Oxirgi 20 yil davomida davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni 45 foizdan ziyodroq kamayib, bugungi kunda respublika bo'yicha bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olishi 30 foizni tashkil etdi.

Shu kabi muammolarni bartaraf etish niyatida, qolaversa, intellektual salohiyatli, sog'lom va barkamol avlodlarni shakllantirish maqsadida yurtimizda maktabgacha ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimida ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta'lim Vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi

Maktabgacha Ta'lim Vazirligining tashkil etilishi, bir qator qaror va qonun hujjatlarining ishlab chiqilishi bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Maktabgacha ta'lim tizimida yutuqlarga erishish, islohotlar olib borish, sog'lom va barkamol shaxsni tarbiyalashda davlat ta'lim dasturiga asoslangan holda ta'lim va tarbiya jarayonini sifatli tashkil lozim. Maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya jarayonini sifatli tashkil etish uchun nimalarga e'tibor berish kerak? Avvalo, pedagog o'zini shakllantirishi va mashg'ulot jarayoniga puxta tayyorgarlik ko'rishi kerak. Undan so'ng esa ta'lim va tarbiya jarayoni uchun qulay va sog'lom muhit tayyorlash lozim. Shu sababli ham maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy va innovatsion texnologiyalardan unumli foydalanish talab qilinmoqda.

Hozirgi vaqtda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining pedagogik to'plamlari intensiv ravishda olib borilmoqda va o'z ishlarida innovatsion texnologiyalarni joriy etmoqdalar.

Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tarbiyachilarning asosiy vazifasi – bu bolalar bilan ishlashni tashkil etish usuli va shakllarini, shaxsni rivojlantirishning belgilangan maqsadga optimal darajada mos keladigan innovatsion pedagogik texnologiyalarni tanlashdir.

Shu maktabgacha ta'limdagi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, maktabgacha ta'limning davlat standartlarini amalga oshirish uchun yo'nalish hisoblanadi.

Pedagogik texnologiya o'zi nima? Pedagogik texnologiya juda keng ma'no kasb etadi. “Pedagogik texnologiya–bu o'qitishga xos yangicha innovatsion yondashuvdir. U pedagogikadagi ijtimoiy muhandislik, tafakkurning ifodalanishi, texno kratik ilmiy ongning pedagogika sohasiga ko'chirilgan tasviri, ta'lim jarayonining muayyan standartlashuvi deyiladi”, - deb ta'riflaydi B.L.Farberman. Bolalar bilan muloqot qilishda kattalar pozitsiyasiga rioya qilishadi: “Yonida emas, uning ustida emas, balki birga!” Uning maqsadi bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga hissa qo'shishidir.

Yaponiyada maktabgacha ta'lim tizimi texnologiyasini olib qarasak, ular o'z oldiga avval maqsad qo'yadi, keyin rejalar tuzishadi. Yaponiya maktabgacha ta'lim tizimida bola shaxsini shakllantirishga qo'yilgan qoidalar:

- tarbiyalanuvchilariningiz bilan ijobiy munosabatda bo'lishingiz kerak;
- qiziqish asosida sinfni tashkil eting;
- buni ular uchun qilmang. Ularga o'zlari buni qilishiga yordam bering;
- aniq ko'rsatma so'zlar va qalb tilidan foydalaning;
- har doim turli vaziyatlarga tayyor bo'ling.

Hozirgi kunga kelib maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya jarayonini sifatli tashkil etishda pedagoglar o'yin texnologiyasidan keng foydalanishmoqda. Ayniqsa, bolaning intellektual salohiyatini, mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda didaktik, syujetli-rolli, harakatli o'yinlarning ahamiyati va o'rni katta. Zamonaviy va innovatsion ta'lim texnologiyalardan to'g'ri va samarali foydalanish har bir pedagogning pedagogik mahoratiga bog'liq.

Didaktik o'yinlar bolalarda mantiqiy fikrlashni, intellektual salohiyatini, diqqatini, xotirani kuzatishni rivojlantiradi. Quyida o'yin texnologiyasining bir qancha turlari bilan tanishib o'tamiz. "Mavsumni nomlang" o'yini bolalar rasmlarga qarab fasl alomatlarini takrorlaydilar, undan so'ng bu alomatlar qaysi faslga tegishli ekanligini takrorlaydilar.

"Imo-ishoralarni to'g'ri ko'rsating" o'yini imo-ishoralarning ketma-ket chiziqlardan iborat, bolalar qisqa vaqt ichida ko'rsatilgan ishoralarni takrorlashlari kerak. O'yinda sekundometrdan foydalanish o'yinni yanada qiziqarli qiladi.

O'yin orqali bolada qo'l matorikalari, harakat tezligi, xotira va diqqat rivojlanadi. "Uyushma gullari" o'yini gulning yadrosi so'zlari bola tomonidan namoyish etilgan barglar mavzusidagi assotsiatsiyalar yordamida topiladi. O'yin assotsiativ fikrlashni, ob'yektlar o'rtasidagi sabab oqibat munosabatlarini topishga o'rgatadi. Kuzatuvchanlikni, diqqatni rivojlantiradi. "Aksini ayt" o'yini tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilari uchun vazifa murakkablashishi mumkin. Bu mashg'ulotni rasmlarni namoyish qilmasdan o'tkazish maqsadga muvofiq. Ushbu o'yin maktabgacha yoshdagi tayyorlov guruhi bolalar bilan ta'lim faoliyati uchun

muhim hisoblanadi. Uning yordami bilan tahlil qilishni, mantiqiy xulosalar chiqarishni, antonimlarni tanlashni, iboralarni to'g'ri shakllantirishni o'rganadilar.

O'yin xotirani, konsentratsiyani, fikrlash qobiliyatini, eshitish qobiliyatini yaxshilaydi, so'z boyligini boyitadi. Pedagogning maqsadi bolalarning shaxs sifatida rivojlanishiga hissa qo'shishdir. Bunga pedagogik texnologiyalar yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tizimida pedagoglarning asosiy vazifasi–bolalar bilan ishlashni tashkil etish usullari va shakllarini, maqsadiga optimal darajada mos keladigan innovatsion pedagogik texnologiyalar tanlashdir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, uzluksiz ta'lim tuzimining muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, yosh avlodni yuksak salohiyatli, intellektual qobiliyatli shaxsni shakllantirish, maktab ta'limiga sifatli tayyorlash maktabgacha ta'lim tizimining qolaversa, pedagog-tarbiyachilarning asosiy vazifasi ekan, tizimni professional tashkil etish, xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalari va zamonaviy innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda qabul qilingan "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ 2707 sonli qarori.
2. Rahimova R. Tarbiyachiga ming bir maslahat. //Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. - Toshkent , 2007.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 4-jild. T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.

MTT larda BOLALARINI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORGARLIGINI SHAKLLANTIRISH .

Xolboyeva Gulnora Ulashovna.

TerDPI Maktabgacha ta'limda tarbiyani tashkil
etish kafedrası katta o'qituvchisi PhD, v.b.dots.

xolboyevagulnora@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabga tayyorgarlik ta’lim sifatini belgilash va uni monitoringin olib borishning muhim indikatorlaridan biri bo‘lib, mazkur muammo pedagogik-psixologik tadqiqotlarda bolalarni maktabga tayyorlash, maktabga pedagogik-psixologik tayyorgarlik, pedagogik diagnostika kabi yo‘nalishlarda o‘rganilgan.

Аннотация: В данной статье подготовка к школе является одним из важных показателей определения качества образования и контроля за ним.

Abstract: In this article, preparation for school is one of the important indicators of determining the quality of education and monitoring it.

Kalit so‘z: pedagogik-psixologik tadqiqotlar, bolalarni maktabga tayyorlash, maktabga pedagogik-psixologik tayyorgarlik, pedagogik diagnostika .

Ключевые слова: педагогико-психологические исследования, подготовка детей к школе, педагогико-психологическая подготовка к школе, педагогический диагноз.

Key words: pedagogical-psychological research, preparing children for school, pedagogical-psychological preparation for school, pedagogical diagnosis.

Maktabga tayyorgarlik ta’lim sifatini belgilashva uni monitoringin olib borishning muhim indikatorlaridan biri bo‘lib, mazkur muammo pedagogik-psixologik tadqiqotlarda bolalarni maktabga tayyorlash, maktabga pedagogik-psixologik tayyorgarlik, pedagogik diagnostika kabi yo‘nalishlarda o‘rganilgan.

“Maktab yoshi”, “maktabga tayyorgarlik” va “maktabga psixolgik tayyorgarlik” – bu tushunchalar psixologiyada bolaning psixik rivojlanish darajasini belgilashda qo‘llaniladi. Shunda bola maktabda o‘qishi, bilim olish mumkin.

Ilmiy-pedagogik tadqiqot jarayonida olingan kuzatish va empirik tahlil natijalarini nazariy jihatdan tahlil etish, umumlashtirish natijasida maktabga

tayyorlov guruhi bolalarining maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirish va baholash jarayonining samaradorligi quyidagi omillarga asoslanishini aniqlandi:

- ijtimoiy omil - oila, maktabning bolaning maktabga tayyorgarligi borasidagi kutuvlari; oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktabning bolani maktabga tayyorgarligini shakllantirish va baholash jarayonidagi hamkorligi, Davlat talablarining bolalarni har tomonlama rivojlanishini baholashga yo'naltirilganligi, ijtimoiy institutlarning faol ta'siri;

- axborotli-ma'rifiy - ota-onalar, tarbiyachi-pedagoglar hamda boshlang'ich sinf o'qituvchilarida bolalarni har tomonlama rivojlanishi borasidagi tasavvur va bilimlarning mavjudligi va o'zaro muvofiqligi; maktabning bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotidagi yutuq va tajribalariga tayangan ta'lim dasturlarini amalga oshirishi; individual-differensial yondashuv; bolalarni har tomonlama rivojlanish darajasini kuzatish va monitoringini olib borish, korreksion-variativ dasturlar ishlab

chiqish va amaliyotga tatbiq etish borasidagi pedagogik-psixologik va maxsus-metodik bilim, malaka va ko'nikmalar majmuasi;

- tashkiliy-metodik omil – innovatsion ta'lim turlari: shaxsga yo'naltirilgan, tabaqalashtirilgan ta'lim, interfaol ta'lim, hamkorlik ta'limi, dasturiy ta'lim, muammoli ta'lim, o'yin texnologiyalari, rivojlantiruvchi ta'lim va boshqalardan maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish; ota-ona va tarbiyachilarning o'zaro hamkorligi; tarbiyalanuvchilarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalariga egaligi, tarbiyalanuvchilarning maktab ta'limiga nisbatan ijodiy yondashuvlari, tarbiyalanuvchilar bilish faoliyatining ob'ektiv baholanishi;

- kvalimetrik omil - psixodiagnostik metodikalar bazasining mavjudligi; o'quv-axborot manbalari (takomillashtirilgan o'quv dasturlari, ma'ruza matnlari, metodik qo'llanmalar, ishlanmalar, media mahsulotlar), mashg'ulot jihozlari va ko'rgazmalar, raqamli texnologiyalarga asoslangan didaktik ishlanmalar, bolalarning individual rivojlanish xaritasi. Maktabga tayyorlov guruhi bolalarining

maktab ta'limiga muvaffaqiyatli tayyorgarligini shakllantirish qulay tashkiliy-pedagogik shart-sharoitni yaratishni talab qiladi.

Bolalarni maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirish va baholash tizimining o'ziga xosligidan kelib chiqib, tadqiqot doirasida quyidagi tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarning ta'minlanishi jarayon sifatini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi:

1. Mazmunli sharoit. Ma'lumki, maktab ta'limiga tayyorgarlik mazmuni bolalarni ahloqiy, intellektual, jismoniy, ijtimoiy-shaxsiy, ijodiy rivojlanish yo'nalishlari va kompetensiyalari tizimi bo'lib, bunda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ta'lim dasutri, kun tartibi, tematik rejalar, individual va guruhviy rivojlanish xaritasi va indikatorlari, kompleks diagnostika metodlari, pedagog-tarbiyachi, psixolog, hamshira hamkorligidagi diagnostika va baholash tizmining mavjudligi alohida o'rin tutadi.

2. Texnologik sharoit. Tadqiqot maqsadi, maktabga tayyorlov guruhi bolalarining maktab ta'limiga tayyorgarligini baholashning samarali shakl, metod va vositalarini ishlab chiqib, amaliyotga tatbiq etish uchun texnologik sharoit asos qilib olindi. Bunda bolalarning maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirish va baholash jarayonida:

- o'yinli texnologiyalar (rolli-ishchan o'yinlar, imitatsion o'yinlari);
- pedagogik muammoli vaziyatlarni yechish va tahlil qilish, "Keys-stadi";
- kichik guruhlarda o'qitish, mikro-mashg'ulotlar;
- ijodiy tadqiqotchilik metodlarini tatbiq etilishiga alohida e'tibor qaratildi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktab ta'limiga tayyorgarligini baholashning texnologik sharoiti nazariy asoslanganlik; ta'lim-tarbiya jarayoni mazmuni va tashkiliy jihatlariga kompleks yondashuv, tizimlilik, maktabga tayyorlov guruhi bolalarining maktab ta'limiga tayyorgarligini baholashda individual-differensial yondashuv, xususan gender hamda kompetensiyaviy yondashuv muhim tamoyillardan sanaladi.

3. Refleksiv-korreksion sharoit. Yaratilgan pedagogik shart-sharoitlarning natijaviy-mahsuli sifatida refleksiv-korreksion (natijalarga tuzatish kiritish, korreksiyalash, rivojlantirish, qayta baholash) sharoit muhitining yaratilishiga alohida e'tibor berildi. Bunda refleksiv-korreksion sharoit mazmuni quyidagicha belgilandi:

- faol bilish motivatsiyasini rivojlantirish;
- ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantirish;
- shaxsiy-ijtimoiy, kommunikativ, intellektual kompetensiyalarini rivojlantirish;
- maktab ta'limi va muhitiga adaptatsiyasini shakllantirish;
- noan'anaviy mashg'ulot ishlanmalarini, variativ dasturlarni, shuningdek, qo'shimcha ta'lim sharoitini yaratish.

Ilmiy-pedagogik tahlillar shuni ko'rsatdiki, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi kompetensiyaviy yondashuv bolalarni maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirish va baholashning tuzilmaviy modeliga ham funksional o'zgartirishlar kiritishni talab etadi. Mazkur mulohazalardan kelib chiqib, tadqiqot doirasida pedagogik model ishlab chiqildi va bu boradagi faoliyat mazmuni quyidagicha belgilandi .

Diagnostic dasturlar bilan ishlash pedagog-tarbiyachidan:

- ta'limiy-tarbiyaviy jarayonlarni loyihalashtirishda, tashhislashda bolaga faoliyatning asosiy sub'ekti sifatida yondashish;
- bolalar bilan o'zaro hamkorlikni shaxsga yo'naltirilgan faoliyat modeli asosida tashkil etish va bunda har bir bolani atrof-muhit bilan aloqaga kirishi, shaxsiy erkinligini namoyon etishi uchun imkoniyat yaratish;
- bolaning fiziologik va psixologik rivojlanishini ta'minlaydigan rivojlantiruvchi muhitni yaratish kabilardir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Maktabga tayyorlov guruhi bolalariini maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirishning mazmuni, pedagogik-psixologik talablari. G.U Xolboyeva - Academic research in educational sciences, 2022.
2. Болалариини мактаб таълимига психологик тайёргарлиги. Г.У Холбоева - Новости образования: исследование в XXI веке, 2022.
3. Xalilova N.I. Norqo'ziev D.B. . Bolani maktab ta'limiga psixologik tayyorgarligi. Toshkent. 2009 yil.
4. Hamida Ahmedova. Bolangiz maktabga tayyormi? Marifat-madadkor nashriyoti. 2001 yil.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIMNI TASHKIL QILISHDA MEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH.

Turdiyev Azamat G'ayratovich

Termiz davlat pedagogika instituti maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti maktabgacha ta'limda tarbiyani tashkil etish kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda media vositalaridan foydalanishning ahamiyati yoritiladi. Media vositalari yordamida bolalarning bilim olishga qiziqishi ortadi, axborotni tez va aniq qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi hamda mustaqil fikrlash salohiyati rivojlanadi. Shuningdek, maqolada media vositalarining ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi imkoniyatlari, ularni qo'llashda e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan jihatlar ham tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, media vositalari, ta'lim jarayoni, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, pedagogik yondashuv.

Аннотация

В данной статье рассматривается важность использования медиа в эффективной организации образовательного процесса в дошкольных

образовательных организациях. С помощью медиа повышается интерес детей к обучению, формируются навыки быстрого и точного восприятия информации, развивается способность к самостоятельному мышлению. В статье анализируются образовательные, воспитательные и развивающие возможности медиа, а также аспекты, на которые следует обращать внимание при их использовании.

Ключевые слова: Дошкольное образование, медиа, образовательный процесс, инновационные технологии, интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии, педагогический подход.

Abstract

This article highlights the importance of using media in the effective organization of the educational process in preschool educational organizations. With the help of media, children's interest in learning increases, skills for quick and accurate perception of information are formed, and the ability to think independently is developed. The article also analyzes the educational, educational and developmental capabilities of media, as well as aspects that should be paid attention to when using them.

Keywords: Preschool education, media, educational process, innovative technologies, interactive methods, information and communication technologies, pedagogical approach.

Multimedia vositalariga, birinchi navbatda, elektron darsliklar, kompakt disklar, video-audio tasmalar, turli taqdimotlar kiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimedia texnologiyasidan foydalanishdagi masalalardan yana biri ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish metodikasini ishlab chiqish, unga mos ishlanmalar yaratish hamda amaliyotga joriy qilish zarurligidir.

Multimedia atamasining lug'vaiy ma'nosi (multim-mediur yoki multimedia) ikkita so'z yig'indisidan tashkil topgan bo'lib, multi-ko'p, mediamuhit ma'nosini anglatadi. Atama ilmiy va o'quv adabiyotlarida «ko'p vositalilik», «multimediya muhiti» «ko'p qatlamli muhit», «ma'lumot tashuvchi vosita» kabi talqin qilinib kelinmoqda.

Hozirgi davrda multimedia atamasi ko'p qirrali bo'lib, turli hil tushunchalarni ifodalashga tatbiq etib kelinmoqda. Masalan, multimedia texnologiyasi; multimedia mahsuloti; multimediali kompyuter; multimedia dasturi va boshqalar shular jumlasidandir.

«Multimedia» tushunchasining adabiyotlarda yoritilgan bir nechta ta'rifini keltiramiz: «Multimedia – deganda turli shakldagi ma'lumotlarni qayta ishlovchi vositalar majmuasi tushuniladi», «Multimedia – bir vaqtning o'zida turli ko'rinishdagi axborotlardan: matn, grafika, tovush va boshqalardan foydalanishni ko'zda tutgan foydalanuvchi interfeysining kontseptsiyasi», «Multimedia bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida axborotning an'anaviy va original turlari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazib berishning mujassamlashgan holdagi ko'rinishidir».

Multimedia bu maxsus texnologiya bo'lib, dasturiy va texnik moddiy ta'minot asosida kompyuterda bir vaqtningt o'zida matnli, tasviriy axborotni tovushli va harakatli holda ifodalash imkoniyatidir. Multimedia – tasvirli ma'lumot bilan ishlashga qodir bo'lgan vosita hisoblanadi. Odatda, multimedia deganda. turli shakldagi ma'lumotlarni qayta ishlovchi vositalar majmuasi tushuniladi.

Multimedia – kompyuter tizimida matn, tovush, videotasvir va turli animatsiyalarni mujassamlashtirish imkonini beruvchi zamonaviy axborotlar texnologiyasidir.

Multimedia – bir nechta axborot turlarning kompyuterda ishlov berish natijasida hosil qilingan va bita diskka jamlangan axborot yig'indisidir. Multimedyaning shakllanish bosqichlari uning asosiy texnik ta'minoti bo'lgan kompyuterning rivojlanishi bilan bog'liq. Multimediani tashkil etuvchi va ularning rivojlanish bosqichlari quyidagilardir:

Matn shaklidagi tashkil etuvchisi. Dastlab odamlar yozuvlarni toshga o'yib yozgandar, qog'oz ixtiro qilingach parranda pati, qalam va ruchkalardan foydalanib yozuv ishlarini amalga oshirganlar. Keyinchalik yozuv mashinasi ixtiro etilgach, uzoq yillar mobaynida ulardan foydalanib kelindi. Nihoyat, kompyuterlarda «Matn muharriri» dasturi o'rnatilgach, yozuv ishlari kompyuterda bajariladigan bo'ldi

1980 yildan boshlab esa kompakt disklarga yozish va undan foydalanish yo'lga qo'yildi, jumladan, 1982 yilda Polygram kompaniyasi Audio CD ni ishlab chiqdi, SONY kompaniyasi esa, o'sha yili standart yozuvlarni CD disklarga yozishni tavsiya etdi. Natijada, SD disklarda yozish texnologiyasi rivojlanib ketdi. Ayni bir paytda mikrofon yordamida nutq va musiqa yozish ham shakllandi.

Video shaklidagi tashkil etuvchilarga videotasvirlar, grafikli tasvirlar, ma'lumot grafiklari va hokazolar kiradi. Videotasvirlar dastlab magnit lentalarida yozilib, videomagnitofonlarda namoyish etila boshlandi, so'ngra videotasvirlarni yozish kompakt disklarda amalga oshirildi.

Multimedaning animatsiya samarasi. Multimediani tashkil etuchi axborot turlaridan biri - axborotlaga animatsiya samarasini berishdir. Bu multiplikatsion filmlarda rassomning chizgan qator chizmalari va rasmlarini tez (bir daqiqada 24 kadr tezlikda) namoyish etilishi asosida sodir bo'ladi. hozirgi kunda multiplikatsion filmlar kompyuterda 3D.

Flash dasturi asosida yaratilmoqda. Multimedida esa maxsus dasturlar (Powyer Point, Makromedia Flash, Swish, Adobe Prmiyere, Media Player, CD Player) orqali amalga oshiriladi.

Bir so'z bilan aytganda, ta'lim muassasalari malakali mediapedagoglarni kutmoqda.

Media ta'lim interfaol, bolaga individual ta'sir etadigan usul sifatida ta'lim jarayoniga jadal sur'atlar bilan kirib kelmoqda. Media ta'lim bolani mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga o'rgatadi.

O'quv xonalariga matbuot, televideniye, radio, kino, video va internet olib kirilmokda. Bularning barchasi media ta'lim nomi bilan ta'lim jarayonini tashkil etishga yordam bermoqda.

Media ta'limning asosiy mazmuni mediamadaniyat (kino san'ati, badiiy televideniye va badiiy media) tilini, uning tarixini bilish, tushunishdir.

Uning pedagogik strategiyasi mediamatnlarni badiiy tahlil qila olish, uni talqin qilish asosida baho berishdan iboratdir. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, media

qanday shakllanadi, u haqiqatni ifodalaydimi, kimning manfaatini ko'zlaydi, uning mazmuni nimalardan iborat va bolalar uni qanday qabul qiladilar - bu savollar hozirgacha turli munozaralarni tug'dirmoqda.

Lekin shuni yodda tutish kerakki, media ta'limning markazida bola shaxsi turadi, uning qiziqish, xohish, istaklarini hisobga olish, olingan axborot asosida tanqidiy fikrlashga o'rgatish kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. [MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MULTIMEDIA ORQALI TA'LIMNI TASHKIL QILISH](#) TA G'ayratovich - Journal of new century innovations, 2022
2. [BOLALARGA CHET TILLARINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH](#) TA Gayratovich - Новости образования: исследование в XXI веке, 2022
3. [MAKTABGACHA TA'LIMDA MULTIMEDIADAN FOYDALANISH](#) TA G'ayratovich - IJODKOR O'QITUVCHI, 2022
4. [КИЧИК МАКТАБ ЁШДАГИ БОЛАЛАР БИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ](#)
ГД Дурманова, АФ Турдиев, МП Аллахонова - Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2021

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KATTALAR MEHNATIGA HURMATNI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI YO'LLARI

Turdiyev Azamat G'ayratovich

Termiz davlat pedagogika instituti maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti maktabgacha ta'limda tarbiyani tashkil etish kafedrasi o'qituvchisi

Arabova Sevara Mamasaxatovn – Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda kattalar mehnatiga hurmatni shakllantirishning samarali yo'llari yoritilgan. Mehnat tarbiyasi jarayonida bolalarda ijtimoiy mas'uliyat, qadriyatlarni anglash, kattalarning mehnatini qadrlash va unga hurmat bilan qarash ko'nikmalari rivojlantirilishi muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda pedagogik faoliyatning turli shakl va usullari, o'yin asosidagi mashg'ulotlar, kuzatish, suhbat va amaliy faoliyat orqali mehnatga hurmatni shakllantirish yo'llari tahlil qilinadi. Shuningdek, oilaviy tarbiya va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati ham ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, mehnat tarbiyasi, kattalar mehnati, hurmat, ijtimoiy qadriyatlar, pedagogik yondashuv, oilaviy tarbiya, amaliy faoliyat.

Аннотация

В статье рассматриваются эффективные способы формирования у дошкольников уважения к труду взрослых. В процессе трудового воспитания важно развивать у детей навыки социальной ответственности, ценностного восприятия, уважения к труду взрослых и уважения к нему. В исследовании анализируются различные формы и методы педагогической деятельности, способы формирования уважения к труду через игровую деятельность, наблюдение, беседу и практическую деятельность. Также раскрывается важность взаимодействия семейного воспитания и образовательных учреждений.

Ключевые слова: Дошкольное образование, трудовое воспитание, труд взрослых, уважение, социальные ценности, педагогический подход, семейное воспитание, практическая деятельность.

Abstract

This article discusses effective ways to form respect for adult labor in preschool children. In the process of labor education, it is important to develop in children the skills of social responsibility, understanding of values, appreciation of adult labor and respect for it. The study analyzes various forms and methods of pedagogical

activity, ways to form respect for labor through game-based activities, observation, conversation and practical activities. The importance of cooperation between family education and educational institutions is also revealed.

Keywords: Preschool education, labor education, adult labor, respect, social values, pedagogical approach, family education, practical activities.

Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Mutaxassis va pedagoglarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotning 70 foizini 7 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. Ana shu dalilning o'zi bolalarimizning yetuk va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida bog'cha tarbiyasi qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini yaqqol ko'rsatib turibdi. Azal-azaldan ota-bobolarimizning karvonlari dunyo kezib, xalqimiz yaratgan hunarmandchilik buyumlari, milliy san'at namunalarini o'zga xalqlarga tanitib kelganlar. Shu bilan birga, boshqa elatlarning eng noyob va betakror buyumlarini xarid qilib, o'zaro savdo, madaniy aloqalarning rivojiga munosib hissa qo'shganlar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi mehnat tarbiyasi bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish va bevosita bu jarayonda o'zlari ishtirok etadigan faoliyatga jalb qilishdan iboratdir. Tarbiyachi bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish jarayonida ularda mehnatga ijobiy munosabatda bo'lish hissini tarbiyalaydi va mehnatni tashkil etishda har bir mehnat faoliyatining mazmunini belgilovchi —Ilk qadam Davlat o'quv dasturiga amal qiladi. Bolalar bog'chasidagi mehnatning asosiy turlari bu maishiy-xo'jalik mehnati, tabiatdagi mehnat, qo'l mehnati; uni tashkil etish shakllari esa topshiriq, navbatchilik, bolalarning jamoa mehnati hisoblanadi. Mehnat bolalarning ilmiy bilimlar hamda turli fanlar asoslarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan faoliyat turidir. Ijtimoiy-foydali mehnat shaxsni har tomonlama kamol toptirish, uning muayyan ehtiyojlarini qondirish maqsadini ko'zda tutadi. Hozirgi davrda maktabgacha ta'lim muassasalarida o'z-o'ziga xizmat keng yo'lga qo'yilmoqda. O'z-o'ziga xizmat bolalarning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish maqsadida ularning o'zlari tomonidan amalga oshiriluvchi mehnat faoliyati hisoblanadi. Unumli mehnat turlari xilma-xildir. Masalan: bolalarning mehnat haftaligi, xonalarni saranjom-sarishta saqlash, o'rin-ko'rpalarni

yig'ishtirish, choy va ovqatdan keyin idishlarni olib borib qo'yishda bog'cha opalariga yordam berish va boshqalar. Mehnat tarbiyasi bolalarni mehnatga psixologik va amaliy jihatdan tayyorlashni nazarda tutadi. Zero, mavjud sharoitda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar shaxs kamolotiga juda katta talablarni qo'ymoqda. Xususan, mehnatga muhim ijtimoiy burch sifatida qarash, ma'lum faoliyatni bajarishda mas'uliyatni his etish, mehnat jamoasiga hurmat, mehnat faoliyatini tashkil etishda tashabbuskorlik, faollik ko'rsatish, o'z aqliy va jismoniy qobiliyatini to'liq namoyon etishga bo'lgan ichki ehtiyoj, mehnatni ilmiy tashkil etish yo'lida amaliy harakatni olib borish shular jumlasidandir. Mehnatga psixologik jihatdan tayyor bo'lish esa tarbiyaviy ishlar tizimida amalga oshirilib, ularning har biri quyidagi vazifalarni hal etishga yordam beradi: – bolalar tomonidan mehnatning ijtimoiy ahamiyati, uni tashkil etish hayotiy zaruriyat ekanligining anglab yetilishiga erishish; – ularda mehnat faoliyatini amalga oshirishga nisbatan rag'bat uyg'otish; – bolalarda ijtimoiy mehnat, ko'nikma va malakalarini shakllantirish. Xalqimiz mehnatni bosh tarbiyachi deb ataydi. Sababi inson tarbiyasi asosan mehnatga bo'lgan munosabatlarga qarab belgilanishi bejiz emas. Mehnat tarbiyasi esa tarbiyaning mag'izini tashkil etadi. Shu bois, mehnat an'analarining tarbiyaviy ahamiyatini unutmaslik lozim. Mehnat an'analarining tayanchi sifatida yosh avlodni hayotga, ijtimoiy mehnat faoliyatida ishtirok etishga tayyorlash ham muhim rol o'ynaydi. Chunki bu an'analar zamirida shaxsning axloqiy sifatlari – mehnatsevarlik, yerga va tabiatga muhabbat, suvni isrof qilmaslik, saxiylik, qahramonlik kabi jihatlar aks etadi. Shuningdek, bolada mehnatga bo'lgan munosabatning ijobiy rivojiga quyidagilar turtki bo'ladi: – oilada kichkintoyni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda milliy qadriyatlar va ularda ilgari surilgan ilg'or g'oyalardan tizimli foydalanishni yo'lga qo'yish; – maktabgacha yoshidagi (tayyorlov guruhlarida misolida) bolalarni tarbiyalashda oila, ta'lim muassasalari, shuningdek, keng jamoatchilikning ibratli namunasini amalga oshirish; – bolalarda mehnatga bo'lgan ongli yondashuvni tarbiyalashda ularning yosh individual xususiyatlarini hisobga olish. Bolalarning mehnatga muhabbat qo'yib o'sishida oiladagi ijtimoiy muhitning ham o'rnini juda beqiyos. Ota-onaning jamoatchilik

ishlarida faol ishtiroki (hasharlar, ko`kalamzorlashtirish ishlari) va farzandining qo`l mehnati orqali yasagan buyumlariga munosabati, rag`bati ularda mehnat tarbiyasining shakllanishiga ta`sir etmay qolmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning mehnati baholi-qudrat bo`lmog`i lozim. Turli yoshdagi bolalarni bir hil qarichdan o`lchab bir xil yondoshib bo`lmaydi. Bola ulg`aya borgan sari uning tarbiyasiga bo`lgan ma`suliyat ham ortib boradi. Keyinchalik mehnat turini tanlashda bolalarning qiziqishini, ularning foydali mehnat haqidagi tasavvurini ham hisobga olish kerak. Shuningdek, ishning ko`pchilik bo`lib bajaradigan shaklini tanlash lozim (kartoshka, piyoz qazish, begona o`tlardan tozalash, dala ishlariga ko`maklashish kabi). Ko`pchilik qilinadigan mehnat, shuningdek, mehnatga to`g`ri munosabatda bo`lish ko`proq tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu narsa bolalarda hayotiy tashkilotchilik malakalarini rivojlantiradi, ikkinchi tomondan esa ularning buyruq, jazodan qo`rqitish bilan emas balki ko`pchilik mehnatining mohiyati bilan tarbiyalanadigan ongli intizomga o`rganadi. Mehnat turlarini tanlashda bolalar mehnati oldiga qo`yiladigan maqsad avval o`ng`ay, soddaroq, bolalarga tushunarli, yaqin bo`lishi, keyin esa astasekin qiyinlashib, murakkablashib borishiga amal qilishi zarur. Mehnat tarbiyasi yosh avlodni ijtimoiy ishlab chiqarishida qatnashishga amaliy tayyorlash va shu bilan birga ahloqiy, aqliy va estetik tarbiyaning muhim tarkibiy qismi bo`lib hisoblanadi. Sh bilan birga bolalarda mehnat faoliyati orqali faqat ijobiy sifatlarni shakllantirish maqsadini ko`zlaydi: Mehnat qurollari bolaning yoshi va individual xususiyatlariga mos kelishi va undan o`rinli foydalanishni ta`minlash; Mehnat topshirig`ini bajartirishdan oldin bolada shu ishga nisbatan ko`nikma, qiziqish va malakalarni hosil qilish va uni puxta mustahkamlash; Mehnat tarbiyasi mavzularida suxbatlar uyushtirish orqali har bir bolaning axloqiy dunyoqarashini rivojlantirish; Bolaning mehnat faoliyatini tarbiya jarayoni deb bilish va shu asosda ish tutish. Bu kabilarni amalga oshirish jarayonida puxta tayyorgarlik ko`rib boriladi. Bu tayyorgarlik esa bolaning hayotdagi ijtimoiy muhitga bo`lgan ijobiy munosabatini shakllantirib zamonamizning munosib kishisi bo`lib etishishi uchun puxta zamin hozirlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G‘oziyev E.G’. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
2. Davletshin M.G., Mavlonov M.M., To‘ychieva S.M., "Yosh va pedagogik psixologiya" O‘quv qo‘llanma Toshkent, TDPU, 2008 yil.
3. Nishonova Z.T., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma T. TDPU, 2005.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA XORIJIY TAJRIBALARNING AHAMIYATI VA O‘ZIGA XOSLIKLARI

Erkinova Mehriniso Ro‘ziboy qizi

Termiz Davlat pedagogika instituti

Anotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimining rivojlanishida xorijiy tajribalarning ahamiyati va ularning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim tizimi transformatsiyasi, maktabgacha ta’lim, xorijiy tajribalar, milliy ta’lim tizimi, innovatsion yondashuvlar.

Hozirgi zamon globalizatsiya jarayonida ta’lim tizimining barcha bosqichlarida, jumladan, maktabgacha ta’limda ham xalqaro tajribalarni o‘rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan mamlakatlarning maktabgacha ta’lim sohasidagi ilg‘or pedagogik yondashuvlarini tahlil qilish va ularni milliy o‘quv dasturlariga integratsiya qilish orqali ta’lim sifatini oshirish imkoniyati yuzaga keladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan e‘lon qilingan Xalqaro ta’lim kuni munosabati bilan Saida Mirziyoyeva o‘z nutqida ta’kidlaganidek, “O‘zbekistonda olib borilayotgan Prezident islohotlarining markaziy e‘tibori sifatli ta’lim masalasiga qaratilganligi, ko‘zlangan natijalarga erishishda xalqaro hamkorlarimizning ko‘magi biz uchun juda muhim”. Ushbu fikr, ta’lim sohasidagi transformatsiya jarayonlarida global institutlarning roli beqiyos ekanini ko‘rsatadi. Darhaqiqat, zamonaviy ta’lim tizimining muvaffaqiyatli rivojlanishi xalqaro tashkilotlarning bevosita ishtirokisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Shu nuqtai nazardan,

Sh. Mirziyoyeva quyidagicha qayd etadi: “UNICEF, UNESCO, UNDP, IHRT, Jahon banki va boshqa tashkilotlar O‘zbekiston ta’lim tizimi transformatsiyasida muhim o‘rin tutadi”. Bu esa, xalqaro tashkilotlarning mamlakatimiz ta’lim tizimiga ko‘rsatayotgan ko‘magi va ulardan o‘rganish imkoniyatlarining dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi .

Mazkur yondashuv, ta’lim jarayonida xalqaro me’yorlar va ilg‘or tajribalarni tatbiq etish orqali sifatni oshirishga xizmat qiladi. Shu bois, O‘zbekistonning global hamkorlik doirasida ta’lim islohotlarini ilgari surishi, milliy ta’lim tizimining samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida qaralishi lozim. I.V.Groshevaning ta’kidlashicha “Maktabgacha ta’lim dasturlarida tabiatshunoslik, ekologiya, boshlang‘ich matematik tushunchalar, til o‘qitish, dastlabki yozuv, jismoniy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishga katta e’tibor beriladi. Shuningdek, yuqori malakali pedagoglarning roli juda muhim bo‘lib, ular bolalar ehtiyojlarini tushunib, ular bilan o‘zaro hamkorlikda ishlashlari kerak” . Bundan tashqari, maktabgacha ta’lim tizimining samarali ishlashi uchun o‘qitishning sifatini oshirish, pedagoglarning professionalligi va o‘quv dasturlarini moslashtirish zarur. Xorijiy tajribalarda rivojlanish bosqichlariga mos amaliy prinsiplarni qo‘llash, ta’limning asosiy standarti va baholash tizimlarini integratsiya qilish o‘qitishning samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning ta’kidlashicha, “yoshlarni erta yoshdan rivojlantirish va ularga ta’lim sharoitlarini yaratish, kelajakda ularning to‘laqonli o‘zini namoyon qilishi uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Shuning uchun,

O‘zbekistonning maktabgacha ta’lim tizimida xorijiy tajribalardan foydalangan holda, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va yuqori malakali pedagoglar yordamida bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatilishi kerak” . Shuningdek, ta’lim jarayonida individual yondashuv, bolalar ehtiyojlarini inobatga olish, rivojlanish darajasiga moslashtirilgan metodikalar va dasturlarni joriy etish, maktabgacha ta’limda xorijiy tajribani samarali transformatsiya qilishni ta’minlaydi. Bu nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki yoshlar orasida deviant xulq-atvorni kamaytirishga ham yordam beradi. Maktabgacha ta’lim bolalarning intellektual,

ijtimoiy va hissiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Dunyo tajribasiga nazar tashlaganda, har bir mamlakat maktabgacha ta'lim tizimini o'zining ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy sharoitlariga mos ravishda shakllantirganini ko'rish mumkin. Masalan, Finlyandiya ta'lim tizimi erkin o'yin va ijodkorlikka asoslangan bo'lsa, Yaponiya maktabgacha ta'lim tizimi axloqiy tarbiya va jamiyat bilan uyg'unlikda rivojlanish tamoyillariga tayangan. Buyuk Britaniya va AQSh esa maktabgacha ta'lim tizimida STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo'nalishlariga alohida e'tibor qaratadi. Xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish jarayonida ularni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki milliy madaniyat, mentalitet va an'analar bilan uyg'unlashtirib transformatsiya qilish lozim. Shu bois, milliy metodik yondashuvlarni ishlab chiqish jarayonida xalqaro tajribadan olingan ilg'or amaliyotlarni o'rganish, ularni pedagogik an'analarga mos ravishda takomillashtirish zarur. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tizimida xorijiy tajribalarni o'rganish zarurati, ularning o'ziga xos jihatlari hamda milliy tizimga moslashtirish masalalari xalqaro metodikalar negizida maktabgacha ta'limda sifatni oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni tahlil qilish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib, ushbu jarayon milliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va bolalar rivojlanishida optimal natijalarga erishish imkonini beradi. Jumladan, B.E. Parmonov o'z tadqiqotida Buyuk Britaniya, Rossiya Federatsiyasi, Yaponiya va Germaniya kabi davlatlarning maktabgacha ta'limdagi ilg'or tajribalarini tahliliy o'rgangan. Muallif ta'kidlaganidek, "xorijiy tajribalarni o'rganish, avvalo, ta'limning psixologik asoslarini chuqur anglashni talab etadi. Ayniqsa, bolalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiymadaniy omillar va pedagogik texnologiyalarni tizimli tadqiq qilish zarur". Ushbu fikrga qo'shimcha qiladigan bo'lsak, har bir davlatning pedagogik tajribasi milliy xususiyatlarga asoslangan bo'lib, ularni bevosita o'zlashtirish emas, balki mahalliy sharoitlarga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. I.G'. Mamajonov va R. Mamatov esa Germaniya ta'lim tizimini o'rganish jarayonida maktabgacha ta'limga oid ayrim muhim jihatlarni ham yoritib o'tgan. Ularning fikriga ko'ra, "Germaniya ta'lim tizimi bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga katta urg'u berib, ularni mustaqil fikrlashga, jamiyatda o'z o'rnini

topishga yo‘naltiradi” . Bu qarashdan kelib chiqib aytish mumkinki, Germaniya tajribasini o‘rganish jarayonida bolalar shaxsini shakllantirishga qaratilgan metodologik yondashuvlarni chuqur tahlil qilishni talab etiladi. M.X. Qilichova esa maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohotlarning mazmun-mohiyatini hamda xorijiy tajribalarni o‘rganishning o‘ziga xos jihatlarini tahlil qilgan. Uning fikricha, “xorijiy ta’lim tizimlarining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish nafaqat pedagogik jarayonni modernizatsiya qilish, balki tarbiyaviy yondashuvlarni yanada takomillashtirishga ham xizmat qiladi” . Muallifning ushbu fikriga qo‘shilgan holda shuni ta’kidlash joizki, xorijiy tajribalarni o‘rganishda nafaqat ta’lim jarayoni, balki uning institutsional asoslari ham e’tiborga olinishi lozim. Shunday qilib, yuqoridagi tadqiqotlarda xorijiy tajribalarni o‘rganishning turli jihatlarini yoritilgan bo‘lib, ular maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirishda muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, xorijiy tajribalarni o‘rganishda ularning pedagogik, psixologik va madaniy jihatlarini hisobga olish, milliy o‘ziga xoslikni saqlagan holda transformatsiya qilish zarurligi kelgusidagi tadqiqotlar uchun dolzarb masala bo‘lib qoladi. Maktabgacha ta’lim tizimi har bir davlatda o‘zining ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy xususiyatlariga asoslangan holda shakllangan bo‘lib, bolalarni bog‘chaga qabul qilish tartibi ham turli davlatlarda farq qiladi. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonunining 34-moddasiga muvofiq, bolalar yosh guruhlariga ajratilib, ilk rivojlanish guruhi (1–3 yosh), kichik guruh (3–4 yosh), o‘rta guruh (4–5 yosh), katta guruh (5–6 yosh) va maktabga tayyorlov guruhi (6–7 yosh) ko‘rinishida tashkil etiladi. Bu tizim O‘zbekistondagi maktabgacha ta’lim tizimini izchil va bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi . Germaniya maktabgacha ta’lim tizimida esa bolalar 4 oylikdan boshlab bog‘chaga qabul qilinadi. “Germaniya maktabgacha ta’lim tizimining o‘ziga xos jihatlarini ta’kidlab, bolalarni erta yoshdan ijtimoiy muhitga jalb qilish tamoyili ustun ekanligini qayd etadi. Germaniya jamiyatida “bolalarni asosan ota-onalar yoki buvi-buvalar tarbiyalashi lozim” degan tushuncha mavjud emas. Shu sababdan ko‘pgina nemis oilalari bolalarini erta yoshdan bog‘chaga berishga intiladilar. Germaniyada

maktabgacha ta'limning turli shakllari mavjud bo'lib, ular turli pedagogik yondashuvlarga asoslanadi". Yaponiya, Italiya va Xitoyda esa bolalar asosan 3 yoshdan bog'chaga qabul qilinadi. M.X. Qilichova o'z tadqiqotlarida "ushbu mamlakatlarda maktabgacha ta'lim tizimi ko'proq ijtimoiy moslashuv va axloqiy tarbiyaga yo'naltirilganini ta'kidlaydi". Xususan, Yaponiyada bolalarni bog'chaga berish tartibi jamiyatning umumiy qadriyatlari bilan bog'liq bo'lib, onaning farzand parvarishiga asosiy e'tibor qaratishi kutiladi. Galitravel.ru veb-saytida yoritilgan maqolada ham yapon jamiyatida bolalarni juda erta bog'chaga berish qabul qilinmaganligi va faqat majburiy holatdagina 3 oylikdan boshlab bolalar qarash markazlariga qabul qilinishi mumkinligi qayd etilgan. Bundan tashqari, Yaponiyada bolalarni bog'chaga joylashtirish uchun ota-onalar rasmiy hujjatlar taqdim etishlari, jumladan, ishlayotganliklarini tasdiqlovchi ma'lumotnoma va oilada bola parvarishi bilan shug'ullanuvchi boshqa shaxs yo'qligini isbotlashlari talab etiladi.

Xalqaro tajribalarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda maktabga tayyorgarlik jarayoni ancha erta boshlanadi va davlat tomonidan qat'iy nazorat qilinadi. Buyuk Britaniya modelida psixologik tayyorgarlikka alohida e'tibor qaratilgan bo'lsa, Singapur tajribasi xususiy sektorning ta'lim tizimidagi yetakchi rolini namoyon etadi. O'zbekiston tajribasida esa maktabga tayyorgarlik 6–7 yosh oralig'ida amalga oshiriladi. O'zbekistonning milliy ta'lim tizimini takomillashtirishda Buyuk Britaniya va Singapur tajribalaridan foydalanish imkoniyati mavjud. Jumladan: - Buyuk Britaniya tajribasidan psixologik tayyorgarlik tizimini joriy etish, - Singapur modelidan erta yoshdan ikki tilda o'qitish amaliyotini qo'llash, - Italiya modelidan davlat va xususiy maktabgacha ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni yo'lga qo'yish kabi jihatlarni o'rganish maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin. Shunday qilib, xalqaro tajribalar asosida O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanishi uchun innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish va milliy modelni shakllantirish zarurati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning // Barcha dunyo bolalar ta’limi va tarbiyasi bo‘yicha YUNESKO konferensiyasi. – Toshkent. – 2022.
3. Mirziyoyeva S. Sh. “Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi” “Xalqaro ta’lim kuni” Toshkent. – 2025. <https://t.me/SShMirziyoyeva>.
4. Grosheva I.V. “Технологии организации предметно-пространственной развивающей среды в системе дошкольного образования” Diss.2023yil. 19 B.
5. Parmonov B.E. Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlari. “Science and Education” Scientific Journal. 339-351-betlar.
6. Mamajonov I.G‘., Mamatov R. Germaniya davlati ta'lim tizimi. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. №6. 7.
7. Kilichova M.Kh.(2021) Little features of foreign experience in education of children in preschool educational institutions. Journal American. (SJIF)Impact Factor-5.714. Current research journal of pedagogies. Pp. 241-246. 8.
8. Parmonov B.E. (2018) Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlari. “Science and Education” Scientific Journal. 339-351-betlar

**OILA VA MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI
HAMKORLIGIDA BOLALARNI MA’NAVIY-AHLOQIY RUHDA
TARBIYALASH YO‘LLARI.**

Xolboyeva Gulnora Ulashovna.

TerDPI Maktabgacha ta’limda tarbiyani tashkil
etish kafedrası katta o‘qituvchisi PhD, v.b.dots.

xolboyevagulnora@mail.ru

Telefon:+99897 242 05-07

Sadulloyeva Ferangiz Shomurod qizi

1 -kurs Maxsus pedagogika logopediya

Annotasiya. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va oilada muntazam olib boriladigan, tarbiyalanuvchilarni Vatanga sadoqat, milliy g'urur va buyuk ajdodlar ma'naviy merosiga hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlar jarayonida xalqimizning boy ma'naviy-madaniy merosi, sharqonq va umumbashariy qadriyatlar asosida mamlakat, millat kelajagini belgilaydi.

Аннотация. Богатое духовное и культурное наследие нашего народа, будущее страны и нации определяет будущее страны в процессе духовно-просветительской работы, которая регулярно организуется в дошкольных образовательных учреждениях.

Abstract. The rich spiritual and cultural heritage of our people, the future of the country and nation determines the future of the country in the process of spiritual and educational work, which is regularly organized in preschool educational institutions.

Kalit so'zlar : MTM, ma'naviy-axloqiy, uyushtirish, eng oliy axloqiy sifatlar, ota-onani hurmat qilish, atrofdagilarga mehr-muhabbatli bo'lish, kattalarni izzat qilish, to'g'riso'zlik, mehnatsevarlik, kamtarlik, insonparvarlik, or-nomus, g'urur, vijdon, saxiylik, har qanday jarayonda ham adolatli bo'lish, intizomlilik, ijtimoiy faollik, oilaparvarlik.

Ключевые слова: MTM, духовно-нравственный, организованность, высшие моральные качества, уважение к родителям, доброта и любовь к окружающим, уважение к старшим, честность, трудолюбие, скромность, гуманность, честь, гордость, совесть, щедрость, справедливость в любом процессе, дисциплина, общественная деятельность, семейная жизнь.

Key words: MTM, spiritual and moral, organization, high moral qualities, respect for parents, kindness and love for others, respect for elders, honesty, hard work, modesty, humanity, honor, pride, conscience, generosity, fairness in any process, discipline, social activities, family life

Ma'naviy-axloqiy tarbiya mazmuni. Axloq barcha insoniy munosabatlarning asosi bo'lganligi sababli ijtimoiy tarbiyani negizida bolalarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashga alohida e'tibor qaratiladi. Pedagogik manbalardan birida oilada «ijtimoiy-axloqiy me'yorlar mazmunidan xabardor etish, ularga axloqiy me'yorlarning ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish, ularda ijtimoiy-axloqiy me'yorlar (talab va ta'qiqalar)ga nisbatan hurmat hissini qaror toptirish asosida axloqiy ong va madaniyatni shakllantirish maqsadi ko'zlanadi». Yuqoridagi fikrga tayangan holda shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, oilada yoki ta'lim muassasalarida bo'lishidan qat'iy nazar ma'naviy-axloqiy tarbiya quyidagi yo'nalishlarda tashkil etiladi:

Tarbiyachilar va ota-onalar MTMda ma'naviy-axloqiy tarbiyani uyushtirishda bolalarning eng oliy axloqiy sifatlar – ota-onani hurmat qilish, oilaning katta yoshli a'zolariga g'amxo'rlik ko'rsatish, atrofdagilarga mehr-muhabbatli bo'lish, kattalarni izzat qilish, to'g'riso'zlik, mehnatsevarlik, kamtarlik, insonparvarlik, or-nomus, g'urur, vijdon, saxiylik, har qanday jarayonda ham adolatli bo'lish, intizomlilik, ijtimoiy faollik, chin fuqarolik, oilaparvarlik va boshqalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

«Shaxsda mazkur sifatlarning qaror topishida oiladagi sog'lom muhit, oila a'zolarining psixologik jihatdan o'zaro yaqinliklari, ehtiyoj, qiziqish va hayotiy yondashuvlaridagi umumiylik, bir-birlarini har qanday vaziyatda qo'llab-quvvatlay olishlari, ota-onalar tomonidan barcha farzandlariga nisbatan qo'yilayotgan talablar, shuningdek, ularga ko'rsatilayotgan e'tiborning bir xil bo'lishi oila tarbiyasida ijobiy natijalarga erishishning omillari sanaladi. Oilada muayyan an'ananing qaror topganligi, unga oila a'zolari tomonidan bildirilayotgan hurmat, shuningdek, keksa avlod vakillarining shaxsi, ularning ijobiy sifatlari, mehnatda erishgan (garchi u oddiy bo'lsa ham) yutuqlari, atrofdagilar bilan munosabati borasidagi suhbat yoki xotiralarning tashkil etilishi bolalarda hayotiy e'tiqodning shakllanishini ta'minlaydi»

Ma'naviy-axloqiy tarbiya negizida vatanparvarlik tarbiyasi, uni tashkil etish ham muhim o'rin tutadi. Mustaqillik yillarida oilalarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani

tashkil etish jarayonida bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga ham jiddiy e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Zero, mamlakat mustaqilligi va yurt ozodligi vatanparvar shaxslarning sa'i-harakatlari evaziga ta'minlanadi. Vatan mustaqilligiga erishish qanchalik qiyin bo'lsa, uni himoya qilish, mustaqillikni saqlab qolish ham shunchalik murakkab jarayondir. Shu sababli oilalar ham ta'lim muassasalari kabi mamlakat mustaqilligini himoyalashga tayyor bo'lgan vatanparvar shaxslarni tarbiyalab voyaga yetkazishga o'z hissasini qo'sha olishi kerak. Oilada vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etar ekanlar, ota-onalar, eng avvalo, o'z farzandlari ongiga vatanparvarlik va vatanparvar shaxs tushunchalarini singdira olishlari lozim bo'ladi.

Vatanparvarlik – shaxsning o'zi mansub bo'lgan millat, tug'ilib o'sgan vatani tarixidan g'ururlanishi, buguni to'g'risida qayg'urishi, uning porloq istiqboliga bo'lgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat.

Vatanparvar – bu o'z Vatanini, ona yurtini, xalqini cheksiz sevadigan, vatan manfaatlarini uchun kurashadigan, bu yo'lda fidoiylilik ko'rsatadigan shaxs¹⁴.

Shu bilan birga MTM va ota-onalar bolalar bilan birgalikda vatanparvarlik mavzusidagi kinofilm, teatr spektakllarini tomosha qilish, oila davrasida birgalikda vatanparvarlik g'oyalarini yorituvchi kitoblarni mutolaa qilish, shuningdek, xizmat vazifasini bajarish, vatan mudofaasini tashkil etish chog'ida yuksak vatanparvarlik namunalarini ko'rsatgan shaxslarning hayoti, iboratli faoliyatiga oid hikoyalarni bayon qilishga alohida e'tibor qaratishlari zarur. Qolaversa, bolalar xonasi devoriga asl vatanparvar bo'lgan shaxsning portretini osib qo'yish ham bolalarga ijobiy ta'sir ko'rsatib, ularni mazkur shaxsdan namuna olishga ruhlantiradi.

MTT va oila hamkorligida davra suhbatlari farzandlarga vatanparvar shaxsga xos bo'lgan quyidagi sifatlar xususidagi quyidagi ma'lumotlarni bera olishi zarur:

-Vatanga bo'lgan mehr-muhabbat, unga sadoqat; o'zi mansub bo'lgan millat o'tmishi, urf-odatlarini, an'analari, qadriyatlariga sodiqlik; Vatan va millat tarixidan g'ururlanish; yurtning moddiy, shuningdek, millat tomonidan yaratilgan ma'naviy boyliklarini asrash, ularni ko'paytirish borasida g'amxo'rlik qilish;

- Vatan ravnaqi va millat taraqqiyoti yo'lida mehnat faoliyatini tashkil etish; yurt ozodligi va millat erkiga qilinayotgan har qanday tahdidga qarshi kurashish;
- Vatan va millat obro'si, sha'ni, or-nomusini himoya qilish; yurt ravnaqi va millat taraqqiyotiga ishonish.

MTT va oila hamkorligida davra suhbatlari jarayonida odob, axloq, axloqiy me'yor, axloqiy ong, axloqiy munosabat va axloqiy e'tiqod nima ekanligini bolalarga tushuntirib borishlari lozim.

Odob (arab. «adab» so'zi. ko'pligi) – jamiyatda e'tirof etilgan xulq normasi. Shaxs ma'naviy hayotining tashqi jihatini ifodalaydi va o'zgalar bilan munosabat (oilalar, mehnat jamoasi, turli marosimlar)da namoyon bo'ladi. Odob kishining jamoat orasida o'zini qanday tutishi, odamlar bilan qay yo'sinda muomala qilishi, o'z turmushi, bo'sh vaqtini qanday tashkil etishi, inson tashqi qiyofasi qanday bo'lishi lozimligiga tegishli qoidalar (Masalan: sharm-hayo, kamtarlik, xushmuomalalik, ozodalik singarilar)ni o'z ichiga oladi. Insonning diniy e'tiqodi uning odobli bo'lib kamol topishiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Odob ta'lim-tarbiya, amaliy tajriba jarayonida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. A. Oila pedagogikasi. 1.: O'qituvchi, 1994 u.
2. Mavlonova P.A.Vohidova N. H - Ijtimoiy pedagogika ,T., "Istiqlol" -2009
3. Hasasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi. 2007 y.
- 4..Sodiqova Sh.“Maktabgacha pedagogika”. “Tafakkur sarchashmalari” T:. 2013.
5. Maxmudov Y.F. “Milliy g'urur-ma'naviy komillik mezonlari”. T, Dizayn-Press 2011.327b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TARBIYASIDA MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI

Altibayeva Gulbaxor Majitovna

Termiz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi.
+998(99)3797576. altibayevagulbahor@gmail.com

Annotatsiya: Ota-bobolarimiz bizga qoldirgan boy va madaniy merosini avaylab asrab ularni zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan ijodiy boyitib, kelajak avlodning ongini milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarga oilaga muhabbat, vatanni sevisish haqida qarashlarini milliy va an'anaviy qadriyatlar asosida tarbiyalash haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha yoshdagi bolalar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, an'analarimiz, urf-odatlarimiz, bolalar, qadriyat.

Аннотация: Мы должны сохранить богатое и культурное наследие, оставленное нам нашими предками, творчески обогатить его достижениями современной науки, сформировать сознание будущего поколения национальными и общечеловеческими ценностями, привить детям дошкольного возраста их взгляды на любовь к семье, любовь к Родине на основе национальных и традиционных ценностей, высказывается мнение об образовании.

Ключевые слова: Дошкольники, национальные и общечеловеческие ценности, наши традиции, обычаи, дети, ценности.

Annotation: We must preserve the rich and cultural heritage left to us by our ancestors, creatively enrich them with the achievements of modern science, form the consciousness of the future generation with national and universal values, teach preschool children their views on love for family, love for the motherland on the basis of national and traditional values. opinion about education is expressed.

Key words: Preschool children, national and universal values, our traditions, customs, children, value.

O'zbek xalqi qadimdan o'zining boy o'tmishi, go'zal tarixi, shu bilan birga betakror va so'nmas bebaho qadriyatlari bilan necha asrlarki hanuzgacha o'z qiymatini yo'qotmasdan kelmoqda. Vatanimiz kelajagi uning o'zaro o'tmishi bilan

chambarchas bog'liqdir. Darhaqiqat, o'z tarixini bilmagan millat millat emas. Mukammal shakllangan tariximiz, an'analarimiz, urf-odatlarimiz, milliy qadriyatlarimizga sodiqligimiz bizning yorqin kelajagimizning buyuk poydevorini qurishga zamin yaratadi desam mubolag'a bo'lmas edi. Milliy qadriyatlar xalq irodasi uning ruhi, orzu-umidlarini ifodalab zamon talablari asosida sayqallanib kamol topib boraveradi. Adabiyotlarda milliy qadriyatlar turlicha yo'sinda tahlil qilinadi. Xalqimizda qadim-qadimdan yaqin qarindoshlar bilan jamoa bo'lib yashashi hozirgacha o'z kuchini yo'qotgan emas. Ya'ni jamoa timsoli bo'lmish oila, mahalla, el-yurt tushunchalari muqaddas hisoblanib, ularga katta e'tibor berilishi bu milliy qadriyatlarimizning eng jozibali namunasidir. Bundan tashqari ota-ona, mahalla-kuy, umuman olganda butun jamiyatga hurmat, ezgulik va sadoqat, millatning o'lmas ruhi bo'lgan ona tiliga muhabbat, kichikka izzat, sabr-bardosh va mehnatsevarlik, abadiy hayot ramziga aylangan ayol zotiga ehtirom va e'tibor ko'rsatish, halollik va mehr-oqibat kabi muqaddas sanalgan fazilatlar o'zbek xalqining milliy qadriyatlarining eng go'zal namunalari. Biz mustaqillikka erishganimizdan so'ng milliy tushunchalarimiz hayotimizga qaytarildi. Mana shunday milliy tushunchalar orasida "Qadriyat" tushunchasi ham alohida o'ringa egadir. Barcha tushunchalarning tub mohiyati asosida qadriyat yotadi. Qadriyatning hayotimizda teran ildiz otib, rivoj topishi ham buning yorqin dalilidir. Qadriyatsiz xalq ham millat ham yo'q, xatto qoloqlikda yashashni davom etayotgan ayrim qabilalarda ham o'zining milliy qadriyatlariga tayangan holda ish tutayotganini ko'rishimiz mumkin. Ular tushunmagan, o'zi bilmagan holda qadriyatlarga suyanib, ish tutib qabilaning urf-odatini davom ettirib keladi. Ong bilan bog'liq qadriyatlar umuman olganda tasavvurlar, ya'ni yaxshilik, yomonlik, ezgulik, sadoqat, mehr, oqibatlilik kabi bir qancha hislatlarni o'zida namoyon etadi.

Faylasuf olim V.P.Turgunovning fikriga ko'ra "qadriyatlar kishilar turmush va madaniyatining ideal ne'matlari bo'lgan jamiyat hodisalarining mohiyatidir. Bu ne'matlarning qadriyat deyilishiga sabab esa insonlar uni qadrlaydilar. Chunki bu qadrlanadigan ne'matlar shaxsiy va ijtimoiy hayotni bezaydi. Inson hayotida yuz beradigan har bitta jarayonni qadrlaydi. Qadriyatlar ichida eng oliysi inson va uning

hayotidir. Inson yo‘q joyda qadriyat haqida so‘z ochishning o‘zi bema‘nilikdir”. Insonning insonga bo‘lgan munosabati, uning tashabbusi, mehr-oqibati, uni e‘zozlashi asosiy qadr-qimmatning yo‘nalishidir. Qadriyatlarga sodiq inson o‘z yurtiga ham munosib sodiq farzanddir. U ertaga yurtini har qanday yovuz kuchlardan himoya qilaoladi.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jamiyat oldida turgan eng muhim vazifalaridan biridir. Shunday ekan bu kabi vatanparvarlikni bola ongiga singdirish uchun eng avvalo, uni oilaparvarlik ruhida tarbiyalash oliy maqsad qilib qaralmog‘i lozim va darkordir. Vatanparvarlik oilaparvarlikdan boshlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga oilaga muhabbat, vatanni sevish haqida qarashlarini milliy va an‘anaviy qadriyatlar asosida singdirish, bunda o‘yin faoliyatining o‘rni benihoya kattadir. O‘yin haqiqiy hayot faoliyatini ifodalaydi. Shunday ekan o‘yin orqali aqliy va axloqiy tarbiya, fazilatlar ya‘ni qadriyatlar o‘rganiladi. Masalan bolalarga salom berishni o‘rgatamiz, bunda ularni kuzatganimizda “o‘qituvchi”, “xola-xola” kabi o‘yinlarni o‘ynayotganda bolalar o‘zlari rolga kirishib kattalar yoki kichiklar nomidan gapiradilar bir-birlariga salom beradilar, yoki bo‘lmasa ota-onalari, bobo-momolari, tarbiyachi opalari singari “bu ishni qilish yaxshi emas, aqlli bolalar bunday qilmaydi” kabi ibrotomuz so‘zlarni ishlatadilar. Umuman olganda bolalar hayotida nasihatgo‘y so‘zlar, axloqiy qadriyatlar bevosita chuqur iz qoldirib o‘yin jarayonida namoyon bo‘ladi. Yani kattalarning xislarini bevosita o‘zlarida o‘yinlari orqali namoyon qiladilar.

Yaxshilik va yovuzlik, hurmat va sadoqat kabi qadriyatlarimizni bolaga ayniqsa qo‘g‘irchoq teatrlari orqali o‘rgatishimiz samarali natija beradi. Qo‘g‘irchoq teatrlarida bolalarning o‘zlari ham ishtirok etishsa, bu kabi tuyg‘ularning nima ekanligini aniqroq tushunadilar. Bolalarga qadriyatlarni mukammal tushuntirishimiz orqali tarbiya berolamiz. Masalan nonni uvol qilmaslik bu xalqimizning eng go‘zal qadriyatlaridan bir hisoblanadi. Bizga sir emaski ayrim bolalar nonni tishlab erga tashlab ketadi yoki uni ushatib tashlaydi, bunday vaziyatlarda bolaga baqirish, uni urish yoki urushish kerak emas, bu holda u baribir yana o‘sha ishni takrorlayveradi chunki u nega bunday qilmaslik kerakligini anglab etolmaydi. Unga bunday

vaziyatlarda to'g'ri tushuntirish ishlarini olib borish, non eng aziz, xalqimiz qadrlaydigan ne'mat ekanligini, uni isrof qilish gunohligini turli rivoyatlar, ertaklar, hadislar, iloji bo'lsa o'yinlar orqali tushuntirilsa ham bolada shu haqda etarlicha tushuncha paydo bo'ladi. Nonnni aziz va qadrli deb bilishi orqali bolada ahloqiy tarbiya ham shakllanadi. Buning asosida bola nonni qo'liga olganida eshitgan ertagi, o'ynagan o'yini yodiga tushadi va u qaytib bu ishni qilmaslikka harakat qiladi.

Ota-bobolarimiz bizga qoldirgan boy va madaniy merosini avaylab asrab ularni zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan ijodiy boyitib, kelajak avlodning ongini milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan shakllantirib, ularning bunyodkorlik faolligini oshirish-mustaqillik poydevorining mustahkamlanishining asosiy garovidir. Umuman olganda qadriyatlar ijtimoiy taraqqiyotda namoyon bo'ladi. Tabiiy, siyosiy, ma'naviy-madaniy munosabatlarni o'zida aks ettiradi, hamisha yangilanib, zamon ruhi bilan hamnafaslikda yuradi. O'zgaradi, rivojlanadi, boyiydi, takomillashadi. Tarixiy jarayonlarda ro'y beradigan o'zgarishlar qadriyatlarda o'z aksini topadi.

A.Fitratning qadriyatni takomillashtirishda tarbiyaning ahamiyati haqida fikr yuritadi: "Xalq dini maqsad sari xarakat qilishi davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, faqirlik libosini kiyib, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib o'zgalarga tobe va qul, asr bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq".

Hayotiy misollar orqali aytadigan bo'lsak, qadriyat bu xalqning, millatning g'ururini, e'tiqodini ifodalovchi tushunchadir. Milliy qadriyatlarimiz, urf-odat va an'analarimiz mustaqillik davrida qayta tiklanib yanada rivojlangandagina jamiyatimizda o'tkazilayotgan islohatlar muvaffaqiyatli amalga oshiriladi, chunki ma'naviy barkamol, ruhan tetik, ma'rifatli, yangicha tafakkurlash qobiliyatiga ega insongina istiqloq va taraqqiyot yo'lini sharaf bilan bosib o'ta oladi. Shunday ekan xalqimizning madaniy merosi va ma'naviy qadriyatlarini atroflicha o'rganib, ularni yosh avlod ongiga singdirish, ayniqsa ularning ma'naviy etuk qilib kamol topishiga asos bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. - Toshkent "O'zbekiston" 1995.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: "O'zbekiston", 2017.
3. Tulenov J. Qadriyatlar falsafasi. - Toshkent: "O'zbekiston". 1998.

МАКТАБГАЧА КАТТА ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА МИЛЛИЙ ҒУРУР ҲИССИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ТАРБИЯЧИНИНГ ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИ

Кадинова Шахноза Худойбердиевна,

Термиз Давлат Педагогика институти

Мактабгача таълимда тарбияни ташкил этиш кафедраси

катта ўқитувчиси (PhD), доц.

+99893-105-58-79, shaxnoza.kadirova.85@mail.ru

ТерДУПИ 1-босқич магистранти Тоғаева Муниса Муҳаммадиевна

Аннотация: Мактабгача катта ёшдаги болаларда халқ оғзаки ижоди воситасида миллий ғурур ҳиссини шакллантиришда мактабгача таълим ташкилотлари педагогларининг асосий вазифаларидан бири педагогик маданиятни эгаллаш ҳисобланади. Ёш авлодни тарбиялаш учун юқори малакали, керакли билимларни беришда, мактабгача катта ёшдаги болаларда миллий ғурур ҳиссини шакллантиришда тарбиячи-педагогларнинг педагогик маданияти тасвирланган.

Калит сўзи: мактабгача таълим, миллий ғурур, мактабгача катта ёш, маънавий-ахлоқий тарбия, эртак, халқ педагогикаси, тарбиячининг педагогик маданияти.

PEDAGOGICAL CULTURE OF THE EDUCATOR IN THE FORMATION OF A SENSE OF NATIONAL PRIDE IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Kadirova Shakhnoza Khudoyberdievna,
Termiz State Pedagogical Institute Department of Preschool Education
Methodology senior teacher (PhD), Assoc

Annotation: One of the main tasks of pedagogues of preschool educational organizations in forming a sense of national pride in older preschool children through folklore is to acquire pedagogical culture. Pedagogical culture of teachers-pedagogues is described in providing highly qualified, necessary knowledge for educating the young generation, and in forming a sense of national pride in children of preschool age.

Key words: preschool education, national pride, preschool age, spiritual and moral education, fairy tale, folk pedagogy, pedagogical culture of the educator.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ВОСПИТАТЕЛЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЧУВСТВА НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОРДОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.

Кадырова Шахноза Худойбердиевна,
Термезский государственный педагогический институт, старший
преподаватель кафедры методики дошкольного образования (к.ф.н.), доц.

Аннотация: Одной из основных задач педагогов дошкольных образовательных организаций в формировании чувства национальной гордости у старших дошкольников через фольклор является приобретение

педагогической культуры. Педагогическая культура учителей-педагогов характеризуется предоставлением высококвалифицированных, необходимых знаний для воспитания подрастающего поколения, формированием чувства национальной гордости у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольное образование, национальная гордость, дошкольный возраст, духовно-нравственное воспитание, сказка, народная педагогика, педагогическая культура воспитателя.

Кириш. Маълумки, тарбиячилар болаларга инсонни ўраб олган оламнинг мураккаблигини, ажойиботларини, сирлилигини англашларига, табиат инсон турмуш тарзи қулайликларининг гарови эканлигини тушуниб етишларига шу сабабдан табиатни муҳофаза қилишни идрок қилишларига ёрдамлашадилар. Шунинг учун лозимки, табиатдаги ҳамма нарса, воқеа-ҳодисалар болалар учун қизиқарли ва сирли топишмоқдай туюлади. Улар бу жумбоқлар сирини билишга, сабабларини англашга ҳаракат қиладилар. Бола дастлабки тизимли таълимни мактабгача таълим ташкилотида олади. Бинобарин, унинг соғлом, ҳар томонлама баркамол бўлиб шаклланиши бевосита педагог-тарбиячи фаолияти билан узвий боғлиқдир.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда миллий ғурур ва ватанпарварлик туйғулари уларнинг баъзи ҳаракатларида акс этиб туради. Лекин уларда Ватан, миллий ғурур ҳақидаги фикрлар чекланган. Улар Ватан ва Ватанни улуғловчи шеър, хикоя ва эртакларни билишади-ю, миллийликнинг моҳиятини яхши англашмайди.

Мактабгача таълим ташкилотларида катта ёшдаги болаларда халқ оғзаки ижоди воситасида миллий ғурур ҳиссини шакллантириш учун тарбиячи ўз касбининг моҳир устаси бўлиши билан биргаликда у қуйидаги шартларга амал қилиши керак:

- ёш авлодни тарбиялаш учун юқори малакали, керакли билимларни эгаллаб, керакли адабиётларни танлай оладиган, илмий адабиётлар билан

ишлай оладиган, илғор тажрибали педагогларнинг тажрибасини ўрганиб, ўз ишига тадбиқ эта оладиган киши бўлиши;

- болаларни кузата оладиган, уларнинг хулқи, хатти -ҳаракати сабабларини тўғри таҳлил қилиб, унга ижобий таъсир этувчи воситаларни танлай ва қўллай олиши;

- ёш авлодни керакли билим, малака, кўникмалардан ҳабардор қилиш учун педагогнинг фикри равон, аниқ, мантикий, ихчам бўлиши, таълим беришда техникавий воситалардан самарали фойдалана олиши, болалар билан малака, кўникмаларни яхши ўзлаштириб олишлари учун фаоллаштирувчи саволлардан фойдалана билиши;

- болаларнинг хулқини, хатти-ҳаракатини ҳаққоний баҳолай олиши ва йўналтириши, кун тартибини тўғри ташкил эта билиши, болалар жамоасига ундаги ҳар бир аъзони этиборга олган ҳолда раҳбарлик қила билиши;

- тарбияланувчиларнинг руҳий ва жисмоний ҳолатини аниқлай билиши ва буни болалар билан амалга оширадиган таълим-тарбиявий ишларида эътиборга олиши;

- ота-оналар билан мунтазам равишда суҳбатлар ўтказиб, ахборот алмаштириб туриши, ҳамкорликни йўлга қўя олиши;

- болаларга нисбатан ҳайрихоҳ бўлиши, ҳар бир бола учун қулай шароит яратиши, хафа бўлса овунтира олиши, педагогик жараёнларни таҳлил қила билиши ва уни яхшилаш йўллари топа олиши керак.

Энг муҳими – тарбиячи болаларга ишонч билан қараши, уларнинг меҳнатсеварлиги, мустақиллиги, ташаббускорлигини тўғри тақдирлаши ва мустақил фаолиятлари учун имконият яратиши керак буни болалар юқори баҳолайдилар.

Мактабгача ёшдаги болага нисбатан қўлланилган “миллий ғурур” тушунчасининг мазмуни умумий объектив ва субъектив диалектик яхлитлигини бирлаштиради, бу маънавий тарбиянинг асосий вазифаси ҳисобланади. Энг муҳими, мазкур муҳим ҳодисанинг ҳақиқий, амалдаги ҳолатини англатади. Шахснинг ижтимоий ривожланиши ва маънавий онг

механизмларининг объектив талаблари ва қонуниятларига таяниш, бир томондан, мактабгача ёшдаги боланинг ҳақиқий маънавий имкониятларини ҳисобга олиш, бошқа томондан, мактабгача ёшдаги боланинг маънавий маданияти кўрсаткичларини аниқлашга имкон беради.

Тадқиқот ишлари мактабгача катта ёшдаги болаларда миллий ғурур ҳиссини шакллантиришда болаларнинг ўзбек халқининг миллий анъаналари билан изчил таништириб бориш заруратини кўрсатди.

Биз, болаларда миллий ғурур ҳиссини шакллантиришни, уларни ўзбек халқининг ҳаёти, маданияти ва санъати билан таништиришдан бошлаш мақсадга мувофиқлигига амин бўлдик, чунки мазкур ёш даврида барча тарбия масалаларини аниқ ва тушунарли бўлишига эришиш мумкин.

Шунинг учун ҳам, мактабгача катта ёшдаги болаларнинг маънавий маданиятини кенгайтириш хусусиятлари тўғрисидаги маълумотларни инобатга олиб ва мазкур ёш даврида миллий ғурурни тарбиялашнинг назарий, методологик ҳолатларига асосланиб, қуйидаги танлов тамойиллари белгиланди.

I. Агар вазифалар педагогик вазифалар сингари аниқлаштирилган, ҳақиқий маънавий имкониятларни, ўз халқининг бевосита унинг ҳаёт фаолиятига яқин бўлган анъналарини, тарбияланувчи жалб этилган ижтимоий инсонпарварлик муносабатлари тизими инобатга олинсагина, мактабгача ёшдаги боланинг шахс маънавий сифатлари ва хусусиятларини тўлақонли тарбиялаш мумкин.

II. Шахсга яхлит ёндашув тамойили. Алоҳида чекланган сифатлар тарбиянинг бевосита мақсади бўла олмайди, чунки сифатларнинг ўзи мақсад, вазифаси, мазмуни, объектни ўрганиш, таъсир этиш методлари тизими уларни тўғрилаш, натижаларни ҳисобга олиш кабиларни қамраб олувчи тарбиявий жараённинг марказига қўйилган яхлит шахс мазмунидагина ҳақиқатда намоён бўлиши мумкин.

Тарбиявий фаолият тизимининг оптимал қурилиши ҳолатларига биноан, мактабгача катта ёшдаги боланинг хулқи алоҳида чекланган мақсадлар билан

эмас, балки аниқ шароитларда уларга эришиш орқали белгиланиши сабабли, шахснинг у ёки бу сифати кенгайтирилмай, балки шахсга тегишли барча сифатлар ва хусусиятлар тўлиқ қамраб олинганда дастурнинг самарадорлиги юқори бўлади. Мактабгача ёшдаги боланинг ижтимоий-аҳамиятли мотивлар асосидаги яхлит шахсининг бундай сифатлар ва хусусиятлари қуйидагиларда ифодаланади:

1) мактабгача таълим такилотларига, унинг ҳаёт фаолияти тарзига, тарбиячига, тенгдошлар гуруҳига, оиласига, ўз-ўзига маънавий-инсонпарварлик характердаги муносабат хусусияти билан.

2) ижодий эҳтиёжлар ва қобилиятларнинг тўлиқ ривожланиши асосида, фаолиятни бажариш усуллари эгаллашда яратувчанлик, жараёнга киритилган болалар фаолияти турларининг ҳажмида турли-туман қизиқишлар асосидаги ижтимоий ва шахсий муносабатлар уйғунлашуви асосидаги фаолият маданияти билан.

3) катталарга ҳурмат, тенгдошларини тан олиш асосидаги ижобий ўзаро муносабатларни таъминловчи гуруҳли ўзаро таъсир шароитида муҳим ижтимоий функция сифатидаги мулоқот маданияти билан. Шу орқали шахсий-субъектлик муносабатлари инсонпарварлик ва ҳамкорлик асосида курилади.

4) инсонпарварлик муносабатлари тизимида намоён бўлувчи шахснинг маънавий-иродавий ва ижобий ҳиссий сифатлари ҳамда хусусиятлари билан, уларни ҳаётдан мамнунлик, кадр-қиммат, педагогга, бошқа катта инсонларга ва тенгдошларига ишончлик муносабат, камтарлик, ҳақгўйлик, адолатлилик, озодалик, дўстоналик, мустақиллик ташкил этади.

Санаб ўтилган таркибий ташкил этувчилар мактабгача катта ёшдаги болаларда халқ оғзаки ижоди воситасида миллий ғурур ҳиссини тарбиялаш мазмунини белгилаб беради. Улар маънавий тарбия жараёнининг таркибий ташкил этувчилари ҳисобланади, мактабгача ёш даврида маънавий-баркамол шахсни ривожлантиришни белгилаб беради.

Миллий ғурур тўғрисидаги тушунчаларнинг функциялари тарбия тизимига педагогик жараённинг “тескари алоқа” хусусияти ва натижаларини очиб бериш, ёш гуруҳлари орасидаги, шунингдек МТМ ва бошланғич мактаб орасидаги ички жараённинг узлуксизлигига мажмуавий ёндашувни амалга оширишга имкон беради.

Бундай ёндашув аҳамиятли бўлади, чунки тарбияланувчиларнинг маънавий қобилиятлари, тарбиявий жараённинг барча босқичларида педагогик ўзаро таъсир, ҳамкорликнинг ривожланишини долзарблаштиради.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда халқ оғзаки ижоди воситасида миллий ғурур ҳиссини шакллантиришнинг танлов тамойилларининг зарурати, маънавий-ахлоқий маданият ва қалб кучи учун икки асосий жиҳатлар зарур эканлиги билан белгиланди:

биринчиси – халқнинг руҳий психологик услубини шакллантирувчи миллий онг;

иккинчиси – маданиятнинг умуминсоний элементлари, умуминсоний қадриятларга алоқадорлик ҳисси.

Маълумки, миллий ўз-ўзини англаш миллий чекланишдан холис бўлган халқлардагина чуқур ва мослашувчандир. Шунинг учун тарбиявий дастурнинг мактабгача таълим ташкилотларида миллий анъаналар билан интеграциясини, миллий онг, умуминсоний маданиятли миллатнинг руҳий маданияти шаклланишининг асосий шарти деб ҳисоблаймиз.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда халқ оғзаки ижоди воситасида миллий ғурур ҳиссини шакллантиришда мактабгача таълим ташкилотлари педагогларининг асосий вазифаларидан бири педагогик маданиятни эгаллаш ҳисобланади. Умумий мазмунда маданият тушунчаси остида маънавий ва моддий бойликларни жамлаш тушунилади, катта инсон эса уларни тарихдан ҳозирги вақтга ва келажакка етказувчи ҳисобланади. Бунда мактабгача таълим ташкилотлари педагоглари ва тарбияланувчиларининг ота-оналарида бир хилда юзага келадиган қатор муаммоларни ажратиш лозим. Биринчидан, педагогик маданият нима эканлиги ва уни намоён этиш усуллари қандайлиги

тўғрисидаги яққол тушунча мавжуд эмас. Иккинчидан, ота-оналарнинг ўз ишларида, тарбиячилар эса педагогик жараёни амалга оширишда ҳаддан ортиқ бандликлари туфайли катталарнинг театрлар, музейлар, кўргазмаларга ташриф буюришга вақтлари етишмайди. Учинчидан, мактабгача таълим ташкилотларининг барча педагоглари ҳам ота-оналарда педагогик маданиятни шакллантириш методикасига бир хилда эга эмаслар.

Миллий ғурур, маданият билан инсон фаолиятининг бошқа фаолият турларидан кўпроқ боғлиқдир. У жамиятнинг алоҳида соҳаси ҳисобланиб, мақсадга йўналтирилган ижтимоий-маданий инсонни шакллантиришни амалга оширади, маданий мерос, шахсни ижтимоийлаштириш, унинг шаклланиши ва ривожланиш жараёнларини бошқариш вазифаларини бажаради.

Шунинг учун ҳам, мутахассиснинг маданияти унинг касбий фаолиятида алоҳида ролга эга, у шахсга яхлит таъсир кўрсатади, касбий-шахсий муносабатлар тизимида мустаҳкам ўрин эгаллашга, ўзини ва фаолиятдаги ўз ролини англашга кўмаклашади, танланган касб доирасида ижоднинг интеграл кўрсаткичи сифатида хизмат қилади. Мутахассис маданиятининг умумий мазмундаги кўрсаткичи сифатида шахснинг дунёқараши кенглиги ва йўналганлигини, ижтимоий фаоллиги даражасини, ҳиссий таъсирчанлик хусусиятларини ҳам қабул қилиш мумкин.

Халқ тушунчаси даражасида, педагогик маданият мутахассислар педагогик мулоқот вазиятида ҳуққни ташкил этишга амал қиладиган талаб, меъёр, намунаси сифатида тушунилади. Баъзан педагогик маданиятни касбий саводхонлик, билимлилик, педагогик техника ёки тактика билан ўхшатиш содир бўлади.

Назарий жиҳатдан педагогик маданият умумий маданиятнинг бир қисми сифатида қаралади, чунки у:

- инсониятнинг тарихий-маданий тажрибасини бирлаштиради, алоҳида педагог эса мазкур тажрибани тарбияланувчиларда белгиланган қадриятлар ва муносабатлар ҳажми орқали акс эттиради;

- ўқитувчи ижтимоий амалиётининг бир қисми ҳисобланади ва унинг талаблар билан анъаналар, ўзаро муносабатлар меъёрлари орқали ўзаро таъсири соҳасида намоён бўлади;

- инсон билимлари соҳасини ифодалайди ва ўқитувчи амалга оширадиган, моҳир педагог фаолиятининг аҳамиятли компоненти ҳисобланган педагогик концепциялар, тизимлар, технологияларда ўз ифодасини топади;

- педагог томонидан жамиятнинг объектив эҳтиёжларини акс эттириш усули ҳисобланади.

Педагогик маданият – бу мураккаб тузилган тизим бўлиб, педагогик таъсир этиш субъектининг кўп даражали таркибига эгадир. Шунинг учун ҳам педагогик маданиятнинг шаклланиши ва ривожланиши тўғрисидаги фикрни нафақат моҳир педагогларга нисбатан, балки бутун жамият доирасида ҳам қўллаш лозим.

Маданият инсоннинг ихтиёрий фаолият турига меъёрий талабларни акс эттиради. Шунинг учун ҳам, инсон фаолиятининг турлари қанча бўлса, шунча маданият турлари ҳам мавжуддир. Маданият – инсоннинг ҳаёт фаолиятида ўзлаштирган тажрибасидир.

Айтилганларга кўра, педагогик маданият педагогик жараённинг интегратив тавсифини ифодалайди. У инсонларнинг орттирган ижтимоий тажрибаларини ҳамда бир авлоддан бошқа авлодга етказиб бериш бўйича билимлар, кўникма, малакалар, компетенциялар ва махсус институтлар кўринишда мустаҳкамланган мазкур фаолиятнинг натижаларини етказиб бериш бўйича бевосита фаолият яхлитлигидан таркиб топади.

Агар маданият ихтиёрий аниқ бир фаолият турига қўйиладиган меъёрий талабларни ифода этса, унда педагогик маданият ёш авлодни ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш бўйича фаолиятга қўйиладиган талабларни ифодалайди.

Педагогик маданият бутун жамиятнинг ҳамда ҳар бир алоҳида инсоннинг умумий маданиятини акс эттиради. Шунинг учун ҳам, жамиятнинг

педагогик маданияти омманинг педагогик маданияти даражаси билан белгиланади ва умумий маданиятнинг ажралмас қисмини ифодалайди.

Педагогик маданият умуминсоний маданиятнинг бир қисми сифатида жаҳон педагогик тажрибасидан ташкил топади, маданий даврларнинг алмашилиши оқибатида бунга мос равишдаги педагогик цивилизацияга олиб келади, таълим парадигмаларини ўзгартиради.

Ҳар бир давр ўз педагогик маданиятини шакллантиради. Унинг ҳар хил турларини ажратишга асос бўлиб маънавий қайта яралиш жараёни хизмат қилади, унинг остида умумий мазмунда маънавий қадриятлардан фойдаланиш ва ишлаб чиқаришга йўналтирилган жамоат муносабатлари тизими тушунилади. Маданиятнинг ҳар хил кўринишлари таълим ва тарбия жараёнида маънавий қадриятларни ишлаб чиқишнинг турли моделларини ҳосил қилади.

Педагогиканинг тоифаси сифатида, педагогик маданият ижтимоий-педагогик, илмий-педагогик, касбий-педагогик, шахсий даражада ўрганилиши мумкин.

Ижтимоий-педагогик соҳа қуйидаги усуллар билан белгиланади:

- оталар ва болалар, катталар ва кичиклар муносабатларини ифодаловчи анъаналар, маросимлар, қоидаларни сақлаш;
- умуминсоний ва миллий маънавий маданият бир қисми сифатида ижтимоий-педагогик тажрибани етказиб бериш ва шахслараро, инсоний муносабатлар;
- умуминсоний ва педагогик қадриятларни шакллантириш;
- жамиятнинг педагогик тафаккури, педагогик онгида, амалий билимлар тизимида намоён бўлувчи педагогик назария, маданий намуналарни бойитиш;

Педагогик маданият шахсий йўналишлари кўрсаткичлари қуйидагича:

- педагогнинг болаларга нисбатан инсонпарварлик муносабати, унинг тарбиячи бўла олиш қобилияти;
- тарбияланувчи нуктаи назарида юзага келган муаммоларни ҳал

этишга имкон берувчи психологик-педагогик компетентлик ва ривожланган педагогик тафаккур;

- ўқитадиган фан соҳаси бўйича билимлилиги, шахсий йўналганлик асосида, таълим мазмуни ва технологияси билан ишлашни билиш;

- ўқитувчига ўз педагогик технологияси, таълим-тарбиявий ишларни ташкил этишга муаллифлик ёндашувини асослаш имконини берувчи ижодий фаолият тажрибаси;

- касбий хулқ маданияти ва ўз-ўзини ривожлантира олиш қobiliяти;

- мактабгача ёшдаги болани тарбиялаш ва тўлақонли ривожлантиришга ота-оналарнинг қадриятли-мақсадли йўналганликлари³¹.

Педагогик маданиятнинг шартли равишдаги учта даражасини ажратадилар.

Педагогларда ҳам, ота-оналарда ҳам педагогик маданият асосларини шакллантириш учун қуйидагича методлар гуруҳини қўллаш мумкин: катталарнинг рағбатлантирувчи рефлексив кўникмалари (кейс методи, ўйинли моделлаштириш методлари, ўзининг тарбиявий фаолиятини таҳлил қилиш). Ягона фойдаланишда мазкур методлар катта инсоннинг болага нисбатан муносабатини шакллантиради, эгалланган билим ва компетенцияларни фаоллаштиради; тақлидга асосланмаган фаол методлар (мунозаралар, баҳслар, муҳокамалар, тренинглар, баскет-метод ва бошқалар). Санаб ўтилганлардан кузатув методи алоҳида ҳисобланади, уни педагоглар ва ота-оналарга кундалик ёзувларни юритиш кўринишида таклиф этиш мумкин³².

«Педагогик маданият» тушунчасининг мазмун ва моҳиятини ўрганиш ҳулосасини чиқаришда, маънавий ва моддий қадриятлар энг кўп даражада акс этган умуминсоний маданиятнинг бир қисми сифатида, шунингдек авлодлар алмашуви ва шахс ижтимоийлашуви (улғайиши) тарихий жараёнига хизмат қилиш учун инсониятга зарур бўлган инсонлар педагогик фаолиятини амалга ошириш усуллари сифатида таърифлаш мумкин.

³¹Морева, Н. А. Основы педагогического мастерства [Текст] / Н. А. Морева. - М.: Просвещение, 2006. - 320 с.

³²Зверева, О. Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание детей раннего и дошкольного возраста [Текст] / О. Л. Зверева, А. Н. Ганичева, Т. В. Кротова. - М.: Сфера, 2009.-256 с.

Шу тариқа, педагогик маданият педагогнинг педагогик қадриятлари, фаолият усуллари ва касбий хулқи динамик тизимини акс эттиради. Жамият ҳаётини инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш маданиятни жамият ва алоҳида шахснинг маънавий ҳолати асосий кўрсаткичи деб олинishiга сабаб бўлади. Маданият туфайли унинг жамият ҳаётида қатнашиши содир бўлади, атроф-оламни акс эттириш қобилияти ҳосил бўлади, ўзини ёрқин индивидуал сифатида намоён этишнинг янги методлари ва воситаларини излаш қобилияти ривожланади. Педагогик маданият сабабли шаклланган шахс маданияти жамият қадриятларини ўзлаштиришнинг ҳолати ва натижалари ҳамда маҳсулдор жараёнидир.

Педагогик маданият ривожланувчи ҳодиса сифатида компонентларнинг уйғунлиги ва хилма-хиллигини ифодалайди, улар қаторида педагогик муносабат ва шахсий сифатларни; касбий билимлар ва педагогик тафаккур; касбий кўникмалар ва фаолиятнинг ижодий хусусияти; шахснинг ўз-ўзини тартибга солиши ва касбий хулқ маданиятини ажратиш мумкин.

Педагогик маданиятнинг шартлари педагогнинг педагогик йўналганлиги, психологик-педагогик билимдонлиги ва маълумотлилиги, педагогик маҳорати ва ҳоказолар билан тўлдирилиши мумкин.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда халқ оғзаки ижоди воситасида миллий ғурур ҳиссини шакллантиришда педагог тарбиячи ота-оналар билан ўзаро ҳамкорликка кириша олиши ва уларни тарбиявий-таълимий ҳамда коррекцион-ривожлантирувчи жараёнга жалб эта олиши муҳим ҳисобланади.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда халқ оғзаки ижоди воситасида миллий ғурур ҳиссини шакллантириш учун педагоглар қуйидаги шароитларни яратиши лозим:

— тарбияланувчиларнинг ота-оналарида уларнинг фарзандларининг ривожланиш имкониятлари ташхиси натижалари билан таништириш орқали ҳамкорлик ҳиссини шакллантириш;

— муаммоли семинарлар ўтказиш вақтида ота-оналар ва педагогларда болаларни МТМ ва оилада ривожлантириш, тарбиялаш ва таълим бериш

вазифалари тўғрисидаги тасаввурларини муҳокама этиш;

— табақалаштирилган ота-оналар гуруҳлари билан педагогик ҳамкорлик махсус муаммоларини белгилаш ва индивидуал ҳамда кичик гуруҳлар консультацияларини ташкил этиш;

— анъанавий ва ноанъанавий мулоқот усулларини қўллаш орқали ота-оналар ва тарбиячиларга ҳамкорлик функцияларини ўргатиш;

— ижодий лойиҳалар усули бўйича жамоавий фаолиятни ташкил этиш жараёнида болалар ва катталарнинг ақлий ва ижодий ташаббусларини ривожлантириш.

Юқорида санаб ўтилган шароитлар ота-оналар билан ҳамкорлик дастурини ишлаб чиқиш жараёнида амалга оширилиб, унда қуйидаги йўналишлар назарда тутилган:

1. Ўзаро ҳамкорликни моделлаштириш.
2. Тарбиячилар ва ота-оналар ўртасида ҳамкорликка йўналтирилган ижобий шахслараро муносабатларни ўрнатиш.
3. Ота-оналарда боланинг янада тўлиқ образини ва уни тўғри қабул қилишни шакллантириш.
4. Ота-оналарнинг педагогик нуқтаи-назарларини ўрганиш ва мактабгача ёшдаги болани тарбиялашда оилавий муаммолар билан таништириш.
5. Ота-оналарни қизиқишлари бўйича гуруҳларга бирлаштириш, оилавий меҳмонхона ва оилавий клубларни ташкил қилиш.

Ишнинг барча босқичлари ва даврларида, ота-оналар билан ишлашнинг турли-туман усуллари фаол қўлланилади: баён этилаётган материал бўйича ота-оналарга саволлар; баҳсли масалалар; муқобиллари берилган таклифлар; адабиётлардан мисоллар келтириш; шахсий тажрибасидан мисоллар келтириш

Тажрибалар кўрсатишича, тарбиячиларнинг педагогик маданияти ва методик компетентлиги қанчалик юқори бўлса, мактабгача ёшдаги болалар ота-оналарининг мазкур кўрсаткичлари ҳам шунчалик юқори бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдуллаев Ж.Х. Ўзбек халқ топишмоқларининг лексик-семантик хусусиятлари: -Фил. фан. номз. ... ёзилган. дисс. –Т.: 1994. -116 б.
2. Абдурахимова Д.А. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ахлокий руҳда тарбиялашда халқ эртақларидан фойдаланиш. Пед. фан. номзоди ... дисс. – Т., 1998.
3. Сафарова Н. Ўзбек болалар ўйин фольклорининг жанрий табиати, генезиси ва бадиий хусусиятлари. Фил.фан.ном....дис. – Т.: ЎзР.ФАА. А.Навоий номидаги тил ва адабиёт институти, 2005.
4. Морева, Н. А. Основы педагогического мастерства [Текст] / Н. А. Морева. - М.: Просвещение, 2006. - 320 с.
5. Зверева, О. Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание детей раннего и дошкольного возраста [Текст] / О. Л. Зверева, А. Н. Ганичева, Т. В. Кротова. - М.: Сфера, 2009.-256 с.

МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМАДА BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYAT ORQALI O’YINLARGA O’RGATISH.

Termiz davlat pedagogika instituti

Katta o’qituvchisi:M.G.Mamatmuminova

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'yinlar orqali bolalarni mustaqil fikirlashga o'rgatishdagi metodik imkoniyatlari haqida to'liq ma'lumot berib boriladi. Har bir didaktik o'yinlarning turlari mazmuni va metodik imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: o'yin, metodika, izlanuvchanlik va qiziquvchanlik, innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalar, o'quv jarayoni, o'yin texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье представлена полная информация о методических возможностях обучения детей самостоятельному мышлению посредством

дидактических игр. Раскрываются содержание и методические возможности каждого вида дидактических игр.

Ключевые слова: игра, методика, любознательность и любознательность, инновационные педагогические и информационные технологии, образовательный процесс, игровые технологии.

Abstract: This article provides full information about the methodological possibilities of teaching children to think independently through didactic games. The content and methodical possibilities of each type of didactic games are revealed.

Key words: game, didactics, methodology, inquisitiveness and curiosity, innovative pedagogical and information technologies, educational process, game technologies.

“O'yinsiz to'liq aqliy rivojlanish bo'lmaydi va bo'lishi ham mumkin emas. O'yin - bu bolaning ruhiy dunyosiga hayot beruvchi g'oyalar va tushunchalar oqimi oqib o'tadigan ulkan yorqin oyna. O'yin - bu izlanuvchanlik va qiziquvchanlik alangasini yoqadigan uchqundir”. V.A. Suxomlinskiy.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundankunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda bolalarni maktabgacha ta'limda o'yin texnologiyalar asosida kasb-hunarga qiziqishlarini oshirish hozirgi kunda yaxshi natija berayotgan texnologiyalardan biri hisoblanadi. Tarbiyachi bu jarayonda bolaning shakllanishi, rivojlanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

O'yinlar orqali bolalarni mustaqil fikirlashga o'rgatishdagi imkoniyatlari turli xildir. Jumladan: o'yinli texnologiyalar ta'lim jarayonida sifat-samaradorligini oshiradi, bolalarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi. Bolalarda mavzuni o'rganishga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkamlash, o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma, malakalarini shakllantiradi. O'zbekistonda birinchi marta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun multimedia dasturi ishlab chiqildi. Ushbu dastur “Rang va shakllarni o'rganamiz” deb nomlanib, “O'zbekim dasturlari” yaratilgan bo'lib, bolalarning ranglar va shakllarni ajrata

olish ko'nikmalarini oshirish hamda qiziqarli o'yinlar va misollar orqali mantiqiy tafakkurga o'rgatishga qaratilgan.

Bolalar dastur yordamida qizil, sariq, oq, jigarrang, ko'k, yashil kabi ranglarni oson ajrata boshlaydilar, doira, uchburchak, to'rtburchak kabi sodda shakllarni, shuningdek, narsa-buyumlarni ma'lum bir belgilariga qarab tasniflashni o'rganadilar. Kiritilgan turli rasmlar va qisqa multfilmlar orqali bolalarning o'simlik va hayvonot dunyosi bilan yanada yaqindan tanishuvlari ta'minlanadi. O'quv jarayonidagi rag'batlantirish yordamida esa bolalarni bilim olishga qiziqtirib boriladi. Dastur maktabgacha yoshdagi bolalarning kompyuterda ishlash normalariga asoslangan bo'lib, bolalar dastur bilan mustaqil ishlay oladilar. "Rang va shakllarni o'rganamiz" nomli ushbu multimedia dasturi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan dasturlar tizimining dastlabki namunasi.

Hozirgi kunda "O'zbekim Dasturlari" elektron nashrlar tahririyati tomonidan shu turkumdagi yana yangi dasturlar tayyorlanmoqda. Ular bolalarda mantiqiy tafakkurni shakllantirish, sanoq va matematik amallarni tez va oson bajarish ko'nikmalarini hosil qilish ingliz, rus alifbolarini o'rgatish va boshqa shu kabilar yo'nalishlarni o'z ichiga olgan. Bugungi kunda kompyuter deyarli har bir oilada bor, shu bois u hatto kichkintoylarda ham qiziqish uyg'otishi tabiiy. Axir ularga biroz vaqtingizni nima uchundir monitorga qaragan holda o'tkazishingiz juda qiziq-da. Sirli narsalar esa odamlarni har doim o'ziga tortib kelgan. Agar sizga Internet va uning imkoniyatlari, filmlar va kliplar tomosha qilish qiziqarli bo'lsa, yoki ishingiz ba'zi bir dasturlar bilan bog'liq bo'lsa, unda farzandingizga ushbu mashinaning mavjudlik fakti, undan kelayotgan tovushlar va monitordagi rasmlar qiziqarli bo'ladi.

Bolalarni tilga qiziqtirish biroz qiyinchilik tug'diradi, sababi ularga tillar boshida yoqmaydi, chunki ular tushunarsiz-da, ammo vaqt o'tgan sayin, turli qiziqarli o'yinlar yordamida ularni qiziqtirib qo'yishi mumkin. Mazkur o'yinlar turli murakkablik darajasida bo'lib, bu bolalarning turli yosh davrlariga mo'ljallangan, ya'ni alfavit va oddiy so'zlardan iborat o'yinlar, bu o'yinlar mashg'ulotlarni endigina boshlaganlar uchun mo'ljallangan, shuningdek, yuqoriroq darajaga

erishgan bolalar uchun animatsiyali rasmlar, qiziqarli viktorinalar shaklidagi o'yinlar ham mavjud. Ertak, topishmoq va hikoyalarning audio formatini ham topish mumkin.

Har bir o'yinlar qiziqarli uslublarda, biror bir mavzuni qamragan, ular ertak yoki kitob qahramonidan foydalangan holda ishlangan. Til talaffuzini esa karaoke yordamida dars jarayonida yoki darsdan so'ng individul yoki guruh tartida tekshirish imkoniyati bo'ladi. Kichkintoyning yoshi sal ulg'ayishi bilan otasi yoki onasining tizzasida o'tirib, shunchaki kuzatish unga kamlik qilib qoladi. Endi u jarayonda qatnashishni, uni ushlab ko'rishni, o'ylashni istaydi. Bunday holatda bolani oz-ozdan kompyuterga o'rgatish kerak. Ammo esingizda bo'lsin, bu kuniga 15-20 daqiqadan oshmasligi lozim.

O'yin axloqiy tarbiya muammolarini hal qilishga, bolalarda xushmuomalalikni rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchi bolalarni birgalikda o'ynash, xatti-harakatlarini tartibga solish, adolatli va halol, itoatkor va talabchan bo'lishni talab qiladigan sharoitlarni yaratadi. O'yinlarni muvaffaqiyatli boshqarish birinchi navbatda ularning dastur mazmunini tanlash va o'ylab ko'rishni, vazifalarni aniq belgilashni, yaxlit o'quv jarayonidagi o'rni va rolini aniqlashni, boshqa o'yinlar va ta'lim shakllari bilan o'zaro aloqani o'z ichiga oladi. U bolalarning kognitiv faolligini, mustaqilligi va tashabbuskorligini rivojlantirish va rag'batlantirishga, o'yin muammolarini hal qilishning turli usullaridan foydalanishga qaratilgan bo'lishi kerak, ishtirokchilar o'rtasidagi do'stona munosabatlarni, o'rtoqlarga yordam berishga tayyorligini ta'minlashi kerak.

O'yinlarga qiziqishni rivojlantirish, katta yoshdagi bolalarda o'yin faolligini shakllantirish o'qituvchining ularga tobora qiyin bo'lgan vazifalarni qo'yishi, o'yin harakatlarini taklif qilishga shoshilmasligi bilan erishiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyati ongliroq bo'ladi, u jarayonning o'ziga emas, balki ko'proq natijaga erishishga qaratilgan. Ammo kattaroq guruhlarda ham o'yinni boshqarish shunday bo'lishi kerakki, bolalar tegishli hissiy kayfiyatni, qulaylikni saqlab turishlari kerak, shunda ular unda ishtirok etish quvonchini va qo'yilgan vazifalarni hal qilishdan qoniqish hissini boshdan kechirishlari kerak.

O'yinda o'rtoqlik munosabatlari shakllanadi. Bola besh yoshga qadam qo'yganda, boladagi kuzatuvchanlik 3-4 yoshga nisbatan yanada ortadi, tafakkuri rivojlanib, bilish doirasi kengayadi. Shu sababli o'yin mazmuni murakkablashib boradi. Xayolning rivojlanishi orqali ertak va hikoya mazmuni bo'yicha o'yinlar o'ynaydi. Katta bog'cha yoshida ijodiy o'yinlar juda yaxshi rivojlanadi. Bu o'yinlarda bolalar o'zlari eshitgan, ko'rgan voqealar, hikoyalar, kitob va boshqa manbalardan olgan bilim, malaka, his-hayajonlarini to'liq qo'llay boshlaydilar.

Uzoq muddat davom etadigan o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlarining yuqori bosqichidir. Katta guruh yoshidagi bolalar o'yinlariga to'g'ri rahbarlik qilinsa, ularning mustahkam jamoasi yuzaga keladi. Rolli o'yinlarda bolalar har xil vositalardan foydalanadilar. O'yin jarayonida ular ba'zi bir narsalarni xohlaganicha nomlab, faraz qilib o'ynaydilar. Masalan, qumni shakar, stulni mashina, danaklarni konfet o'rnida qabul qiladilar. Aks ettiruvchi vosita qancha ko'p bo'lsa, o'yin mazmuni shunchalik boyib boradi. Psixolog J. Piaje o'yinda jismlarga yangi nom berish omiliga jiddiy e'tibor bilan qarab, bu ish ramzli, ma'noli tasavvur shakllarining tayanchi, degan xulosaga kelgan. O'yin davomida bola shaxs sifatida shakllanib boradi. Taniqli pedagog olimlarning olib borgan tadqiqotlariga ko'ra, bolalar o'yinlariga har tomonlama to'g'ri rahbarlik qilish orqali ularga o'yinning mazmuni, tashkil etilishi, tuzilishi bolalar o'rtasidagi axloqiy munosabatlar, o'yinlarning rivojlanib, takomillashib borishiga ta'sirini ko'rish mumkin.

Bolalar o'yinlarining ikkinchi turkumi qoidali o'yinlardir. Bunga quyidagilar kiradi:

- didaktik;
- harakatli;
- musiqaviy;
- ermak o'yinlar.

Qoidali o'yinlar barcha o'yinlar kabi amaliy faoliyat hisoblanadi. Lekin bolalar belgilangan qoidaga amal qilishlari talab etiladi. Belgilangan qoidalar kichkintoylarda mas'uliyatli bo'lishni tarbiyalaydi. Bola jamoada hamjihat ishlash, atrofdagilar bilan murosada bo'lishga o'rganib boradi. Har bir qoidali o'yinlar o'z

g'oyasi va mazmuniga egadir. O'yin davomida qoidalarining to'g'ri bajarilishi "to'g'ri" yoki "noto'g'ri", "o'yin qoidasi buzildi", degan baholar bilan belgilanadi. Bolalar o'yin vaqtida o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganib boradi. Albatta, har bir o'yin so'ngida natija tarbiyachi tomonidan muhokama qilinishi, unda qo'yilgan maqsad, qoida va erishilgan natijalarga e'tibor qaratilishi kerak. O'yin so'ngida qatnashchilarni rag'batlantirish, faol ishtirokchilarni maqtash – kelgusi o'yinlarning samarali o'tishini ta'minlaydi.

Yuqorida aytib o'tilgan barcha turdagi qoidali o'yinlar mazmuniga ko'ra o'z qoidalariga ega bo'ladi. Ular quyidagi xususiyatlarga ega:

- o'yin harakatlari orqali amalga oshiriladigan o'yin vazifasining mavjudligi;
- o'ynovchilarning harakat va munosabatlari qoidalar bilan yo'lga solib turilishi;
- o'yinda qoida va tayyor mazmunning mavjudligi;
- o'yinning ta'lim-tarbiyaviy mazmuni o'yin harakatlari vaqoidalarida mujassam bo'lib, ular bolalar uchun mustaqil vazifa sifatida namoyon bo'lmaydi.

Adabiyotlar

1. «Ilk qadam» Maktabgacha ta'lim muassasalarining Davlat o'quv dasturi. –T., 2018. 6-9 bet.
2. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. – T.: Fan, 2004.
3. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
4. Omonov N.T., Xo'jayev N.X., Madyarova S.A., Eshchonov E.U. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –T., 2009. 156-165 betlar.
5. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., Kayumova N.M., A'zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. – T., 2018. 77-81-bet.
6. "Tarbiyachining kasbiy mahorat va kompetentligi" moduli bo'yicha o'quv uslubiy majmua. –T.: TDPU, 2017. 19-26 betlat.

7. GAFFAROVNA M. M. Improving Pedagogical Competence of Future Specialists //International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology. – 2020. – T. 7. – №. 08. – C. 112-115.
8. Abdumajitova S. A. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA STEAM O 'QITISH TEXNOLOGIYASIGA ASOSAN RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM MUHITINI YARATISH //Inter education & global study. – 2024. – №. 4 (2). – C. 16-22.
9. GAFFAROVNA M. M. Development and preschool children psychological description of activity //DEVELOPMENT. – 2020. – T. 6. – №. 9.
10. Абдумажитова С. А. ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ДИЗАЙН STEAM //Экономика и социум. – 2024. – №. 2-2 (117). – С. 367-370.
11. Gaffarovna M. M. The role of the family in the development of a preschool child //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 4. – C. 183-187.
12. Gaffarovna M. M. Theoretical Bases Of Methods Of Development Of Children's Speech //Academicia Globe. – 2021. – T. 2. – №. 05. – C. 104-106.

**MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA XALQ OG'ZAKI IJODI
VOSITASIDA MILLIY G'URUR HISSINI SHAKLLANTIRISHDA OILANING
AHAMIYATI**

Kadirova Shaxnoza Xudoyberdiyevna
TerDPI Maktabgacha ta'limda tarbiyani tashkil etish
kafedراس katta o'qituvchisi PhD, dots.

+99893-105-58-79

shaxnoza.kadirova.85@mail.ru

Annotasiya. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va oilada muntazam olib boriladigan, tarbiyalanuvchilarni Vatanga sadoqat, milliy g'urur va buyuk ajdodlar

ma'naviy merosiga hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlar jarayonida xalqimizning boy ma'naviy-madaniy merosi, sharqonq va umumbashariy qadriyatlar asosida mamlakat, millat kelajagini belgilaydi.

Резюме. Богатое духовное и культурное наследие нашего народа, будущее страны и нации определяет будущее страны в процессе духовно-просветительской работы, которая регулярно организуется в дошкольных образовательных учреждениях.

Summary. The rich spiritual and cultural heritage of our people, the future of the country and nation determines the future of the country in the process of spiritual and educational work, which is regularly organized in preschool educational institutions.

Oila tarbiyasida doimiy ta'sirchan kuch oiladagi munosabat, oila muhiti, oila a'zolarining o'zaro aloqasi, ota-ona, aka-uka va boshqalarning hulq-atvori, madaniy va siyosiy saviyasi, muomala madaniyati, oilaning daromadi, yashash sharoiti va boshqa holatlar bola kamolotiga ta'sir qiladigan asosiy omillardir. Oila qanchalik tartibli, yaxshi hulq-atvorli, uning a'zolarining o'zaro munosabatlari samimiy bo'lsa, oila tarbiyasi ham shunchalik samarali bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda milliy g'ururni shakllantirishda nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, balki oilaning ham mavjud holatini o'rganish muhim ahamiyatni kasb etadi. Chunki, bolalarning bo'sh vaqti, asosan, uyda, oila davrasida o'tadi. Buni hisobga olmaslik, yosh avlod tarbiyasida ota-onaning burchi va vazifalari haqida yanada chuqurroq o'ylamasak xato bo'ladi.

Milliy g'ururning bir jihati Vatanga, millatga, elu yurtga sadoqat bilan xizmat qilishdir. Vatanini sevmagan, millatining tarixi va taqdiriga loqayd qaraydigan insonning komilligi haqida so'z bo'lishi mumkin emas.

Imom ibn Kudoma o'zining: "Minxojul-kosidin" nomli kitobida bir necha odoblarni zikr qiladi: "Bola voyaga yetib, unda fikrlash alomatlari namoyon bo'lsa,

uni yaxshi kuzatish va ahvolini o'rganish lozim bo'ladi. Chunki bolaning qalbi sodda va toza bo'lib, u har qanday naqshni qabul qilishga tayyor. Agar yaxshilikka odatlantirilsa, yaxshilik bilan ulg'ayadi. Agar yomonlikka odatlansa, yomonlik bilan ulg'ayadi va javobgarlik uning yaqinlari bo'yniga tushadi. Shuning uchun bolani ehtiyot qilish, tarbiyalash, yomonliklardan pok tutib yaxshi axloqlarni o'rgatish lozim. Agar bola yuzida hayo nurlari ko'rinib, ba'zi ishlardan uyalsa va hayo qilsa, uni yomon deb bilsa, bu yaratganning hidoyati va axloqining yaxshiligi va qalbining tozaligiga dalolat qiladigan yaxshilikdir. Agar bolaning holati shunday bo'lsa, u balog'atga yetganda komil, aqlli bo'lishi bilan kelajagi porloq. Bolaga chiroyli odob berishga rioya qilish diqqat-e'tiborga sazovor ish".

Milliy g'urur, vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish har bir ota-onaning, tarbiyachi-murabbiylarning, jamoatchilikning Vatan oldidagi burchidir. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining ota-onalari bilan ham milliy g'urur, mafkuraviy ta'lim ishlarini olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Shu bois, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini yoshlikdan xalq va yurt taqdiri uchun fidoiylilik tuyg'usini shakllantirish mafkuraviy tarbiyada muhim o'rin tutadi. Buning uchun bola hayotining dastlabki yillaridan boshlab uni narsalar olami bilan tanishtirishning milliy an'analarimizga xos shakllarini qo'llash lozim. Chunki, davlat va jamiyatning kelajagi yosh avlodning qanday voyaga yetishiga ko'p jihatdan bog'liqdir. O'z navbatida milliy g'urur millatning ma'naviy darajasi bilan belgilanadi.

Yosh avlodni bolaligidan boshlab milliy g'ururli, kishilarga mehr muhabbatli, izzat-hurmatda bo'lish, vatanning qadriga yetish va hurmat qilish kabi ijobiy hislatlarni tarbiyalab borish barchamizning vazifamizdir.

Oilaning jamiyat hayotidagi ahamiyatini o'zbek xalqi qadimgi davrlardanoq ta'kidlab kelgan.

Zardushtiylikning muqaddas kitobi "Avesto"da oila tarbiyasi masalalariga alohida urg'u berilgan. Ushbu asarda oilani himoyalash, bir necha bolani dunyoga keltirib, tarbiyalagan ayollarni mukofotlash, ularga nafaqa tayinlash to'g'risidagi g'oyalar o'z aksini topgan.

Islomiy qadriyatlarda ham oilada farzandni jamiyatga munosib inson qilib tarbiyalash, axloqli, mehnatsevar, go‘zal fazilat egasi etib shakllantirishga alohida ahamiyat beriladi. Xususan, “Ota o‘z farzandiga axloq-odobdan ko‘ra ko‘proq meros qoldira olmaydi” degan hadisda oila tarbiyasidagi eng muhim jihat – farzandga axloq-odob in‘om etish ekanligi uqtiriladi.

Tarixiy asarlarda mashhur shaxslarning onalari, ularning dono va zukkoligi, farzand tarbiyasida xalq og‘zaki ijodidan foydalanganliklari to‘g‘risida ma‘lumotlar mavjud. Masalan, Ibn Arabshohning “Amir Temur” asarida Amir Temurning zavjalari Saroymulxonim (Bibixonim)ning davlat ishlarida va bola tarbiyasida tutgan o‘rni to‘g‘risida misollar keltirilgan. Abu Ali ibn Sinoning

“Tadbiri manzil” asari oilaviy tarbiya muammolariga bag‘ishlangan. Unda bola tarbiyasida xalq og‘zaki ijodi va uning ahamiyati to‘g‘risida qimmatli fikrlar bildirilgan.

“Tadbiri manzil” risolasida Ibn Sino inson tabiati azaldan axloqiy yoki axloqsiz bo‘lmaydi, degan g‘oyaning muhimligini ta’kidlaydi. Odamlar aslida tayyor shaxsiy sifat, odat va ko‘nikmalar bilan tug‘ilmaydilar. Bunday xususiyatlar ularning ijtimoiy hayotida sekin-asta shaxsiy va o‘zgalar tajribasi, ajdodlar an‘analari, ta’lim-tarbiya ta’sirida shakllana boradi. Bolalarning tarbiyasini barvaqt boshlagan ma’qul. Tarbiya jarayonida ularga yaxshi ijobiy odatlarni singdirib borish, ishtiyoq va qiziqishlarini sinchkovlik bilan payqab olishga harakat qilish zarur.

Bolaning barkamol inson bo‘lib yetishishida xalq og‘zaki ijodining ta’siri, uning natijasida vujudga keladigan ruhiy, fiziologik holatlar to‘g‘risida mulohaza yuritilgan. Xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalangan bola chidamli, mard, jasur va mehnatsevar bo‘lib o‘sishi ta’kidlangan.

Ibn Sino oila tarbiyasida otaning o‘rniga alohida e’tibor beradi. Uning fikricha, oila boshlig‘i oila a’zolarini tarbiyalashi, ularni to‘g‘ri yo‘lga boshlashi lozim.

Umuman, Sharq mutafakkirlari barkamol inson tarbiyasida oila, oiladagi muhit, irsiyat kabi omillarga alohida e'tibor qaratish lozimligini uqtiradilar va shu bilan birga xalq og'zaki ijodining tarbiyaviy ahamiyatini yuqori baholaydilar.

Kaykovusning "Qobusnoma" asarida ota-ona va farzandlar o'rtasida mehr-oqibatning saqlanishiga e'tibor beriladi. Bunda ota o'z o'g'liga nasihat qilarkan, xalq donishmandligidan unumli foydalanadi. Bola tarbiyasiga oqilona yondashish, xalq donishmandligidan unumli foydalanish, hatto farzanddan norozi bo'lganda ham uni qarg'ash va urushishdan saqlanish, bu sohada ustozlardan ko'mak so'rash lozimligi uqtiriladi.

Shu jihatdan olganda, xalq og'zaki ijodi namunalari asosida oilada bolalarni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratish lozim. Bunda, ayniqsa, buvi va bobolarning o'rni muhimdir.

Xalq og'zaki ijodi namunalari tarkibida unga yondosh manbalar: milliy urf-odatlar, an'analar, xalq o'yinlari, diniy ta'limotlar, xalq amaliy san'ati, musiqa, qo'shiq, raqs kabilar uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi.

Xalq og'zaki ijodi janrlaridan biri ertaklar bolaning ilk yoshidanoq uni quvonchli tuyg'ularga oshno qiladi. Bola ertak qahramonlari bilan birga olis-olislarga "sayohat qiladi". U yerdagi hayot bilan tanishadi. Ertak uning aqlini charxlaydi, tafakkurini boyitadi, faraz qilish qobiliyatini o'stiradi. Oilada aytilgan ertakning ravon, obrazli til uslubi bola nutqini rivojlantiradi. Yorqin, hayotiy obrazlar uning hissiyotlariga chuqur ta'sir ko'rsatadi. U aqlli, oqko'ngil, ijobiy qahramonlar bilan tanishadi, ular falokatga yo'liqqanida qayg'uradi, g'alaba qilishganida, yovuz va xasis kishilarni jazolaganlarda xursand bo'lishadi. Oilada kattalar tomonidan aytilgan ertakning ishonchli axloqiy g'oyalari bolani fikrlashga, o'z xatti-harakatini sevimli ertak qahramonlarining xatti-harakatlari bilan qiyoslashga undaydi, qahramonlar timsolida bolalar qo'rqmas va rostgo'y bo'lishga o'rganadilar. O'z oldilariga aniq maqsadlar qo'yish, unga erishish uchun harakat qilish, turli to'siqlarni yengib o'tish, do'stlashish, o'rtoqlariga sadoqatli bo'lish kabi sifatlarni bosqichma-bosqich egallab borishadi.

Oilada kattalar tomonidan aytilgan ertaklarni bola qiziqish bilan tinglaydi. Ertak bolaning yoshiga mos bo'lishi zarur. Ertakni sekin-asta, shoshmasdan, ifodali o'qish, obrazlar qiyofasini bola ko'z oldida gavdalandirish zarur.

Farzand bilan birgalikda ota-onalar ham ertakka mos chizilgan syujetli rasmlarni tamosha qilishlari, ularni sharhlab berishlari lozim. Bolaga unchalik murakkab bo'lmagan savollar berish, uni ertak yoki rasmni qayta so'zlab berishga undash amaliy pedagogik jihatdan juda foydalidir. Bu bolaning xotirasi va diqqatini rivojlantirib, o'qilgan narsaga ongli munosabatda bo'lishga o'rgatadi. Bolaning hayotiy tajribasi bu davrda xali juda oz bo'ladi. Ertak va real olam uning nazarida mutlaqo farq qiladi. Bola "chindan ham jodugar kampir, dev, uchar gilam bo'lganmi?" kabi savollarni beradi. Bunday paytda ota-ona hushyorlik bilan ertaklar bilan moddiy borliq orasida aloqadorlikni hamda farqlarni tushuntirib borishi lozim. Aks holda uning faraz qilish qobiliyatiga putur yetadi. Ertaklarga ishonchsizlik bilan qaray boshlaydi. Natijada ularga bo'lgan qiziqishi so'nib boradi. Masalan, uchar gilamlar o'rniga fan-texnika, davr taraqqiyoti natijasida samolyotlar, oynai jahon o'rniga televizor ixtiro qilinganligini ehtiyotkorlik bilan tushuntirish lozim. Bola ulg'aygan sari ertak va real olam o'rtasidagi aloqadorlikni yaxshi anglab boradi hamda ulardagi axloqiy-estetik qarashlarni chuqurroq o'zlashtirib oladi.

Ertak, rivoyat, hikoyatlar kabilarning bola dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatishining asosiy sabablaridan biri unda real voqelikning bola yoshi va dunyoqarashiga mos tarzda afsonaviy, tushunarli talqin qilinishidir. Bola ruhiy olamiga yaqin kuchli va adolatli insonlar, yoqimtoy jonivorlar xalq og'zaki ijodi qahramonlari sifatida namoyon bo'ladi. XIII–XVI asrlarda temuriylar saltanatida zodagonlar, saroy ahillarining farzandlarini sog'lom, oqila, baquvvat, odobli, so'zga chechan ayol enagalar tarbiyalaganlar. Ayniqsa, enaganing sog'lomligi hamda ozoda va zukkoligiga alohida e'tibor berilgan. Enagalarning bola tarbiyasidagi asosiy vazifasi uni o'z vaqtida to'g'ri ovqatlantirish, ozoda kiyintirish, toza havoda sayr qildirish, ularga axloq-odobdan saboq beruvchi, rivoyat va dostonlarni so'zlab berish kabilardan iborat bo'lgan. Qissalar, ertaklar, rivoyatlar, jangnomalar

vositasida enagalar bolalarni go‘zal axloqli, zukko, hozirjavob, uddaburon qilib tarbiyalashga alohida e‘tibor qaratishgan.

Ushbu maqsadda ular xalq maqollari, matal va topishmoqlardan ham keng foydalanishgan. Enagalarning xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanib qo‘llagan quyidagi tarbiya usullari bolalarni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan:

O‘rnak-namuna ko‘rsatish, o‘git-nasihat berish; Vatanga muhabbat, jasurlik, ilmga intilish, adolatparvarlik, to‘g‘riso‘zlik, mardlik, do‘stlik, sadoqatlilik, ahillik, sog‘lom va baquvvat bo‘lishga intilish, ozodalikka rioya qilish kabi axloqiy sifatlarni shakllantirish va xokazo. Mazkur maqsadda ular ertak, rivoyat, hikoyat, maqol, qo‘shiq kabilardan foydalanishgan.

Bundan tashqari oilada qiyoslash, chiniqtirish, ayrim xususiyatlarni bo‘rttirib tasvirlash kabi mantiqiy tafakkur xususiyatlarini rivojlantiruvchi shakllardan foydalanilgan va bolalarda hozirjavoblik, so‘zga chechanlik, ravon nutqni tarkib toptirish maqsadida topishmoq, tez aytishdan foydalanganlar.

Bolalarda epchillik, do‘stlik, haqgo‘ylik, o‘zligini namoyon eta bilish kabi fazilatlarni shakllantirishda turli xil milliy o‘yinlar ham qo‘llanilgan.

Tarix – asrlar guvohi bo‘lganidek, xalq milliy ruhining aksi hisoblanmish maqollar ota-bobolarimiz so‘zi sifatida avloddan-avlodga yetib kelgan xalq og‘zaki ijodini boyitib turuvchi durdonalardir.

“Otalar so‘zi-aqlning ko‘zi” hisoblangan maqollarning kundalik hayotda, odamlarning bir-biri bilan bo‘lgan muomalasida ishlatilishi, kishining zehni o‘tkir, farosatliligidan dalolat beradi. Maqollarning ta‘lim-tarbiya jarayoniga ta’siri salmoqli bo‘lib, undagi dono fikrlarni bolalarning ongiga singdirish, yaxshilik va yomonlik tushunchalarini farqlay olishga zamin yaratadi.

Xalq maqollari yosh avlodning ma’naviyatini o‘stirishda, nutq madaniyatining yuksalishida va barkamollashuvida muhim manbadir. Kelajagimiz davomchilari – o‘sib kelayotgan yosh avlod qalbida ona Vatanga sadoqat, ezgulik tuyg‘ularini uyg‘otish, ota-bobolarimiz merosi – milliy qadriyatlar, milliy an’analar, g‘urur-iftixorni tarbiyalashda xalq maqollari alohida o‘ringa ega.

Maqollar xalqning tarixiy tajribasida muhim tarbiya vositasi sifatida e'tirof etilgan. Ulardan kundalik hayotda tez-tez foydalanilib turiladi. Ayniqsa, oilaning katta a'zolari bolalarni yaxshilik, ezgulik, qanoat, ozodalik, mehnatsevarlik kabilarga undaganda maqollardan o'rinli foydalanadilar. Maqol qisqa va lo'nda, obrazli, grammatik va mantiqiy tugal ma'noli hikmatli ibora, chuqur mazmunli gap bo'lib, u bolani mustaqil fikrlashga undaydi. Lo'nda va aniq fikr bayon qilishga o'rgatadi. Muayyan ritmik shaklga ega. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiy holati, etik va estetik tuyg'ulari, ijobiy fazilatlari mujassamlashgan. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va poetik shaklga kelgan.

Maqollar mavzu jihatdan nihoyatda boy va xilma-xil. Vatan, mehnat, ilm-hunar, do'stlik, ahillik, donolik, hushyorlik, til va nutq madaniyati, shuningdek, salbiy illatlar xususida rang-barang maqollar yaratilgan. Turkiy xalqlarning maqollaridan namunalar dastlab Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida keltirilgan.

Maqol ba'zan masal, zarbulmasal, naql, hikmat, hikmatli so'z, tanbeh, mashoyixlar so'zi, hikmatli maqol, donishmandlar so'zi, otalar so'zi kabi nomlar bilan yuritiladi. Maqollarning ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati g'oyat katta. Maqol bilan matalning bir-biridan farqi shundan iboratki, matalda narsa tasviri, uning tavsifi beriladi, maqolda esa to'la tugallangan fikr-xulosasi ifodalanadi.

Oilada aytilgan rivoyatlar ham bolalarda milliy g'urur hissini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Rivoyat – voqea va hodisalar, inson faoliyatini ba'zan uydirmalar vositasida, ba'zan real tasvirlovchi og'zaki hikoya shaklida ifodalanadi. Rivoyatning hajmi qisqa, 2 yoki 3 ta epizoddan tashkil topadi, an'anaviy uslubiy shaklga ega bo'lmaydi. Odatda, oddiy hikoya bayonidan boshlanib, og'izdan-og'izga o'tish jarayonida erkin talqin qilinadi. Rivoyat asosida voqelik va tarixiy shaxs bilan bog'liq hodisalar yotadi. G'oyaviy mazmuniga ko'ra, tarixiy rivoyat hamda toponim rivoyatlarga bo'linadi. Tarixiy rivoyatlarda biror shaxs faoliyati va xalq qahramonlari bilan bog'liq hodisalar hikoya qilinadi, axloq va odobning ideal me'yorlari tashviq etilib, muayyan dalillar haqida axborot

beriladi. Bunday rivoyatlar Navoiy, Ulug‘bek, Ibn Sino, Beruniy, Amir Temur va boshqalar hayoti bilan bog‘liq voqea-hodisalar asosida ham yaratilgan. Toponim rivoyatlarda shahar va qishloq, qo‘rg‘on, saroy, maqbaralar nomi hamda ularning yuzaga kelish sabablari bilan bog‘liq voqealar hikoya qilinadi.

Shuningdek, hadislarida oila munosabatlarini to‘g‘ri tartibga solish, farzandlarni (halol) komil inson etib tarbiyalashga keng o‘rin berilgan. Hadislar farzandning o‘z ota-onasiga hurmatda bo‘lishi, eru-xotinni muhosali, ahil bo‘lib bir-birini izzat-hurmat qilishlari, insonlarni ahloqan yetuk, ruhan pok boshqalarga nisbatan rahimli, mehr-shavqatli bo‘lishga da‘vat etadi.

Islom olamining mashhur muhaddisi Imom Buxoriyning “Al Adab al-mufrad” asarining 1-24 boblarida ota-ona hurmatini joyiga qo‘yish, ularni e‘zozlab, farzandlarning ular oldidagi burchlarini mukammal ado etishlari zarurligi kabi masalalar bayon qilingan.

Hadislar yosh avlod ongida halollik ezgulik, mehribonlik, adolatlilik, mehnatsevarlik, do‘stlik, kamtarlik, chidamlilik, sabr-qanoatlilik kabi fazilatlarni tarkib toptirishda muhim tarbiyaviy manba hisoblanadi.

Xalq og‘zaki ijodi namunalari bolalarda to‘g‘rilik, haqgo‘ylik, kamtarlik, o‘z-o‘ziga tanqidiy qarash, jonkuyarlik va samimiylik, andishalilik kabi axloqiy sifatlarni shakllantirish, shu bilan birga yolg‘onchilik, kibr-havo, o‘z-o‘ziga bino qo‘yish, xudbinlik, andishasizlik kabi illatlarga qarshi kurash tuyg‘usini paydo qilishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, bolaning o‘z maqsadi yo‘lida fidoyilik, qat‘iyatlilik, mardlik, o‘zini tuta bilish kabi irodaviy xususiyatlari ham xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida samarali shakllantiriladi. Bunday sifatlarga ega bo‘lgan bolalar har tomonlama kamol topgan bo‘ladi.

Hozirgi zamon pedagogikasi bola shaxsiga hurmat va uning shaxs sifatidagi betakrorligini tan olgan holda yondashishni talab qiladi. Mazkur yondashuvning muhim qirralaridan biri bolaning o‘ziga xos jihatlariga putur yetkazmagan holda unda o‘z-o‘zini hurmat qilish, doimiy ravishda barkamollikka erishishga intilish kabi sifatlarni qaror toptirishni nazarda tutishdir. Olimlarning ta’kidlashicha, bola xarakteri asosan u 5 yoshga to‘lgunga qadar shakllanadi. Keyingi yosh bosqichlarida

uning shaxsiyati asta-sekin rivojlanib boradi. Demak, bolaning qay tarzda shakllanishi uning kelajakdagi hayoti mazmunini belgilaydi.

O'zbek oilalarida farzand tarbiyasida qo'llaniladigan tajribada sinalgan, milliy asosga muvofiq tarzdagi metod-usullar mavjud-ki, ularga quyidagilarni ko'rsatish mumkin: tushuntirish, odatlantirish, o'rgatish, mashq qildirish, bolalarning kundalik rejimi, ibrat-namuna, iltimos qilish, yolborish, tilak-istak bildirish, ma'qullash, maslahat berish, o'git-nasihat, undash, maqtash, rahmat aytish, duo qilish, olqishlash, oq yo'l tilash, yupatish, ko'nglini ko'tarish, ta'qiqlash (man etish), ta'na, gina, o'pka qilish, qoralash, tanbeh berish, yuziga solish, uzr so'rash, majbur etish, zaharxandalik, ayblash, nafratlanish, gaplashmay qo'yish (arazlash), aybini iqror qildirish (qizartirish), qo'rqitish, mulzam qildirish, ogohlantirish, ont-qasam ichirish, do'q-po'pisa qilish, siylash va boshqalar. Bularning har biridan o'z o'rnida oqilona foydalanish kelajakda barkamol insonni tarbiyalashda yaxshi samara berishi, shubhasizdir.

Bolalarda xalq og'zaki ijodi vositasida milliy g'urur hissini shakllantirishda ota-onalar asosan, ikki metoddan foydalanishlari lozim.

Birinchisi ishontirish – bolaga kichikligidanoq bu ishni qilishing kerak, chunki uni amalga oshirish u yoki bu sabablarga ko'ra zarur deya uqtiriladi. Bola o'zi bajargan ishning foydali va zarurligiga ertak, doston qahramonlari timsolida ishontiriladi. Masalan, bolaga nima sababdan ovqatlanishdan oldin qo'lini yuvishi kerakligi, o'z o'rnini yig'ishtirish, o'yinchoqlarini joyiga tartib bilan qo'yishi zarurligi, do'stlashish va do'stga sadoqatli bo'lishning foydaliligi kabi g'oyalar biror ertak asosida yaratilgan diafilmlar, kinofilmlardagi obrazlar orqali ko'rsatib beriladi.

Ikkinchisi – bolalarni ertak qahramonlaridan ta'sirlanib faoliyat ko'rsatish orqali ijobiy fazilatlarni egallashga undash. Bolalarni mehnat qilish, yaxshilik, sabr-bardoshga undashda maqollardan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bola muayyan ijobiy faoliyatni tartibli va izchil takrorlasa, u odatga aylanadi. Odatlanish kundalik tartib-intizomga rioya qilish, jumladan, salomlashish odobi, do'stga samimiy munosabat, ota-ona hurmatini saqlay bilish kabi faoliyatning ko'plab turlarini qamrab oladi.

Boladagi yaxshi xulq, odob-axloq nishonalari asosan xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida qaror toptiriladi. Chunki asardagi turli qahramonlar asosan bolaning ko‘z oldida gavdalanadi. Ularning xatti-harakati bolalar uchun o‘rnak, ibrat vazifasini o‘taydi. Masalan, qanotlari singan qushga dehqonning g‘amxo‘rlik qilishi, baliq bergan risq-nasibaga qanoat qilmagan kampirning qashshoqlashib qolishi bolalarga juda tez ta’sir qiladi. Ularda ochko‘zlikka nafrat, laylakka mehribonlik qilgan dehqonga nisbatan esa mehr paydo bo‘ladi, qanoatlilik tuyg‘usi qaror topadi.

Ota-ona bolada axloqiy sifatlarni shakllantirishga intilar ekan, xalq qahramonlari shaxsiy namunasidan samarali foydalanishlari lozim. Bunda ularga ertak va doston qahramonlari yordam beradi. Ertak va doston qahramonlari timsolida bolalarda ish va so‘z birligi, lavz halolligi qaror toptiriladi. Xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida bolalarni tarbiyalashda ishontirish bilan birga rag‘batlantirish, isbotlash, ta’sir, ibrat namunasi kabilar muhim ahamiyatga ega.

Bolalarni xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalashda ularni rag‘batlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu o‘rinda rag‘batlantirishning muhim jihatlari bolalarni ijobiy qahramonlarga o‘xshatishda namoyon bo‘ladi. Jumladan, “Mening Alpomishim”, “Go‘ro‘g‘li sultonday pahlavon bolam”, “Jaloliddiy Manguberdidek mard o‘g‘lim”, “Oybarchin qizim, “qaldirg‘ochim”. Bunday rag‘batlantirish natijasida bola ruhiyatida o‘zini xalq qahramonlaridek his etish tuyg‘usi hosil bo‘ladi va yangidan-yangi ishlarni bajarishga ishtiyoq uyg‘onadi. Xalq qahramonlari bolalarni yaxshilikka undovchi omil, stimol vazifasini bajaradi, o‘z kuchiga ishonch hosil qiladi. Ota-ona maqtovi, rag‘batlantirishi, ma’qullashi unga to‘g‘ri ish qilayotganligi, o‘z vazifasini yaxshi uddalaganligini bildiradi. Lekin bunda me’yorga rioya qila olish kerak. Oilada bola tarbiyasida tartiblilik, insoniylik, kuzatuvchanlik, tirishqoqlik, vatanparvarlik kabilarni shakllantirishda ertaklar, dostonlar, rivoyatlardan ham samarali foydalanish kerak.

Oilada bolalar kitobxonligini yo‘lga qo‘yishga ota-onalar alohida e’tibor qaratishlari lozim. Oila kutubxonasining aksariyat qismini folklor namunalari egallashi kerak. Chunki bunday asarlar bola ruhiyatiga yaqin bo‘ladi. Ularning tili

sodda, ravon va xalqchildir. Bolada kichik yoshidan boshlab kitobga havas uygʻotish ota-ona faoliyatida asosiy oʻrin tutishi zarur.

Maktab yoshigacha boʻlgan bolalarga xalq qahramonlari timsoli aks etgan turli rangli, rasmlı nashr qilingan ertak, rivoyat, hikoyatlarnı taqdim etish lozim. Bolalarga mazkur kitoblarnı oʻqib berish, ularning shaxsiy kutubxonasini tashkil qilish katta ahamiyatga egadir. Bu kutubxonadan xalq ogʻzaki ijodiga oid asarlarning oʻrin olishiga ham ota-ona alohida eʼtibor bilan yondashishi lozim.

Nutq yordamida inson oʻz fikri, hissiyotini ifodalaydi, muloqotga kirishadi. Bu esa bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Bolada bir yoshga toʻlganida soʻzlarnı oʻzlashtirish layoqati vujudga keladi. Ayni shu davrda bola bilan koʻproq muloqotda boʻlish lozim. Bolalar ota-onalariga “Nima uchun, bu nima, bu kim?” kabi koʻplab savollar bilan murojaat qiladilar. Ularning savollariga sabr-toqat bilan javob berish, bolaning atrof-olam, ertak qahramonlari haqidagi tasavvurlarini kengaytirish, keyinchalik maktabda turli xil bilimlarnı oʻzlashtirishiga omil boʻladi. Bolalarnı ularning yoshiga mos ertak, sheʼr, ashulalar bilan tanishtirib borish lozim. Bola xalq ogʻzaki ijodiga oid badiiy asarlardagi jarangdor va obrazli soʻzlarnı yaxshi eslab qoladi, hattoki tashqaridan bir-biriga bogʻlanmagandek tuyilgan xalqona iboralar, sheʼrlarnı oʻzlashtirish ham bolani ona tilidagi tovush va soʻz boyligini oʻzlashtirishi, uning goʻzalligini anglashida katta ahamiyat kasb etadi.

Maktab yoshidagi bolalar badiiy nutq bilan tanishish jarayonida yangi soʻzlar hisobiga oʻz nutqlarini boyitib boradilar. Maktablar, klublar, madaniyat saroylari turli shakldagi kutubxonalar aholi oʻrtasida pedagogik bilimlarnı tarqatishda katta ahamiyatga ega. Bunda “Ota-onalar maktabi”ning ham alohida oʻrni bor. Turli kasb-hunar egalari boʻlgan ota-onalar pedagogika haqida unchalik toʻliq tasavvurga ega boʻlmaydilar. Ularnı pedagogika nazariyasi va tarbiya mahoratini egallashlariga boʻlgan ishtiyoqlari birlashtiradi. “Ota-onalar maktabi”ni mahallalar, maktablar huzurida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Mazkur “Ota-onalar maktabi” dasturidan pedagogika, psixologiya, anatomiya, fiziologiya, oila tarbiyasi nazariyasi va amaliyoti kabi fanlar oʻrin olishi zarur. Mashgʻulotlar ham qatʼiy jadval asosida oʻtkazilishi kerak. Bunday dorilfununlarda mashgʻulotlar 1-2

yil davom etishi, mashg'ulotlarni pedagog, psixolog, fiziolog, yurist, shifokor, adabiyotshunos, tilshunos mutaxassislar o'tkazishi lozim. Shuningdek, jamoat tashkilotlarining namoyondalari ham mashg'ulotlarga jalb etilishi kerak. Kursdagi mashg'ulotlar kundalik tarbiyaviy vazifalarni hal etishda ota-onalarga yaqindan ko'mak beradi. Bunda bolalarni xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalash mahoratini ota-onalar faoliyatiga singdirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida oila tarbiyasi samaradorligini oshirishning turli yo'llari ham mavjud.

Oila pedagogikasining hayot tajribalaridan orqada qolayotganligi uning samaradorligini oshirish yo'llarini izlashni taqozo qilmoqda. Jamiyat hayoti va shaxs tafakkurida ro'y berayotgan murakkab pedagogik jarayonlar o'z vaqtida ilmiy yechimlarini topishi lozim. Aks holda yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalq og'zaki ijodi namunalari ezgulik, iymon va diyonatni o'zida mujassamlashtirgan insonlar faoliyatini targ'ib qiladi. Ushbu asarlar tinchlik, birodarlik, do'stlik, hamkorlik, ezgulik kabi insoniy fazilatlarni ulug'laydi. Tinchlikka rahna soluvchi, birodarkushlikka asoslangan, xunrezlik va buzg'unchilikni keltirib chiqaruvchi har qanday qarashlarni qoralaydi. Pedagogika tarixida oila tarbiyasining juda ko'p namunalari uchraydi. Yoshlarni noto'g'ri g'oyalardan himoya qilishda xalq og'zaki ijodi namunalari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bunga erishish uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak:

- xalq og'zaki ijodi namunalarida ifodalangan ezgu qarashlarni bolalarga singdirishning yagona dasturini yaratish;
- yosh ota-onalarning xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida bolalarni tarbiyalash sohasidagi bilim va tajribalarini oshirish;
- ota-onalarni oila pedagogikasi, falsafa, adabiyotshunoslik, tarix, sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya, ma'naviyat, huquqshunoslikka oid bilimlar bilan qurollantirish;
- oilada folklor namunalari yordamida xalq pedagogikasining ijobiy qirralarini umumlashtirish;

- oilalarda xalq pedagogikasining aniq, mukammal, eng muhim – amaliy, ijtimoiy-pedagogik dasturini ishlab chiqib, oila tarbiyasiga tatbiq qilish kerak.

Ma'lumki, xalq og'zaki ijodida ota-bobolarimiz aql-idrok egalari, sofdil kishilarni yovuz kuchlar qo'lga tutqazmaslikka harakat qilganlar, oilada bolalarni ma'naviyat, iymon-e'tiqod, insof va diyonat bilan boshqarishga alohida e'tibor berganlar va bunda xalq og'zaki ijodi namunalaridan unumli foydalanganlar.

Yoshlarda milliy g'urur hissini tarbiyalashda oila muhiti, ota-ona ma'naviyati muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko'ra oilaning muqaddasligi, ota-ona va farzandning burchi, tejamkorlik, sabr-qanoat, o'zaro muamola munosabatlari, uy tutish, mehnat tarbiyasi kabilar xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida bolalarga singdiriladi.

Shu sababli bolalarda milliy g'urur hissini tarbiyalashda oilaning vazifalari:

- oilada sog'lom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, bolalar uchun ota-ona har tomonlama o'rnak bo'lishi, bolalarning ota-onasiga, Vataniga mehr-muhabbat tuyg'usini shakllantirish, o'zaro g'amxo'r bo'lishni ta'minlash;

- bolalarini axloqiy bilim asoslaridan atroflicha xabardor qilish, ma'rifatli va ma'naviyatli kishilar bo'lib yetishishlarini ta'minlash;

- bolalarning ma'naviy barkamol va jismonan sog'lom bo'lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish;

- bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlikning ma'naviy-axloqiy tomonlarini shakllantirish;

- sanitariya-gigiena, estetik me'yorlarni singdirish, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi kurashishda xalq og'zaki ijodi namunalaridan xalq qahramonlari timsolida unumli foydalanishdan iboratdir.

Oila tarbiyasida xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish shunisi bilan alohida ahamiyatga egaki, ota-ona yoki bobo-buvi o'z oldiga ongli tarzda muayyan maqsad qo'yadi hamda shu maqsadga erishish uchun intilib, uni amalga oshirishda ertaklar, maqollar, dostonlar, topishmoqlardan unumli foydalanadi. Xalq og'zaki

ijodi namunalari vositasida oilada bolalarni tarbiyalashda tarbiya metodlaridan unumli foydalanish zarur. Bunda quyidagilarni inobatga olish kerak:

1. Xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalashning maqsadi va vazifalari.

2. Ushbu tarbiyaning mazmuni.

3. Bolalarning yosh xususiyatlari.

4. Bolalarning fikrlash darajalari.

5. Tarbiyalanuvchilarning individual va shaxsiy xususiyatlari.

6. Tarbiyaning boshqaruv elementlari va hokazo.

7. Ota-onalarning xalq og‘zaki ijodidan xabardorlik darajasi.

8. Tarbiyaviy jarayondan kutiladigan natijalar.

Shunday qilib, oilada bolalarni xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalash serqirra jarayon bo‘lib, o‘ziga xos, takrorlanmas xususiyatlarni o‘zida namoyon qiladi. Xalq og‘zaki ijodi namunalari orqali oilada bola felitsitologik (italyancha “felisite” - baxt), iqtisodiy, estetik, kommunikativ, relaksatsiya (emotsional, ruhiy-jismoniy quvvatini, mehnat qobiliyatini qayta tiklash) funksiyalaridan bahramand bo‘ladi. Bolalarda milliy g‘urur hissini shakllantirish uchun oilada xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish izchil tizim va aniq metodlar yordamida amalga oshirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maxmudov Y.F. “Milliy g‘urur-ma’naviy komillik mezoni”. T, Dizayn-Press 2011.327b.

2. Egamberdieva N, Raxmatullaeva D, Ismoilova G, ”Maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish jarayonlarini boshqarish”, Toshkent,” Fan va texnologiya” nashriyoti, 2011-yil, 3-4b.

3. Otamuratov S, “O‘zbekistonda ma’naviy-ruhiy tiklanish”. Toshkent, “Yangi asr avlodi” 2003 yil, 113-b.

4. III. X. Кадирова мактабгача ёшдаги болаларда миллий ғурур ҳиссини шакллантиришмактабгача ёшдаги болаларда миллий ғурур ҳиссини

шакллантириш образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, 75-80 б.

5. Khudoyberdievna Kadirova Shaxnoza. The pedagogical culture of the educator in the formation of a sense of national pride in preschool adults. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities* 12 (4), 109-115
6. Sh. X. Kadirova. formation of national attention in innovative education - preschool educational schools. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. A peer reviewed journal.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYA JARAYONINING SAMARALI YO'LLARI

Durmanova Gulchehra Dusiyarovna
Surxondaryo viloyati pedagogik
mahorat markazi
“Pedagogika, psixologiya va ta'lim
texnologiyalari” kafedrası
katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida ekologik ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish yo'llari, pedagogik yondashuvlar hamda amaliy faoliyatning ahamiyati yoritilgan. Bolalarda ekologik ongni shakllantirish, tabiatga ehtiyotkorlik munosabatini rivojlantirish va ularni barqaror rivojlanish tamoyillariga mos tarbiyalash masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, maktabgacha ta'lim, tabiat, barqaror rivojlanish, ekologik madaniyat.

Аннотация

В статье рассматриваются пути эффективной организации процесса экологического образования и воспитания в системе дошкольного образования, педагогические подходы и значение практической деятельности. Анализируются вопросы формирования экологического сознания у детей, воспитания бережного отношения к природе и воспитания в соответствии с принципами устойчивого развития.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, дошкольное образование, природа, устойчивое развитие, экологическая культура.

Abstract

This article discusses the ways of effectively organizing the process of environmental education and upbringing in the preschool education system, pedagogical approaches and the importance of practical activities. The issues of forming environmental awareness in children, developing a careful attitude towards nature and educating them in accordance with the principles of sustainable development are analyzed.

Keywords: environmental education, environmental upbringing, preschool education, nature, sustainable development, ecological culture.

Bugungi globallashuv jarayonida insoniyatning eng dolzarb muammolaridan biri — ekologik muvozanatni saqlashdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirish, ularni tabiatni asrash va qadrlashga o'rgatish kelajak avlodning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bois maktabgacha ta'lim tizimida ekologik tarbiya jarayonini samarali tashkil etish katta ahamiyat kasb etadi.

1. Ekologik ta'lim va tarbiyaning ahamiyati

Ekologik ta'lim — bu bolalarga tabiat haqidagi bilimlarni berish, ularni amaliy faoliyat orqali mustahkamlash hamda ekologik ongni rivojlantirish jarayonidir. Ekologik tarbiya esa bolalarda tabiatga nisbatan mehr, ehtiyotkorlik va mas'uliyat hissini shakllantirishni nazarda tutadi.

2. Samarali yo'llar va metodlar

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik ta'lim va tarbiyani samarali amalga oshirish quyidagi yo'llar orqali mumkin:

- Tabiat burchaklari tashkil etish: Bolalar o'simlik va hayvonlarga parvarish ko'rsatish orqali ekologik mas'uliyatni his etadilar.
- Kuzatish va tajribalar: Tabiiy hodisalarni kuzatish, kichik tajribalar o'tkazish orqali bolalarda ilmiy qiziqish uyg'otiladi.
- Ekologik o'yinlar va mashg'ulotlar: O'yin shaklida ta'lim berish bolalarning qiziqishini oshiradi va o'rganganlarini mustahkamlaydi.
- Sayohatlar va ekskursiyalar: Dala, bog' yoki tabiat qo'yniga chiqish orqali bolalar tabiatni bevosita his qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
- San'at va ijodiy faoliyat: Rasm chizish, qo'shiq aytish, she'r yodlash orqali bolalar tabiat go'zalligini his qiladilar.

3. Ota-onalar hamkorligi

Ekologik tarbiya samaradorligini oshirishda ota-onalar bilan hamkorlik muhim o'rin tutadi. Uy sharoitida ham bolalarning tabiatga munosabatini shakllantirish, ularni atrof-muhitni asrashga o'rgatish orqali natijadorlik kuchayadi.

4. Pedagogik yondashuv

Pedagog ekologik tarbiya jarayonida quyidagi yondashuvlardan foydalanishi lozim:

- shaxsga yo'naltirilgan yondashuv;
- interfaol metodlar;
- tajriba asosida o'qitish;
- ijtimoiy loyihalar orqali ishtirokni ta'minlash.

Inson tabiat mahsulidir. Insonni tabiat yaratgan, kamol toptirgan. Shunday ekan. biz tabiatni e'zozlashimiz, unga to'g'ri munosabatda bo'lib, tabiatni yana ham ko'rkamligiga, abadiyligiga o'z hissamizni qo'shishimiz zarur. Yosh bolalarni har tomonlama kamol toptirish va tarbiyalash turli omillar asosida amalga oshiriladi. Buning eng samaralisi maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishdir. Sababi inson go'dakligidanoq, tabiat qo'ynida o'sadi, ulg'ayadi kamol topadi.

Bolani go‘dakligidap boshlab tabiatdan zavq olishga. tabiatga nisbatan to‘g‘ri munosabatda bo‘lishga o‘rgatib borishimiz zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni extiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishni tarbiyalash maktabgacha ta’lim muassasalarining eng muxim vazifalaridan biri xisoblanadi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida tabiatga nisbatan extiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishni tarkib toptirishga katta e’tibor beriladi.

Bolalar tabiat xaqida juda bo‘lmaganda ilk bilimlarni egallab, o‘simliklarni o‘stirish, xayvonlarni parvarish qilishning oddiy usullarini o‘rganib, tabiatni kuzatish, uning go‘zalliklarini ko‘ra olishni bilib olgan taqdirdagina ularda tabiatga nisbatan extiyotkorlik va g‘amxo‘rona munosabatda bo‘lishni tarbiyalash imkoniyati bo‘ladi. Bolalarda atrof-muhitga ongli, mas’uliyatli munosabatni shakllantirish ekologik qarorlar qabul qilishga qodir kelajak fuqarolarni tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish bilan bog‘liq asosiy muammolarni o‘rganadi, ushbu jarayonning muvaffaqiyatiga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlaydi va maktabgacha ta’lim amaliyotida ekologik ta’limni samarali amalga oshirish uchun pedagogik strategiyalarni taklif qiladi .

Tabiat bilan inson o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlashda ekologik ta’lim-tarbiyaning roli nihoyatda katta. Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik ta’lim va tarbiya insonning tabiatiga, qolaversa, o‘ziga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishini taqozo etadi. Bu o‘z navbatida barkamol insonning shakllanishida poydevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Tabiatga nisbatan muhabbat uyg‘otish ona vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tarixiy obidalari, xalqimizning an’analariga hurmat ruhida tarbiyalashga, yuksak ma’naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

O‘sib borayotgan ekologik muammolarga duch kelayotgan zamonaviy jamiyat sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni rivojlantirish mavzusining dolzarbligini ortiqcha baholab bo‘lmaydi. Bolalar kelajakdagi yetakchilar va jamiyatning faol ishtirokchilari bo‘lib, ularning ekologik xabardorligi sayyoramizning barqaror rivojlanishining kalitidir.

Bugungi bolalar iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va ifloslanish kabi ekologik muammolar keskinlashib borayotgan dunyoda ulg'aymoqda. Ularda o'z xatti-harakatlari oqibatlarini tushunish, tabiatni asrash uchun mas'uliyatni rivojlantirish, barqaror kelajakni yaratishda faol ishtirok etishlarida ekologik dunyoqarashni shakllantirish zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish muammolari bo'yicha tadqiqotlar o'qituvchilarga, ota-onalarga va jamiyatga bolalarni tarbiyalash va o'qitishning ushbu muhim yo'nalishi bo'yicha samarali ishlash uchun zarur bo'lgan vositalar va bilimlarni taqdim etishi bilan dolzarbdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni rivojlantirish muammosi bo'yicha adabiyotlarni ko'rib chiqish ushbu muammoning turli jihatlarini qamrab oluvchi bir nechta asosiy toifalarni aniqlash imkonini beradi: Psixologik va pedagogik jihatlar:

- MM. Smailova boshlang'ich maktab o'quvchilarida ekologik dunyoqarashni shakllantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlarini o'rganadi.
- H.E.Abdulshehidova didaktik o'yinlar orqali erta maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik dunyoqarashini shakllantirishni tavsiflaydi.

Ekologik ta'limning maqsad va vazifalari:

- Farzandingizga atrof-muhit tamoyillarini yaxshiroq tushunishga yordam beradigan kitoblar, multfilmlar va boshqa ta'lim manbalaridan foydalaning.

10. Ekologik javobgarlikka misol:

- Farzandingiz sizga taqlid qilishi uchun ekologik mas'uliyatli xulq-atvorda o'rnak bo'ling.

Ushbu tavsiyalar ota-onalarga farzandlarida ekologik dunyoqarashni shakllantirishda faol ishtirok etishga yordam beradi, ularning atrof-muhitga ongli munosabatini rag'batlantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish muammolari zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishidir. Ushbu tadqiqot nafaqat ushbu muammoning dolzarbligini, balki vaziyatni o'zgartirish uchun shoshilinch choralar ko'rish zarurligini ham ochib berdi.

Erta yoshda ekologik dunyoqarashni shakllantirishning ahamiyati nafaqat texnikaning jadal rivojlanishi, balki tobora kuchayib borayotgan ekologik muammolar bilan ham bog‘liq. Bolalar o‘rtasida ekologik ta’limga erta kirishish sayyora kelajagi uchun mas’uliyatini tushunadigan yangi avlodni shakllantirishning kaliti bo‘lishi mumkin.

Shuni ta’kidlash kerakki, ekologik dunyoqarashni shakllantirish muammolarini hal qilish ta’lim muassasalari, ota-onalar va butun jamiyatning birgalikdagi sa’y-harakatlarini talab qiladi.

Bu jarayonda ekologik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan ta’lim dasturlarini tizimli amalga oshirish asosiy o‘rin tutadi.

Kelajakdan umid - bugungi kun bolalari samarali ekologik ta’limga ega bo‘lib, tabiatni asrashning faol targ‘ibotchilariga aylanadi. Bu bizning sayyoramizning barqaror va muvozanatli kelajagini ta’minlaydi, bu erda har bir inson atrof-muhitni saqlashdagi o‘z rolini tushunadi.

Xulosa

Maktabgacha ta’lim tizimida ekologik ta’lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish orqali bolalarda ekologik ong, ekologik madaniyat hamda tabiatga mehr uyg‘otiladi. Shu bois, pedagoglar, ota-onalar va jamiyat hamkorligida ekologik tarbiya masalalarini amalga oshirish kelajak avlodni barqaror rivojlanish ruhida tarbiyalashning eng muhim omillaridan biridir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Nazarova M. “Maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya”. – Toshkent, 2021.
2. Yo‘ldosheva D. “Ekologik ta’lim va tarbiya asoslari”. – Samarqand, 2020.
3. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.
4. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.

**MAKTABGACHA TA’LIMDA STEAM YONDASHUVI, RAQAMLI RESURLAR VA
O‘YIN ASOSIDAGI TA’LIM USULLARINING INTEGRATSIYALASHGAN
SAMARADORLIGI**

Durmanova Gulchehra Dusiyarovna
Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi
Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida zamonaviy metodlar va innovatsion yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalarning intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda ilg'or pedagogik texnologiyalar, STEAM yondashuvi, raqamli resurslardan foydalanish va o'yin asosidagi ta'lim usullarining samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, innovatsion metodlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalari va ijodkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, zamonaviy metodlar, innovatsion yondashuvlar, ta'lim samaradorligi, pedagogik texnologiyalar, ijodiy rivojlanish, steam ta'limi, interfaol metodlar, bolalar shaxsiy rivojlanishi, raqamli ta'lim vositalari.

Аннотация

В статье анализируется значение современных методов и инновационных подходов в системе дошкольного образования. Показана эффективность применения передовых педагогических технологий, STEAM-подхода, использования цифровых ресурсов и игровых методов обучения в обеспечении интеллектуального, творческого и социального развития детей. Также показаны возможности развития самостоятельного мышления, навыков решения проблем и креативности у детей дошкольного возраста путем внедрения инновационных методов в образовательный процесс.

Ключевые слова: Дошкольное образование, современные методики, инновационные подходы, эффективность образования, педагогические технологии, творческое развитие, STEAM-образование, интерактивные

методы, личностное развитие детей, цифровые образовательные инструменты.

Abstract

This article analyzes the importance of modern methods and innovative approaches in the preschool education system. The study highlights the effectiveness of advanced pedagogical technologies, the STEAM approach, the use of digital resources and game-based educational methods in ensuring the intellectual, creative and social development of children. It also shows the possibilities of developing independent thinking, problem-solving skills and creativity in preschool children by implementing innovative methods in the educational process.

Keywords: preschool education, modern methods, innovative approaches, educational effectiveness, pedagogical technologies, creative development, STEAM education, interactive methods, children's personal development, digital educational tools.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimining barcha bo'g'inlari kabi maktabgacha ta'lim ham zamonaviy metodlar va innovatsion yondashuvlarni talab etmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkuri, tasavvuri va shaxsiy rivojlanishini samarali yo'naltirishda ilg'or pedagogik texnologiyalar muhim o'rin tutadi.

1. Zamonaviy metodlarning dolzarbligi

- **Interfaol metodlar:** "Aqliy hujum", rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlarni hal qilish orqali bolalarning faolligi oshiriladi.
- **STEAM yondashuvi:** Fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasi orqali kuzatish, tajriba va ijodiy topshiriqlar bajariladi.
- **Loyiha asosida ta'lim:** Bolalar o'zlari kichik loyihalar tuzib, mustaqil ishlash va jamoada hamkorlik qilishni o'rganadi.

2. Innovatsion yondashuvlarning roli

- **Raqamli texnologiyalar:** Interaktiv doskalar, ta'limiy dasturlar, 3D-modellashtirish va animatsiyalar orqali dars samaradorligi oshiriladi.
- **Inklyuziv yondashuv:** Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan raqamli resurslar va metodikalar qo'llaniladi.
- **Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim:** Har bir bolaning qiziqishi va ehtiyojidan kelib chiqib, mos metod tanlanadi.

3. Kutilayotgan natijalar

- Bolalarda ijodiy va mantiqiy fikrlash rivojlanadi. Axborot texnologiyalaridan ongli foydalanish malakasi shakllanadi. Hozirgi vaqtda mamlakatimiz ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi o'z ishiga ijodiy yondashishni biladigan zamonaviy, har tomonlama rivojlangan tafakkurga ega shaxsni shakllantirish va tarbiyalashdir. Reklama innovatsiyalar pedagogik amaliyotda qo'llaniladigan, bolaning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan yangi usullar, shakllar, ob'ektlar, texnologiyalarni belgilaydi. Shu munosabat bilan, bolalar bog'chalarida o'qitish bilan bog'liq bugungi innovatsion faoliyat maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishining asosiy omilidir. Zamonaviy dunyoning bolasi bizning ertangi kelajagimizdir. Yosh avlodni shakllantirish, uning rivojlanishi, uning ichki dunyosini batafsil o'rganish va aniqlash, uning qobiliyatlari va imkoniyatlarini yanada rivojlantirish uchun sharoit yaratish har bir o'qituvchining asosiy vazifasiga aylanadi. Bularning barchasi maktabgacha tarbiya muassasasi o'qituvchilarining yangi pedagogik texnologiyalarini yetarlicha ta'lim olish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning shaxsiyatini rivojlantirish uchun mukammal qo'llash

qobiliyatiga bog'liq. Chunki hozirgi davrda ta'lim va fan sohasida innovatsion pedagogik texnologiyalar qanday va qanchalik muhim bo'lsa, pedagogik texnologiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish va tarbiyalashda ham muhim rol o'ynaydi. Innovatsion texnologiyalar - bu bilimlarning ustuvor maqsadlari bilan bog'liq bo'lgan mavzular va usullar: o'qitish-bu o'quv jarayonini tashkil etishning yagona umumiy kontseptsiyasi bilan bog'liq bo'lgan yangi vazifalar, tarkiblar, shakllar va usullarning murakkab va ochiq tizimi, bu erda har bir pozitsiya boshqasiga ta'sir qiladi va oxir-oqibat bolaning rivojlanishi uchun ijobiy shart-sharoitlar majmuini tashkil etadi. Innovatsion faoliyat-bolalar bog'chasi bolalari bilan ishlashda pedagogik texnologiyalar, usullar va texnikalar, psixologiya va pedagogika o'qituvchilarini chuqur bilish o'qituvchilar tomonidan har qanday aniq maqsadlarga erishishda yordam beradi. Aniqroq aytganda, ushbu faoliyat qiziqish va hayotiylikni oshirishga yordam beradi, ta'lim va tarbiya jarayonini ongli va sifatli qiladi.

Yangi texnologiya tendensiyasiga bo'lgan talab Bolani o'qitishda maqsadlarga erishishga, uning aqliy qobiliyatlarini harakatlar orqali rivojlantirishga, bilim faolligini oshirishga, ko'p qirrali rivojlanishga va yangisini tezda qabul qilish qobiliyatiga ta'sir qiladi. Jamiyat rivojlanishining ushbu davrida maktabgacha ta'lim muassasalarining ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya jarayonida texnologizatsiya asosiy vazifalardan biridir. Shu munosabat bilan maktabgacha ta'lim muassasalari

amaliyotida turli xil ta'lim va tarbiya texnologiyalari yaratilmoqda va qo'llanilmoqda. Masalan, qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalar: hamkorlik pedagogikasi, insonparvarlik ta'limi, o'yin ta'limi, muammoli ta'lim, modulli o'qitish, mos yozuvlar signallari orqali o'qitish, rivojlanayotgan ta'lim, kompyuter yordamida o'qitish texnologiyasi, dasturiy ta'minot bo'yicha o'qitish, darajadagi o'qitish va boshqalar.

Maktabgacha ta'lim bolalarning keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorgarlik jarayonida muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda ta'lim jarayoniga yangicha innovatsion metodlarni tatbiq etish orqali bolalarning qobiliyatlarini kengroq ochish imkoniyati mavjud. Zamonaviy metodlar pedagoglarga har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berish imkonini beradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning faolligini rag'batlantirish va individual yondashuvni ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan innovatsion usullar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ular pedagogikaning klassik tamoyillarini zamonaviy vositalar bilan uyg'unlashtirib, ta'limni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

Interaktiv ta'lim metodlari orqali bolalar mustaqil fikrlash, o'zaro muloqot qilish va kreativ yechim topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, STEAM

metodologiyasi (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at va Matematika) bolalarning tabiiy qiziquvchanligini qo'llab-quvvatlaydi va amaliy tajriba orttirishga yordam beradi.

STEAM ta'limining dolzarbligi. Hozirgi davrda ta'lim tizimi faqatgina nazariy bilimlarni o'rgatishga emas, balki o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga ham katta e'tibor qaratmoqda. Shunday yondashuvlardan biri bu – **STEAM ta'limidir**. “STEAM” atamasi birinchi marta AQShda ilmiy-texnik yo'nalishlarda kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan maktab dasturlarida qo'llanilgan. Ushbu konsepsiya **Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Arts (san'at) va Mathematics (matematika)** yo'nalishlarini yagona tizimda uyg'unlashtiradi.

Zamonaviy ta'limda STEAM yondashuvi o'quvchilarda: **tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodiy yondashuv, hamkorlikda ishlash, amaliy faoliyatga asoslangan o'rganish** qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, STEAM metodologiyasi bolalarda **ilmiy izlanish, tajriba qilish va o'z g'oyalarini amalda sinab ko'rish** imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa kelajakda innovatsion jamiyat qurilishida raqobatbardosh, kreativ tafakkurga ega shaxslarni tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) metodologiyasi aynan shu maqsadlarga yo'naltirilgan bo'lib, bolalarning turli sohalarga bo'lgan qiziquvchanligini rivojlantirish orqali amaliy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'limda STEAM yondashuvi orqali bolalar tajribalar o'tkazish, qurilish maketlari yaratish, san'at orqali o'z fikrlarini ifodalash va matematik tushunchalarni amaliy o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Raqamli makon bugungi kunda bolalar hayotining ajralmas qismidir. Ommaviy axborot vositalari bolalarda global qadriyatlarni shakllantirish va atrofdagi dunyoga munosabat manbai sifatida. Zamonaviy bolalar uchun kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda tadqiqot, xabardorlik va faoliyat yangi bilimlarni olishning qulay vositasiga aylandi. Biz bolalarni raqamli muhit bilan tanishtirish uchun ularning yoshiga mos faol o'yin hayotidan foydalanamiz. O'yin o'z-o'zidan o'yin emas, balki bilim va o'rganish ko'nikmalarini kengaytirishdir va buni bolalarga o'rgatishning eng samarali usullaridan biri bu STEM texnologiyasidir. Ushbu usulning afzalligi shundaki, u maktabgacha yoshdagi bolalar uchun robot taqdim etilganda, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun interaktiv mashg'ulotlar o'tkazishga, rol o'ynash orqali fanlararo yondashuv asosida ijodiy faoliyatni rejalashtirishga imkon beradi va o'qituvchi ustaxonada "yordamchi" yoki "hamkasb" vazifasini bajaradi.

Masalan 1:

- **Suv va buyumlar tajribasi:** Bolalarga turli buyumlar (yog'och, tosh, plastik, qog'oz, temir) berilib, ularni suvga tashlash so'raladi.
- Bolalar kuzatadi: qaysi buyum cho'kadi, qaysisi esa suzadi.
- Shu orqali ular fizik xususiyatlarni amaliy ravishda o'rganadilar.

Masalan 2:

- **O'simlikni parvarishlash:** Bir xil urug' ikki xil sharoitda ekiladi (quyoshda va soyada, suv bilan va suvsiz).
- Bolalar vaqt davomida kuzatib, o'simlikning qanday o'sishini ko'radilar.
- Bu orqali ular biologiya va tabiat haqidagi dastlabki tushunchalarni egallaydilar.

Masalan 3:

- **Ranglar aralashuvi tajribasi:** Bolalarga qizil, sariq va ko'k rangli suvlar beriladi.
- Ularni turlicha aralashtirish orqali yangi ranglar hosil qilinadi.
- Bu jarayonda bolalar san'at (A – Art) va kimyo elementlarini birgalikda o'rganadilar.

Masalan 4:

- **Magnit bilan tajriba:** Bolalarga magnit va turli materiallardan yasalgan buyumlar beriladi.

- Qaysi buyum magnitga tortiladi, qaysisi tortilmasligini kuzatishadi.
- Bu orqali ular ilmiy qiziqish va mantiqiy xulosalar chiqarishni o'rganadilar.

Shu tarzda tajribalar bolalarda nafaqat qiziqish uyg'otadi, balki **ilmiy tafakkur, kuzatuvchanlik, muammoni hal qilish va ijodkorlik** ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Ushbu mashg'ulotlar bolalarda ilmiy qiziqish, ijodiy fikrlash, kuzatish, sanash va muhandislik tasavvurini rivojlantirishga yordam beradi.

Texnologik savodxonlikning oshishi va raqamli dunyo bilan tanishuv maktabgacha ta'limda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davr bolalarning idrok, qiziqish va mustaqil fikrlash ko'nikmalari shakllanadigan bosqichdir.

Kelgusida, maktabgacha ta'limda ushbu yondashuvlarni keng joriy etish orqali:

- **Bolalarning texnologik savodxonligi** erta yoshdan rivojlanadi, ya'ni ular oddiy raqamli vositalardan (planshet, interaktiv doska, o'yinli dasturlar) foydalana olishni o'rganadilar.
- **Ijodiy va mantiqiy tafakkur** rivojlanadi, chunki raqamli muhitdagi o'yinlar, virtual konstruksiyalar va interaktiv topshiriqlar bolalarning yangicha yondashuvlarini shakllantiradi.
- **Axborot madaniyati** va xavfsiz raqamli muhit qoidalari asta-sekin singdiriladi, bu esa kelajakda ularga internet va texnologiyalardan to'g'ri foydalanishda yordam beradi.

- **O‘yin orqali o‘qitish** imkoniyatlari kengayadi – texnologik vositalar bolalarda kuzatuvchanlik, muammoni hal qilish va hamkorlik ko‘nikmalarini kuchaytiradi.

- **Maktabga tayyorgarlik darajasi** yuqori bo‘ladi, chunki raqamli resurslar orqali savod o‘rganish, sanash, rang va shakllarni farqlash jarayoni samaraliroq bo‘ladi.

Demak, maktabgacha ta’limda texnologik savodxonlikni oshirish va raqamli dunyo bilan tanishtirish – kelajak avlodni zamonaviy jamiyatga tayyorlashning muhim bosqichi hisoblanadi.

Tavsiyalar

1. **Erta yoshdan raqamli ko‘nikmalarni shakllantirish** – bolalarga sodda va tushunarli raqamli o‘yinlar, ta’limiy dasturlar orqali texnologiyadan foydalanish malakasini bosqichma-bosqich berish.
2. **Texnologiya va an’anaviy metodlarni uyg‘unlashtirish** – faqat raqamli vositalarga tayanmasdan, qo‘l mehnati, tasviriy san’at, konstruktiv o‘yinlar bilan uyg‘un holda ta’lim berish.
3. **Ota-onalarni jalb etish** – oilada ham raqamli savodxonlikni rivojlantirish, ota-onalarga bolalarning texnologiyadan to‘g‘ri foydalanishini nazorat qilish va yo‘naltirish bo‘yicha metodik ko‘rsatmalar berish.
4. **Pedagoglarning malakasini oshirish** – maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachilarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan ishlash, ta’limiy platformalardan foydalanishga o‘rgatish.
5. **Raqamli xavfsizlikni o‘rgatish** – bolalarda internet madaniyati, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, zararli kontentdan himoyalanih ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish.
6. **STEAM yondashuvini qo‘llash** – texnologiya, san’at va ilmiy kuzatishlarni uyg‘unlashtirib, bolalarning ijodkorligi va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish.
7. **Mahalliy sharoitga moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqish** – milliy qadriyatlar, madaniyat va tilni hisobga olgan holda bolalar uchun mos raqamli ta’lim resurslarini yaratish.

STEAM metodining ajralmas qismi hisoblanadi. Masalan, bolalar tashqi muhitdagi tabiiy hodisalarni tasvirlash yoki musiqa orqali ifodalash orqali o'z tasavvurini boyitadi.

Yana bir muhim texnikalardan biri bu o'yin orqali o'rganish bolalarning tabiiy rivojlanish jarayoniga mos tushadi. Pedagoglar o'yin jarayonida bolalarga muhim ijtimoiy qoidalar va hayotiy ko'nikmalarni singdirishlari mumkin. Bu usul bolalarning muloqot qilish, jamoa bo'lib ishlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini mustahkamlaydi. O'yin paytida bolalar boshqalar bilan faol aloqada bo'lishadi. Ular umumiy til topishni o'rganadilar, birgalikdagi faoliyat ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Ushbu o'zaro ta'sirlar nafaqat fikr va tajriba almashish imkoniyatini yaratadi, balki ijtimoiy me'yorlar va qoidalarni tushunish uchun asos yaratadi.

O'yin usullari bolalarga boshqa qahramonlar sifatida yashashga, o'zlarini joyida his qilishga va his-tuyg'ularini tushunishga imkon beradi. Masalan, "shifokor" o'ynaganda, bola "bemor" uchun javobgarlikni his qilishi va uning farovonligi haqida qayg'urishi mumkin. Ssenariylarda esa bolalar faol muloqot qiladilar, o'z fikrlarini bildiradilar va boshqalarning fikrlarini Tinglaydilar. Masalan, "do'kon" yoki "maktab" rolli o'yinlarida bolalar o'z fikrlarini aniq va aniq ifoda etishni shuningdek, o'yindagi sheriklarining muloqotini idrok etish va tushunishni o'rganadilar. Shunday qilib o'yin usullari

jamoada hamkorlik va ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim jarayonida **STEAM yondashuvi, raqamli resurslardan foydalanish** va **o'yin asosidagi ta'lim metodlarini** integratsiyalashgan holda qo'llash bolalarning har tomonlama rivojlanishida yuqori samaradorlik beradi. STEAM yondashuvi bolalarda ilmiy-texnik bilimlarni erta shakllantirish, kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli resurslar ta'lim jarayonini qiziqarli, interaktiv va individual yondashuv asosida tashkil etishga imkon yaratadi. O'yin metodlari esa bolaning tabiiy qiziqishi va faol ishtirokini ta'minlab, bilimlarni mustahkamlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Shu bois, mazkur yondashuvlarning integratsiyasi:

- ta'limning innovatsion va ijodiy muhitini yaratadi;
- bolalarda kommunikativ, ijtimoiy va texnologik kompetensiyalarni rivojlantiradi;
- kelgusida ularning mustaqil fikrlash, izlanish va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Umuman olganda, STEAM, raqamli resurslar va o'yin asosidagi metodlarning uyg'unlashuvi maktabgacha ta'limda samarali pedagogik yondashuv bo'lib, zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan innovatsion ta'lim modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Akhmedova, M. (2022). *Maktabgacha ta'limda STEAM yondashuvining amaliy ahamiyati*. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
2. Bekmurodova, D. (2021). Raqamli resurslardan foydalanishning maktabgacha ta'lim jarayonidagi o'rni. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 4(2), 45–51.
3. Jalolova, S. (2023). O'yin asosidagi ta'lim texnologiyalari va ularning samaradorligi. *Maktabgacha ta'lim metodikasi*, 5(1), 33–39.

4. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for integrating technology in teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
5. Yakman, G. (2008). STEAM education: An overview of creating a model of integrative education. *Purdue University Conference Proceedings*, 12(3), 335–342.
6. Plowman, L., & McPake, J. (2013). Seven myths about young children and technology. *Childhood Education*, 89(1), 27–33.
7. Resnick, M. (2017). *Lifelong kindergarten: Cultivating creativity through projects, passion, peers, and play*. MIT Press.

MEHNAT TARBIYASI – BOLADA TARTIB-INTIZOM VA MAS’ULIYAT HISSINI SHAKLLANTIRISH VOSITASI

Altibayeva Gulbaxor Majitovna
Termiz davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi.
+998(99)3797576. altibayevagulbahor@gmail.com

Kalit soʻzlar: mehnat, bolalar, taʼlim tarbiya, barkamol avlod, mehnat tarbiyasi, maktabgacha taʼlim,

Annotatsiya: Bolalarni **mehnatni sevis ruhida tarbiyalash** - butun insoniyatni tarbiyalash demakdir. Shu boisdan yosh avlodni mehnatga toʻgʻri munosabatda boʻlish ruhida tarbiyalash barcha taʼlim-tarbiya tashkilotlari faoliyatining asosiy negizi boʻlib qolmoqda.

Har tomonlama yetuk, barkamol avlodni yetishtirishda mehnat tarbiyasining oʻrni beqiyosdir. Insonning kundalik turmush tarzi mehnat va faoliyat bilan bogʻliqdir. Shu sababli, mehnat butun moddiy va maʼnaviy boyliklarning ijtimoiy taraqqiyotining negizidir. Mehnat tarbiyasi shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidir. Shuningdek, bolaning har tomonlama shakllanish vositasi, uning shaxs sifatida ulgʻayish omili hamdir. Muntazam qilingan mehnat jarayonidagina bola oʻz aqlini, irodasini, hissiyotini, xarakterini rivojlantirishi mumkin.

Mehnat maʼlum ijtimoiy foydali moddiy yoki maʼnaviy ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyatdir. Mehnat faoliyati insonning asosiy faoliyatidir. Agar katta kishilar mehnat qilishdan toʻxtab qoladigan boʻlsa, insoniyat zoti oʻz hayotini tugatgan boʻlar edi. Mehnat odam psixikasining tarkib topishi faktori sifatida bolalar hayotida ham muhim ahamiyatga ega.

Yosh bola ham tom maʼnosida mehnat qilmaydi. Uning mehnat jarayoni avvalo oʻyin keyinchalik oʻqish-oʻrganish jarayoni bilan bogʻliq holda rivojlanadi. Agar yosh bolaga “ana uni menga olib kelib ber” – desangiz uni sizga qiynalib olib keladi. Bola bunda harakat qiladi va uni oʻynab bajarishi mumkin, lekin u oʻz harakatida mehnat elementlarini bajaradi.

Mehnat ijobiy, ongli munosabatni tarbiyalashi lozim. Chunki bola mehnat qilib, avvalo qiyinchiliklarga bardosh berishga, oʻz-oʻzini boshqarishga, sabr toqatli boʻlishga oʻrganadi. Keyinchalik kishilarning mehnatini qadrlashga, uni mohiyatini anglashga, undan zavqlanishga, jiddiy mehnatga muhabbat bilan qarashga, mehnatsiz baxtli boʻlish mumkin emasligini anglashga oʻrganadi. Hammadan ham muhimi u mehnat qilib, undan zavqlanadi va mehnatni qadriga yetadigan boʻlib qoladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar mehnat tarbiyasi bilan birga ijtimoiy ishlarda qatnashishi ham muhimdir, Chunki u ham bola uchun mehnatdir. Bogʻchada turli-tuman ishlarga qatnashishi, jumladan, guruhlarda navbatchilik qilish, gullarni sugʻorish, plastilin va loydan buyumlar yasashda, qirqib yopishtirish, qurilish materiallari bilan ishlash mashgʻulotlarida tarbiyachiga yordam berish, mehnat anjomlarini, oʻyinchoqlarni joy-joyiga qoʻyish kabilar ham bolani masʼuliyatni his qilishga, oʻz burchini anglashga, uni sadoqat bilan bajarishga oʻrgatib boradi.

Bolalarni mehnatni sevish ruhida tarbiyalash - butun insoniyatni tarbiyalash demakdir. Shu boisdan yosh avlodni mehnatga toʻgʻri munosabatda boʻlish ruhida tarbiyalash barcha taʼlim-tarbiya tashkilotlari faoliyatining asosiy negizi boʻlib qolmoqda.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar quyidagi mehnat turlariga jalb qilinadi:

- o`z - o`ziga xizmat qilish
- xo`jalik va maishiy mehnat
- tabiat quchog`idagi mehnat
- qo`l mehnati.

O`z - o`ziga xizmat qilish - bolalar mehnatining bir turi bo`lib, unda bolalar ilk yoshdan boshlab mustaqil ovqatlanish, yuvinish, kiyinish va yechinishga, o`yinchoqlarni yig`ishtirib qo`yishga o`rgatiladi, o`z - o`ziga xizmat qilish jarayonida bolalarda mustaqillik, ma`lum maqsad bilan harakat qilish kabi sifatlar shakllanadi. Bolalar qo`llaridan kelgan ishni mustaqil bajarishga o`rganadilar. O`z - o`ziga xizmat bolalarda oddiy mehnat turlariga nisbatan qiziqish uygotadi, batartiblik, intizomli bo`lishga ham odobga o`rgatadi. Bolalar xo`jalik - maishiy mehnatga maktavgacha ta`lim tashkilotida va oilada jalb etiladi. Uning mazmuni har xil bo`ladi: xona va bog`cha maydonchasini, xonani yig`ishtirish, idish - tovoqlarni yig`ishtirish, choy idishlarini, qo`g`irchoq kiyimlarini, mayda narsalarni yuvish, mashg`ulotga kerakli materiallarni tayyorlab qo`yish, mashg`ulotdan keyin stol ustidagi narsalarni yigishtirib olish.

Tabiatdagi mehnat bolaning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo`lib, o`simlik va hayvonlar, yil fasllari, jonsiz tabiat to`g`risidagi bilimlar manbai, bolalarda ishchanlikni, tabiatga ehtiyotkorona munosabatini tarbiyalashda muhim sanaladi. Qo`l mehnati mashg`ulot, o`yinlarga, mehnat faoliyati uchun zarur bo`lgan o`yinchoq va qazilmalarni tayyorlash bo`yicha bolalar mehnatidir. bolalarning jamoa mehnati dastlabki jamoatchilik asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Jamoa mehnatida birgalikda harakat qilish, o`zaro yordam, shu bilan birga mehnat taqsimoti ham mujassamlashgan bo`ladi. birgalikdagi mehnatni, masalan, xonani yig`ishtirishda, tabiatdagi mehnatda yetish mumkin. Bu yerda bolalarning ish-harakatida o`zaro mutanosiblik bo`lishi, ya`ni har bola bir xilda chaqqonlik bilan harakat qilishi kerak, buning natijasida ma`lum mehnat munosabatlari yuzaga keladi. Bunday vaziyatda

tarbiyachining bolalar o`rtasida to`g`ri munosabatni o`rnatishga qaratilgan bevosita rahbarligi muhim sanaladi.

Bunday rahbarlik ma`lum izchillikda amalga oshiriladi:

2. Mehnat malakalarini shakllantirish
3. Bolalarning - umumiy mehnatini tashkil etish.
4. Bolalarning birgalikdagi mehnatini tashkil etish.

Maktabgacha ta`lim tashkilotida mehnat tarbiyasining vazifalari va mazmunini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun kerakli shart-sharoitlar yaratilishi kerak. Bolalar mehnati uchun avvalo joy, vaqt, gigienik sharoitlar yaratilmog`i lozim, ozodalik, toza havo, kerakli darajadagi yorug`lik, mehnatning bolalar imkoniyatini muvofiq bo`lishi, mehnat vaqtini bolalar yoshiga qarab to`g`ri belgilash (kichik yoshli bolalar uchun 21-23 daqiqa, katta guruh bolalari uchun 26-31 daqiqa).

Bolalar harakatlarini almashtirib turishni ham e`tiborga olish kerak. Bolalarga to`g`ri mehnat tarbiyasi berishda kattalarning bir - biri bilan o`zaro do`stona munosabatda bo`lishi, hamkorlikda ishlashi ijobiy natija beradi. Ayniqsa tarbiyachining har qanday mehnatga nisbatan vijdonan munosabati, uning har xil kasb egalariga hurmat bilan qarashi katta ahamiyatga egadir, mehnat ta`limi jarayonida va uni tashkil etishning hamma shakllarida har xil metod va usullardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi, bular quyidagilar:

- har bir mehnat jarayonini namuna asosida tushuntirib borish;
- bo`lajak mehnat faoliyati to`g`risida uning mahsulini ko`rsatish orqali suhbat;
- tarbiyachining hikoyasi.
- bolalarni mustaqil ishlashlarini mashq qildirish;
- o`yin - mashqlar va didaktik o`yinlar.

Butun mehnat jarayonini va uning ayrim qismlarini ko`rsatish, tushuntirish, eslatish, nazorat qilish, o`z-o`zini nazorat, bajarilgan ishni baholash ayniqsa zarur. Mehnat tarbiyasi masalalari Maktabgacha ta`lim

tashkilotining yillik rejasida aks ettiriladi va tarbiyachilarga mehnat tarbiyasini to'g'ri rejalashtirish va amalga oshirishda yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida mehnat tarbiyasining to'g'ri tashkil etish va unga rahbarlik qilish yosh avlodni har tomonlama tarbiyalash vazifalarini amalga oshirishga yordam beradi. Bolalarda ishchanlik, har qanday mehnatda qatnashish, boshlangan ishini oxiriga yetkazish uchun bor kuchini ayamasklik, o'z shaxsiy mehnatiga nisbatan to'g'ri munosabatni tarbiyalash, javobgarlik, mustaqillik, maqsadga qaratilganlik, qat'iylik tashabbuskorlik va faollik, sabr matonatlik, chidamlilik kabi bola shaxsining axloqiy sifatlarini tarbiyalash muhim hisoblanadi. Madaniy xulq va o'z tengdoshlariga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalash, o'zaro kelishgan holda birga ishlay olish, jamoa ishida natijaga erishguncha o'z mehnati bilan qatnashish, o'zi va o'rtog'larining mehnatini xolisona baholash yordam berish. Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida mehnat tarbiyasi ikki yo'nalishda amalga oshiriladi.

- Bolalarning o'zini mehnatga o'rgatish.
- Kattalar mehnati bilan tanishtirish.

Katta guruhda bolalarning kattalar mehnati haqidagi tasavvurlari umumlashtiriladi. Kishilar mehnatiga hurmat hissi tarbiyalanadi. Ishlab chiqarish korxonalari, qurilishlar, dalalarda qilinadigan mehnat xaqidagi bilimlar takomillashtiriladi. Mehnat faoliyatida va bolalarning mehnat jarayonida tarkib topadigan shaxsiy fazilatlariga qo'yiladigan talablarning asta-sekin murakkablashib borishi masalalariga ham alohida e'tibor qaratiladi.

Mehnat tarbiyasiga oid bilimlar bolalarning shaxsiy mehnat faoliyatining shakllanishi, uning tashkil etilishi, rivojlantirilishi, natijalariga ta'sir etadi. Bolalar kattalarga taqlid qilib, mehnat jarayonini yaxshiroq va maqsadga muvofiq qilib bajarilishini o'rganib boradilar. Egallagan bilimlari orqali mehnatga to'g'ri munosabat, unga qiziqish, mehnat faoliyatida kattalarga taqlid qilishga intilish, buyumlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish hissinini shakllantirishga asos bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kattalar mehnatiga bo'lgan munosabati "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida shakllanadi. Bolalarda o'z tarbiyachisi va

boshqalar mehnati haqidagi tushunchalari kengaytirib boriladi. Bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali ularda inson va uning mehnatiga hurmat hissini shakllantirishga e'tibor qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda qabul qilingan "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ 2707 sonli qarori.
2. Rahimova R. Tarbiyachiga ming bir maslahat. //Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. - Toshkent, 2007.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 4-jild. T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.

Yozuv kompetensiyasini rivojlantirish: metodik yondashuvlar va innovatsion usullar

Abdurashidova Xafiza Abdurashidovna

Termiz Davlat Universiteti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozuv kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim jarayonida dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida ko'rib chiqiladi. Yozma nutq shaxsning savodxonligi, tafakkuri, ijodiy va kommunikativ salohiyatini shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etishi ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Jumladan, kommunikativ yondashuv orqali yozuvni real muloqot vositasi sifatida shakllantirish, kognitiv yondashuvda o'quvchilarning tahliliy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirish, integrativ yondashuv yordamida yozuvni boshqa til ko'nikmalari bilan uyg'unlashtirish, shuningdek, differensial yondashuvda individual imkoniyatlarni hisobga olishning afzalliklari ochib berilgan. Bundan tashqari, maqolada innovatsion texnologiyalarning ta'lim jarayoniga joriy etilishi

alohida o‘rin tutishi ko‘rsatilgan. Xususan, raqamli platformalar (Google Docs, Grammarly), blog, multimodal yozuv hamda sun‘iy intellekt vositalarining qo‘llanilishi o‘quvchilarda motivatsiyani kuchaytirishi, ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlashni rivojlantirishi ilmiy asosda bayon etilgan. autentik audio vizual va autentik yozma materiallardan samarali foydalanishning ahamiyati va autentik matnlar tilni mukammal o‘rganishda motivatsion omil bo‘lib xizmat qilishi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: yozuv kompetensiyasi, metodik yondashuvlar, kommunikativ kompetensiya, kognitiv nazariya, integrativ yondashuv, innovatsion texnologiyalar, ta’lim samaradorligi.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning yozuv kompetensiyasini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Yozma nutq shaxsning savodxonligi, tafakkur kengligi va kommunikativ salohiyatini ifodalaydi. H. Douglas Brown yozuvni “ Til o‘rgatishda eng murakkab, ammo eng samarali ko‘nikma” sifatida ta’riflaydi. Shuningdek, yozuv jarayoni insonning bilim olish jarayonida refleksiya qilish, tahlil qilish va o‘z g‘oyalarini mantiqiy asosda ifodalash imkonini beradi.

Yozuv kompetensiyasi shaxsning o‘z fikrini yozma shaklda izchil, grammatik jihatdan to‘g‘ri, mantiqan asoslangan va uslubiy jihatdan mos tarzda ifodalash layoqati hisoblanadi. Jeremy Harmer yozuvni “ O‘quvchini til ustida chuqurroq o‘ylashga majbur qiladigan samarali o‘quv jarayoni” sifatida ko‘rsatadi. Dell Hymes “kommunikativ kompetensiya” nazariyasini ilgari surib, tilni o‘rganishda asosiy maqsad real muloqotga kirishish ekanini ta’kidlagan. Shu bois, yozuv mashqlari ham hayotiy vaziyatlarga asoslangan bo‘lishi zarur. Masalan, rasmiy maktub, elektron xat yoki insho yozdirish o‘quvchini kommunikativ mahoratga yaqinlashtiradi [7; 45-b]

Shuningdek, yozuvni o‘quvchilarni nafaqat til, balki madaniy, ijtimoiy muloqot jarayonlariga ham tayyorlovchi faoliyat deb hisoblaymiz. Bu qarashlar yozuv kompetensiyasining ko‘p qirrali mohiyatini va uning shaxs rivojlanishidagi o‘rnini yanada yaqqolroq namoyish etadi.

Yozuvni o'rgatishda turli metodlar va yondashuvlar ishlab chiqilgan. Yozuv kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi yondashuvlar kiritilgan: (1- rasmga qarang)

1-rasm. Yozuv kompetensiyasini rivojlantirishdagi yondashuvlar

Nazoratdan erkin yondashuvga qarab birinchi marta Raimes tomonidan kiritilgan bo'lib, bu yondashuv 1950-yillarda va 1960-yillarning boshlarida ikkinchi tilni o'rganishda ustunlik qilgan audiolingual yondashuvga asoslangan. Bu matnlarni nusxalash, manipulatsiya qilish yoki o'zgartirishni o'z ichiga olgan, yozuvga ketma-ket yondashuv bo'lib, talabalar avval so'zlar va jumlar bilan mashq qiladilar, so'ngra paragraflar va uzunroq insholarga o'tadilar. Ushbu yondashuvda grammatika va sintaksisga ko'proq e'tibor qaratiladi. Masalan, gap qurilmalariga bog'liq bo'lgan topshiriqlarda so'roq gaplarni bo'lishli gapga, bo'lishli gaplarni so'roq gapga yoki bo'lishsiz gaplarni bo'lishga gapga o'zgartirish, zamonlarga bog'liq bo'lgan topshiriqlarda o'quvchilar hozirgi zamonni o'tgan zamonga, hozirgi zamonni kelasi zamonga o'zgartirish kabi topshiriqlar beriladi [8; 204-b].

Bundan ko'rinib turibdiki, o'quvchilarning yozuv kompetensiyani rivojlantirishda grammatika ahamiyatga ega ekanligi. Ushbu yondashuv orqali berilgan grammatikaga oid topshiriqlarni dars davomida qo'llash orqali o'quvchilarning yozuv ko'nikmasi rivojlanib boriladi.

Erkin yozuv yondashuvida sifatga, aniqlikka emas, balki, yozish miqdoriga, ravonlikka e'tibor beriladi. Agar g'oyalar mavjud bo'lsa, tashkiliy tuzilish unga ergashadi degan tamoyilga asoslanadi [1; 3-b].

Jarayonga yo'naltirilgan yondashuv. Flower va Hayes bu yondashuvni samarali deb hisoblab, yozuvni g'oya yaratish, rejalashtirish, tahrir va qayta ishlash bosqichlari orqali o'rgatishni taklif qiladi. Bu yondashuv o'quvchilarda mustaqil fikrlash va refleksiyaning shakllantiradi [3; 66-b].

Bu yondashuvlarning uyg'unlashuvi zamonaviy ta'lim jarayonida yuqori samaradorlik beradi. Zamonaviy pedagogika yozuvni rivojlantirishda innovatsion vositalarni keng qo'llashni talab etadi. Masalan, raqamli vositalar (blog, forum, onlayn hamkorlik platformalari) orqali yozuvni rivojlantirish o'quvchilarning muloqot salohiyatini kuchaytirishini yordam beradi. Masalan, Google Docs, dasturlar, va platformalar hamkorlikda yozuv jarayonini tashkil etish juda samarali hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, yozuv kompetensiyasi zamonaviy ta'limda o'quvchilarning kommunikativ, kognitiv va ijodiy salohiyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Olimlar ta'kidlaganidek, yozuv jarayoni murakkab, ammo uni metodik yondashuvlar va innovatsion vositalar yordamida samarali rivojlantirish mumkin. Nazoratdan erkin yondashuvga qarab, jarayon va kommunikativ yondashuvlarning uyg'unlashuvi, shuningdek, yozuv ko'nikmasini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar va platformalar yozuv kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori natija beradi. Shu bois, zamonaviy o'qituvchi ta'lim jarayonida an'anaviy va innovatsion usullarni uyg'un qo'llashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bachani, Mohini. Teaching Writing. Retrieved on February 22, 2013.- 6 p.
Available at: <https://www.waymadedu.org/StudentSupportTeaching%20Writing.pdf>
2. Brown, H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Longman, 2001- 115 p.

3. Flower, L., Hayes, J. A Cognitive Process Theory of Writing. College Composition and Communication. 1981.- 200 p
4. Jacobson, E., Degener, S., & Purcell-Gates, V. Creating authentic materials and activities for the adult literacy classroom: A handbook for practitioners. -USA: NCSALL. P.1, 2003.-138 p.
5. Jalolov, J.J. Chet til o'qitish metodikasi.-Toshkent, 2012. - 434 b.
6. Jalolov, J.J., G.T. Makhkamova, Sh.S. Ashurov. English language teaching methodology. (course book). Tashkent, 2015.-338 p
7. Harmer, J. How to teach writing. Longman, 2004 - 162 p.
8. Isabela Anda Dragomir, Brandusa-Oana Niculescu. Different approaches to developing writing skills: Social- Behavioural Sciences Journal, 2020.-206 p

Bernulli, Puasson formulalari, Muavr-Laplasning lokal va integral teoremlari.

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

(Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedra mudiri)

abdinazar2020@ mail.ru

Ilmiy yo'nalishi: 13.00.02-“ Matematika o'qitish nazaryasi va metodikasi” bo'yicha pedagogika fanlar nomzodi, dotsent, halqaro IAning professori va laureati

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fanlararo integratsiya, boshlang'ich sinflarda integratsion ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsion darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi.

Kalit so'zlar: *O'rinlashtirishlar, kombinatorika, integratsiya, fanlararo integratsiya, ta'lim samaradorligi, boshlang'ich ta'lim, integratsion darslar.*

CHARACTERISTICS OF INTEGRATED TEACHING IN PRIMARY SCHOOLS

A.A.Salomov –

National Center for teaching teachers of Surkhandarya region to new methods, head of the Department of pre-school, primary and special education methods.

ABSTRACT

In this article discussed that, importance of interdisciplinary integration, some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in the primary grades, and described in detail the general features of the integrated course.

Keywords: *placements, enterprises, integration, interdisciplinary integration, educational effectiveness, primary education, integration lessons.*

Bernulli, Puasson formulalari, Muavr-Laplasning lokal va integral teoremlari.

Laboratoriya ishining maqsadi: Har xil taqsimot qonunlarini o'rganish. Muavr-Laplasning lokal va integral teoremlarini qo'llashni o'rganish.

Metodik ko'rsatmalar

Agar bir nechta sinov o'tkazilayotgan bo'lib, har bir sinashda A hodisaning ro'y berishi ehtimoli boshqa sinov natijalariga bog'liq bo'lmasa, u holda bunday sinovlar A hodisaga nisbatan erkli sinovlar deyiladi.

Faraz qilaylik, n ta erkli takroriy sinovning har birida A hodisaning ro'y berish ehtimoli p , ro'y bermaslik ehtimoli $q=1-p$ bo'lsin. Shu n ta tajribadan A hodisaning (qaysi tartibda bo'lishidan qat'iy nazar) ro'sa k marta ro'y berishi ehtimoli

$$P_n(k) = C_n^k p^k q^{n-k} = \frac{n!}{k!(n-k)!} p^k q^{n-k}$$

Bernulli formulasi bilan hisoblanadi.

A hodisaning o'tkazilayotgan n ta erkli takroriy sinov davomida kamida k marta ro'y berishi ehtimoli

$$P_n(k) + P_n(k+1) + \dots + P_n(n),$$

ko'pi bilan k marta ro'y berishi ehtimoli esa

$$P_n(0) + P_n(1) + \dots + P_n(k),$$

formulalar bilan hisoblanadi.

Agar n ta erkli sinashda hodisaning k_0 marta ro'y berishi ehtimoli tajribaning boshqa mumkin bo'lgan natijalari ehtimollaridan kichik bo'lmasa, u holda k_0 soni eng ehtimolli son deb ataladi va u quyidagi qo'sh tengsizlik bilan aniqlanadi:

$$np - q \leq k_0 \leq np + p.$$

Eng ehtimolli son (k_0) ushbu shartlarni qanoatlantiradi:

a) agar $np - q$ kasr son bo'lsa, u holda bitta eng ehtimolli k_0 son mavjud bo'ladi;

b) agar $np - q$ butun son bo'lsa, u holda ikkita k_0 va $k_0 + 1$ eng ehtimolli sonlar mavjud bo'ladi;

c) agar np butun son bo'lsa, u holda eng ehtimolli son $k_0 = np$ bo'ladi.

Faraz qilaylik, n ta erkli takroriy sinashning har birida $A_1, A_2, \dots, A_k$ hodisalarning ro'y berish ehtimollari mos ravishda $p_1, p_2, \dots, p_k$ ($p_1 + p_2 + \dots + p_k = 1$) bo'lsin. Shu n ta tajribadan $A_1, A_2, \dots, A_k$ hodisalarning (qaysi tartibda bo'lishidan qat'iy nazar) mos ravishda roppa-rosa $m_1, m_2, \dots, m_k$ ($m_1 + m_2 + \dots + m_k = n$) martaro'y berishi ehtimoli quyidagi polinomial formula bilan hisoblanadi.

$$P(m_1, m_2, \dots, m_k) = \frac{n!}{m_1! m_2! \dots m_k!} p_1^{m_1} p_2^{m_2} \dots p_k^{m_k}$$

Masalalar

1. Har bir otilgan o'qning nishonga tegish ehtimoli $p=2/3$. Otilgan 10 ta o'qdan 3 tasining nishonga tegish ehtimolini toping.

Yechish. $n=10$; $k=3$; $p=\frac{2}{3}$; $q=\frac{1}{3}$.

U holda Bernulli formulasiga asosan:

$$P_{10}(3) = C_{10}^3 \left(\frac{2}{3}\right)^3 \left(\frac{1}{3}\right)^7$$

2. Tanga 6 marta tashlandi. Gerbli tomon tushishlarining eng ehtimolli sonini toping.

Yechish. Berilgan masalaning shartlariga ko'ra: $n=6$, $p=q=1/2$. U holda gerbli tomon tushishlarining eng ehtimolli soni

$$k_0 = np = 6 \cdot \frac{1}{2} = 3.$$

Demak, eng ehtimolli son $k_0=3$ bo'ladi.

Bernulli formulasini n ning katta qiymatlarida qo'llash qiyin, chunki formula katta sonlar ustida amallar bajarishni talab qiladi. Shuning uchun bizni qiziqtirayotgan bu ehtimolni Bernulli formulasini qo'llamasdan, aniq formuladan unchalik ko'p farq qilmaydigan boshqa bir taqribiy formula yordamida hisoblashga harakat qilamiz.

1-teorema. (Muavr- Laplasning lokal teoremasi). Agar har bir tajribada A hodisaning ro'y berish ehtimoli p o'zgarmas bo'lib, nol va birdan farqli bo'lsa, u holda n ta tajribada A hodisaning rosa k marta ro'y berish ehtimoli (n qancha katta bo'lsa, shuncha aniq)

$$P_n(k) \approx \frac{1}{\sqrt{npq}} \varphi\left(\frac{k-np}{\sqrt{npq}}\right)$$

ga teng. Bu yerda

$$\varphi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{x^2}{2}}.$$

$\varphi(x)$ funksiya juft bo'lib, funksiyaning x argumentining musbat qiymatlariga mosqiymatlaridan tuzilgan jadvallar ehtimollar nazariyasiga oid ko'pgina adabiyotlarda keltirilgan. $x \geq 4$ da $\varphi(x) = 0$ deb olinadi.

Agar n ta tajribada hodisaning kamida k_1 marta va ko'pi bilan k_2 marta ro'y berish ehtimoli $P_n(k_1; k_2)$ ni topish talab qilinsa, tajribalar soni katta bo'lganda, Muavr-Laplasning integral teoremasi qo'llaniladi.

2- teorema. (Muavr-Laplasning integral teoremasi). Har birida hodisaning ro'y berish ehtimoli p ($0 < p < 1$) ga teng bo'lgan n ta tajribada hodisaning kamida k_1 marta va ko'pi bilan k_2 marta ro'y berish ehtimoli

$$P_n(k_1; k_2) \approx \Phi\left(\frac{k_2 - np}{\sqrt{npq}}\right) - \Phi\left(\frac{k_1 - np}{\sqrt{npq}}\right)$$

ga teng. Bu yerda

$$\Phi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_0^x e^{-\frac{z^2}{2}} dz$$

ko'rinishda bo'lib, u Laplas funksiyasi deb ataladi. Bu funksiya toq funksiya bo'lib, uning qiymatlari jadvashtirilgan va $x \geq 5$ da $F(x) = 0,5$ deb olinadi.

Eslatma. Muavr-Laplasning taqribiy formulalaridan odatda $npq \geq 9$ bo'lgan hollarda foydalangan ma'qul. Agar tajribalar soni katta bo'lib, har bir tajribada hodisaning ro'y berish ehtimolini p juda kichik bo'lsa, u holda quyidagi

$$P_n(k) \approx \frac{\lambda^k}{k!} e^{-\lambda}$$

Puasson formulasidan foydalaniladi, bu yerda k hodisaning n ta erkli tajribada ro'y berishlari soni, $\lambda = np$ (hodisaning n ta erkli tajribada ro'y berishlari o'rtacha soni).

1. Bitta o'q uzilganda nishonga tegish ehtimoli 0,8 ga teng. 100 ta o'q uzilganda rosa 75 ta o'qning nishonga tegish ehtimolini toping.

Yechish. $n=100; k=75; p=0,8; q=0,2$.

U holda,

$$x = \frac{k - np}{\sqrt{npq}} = \frac{75 - 100 \cdot 0,8}{\sqrt{100 \cdot 0,8 \cdot 0,2}} = -1,25.$$

1- ilovadagi jadvaldan $\varphi(-1,25) = 0,1826$.

Demak,

$$P_{100}(75) = \frac{0,1826}{4} = 0,04565.$$

2. Agar biror hodisaning ro'y berish ehtimoli 0,4 ga teng bo'lsa, bu hodisaning 100 ta tajribada:

a) rosa 50 marta ro'y berish ehtimolini;

b) kami bilan 30 marta, ko'pi bilan 45 marta ro'y berish ehtimolini toping.

Yechish. a) shartga ko'ra: $n=100; p=0,4; q=0,6$. Tajribalar soni n katta bo'lganligi uchun, masalani lokal teoremaga ko'ra yechamiz:

$$\frac{k - np}{\sqrt{npq}} = \frac{50 - 100 \cdot 0,4}{\sqrt{100 \cdot 0,4 \cdot 0,6}} = \frac{10}{\sqrt{24}} \approx 2,04.$$

$\varphi(x)$ - funksiyaning qiymatlar jadvalidan $\varphi(2,04)=0,0498$ ekanligini topamiz.

Muavr-Laplasning local formulasidan foydalanib, izlanayotgan ehtimolni topamiz:

$$P_{100}(50) \approx \frac{1}{100 \cdot 0,4 \cdot 0,6} \varphi(2,04) = \frac{0,0498}{24} = 0,0102.$$

b) Laplasning integral teoremasini qo'llaymiz. $n=100; k_1=30; k_2=45; p=0,4$ va $q=0,6$ ekanligidan

$$\frac{k_1 - np}{\sqrt{npq}} = \frac{30 - 100 \cdot 0,4}{\sqrt{100 \cdot 0,4 \cdot 0,6}} = \frac{-10}{\sqrt{24}} \approx -2,04.$$

$$\frac{k_2 - np}{npq} = \frac{45 - 100 \cdot 0,4}{100 \cdot 0,4 \cdot 0,6} = \frac{5}{24} \approx 1,02.$$

$\Phi(x)$ ning qiymatlar jadvalidan

$$\Phi(-2,04) = -\Phi(2,04) = -0,4793.$$

$$\Phi(1,02) = 0,3461.$$

Topilganlarni formulaga qo'yib, talab qilingan ehtimollikni topamiz.

$$\begin{aligned} P_{100}(30; 45) &\approx \Phi(1,02) - \Phi(-2,04) = \Phi(1,02) + \Phi(2,04) = \\ &= 0,3461 + 0,4793 = 0,8254. \end{aligned}$$

Laboratoriya mashg'ulotida bajariladigan vazifalar:

Qo'yilgan masalalar ikki xil uslubda ishlansin:

- 1) Kalkulyator va ilova jadvallar yordamida;
- 2) Excel dasturlar paketi yordamida;

2.1-masala. n ta erkli sinovning har birida A hodisaning ro'y berish ehtimoli p . A hodisani n ta tajribada:

1. **roppa**-rosa k_1 marta ro'y berish ehtimollini toping; $P_n(X = k_1) - ?$
 2. kamida k_1 ko'pi bilan k_2 marta ro'y berish ehtimoli topilsin: $P_n(k_1 \leq X \leq k_2) - ?$
 3. ko'pi bilan k_3 marta ro'y berish ehtimoli topilsin: $P_n(0 \leq X \leq k_3) - ?$
 4. kamida k_4 marta ro'y berish ehtimoli topilsin: $P_n(X \geq k_4) - ?$
 5. Hech bo'lmaganda bir marta ro'y berish ehtimoli topilsin: $P_n(X \geq 1) - ?$
 6. A hodisaning eng ehtimolli ro'y berishlar soni aniqlansin.
- n, p, k_1, k_2, k_3, k_4 parametrlarni quyidagi formulalardan aniqlang:

V – talabani guruh jurnalidagi nomeri, $n = \begin{cases} 11, & V \leq 10 \\ 10, & 10 < V \leq 20; \\ 9, & V > 20 \end{cases} \quad p = 0,3 + \frac{V}{100}$

$k_1 = \left[\frac{n}{2} \right]$, bunda $[a] = a$ sonning butun qismini anglatadi

$$k_2 = k_1 + 3; \quad k_3 = k_1 + 2; \quad k_4 = k_1 + 1$$

2.2-masala. n ta erkli sinovning har birida A hodisaning ro'y berish ehtimoli p o'zgarmasin. n ta tajribada A hodisa:

- 1) roppa-rosa M marta ro'y berish ehtimolini toping;
- 2) M martadan kam, L martadan ko'p ro'y berish ehtimolini toping;
- 3) M martadan ko'p ro'y berish ehtimolini toping.

n, p, M va L parametrlarni quyidagi formulalardan aniqlang:

$$n = 700 + V \cdot 10; \quad p = 0,35 + \frac{V}{50}; \quad M = 270 + V \cdot 10; \quad L = M - 40 - V.$$

2.3-masala. Uyali aloqa kompaniyasida noto'g'ri ulanish p ehtimollik bilan ro'y beradi. n ta ulanishda:

- a) roppa-rosa K marta noto'g'ri ulanish ehtimolini toping;
- b) U martadan kam noto'g'ri ulanish ehtimolini toping;
- v) N martadan ko'p noto'g'ri ulanish ehtimolini toping.

n, p, K, U, N parametrlarni quyidagi formulalardan aniqlang:

$$D = V \cdot 100 + 200; \quad p = \frac{1}{D}; \quad S = \left(\frac{V}{7} \right) \text{ ning qoldig'i } + 1; \quad n = S \cdot D;$$

$$K = \left(\frac{V}{5} \right) \text{ ning qoldig'i } + 1; \quad U = \left(\frac{V}{6} \right) \text{ ning qoldig'i } + 3; \quad N = \left(\frac{V}{8} \right) \text{ ning qoldig'i } + 2.$$

0- variantning yechilishi:

2.1-masala. $V=0$ bo'lgani uchun, variantga mos berilganlarni aniqlaymiz:

Berilgan: $n=11, \quad p=0,3, \quad q=1-p=1-0,3=0,7; \quad k_1=5; \quad k_2=8; \quad k_3=7; \quad k_4=6;$

$$1. P_{11}(X=5) = C_{11}^5 \cdot 0.3^5 \cdot 0.7^6 = \frac{11!}{5! \cdot 6!} \cdot 0.00243 \cdot 0.117649 = 0.13208$$

$$2. P_{11}(5 \leq X \leq 8) = P_{11}(X=5) + P_{11}(X=6) + P_{11}(X=7) + P_{11}(X=8)$$

$$= C_{11}^5 \cdot 0.3^5 \cdot 0.7^6 + C_{11}^6 \cdot 0.3^6 \cdot 0.7^5 + C_{11}^7 \cdot 0.3^7 \cdot 0.7^4 + C_{11}^8 \cdot 0.3^8 \cdot 0.7^3$$

$$0.7^3 =$$

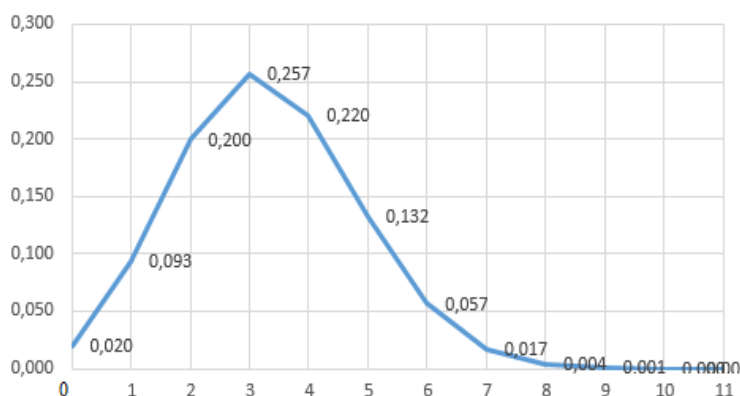
$$=0.13208+0.056606+0.017328+0.003713=0.209727$$

$$\begin{aligned} 3. P_n(0 \leq X \leq 7) &= P_{11}(X=0) + P_{11}(X=1) + P_{11}(X=2) + P_{11}(X=3) + \\ &+ P_{11}(X=4) + P_{11}(X=5) + P_{11}(X=6) + P_{11}(X=7) = \\ &= C_{11}^0 \cdot 0.3^0 \cdot 0.7^{11} + C_{11}^1 \cdot 0.3^1 \cdot 0.7^{10} + C_{11}^2 \cdot 0.3^2 \cdot 0.7^9 + C_{11}^3 \cdot 0.3^3 \cdot 0.7^8 + \\ &+ C_{11}^4 \cdot 0.3^4 \cdot 0.7^7 + C_{11}^5 \cdot 0.3^5 \cdot 0.7^6 + C_{11}^6 \cdot 0.3^6 \cdot 0.7^5 + C_{11}^7 \cdot 0.3^7 \cdot 0.7^4 = \\ &= 0.01977 + 0.09321 + 0.19975 + 0.25682 + 0.22013 + 0.13208 + 0.05661 + 0.01733 = \\ &= 0.9957 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 4. P_{11}(X \geq 6) &= P_{11}(X=6) + P_{11}(X=7) + P_{11}(X=8) + P_{11}(X=9) + \\ &+ P_{11}(X=10) + P_{11}(X=11) = 0.0782 \end{aligned}$$

$$5. P_n(X \geq 1) = 1 - P_{11}(X=0) = 1 - 0.01977 = 0.98023$$

6. A hodisanning eng ehtimolli ro'y berishlar sonini topamiz:

$$np - q \leq k_0 \leq np + p$$

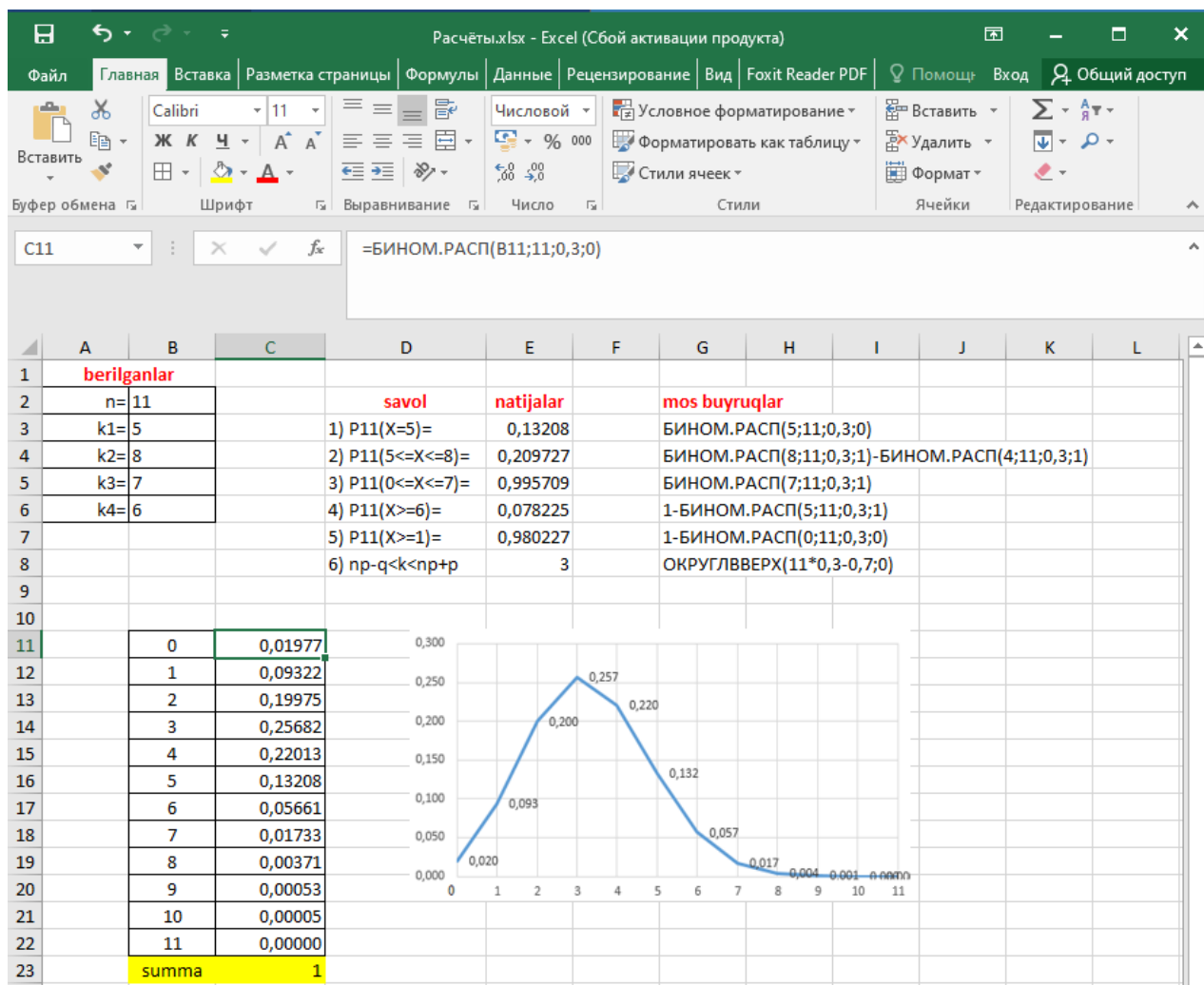
$$11 \cdot 0,3 - 0,7 \leq k_0 \leq 11 \cdot 0,3 + 0,3$$

$$2,6 \leq k_0 \leq 3,6$$

Demak, $k_0 = 3$.

Buni grafikdan ham ko'rish mumkin, ya'ni 11 ta sinovdan roppa-rosa 3 tasida A hodisanning

ro'y berish ehtimoli katta ekan.

2.2-masala. 700 ta erkli sinovning har birida A hodisaning ro'y berish ehtimoli 0,35 ga teng . A hodisa uchun quyidagilarni toping:

- 1) **roppa**-rosa 270 marta ro'y berish ehtimolini: $P_{700}(270)$ —?
- 2) 270 martadan kam, 230 martadan ko'p ro'y berish ehtimolini: $P_{700}(230; 270)$ —?
- 3) Ko'pchiligida ro'y berish ehtimolini toping: $P_{700}(351; 700)$ —?

Berilgan

$$V=0; \quad n = 700 + 0 \cdot 10 = 700; \quad p = 0,35 + \frac{0}{50} = 0,35; \quad M = 270 + 0 \cdot 10 = 270;$$

$$L = M - 40 - V = 270 - 40 - 0 = 230$$

Topish kerak:

1) Muavr-Laplas formulasidan foydalanamiz:

$$x = \frac{k - np}{\sqrt{npq}} = \frac{270 - 700 \cdot 0,35}{\sqrt{700 \cdot 0,35 \cdot 0,65}} \approx \frac{25}{12,6} = 1,98; \quad \varphi(1,98) \text{ ning qiymatini 1-ilovadan olamiz:}$$

$$\varphi(1,98) = 0,0562; \quad P_{700}(270) \approx \frac{1}{12,6} \cdot 0,0562 = 0,00446;$$

2) 270 martadan kam, 230 martadan ko'p ro'y berish ehtimolini topamiz:

$$230 \leq k \leq 270; \quad x' = \frac{k_1 - np}{\sqrt{npq}} \quad \text{va} \quad x'' = \frac{k_2 - np}{\sqrt{npq}}.$$

$$x' = \frac{k_1 - np}{\sqrt{npq}} = \frac{230 - 700 \cdot 0,35}{\sqrt{700 \cdot 0,35 \cdot 0,65}} = \frac{-15}{12,6} = -1,19; \quad x'' = \frac{k_2 - np}{\sqrt{npq}} = \frac{270 - 700 \cdot 0,35}{\sqrt{700 \cdot 0,35 \cdot 0,65}} = \frac{25}{12,6} = 1,98$$

$$\Phi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_0^x e^{-\frac{y^2}{2}} dy \text{ ning qiymatlarini 2-ilovadan olamiz.}$$

$$P_{700}(230 \leq k \leq 270) = \Phi(1,98) - \Phi(-1,19) = \Phi(1,98) + \Phi(1,19) = 0,4761 + 0,3830 = 0,8591$$

3) 270 martadan ko'p ro'y berish ehtimolini topamiz: $P_{700}(270 \leq k \leq 700)$

$$x' = \frac{k_1 - np}{\sqrt{npq}} = \frac{270 - 700 \cdot 0,35}{\sqrt{700 \cdot 0,35 \cdot 0,65}} = \frac{25}{12,6} = 1,98; \quad x'' = \frac{k_2 - np}{\sqrt{npq}} = \frac{700 - 700 \cdot 0,35}{\sqrt{700 \cdot 0,35 \cdot 0,65}} = \frac{455}{12,6} = 36,1$$

$$P_{700}(270 < k \leq 700) = \Phi(36,1) - \Phi(1,98) = 0,5 - 0,4761 = 0,0239$$

2.2-Masala hisoblashlarini Excel dasturlar paketida o'rnatilgan maxsus buyruqlar orqali soddalashtirishimiz mumkin:

$$1) P_{700}(270) = \text{HOPM.PACП}(x; np; \sqrt{npq}; 0) = 0.00444$$

$$2) P_{700}(230; 270) = \text{HOPM.PACП}(270; 245; \sqrt{700 \cdot 0.35 \cdot 0.65}; 1) - \\ - \text{HOPM.PACП}(230; 245; \sqrt{700 \cdot 0.35 \cdot 0.65}; 1) = 0.9762 - 0.1173 = 0.8589$$

$$3) P_{700}(270; 700) = \text{HOPM.PACП}(700; 245; \sqrt{700 \cdot 0.35 \cdot 0.65}; 1) - \\ - \text{HOPM.PACП}(270; 245; \sqrt{700 \cdot 0.35 \cdot 0.65}; 1) = 1 - 0.9762 = 0.0238$$

Аргументы функции

НОРМ.РАСП

X	270	=	270
Среднее	245	=	245
Стандартное_откл	$(700*0,35*0,65)^{0,5}$	=	12,61942946
Интегральная	0	=	ЛОЖЬ
		=	0,004442671

Возвращает нормальную функцию распределения.

Интегральная логическое значение, определяющее вид функции: интегральная функция распределения (ИСТИНА) или функция плотности вероятности (ЛОЖЬ).

Значение: 0,004442671

[Справка по этой функции](#) OK Отмена

Аргументы функции

НОРМ.РАСП

X	270	=	270
Среднее	245	=	245
Стандартное_откл	$(700*0,35*0,65)^{0,5}$	=	12,61942946
Интегральная	1	=	ИСТИНА
		=	0,976208407

Возвращает нормальную функцию распределения.

Интегральная логическое значение, определяющее вид функции: интегральная функция распределения (ИСТИНА) или функция плотности вероятности (ЛОЖЬ).

Значение: 0,976208407

[Справка по этой функции](#) OK Отмена

Аргументы функции

НОРМ.РАСП

X	700	=	700
Среднее	$700*0,35$	=	245
Стандартное_откл	$(700*0,35*0,65)^{0,5}$	=	12,61942946
Интегральная	1	=	ИСТИНА
		=	1

Возвращает нормальную функцию распределения.

Интегральная логическое значение, определяющее вид функции: интегральная функция распределения (ИСТИНА) или функция плотности вероятности (ЛОЖЬ).

Значение: 1

[Справка по этой функции](#) OK Отмена

Аргументы функции

НОРМ.РАСП

X	230	=	230
Среднее	245	=	245
Стандартное_откл	$(700*0,35*0,65)^{0,5}$	=	12,61942946
Интегральная	1	=	ИСТИНА
		=	0,117290035

Возвращает нормальную функцию распределения.

Интегральная логическое значение, определяющее вид функции: интегральная функция распределения (ИСТИНА) или функция плотности вероятности (ЛОЖЬ).

Значение: 0,117290035

[Справка по этой функции](#) OK Отмена

2.3-masala. Uyali aloqa kompaniyasida noto‘g‘ri ulanish 1/200 ehtimollik bilan ro‘y beradi. 200 ta ulanish uchun quyidagilarni toping:

$$D = 200; \quad p = \frac{1}{200}; \quad S = 1; \quad n = S \cdot D = 1 \cdot 200 = 200; \quad G = 1; \quad L = 3; \quad M = 2.$$

a) roppa-rosa 1 ta noto‘g‘ri ulanish ehtimolini: $P_{200}(1)$ –?

b) 3 tadan kam noto‘g‘ri ulanish ehtimolini: $P_{200}(X < 3)$ –?

v) 2 tadan ko‘p noto‘g‘ri ulanish ehtimolini toping: $P_{200}(X > 2)$ –?

Puasson $P_n(k) \approx \frac{\lambda^k}{k!} e^{-\lambda}$ formulasidan foydalanamiz, chunki $p = \frac{1}{200} = 0,005 \rightarrow 0$ ehtimollik juda kichik. $\lambda = n * p = 200 * \frac{1}{200} = 1$

$$1) P_{200}(1) = \frac{\lambda^k}{k!} e^{-\lambda} = \frac{1^1}{1!} e^{-1} = \frac{1}{e} = 0.367879$$

$$2) P_{200}(X < 3) = P_{200}(0) + P_{200}(1) + P_{200}(2) = \frac{1}{e} + \frac{1}{e} + \frac{1}{2e} = \frac{5}{2e} = 0.91969$$

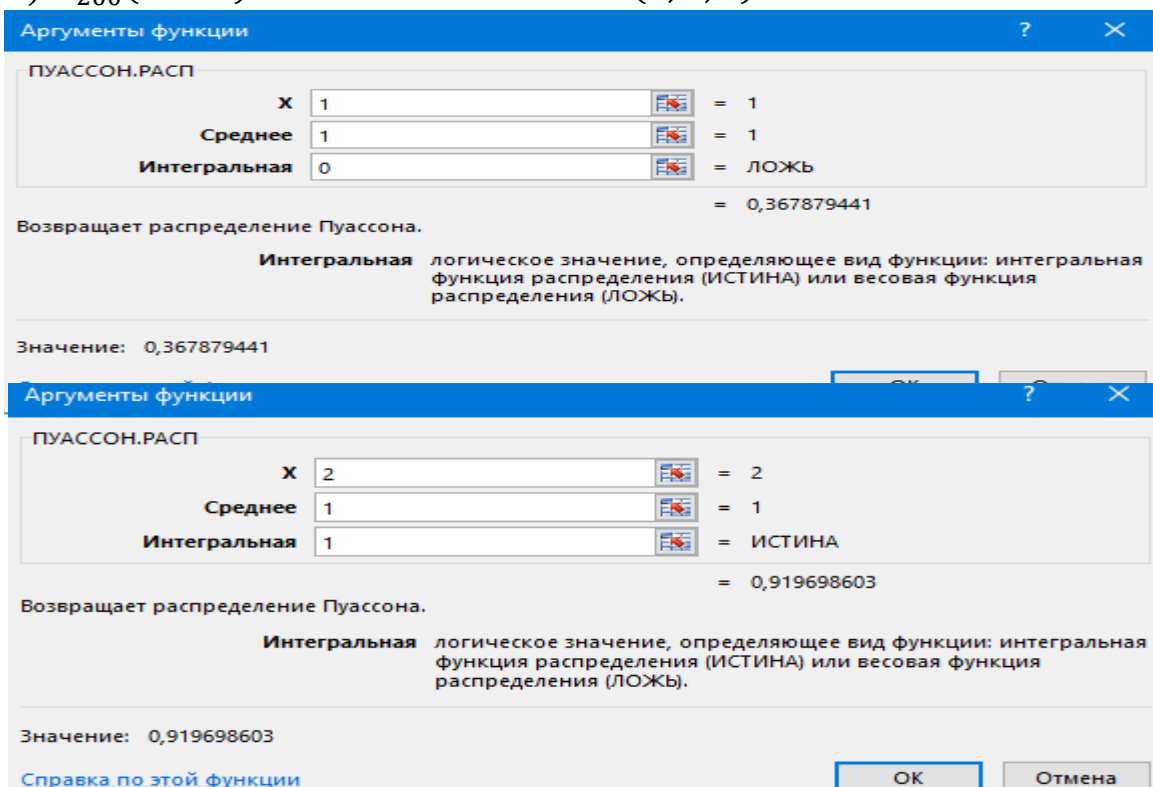
$$3) P_{200}(X > 2) = P_{200}(3) + P_{200}(4) + \dots + P_{200}(200) = 1 - P_{200}(X < 3) = 1 - 0.91969 = 0.0803$$

Excel dasturlar paketida

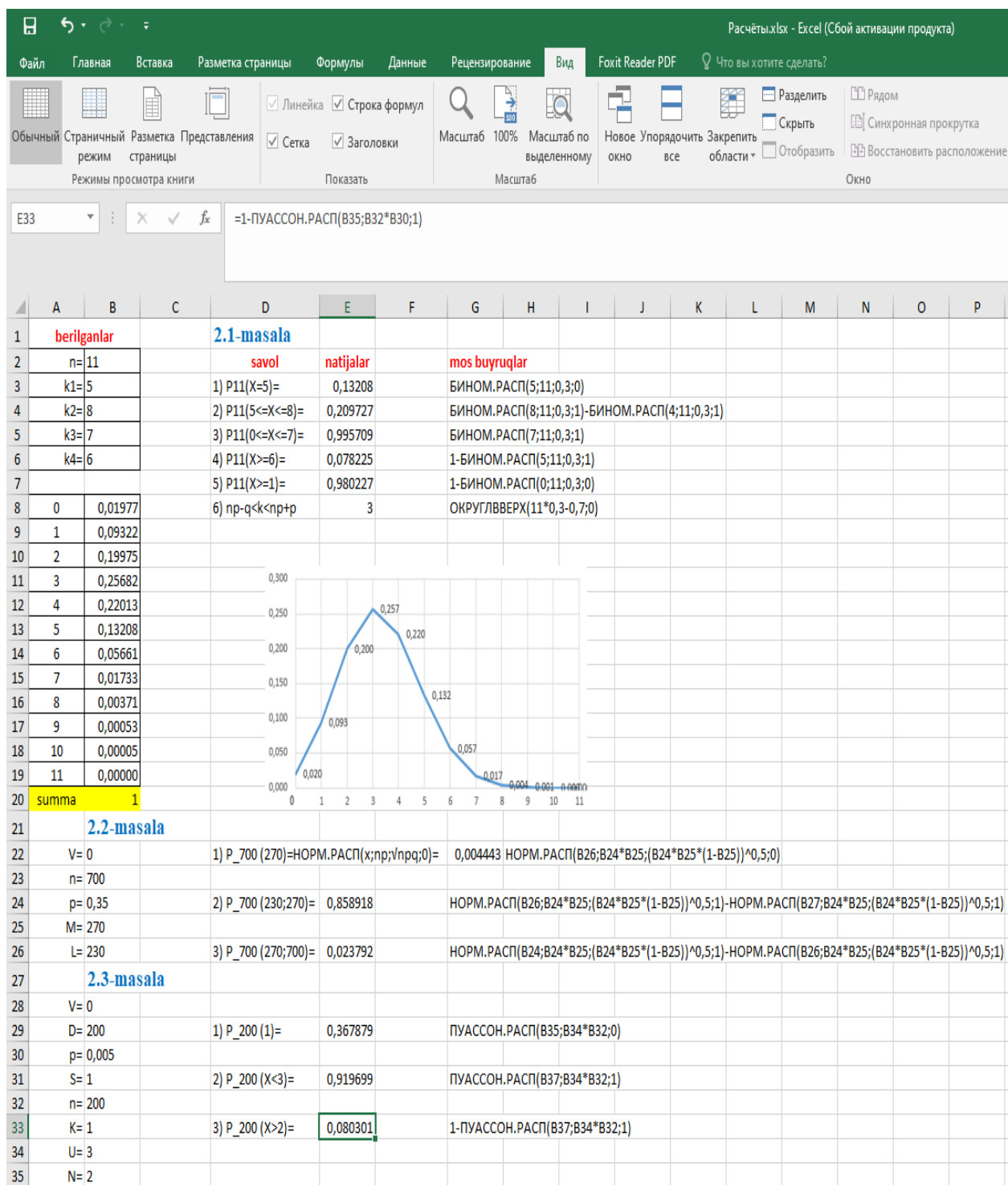
$$1) P_{200}(1) = \text{ПУАССОН.РАСП}(k; np; 0) = \text{ПУАССОН.РАСП}(1; 1; 0) = 0.367879$$

$$2) P_{200}(X < 3) = \text{ПУАССОН.РАСП}(2; 1; 1) = 0.91969$$

$$3) P_{200}(X > 2) = 1 - \text{ПУАССОН.РАСП}(2; 1; 1) = 1 - 0.91969 = 0.0803$$

Shunday qilib, butun 2-laboratoriya ishi bo'yicha qilingan hisoblashlar bir varroq Excelda chiqarilgan listda joylashadi.

Mustaqil yechish uchun masalalar

1. Savdo do'koniga kirgan 8 ta xaridordan har birining harid qilish ehtimoli 0,7 ga teng. Xaridorlardan beshtasining xarid qilish ehtimolini toping.

2. Biror mergan uchun bitta o'q uzishda nishonga tegizishi ehtimoli 0,8 ga teng va o'q uzish tartibiga bog'liq emas. 5 marta o'q uzilganda nishonga rosa 2 marta tegishi ehtimolini toping.

3. Tanga 10 marta tashlanganda gerbli tomon:

a) 4 tadan 6 martagacha tushishi ehtimolini;

b) hech bo'lmaganda bir marta tushishi ehtimolini toping

4. Maktabning birinchi sinfiga 260 ta bola qabul qilindi. Agar o'g'il yoki qiz tug'ilish ehtimollari bir-biriga teng bo'lsa, qabul qilinganlarning rosa 100 tasi qiz bola bo'lish ehtimolini toping.

5. Korhonada ishlab chiqarilgan buyumning 20% i yaroqsiz. 400 ta buyum ichidan yaroqsizlari sonining 50 bilan 100 orasida bo'lish ehtimolini toping.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

8. A.A.Salomov An integrated approached to in service training afficiency factors 2022 – y 142.p.

9. A.A.Salomov “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Toshkent-1996 год //Дисцертационный исследование//.

10. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

11. Бунимович Е. А., Булычев В. А. Вероятность и статистика. 5-9 кл.: Пособие для общеобразоват. учеб. заведений. – М.: Дрофа, 2002.

12. Макарычев Ю. Н. Алгебра: элементы статистики и теории вероятностей: учеб. пособие для учащихся 7-9 кл. общеобразоват. учреждений / Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк; под. ред. С. А. Теляковского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2004.

13. А.А.Саломов “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Тошкент: -1996 год. Автореферат //Диссертационный исследование//.

14. Мордкович А. Г., Семенов П. В. События. Вероятности. Статистическая обработка данных: Доп. Параграфы к курсу алгебры 7-9 кл. общеобразоват. Учреждений. – М.: Мнемозина, 2003.

15. DTM ning 2019-yilda tavsiya qilingan testlari.

Internet resurslari:

7. <http://www.markaz.tdi.uz> – Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti

8. @milliymarkaz_aloqabot – Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.

9. <http://www.rtm.uz> – Respublika ta’lim markazi sayti.

<http://www.dtm.uz> – Respublika test markazi sayti.

Mundarija:

M.M. Isoqov

Kirish so'zi.....5

A.A. Salomov

Ta'limda 5e modeli.....9

Amirkulova Zebuniso Mustafakulovna

Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda ko'rgazmali didaktik vositalardan foydalanish.....24

Komiliv Izatillo Ikromjonovich

Ta'limda kompyuter texnologiyalari hamda pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish.....28

Xurramova Mohidil Baxtiyorovna

Pedagogik mahorat fani asosida bo'lajak o'qituvchilarning refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyalari.....31

Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi

Nutqi me'yorida rivojlangan va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanishi.....40

Olloqulova Farzona Umedillayevna

O'quvchilarning o'quv-tadqiqot elementlarini baholash mezon - ko'rsatgichlari..46

Allaberdievna Kumri Xamrayevna, Toshmuradova Marjona Shuhrat qizi

Bolalarni badiiy asarga qiziqishtirish orqali qahramonlarga hissiy munosabatni rivojlantirish.....53

Alikulova Mahfuza Shokirovna

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilar kognitiv faolligini oshirishning mazmuni, xususiyatlari va tamoyillari.....61

Matnazarov Muzaffar

Umumta'lim maktabi o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik asoslari.....69

Abdumajitova Sayohat Abduqosimovna

Bolalarda steam o'qitish texnologiyasiga asosan rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish.....78

Salomov Abdinazar Abdivasikhovich

Applications in teaching the fundamentals of combinatorics in general secondary schools.....85

Salomov Abdinazar Abdivasikhovich

The method of studying multidimensional random variables related to probability theory and combinatorics.....90

Yarashev Abrorjon Nuriddin o'g'li

Vizual kommunikatsiya vositalarining raqamli axborot makonidagi o'rni.....97

Atabayev Hamid Zokirjonovich

Sinflarda ingliz tili fanini o'qitishda xxi asr ko'nikmalarini rivojlantirishni ahamiyati, xalqaro tajribalardan samarali foydalanish yo'llari.....107

M.I.Baqoyeva-

O'qish savodxonligi darslarida 4 K metodi bo'yicha o'quvchining aqliy salohiyatini oshirish usullari.....113

Imanov Baxtiyor Berdiyevich, Qulmamatova Xurshida Abduxamidovna

O'quvchilar amaliy topshiriqlarni bajarishida to'garaklardagi muammolar va yechimlar.....120

G'anibayeva Bayyan Sharipbay qizi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida leksik ko'nikmaning ahamiyati.....125

Choriyeva Zuhra Tolib qizi

O'quvchilardagi kognitiv qobiliyatni yuksaltirishning pedagogik asoslari.....134

Choriyeva Zuhra Tolib qizi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ kompetensiyasini takomillashtirish.....140

X.Ch.Dusyarov

Yoshlarga ta'lim berishda kreativ yondashuvlardan foydalanishning shakllari va vositalari.....146

Durmanova Gulchehra

Kognitiv jarayonlarni rivojlantirish va korrektsiya metodlari.....150

Eshpulatova Jang'il Eshanqulovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish shakllari.....157

Norboyev Farxod Chorshanbiyevich

Xitoyda boshlang'ich ta'lim: o'ziga xosliklar va rivojlanish istiqbollari.....164

Gadaymuratov Shuhrat Mamayusupovich, Usmonova Aziza Ismoilovna, Samadova Fotima Otabekovna

Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirishning pedagogik asoslari.....	170
---	-----

Imanov Baxtiyor Berdiyevich, Panjiyeva Mahfuza Nurmuhammad qizi

Bo‘lajak texnologiy fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari.....	175
--	-----

Jo‘rayev Dilshod Rashidovich

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida o‘qitish sifatini rejalashtirish va loyihalashtirish texnologiyasi.....	183
--	-----

Kabilova Sayyora Abdukarimovna

Evfemizmlarning kataforik vazifasi.....	189
---	-----

Berdiyeva Lobar Norqobulovna

Boshlang‘ich sinf ona tilidan sinfdan tashqari ishlar.....	198
--	-----

Berdiyeva Lobar Norqobulovna

O‘quvchilarda grammatika va so‘z yasalishiga oid tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari.....	204
--	-----

Turobov Mamarajab Sodiq o‘g‘li, Narzullayeva Mohinur Bahrom qizi

XXI asr ko‘nikmalarini boshlang‘ich sinflarda zamonaviy metodika hamda xalqaro tajribalar orqali rivojlantirish.....	212
--	-----

Uzoqova Maftuna Abdirazzoqovna

Ona tili ta‘limining modernizatsiya jarayonidagi o‘rni va ahamiyati.....	218
--	-----

O‘roqova Sharofatxon Saidqul qizi

Integrativ yondashuvning boshlang'ich sinf o'quvchilarini intellektual rivojlantirish muammolarini hal etishdagi ahamiyati.....230

To'rayeva Sayyora Sattorovna

XXI asr ko'nikmalari-boshlang'ich ta'lim tizimida bosh omil.....239

Matupayeva Shohsanam Zaripboy qizi

Boshlang'ich ta'limda integrativ yondashuv: mohiyat va pedagogik ahamiyati....245

Maxmudov Abdiqodir Yusupovich

O'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning zamonaviy innovatsion modellari.....250

Nurmatova Nilufar Muxtor qizi

Iqtidorli o'quvchilarning intellektual sifatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari.....261

Pardaev Bekmurat O'tapulatovich

Shaxs ijtimoiylashuvining ayrim ijtimoiy-pedagogik muammolari xususida.....266

Abdiraxmanov Abdimo'min

Statistik gipoteza tushunchasi.272

Qurbanova Xusnora Xudoyberdi qizi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida xxi asr ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy usullari.....287

Quvvatova Mohira Hikmatullayevna

Talabalarining kreativligini rivojlanishipsixologik-pedagogik muammo sifatida.....	291
--	-----

Rajabova Xurshida Hakimovna

O‘qitishda yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanib hamkorlikdagi ta’limni shakllantirish usullari.....	297
---	-----

Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna

Steam texnologiyasining nazariy va amaliy asoslari.....	301
---	-----

Turayev Taxir Yuldashovich, Qorajonov Azamat Ilyos o‘g‘li, Mardayeva Rohila Ibragimovna

Tarmoq papkasi bilan ishlashning ahamiyati	306
--	-----

Turayev Taxir Yuldashovich, Mamayusupova Muhayyoxon Murodullo qizi, Absalomova Mohinur Bahodir qizi, Turayev Doniyor Amirovich

Individual yondashuv asosida talabalarining grafik kompetentligini raqamli texnologiyalar vositasida rivojlantirish.....	314
--	-----

Turayev Taxir Yuldashovich

Tarmoq joylashuvini tanlashning o‘ziga xos xususiyatlari.....	321
---	-----

Turdieva Gulchehra Bekmurotovna.

Oila mikromuhiti shaxs ijtimoiylashuvini ta’minlashning fundamental asosi.....	329
--	-----

S.Irisova

Oila mikromuhiti shaxs ijtimoiylashuvini ta’minlashning fundamental asosi.....	333
--	-----

Usmonova Muxlisa Ismoilovna

Ta'lim vositalari asosida o'quvchilarning o'quv bilish kompetensiyasini shakllantirish mexanizmlari.....336

Yunusova Odinaxon Alisher qizi

Raqamli fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish, Yangi avlod davlat xizmatlari.....341

Altibayeva Gulbaxor Majitovna

Mehnat tarbiyasi – bolada tartib-intizom va mas'uliyat hissini shakllantirish vositasi.....346

Amirkulova Zebuniso Mustafakulovna, Quvonova Jasmina Absaxatovna

Sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik asoslari.....351

Amirkulova Zebuniso Mustafakulovna, Quvonova Jasmina Absaxatovna

Sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik asoslari.....355

Ergasheva Mahbuba

Integratsiyalashgan ta'lim jarayonida yaratiladigan metodikalar va loyiha ishlari.....358

Toshpulatov Faxriddin Urolovich

Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. Talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini elektron ta'lim resurslari asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish.....366

A.A.Salomov

Boshlang'ich sinflarda integratsiyon o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari	373
--	-----

Abdusamatov Alisher Sobirovich

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashga joriy etiladigan semiotik yondashuvning kommunikativ ko'rinishlari.....	384
---	-----

Badalov Dilmurod Abdixalilovich

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentlini shakilllantirish va uning huquqiy asoslari.....	393
--	-----

Kenjaboyeva Nigora Mamayusufovna

STEAM ta'lim texnologiyasi asosida boshlang'ich sinf darslarini tashkil qilish.	407
---	-----

Kuychiyeva Mojizakhon Abdumannobovna

Pedagogical Experimental Studies on Teaching Natural Sciences through an Integrative Approach within Professional Development	413
---	-----

Turobov Mamarajab Sodiq

Xxi asr ko'nikmalarini boshlang'ich sinflarda zamonaviy metodika hamda xalqaro tajribalar orqali rivojlantirish.....	418
--	-----

Majidova Hilola Eshquvat qizi

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik asoslari va diagnostik yondoshuvlar.....	425
---	-----

Xujamqulova Iroda Faxriddinovna

Axborot ta'limida bolalar adabiyotining o'rni.....	435
--	-----

Xudayberdiyeva Ozoda Jurabayevna

Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni.....442

Qarshiyeva Iroda Baxtiyarovna

Zamonaviy axborot ta'lim muhitida jadidchilar asarlaridagi ma'rifiy qadriyatlarni o'rgatishning o'ziga xos usullari.....448

Tursunali Tolibjonovich Turg'unov

Uzluksiz ta'lim tizimida fanlarni o'qitishda sun'iy intellektning ahamiyati.....453

Nabiyeva Xatiraxon Abdukarimovna

Improving Methodological Training in Natural Sciences within Professional Development through an Integrative Approach.....458

Yunusova Irodaxon Alisher qizi

Malaka oshirish jarayonida ta'lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati.....466

Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna

Aksiologik paradigma asosida boshlang'ich ta'lim mazmunini tizimlashtirish metodikasi: zamonaviy yondashuv va xalqaro tajribalar.....472

Usmonova Qumrinso Saidaliyevna, Yo'ldasheva Gulalida

Boshlang'ich sinflarda gumanitar fanlarni o'qitishda zamonaviy metodlarning ta'siri va samaradorligi.....483

Risolat Usmonaliyeva

Zamonaviy yondashuvlar asosidagi darslarni tashkil etish va o'tishda boshlang'ich ta'lim tarbiya fani o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishning ayrim masalalari.....487

Qurbonazarova Gulyuz Xushboqovna

Robototexnika asoslari fanini o'qitishda yangi pedagogik metodlarni qo'llash.....493

Toshpulatov Olim Panjiyevich

Innovatsion yondashuv asosida raqamli vositalarni maktab ta'lim tizimiga qo'llashda muammolari va yechimlari.....500

Mardanov Maqsudbek Maxmudovich

Talabalarga innovatsion yondashuvi asosida malakaviy va pedagogik amaliyotlarini tashkil etish507

Yo'ldosheva Hosiyat Madat qizi

Bolalarning raqamli ta'lim vositalarida 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishning innovatsion usullari.....508

Shog'darov Navro'zbek Odilovich

O'quvchilarning texnologiya dars mashg'ulotlarida innovatsion vositalardan foydalanish orqali o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini shakllantirish.....521

Narmatova Gulnora Tojiyevna

Matematika darslarida mantiqiy masala va misollarni o'rgatish metodlari.....527

Raximova Intizor Rustamovna

Komil inson tarbiyasida kitobxonlik madaniyatining ahamiyati534

Mahmudova Nargiza Djumaniyozovna

Yosh avlodni tarbiyalashda milliy va umum insoniy qadriyatlarning o'rni va ahamiyati.....539

Умарали Кадыров

Формирования сознания личности в информационном обществе.....544

Akmalov Akrom Ahmedovich

Pedagog kadrlarin hayotdavomidagita'limining mohiyati.....551

Yo'ldosheva Hosiya Madat qizi

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik bilim berishda o'qituvchning roli.....555

R.V.Astanov

O'qituvchi kasbiy faoliyatini rivojlantirishda kompetentlikning roli.....560

Muqimova Dildora Nasriddinova

Neyrografika zamonaviy psixologiyaning innovative psixotexnika.....564

Gadayeva Munira Muxamedovna –

Oilada o'smirlarda egoizm namoyon bo'lishini aniqlashda metodologik yondashuv tahlili.....571

Xaticha G'afurova G'afur qizi

Ta'lim va tarbiya jarayoniga ijtimoiy –psixoloik iqlimning ta'siri.....579

Z.Egamberdieva

Maktab kutubxonasida tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilishning dolzarbligi.....582

Мордаев Шохимордон Нуралиевич, Найн Александр Альбертович

Формирование профессиональных компетенций студентов в условиях современного российского вуза: компетентностный подход.....588

O'roqova Sharofatxon Saidqul qizi

Zamonaviy boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'limning o'rni.....594

Aytbayev Dilshodxuja Temirbayevich, Zayniddinova Muborak To'lagan qizi

Til o'qitishda badiiy asarlar tahlili orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarda lingvistik va ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish.....599

Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi

Language development and its impact on intellectual growth in preschool education.....604

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

Algebraik operatsiya tushunchasi va uning xossalari: kommutativlik, assotsiativlik, distributivlik va qisqaruvchanlik Neytral, yutuvchi va simmetrik elementlar.....609

Norboyeva Sarvinoz Mengaliyevna, Absaxatova Aziza Yusuf qizi

Internet va axborot texnologiyalarining yoshlarga ijobiy va salbiy ta'siri.....628

Iskandarov Nodirbek Ravshanbekovich

Pedagogik jarayonda raqamli texnologiyalarning o'rni: nazariy tahlil.....632

Xo'jamberdiyeva Dिल्фуza Ikramovna

Zamonaviy ta'limda multimedia vositalarini qo'llanilishining uslubiy asosla.....637

Qarshiyev Javohir Murataliyevich

Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalarini samarali qo'llash.....642

Qulmamatova Xurshida Abduxamidovna

O'quvchilarni amaliy topshiriqlar bajarishga qiziqtirishda raqamli texnologiyalarning foydali jihatlari.....645

Komiliv Izatillo Ikromjonovich

Ta'limda kompyuter texnologiyalari hamda pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish.....651

Xudaykulova Saida Zakirovna

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirish modeli.....653

Qayumova Dilsora Nurali qizi

Inklyuziv ta'limda pedagog va raxarlarning o'rni.....658

Usmonova Qumrinso Saidaliyevna, Yo'ldasheva Gulalida

Boshlang'ich sinflarda gumanitar fanlarni o'qitishda zamonaviy metodlarning ta'siri va samaradorligi.....664

Usmonova Qumrinso Saydaliyevna, Mardiboyeva Dinora O'ktamovna,

Boshlang'ich ta'limda nutqiy savodxonlikni rivojlantirish.....668

Jumaniyazova Zulfiya Atabayevna

O'zbekistonda boshlang'ich ta'limda tenglik g'oyasi: allomalar merosi va zamonaviy olimlar qarashlari672

Xolova Mohigul Shavkatovna, Xudaykulova Saida Zakirovna	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirish modeli.....	676
Xolova Mohigul Shavkatovna	
"Gender yondashuv asosida talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi".....	681
Matkarimova Nafisa Muhammadovna	
Boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyasida qadriyatlarining o'rni	689
Норматова Гулнора Тожиевна	
Рақамли технологиялардан таълим тизимида самарали фойдаланиш.....	692
Норматова Гулнора Тожиевна	
Рақамли технологиялар воситасида ўқув жараёнини ташкил этишининг муаммолари ва истиқболлари.....	698
Toshpulatov Faxriddin Urolovich	
Talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini elektron ta'lim resurslari asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	702
Ganiev Doniyor Gafurovich	
Individual yondashuv asosida nogironligi bo'lgan talabalarning akademik-ijtimoiy faoliyatini tashkil etish.....	708
Xudayberdiyeva Ozoda Jurabayevna	
Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni...	713
Abduqayumova Sohiba	
Inklyuziv madaniyatni shakllantirish- ning ijtimoiy-pedagogik omillari.....	718
Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi	
Nutqi me'yorida rivojlangan va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanishi.....	
Berdiyev Anvar Xo'shboq o'g'li	
Raqamli texnologiyalar sharoitida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning innovatsion yondashuvlari.....	726
Mavlonova SevinchAbdukarim qizi	
"The specific features and significance of organizing the effectiveness of inclusive education in a digital technology environment.".....	738
Xusainbekova Gulchira Mavlanbekovna	
Maktabgacha va maktab ta'limida raqamli texnologiyalar va zamonaviy metodikalardan foydalanish: muammolar va yechimlar.....	742
Risolat Usmonaliyeva	

Zamonaviy yondashuvlar asosidagi darslarni tashkil etish va o'tishda boshlang'ich ta'lim tarbiya fani o'qituvchilarining mediakompetent ligini rivojlantirishning ayrim masalalari.....745

Toshpulatov Faxriddin Urolovich

Talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini elektron ta'lim resurslari asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish.....750

Durmanova Gulchehra Dusiyarovna

Raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etish.....757

Xudayberdiyev Nurislam Nuraliyevich

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida xxi asr ko'nikmalarini multimedia vositalari orqali rivojlantirish usullari.....761

Z.Egamberdieva

Maktab kutubxonasida tarbiyasi og'ir o'quvchilarni kitobxonlikka jalb qilishning dolzarbligi.....766

Akram Akmalov

Pedagog kadrlarning hayot davomidagi. Ta'limining mohiyati.....777

Z.Egamberdieva

Maktab kutubxonalarida inklyuziv ta'lim oluvchilarga xizmat ko'rsatish.....779

Salomov Abdinazar Abdivasixovich, Abdurashidova Xafiza

Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati.....790

Ayubova Indiraxon Xamidovna, Yusupxodjaeva Elleonora Narimanovna, Tuxtaxujaeva Madina Ulug'bek qizi

Zamonaviy o'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda yangicha yondoshuvlarning o'rni.....804

Norboyeva Sarvinoz Mengaliyevna

Bag'rikenglik fazilatining bo'lajak pedagoglarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o'rni.....808

Jumaniyozova Donoxon Olimboyevna

O'smirlarning emotsional qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ijtimoiy moslashuvchanlikni oshirish.....811

Xurramov Rustam Sayfiddinovich

Evristik topshiriqlar boshlang'ich ta'limda ijodiy faoliyatini rivojlantirish vositasi sifatida.....815

Mahmudova Nargiza Djumaniyozovna

Yosh avlodni tarbiyalashda milliy va umum insoniy qadriyatlarning o'rni va ahamiyati.....819

Sobirov Komiljon

O'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda hissiy qobiliyatlarning ahamiyati.....	823
Jo'rayeva Zamira Muxammadqulovna	
Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarga tabiiy fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan maxsus metodlar.....	827
Turobov Mamarajab Sodiq o'g'li	
Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish istiqbollari.....	829
Djumayeva Mohigul Mamanazarovna	
Kompetentsiya tushunchasi va turlari.....	832
Ismoilova Dilfuza Ibodullayevana	
O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimini ekonometrik modellash.....	837
Ochilov Yakub Saydulloyevich	
Imom g'azzoliy ma'naviy merosi ilm – amal – ixlos uchligi tarbiya jarayonining asosi sifatida.....	843
Ochilov Yakub Saydulloyevich	
Imom g'azzoliy ilmiy merosi vositasida talaba-yoshlarni dars jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning didaktik imkoniyatlari.....	848
Teshaboyeva Shahodat Erkinovna	
O'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda yangicha yondashuvlar (huquq fani o'qituvchilari misolida).....	849
Turg'unova Sayyoraxon Muzaffarovna	
Talabalar uchun muvozanatli hayot: ta'lim, ish va shaxsiy hayotda samarali boshqaruv ko'nikmalari.....	851
Sobirova Lobar Raximovna	
Pedagogik yondashuvlar, o'quvchi shaxsini rivojlantirish va tarbiyalashda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning ahamiyati.....	855
Usmonova Qumrinso Saidaliyevna	
Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda nazariy-didaktik va metodologik yondashuvlarning ahamiyati.....	859
Abdurazaqov Fazliddin Abdunabiyevich	
O'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish.....	863
Raximova Intizor Rustamovna	
Komil inson tarbiyasida kitobxonlik madaniyatining ahamiyati	
Normamatova Sarvinoz Alisher qizi	

Zamonaviy ta'limda flipped classrum modelining ahamiyati.....	870
Abdullayeva Nasiba Ravshanbekovna	
Zamonaviy ta'limda ijtimoiy-hissiy intellektning tutgan o'rni.....	873
Xudoyberganova Sharofat G'ofurjon qizi	
O'smirlarni raqamli manipulatsiyadan himoya qilishda ota-onaning roli.....	878
Abduraimov Sherali No'monjonovich	
Interaktiv usullardan foydalanish samaradorligi.....	883
Tojiboyeva Gulshanoy Axlidinovna	
Mahallaning sharq falsafasidagi ahamiyati.....	886
Rayimov Begali Urolovich	
O'zbekistonda milliy qadriyatlar va millatlararo totuvlik.....	890
Normamatova Sarvinoz Alisher qizi	
Zamonaviy ta'limda flipped classrum modelining ahamiyati.....	897
Matkarimova Nafisa Muhammadovna	
Boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyasida qadriyatlarning o'rni.....	901
Abdurazaqov Fazliddin Abdunabiyevich	
O'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish	904
Soatova Rayxona Sadriddin qizi	
Raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim jarayonining individualizatsiyasi va shaxsiy rivojlanishga ta'siri.....	911
Ubaydulla Axrorovich Kosimov	
Emotsional hissiy intellekt, uning bola shaxsi rivojlanishidagi roli.....	914
Gafforova Sarvinoz	
Matematika sinflaridagi bo'shliqlarni to'ldirish: inklyuziv o'rganish uchun raqamli vositalarning samaradorligi.....	920
Azimova Dilfuza	
Boshlang'ich ta'lim tizimida ona tili va o'qish savodxonligini riojlantirish...	929
Majidova Hilola Eshquvat qizi	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik asoslari va diagnostik yondoshuvlar	935
Meyliqulova Manzura Abdullayevna	

Maktabgacha ta'lim jarayonida intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning innovatsion yondashuvlari rivojlantirish945

Tursunova Nilufar

Intellektual asrda inklyuziv ta'limning dolzarbligi va istiqbollari.....953

Narzullayeva Mohinur Bahrom qizi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda pedagogik yondashuvlar.....957

Mo'minov Isroil Xudoysukur o'g'li

Innovatsion pedagogik konseptlarni boshlang'ich ta'lim jarayoniga implementatsiya qilish asosida o'quvchilarning kritik qobiliyatlarini shakllantirish.....963

Saloxitdinova Navro'za Murodulla qizi

Steam ta'limi va integratsion yondashuv (boshlang'ich sinflar misolida).....971

Raupova Sojida Abduvaitovna

Xalqaro baholash dasturlarida o'qish savodxonligining mohiyati.....974

Tursunova Saida

Boshlang'ich sinfdagi o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.980

.

Samidjonova Muxabbat Xoliqjonovna

Boshlang'ich ta'limda darslarni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etishning afzalliklari.....992

Suvonqulova Zarina Habibullayevna

Bolalar adabiyotidagi milliy qadryatlar va ularni boshlang'ich sinf o'quvchilariga yetkazish.....998

Umida Muminova Qarshiyevna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini baholash mezonlari va usullari.....1002

Nuritdinova Xurshida Narpulatovna

Ismoilova Sabina Erkin qizi

Maktabgacha ta'lim jarayonida intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning innovatsion yondashuvlari.....1011

Xurramov Rustam Sayfiddinovich

Evristik topshiriqlar boshlang'ich ta'limda ijodiy faoliyatini rivojlantirish vositasi sifatida.....1023

Anorov To`lqin Norqo`chqorovich

Emotsional hissiy intellekt, uning bola shaxsi rivojlanishidagi roli.....1029

Xurramova Sanobar Maxmatmurod qizi

Talabalarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirish jarayonining mazmuni va mohiyati.....1035

Shabbazova Nodira Xamzayevna

Pedagogik ta'lim klasteri sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy ijodkorligini rivojlantirish istiqbollari.....1039

Qulmamatova Fazilat Qarshiyevna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida destruktiv xulq-atvor va uning etnopsixologik xususiyatlari.....1046

F.A.Saidova.

Maktabgacha ta'limda faoliyatlar jarayonida bolalarning savodxonligini oshirishda zamonaviy yondoshuvlar.....1053

K.U.Sharipovna. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi markazlarni tashkil etish.....1057

Sh.G.Shaxoviddin qizi. Nutqi me'yorida rivojlangan va dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalarda nutqiy madaniyat shakllanishi.....1062

R.Aliyeva. Kichik guruh tarbiyalanuvchilarini kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali aqliy tarbiyalash.....1068

N.Dumarova. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonida mashg'ulotlarning o'rni.....1078

M.M. Raximberganova. Ilmiy asoslangan pedagogik usullarni qo'llash va maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy moslashuvining individual ehtiyojlarini inobatga olish.....1088

O`.S.Boybo'riyeva. Kichik yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha ta'limiy faoliyatlarni o'tkazish usullari.....1095

M.Sh.Oripova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning psixologik muammolari.....1099

M.I.Nigmatullayeva. Boshlang'ich ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanish: nazariy asoslari va xorijiy tajribalar tahlili.....	1107
Sh.O'.Mirzayeva. Maktabgacha ta'limda markazlar faoliyatining zamonaviy pedagogik innovatsion klasteri.....	1112
X.Sh.Rustam qizi. Language development and its impact on intellectual growth in preschool education.....	1117
Z.M.Donabayeva. Maktabgacha ta'lim tashkiloti markazlarida ta'limiy faoliyatni tashkil etish.....	1121
M.I.Xo'jamberdiyeva. Maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi o'rtasidagi pedagogik hamkorlik.....	1128
T.B.Joniyeva. Developing upbringing technologies based on folk pedagogy in the context of innovative education.....	1136
Sh.N.Normamatova. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kitobga bo'lgan qiziqishini uyg'otish.....	1141
S.Ch.Saidkulova. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsini rivojlanishida nutqni roli.....	1149
F.M.Qulmirzayeva. Bola tarbiyasida o'yinning ahamiyati.....	1153
N.X.Rahmonova. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning intellektual salohiyati rivojlanishidagi dolzarb masalalar.....	1157
M.B.Po'latova. Montessori metodikasi orqali bolalarning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvatlash.....	1161
Sh.O'.Norqulova. Steam yondoshuvi: maktabgacha ta'limda ilmiy tafakkurni shakllantirishning innovatsion usuli.....	1165
Ch.T.Salomova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda intellektual rivojlanishni rag'batlantirishda zamonaviy pedagogik yondoshuvlar.....	1169
O'.Y.Sattorova. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishida zamonaviy metodikalardan foydalanish.....	1172
Z.T.Tosheva. Maktabgacha yoshdagi bolalarni raqamli texnologiyalar vositasida intellektual rivojlanishini faollashtirish.....	1176
Sh.O'.Mamatqulova.	

Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarning intellektual rivojlanishida o'yingning roli.....	1180
J.S.Ishqobilova. Bo'lajak oqituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllanirish texnologiya fanlari misolida.....	1185
M.U.Esanova. Maktabgacha ta'limda ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda xorijiy tajribalar.....	1190
D.M.Amirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish metodikasi, zamonaviy yondashuv asosida.....	1196
G.M.Altibayeva. Jismoniy tarbiya orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda harakat faolligini rivojlantirish.....	1202
G.M.Altibayeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati.....	1208
 G.U.Xolboyeva. N.N.Jo'raqo'ziyeva. Mtt larda bolalarini maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirish.....	1212
A.G'.Turdiyev. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limni tashkil qilishda media vositalaridan foydalanish.....	1216
A.G'.Turdiyev. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kattalar mehnatiga hurmatni shakllantirishning samarali yo'llari.....	1221
M.R.Erkinova. Maktabgacha ta'lim tizimida xorijiy tajribalarning ahamiyati va o'ziga xosliklari.....	1225
G.U.Xolboyeva. Oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamkorligida bolalarni ma'naviy-ahloqiy ruhda tarbiyalash yo'llari.....	1231
G.M.Altibayeva. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida milliy qadriyatlarining ahamiyati.....	1235
Ш.Х.Кадирова. Мактабгача катта ёшдаги болаларда миллий ғурур ҳиссини шакллантиришда тарбиячининг педагогик маданияти.....	1240
M.G.Mamatmuminova. Maktabgacha ta'limda bolalarni tasviriy faoliyat orqali o'yinlarga o'rgatish.....	1253
Sh.X. Kadirova. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda xalq og'zaki ijodi vositasida milliy g'urur hissini shakllantirishda oilaning ahamiyati.....	1259

G.D.Durmanova. Maktabgacha ta'lim tizimida ekologik ta'lim va tarbiya jarayonining samarali yo'llari.....	1274
G.D.Durmanova. Maktabgacha ta'limda steam yondashuvi, raqamli resurslar va o'yin asosidagi ta'lim usullarining integratsiyalashgan samaradorligi.....	1279
G.M.Altibayeva. Mehnat tarbiyasi – bolada tartib-intizom va mas'uliyat hissini shakllantirish vositasi.....	1289
Abdurashidovna Xafiza Abdurashidovna	
Yozuv kompetensiyasini rivojlantirish: metodik yondashuvlar va innovatsion usullar.....	1295
A.A. Salomov	
Bernulli, Puasson formulalari, Muavr-Laplasning lokal va integral teoremlari.....	1299